

५ औजनसस्मृतिः (४६)

- क. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव निमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—घे. इ. रा. ' अनन्ताचार्य गजेन्द्रगडकर ' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' महादेव निमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 च. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' मुद्गजी ' इत्येतेषाम् ।

६ गोभिलस्मृतिः (४९)

- क. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' अण्णासाहेब चिन्नूरकर ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' गङ्गावरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' सुब्रह्मचारी मोडक ' इत्येतेषाम् ।

७ दशम्भृतिः (७२)

- क. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' महादेव निमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' गङ्गावरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—घे. इ. रा. ग. ' अण्णासाहेब चिन्नूरकर ' इत्येतेषाम् ।
 च. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' सुब्रह्मचारी मोडक ' इत्येतेषाम् ।
 छ. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' महादेव निमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ज. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' गङ्गावरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।

८ देवटस्मृतिः (८५)

- क. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' महादेव निमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' गङ्गावरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—घे. इ. रा. ग. ' अण्णासाहेब चिन्नूरकर ' इत्येतेषाम् ।

९ अष्टादशस्मृतिः (९८)

- क. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' महादेव निमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।

१० दशस्मृतिः (१००)

- क. इति संज्ञितम्—रा. ग. ' महादेव निमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—ग. रा. ग. ' गङ्गावरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—घे. इ. रा. ग. ' अण्णासाहेब चिन्नूरकर ' इत्येतेषाम् ।

११ बृहस्पतिस्मृतिः (१०८)

- क. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'महादेव चिमणाजी आपटे' इत्येतेषाम् ।
 ख. ग. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. 'महादेव गोविन्द रानडे' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. 'अनन्तानार्थ गजेन्द्रमङ्कर' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. 'राघवाचार्य रामानुज' इत्येतेषाम् ।
 च. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'अण्णासाहेव विंचूरकर' इत्येतेषाम् ।
 छ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. रा. 'मार्तण्डदीक्षित बडलीकर' इत्येतेषाम् ।

१२ यमस्मृतिः (११२)

- क. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. 'गङ्गाधरशास्त्री दातार' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. रा. 'राघवाचार्य रामानुज' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'अण्णासाहेव विंचूरकर' इत्येतेषाम् ।

१३ लघुविष्णुस्मृतिः (११७)

- क. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'महादेव चिमणाजी आपटे' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. रा. 'मार्तण्डदीक्षित बडलीकर' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'अण्णासाहेव विंचूरकर' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. रा. 'राघवाचार्य रामानुज' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. 'गङ्गाधरशास्त्री दातार' इत्येतेषाम् ।
 च. इति संज्ञितम्—कै. रा. 'महादेव गोविन्द रानडे' इत्येतेषाम् ।
 छ. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'गुरुजी' इत्येतेषाम् ।

१४ लघुशङ्खस्मृतिः (१२४)

- क. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'अण्णासाहेव विंचूरकर' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. 'राघवाचार्य रामानुज' इत्येतेषाम् ।

१५ लघुशातातपस्मृतिः (१२८)

- क. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. 'गङ्गाधरशास्त्री दातार' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'गङ्गाधर कृष्ण आपटे' इत्येतेषाम् ।

१६ लघुहारीतस्मृतिः (१३६)

- क. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'महादेव चिमणाजी आपटे' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—रा. रा. 'अण्णासाहेव विंचूरकर' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. 'राघवाचार्य रामानुज' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. रा. 'मार्तण्डदीक्षित बडलीकर' इत्येतेषाम् ।

१७ लघ्वाश्वलायनस्मृतिः (१४२)

- क. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' गङ्गाधरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
ख. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।

१८ लिखितस्मृतिः (१८२)

- क. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' अण्णासाहेब विंचूरकर ' इत्येतेषाम् ।
ख. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
ग. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
घ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' राघवाचार्य रामानुज ' इत्येतेषाम् ।
ङ. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।

१९ वसिष्ठस्मृतिः (१८७)

- क. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' मार्तण्ड दीक्षित वडलीकर ' इत्येतेषाम् ।
ख. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' गङ्गाधरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
ग. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
घ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. रा. ' मार्तण्ड दीक्षित वडलीकर ' इत्येतेषाम् ।
ङ. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
च. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' गङ्गाधरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
छ. इति संज्ञितम्—वे. रा. रा. ' गङ्गाधरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।

२० वृद्धशातातपस्मृतिः (२३२)

- क. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
ख. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' अण्णासाहेब विंचूरकर ' इत्येतेषाम् ।
ग. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
घ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' राघवाचार्य रामानुज ' इत्येतेषाम् ।
ङ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' गङ्गाधरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
च. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. रा. ' मार्तण्ड दीक्षित वडलीकर ' इत्येतेषाम् ।

२१ वृद्धहारीतस्मृतिः (२३६)

- क. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
ख. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।

२२ वेदव्यासस्मृतिः (३५७)

- इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' गङ्गाधरशास्त्री दातार ' इत्येतेषाम् ।
इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।

- ग. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।

२३ शङ्खलिखितस्मृतिः (३७२)

- फ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' अण्णासाहेब विंचुरकर ' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' राघवाचार्य रामानुज ' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।

२४ शङ्खस्मृतिः (३७४)

- फ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' अण्णासाहेब विंचुरकर ' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' गङ्गाधर कृष्ण आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 च. इति संज्ञितम्—वे. रा. रा. ' अनन्ताचार्य गजेन्द्रगणेशकर ' इत्येतेषाम् ।
 छ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' भाऊसाहेब नगरकर ' इत्येतेषाम् ।

२५ शातातपरस्मृतिः (३९६)

- फ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' मार्तण्ड दीक्षित बटलीकर ' इत्येतेषाम् ।

२६ संवर्षस्मृतिः (४११)

- फ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 ख. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
 ग. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 घ. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' अण्णासाहेब विंचुरकर ' इत्येतेषाम् ।
 ङ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' राघवाचार्य रामानुज ' इत्येतेषाम् ।
 च. इति संज्ञितम्—रा. रा. ' महादेव चिमणाजी आपटे ' इत्येतेषाम् ।
 छ. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. रा. ' मार्तण्ड दीक्षित बटलीकर ' इत्येतेषाम् ।

२७ बौधायनस्मृतिः (४२५)

क. इति संज्ञितम्—कै. रा. रा. ' महादेव गोविन्द रानडे ' इत्येतेषाम् ।
ख. इति संज्ञितम्—वे. शा. रा. ' राघवाचार्य रामानुज ' इत्येतेषाम् ।

समाप्तेयं स्मृतिसमुच्चयादर्शपुस्तकोल्लेखपत्रिका ।

अथ मुद्रितस्मृतीनां वर्णानुक्रमतो नामनिर्देशः ।

	पृ०	
१ अङ्गिरःस्मृतिः	१	१५ लघुशातातपस्मृतिः
२ अत्रिसंहिता	५	१६ लघुहारीतस्मृतिः
३ अत्रिस्मृतिः	२८	१७ लघ्वाश्वलायनस्मृतिः
४ आपस्तम्बस्मृतिः	३५	१८ लिखितस्मृतिः
५ औशनसस्मृतिः	४६	१९ वासिष्ठस्मृतिः
६ गोभिलस्मृतिः	४९	२० वृद्धशातातपस्मृतिः
७ दक्षस्मृतिः	७२	२१ वृद्धहारीतस्मृतिः ...
८ देवलस्मृतिः	८५	२२ वेदव्यासस्मृतिः
९ प्रजापतिस्मृतिः ...	९०	२३ शङ्खलिखितस्मृतिः
१० बृहद्यमस्मृतिः ...	९९	२४ शङ्खस्मृतिः
११ बृहस्पतिस्मृतिः	१०८	२५ शातातपस्मृतिः ...
१२ यमस्मृतिः	११२	२६ संवर्तस्मृतिः ...
१३ लघुविष्णुस्मृतिः	११७	२७ बौधायनस्मृतिः *
१४ लघुशङ्खस्मृतिः ...	१२४	

अथ स्मृत्यभिहितविषयाणामनुक्रमणिका ।

१ अथाङ्गिरःस्मृतिः ।

विषयाः

पृष्ठाङ्काः

भारद्वाजादीन्प्रत्यङ्गिरस उक्तिः,
अन्त्यजान्नभक्षणे द्विजन्मनां प्रायश्चित्तम्,
चाण्डालकूपभाण्डोदकपाने प्रायश्चित्ताभिधानम्,
अमेध्यदूषितजलपाने प्रायश्चित्तम्,
इच्छयाऽमेध्यभक्षणेऽनिच्छयाऽमेध्यभक्षणे च प्रायश्चित्तम्,
बलाकादीना मासभक्षणे प्रायश्चित्तम्,
पतिताद्यपस्पृष्टतूलादीना शुद्धि-
निरूपणम्,
रजकादिस्पर्शे प्रायश्चित्तम्,
श्वपाकमार्यागमने प्रायश्चित्तम्,
उद-
व्यादिस्पर्श आतुरस्य शुद्ध्याभिधान-
नम्,
पुष्पवत्या आतुरायाः शुद्धि-
निरूपणम्,.... ...

प्रारब्धवदीर्घतपसा स्त्रीणा रजोदो-
षेऽपि तद्व्रताचरणेऽभ्यनुज्ञा, उच्छि-
ष्टस्य चाण्डालादिस्पर्शे प्रायश्चित्तम्,
शवदूषितकूपोदकप्राशने प्रायश्चित्तम्,
नीलीरक्तधारणात्संध्यादिकर्मणा वैक-
ल्यकथनम्,
नील्या रक्षणे विक्रये च ब्राह्मणस्य पातित्यबोधनम्,
प्रमादाभी-
लीमध्यगमने प्रायश्चित्तम्,
नील्युपहत-
क्षेत्रस्थसस्यभक्षणे प्रायश्चित्तम्,
पति-
वत्या व्रताचरणान्तरकप्राप्तिः,
रजस्व-
लायाः प्रेतायाः संस्कारादिकरणे नि-
षेधः,
वैकारिकरजःप्रादुर्भावे स्त्रीणाम-
शुचित्वाभावानिरूपणम्,

विषयाः

पृष्ठा

रजस्वलायाश्चण्डालादिस्पर्शे प्राय-
श्चित्तम्,
रजस्वलास्पर्शप्रायश्चित्तानि,
संहताना बहूना मध्य एकस्याशुचित्वे
तदन्येषा दोषाभावाभिधानम्,
मुरा-
विष्मत्रोपहतकास्यस्य शुद्धिनिरूप-
णम्,
गवाघ्रातादिकास्यशुद्धिः,
मुव-
र्णरूप्यादीनां शुद्धिहेतवः,
दंपत्याग्नी-
नामन्तरागमने प्रायश्चित्तम्,
मासं
शूद्रान्नभोजिनः शूद्रत्वाभिधानम्,
शू-
द्रान्नभोजने निन्दा

शूद्रसंपर्कादिकर्तुर्निन्दानिरूपणम्,
ब्राह्मणाद्यन्नभक्षणे फलाभिधानम्,
मृत-
किनो जलपाने प्रायश्चित्तम्,
जन्महा-
नौ ब्राह्मणादीनामशौचकालः,
मृत-
सूतकान्नभोजिनां तिर्थगोनिजन्मकथ-
नम्,
मूत्रोच्चारं कृत्वा जलपाने प्राय-
श्चित्तम्,
अरण्ये मूत्रपुरीषोच्चारकाले
द्रव्यहस्तस्य शुद्धिनिरूपणम् ..

मूत्रोच्चारे भुञ्जानस्य प्रायश्चित्तम्,
भोजनकालेऽशुचित्वप्राप्तिं निर्णय,
पट्टिस्थेन कुत्सितान्नभक्षणे कृते
प्रायश्चित्तम्,
पट्टिभेदनिर्णयः,
वेद-
ज्ञस्य दोषाभावानिरूपणम्,
अग्न्या-
रादिषु पादुकाविमर्जनविधानम्,
सपा-
दुकायनेऽधिकारिनिरूपणम्,
संस्कारा-
दिषु भोजने प्रायश्चित्तम्,
एनर्वाग्नी-
ना लक्षणम्,
तदन्नभोजने प्रायश्चित्तम्,

२

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
ब्राह्मणावृत्तिप्रभक्षणे प्रायश्चित्तम्, असंस्पृष्टस्य स्नानविधिः, श्लोच्छिष्ट- भक्षणे प्रायश्चित्तम्, प्रमादाद्विष्मूत्र- प्राशने प्रायश्चित्तम्, अन्त्यधशवादि- दूषितगृहशुद्धिविधानम्, सूतकविषये निर्णयः १२		त्तम्, अन्त्यजागमनादौ प्रायश्चित्तम्, चाण्डालभाण्डोदकपाने प्रायश्चित्तम् अन्त्यजादिसंस्पृष्टान्नभोजने प्राय- श्चित्तम्, चाण्डालान्नभोजने प्रायश्चि- त्तम्, चाण्डालसंस्पृष्टवृक्षस्योपरि फल- भक्षणे प्रायश्चित्तम्, एकवृक्षसमारूढ- योर्ब्राह्मणचण्डालयोर्मध्ये ब्राह्मणस्य फलभक्षणे प्रायश्चित्तम्, श्लेच्छसग- तभार्यागमने प्रायश्चित्तम्, चण्डाला- दिस्त्रीगमने प्रायश्चित्तम्, तैलाम्यक्ता- दीनां विष्मूत्रकरणे प्रायश्चित्तम्, अस- वणाद्भूमौत्पत्तौ स्त्रीणां पातित्वम् १३	
उष्ट्रादिक्षीरपाने प्रायश्चित्तम्, सूतकान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्, विवाहो- त्सवादिष्वन्तरा मृतमृतके निर्णयः, व्याधितादिनित्यसूतकिनां निरूपणम्, परिवित्तेः प्रायश्चित्तम्, कुञ्जवाम- नादिषु परिवेदने दोषाभावनिरूपणम् १३		अन्त्यजानां निरूपणम्, अन्त्यज- स्त्रीगमनादौ प्रायश्चित्तम्, श्लेच्छोपभु- क्तस्त्रीविषयकप्रायश्चित्ताभिधानम्, बला- त्कारोपभुक्तस्त्रीविषयकप्रायश्चित्ताभि- धानम्, चाण्डालसंस्पृष्टोदकपाने प्राय- श्चित्तम्, श्लेष्मादिभिः संदूषितकूपो- दकपाने प्रायश्चित्तम्, प्रमादात्सुरापाना- दौ प्रायश्चित्ताभिधानम्, चित्तिभ्र- ष्टायाः प्रायश्चित्तम्, ब्रह्मदण्डहतानां संस्कारनिर्णयः १४	
चान्द्रायणविधिः, अतिकृच्छ्र- विधिः, पर्णकृच्छ्राभिधानम्, सांतप- नम्, महासांतपनम्, तप्तकृच्छ्रविधिः, वैदिककृच्छ्रव्रतम्, कृच्छ्रातिकृच्छ्रव्र- तम्, पराकर्मविधिः, सौम्यकृच्छ्रा- भिधानम्, व्यासकृतकृच्छ्रनिरूपणम् १४		भृग्वभ्यनशनादिभिर्मृतानां संस्कारः, अतिदोहादिभिर्गोवधे प्रायश्चित्तम्, प्रसङ्गादृष्टागवादिधर्महलानां निरूप- णम्, काष्ठलोष्टादिभिर्गोवधे प्रायश्चि- त्तम्, शरभोष्टादिहनने प्रायश्चित्तम्, मार्जारादिहिंसायां प्रायश्चित्तम्, दूषि- तवापीकृपादीनां शुद्धिकथनम्, गोदो- हनादिविषये शुद्ध्यभिधानम् ... १५	
स्त्रीशूद्रपतनहेतूनां निरूपणम्, जीवद्भर्तृकाया व्रताचरणेऽनविकारः, योपितां सदा मेध्यत्वमित्यभिधानम्, अपात्रदाने निन्दा, आयसपात्रेणाल- दाने नरक इति निरूपणम् १५			
श्राद्धे मृन्मयपात्रेऽन्नदाने नरका- भिधानम्, भोजने पात्रनिर्णयः, यति- भिक्षादाने विधिनिरूपणम्, अनापदि भैक्षाचरणे प्रायश्चित्तम्, वज्रव्रतलक्ष- णम्, पञ्च महापातकानि, तत्प्राय- श्चित्तानां निरूपणम्, स्त्रीवधप्रायश्चि- त्तम्, रजकादीनामन्नभक्षणे १५			

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
रेतोविण्मूत्रसंस्पृष्टकौपजलपाने प्रा- यश्चित्तम्, रेतोविण्मूत्रादिदूषितकुम्भ- स्थजलपानादौ प्रायश्चित्ताभिधानम्, आकरजद्रव्याणां शुद्ध्यभिधानम्, एक- पङ्क्त्युपविष्टानां मध्य एकेन नीलीग्रह- णे सर्वेषामनुचित्वमित्यादिनिरूपणम्, देवयात्रादिषु स्पृष्टास्पृष्टविषये दोषा- भावबोधनम्, शूद्रेभ्य आरनालादिद्र- व्यग्रहणेऽभ्यनुज्ञा, शूद्रजातिषु जल- पाने प्रायश्चित्तम्, आहिताग्नेर्महापा- तकवत्त्वे निर्णयः २०		त्तम्, अभिशस्तप्रायश्चित्तम्, उष्ट्या- नादिसमारोहणे प्रायश्चित्तम् ... २२ पञ्चगव्यप्राशने शूद्रस्य प्रायश्चि- त्तम्, ऊनस्तन्यादीनां गवां दुग्धहोमे निषेधः, ब्रह्मोदनादिभोजने प्रायश्चि- त्तम्, हीनवर्णस्याभिवादाने प्रायश्चि- त्तम्, वल्मीकादिमृत्तिकानामग्राह्यत्वेन बोधनम् २३ पुरीषोत्सर्गादौ मौनधारणाविधिः, ग्रहणोद्वाहादिषु नैमित्तिकदानाभिधा- नम्, कास्यपात्रादिदाननिरूपणम्, कन्यादानप्रशंसा, सत्पात्रलक्षणम्, श्राद्धे वर्जनीयब्राह्मणानामभिधानम् २४ श्राद्धार्हा ब्राह्मणाः, इन्दुक्षये श्राद्धाकरणे प्रत्यवायः श्राद्धदानप्र- शंसा २५ देवादिदशविधानां ब्राह्मणानां लक्षणाभिधानम्, श्राद्धादिषु ज्योति- र्विदादिब्राह्मणानामनर्हत्वनिरूपणम्, आविकादिब्राह्मणानामपूज्यत्वम्, कय- क्रीतकन्यायाः पत्नीत्वाभावबोधनम्, ब्राह्मणादितोयानां निरूपणम् ... २६ महागुरुनिपातेऽवदं तीर्थस्नानादि न कर्तव्यमित्यादिविधिनिरूपणम्, मृत्तिधारणफलाभिधानम् ... २७	

इत्यत्रिसंहिता ।

३ अथान्त्रिस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
अग्निं प्रति ऋषीणां प्रश्नः, प्राणायाम-		विविनिरूपणम्, योगप्रशंसा, प्राणायाम-	

विषयः.	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
लक्षणम्, प्राणायामफलम्, ...	२८	तानि	३२
जपयज्ञाभिधानम्, गायत्रीजप- म्, आहारशुद्ध्याभिधानम्, चान्द्राय- विधिः	२९	अभक्ष्यभक्षणादिदोषाणां प्रायश्चि- त्तनिरूपणम्	३३
कर्मविषयाभिधानम्, बलात्कारादि- पितरस्त्रीणां ब्राह्म्याद्यानिर्णयः ...	३०	ध्यानप्रशंसनम्, नैष्ठिकधर्मात्प्रच्य- वने प्रायश्चित्ताभावकथनम्, प्रव्रजि- तापत्यानां जात्यन्तरत्वाभिधानम्..	३३
स्यादिद्रव्याणां शुद्धिः, सर्ववेदपवि- राणामभिधानम् ...	३१	ध्यानप्रयोजननिरूपणम्, ध्यानल- क्षणम्, योगस्य षडङ्गत्वाभिधानम्...	३४

इत्यत्रिस्मृतिः ।

४ अध्याऽऽपस्तम्बस्मृतिः ।

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
गोरोधनादिविषये प्रायश्चित्तम्, गोहत्याप्रायश्चित्तानि	३५	श्चित्तम्, अज्ञानाद्वाहणोच्छिष्टभक्षणे प्रायश्चित्तम्	३८
गोबन्धने नालीकेरादिरज्जूनां निषेधः, गोः शृङ्गादिभङ्गे प्रायश्चि- त्तम्, औषधदानादिकर्मनिमित्तायां गोर्विपत्तौ दोषाभावनिरूपणम्, प्रपा- दिषु जलपाने प्रायश्चित्तम्, अन्यत्तानि- तकूपादिषु स्नानपानयोः प्रायश्चित्तम्	३६	वैश्यजात्युच्छिष्टभोजने प्रायश्चि- त्तम्, अन्त्योच्छिष्टाशने प्रायश्चित्तम्, श्वकाकोच्छिष्टभक्षणे प्रायश्चित्तम्, नीलीवत्तधारणे प्रायश्चित्ताभिधानम्, प्रमादानीलीमध्यगमने प्रायश्चित्तम्, नीलीभक्षणे प्रायश्चित्तम्	३९
उदकशुद्धिनिरूपणम्, दूषितवा- पीकूपादीनां शुद्धिः, शवदूषितकूपो- दकपाने प्रायश्चित्तम्, गृहेऽविज्ञात- स्यान्त्यजातेर्निवसने प्रायश्चित्तम्, बालादिविषये प्रायश्चित्तम् ...	३७	वैकारिकरजःप्रादुर्भावे स्त्रीणामशु- चित्त्वाभावनिरूपणम्, अन्त्यजादिस्पर्शे रजस्वलायाः प्रायश्चित्तम्, विवाहादिषु कन्याया रजोदर्शने प्रायश्चित्तम्, उच्छिष्टादीनां संस्पर्शे रजस्वलायाः प्रायश्चित्ताभिधानम्	४०
चाण्डालकूपजलपानादौ प्रायश्चि- त्तम्, पानादिषु दूषयदिसंस्पर्शः प्राय-		उदकयादिस्पर्शे विप्रस्य प्रायश्चि-	

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
त्तम्, चाण्डालादीनां संस्पर्श आत्रेय्याः प्रायश्चित्ताभिधानम्, सुरादिदूषितकां- स्यशुद्धिविधानम्, शूद्रान्नभोजने नि- न्दानिरूपणम् ४१		शुल्केन कन्यादाने दोषाभिधानम्, पुनर्भ्रातृभक्षणे प्रायश्चित्तम्, रजका- द्यन्नभक्षणे प्रायश्चित्ताभिधानम्, उ- च्छिष्टादीनां संपर्के प्रायश्चित्तम् ... ४३	
सर्वतो रसादीनां ग्रहणे दोषाभावः, आपत्काले शूद्रान्नभोजने प्रायश्चित्ता- भिधानम्, भुञ्जानस्य विप्रस्य गुदस्त्रावे प्रायश्चित्तम्, अपेयपाने प्रायश्चित्तम्, अमक्ष्यभक्षणे प्रायश्चित्तम्, गृहस्थत्वं चिकीर्षूणां संन्यासिनां प्रायश्चित्तम्, म- क्षिकाकेशदूषितान्नभोजने प्रायश्चित्तम् ४२		उदकयागमने प्रायश्चित्तम्, अना- चान्तभुक्तोच्छिष्टस्य चण्डालादिस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, भुञ्जानस्य शुद्धिकालाभि- धानम्, मोक्षाधिकारिणामभिधानम् ४४	
याजकाद्यन्नभोजने प्रायश्चित्तम्,		अगम्यागमने प्रायश्चित्तम्, अग्नि- होत्रत्यागे प्रायश्चित्तम्, विवाहोत्सवा- दिष्वन्तरा मृतमृतके सद्यःशुद्धिविधा- नम् ४५	

इत्यापस्तम्बस्मृतिः ।

५ अथौशनसस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
अनुलोमप्रतिलोमजात्यन्तराणां नि- रूपणम्, तद्धर्माभिधानं च ... ४७		सच्छूद्रलक्षणम् ४८	

इत्यौशनसस्मृतिः ।

६ अथ गोभिलस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
उपवीतप्रमाणाभिधानम्, आच- मनविधिनिरूपणम्, वृद्धिश्चादौ गौर्या- दिमातृणां पूजाविविधः, वसोवर्षारक्ष- ४९		रूपणम्, कर्मविशेषे दर्भविशेषाभि- धानम्, दर्भप्रमाणम्, देवादिपरिचर्या- विधिनिरूपणम्, पवित्रप्रमाणम्, पि- ञ्जल्या लक्षणम्, अक्रियायाश्चैविध्य- निरूपणम्, स्वशास्त्राश्रयमुत्सृज्य पर-	

विषयानुक्रमिका ।

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृ
शाखाश्रयाङ्गीकारे कर्मणो वैफल्यबोध- नम्, कर्मणोऽयथात्वे तावत्कर्म पुनः कुर्यादित्यादिविविधिनिरूपणम्, प्रधान- स्याक्रियायां साङ्गं कर्म पुनः कुर्या- दित्यादिवोधनम् ९०		अज्ञावन्यहोमे प्रायश्चित्तादिनिर्ण- यः, भूतप्रवाचने पत्न्यसंनिधाने निर्ण- यः, कार्यवतोऽग्निहोत्रिणः प्रवसन- विधिः ९१	
वृद्धिश्राद्धे पिण्डप्रदानविधिः ... ९१		पत्युः प्रतिकूलाचरणे स्त्रीणां नरकप्राप्तिः, अनुकूलाचरणे प्रशंसा, दंपत्योरसमक्षं होमे कृते होमस्य वै- फल्यबोधनम्, अग्निदाहेनारण्योर्नाशे पुनराधानम्, अग्निहोत्रिणो भार्यामरणे विधिनिरूपणम् ९२	
वृद्धिश्राद्धकालाभिधानम्, परिवि- त्तिलक्षणम्, देशान्तरस्थादिविषये प- रिवेत्तृत्वदोषाभावः, अग्न्याधानविधिः ९२		अग्निहोत्रेण भार्यादाह आहिता- ग्नेः स्त्रीत्वप्राप्तिभार्यायाश्च पुस्त्वप्राप्ति- कथनम्, पुनराधानकर्मणि विशेषाभि- धानम्, होमासमर्थविषये विधिनिरू- पणम्, आहिताग्नेरन्येष्टिविधिः ९३	
शमीगर्भलक्षणम्, अरण्योर्माना- भिधानम्, प्रमन्यादीनां प्रमाणम्, म- न्यनविधिः ९३		आहिताग्निभार्यामरणे संस्कार- विधिः, सूतके संध्यादिकर्मणा त्यागः, पोऽशमादाभिधानम्, पाण्मासिक- श्राद्धकालः ९४	
सुवादिपात्राणां लक्षणम्, समि- ष्टलक्षणम्, इध्मप्रमाणम् ९४		नवयज्ञेन पिना नवयज्ञेन प्रायश्चित्तम्, गोयज्ञादिवर्त्मसु निर्वाह- निधानम् ९५	
अग्नीनां प्रादुर्गणकालः, होम- कालाभिधानम्, क्षिप्रहोमेषु परिसमू- हनादीनां निषेधः, असमिद्धाग्निहवने रोगोत्पत्तिनिरूपणम्, दन्तधावन- विधिः ९५		गोयज्ञकर्मणः बालः, नवयज्ञक- र्मभिधानम्, अन्नाहार्यलक्षणम्, होम- श्राद्धादयो पुनराधानम् ९६	
संध्योपासनविधिः ९६		उपाकर्मणः कालनिरूपणम्, मन्- त्रादिना अग्न्याधाने कर्मविशेषाभि-	
मल्लयज्ञः, तर्पणविधिः ९७			
वैश्वदेवः, वारिकर्मविधिः, नक्षत्रे- दाद्यध्ययने फलम् ९८			
आज्यस्यालीविधानम्, चरुस्या- ल्यभिधानम्, दर्व्यादीनां प्रमाणम्.... ९८			
अमावास्यानिर्णयः, जीवत्पितृका- दिविषये निर्णयः ९९			
शङ्खुप्रमाणम्, पितृयज्ञाभिव्या- नम् ९९			
पिण्डनिर्वापणम्, ९९			
पक्षान्तराभिधानम्, वैवाहिकहोमविषये विशेषाभिधानम् ९९			

८ अथ देवलस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
त्रिशङ्कुदेशस्य वर्जनीपत्वेनाभिधानम्, म्लेच्छैर्नीतानां विप्रादीनामपेयादिपानादौ प्रायश्चित्तिनिरूपणम्, सिन्धुसौवीरसीराष्ट्रादिदेशगमने प्रायश्चित्ताभिधानम्, बलाद्दासीकृतेत्यादिविषये प्रायश्चित्तिनिरूपणम्	८५	स्त्रीणांप्रायश्चित्तम्, म्लेच्छैर्बलाद्गृहीतस्य शुद्धचमिधानम्, म्लेच्छैः सहोपितस्य प्रायश्चित्तम्	८७
म्लेच्छैर्बलानीतस्य संवत्सराद्युपितस्य शूद्रस्य प्रायश्चित्तविधिनिरूपणम्, बलानीतक्षत्रियादीनां प्रायश्चित्तम्, बलान्म्लेच्छैर्नीतानां स्त्रीणां विषये प्रायश्चित्तम्	८६	सभायां म्लेच्छस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, म्लेच्छत्वमापन्नाया मातुर्मरणे निर्णयः, म्लेच्छत्वमापन्नस्य पितुर्मरणे निर्णयः, पञ्चगव्यविधानम्, व्यासकृतकुच्छाभिधानम्, प्रायश्चित्तार्थतिलहोमादिनिरूपणम्, म्लेच्छवासे प्रायश्चित्तम्,	८८
अन्योन्यसंस्पर्शे रजस्वलायाः प्रायश्चित्तम्, म्लेच्छैर्नीतानामभक्ष्यादिभक्षणे प्रायश्चित्तम्, म्लेच्छाद्रर्भधारणे		सातपथकृच्छ्रम्, महासातपथलक्षणम्, पर्णकृच्छ्रविधिः, तप्तकृच्छ्राभिधानम्, पादकृच्छ्रदीनामभिधानम्, कृच्छ्रचान्द्रायणविधिः ...	८९

इति देवलस्मृतिः ।

९ अथ प्रजापतिस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्राह्मणं प्रति रुचेः प्रश्नः, आहूतकालाभिधानम्,	९०	ब्राह्मणनिमन्त्रणम्, आहूतकालानां निरूपणम्,	९३
वृद्धिश्चाद्वे फलनिरूपणम्, आहूतकर्तुः प्रशंसा, युगादीनामभिधानम्, सकान्त्यादिपर्वसु दानमहिमनिरूपणम्, अष्टकादिषु पिण्डदानविधिः	९१	आहूते वर्ज्यमात्राणां, आहूतभोक्तृनियमाः, आहूतकृतियमनिरूपणम्, आहूते दर्भाः	९४
आहूतदेशाः, आहूतपाकार्हस्त्रीणामभिधानम्	९२	आहूतोपादेयानि, आहूतोपासनीयानि पात्राणि	९५
		आहूते वर्ज्यानि, आहूते मासानि	९६

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
आदिकालाभिधानम्	९७	दिपु क्रतुदत्तादिदेवानां निरूपणम्,	
आद्वे ब्राह्मणसंख्या, इष्टिआद्वे-		पार्वणानामभिधानम्	९८

इति प्रजापतिस्मृतिः ।

१० अथ बृहद्यमस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
आदिद्वयस्य प्रायश्चित्तम्, जलाग्निव-		रजस्वलास्पर्शप्रायश्चित्तानि	१०३
न्वनभ्रष्टानां प्रायश्चित्तम्, चण्डाल-		प्रच्छन्नपापिनां गतिनिरूपणम्,	
भाण्डोदकपाने प्रायश्चित्तम्, चाण्डाला-		कपिलावधे प्रायश्चित्तम्, गोरोधनादिषु	
न्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्, चाण्डालिकादि-		प्रायश्चित्तम्, गोघ्नप्रायश्चित्तानि, पञ्च-	
गमने प्रायश्चित्तम्	९९	महापातकप्रायश्चित्तानि, उपपातकप्रा-	
सुरापाने प्रायश्चित्तम्, गोमासभ-		यश्चित्ताभिधानम्	१०४
क्षणे प्रायश्चित्तम्, चान्द्रायणविधिनि-		धर्मशास्त्रमज्ञात्वा प्रायश्चित्तदापने नि-	
रूपणम्, पितृव्यभार्यादिगमने प्रायश्चि-		र्णयः, अष्टशाल्यादिमरणे प्रायश्चित्तम्,	
त्तम्, मात्रादिगमने प्रायश्चित्तम्, रात्रौ		दुर्मृत्युमृतानां शुद्धयर्थं प्रायश्चित्ताभि-	
चाण्डालस्पर्शं रजस्वलायाः प्राय-		धानम्, स्त्रीणां व्यभिचारे प्रायश्चि-	
श्चित्तम्	१००	त्तम्, विधवागमने प्रायश्चित्तम्, मान-	
अमच्छुद्धन्नभाजने प्रायश्चित्तम्,		सवाचिकादिपापापनोदने प्रातःसंध्या-	
वृष्यभक्षणे प्रायश्चित्तम्, माहिषका-		दिविधानम्	१०५
दीनं नृपयणम्, कन्याया रजोदर्शने		सत्पात्रब्राह्मणलक्षणम्, राजप्रति-	
नृपं दर्शनात् नृपप्रति, अजाविकादि-		ग्रहे निन्दा, बलादासीकृतेत्यादिविषये	
संस्पर्शे प्रायश्चित्तम्	१०१	प्रायश्चित्तम् ...	१०६
प्रातःसंध्यासंस्पर्शे प्रायश्चित्तम्,		आद्वेकाले पत्न्या रजस्वलायां नि-	
नृपयणं निरूपणम्, इन्द्रिज्यादि-		र्णयः, अपव्रत्य दयादाभिधानम्,	
संस्पर्शे प्रायश्चित्तम् ...	१०२	भागनिर्णयनिरूपणम्, विवादादिनि-	
संस्पर्शे प्रायश्चित्तम्,		र्णयः	१०७

इति बृहद्यमस्मृतिः ।

११ अथ बृहस्पतिस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
सुवर्णदानादिमहिमवर्णनम्, भूमि- दानफलनिरूपणम्, गोचर्मलक्षणम्, श्वत्तदादीनां प्रशंसा, १०८		नम्, कन्याचूनादिविषये दोषनिरूप- णम्, ब्रह्मस्यहरणे फलम्, सत्पात्र- लक्षणम् ११०	
अतिदानानामभिधानम्, नीलवृषल- क्षणम्, नीलवृषदानफलम्, भूमिहर्तु- निन्दा, सुवर्णदानादीनां फलनिरूपणम् १०९		तडागादिनिर्माणे फलाभिधानम्, दीपादिदानानां फलनिरूपणम्, अना- शास्त्रादिघनानां फलनिरूपणम् १११	
अन्यायेन भूमिहरणे फलाभिधा-			

इति बृहस्पतिस्मृतिः ।

१२ अथ यमस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
भुजानस्य चण्डालादिस्पर्शे प्राय- श्चित्तम्, भोजने गुदस्त्रावाटी प्रायश्चि- त्तम्, अधो(धरो)च्छिद्यस्य चण्डालादि- स्पर्शे प्रायश्चित्तनिरूपणम्, उर्ध्वोच्छि- द्यस्य संस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, श्वमातङ्गा- दीनां संस्पर्शे रजस्वलायाः प्रायश्चिता- भिधानम्.... ११२		प्रायश्चित्तम्, अन्त्यजलक्षणम्, अ- न्त्यजाक्षमक्षणे तत्प्रीतिमने च प्राय- श्चित्तम्, मात्रादिमने प्रायश्चित्तम् ११३	
मर्तुः शुश्रूषामकुर्वत्या दण्डाद्य- भिधानम्, अपतितवन्धुत्यागे दण्डः, रज्ज्वादिभिरात्मत्यागिनाममेध्यलेपना- भिधानम्, जलाद्युद्ग्रन्धनभ्रष्टादीनां प्रा- यश्चित्तम्, अज्ञानाचण्डालाक्षमक्षणे		गोहत्याप्रायश्चित्तम्, काष्ठादिभि- र्गोषधे प्रायश्चित्ताभिधानम्, प्रायश्चि- त्ताङ्गवपनस्य मृथादिविषयेऽपवादः, कु- मिदृष्टादिविषये प्रायश्चित्तनिरूपणम् ११४	
		इष्टापूर्तयोः फलकथनम्, पञ्चगव्य- विधानम्, सूतकसप्ताने निर्णयः, श्राद्ध- स्य पञ्चविधत्वम्, अग्निर्वातयनशालः, तृपोत्सर्गफलनिरूपणम् ११५	
		अप्यु जलाजलिविधानम् ११६	

इति यमस्मृतिः ।

१३ अथ लघुविष्णुस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
सीमन्तोन्नयनम्, जातकर्मादिसं- स्काराणामभिधानम्, क्षात्रियवैश्ययो- रुपनयनकालः, ब्रह्मचरिधर्माः	११७	प्रव्रजितधर्माः	१२०
नैष्ठिकलक्षणम्, गृहस्थधर्माः, प्रा- तःकृत्यम्, माध्याह्निकविधिः, सायं- ननविधिनिरूपणम्	११८	भिक्षुप्रकाराः, कुटीचकादिभिक्षूणां लक्षणानि, भिक्षुपात्राणि, यतः कांस्य- पात्रभोजने दोषः	१२१
अतिथिरूपर्याभिधानम्, गृहमेधि- नां वृत्तिभेदेन चतुःप्रकाराः, श्रौतस्मा- त्तत्त्वमाननुष्ठाने दोषाभिधानम्, वान- प्रस्थधर्माभिधानम्	११९	ब्रह्मचार्यादीनां स्वाश्रमात्पुनराव- र्तने दोषाभिधानम्, क्षात्रियधर्मानिरूप- णम्, वैश्यकर्माभिधानम्, शूद्रधर्माः, शूद्रस्य पञ्चयज्ञविधिनिरूपणम्, शूद्र- जातेर्द्विविध्यबोधनम्	१२२
इति लघुविष्णुस्मृतिः ।			

१४ अथ लघुगङ्गामृतिः ।

[illegible]

१५ अथ लघुशातातपस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तम्, सुरापाने प्रायश्चित्तम्, ब्राह्मणसुवर्णहरणे प्रायश्चिताभिधानम्, गुरुदाराभिगमनादि-प्रायश्चित्तम्, उष्ट्रादिक्षीरपाने प्रायश्चित्तम्, अनुदकमूत्रपुरीषकरणे प्रायश्चित्तम्, मृतवत्सायाः क्षीरपाने प्रायश्चित्तम्, उपपातकाभिधानम् ... १२८		दर्शने पितृभूतहत्यानिरूपणम्, दन्त-धावनविधिः ... १३० बहुभुतविषये दानाभिधानम्, दानभोजनयोः संनिष्ठब्राह्मणव्यतिक्रमे दोषः, श्वदष्टस्य प्रायश्चित्तम्, कुमिदष्टप्रायश्चित्तम्, श्राद्धे ब्राह्मणोपवेशनविधिनिरूपणम् १३१ श्राद्धे दौहित्रादीनां प्रशंसनम्, कुतपकाललक्षणम्, देशविशेषात्संध्याफलविशेषाभिधानम्, गणान्नादिभोजने प्रायश्चित्तम्, अज्ञानात्सूतकान्नभोजने प्रायश्चित्तम्, १३२ चितिवृक्षादिसंस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, मण्डलकरणे हेतुनिरूपणम्, ब्राह्मणादीनां मण्डलानि, अर्कसंक्रान्त्याः पुण्यकालः १३३ दानप्रशंसा, ब्रह्मकृपाभिधानम्, स्नेहादिनाऽनुग्रहकरणे दोषनिरूपणम् १३४	
शूद्रवधादौ प्रायश्चित्तम्, सगोत्रासप्रवरयोर्विवाहे प्रायश्चित्तम्, कन्यापरीक्षणम्, परिवेत्तलक्षणं, कृत्वादिषु विद्यमानेषु परिवेदने दोषाभावानिरूपणम्, वेदविक्रयस्य षड्विधत्वम्, वैधदेवमकृत्वा भुञ्जानस्य काकयोनि-संप्राप्तिनिरूपणम् ... १२९			
अतिथिलक्षणम्, भिक्षादीनां लक्षणाभिधानम्, व्यवायसेवने प्रव्रजितस्य नरकपातः, विवाहात्प्राक्कन्याया रजो-			

इति लघुशातातपस्मृतिः ।

१६ अथ लघुहारीतस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
श्रादिविष्टासंस्पर्शेऽथे (धरो)च्छिद्यस्य प्रायश्चित्तम्, ऊर्ध्वोच्छिद्यस्य काकादिविष्टास्पर्शे प्रायश्चित्तम्, रजस्वलायाः श्रादिसंस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, विष्णून्ग्रहणादौ प्रायश्चित्ताभिधानम्,		चण्डालोदकपाने प्रायश्चित्तम् ... १३६ वैराग्यादिना शिलाछेदने प्रायश्चित्तम्, ब्रह्मसूत्रं विनोपस्पर्शने प्रायश्चित्तम्, ब्रह्मसूत्रेण विना भोजने प्रायश्चित्तम्, शूद्राभोजने ब्रह्मचा-	

१५ अथ लघुशातातपस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तम्, सुरापाने प्रायश्चित्तम्, ब्राह्मणसुवर्णहारे प्रायश्चिताभिधानम्, गुरुद्वाराभिगमनादि-प्रायश्चित्तम्, उष्ट्र्यादिक्शीरपाने प्रायश्चित्तम्, अनुदकमूत्रपुरीषकरणे प्रायश्चित्तम्, मृतवत्सायाः क्षीरपाने प्रायश्चित्तम्, उपपातकाभिधानम् ... १२८		दर्शने पितृभूणहत्यानिरूपणम्, दन्त-धावनविधिः ... १३०	
शूद्रवधादौ प्रायश्चित्तम्, सगोत्रा-सप्रवरयोर्विवाहे प्रायश्चित्तम्, कन्या-परीक्षणम्, परिवेत्तृलक्षणं, स्त्रीवादिषु विद्यमानेषु परिवेदने दोषाभावानिरूप-णम्, वेदविक्रयस्य पङ्क्तिपत्वम्, वैधेदेवमकुत्वा भुजानस्य काकयोनि-संप्राप्तिनिरूपणम् ... १२९		बहुश्रुतविषये दानाभिधानम्, दानभोजनयोः संनिकृष्टब्राह्मणव्यति-क्रमे दोषाः, श्वदष्टस्य प्रायश्चित्तम्, कृमिदष्टप्रायश्चित्तम्, धात्रे ब्राह्मणो-पवेशनविधिनिरूपणम् ... १३१	
अतिथिलक्षणम्, भिक्षादीनां लक्ष-णाभिधानम्, व्यवयसेवने प्रमाजितस्य नरकपातः, विवाहात्प्राप्तन्याया रजो-		धात्रे दौहित्रादीनां प्रशंसनम्, कुतपकाललक्षणम्, देशविशेषात्संध्या-फलविशेषाभिधानम्, गणात्तादिभो-जने प्रायश्चित्तम्, अज्ञानात्सूतका-त्तभोजने प्रायश्चित्तम्, ... १३२	
		चितिवृक्षादिसंस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, मण्डलकरणे हेतुनिरूपणम्, ब्राह्मणा-दीनां मण्डलानि, अर्कसंक्रान्त्याः पुण्यकालः ... १३३	
		दानपशंसा, ब्रह्मकूर्वाभिधानम्, स्नेहादिनाऽनुग्रहकरणे दोषानिरूपणम् १३४	

इति लघुशातातपस्मृतिः ।

१६ अथ लघुहारीतस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
आदिविष्टासंस्पर्शेऽधे (धरो)च्छिद्यस्य प्रायश्चित्तम्, ऊर्ध्वोच्छिद्यस्य काका-दिविष्टास्पर्शे प्रायश्चित्तम्, रजस्स-लायाः आदिसंस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, विष्मन्मृगहणादौ प्रायश्चित्ताभिधानम्,		नण्डालोदकपाने प्रायश्चित्तम् ... १३६	
		वैराग्यादिना शिखालेदने प्राय-श्चित्तम्, ब्रह्मसूत्रं विनोपस्पर्शने प्राय-श्चित्तम्, ब्रह्मसूत्रेण विना भोजने प्रायश्चित्तम्, शूद्रात्तभोजने ब्रह्मना-	

१५ अथ लघुशातातपस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तम्, सुरापाने प्रायश्चित्तम्, ब्राह्मणसुवर्णहरणे प्रायश्चिताभिधानम्, गुरुदाराभिगमनादि-प्रायश्चित्तम्, उष्ट्रचादिक्शीरपाने प्रायश्चित्तम्, अनुदकमूत्रपुरीषकरणे प्रायश्चित्तम्, मृतवत्सायाः क्षीरपाने प्रायश्चित्तम्, उपपातकाभिधानम् ... १२८		दर्शने पितुर्भूणहत्यानिरूपणम्, दन्त-धावनविधिः ... १३०	
शूद्रवधादौ प्रायश्चित्तम्, सगोत्रा-सप्रवरयोर्विवाहे प्रायश्चित्तम्, कन्या-परीक्षणम्, परिवेत्तलक्षणं, कृत्वादिषु विद्यमानेषु परिवेदने दोषाभावानिरूप-णम्, वेदविक्रयस्य पङ्क्तिधत्त्वम्, वैश्वदेवमकृत्वा भुज्जानस्य काकयोनि-संप्राप्तिनिरूपणम् ... १२९		बहुश्रुतविषये दानाभिधानम्, दानभोजनयोः संनिकृष्टब्राह्मणव्यति-क्रमे दोषः, श्वदष्टस्य प्रायश्चित्तम्, कृमिदष्टप्रायश्चित्तम्, श्राद्धे ब्राह्मणो-पवेशनविधिनिरूपणम् ... १३१	
अतिथिलक्षणम्, भिक्षादीना लक्ष-णाभिधानम्, व्यवायसेवने प्रव्रजितस्य नरकपातः, विवाहात्प्राक्तन्याया रजो-		श्राद्धे दौहित्रादीनां प्रशंसनम्, कुतपकाललक्षणम्, देशविशेषात्संध्या-फलविशेषाभिधानम्, गणानादिभो-जने प्रायश्चित्तम्, अज्ञानात्सूतका-न्नभोजने प्रायश्चित्तम्, १३२	
		चित्तिवृक्षादिसंस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, मण्डलकरणे हेतुनिरूपणम्, ब्राह्मणा-दीनां मण्डलानि, अर्कसंक्रान्त्याः पुण्यकालः १३३	
		दानप्रशंसा, ब्रह्मकृष्णभिधानम्, स्नेहादिनाऽनुग्रहकरणे दोषानिरूपणम् १३४	

इति लघुशातातपस्मृतिः ।

१६ अथ लघुहारीतस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
श्रादिविष्टासंस्पर्शेऽथे (धरो)च्छिष्टस्य प्रायश्चित्तम्, ऊर्ध्वोच्छिष्टस्य काका-दिविष्टास्पर्शे प्रायश्चित्तम्, रजस्व-लायाः श्रादिसंस्पर्शे प्रायश्चित्तम्, विष्णुमूत्रग्रहणादौ प्रायश्चित्ताभिधानम्,		चण्डालोदकपाने प्रायश्चित्तम् ... १३६	
		वैराग्यादिना शिखालेदने प्राय-श्चित्तम्, ब्रह्ममूत्रं विनोपस्पर्शने प्राय-श्चित्तम्, ब्रह्ममूत्रेण विना भोजने प्रायश्चित्तम्, शूद्रालभोजने ब्रह्मचा-	

विषयः	पृष्ठाङ्काः
दिवर्मनिरूपणम्, गर्भोधानसंस्कारविधिः १५३	
पुंसयनानवगोभनसमिन्तोन्नयनसं-	
स्कारकथनम्, जातरर्मभंगारः ... १५५	
नामकरणम्, निष्क्रमणम्, अल-	
प्राशनम् १५६	
चालविधिः १५७	
उपनयनप्रकरणम् १५८	
महानाम्यादिप्रतानि १६०	
उपाकर्म १६१	
उत्सर्जनविधिः, गोदानविधिः निरूपणम् १६२	
विवाहप्रकरणम्, गृहस्थाश्रमप्र-	
शंसा, कन्यानिरीक्षणम्, स्नानकादीना	
मधुपर्कार्चनविधिः १६३	
कन्यादानम्, वधूवरयो रक्षार्थं	
कङ्कणवन्धनविधिनिरूपणम्, कन्यका-	
कण्ठे मणिसूत्रवन्धः, विवाहहोमः... १६४	
गृहप्रवेशविधानम् १६५	
पत्नीकुमारोपवेशनम्, अधिकारि-	
नियमप्रकरणम्.... १६६	
नान्दीश्राद्धकालाभिधानम्, माङ्ग-	
लिककर्मणि वज्र्यानि १६७	
प्रेतकर्मविधिनिरूपणम्, प्रेतकर्मण्यौ-	
रसपुत्रादीनामधिकारः, नगरेन्दहने	
निषेधः, तिलाञ्जलिः, नवश्राद्धकालः १६८	
सौरकालः, वृषोत्सर्गः, षोडश	
श्राद्धानि, सपिण्डीकरणविधिः ... १६९	
चाण्डालहतप्रियस्य पङ्कजप्रायाश्चेत्त-	
म्, षट्पञ्चमर्त्यन्तरिक्षे वा मरणे प्रायश्चि-	
त्तम्, प्रायश्चित्तं विना प्रेतदहने प्रेतका-	
र्यस्य नैऋत्यवोधनम्, औपासनाभ्या-	

विषयः	पृष्ठाङ्काः
विभिः साक्षिकादीनां दाहादिविधिः १७०	
सहानुमृतयोः पित्रोः श्राद्धे शाक-	
पाकादिनिर्णयः, नैमित्तिकश्राद्धकालाः,	
मृतकमृतकयोः श्राद्धकर्मनिषेधः, सापि-	
ण्ड्यानिरूपणम्, सपिण्डानां मृताशौ-	
चम्, पितृमरणे पुत्रस्याऽऽशौचविधानम् १७१	
लोके निन्द्यप्रकरणम्, क्रियाही-	
नादीनां सदाऽशुचित्वाभिधानम्,	
माहिषेयादिजातिनिरूपणम्, मोहाद्वि-	
धवाविवाहे प्रायश्चित्तम्, गोलकादि-	
निन्द्यजात्यभिधानम् १७२	
ब्राह्मणादीनां यजनादिकर्माभिधानम्,	
कर्मकालेऽशुचिस्पर्शं शुद्धिनिरूपणम्,	
उदक्यादिस्पर्शं स्नानाद्यभिधानम्, अ-	
श्नत उच्छिष्टस्पर्शने विशेषकथनम् १७३	
वेदविद्वद्विजहस्तेन सेवाग्रहणे धर्मा-	
दीनां हानिः, परदेवार्चकादीनां शूद्र-	
त्वाभिधानम्, १७४	
श्राद्धप्रकरणम् १७५	
श्राद्धे ब्राह्मणोपवेशनम्, आसनम्,	
अर्घ्यदानम् १७६	
पितृपूजनम्, मण्डलकरणम्, पा-	
त्राणि, अग्नौकरणम्, परिवेषणेऽधि-	
कारिणः, अन्ननिवेदनम्, १७६	
गायत्रीजपादि, कृणुप्वेत्यादिसूक्त-	
पाठः, ब्राह्मणतृप्तिप्रश्नः, पिण्डदान-	
विधिः, पिण्डपूजनम् १७७	
दक्षिणाप्रदानम्, स्वधावाचनम्,	
प्रार्थना, ब्राह्मणविसर्जनम् ... १७८	
श्राद्धोपयोगिप्रकरणम्, श्राद्धा-	

विषयः	पृष्ठाङ्काः
उपपातकाभिधानम्, ब्राह्मणादि- विवाहानां लक्षणम्, ब्राह्मणादीनामा- चाराः, ब्राह्मणादिवर्णानां निरु- पणम् १८८	
ब्राह्मणादीनां प्रधानकर्माणि १८९	
ब्राह्मणस्य पातित्यहेतवः, कृषि- धर्मनिरूपणम् १९०	
वार्धुपिकान्नभक्षणे ब्राह्मणरान्नस्य- योर्निषेधः, वार्धुपिकलक्षणम्, मासिक- वृद्धिग्रहणविधानम्, अश्रोत्रियादीनां शूद्रसमर्पत्वविधानम् १९१	
आततायिवधे दोषाभावः, आत- तायिनां कथनम्, त्रिणान्तिकादिपञ्च- क्षिपावनानां निरूपणम्, परिपल्ल- वम्, आचार्यलक्षणम्, उपरपरी- विधिः १९२	
स्वापादिषु पुनराचमनविधिः, ध- हनमृगादीनां शुचित्वविधानम्, तैज- सादिपात्राणां शुद्धिः १९३	
भूमिशुद्धिः, मृचादिभिः संस्पृष्टस्य शुद्ध्यभावबोधनम्, देवादितीर्थानि, शूद्रस्यासंस्कारे हेत्वभिधानम्, मधु- पर्कादिषु पशुर्हसनम् १९४	
श्रावशौचनिरूपणम् १९५	
आभ्युपगमः, १९६	
आभारप्रशसा, १९७	
नद्यादिषु मृगपरीषोत्सर्गनिषेधः, शौचार्हमृत्तिसागानम्, भोजने मृग्या- दीनां आभारम्, १९८	

विषयः	पृष्ठाङ्काः
णम्, शूद्रान्नाभ्यवहारे निन्दा ... १९८	
सत्पात्रलक्षणम्, असत्पात्रदाने निन्दा, अञ्जलिना जलं न पिबेदित्या- द्याचारनिरूपणम्, शिष्टब्राह्मणलक्ष- णम्, ब्रह्मचारिधर्माः ... १९९	
गृहस्थधर्माः २००	
वानप्रस्थधर्माः, प्रव्रजितधर्माः २०१	
वैश्वदेवादिकर्मनिरूपणम् ... २०२	
अतिथिपूजनम्, असंस्कृतप्रमति- भ्यो भागदानम्, श्राद्धे ब्राह्मणमग्न्या २०३	
श्राद्धभोजनसमये एविर्गुणानाम- वधनम्, कुतपकाललक्षणम्, श्राद्ध- कालाः, ब्राह्मणादीनामुपनयनकारः, दण्डादिधारणम् २०४	
स्नातव्यमानानि, वस्त्रादिधारणम् २०५	
स्नातकचाराभिधानम्, उपोष- कालः २०६	
वेदाभ्ययनस्यानभ्यासा, उपोषा- यादुत्तरोत्तरत आचार्यादीनां गृह- त्वमिति निरूपणम्, २०७	
पापकर्मसंस्पृष्टानां भार्यादीनां परि- त्याग, जालानस्याप्रतिपाद्याणि, वृ- द्धादिभ्यो भार्येभ्यः हेतवः, २०८	
नितित्तमज्ञानीनामभोजने निषेधः २०९	
उपपन्नकारिभ्योऽप्युपपन्नानि, अरण्येऽभ्युपगमः, उपोषादिषु २१०	
दिनस्पृष्टात्मन्यः शुद्धिः, २११	
पितृपत्यस्य शुद्धिः, २१२	
तदुत्पत्त्यर्थं शुद्धिः, २१३	
... .. २१४	

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
रस्यप्रायश्चित्तम् २२५		णां त्यागाभावकथनम्, स्त्रीणां पतन-	
साधारणपापक्षयोपायाभिधानम् २२६		हेतवः, सर्ववेदपवित्राभिधानम् ... २२९	
वेदाभ्ययनप्रशंसा... २२७		दानादीनां फलनिरूपणम्, अति-	
आहारशुद्धिनिरूपणम् २२८		दानाभिधानम् २३०	
स्वयं विप्रतिपन्नादीनां दूषितस्त्री-		प्राणानिहोत्रविधिः २३१	

इति वसिष्ठस्मृतिः ।

२० अथ वृद्धशातातपस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्रह्मकूर्चविधिः, मूत्रोत्सर्गं ततः		ष्टप्रदाने नरकः, उपवासे नेत्राञ्जना-	
स्मृतिभ्रंशाज्जलं पिबतः प्रायश्चित्तम्.... २३२		दिधारणे स्त्रीणामभ्यनुज्ञा... २३४	
स्पृष्टप्रायश्चित्तानि २३३		अमावास्यादिषु दन्तकाष्ठादीनां नि-	
कुच्छसौम्याभिधानम्, तुलापुरुष-		पेवः, कुमारप्रसवे गुडघृतहिरण्यवस्त्रा-	
विधानम्, प्रेतायाजदानम्, मातुःस-		दिप्रतिग्रहे दोषाभावकथनम्, अन्याय-	
पिण्डीकरणम्, सपिण्डि(ण्ट)ताविधिः,		लव्यद्रव्येणोर्ध्वदैहिककरणे फलाभाव	
श्राद्धे द्विजेभ्यो मृन्मयपात्रेऽन्नदाने		इत्यादिनिरूपणम् २३५	
नरकाभिधानम्, वृषलाय श्राद्धोच्छिः			

इति वृद्धशातातपस्मृतिः ।

२१ अथ वृद्धहारीतस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
हारितं प्रत्यम्बरीपस्योक्तिः, पुरु-		चक्रधारणाभावे कर्मणो वैफल्य-	
पोत्तमस्य सर्वोत्तमत्वेन वर्णनम् २३६		बोधनम्, तप्तचक्रधारणविधिः, श्राद्धे	
विष्णोर्दास्यनिरूपणम्, दास्यलक्ष-		शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितव्रातणभोज-	
णाभिधानम्, तापादिसंस्काराणां कर्त-		ने पितृणां दुर्गतिः २३९	
व्यत्वेन विधानम्.... २३७		ऊर्ध्वपुण्ड्रधारणविधिः... २४०	
वैष्णवानां पञ्च संस्काराः, आचा-		ललाटाद्यङ्गेषु केशवादीनां न्यासः,	
र्यलक्षणम्, चक्रादिधारणविधिः २३८		केशवादिमूर्तीनां निरूपणम् ... २४१	

विषयः	पृष्ठाङ्काः
जीविकार्थं यायावरादिवृत्त्यभिधानम्, असत्प्रतिग्रहादीनां निषेधः, महाभागवतलक्षणम्, तामसदेवतानां निरूपणम्, विप्रादीनां प्रतिग्रहादिधर्माः २७३	
अग्निदादीनां एतन्नम्, कामचारेण वर्तमानानां कुलटादीनां विप्रवासनम्, अन्याय्यदण्डनिषेधः, अदण्डचदण्डनादिकलम्, दिग्दण्डादीनां निरूपणम्, परद्रव्यादिहरणे हस्तच्छेदादिविधानम्, मानकूटादिकरणे दण्डनिरूपणम् २७४	
जनेध्वरधर्माभिधानम्, फलितवृक्षादिच्छेदने शूलारोपणादिकथनम्, पृथिवीपतिधर्माः, सत्पात्रलक्षणम् २७५	
स्वहस्तलिखितादिभिः शासनपत्रकरणम्, राज्ञो निवासस्थानम्, व्यवहारकर्तृस्वध्यक्षस्थापनम्, सवन्धकादावृणे प्रतिमासं वृद्धिग्रहणविधानम्, निर्धनाधमार्गिकस्यर्णापाकरणोपायः, साक्षिनिरूपणम्, भोग्यगोप्यभेदेनाऽऽधेर्द्वैविध्यम् २७६	
सुराकामार्थकृत ऋणस्यादयेत्वम्, पितुर्ऋणस्य पुत्रपौत्रादिभिर्दयेत्वम्, दायविभागः, स्त्रीधनलक्षणम्, अनुत्पन्नापत्यादीनां स्त्रीणां दायविचारः, वनस्थादीनां भागानर्हत्वनिरूपणम्, विभागोत्तरमुत्पन्नपुत्रस्य विभागविषये निर्णयः, सीमाविवादे निर्णयः, औरसादिपुत्राणामभिधानम् २७७	

विषयः	पृष्ठाङ्काः
वैष्णवधर्मनिरूपणम् २७८	
नास्तिकादीनां लक्षणम् २७९	
दास्यधर्माभिधानम्, मल्लचर्यादीनामुपवीतसंख्या, वनस्थादीनामुत्तरीयादिधारणम् २८०	
वानप्रस्थधर्माः, संन्यासलक्षणम्, उपाकर्मविधिः २८१	
हरेर्नवाविधभक्तिनिरूपणम्, अत्रादिषु हरिपूजनस्य कर्तव्यत्वेन विधानम् २८२	
यज्ञरूपस्य विष्णोर्ध्यानादिकथनम् २८३	
विष्णोः पूजाविधिः २८४	
पूजाङ्गहोमविधानम् २८६	
द्विजानामेव शालग्रामशिलार्चनेऽधिकारः, शालग्रामशिलाया महिमवर्णनम्, न्यासविधिर्निरूपणम् २८७	
विष्णोः सपर्याविधिः २८८	
महाभागवतप्रशंसा, अतिथिपूजनम्, निषिद्धतरुणामभिधानम्, भोजने कास्यपात्रस्य परिमाणम् २८९	
भोजने वटाश्रय्यादिपानानां निषेधः, भोजने मधूकादिपात्राणां प्राशस्त्यबोधनम्, भोजनविधिः, भोजननियमविधिः २९०	
सशब्दमपोशनादिषाने पातित्याभिधानम्, भोजने करञ्जमूलकादीनां निषेधः, उत्तरापोशनादिविधिनिरूपणम्, सायंसंध्या, स्थानभेदेन संध्यागुणाः २९१	
सायमौपासनविधिः, विष्णुशयना-	

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
द्विविधिनिरूपणम्, ऋतौ स्त्रीगमन- विधिः, स्त्रीगमने वर्ज्यनि, विष्णुश- यनोत्सवविधानम् २९२		पिण्डदानम्, नारायणचले. कर्त- व्यत्वबोधनम् ... ३१०	
पवित्रारोपणम्, पवित्रारोपणस्य फलम्, कार्तिके हरिपूजनविधिनिरूप- णम् २९३		उदककुम्भदानादिनिरूपणम्, सात्त्वि- कादीनां लक्षणाभिधानम्, तामिस्रा- दिनरकाः ३११	
नृसिंहपूजनम् ... २९४		पञ्च महापातकानि, ब्रह्महत्या- समानि, सुरापानसमानि, सुवर्णस्तेय- संमितानि ... ३१२	
नृसिंहपूजने फलाभिधानम्, पौर्ण- मास्यां वामनार्चनम्, व्यतीपाते हय- ग्रीवार्चनविधिनिरूपणम् ... २९५		गुरुतल्पसमानि, अनुपातकानाम- भिधानम्, उपपातकानि ... ३१३	
ग्रहणादिषु वराहवपुषो नारायणस्य सपर्याविधानम्, ... २९६		प्रकीर्णपातकानि, पातकादीनां ल- क्षणम्, संसर्गिप्रायश्चित्तम्, जातानु- तापस्य प्रायश्चित्तेऽविकारः, ब्रह्मह- प्रायश्चित्तम् ... ३१४	
कृष्णाष्टम्यादिषु गोपालकृष्णादीनां पूजनाभिधानम् २९७		यागस्थक्षत्रियादिवधे प्रायश्चित्तम्, ब्रह्महत्यायाः प्रायश्चित्तान्तरनिरूपणम्, सुरापानादौ प्रायश्चित्तम् ... ३१५	
श्रीरामपूजाविधिः २९८		सूतकान्नादिभक्षणे प्रायश्चित्तम्, वृथा मांसाशानादिविषये प्रायश्चित्तम्, विशिष्टशूद्रस्य पतनहेतवः ... ३१६	
वैशाख्या पौर्णमास्या पुरुषोत्तम- पूजनम्, जन्माष्टम्यां कृष्णपूजनम् २९९		सुरापाने द्विजातीनां प्रायश्चित्तम्, कामतः स्वर्णहारिणः प्रायश्चित्तम्, अकामतो भगिन्यादिषु सङ्कटमने प्रा- यश्चित्तम्, कामतो भगिन्यादिषु ग- मने प्रायश्चित्तम् ३१७	
श्रीष्णस्य दोलोत्सवविधिः, माद्र- पदद्वादश्या वामनपूजनम्.... ३०१		स्वदाराम्बाम्यगमने प्रायश्चित्तम्, पुरुषादिगमने प्रायश्चित्तम्, उदक्या- दिगमने प्रायश्चित्तम्, संसर्गिणा प्रा- यश्चित्तम् ... ३१८	
नारायणपूजनम्, वेदपारायण ऋक्संख्याभिधानम्, रात्रौ होमवि- धिनिरूपणम् ३०२		श्रीणां व्यभिचार प्रायश्चित्तम्,	
माधवपूजनविधिः, विष्णुपूजनम् ३०३			
यात्रोत्सवयोः फलनिरूपणम्, सं- वत्सरादिषु महोत्सवविध्याभिधानम् ३०४			
उत्सवाह्वयागाभिधानम् ३०५			
अवभृथविध्याभिधानम्, नित्यो- त्सवे पूजाहोमादिविधिः ३०६			
वैष्णवेष्टिविधिकथनम्, पित्रादीनां पञ्चत्वे संस्कारविधिः ३०७			

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
स्त्रीगमने यत्यादीना प्रायश्चित्तम्, प्रायश्चित्ताकरणे फलाभिधानम्, गोघ्न- प्रायश्चित्तम्, अग्निदादिस्त्रीवधे दोषा- भावकथनम्, आततायिवधेऽशेषः....	३१९	वर्णाभिधानम् ३२९ केशवादीनामायुधानि, तद्विम्वा- दिषु गन्धादिभिः पूजनविधिः ... ३३० वैभवेष्टेर्विधानम्, आनन्तेष्टिकथ- नम् ३३१ वैनतेयोष्टिनिरूपणम्, वैष्णवसेने- ष्टिविधिः ३३२ सौदर्शनेष्टिनिरूपणम् ३३३ भागवतेष्ट्यभिधानम्, पाप्मीष्टिः ३३४ पवित्रेष्टिविधिः, पञ्चरात्रोत्सव- विधिः ३३५ क्षीराब्धियजनम् ३३६ दोलोत्सवविधिः ३३७ विष्णोरुत्सवविधिनिरूपणम् ३३८ उत्सवस्य फलश्रुतिः.... .. ३३९ विष्णुपूजाविधिः ३४० स्त्रीधर्माभिधानम् ३४४ भाण्डादीना संशुद्धिः, भावदुष्टा- दिद्रव्याणां प्रतिपादनम् ३४५ कालदुष्टलक्षणम्, संसर्गदुष्टाभि- धानम्, जातिदुष्टकथनम्, अभक्ष्यभो- क्त्रादीनां संसर्गनिषेधः, वैष्णवधर्म- निरूपणम् ३४६ नवविधेऽप्याभिधानम्, अर्घ्यपञ्चक- निरूपणम्, विष्णोराराधनम्, वैष्णव- लक्षणम्, वैष्णवस्य पातित्यहेतुनि- रूपणम् ३४७ लोकायतिजादीनां लक्षणम्, अने- ष्टिकविधिना विष्णुपूजाच्छाण्डित्य- स्य शापाभिधानम्, वेदोक्तविधिना	
ब्रह्महादिविषये प्रायश्चित्तान्तरक- थनम्, रजस्वलादिसंसर्गे प्रायश्चित्तम्, उच्छिष्टस्पर्शने प्रायश्चित्तम् ...	३२०		
रजस्वलासूतिकयोः पञ्चत्वे स्नापना- दिसंस्कारः, चण्डालादिहतानां संस्का- राभिधानम्, रजस्वलादिस्पर्शे रजस्व- लायाः प्रायश्चित्तम्, चण्डालपतितोद- कपाने प्रायश्चित्तम्, चण्डालपतितादी- नां गृहेष्वन्नभोजने प्रायश्चित्तम्	३२१		
चण्डालवाटिकायां स्वापादौ कृते प्रायश्चित्तम्, शूद्रास्नादिभोजने प्राय- श्चित्तम्, अमेध्यशवादिदूषितकूपस्य शुद्ध्यभिधानम्, चण्डालपतितादिदू- षितप्रासाददेवहर्त्याणां शुद्धिः ...	३२२		
विष्णोरुत्सवमध्ये विद्युत्स्तनितसं- भवादौ शान्तिनिरूपणम्, अवैष्णव- स्थापितमधुसूदने वासुदेवेष्टिविधानम्, सेनेशवैनतेयादीनां विंशस्थापनम् ...	३२३		
अवैष्णवस्य वैष्णवदक्षिणविधिः, अवैष्णवविप्रपूजनादौ प्रायश्चित्तम्, नारायण्यादीष्टिविधिनिरूपणम्	३२४		
यज्ञवधुषो वर्णनम्, द्रव्ययज्ञादीनां निरूपणम्, नारायणेष्टिविधानम्	३२५		
वासुदेवेष्टिः, वैष्णवेष्टिविधिनिरू- पणम्... ..	३२८		
वैयूहेष्टिविधिकथनम्, वैश्रावणी			

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
नारायणपूजनाच्छाण्डिल्यस्य तद्धाम- प्राप्तिनिरूपणम् ३४८		वैष्णवधर्मनिरूपणम् ... ३५२	
स्त्रीधर्माभिधानम् , सहगमनस्य फलम् , गर्भिण्याः सहगमने निषेधः, विधवाधर्माः , पत्न्यां मृतायामग्निहो- त्रिणः कुशमय्यादिपत्न्यन्तरेणाग्निहो- त्रधारणविधानम् ३४९		वैष्णवप्रशंसा... ३५३	
चक्रादिधारणविधिः, पुण्ड्रक्रिया- भिधानम् , मन्त्रदीक्षारहितस्य वैष्ण- वस्य मन्त्रादिविषये सिद्ध्यभावकथनम् ३५०		महापापोपपापाद्यैरन्वितस्य वैष्ण- वस्य प्रायश्चित्तादिकथनम्, अवैष्णवा- न्मोजने निषेधः, वैष्णवब्राह्मणाद्यपू- जने नरकपातः, श्राद्धकर्मणि हर्ष- पितान्नदानात्पितृणां विष्णोः स्थान- प्राप्तिः ... ३५४	
वैष्णवदीक्षाविधिः ३५१		अमादिश्राद्धकालाः, एकादश्या पित्रोः श्राद्धनिषेधः, वैष्णवधर्माभि- धानम् , एतच्छास्त्रस्य फलश्रुतिः.... ३५५	

इति वृद्धहारीतस्मृतिः ।

२२ अथ वेदव्यासस्मृतिः ।

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
धर्माचरणदेशः, ब्राह्मणादिवर्णानां निरूपणम् , अनुलोमविलोमजातीनां कथनम् , गर्माधानादिसंस्काराणां निरूपणम् ३५७		पतिव्रताधर्मनिरूपणम् , पूर्वोक्त- कृत्यम् ... ३६२	
पुंसवादि संस्कारकालाः, ब्रह्मचारि- धर्माः ३५८		स्नानादिविविधप्रतिपादनम्, तर्पण- विधिः ३६३	
व्रताचरणान्नैष्ठिकब्रह्मचारिणो ब्रह्म- सायुज्यफलम् , समावर्तनम् , विवाह- विधिः ... ३५९		पाकयज्ञादिविधिनिरूपणम् ... ३६४	
क्षत्रियादिकन्याविवाहे विप्रादी- नामविकारः, गृहस्थधर्मनिरूपणम्, स्त्रीधर्माभिधानम् ३६०		अतिथिपूजनम् , अमोच्यान्नानां निरूपणम् , शूद्रेषु नापितादयो मो- च्यान्ना इत्यादिकथनम् , भक्ष्याभक्ष्य- प्रकरणम् ... ३६५	
स्त्रीणां नित्यकर्मकथनम् , रजस्व- लाधर्मनिरूपणम् ३६१		भोजनविधिः.... ३६६	
		गृहस्थाश्रमप्रशंसा, तीर्थनिरूपणम्, दानधर्ममकरणम् ... ३६७	
		इन्दुक्षयादिषु दानप्रशंसा, सत्पात्राणां निरूपणम् ३६८	

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्राह्मणम् ।।दीनां लक्षणम्, ब्राह्मण- प्रशंसनम् ३६९		योगाभिधानम्, शूद्रान्नभोजने फल- निरूपणम् ३७०	
एकपङ्क्त्यां विषयान्नदाने ब्राह्मण- इति वेदव्यासस्मृतिः ।			

२३ अथ शङ्खलिखितस्मृतिः

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
वैश्वदेवमङ्गुलैव भुज्जानस्य काक- योनिप्राप्तिरिति निरूपणम्, अतिथि- इति शङ्खलिखितस्मृतिः ।		पूजनम्, परान्नभोजने निषेधः, राज- प्रशंसा, ब्राह्मणप्रशंसनम् ३७३	

२४ अथ शङ्खस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्राह्मणादीनां कर्माणि, पुंसवनदि- संस्काराणामभिधानम्, ब्राह्मणादी- नामुपनयनकालाः ३७४		धारणादीनां लक्षणम्, ध्यानयोगनिरू- पणम् ३७९	
ब्राह्मणावृत्तयने मौञ्ज्यादीनां नि- रूपणम्, ब्राह्मचारिवर्माः, वेदाध्ययन- विधिः, अनध्यायाः ३७५		नित्यनैमित्तिकादिक्रानानां लक्षणानि क्रियास्नानविधिः ३८१	
समावर्तनम्, विवाहप्रकरणम्, ब्राह्मणविवाहानां लक्षणम्, ब्राह्मणा- दीनामसर्वपादभ्यापरिणयेऽधिकारः, शूद्रापरिणये द्विजातीनां निषेधः ३७६		आचमनविधिनिरूपणम् ३८२	
पञ्च महायज्ञाः, गृहाश्रमिणां प्र- शंसा, अतिथिपूजनाद्गृहस्थस्य स्वर्गा- भिधानम् ३७७		अघमर्षणम् ३८३	
वानप्रस्थवर्गनिरूपणम्, यतिप्रक- रणम्, यतिवर्माः, यतिपात्राणि ३७८		गायत्रीज्ञविधिः, गायत्रीज- पस्य फलम्, गायत्रीहोमादभीष्ट- सिद्धिः, गायत्र्याः प्रशंसा ३८४	
यत्याचारकथनम्, प्राणायामलक्षणम्,		तर्पणविधिः ३८५	
		श्राद्धे ब्राह्मणपरीक्षणम्, वर्ज्यब्रा- ह्मणाः, पशुतिपावनब्राह्मणानां निरू- पणम्, श्राद्धे ब्राह्मणसंख्या, श्राद्ध उन्नमन्धादिपुण्याणां वर्जनम् ३८६	
		श्राद्धे वर्ज्यद्रव्याणामभिधानम्,	

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्राह्मणमुदादीनां लक्षणम्, ब्राह्मण- प्रशसनम् ३६९		दोषाभिधानम्, शूद्रान्नभोजने फल- निरूपणम् ३७०	
एकपद्वत्या विषयान्नदाने ब्राह्मण- हत्या-			

इति वेदव्यासस्मृतिः ।

२३ अथ शङ्खलिखितस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
वैश्वदेवमऋत्विक् भुजानस्य काक- योनिप्राप्तिरिति निरूपणम्, अतिथि-		पूजनम्, परान्नभोजने निषेधः, राज- प्रशंसा, ब्राह्मणप्रशसनम् ३७३	

इति शङ्खलिखितस्मृतिः ।

२४ अथ शङ्खस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ब्राह्मणादीनां कर्माणि, पुंसवनदि- संस्काराणामभिधानम्, ब्राह्मणादी- नामुपनयनकालाः ३७४		धारणादीनां लक्षणम्, ध्यानयोगनिरू- पणम् ३७९	
ब्राह्मणाद्युपनयने मौञ्ज्यादीनां नि- रूपणम्, ब्राह्मचारिवर्माः, वेदाध्ययन- विधिः, अनध्यायाः ३७९		नित्यनैमित्तिकादिज्ञानानां लक्षणानि ३८०	
समावर्तनम्, द्वित्राहप्रकरणम्, ब्राह्मादिविवाहानां लक्षणम्, ब्राह्मणा- दीनामसवर्णद्वयपारिणयेऽधिकारः, शूद्रापरिणये द्विजातीनां निषेधः ३७६		क्रियास्नानविधिः ३८१	
पञ्च महायज्ञाः, गृहाश्रमिणां प्र- शंसा, अतिथिपूजनादगृहस्थस्य स्वर्गा- भिधानम् ३७७		आचमनविधिनिरूपणम् ३८२	
वानप्रस्थवर्गनिरूपणम्, यतिप्रक- रणम्, यतिवर्माः, यतिपात्राणि ३७८		अघमर्षणम् ३८३	
यत्याचाररूपनम्, प्राणायामलक्षणम्,		गायत्रीजाविधिः, गायत्रीज- पस्य फलम्, गायत्रीहोमादभीष्ट- सिद्धिः, गायत्र्या. प्रशंसा .. ३८४	
		तर्पणविधिः ३८९	
		श्राद्धे ब्राह्मणपरीक्षणम्, वर्ज्यब्रा- ह्मणाः, पदुतिपावनब्राह्मणानां निरू- पणम्, श्राद्धे ब्राह्मणसंख्या, श्राद्ध उन्नमन्वादिपुण्याणां वर्जनम् ३८६	
		श्राद्धे वर्ज्यद्रव्याणामभिधानम्,	

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
धर्म्य कर्पूरजपलदानम्, महिष्यादिह- ननात्कृष्णगुल्मादीनामुपत्तिस्तच्छा- न्त्यर्थं मलादिदाननिरूपणम् ४०१		दुग्धधेनुदानम्, इक्षुविकाराद्यपहरणा- दुदरादिरोमोत्पत्तिनिरूपणं तद्दोषशा- न्त्यर्थं गुडधेन्वादिदानाभिधानम् ४०४	
सुरापानादिपापानां फलम्, तत्पाप- शान्तये प्राजापत्यात्मवज्रनिरूपणम्, अभक्ष्यभक्षणस्य फलनिरूपणम्, तत्पा- पशान्तये भीष्मपञ्चकभिधानम्, परा- क्षाविघ्नकरणस्य फलं तत्पापशान्तये लक्षहोमविधिः, परवज्रकर्म्य फलं तत्पापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्ताभिधानम् ४०२		मातृगमनादिदोषाणां फलाभिधा- नानां तद्दोषशान्तये धनेश्वरादीनां मर्च- नविधिनिरूपणम् ४०५	
परोपतापस्य फलं तच्छुद्ध्यर्थं उल्ला- नादिकथनम्, दावाग्निदायकादीनां फलनिरूपणं तत्पापशान्तये उदपा- नादिनिरूपणम्, कुलप्रादीनां फलं तत्पापशुद्ध्यर्थं स्वर्णदानादिनिरूपणम् ४०३		स्वसुतागमनादिपापाद्रक्तकुष्ठान्युत्प- त्तिस्तच्छान्तये सुरेश्वरार्चनादिनिरूप- णम्, विश्वस्तभार्यादिगमनाद्गजचर्मा- द्युत्पत्तिस्तच्छान्तये प्रायश्चित्तनिरूप- णम् ४०६	
दुग्धहरणाद्बहुमूत्ररोगस्तच्छान्तये		मातृपृथ्वीभगमनादिपापाद्मृणाद्यु- त्पत्तिस्तच्छान्तये सम्यग्दासीप्रदाना- दिनिरूपणम् ४०७	
		दुर्मृत्युकारणाभिधानं तच्छान्तये प्रायश्चित्तनिरूपणम् ४०८	

इति शातातपस्मृतिः ।

२६ अथ संवर्तस्मृतिः ।

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
मस्रचारिधर्माः ४११		गजादिवधे प्रायश्चित्तम्, चाण्डा- ख्यादिगमने प्रायश्चित्तम्, ४१२	
गृहस्थधर्मान्निरूपणम्, नानाविध- दानानि तद्दानफलनिरूपणं च ... ४१३		भित्तोरपत्यार्थं स्त्रीगमने प्रायश्चि- त्तम्, महापातक्यादीनामुदकदानादि- निषेधः ४२१	
संध्याकाल आहारादीनां वर्जनम्, वानप्रस्थधर्माः ४१६		स्त्रीक्षीरादिदाने प्रायश्चित्तम् ४२२	
प्रायश्चित्तविधिः, महापातकप्राय- श्चित्तानि ४१७		महापातकानां प्रायश्चित्तान्तरनि- रूपणम्, अयाज्ययाजनादौ प्रायश्चित्तम् ४२३	
गोवधप्रायश्चित्तम् ४१८			

इति संवर्तस्मृतिः ।

२७ अथ वीधायनभूमिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
वर्मलक्षणम्, शिष्टलक्षणम्, पर्ष-		दण्डप्रकरणम्, ब्राह्मणस्य ब्रह्म-	
लक्षणम् ४२९		हत्यादिषु दण्डनिरूपणम्, क्षत्रियादि-	
आश्रमादिनिषिद्धलक्षणमने प्राय-		कृतब्राह्मणवधे दण्डाभिधानम्, साक्षि-	
श्रितम्, ब्राह्मणादीनामुपनयनकालः,		श्रवणम् ४४०	
द्विजानीना मेख्यादिनिरूपणम् ४२९		अष्टौ विवाहाः ४४१	
हमकारिधर्माः ४२७		अनयायाः ४४२	
ग्राहकान्ननिरूपणम् ४२८		प्रागश्रितप्रकरणम्, श्रृणुहप्राय-	
वसन्तद्वयमभिमनम् ४२९		श्रितम्, अमत्या ब्राह्मणहनने प्राय-	
श्रुतिनिरूपणम्, ... श्रुति-		श्रितम्, गुरुत्वव्यगमनादिप्रायश्चि-	
निरूपणम्, कश्चिदभिः ... श्रुति-		तानि ४४३	
मीमि, ... श्रुति- ... ४२०		भगुद्रमं मानादिपवनगीयकर्मणां निरु-	
श्रुत्यश्रुतिनिरूपणम्, उचिउचि-		पणम् ४४४	
लक्षणम् ... श्रुतिः ... ४२१		उपपन्नानि, अनुविहराभिधान,	
... श्रुति- ... ४२२		न-प्रायश्चि ननिरूपणं च, निष्प्रतिक्रमे	
... श्रुति- ... ४२३		निषेधः ४४५	
... श्रुति- ... ४२४		न-प्रायश्चि ननिरूपणम्, दायनिषाग. ४४६	
... श्रुति- ... ४२५		... श्रुति- ... ४४७	
... श्रुति- ... ४२६		... श्रुति- ... ४४८	
... श्रुति- ... ४२७		... श्रुति- ... ४४९	
... श्रुति- ... ४२८		... श्रुति- ... ४५०	
... श्रुति- ... ४२९		... श्रुति- ... ४५१	
... श्रुति- ... ४३०		... श्रुति- ... ४५२	
... श्रुति- ... ४३१		... श्रुति- ... ४५३	
... श्रुति- ... ४३२		... श्रुति- ... ४५४	
... श्रुति- ... ४३३		... श्रुति- ... ४५५	
... श्रुति- ... ४३४		... श्रुति- ... ४५६	
... श्रुति- ... ४३५		... श्रुति- ... ४५७	
... श्रुति- ... ४३६		... श्रुति- ... ४५८	
... श्रुति- ... ४३७		... श्रुति- ... ४५९	
... श्रुति- ... ४३८		... श्रुति- ... ४६०	
... श्रुति- ... ४३९		... श्रुति- ... ४६१	
... श्रुति- ... ४४०		... श्रुति- ... ४६२	
... श्रुति- ... ४४१		... श्रुति- ... ४६३	
... श्रुति- ... ४४२		... श्रुति- ... ४६४	
... श्रुति- ... ४४३		... श्रुति- ... ४६५	
... श्रुति- ... ४४४		... श्रुति- ... ४६६	
... श्रुति- ... ४४५		... श्रुति- ... ४६७	
... श्रुति- ... ४४६		... श्रुति- ... ४६८	
... श्रुति- ... ४४७		... श्रुति- ... ४६९	
... श्रुति- ... ४४८		... श्रुति- ... ४७०	
... श्रुति- ... ४४९		... श्रुति- ... ४७१	
... श्रुति- ... ४५०		... श्रुति- ... ४७२	
... श्रुति- ... ४५१		... श्रुति- ... ४७३	
... श्रुति- ... ४५२		... श्रुति- ... ४७४	
... श्रुति- ... ४५३		... श्रुति- ... ४७५	
... श्रुति- ... ४५४		... श्रुति- ... ४७६	
... श्रुति- ... ४५५		... श्रुति- ... ४७७	
... श्रुति- ... ४५६		... श्रुति- ... ४७८	
... श्रुति- ... ४५७		... श्रुति- ... ४७९	
... श्रुति- ... ४५८		... श्रुति- ... ४८०	
... श्रुति- ... ४५९		... श्रुति- ... ४८१	
... श्रुति- ... ४६०		... श्रुति- ... ४८२	
... श्रुति- ... ४६१		... श्रुति- ... ४८३	
... श्रुति- ... ४६२		... श्रुति- ... ४८४	
... श्रुति- ... ४६३		... श्रुति- ... ४८५	
... श्रुति- ... ४६४		... श्रुति- ... ४८६	
... श्रुति- ... ४६५		... श्रुति- ... ४८७	
... श्रुति- ... ४६६		... श्रुति- ... ४८८	
... श्रुति- ... ४६७		... श्रुति- ... ४८९	
... श्रुति- ... ४६८		... श्रुति- ... ४९०	
... श्रुति- ... ४६९		... श्रुति- ... ४९१	
... श्रुति- ... ४७०		... श्रुति- ... ४९२	
... श्रुति- ... ४७१		... श्रुति- ... ४९३	
... श्रुति- ... ४७२		... श्रुति- ... ४९४	
... श्रुति- ... ४७३		... श्रुति- ... ४९५	
... श्रुति- ... ४७४		... श्रुति- ... ४९६	
... श्रुति- ... ४७५		... श्रुति- ... ४९७	
... श्रुति- ... ४७६		... श्रुति- ... ४९८	
... श्रुति- ... ४७७		... श्रुति- ... ४९९	
... श्रुति- ... ४७८		... श्रुति- ... ५००	

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
पञ्च महायज्ञाः, आश्रमधर्मनिरूपणम् ४९७		कूष्माण्डहोमः ४७१	
शालीनयायावराणामात्मयजिनां प्रा-		चान्द्रायणकल्पाभिधानम् ... ४७२	
णाहुतिव्याख्यानम् ... ४९९		अनश्रत्पारायणविधिव्याख्यानम् ४७३	
पङ्क्तिपावनानां निरूपणम्, धा-		याप्यकर्मणोपेतस्य निष्कयार्थं ज-	
न्दाज्ञाशौकरणादिविधिनिरूपणम् ४९१		पादिनिरूपणम् ४७५	
सत्पुत्रप्रशंसा, संन्यासविधिव्या-		चक्षुःश्रोत्रत्वग्घ्राणमनोव्यतिक्रमा-	
ख्यानम् ... ४९२		दिपु प्रायश्चित्तम्, विवाहात्प्राप्त्या-	
भोजने मुन्यादीनां आससंख्या.... ४९५		या रजोदर्शने दोषनिरूपणम् ४७६	
शालीनयायावरादीनां पणिनवर्तन्या-		प्राणायामफलम्, योगप्रशंसा.... ४७७	
द्वयो नव वृत्तयः, शालीनयायावरादीना		पापनिवृत्तये वेदपाविघ्नाणा निरू-	
धर्मनिरूपणम् ४९६		पणम् ४७८	
पणिनवर्तन्यादिवृत्तीना स्वरूप-		प्रायश्चित्तविधिः ४७९	
कथनम् ... ४९७		अघमर्षणादिविधिव्याख्यानम् .रु-	
पचमानकापचमानकभेदेन वान-		च्छादिविधिनिरूपणम् ४८०	
प्रस्थस्य द्वैविध्यबोधनम्, तत्र पचमा-		सातपथ्यकृच्छ्रः, पराकृच्छ्राभिधा-	
नकस्य सर्वाण्यकादिभेदेन पञ्च प्रकाराः,		नम्, महासातपथम्, चान्द्रायणादि-	
सर्वोपण्यकस्याप्यवान्तरभेदनिरूपणम् ४९८		विधिः, तुलापुरुषमतनिरूपणम्, मल-	
उन्मज्जकादिरूपेणापचमानकस्य		कूर्चप्रताभिधानम्, पापापनुत्तये प्र-	
पञ्च भेदाः, वैतानसाना दीक्षाभिधानम्,		तान्तरनिरूपणम् ... ४८१	
मासादिभस्त्रे ब्रह्मचारिणः प्रायश्चि-		पापनोदकानि, रुमारेष्ट्यादीना	
त्तनिर्होमाविधिः ४९९		निरूपणम्, पवित्रैर्मर्जनादिविधिः, इ-	
अघमर्षणकल्पस्याख्यानम्, आ-		दपाविघ्नाणमभिधानम् ४८२	
त्मकृतद्वारितोपशमाय प्रभुत्वपापकस्य		गणहोमफलम् ४८३	
रुचनविधिः ... ४७०		एतद्व्यापनादौ फलनिरूपणम् ४८४	

इति बौधायनस्मृतिः ।

समाप्तेयं स्मृत्यभिहितविषयाणामनुक्रमणिका ।

२७ अथ बौधायनस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
धर्मलक्षणम्, शिष्टलक्षणम्, पर्व- लक्षणम् ४२५		दण्डप्रकरणम्, ब्राह्मणस्य ब्रह्म- हत्यादिषु दण्डनिरूपणम्, क्षत्रियादि- कृतब्राह्मणवधे दण्डाभिधानम्, साक्षि- श्रवणम् ४४०	
आरट्टकादिनिषिद्धदेशगमने प्राय- श्चित्तम्, ब्राह्मणादीनामुपनयनकालः, द्विजातीनां मेखलादिनिरूपणम् ४२६		अष्टौ विवाहाः ४४१	
ब्रह्मचारिधर्माः ४२७		अनध्यायाः ४४२	
स्नातकधर्मनिरूपणम् ... ४२८		प्रायश्चित्तप्रकरणम्, भ्रूणहप्राय- श्चित्तम्, अमत्या ब्राह्मणहनने प्राय- श्चित्तम्, गुरुतल्पगमनादिप्रायश्चि- त्तानि ४४३	
कमण्डलुचर्याभिधानम् ४२९		समुद्रसंयानादिपतनीयकर्मणां निरू- पणम् ४४४	
शुद्धिप्रकरणम्, अन्तःशुद्धि- निरूपणम्, बालशुद्धिः, ब्राह्मादिती- र्थानि, आचमनविधिः ४३०		उपपातकानि, अशुचिकराभिधानं, तत्प्रायश्चित्तनिरूपणं च, तिलाविकथे निषेधः ४४५	
द्रव्यशुद्धिप्रकरणम्, उच्छिष्टत- जसादिद्रव्याणां शुद्धिः ४३१		तसकृच्छ्रादिकथनम्, दायविभागः ४४६	
चैत्यवृक्षादिस्पर्शं सचैल्लानम्, भूमिशुद्धिः, श्रद्धाप्रशंसा ... ४३२		औरसादिपुत्राणामभिधानम् ... ४४७	
शौचविधिनिरूपणम्, वार्षपिकल- क्षणम्, गोरसकादिविप्रेषु शूद्रवृद्धव- हरेदित्यादिकथनम् ४३३		स्त्रिया अस्वातन्त्र्यकथनम्, स्त्रीत्याग- हेतवः, अगम्यस्त्रीणामभिधानम्, च- ण्डालीनगमने ब्राह्मणस्य पातित्यम् ४४८	
जननाशौचमृताशौचयोरभिधानम्, सपिण्डलक्षणम्, अशौचसंभते निर्णयः ४३४		आपद्धर्मनिरूपणम्, देवादितर्पण- विधिः ४४९	
कृमिदृष्टादिप्रायश्चित्तम्, ४३५		ज्वातमन्त्रानि ४५०	
मृत्रपुरीषाद्युपहतद्रव्याणां शुद्धिनि- रूपणम् ४३६		मन्त्रोपासनविधिः ... ४५१	
यज्ञाहविधिनिरूपणम् ४३७		मन्त्रातिक्रमे प्रायश्चित्तम्, संन्या- सकर्मणः फलम् ४५२	
ब्राह्मणादिवर्गनिरूपणम्, ब्राह्मण- स्य सविद्यादिकन्यापरिणयेऽपि चार- ुद्रन्यादिकथनम्, मन्त्रजानिनिर्णयम् ४३८		न-द-लक्ष्य नविधिः ४५३	
रान्यधर्माः ४३९		प्रज्ज्याहर्तव्यम् ४५४	

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
पञ्च महायज्ञाः, आश्वमधर्मनिरूपणम् ४५७		कूष्माण्डहोमः ४७१	
शालीनयायावराणामात्मयानिनां प्रा-		चान्द्रायणकल्पाभिधानम् ... ४७२	
णाहुतित्वारूपानम् ... ४५९		अनश्रत्पारायणविधिव्याख्यानम् ४७३	
पङ्क्तिपावनानां निरूपणम्, धा-		याप्यकर्मणोपेतस्य निष्क्रयार्थं ज-	
न्नाशान्नौकरणादिविधिनिरूपणम् ४६१		पादिनिरूपणम् ४७५	
सत्पुत्रप्रशंसा, संन्यासविधिव्या-		चक्षुःश्रोत्रत्वग्घ्राणमनोव्यतिक्रमा-	
ख्यानम् ... ४६२		दिष्टु प्रायश्चित्तम्, विवाहात्प्राक्तन्या-	
भोजने मुन्यादीनां आससंख्या.... ४६५		या रजोदर्शने दोषनिरूपणम् ४७६	
शालीनयायावरादीना पणिवर्तन्या-		प्राणायामफलम्, योगप्रशंसा.... ४७७	
दधो नव वृत्तयः, शालीनयायावरादीना		पापनिवृत्तये वेदपवित्राणां निरू-	
धर्मेनिरूपणम् ४६६		पणम् ४७८	
पणिवर्तन्यादिवृत्तीना स्वरूप-		प्रायश्चित्तविधिः ४७९	
कथनम् ... ४६७		अधमर्षणादिविधिव्याख्यानम्, कृ-	
पचमानकापचमानकभेदेन वान-		च्छादिविधिनिरूपणम् ४८०	
प्रस्थस्य द्वैविध्यबोधनम्, तत्र पचमा-		सांतपनकृच्छ्रः, पराककृच्छ्राभिधा-	
नकस्य सर्वाण्यकारादिभेदेन पञ्च प्रकाराः,		नम्, महासातपनम्, चान्द्रायणादि-	
सर्वारण्यकस्याप्यवान्नरभेदनिरूपणम् ४६८		विधिः, तुलागुरुपत्रतनिरूपणम्, ब्रह्म-	
उन्मज्जकादिरूपेणापचमानकस्य		कूर्चव्रताभिधानम्, पापापनुत्तये ब्र-	
पञ्च भेदाः, वैखानसाना दीक्षाभिधानम्,		तान्तरनिरूपणम् ... ४८१	
मांसादिभक्षणे ब्रह्मचारिणः प्रायश्चि-		पापनोदकानि, मृगारेष्ट्यादीना	
त्तान्नहोमाविधिः ४६९		निरूपणम्, पावित्रैर्मानिनादिविधिः, वे-	
अधमर्षणकल्पव्याख्यानम्, आ-		दपवित्राणामभिधानम् ४८२	
त्मकृतदुर्गतोपशमाय प्रमृतायावकस्य		गणहोमफलम् ४८३	
हवनविधिः ... ४७०		एतदध्यापनादौ फलनिरूपणम् ४८४	

इति वौधायनस्मृतिः ।

समाप्तेयं स्मृत्यभिहितविषयाणामनुक्रमणिका ।

=====

ॐ तन्मद्ग्राहणे नमः ।

अङ्गिरःस्मृतिः ।

धर्मजिज्ञासुभिः सम्यग्गमितीजा मत्तानुतिः । भान्द्राजादिभिः पृष्टः प्राज्वीदेतद-
ङ्गिराः ॥ १ ॥ आश्रयेषु च सर्वेषु वर्णानामनुसर्वशः । प्रायश्चित्तविधिं कृत्स्नं वक्ष्यमाणं
निर्दिशत ॥ २ ॥ अन्त्यानामविशेषेण जन्वाऽश्वं हि द्विजन्मनाम् । चान्द्रं कृच्छ्रं
तदर्थं च ब्राह्मणविशां स्मृतम् ॥ ३ ॥ चाण्डालकूपभाण्डेषु यस्त्वपः पिवते द्विजः ।
प्रायश्चित्तं पापं तेषां वर्णं वर्णं विनिर्दिशेत् ॥ ४ ॥ चरेत्सांतपनं विप्रः प्राजापत्यं तु
भूमिपः । तदर्थं तु चरेद्द्वैज्यः पादं शूद्रः समाचरेत् ॥ ५ ॥ चाण्डालोदकभाण्डेषु यः
पिबेत्तृपितां जलम् । तत्क्षणं तत्समुत्तार्य प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ६ ॥ यदि चानुद्धृतं
तोयं शरीरे तस्य जीर्यति । तदा विप्रः स्वशुद्ध्यर्थं कृच्छ्रं सांतपनं चरेत् ॥ ७ ॥
चाण्डालभाण्डसंस्पृष्टं पिबेच्चतृपितो जलम् । गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण विशुध्य-
ति ॥ ८ ॥ यस्तु चाण्डालसंस्पृष्टं पिबेत्तोयमकामतः । स तु सांतपनं कृच्छ्रं चरेच्छु-
द्धयर्थमान्मनः ॥ ९ ॥ कृते मूत्रपुरीषे तु भुक्तोच्छिष्टोऽथ वा द्विजः । श्वादि स्पृष्ट्वा
जपेत्सत्तात्वा गायत्र्या अशुतद्वयम् ॥ १० ॥ कूपे विण्मूत्रसंयुक्ते पीत्वा तोयं द्विजो-
त्तमः । कृच्छ्रं सांतपनं कृत्वा त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ ११ ॥ बलाकाभासगृध्राखू(खु)
खग्ध(भ्य)रकसूकराः । दृष्ट्वा चैषाममेध्यानि स्पृष्ट्वाऽऽचम्य विशुध्यति ॥ १२ ॥ इच्छयै-
षाममेध्यानि भक्षयित्वा द्विजोत्तमाः । कुर्युः सांतपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छया ॥ १३ ॥
एतदेव व्रतं कुर्युरेषां मांसस्य भक्षणे । श्वकाकयोश्च मांसानि भुक्त्वा चान्द्रायणं
चरेत् ॥ १४ ॥ स्पर्शनं चैव कुरुते ब्राह्मणो ब्राह्मणैः सह । आहतुः शङ्खलिखितौ
विण्मूत्रोच्चारभोजने ॥ १५ ॥ तूलिका चोपधानं च पुष्परक्ताम्बराणि च । पतिताथै-
रुपस्पृष्टं शोषणं प्रोक्षणैः शुचि ॥ १६ ॥ रजकं चर्मकारं च नटं धीवरमेव च ।
युरडं च तथा स्पृष्ट्वा शुध्येटाचमनाद्द्विजः ॥ १७ ॥ संस्पृष्ट एभिरुच्छिष्टैरेकरात्रं
पयः पिबेत् । संस्पृश्य चैतानुच्छिष्ट उषोष्य त्रिदिनं क्षिपेत् ॥ १८ ॥ भुक्त्वा चैषां
समुच्छिष्टं विप्रः सांतपनं चरेत् । पादोनमर्धपादं च क्षत्रविद्दशूद्रयोनयः ॥ १९ ॥
यश्च भार्या श्वपाकस्य ब्राह्मणो ह्यधिगच्छति । सचैलो जलमाप्लुत्य घृतं प्राश्य विशु-
ध्यति ॥ २० ॥ स चोदक्यादिभिः स्पृष्टो यदा स्यादातुरो नरः । अनातुरः सप्तवारं
स्पृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ॥ २१ ॥ आतुरा चैव या नारी रजसा मलिनी भवेत् । चतु-

थेऽहनि संप्राप्ते स्पृष्ट्वा तामप्यनातुरः ॥ २२ ॥ दशैकादश वारान्वा स्नानं कुर्याद्वि-
चक्षणः । एवं तस्या विशुद्धिः स्यात्परिवर्तितवाससः ॥ २३ ॥ प्रारब्धदीर्घतपसां
नारीणां यद्रजो भवेत् । न तेन तद्व्रतं तासामुपहन्येत कर्हिचित् ॥ २४ ॥ स्वभाव
एष नारीणां ज्ञेयो मूत्रपुरीषवत् । अत ऊर्ध्वं न दुष्यन्ति चरेयुश्चैव तद्व्रतम् ॥ २५ ॥
चाण्डालपतितोदक्यां स्पृष्टोच्छिष्टो द्विजोत्तमः । प्राजापत्यं चरेत्कृच्छ्रं सुमन्तुवचनं
यथा ॥ २६ ॥ चण्डालपतितादीनामुच्छिष्टान्नादिभोजने । द्विजः शुध्येत्पराकेन गूढः
कृच्छ्रेण शुध्यति ॥ २७ ॥ पतितानां स्त्रियो गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्य च । मासो-
पवासं कुर्वीत चान्द्रायणमथापि वा ॥ २८ ॥ श्वगर्दभखरादीनां नरमांसादिदूषणे ।
उद्धरेत्सकलं वारि कूपवापीविशोधनम् ॥ २९ ॥ यस्तु कूपे पिवेत्ययं ब्राह्मणः शव-
दूषिते । अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३० ॥ क्लिन्नभिन्नशवव्याप्तं
वारि विप्रो यदा पिवेत् । शुद्धिश्वान्द्रायणं तस्य तप्तकृच्छ्रमथापि वा ॥ ३१ ॥ अत
ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि निलि(नीली)शौचस्य यो विधिः । स्त्रीणां क्रीडार्थसंभोगे
शयनीये न दुष्यति ॥ ३२ ॥ संध्या स्नानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृत-
र्पणम् । वृथा तस्य महायज्ञा नीलीरक्तस्य धारणात् ॥ ३३ ॥ पालनादिक्रया-
च्चैव नीलीवृत्त्युपजीवनात् । पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ ३४ ॥
नीलीरक्तं यदा वस्त्रं विप्रो देहेषु धारयेत् । अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन
शुध्यति ॥ ३५ ॥ नीलीमध्ये यदा गच्छेत्प्रमादाद्ब्राह्मणः कचित् । अहोरात्रोपितः
स्नात्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३६ ॥ नीलया चोपहृते क्षेत्रे सस्यं यच्च प्ररोहति ।
अभोज्यं तद्विजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३७ ॥ वापयेद्यत्र नीलीं तु
तावत्स्यादशुचिर्मर्द्दा । प्रमाणं द्वादश समाम (अ) त ऊर्ध्वं शुचिर्भवेत् ॥ ३८ ॥
मृते भर्तुरि या नारी नीलीवस्त्रं तु धारयेत् । स्वामी तिष्ठति पाताले नीलीयस्त्रस्य
धारणात् ॥ ३९ ॥ पत्यां जीवति या नारी उपोष्य व्रतचारिणी । आयुर्वै हरते
भर्तुः सा नारी नरकं व्रजेत् ॥ ४० ॥ स्नानं रजस्वलायास्तु चतुर्थेऽहनि शुध्यति ।
कुर्याद्रजसि निवृ (वृ) त्ते नानिवृ (वृ) त्ते कदाचन ॥ ४१ ॥ रजस्वलायाः
प्रेतायाः संस्कारादीनि नाऽऽचरेत् । ऊर्ध्वं विरात्रं ज्ञातायाः शवधर्मेण दाहयेत्
॥ ४२ ॥ गेगण यद्रजः स्त्रीणामत्यन्तं संप्रवर्तते । अशुच्यस्ता न तेन स्युस्तासां
वैशारिको मरुः ॥ ४३ ॥ माध्वाचारा न तावन्मा रजो यावन्प्रवर्तते । वृत्ते रजसि
माध्वा स्याद्गृहकर्मणि चेन्द्रिये ॥ ४४ ॥ प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मयातिनी ।

तृतीये रजकी चैव चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ४५ ॥ चाण्डालः श्वपचो वाऽपि यद्यात्रेयीं
स्त्रियं स्पृशेत् । अफालकृष्टैर्वर्तेत पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४६ ॥ रजस्वला तु
संस्पृष्टा चण्डालान्त्यश्ववायसैः । तावत्तिष्ठेन्निराहारा स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ४७ ॥
रजस्वले यदा नार्यावन्योन्यं स्पृशतः क्वचित् । सवर्णा पञ्चगव्यं तु त्रिरात्रमसवर्णके
॥ ४८ ॥ उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टा कदाचित्स्त्री रजस्वला । पूर्वाः कृच्छ्रं प्रकुर्वीरञ्छद्वा
दानेन शुध्यति ॥ ४९ ॥ नियमस्था यदा नारी प्रपश्येदन्तरा रजः । उपोष्यैव तु
ता रात्रीः शेषं स्नात्वा चरेद्व्रतम् ॥ ५० ॥ आतुरे स्नान उत्पन्ने दशकृत्वस्त्वनातुरः ।
स्नात्वा स्नात्वा च दशधा ततः शुध्येदनातुरः ॥ ५१ ॥ ऋतौ तु गर्भशङ्कायां स्नानं
मैथुनिनः स्मृतम् । अनृतौ तु सदा कुर्याच्छौचं मृत्रपुरीषवत् ॥ ५२ ॥ द्वावेतावशुची
स्यातां दंपती शयनं गतौ । शयनादुत्थिता नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान् ॥ ५३ ॥
रजसा शुध्यते नारी न चेद्गच्छेद्विवर्णताम् । यथा ग्राममलग्राही नदी वेगेन शुध्यति
॥ ५४ ॥ बहूनां संहतानां च यद्यप्येकोऽशुचिर्भवेत् । तस्य मात्ररय तच्छौच नेत-
रेषां कदाचन ॥ ५५ ॥ भस्मना शुध्यते कांस्यं सुरया यन्न लिप्यते । सुराविष्णुमूत्र-
संस्पृष्टं शुध्यते तापलेखनैः ॥ ५६ ॥ गवाऽऽघ्रातानि कांस्यानि शूद्रोच्छिष्टानि यानि
च । शुध्यन्ते दशभिः क्षारैः श्वकाक्रोपहतानि च ॥ ५७ ॥ शुद्धिः सुवर्णरूप्याणां
मारुताकेंदुराग्निभिः । गण्डूपं पादशौचं च कुर्यात्कांस (स्य) स्य भाजने ॥ ५८ ॥
भूमौ निक्षिप्य पण्मासान्पुनराकारमादिशेत् । निलेपं काञ्चनं भाण्डमाद्भरेव विशु-
ध्यति ॥ ५९ ॥ आमिषाभि (भी) रसंस्पृष्टं ताम्रमम्लेन शुध्यति । रेतःस्पृष्टं
श्वस्पृष्टमाविकं न च दुष्यति ॥ ६० ॥ दंपत्योर्विप्रयोऽग्नयोर्विप्रान्योर्गोद्विजन्मनोः ।
अन्तरे यदि वा गच्छेदहोरात्रेण शुध्यति ॥ ६१ ॥ विना दर्भेण यत्तनानं यच्च
दानं विनोदकम् । असंख्यातं तु यज्जप्तं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ ६२ ॥ आसने
पादमारूढे यत्स्यादर्थं कृतं पदः । मुखेन धामितं शुद्धं तुल्यं गोमासभक्षणे (णम्)
॥ ६३ ॥ पिवतः पतते तोयं भाजने मुखनिःसृतम् । अभोज्यं तद्वेदेन्न भुक्त्वा
चान्द्रायणं चरेत् ॥ ६४ ॥ शुष्कमन्नमविद्यम्य सप्तरात्रेण जीर्यति । अन्नं व्यञ्जनसं-
युक्तमर्थमासेन जीर्यति ॥ ६५ ॥ पयो दधि तु मासेन पण्मासेन घृतं तथा ।
तैलं संवत्सरेणैव कोष्ठे जीर्यति मा (वा) न वा ॥ ६६ ॥ यस्तु भुञ्जीत शूद्रात्
मासमेकं निरन्तरम् । स जीवन्नेव शूद्रः स्यान्मृतः श्वानोऽभिजायते ॥ ६७ ॥
शूद्रान्नरसस्पृष्टस्य त्वधीयानस्य नित्यशः । यजतो जुह्वतो वाऽपि गतिरुर्ध्वं न विद्यते

॥ ६८ ॥ शूद्राग्नेन तु भुक्तेन मैथुनं योऽभिगच्छति । यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं
 प्रवर्तते ॥ ६९ ॥ शूद्राग्नेनोदरस्थेन यस्तु प्राणां विमुञ्चति । स भवेत्सूकरो ग्रामे तस्य वा
 जायते कुले ॥ ७० ॥ शूद्रान्नं पच्यते येन शूद्रा च गृहमेधिनी । वर्जितः पितृभिर्देवं गौरवं
 नरकं व्रजेत् ॥ ७१ ॥ शूद्रप्रेक्षणकारी यो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्वलः । भूमी देयं तु तस्यान्नं
 यथैव स्वा तथैव सः ॥ ७२ ॥ शूद्रान्नं शूद्रसंपर्कः शूद्रेणैव सहासनम् । शूद्राज्ज्ञानागमः
 कश्चिज्ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥ ७३ ॥ शूद्रे कृतप्रणामे तु स्वस्ति चेत्क्रियते द्विजैः । शूद्रोऽग्रे
 नरकं याति ब्राह्मणस्तदनन्तरम् ॥ ७४ ॥ अग्निहोत्री तु यो विप्रः शूद्रान्नान्न निवर्तते ।
 पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽग्नयः ॥ ७५ ॥ शूद्रोच्छिष्टस्तु सम्पृष्टः
 प्रमादाद्द्रव्यपाणिना । तद् द्विजेन न भोक्तव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ ७६ ॥ भुञ्जीत
 ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य तु पर्वणि । सत्त्वद्वैद्यस्य भुञ्जीत न शूद्रस्य कथंचन ॥ ७७ ॥
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः स्मृतम् । वैश्यान्नमन्नमेव स्याच्छूद्रस्य रुधिरं
 स्मृतम् ॥ ७८ ॥ ब्राह्मणान्ने पवित्रत्वं क्षत्र्यान्ने पशुता स्मृता । वैश्यान्ने चापि शूद्रत्वं
 शूद्राग्ने नरकं व्रजेत् ॥ ७९ ॥ दुष्कृतं हि मनुष्याणामन्नमाश्रित्य तिष्ठति । यस्यान्नं
 च समश्नाति भुङ्क्ते तस्य च किल्बिषम् ॥ ८० ॥ सूतके तु यदा विप्रो ब्रह्मचारी
 विशेषतः । पिबेत्पानीयमज्ञानाद्भुङ्क्ते चान्नं स्पृशेत्तथा ॥ ८१ ॥ पानीयपाने कुर्वीत
 पञ्चगव्यस्य प्राशनम् । त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा स्पृष्ट्वा स्नानेन शुध्यति ॥ ८२ ॥
 दशाहाच्छुध्यते विप्रो जन्महानौ स्वयोनिषु । पङ्क्तिभिस्त्रिभिरथैकेन क्षत्रविद्शूद्रयोनिषु
 ॥ ८३ ॥ यद्येकजाता बहवः पृथक्क्षेत्रेषु वर्णिनाम् । सर्वेषां पैतृकं शौचं यावन्नोपरतः
 पिता ॥ ८४ ॥ मृतसूतकपुष्टं द्विजं शूद्रान्नभोजनम् । अहमेव न जानामि कां कां
 योनिं स गच्छति ॥ ८५ ॥ गृध्रो द्वादश जन्मानि दश जन्मानि सूकरः । स्वा भवेत्सप्त
 जन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत्* ॥ ८६ ॥ उपनीतं यदा त्वन्नं भोजने समुपस्थितम् ।
 अपीतरसमुत्सृष्टं न दद्यान्नैव होमयेत् ॥ ८७ ॥ अन्ने भोजनसंपन्ने मक्षिकाकेशदूषिते ।
 अनन्तरं स्पृशेदापस्तचान्नं भस्मना स्पृशेत् ॥ ८८ ॥ मूत्रं कृत्वा व्रजन्यस्तु
 स्मृतिभ्रंशाज्जलं पिबेत् । अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ८९ ॥ अरण्ये
 निर्जले देशे चौरव्याघ्रादिसंकुले । कृत्वा मूत्रं पुरीषं च द्रव्यहस्तो न दुष्यति ॥ ९० ॥

* इति उत्तरमेतद्वचनमुपलभ्यते-ख. ग. पुस्तकयो ' प्रस्तुते दीक्ष(क्षा)होमे च विवाहे यज्ञमण्डपे ।
 अन्तरा सूतकोत्पत्तौ न दोषो मनुरब्रवीत् " इति ।

१ क. ख. ग. आत्म व्र° । २ क. ख. ग. दरिद्रत्वं । ३ क. ख. ग. भुङ्क्ते । ४ क. वर्णितः । स° ।
 ख. वर्णितः । स° । ५ क. ख. रमते पि° । ६ क. ग. भोजने ।

भूमौ निक्षिप्य तद्वन्यं घ्रायं कृत्वा यथाविधि । गृहीयाच्चैव तद्वन्यमुपस्पृश्य यथाविधि
 ॥ ९१ ॥ मर्त्योच्चारं द्विजः कृत्वा न कुर्याच्छौचमात्मनः । मोहाद्भुक्ते विरात्रं तु
 जलं पांत्वा विशुध्यति ॥ ९२ ॥ यदा भोजनकाले तु अशुचिर्भवति द्विजः । भूमौ
 निक्षिप्य तदग्न्यामं रनात्वा विमो विशुध्यति ॥ ९३ ॥ भक्षयित्वा तु तदग्न्यासमहोरात्रेण
 शुध्यति । अग्नित्वा सर्वमेवाक्षं विरात्रेण विशुध्यति ॥ ९४ ॥ यस्तु भुञ्जीत
 पशुक्तिरयः पुनस्तितानं विशेषतः । अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ९५ ॥
 एकपद्वत्पुपविष्टानां दुष्कृतं सर्वसाधनाम् । सर्वे तत्समतां यान्ति पशुक्तिर्यावन्न
 भुञ्जति(?) ॥ ९६ ॥ अग्निना भस्मना चैव स्तम्भेन उदकेन च । द्वारेणाप्यथ मार्गेण
 पशुक्तिर्भियेत पद्विधा ॥ ९७ ॥ एकपशुक्तिस्थितो भुङ्क्ते न स्पृशेच्च परस्परम् ।
 भस्मना वृत्तमर्यादा एकपशुक्तिर्न दुष्यति ॥ ९८ ॥ कृत्वा पापं हि शोचन्वै ब्राह्मणो
 वेदपारगः । स्मृत्यर्थं विन्दति योऽपि तस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ९९ ॥ नैव कुर्या पुनारिति
 निवृत्त्यात्मा भवेद्यदि । बह्निर्देवागमाभ्यासः सर्वं पापं विशुध्यति ॥ १०० ॥ यथा
 जातवलो बह्निर्देहत्याद्रीनापि द्रुमान् । एवं दहति वेदज्ञः कर्मजं दोषमात्मनः ॥ १०१ ॥
 न देव(वेद) बलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । अज्ञानाद्वा प्रमादाद्वा दहते कर्म नेतरत्
 ॥ १०२ ॥ उदक एवोदकस्थश्च स्थले स्थलगतः शुचिः । पादौ स्थाप्योभयत्रैव आचान्तो
 भयतः शुचिः ॥ १०३ ॥ उत्तीर्याऽऽचम्य उदकमवतीर्य उपस्पृशेत् । एवं स
 श्रेयसा युक्तो वरुणेनाभिमन्त्रितः ॥ १०४ ॥ अग्न्यागारे गवां गोष्ठे देवब्राह्मणसं-
 निधौ । भोजने जपकाले च पादुकानां विसर्जनम् ॥ १०५ ॥ पादुकासनमारूढः
 स्वगृहात्परगृहं व्रजेत् । छेदयेत्तस्य पादौ तु धार्मिकः पृथिवीपतिः ॥ १०६ ॥ अग्नि-
 होत्री तपस्वी च श्रोत्रियो वेदपारगः । एते सपादुका यान्ति शेषान्दण्डेन ताडयेत्
 ॥ १०७ ॥ जन्मप्रभृतिसंस्कारे श्मशानान्ते तथैव च । गणान्ने गणकान्ने वा चौरस्य
 वृषलीपतेः ॥ १०८ ॥ पाचकान्ने नवश्राद्धे संग्रहे चन्द्रसूर्ययोः । स्त्रीणां प्रथमगर्भेषु
 भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १०९ ॥ अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्यत्र दीयते ।
 तस्याश्चैव न भोक्तव्यं पुनर्भूः कीर्तिता युधैः ॥ ११० ॥ पूर्वं तु स्रवते गर्भो यस्या-
 श्चैवाथ संस्कृतः । द्वितीयो गर्भसंस्कारः पुनरेता तु सोच्यते ॥ १११ ॥ या चाऽऽदौ
 दशभिर्वर्षैर्जावत्तिष्ठति गर्भिणी(?) । धारितं तु न रेतो वै रेतोर्धा सर्वा तथोच्यते
 ॥ ११२ ॥ भर्तुः जयनमुल्लङ्घ्य या चान्येषु प्रवर्तते । तस्या अन्नं न भोक्तव्यं

विज्ञेया कामचारिणी ॥ ११३ ॥ पुनर्युः पुनरेता च रेतोधा कामचारिणी । तासां प्रथमगर्भे च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ११४ ॥ अनपत्या तु या नारी नाश्रीयादेव तद्गृहे । अथ भुञ्जीत मोहात्मा पूयसं नरकं व्रजेत् ॥ ११५ ॥ स्त्रीधनानि च ये मोहादुपजीवन्ति बान्धवाः । नारीयानानि वस्त्राणि ते पापा यान्त्यधोगतिम् ॥ ११६ ॥ राजान्नं हरते तेजः शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम् । सूतकान्नं तु यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवी-मलम् ॥ ११७ ॥ रात्रावस्तमिते सूर्ये चण्डाली स्पृशते स्त्रियः । ताः स्पृष्टास्तु यदा किञ्चित्प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ११८ ॥ जातरूपं स्पृशेदापो दिवाऽऽनीतं तु यज्जलम् । तेन स्नात्वा च पीत्वा च सर्वे(र्वः) स्पृष्ट्वा शुचिर्भवेत् ॥ ११९ ॥ दासनापितगोपालकुलमित्रार्थसीरिणः । एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चाऽऽत्मानं निवेदयेत् ॥ १२० ॥ अन्यशूद्रेषु अन्नाद्यं ये भुञ्जन्ति क्षुधा द्विजाः । प्रायश्चित्तं च संप्राप्तं चरे-चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १२१ ॥ वृषलीफेनैर्जातस्य निःश्वासोपहतस्य च । तासु चैव प्रसूतस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ १२२ ॥ अजापालो म(मा)हिषश्च तथा च वृषली-पतिः । प्रमादादपि संस्पृष्ट्वा सचैलं स्नानमाचरेत् ॥ १२३ ॥ रेतःक्षयकरी बन्ध्या अजास्ताः परिकीर्तिताः । तासां यः पालयेद्विप्रो ह्यजापालः स उच्यते ॥ १२४ ॥ महिपीत्युच्यते नारी या चैव व्यभिचारिणी । तं दोषं क्षमते यस्तु स वै माहिप उच्यते ॥ १२५ ॥ पितुर्वैश्मनि या कन्या रजस्तु समुपस्पृशेत् । भ्रूणहत्या पितु-स्तस्याः सा कन्या वृषली स्मृता ॥ १२६ ॥ माता चैव पिता चैव ज्येष्ठो भ्राता तथैव च । त्रयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलाम् ॥ १२७ ॥ उद्वेगस्तु तां कन्यां ब्राह्मणो मदमोहितः । असंभाष्यो ह्यपाङ्क्तेयः स विप्रो वृषलीपतिः ॥ १२८ ॥ अग्रे च माहिषं दृष्ट्वा मध्ये च वृषलीपतिः । अन्त्ये वार्धुपिकं दृष्ट्वा निराशाः पितरो गताः ॥ १२९ ॥ श्वित्री कुष्टी तथा तस्य कुनखी व्यावदन्तकः । निराशाः पितरो यान्ति देवता ऋषिभिः सह ॥ १३० ॥ नाश्रान्ति पिशुने देवा नाश्रन्त्यनृतवादिनः । भार्याजितस्य नाश्रान्ति यम्य चोपपनिर्गृहे ॥ १३१ ॥ नखलोमोपजातस्य न रक्तोन(त्त?) रवामसः । द्रव्यदुगुल्यातीतकर्णस्य भुञ्जते पितरो हविः ॥ १३२ ॥ यावदुष्णं भवेदन्नं यावद्भुञ्जन्ति वाग्यताः । तावदश्रन्ति पितरो यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ १३३ ॥ हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरो यत्र तपिताः । पितृभिस्तर्पितैः पश्चाद्वक्तव्यं शोभनं हविः ॥ १३४ ॥ यावतो ग्रमते पिष्टान्द्रव्यकव्येष्वमन्त्रवित्तु । तावतो ग्रमते प्रेयः दीप्तान्द्रव्यानयो-मयान् ॥ १३५ ॥ यावद्विषा न पृज्यन्ते अन्नदानदिरण्ययोः । तावच्चीर्गवतस्यापि

तत्पापं न प्रणश्यति ॥ १३६ ॥ यद्विष्टया काकवलाकयोर्वा अमेध्यलिप्तं च भवे-
च्छरीरम् । श्रोत्रे मुखे न प्रविशेच्च सम्यक्स्नानेन लेपोपहतरय शुद्धिः ॥ १३७ ॥
अभक्ष्याणामपेयानामलेहानां च भक्षणे । रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत्
॥ १३८ ॥ पद्मोदुम्बरविल्वानां कुशाश्वत्थपलाशयोः । एतेषामुदकं पीत्वा पद्मात्रेण
विशुध्यति ॥ १३९ ॥ ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रव्रज्याग्निजलोद्भवाः । अनाशकनिवृत्तश्च
गृहरथत्वं चिकीर्षति ॥ १४० ॥ स चरेन्त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि चान्द्रायणानि च
जातकर्मविधिं कृत्वा पुनः संस्कारमर्हति ॥ १४१ ॥ तूलिका चोषधानानि पुष्प-
रक्ताम्बराणि च । शोषयित्वाऽर्कतापेन मोक्षणेन विशुध्यति ॥ १४२ ॥ देजं कालं
तथाऽऽत्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् । उपपत्तिमवस्थां च ज्ञात्वा कर्म समाचरेत् ॥ १४३ ॥
रथ्याकर्दमतोयानि नाना पथि तृणानि च । मारुताक्रेण शुध्यन्ति पक्वैकचितानि
च ॥ १४४ ॥ आतुरे स्नानमु(उ)त्पन्ने दशकृत्वो ह्यनातुरः । स्नात्वा स्नात्वा स्पृशे-
द्वाऽपि ततः शुध्येत्स आतुरः ॥ १४५ ॥ स्पृष्ट्वा रजस्वलाऽन्योन्यं ब्राह्मणी क्षत्रिया
तथा । कृच्छ्रमेकं चरेत्पूर्वा पादमेकं तथोत्तरा ॥ १४६ ॥ उपवासैस्त्रिभिर्वाऽपि अहो-
रात्रेण चोत्तरा । एवं पातकनिर्दिष्टमाङ्गिरा मुनिरब्रवीत् ॥ १४७ ॥ स्पृष्ट्वा रजस्वलाऽ-
न्योन्यं वैश्या च शूद्रिणी तथा । कृच्छ्रेण शुध्यते पूर्वा शूद्रा दानेन शुध्यति ॥ १४८ ॥
रजस्वला तु संस्पृष्टा चण्डालादि यदि स्पृशेत् । गोमूत्रयावकाहमा पद्मात्रेण विशु-
ध्यति ॥ १४९ ॥ नारी रजस्वला[स्पृष्टा]खरचाण्डालकुक्कुटैः । भुक्त्वा घेतान्मपरयेत
मानरतोक्तकञ्चं जपेत् ॥ १५० ॥ भुञ्जानेनैव विभेण स्पृष्ट्वा चैव रजस्वला । प्राजा
पत्येन कृच्छ्रेण प्राणायामशनेन च ॥ १५१ ॥ दिवाकीर्तिमुदययां च पातितं सूनकं
तथा । शवसंस्पर्शने चैव स्पृष्ट्वा स्नानेन शुध्यति ॥ १५२ ॥ शिवाऽऽहूतेन तोयेन नापि-
तेनाग्निमन्त्रिणां । दिवा नार्हेण संस्पृष्ट्वा रात्रौ नक्षत्रमालिनी (!) ॥ १५३ ॥ संध्ययो-
रुभयोश्चैव पवित्रं सर्वदा जलम् । स्वां वापीं तथा क्षुपः प्रपन्नयारुतु वाक्पनिः ॥ १५४ ॥
यद्विष्टयते तथा चैव मृत्पिण्डे गोमयेन तु । उपलेपेन शुध्यन्ति अङ्गिरा मुनिरब्रवीद्
॥ १५५ ॥ गोदुग्धं गोमयं क्षीरं वापि दध्ने तथा घृत्म् । गोहृत् पक्षिभ्यो गणे
एते सर्वे पवित्रकाः ॥ १५६ ॥ एवं ते कथितं सर्वं प्रमादानीनादित्थम् (१) यत्र यत्र
मृता गावः प्रायश्चित्तं पृथक्पृथक् ॥ १५७ ॥ गवां च पतने कृच्छ्रं पातणे च द्वयं
चरेत् । अर्धकृच्छ्रं तु वाण्यां रथात्पादकृच्छ्रं तु हृत्के ॥ १५८ ॥ मरुता धीनि

कृच्छ्राणि यष्टिघाती द्वयं चरेत् । मृत्पिण्डादतिकृच्छ्रं तु प्राजापत्यं च गोमये ॥ १५२ ॥
 एकपादं चरेद्रोधे द्वौ पादौ बन्धने चरेत् । योजने पादहीनं स्याच्चरेत्सर्वं निपातने
 ॥ १६० ॥ न स्त्रीषु वचनं कुर्यान्नैव गानमुपव्रजेत् । न च रात्रौ भवेद्गोष्ठे न कुर्या-
 द्वैदिकां (कीं) क्रियाम् ॥ १६१ ॥ लाङ्गूलच्छेदने पादौ तथा चैवानुधारणे । पादहीने
 शिखावर्जं सशिखं च निपातने ॥ १६२ ॥ एवमेव तु नारीणां मुण्डमुण्डापनं स्मृतम् ।
 एकीकृत्य कचान्सर्वाश्छेदयेदङ्गुलद्वयम् ॥ १६३ ॥ अनुच्छिष्टेन संस्पृष्टो येन चाऽऽ-
 चमनं व्रजेत् । तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टे त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ १६४ ॥ शवसूते समुत्पन्ने
 सूतकं तु भवेद्यदि । शवेन शुध्यते सूतिर्न सूत्या शुध्यते शवम् ॥ १६५ ॥ सूतके-
 न तु जातेन उभाभ्यां सूतकं यदि । पातकेन तु लिप्येत सूतकेनैव गच्छति ॥ १६६ ॥
 सर्वव्रतेषु निर्दिष्टं पश्चात्सूतकिनो भवेत् । चीर्णव्रते तु निर्दिष्टं पश्चाद्वाह्यभोजनम्
 ॥ १६७ ॥ अधीते य इदं शास्त्रमुक्तमङ्गिरसा स्वयम् । ऋषीणां संनिधौ विप्रः
 सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १६८ ॥

इति श्रीमदङ्गिरःप्रोक्तं धर्मशास्त्र संपूर्णम् ॥

समाप्तेयमङ्गिरःस्मृतिः ॥

=====

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

महर्ष्यत्रिप्रणीता

अत्रिसंहिता ।

हिताग्निहोत्रमासीनमग्निं वेदविदां वरम् । सर्वशास्त्रविधिज्ञातमपिभिश्च नमस्कृतम् ॥ १ ॥ नमस्कृत्य च ते सर्वे इदं वचनमब्रुवन् । हितार्थं सर्वलोकानां भगवन्कथयस्व नः ॥ २ ॥ अत्रिरुवाच—वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा र्थेन्ये पृच्छथ संशयम् । हितार्थं संभवक्ष्यामि यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ ३ ॥ सर्वतीर्थान्युपस्पृश्य सर्वान्देवान्प्रणम्य च । जप्त्वा तु सर्वसूक्तानि सर्वशास्त्रानुसारतः ॥ ४ ॥ सर्वपापहरं नित्यं सर्वसंशयनाशनम् । चतुर्णामपि वर्णानामग्निः शास्त्रमकल्पयत् ॥ ५ ॥ ये च पापकृतो लोके ये चान्ये धर्मदूषकाः । सर्वैः पापैः प्रमुच्यन्ते श्रुत्वेदं शास्त्रमुत्तमम् ॥ ६ ॥ तस्मादिदं वेदविद्भिरध्येतव्यं प्रयत्नतः । शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सदृष्टेभ्यश्च धर्मतः ॥ ७ ॥ अकुलीने ह्यसदृष्टे जडे शूद्रे शठे द्विजे । एतेष्वेव न दातव्यमिदं शास्त्रं द्विजोत्तमैः ॥ ८ ॥ एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् । पृथिव्यां नास्ति तद्द्रव्यं यदस्त्वा ह्यनृणी भवेत् ॥ ९ ॥ एकाक्षरप्रदातारं यो गुरुं नाभिमन्यते । शुनां योनिशतं गत्वा चाण्डालेष्वपि जायते ॥ १० ॥ वेदं गृहीत्वा यः कश्चिच्छास्त्रं चैवावमन्यते । स सद्यः पशुतां याति संभवानेकविंशतिम् ॥ ११ ॥ स्वानि कर्माणि कुर्वाणा दूरे सन्तोऽपि मानवाः । प्रिया भवन्ति लोकस्य स्वे स्वे कर्मण्यवस्थिताः ॥ १२ ॥ कर्म विप्रस्य यजनं दानमध्ययनं तपः । प्रतिग्रहोऽध्यापनं च याजनं चेति वृत्तयः ॥ १३ ॥ क्षत्रियस्यापि यजनं दानमध्ययनं तपः । शस्त्रोपजीवनं भूतरक्षणं चेति वृत्तयः ॥ १४ ॥ दानमध्ययनं वार्ता यजनं चोति वै विशः । शूद्रस्य वार्ता शुश्रूषा द्विजानां कारुकर्म च ॥ १५ ॥ मयैष धर्मोऽभिहितः संस्थिता यत्र वर्णिनः । बहुमानमिह प्राप्य प्रयान्ति परमां गतिम् ॥ १६ ॥ ये व्यपेताः स्वधर्मेभ्यः परधर्मे व्यवस्थिताः । तेषां शास्तिकरो राजा स्वर्गलोके महीयते ॥ १७ ॥ आत्मीये संस्थितो धर्मे शूद्रोऽपि स्वर्गमश्नुते । परधर्मो भवेत्त्याज्यः सुरूपपरदारवत् ॥ १८ ॥ वध्यो राज्ञा स वै शूद्रो जपहोमपरश्च यः । ततो राष्ट्रस्य हन्ताऽसौ यथा वह्नेश्च वै जलम् ॥ १९ ॥ प्रतिग्रहोऽध्यापनं च तथाऽविक्रेयविक्रयः । याज्यं चतुर्भिरप्येतैः क्षत्रविद्वत्पतनं स्मृ-

१ ग. हुत्वाग्निः । २ ग. विधानं मुनिभिः । ३ ग. दद्याद्दासतत्त्वं । ४ क. गन्मा पृ० । ५ रा. ग. दिव्यं । ६ ग. यत्नतः । ७ ग. स प्रेत्य प० । ८ ग. च राज्या च कयविक्रयम् । च० ।

अशितोत्रं तपः सत्यं वेदानां चैव पालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवश्च इष्टमित्यभिधी-
यते ॥ ४३ ॥ वापीकूपतडागादि देवतायतनानि च । अन्नप्रदानमाराधनं पूर्तमित्य-
भिधीयते ॥ ४४ ॥ इष्टं पूर्तं प्रकर्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः । इष्टेन लभते स्वर्गं पूर्तेन
मोक्षमाप्नुयात् ॥ ४५ ॥ इष्टापूर्तौ द्विजातीनां सामान्या धर्मसाधनौ । अधिकारी भवे-
च्छुद्धः पूर्ते धर्मे न वैदिके ॥ ४६ ॥ यमान्सेवेत सततं न नित्यं नियमान्वुधः ।
यमान्पतत्यकुर्वाणो नियमान्केवलान्भजन् ॥ ४७ ॥ आनृशंस्यं क्षमा सत्यमहिंसा दान-
मार्जवम् । भीतिः प्रसादो माधुर्यं मार्दवं च यमा दश ॥ ४८ ॥ शौचमिज्या तपो
दानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः । व्रतमौनोपवासाश्च स्नानं च नियमा दश ॥ ४९ ॥
प्रतिकृतिं कुशमयीं तीर्थवारिषु मज्जयेत् । यमुद्दिश्य निमज्जेत अष्टभागं लभेत सः
॥ ५० ॥ मातरं पितरं वाऽपि भ्रातरं सुहृदं गुरुम् । यमुद्दिश्य निमज्जेत द्वादशांशफ-
फलं लभेत् ॥ ५१ ॥ अपुत्रेणैव कर्तव्यः पुत्रप्रतिनिधिः सदा । पिण्डोदकक्रियाहे-
तोर्यस्मात्तस्मात्प्रयत्नतः ॥ ५२ ॥ पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चेज्जीवतो मुखम् ।
ऋणमस्मिन्संनयाति अमृतत्वं च गच्छति ॥ ५३ ॥ जातमात्रेण पुत्रेण पितृणाम-
नृणां पिता । तदाह्नि शुद्धिमाप्नोति नरकाच्चायते हि सः ॥ ५४ ॥ जायन्ते बहवः
पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् । यजते चाश्वमेधं च नीलं वा द्रुपमुत्सृजेत् ॥ ५५ ॥
काङ्क्षन्ति पितरः सर्वे नरकान्तरभीरवः । गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता
भविष्यति ॥ ५६ ॥ फल्गुतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् । गयाशीर्षं
पटाऽऽक्रम्य मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ५७ ॥ महानदीमुपस्पृश्य तर्पयेत्पितृदेवताः ।
अक्षयाल्लभते लोकान्कुलं चैव समुद्धरेत् ॥ ५८ ॥ शङ्खस्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभो-
ज्यविवाजिते । आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥ ५९ ॥ अक्षारलवणं
रौक्षं पिवेद्वाह्नीं सुवर्चलाम् । त्रिरात्रं शङ्खपुष्पीं वा ब्राह्मणः पयसा सह ॥ ६० ॥
मद्यभाण्डे द्विजः कश्चिदज्ञानात्पिबते जलम् । प्रायश्चित्तं कथं तस्य मुच्यते केन
कर्मणा ॥ ६१ ॥ पलाशविल्वपत्राणि कुशान्पद्मान्युदुम्बरम् । कायायित्वा पिक्वेदप-
त्त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ६२ ॥ सायं प्रातस्तु यः संध्यां प्रमादाद्विक्रमेत्सकृत् । गाय-
त्र्यास्तु सहस्रं हि जपेत्स्नात्वा समाहितः ॥ ६३ ॥ शोकाक्रान्तोऽथवा श्रान्तः स्थितः
स्थानजपाद्धिः । ब्रह्मकूर्चं चरेद्भक्त्या दानं दत्त्वा विशुध्यति ॥ ६४ ॥ गवां
शृङ्गेदके स्नात्वा महानद्युपसंगमे । समुद्रदर्शनेनैव व्यालदष्टः शुचिर्भवेत् ॥ ६५ ॥
दृक्श्वानशृगालैस्तु यदि दष्टश्च ब्राह्मणः । हिरण्योदकसंमिश्रं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ६६ ॥

१ रा. ग. 'तिनिधिं कु' । २ रा. ग. मज्जति । ३ ग. 'त द्वादशांशं फलं भवेत् । मा' । ४ ग.
'त अष्टभागं लभेत स. । अ' । ५ ग. 'पुष्ट्या व' । ६ क. भिन्नं । ग. दक्षं । ७ क. रा. 'चित्तम् ।
द्रि' । ८ क. 'भाण्डाद्धि' । ९ 'गका' ।

ब्राह्मणी तु शुना दष्टा जम्बुकेन वृकेण वा । उदितं ग्रहनक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥ ६७ ॥ सव्रतश्च शुना दष्टस्त्रिरात्रमुपवासयेत् । सघृतं यावकं प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् ॥ ६८ ॥ मोहात्प्रमादात्संलोभाद्ब्रतभङ्गः तु कारयेत् । त्रिरात्रेणैव शुभ्येत पुनरेव व्रती भवेत् ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणान्नं यदुच्छिष्टमश्नात्यज्ञानतो द्विजः । द्विनद्वयं तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ७० ॥ क्षत्रियान्नं यदुच्छिष्टमश्नात्यज्ञानतो द्विजः । त्रिरात्रेण भवेच्छुद्धिर्यथा क्षत्रे तथा विशि ॥ ७१ ॥ अभोज्यान्नं तु मुक्तान्नं स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव वा । जग्ध्वा मांसमभक्ष्यं तु सप्तरात्रं यवान्पिबेत् ॥ ७२ ॥ शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते । तदुच्छिष्टं तु संप्राश्य पण्मासान्कृच्छ्रमाचरेत् ॥ ७३ ॥ असंस्पृष्टेन संस्पृष्टः स्नानं तेन विधीयते । तस्य चोच्छिष्टमश्नीयान्यप्यामान्कृच्छ्रमाचरेत् ॥ ७४ ॥ अज्ञानात्प्राश्य विष्मृत्रं सुरासंस्पृष्टमेव च । पुनः संस्नानमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ ७५ ॥ वपनं मेखलादण्डं भैक्षार्थमनानि च । निवर्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि ॥ ७६ ॥ गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि र्भगवन्महर्षिणा (न) म् । प्रयोज्यं मृन्मयं भाण्डं सिद्धमन्नं तथैव च ॥ ७७ ॥ शुभाक्षिप्रस्य तन्मयं गोमयेनोपलेपयेत् । गोमयेनोपलिप्याथ च्छागेनाऽऽप्रापयेत्पुनः ॥ ७८ ॥ ब्राह्मर्मन्त्रेस्तु पूतं तु हिम्यकुशवारिभिः । तेनैवाभ्युक्ष्य तद्देम शुभ्यते नात्र संशयः ॥ ७९ ॥ र्गज्ञाऽन्यैः श्वपचैर्वापि बलाद्विचालितो द्विजः । पुनः कर्त्तव्यं संस्कारं पश्चात्कृच्छ्रत्रयं चरेत् ॥ ८० ॥ शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते । तदुच्छिष्टं तु संप्राश्य यन्नेन कृच्छ्रमाचरेत् ॥ ८१ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि मृन्मस्य विनिर्णयम् । प्रायश्चित्तं पुनर्येव कथयिष्याम्यतः परम् ॥ ८२ ॥ एकादशच्छ्रयते विशो योऽग्निवेदमभ्युजिनः । त्र्यहान्केवलवेदस्तु निर्गुणो दशभिर्दिनेः ॥ ८३ ॥ ४ व्रतिनः शान्मपूतस्य आदित्याग्रस्तथैव च । रात्रस्तु गूतकं नाग्निस्तस्य वैचानि शान्मपः ॥ ८४ ॥ ब्राह्मणो दशरात्रेण द्वादशार्त्तं भूषितः । वैश्यः पञ्चरात्रेण शूद्रो मासेन शुभ्यति ॥ ८५ ॥ सपिण्डानां तु सर्वेषां गोर्धनः प्राप्तो रक्षकः । पिताश्वेदकदानं च श्रावार्थायैव तथानुगम् ॥ ८६ ॥ चतुर्थे दशरात्रे दशरात्रेण द्वादशे तथा । पण्डितेऽग्निग्राह्येऽन्येऽप्येव वा ॥ ८७ ॥ ४ अष्टमे दिनेऽर्त्तं तु नवमेऽष्टमद्वयम् दशमे स्नानप्रायेण मृतके नृ शुचिर्भवेत् ॥ ८८ ॥

नृशुचिर्भवेत् ॥ ८८ ॥

नृशुचिर्भवेत् ॥ ८८ ॥

॥ ८८ ॥

ब्राह्मणी तु शुना दष्टा जम्बुकेन वृकेण वा । उदितं ग्रहनक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥ ६७ ॥ सव्रतश्च शुना दष्टस्त्रिरात्रमुपवासयेत् । सधृतं यावकं प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् ॥ ६८ ॥ मोहात्प्रमादात्संलौभाद्ब्रतभङ्गं तु कारयेत् । त्रिरात्रेणैव शुध्येत् पुनरेव व्रती भवेत् ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणान्नं यदुच्छिष्टमश्नात्यज्ञानतो द्विजः । द्विनद्वयं तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ७० ॥ सन्नियान्नं यदुच्छिष्टमश्नात्यज्ञानतो द्विजः । त्रिरात्रेण भवेच्छुद्धिर्यथा क्षत्रे तथा विशि ॥ ७१ ॥ अभोज्यान्नं तु भुक्तान्नं स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव वा । जग्ध्वा मांसमभक्ष्यं तु सप्तरात्रं यवान्पिबेत् ॥ ७२ ॥ शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते । तदुच्छिष्टं तु संप्राश्य पण्मासान्कृच्छ्रमाचरेत् ॥ ७३ ॥ असंस्पृष्टेन संस्पृष्टः स्नानं तेन विधीयते । तस्य चोच्छिष्टमश्नीयात्पण्मासान्कृच्छ्रमाचरेत् ॥ ७४ ॥ अज्ञानात्प्राश्य विष्मृत्रं सुरासंस्पृष्टमेव च । पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ ७५ ॥ वपनं मेखलादण्डं भैक्षचर्यव्रतानि च । निवर्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि ॥ ७६ ॥ गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि अत्यश्वशवदूषिता (त) म् । प्रयोज्यं मृन्मयं भाण्डं सिद्धमन्नं तथैव च ॥ ७७ ॥ गृहान्निष्क्रम्य तत्सर्वं गोमयेनोपलेपयेत् । गोमयेनोपलिप्याथ च्छागेनाऽऽग्रापयेत्पुनः ॥ ७८ ॥ ब्राह्मैर्मन्त्रैस्तु पूतं तु हिरण्यकुशवारिभिः । तेनैवाभ्युक्ष्य तद्देशं शुध्यते नात्र संशयः ॥ ७९ ॥ रज्जाऽन्यैः श्वपचैर्वाऽपि बलाद्विचालितो द्विजः । पुनः कुर्वीत संस्कारं पश्चात्कृच्छ्रत्रयं चरेत् ॥ ८० ॥ शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते । तदुच्छिष्टं तु संप्राश्य यत्नेन कृच्छ्रमाचरेत् ॥ ८१ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि सूतकस्य विनिर्णयम् । प्रायश्चित्तं पुनश्चैव कथयिष्याम्यतः परम् ॥ ८२ ॥ एकाहाच्छुष्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः । त्र्यहात्केवलवेदस्तु निर्गुणो दशभिर्दिनैः ॥ ८३ ॥ * व्रतिनः शास्त्रपूतस्य आहिताग्नेस्तथैव च । राज्ञस्तु सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति ब्राह्मणः ॥ ८४ ॥ ब्राह्मणो दशरात्रेण द्वादशाहेन भूमिपः । वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ८५ ॥ सपिण्डानां तु सर्वेषां गोत्रजः साप्तपौरुषः । पिण्डांश्चोदकदानं च शावाशौचं तथाऽनुगम् ॥ ८६ ॥ चतुर्थे दशरात्रं स्यात्पडहः पञ्चमे तथा । षष्ठे चैव त्रिरात्रं स्यात्सप्तमे त्र्यहमेव वा ॥ ८७ ॥ × अष्टमे दिनमेकं तु नवमे प्रहरद्वयम् । दशमे स्नानमात्रेण सूतके तु शुचिर्भवेत् ॥ ८८ ॥

† एतदर्थस्थानेऽर्थं पाठो ग पुस्तके—“ सयती शस्त्रपूतस्तु आहिताग्निस्तथैव च । ” इति । × एतद्वचनं न विद्यते ख. ग पुस्तकयोः ।

१ ग. “भृगो यदा भवेत् । त्रि” । २ ख. ग. “णाना य” । ३ क. “न्नं यथा भुक्त्वा स्त्री” । ४ क. ख. “अन्तस्त्यश” । ५ ख. प्रयोज्यं । ग. अभोज्य । ६ ग. राजानि श्व” । ७ ग. “व्रतं सप्तपूरयम् । सपिण्डानां मोदकानां शा” । ८ ग. “मेन तु । षष्ठेन तु त्रिरात्रं स्यात्सप्तमे त्वहरेव च । ९ ग. “मे त्वहरेव च । मृतेषु दासदासी” ।

यत्फलं समवाप्नोति तथा कृच्छ्रस्तपोधनः । वेदाभ्यासरतं शान्तं महायज्ञक्रियारतम् ॥ १३३ ॥ न स्पृशन्नीह पापानि महापातकजान्यापि । वेदाभ्यासरतः शान्तो धर्म-
प्राप्त्याप्यवेक्षयेत् ॥ १३४ ॥ शौचाचारसमायुक्तो गृहस्थोऽपि हि मुच्यते । उक्त-
येतद्विजातीनां मर्त्ये श्रूयतामिति ॥ १३५ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि स्त्रिशूद्रपतनानि च ।
जपः न पत्नीर्येवात्रा प्रवक्ष्या मन्त्रसाधनम् ॥ १३६ ॥ देवताराधनं चैव स्त्रीशूद्रपत-
नानि पट् । जीवद्भर्तरि या नारी उपोष्य व्रतचारिणी ॥ १३७ ॥ आयुष्यं हरते
भर्तुः सा नारी नरकं व्रजेत् × । तीर्थरनानाधिनी नारी पतिपादोदकं पिबेत् ॥ १३८ ॥
शंकरस्यापि विष्णोर्वा प्रयाति परमं पदम् । जीवद्भर्तरि वामाङ्गी मृते वाऽपि सुद-
क्षिणे ॥ १३९ ॥ श्राद्धे यज्ञे विवाहे च पत्नी दक्षिणतः सदा । सोमः शौचं ददौ
तासां गन्धर्वाश्च तथाऽङ्गिराः ॥ १४० ॥ पावकः सर्वमेध्यं च मेध्यं वै योषितां
सदा । जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते ॥ १४१ ॥ विद्यया याति
विप्रत्वं श्रोत्रियस्त्रिभिरेव च । वेदशास्त्राण्यधीते यः शास्त्रार्थं च निपेर्वते ॥ १४२ ॥
तदाऽसौ वेदवित्प्रोक्तो वचनं तस्य पावनम् । एकोऽपि वेदविद्वर्म्मं यं व्यवस्येद्विजो-
त्तमः ॥ १४३ ॥ स ज्ञेयः परमो धर्मो नाज्ञानामयुतायुतैः । पावका इव दीप्यन्ते
जपहोमैर्द्विजोत्तमाः ॥ १४४ ॥ प्रतिग्रहेण नश्यन्ति वारिणा इव पावकाः । तान्प्र-
तिग्रहजान्दोषान्प्राणायामैर्द्विजोत्तमाः ॥ १४५ ॥ उत्सादयन्ति विद्वांसो वायुर्मेघा-
नियाम्वरे । भुक्तमात्रो यदा विप्र आर्द्रपाणिस्तु तिष्ठति ॥ १४६ ॥ लक्ष्मीर्वलं यश-
स्तेज आयुश्चैव प्रलीयते । यस्तु भोजनशालायामासनस्थ उपस्पृशेत् ॥ १४७ ॥
तैश्चान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् । पात्रोपरि स्थितं पात्रं यः संस्थाप्य
उपस्पृशेत् ॥ १४८ ॥ तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् । न देवा-
स्तृप्तिमायान्ति दातुर्भवति निष्फलम् ॥ १४९ ॥ हस्तं प्रक्षाल्य यन्नापः पिबेद्धुक्त्वा
द्विजोत्तमः । तदन्नमसुरैर्भुक्तं निराशाः पितरो गताः ॥ १५० ॥ नास्ति वेदात्परं
शास्त्रं नास्ति भर्तुः परो गुरुः । नास्ति दानात्परं मित्रमिह लोके परत्र च ॥ १५१ ॥
अपात्रे षापि यदन्नं दहत्यासप्तमं कुलम् । हव्यं देवा न गृह्णन्ति कव्यं च पितर-
स्तथा ॥ १५२ ॥ आयसेन तु पात्रेण यदन्नमुपदीयते । अन्नं विष्ठासमं भोक्तुर्दाता
च नरकं व्रजेत् ॥ १५३ ॥ इतरेण च पात्रेण दीयमानं विचक्षणः । न दद्याद्दाम-
हस्तेन आयसेन कदाचन ॥ १५४ ॥ मृन्मयेषु च पात्रेषु यः श्राद्धे भोजयेत्पितॄन् ।

× इत परं ग पुस्तकेऽधिकं यचनम्—पति विनाऽन्यत्कुरते मतानि देवसेवनम् । न सा तत्फल-
माप्नोति स्वपतिस्तु तथा हतः । अतः परं श्लोकत्रयं न विद्यते ग पुस्तके ।

१ ग °सार्धदर्शक । शौ° । २ स शौचमह्वार्यभिरतो गृ° । ३ ग °त्रा प्राप्रज्यं लिङ्गाधारणम् ।
४ रा. दियोधयेत् । ५ ग. °मं यदि द्यूयाद्द्विजो° । ६ क. भुनक्त्वाऽऽचम्य य° । ७ क. तस्यान्नं । ८ ग
तन्नापः । ९ ग °न्ति दत्त भव° । १० ग मातृसमो गु° । ११ स °ते । श्वानविष्टासमं भुङ्क्ते दाता ।
१२ ग. °वेदद्विजान् । अ° ।

अन्नदाता च भोक्ता च तावे(तदै)व नरकं व्रजेत् ॥ १५५ ॥ अभावे मृन्मये दद्यात्
 ज्ञातस्तु तैर्द्विजैः । तेषां वचः प्रमाणं स्यादृतं चानृतमेव च ॥ १५६ ॥ सौवर्णी
 सताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च । भिक्षादातुर्न धर्मोऽस्ति भिक्षुर्भुङ्क्ते तु किल्बि
 ॥ १५७ ॥ न च कांस्येषु भुञ्जीयादापद्यपि कदाचन । *पलाशे यतयोऽश्नन्ति
 दस्थः कांस्यभाजने ॥ १५८ ॥ कांस्यकस्य च यत्पापं गृहस्थस्य तथैव च । कांस्य
 भोजी यतिश्चैव प्रामुयात्किल्बिषं तयोः ॥ १५९ ॥ अत्राप्युदाहरन्ति-
 सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च । भुञ्जन्भिक्षुर्न दुष्येत दुष्येच्चैव परिग्रह
 ॥ १६० ॥ यतिहस्ते जलं दद्याद्भिक्षां दद्यात्पुनर्जलम् । तद्भिक्षं मेरुणा तुल्यं तज्ज
 सागरोपमम् ॥ १६१ ॥ चरेन्माधुकरिं वृत्तिमपि म्लेच्छकुलादपि । एकान्नं नै
 भोक्तव्यं बृहस्पतिसमो यदि ॥ १६२ ॥ अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन्
 दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥ गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावकं घृतप
 चितम् । एतदृज्रमिति प्रोक्तं भगवानत्रिरवर्षात् ॥ १६४ ॥ ब्रह्मचारी गतिश्चै
 विद्यार्थी गुरुपोषकः । अध्वगः क्षीणवृत्तिश्च पडेते भिक्षुकाः स्मृताः ॥ १६५ ॥
 पण्मासान्कामयेन्मर्त्यो गर्भिणीमेव च स्त्रियम् । आ दन्तजननादूर्ध्वमपि धर्मो विध
 यते ॥ १६६ ॥ ब्रह्महा प्रथमश्चैव द्वितीयो गुरुतल्पगः । तृतीयश्च सुरापोऽयं चतु
 स्तेन एव च ॥ १६७ ॥ + आपो गावस्तिला भूमिर्गन्धो वा स्तेयते तथा(१) । पापानि
 चैव संमर्गः पञ्चमं पातकं महत् ॥ १६८ ॥ एषामेव विशुद्ध्यर्थं चरैत्कृच्छ्राण्यनुव्र
 मात् । त्रीणि कृच्छ्राण्यकामश्चेद्ब्रह्मर्हत्यां व्यपोहति ॥ १६९ ॥ अर्थं तु ब्रह्महत्याय
 क्षत्रियेषु विधीयते । षड्भागो द्वादशश्चैव विदुःश्रयोस्तथा भवेत् ॥ १६० ॥ त्रीन्मा
 सौलक्ष्ममश्नीयाद्धर्मो शयनमेव । स्त्रीयातः शुच्यतेऽप्येव चरेत्कृच्छ्राब्दमेव च ॥ १७१ ॥
 रजकः शैलपथैव त्रेणुकर्मपिर्जीवनः । एतेषां यस्तु भुङ्क्ते वै द्विजश्चान्द्रायणं चरे
 ॥ १७२ ॥ सर्वान्न्यजानां गमने भोजने संप्रवेशने । पराकेण विशुद्धिः स्याद्व्रज
 वानत्रिस्त्रिंशत् ॥ १७३ ॥ चाण्डालभाण्डे यन्नोयं पीत्वा चैव द्विजोद्भमः । गोमूत्र
 वावहाटागः सर्वत्रिंशदहान्यपि ॥ १७४ ॥

* अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 - नान्ते उच्यते । अत्रैव भोजनम् ।

१. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 २. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 ३. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 ४. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 ५. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 ६. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 ७. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 ८. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 ९. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥
 १०. अनापादि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् दशगत्रं पिवद्ब्रज्रमपस्तु ज्यहमेव च ॥ १६३ ॥

संसृष्टं यस्तु पक्वान्नमन्यजैर्वाऽऽशुदक्यया । अज्ञानाद्ब्राह्मणोऽश्रीयात्प्राजापत्यार्धमा-
चरेत् ॥ १७५ ॥ चाण्डालांश्च यदा भुङ्क्ते चातुर्वर्ण्यस्य निष्कृतिः । चान्द्रायणं
चरेद्विभः सद्यः सांतपने चरेत् ॥ १७६ ॥ पद्मरात्रमाचरेद्वैश्यः पञ्चगव्यं तथैव च ।
त्रिरात्रमाचरेच्छूद्रो दानं दत्त्वा विशुध्यति ॥ १७७ ॥ ब्राह्मणो वृक्षमारूढश्चाण्डा-
लो मूलसंसृष्टः । फलान्यत्ति स्थितस्तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १७८ ॥ ब्राह्मणा-
न्समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् । नक्तभोजी भवेद्विप्रो घृतं प्राश्य विशुध्य-
ति ॥ १७९ ॥ एकवृक्षमारूढश्चाण्डालो ब्राह्मणस्तथा । फलान्यत्ति स्थितस्तत्र
प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १८० ॥ ब्राह्मणान्समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १८१ ॥ एकशाखामारूढश्चाण्डालो
ब्राह्मणो यदा । फलान्यत्ति स्थितस्तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १८२ ॥ त्रिरात्रो-
पितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १८३ ॥ स्त्रिया म्लेच्छस्य संपर्काच्छुद्धिः सांतपने
तथा ॥ १८४ ॥ तप्तकृच्छ्रं पुनः कृत्वा शुद्धिरेपाऽभिधीयते । संवर्तेत यथा भार्यो
गत्वा म्लेच्छस्य संगताम् ॥ १८५ ॥ सचैलं स्नानमादाय घृतस्य प्राशनेन च ।
स्नात्वा नद्यदकैश्चैव घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ १८६ ॥ संगृहीतामपत्यार्धमन्यैरपि तथा
पुनः । चाण्डालम्लेच्छश्चपचकपालव्रतधारिणः ॥ १८७ ॥ अकामतः स्त्रियो गत्वा
पराकेण विशुध्यति । कामतस्तु प्रसूतो वा तत्समो नात्र संशयः ॥ १८८ ॥ स एव
पुरुषस्तत्र गर्भो भूत्वा प्रजायते । तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तो विष्मूत्रं कुरुते द्विजः ॥ १८९ ॥
तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तश्चाण्डालं स्पृशते द्विजः । अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन
शुध्यति ॥ १९० ॥ केशकीटनखस्त्राया अस्थिकण्टकमेव च । स्पृष्ट्वा नद्यदके स्नात्वा
घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ १९१ ॥ मत्स्यास्थिजम्बुकास्थीनि नखशुक्तिकपर्दिकाः ।
स्पृष्ट्वा स्नात्वा हेमत्पघृतं पीत्वा विशुध्यति ॥ १९२ ॥ गोकुले कन्दुशालायां तैल-
चक्रेक्षुचक्रयोः । अमीमांस्यानि शौचानि स्त्रीणां च व्याधितस्य च ॥ १९३ ॥ न
स्त्री दुप्यति जारेण ब्राह्मणोऽवेदकर्मणा । नाऽऽपो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहनकर्म-
णा ॥ १९४ ॥ पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववह्निभिः । भुङ्क्ते मानवाः पश्चाच्च
ता दुप्यन्ति कर्हिचित् ॥ १९५ ॥ असवर्णैस्तु यो गर्भः स्त्रीणां योनौ निपिच्यते ।
अशुद्धा सा भवेन्नारी यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥ १९६ ॥ विमुक्ते तु ततः शल्ये रज-

* इत उत्तरं पराकेण विशुध्यतीत्यन्त न विद्यते ग. पुस्तके ।

१ ग. यत्तु प° । २ ग. 'लत सृशेत् । फलं च भक्षयेद्विप्र प्रा° । ३ ग. 'का । हेमतप्तं पृतं प्रादय
तत्क्षणादेव शु° । ४ ग. 'वन्डस्यं तु तिष्ठति । विनि सूते ततः पाल्ये रजसो पादपि दर्शने । त° ॥

श्चापि प्रदृश्यते । तदा सा शुध्यते नारी विमलं काञ्चनं यथा ॥ १९६ ॥ स्वयं विप्रति-
पन्ना या यदि वा विप्रतारिता । बलान्नारी प्रभुक्ता वा चौरभुक्ता तथाऽपि
वा ॥ १९७ ॥ न त्याज्या दूषिता नारी न कामोऽस्या विधीयते । ऋतुकाल उपा-
सीत पुष्पकालेन शुध्यति ॥ १९८ ॥ रजकश्चर्मकारश्च नटो बुरुड एव च । कैवर्त-
मेदभिष्टाश्च सप्तैते चान्त्यजाः स्मृताः ॥ १९९ ॥ एषां गत्वा स्त्रियो मोहाद्भुक्त्वा
च प्रतिगृह्य च । कृच्छ्राब्दमाचरेज्ज्ञानादज्ञानादैन्दवद्वयम् ॥ २०० ॥ सकृद्भुक्त्वा
(क्ता)तु या नारी म्लेच्छैर्या पापकर्मभिः । प्राजापत्येन शुध्येत ऋतुप्रसवणेन
तु ॥ २०१ ॥ बलाद्धृता स्वयं वाऽपि परप्रेरितया यदि । सकृद्भुक्ता तु या नारी
प्राजापत्येन शुध्यति ॥ २०२ ॥ प्रारब्धदीर्घतपसां नारीणां यद्रजो भवेत् । न तेन
तद्भ्रतं तासां विनश्यति कदाचन ॥ २०३ ॥ मद्यसंस्पृष्टकुम्भेषु यत्तोयं पिबति द्विजः ।
कृच्छ्रपादेन शुध्येत पुनः संस्कारमर्हति ॥ २०४ ॥ अन्त्यजस्य तु ये वृक्षा बहुपुष्प-
फलोपगाः । उपभोग्यास्तु ते सर्वे पुष्पेषु च फलेषु च ॥ २०५ ॥ चाण्डालेन तु
संस्पृष्टं यत्तोयं पिबति द्विजः । कृच्छ्रपादेन शुध्येत आपस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ २०६ ॥
श्लेष्मोपानहविष्मूत्रस्त्रीरजो मद्यमेव च । एभिः संदूषिते कूपे तोयं पीत्वा कथं
विधिः ॥ २०७ ॥ एकं द्वयहं त्रयहं चैव द्विजातीनां विशोधनम् । प्रायश्चित्तं पुनश्चैव
नक्तं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २०८ ॥ सद्यो वान्ते सचैलं तु विप्रस्तु स्नानमाचरेत् । पर्यु-
षिते त्वहोरात्रमतिरिक्ते दिनत्रयम् ॥ २०९ ॥ शिरःकण्ठोरुपांदांश्च सुरया यस्तु
लिप्यते । दशषट्त्रितयैकाहं चरेदेवमनुक्रमात् ॥ २१० ॥ अत्राप्युदाहरन्ति—
प्रमादान्मद्यपः सुरां सकृत्पीत्वा द्विजोत्तमः । गोमूत्रयावकाहारो दशरात्रेण शुध्यति
॥ २११ ॥ मद्यपस्य निपादस्य यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः । न देवा भुञ्जते तत्र न
पिबन्ति हविर्जलम् ॥ २१२ ॥ चितिभ्रष्टा तु या नारी ऋतुभ्रष्टा च व्याधिता ।
प्राजापत्येन शुध्येत ब्राह्मणांनां तु भोजनात् ॥ २१३ ॥ ये च प्रव्रजिता विप्राः प्रव्रज्या-
ग्निजलावहाः । अनाशकान्निवर्तन्ते चिकीर्षन्ति गृहस्थितिम् ॥ २१४ ॥ धारयेत्रीणि
कृच्छ्राणि चान्द्रायणमथापि वा । जातकर्मादिकं प्रोक्तं पुनः संस्कारमर्हति ॥ २१५ ॥ ना-
शौचं नोदकं नार्थं नापवादानुकम्पने । ब्रह्मदण्डहतानां तु न कार्यं कटधारणम् ॥ २१६ ॥

१ ग. 'सं प्रकुर्वीत न' । २ ग. 'यो हाते स' । ३ ग. 'पादेषु सुरया यत्र लि' । ४ ग. 'दशाहपद'
* । ५ ग. 'विहृतम् । चित्तत्र' । ६ ग. 'री अपुण्येन च' । ७ क. 'गान्भोजयेद्दश । ये । ८ ग.
कस्ति नोपवामादिकं तप । प्र' । ९ क. 'धु नोप' ।

स्नेहं कृत्वा भयादिभ्यो यस्त्वेतानि समाचरेत् । गोमूत्रयावकाहारः कृच्छ्रमेकं विशो-
धनम् ॥ २१७ ॥ वृद्धः शौचस्मृतेर्लुप्तः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः । आत्मानं घात-
येद्यस्तु भृग्वग्न्यनशनाम्बुभिः ॥ २१८ ॥ तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्वितीये त्वस्थिसं-
चयम् । तृतीये तूदकं कृत्वा चतुर्थे श्राद्धमाचरेत् ॥ २१९ ॥ यस्यैकाऽपि गृहे नास्ति
धेनुर्वत्सानुचारिणी । मङ्गलानि कुतस्तस्य कुतस्तस्य तमःक्षयः ॥ २२० ॥ अति-
दोहातिवाहाभ्यां नासिकाभेदनेन वा । नदीपर्वतसंरोधे मृते पादोनमाचरेत् ॥ २२१ ॥
अष्टागवं धर्महलं षड्गवं व्यावहारिकम् । चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवं वध्यते सह
॥ २२२ ॥ द्विगवं बाह्येत्पादं मध्याह्ने तु चतुर्गवम् । षड्गवं तु त्रिपादोक्तं पूर्णा-
हस्त्वष्टभिः स्मृतः ॥ २२३ ॥ काष्ठलोष्टशिलागोघ्नः कृच्छ्रं सातपनं चरेत् । प्राजा-
पत्यं चरेन्मृत्सा (!) अतिकृच्छ्रं तु आयसैः ॥ २२४ ॥ प्रायश्चित्ते ततश्चाग्निं
कुर्याद्वाह्मणभोजनम् । अनहुत्सहितां गां च दद्याद्विमाय दक्षिणाम् ॥ २२५ ॥
शरभोष्ट्रहयान्नागान्सिंहशार्दूलगर्दभान् । हत्वा च शूद्रहत्यायाः प्रायश्चित्तं विधीयते
॥ २२६ ॥ मार्जारगोधानकुलमण्डूकांश्च पतञ्जिनः । हत्वा त्र्यहं पिबेत्क्षीरं कृच्छ्रं
वा पादिकं चरेत् ॥ २२७ ॥ चाण्डालस्य च संस्पृष्टं विष्मूत्रस्पृष्टमेव वा । त्रिरा-
त्रेण विशुद्धिः स्याद्भुक्तोच्छिष्टं समाचरेत् ॥ २२८ ॥ वापीकूपतडागानां दूषि-
तानां च शोधनम् । उद्धरेद्दशतं पूर्णं पञ्चगव्येन शुध्यति* ॥ २२९ ॥ अस्थिच-
र्मावसिक्तेषु खरश्वानादिदूषिते । उद्धरेदुदकं सर्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥ २३० ॥
गोदोहने चर्मपुटे च तोयं यन्त्राकरे कारुकशिलिहस्ते । स्त्रीवालवृद्धाचरितानि
यान्यप्रत्यक्षदृष्टानि शुचीनि तानि × ॥ २३१ ॥ प्राकाररोधे विषमप्रदेशे सेनानि-
वेशे भवनस्य दाहे । आरव्ययज्ञेषु महोत्सवेषु तथैव दोषा न विकल्पनीयाः ॥ २३२ ॥
प्रपास्वरण्ये घंटकस्य कूपे द्रोण्यां जलं कोशविनिर्गतं च । श्वपाकचण्डालपरिग्रहे तु
पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥ २३३ ॥ रेतोविष्मूत्रसंस्पृष्टं कौपं यदि जलं पिबेत् ।

* इतः परं ग. पुस्तक एतद्वचनं विद्यते—“ चाण्डालस्वपचोत्सर्गविष्मूत्रोच्छिष्ट एव वा । त्रिरात्रेण
विशुद्धिः स्याद्भुक्तोच्छिष्टं घटाचरेत् । ” इति । × इत आरभ्य अहोरात्रं समाचरेदित्यन्तं न विद्यते ग.
पुस्तके ।

१ क. रा. “वं गवयप्यकृत् । द्वि” । २ रा. “रेन्मुत्सा । ग. “रेन्मुत्थिरिति कृच्छ्रं तु... । प्रा” ।
न्याहमुषोष्यैव कृच्छ्रं सातपनं चरेत् । वापी” । ४ रा. “च्छ्रं व्यापा” । ५ क. “छं तथाऽऽच” ।
“रेत्पदशतं । ७ क. दृढकस्य ।

त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्यात्कुम्भे सांतपनं तथा ॥ २३४ ॥ ह्यिन्नभिन्नशवं यत्स्याद्-
 ज्ञानादुदकं पिबेत् । प्रायश्चित्तं चरेत्पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः ॥ २३५ ॥ उष्ट्री-
 क्षीरं खरीक्षीरं मानुषीक्षीरमेव च । प्रायश्चित्तं चरेत्पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः
 ॥ २३६ ॥ वर्णवाद्येन संस्पृष्ट उच्छिष्टस्तु द्विजोत्तमः । पञ्चरात्रोपितो भूत्वा पञ्च-
 गव्येन शुध्यति ॥ २३७ ॥ शुचि गोतृसिकृत्तोयं प्रकृतिस्थं महीगतम् । चर्मभा-
 ण्डैस्तु धाराभिस्तथा यन्त्रोद्धृतं जलम् ॥ २३८ ॥ चण्डालेन तु संस्पृष्टः (ष्टे)
 स्नानमेव विधीयते । उच्छिष्टस्तु च संस्पृष्टस्त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ २३९ ॥ आकरा-
 ह्नवस्तूनि नाशुचीनि कदाचन । आकराः शुचयः सर्वे वर्जयित्वा सुरांकरम् ॥ २४० ॥
 भ्र(भृ)ष्टा भ्र(भृ)ष्टयवाश्चैव तथैव चणकाः स्मृताः । खर्जूरं चैव कर्पूरमन्यद्भ्र(भृ)ष्टतरं
 शुचि ॥ २४१ ॥ अर्मीमांस्यानि शौचानि स्त्रीभिराचरितानि च* । अदुष्टाः सततं
 धारा वातोद्धृताथ रेणवः ॥ २४२ ॥ वहूनामेकलक्षानामेकश्चेदशुचिर्भवेत् । अश्वी-
 चमेकमात्रस्य नेतरेषां कथंचन ॥ २४३ ॥ एकपङ्क्त्युपविष्टानां भोजनेषु पृथक्-
 यद् । यद्येको लभते नीलीं सर्वे तेऽशुचयः स्मृताः ॥ २४४ ॥ यस्य पटे पट्सूत्रे
 नीलीङ्क्तो हि दृश्यते । त्रिरात्रं तस्य दातव्यं शेषाश्चैवोपवासिनः ॥ २४५ ॥
 आदित्येऽस्तमिने रात्रावस्पृश्यं स्पृशते यदि । भगवन्केन शुद्धिः स्यात्ततो ब्रूहि तपो-
 धन ॥ २४६ ॥ आदित्येऽस्तमिने रात्रौ स्पृशन्हीनं दिवा जलम् । तेनैव सर्वशुद्धिः
 स्यान्ष्टवस्पृष्टं तु वर्जयेत् ॥ २४७ ॥ देवं कालं वयः शक्तिं पापं चावेक्षयेत्त(क्ष्य यत्न)-
 तः । प्रायश्चित्तं प्रकृत्यं स्याद्यम्य चोक्ता न निष्कृतिः ॥ २४८ ॥ देवयात्राविवा-
 हेषु यत्प्रकल्पेषु च । उन्मेषेषु च सर्वेषु स्पृष्टास्पृष्टिर्न विद्यते ॥ २४९ ॥ आरनालं
 तथा क्षीरं कन्दुकं दधिमक्तवः । स्नेहपक्वं च तक्रं च शूद्रस्यापि न दृश्यति ॥ २५० ॥
 अर्द्धमांसं घृतं तैलं स्नेहाथ फलसंभवाः । अन्यभाण्डस्थिता एते निष्कान्ताः शुद्धि-
 यास्तुतुः ॥ २५१ ॥ अजानान्पित्रते तोयं ब्राह्मणः शूद्रजानिषु । अहोरात्रोपितः
 नान्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २५२ ॥ आहिताग्निस्तु यो विप्रो महापातकवान्भ-
 वेत् । आसु अग्निं पञ्चाग्निं पञ्चादग्निं विनिर्दिशेत् ॥ २५३ ॥ योऽमृहीन्या विवाहाग्निं
 नृशश्च अग्निं पश्यते । अन्नं तस्य न भोक्तव्यं वृथापाको हि स स्मृतः ॥ २५४ ॥

यत्नः कालः वयः शक्तिः पापं चावेक्षयेत्त(क्ष्य यत्न)-तः । प्रायश्चित्तं प्रकृत्यं स्याद्यम्य चोक्ता न निष्कृतिः ॥ २४८ ॥

दृधापाकस्य भुञ्जानः प्रायश्चित्तं चरेद्द्विजः । प्राणानप्सु त्रिराचम्य घृतं प्राश्य विगु-
 ष्यति ॥ २५५ ॥ वैदिके लौकिके वाऽपि हुतोच्छिष्टे जले क्षितौ । वैश्वदेवं प्रकुर्वीत
 पञ्चसूनापनुत्तये ॥ २५६ ॥ फनीयान्गुणवाञ्छ्रेष्ठः श्रेष्ठश्चेन्निर्गुणो भवेत् । पूर्व पाणि
 गृहीत्वा च गृध्राग्निं धारयेद्विधुः ॥ २५७ ॥ ज्येष्ठश्चेद्यादि निर्दोषो गृह्णात्यग्निं यवी-
 यकः । नित्यं नित्यं भवेत्तरय ब्रह्महत्या न संशयः ॥ २५८ ॥ मद्यापातकममृष्टः
 (ष्टे) स्नानमेव विधीयते । संस्पृष्टस्य यदा भुङ्क्ते स्नानमेव विधीयते ॥ २५९ ॥
 पतितैः सह संसर्गं मासार्धं मासमेव वा । गोमूत्रयावकादगो मासार्धेन विगुष्यति
 ॥ २६० ॥ कृच्छ्रार्थं पतितस्थैव सकृद्धुवत्त्वा द्विजोत्तमः । अविज्ञानाद्य तद्वक्त्या
 कृच्छ्रं सातपथं चरेत् ॥ २६१ ॥ पतितान्नं यदा भुक्तं भुक्तं चाण्डालवैश्यनि ।
 मासार्धं तु पिबेद्वारि इति शातातपोऽब्रवीत् ॥ २६२ ॥ गोब्राह्मणतानां च पति-
 तानां तथैव च । अग्निना न च संस्कारः शङ्खरय वचनं यथा ॥ २६३ ॥ यथा-
 ण्डालीं द्विजो गच्छेत्कथंचित्काममोहितः । त्रिभिः कर्त्तुं विगुष्येन प्राजापत्यानृष्यैः
 ॥ २६४ ॥ पतिताञ्जामादाय भुक्त्वा वा ब्राह्मणो यदि । कृत्वा तस्य सम्पत्तयः
 मतिकृच्छ्रं विनिर्दिशेत् ॥ २६५ ॥ अन्त्यद्वरतात्तवे क्षिप्तं(स) काण्डालोत्पन्नानि च ।
 न स्पृशेत्तु तथोच्छिष्टमद्योरात्रं समाचरेत् ॥ २६६ ॥ चाण्डालं पतितं स्पर्शं मद्-
 भाण्डं रजस्वलाम् । द्विजः स्पृष्ट्वा न भुञ्जीत भुञ्जानो यदि संस्पृशेत् ॥ २६७ ॥ अतः परं
 न भुञ्जीत त्यक्त्वाऽक्षं स्नानमाचरेत् । ब्राह्मणैः समनुज्ञातसिगवमुपवासयेत् ॥ २६८ ॥
 सघृतं यावत् प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् । भुञ्जानः संस्पृशेद्यस्तु यावत् संपुनः तथा
 ॥ २६९ ॥ त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्यादथोच्छिष्टस्त्वहेन तु । आरुतो न हिरे घ्ने
 यस्तु प्रच्यवते पुनः ॥ २७० ॥ चाद्राघणं चरेन्मासमिति शातातपोऽब्रवीत् । पृथ्व्या-
 भिगमने प्राजापत्यं विधीयते ॥ २७१ ॥ गदां गमने मृत्भोक्तं व्रतं चाद्राघणं चरेत् ।
 अमानुषीषु गोवर्जमदवयायामयोनिषु ॥ २७२ ॥ रेतः सिसृक्षा जले रैव कर्त्तुं न्या-
 पनं चरेत् । उदवयां सृतिशं वाऽपि अन्यजां स्पृशते यदि ॥ २७३ ॥ त्रिगलेपं न शुद्धिः
 स्याद्विधिरपे पुरातनः । संसर्गं यदि गतेद्येददवयायातथाऽनृष्यैः ॥ २७४ ॥ अथ-
 शिषी स विज्ञेयः पूर्व स्नानं समाचरेत् । एव सत्रं चरेन्मृत्वं पृथिपं तु विनश्यत् ॥ २७५ ॥
 दिनत्रयं तथा पाने भैक्षे पञ्च सप्त वा । भोजने तु प्रसक्तानां गजानां च विनिर्दिशे

* २७५ परं न स्पृशेत्तु तथोच्छिष्टमद्योरात्रं समाचरेत् ॥ २७५ ॥ अतः परं न भुञ्जीत त्यक्त्वाऽक्षं स्नानमाचरेत् । ब्राह्मणैः समनुज्ञातसिगवमुपवासयेत् ॥ २७५ ॥

* २७५ परं न स्पृशेत्तु तथोच्छिष्टमद्योरात्रं समाचरेत् ॥ २७५ ॥ अतः परं न भुञ्जीत त्यक्त्वाऽक्षं स्नानमाचरेत् । ब्राह्मणैः समनुज्ञातसिगवमुपवासयेत् ॥ २७५ ॥

धीरमृगं देव पशुगण्ये तथा द्रवि ॥ २९९ ॥ पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु
 मया पिबेत् । उभो त तुल्यदोषौ च ययनो नरके चिरम् ॥ ३०० ॥ अजा गावो
 गहिण्यः । तयो र्भक्षयन्ति याः । दुग्धं दृष्टे च कण्ये च गोमयं न विलेपयेत् ॥ ३०१ ॥
 जनसैन्याय सा या च आत्मनः स्तन्यपायिनी । तासां दुग्धं न होतव्यं हुतं चैवाहुतं भवेत्
 ॥ ३०२ ॥ ब्रह्मादने च सोमे च सीमन्तोदयने तथा । जातश्राद्धे नवश्राद्धे भुक्त्वा
 चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३०३ ॥ राजानं हरते तेजः शूद्रानं ब्रह्मवर्चसम् । स्वसुतानं च
 यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ ३०४ ॥ स्वसुता अप्रजा तावन्नाश्रीयात्तद्गृहे पिता ।
 अश्वं भुङ्क्ते तु यो गोहात्पृथं स नरकं व्रजेत् ॥ ३०५ ॥ अधीत्य चतुरो वेदान्स-
 र्वशार्दार्थतत्त्ववित् । नरेन्द्रभवने भुक्त्वा विष्टायां जायते कृमिः ॥ ३०६ ॥ नव-
 श्राद्धे त्रिपक्षे च पण्मासे मासिकेऽब्दिके । पतन्ति पितरस्तस्य यो भुङ्क्तेऽनापादि
 द्विजः ॥ ३०७ ॥ चान्द्रायणं नवश्राद्धे पराको मासिके तथा । त्रिपक्षे चैव कृच्छ्रः
 स्यात्पण्माणे कृच्छ्रमेव च ॥ ३०८ ॥ आब्दिके पादकृच्छ्रं स्यादेकाहः पुनराब्दिके ।
 ब्रह्मचर्यमनाथाय मासश्राद्धेषु पर्वसु ॥ ३०९ ॥ द्वादशाहे त्रिपक्षेऽब्दे यस्तु भुङ्क्ते
 द्विजोत्तमः । पतन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मलोके गता अपि ॥ ३१० ॥ एकादशाहेऽहो-
 रात्र भुक्त्वा संचयने ज्यहम् । उपोष्य विधिवद्विभः कूष्माण्डी जुहुयाद्घृतम् ॥ ३११ ॥
 पक्षे वा यद्वि वा मासे यस्य नाभ्रान्ति वै द्विजाः । भुक्त्वा दुरात्मनस्तस्य द्विजश्वा-
 न्द्रायणं चरेत् ॥ ३१२ ॥ यन्न वेदध्वनिश्रान्तं न च गोभिरलंकृतम् । यन्न बालैः
 परितृतं श्मशानमिव तद्गृहम् ॥ ३१३ ॥ हारयेऽपि बहवो यन्न विना धर्मं वदन्ति
 हि(नो)विनाऽपि धर्मशास्त्रेण स धर्मः पावनः स्मृतः ॥ ३१४ ॥ हीनवर्णे च यः
 कुर्यादज्ञानादभिवादनम् । तत्र स्नानं प्रकुर्वीत घृतं मांस्य विशुध्यति ॥ ३१५ ॥ समु-
 त्पन्ने यदा स्नाने भुङ्क्ते वाऽपि पिवेद्यादि । गायत्र्यष्टसहस्रं तु जपेत्स्नात्वा समाहितः
 ॥ ३१६ ॥ अङ्गुल्या दन्तकाष्ठं च प्रत्यक्षं लवणं तथा । मृत्तिकाभक्षणं चैव तुल्यं
 गोमांसभक्षणम् ॥ ३१७ ॥ दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दाधि शमीषु च । कार्पासं
 दन्तकाष्ठं च विष्णोरपि हरेच्छ्रियम् ॥ ३१८ ॥ शूर्पवातनखाग्राम्बुस्नानं वस्त्रपदो-
 दकम् । मार्जनरीणुकेशाम्बु हन्ति पुण्यं दिवाकृतम् ॥ ३१९ ॥ मार्जनीरजकेशाम्बु
 देवतायतनोद्भवम् । तेनावगुण्डितं तेषु गङ्गाम्भःप्लुत एव सः ॥ ३२० ॥ मृत्तिकाः
 सप्त न ग्राणा चल्मीके मृषिकस्थले । अन्तर्जले श्मशानान्ते वृक्षमूले सुरालये ॥ ३२१ ॥
 वृषभैश्च तयोस्त्राते श्रेयस्कामैः सदा युधैः । शुचौ देशे तु संग्राह्या शर्कराश्मविव-
 र्जिता ॥ ३२२ ॥ पुरीषे मथुने होमे प्रस्त्रावं दन्तधावने । स्नानभोजनजप्येषु सदा

१ क. रा. 'स्तनीमधिका वा या चान्या स्नानपा' । २ क. ग. 'निध्वान्तं' । ३ क. रा. 'स्नानवस्त्र-
 पदोद' । ४ ग. 'मार्जरी' ।

मौनेन समाचरेत् ॥ ३२३ ॥ यस्तु संवत्सरं पूर्णं भुङ्क्ते मौनेन सर्वदा । युगकोटि-
 सहस्रेषु स्वर्गलोके महीयते ॥ ३२४ ॥ स्नानं दानं जपं होमं भोजनं देवतार्चनम् ।
 प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥ ३२५ ॥ सर्वस्वमपि यो दद्यात्पात-
 यित्वा द्विजोत्तमम् । नाशयित्वा तु तत्सर्वं भ्रूणहत्याफलं लभेत् ॥ ३२६ ॥ ग्रह-
 णोद्वाहसंक्रान्तौ स्त्रीणां च प्रसवे तथा । दानं नैमित्तिकं ज्ञेयं रात्रौ चापि प्रशस्यते
 ॥ ३२७ ॥ क्षौर्मजं वाऽथ कार्पासं पट्सूत्रमथापि वा । यज्ञोपवीतं यो दद्याद्द्वस्त्रदान-
 फलं लभेत् ॥ ३२८ ॥ कांस्यस्य भाजनं दद्याद्धृतपूर्णं सुशोभनम् । तथा भक्त्या
 विधानेन अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ ३२९ ॥ श्राद्धकाले तु यो दद्याच्छोभने च उपा-
 नहौ । स गच्छत्यन्यमार्गेऽपि अश्वदानफलं लभेत् ॥ ३३० ॥ तिलपात्रं तु यो
 दद्यात्संपूर्णं तु समाहितः । स गच्छति ध्रुवं स्वर्गे नरो नास्त्यत्र संशयः ॥ ३३१ ॥
 दुर्भिक्षे अन्नदाता च सुभिक्षे च हिरण्यदः । पानीयदस्त्वरण्ये च स्वर्गलोके मही-
 यते ॥ ३३२ ॥ यावदर्धप्रसूता गौस्तावत्सा पृथिवी स्मृता । पृथिवी तेन दत्ता
 स्यादीदृशी गां ददाति यः ॥ ३३३ ॥ तेनाग्नयो हुताः सम्यक्पितरस्तेन तर्पिताः ।
 देवाश्च पूजिताः सर्वे यो ददाति गवाह्निकम् ॥ ३३४ ॥ जन्मप्रभृति यत्पापं मातृकं
 पैतृकं तथा । तत्सर्वं नश्यति क्षिप्रं वस्त्रदानान्न संशयः ॥ ३३५ ॥ कृष्णाजिनं च
 यो दद्यात्सर्वोपस्करसंयुतम् । उद्धरेन्नरकस्थानात्कुलान्येकोत्तरं शतम् ॥ ३३६ ॥
 आदित्यो वरुणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः । शूलपाणिस्तु भगवानभिनन्दन्ति
 भूमिदम् ॥ ३३७ ॥ बालुकानां कृता राशिर्यावत्सप्तर्षिमण्डलम् । गते वर्षशते चैव
 पलमेकं विधीयते ॥ ३३८ ॥ क्षयं च दृश्यते तस्य कन्यादाने न चैव हि । आतुरे
 प्राणदाता च त्रीणि दानफलानि च (!) ॥ ३३९ ॥ सर्वेषामेव दानानां विद्यादानं
 ततोऽधिकम् । पुत्रादिस्वजने दद्याद्विप्राय च न कैतवे ॥ ३४० ॥ सकामः स्वर्ग-
 माप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् । ब्राह्मणे वेदविदुषि सर्वशास्त्रविशारदे ॥ ३४१ ॥
 मातृ(ता)पितृपरे चैव ऋतुक्रान्ताभिगामिनि । शीलचारित्रसंपूर्णे प्रातःस्नानपरायणे
 ॥ ३४२ ॥ तस्यैव दीयते दानं यदीच्छेच्छ्रेय आत्मनः । संपूज्य विदुषो विप्रानन्ये-
 भ्योऽपि प्रदीयते ॥ ३४३ ॥ तत्कार्यं नैव कर्तव्यं न द्रष्टुं न श्रुतं मया । अतः परं
 प्रवक्ष्यामि श्राद्धकर्मणि ये द्विजाः ॥ ३४४ ॥ पितृणामभयं दानं दत्तं येषां तु निःफलम् ।
 न दानाङ्गनं न गंगा च श्रुतिस्मृतिविवर्जितः ॥ ३४५ ॥ निन्यं चानृतवादी च नास्तु
 श्राद्धे न भोजयेत् । अहिमानं च कपटमुपगृह्य श्रुतं च यः ॥ ३४६ ॥ किंकर्षं कपिलं
 कानं चित्रिणं गोविणं तथा । दृढदर्पणं दीर्घकेशं पाण्डुगोमं जयावरम् ॥ ३४७ ॥

॥ अहोरात्रिकेऽपि तद्वत् न पुनरे—द्विजसो वयस्यपदस्य उपगुण स्वयं यः दर्शितः ।

॥ अहोरात्रिकेऽपि तद्वत् न पुनरे—द्विजसो वयस्यपदस्य उपगुण स्वयं यः दर्शितः ।

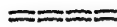
॥ अहोरात्रिकेऽपि तद्वत् न पुनरे—द्विजसो वयस्यपदस्य उपगुण स्वयं यः दर्शितः ।

॥ अहोरात्रिकेऽपि तद्वत् न पुनरे—द्विजसो वयस्यपदस्य उपगुण स्वयं यः दर्शितः ।

वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं भवेत् । एतत्सर्वं मयाऽऽख्यातं श्राद्धिकाले समु-
 तिथेते ॥ ३७० ॥ वैश्वदेवे च होमे च देवताभ्यर्चने जपेत् । अमृतं तेन विप्रान्नम-
 ग्युजुःसामसंस्कृतम् ॥ ३७१ ॥ व्यवहारानुपूर्व्येण धर्मेण बलिभिर्जितम् । क्षत्रियान्नं
 पयस्तेन घृतान्नं यज्ञपालने ॥ ३७२ ॥ देवो मुनिर्द्विजो राजा वैश्यः शूद्रो निषादकः ।
 पशुम्लेच्छोऽपि चाण्डालो विप्रो दशविधाः स्मृताः ॥ ३७३ ॥ संध्यां स्नानं जपं
 होमं देवतानित्यपूजनम् । अतिथिं वैश्वदेवं च देवब्राह्मण उच्यते ॥ ३७४ ॥ शोके
 पत्रे फले मूले वनवासे सदा रतः । निरतोऽहरहः श्राद्धे स विप्रो मुनिरुच्यते
 ॥ ३७५ ॥ वेदान्ते पठते नित्यं सर्वसङ्गं परित्यजेत् । सांख्ययोगविचरिस्थः
 स विप्रो द्विज उच्यते ॥ ३७६ ॥ अस्त्राहताश्च धन्वानः संग्रामे सर्वसंमुखे । आ-
 रम्भे निर्जिता येन स विप्रः क्षत्र उच्यते ॥ ३७७ ॥ कृषिकर्मरतो यश्च गवां च
 प्रतिपालकः । वणिज्यव्यवसायश्च स विप्रो वैश्य उच्यते ॥ ३७८ ॥ लाक्षालव-
 णसंमिश्रं कुसुमं क्षीरसर्पिषः । विक्रेता मधुमांसानां स विप्रः शूद्र उच्यते ॥ ३७९ ॥
 चौरश्च तस्करश्चैव सूचको दंशकस्तथा । मत्स्यमांसे सदा लुब्धो विप्रो निषाद उच्यते
 ॥ ३८० ॥ ब्रह्मतत्त्वं न जानाति ब्रह्मसूत्रेण गर्वितः । तेनैव स च पापेन विप्रः
 पशुरुदाहतः ॥ ३८१ ॥ वापीकूपतडागानामारामस्य सरःसुचः । निःशङ्कं रोधक-
 श्चैव स विप्रो म्लेच्छ उच्यते ॥ ३८२ ॥ क्रियाहीनश्च मूर्खश्च सर्वधर्मविवर्जितः ।
 निर्दयः सर्वभूतेषु विप्रश्चाण्डाल उच्यते ॥ ३८३ ॥ वेदैर्किहीनाश्च पठन्ति शास्त्रं
 शास्त्रेण हीनाश्च पुराणपाठाः । पुराणहीनाः कृषिणो भवन्ति भ्रष्टास्ततो भागवता
 भवन्ति ॥ ३८४ ॥ ज्योतिर्विदो ह्यधर्वाणः कीराः पौराणपाठकाः । श्राद्धे यज्ञे
 महादाने वरणीयाः कदाच न ॥ ३८५ ॥ श्राद्धं च पितरं घोरं दानं चैव तु
 निष्फलम् । यज्ञे च फलदानिः स्यात्तस्मात्तान्परिवर्जयेत् ॥ ३८६ ॥ आविकश्चित्र-
 कारश्च वैद्यो नक्षत्रपाठकः । चतुर्विप्रो न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ॥ ३८७ ॥
 मागयो भौधुरश्चैव कापटः कीटकानजो । पञ्च विप्रो न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि
 ॥ ३८८ ॥ क्रयक्रीता च या कन्या पत्नी सा न विधीयते । तस्यां जाताः सुता-
 स्तेषां पितृपिण्डं न विद्यते ॥ ३८९ ॥ अष्टशल्यागतो नीरं पाणिना पिबते द्विजः ।
 सुरापानेन तत्तुल्यं तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥ ३९० ॥ ऊर्ध्वजङ्घ्वेषु विप्रेषु प्रक्षाल्य
 शरणद्वयम् । तावच्चाण्डालरूपेण यावद्दङ्गानं मज्जाति ॥ ३९१ ॥ दीपस्यपासनच्छाया
 कार्पासं दन्तधावनम् । अजारणुभृशं च (नर्थं) वशकस्यापि भ्रियं हरेत् ॥ ३९२ ॥
 गृध्राश्चगुणं कृपं कृपाश्चगुणं तदम् । तदाश्चगुणं नद्यां गङ्गासंख्या न विद्यते
 ॥ ३९३ ॥ म्वयद्राह्मणं तोयं रहस्यं क्षत्रियं तथा । वापीकूपे तु वैश्यस्य शौद्रं
 भार्वादकं तथा ॥ ३९४ ॥

तीर्थस्नानं महादानं यद्धान्यक्षिलतर्पणम् । अद्भुतमेकं न कुर्वति महागुरुनिपाततः
 ॥ ३९५ ॥ गङ्गा गया त्वमावस्याष्टाद्भिश्चाद्देक्षयेऽहानि । मघापिण्डमदानं स्यादन्यत्र
 परिवर्जयेत् ॥ ३९६ ॥ घृतं वा यदि वा तैलं पयो वा यदि वा दधि । चत्वारो
 द्वाज्यसंस्थानं हुतं नैव तु वर्जयेत् ॥ ३९७ ॥ श्रुत्वैतानृपयो धर्मान्भाषितानत्रिणा
 स्वयम् । इदमूर्चुर्महात्मानं सर्वे ते धर्मनिष्ठिताः ॥ ३९८ ॥ य इदं धारयिष्यन्ति
 धर्मशास्त्रमतन्द्रिताः । इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिविष्टपम् ॥ ३९९ ॥
 विद्यार्थी लभते विद्यां धनकामो धनानि च । आयुष्कामस्तथैवाऽऽयुः श्रीकामो
 महर्ता श्रियम् ॥ ४०० ॥

इति श्रीमदत्रिमहर्षिसंहिता ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ॥

महर्ष्यत्रिप्रणीता

अत्रिस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

हुताग्निहोत्रमीसिनमत्रि वेदाविदां वरम् । पृच्छन्ति जातसंदेहा ऋषयः शासतव्रताः ॥ १ ॥
भगवन्केन दानेन जप्येन तपसैव च । मुच्यन्ते पातकैर्युक्तास्तन्नो ब्रूहि महामुने ॥ २ ॥
अत्रिरुवाच—अविख्यापितदोषाणां पापानां मेहतां तथा । सर्वेषां चोपपापानां शुद्धिं
वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ३ ॥ प्राणायामैः पवित्रैश्च व्याहृतिप्रणवैस्तथा । पवित्रपाणिरासीनो
ब्रह्मविन्यस्तमभ्यसेत् ॥ ४ ॥ आवर्तयेत्सदा युक्तः प्राणायामं पुनः पुनः । आ केशादा
नखाग्राच्च तपस्तप्तं तदुत्तमम् ॥ ५ ॥ निरोधाज्जायते वायुर्वायोरग्निः प्रजायते ।
अग्रेरापश्च जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥ ६ ॥ न तां तीव्रेण तपसा न ध्यानैर्न
च वेज्यया । गतिं गन्तुं द्विजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ॥ ७ ॥ योगात्सं-
प्राप्यते ज्ञानं योगो धर्मस्य लक्षणम् । योगः परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा
भवेत् ॥ ८ ॥ प्रणवाद्यास्त्रयो वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः । वाङ्मयं प्रणवे सर्वं तस्मा-
त्प्रणवमभ्यसेत् ॥ ९ ॥ प्रणवे नित्ययुक्तस्य सव्याहृतिषु सप्तसु । त्रिपदायां च
गायत्र्यां न भयं विद्यते कचित् ॥ १० ॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।
सावित्र्यास्तु परं नास्ति पावनं परमं स्मृतम् ॥ ११ ॥ सव्याहृतिं सप्रणवां
गायत्रीं च शिरस्तथा । त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ १२ ॥
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अत्रिस्मृतिः द्वितीयोऽध्यायः ।)

॥ १ ॥ अत्रिस्मृतिस्तु यथाकालमतन्द्रितः । अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति
॥ १ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यद्रात्रौ क्रियते त्वघम् । संतिष्ठन्पूर्वसंध्यायां प्राणायाम-
मस्तु पृथगे ॥ २ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यदह्ना कुरुते त्वघम् । आसीनः पश्चिमां
संध्यां प्राणायामस्तु शुध्यति ॥ ३ ॥ प्राणायामेऽपि आत्मानं नियम्याऽऽस्ते पुनः
पुनः । दशद्वादशभिर्वापि चतुर्विंशान्परं तपः ॥ ४ ॥

१ ग 'हृत्वाग्नि' । २ ग 'हृत्वाग्निनाम्' । ३ ग 'म' । ४ क 'त्री शिरसा तथा ।

सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश । अपि श्रृणुतं यामानुजस्यैव
 कृताः ॥ ५ ॥ अपि चाप्सु निमज्जिन्वा यः षोडशमर्षणम् । यथाऽव्युद्यमानमस्म-
 र्थैव मनुब्रवीत् ॥ ६ ॥ आरम्भयज्ञाजपयज्ञो विप्रिष्टो दशभिर्गुणैः । उग्रो
 स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥ ७ ॥ ध्वनिगोष्ठविकारेण निष्वासोऽर्धशत-
 क्षणः । निर्विकारेण ववत्रेण मनसा मानसः स्मृतः ॥ ८ ॥ सहस्रवर्णा देवो दश-
 मध्यां दशावराम् । गायत्री यो जपेद्विप्रो न स पापेन लिखते ॥ ९ ॥ अर्च्यो
 बाहुवीर्येण तरेटापदमात्मनः । धनेन वेद्यगर्हो तु जपार्धमिद्विजोत्तमः ॥ १० ॥
 यथाऽश्वा रथहीनास्तु रथाधार्यविना यथा । एवं तपोऽप्यविपश्य विप्रो नापश्य-
 सिनः ॥ ११ ॥ यथाऽन्नं मधुसंयुक्तं मधु चाग्नेन संयुतम् । एवं तपो विप्रो न
 संयुक्तं भेषजं महत् ॥ १२ ॥ विद्यानपोभ्या भंयुक्तं द्वाभ्यां जपतत्तमम् । अग्नि-
 तेष्वपि वर्तन्तं नैनः संपृशते कचिन ॥ १३ ॥

इत्यानेये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथाधिसूची पूर्वार्धे ॥ १ ॥)

अथ कार्यशतं साधुं कृतं वेदश्च धार्यते । सर्वं तत्सम्य वेदाधर्मेण विप्रिष्टात्तमम् ॥ १ ॥
 यथाऽतिप्रबलो वह्निर्देहत्याह्निनापि हुमान् । तथा दाति नैवः दानं शीघ्रमात्रम् ॥ २ ॥
 यथा पर्येतथातृनां दोषा दहन्ति धारयताम् । तथानिद्रा न शीघ्रं दहति ॥ ३ ॥
 तपरतप्यति योऽरण्ये गर्जन्मृगात्तपसः । अन्धो न च दहति ॥ ४ ॥
 धीते तच्च तानि च तत्समम् ॥ ४ ॥ न वेदमन्त्रमाभिजातमापदयति ॥ ५ ॥
 कामकृतं पापं वेदेन प्रतिन्यते ॥ ५ ॥ याजनाश्रयणा नैवाप्यन्तात्तपसः ॥ ६ ॥
 विप्रेषु न भवेदोषो ज्वलनार्कसमो द्विजः ॥ ६ ॥ अरण्ये च शीघ्रं दहति ॥ ७ ॥
 तीषु च । नोत्तिष्ठतु भवेद्विप्र आक्षेपदधर्मे यथा ॥ ८ ॥ २ ॥ अन्धो न च दहति ॥ ९ ॥
 भक्ष्यभोज्यसमन्विते । आहारशर्द्धिं पश्यामि ता भो निमग्नः स्था ॥ १० ॥
 रत्नवर्णं यत्नातिवेद्वाग्मी सुवर्षलाम् । निराशश्च स एषः स दहति ॥ ११ ॥
 पलाशविल्वपत्राणि कुर्यात् पद्मदलदरम् । दार्ढ्यं वा धिक्वेदमन्त्रमन्त्रं च ॥ १२ ॥
 ॥ १० ॥ हविष्यं प्रातरग्नौ रक्षित्विष्यं सायमेव अत्र विप्रः सति ॥ ११ ॥
 पश्येत् ॥ ११ ॥ अथ परस्परं सत्तु विप्रसं भारतासः ॥ १२ ॥ १ ॥
 प्राजापत्येन तत्समम् ॥ १२ ॥ २ ॥ अतिप्रबलो नैव दहति ॥ १३ ॥
 पोषणार्थं दादित्यादायणं भवेत् ॥ १३ ॥ ३ ॥ अन्धो न च दहति ॥ १४ ॥
 अमानारया न हृदयि एष अन्तासणे ॥ १५ ॥ ४ ॥ अन्धो न च दहति ॥ १६ ॥
 जपं श्रुत्वा विप्रते दशैः ॥ १७ ॥ सदेण्डेनो विप्रः सदेण्डेन ॥ १८ ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

महर्ष्यत्रिप्रणीता

अत्रिस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

हुताग्निहोत्रमासीनमग्निं वेदाविदां वरम् । पृच्छन्ति जातसंदेहाः कृपयः शासतव्रताः ॥ १ ॥
भगवन्केन दानेन जप्येन तपसैव च । मुच्यन्ते पातकैर्युक्तास्तन्नो ब्रूहि महामुने ॥ २ ॥
अत्रिरुवाच—अविख्यापितदोषाणां पापानां महतां तथा । सर्वेषां चोपपापानां शुद्धिं
वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ३ ॥ प्राणायामैः पवित्रैश्च व्याहृतिप्रणवैस्तथा । पवित्रपाणिरासीनो
ब्रह्मविन्यस्तमभ्यसेत् ॥ ४ ॥ आवर्तयेत्सदा युक्तः प्राणायामं पुनः पुनः । आ केशादा
नखाग्राच्च तपस्तप्तं तदुत्तमम् ॥ ५ ॥ निरोधाज्जायते वायुर्वायोरग्निः प्रजायते ।
अग्रेरापश्च जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥ ६ ॥ न तां तीव्रेण तपसा न ध्यानैर्न
च वेज्यया । गतिं गन्तुं द्विजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ॥ ७ ॥ योगात्सं-
प्राप्यते ज्ञानं योगो धर्मस्य लक्षणम् । योगः परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा
भवेत् ॥ ८ ॥ प्रणवाद्यास्त्रयो वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः । बाङ्मयं प्रणवे सर्वं तस्मा-
त्प्रणवमभ्यसेत् ॥ ९ ॥ प्रणवे नित्ययुक्तस्य सव्याहृतिषु सप्तसु । त्रिपदायां च
गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ १० ॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।
सावित्र्यास्तु परं नास्ति पावनं परमं स्मृतम् ॥ ११ ॥ सव्याहृतिं सप्रणवां
गायत्रीं च शिरस्तथा । त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ १२ ॥

इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथान्त्रिस्मृतीं द्वितीयोऽध्यायः ।)

प्राणायामांश्चरेर्त्रीस्तु यथाकालमतन्द्रितः । अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति
॥ १ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यद्रात्रौ क्रियते त्वघम् । संतिष्ठन्पूर्वसंध्यायां प्राणायामैस्तु
पूयते ॥ २ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यदह्ना कुरुते त्वघम् । आसीनः पश्चिमां
संध्यां प्राणायामैस्तु शुध्यति ॥ ३ ॥ प्राणायामैर्य आत्मानं नियम्याऽऽस्ते पुनः
पुनः । दशद्वादशभिर्वाऽपि चतुर्विंशत्परं तपः ॥ ४ ॥

१ ग. हुताग्निः । २ ग. हुतात्मताम् । स. । ३ ख. °म् । विरो. । ४ क. °त्री शिरसा तथा ।

श्लो० १-११-१-१५] अत्रिस्मृतिः ।

सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश । अपि भ्रूणहनं मासात्पुनन्त्यहरहः
कृताः ॥ ५ ॥ अपि चाप्सु निमज्जित्वा यः षडेदघमर्षणम् । यथाऽश्वमेधावभूयस्त-
थैव मनुरब्रवीत् ॥ ६ ॥ आरम्भयज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः । उपांशु
स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥ ७ ॥ ध्वनिरोष्ठविकारेण निःश्वासोपांशुल-
क्षणः । निर्विकारेण वक्त्रेण मनसा मानसः स्मृतः ॥ ८ ॥ सहस्रपरमां देवीं शत-
मध्यां दशावराम् । गायत्री यो जपेद्विप्रो न स पापेन लिप्यते ॥ ९ ॥ क्षत्रियो
वाहुवीर्येण तरेढापदमात्मनः । धनेन वैश्यशूद्रौ तु जपहोमैर्द्विजोत्तमः ॥ १० ॥
यथाऽश्वा रथहीनास्तु रथाश्चाश्वैर्विना यथा । एवं तपोऽप्यविग्रस्य विद्या चाप्यतप-
स्विनः ॥ ११ ॥ यथाऽन्नं मधुसंयुक्तं मधु चान्नेन संयुतम् । एवं तपश्च विद्या च
संयुक्तं भेषजं महत् ॥ १२ ॥ विद्यातपोभ्या संयुक्तं ब्राह्मणं जपतत्परम् । कुत्सि-
तेष्वपि वर्तन्तं नैनः संस्पृशते क्वचित् ॥ १३ ॥
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
(अथात्रिस्मृती तृतीयोऽध्यायः ।)

अथ कार्यशत साग्रं कृतं वेदश्च धार्यते । सर्वं तत्तस्य वेदाग्निर्देहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥ १ ॥
यथाऽतिप्रबलो वह्निर्देहत्यार्द्रानपि द्रुमान् । तथा दहति वेदज्ञः कर्मजं दोषमात्मनः
॥ २ ॥ यथा पर्वतधातूनां दोषा दहन्ति धाम्यताम् । तथेन्द्रियकृता दोषा दहन्ते
प्राणनिग्रहात् ॥ ३ ॥ तपस्तप्यति योऽरण्ये मुनिर्मूलफलाशनः । क्रचमेकां च योऽ-
धीते तच्च तानि च तत्समम् ॥ ४ ॥ न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । न हि
कामकृतं पापं वेदेन प्रतिहन्यते ॥ ५ ॥ याजनाध्यपनाद्यौनात्तथैवासत्प्रतिग्रहात् ।
विप्रेषु न भवेदोषो ज्वलनार्कसमो द्विजः ॥ ६ ॥ मधुपर्कं च सोमे च अप्सु प्राणा
तीषु च । नोच्छिष्टस्तु भवेद्विप्र आत्रेयवचनं यथा ॥ ७ ॥ शङ्कास्थाने समुत्प-
भक्ष्यभोज्यसमन्विते । आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तां मे निगदतः शृणु ॥ ८ ॥ अ-
रलवर्णं यत्नात्पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चलाम् । त्रिरात्रं शङ्खपुष्पीं वा ब्राह्मणः पयसो
॥ ९ ॥ पलाशविल्वपत्राणि कुशं पद्ममुदुम्बरम् । काथयित्वा पिवेदम्भस्त्रिरात्रेणैव शु-
॥ १० ॥ हविष्यं प्रातरश्वेत्त्रीन्हविष्यं सायमेव च । हविष्यायाचितं त्र्यहमपवासं
चरेत् ॥ ११ ॥ अथ चेत्स्वरते कर्तुं दिवसं मारुताशनः । रात्रौ जले स्थितो
प्राजापत्येन तत्समम् ॥ १२ ॥ दुरितेषु त्वरिष्ठानां पापानां महतामपि ।
चोपपानां शुद्धिश्चान्द्रायणं भवेत् ॥ १३ ॥ एकैकं वर्षयेद्ब्राह्मणं शुक्रे कृष्णे च ह-
अमावास्यां न शुद्धीत एष चान्द्रायणो विधिः ॥ १४ ॥ गायत्र्यष्ट-
जप्यं कृत्वा स्थिते रवौ । मुच्यते सर्वपापेभ्यो यदि न ब्राह्महा भवेत्
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

महर्ष्यत्रिप्रणीता

अत्रिस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

हुताग्निद्वित्रमासीनमत्रिं वेदाविदां वरम् । पृच्छन्ति जातसंदेहा ऋषयः शांसतव्रताः ॥ १ ॥
भगवन्केन दानेन जप्येन तपसैव च । मुच्यन्ते पातकैर्युक्तास्तत्रो ब्रूहि महामुने ॥ २ ॥
अत्रिरुवाच—अविख्यापितदोषाणां पापानां महतां तथा । सर्वेषां चोपपापानां शुद्धिं
वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ३ ॥ प्राणायामैः पवित्रैश्च व्याहृतिप्रणवैस्तथा । पवित्रपाणिरासीनो
ब्रह्मविन्यस्तमभ्यसेत् ॥ ४ ॥ आवर्तयेत्सदा युक्तः प्राणायामं पुनः पुनः । आ केशादा
नस्वाग्राच्च तपस्तप्तं तदुत्तमम् ॥ ५ ॥ निरोधाज्जायते वायुर्वायोरग्निः प्रजायते ।
अग्रेरापश्च जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥ ६ ॥ न तां तीव्रेण तपसा न ध्यानैर्न
च वेज्यया । गतिं गन्तुं द्विजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ॥ ७ ॥ योगात्सं-
प्राप्यते ज्ञानं योगो धर्मस्य लक्षणम् । योगः परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा
भवेत् ॥ ८ ॥ प्रणवाद्याह्वयो वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः । बाह्मयं प्रणवे सर्वं तस्मा-
त्प्रणवमभ्यसेत् ॥ ९ ॥ एणवे नित्ययुक्तस्य सव्याहृतिषु सप्तसु । त्रिपदायां च
गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ १० ॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।
सावित्र्यास्तु परं नाम्नि पावनं परमं स्मृतम् ॥ ११ ॥ सव्याहृतिं सप्रणवां
गायत्रीं च शिरस्तथा । त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ १२ ॥

इत्यात्रिये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथत्रिस्मृतां द्वितीयोऽध्यायः ।)

प्राणायामांश्चैर्वास्तु यथाकालमनन्दिनः । अदोराचक्रुर्न पापं तन्क्षणादेव नश्यति
॥ १ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यद्रात्रां क्रियते त्वयम् । गतिंष्टुर्ष्वयमव्यायां प्राणायाम-
मैस्तु पूजये ॥ २ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यद्रह्ना कुरुते त्वयम् । आमीनः पथिमां
मनसा प्राणायामैस्तु शुध्यति । ३ ॥ प्राणायामेयं आत्मानं नियम्याऽऽप्नोते पुनः
॥ ४ ॥ दण्डादमर्षिर्वापि चतुर्विंशत्यपरं तपः ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ दण्डादमर्षिर्वापि चतुर्विंशत्यपरं तपः ॥ ७ ॥

श्लो० ५-१३-१-१५] अविस्मृतिः ।

सन्व्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश । अपि भ्रूणहनं मासात्पुनन्त्यहरहः
कृताः ॥ ५ ॥ अपि चाप्सु निमज्जित्वा यः षष्ठेदधमर्पणम् । यथाऽश्वमेधावभृथस्त-
थैव मयुरब्रवीत् ॥ ६ ॥ आरम्भयज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः । उपांशु
स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥ ७ ॥ ध्वनिरोष्ठविकारेण निःश्वासापांशुल-
क्षणः । निर्विकारेण वक्त्रेण मनसा मानसः स्मृतः ॥ ८ ॥ सहस्रपरमां देवी शत-
मध्यां दशवराम् । गायत्री यो जपेद्विप्रो न स पापेन लिप्यते ॥ ९ ॥ क्षत्रियो
बाहुवीर्येण तरेदापदमात्मनः । धनेन वैश्यश्द्रौ तु जपहोमैर्द्विजोत्तमः ॥ १० ॥
यथाऽश्वा रथहीनास्तु रथाश्चाश्वैर्विना यथा । एवं तपोऽप्यविद्यस्य विद्या चाप्यतप-
स्विनः ॥ ११ ॥ यथाऽन्नं मधुसंयुक्तं मधु चान्नेन संयुतम् । एवं तपश्च विद्या च
संयुक्तं भेषजं महत् ॥ १२ ॥ विद्यातपोभ्या संयुक्तं ब्राह्मणं जपतत्परम् । कुत्सि-
तेष्वपि वर्तन्तं नैनः संस्पृशते क्वचित् ॥ १३ ॥
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथाग्निसृष्टौ तृतीयोऽध्यायः ।)

अथ कार्यशतं साग्रं कृतं वेदश्च धार्यते । सर्वं तत्तस्य वेदाग्निरिहृत्यग्निरिवेन्धनम् ॥ १ ॥
यथाऽतिप्रचलो वह्निर्देहत्याद्रीनापि द्रुमान् । तथा दहति वेदज्ञः कर्मजं दोषमात्मनः
॥ २ ॥ यथा पर्वतघातूनां दोषा दहन्ति धाम्यताम् । तथेन्द्रियकृता दोषा दहन्ते
प्राणनिग्रहात् ॥ ३ ॥ तपस्तप्यति योऽरण्ये मुनिर्मूलफलाशनः । ऋचमेकां च योऽ-
धीते तच्च तानि च तत्समम् ॥ ४ ॥ न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । न हि
कामकृतं पापं वेदेन प्रतिहन्यते ॥ ५ ॥ याजनाध्यापनाद्योनात्तथैवासत्प्रतिग्राह्यं
विमेषु न भवेदोषो ज्वलनार्कसमो द्विजः ॥ ६ ॥ मधुपर्कं च सोमे च अप्सु प्राणा
तौषु च । नोच्छिष्टस्तु भवेद्विप्र आत्रेयवचनं यथा ॥ ७ ॥ शङ्कास्थाने समुत्प-
भक्ष्यभोज्यसमन्विते । आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तां मे निगदतः शृणु ॥ ८ ॥ अ-
रलवर्णं यत्नात्पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चलाम् । त्रिरात्रं शङ्खपुष्पी वा ब्राह्मणः पयसो
॥ ९ ॥ पलाशविल्वपत्राणि कुशं पशुमुदुम्बरम् । फलयित्वा पिवेदम्भस्त्रिरात्रेणैव शु-
॥ १० ॥ हविष्यं प्रातरश्रंस्त्रीन्हविष्यं सायमेव च । हविष्यायाचितं त्र्यहम्पवासं
चरेत् ॥ ११ ॥ अथ चेत्चरते कर्तुं दिवसं मारुताशनः । रात्रौ जले स्थितो
प्राजापत्येन तत्समम् ॥ १२ ॥ दुरितेषु त्वरिष्ठानां पापानां महतामपि ।
चोपपानां शुद्धिश्चान्द्रायणं भवेत् ॥ १३ ॥ एकैकं वर्षयेद्ब्राह्मं शुभे कृष्णे च
अमावास्यां न भुञ्जीत एष चान्द्रायणो विधिः ॥ १४ ॥ गायत्र्यष्ट-
जप्यं कृत्वा स्थिते रवौ । मुच्यते सर्वपापेभ्यो यदि न ब्रह्मरा भवेत्
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

महर्षत्रिप्रणीता

अत्रिस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

हुताग्निहोत्रमासीनमग्निं वेदाविदां वरम् । पृच्छन्ति जातसंदेहा ऋषयः शासतव्रताः ॥ १ ॥
भगवन्केन दानेन जप्येन तपसैव च । मुच्यन्ते पातकैर्युक्तास्तन्नो ब्रूहि महामुने ॥ २ ॥
अत्रिरुवाच—अविख्यापितदोषाणां पापानां महतां तथा । सर्वेषां चोपपापानां शुद्धिं
वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ३ ॥ प्राणायामैः पवित्रैश्च व्याहृतिप्रणवैस्तथा । पवित्रपाणिरासीनो
ब्रह्मविन्यस्तमभ्यसेत् ॥ ४ ॥ आवर्तयेत्सदा युक्तः प्राणायामं पुनः पुनः । आ केशादा
नखाग्राच्च तपस्तप्तं तदुत्तमम् ॥ ५ ॥ निरोधाज्जायते वायुर्वायोरग्निः प्रजायते ।
अग्नेरापश्च जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥ ६ ॥ न तां तीव्रेण तपसा न ध्यानैर्न
च वेज्यया । गतिं गन्तुं द्विजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ॥ ७ ॥ योगात्सं-
प्राप्यते ज्ञानं योगो धर्मस्य लक्षणम् । योगः परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा
भवेत् ॥ ८ ॥ प्रणवाद्यास्त्रयो वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः । वाङ्मयं प्रणवे सर्वं तस्मा-
त्प्रणवमभ्यसेत् ॥ ९ ॥ प्रणवे नित्ययुक्तस्य सव्याहृतिषु सप्तसु । त्रिपदायां च
गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ १० ॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।
सावित्र्यास्तु परं नास्ति पावनं परमं स्मृतम् ॥ ११ ॥ सव्याहृतिं सप्रणवां
गायत्रीं च शिरस्तथा । त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ १२ ॥

इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथात्रिस्मृता द्वितीयोऽध्यायः ।)

प्राणायामांश्चरेत्रीस्तु यथाकालमतन्द्रितः । अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति
॥ १ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यद्रात्रौ क्रियते त्वघम् । संतिष्ठन्पूर्वसंध्यायां प्राणायामैस्तु पूयते ॥ २ ॥
कर्मणा मनसा वाचा यद्दह्ना कुरुते त्वघम् । आसीनः पश्चिमां संध्यां प्राणायामैस्तु शुध्यति ॥ ३ ॥
प्राणायामैर्ध्यात्मानं नियम्याऽऽस्ते पुनः पुनः । दशद्व्यंशभिर्वाऽपि चतुर्विंशत्परं तपः ॥ ४ ॥

१ ग. 'हृत्वाग्निः' । २ ग. 'हृत्वात्मताम्' । स. । ३ ग. 'म्' । विरो. । ४ क. 'त्रीं शिरसा तथा ।

[श्लो० १-२२]

आत्रेस्मृतिः ।

(अथानिस्तृतावष्टमोऽध्यायः ।)

त ऋषयः पुनरत्रिमाहुः ॥ १ ॥ भगवन्किमेतानि प्रायश्चित्तानि भवन्त्याहोस्विद-
न्यानि सन्ति रहस्यानि ॥ २ ॥ व्याख्यास्यामः ॥ ३ ॥ तत्र रजनी यावद्याममेकं
समाचरेत् । तत्पूर्वं ब्रह्म तत्सवितुर्वरेण्यमित्यभक्ष्यभक्षणादपेयपानादकार्यकरणादशे-
पतो मुच्यते ॥ ४ ॥ वामदेव्यं त्रिरावर्त्य मुच्यते ब्रह्महत्याया । आतूनइन्द्रसोमेन
कन्यादूषी च शुध्यति ॥ ५ ॥ उदुत्यमिति सप्तरूपेणाऽऽदित्यमुपास्येहकृतैः पुराकृ-
तैश्च मुच्यते ॥ ६ ॥ सोमं राजानमिति विपगराग्निदाहाच्च मुच्यते ॥ ७ ॥ सर्वेषामेव
पापानां संकरे समुपस्थिते । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनं परम् ॥ ८ ॥ रुद्र-
कूष्माण्डरूपैश्च जपैस्तैर्विविधैस्तथा । वैराजपिंभिर्जप्यैश्च गायत्र्यास्तु विशेषतः ॥ ९ ॥
यानि पूर्वप्रणीतानि पवित्राणि महर्षिभिः । तेषां जप्यैश्च होमैश्च पूज्यन्ते कल्मषा-
दृताः ॥ १० ॥ ब्रह्महा गुरुतल्पी वाऽगम्यागामी सुवर्णस्तेयी सुरापो गोघ्नो विश्वा-
सघाती मित्रधुक्शरणागतघाती कूटसाक्ष्यकार्यकृच्चैवमादिष्वन्येष्वपि नरः प्राणाय-
मशतं कृत्वा सूर्योदयं प्रतीदमापः प्रवहतामिति त्रिरावर्त्य मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ११ ॥
सूर्यक्षयोदयनं प्राप्य निर्मला धौतकल्मषाः । भवन्ति भास्कराभास्ते विधूमा इव
पावकाः ॥ १२ ॥ ध्यानेन सदृशं नास्ति शोधनं पापकर्मणाम् । भवन्ति भास्कराभास्ते विधूमा इव
नो ध्यानेनेह विशुध्यति ॥ १३ ॥ ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं तपः ।
ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं पदम् ॥ १४ ॥ सर्वपापप्रसक्तोऽपि
ध्यायन्नेव प्रमुच्यते । तपस्वी च भवेदेवं पङ्क्तिपावनपावकः ॥ १५ ॥
आरुढो नैष्ठिकं धर्मं यस्तु प्रच्यवते द्विजः । प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन शुध्यति
कर्मणा ॥ १६ ॥ रक्तवस्त्रं यथा धौतं न रक्तं न च पाण्डुरम् । एवं विधिविहीनस्तु
न शुद्धो न च स द्विजः ॥ १७ ॥ ये च प्रव्रजितापत्या या चैषा वीजसंततिः । वि-
दूरा नाम चाण्डाला जायन्ते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ शक्तिको म्रियते गृध्रश्चापो द्वा-
दशिकस्तथा । भासो विंशतिवर्षैश्च सूकरो दशभिस्तथा ॥ १९ ॥ अगुणो विफलो
वृक्षो जायते कण्टकावृतः । वने दावाग्निदग्धश्च स्थाणुर्भवति सानुगः ॥ २० ॥ ततो
वर्षशतान्यष्टौ द्वे च तिष्ठत्यचेतनः । पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ २१ ॥
जले पुनो वा भवति कुलस्योत्सादनेन च । पतत्यर्धशरीरेण यस्य भार्या सुरां
पिवेत् ॥ २२ ॥ पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधायते ॥ २३ ॥
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

१ य. "जल्पनी यावद्वयनमे" । ग. "जल्पनायावद्वयनमे" ।

भूर्वर्णवी सूर्यसुताश्च गोवः । लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गां च महीं
 च दद्यात् ॥ ६ ॥ वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा । तिलान्सौद्रेण
 संयुक्तान्याहयेद्विधिपूर्वकम् ॥ ७ ॥ प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्तते । यावज्ज-
 न्मिकृतं पापं तेन दानेन शुध्यति ॥ ८ ॥ सुवर्णनाभं यः कृत्वा सखुरं कृष्णमा-
 र्गकम् । तिलैः प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ९ ॥ ससमुद्रगुहा तेन सशै-
 लवनकानना । चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ १० ॥ तिलान्कृष्णाजिने
 कृत्वा सुवर्णे मधुसर्पिणी । ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥ ११ ॥ --

इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथात्रिस्मृती सप्तमोऽध्यायः ।)

अथानो रहस्यानि व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ नटनर्तकगायनगान्धर्विकश्वपाककारु-
 केंवीशोन्कट्यीर्णोशास्त्रस(श)कयवनकाम्योजवाहलीकखशद्रविडवङ्गपारशंवाविल्वाता-
 दौनां भुक्त्वा प्रतिगृह्य च स्त्रीगमने सह भोजने रहस्ये रहस्यानि प्रकाशे प्रकाश्यानि
 चरेत् ॥ २ ॥ यावत्तु तिष्ठेदाम्बु निमज्ज्य तरत्समन्दीं त्रिरावर्त्य शुध्येत् ॥ ३ ॥
 रहस्ये नमस्कृष्टं तु चरोद्विप्रः समाहितः । प्रकाशे चैन्दवं कुर्यात्सकृद्भुक्त्वा द्विजो-
 त्तमः ॥ ४ ॥ गोवैश्यवधे कन्यादूषणे चैवम् ॥ ५ ॥ मृतकाष्टे अधोन्सर्गलग्नपला-
 ण्गुगृञ्जनकुम्भीरकगोमायुविट्पराहाश्वीदीनामन्येषां वाऽभक्ष्याणां भक्षणे अशुद्धेनापः
 पीत्वा शुध्येत् ॥ ६ ॥ वेदस्यैकगुणं चापि मद्यः शोधनमुच्यते । एकादश गुणा-
 न्द्रान् (?) ॥ ७ ॥ अनृतमहापातकोपपातकर्मलिनीकरणीयैर्मुच्यते ॥ ८ ॥ ब्राह्मणी-
 गमने स्नान्वा ब्राह्मणाशोदकुम्भ दद्यात् ॥ ९ ॥ क्षत्रियाधैश्यागमने तापसीं त्रिग-
 वत्यं शुध्येत् ॥ १० ॥ शूद्रागमने त्वयमर्पणेनापः पीत्वा शुध्येत् ॥ ११ ॥ वियो-
 नित्पत्ते कृष्माष्टघृतशोमान्मुच्यते ॥ १२ ॥ गुरुदागन्मत्वा कृपभं द्वादश मा दत्त्वा
 जेत ॥ १३ ॥ अथैष पीत्वाऽभक्ष्यं भक्षयित्वाऽकार्षं कृत्वाऽयमर्पणेनापः पीत्वा
 जेत ॥ १४ ॥ अग्न्यः प्रायश्चित्ते सर्वत्रानुशोचनेन शुध्येत् ॥ १५ ॥

इत्यत्रेये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अयात्रिस्मृतावष्टमोऽध्यायः ।)

त ऋषयः पुनरत्रिमाहुः ॥ १ ॥ भगवन्किमेतानि प्रायश्चित्तानि भवन्त्याहोस्विद-
न्यानि सन्ति रहस्यानि ॥ २ ॥ व्याख्यास्यामः ॥ ३ ॥ तत्र रजनीं यावद्याममेकं
समाचरेत् । तत्पूर्वं ब्रह्म तत्सवितुर्वरेण्यमित्यभक्ष्यभक्षणादपेयपानादकार्यकरणादशे-
पतो मुच्यते ॥ ४ ॥ वामदेव्यं त्रिरावर्त्य मुच्यते ब्रह्महत्यया । आतूनइन्द्रसोमेन
कन्यादूर्पी च शुध्यति ॥ ५ ॥ उदृत्यमिति सप्तरूपेणाऽऽदित्यमुपास्येहकृतैः पुराकृ-
तैश्च मुच्यते ॥ ६ ॥ सोमं राजानमिति विपगराग्निदाहाच्च मुच्यते ॥ ७ ॥ सर्वेपामेव
पापानां संकरे समुपस्थिते । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनं परम् ॥ ८ ॥ रुद्र-
कूष्माण्डरूपैश्च जपैस्तैर्विविधैस्तथा । वैराजर्पिभिर्जप्यैश्च गायत्र्यास्तु विशेषतः ॥ ९ ॥
यानि पूर्वप्रणीतानि पवित्राणि महर्षिभिः । तेषां जप्यैश्च होमैश्च पूयन्ते कल्मषा-
हृताः ॥ १० ॥ ब्रह्महा गुरुतल्पी वाऽगम्यागामी सुवर्णस्तेयी सुरापो गोघ्नो विश्वा-
सघाती मित्रध्रुवशरणागतघाती कूटसाक्ष्यकार्यकृच्चैवमादिष्वन्येष्वपि नरः प्राणाया-
मशतं कृत्वा सूर्योदयं प्रतीदमापः प्रवहतामिति त्रिरावर्त्य मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ११ ॥
सूर्यभ्योदयनं प्राप्य निर्मला धौतकल्मषाः । भवन्ति भास्कराभास्ते विधूमा इव
पावकाः ॥ १२ ॥ ध्यानेन सदृशं नास्ति शोधनं पापकर्मणाम् । श्वपाकेष्वपि भुञ्जा-
नो ध्यानेनेह विशुध्यति ॥ १३ ॥ ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं तपः ।
ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं पदम् ॥ १४ ॥ सर्वपापप्रसक्तोऽपि
ध्यायन्नेव प्रमुच्यते । तपस्वी च भवेदेवं पङ्क्तिपावनपावकः ॥ १५ ॥
आरूढो नैष्ठिकं धर्मं यस्तु प्रच्यवते द्विजः । प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन शुध्यति
कर्मणा ॥ १६ ॥ रक्तवस्त्रं यथा धौतं न रक्तं न च पाण्डुरम् । एवं विधिविहीनस्तु
न शुद्धो न च स द्विजः ॥ १७ ॥ ये च प्रव्रजितापत्या या चैषां बीजसंततिः । वि-
दूरा नाम चाण्डाला जायन्ते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ शतिको म्रियते गृध्रश्चापो द्वा-
दशिकस्तथा । भासो विंशतिवर्षैश्च सूकरो दशभिस्तथा ॥ १९ ॥ अगुण्यो विफलो
वृक्षो जायते कण्टकावृतः । वने दावाग्निदग्धश्च स्थाणुर्भवति सानुगः ॥ २० ॥ ततो
वर्षशतान्यष्टौ द्वे च तिष्ठत्यचेतनः । पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ २१ ॥
जले प्लवो वा भवति कुलस्योत्सादनेन च । पतत्यर्धशरीरेण यस्य भार्या सुरां
पिवेत् ॥ २२ ॥ पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधायते ॥ २३ ॥

इत्यात्रेये धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

त ऋषयः पुनरत्रिमाहुः ॥ १ ॥ भगवन्किमेतानि प्रायश्चित्तानि भवन्त्याहोस्विद-
न्यानि सन्ति रहस्यानि ॥ २ ॥ व्याख्यास्यामः ॥ ३ ॥ तत्र रजनीं यावद्यामभेकं
समाचरेत् । तत्पूर्वं ब्रह्म तत्सवितुर्वरेण्यमित्यभक्ष्यभक्षणादपेयपानादकार्यकरणादशे-
पतो मुच्यते ॥ ४ ॥ वामदेव्यं त्रिरावर्त्य मुच्यते ब्रह्महत्याया । आतूनइन्द्रसोमेन
फन्यादूषी च शुध्यति ॥ ५ ॥ उदुत्यमिति सप्तरूपेणाऽऽदित्यमुपास्येहकृतैः पुराक-
तैश्च मुच्यते ॥ ६ ॥ सोमं राजानमिति विषगराग्निदाहाच्च मुच्यते ॥ ७ ॥ सर्वपापमेव
पापानां संकरे समुपस्थिते । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनं परम् ॥ ८ ॥ रुद्र-
कृष्माण्डरूपैश्च जपैस्तैर्विविधैस्तथा । वैराजर्षिभिर्जलैश्च गायत्र्यास्तु विशेषतः ॥ ९ ॥
यानि पूर्वप्रणीतानि पवित्राणि महर्षिभिः । तेषां जलैश्च होमैश्च पूयन्ते कल्मषा-
वृताः ॥ १० ॥ ब्रह्महा गुरुतल्पी वाऽगम्यागामी सुवर्णस्तेयी सुरापो गोघ्नो विश्वा-
सघाती मित्रघुक्शरणागतघाती कूटसाक्ष्यकार्यकृच्चैवमादिष्वन्येष्वपि नरः प्राणाय-
मशतं कृत्वा सूर्योदयं प्रतीदमापः प्रवहतामिति त्रिरावर्त्य मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ११ ॥
सूर्यस्फोदयनं प्राप्य निर्मला धौतकल्मषाः । भवन्ति भास्कराभास्ते विधूमा इव
पावकाः ॥ १२ ॥ ध्यानेन सदृशं नास्ति शोधनं पापकर्मणाम् । श्वपाकेष्वपि भुञ्जा-
नो ध्यानेनेह विशुध्यति ॥ १३ ॥ ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं तपः ।
ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं पदम् ॥ १४ ॥ सर्वपापप्रसक्तोऽपि
ध्यायन्नेव प्रमुच्यते । तपस्वी च भवेदेवं पङ्क्तिपावनपावकः ॥ १५ ॥
आरूढो नैष्ठिकं धर्मं यस्तु प्रच्यवते द्विजः । प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन शुध्यति
कर्मणा ॥ १६ ॥ रक्तवस्त्रं यथा धौतं न रक्तं न च पाण्डुरम् । एवं विधिविहीनस्तु
न शुद्धो न च सद्विजः ॥ १७ ॥ ये च प्रव्रजितापत्या या चैषां बीजसंततिः । वि-
दूरा नाम चाण्डाला जायन्ते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ शतिको म्रियते गृध्रश्चापो द्वा-
दशिकस्तथा । भासो विंशतिवर्षैश्च सूकरो दशभिस्तथा ॥ १९ ॥ अगुष्पो विफलो
वृक्षो जायते कण्टकावृतः । वने दावाग्निदग्धश्च स्थाणुर्भवति सानुगः ॥ २० ॥ ततो
वर्षशतान्यष्टौ द्वे च तिष्ठत्यचेतनः । पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ २१ ॥
जले प्लवो वा भवति कुलस्योत्सादनेन च । पतत्यर्धशरीरेण यस्य भार्या सुरां
पिवेत् ॥ २२ ॥ पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधायते ॥ २३ ॥
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

भूर्वर्णवी सूर्यसुताश्च गोवः । लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गां च महीं
 च दद्यात् ॥ ६ ॥ वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा । तिलान्सौद्रेण
 संयुक्तान्ग्राहयेद्विधिपूर्वकम् ॥ ७ ॥ प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्तते । यावज्ज-
 न्मिकृत् पाप तेन दानेन शुध्यति ॥ ८ ॥ सुवर्णनाभं यः कृत्वा सखुरं कृष्णमा-
 र्गकम् । तिलैः प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ९ ॥ ससमुद्रगुहा तेन सशै-
 लवनकानना । चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ १० ॥ तिलान्कृष्णाजिने
 कृत्वा सुवर्णे मधुसर्पिणी । ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥ ११ ॥ —

इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥ (अथात्रिस्मृतौ सप्तमोऽध्यायः ।)

अथोतो रहस्यानि व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ नटनर्तकगायनगान्धर्विकश्वपाककीर-
 कंवीशोत्कटवीर्णाशास्त्रसे(शं)कयवनकाम्बोजवाहलीकखशद्रविडवङ्गपारशंवाविल्वोता-
 दीनां भुक्त्वा प्रतिगृह्य च स्त्रीगमने सह भोजने रहस्ये रहस्यानि प्रकाशे प्रकाश्यानि
 चरेत् ॥ २ ॥ यावच्च तिष्ठेदप्सु निमज्ज्य तरत्समन्दीं त्रिरावर्त्य शुध्येत् ॥ ३ ॥
 रहस्ये तप्तकृच्छ्रं तु चरोद्विप्रः समाहितः । प्रकाशे चैन्दवं कुर्यात्सकृद्भुक्त्वा द्विजो-
 त्तमः ॥ ४ ॥ गोवैश्यवधे कन्यादूपणे चैवम् ॥ ५ ॥ मृतकाष्टे अधोत्सर्गलशुनपला-
 ण्डगृञ्जनकुम्भीरकगोमायुविट्पराहावादीनामन्येषां वाऽभक्ष्याणां भक्षणे अशुद्धेनापः
 पीत्वा शुध्येत् ॥ ६ ॥ वेदस्यैकगुणं चापि सद्यः शोधनमुच्यते । एकादश गुणा-
 न्द्रान् (?) ॥ ७ ॥ अनृतमहापातकोपपातकैर्मलिनीकरणीयैर्मुच्यते ॥ ८ ॥ ब्राह्मणी-
 गमने स्नात्वा ब्राह्मणायोदकुम्भं दद्यात् ॥ ९ ॥ क्षत्रियावैश्यागमने तापसीं त्रिरा-
 वर्त्य शुध्येत् ॥ १० ॥ शूद्रागमने त्वघमर्पणेनापः पीत्वा शुध्येत् ॥ ११ ॥ वियो-
 निगमने कृष्माण्डैर्धृतहोमान्मुच्यते ॥ १२ ॥ गुरुदारागत्वा ऋषभं द्वादश गा दत्त्वा
 शुध्येत् ॥ १३ ॥ अपेयं पीत्वाऽभक्ष्यं भक्षयित्वाऽकार्यं कृत्वाऽघमर्पणेनापः पीत्वा
 शुध्येत् ॥ १४ ॥ अशक्तः प्रायश्चित्ते सर्वत्रानुशोचनेन शुध्येत् ॥ १५ ॥

इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====

त ऋषयः पुनरत्रिमाहुः ॥ १ ॥ भगवन्किमेतानि प्रायश्चित्तानि भवन्त्याहोस्विद-
न्यानि सन्ति रहस्यानि ॥ २ ॥ व्याख्यास्यामः ॥ ३ ॥ तत्र रजनीं यावद्याममेकं
समाचरेत् । तत्पूर्वं ब्रह्म तत्सवितुर्वरेण्यमित्यभक्ष्यभक्षणादपेयपानादकार्यकरणादशे-
पतो मुच्यते ॥ ४ ॥ वामदेव्यं त्रिरावर्त्य मुच्यते ब्रह्महत्याया । आतूनइन्द्रसोमेन
कन्यादूषी च शुध्यति ॥ ५ ॥ उदुत्यमिति सप्तरूपेणाऽऽदित्यमुपास्येहकृतैः पुराकृ-
तैश्च मुच्यते ॥ ६ ॥ सोमं राजानमिति विषगराग्निदाहाच्च मुच्यते ॥ ७ ॥ सर्वपापमेव
पापानां संकरे समुपस्थिते । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनं परम् ॥ ८ ॥ रुद्र-
कूष्माण्डरूपैश्च जपैस्तैर्विविधैस्तथा । वैराजपिभिर्जप्यैश्च गायत्र्यास्तु विशेषतः ॥ ९ ॥
यानि पूर्वप्रणीतानि पवित्राणि महर्षिभिः । तेषां जप्यैश्च होमैश्च पूज्यन्ते कल्मषा-
वृताः ॥ १० ॥ ब्रह्महा गुरुतल्पी वाऽगम्यागामी सुवर्णस्तेयी सुरापौ गोघ्नो विश्वा-
सघाती मित्रघ्नश्चरणागतघाती कूटसाक्ष्यकार्यकृच्चैवमादिष्वन्येष्वपि नरः प्राणाय-
मशतं कृत्वा सूर्योदयं प्रतीदमापः प्रवहतामिति त्रिरावर्त्य मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ११ ॥
सूर्यस्योदयनं प्राप्य निर्मला धौतकल्मषाः । भवन्ति भास्कराभास्ते विधूमा इव
पावकाः ॥ १२ ॥ ध्यानेन सदृशं नास्ति शोधनं पापकर्मणाम् । श्वपाकेष्वपि भुञ्जा-
नो ध्यानेनैव विशुध्यति ॥ १३ ॥ ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं तपः ।
ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं पदम् ॥ १४ ॥ सर्वपापमसक्तोऽपि
ध्यायन्नेव प्रमुच्यते । तपस्वी च भवेदेवं पङ्क्तिपावनपावकः ॥ १५ ॥
आरूढो नैष्ठिकं धर्मं यस्तु प्रच्यवते द्विजः । प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन शुध्यति
कर्मणा ॥ १६ ॥ रक्तवस्त्रं यथा धौतं न रक्तं न च पाण्डुरम् । एवं विधिविहीनस्तु
न शूद्रो न च स द्विजः ॥ १७ ॥ ये च प्रव्रजितापत्या या चैषां बीजसंततिः । वि-
दूरा नाम चाण्डाला जायन्ते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ शतिको म्रियते गृध्रश्चापो द्वा-
दशिकस्तथा । भासो विंशतिवर्षैश्च सूकरो दशभिस्तथा ॥ १९ ॥ अपुष्पो विफलो
वृक्षो जायते कण्टकावृतः । वने दावाग्निदग्धश्च स्थाणुर्भवति सानुगः ॥ २० ॥ ततो
वर्षशतान्यष्टौ द्वे च तिष्ठत्यचेतनः । पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ २१ ॥
जले पुत्रो वा भवति कुलस्योत्सादनेन च । पतत्यर्धशरीरेण यस्य भार्या सुरां
पिवेत् ॥ २२ ॥ पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधायते ॥ २३ ॥
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

भूर्भुवः स्वो सूर्यमुताध गोवः । लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गां च महीं
 च दद्यात् ॥ ६ ॥ वैशाखायां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा । तिलान्सौद्रेण
 संयुक्तान्ग्राहयेद्विधिपूर्वकम् ॥ ७ ॥ प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्तते । यावज्ज-
 न्मकृतं पापं तेन दानेन शुध्यति ॥ ८ ॥ सुवर्णनाभं यः कृत्वा सखुरं कृष्णमा-
 र्गकम् । तिलैः प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ९ ॥ ससमुद्रगुहा तेन सशै-
 लवनकानना । चतुस्स्ता भवेदत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ १० ॥ तिलान्कृष्णाजिने
 कृत्वा सुवर्णं मधुसर्पिणी । ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥ ११ ॥

इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

=====

(अष्टाविस्मृती मसमोऽध्यायः ।)

अष्टाविस्मृत्यानि व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ नटनर्तकगायनगान्धर्विकश्वपाककार-
 कदीर्घोत्कटशीर्षोत्तमस्य (न) कययनकाम्बोजवाहलीकखशद्विडवङ्गपारशैवाविल्वाता-
 ढीनां भुज्वा प्रतिशुभं च मीगमने मह भोजने गृहस्थे गृहस्थानि प्रकाशे प्रकाश्यानि
 चरेत् ॥ २ ॥ यावत्तु निष्ठेदाम् निमज्ज्य तरत्समन्दी त्रिगवर्त्यं शुध्येत् ॥ ३ ॥
 गृहस्थे नृपुत्रं तु चरेद्विभः समदितः । प्रकाशे चैन्दवं कुर्यात्सकृद्भुज्वा द्विजो-
 चः ॥ ४ ॥ नैवेदयये कन्यादूषणे चैवम् ॥ ५ ॥ मृतकाष्टे अधोऽग्नौ नृपुत्रपत्या-
 त्पुत्रपुत्रवर्त्मकसोमायुविदुग्गशादीनामन्येषां वाऽभक्ष्याणां भक्षणे अंशुद्धेनापः
 पीत्वा शुध्येत् ॥ ६ ॥ वेदस्थेकगुणं चापि सयः शोधनमुच्यते । एकादश गुणा-
 न्तरात् ॥ ७ ॥ अमृतमहापातकोपपातकैर्मन्त्रिनीकर्णार्थमुच्यते ॥ ८ ॥ ब्राह्मणी-
 न्मने स्नान्वा ब्राह्मणायैवदुष्पं दद्यात् ॥ ९ ॥ अत्रियार्थेऽध्यागमने तापसी त्रिग-
 वर्त्यं शुध्येत् ॥ १० ॥ शूद्रागमने न्ययमर्पणेनापः पीत्वा शुध्येत् ॥ ११ ॥ त्रियो-
 त्तमने तुमर्तद्विदुग्गशोऽमुच्यते ॥ १२ ॥ गुन्दागमन्वा कपमं द्वादश गा दद्यात्
 शुध्येत् ॥ १३ ॥ अनेऽपि नृपुत्रपत्याऽपि कन्याऽयमर्पणेनापः पीत्वा
 शुध्येत् ॥ १४ ॥ अनेऽपि ब्राह्मणे नृपुत्रपत्याऽपि कन्याऽयमर्पणेनापः पीत्वा
 शुध्येत् ॥ १५ ॥

इति अष्टाविस्मृती मसमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====

त ऋषयः पुनरत्रिमाहुः ॥ १ ॥ भगवन्किमेतानि प्रायश्चित्तानि भवन्त्याहोस्विद-
न्यानि सन्ति रहस्यानि ॥ २ ॥ व्याख्यास्यामः ॥ ३ ॥ तन रजनीं यावद्याममेकं
समाचरेत् । तत्पूर्वं ब्रह्म तत्सवितुर्वरेण्यमित्यभक्ष्यभक्षणादपेयपानादकार्यकरणादशे-
पतो मुच्यते ॥ ४ ॥ वामदेव्यं त्रिरावर्त्य मुच्यते ब्रह्महत्याया । आतूनइन्द्रसोमेन
फन्वाद्रूषी च शुध्यति ॥ ५ ॥ उदुत्यमिति सप्तखेपाऽऽदित्यमुपास्येहकृतैः पुराकृ-
तैश्च मुच्यते ॥ ६ ॥ सोमं राजानमिति विषगराग्निदाहाच्च मुच्यते ॥ ७ ॥ सर्वेषामेव
पापानां संकरे समुपस्थिते । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनं परम् ॥ ८ ॥ रुद्र-
कूष्माण्डरूपैश्च जपैस्तैर्विविधैस्तथा । वैराजर्षिभिर्जप्यैश्च गायत्र्यास्तु विशेषतः ॥ ९ ॥
यानि पूर्वप्रणीतानि पवित्राणि महर्षिभिः । तेषां जप्यैश्च होमैश्च पूज्यन्ते कल्मषा-
वृताः ॥ १० ॥ ब्रह्महा गुस्तल्पी वाऽगम्यागामी सुवर्णस्तेयी सुरापो गोघ्नो विश्वा-
सघाती मित्रघृक्शरणागतघाती कूटसाक्ष्यकार्यकृच्चैवमादिष्वन्येष्वपि नरः प्राणायाम-
मशतं कृत्वा सूर्योदयं प्रतीदमापः प्रवहतामिति त्रिरावर्त्य मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ११ ॥
सूर्यस्योदयनं प्राप्य निर्मला धौतकल्मषाः । भवन्ति भास्कराभास्ते विधूमा इव
पावकाः ॥ १२ ॥ ध्यानेन सदृशं नास्ति शोधनं पापकर्मणाम् । श्वपाकेष्वपि भुञ्जा-
नो ध्यानेनेह विशुध्यति ॥ १३ ॥ ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं तपः ।
ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं पदम् ॥ १४ ॥ सर्वपापप्रसक्तोऽपि
ध्यायन्नेव प्रमुच्यते । तपस्वी च भवेदेवं पङ्क्तिपावनपावकः ॥ १५ ॥
आरूढो नैष्ठिकं धर्मं यस्तु प्रच्यवते द्विजः । प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन शुध्यति
कर्मणा ॥ १६ ॥ रक्तवस्त्रं यथा धौतं न रक्तं न च पाण्डुरम् । एवं विधिविहीनस्तु
न शूद्रो न च स द्विजः ॥ १७ ॥ ये च प्रव्रजितापत्या या चैषां बीजसंततिः । वि-
दूरा नाम चाण्डाला जायन्ते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ शतिको म्रियते गृध्रश्चापो द्वा-
दशिकस्तथा । भासो विंशतिवर्षैश्च सूकरो दशभिस्तथा ॥ १९ ॥ अगुणो विफलो
वृक्षो जायते कण्टकावृतः । वने दावाग्निदग्धश्च स्थाणुर्भवति साजुगः ॥ २० ॥ ततो
वर्षशतान्यष्टौ द्वे च तिष्ठत्यचेतनः । पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ २१ ॥
जले प्लवो वा भवति कुलस्योत्सादनेन च । पतत्यर्धशरीरेण यस्य भार्या सुरां
पिबेत् ॥ २२ ॥ पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधायते ॥ २३ ॥
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

भूर्वर्णवी सूर्यसुताश्च गोवः । लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गां च महीं
 च दद्यात् ॥ ६ ॥ वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा । तिलान्सौद्रेण
 संयुक्तान्प्राहयेद्विधिपूर्वकम् ॥ ७ ॥ प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्तते । यावज्ज-
 न्मकृतं पापं तेन दानेन शुध्यति ॥ ८ ॥ सुवर्णनाभं यः कृत्वा सखुरं कृष्णमा-
 र्गकम् । तिलैः प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ९ ॥ ससमुद्रगुहा तेन सशै-
 लवनकानना । चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ १० ॥ तिलान्कृष्णाजिने
 कृत्वा सुवर्णे मधुसर्पिणी । ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥ ११ ॥

इत्यात्रेये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथात्रिस्मृती सप्तमोऽध्यायः ।)

अथानो रहस्यानि व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ नटनर्तकगायनगान्धर्विकश्वपाककार-
 कौवीरोन्मत्तवीर्योशास्त्रस(ग)कयचनकाम्बोजवाहलीकखशद्रविडवङ्गपारगंवाविन्वाता-
 दानां भुक्त्वा प्रतिगृह्य च स्वागमने सह भोजने रहस्ये रहस्यानि प्रकाशे प्रकाश्यानि
 चरेत् ॥ २ ॥ यावत्तु तिष्ठेदाम्बु निमज्ज्य तर्तसमन्दीं त्रिगवत्यं शुध्येत् ॥ ३ ॥
 रहस्ये तप्तकृच्छं तु चरेद्विषः समाहितः । प्रकाशे चैन्दवं कुर्यान्मकृद्भुक्त्वा द्विजो-
 त्तमः ॥ ४ ॥ गोवैद्यवधे कन्यादूषणे च वम् ॥ ५ ॥ मृतकाष्टे अधोन्सर्गलशुनपला-
 ष्ठुगृह्णन्कुम्भीरकगोमायुविद्वग्गहाश्वार्दीनामन्येषां वाऽभक्ष्याणां भक्षणे अंशुद्धेनापः
 पीत्वा शुध्येत् ॥ ६ ॥ वेदम्येकगुणं चापि मयः शोधनमुच्यते । एकादश गुणा-
 न्स्त्रात (१) ॥ ७ ॥ अनृतमहापातकोपपातकैर्मलिनीकरणीयमुच्यते ॥ ८ ॥ ब्राह्मणी-
 गमने स्नान्वा ब्राह्मणायोदकुम्भ दद्यात् ॥ ९ ॥ शत्रियायैव्यागमने तापसी त्रिग-
 वत्यं शुध्येत् ॥ १० ॥ शूद्रागमने त्वयमर्पणेनापः पीत्वा शुध्येत् ॥ ११ ॥ वियो-
 न्तिगमने क्षमागृहीतहोमान्मुच्यते ॥ १२ ॥ गुन्दागमन्वा कृपयं द्वादश गा दत्त्वा
 शुध्येत् ॥ १३ ॥ अपर्यं पीत्वाऽभक्ष्यं भक्षयित्वाऽकार्यं कृत्वाऽयमर्पणेनापः पीत्वा
 शुध्येत् ॥ १४ ॥ ७५ स्त्रः प्रायश्चित्ते सर्वेष्वनुशोचनेन शुध्येत् ॥ १५ ॥

गुन्दागमने कृपयं द्वादश गा दत्त्वा ॥ १३ ॥

त ऋषयः पुनरत्रिमाहुः ॥ १ ॥ भगवन्किमेतानि प्रायश्चित्तानि भवन्त्याहोस्विद-
न्यानि सन्ति रहस्यानि ॥ २ ॥ व्याख्यास्यामः ॥ ३ ॥ तत्र रजनी यावद्याममेकं
समाचरेत् । तत्पूर्वं ब्रह्म तत्सवितुर्वरेण्यमित्यभक्ष्यभक्षणादपेयपानादकार्यकरणादशे-
पतो मुच्यते ॥ ४ ॥ वामदेव्यं त्रिरावर्त्य मुच्यते ब्रह्महत्याया । आतूनइन्द्रसोमेन
फन्यादूषी च शुध्यति ॥ ५ ॥ उदुत्यमिति सप्तरूपेणाऽऽदित्यमुपास्येहकृतैः पुराकृ-
तैश्च मुच्यते ॥ ६ ॥ सोमं राजानमिति विषगराग्निदाहाच्च मुच्यते ॥ ७ ॥ सर्वेषामेव
पापानां संकरे समुपस्थिते । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनं परम् ॥ ८ ॥ रुद्र-
कृष्माण्डरूपैश्च जपैस्तैर्विविधैस्तथा । वैराजर्षिभिर्जप्यैश्च गायत्र्यास्तु विशेषतः ॥ ९ ॥
यानि पूर्वप्रणीतानि पवित्राणि महर्षिभिः । तेषां जप्यैश्च होमैश्च पूज्यन्ते कल्मषा-
दृताः ॥ १० ॥ ब्रह्महा गुस्तल्पी वाऽगम्यागामी सुवर्णस्तेयी सुरापो गोघ्नो विश्वा-
सघाती मित्रघुक्शरणागतघाती कूटसाक्ष्यकार्यकृच्चैवमादिष्वन्येष्वपि नरः प्राणायाम-
मशतं कृत्वा सूर्योदयं प्रतीदमापः प्रवहतामिति त्रिरावर्त्य मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ११ ॥
सूर्यस्योदयनं प्राप्य निर्मला धैतकल्मषाः । भवन्ति भास्कराभास्ते विधूमा इव
पावकाः ॥ १२ ॥ ध्यानेन सदृशं नास्ति शोधनं पापकर्मणाम् । श्वपाकेष्वपि भुञ्जा-
नो ध्यानेनेह विशुध्यति ॥ १३ ॥ ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं तपः ।
ध्यानमेव परं शौचं ध्यानमेव परं पदम् ॥ १४ ॥ सर्वपापप्रसक्तोऽपि
ध्यायन्नेव प्रमुच्यते । तपस्वी च भवेदेवं पङ्क्तिपावनपावकः ॥ १५ ॥
आरूढो नैष्ठिकं धर्मं यस्तु प्रच्यवते द्विजः । प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन शुध्यति
कर्मणा ॥ १६ ॥ रक्तवस्त्रं यथा धौतं न रक्तं न च पाण्डुरम् । एवं विधिविहीनस्तु
न शूद्रो न च स द्विजः ॥ १७ ॥ ये च प्रव्रजितापत्या या चेषां बीजसंततिः । वि-
दूरा नाम चाण्डाला जायन्ते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ शक्तिको म्रियते गृध्रश्चापो द्वा-
दशिकस्तथा । भासो विंशतिवर्षैश्च सूकरो दशभिस्तथा ॥ १९ ॥ अगुप्तो विफलो
वृक्षो जायते कण्टकावृतः । वने दावाग्निदग्धश्च स्थाणुर्भवति साजुगः ॥ २० ॥ ततो
वर्षशतान्यष्टौ द्वे च तिष्ठत्यचेतनः । पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ २१ ॥
जले प्लवो वा भवति कुलस्योत्सादनेन च । पतत्यर्धशरीरेण यस्य भार्या सुरां
पिबेत् ॥ २२ ॥ पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधायते ॥ २३ ॥
इत्यात्रेये धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

कृच्छ्रार्थं तु चरेद्देश्यः पादं शूद्रस्य दापयेत् । द्वौ मासौ पाययेद्वत्सं द्वौ मासौ द्वौ
 स्तनौ दुहेत् ॥ २० ॥ द्वौ मासावेकवेलायां शेषकालं यथारुचि । दशरात्रार्धमासेन
 गौस्तु यत्र विपद्यते ॥ २१ ॥ सशिखं वपनं कृत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् । हलम-
 ण्णवं धर्म्यं षड्गवं जीवितार्थिनाम् ॥ २२ ॥ चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवं हि जिघां-
 सिनाम् । अतिवाहातिदोहाभ्यां नासिकाभेदनेन वा ॥ २३ ॥ नदीपर्वतसंरोहे मृते
 पादोनमाचरेत् । न नारिकेलवालाभ्यां न मुञ्जेन न चर्मणां ॥ २४ ॥ एभिर्गास्तु
 न वन्धीयाद्बद्ध्वा परवशो भवेत् । कुशैः काशैस्तु वन्धीयाद्वृषभं दक्षिणामुखम् ॥ २५ ॥
 पादलग्नाग्निदाहेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते । व्यापन्नानां बहूनां तु रोधने बन्धनेऽपि
 च ॥ २६ ॥ भिषङ्मिथ्यापचारे च द्विगुणं गोव्रतं चरेत् । शृङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च
 लाङ्गुलस्य च कर्तने ॥ २७ ॥ राप्तरात्रं पिवेद्वज्रं यावत्स्वस्था पुनर्भवेत् ।
 गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावत्कं भक्षयेद्विजः ॥ २८ ॥ एतद्विमिश्रितं वज्रमुक्तं चोशनसा
 स्वयम् । देवद्रोण्यां विहारेषु कूपेष्वायतनेषु च ॥ २९ ॥ एषु गोषु विपन्नासु प्राय-
 श्चित्तं न विद्यते । एका यदा तु बहुभिर्देवाव्यापादिता कचिद् ॥ ३० ॥ पादं पादं
 तु हत्यायाश्चरेयुस्ते पृथक्पृथक् । यन्त्रणे गौचिकित्सार्थं गृहगर्भविमोचने ॥ ३१ ॥
 यत्ने कृते विपत्तिश्चेत्प्रायश्चित्तं न विद्यते । सरोमं प्रथमे पादे द्वितीये अमश्रुधारणम्
 ॥ ३२ ॥ तृतीये तु शिखा धार्या सशिखं तु निपातने । सर्वान्केशान्समुद्धृत्य च्छेदये-
 दङ्गुलद्वयम् ॥ ३३ ॥ एवमेव तु नारीणां शिरसो मुण्डनं स्मृतम् ॥ ३४ ॥

इत्यापस्तम्बीये प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

कार्त्तस्तगतं पुण्यं यच्च पात्राद्विनिःसृतम् । स्त्रीवालवृद्धाचरितं सर्वमेतच्छुचि स्मृतम्
 ॥ १ ॥ प्रपान्वरणेषु जलेषु वै गिरौ द्रोण्यां जलं केशविनिःसृतं च । श्वपाकचाण्डाल-
 पन्निग्रहेषु पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥ २ ॥ न दुष्येत्संतता धारा वातोद्धातश्च
 रेणवः । म्रियो वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यान्ति कदाचन ॥ ३ ॥ आत्मशय्या च वस्त्रं च
 चायाऽप्यन्ये वसण्डलः । आन्मनः शुचीन्येतानि परेषामशुचीनि तु ॥ ४ ॥ अन्यैस्तु
 ज्जिताः कृपास्तदातानि तथैव च । येषु स्नान्वा च पीत्वा च पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ५ ॥

१ स च 'मिरे' इति । २ क 'म' स्थिते । ३ स ग 'मिथ्योप' । ४ क घ. च 'स्वम्य. पु' ।
 ५ 'म' स्थिते । ६ स 'म' स्थिते । ७ स 'म' स्थिते । ८ क स. घ. 'वृद्ध' । ९ ग
 'म' स्थिते । १० स 'म' स्थिते । ११ स 'म' स्थिते । १२ स 'म' स्थिते । १३ स 'म' स्थिते । १४ स 'म' स्थिते । १५ स 'म' स्थिते । १६ स 'म' स्थिते । १७ स 'म' स्थिते । १८ स 'म' स्थिते । १९ स 'म' स्थिते । २० स 'म' स्थिते । २१ स 'म' स्थिते । २२ स 'म' स्थिते । २३ स 'म' स्थिते । २४ स 'म' स्थिते । २५ स 'म' स्थिते । २६ स 'म' स्थिते । २७ स 'म' स्थिते । २८ स 'म' स्थिते । २९ स 'म' स्थिते । ३० स 'म' स्थिते । ३१ स 'म' स्थिते । ३२ स 'म' स्थिते । ३३ स 'म' स्थिते । ३४ स 'म' स्थिते । ३५ स 'म' स्थिते । ३६ स 'म' स्थिते । ३७ स 'म' स्थिते । ३८ स 'म' स्थिते । ३९ स 'म' स्थिते । ४० स 'म' स्थिते । ४१ स 'म' स्थिते । ४२ स 'म' स्थिते । ४३ स 'म' स्थिते । ४४ स 'म' स्थिते । ४५ स 'म' स्थिते । ४६ स 'म' स्थिते । ४७ स 'म' स्थिते । ४८ स 'म' स्थिते । ४९ स 'म' स्थिते । ५० स 'म' स्थिते । ५१ स 'म' स्थिते । ५२ स 'म' स्थिते । ५३ स 'म' स्थिते । ५४ स 'म' स्थिते । ५५ स 'म' स्थिते । ५६ स 'म' स्थिते । ५७ स 'म' स्थिते । ५८ स 'म' स्थिते । ५९ स 'म' स्थिते । ६० स 'म' स्थिते । ६१ स 'म' स्थिते । ६२ स 'म' स्थिते । ६३ स 'म' स्थिते । ६४ स 'म' स्थिते । ६५ स 'म' स्थिते । ६६ स 'म' स्थिते । ६७ स 'म' स्थिते । ६८ स 'म' स्थिते । ६९ स 'म' स्थिते । ७० स 'म' स्थिते । ७१ स 'म' स्थिते । ७२ स 'म' स्थिते । ७३ स 'म' स्थिते । ७४ स 'म' स्थिते । ७५ स 'म' स्थिते । ७६ स 'म' स्थिते । ७७ स 'म' स्थिते । ७८ स 'म' स्थिते । ७९ स 'म' स्थिते । ८० स 'म' स्थिते । ८१ स 'म' स्थिते । ८२ स 'म' स्थिते । ८३ स 'म' स्थिते । ८४ स 'म' स्थिते । ८५ स 'म' स्थिते । ८६ स 'म' स्थिते । ८७ स 'म' स्थिते । ८८ स 'म' स्थिते । ८९ स 'म' स्थिते । ९० स 'म' स्थिते । ९१ स 'म' स्थिते । ९२ स 'म' स्थिते । ९३ स 'म' स्थिते । ९४ स 'म' स्थिते । ९५ स 'म' स्थिते । ९६ स 'म' स्थिते । ९७ स 'म' स्थिते । ९८ स 'म' स्थिते । ९९ स 'म' स्थिते । १०० स 'म' स्थिते ।

उच्छिष्टमशुचित्वं च यच्च विष्टानुलेपनम् । सर्वं शुध्यति तोयेन तत्तोयं केन शुध्यति ॥ ६ ॥ सूर्यराशिमानिपातेन मारुतस्पर्शनेन च । गवां मूत्रपुरीषेण तत्तोयं तेन शुध्यति ॥ ७ ॥ आस्थिचर्मादियुक्तं च खरैश्चोष्ठोपदूषितम् । उद्धरेदुक्तं सर्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥ ८ ॥ कूपो मूत्रपुरीषेणैः स्त्रीवनेनापि दूषितः । श्वगृगालखगोष्ठैश्च क्रव्यादैश्च जुगुप्सितः ॥ ९ ॥ उद्धृत्यैव च तत्तोयं सप्त पिण्डान्समुद्धरेत् । पञ्चगव्यं मृदा पूर्णं कूपे तच्छोधनं स्मृतम् ॥ १० ॥ वापीकूपतडागानां दूषितानां च शोधनम् । कुम्भानां शतमुद्धृत्य पञ्चगव्यं ततः क्षिपेत् ॥ ११ ॥ यच्च कूपात्पिपेत्तोयं ब्राह्मणः श्वदूषितात् । कथं तत्र विशुद्धः स्यादिति मे संशयो भवेत् ॥ १२ ॥ अतिश्रैणाप्यभिन्नेन शवेन परिदूषितात् । पीत्वा कूपादहोरात्रं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १३ ॥ त्रिन्ने भिन्ने शवे चैव तत्रस्थं यदि तत्पिबेत् । शुद्धिश्चान्द्रायणं तस्य तप्तकृच्छ्रमथापि वा ॥ १४ ॥
इत्यापस्तम्बे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

(अथ तृतीयोऽध्यायः ।)

अन्त्यजातिरविज्ञातो निवसेयस्य वेश्मनि । समयज्ञान्वा तु कालेन द्विजाः कुर्दन्त्य-
नुग्रहम् ॥ १ ॥ चाद्रायणं पराको वा द्विजातीनां विमोचनम् । प्राजा-
पत्यं तु शुद्रस्य शेषं तदनुसारतः ॥ २ ॥ यैर्भुक्तं तत्र पक्षासं कृच्छ्रं तेषां प्रदापयेत् ।
तेषामपि च यैर्भुक्तं कृच्छ्रपादं प्रदापयेत् ॥ ३ ॥ कूपकूपानिर्दृष्टानां स्पर्शसंमर्गदूषणात् ।
तेषामेकोपवासेन पञ्चगव्येन शोधनम् ॥ ४ ॥ बालो वृद्धस्तथा रोगी गृभिणी
वायुपीडिता । तेषां नक्तं प्रदातव्यं बालानां प्रारद्रवम् ॥ ५ ॥ अशीनिग्रेस्य वर्षाणि
बालो वाऽप्यूनपोदराः । प्रायश्चित्तार्थमर्पन्ति स्त्रियो व्याधित एव च ॥ ६ ॥ न्यून-
कादशर्वर्षस्य पञ्चवर्षाधिकस्य च । चरेद्भरः शुद्धाऽपि प्रायश्चित्तं विमोचनम् ॥ ७ ॥
अथैतैः क्रियमाणेषु चेपामार्तिः प्रहस्यते । शेषसंघाटनोक्तद्विविधं विवक्ष्यते ॥ ८ ॥
क्षुधा व्याधितकायानां शणो येषां विपश्यते । ये न रक्षन्ति दत्ताग्नेयं
तत्किन्निव भवेत् ॥ ९ ॥ पूर्णेऽपि कालनियमे न शुद्धिर्दीर्घकालिना । अपूर्णेऽपि
कालेषु शोधयन्ति द्विजात्तमाः ॥ १० ॥ समोहमिति नो दास्यं निष्ठेऽपि कश्चि-
चित् । विमसंघाटनं कार्यस्तृप्ते प्राणमंशये ॥ ११ ॥

१ य २ राशो । २ व रा प 'राशो' । ३ रा 'राशो' । ४ रा 'राशो' । ५ रा 'राशो' । ६ रा 'राशो' । ७ रा 'राशो' । ८ रा 'राशो' । ९ रा 'राशो' । १० रा 'राशो' । ११ रा 'राशो' । १२ रा 'राशो' । १३ रा 'राशो' । १४ रा 'राशो' । १५ रा 'राशो' । १६ रा 'राशो' । १७ रा 'राशो' । १८ रा 'राशो' । १९ रा 'राशो' । २० रा 'राशो' । २१ रा 'राशो' । २२ रा 'राशो' । २३ रा 'राशो' । २४ रा 'राशो' । २५ रा 'राशो' । २६ रा 'राशो' । २७ रा 'राशो' । २८ रा 'राशो' । २९ रा 'राशो' । ३० रा 'राशो' । ३१ रा 'राशो' । ३२ रा 'राशो' । ३३ रा 'राशो' । ३४ रा 'राशो' । ३५ रा 'राशो' । ३६ रा 'राशो' । ३७ रा 'राशो' । ३८ रा 'राशो' । ३९ रा 'राशो' । ४० रा 'राशो' । ४१ रा 'राशो' । ४२ रा 'राशो' । ४३ रा 'राशो' । ४४ रा 'राशो' । ४५ रा 'राशो' । ४६ रा 'राशो' । ४७ रा 'राशो' । ४८ रा 'राशो' । ४९ रा 'राशो' । ५० रा 'राशो' । ५१ रा 'राशो' । ५२ रा 'राशो' । ५३ रा 'राशो' । ५४ रा 'राशो' । ५५ रा 'राशो' । ५६ रा 'राशो' । ५७ रा 'राशो' । ५८ रा 'राशो' । ५९ रा 'राशो' । ६० रा 'राशो' । ६१ रा 'राशो' । ६२ रा 'राशो' । ६३ रा 'राशो' । ६४ रा 'राशो' । ६५ रा 'राशो' । ६६ रा 'राशो' । ६७ रा 'राशो' । ६८ रा 'राशो' । ६९ रा 'राशो' । ७० रा 'राशो' । ७१ रा 'राशो' । ७२ रा 'राशो' । ७३ रा 'राशो' । ७४ रा 'राशो' । ७५ रा 'राशो' । ७६ रा 'राशो' । ७७ रा 'राशो' । ७८ रा 'राशो' । ७९ रा 'राशो' । ८० रा 'राशो' । ८१ रा 'राशो' । ८२ रा 'राशो' । ८३ रा 'राशो' । ८४ रा 'राशो' । ८५ रा 'राशो' । ८६ रा 'राशो' । ८७ रा 'राशो' । ८८ रा 'राशो' । ८९ रा 'राशो' । ९० रा 'राशो' । ९१ रा 'राशो' । ९२ रा 'राशो' । ९३ रा 'राशो' । ९४ रा 'राशो' । ९५ रा 'राशो' । ९६ रा 'राशो' । ९७ रा 'राशो' । ९८ रा 'राशो' । ९९ रा 'राशो' । १०० रा 'राशो' ।

ता नीली तावती वाऽशुचिर्मही । प्रमाणं द्वादशाब्दानि अत ऊर्ध्वं शुचिर्भवेत् ॥ १० ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

=====

(अथ सप्तमोऽध्यायः ।)

स्नानं रजस्वलायास्तु चतुर्थेऽहनि गम्यते । वृत्ते रजसि गम्या स्त्री नानिवृत्ते कथं-
चन ॥ १ ॥ रोगेण यद्रजः स्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्तते । अशुद्धास्तास्तु नैवेह तासां
वैकारिको मदः ॥ २ ॥ साध्वाचारा न तावत्सा रजो यावत्प्रवर्तते । वृत्ते रजसि
साध्वी स्याद्गृहकर्मणि चेन्द्रिये ॥ ३ ॥ प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
तृतीये रजंकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ४ ॥ अन्त्यजातिश्वपाकेन संस्पृष्टा वै
रजस्वला । अहानि तान्यतिक्रम्य प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥ ५ ॥ त्रिरात्रमुपवासः
स्यात्पञ्चगव्यं विशोधनम् । निशां प्राप्य तु तां यौनिमजाघ्रातां तु कारयेत् ॥ ६ ॥
रजस्वलाऽन्त्यजैः स्पृष्टा शुना च श्वपचेन च । त्रिरात्रोपोषिता भूत्वा पञ्चगव्येन
शुध्यति ॥ ७ ॥ प्रथमेऽहनि पङ्ग्रात्रं द्वितीये तु त्र्यहस्तथा । तृतीये चोपवासस्तु
चतुर्थे वह्निर्दर्शनात् ॥ ८ ॥ विवाहे वितते यज्ञे संस्कारे च कृते यदा । रजस्वला
भवेत्कन्या संस्कारस्तु कथं भवेत् ॥ ९ ॥ स्नापयित्वा तदा कन्यामन्यैर्वस्त्रैरलंकृताम् ।
पुनर्मैत्याहुतिं हुत्वा शेषं कर्म समाचरेत् ॥ १० ॥ रजस्वला तु संस्पृष्टा प्लवकुक्कुटवा-
यसैः । सा त्रिरात्रोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११ ॥ × रजस्वला तु या नारी
अन्योन्यं स्पृशते यदि । तावत्तिष्ठेत्रिरात्राद्वा ज्ञात्वा कालेन शुध्यति ॥ १२ ॥ उच्छि-
ष्टेन तु संस्पृष्टा कदाचित्स्त्री रजस्वला । कृच्छ्रेण शुध्यते विप्रा शूद्रा दानेन शुध्यति
॥ १३ ॥ एकमात्रां समारूढाथाण्डाला वा रजस्वला । ब्राह्मणश्च समं तत्र सवासाः
स्नानमाचरेत् ॥ १४ ॥ रजस्वलायाः संस्पर्शः कथंचिज्जायते शुना । रजोदिनानां
यच्छेषं तदुपोष्य विशुध्यति ॥ १५ ॥ अशक्ता चोपवासे तु स्नानं पथान्समाचरेत् ।
तैयाऽप्यशक्त्यावेकेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १६ ॥ उच्छिष्टस्तु यदा विप्रः स्पृशेन्मयं
रजस्वलाम् । मयं स्पृष्ट्वा चरेत्कृच्छ्रं तदर्थं तु रजस्वलाम् ॥ १७ ॥

नैवेद्यत्वेन ग. उ. श. पुष्पकेषु ।

१ ग. व. न. स. न. न. २. ग. ग. व. छ. कोणि प्रजापति (श्री) च वा । ३ ग. ग. अ. तथा ।
४. पु. न. ५. ग. ग. न. ६. छ. उ. मृगले वा । ७ ग. तथा । ८ ग. उ. भ्रातृभ्यः
९. ग. उ. भ्रातृभ्यः ।

उदक्यां सूतिकां विम उच्छिष्टः स्पृशते यदि । कृच्छ्रार्थं तु चरोद्विमः प्रायश्चित्तं विशो-
धनम् ॥ १८ ॥ चण्डालः श्वपचो वाऽपि आत्रेयीं स्पृशते यदि । शेषाहात्फालकृष्टेन
पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १९ ॥ उदक्या ब्राह्मणी शूद्रामुदक्यां स्पृशते यदि । अहो-
रात्रोपिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २० ॥ एवं तु क्षत्रियां वैश्यां ब्राह्मणी चेद्र-
जश्वला । सचैलं पुवनं कृत्वा दिनस्यान्ते घृतं पिबेत् ॥ २१ ॥ सवर्णेषु तु नारीणां
सद्यः स्नानं विधीयते । एवमेव विशुद्धिः स्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ २२ ॥
इत्यापस्तम्बीये सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====
(अथाष्टमोऽध्यायः ।)

भस्मना शुध्यते कांस्यं सुरया यन्न लिप्यते । सुराविष्णुमूत्रसंस्पृष्टं शुध्यते ताम्बूले-
स्वनैः ॥ १ ॥ गवाघ्रातानि कांस्यानि शूद्रोच्छिष्टानि यानि च । दर्शभिः क्षरैः
शुध्यान्ति श्वकाकोपहतानि च ॥ २ ॥ शौचं सुवर्णनारीणां वायुसूर्येन्दुरग्निभिः ।
रेतःस्पृष्टं श्वस्पृष्टमाविकं न भ्रदुष्यति ॥ ३ ॥ अद्भिर्मृदा च तन्मात्रं प्रक्षाल्य च
विशुध्यति । शुष्कमन्त्रमैवैदस्य पञ्चरात्रेण जीर्यति ॥ ४ ॥ अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्थ-
मासेन जीर्यति । पयस्तु दधि मासेन पण्मासेन घृतं तथा ॥ ५ ॥ संवत्सरेण चैलं
तु कोष्ठे जीर्यति वा न वा । भुञ्जते ये तु शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ॥ ६ ॥ इह
जन्मानि शूद्रत्वं जायन्ते ते मृताः मुनिः । शूद्रान्नं शूद्रसंपर्कः शूद्रेणैव सहाऽऽसनम् ॥ ७ ॥
शूद्राङ्गानागमः कथिज्ज्वलन्तमपि पातयेत् । आहिताग्निस्तु यो विमः शूद्राङ्गान्न
निर्वर्तते ॥ ८ ॥ तथा तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽप्ययः । शूद्राङ्गेन तु भुक्ते-
न मैशुनं योऽधिगच्छति ॥ ९ ॥ यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छक्रस्य संभवः ।
शूद्राङ्गेनोदरस्थेन यः कथिन्म्रियते दिजः ॥ १० ॥ स भवेत्सूकरो ग्राम्यस्तस्य वा
जायते कले । ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य तु पर्वणि ॥ ११ ॥ वैश्यस्य रुद्र-
दीक्षायां शूद्रस्य न कदाचन । अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः स्मृतम् ॥ १२ ॥
वैश्यस्याप्यन्नमेवाश्वं शूद्रस्य रुधिरं स्मृतम् । वैश्वदेवेन रोमेन देवताभ्यर्चनैर्जपैः ॥ १३ ॥
अमृतं तेन विभ्राह्मण्यजुःसामसंस्कृतम् । व्यवहारानुरूपेण धर्मेण च्छलवर्जि-
तम् ॥ १४ ॥ क्षत्रियस्य पयस्तेन भूतानां यद्य पालनम् । स्वकर्मणा च हृषभैर्नु-
सृत्याऽऽयश्नक्तिः ॥ १५ ॥ खेलयन्नातिथित्वेन वैश्यान्नं तेन संस्कृतम् । अज्ञानतिमि-
रान्धस्य मद्यपानरतस्य च ॥ १६ ॥

१ सूतका । २ ग. अ. 'ण्डाले श्वपचोऽपि आत्रेयीं स्पृशते' । ३ क. ह. च 'पातना फल' । क.
ख. ल. 'पातना फल' । ४ क. ख. घ. 'श्व भस्मानि ह' । ५ ग. 'हृदयमन्त्रविषय' । ६ क. 'मृदिमन्त्र' ।
७ ख. 'वैश्यस्य' । ८ च 'सुसृत्या' । ९ क. खलु यं ।

रुधिरं तेन शूद्रान्नं विधिभक्षविजितम् । आममांसं मधुघृतं धानाक्षीरं तथैव च ॥ १७ ॥
 गुडस्तक्रं रसा ग्राह्या निवृत्तेनापि शूद्रतः । शाकं मांसं मृणालानि तुम्बुरुः सक्तव-
 स्तिलाः ॥ १८ ॥ रसाः फलानि पिण्याकं प्रतिग्राह्याणि सर्वतः । आपत्काले तु वि-
 प्रेण भुक्तं शूद्रगृहे यदि ॥ १९ ॥ मनस्तापेन शुष्येत द्रुपदां वा शतं जपेत् । द्रव्य-
 पाणिस्तु शूद्रेण स्पृष्टोच्छिष्टेन कर्हिचित् ॥ २० ॥ तद्द्विजेन न भोक्तव्यमापस्तम्बोऽ-
 ब्रवीन्मुनिः ॥ २१ ॥

इत्यापस्तम्बेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(अथ नवमोऽध्यायः ।)

शुद्धानस्य तु विप्रस्य कदाचित्स्रवते गुदम् । उच्छिष्टस्याशुचेस्तस्य प्रायश्चित्तं कथं
 भवेत् ॥ १ ॥ पूर्वं शौचं तु निर्वर्त्य ततः पश्चादुपस्पृशेत् । अहोरात्रोपितो भूत्वा
 पञ्चगव्येन शुष्यति ॥ २ ॥ अशित्वा सर्वमेवान्नमकृत्वा शौचमात्मनः । मोहाद्भुक्त्वा
 त्रिरात्रं तु यवान्पीत्वा विशुध्यति ॥ ३ ॥ प्रसृतं यवसस्येन पलमेकं तु
 सपिपा । पलानि पञ्च गोमूत्रं नातिरिक्तवदाशयेत् ॥ ४ ॥ अलेहानामपे-
 यानामभक्ष्याणां च भक्षणे । रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत्
 ॥ ५ ॥ पद्मोदुम्बरविल्वाश्च कुशाश्च सपलाशकाः । एतेषामुदकं पीत्वा पट्टात्रेण
 विशुध्यति ॥ ६ ॥ ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रव्रज्याग्निजलादिषु । अनाशकनिवृत्ताश्च
 गृहस्थत्वं चिकीर्षतः (वः) ॥ ७ ॥ चरेयुस्त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि चान्द्रायणानि
 वा । जातकर्मादिभिः सर्वैः पुनः संस्कारभागिनः (णः) ॥ ८ ॥ तेषां सातपनं
 कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥ ९ ॥ र्द्वेष्टितं, काकवलाकयोर्वा अमेध्यलिप्तं च
 भवेच्छरीरम् । श्रोत्रे मुखे च प्रविशेच्च सम्यक्स्नानेन लेपोपहतस्य शुद्धिः ॥ १० ॥
 ऊर्ध्वं नाभेः करौ मुक्त्वा यदङ्गमुपहन्यते । ऊर्ध्वं स्नानमथः शौचमात्रेणैव विशु-
 ध्यति ॥ ११ ॥ उपानहाग्नेर्ध्वं वा यस्य सम्पृशते मुखम् । मृत्तिकाशोधनं स्नानं
 पञ्चगव्यं विशेषनम् ॥ १२ ॥ दंशाहाच्छुध्यते विप्रो जन्महानो स्वयोनिषु । पट्ट-
 भित्तिभिर्गर्भकेन क्षत्रविद्वद्भयोनिषु ॥ १३ ॥ उपनीतं यदा त्वन्नं भोक्तारं मधु-
 परिश्रमम् । अर्धतस्मिन्मुष्टं न दद्यान्नैव होमयेत् ॥ १४ ॥ अन्ने भोजनमपन्ने मति-
 काक्षेऽनुषिते । अन्नान् स्पृशेदा(च्चा)प्यन्नान्नं भस्मना स्पृशेत् ॥ १५ ॥
 शुक्लमांसस्य चान्नं शूद्रान्नं वाऽप्यकामतः । भुक्त्वा कृच्छ्रं चरेद्विप्रो ज्ञानान्कृच्छ्रमप्य-
 चरेत् ॥ १६ ॥

१ क क मुदक स्तक्रं । २ क 'रसा र्वा द्वापदे' । ३ अ 'मधुघृत' । ४ ग, ज 'कविर्गमो' ।

५ क 'द्वेष्टितं' । ६ ग 'काक वलाकयोर्वा' । ७ अ । ८ ग 'तवन्मु' । ८ क 'मय दाश' ।

९ क 'नन्नाद' ।

अभुक्तो मुच्यते यश्च भुक्तो यश्चापि मुच्यते । भोक्ता च मोचकश्चैव पञ्चाङ्गनि दुष्कृतम् ॥ १७ ॥ यस्तु भुञ्जति भुक्तं वा दृष्टं वाऽपि विधेयतः । अद्योरात्रौपिनो भुक्त्वा पञ्चाङ्गव्येन शुध्यति ॥ १८ ॥ उदके चोदकस्थस्तु स्थलस्थश्च स्थले शुचिः । पादौ स्थाप्योभयत्रैव आचम्योभयतः शुचिः ॥ १९ ॥ उत्तीर्थोऽऽचामेदुदकादवतीर्य उपस्पृशेत् । एवं तु श्रेयसा युक्तो वरुणेनाभिपूज्यते ॥ २० ॥ अग्न्यगारे गत्रां गोष्ठे ब्राह्मणानां च संनिधौ । स्वाध्याये भोजने चैव पादुकानां विसर्जनम् ॥ २१ ॥ जन्मप्रभृतिसंस्कारे श्मशानान्ते च भोजनम् । असपिण्डेन कर्तव्यं चूटाकार्यं विधेयतः ॥ २२ ॥ याजकान्नं नवश्राद्धं संग्रहे चैव भोजनम् । स्त्रीणां प्रथममर्घं च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २३ ॥ ब्रह्मादनेऽवसाने च समिन्तोन्नयनेऽथ वा । अन्नश्राद्धे मृतश्राद्धे भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २४ ॥ अप्रजा या तु नारी स्थाप्या-श्रीयादेव तद्गृहे । अध भुञ्जीत मोहाघ्नः पूयसं नग्मं व्रजेत् ॥ २५ ॥ अन्येनापि हि शुल्केन पिता कन्यां ददाति यः । रीरवे बहुवर्षाणि पुरीषं मृत्रमश्नुते ॥ २६ ॥ स्त्रीधनानि तु ये मोहादुपजीवन्ति धान्धवाः । रवर्णं यानानि वस्त्राणि ते पापा यान्मय-धोगतिम् ॥ २७ ॥ राज्ञोऽन्नमोज आदत्ते शूद्राद्यं ब्रह्मवर्चसम् । असंस्कृतं तु यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २८ ॥ मृतके सूतके चैव मृतिनि शनिभाक्करे । अग्नि-च्छायां तु (यायां) यो भुङ्क्ते पापः स पुरषो भवेत् ॥ २९ ॥ पुनर्भुः पुनरेवाप्यरेतोधा कामचारिणी । आसां प्रथममर्घेण भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३० ॥ मातृ-प्रेथ पितृप्रेथ ब्रह्मप्रेथो गुरुतल्पगः । विशेषाद्भुक्तं मतेषां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३१ ॥ रजकव्याधशैलपवेषेण चमोपजीविनाम् । भुक्तैषां ब्राह्मणधारकं दृष्टिः । चान्द्रायणेन तु ॥ ३२ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठस्तस्पृष्टः कदाचिदुपजायते । सर्वेन ततोऽन्यात् उपस्पृश्य शुचिर्भवेत् ॥ ३३ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठस्तस्पृष्टः शुना दृष्टेण वा द्विजः । उषोप्य रजनीमेषां पञ्चाङ्गव्येन शुध्यति ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणस्य महाबालं दृष्ट्वेष्टण-फारिणः । भूमावर्षं प्रदातव्यं यथा हि स्या तथैव सः ॥ ३५ ॥ अतुल्यवेष्टनदेष्ट-चौरव्याघ्राकुलेऽपि । श्रुत्वा मूषणीषं च द्रव्यमन्तः कथं दृष्टिः ॥ ३६ ॥ भूना-वर्षं प्रतिष्ठाप्य कृत्वा शौचं यथाधीतः । उत्तले दृष्टे पत्न्या दृष्टेऽप्यद्वयतः दृष्टिः ॥ ३७ ॥ मृषोद्यारं द्विजः कृत्वा अकृत्वा शौचमात्मनः । मोहादकृत्वा विराजं तु सर्वं पीत्वा विशुध्यति ॥ ३८ ॥

१ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ४ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ५ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ६ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ७ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ८ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ९ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १० न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ११ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १२ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १३ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १४ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १५ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १६ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १७ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १८ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । १९ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २० न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २१ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २२ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २३ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २४ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २५ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २६ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २७ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २८ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । २९ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३० न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३१ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३२ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३३ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३४ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३५ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३६ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३७ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते । ३८ न जं भुङ्क्ते भुङ्क्ते स भुङ्क्ते ।

उद्वयां यदि गच्छेत् ब्राह्मणो मदमोहितः । चान्द्रायणेन शुध्येत ब्राह्मणानां च
भोजनेः ॥ ३९ ॥ सुक्तोच्छिष्टस्त्वनाचान्तश्चाण्डालैः श्वपचेन वा । प्रमादाद्यदि
न संस्पृष्टो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्वलः ॥ ४० ॥ स्नात्वा त्रिषवणं नित्यं ब्रह्मचारी धराश्रयः ।
य त्रिगत्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४१ ॥ चाण्डालेन तु संस्पृष्टो यथा-
पः पिवति द्विजः । अहोरात्रोपितो भूत्वा त्रिषवणेन शुध्यति ॥ ४२ ॥ सायं प्रातस्त्वहोरात्रं
पादं कृच्छ्रस्य तं विदुः । सायं प्रातस्तथैवैकं दिनद्वयमयाचितम् ॥ ४३ ॥ दिनद्वयं च
नाश्रीयान्कृच्छ्रायं तद्विधीयते । प्रायाशितं लघुष्वेतत्पापेषु तु तथाऽर्हतः ॥ ४४ ॥
कृष्णान्निदिनद्वौही हस्त्यश्वान्यादिनिक्कयी । मेतनिर्यातकश्चैव न भूयः पुरुषो
भवेत् ॥ ४५ ॥

इत्यतः पञ्चमस्कन्धे नमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(अथ दशमोऽध्यायः ।)

[illegible]
$$1 - \frac{1}{\sqrt{1 + \frac{v^2}{c^2}}} = \frac{1}{2} \quad \Rightarrow \quad \frac{1}{\sqrt{1 + \frac{v^2}{c^2}}} = \frac{1}{2} \quad \Rightarrow \quad \sqrt{1 + \frac{v^2}{c^2}} = 2 \quad \Rightarrow \quad 1 + \frac{v^2}{c^2} = 4 \quad \Rightarrow \quad \frac{v^2}{c^2} = 3 \quad \Rightarrow \quad v = c\sqrt{3}$$

2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

[Illegible handwritten notes]

अपमानात्तपोवृद्धिः संमानात्तपसः क्षयः । अर्चितः पूजितो विप्रो दुग्ध्वा गौरिर्व
सीदाति ॥ १० ॥ आप्यायते यथा धेनुस्तृणैरमृतसंभवैः । एवं जपैश्च होमैश्च पुनरा-
प्यायते द्विजः ॥ ११ ॥ मातृवत्परदारांश्च परद्रव्याणि लोष्टवद् । आत्मवत्सर्वभू-
तानि यः पश्यति स पश्यति ॥ १२ ॥ रजकव्याधशैलूपवेशुचर्मोपजीविनाम् । यो
भुङ्क्ते भुक्तमेतेषां प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ १३ ॥ अगम्यागमनं कृत्वा अर्भक्यस्य
च भक्षणम् । शुद्धिक्षान्द्रायणं कृत्वा अर्थैर्वोक्तं तथैव च ॥ १४ ॥ अग्निहोत्रं त्यजेत्तु
स नरो वीरहा भवेत् । तस्य शुद्धिर्विधातव्या नान्या चान्द्रायणादृते ॥ १५ ॥ विवा-
होत्सवयज्ञेषु अन्तरा मृतसूतके । सद्यः शुद्धिं विजानीयात्पूर्वसंकल्पितं च यद् ॥ १६ ॥
देवद्रोण्यां विवाहे च यज्ञेषु प्रततेषु च । कल्पितं सिद्धमन्नाद्यं नाशीचं मृतसूतके ॥ १७ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

इत्यापस्तम्बस्मृतिः समाप्ता ।

=====

१ क. प. र. व. 'दमस्तति' । का. 'दमस्तति' । २ क. र. व. 'दमस्तति' । ३ क. र. व. 'दमस्तति' । ४ क. र. व. 'दमस्तति' । ५ क. र. व. 'दमस्तति' । ६ क. र. व. 'दमस्तति' । ७ क. र. व. 'दमस्तति' । ८ क. र. व. 'दमस्तति' । ९ क. र. व. 'दमस्तति' । १० क. र. व. 'दमस्तति' । ११ क. र. व. 'दमस्तति' । १२ क. र. व. 'दमस्तति' । १३ क. र. व. 'दमस्तति' । १४ क. र. व. 'दमस्तति' । १५ क. र. व. 'दमस्तति' । १६ क. र. व. 'दमस्तति' । १७ क. र. व. 'दमस्तति' ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

औशनसस्मृतिः ।

* अतः प्ररं प्रवक्ष्यामि जातिवृत्तिविधानकम् । अनुलोमविधानं च प्रतिलोमविधिं
तथा ॥१॥ सान्तरालकसंयुक्तं सर्वं संक्षिप्य चोच्यते । नृपाद्ब्राह्मणकन्यायां विवाहेषु
समन्वयात् ॥२॥ जातः सूतोऽत्र निर्दिष्टः प्रतिलोमविधिर्दिजः । वेदानर्हस्तथा चैषां
धर्माणामनुबोधकः ॥३॥ सूताद्विप्रसूतायां सुतो वेणुक उच्यते । नृपायामेव न यैव जातो
यंश्चर्मकारकः ॥ ४ ॥ ब्राह्मण्यां क्षत्रियाच्चौर्याद्व्यकारः प्रकीर्तितः । वृत्तं च शूद्रैव-
त्तस्य द्विजत्वं प्रतिषिध्यते ॥ ५ ॥ यानानां ये च वोढारस्तेषां च परिचारकाः । शूद्र-
वृत्त्यां तु जीवन्ते(न्ति)न क्षात्रं धर्ममाचरेत् ॥ ६ ॥ ब्राह्मण्यां वैश्यसंसर्गाज्जातो
मागध उच्यते । वन्दित्वं ब्राह्मणानां च क्षत्रियाणां विशेषतः ॥ ७ ॥ प्रशंसावृत्ति-
को जीवेद्वैश्यप्रैषकरस्तथा । ब्राह्मण्यां शूद्रसंसर्गाज्जातश्चाण्डाल उच्यते ॥८॥ सीसमा-
भरणं तेषां कार्णायसमथापि वा । व(व)र्षी कण्ठे समावध्य झल्लरीं कक्षतोऽपि वा
॥ ९ ॥ मलापकर्षणं ग्रामे पूवार्धे परिशुद्धिकम् । नापराहे प्रविष्टोऽपि वहिर्ग्रामाच्च
नैर्ऋते ॥ १० ॥ पिण्डीभूता भवन्त्यत्र नो चेद्वैश्या विशेषतः । चाण्ड लाद्वैश्यकन्य-
कायां जातः श्वपच उच्यते ॥ ११ ॥ श्वमांसभक्षणं तेषां श्वान एव तु तपन्नम् ।
नृपायां वैश्यसंसर्गादायोगव इति स्मृतः ॥ १२ ॥ तन्तुवाया भवन्त्येने वसकांरयो-
पजीविनैः । शालिकाः केचिदत्रैव जीवनं वस्त्रनिर्मितम् ॥१३॥ आयोगवभ्य विषायां
जातास्ताम्रोपजीविनः । तस्यैव नृपकन्यायां जातः सूनिक उच्यते ॥ १४ ॥ सूनि-
कस्य नृपायां तु जात उद्ग्रन्थकः स्मृतः । निर्णेजयेयुर्वस्त्राणि अस्पृश्यश्च भवन्त्युत
॥ १५ ॥ नृपायां वैश्यतश्चौर्यात्पुलिन्दश्चेति कीर्तितः । पशुवृत्तिर्भवेत्तस्य हन्याद्वा दुष्ट-
सत्त्वकान् ॥ १६ ॥ नृपायां शूद्रसंसर्गाज्जातः पुल्कस उच्यते । सुरावृत्तिं समाकृत्य
मधुविक्रयकर्मणा ॥ १७ ॥ कृतकानां सुराणां च विक्रेता पाचको भवेत् । एतस्मा-
द्वैश्यकन्यायां जातो रजक उच्यते ॥ १८ ॥ * नृपायां शूद्रतश्चौर्याज्जातो रञ्जक
उच्यते । वैश्यायां रञ्जकाज्जातो नर्तको गायको भवेत् ॥ १९ ॥ वैश्यायां शूद्रसं-
र्गाज्जातो वैदेहकः स्मृतः । अजानां पालनं कुर्यान्महिषीणां गवाणाम् ॥ २० ॥

* अयं न प्रन्यारम्भः किं तु तद्भागारम्भ इति भाति । × एतदर्थम्याने प. पुस्तकेन्य प.ठ —
“अस्पृश्यान्मुकाज्जातो नर्तको गायको भवेत्” इति ।

१ प. 'रालिक' । २ क. ह 'विद्विज' । ३ म. ग प्रजायते । ४ क. म 'द्रात्' । ५ प 'च्याऽ.
नुर्ज' । ६ क. ग ह 'तिक्रामी' । ७ ख. ह 'प्रेत्यक' । ८ म. ह मलप' । ९ म. प पूर्ति । १० क
'द्वपवि' । ११ ख तद्ग्रन्थम् । १२ म. ह 'न' । शालि' । १३ म. ह 'गदेति' । १४ द. ग. प.
'निकम्प्यन्तु' ह' । १५ म. ग 'ताया' । १६ क. रजक उच्यते । अस्पृश्यान्मुकाज्जातो ग...भवेत् । १७ ।

दधिहीरज्यत्क्राणां विक्रयाज्जीवनं भवेत् । वैदेहकास्तु विप्रायां जाताश्चर्मोपजीविनः ॥ २१ ॥ नृपायामेव तस्यैव सूचिकः पाचकः स्मृतः । वैश्यायां शूद्रतथौर्याज्जातश्चक्री च उच्यते ॥ २२ ॥ तैलापिष्टकजीवी तु लवणं भौर्वयन्युनः । विधिना ब्राह्मणः प्राप्य नृप-यां तु समन्त्रकम् ॥ २३ ॥ जातः सुवर्ण इत्युक्तः सानुलोमद्विजः स्मृतः । अथ वर्णक्रियां कुर्वन्नित्यनैमित्तिकी क्रियाम् ॥ २४ ॥ अश्वं रथं हस्तिनं वा वाह-
येद्वै नृपाज्ञया । सैन्यापत्यं च भैषज्यं कुर्याज्जीवेत वृत्तिषु ॥ २५ ॥ नृपायां विप्रतथौर्यात्संजातो यो भिषक्स्मृतः । अभिषिक्तनृपस्याऽऽज्ञां प्रतिपाल्य तु वैद्यकः ॥ २६ ॥ आयुर्वेदमथाष्टाङ्गं तन्त्रोक्तं धर्ममाचरेत् । ज्योतिषं गणितं वाऽपि कार्दिकं वृत्तिमाचरेत् ॥ २७ ॥ नृपायां विधिना विप्राज्जातो नृप इति स्मृतः । नृपायां नृपसंस्पर्गात्ममादाद्गृहजातकः ॥ २८ ॥ सोऽपि क्षत्रिय एव स्यादभिषेके तु वर्जितः । अभिषेकं विना प्राप्य गौज इत्यभिधायकः ॥ २९ ॥ सर्वे तु राजवत्तस्य शस्यन्ते पट्टचन्धनम् । पुनर्भूकरणे राज्ञां नृपकानीन एव च ॥ ३० ॥ वैश्यायां विधिना विप्राज्जातो ह्यम्बष्ठ उच्यते । कृष्याजीवो भवेत्तस्य तथैवाऽऽग्नेयनर्तकः ॥ ३१ ॥ ध्वजविश्रावका वाऽपि अम्बष्ठाः शस्त्रजीविनः । वैश्यायां विप्रतथौर्यात्कुम्भकारः प्रजायते ॥ ३२ ॥ कुलालवृत्त्या जीवेत नापिता वा भवन्त्युत । सूतके भेतके वाऽपि दीक्षाकालेऽथ वापनम् ॥ ३३ ॥ नाभेरूर्ध्वं तु वपनं तस्मान्नापित उच्यते । फा-
यरथ इति जीवेत्तु विचरेष इतस्ततः ॥ ३४ ॥ कालाहौल्यं यमात्क्रौर्यं स्पष्टतरथ कृन्तनम् । आश्रयशरणि संश्लेष कथस्थ इति निर्दिशेत् ॥ ३५ ॥ शूद्रायां विधिना विप्राज्जातः पारशंसो मतः । भद्रकाली समाश्रित्य जीवेयुः पूजकाः स्मृताः ॥ ३६ ॥ शिवाग्रागमयिद्याधैस्तथा मर्दलवृत्तिभिः । तस्यां वै चौरसद्वृत्तो निपादो जात उच्यते ॥ ३७ ॥ यने दृष्टमृगान्हत्वा जीवनं मांसविक्रयम् । नृपाज्जातोऽथ गृह्यायां वैश्या-
या विधिना सुतः ॥ ३८ ॥ वैश्यवृत्त्या तु जीवेत न क्षात्रं धर्ममाचरेत् । तस्यां तस्यैव चौर्येण मणिकारः प्रजायते ॥ ३९ ॥ मणीनां राजतां कुंपीन्मुक्तानां वेधन-
क्रियाम् । प्रचालानां च सूत्रैव शङ्खानां बलनक्रियाम् ॥ ४० ॥ शूद्रायां विप्रसंस्-
र्गाज्जात उग्र इति स्मृतः । नृपस्य दण्डधीरः स्याद्दण्डं दण्डे(ण्डपे)षु संचरेत् ॥ ४१ ॥

१५ 'नृपायामेव' । 'वि' । २ ग 'भाष्येऽस्तु' । 'वि' । ३ घ 'हमेऽस्तु' । 'वि' । ४ ङ घ.
'नृपायामेव' । ५ घ 'प्राप्तमार्गं च धर्म' । ६ ट 'गो' । ७ ङ 'पादेय' । ८ ट 'स्मृति' ।
९ ट. 'पञ्चमोऽपि' । १० घ 'विप्र' । ११ ट 'पादेय' । १२ घ 'स' । १३ ट. 'काश्चित्' । ग. 'पादेय' । १४ घ 'सि' । १५ ट 'स' । १६ घ 'स' । १७ ट 'स' । १८ ट. 'स' । १९ ट. 'स' । २० घ. 'स' । २१ ट. 'स' । २२ घ. 'स' । २३ ट. 'स' । २४ घ. 'स' । २५ ट. 'स' । २६ घ. 'स' । २७ ट. 'स' । २८ घ. 'स' । २९ ट. 'स' । ३० घ. 'स' । ३१ ट. 'स' । ३२ घ. 'स' । ३३ ट. 'स' । ३४ घ. 'स' । ३५ ट. 'स' । ३६ घ. 'स' । ३७ ट. 'स' । ३८ घ. 'स' । ३९ ट. 'स' । ४० घ. 'स' । ४१ ट. 'स' ।

ः तस्यां वै चौरसंवृत्त्या जातः शूलिक उच्यते । जातदुष्टान्समारोप्यं शूलकर्मणि योज-
येत् ॥ ४२ ॥ शूद्रायां वैश्यसंसर्गाद्विधिना सूचकः स्मृतः । सूचकादिमकन्यायां
जातस्तक्षक उच्यते ॥ ४३ ॥ शिल्पकर्मणि चान्यानि प्रासादलक्षणं तथा । नृपाया-
मेव तस्यैव जातो यो मत्स्यबन्धकः ॥ ४४ ॥ शूद्रायां वैश्यतश्चौर्यात्कटकार इति
स्मृतः । वसिष्ठशापात्रेतायां केचित्पारशवास्तथा ॥ ४५ ॥ वैखानसेन केचित्तु केचि-
द्भागवतेन च । वेदशास्त्रावलम्बास्ते भविष्यन्ति कालौ युगे ॥ ४६ ॥ कटकारा-
स्ततः पञ्चान्नारायणगणाः स्मृताः । शारङ्गौ वैखानसेनोक्ता तन्त्रमार्गविधिक्रियाः
॥ ४७ ॥ निषेकाद्याः श्मशानान्ताः क्रियाः पूजाङ्गर्भूत्रघृक् । पञ्चरात्रेण वा कश्चि-
त्तन्त्रोक्तं धर्ममाचरेत् ॥ ४८ ॥ शूद्रादेव तु शूद्रायां जातः शूद्र इति स्मृतः । द्विजशु-
श्रूषणपरः पाकयज्ञपरान्वितः ॥ ४९ ॥ सच्छूद्रं तं विजानीयादसच्छूद्रस्ततोऽन्यथा ।
चौर्यात्काकवचो ज्ञेया अश्वानां तृणवाहकः (१) ॥ ५० ॥ एतत्संक्षेपतः प्रोक्तं जाति-
वृत्तिविभागशः । जात्यन्तराणि दृश्यन्ते संकल्पादित एव तत् ॥ ५१ ॥

इत्यौशनसं धर्मशास्त्रम् ।

शुक(औशनस)स्मृतिः समाप्ता ।

=====

१ ख. ग. दम्ब दै चर । २ ख. दुष्टिक । ग. दुष्टिक । द. सुष्टिक । ३ क. जाता दुष्टान्समारो-
प्य । ४. जातदुष्टान्समारोप्य शूलक । ५ ग. "पयस्विक" । ५. क. "गान्ते विप्रमोक्षे" । ६ ग.
"वृद्ध" । ६ । ७ ख. व. श्मन्ने प्रोक्तं यमे श्मन्ने । ८ क. घ. "कर्मणि" ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

ॐ सामवेदाय नमः ।

गोभिलस्मृतिः ।

(तत्र प्रथम प्रपाठकः ।)

अथातो गोभिलोक्तानामन्येषां चैव कर्मणाम् । अस्पृष्टानां विधिं सम्यग्दर्शयिष्ये
प्रदीपवत् ॥ १ ॥ त्रिवृदूर्ध्ववृत्तं कार्यं तन्तुत्रयमधोवृत्तम् । त्रिवृत्तद्योपवीतं स्यात्तस्यै-
को ग्रन्थिरिष्यते ॥ २ ॥ पृष्ठवंशे च नाभ्यां च धृतं यद्विन्दते कटिम् । तद्धार्यमुपवीतं
स्यान्नात्र(ति)लम्बं न चोच्छ्रितम् ॥ ३ ॥ सदोपवीतिना भाव्यं सदा वद्गशिखेन च ।
विशिखो व्युपवीतश्च यत्करोति न तत्कृतम् ॥ ४ ॥ त्रिः प्राश्यापो द्विरन्मज्ज्य खा-
न्यद्भिः समुपस्पृशेत् । आस्यनासाक्षिकर्णीश्च* नाभिवक्षाः शिरोंसकान् ॥ ५ ॥ अङ्गु-
ष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं चैवमुपस्पृशेत् । अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां च चक्षुः श्रोत्रं पुनः
पुनः ॥ ६ ॥ - कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं हृदयं च तलेन वै । सर्वाभिस्तु शिरः पश्चा-
द्बाहुं चाग्रेण संस्पृशेत् ॥ ७ ॥ यत्रोपदिश्यते कर्म कर्तुरङ्गं न तृच्यते । दक्षि-
णस्तत्र विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः ॥ ८ ॥ यत्र दिङ्निगमो न स्याज्जपहोमादि-
कर्मतु । तिस्रस्तत्र दिशः प्रोक्ता ऐन्द्रीसौम्यापराजिताः ॥ ९ ॥ तिष्ठन्नासीनः शूद्रो वा
नियमो यत्र नेदृशः । तदासीनेन कर्तव्यं न प्रह्वेन न तिष्ठता ॥ १० ॥ गौरी पद्मा
शची मेधा सावित्री विजया जया । देवसेना स्वधा स्वाहा मातरः लोकमातरः ॥ ११ ॥
धृतिः शुष्टिस्तथा तुष्टिरात्मदेवतया सह । गणेशेनाधिकास्त्वेता वृद्धौ पूज्याश्चतुर्दश
(षोडश) ॥ १२ ॥ कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः सगणाधिपाः । पूजनीयाः प्रयन्नं न
पूजिताः पूजयन्ति ताः ॥ १३ ॥ प्रतिभासु च शुभ्रासु तिष्ठित्वा वा पटादिषु । अपि
वाऽक्षतपुञ्जेषु नैवेद्यैश्च पृथग्विधैः ॥ १४ ॥ कुड्यलत्रां वसोधारा सप्तशान् घृतेन तु ।
कारयेत्पञ्चधारां वा नातिनीचां न चोच्छ्रिताम् ॥ १५ ॥ अनिष्टा तु पितृञ्च्राद्धे
न कुर्यात्कर्म वैदिकम् । तत्रापि मातरः पूर्वं पूजनीयाः प्रयन्नं न ॥ १६ ॥

* अत्र कर्णे चेति भवितुं युज्यम् । मध्यमपदलोपी वा एतत्संज्ञः । अत्रादि मनुस्मृत्यादिभिः कर्मण्य-
पातो युक्तः । पूर्ववत्त्वमात्रो वा । - हृत्तुल्ये चोक्तं है - ।

आयुष्याणि च शान्त्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः । पट्भ्यः पितृभ्यस्तदनु भक्त्या
 श्राद्धमुपक्रमेत् ॥ १७ ॥ वसिष्ठोक्तो विधिः कृत्स्नो द्रष्टव्योऽत्र निरामिषः । अतः परं
 प्रवक्ष्यामि विशेष इह यो भवेत् ॥ १८ ॥ प्रातरामन्त्रितान्विप्रान्युग्मानुभयतस्तथा ।
 उपवेश्य कुशान्दद्याद्वज्रनैव हि पाणिना ॥ १९ ॥ हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतकाः
 पाकयज्ञिकाः । समूलाः पितृदै(दे)वत्याः कल्माषा वैश्वदेविकाः ॥ २० ॥ हरिता वै
 सपिञ्जलाः शुद्धाः स्निग्धाः समाहिताः । रत्निमात्राः प्रमाणेन पितृतीर्थेन सं-
 स्कृताः ॥ २१ ॥ पिण्डार्थं ये स्क्रु(स्तृ)ता दर्भाः स्तरणार्थं तथैव च । धृतैः कृते च
 विष्णून्ने त्यागस्तेषां विधीयते ॥ २२ ॥ दक्षिणं पातयेज्जानु देवान्परिचरन्सदा ।
 पातयेदितरज्जानु पितृन्परिचरन्नापि ॥ २३ ॥ निपातो नैव सव्यस्य जानुनो विद्यते
 काचित् । सदा परिचरेद्भक्त्या पितृन्पयत्र देववत् ॥ २४ ॥ पितृभ्य इति दत्तेषु उप-
 वेद्य कुशेषु तान् । गोत्रनामभिरामन्त्र्य पितृन्धर्मं प्रदापयेत् ॥ २५ ॥ नात्रापसव्य-
 करणं न पित्र्यं तीर्थमिष्यते । पात्राणां पूरणादीनि दैवेनैव हि कारयेत् ॥ २६ ॥
 ज्येष्ठोत्तरकरान्युग्मान्कराग्राग्रपवित्रकान् । कृत्वाऽर्घ्यं संप्रदातव्यं नैकैकस्य प्रदी-
 यते ॥ २७ ॥ अनन्तर्गभिणं साग्रं कौशं द्विदलमेव च । प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं
 यत्र कुत्रचित् ॥ २८ ॥ एतदेव हि पिञ्जूलया लक्षणं समुदाहृतम् । आज्यस्योत्पव-
 नार्थं यत्तदप्येतावदेव तु ॥ २९ ॥ एतत्प्रमाणमेवैके कौशीमेवाऽऽर्द्रमञ्जरीम् । शुष्कां-
 वा शीर्णकुसुमां पिञ्जूर्लां परिचक्षते ॥ ३० ॥ पित्र्यमन्त्र्या(न्त्रा)नुद्वण आत्मात्मभे-
 धभेक्षणे । अयोवायुसमुत्सर्गे प्रहासेऽनृतभाषणे ॥ ३१ ॥ मार्जारमुख(प)कम्पणे आकृ-
 (तृ)ष्टे क्रोधसंभवे । निमित्तेष्वेव सर्वत्र कर्म कुर्वन्नपः स्पृशेत् ॥ ३२ ॥ अक्रिया
 त्रिविधा प्राक्ता विद्वद्भिः कर्मकारिणाम् । अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथा-
 क्रिया ॥ ३३ ॥ स्वशाखाश्रयमुत्सृज्य परशाखाश्रयं च यः । कर्तुमिच्छति दुर्मेधा मोघं
 तत्तस्य चेष्टितम् ॥ ३४ ॥ यन्नाऽऽज्ञातं स्वशाखायां परोक्तमविरोधि च । विद्वद्भिस्तद-
 नुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥ ३५ ॥ प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद्यदि मोहान्कथंचन । यतस्त-
 दन्यथाभूतं तत एव समापयेत् ॥ ३६ ॥ समाप्तं यदि जानीयान्मथैतदयथा कृतम् ।
 तावदेव पुनः कुर्यान्नाऽऽवृत्तिः सर्वकर्मणः ॥ ३७ ॥ प्रधानस्याक्रिया यत्र सादृशं
 तन्क्रियते पुनः । तदङ्गस्याक्रियायां च नाऽऽवृत्तिर्नैव तन्क्रिया ॥ ३८ ॥ मधु
 म्भित्तिदि यस्मिन् त्रिर्ज्योऽग्नितुमिच्छताम् । गायत्र्यनन्तरं सोऽत्र मधुमन्त्रविवर्जितः
 ॥ ३९ ॥ न चाश्वन्मु जपेदत्र कदाचिन्पितृमंहिताम् । अन्य एव जपः कार्यः गोम-
 मादादिकः शुभः ॥ ४० ॥

यस्तत्र प्रक(कि)रोऽन्नस्य तिलम(व)यववत्तथा । उच्छिष्टसंनिधौ सोऽत्र
तृप्तेषु विपरीतकः ॥ ४१ ॥ संपन्नमिति तृप्ताः स्थ प्रश्नस्थाने विधीयते । सुसंपन्न-
मिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ ४२ ॥ प्राग्ग्रेष्वथ दर्भेषु आद्यमामन्त्र्य पूर्ववत् ।
अपः क्षिपेन्मूलदेशेऽवनेनिष्वेनि(ति) पात्रतः ॥ ४३ ॥ द्वितीयं च तृतीयं च मध्यदे-
शाग्रदेशयोः । मातामहप्रभृतीस्तु एतेषामेव वामतः ॥ ४४ ॥ सर्वस्मादन्नमुद्धृत्य
व्यञ्जनैरुपसिच्य च । संयोज्य यवकर्कन्धुदधिभिः प्राङ्मुखस्ततः ॥ ४५ ॥ अव-
नेजनवात्पिण्डान्दत्त्वा विल्वप्रमाणकान् । तत्पात्रक्षालनेनाथ पुनरप्यवनेजयेत् ॥ ४६ ॥
उत्तरोत्तरदानेन पिण्डानामुत्तरोत्तरम् । भवेदर्धश्चाधराणामधरश्चाद्धर्मणि ॥ ४७ ॥
तस्माच्छ्राद्धेषु सर्वेषु वृद्धिमत्स्वितरेषु च । मूलमध्याग्रदेशेषु ईषत्सिक्तांश्च निर्वपेत्
॥ ४८ ॥ गन्धादीनि क्षिपेत्तूर्णानि तत आवाहयेद्विजान् । अन्यत्राप्येव स्याद्य-
वादिरहितो विधिः ॥ ४९ ॥ दक्षिणाप्रवणे देशे दक्षिणाभिमुखस्य च । दक्षिणाग्रेषु
दर्भेषु एषोऽन्यत्र विधिः स्मृतः ॥ ५० ॥ अथाग्रभूमिमासिञ्चेत्सुसंप्रोक्ष(क्षि)-
तमस्त्विवा । शिवा आपः सन्त्विवा च युग्मानेवोदकेन च ॥ ५१ ॥ सौमनस्यम-
स्त्विवा च पुष्पदानमनन्तरम् । अक्षि(क्ष)तं चारिष्टं चास्त्वित्यक्षतान्प्रतिदाप-
येत् ॥ ५२ ॥ अक्षय्योदकदानं तु अर्घ्य(र्घ्य)दानवदिष्यते । पृष्ठयैव नित्यं
तत्कुर्यान्न चतुर्थ्या कदाचन ॥ ५३ ॥ प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वास्वेव द्विजोत्तमैः ।
पवित्रान्तर्हितान्पिण्डान्सिञ्चेदुत्तानपात्रकृत् ॥ ५४ ॥ युग्मानेव स्वस्तिवाच्याङ्गुष्ठप्र-
श्नैर्हत्तस्तदा (?) । कृत्वा धुर्यस्य पित्र्यस्य प्रणम्यानुव्रजेततः ॥ ५५ ॥ एष
श्राद्धविधिः कृत्स्न उक्तः संक्षेपतो मया । ये विदन्ति न मुह्यन्ति श्राद्धकर्मसु ते
कचित् ॥ ५६ ॥ इदं शास्त्रं च गुह्यं च परिसंख्यानमेव च । वसिष्ठोक्तं च यो वेद
स श्राद्धं वेद नेतरः ॥ ५७ ॥ असकृद्यानि कर्माणि क्रियेरन्कर्मकारिभिः । प्रति-
प्रयोगं नैताः स्युर्म र]चिरश्राद्ध एव च ॥ ५८ ॥ आधाने होमयोश्चैव वैश्वदेवे
तथैव च । वलिकर्मणि दर्शे च पौर्णमासे तथैव च ॥ ५९ ॥ नवयज्ञे च यज्ञज्ञा वद-
न्त्येवं मनीषिणः । एकमेव भवेच्छ्राद्धमेतेषु न पृथक्पृथक् ॥ ६० ॥ नाष्टकासु भवे-
च्छ्राद्धं न श्राद्धे श्राद्धमिष्यते । न सोप्यन्तीजातकर्मश्रोपितागतकर्मसु ॥ ६१ ॥
विवाहादि(दिः) कर्मगणो य उक्तो गर्भाधानपुंसवनान्तः (?) । विवाहादावे-
कमेवात्र कुर्याच्छ्राद्धं नाऽऽदौ कर्मणः कर्मणः स्यात् ॥ ६२ ॥

१ क 'धस्वाय' । २ क 'र्यना सुप्रतिप्रोक्षं स' । ३ क 'स्त्वे द्वि' । ४ ख 'हते म्दा' । ५ ख, ग, विन्दन्ति । ६ ख, ग 'दमेव' ।

प्रदीपे श्राद्धमेकं स्याद्गोनिष्क्रान्तप्रवेशयोः । न श्राद्धं युज्यते कर्तुं प्रथमे
 पुष्टिकर्मणि ॥ ६३ ॥ हलाभियोगादिषु तु पदसु कुर्यात्पृथक्पृथक् । प्रतिप्रयोगमप्ये-
 षामादावेकं तु कारयेत् ॥ ६४ ॥ बृहत्पत्रक्षुद्रपशुस्वस्त्यर्थं परिविण्यतोः । सूर्येन्द्रोः
 कर्मणी ये तु तयोः श्राद्धं न विद्यते ॥ ६५ ॥ गणशः क्रियमाणेषु मातृभ्यः पूजनं
 सकृत् । सकृदे(दे)व भवेच्छ्राद्धमादौ न प्र(पृ)थगादिषु ॥ ६६ ॥ न दशाग्रन्थिकेनैव
 विषवदष्टकर्मणि । कृमिदण्डचित्सायां नैव शेषेषु विद्यते ॥ ६७ ॥ यत्र यत्र भवे-
 च्छ्राद्धं तत्र तत्र च मातरः । प्रासाङ्गिकमिदं प्रोक्तमतः प्रकृतमुच्यते ॥ ६८ ॥ आधा-
 नकाला ये प्रोक्तास्तथा याश्चाग्रियोनयः । तदाश्रयोऽग्निमादध्यादग्निमानग्रजो
 यादि ॥ ६९ ॥ दाराधिगमनाधाने यः कुर्यादग्रजाग्रिमः । परिवेत्ता स विज्ञेयः परि-
 वित्तिस्तु पूर्वजः ॥ ७० ॥ परिवित्तिपर(रि)वेत्तारौ नरकं गच्छतो ध्रुवम् । अपि
 चीर्णप्रायश्चित्तौ पादोनफलभागिनौ ॥ ७१ ॥ देशान्तरस्थस्त्रीवैकृषणानसहोदरान् ॥
 वेश्यातिसक्तपतितशूद्रतुल्यातिरोगिणः ॥ ७२ ॥ जडमूकान्धवधिरकुब्जवामनकुण्ठ-
 कान् । अतिवृद्धानभार्याश्च कृषिसक्तान्नृपस्य च ॥ ७३ ॥ धनवृद्धिप्रसक्तांश्च काम-
 तोऽकारिणस्तथा । कुलटोन्मत्तचौरांश्च परिविन्दन्न दुष्यति ॥ ७४ ॥ धनवार्धुषिकं
 राजसेवकं कर्मकं तथा । प्रोक्षि(पि)तं च प्रतीक्षेत वर्षत्रयमपि त्वरन् ॥ ७५ ॥
 प्रोषितं यद्यशृण्वानस्त्वप्रादन्ते समाचरेत्(?) । आगते तु पुनस्तस्मिन्पादं वा शुद्धये
 चरेत् ॥ ७६ ॥ लक्षणे प्राग्गताया(ताया)स्तु प्रमाणं द्वादशाङ्गुलम् । तन्मूलसक्ता
 योदीची तस्या एतन्न चोत्तरम् ॥ ७७ ॥ उदग्गताया (याः) संलग्ना ज्ञेयाः प्रादे-
 शमात्रिकाः । सप्तसप्ताङ्गुलानि स्युः कुशेनैव समुल्लिखेत् ॥ ७८ ॥ मानक्रियायां
 युक्तायामनुक्ते मानकर्तरि । मानकृद्यजमान(नः) स्यावि(द्वि) दुषामेव(प) निश्चयः
 ॥ ७९ ॥ पुण्यमेवाऽऽदधीताग्निं स हि सर्वैः प्रशस्यते । अनर्धुकत्वं यत्तस्य काम्यै-
 स्तन्नीयते शमम् ॥ ८० ॥ यस्य दत्ता भवेत्कन्या वाचा सत्येन केनाचित् । सोऽन्यां
 समिधमाधास्यन्नादधीतैव नान्यथा ॥ ८१ ॥ अनूदैव तु सा कन्या पञ्चत्वं यदि
 ति । न तथा व्रतलोपोऽस्य तेनैवान्यां समुद्रहेत् ॥ ८२ ॥ अथ चेन्न लभेतान्यां
 याचमानोऽपि कन्यकाम् । तमग्निमात्मसात्कृत्वा क्षिप्रं स्यादुत्तराश्रमी ॥ ८३ ॥

वह्नीभिः सवर्णाभिश्च जन्मतः । कार्यमग्निच्युतेराभिः साध्वीभिर्मन्यनं पृथक् ॥१०३॥
 नात्र शूद्री प्रयुज्जीत न द्रोहद्वेषकारिणीम् । न चैवाव्रतस्थां नान्यपुंसा च सह संगताम्
 ॥ १०४ ॥ ततः शक्ततरा पश्चादासामन्यतराऽपि वा । उपेतानां वाऽन्यतमो मन्ये-
 दग्निं निकामतः ॥ १०५ ॥ जातस्य लक्षणं कृत्वा तं प्रणीय समिध्य च । आधाय
 समिधं चैव ब्रह्माणं चोपवेशयेत् ॥ १०६ ॥ ततः पूर्णाहुतिं हुत्वा सर्वतन्त्रसमन्वि-
 ताम् । गां दद्याद्यज्ञवांस्त्वन्ते ब्रह्मणे वाससी तथा ॥ १०७ ॥ होमपात्रमनादेशे द्रव-
 द्रव्ये सुवः स्मृतः । पाणिरेवेतरस्मिन्स्तु सुचै(चा) वाऽत्र तु हूयते ॥१०८॥ खादिरो
 वाऽथ पाणो वा द्विवितस्तिः सुवः स्मृतः । सुग्वाहुमात्रा विज्ञेया वृत्तस्तु प्रग्रह-
 स्तयोः ॥१०९॥ सुवाग्रे घ्राणवत्खातं द्व्यङ्गुष्ठं *परिमण्डलम् । सर्वखातं स निर्वाहं
 सुचश्चार्धषडङ्गुलम् = ॥ ११० ॥ प्रागग्रैश्च कुशैः कार्यः संप्रमार्गो जुहु(हू)पता ।
 प्रतापनं च लिप्तानां प्रक्षाल्योष्णेन वारिणा ॥ १११ ॥ प्राञ्चं प्राञ्चमुर्दङ्ङ्ये रुदगग्रं
 समीपतः । तत्तथाऽऽसादयेद्द्रव्यं यद्यथा विनियुज्यते ॥ ११२ ॥ आज्यं हव्यमना-
 देशे जुहोतिषु विधीयते । मन्त्रश्च देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥ ११३ ॥
 नाङ्गुष्ठादधिक(का) ग्राह्या समित्स्थूलतया क्वचित् । न वियुक्ता त्वचा चैव न सकीटा
 न पाटिता ॥ ११४ ॥ प्रादेशान्नाधिका न्यूना न च(स)शाखाविशाखिका । न सपर्णा
 न निर्वीर्या होमेषु च विजानता ॥ ११५ ॥ प्रादेशद्वयमिध्मस्य प्रमाणं परिकीर्तितम् ।
 एवंविधाभिरेवेह समिद्धिः सर्वकर्मसु ॥ ११६ ॥ समिधोऽष्टादंशेध्मस्य प्रवदन्ति
 मनीषिणः । दशे च पौर्णमासे च क्रियास्त्व(स्व)न्यासु विंशतिः ॥ ११७ ॥ समिधा-
 दिषु होमेषु मन्त्रदैवतवर्जिताः । पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च इन्धनार्थं समिद्धवेत् ॥ ११८ ॥
 इध्मोऽप्येधार्थमाचार्यैर्हविराहुतिषु स्मृतः । यत्र वाऽस्य निवृत्तिः स्यात्तत्स्पष्टी करवा-
 ण्यहम् ॥ ११९ ॥ अङ्गहोमसमित्तन्त्रसौष्णा(प्य)न्त्याख्येषु कर्मसु । येषां चैतदुपर्युक्तं
 तेषु तत्सदृशेषु च ॥ १२० ॥ अक्षभङ्गादि विपदि जपहोमादिकर्मणि । कृत्वाऽऽहुतिषु
 सर्वासु नैतेष्विध्मो विधीयते ॥१२१॥ सूर्येऽस्तशैलमप्राप्ते पट्त्रिंशद्भिः सदाऽङ्गुलैः ।

* एतदग्रे स्थलमित्यधिकमादर्शपुस्तकेषु । = एतदग्रे कुर्यादित्यधिकमादर्शपुस्तकेषु ।

मलाः । नूनं सर्वे क्षयं यान्ति किमुतैकं नदीरजः ॥ १४६ ॥ ऋषीणां सिच्यमानानामन्तरालं समाश्रितः । संपिबेद्यः शरीरेण पर्व(र्ष)न्मुक्तजलच्छदाः ॥ १४७ ॥ विद्यादीन्ब्राह्मणः कामान्वरादीन्कन्यका ध्रुवम् । आमुष्मिकान्य(न)पि मुख्यानाप्नुयात्स न संशयः ॥ १४८ ॥ अशुच्यशुचिना दत्तमांसमृच्छं जलादिना(!) । अन्तर्गतदशाहास्तु प्रेता रक्षांसि भुञ्जते ॥ १४९ ॥ स्वर्धुन्यम्भःसमानि स्युः सर्वाण्यम्भांसि भूतले । कूपस्थान्यपि सोमार्कग्रहणे नात्र संशयः ॥ १५० ॥

इति श्री[गोभिलप्रोक्ते]कर्मप्रदीपे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीय प्रपाठक ।)

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि संध्योपासनकं विविम् । अनर्हः कर्मणां विप्रः संध्याहीनो यतः स्मृतः ॥ १ ॥ सव्ये पाणौ कुशान्कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियाम् । ह्रस्वाः प्रचरणाय स्युः कुशा दीर्घास्तु वर्हिषः ॥ २ ॥ दर्भाः पवित्रमित्युक्तमैतः संध्यादिकर्मणि । सव्यः सोपग्रहः कार्यो दाक्षिणः सपवित्रकः ॥ ३ ॥ रक्षयेद्वारिणाऽऽत्मानं परिक्षिप्य समन्ततः । शिरसो मार्जनं कुर्यात्कुशैः सोदकविन्दुभिः ॥ ४ ॥ प्रणवो भूर्भुवः स्वश्च सावित्री च तृतीयका । अवदैवतस्तृचश्चैव चतुर्थ इति मार्जनम् ॥ ५ ॥ भूराद्यास्तिस्र एवैता महाव्याहृतयोऽव्ययाः । महर्जनस्तपः सत्यं गायत्री च शिरस्तथा ॥ ६ ॥ आपो ज्योतीरिसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरिति शिरः । प्रतिप्रतीकं प्रणवमुच्चारयेदन्ते शिरसः ॥ ७ ॥ अर्चयन्ति तपः सत्यं मधु क्षरन्ति दिवि आपो०(?) । एता एनां सहानेन तथैभिर्दशभिः सह ॥ ८ ॥ त्रिर्जपेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते । करेणोद्धृत्य-सलिलं घ्राणमासाद्य तत्र च ॥ ९ ॥ जपेदनायतासुर्वा त्रिः सकृद्वाऽघमर्पणम् । उत्थायार्कं प्रति प्रोहोत्रिकोणाञ्जलिमम्भसः ॥ १० ॥ उच्चित्रमित्यृग्वयेन उपातिष्ठेदन्तरम् । संध्याद्वयेषूपरथानमेतदाहुर्मनीषिणः ॥ ११ ॥ मध्ये त्वह्म उपस्पर्श- (स्पृश्य) विभ्राडादीच्छया जपेत् । तदसंपृक्तपार्ष्णिर्वै(वा ए)रुपादर्धपादपि ॥ १२ ॥ कुर्यात्कृताञ्जलिर्वाऽपि ऊर्ध्वबाहुरथापि वा । यत्र स्यात्कृच्छ्रभूयस्त्वं श्रेयसोऽपि मनीषिणः ॥ १३ ॥

भूयस्त्वं ब्रुवते तत्र कृच्छ्राच्छ्लेयो ह्यवाप्यते । तिष्ठेदुदयनात्पूर्वा मध्यमामपि श-
 क्तितः ॥ १४ ॥ आसीतास्तमयाचान्त्यां संध्यां पूर्वत्रिकं जपेत् । एतत्संध्यात्रयं प्रोक्तं
 ब्राह्मण्यं यत्र तिष्ठति ॥ १५ ॥ यस्य नास्त्यादरस्तत्र न स ब्राह्मण उच्यते । संध्या-
 लोपाच्च चकितः स्नानशीलस्तु यः सदा ॥ १६ ॥ ते दोषा नोपसर्पन्ति गरुत्मन्त-
 र्मिवोरगाः । वेदमादित आरभ्य शक्तितोऽहरहर्जपेत् ॥ १७ ॥ उपतिष्ठेत्ततो रुद्रमर्वा-
 ग्वा वैदिकाज्जपात् । अधाद्भिस्तर्पयेद्देवान्सतिलाभिः पितृनपि । नामान्ते
 तर्पयामीति आदावोमिति च ब्रुवन् ॥ १८ ॥ ब्रह्माणं विष्णुं रुद्रं प्रजापतिं वेदान्दे-
 वांश्चन्द्रांस्यृषीन्पुराणानाचार्यान्गन्धर्वानितरान् । मासं संवत्सरं सावयवं देवीरप्स-
 रसो देवानुगान्नागान्सागरान्पर्वतान्सरितो दिव्यान्मनुष्यान्यक्षान्रक्षांसि सुपर्णान्पि-
 शाचान्पृथिवीमपीपथीभ्यः(धीः) पशून्वनस्पतीन्भूतग्रामं चतुर्विधमित्युपवीतीति ॥ १९ ॥
 अथ प्राचीनावीती यमं यमपुरुषान्कव्यवाहानं(हम)नलं सोममर्यमणमग्निष्यात्तान्सो-
 मपीधान्वर्हिपदोऽथ स्वान्पितृन्सकृत्सकृन्मातामहांश्चेति प्रतिपुरुषमभ्यसेज्ज्येष्ठभ्रातृ-
 स्वसु(श्वशु)रपितृव्यमातुलांश्च पितृवंशमातृवंशौ ये चान्ये मत्त उदकमर्हन्ति तांस्तर्प-
 यामीति । अयमवसानाञ्जलिरथ श्लोकः ॥ २० ॥ छायां यथेच्छेच्छरदातपार्तः पयः
 पिपासुः क्षुधितोऽलमन्नम् । वालो जनित्री जननी च वालं योन्पितृमांसं पुरुषश्च
 योषाम् ॥ २१ ॥ तथा भूतानि सर्वेणि स्थावराणि चराणि च । विषादुदङ्गमित्तिन्नि
 सर्वाभ्युदयकृद्धि सः ॥ २२ ॥ तस्मात्सदैतत्कर्तव्यमकुर्वन्महतैनसा । युज्यते ब्राह्मणः
 कुर्वन्निश्वमेतद्विभर्ति हि ॥ २३ ॥ अल्पत्वाद्धोमकालस्य हुत्वा तत्स्तानकर्मणः ।
 प्रातर्न तनुयात्स्तानं होमलोपो हि गर्ह(र्हि)तः ॥ २४ ॥ पश्चानामथ सत्राणां महता-
 मुच्यते विधिः । यैरिष्टा सततं विप्रः प्राप्नुयात्सन्न शाश्वतम् ॥ २५ ॥ देवभूतपितृ-
 ब्रह्ममनुष्याणामनुक्रमात् । महासत्राणि जानीयात् एवेह महामखाः ॥ २६ ॥ अव्या-
 पनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम् । होमोदैवो बलिभूतो(त)नृत्यज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥ २७ ॥
 श्राद्धं वा पितृयज्ञः स्यात्पित्रोर्वलिरथापि वा । यश्च श्रुतिजपः प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञ
 वो(चो)च्यते ॥ २८ ॥ स चार्वाकतर्पणात्कार्यः पश्चाद्वा प्रातराहुतेः । वैश्वदेवावसा
 वा नान्यत्रतं निमित्तकात् ॥ २९ ॥ अप्येकमाशयेदिमं पितृयज्ञार्थसिद्धये । अदे
 नास्ति चेदन्यो भोक्ता भोज्यमथापि वा ॥ ३० ॥ अप्युद्धृत्य यथाशक्न्यात्ति

किञ्चिदन्यं (नं) यथाविधि । पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो नयादहम्हर्द्रिं ॥ ३१ ॥
 पितृभ्य इदमित्युक्त्वा स्वधाकारमुदीरयेत् । हन्तकारं मनुष्येभ्यस्नदर्थं (थि) निनये-
 दपः ॥ ३२ ॥ ऋषिभिर्द्विरर्धमुक्तं विप्राणां मर्त्यवामिनां नित्यम् । अहनि तथा च
 तमभिवि(स्वि)न्याः सार्धप्रथमयामान्तः ॥ ३३ ॥ मायंप्रातर्वैश्वदेवः कनेव्यो बलिर्कर्म
 च । अनश्रुताऽर्थिमननमन्यथा किल्विपी भवेत् ॥ ३४ ॥ अमुष्ये नम इत्येवं बलि-
 दानं विधीयते । बलिदानः (न) प्रमाणार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ३५ ॥ स्वाहा-
 कारवपद्कारनमस्कारा द्विवौकसाम् । स्वधाकारः पितॄणां च हन्तकारो नृणां
 कृतः ॥ ३६ ॥ स्वधाकारेण निनयेत्पितॄणं बलिमतः सदा । तदध्येकै नमस्कारं कुर्वन्ने-
 नेति गौतमः ॥ ३७ ॥ नावराध्या बलयो भवन्ति महामार्जारः । श्रवणः प्रमाणा-
 देकत्र वेदविकृष्टा भवन्तीतरेतरमसंस्तुताश्च (?) ॥ ३८ ॥ अथ तद्विन्यासो वृद्धिपि-
 ण्डानिवोत्तरोत्तरांश्चतुरो बलीन्निदध्यात् ॥ ३९ ॥ पृथिव्यै वायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 प्रजापतय इति सव्यत एतेषामेकैकस्यैकैकमद्भ्य ओषधिवनस्पातिभ्य आकाशाय कामा-
 येत्येतेषामपि ॥ ४० ॥ मन्यश्च(व) इन्द्राय वासुकये ब्रह्मण इत्येतेषामपि रक्षोजनेभ्य
 इति ॥ ४१ ॥ सर्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्याः ॥ ४२ ॥ आसस्य-
 प्रभृतयः काम्याः (!) ॥ ४३ ॥ सर्वेषामुभयतोऽद्भिः परिपेव(कः) पिण्डवच्च
 पश्चिमात्प्रतिपत्तिर्ना(न) स्याताम् ॥ ४४ ॥ काम्यसामान्ये जुहोतिबलिकर्मणि
 ॥ ४५ ॥ पूर्वं नित्यविशेषोक्तं जुहोतिबलिकर्मणोः । काममन्ते भवेयातां न तु
 मध्ये कदाचन ॥ ४६ ॥ नैकस्मिन्कर्मणि तते कर्मान्यच्चायते यतः । अग्न्यादि गौत-
 माद्युक्तो होमः शाकल्य एव च ॥ ४७ ॥ अनाहिताग्नेरप्येव युज्यते बलिभिः सह ।
 स्पृष्ट्वाऽपो वीक्ष्य(क्ष)माणोऽग्निं कृताञ्जलिपुटस्ततः ॥ ४८ ॥ वामदेव्यजपात्पूर्वं
 प्रार्थयेद्द्रविणोदकम् । आरोग्यमायुरैश्वर्यं धीर्धृतिः शं बलं यशः ॥ ४९ ॥ ओजो
 वर्चः पशून्वीर्यं ब्रह्म ब्राह्मणमेव च । सौभाग्यं कर्मसिद्धिं च कुलज्यैष्ठ्यं सुकर्तृ-
 ताम् ॥ ५० ॥ सर्वमेतत्सर्वसाक्ष्यं द्रविणोदररोहिणः (!) ॥ ५१ ॥ न ब्रह्मयज्ञा-
 दधिकोऽस्ति यज्ञो न तत्प्रदानात्परमास्ति दानम् । सर्वेऽन्तवन्तः क्रतवः सदाना
 नान्तो दृष्टः कैश्चिदस्य द्विजस्य ॥ ५२ ॥ ऋचः पठन्मधुपयःकुल्याभिस्तर्पयेत्सुरान् ।
 घृतामृतौघकुल्याभिर्यजूंष्यपि पठन्सदा ॥ ५३ ॥ सामान्यपि पठन्सोमघृतकुल्याभि-
 रन्वहम् । मेदःकुल्याभिरपि वा अथर्वाङ्गिरसः पठन् ॥ ५४ ॥ मांसक्षीरौदनमधु-
 कुल्याभिस्तर्पयेत्पठन् । वाको वाक्थं पुराणानि इतिहासानि चान्वहम् ॥ ५५ ॥

ऋगादीनामन्यतममेतेषां शक्तितोऽन्वहम् । पठन्मध्वाज्यकुल्याभिः पितृनपि उद-
 (सुत) र्पयेत् ॥ ५६ ॥ ते तृप्तास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च । कामचारी
 स भवति सर्वेषु सुरसङ्गसु ॥ ५७ ॥ गुर्वप्येनो न तं स्पर्शे(स्पृशे)त्पङ्क्ति-
 चैव पुनाति सः । यं यं क्रतुं च पठति फलभाक्तस्य तस्य च ॥ ५८ ॥ वसुपूर्णा-
 (र्ण) वसुमतीत्रिर्दानफलमाप्नुयात् । ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्मदानमेवातिरिच्यते ॥ ५९ ॥
 तद्यदाद्धि समामोति ब्रह्मलोकमविच्युतम् । ब्रह्मणे दक्षिणा देया यत्र या परिकी-
 र्तिता ॥ ६० ॥ कर्मान्ते नोच्यमानाऽपि पूर्णपात्रादि फारयेत् । यावता बहुभो-
 क्तस्तु तृप्तिः पूर्णेन विद्यते ॥ ६१ ॥ नावरार्ध्वमतः कुर्यात्पूर्णपात्रमिति स्थितिः ।
 विदध्याद्धौत्रमन्यथेष्टदक्षिणार्धहरो भवेत् ॥ ६२ ॥ स्वयं चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रति-
 दापयेत् । कुलर्त्विन(ज) मधीयानं संनिकृष्टं तथा गुरुम् ॥ ६३ ॥ नातिक्रा-
 मेत्सदा दित्सेन(य) इच्छेदात्मनो हितम् । अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते
 ॥ ६४ ॥ नैतावपृष्टा ददतः पात्रेऽपि फलमस्ति हि । दूरस्थाभ्यामपि त्वाभ्यां प्रदाय
 मनसा वरम् ॥ ६५ ॥ इतरेभ्यस्ततो देयादेष दानविधिः परः । संनिकृष्टमधीयानं
 ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ॥ ६६ ॥ यद्यदाति तमुल्लङ्घ्य तस्तेयेन स युज्यते । यस्य
 चास्ति गृहे मूर्खो दूरस्थश्च गुणान्वितः ॥ ६७ ॥ गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे
 व्यतिक्रमः । ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विभेवेदविवर्जिते ॥ ६८ ॥ ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य
 न हि भस्मानि हूयते । आज्यस्थाली च कर्तव्या तैजसद्रव्यसंभवा ॥ ६९ ॥ मही-
 मयी वा कर्तव्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च । आज्यस्थाल्याः प्रमाणं तु यथाकामं तु
 फारयेत् ॥ ७० ॥ सुदृढामग्रणां भद्रामाज्यस्थालीं प्रचक्षते । तिर्यगूर्ध्वं समिन्मात्रा
 दृढा नातिवृहन्मुखी ॥ ७१ ॥ मृन्मर्यादुम्बरी वाऽपि चरुस्थाली प्रशस्यते । स्वशा-
 खोक्तश्च सुस्विन्नो हृदग्धोऽकठिनः शुभः ॥ ७२ ॥ न चातिशिथिलः पाच्यो न चरुश्चा-
 रसस्तथा । इध्मजातीयमिध्मार्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ॥ ७३ ॥ वृत्तं चाङ्गुष्ठपृथ्वग्रम-
 वदानक्रियाक्षमम् । एषैव दर्वी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रुवे ॥ ७४ ॥ दर्वी व्यङ्गुष्ठपृ-
 थ्वग्रा तुरीयोऽनं तु मेक्षणम् । मुसलोलूखले चा(वा)र्क्षे स्वायते सुदृढे तथा
 ॥ ७५ ॥ इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पं वैणवमेव च । दक्षिणं वामतो वाह-
 मात्माभिमुखमेव च ॥ ७६ ॥ करं करस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चकर्मणः । कृत्वाऽ-
 ग्न्यभिमुखौ पाणी स्वस्थानस्थौ सुसंयुतौ ॥ ७७ ॥ प्रदक्षिणं तथाऽऽसीनः कुर्यात्परि-
 समूहनम् । बाहुमात्राः परिर्यय ऋजवः सत्वचोऽग्रणाः ॥ ७८ ॥ त्रयो भवन्त्य-
 शीर्णाग्रा एकेषा च चतुर्देशम् । प्राग्ग्रावभितः पश्चादुदगग्रमथापरम् ॥ ७९ ॥

किञ्चिदन्यं (न्नं) यथाविधि । पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्यादहरहर्द्विजे ॥ ३१ ॥
 पितृभ्य इदमित्युक्त्वा स्वधाकारमुदीरयेत् । हन्तकारं मनुष्येभ्यस्तदर्थे(र्थं) निनये-
 दपः ॥ ३२ ॥ ऋषिभिर्द्विरर्म्ममुक्तं विप्राणां मर्त्यवासिनां नित्यम् । अहनि तथा च
 तमश्वि(स्वि)न्याः सार्धप्रथमयामान्तः ॥ ३३ ॥ सायंप्रातर्वैश्वदेवः कर्तव्यो वलिकर्म
 च । अनश्रताऽर्थिमननमन्यथा किल्विपी भवेत् ॥ ३४ ॥ अमुष्यै नम इत्येवं वलि-
 दानं विधीयते । वलिदानः (न) प्रमाणार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ३५ ॥ स्वाहा-
 कारवषट्कारनमस्कारा दिवौकसाम् । स्वधाकारः पितृणां च हन्तकारो नृणां
 कृतः ॥ ३६ ॥ स्वधाकारेण निनयेत्पित्र्यं वलिमतः सदा । तदध्येके नमस्कारं कुर्वते
 नेति गौतमः ॥ ३७ ॥ नावराध्यां वलयो भवन्ति महामार्जारः । श्रवणः प्रमाणा-
 देकत्र वेदविकृष्टा भवन्तीतरेतरमसंस्तुताश्च (?) ॥ ३८ ॥ अथ तद्विन्यासो वृद्धिपि-
 ण्डानिवोत्तरोत्तरांश्चतुरो वलीन्निदध्यात् ॥ ३९ ॥ पृथिव्यै वायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 प्रजापतय इति सव्यत एतेषामेकैकस्यैकैकमद्भ्य ओपधिवनस्पतिभ्य आकाशाय कामा-
 येत्येतेषामपि ॥ ४० ॥ मन्यश्च(व) इन्द्राय वासुकये ब्रह्मण इत्येतेषामपि रक्षोजनेभ्य
 इति ॥ ४१ ॥ सर्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्याः ॥ ४२ ॥ आसस्य-
 प्रभृतयः काम्याः (!) ॥ ४३ ॥ सर्वेषामुभयतोऽद्भिः परिषेव(कः) पिण्डवच्च
 पश्चिमात्प्रतिपत्तिर्ना(न) स्याताम् ॥ ४४ ॥ काम्यसामान्ये जुहोतिवलिकर्मणि
 ॥ ४५ ॥ पूर्वं नित्यविशेषोक्तं जुहोतिवलिकर्मणोः । काममन्ते भवेयातां न तु
 मध्ये कदाचन ॥ ४६ ॥ नैकस्मिन्कर्मणि तते कर्मान्यच्चायते यतः । अग्न्यादि गौत-
 माद्युक्तो होमः शाकल्य एव च ॥ ४७ ॥ अनाहिताग्नेरप्येव युज्यते वलिभिः सह ।
 स्पृष्ट्वाऽपो वीक्ष्य(क्ष)माणोऽग्निं कृताञ्जलिपुटस्ततः ॥ ४८ ॥ वामदेव्यजपात्पूर्वं
 प्रार्थयेद्द्रविणोदकम् । आरोग्यमायुरैश्वर्यं धीर्धृतिः शं वलं यशः ॥ ४९ ॥ ओजो
 वर्चः पशून्वीर्यं ब्रह्म ब्राह्मणमेव च । सौभाग्यं कर्मसिद्धिं च कुलज्यैष्ठ्यं सुकर्तृ-
 ताम् ॥ ५० ॥ सर्वमेतत्सर्वसाक्ष्यं द्रविणोदररोहिणः (!) ॥ ५१ ॥ न ब्रह्मयज्ञा-
 दधिकोऽस्ति यज्ञो न तत्प्रदानात्परमस्ति दानम् । सर्वेऽन्तवन्तः क्रतवः सदाना
 नान्तो दृष्टः कैश्चिदस्य द्विजस्य ॥ ५२ ॥ ऋचः पठन्मधुपयःकुल्याभिस्तर्पयेत्सुगान् ।
 घृतामृतौघकुल्याभिर्यज्जूप्यपि पठन्सदा ॥ ५३ ॥ सामान्यपि पठन्सोमघृनकुल्याभि-
 रन्वहम् । मेदःकुल्याभिरपि वा अथर्वाङ्गिरसः पठन् ॥ ५४ ॥ मांसक्षीरोदनमधु-
 कुल्याभिस्तर्पयेन्पठन् । वाको वाक्यं पुगणानि इतिहासानि चान्वहम् ॥ ५५ ॥

ऋगादीनामन्यतममेतेषां शक्तितोऽन्वहम् । पठन्मध्वाज्यकुल्याभिः पितृनपि उद-
 (सुत) र्पयेत् ॥ ५६ ॥ ते तृप्तास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च । कामचारी
 स भवति सर्वेषु सुरसमसु ॥ ५७ ॥ गुर्वयेनो न तं स्पर्शे(स्पृशे)त्पङ्क्ति-
 चैव पुनाति सः । यं यं क्रतुं च पठति फलभाक्तस्य तस्य च ॥ ५८ ॥ वसुपूर्णा-
 (र्ण) वसुमतीत्रिर्दानफलमाप्नुयात् । ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्मदानमेवातिरिच्यते ॥ ५९ ॥
 तद्वदाद्धि समामोति ब्रह्मलोकमविच्युतम् । ब्रह्मणे दक्षिणा देया यत्र या परिकी-
 र्तिता ॥ ६० ॥ कर्मान्ते नोच्यमानाऽपि पूर्णपात्रादि कारयेत् । यावता बहुभो-
 क्तुस्तु तृप्तिः पूर्णेन विद्यते ॥ ६१ ॥ नावराध्यमतः कुर्यात्पूर्णपात्रमिति स्थितिः ।
 विदध्याद्धौत्रमन्यश्चेद्दक्षिणार्धहरो भवेत् ॥ ६२ ॥ स्वयं चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रति-
 दापयेत् । कुलत्विन(ज) मधीयानं संनिकृष्टं तथा गुरुम् ॥ ६३ ॥ नातिक्रा-
 मेत्सदा दित्सेन(घ) इच्छेदात्मनो हितम् । अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते
 ॥ ६४ ॥ नैतावपृष्ट्वा ददतः पात्रेऽपि फलमस्ति हि । दूरस्थाभ्यामपि त्वाभ्यां प्रदाय
 मनसा वरम् ॥ ६५ ॥ इतरेभ्यस्ततो देयादेऽपि दानविधिः परः । संनिकृष्टमधीयानं
 ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ॥ ६६ ॥ यद्वदाति तमुल्लङ्घ्य तत्स्तेयेन स युज्यते । यस्य
 चास्ति गृहे मूर्खो दूरस्थश्च गुणान्वितः ॥ ६७ ॥ गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे
 व्यतिक्रमः । ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विभ्रे वेदविवाजिते ॥ ६८ ॥ ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य
 न हि भस्मानि हूयते । आज्यस्थाली च कर्तव्या तैजसद्रव्यसंभवा ॥ ६९ ॥ मही-
 मयी वा कर्तव्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च । आज्यस्थाल्याः प्रमाणं तु यथाकामं तु
 कारयेत् ॥ ७० ॥ सुदृढामव्रणां भद्रामाज्यस्थालीं प्रचक्षते । तिर्यगूर्ध्वं समिन्मात्रा
 दृढा नातिवृहन्मुखी ॥ ७१ ॥ मृन्मय्यौदुम्बरी वाऽपि चरुस्थाली प्रशस्यते । स्वशा-
 खोक्तश्च सुस्विन्नो हृदग्धोऽकठिनः शुभः ॥ ७२ ॥ न चातिशिथिलः पाच्यो न चरुश्चा-
 रसस्तथा । इध्मजातीयमिध्मार्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ॥ ७३ ॥ वृत्तं चाहुःपृथ्वग्रम-
 वदानक्रियाक्षमम् । एषैव दर्वी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रूवे ॥ ७४ ॥ दर्वी व्यह्गुष्टृ-
 थ्वग्रा तुरीयोनं तु मेक्षणम् । मुसलोलूखले चा(वा)र्क्षे स्वापते सुदृढे तथा
 ॥ ७५ ॥ इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पं चैणवमेव च । दक्षिणं वामतो वाह-
 मात्माभिमुखमेव च ॥ ७६ ॥ करं करस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चकर्मणः । कृत्वाऽ-
 ग्न्यभिमुखौ पाणी स्वस्थानस्थौ सुसंयुतौ ॥ ७७ ॥ प्रदक्षिणं तथाऽऽसीनः कुर्यात्परि-
 समूहनम् । बाहुमात्राः परिरथ्य ऋजवः सत्त्वचोऽव्रणाः ॥ ७८ ॥ त्रयो भवन्त्य-
 शीर्णाग्रा एकेषा च चतुर्दशम् । प्रागग्रावभितः पश्चादुदगग्रमथापरम् ॥ ७९ ॥

फणादीनामन्यतममेतेषां शक्तितोऽन्वहम् । पठन्मध्वाज्यकुल्याभिः पितृनपि उद-
 (सन)येत् ॥ ५६ ॥ ते तृप्तास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च । कामचारी
 स भवति सर्वेषु सरसप्रसु ॥ ५७ ॥ गुर्वग्नेनो न तं स्पशे(स्पृशे)त्पङ्क्तिः
 दैव इनाति नः । यं यं क्रतुं च पठति फलभाक्तस्य तस्य च ॥ ५८ ॥ वसुपूर्णा-
 (र्ण)वसुमतीविर्दानफलमाप्नुयात् । ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्मदानमेवातिरिच्यते ॥ ५९ ॥
 तददद्भि समामोति ब्राह्मलोकमविच्युतम् । ब्रह्मणे दक्षिणा देया यत्र या परिकी-
 र्तिता ॥ ६० ॥ कर्मान्ते नोच्यमानाऽपि पूर्णपात्रादि फारयेत् । यावता बहुभो-
 क्तुस्तु तृप्तिः पूर्णेन विद्यते ॥ ६१ ॥ नाचरार्धमृतः कुर्यात्पूर्णपात्रमिति स्थितिः ।
 विदध्याल्लौघमन्यथोदक्षिणार्धहरो भवेत् ॥ ६२ ॥ स्वयं चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रति-
 दापयेत् । कुलत्विन(ज)मधीयानं संनिकृष्टं तथा गुरुम् ॥ ६३ ॥ नातिक्रा-
 मेत्सदा दित्सेन(य) इच्छेदात्मनो हितम् । अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते
 ॥ ६४ ॥ नैतावपृष्टा ददतः पात्रेऽपि फलमस्ति हि । दूरस्थाभ्यामपि त्वाभ्यां प्रदाय
 मनसा वरम् ॥ ६५ ॥ इतरेभ्यस्ततो देयादेप दानविधिः परः । संनिकृष्टमधीयानं
 ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ॥ ६६ ॥ यद्यदाति तमुल्लङ्घ्य तत्स्तेयेन स युज्यते । यस्य
 चास्ति गृहे मूर्खो दूरस्थश्च गुणान्वितः ॥ ६७ ॥ गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे
 व्यतिक्रमः । ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विभ्रे वेदविवर्जिते ॥ ६८ ॥ ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य
 न हि भस्मनि हृयते । आज्यस्थाली च कर्तव्या तैजसद्रव्यसंभवा ॥ ६९ ॥ मही-
 मयी वा कर्तव्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च । आज्यस्थाल्याः प्रमाणं तु यथाकामं तु
 फारयेत् ॥ ७० ॥ सुदृढामग्रणां भद्रामाज्यस्थालीं प्रचक्षते । तिर्यगूर्ध्वं समिन्मात्रा
 दृढा नातिवृहन्मुखी ॥ ७१ ॥ मृन्मयौदुम्बरी वाऽपि चरुस्थाली प्रशस्यते । स्वशा-
 खोक्तश्च सुस्विन्नो हृदग्धोऽकटिनः शुभः ॥ ७२ ॥ न चातिशिथिलः पाच्यो न चरुश्चा-
 रसस्तथा । इध्मजातीयमिध्मार्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ॥ ७३ ॥ वृत्तं चाङ्गुष्ठपृथ्वग्रम-
 वदानक्रियाक्षमम् । एषैव दर्वी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रूवे ॥ ७४ ॥ दर्वी व्यङ्गुष्ठपृ-
 थ्वग्रा तुरीयोनं तु मेक्षणम् । मुसलोलूखले चा(वा)र्क्षे स्वायते सुदृढे तथा
 ॥ ७५ ॥ इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पं वैणवमेव च । दक्षिणं वामतो चाह-
 मात्माभिमुखमेव च ॥ ७६ ॥ करं करस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चकर्मणः । कृत्वाऽ-
 ग्न्यभिमुखौ पाणी स्वस्थानस्थौ सुसंयुतौ ॥ ७७ ॥ प्रदक्षिणं तथाऽऽसीनः कुर्यात्परि-
 समूहनम् । बाहुमात्राः परिधयं ऋजवः सत्वचोऽग्रणाः ॥ ७८ ॥ त्रयो भवन्त्य-
 शीर्णाग्रा एकेषा च चतुर्दशम् । प्रागग्रावभितः पश्चादुदगग्रमथापरम् ॥ ७९ ॥

किञ्चिदन्यं (नं) यथाविधि । पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्यादहरहर्द्विज ॥ ३१ ॥
 पितृभ्य इदमित्युक्त्वा स्वधाकाङ्गमुदीरयेत् । हन्तकारं मनुष्येभ्यस्तदर्थे (र्थ) निनये-
 दपः ॥ ३२ ॥ ऋषिभिर्द्विर्ऋममुक्तं विप्राणां मर्त्यवासिनां नित्यम् । अहनि तथा च
 तमभ्वि(स्वि)न्याः सार्धप्रथमयामान्तः ॥ ३३ ॥ सायंप्रातर्वैश्वदेवः कर्तव्यो बलिकर्म
 च । अनश्रताऽर्थिमननमन्यथा किल्विपी भवेत् ॥ ३४ ॥ अमुष्पै नम इत्येवं बलि-
 दानं विधीयते । बलिदानः (न) प्रमाणार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ३५ ॥ स्वाहा-
 कारवषट्कारनमस्कारा दिवौकसाम् । स्वधाकारः पितृणां च हन्तकारो नृणां
 कृतः ॥ ३६ ॥ स्वधाकारेण निनयेत्पिण्डं बलिमतः सदा । तदध्येके नमस्कारं कुर्वते
 नेति गौतमः ॥ ३७ ॥ नावराध्या बलयो भवन्ति महामार्जारः । श्रवणः प्रमाणा-
 देकत्र वेदविकृष्टा भवन्तीतरेतरमसंसक्ताश्च (?) ॥ ३८ ॥ अथ तद्विन्यासो वृद्धिपि-
 ण्डानिवोत्तरोत्तरांश्चतुरो वलीन्निदध्यात् ॥ ३९ ॥ पृथिव्यै वायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 प्रजापतय इति स्वयत एतेषामेकैकस्वैकैकमद्भ्य ओपविबनस्पतिभ्य आकाशाय कामा-
 येत्येतेषामपि ॥ ४० ॥ मन्यश्च(व) इन्द्राय वासुकये ब्रह्मण इत्येतेषामपि रक्षोजनेभ्य
 इति ॥ ४१ ॥ सर्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्याः ॥ ४२ ॥ आसस्य-
 प्रभृतयः काम्याः (!) ॥ ४३ ॥ सर्वेषामुभयतोऽद्भिः परिषेव(कः) पिण्डवच्च
 पश्चिमात्प्रतिपत्तिर्ना(न) स्याताम् ॥ ४४ ॥ काम्यसामान्ये जुहोतिबलिकर्मणि
 ॥ ४५ ॥ पूर्वं नित्यविशेषोक्तं जुहोतिबलिकर्मणोः । काममन्ते भवेयातां न तु
 मध्ये कदाचन ॥ ४६ ॥ नैकस्मिन्कर्मणि तते कर्मान्यत्तायते यतः । अग्न्यादि गौत-
 माद्युक्तो होमः शाकल्य एव च ॥ ४७ ॥ अनाहिताग्नेरप्येष युज्यते बलिभिः सह ।
 स्पृष्ट्वाऽपो वीक्ष्य(क्ष) माणोऽग्निं कृताञ्जलिपुटस्ततः ॥ ४८ ॥ वामदेव्यजपात्पूर्वं
 प्रार्थयेद्द्रविणोदकम् । आरोग्यमायुरैश्वर्यं धीर्धृतिः शं बलं यशः ॥ ४९ ॥ ओजो
 वर्चः पशून्वीर्यं ब्रह्म ब्राह्मणमेव च । सौभाग्यं कर्मसिद्धिं च कुलज्यैष्ठ्यं सुकर्तृ-
 ताम् ॥ ५० ॥ सर्वमेतत्सर्वसाक्ष्यं द्रविणोदररोहिणः (!) ॥ ५१ ॥ न ब्रह्मयज्ञा-
 दधिकोऽस्ति यज्ञो न तत्प्रदानात्परमस्ति दानम् । सर्वेऽन्तवन्तः क्रतवः सदाना
 नान्तो दृष्टः कैश्चिदस्य द्विजस्य ॥ ५२ ॥ ऋचः पठन्मधुपयःकुल्याभिस्तर्पयेत्सुरान् ।
 घृतामृतौघकुल्याभिर्यजूंष्यपि पठन्सदा ॥ ५३ ॥ सामान्यपि पठन्तोमघृतकुल्याभि-
 रन्वहम् । मेदःकुल्याभिरपि वा अथर्वाङ्गिरसः पठन् ॥ ५४ ॥ मांसक्षीरौदनमधु-
 कुल्याभिस्तर्पयेत्पठन् । वाको वाक्यं पुराणानि इतिहासानि चान्वहम् ॥ ५५ ॥

ऋगादीनामन्यतममेतेषां शक्तितोऽन्वहम् । पठन्मध्वाज्यकुल्याभिः पितृनपि उद-
 (सुत) र्पयेत् ॥ ५६ ॥ ते तृप्तास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च । कामचारी
 स भवति सर्वेषु सुरसम्राज्येषु ॥ ५७ ॥ गुर्वप्येनो न तं स्पर्शे(स्पृशे)त्पङ्क्ति-
 चैव पुनाति सः । यं यं क्रतुं च पठति फलभाक्तस्य तस्य च ॥ ५८ ॥ वसुपूर्णा-
 (र्ण) वसुमतीविर्दानफलमाप्नुयात् । ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्मदानमेवातिरिच्यते ॥ ५९ ॥
 तदददि समामोति ब्रह्मलोकमाविच्युतम् । ब्रह्मणे दक्षिणा देया यज्ञ या परिकी-
 र्तिता ॥ ६० ॥ कर्मान्ते नोच्यमानाऽपि पूर्णपात्रादि कारयेत् । यावता बहुभो-
 क्तस्तु तृप्तिः पूर्णेन विद्यते ॥ ६१ ॥ नावराध्यमतः कुर्यात्पूर्णपात्रमिति स्थितिः ।
 विदध्याद्धौत्रमन्यथेष्टदक्षिणार्धहरो भवेत् ॥ ६२ ॥ स्वयं चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रति-
 दापयेत् । कुलत्विन(ज) मधीयानं संनिकृष्टं तथा गुरुम् ॥ ६३ ॥ नातिक्रा-
 मेत्सदा दित्सेन(य) इच्छेदात्मनो हितम् । अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते
 ॥ ६४ ॥ नैतावपृष्टा ददतः पात्रेऽपि फलमस्ति हि । दूरस्थाभ्यामपि त्वाभ्यां प्रदाय
 मनसा वरम् ॥ ६५ ॥ इतरेभ्यस्ततो देयादेष्ट दानविधिः परः । संनिकृष्टमधीयानं
 ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ॥ ६६ ॥ यद्धदाति तमुल्लङ्घ्य तस्तेयेन स युज्यते । यस्य
 चास्ति गृहे मूर्खो दूरस्थश्च गुणान्वितः ॥ ६७ ॥ गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे
 व्यतिक्रमः । ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ॥ ६८ ॥ ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य
 न हि भस्मानि हूयते । आज्यस्थाली च कर्तव्या तैजसद्रव्यसंभवा ॥ ६९ ॥ मही-
 मयी वा कर्तव्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च । आज्यस्थाल्याः प्रमाणं तु यथाकारं तु
 कारयेत् ॥ ७० ॥ सुदृढामग्रणां भद्रामाज्यस्थालीं प्रचक्षते । तिर्यगूर्ध्वं समिन्मात्रा
 दृढा नातिवृहन्मुखी ॥ ७१ ॥ मृन्मय्यौदुम्बरी वाऽपि चरुस्थाली प्रशस्यते । स्वशा-
 खोक्तश्च सुस्विन्नो दृढगन्धोऽकठिनः शुभः ॥ ७२ ॥ न चातिशिथिलः पाच्यो न चरुश्चा-
 रसस्तथा । इध्मजातीयमिध्मार्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ॥ ७३ ॥ वृत्तं चाङ्गुष्ठपृष्ठवग्रम-
 वदानक्रियाक्षमम् । एषैव दर्वी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रूवे ॥ ७४ ॥ दर्वी व्यङ्गुष्ठपृ-
 ष्ठवग्रा तुरीयोऽनं तु मेक्षणम् । मुसलोलूखले चा(वा)र्धे स्वायते सुदृढे तथा
 ॥ ७५ ॥ इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पं वैणवमेव च । दक्षिणं वामतो बाल-
 मात्माभिमुखमेव च ॥ ७६ ॥ करं करस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चकर्मणः । कृत्वाऽ-
 ग्न्यभिमुखौ पाणी स्वस्थानस्थौ सुसंयुतौ ॥ ७७ ॥ प्रदक्षिणं तथाऽऽसीनः कुर्यात्परि-
 समूहनम् । बाहुमात्राः परिधेय ऋजवः सत्त्वचोऽव्रणाः ॥ ७८ ॥ त्रयो भवन्त्य-
 शीर्णाग्रा एकेषा च चतुर्दशम् । प्रागग्रवभितः पश्चादुदगग्रमथापरम् ॥ ७९ ॥

किञ्चिदन्यं (नं) यथाविधि । पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्यादहरहर्द्विजे ॥ ३१ ॥
 पितृभ्य इदमित्युक्त्वा स्वधाकारमुदीरयेत् । हन्तकारं मनुष्येभ्यस्तदर्थे (र्थ) निनये-
 दपः ॥ ३२ ॥ ऋषिभिर्द्विरश्ममुक्तं विप्राणां मर्त्यवासिनां नित्यम् । अहनि तथा च
 तमन्वि(स्वि)न्याः सार्धप्रथमयामान्तः ॥ ३३ ॥ सायंप्रातर्वैश्वदेवः कर्तव्यो बलिकर्म
 च । अनश्नताऽर्थिमननमन्यथा किल्विषी भवेत् ॥ ३४ ॥ अमुष्यै नम इत्येवं बलि-
 दानं विधीयते । बलिदानः (न) प्रमाणार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ३५ ॥ स्वाहा-
 कारवपट्कारनमस्कारा दिवौकसाम् । स्वधाकारः पितृणां च हन्तकारो नृणां
 कृतः ॥ ३६ ॥ स्वधाकारेण निनयेत्पित्र्यं बलिमतः सदा । तदध्येके नमस्कारं कुर्वते
 नेति गौतमः ॥ ३७ ॥ नावराध्या बलयो भवन्ति महामार्जारः । श्रवणः प्रमाणा-
 देकत्र वेदविकृष्टा भवन्तीतरेतरमसंस्तुताश्च (?) ॥ ३८ ॥ अथ तद्विन्यासो वृद्धिपि-
 ण्डानिवोत्तरोत्तरांश्चतुरो बलीन्निदध्यात् ॥ ३९ ॥ पृथिव्यै वायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 प्रजापतय इति सव्यत एतेषामेकैकस्यैकैकमद्भ्य ओषधिवनस्पतिभ्य आकाशाय कामा-
 येत्येतेषामपि ॥ ४० ॥ मन्यश्च(व) इन्द्राय वासुकये ब्रह्मण इत्येतेषामपि रक्षोजनेभ्य
 इति ॥ ४१ ॥ सर्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्याः ॥ ४२ ॥ आसस्य-
 प्रभृतयः काम्याः (!) ॥ ४३ ॥ सर्वेषामुभयतोऽद्भिः पेरिषेव(कः) पिण्डवच्च
 पश्चिमात्पतिपत्तिर्ना(न) स्याताम् ॥ ४४ ॥ काम्यसामान्ये जुहोतिबलिकर्मणि
 ॥ ४५ ॥ पूर्वं नित्यविशेषोक्तं जुहोतिबलिकर्मणोः । काममन्ते भवेयातां न तु
 मध्ये कदाचन ॥ ४६ ॥ नैकस्मिन्कर्मणि तते कर्मान्यच्चायते यतः । अग्न्यादि गौत-
 माद्युक्तो होमः शाकल्य एव च ॥ ४७ ॥ अनाहिताग्नेरप्येव युज्यते बलिभिः सह ।
 स्पृष्ट्वाऽप्यो वीक्ष्य(क्ष) माणोऽग्निं कृताञ्जलिपुटस्ततः ॥ ४८ ॥ वामदेव्यजपात्पूर्वं
 सार्धयेदद्रविणोदकम् । आरोग्यमायुरश्वर्य धीर्धृतिः शं बलं यशः ॥ ४९ ॥ ओजो
 वर्चः परम्वीर्यं ब्रह्म ब्राह्मणमेव च । सौभाग्यं कर्मसिद्धिं च कुलज्यैष्ठ्यं सुकर्तृ-
 त्वम् ॥ ५० ॥ सर्वमेतन्मर्वमाक्ष्यं द्रविणोदगगोहिणः (!) ॥ ५१ ॥ न ब्रह्मयज्ञा-
 दधिकोऽस्मि यज्ञो न तत्प्रदानान्पश्यमस्ति दानम् । सर्वेऽज्जन्तः क्रतवः गदाना
 नान्तो दृष्टः कैश्चिदस्य द्विजस्य ॥ ५२ ॥ ऋचः पठन्मधुपयःकुल्याभिस्तर्पन्गुगान् ।
 घृतान्मूत्रान्कुल्याभिर्द्विजैरपि पठन्मदा ॥ ५३ ॥ सामान्यपि पठन्गोमघृतकुल्याभि-
 रन्त्यदम् । मेषःकुल्याभिरपि वा अथर्वाद्भिर्ममः पठन ॥ ५४ ॥ मांसक्षीरं दनमधु-
 कुल्याभिस्तर्पयेत्पठन । वाको वाक्यं दुराणानि शविदामानि चान्यदम् ॥ ५५ ॥

ऋगादीनामन्यतममेतेषां शक्तितोऽन्वहम् । पठन्मध्वाज्यकुल्याभिः पितृनपि उद-
 (सुत) र्पयेत् ॥ ५६ ॥ ते तृप्तास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च । कामचारी
 स भवति सर्वेषु सुरसमस्तु ॥ ५७ ॥ गुर्वप्येनो न तं स्पर्शे(स्पृशे) त्पाङ्क्ति-
 चैव पुनाति सः । यं यं क्रतुं च पठति फलभाक्तस्य तस्य च ॥ ५८ ॥ वसुपूर्णा-
 (र्ण) वसुमतीन्निर्दानफलमाप्नुयात् । ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्मदानमेवातिरिच्यते ॥ ५९ ॥
 तद्वदादि समाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युतम् । ब्रह्मणे दक्षिणा देया यत्र या परिकी-
 र्तिता ॥ ६० ॥ कर्मान्ते नोच्यमानाऽपि पूर्णपात्रादि कारयेत् । यावता बहुभो-
 क्तस्तु तृप्तिः पूर्णेन विद्यते ॥ ६१ ॥ नावरार्धमतः कुर्यात्पूर्णपात्रमिति स्थितिः ।
 विदध्याद्वीत्रमन्यश्चेद्दक्षिणार्धहरो भवेत् ॥ ६२ ॥ स्वयं चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रति-
 दापयेत् । कुलत्विन(ज) मधीयानं संनिकृष्टं तथा गुरुम् ॥ ६३ ॥ नातिक्रा-
 मेत्सदा दित्सेन(छ) इच्छेदात्मनो हितम् । अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते
 ॥ ६४ ॥ नैतावपृष्टा ददतः पात्रेऽपि फलमस्ति हि । दूरस्थाभ्यामपि त्वाभ्यां प्रदाय
 मनसा वरम् ॥ ६५ ॥ इतरेभ्यस्ततो देयादेः दानविधिः परः । संनिकृष्टमधीयानं
 ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ॥ ६६ ॥ यद्वदाति तमुल्लङ्घ्य तत्स्तेयेन स युज्यते । यस्य
 चास्ति गृहे मूर्खो दूरस्थश्च गुणान्वितः ॥ ६७ ॥ गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे
 व्यतिक्रमः । ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विभेदेदविवाजिते ॥ ६८ ॥ ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य
 न हि भस्मानि हूयते । आज्यस्थाली च कर्तव्या तैजसद्रव्यसंभवा ॥ ६९ ॥ मही-
 मयी वा कर्तव्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च । आज्यस्थाल्याः प्रमाणं तु यथाकामं तु
 कारयेत् ॥ ७० ॥ सुदृढामग्रणां भद्रामाज्यस्थालीं प्रचक्षते । तिर्यगूर्ध्वं समिन्मात्रा
 दृढा नातिवृहन्मुखी ॥ ७१ ॥ मृन्मय्यौदुम्बरी वाऽपि चरुस्थाली प्रशस्यते । स्वशा-
 खोक्तश्च सुस्विन्नो ह्यदग्धोऽकठिनः शुभः ॥ ७२ ॥ न चातिशिथिलः पाच्यो न चरुश्चा-
 रसस्तथा । इध्मजातीयमिध्मार्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ॥ ७३ ॥ वृत्तं चाङ्गुष्ठपृथ्वग्रम-
 वदानक्रियाक्षमम् । एषैव दर्वी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रूवे ॥ ७४ ॥ दर्वी व्यङ्गुष्ठपृ-
 थ्वग्रा तुरीयोनं तु मेक्षणम् । मुसलोलूखले चा(वा)र्क्षे स्वायते सुदृढे तथा
 ॥ ७५ ॥ इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पं वैणवमेव च । दक्षिणं वामतो वाह-
 मात्माभिमुखमेव च ॥ ७६ ॥ करं करस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चकर्मणः । कृत्वाऽ-
 न्यभिमुखौ पाणी स्वस्थानस्थौ सुसंयुतौ ॥ ७७ ॥ प्रदक्षिणं तथाऽऽसीनः कुर्यात्परि-
 समूहनम् । बाहुमात्राः परिर्धय ऋजवः सत्त्वचोऽग्रणाः ॥ ७८ ॥ त्रयो भवन्त्य-
 शीर्णाग्रा एकेषा च चतुर्दशम् । प्रागग्रावभितः पश्चादुदग्रमथापरम् ॥ ७९ ॥

न्यसेत्परिधिमन्यश्चेदुदग्रं स पूर्वतः । यथोक्तवस्तु(स्त्व)संपत्तौ ग्राह्यं तदनुकारि
यत् ॥ ८० ॥ यवानामिव गोधूमा व्रीहीणामिव शालयः । पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं
क्षीणे राजनि गस्यते ॥ ८१ ॥ वासरस्य तुरीयेऽंशे नातिसंध्यासमीपतः । यदा
चतुर्दशी यामं तुरीयमनुपूरयेत् ॥ ८२ ॥ अमावास्या क्षीयमाणा तदैव श्राद्धमिष्यते ।
यदुक्तं यदहस्त्वेव दर्शनं नैति चन्द्रमाः ॥ ८३ ॥ अमावास्याष्टमेऽंशे च पुनः किल
भवेदणु । *आग्रहायण्यमावास्या तथा ज्येष्ठस्य या भवेत् ॥ ८४ ॥ विशेषमस्यां
ब्रुवते चन्द्रचाग्विदो जनाः । अनयाऽपेक्षया ज्ञेयं क्षीणे राजानि चेत्यपि ॥ ८५ ॥
यच्चोक्तं दृश्यमानेऽपि तच्चतुर्दश्यपेक्षया । अमावास्यां प्रतीक्षेद्वा तदन्ते वाऽपि निर्व-
पेत् ॥ ८६ ॥ अष्टमेऽंशे चतुर्दश्याः क्षीणो भवति चन्द्रमाः ॥ ८७ ॥ अत्रेन्दुराशे
महनेऽचनिष्ठेचतुर्भागो न कलावशिष्टः । तदन्त एव क्षयमेति कृत्स्न एवं ज्योति-
र्यष्टविदो वदन्ति ॥ ८८ ॥ यस्मिन्नब्दे द्वादशैकश्च यव्यस्तस्मिंस्तृतीये परिदृश्य
लोपजायते (!) । एवं चार चन्द्रमसो विदित्वा क्षीणे तस्मिन्नपराह्णे च दद्यात्
॥ ८९ ॥ मंसिश्वा या चतुर्दश्या अमावास्या कचिद्भवेत् । स्वर्वि(चिं)तां तां
पितुः त्रिचिद्वताध्यामिति चापरे ॥ ९० ॥ वर्धमानाममावास्यां लभेच्चेदपरेऽहनि ।
यामोर्गतीनां रिक्तां वाऽ(कान्वाऽ)पि पितृयज्ञस्ततो भवेत् ॥ ९१ ॥ पक्षादावेव कुर्वीत
पक्षादप्यदिक् चन्द्रम् । पृथ्वाह एव कुर्वन्ति विद्धेऽप्यन्ये मनीषिणः ॥ ९२ ॥
मपितुः पितृवृत्तेष्व (व्येषु अ) विकारो न विद्यते । न जीवन्तमातिक्रम्य किंचि-
दप्यदि नि श्रुतिः ॥ ९३ ॥ पितामहो ध्रियते च पितुः प्रेतस्य निर्वपेत् । पितुस्तस्य
च जन्तस्य जीवेच्च प्रदितामहः ॥ ९४ ॥ पितुः पितुः पितृश्चैव तस्यापि पितुर्ग्रेव च ।
पुत्रश्चिद्विद्वद्भ्यः स्यान्मंस्त्रियता(तः) प्रदितामहः ॥ ९५ ॥ जीवन्तम(पिता)पि
दद्यात्ता देव्यान्मोदके द्विजः । पितुः पितृभ्यो वा देयान्मपितेन्यपग श्रुतिः ॥ ९६ ॥
पितुः पितुः पितृभ्यश्चैव यदि गच्छति । पौत्रेणैकादशाहानि(दि) कर्तव्यं
देवदत्तः ॥ ९७ ॥ नैवपौत्रेण कर्तव्यं पुत्रवांश्चेत्पितामहः । पितुः मणिष्ठनां
पुत्रेणैकादशाहानि कर्तव्यम् ॥ ९८ ॥ अमंस्कृता न संस्कार्यां पुर्यां पौत्रपौत्रैः ।
नैव संस्कार्यादिभिः कर्तव्यं यन्मोदकीदृ ॥ ९९ ॥

पापिष्ठमपि शुद्धेन शुद्धं पापकृताऽपि वा । पितामहेन पितरं संस्क्रुर्यादिति निश्चयः
 ॥ १०० ॥ ब्राह्मणादिहते ताते पतिते सङ्गन्वाजिते । व्युत्क्रमाच्च मृते देयं येभ्य एव
 ददात्यसौ ॥ १०१ ॥ मातुः सपिण्डीकरणं पितामह्या सहोदितम् । यथोक्तेनैव
 कल्पेन पुत्रिकाया न चेत्युतः ॥ १०२ ॥ न योपिद्भ्यः पृथग्दद्यादवसानदिनाहते ।
 स्वभर्तृपिण्डमात्राच्च तृप्तिरासां यतः स्मृता ॥ १०३ ॥ न योपयोः(पायाः)पतिर्दद्या-
 दपुत्राया अपि कश्चित् । न पुत्रस्य पिता चैव नानुजस्य तथाऽग्रजः ॥ १०४ ॥
 मातुः प्रथमतः पिण्डे(ण्डं) निर्वपेत्पुत्रिकासुतः । द्वितीयं तु पितुस्तस्यास्तृतीयं तु पितुः
 पितुः ॥ १०५ ॥ पुरतो नाऽऽत्मनः कर्पूः सा पूर्वा परिकीर्त्यते । मध्यमा दक्षिणे-
 नास्या तदक्षिणतदुत्तमाः(ऽ) ॥ १०६ ॥ वाय्वग्निदिङ्मुखान्तास्ताः कार्याः सार्धा-
 ङ्गुलान्तराः । तीक्ष्णान्ता यवमध्याश्च मध्यं नाव इवोत्किरन् ॥ १०७ ॥ शङ्कुश्च
 खादिरः कार्यौ रजतेन विभूषितः । शङ्कुश्चैवोपवेपथ द्वादशाङ्गुल इष्यते ॥ १०८ ॥
 अग्न्याशाग्रैः कुशैः कार्यं कर्षूणां स्तरणं धनैः । दक्षिणान्तां तदयै(दन्वै)स्तु पितृ-
 यज्ञे परिस्तरेत् ॥ १०९ ॥ स्थगरं(नं) सुरभि ज्ञेयं चन्दनादि विलेपनम् । सौवीराञ्ज-
 नमप्युक्तं पिञ्जलीनां यदञ्जनम् ॥ ११० ॥ स्वस्तरे सर्वमासाद्य यथा यदुपयुज्यते ।
 दैवपूर्वमतः श्राद्धमत्वरः शुचिरारभेत् ॥ १११ ॥ आसनाद्यर्घपर्यन्तं वसिष्ठेन यथे-
 रितम् । कृत्वा कर्माथ पात्रेषु उक्तं दद्यात्तिलोदकम् ॥ ११२ ॥ तूष्णीं पृथगपो दत्त्वा
 मन्त्रेण तु तिलोदकम् । गन्धोदकं च दातव्यं संनिकर्षकमेण तु ॥ ११३ ॥ आसुरेण
 तु पात्रेण यस्तु दद्यात्तिलोदकम् । पितरस्तस्य नाश्नन्ति दश वर्षाणि पञ्च च ॥ ११४ ॥
 कुलालचक्रानिप्पन्नमासुरं मृन्मयं स्मृतम् । तदेव द्रुतं(स्त)घटितं स्थालादि दैवकं भवेत्
 ॥ ११५ ॥ गन्धान्ब्राह्मणसात्कृत्वा पुष्पाण्यृतुभवानि च । धूपं चैव(ऽऽनुपूर्वे(व्ये)ण अग्नौ
 कुर्यादनन्तरम् ॥ ११६ ॥ अग्नौ करणहोमश्च कर्तव्य उपवीतिना । प्राङ्मुखेनैव दैवेभ्यो
 जुहोतीति श्रुतिश्रुतेः ॥ ११७ ॥ अपसव्येन वा कार्या(र्यो) दक्षिणाभिमुखेन च ।
 निरुप्य हविरन्यस्मादन्यस्मै न हि हूयते ॥ ११८ ॥ स्वाहा कुर्यान्न चात्रान्ते न चैव
 जुहुयाद्भविः । स्वाहाकारेण हुत्वाऽग्नौ पश्चान्मन्त्रं समापयेत् ॥ ११९ ॥ पित्रे(व्ये)ण
 पदक्तिमूर्धन्यस्तस्य पाणावनग्निमान् । हुत्वा मन्त्रवदन्येषां तूष्णीं पात्रेषु निक्षिपेत्
 ॥ १२० ॥ नो कुर्याद्दोममन्त्राणां प्रथमादिषु कुत्रचिद् । अन्येषां चाविकृष्टानां काले-

नाऽऽचमनादिना(१) ॥ १२१ ॥ सव्येन पाणिनेन्यै(त्ये)वं यदन्नं समुदीरितम् । परि-
ग्रहणमात्रं तत्सव्यस्याऽऽदिशति व्रतम् ॥ १२२ ॥ पिञ्जूलयादिभि(भिः) संगृह्य दक्षि-
णेनेतरात्करात् । अन्वारभ्य च सव्येन कुर्यादुल्लेखनादिकम् ॥ १२३ ॥ याव-
दर्थमुपादाय हविषोऽर्भकमर्भकः(१) । चरुणा सह संनीय पिण्डान्दातुमुपक्रमेत्
॥ १२४ ॥ पितुरुत्तरकर्ष(र्षी)शे मध्यमे मध्यमस्य तु । दक्षिणे तु पितुश्चैव पिण्डा-
न्पूर्वाणि निर्वपेत् ॥ १२५ ॥ वाममावर्तनां केचिदुदगन्तं प्रचक्षते । सर्वा गौतमशा-
ण्डिल्यौ शाण्डिल्यायन एव च(?) ॥ १२६ ॥ आवृत्य प्राणमायम्य पितृन्ध्यायन्य-
थार्थतः । जपंस्तेनैव त्वावृत्य ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ १२७ ॥ शाकं च फाल्गुनाष्टम्यां
स्वयं पत्न्यपि वा पचेत् । यस्तु शाकादिहोमश्च कार्योऽपूपाष्टकावृता ॥ १२८ ॥
अन्वष्टक्यं मध्यमायामिति गोभिलगौतमौ । धार्कपण्डिश्च सर्वासु कौत्सो मेनेऽष्टकासु च
॥ १२९ ॥ स्थालीपाकं पशुस्थाने कुर्याद्यद्यानुकल्पित(क)म् । श्रपयेत्तं सवत्सायास्तरुण्या
गोः पयस्थतु (स्तथा) ॥ १३० ॥ सायमादि प्रातरन्तमेकं कर्म प्रचक्षते । दर्शान्तं
पौर्णमासाद्यमेकमेव मनीषिणः ॥ १३१ ॥ ऊर्ध्वं पूर्णाहुतेर्दर्शः पौर्णमासोऽपि वाऽ-
ग्निमः । य आयाति स होतव्यः स एवाऽऽदिरिति श्रुतेः ॥ १३२ ॥ ऊर्ध्वं पूर्णा-
हुतेः कुर्यात्सायंहोमादनन्तरम् । वैश्वदेवं तु पाकान्ते बलिकर्मसमन्वितम् ॥ १३३ ॥
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चादभिरूपांश्च शक्तितः । यजमानस्ततोऽश्रीयादिति कात्यायनोऽ-
ब्रवीत् ॥ १३४ ॥ वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत सायंप्रातस्त्वतन्द्रितः । चतुर्थीकर्म कुर्वीत
एतच्छाध्यायनेर्मतम् ॥ १३५ ॥ ऊर्ध्वं पूर्णाहुतेः प्रातर्हुत्वा तां सायमाहुतिम् । प्रात-
र्होमं ततः कुर्यादेव एवोत्तरो विधिः ॥ १३६ ॥ सायंहोमात्यये प्रातर्हुत्वा तां
सायमाहुतिम् । प्रातर्होमं ततः कुर्यादेव एवोत्तरो विधिः ॥ १३७ ॥ पौर्णमासात्यये
हव्यं होना वा यदहर्भवेत् । तदहर्जुहुयादेवममावास्यात्ययेऽपि च ॥ १३८ ॥ अह-
यमानेऽनश्रंश्चेन्नयेन्कात्वं समाहितः । संपन्ने तु यथा तत्र हूयते तदिहोच्यते ॥ १३९ ॥
अह्नाः पन्मिन्ध्याय पात्रे कृन्वाऽऽहुतीः सकृत् । मन्त्रेण विधिवद्भुत्वा एवमेव परा
अपि ॥ १४० ॥ यत्र व्याहृतिभिर्होमः प्रायश्चित्तार्थको भवेत् । चतस्रस्तत्र विधेयाः
स्तीक्ष्णान्द्रिण्ये यथा ॥ १४१ ॥ अपि वाऽज्ञातमप्येषा प्राजापन्याऽपि चाऽऽहुतिः ।
होतव्या त्रिविक्रान्तोऽयं प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ १४२ ॥ यद्यग्निगग्निनाऽन्येन गंध-

यः पश्येत्स कालरु(उ)पयुज्यते ॥ १६५ ॥ पतिमुल्लङ्घ्य मोहात्स्त्री कं कं न नरकं
 व्रजेत् । कृच्छ्रान्मानुपतां प्राप्य किं किं दुःखं न पश्यति ॥ १६६ ॥ पतिशुश्रूषयैव
 स्त्री सर्वाल्लोकान्समश्रुते । दिवः पुनरिहाऽऽयाता सुखानामम्बुधिर्भवेत् ॥ १६७ ॥
 स्व(स)दारोऽन्यान्पुनर्दारान्कथंचित्कारणान्तरात् । यदिच्छेदग्निमान्कर्तुं द्युहोमोऽस्य
 विधीयते ॥ १६८ ॥ स्वेऽग्नावेव भवेद्धोमो लौकिके न कदाचन । न हाहिताग्नेः स्वं
 कर्म लौकिकेऽग्नौ विधीयते ॥ १६९ ॥ पडाहुतिकमन्ये तु जुह्वत्याध्रुवदर्शनात् । न
 ह्यात्मनाऽर्थ(र्थः) स्यात्तावद्यावन्न परिणीयते ॥ १७० ॥ पुरस्तात्त्रिविकल्पो(ल्पं)
 यत्प्रायश्चित्तमुदाहृतम् । तत्पडाहुतिकं शिष्टैर्यज्ञविद्भिः प्रकीर्तितम् ॥ १७१ ॥

इति श्री [गोभिलप्रोक्ते] कर्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥

=====

(अथ तृतीयः प्रपाठकः ।)

असमक्षं तु दंपत्योर्होतव्यं नर्त्विगादिना । द्वयोरप्यसमक्षं हि भवेद्धुतमनर्थकम् ॥१॥
 विहायाग्निं सभार्यश्चेत्सीमामुल्लङ्घ्य गच्छति । होमकालात्यये तस्य पुनराध्मा(धा)-
 नमिष्यते ॥ २ ॥ अरण्यो(ण्योः) क्षयनाशाग्निदाहेष्वग्निं समाहितः । पालयेदुपशान्तेऽ-
 स्मिन्पुनराधानमिष्यते ॥ ३ ॥ ज्येष्ठा चेद्वहुभार्यस्य अतिचारेण गच्छति । पुनरा-
 धानमत्रैक इच्छन्ति न तु गौतमः ॥ ४ ॥ दाहयित्वाऽग्निभिर्भार्या सट्शीं पूर्वसं-
 स्थिताम् । पात्रैश्चाथाग्निमादध्यात्कृतदारोऽविलम्बितः ॥ ५ ॥ एवंष्टुतां सवर्णां स्त्रीं
 द्विजातिः पूर्वसारिणीम् । दाहयित्वाऽग्निहोत्रेण यज्ञपात्रैश्च धर्मवित्×॥६॥ द्वितीयां
 चैव यः पत्नीं दहेद्वैतानिकाग्निभिः । जीवन्त्यां प्रथमायां तु ब्रह्मघ्नेन समं हि तत्
 ॥ ७ ॥ मृतायां तु द्वितीयायां योऽग्निहोत्रं समुत्सृजेत् । ब्रह्मोज्झं तं विजानीयाद्यस्य
 (श्च) कामात्समुत्सृजेत् ॥ ८ ॥ मृतायामपि भार्यायां वैदिकाग्निं न हि त्यजेत् । उपा-
 धिनाऽपि तत्कर्म यावज्जीवं समापयेत् ॥ ९ ॥

× एतदग्रे “ अत्र विषयज्येष्ठा समानवर्णा इति ” इत्यधिकं सकलादर्शपुस्तकेषु ।

रामोऽपि कृत्वा सौवर्णे(णीं)सीतां पत्नीं यशस्विनीम् । ईजे यत्रैवहुविधैः सह भ्रातृ-
भिरर्चितैः ॥ १० ॥ यो दहेदग्निहोत्रेण स्वेन भार्या कथंचन । स स्त्री संपद्यते तेन
भार्या चास्य पुमान्भवेत् ॥ ११ ॥ भार्या मरणमापन्ना देशान्तरगताऽपि वा । अधि-
कारी भवेत्पुत्रो महापातकिनि द्विजे ॥ १२ ॥ मान्या चेन्मित्रयते पूर्वं भार्या पतिवि-
मानिता । त्रीणि जन्मानि सा पुंस्त्वं पुरुषः स्त्रीत्वमर्हति ॥ १३ ॥ पूर्वैव योनिः
पूर्वावृत्पुनराधानकर्मणि । विशेषोऽत्रान्युपस्थानमाज्याहुत्यष्टकं तथा ॥ १४ ॥ कृत्वा
व्याहृतिहोमान्त उपतिष्ठेत् पावकम् । अध्यायः केवलाग्नेयः कस्ते जामिरमानसः ॥ १५ ॥
अग्निमीडेऽग्न आयाहि अग्न आयाहि वीतये । तिस्रोऽग्निर्ज्योतिरित्यग्निं दूतमग्ने
मृडेति च ॥ १६ ॥ इत्यष्ट वाऽऽहुतीर्हुत्वा यथाविध्यनुपूर्वशः । पूर्णाहुत्यादिकं कर्म अन्य-
त्पूर्ववदाचरेत् ॥ १७ ॥ अरण्योरल्पमप्यङ्गं यावच्छिष्टति पूर्वयोः । न तावत्पुनराधान-
मन्यारण्योर्विधीयते ॥ १८ ॥ विनष्टं लुक्लुप्तं न्युब्जं प्रत्यक्स्थालमुदर्विषि । प्रत्यगग्रं
च मुशलं प्रहरेज्जातवेदसि ॥ १९ ॥ स्वयं होमासमर्थस्य समीपमुपसर्पणम् । तत्राप्यस-
(श)क्तस्य सतः शयनाबोधपवेशनम् ॥ २० ॥ हुतायां सायमाहुत्यां दुर्वलश्चेद्गृही-
भवेत् । प्रातर्होमस्तदैव स्याज्जीवेच्चैच्छुः पुनर्न वा ॥ २१ ॥ दुर्वलं स्नापयित्वा तु
शुद्धचैलाभिसंवृतम् । दक्षिणागिरसं भूमौ वहिष्पत्यां निवेशयेत् ॥ २२ ॥ घृतेना-
भ्यु(भ्य)क्तामृष्टाव्य सुवस्त्रमुपवीतिनम् । चन्दनोभितसर्वाङ्गं सुमनोभिर्विभूषयेत् ॥ २३ ॥
हिरण्यशकलान्यस्य क्षिप्त्वा छिद्रेषु सप्तसु । मुख्येष्वथापिथायैर्न निरेरेयुः सुता-
दयः ॥ २४ ॥ आमपात्रेऽन्नमाशय प्रेतमग्निपुरःसरम् । एकोऽन(नु)गच्छन्नस्यार्धमर्थं
पथ्युत्सृजेद्भुवि ॥ २५ ॥ ऊर्ध्वमादहनं प्राप्त आसीनो दक्षिणामुखः । सव्यं जन्वा-
च्य शनकैः सतिलं पिण्डदानवत् ॥ २६ ॥ अथ पुत्रादिनाऽऽपुत्य कुर्याद्वात्स्वयं
महत् । भूप्रदेशे शुचौ देशे पश्चादित्यादिलक्षणे ॥ २७ ॥ तत्रोत्तानं निपात्यैनं दक्षि-
णागिरसं मुखे । आज्यपूर्णां सुचं दद्याद्दक्षिणाग्रां नसि सुवम् ॥ २८ ॥ पादयोर-
धरां प्राचीमरणीमुरसीतिराम् । पार्श्वयोः शूर्पचमसे सव्यदक्षिणयोः क्रमात् ॥ २९ ॥
मुशलेन सह न्युब्जमन्तर्ह्वोर्त्तल्लप(ख)लम् । तत्रोवीलीकमत्रैव(चत्रे च) अन्ध्रनयनो
विभीः ॥ ३० ॥ असव्येन कृत्वैतद्वाग्यतः पितृदिङ्मुखः । अथाग्निं सव्यजान्वक्तो
दद्याद्(द)क्षिणजः रुनैः ॥ ३१ ॥ अम्मात्त्वमधिजानोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ।
असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति यजुर्गिरयन् ॥ ३२ ॥ एवं गृहपतिर्दग्धः नवे तरति
दुष्कृतम् । ययैर्न दाहयेत्तोऽपि प्रजां प्राप्नोत्यनिन्दिताम् ॥ ३३ ॥ यथा न्यायधृ-

अग्निनैव दहेद्द्वार्या स्वतन्त्रां पतितां न चेत् । तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत्पृथग-
 न्तिके ॥ ५३ ॥ अपरेद्युस्तृतीये वा अस्थनां संचयनं भवेत् । यस्तत्र विधिना
 (रा) दिष्ट ऋषिभिः सोऽधुनोच्यते ॥ ५४ ॥ स्नानान्तं पूर्ववत्कृत्वा गव्येन
 पयसा ततः । संच (ची) चास्थीनि सर्वाणि प्राचीनावीत्यभाषयन् ॥ ५५ ॥
 शमीपलाशशाखाभ्यामुद्धृत्योद्धृत्य भस्मतः । आज्येनाभ्यज्य गव्येन सेचयेद्गन्ध-
 वारिणा ॥ ५६ ॥ मृत्पात्रसंपुटे कृत्वा सूत्रेण परिवेष्ट्य च । श्वभ्रं स्ना (खा)
 त्वा शुचौ भूमौ निखनेद्दक्षिणामुखः ॥ ५७ ॥ पूरयित्वाऽवटं पङ्कपिण्डं से (शै)-
 वालसंयुतम् । दत्त्वोपरि समं शेषं कुर्यात्पूर्वाह्नकर्मणा ॥ ५८ ॥ एवमेवागृहीताग्नेः
 प्रेतस्य विधिरिप्यते । स्त्रीणामिवान्निदानं स्यादथातोऽनुक्त उच्यते ॥ ५९ ॥ सूतके
 कर्मणां त्यागः संध्यादीनां विधीयते । होमः श्रौते तु (तस्तु) कर्तव्यः शुष्का-
 न्नेनापि वा फलैः ॥ ६० ॥ अकृतं हावयेत्स्मार्ते तदभावे कृताकृतम् । कृतं वा
 हावयेदन्नपनारम्भविधानतः ॥ ६१ ॥ कृतमोदनसवत्वादि तण्डुलादि कृताकृतम् ।
 व्रीक्षादि वा कृतं प्रोक्तमिति हव्यं त्रिधा बुधैः ॥ ६२ ॥ सूतके च प्रवासे वा
 शक्तौ वा श्राद्धभोजने । एवमादिनिमित्तेषु हावयेद्देति योजयेत् ॥ ६३ ॥
 न त्यजेत्सूतके कर्म ब्रह्मचारी स्वकं क्वचित् । न दीक्षिष्यात्परं (?) यज्ञे न
 कृच्छ्रादि तपश्चरन् ॥ ६४ ॥ पितर्यपि मृते नैषां दोषो भवति कर्हिचित् । आशौचं
 कर्मणोऽन्ते स्यात्तत्र्यहं वा ब्रह्मचारिणः ॥ ६५ ॥ श्राद्धमग्निमतः कार्यं दाहादेकाद-
 शेऽहनि । प्रत्याब्धिकं प्रकुर्वीत प्रमीताहनि सर्वदा ॥ ६६ ॥ द्वादश प्रतिमांस्यानि
 आद्यं पाण्मासिके तथा । सपिण्डीकरणं चैव एतद्वै श्राद्धषोडशम् ॥ ६७ ॥ एका-
 हेन तु पण्मासा यदा स्युरपि वा त्रिभिः । न्यूनाः संवत्सराश्चै (चै) व स्यातां
 पाण्मासिके तथा ॥ ६८ ॥ यानि पञ्चदशाऽऽद्यानि अपुत्रस्येतराण्यपि । एकस्मि-
 न्नह्नि देयानि सपुत्रस्यैव सर्वदा ॥ ६९ ॥ न योपायाः पतिर्दद्यादपुत्राया अपि
 क्वचित् । न पुत्रस्य पिता चैव नानुजस्य तथाऽग्रजः ॥ ७० ॥ एकादशेऽह्नि निर्वर्त्य
 अर्वाङ्दर्शयथाविधि । प्रकुर्वीताग्निमान्पुत्रो मातापित्रोः सपिण्डनाम् ॥ ७१ ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं न दद्यात्प्रतिमासिकम् । एकोदिष्टविधानेन दद्यादित्याह गौतमः
 ॥ ७२ ॥ कर्षूंसमन्वितं मुक्त्वा तथाऽऽद्यं श्राद्धषोडशम् । प्रत्याब्धिकं तु शेषेऽपि
 पिण्डाः स्युः पडिति स्थितिः ॥ ७३ ॥ अर्घ्येऽन्नयोदके चैव पिण्डदानेऽवनेजने ।
 तन्त्रस्य तु निवृत्तिः स्यात्स्वधावाचन एव च ॥ ७४ ॥ ब्रह्मदण्डादियुक्तानां येषां

नास्त्यग्निसत्क्रिया । श्राद्धादिसत्क्रियाभाजो न भवन्तीह ते क्वचित् ॥ ७५ ॥
 मन्त्राम्नायेऽग्न इत्येतत्पञ्चकं लाघवार्थिभिः । पठ्यते तत्प्रयोगे स्यान्मन्त्रेण मन्त्र-
 विंशतिम् ॥ ७६ ॥ अग्नेः स्थाने वायुचन्द्रसूर्या बहुर्वेदूह च । समस्य पञ्चमीसूत्रे
 चतुश्चतुरिति श्रुतेः ॥ ७७ ॥ प्रथमे पञ्चके पापी लक्ष्मीरिति पदं भवेत् । अपि पञ्चसु
 मन्त्रेषु इति यज्ञविदो विदुः ॥ ७८ ॥ द्वितीये तु पतिव्री स्यादष्टोति तृतीयके ।
 चतुर्थे त्वपसिच्येति इदमाहुतिविंशकम् ॥ ७९ ॥ धृतिहोमे न प्रयुज्याद्यो नामसु
 तथाऽष्टसु । चतुर्थीमघ्न्य इत्येतद्गोनाम न हि हूयते ॥ ८० ॥ लताग्रपल्लवो वुध्नः
 शुङ्गेति परिकीर्त्यते । पतिव्रता व्रतवती ब्रह्मबन्धुस्तथा श्रुतः ॥ ८१ ॥ शिलादु
 नीलमित्युक्तं ग्रन्थस्तवक उच्यते । कर्पुष्पिकाभितः केशान्मूर्ध्नि पश्चात्कपुच्छलम्
 ॥ ८२ ॥ श्वाविच्छलाका शलली तथा वीरतरः शरः । तिलतण्डुलसंपककृशरः
 सोऽभिधीयते ॥ ८३ ॥ नामधेये मुनिवसुपिशाचा बहुवत्सदा । यक्षाश्च
 पितरो देवा यष्टव्यास्तिथिदेवताः ॥ ८४ ॥ आग्नेयाद्येऽथ सार्पाद्ये विशाखाद्ये
 तथैव च । आपाढाद्ये धनिष्ठाद्ये अश्विन्याद्ये तथैव च ॥ ८५ ॥ द्वंदा-
 न्येतानि[च]बहून्वृक्षाणां जुहुयात्सदा । द्वंद्वयं वि(व्य)वच्छेद्यमवशिष्टान्यथैकवत्
 ॥ ८६ ॥ देवतास्वपि हूयन्ते बहुवत्सर्प्यपि त्रयः । देवाश्च वसवश्चापि द्विवदे-
 वाश्विनौ सदा ॥ ८७ ॥ ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरुणा व्रतकर्मणि । बाढमोमिति च
 ब्रूयात्तत्तथैवानुपालयेत् ॥ ८८ ॥ सशिखं वपनं कार्यमास्तानब्रह्मचारिणाम् ।
 आशरीरविमोक्षाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत् ॥ ८९ ॥ वपनं नास्य कर्तव्यमर्वागौदनि-
 कव्रतात् । व्रतिनो वत्सरं यावत्पण्मासानिति गोतमः ॥ ९० ॥ न गात्रोत्सादनं
 कुर्यादनापदि कदाचन । जलक्रीडामलंकारं व्रती दण्ड इवाऽऽप्यवेत् ॥ ९१ ॥ देव-
 तानां विपर्यास(सो)जुहोतिषु कथं भवेत् । सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा क्रमेण जुहुयात्पुनः
 ॥ ९२ ॥ संस्कारा अतिपथेरन्स्वकालाच्च कथंचन । हुत्वैव(त) देव कर्तव्या ये
 तूपनयनादधः ॥ ९३ ॥ अनिष्टा नवयज्ञेन नवान्नं योऽस्ति कामतः । वैश्वानरश्चरुस्तस्य
 प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ९४ ॥ चरुः समशनीयो यस्तथा गोयज्ञकर्मणि । ऋषभो-
 त्सर्जने चैव अश्वयज्ञे तथैव च ॥ ९५ ॥ श्रावण्यां च प्रदोषे यः कृत्पारम्भे तथैव
 च । कथमेतेषु निर्वापाः कथं चैव जुहोतयः ॥ ९६ ॥ देवतासंख्यया गृह्य निर्वा-
 पास्तु पृथक्पृथक् । तूर्णीं द्वे(द्विर)वगृह्णीयाद्धोमश्चापि पृथक्पृथक्(!) ॥ ९७ ॥ यावता
 होमनिष्ठुत्तिर्भवेद्या यत्र कीर्तिता । शेषं चैव भवेत्किञ्चित्तावन्तं निर्वपेच्चरुम् ॥ ९८ ॥
 चरुममशनीये तु पितृयज्ञे चरुं यथा । होतव्यं मेक्षणानान्य उपरतीर्णाभिघारितः
 ॥ ९९ ॥ कालः कान्यायनेनोक्तो विधिश्चैव समासतः । वृषोत्सर्गे यतो नात्र

गोभिलेन तु भाषितः ॥ १०० ॥ पारिभाषिक एव स्यात्कालो गोवाजियज्ञयोः ।
 अन्यस्यानुपदेशाच्च स्वस्तवारोहणस्य च(१) ॥ १०१ ॥ अथवा मार्गपाल्येऽहि
 कालो गोज्ञकर्मणः । नीराजनेऽहि वाऽश्वानामिति तन्त्रान्तरे विधिः ॥ १०२ ॥
 शरद्वसन्तयोः केचिन्नवयज्ञं प्रचक्षते । धान्यपाकवशादन्ये श्यामाको वानिनः स्मृतः
 ॥ १०३ ॥ आश्वयुज्यां तथा कृप्यां वास्तुकर्मणि याज्ञिकाः । यज्ञार्थतत्त्ववेत्तारो
 होममेवं प्रचक्षते ॥ १०४ ॥ द्वे पञ्च क्रमेणैता हविराहुतयः स्मृताः । शेषा आज्येन
 होतव्या इति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ १०५ ॥ पयो यदाज्यसंयुक्तं तत्पृषातक
 उच्यते । दध्येकतदु(उ)पासाद्य कर्तव्यः पायसश्चरुः ॥ १०६ ॥ ग्रीहयः शालयो मुद्गा
 गोधूमाः सर्षपास्तिलाः । यवाश्चौपथयः सप्त विपदं घ्नन्ति धारिताः ॥ १०७ ॥ संस्काराः
 पुरुषस्यैते स्मर्यन्ते गौतमादिभिः । अतोऽष्टकादयः कार्याः सर्वे कालक्रमादितः
 ॥ १०८ ॥ सकृदप्यष्टकादीनि कुर्यात्कर्माणि यो द्विजः । स पङ्क्तिपावको भूत्वा
 लोकान्मैति घृतश्चुतः ॥ १०९ ॥ एकाहमपि कर्मस्थो योऽग्निशुश्रूषकः शुचिः ।
 नयत्पञ्चर्षदेवास्य(१) शताहं दिवि जायते ॥ ११० ॥ यस्त्वाधायाग्निमाशौस्य
 देवादीन्मैभिरिष्टवान् । निराकर्ताऽमरादीनां स विज्ञेयो निराकृतिः ॥ १११ ॥ यच्छ्राद्धं
 कर्मणामादौ यागान्ते दक्षिणा भवेत् । आमावास्यं द्वितीयं यदन्वाहार्यं तदुच्यते
 ॥ ११२ ॥ एकसान्वेष्वर्हः पुन स्यात्परिसमूहनम् । नोदगासादनं चैव क्षिप्रहोमादि
 ते(के) मता(तम्) ॥ ११३ ॥ अभावे ग्रीहियवयोर्दध्ना वा पयसाऽपि वा । तद-
 भावे यवाग्वा वा जुहुयादुदकेन वा ॥ ११४ ॥ रौद्रं तु राक्षसं पित्र्यमासुरं चाऽऽभि-
 चारिकम् । उक्त्वा मन्त्रं स्पृशेदा(द्या)प आलभ्याऽऽत्मानमेव च ॥ ११५ ॥ यज-
 नीयेऽहि सोमश्चेद्धारुण्यां दिशि हृष्यते । तत्र व्याहृतिभिर्हुत्वा दण्डं दद्यादद्विजातये
 ॥ ११६ ॥ लवणं मधुमांसं च क्षारौञ्ज्यो येन हूयते(१) । उपवासे न भुञ्जीत नोरु-
 रात्रौ कथंचन ॥ ११७ ॥ स्वकाले सायमाहुतेरमासौ होतृहव्ययोः । प्राक्प्रातराहुतेः
 कालः प्रायश्चित्ते हुते सति ॥ ११८ ॥ प्राक्सायमाहुतेः प्रातर्होमकालामातिक्रमः ।
 प्राक्पूर्णासादर्शस्य प्राग्दर्शदितरस्य तु ॥ ११९ ॥ वैश्वदेवे त्वतिक्रान्ते अहोरात्र-
 मभोजनम् । प्रायश्चित्तमथो हुत्वा पुनः संतनुयाद्भुतम् ॥ १२० ॥ होमद्वयात्यये दर्श-
 पौर्णमासात्यये तथा । पुनरेवाग्निमादध्यादिति भार्गवशासनम् ॥ १२१ ॥ अन्वचो
 मानवो ज्ञेय एणः कृष्णमृगः स्मृतः । रुरुर्गौरमृगः प्रोक्तस्तम्बलं(१) शण उच्यते ॥ १२२ ॥
 केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः । ललाटसंमितो राज्ञः स्यात्
 न्तिको विशः ॥ १२३ ॥ ऋजवस्ते तु सर्वे स्पुत्रव्रणाः सौम्यदर्शनाः ।
 नृणां सत्त्वचोऽग्निद्रुपिताः ॥ १२४ ॥ गौर्वे(र्विं)शिष्टतमा विधेर्देव-
 न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्माद्गौर्वर उच्यते ॥ १२५ ॥ येषां व्रत-
 न्तिको विशः ॥ १२३ ॥ ऋजवस्ते तु सर्वे स्पुत्रव्रणाः सौम्यदर्शनाः ।
 नृणां सत्त्वचोऽग्निद्रुपिताः ॥ १२४ ॥ गौर्वे(र्विं)शिष्टतमा विधेर्देव-
 न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्माद्गौर्वर उच्यते ॥ १२५ ॥ येषां व्रत-

विधीयते । वरस्तत्र भवेद्दानमपि वाऽऽच्छादयेद्गुरुम् ॥ १२६ ॥ अस्थानोश्वा-
 (च्छ्वा)सविच्छेदघोषणाध्यापनादिकम् । प्रामाणिकश्रुतौ यस्माद्यातयामत्वकारि तत्
 ॥ १२७ ॥ प्रत्यब्दं यदुपाकर्षं सोत्सर्गं विधिवद्विजैः । क्रियते छन्दसां तेन पुनरा-
 प्यायनं भवेत् ॥ १२८ ॥ अयातयामैश्छन्दोभिर्यत्कर्म क्रियते द्विजैः । क्रीडमानै-
 रपि सदा तत्तेषां सिद्धिकारकम् ॥ १२९ ॥ गायत्रीं च सगायत्रां वार्हस्पत्यमिति
 त्रिकम् । शिष्येभ्योऽनूच्य विधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिम् ॥ १३० ॥ छन्दसामेकविं-
 शानां संहितायां यथाक्रमम् । न च्छन्दस्काभिरेवाऽऽभिराघा(द्या)भिर्होम इष्यते
 ॥ १३१ ॥ पर्वभिश्चैव गानेषु ब्राह्मणेषूत्तरादिभिः । अङ्गेषु चर्चामन्त्रेषु इति पट्टिं
 जुहोति यः ॥ १३२ ॥ अक्षतास्तु यवाः प्रोक्ता भ्रष्टा धाना भवन्ति ते । भ्रष्टास्तु
 व्रीहयो लाजा घटाः षण्डिक उच्यते ॥ १३३ ॥ नाधीयीत रहस्यानि सोत्तराणि
 विचक्षणः । न चोपनिषदश्चैत्र षण्मासान्दक्षिणायनात् ॥ १३४ ॥ उपाकृत्योदग-
 यने ततोऽधीयीत धर्मवित् । उत्सर्गश्चैव एवैषां नैष्ठ्यं(?) प्रोष्टपदेऽपि वा ॥ १३५ ॥
 अजातव्यञ्जनाऽलोम्नी न तया सह संविशेत् । अयुगूः(?) काकवन्ध्याया जातो (तां)
 तां न विवाहयेत् ॥ १३६ ॥ संसक्तपदविन्यासः संपदः प्रक्रमः स्मृतः । स्मार्तक-
 र्मणि सर्वत्र श्रौते त्वध्वर्युनोदितः ॥ १३७ ॥ यस्यां दिशि वलिं दद्यात्तामेवाभिमुखो
 दिशम् । श्रवणाकर्मणि भवेन्न्यञ्चकर्म(?) न सर्वदा ॥ १३८ ॥ वलिशेषस्य हवनम-
 ग्निप्रणयनं तथा । प्रत्यहं न भवेयातामुल्लुक्त्वं तु भवेत्सदा ॥ १३९ ॥ वृषान्तकप्रेक्ष-
 णयोर्नवस्य हविषस्तथा । शिष्टस्य प्राशनं मन्त्रस्तत्र सर्वेऽधिकारिणः ॥ १४० ॥
 ब्राह्मणानामसांनिध्ये स्वयमेव प्र(पृ)पातकम् । आचक्षेद्धविषः शेषं नवयज्ञेऽपि भक्ष-
 येत् ॥ १४१ ॥ सफला वदरीशाखा फलवत्यभिधीयते । धना विशंकताशङ्कना
 स्मृता जातशिला स्मृताः(?) ॥ १४२ ॥ नष्टो विनष्टो मणिकः शिलानाशे तथैव
 च । न(त)दैवाऽऽहृत्य संस्कार्यो न क्षिपेदाग्रहायणीम् ॥ १४३ ॥ श्रवणाकर्म लुप्तं
 चेत्कथंचित्सूतकादिना । आग्रहायणिकं कुर्याद्भलिवर्जमशेषतः ॥ १४४ ॥ ऊर्ध्वं
 स्वस्तरशायी स्यान्मासमर्धमथापि वा । सप्तरात्रं त्रिरात्रं च एका वा सद्य एव वा
 ॥ १४५ ॥ नोर्ध्वं मन्त्रप्रयोगः रयान्नाग्न्यगारं नियम्यते । नाऽऽहतास्तरणं चैव न
 पार्श्वे चापि दक्षिणम् ॥ १४६ ॥ दृढश्चेदाग्रहायण्यार्मावृत्तावपि कर्मणः । कुम्भौ
 मन्त्रवदासिञ्चेत्प्रतिकुम्भमृचं पठेत् ॥ १४७ ॥ अल्पानां यो विद्यातः स्यात्स वाधो

यलुभिः स्मृतः । प्राणसंमित इत्यादि वासिष्ठं वाधितं यथा ॥ १४८ ॥ विरोधो
 यत्र वायानां प्रामाण्यं तत्र भूयसाम् । तुल्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एवं प्रकीर्तितः
 ॥ १४९ ॥ त्रयम्यकं करतलमूपपा मण्डकाः स्मृताः । पालाशा गोलकाश्चैव लोह-
 चूर्णं तु चीवरम् ॥ १५० ॥ स्पृशंस्त्वनामिकाग्रेण क्वचिदालोकयन्नपि । अनुमन्त्रणीयं
 सर्वत्र सदेवमनुमन्त्रयेत् ॥ १५१ ॥ क्षालनं दर्भकूर्चेन सर्वत्र स्रोतसां पशोः ।
 तूष्णीमिच्छान्नमेण स्याद्द्वयार्थे पार्णदारुणी ॥ १५२ ॥ सप्त तावन्मूर्धन्यानि तथा
 रतनचतुष्टयम् । नाभिश्चोणीरपानं च गोः स्रोतांसि चतुर्दश ॥ १५३ ॥ क्षुरो
 मांसावदानार्थं कृन्ता रिचष्टप्रदावृत्तौ । वपामादाय जुहुयात्तत्र मन्त्रं समापयेत् ॥ १५४ ॥
 हज्जिह्वात्रोडमवधीनि यत्तद्वृत्को गुदस्तनाः । श्रोणिस्कन्ध(न्धं)सदा पार्श्वे पश्व-
 ज्ञानि प्रचक्षते ॥ १५५ ॥ एकादशानामङ्गानामवदनानि संख्यया । पार्श्वस्वं
 वृयस्तकौ (रयष्टकसवश्नो)श्च द्वित्वादाहुश्चतुर्दश ॥ १५६ ॥ चरितार्था श्रुतिः कार्या
 तस्मादप्यनुकल्पतः । अग्रे ह्यर्चनं होमः स्याच्छागपक्षे चरावपि ॥ १५७ ॥ अवदनानि
 यावान्ति क्रियेरन्मस्तरे पशोः । तावतः पायसान्पिण्डान्पश्वभावेऽपि कारयेत् ॥ १५८ ॥
 ओदनव्यञ्जनार्थं तु पश्वभावेऽपि पायसम् । सद्रवं श्रपयेत्तद्वदन्वष्टक्येऽपि कर्मणि ॥ २५९ ॥
 प्राधान्य पिण्डदानस्य केचिदाहुर्मनीषिणः । गयादौ पिण्डमात्रं तु दीयमाननिदर्श-
 नात् ॥ १६० ॥ भोजनस्य प्रधानत्वं वदन्त्यन्ये महर्षयः । ब्राह्मणानां परीक्षायां
 महायज्ञे प्रदर्शनात् ॥ १६१ ॥ आमश्राद्धविधानस्य विना पिण्डैः क्रियाविधिः ।
 तदालभ्याप्यनध्यायविधानश्रवणादपि ॥ १६२ ॥ विद्वन्मतमुपादाय ममाप्येतद्धृदि
 स्थितम् । प्राधान्यमुभयोर्यस्मात्तस्मादेव समुच्चयः ॥ १६३ ॥ प्राचीनावीतिना
 कार्यं पित्र्येषु प्रोक्षणं पशोः । दक्षिणोद्वासनान्तं च चरोर्निर्वपणादिकम् ॥ १६४ ॥
 सन्नपश्ववदानानां प्रधानार्थो न हीतरः । प्रधानहवनं चैव शेषं प्रकृतिवद्भवेत् ॥ १६५ ॥
 द्वीपमुन्नतमाख्योत्तं शाढाश्चैष्टकाः स्मृताः । किलिनं यजुलं (!) प्रोक्तं दूरखातोदको
 मरुः ॥ १६६ ॥ द्वारगवाक्षः संदर्भैः कर्दमभित्यन्तकोणवा । वैधैश्वानष्टं वास्तु घोरं
 विद्वन्मनाकान्तमाग्रैश्च (!) ॥ १६७ ॥ वशंगमाविति व्रीहीञ्शेषश्चेति यवांस्तथा (!) ।
 असावित्यत्र नामोक्त्या जुहुयान्क्षिप्रहोमवत् ॥ १६८ ॥ साक्षतं सुमनोयुक्तमुदकं
 दधिसंयुतम् । अद्य दधिमधुभ्यां च मधुपर्कोऽभिधीयते ॥ १६९ ॥ कारयेन्नेवार्ह-
 णीयस्य निनयेद्वर्धमञ्जलौ । कास्यापिधानं कांस्यस्थं मधुपर्कं समर्पयेत् * ॥ १७० ॥

इति [गोभिलप्रोक्ते] श्रीकर्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥

=====

* अत्र ग्रन्थसमाप्तिविह्वल नास्ति तस्मादयं ग्रन्थः समाप्तो न वेत्यत्र संदेहः ।

१ क न तुल्य प्र० । २ क ग 'स्वदन्त्र' । ३ क ग, 'तर्प्य' । ४ क, ग 'एयानं सा' ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

दक्षस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

ॐ सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः सर्ववेदविदां वरः । पारगः सर्वविद्यानां दक्षो नाम प्रजा-
पतिः ॥ १ ॥ * ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा । एतेषां तु हितार्थाय
धर्मशास्त्रमकल्पयत् ॥ २ ॥ जातमात्रः शिशुस्तावद्यावदष्टौ समा वयः । स हि गर्भ-
समो ज्ञेयो जातिमात्रप्रदर्शकः ॥ ३ ॥ भक्ष्याभक्ष्ये तथा पेये वाच्यावाच्ये तथाऽ-
नृते । अस्मिन्वाले न दोषः स्यात्स यावन्नोपनीयते ॥ ४ ॥ उपनीते तु दोषोऽस्ति
क्रियमाणैर्विगर्हितैः । अप्राप्तव्यवहारोऽसौ बालः षोडशवार्षिकः ॥ ५ ॥ स्वी करोति
यदा वेदं धत्ते वेदव्रतानि च । ब्रह्मचारी भवेत्तावदूर्ध्वं स्नातो गृही भवेत् ॥ ६ ॥
द्विविधो ब्रह्मचारी स्यादाद्यो ह्युपकुर्वाणकः । द्वितीयो नैष्ठिकश्चैव तस्मिन्नेव व्रते
स्थितः ॥ ७ ॥ त्रयाणामानुलोम्येन प्रातिलोम्येन वा पुनः । + प्रतिलोमं व्रतं यस्य
स भवेत्पापकृत्तमः ॥ ८ ॥ यो गृहाश्रममास्थाय ब्रह्मचारी भवेत्पुनः । न यतिर्न
वनस्थश्च स सर्वाश्रमवर्जितः ॥ ९ ॥ अनाश्रमी न तिष्ठेच्च क्षणमेकमापि द्विजः ।
आश्रमेण विना तिष्ठन्प्रायश्चित्तीयते हि सः ॥ १० ॥ जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये
च रतः सदा । नासौ फलमवाप्नोति कुर्वाणोऽप्याश्रमाच्छ्रुतः ॥ ११ ॥ मेखला-
जिनदण्डैश्च ब्रह्मचारीति लक्ष्यते । गृहस्थो यष्टिवेदाद्यैर्नखलोर्मैर्वनाश्रमी ॥ १२ ॥
त्रिदण्डेन यनिश्चैवं लक्षणानि पृथक्पृथक् । यस्यैतल्लक्षणं नास्ति प्रायश्चित्ती न चाऽऽ-
श्रमी ॥ १३ ॥ उक्तं कर्म क्रमेणैव यः काल ऋषिभिः स्मृतः । द्विजानां तु हितार्थाय
दक्षस्तु स्वयमब्रवीत् = ॥ १४ ॥

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

* क. घ. च. पुस्तकातिरिक्तपुस्तकेषु एतस्मात्प्रागधिकं श्लोकः " उत्पत्तिं प्रलयश्चैव स्थितिं संहारं
एव च । आत्मा चाऽऽत्मनि तिष्ठेत् चाऽऽत्मा ब्रह्मण्यवस्थितः " इति । + इतः प्रभृति भवेत्पुनरित्यन्त-
ग्रन्थो न विद्यते च छ, ज पुस्तकेषु । = अत्र प्रथमाध्यायसमाप्तिं ख ग. पुस्तकातिरिक्तपुस्तकेषु नास्ति ।
एवमग्रेऽप्यायसमाप्तिं ख. ग. व्यतिरिक्तपुस्तकेषु नास्तीति बोध्यम् ।

१ ख. ग. "यो व्यक्तिमात्रे प्रदर्शितः । भ० घ. "यो व्यक्तिमा०" । २ ग. ते । तस्मिन्काले न दोषोऽस्ति
स या० । ३ ग. "सि तु स्मृतः शास्त्रे मनीषिभिः । उपकुर्वाणरुस्त्वाद्यो द्वितीयो नैष्ठिकः स्मृतः । यो । ४ ग.
"स्थो दानवेदार्थं न विलो०" । ग. "स्थो दानवेदार्थं न विलो० प्रा वनाश्रितः । त्रि० । च "स्थोऽतिथिपूजार्थं" । ५ ग.
उल्लङ्घनं नोक्तो न बालो मुनिनि । ६ च छ "व स्वका०" ।

(अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

प्रातरुत्थाय कर्तव्यं यद्द्विजेन दिने दिने । तत्सर्वं संप्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकार-
कम् ॥ १ ॥ उदयास्तैर्मये यावन्न विप्रः क्षणिको भवेत् । नित्यनैमित्तिकैर्युक्तः काम्यै-
श्चान्यैरगर्हितैः * ॥ २ ॥ स्वकं कर्म परित्यज्य यदन्यत्कुरुते द्विजः । अज्ञानादथ वा
लोभात्स तेन पतितो भवेत् ॥ ३ ॥ दिवसस्याऽऽद्यभागे तु कृत्यं तस्योपदिश्यते ।
द्वितीये च तृतीये च तुरीये पञ्चमे तथा ॥ ४ ॥ पष्ठे च सप्तमे च त्वष्टमे च पृथक्-
पृथक् । विभागेष्वेषु यत्कर्म तत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ ५ ॥ उपःकाले तु संप्राप्ते शौचं
कुर्याद्यथार्थवत् । ततः स्नानं प्रकुर्वीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ६ ॥ अत्यन्तमलिनः
कायो नवच्छिद्रसमन्वितः । स्रवत्येष दिवा रात्रौ प्रातःस्नानं विशोधनम् ॥ ७ ॥
क्रियन्ति हि प्रसुप्तस्य चेन्द्रियाणि क्षरन्ति च । अङ्गानि समतां गच्छन्त्युत्तमान्य-
धमैः सह + ॥ ८ ॥ प्रातः स्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टकरं हि तत् । सर्वमर्हति शुद्धात्मा
प्रातःस्नायी जपादिकम् ॥ ९ ॥ उपरयुपसि यत्स्नानं संभ्यायामुदिते रयौ । प्राजाप-
त्येन तत्तुल्यं सर्वपापपनोदनम् × ॥ १० ॥ लालास्वेदसमाकीर्णः शयनादुत्थितो
द्विजः । स्नात्वा समारभेन्नित्यं जपहोमं विशेषतः ॥ ११ ॥ प्रातरुत्थाय यो नित्यं
संध्यास्नायी भवेद्द्विजः । सप्तजन्मकृतं पापं त्रिभिर्वर्षैर्व्यऽपोहति ॥ १२ ॥ गुणा दश
स्नानपरस्य साधो रूपं च तेजश्च बलं च शौचम् । आयुष्यमारोग्यमल्लुप्यदं
दुःस्वप्नघातार्थं तपश्च मेधाः ॥ १३ ॥ मनःप्रसादजननं रूपसौभाग्यवर्धनम् । दुःस्व-
शोकापहं स्नानं भानदं ज्ञानदं तथा ॥ १४ ॥ आमेयं भरमना स्नानमवगात् च
वारुणम् । आपो हि ऐति च ब्राह्मं वायव्यं गोरजः स्मृतम् ॥ १५ ॥ यत्
सातपवर्षं तु तत्स्नानं दिव्यमुच्यते । पञ्च स्नानानि पुण्यानि मनुः स्वायम्भुवोऽत्र-
वीत् ॥ १६ ॥ आपस्नानं व्रतस्नानं मन्त्रस्नानं तथैव च । आपस्नानं गृहस्थस्य व्रत
मन्त्रे तपस्विनाम् ॥ १७ ॥ कनिष्ठादेशिन्यङ्गुष्ठमूलान्पद्मं करस्य च । प्रजापतिदिवृ-
द्धलदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥ १८ ॥ दानं प्रतिग्रहो होमो भोजनं बलिं च तथा ।
साङ्गुष्ठं तु सदा कार्यमापतेत्तदधोऽन्यथा ॥ १९ ॥ स्नानादनन्तरं नावदुपसर्पितुं हन्यते ।

* इति परमेतदर्थं विधत्ते स पुस्तके—“रंभ्याय वैभवेदाम् स्नानं कर्म सप्तचरितं” इति । अत्र
आरभ्य उपरयोदितानां ग्रन्थभ्यस्तासु सप्त स पुस्तकेत्येव । ५२-५९ हि “स्नानमन्त्रे” इति ।
ग्रन्थस्य नास्ति, य. स. पुराबोधो ।

१ स. एतस्मिन् नास्ति । २ स. स. स. “मनः सा” । ३ स. स. “मन्त्रस्नानं” । ४ स. स. “मन्त्र-
स्नानं” । ५ स. स. “स्नानं” । ६ स. स. “स्नानं” । ७ स. स. “स्नानं” । ८ स. स. “स्नानं” ।
९ स. स. “स्नानं” । १० स. “स्नानं” । ११ स. स. “स्नानं” । १२ स. स. “स्नानं” ।

अनेनैव विधानेन ह्यावान्तः शुचितामियात् ॥ २० ॥ उदक एवोदकस्थश्चेत्स्थल-
स्थश्च स्थले शुचिः । पादौ स्थाप्योभयत्रैव आचम्योभयतः शुचिः ॥ २१ ॥ प्रक्षाल्य
पादौ पाणी च त्रिः पिवेद्वस्तु वीक्षितम् । संहताङ्गुष्ठमूलेन द्विः प्रमृज्यात्ततो मुखम् ॥ २२ ॥
नेहैन्य तिनृभिः पूर्वमास्यमेवमुपस्पृशेत् । अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादन्तरम् ॥ २३ ॥
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां च चक्षुःश्रोत्रे पुनः पुनः । नाभिं कनिष्ठाङ्गुष्ठाभ्यां हृदयं तु
नलेन च ॥ २४ ॥ सर्वाभिस्तु शिरः पश्चाद्बाहू चाग्रेण संस्पृशेत् । संध्याकाले च
संप्राप्ते मध्याह्ने च ततः पुनः ॥ २५ ॥ यो न संध्यामुपासीत ब्राह्मणो हि विशेष-
धनः । न जीवन्नेव मृष्टस्तु मृतः स्वा चैव जायते ॥ २६ ॥ संध्याहीनोऽशुचिर्नित्य-
धनः । न चैव ननु । यदन्यन्तुकृते कर्म न तस्य फलं भागमवेत् ॥ २७ ॥ संध्याकर्मवि-
गाने तु स्वयं होमो विधीयते । स्वयं होमं फलं यत्स्यान्न तदन्येन जायते ॥ २८ ॥
अग्निर्गृह्ये गुरुर्भाना भागिनयोऽथ विटपतिः । एभिरेव हुतं यत्तु तद्भुतं स्वयमेव
तु ॥ २९ ॥ देवकार्यं ततः कृत्वा गुरुमङ्गलवीक्षणम् । देवकार्यस्य सर्वस्य पूर्वोलो-
कं विधीयते ॥ ३० ॥ देवकार्याणि पूर्वाह्ने मनुष्याणां च मध्यमे । पितॄणामपराह्णे
तु गुरुर्देवानां यजन्तः ॥ ३१ ॥ पौर्वीहिकं तु यत्कर्म यदि तन्मायमाचरेत् ।
न सत्त्वमपराह्णेति वन्द्यात्वीर्ययुतं यथा ॥ ३२ ॥ द्वितीये च तथा भागे
वेदाभ्यासो विधीयते । वेदाभ्यासो हि विप्राणां विशेषः तप उच्यते ॥ ३३ ॥
वेदसर्वोपसर्गं तु विचारोऽभ्यसनं जपः । भैक्षानं च विद्येभ्यो वेदाभ्यासो हि
पश्चात् ॥ ३४ ॥ तस्मिन्पुण्यशरीरो म काळः परिकीर्तितः । तृतीये च तथा
भागे वेदाभ्यासं कर्म यजन्तः ॥ ३५ ॥ माता पिता गुरुभार्या प्रजा दीनः समाश्रितः ।
अन्त्याश्रितोऽपि विश्रुतिः पौर्वीहिकं उदाहृतः ॥ ३६ ॥ ज्ञानियेनपुर्जनः क्षीणस्तथाऽ-
न्यथा समाश्रितः । अन्त्येऽपि यजन्तुक्तस्य पौर्वीहिकं उदाहृतः ॥ ३७ ॥ सार्वभौम-
कर्मणः सर्वेभ्यः सर्वेभ्यः । ज्ञानविद्वन्मः प्रदातव्यमन्यथा नरकं श्रमेन ॥ ३८ ॥

भरणं पोष्यवर्गस्य प्रसारणं स्वर्गसाधनम् । नरकः पीडने चास्य तस्माद्यत्नेन तच्च-
रेत् ॥ ३९ ॥ जीवत्येकः स लोकेषु बहुभिर्योऽनुजीव्यते । जीवन्तौऽपि मृताश्चान्ये
पुरपाः स्वोदरभराः ॥ ४० ॥ वर्द्धये जीवते कश्चित्कुटुम्बार्थे तथा परं : * । आत्मार्थे
यो न धीमोति स्वोदरेणापि दुःखितः ॥ ४१ ॥ दीनानाधनिशिष्टेभ्यो दातव्यं भूति-
मिच्छता । अदत्तदाना जायन्ते परभाग्योपजीविनः x ॥ ४२ ॥ चतुर्थेऽहस्तथा
भागे ज्ञानार्थं मृदमात्रेत् । तिलपुष्पकुशादींश्च स्नायाचाकृत्रिमे जले ॥ ४३ ॥
+मृत्तिकाः सप्त न ग्राणा वल्मीकान्मूषकस्थलात् । अन्तर्जलाच्च मार्गान्तादृक्षमूला-
त्सुरालयात् ॥ ४४ ॥ परशौचावशिष्टा च श्रेयस्कामैः सदा बुधैः । शुचिदेशात्तु
संग्राह्या मृत्तिका स्नानहेतवे ॥ ४५ ॥ अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुंधरे ।
मृत्तिके हर मे पापं यन्मया पूर्वसंचितम् ॥ ४६ ॥ उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शत-
चाहुना । मृत्तिके प्रतिगृह्णामि प्रजया च धनेन च ॥ ४७ ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं
त्रिविधं स्नानमुच्यते । तेषां मध्ये तु यन्नित्यं तत्पुनर्भियते त्रिधा ॥ ४८ ॥ मला-
पकर्षणं पूर्वं मन्त्रवर्जं जले स्मृतम् । संध्ययोरुभयोः स्नानं स्नानदेशाः प्रकीर्तिताः
॥ ४९ ॥ मार्जनं जलमध्ये तु प्राणायामो यतस्ततः । उपस्थानं ततः पश्चात्सार्व-
त्रीजप उच्यते ॥ ५० ॥ सविता देवता यस्या मुखमग्निरुदाहृतः । विश्वामित्र ऋषि-
श्छन्दो गायत्री सा विशिष्यते ॥ ५१ ॥ — अङ्गारकदिने प्राप्ते कृष्णपक्षे चतुर्दशी ।
यमुनायां विशेषेण नियतो नियताशनः ॥ ५२ ॥ यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्त-
काय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ॥ ५३ ॥ औदुम्बराय दध्नाय
नीलाय परमेष्ठिने । वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै पुनः ॥ ५४ ॥ एकैकस्य
तिलान्मिश्रान्दद्यात्तीनष्ट वाऽञ्जलीन् । यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति
॥ ५५ ॥ पञ्चमे च तथा भागे संविभागो यथार्हतः । देवपितृमनुष्याणां कीटानां
चोपदिश्यते ॥ ५६ ॥ देवैश्चैव मनुष्यैश्च तिर्यग्भिश्चोपजीर्य (व्य) ते । गृहस्थः
प्रत्यहं यस्मात्तस्माच्छ्लेष्टो गृहाश्रमी ॥ ५७ ॥ त्रयाणामाश्रमाणां च गृहस्थो

* एतदुक्तं—“ गुणधर्मपरिभ्रष्टो जीवन्नपि न जीवति ” इति च. छ. ज पुस्तकेषु । x एतदनन्तर-
मेतद्वचनम्—“ यद्दासि विशिष्टेभ्यो यज्जुहोषि दिने दिने । तत्तु वित्तमहं मन्ये शेष कस्यापि रक्षसि । ”
इति रा. ग. पुस्तकयोः । + इत आरभ्य धनेन चेत्यन्तग्रन्थो न विद्यते रा. ग. पुस्तकयोः । — इत. प्रभृति
तत्क्षणादेव नश्यतीत्यन्तग्रन्थ रा. ग. पुस्तकयोर्नास्ति ।

१ च छ. “ने यस्मात्तस्माद्यत्नेन त भरे” । २ ग. छ. “त् । स जीवति य एवैको बहुभिर्योपजीव्य” ।
३ ग. “न्तो मृत्तकाधान्ये य आत्मभरस्यो नरा । ४ च छ. ज. “वर्द्धये जीवितं यस्य कुटु” । ५ च छ. ज.
पुन. । ६ च. छ. “क्षयो हि स्वो” । ७ रा. ग. “शादीनि स्नानं चाहु” । ८ च. छ. “त्रिनैर्जले । ९ रा.
ग. सध्यास्तानमुभाभ्या च स्नानभेदा. प्र” । १० ग. “विन्या ज” । ११ रा. छ. “मिरिषात्सिधत । ग.
“मिदिधा स्थित. । १२ फ. छ. च. “तद्विधाय । १३ प. च. ते । १४ क. “च्छ्लेष्टाभ्यो गृहा । ज” ।

यो निरुच्यते । सीदमानेन तेनैव सीदन्तीहेतरे त्रयः ॥ ५८ ॥
 मूलं प्राणो भवेत्स्वन्धस्तस्माच्छाखाश्च पल्लवाः । मूलेनैकेन नष्टेन सर्वमेव विनश्यति
 ॥ ५९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन रक्षणीयो गृहाश्रमी । राज्ञा चान्यैस्त्रिभिः पूज्यो मान-
 नीयश्च सर्वदा ॥ ६० ॥ गृहस्थोऽपि क्रियायुक्तो न गृहेण गृही भवेत् । तथैव
 पुत्रदारैश्च स्वकर्मपरिवर्जितः ॥ ६१ ॥ अस्नात्वा चाप्यहुत्वा चाप्यदत्त्वा ये तु भुञ्जते ।
 देवादीनामृणी भूत्वा नरकं ते व्रजन्त्यधः ॥ ६२ ॥ अस्नात्वा शमलं भुङ्क्ते त्वजापी
 पूयशोणितम् । अहुत्वा च कृमिं भुङ्क्ते हृदत्त्वाऽमेध्यमेव च ॥ ६३ ॥ वृथा तप्तोदकं
 स्नानं वृथा जाप्यमवैदिकम् । वृथा रतमपुत्रस्य वृथा भुक्तमसाक्षिकम् ॥ ६४ ॥ एको
 हि भक्षयत्यन्नमपरोऽन्नेन भक्षयते । न भुज्यते स एवैको योऽन्नं भुङ्क्ते ससाक्षि-
 कम् ॥ ६५ ॥ विभागैर्शीलसंपन्नः क्षमायुक्तो दयालुकः । * स्वकर्मणि सदा युक्तो
 गृहस्थः स्वर्गभागभवेत् ॥ ६६ ॥ दया लज्जा क्षमा श्रद्धा प्रज्ञा त्यागः कृतज्ञता ।
 एते यस्य गुणाः सन्ति गृहस्थो मुख्य उच्यते ॥ ६७ ॥ संविभागं ततः कृत्वा
 गृहस्थः शेषभुग्भवेत् । भुक्त्वाऽथ सुखमास्थाय तदन्नं परिणामयेत् ॥ ६८ ॥ इति-
 हासपुराणाद्यैः षष्ठसप्तमौ नयेत् । अष्टमे लोकयात्रां तु वहिः संध्यां ततः पुनः
 ॥ ६९ ॥ होमं भोजनकालं तु यदन्यद्गृहकृत्यकम् । कृत्वा चैवं ततः पश्चात्स्वाध्यायं
 किञ्चिदाचरेत् ॥ ७० ॥ प्रदोषपश्चिमौ यामौ वेदाभ्यासेन तौ नयेत् । यामद्वयं शयानो
 हि ब्रह्मभूयाय कल्पते × ॥ ७१ ॥ अस्मिन्नेव प्रयुञ्जान्नो ह्यस्मिन्नेव प्रलीयते । तस्मा-
 त्सर्वप्रयत्नेन स्वाध्यायं सर्वदाऽभ्यसेत् ॥ ७२ ॥ नैमित्तिकानि कौम्यानि निप-
 तन्ति यथा यथा । तथा तथा हि कार्याणि न कालं तु विलम्बयेत् ॥ ७३ ॥

* एतदर्धस्यानेर्धं पाठः ख. ग. पुस्तकयोः—“ देवतातिथिभक्तश्च गृहस्थः स तु धार्मिकः ” इति ।

× इतः परं न कालं तु विलम्बयेदित्यन्तं ग्रन्थव्यत्यास ख. ग. पुस्तकयोः ।

१ क ट च. मूलप्रा° । ख. मूलत्राणे भ° । २ ख °त्स्नन्व. स्क्न्वाच्छा° । घ. °त्स्नन्धं तस्मा° ।
 ३ ग. गृहाश्रमी । न चैव । ४ ग. चाजप्त्वाऽदत्त्वा च मानव । दे° । ५ ख °त्वा दरिद्रश्च भवेन्नरः । एको
 हि भुङ्क्ते श्वन्° । ६ ख. यो भुङ्क्ते तु स मासकम् । विभागशीलता यस्य क्ष° । ७ घ. °गयुक्तं सं° ।
 क. °शीलं सं° । ग. °शीलो यो नित्यं क्ष° । ९ ख. षष्ठं वा सप्तमं न° । १० ख घ. संध्या ततः ।
 ख. होमभोजनद्वयं च य° । ग. होमो भोजनकं चैव य° । १२ ख. °यं च समन्व्य° । १३ ख. कर्माणि ।
 १४ ग. कालम्बु विधीयते ।

(॥सर्वत्र मध्यमौ यामौ हुतशेषं हविश्च यत् । भुञ्जानश्च शयानश्च ब्राह्मणो नावसी-
दति ॥ ७४ ॥)

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ तृतीयोऽध्यायः ।)

+ देवपितृमनुष्याणां दीनानां च तपस्विनाम् । गुरुमातृपितृणां च स विभागी
विकर्मकृत् ॥ १ ॥ सुधा नव गृहस्थस्य मध्यमानि नवैव च । नव कर्माणि तस्यैव
विकर्माणि तथा नव ॥ २ ॥ प्रच्छन्नानि नवान्यानि प्रकाशा(श्या)नि तथा नव ।
सकलानि नवान्यानि निष्फलानि नवैव तु ॥ ३ ॥ अदेयानि नवान्यानि वस्तुजा-
तानि सर्वदा । नवका नव निर्दिष्टा गृहस्थोन्नतिकारकाः ॥ ४ ॥ सुधावस्तूनि वक्ष्यामि
शिष्टे च गृहमागते । मनश्चक्षुर्मुखं वाचं सौम्यं दद्याच्चतुष्टयम् ॥ ५ ॥ अभ्युत्थान-
मिहाऽगच्छ पूर्वालापः प्रियान्वितः । उपासनमनुव्रज्या कार्याण्येतानि यत्नतः
॥ ६ ॥ ईषद्वैद्यानि चान्यानि भूमिरापस्तृणानि च । पादशौचं तथाऽभ्यङ्गः आसनं
शयनं तथा ॥ ७ ॥ किंचिद्वात्रौ यथाशक्ति नास्यानश्नगृहे वसेत् । मृज्जलं चार्धेने
देयमेतान्यपि संतां गृहे ॥ ८ ॥ संध्या स्नानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।
वैश्वदेवस्तथाऽऽतिथ्यमुद्धृतं चापि शक्तितः = ॥ ९ ॥ नव कर्माणि कार्याणि पूर्वो-
क्तानि मनीषिभिः । कृत्वैवं नव कर्माणि सर्वकर्मा भवेन्नरः ॥ १० ॥ अतृतं पार-
दार्यं च तथाऽभक्ष्यस्य भक्षणम् । अगम्यागमौनापेयं हिंसा स्तेयं तथैव च ॥ ११ ॥
अश्रौतधर्माचरणं मैत्रं धर्मवहिष्कृतम् । नवैतानि विकर्माणि सततं तानि वर्जयेत् ×
॥ १२ ॥ पैशुन्यमनृतं माया कामः क्रोधस्तथाऽमिषम् । दोषो दम्भः परद्रोहो विक-
र्माणीति वर्जयेत् ॥ १३ ॥

* धनुश्चिह्नान्तर्गतं रा. ग. पुस्तकयोरेव + अयं श्लोकोऽत्र नास्ति ख. ग. पुस्तकयो । = इत् राधे
यवनमधिकं रा. ग. पुस्तकयो - "पितृदेवमनुष्याणां दीनानामतपस्विनाम् । मातापितृगुरुणा च हन्दिनायो
यथाहृत । एतानि नव कर्माणि विकर्माणि तथा पुनः " इति । × इत् प्रभृति विकर्मं बेलन्तं न विदन्ते
रा. ग. पुस्तकयो ।

१ घ च संवि । २ रा स्तृषद्वैद्यानि वै नव । नव क । ग स्तृषद्वैद्यानि । ३ स्तृषद्वैद्य-
यानि । ३ च माया । ४ रा दक्ष्या चतु । ५ रा ग स्तृषद्वैद्यानि । ६ च उद्योग । ७ रा. ग. "दक्ष-
नानि । ८ ग. "हममाभयः श" । ९ रा. "विद्याध्या" । ग "विद्या ध" । १० ग. "रा" । ११ रा.
"मने स्तेयं हिंसा चैव तु पैशुन्यम् । अ" । १२ रा ग "तदम्भ" । १३ ग. "न निद्रा" । १४ रा.
"मैत्र्य" । १५ क. "नि च ह" ।

गीतनृत्ये कृषिः सेवा वाणिज्यं लवणक्रिया । शृतकर्मायुधान्यात्मप्रशंसा च विकर्म च ॥ १४ ॥ आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रं मैथुनमौषधम् । पापकर्मापमानश्च धर्मो गोप्यानि यत्नतः ॥ १५ ॥ *अगोप्यमृणशुद्धिश्च दायानो धनविक्रयः । कन्यादानं वृषोत्सर्गो रैहः पापं जुगुप्सितम् ॥ १६ ॥ मातापित्रोर्गुरौ मित्रे विनीते चोपकारिणि । दीनानाथविशिष्टेषु दत्तं च सफलं भवेत् ॥ १७ ॥ धूर्ते वन्दितानि मल्ले च कुर्वन्ने कितवे शठे । चाटचारणचौरेषु दत्तं भवति निष्फलम् ॥ १८ ॥ सामान्यं याचितं न्यास आर्षिर्दाराः सुहृद्जनम् । भयादितं च निक्षेपः सर्वस्वं चान्वये सति ॥ १९ ॥ आपत्स्वापि न देयानि नव वस्तूनि सर्वदा । यो ददाति स मूढात्मा प्रायश्चित्तीयते नरः ॥ २० ॥ नवनवकवेत्तारमनुष्ठानपरं नरम् । इह लोके परत्रापि श्रीश्च तं नैव मुञ्चति ॥ २१ ॥ यथैवाऽऽत्मा परस्तद्वद्द्रव्यः सुखमिच्छता । सुखदुःखानि तुल्यानि यथाऽऽत्मानि तथा परे ॥ २२ ॥ सुखं वा यदि वा दुःखं यत्किंचित्क्रियते परे । तत्कृतं तु पुनः पश्चात्सर्वमात्मानि तद्भवेत् ॥ २३ ॥ न क्लेशेन विना द्रव्यं द्रव्यहीने कुतः क्रिया । क्रियाहीने न धर्मः स्याद्धर्महीने कुतः सुखम् ॥ २४ ॥ सुखं च वाञ्छते सर्वस्तच्च धर्मसमुद्भवम् । तस्माद्धर्मः सदा कार्यः सर्ववर्णेन यत्नतः ॥ २५ ॥ न्यायागतेन द्रव्येण कर्तव्यं पारलौकिकम् । दानं च विधिना देयं काले पात्रे गुणान्विते ॥ २६ ॥ समद्विगुणसाहस्रमानन्त्यं च यथाक्रमम् । दाने फलविशेषः स्याद्विंशत्यां तद्देव हि ॥ २७ ॥ सममन्त्राक्षणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रूवे । सहस्रगुणमाचार्ये त्वनन्तं वेदपारगे ॥ २८ ॥ विधिहीने तथाऽपात्रे यो ददाति प्रतिग्रहम् । न केवलं हि तद्दानं शेषमप्यस्य नश्यति ॥ २९ ॥ व्यसनप्रतिकारार्थं कुटुम्बार्थं च याचते । एवमन्विष्य दार्ढ्यं सर्वदानेष्वयं विधिः ॥ ३० ॥ यद्यदिष्टतमं लोके यच्चास्य दयितं भवेत् । तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥ ३१ ॥ मातापितृविहीनं तु संस्कारोद्वाहनादिभिः । यः स्थापयति तस्येह पुण्यसंख्या न विद्यते ॥ ३२ ॥ न तच्छ्रेयोऽग्निहोत्रेण नाग्निष्टोमेन लभ्यते । यच्छ्रेयः प्राप्यते पुंसां विभेण स्थापितेन वै ॥ ३३ ॥

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

=====

* एतदर्थस्थानेऽयं पाठः ख ग. पुस्तकयो-“ प्रायोग्यमृणशुद्धिश्च दानाध्ययनविन्या ” इति ।

१ क. मन्त्रो मैथुनमर्दने । पा० । ग. मन्त्रमैथुनभेषजम् । तपोदानावमानौ च नव गो० । २ क ड *शुद्धा च दा० । ३ ख रहस्येतानि वर्जयेत् । मा० । ४ ग. पापमकुत्सनम् । प्रकाश्यानि नवतानि गृहस्थाश्रमिणस्तथा । मा० ५ क. ड. *तं त्वासं । ६ ख. ग. *दाराश्च तद्वनम् । अन्वाहितं च । ७ ख. मूर्खस्तु युज्यते । नवन० । ८ ग. परे च श्री स्वर्गस्थं च न मु० । ९ ग० ञ्छति(न्ति)सर्वं हि तच्च । ग. *वर्णं प्रय० । ११ ग. *या तावदेव तु । स० । १२ ग. *ल तद्विनश्येच्छेप० । १३ ग. *राय कु० । ग. *तद्यमन्यथा न फलं भवेत् । मा० ।

(अथ चतुर्थोऽध्यायः ।)

* गृहाश्रमात्परं नास्ति यदि भार्या वशानुगा । तथा धर्मार्थकामानां त्रिवर्गफलमश्रुते ॥ १ ॥ (× प्राकाम्ये वर्तमाना तु स्नेहान्न तु निवारिता । अवश्या सा भवेत्पश्चाद्यथा व्याधिरूपेक्षितः ॥ २ ॥ अनुकूला न वाग्दुष्टा दक्षा साध्वी म्रियंवदा । आत्मगुप्ता स्वामिभक्ता देवता सा न मानुषी ॥ ३ ॥) अनुकूलकलत्रस्य स्वर्गस्तस्य न संशयः । प्रतिकूलकलत्रस्य नरको नात्र संशयः ॥ ४ ॥ स्वर्गेऽपि दुर्लभं येतदनुरागः परस्परम् । रक्तमेकं विरक्तं तु तस्मात्कष्टतरं नु किम् ॥ ५ ॥ गृहवासः सुखार्थं हि पत्नीर्मूलं च तत्सुखम् । सा पत्नी या विनीता स्याच्चित्तज्ञा वशवर्तिनी ॥ ६ ॥ दुःखान्विता कलिर्भेदश्छिद्रं पीडा परस्परम् । प्रतिकूलकलत्रस्य द्विदारस्य विशेषतः ॥ ७ ॥ जलौकेव हि सर्वा स्त्री भूषणाच्छादनाशनैः । सुकृताऽपकृता नित्यं पुरुषं ह्यपकर्षति ॥ ८ ॥ जलौका रक्तमादत्ते केवलं सा तपस्विनी । अङ्गना तु धनं वित्तं मांसं वीर्यं वलं सुखम् ॥ ९ ॥ साशङ्का बालभावे तु यौवनेऽभिमुखी भवेत् । तृणवन्मन्यते नारी वृद्धभावे स्वकं पतिम् ॥ १० ॥ अनुकूला वाग्दुष्टा दक्षा साध्वी प्रजावती । एतावद्गुणसंयुक्ता श्रीरेव स्त्री न संशयः ॥ ११ ॥ महृष्टा मनसा नित्यं स्थानमानविचक्षणा । भर्तुः प्रीतिकरा या तु सा भार्या त्वितरा जरा ॥ १२ ॥ जिह्वा भार्या शिशुभ्राता मित्रो दासः समाश्रिताः । यस्यैते तु विनीताः स्युस्तस्य लोकेऽपि गौरवम् ॥ १३ ॥ प्रथमा धर्मपत्नी स्याद्द्वितीया रतिवर्धिनी । दृष्टमेव फलं तत्र नादृष्टमुपैलभ्यते ॥ १४ ॥ धर्मपत्नी समाख्याता निर्दोषा यदि सा भवेत् । दोषे सति न दोषः स्यादन्या कार्या गुणान्विता ॥ १५ ॥ (= अदुष्टापतिता भार्या यौवने यः परित्यजेत् । स जीतनान्ते स्त्रीत्वं च बन्ध्यत्वं च समाप्नुयात् ॥ १६ ॥ दरिद्रं व्याधितं चैव भर्तारं याज्वमन्यते । शुनी गृध्री च

* एतदर्थतप्राक् “पत्नीमूलं च तत्सुखम्” इति रा. ग. पुनश्चो. । × धनु. विद्वान्तर्गतं न पुस्तक एव । = धनुषिनान्तर्गतस्त्वानेऽयं ग्रन्थः — रा. ग. पुनश्चातिरिक्तपुनश्चो. “स्वर्गदार्पणमागुणा विशालकुलभया । रति भर्तारं या नारी जपोष्ण मतादारिणी । आहुतां हवते भुंक्ते सा नारी नरकं प्रयेत्” इति ।

१ ग. “पत्नीमूलं च तत्सुखम्” इति । २ ग. “एव एवो विरक्तोऽन्तरात्मा” । ३ ग. “तद्वत् सुखम्” । ४ ग. “तादृश्या एता विना विरक्तमेव” । ५ रा. “रक्तमादत्ते” । ६ ग. “नृ. पत्नी” । ७ ग. “ने भिम्बु” । ८ ग. “ते पद्मादृष्टम्” । ९ रा. ग. रा. “एतावद्गुणैः” । १० ग. “नृ. या एता” । ११ ग. “सिन्धो” । १२ रा. “परित्यजेत्” । १३ ग. “पद्मादृष्टम्” ।

मकरी जायते सा पुनः पुनः ॥ १७ ॥ मृते भर्तरि या नारी समारोहेदुताशनम् ।
सा भवेत्तु शुभाचारा स्वर्गलोके महीयते ॥ १८ ॥ व्यालग्राही यथा व्यालं बला-
दुद्धरते विलात् । तथा सा पतिमुद्धृत्य तेनैव सह मोदते ॥ १९ ॥ चाण्डालप्रत्यव-
सितपरिव्राजकतापसाः । तेषां जातान्यपत्यानि चाण्डालैः सह वासयेत्) ॥ २० ॥

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(अथ पञ्चमोऽध्यायः ।)

(* उक्तं शौचमशौचं च कार्यं त्याज्यं मनीषिभिः । विशेषार्थं तयोः किञ्चिद्वक्ष्यामि
हितकाम्यया ॥ १ ॥ शौचे यत्नः सदा कार्यः शौचमूलो द्विजः स्मृतः । शौचाचा-
रविहीनस्य समस्ता निष्फलाः क्रियाः ॥ २ ॥ शौचं च द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्य-
न्तरं तथा । मृज्जलाभ्यां स्मृतं बाह्यं भावशुद्धिस्तथाऽऽन्तरम् ॥ ३ ॥ आशौचाद्धि
वैरं बाह्यं तस्मादाभ्यन्तरं वैरम् । उभौभ्यां च शुचिर्यस्तु स शुचिर्नंतरः शुचिः ॥ ४ ॥
× एका लिङ्गे गुदे तिस्रो दश वामकरे तथा । उभयोः सप्त दातव्या मृदस्तिस्त्रस्तु
पादयोः ॥ ५ ॥ गृहस्थे शौचमाख्यातं त्रिष्वन्येषु यथाक्रमम् । द्विगुणं त्रिगुणं चैव
चतुर्थं च चतुर्गुणम् + ॥ ६ ॥ अर्धप्रसृतिमात्रा तु प्रथमा मृत्तिका स्मृता । द्वितीया
च तृतीया च तदर्धार्धा प्रकीर्तिता ॥ ७ ॥ लिङ्गेऽप्यत्र समाख्याता त्रिपर्वं पूर्यते
यर्था । एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ॥ ८ ॥ त्रिगुणं तु वनस्थानां
यतीनां च चतुर्गुणम् । दातव्यमुदकं तावन्मृदभावो यथा भवेत् ॥ ९ ॥ मृदा
जलेन शुद्धिः स्यान्न क्लेशो न धनव्ययः । यस्य शौचेऽपि शैथिल्यं चित्तं तस्य
परीक्षितम् ॥ १० ॥

* एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः ख. ग. पुस्तकातिरिक्तपुस्तकेषु पूर्वं (अ० ३ श्लो० २१) इत्यस्मादनन्तरं
विद्यते । × ख ग पुस्तकातिरिक्तपुस्तकेषु अयं श्लोकः “ एका लिङ्गे तिस्रः सव्ये उभयोर्मुद्वयं स्मृतम् ।
पञ्चापाने दशैकस्मिन्नुभयोः सप्त मृत्तिकाः ” इति वर्तते । + एतदग्रेऽधिकं ख. ग. पुस्तकातिरिक्तपुस्तकेषु
“ एतच्छौचं द्विजातीनामर्धं शूद्रे विनिर्दिशेत् । ॥ एतदग्रेऽयं श्लोकोऽधिकः ख. ग. पुस्तकातिरिक्तपुस्तकेषु
“ मृत्तिमाना सहस्रेण उदकुम्भशतेन च । न शुध्यन्ति दुरात्मानो येषां भावो न निर्मलः ” इति ।

१ क च पुराविद्भिर्मनी° । घ. च पुरा शौचं म° । २ क. °शुद्ध्या तथाऽऽ° । च. छ. °शुद्धिस्तथा
। ३ च. °म् । शौचं त्वन्पतरं वा° । ४ क. शौचं तु (चातु) व° । ५ घ. परं । ६ क परम् । ७ क.
मयेन शु° । ८ क घ. °धा । दा° । ९ क घ. द्रव्येण । १० क. घ. °शो नैव च व्य° । ११ क.
॥

०५-६ श्लो० ११-१३ १-१९] दक्षस्मृतिः ।
 न्यदेव दिवा शौचं रात्रावन्याद्विधीयते । अन्यदापस्तु विप्राणामन्यदेव क्षना-
 दि ॥ ११ ॥ दिवोदितस्य शौचस्य रात्रावर्धं विधीयते । तदर्धमातुरस्याऽऽहुस्त्व-
 रायामर्धमध्वनि ॥ १२ ॥ न्यूनाधिकं न कर्तव्यं शौचं शुद्धिमभीप्सता । प्रायश्चित्तेन
 युज्येत विहितातिक्रमे कृते ॥ १३ ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ पष्ठोऽध्यायः ।)

सूतकं तु प्रवक्ष्यामि जन्ममृत्युनिमित्तकम् । यावज्जीवं तृतीयं तु यथावदनुपूर्वगः ॥ १ ॥
 सद्यः शौचं तथैकाहुर्यहश्चतुरहस्तथा । षड्दशद्वादशाहश्च पक्षो मासस्तथैव च ॥ २ ॥
 मरणान्तं तथा चान्यदश पक्षास्तु सूतके । उपन्यासक्रमेणैव तन्मे निगदतः गृणा ॥ ३ ॥
 ग्रन्थार्थं यो विजानाति वेदमङ्गैः समन्वितम् । सकल्पं सरहस्यं च क्रियावाञ्छेन
 सूतकम् ॥ ४ ॥ राजत्विग्दीक्षितानां च बाले देशान्तरे तथा । व्रतिनां सत्रिणां चैव
 सद्यः शौचं विधीयते ॥ ५ ॥ एकाहाच्छुध्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः । ज्येष्ठा-
 त्केवलवेदस्तु द्विहीनो दशभिर्दिनैः ॥ ६ ॥ शुध्येद्विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ७ ॥ अस्तात्वा चाप्यहुत्वा च राटस्वा ये
 तु युज्यते । एवंविधानां सर्वेषां यावज्जीवं तु सूतकम् ॥ ८ ॥ व्याधितस्य कर्दयस्य
 ऋणग्रस्तस्य सर्वदा । क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजातस्य भस्मान्तसूतकं भवेत् ॥ ९ ॥ व्यसना-
 सक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः । श्रद्धात्यागविहीनस्य भस्मान्तसूतकं भवेत् ॥ १० ॥
 सूतकं न कदाचित्स्याद्यावज्जीवं तु सूतकम् । एवं गुणविशेषेण सूतकं समुदा-
 हृतम् × ॥ ११ ॥ वर्णानामातुलोभ्येन स्त्रीणामेको यदा पतिः । दशाहपट्टचरैर्वाहं
 प्रसन्ने सूतकं भवेत् ॥ १२ ॥ यज्ञे प्रवर्तमाने तु जायते म्रियतेऽपि वा । पूर्वमंशल्पि-
 तार्थानां न दोषस्तत्र विद्यते ॥ १३ ॥ यज्ञकाले विवाहे च देवयोगे तथैव च ।
 हूयमाने तथा चाग्नौ नाशौचं नैव सूतकम् ॥ १४ ॥ स्वस्थकाले तथा सर्वं सूतकं
 पारिकीर्तितम् । आर्विद्व्यग्रस्नस्य सर्वस्य सूतकेऽपि न सूतकम् ॥ १५ ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

५ इति पत्नीधनपञ्चानुपलम्बन्ते स न पुत्रस्योक्तौ सत्त्वात् न सूतकं भवेत् ।
 एतत्संस्काराणां मृत्योर्नैव दूषति । दानं च विधित्वा देवमनुमानात्कालेन प्रतिपद्यते ।
 विप्रादिति च धर्मपितृ । दानं च विधित्वा देवमनुमानात्कालेन प्रतिपद्यते ।
 सूतकम् । एतत्संस्काराणां पूर्वोक्तविशेषेण दूषति । व्यसनात् दूषितो भवेत् ।
 योऽप्यमस्तिप्रायश्चित्तं हिंसा । तत्तत्संस्काराणां पूर्वोक्तविशेषेण दूषति ।
 १ क. घ. च 'दि' । यद्वा भित्तिं सौम्यं तस्मै च विधिः स्थाप्य । तस्मै च विधिः
 २ क. घ. च 'न नित्यं दू' । ३ घ. 'नित्यं च' । ४ क. घ. 'नित्यं च' । ५ क. घ. 'नित्यं च' ।
 ६ क. घ. च 'नित्यं च' । ७ क. घ. 'नित्यं च' । ८ क. घ. 'नित्यं च' । ९ क. घ. 'नित्यं च' ।
 १० क. घ. च 'नित्यं च' । ११ क. घ. 'नित्यं च' । १२ क. घ. 'नित्यं च' । १३ क. घ. 'नित्यं च' ।
 १४ क. घ. च 'नित्यं च' । १५ क. घ. 'नित्यं च' ।

(अथ सप्तमोऽध्यायः ।)

अतः परं प्रवक्ष्यामि योगस्य विधिमुत्तमम् । लोको वशीकृतो यैस्तु यैरात्मा च वशी-
कृतः ॥ १ ॥ इन्द्रियार्थास्तपस्तेषां योगं वक्ष्याम्यशेषतः (१) ॥ २ ॥ प्राणायामस्तथा
ध्यानं प्रत्याहारोऽथ धारणा । तर्कश्चैव समाधिश्च षडङ्गो योग उच्यते ॥ ३ ॥ नारण्य-
सेवनाद्योगो नानेकग्रन्थचिन्तनात् । व्रतैर्यज्ञैस्तपोभिर्वा न योगः कस्यचिद्भवेत् ॥ ४ ॥
न च पैशासनाद्योगो न नासाग्रनिरीक्षणात् । न च शास्त्रातिरिक्तेन शौचेन भव-
ति क्वचित् ॥ ५ ॥ न मौनमन्त्रकुहकैरनेकैः सुकृतैस्तथा । लोकयात्राभियुक्तस्य न
योगः कस्यचिद्भवेत् ॥ ६ ॥ अभियोगात्तथाऽभ्यासात्तस्मिन्नेव सुनिश्चयात् । पुनः
पुनश्च निर्वेदाद्योगाः सिध्यन्ति नान्यथा * ॥ ७ ॥ यश्चाऽऽत्ममिथुनो नित्यमात्म-
क्रीडस्तथैव च । आत्मानन्दश्च सत्तमात्मन्येवं समाहितः ॥ ८ ॥ अस्मिन्नेव सुतृप्तश्च
संतुष्टो नान्यमानसः । आत्मन्येव सुतृप्तस्य योगो भवति नान्यथा ॥ ९ ॥ स्वप्नेऽपि
योऽभियुक्तश्च जाग्रच्चैव विशेषतः । ईदृक्चेष्टः रमृतः श्रेष्ठो वरिष्ठो ब्रह्मवादिनाम् ॥ १० ॥
यस्त्वात्मव्यतिरेकेण द्वितीयं नैव पश्यति । ब्रह्मभूतः स विज्ञेयो दक्षपक्ष उदाहृतः ॥ ११ ॥
विषयासक्तचित्तो हि कश्चिद्योगं न विन्दति । यत्नेन विषयासङ्गं तस्माद्योगी
विवर्जयेत् ॥ १२ ॥ विषयेन्द्रियसंयोगं केचिद्योगं वदन्ति च । अधर्मो धर्मनुध्या-
तु गृहीतस्तैरपाण्डितैः ॥ १३ ॥ आत्मनो मनसश्चैव संयोगं च तथा परे । उत्तान-
मनसो ह्येते केवलं योगवाञ्छिताः ॥ १४ ॥ वृत्तिहीनं मनः कृत्वा क्षेत्रज्ञं परमात्मनि ।
एकीकृत्य विमुच्येत योगोऽयं मुख्य उच्यते ॥ १५ ॥ कपायमोहविषेपलज्जाशङ्कादि-
चेतसः । व्यापारास्तु समाख्यातैस्तैर्हीनं वशमानयेत् ॥ १६ ॥ कुटुम्बैः पञ्चभि-
र्ग्रामैः षष्ठं तत्र महत्तमः । देवासुरमनुष्यैस्तु स जेतुं नैव शक्यते ॥ १७ ॥

* इत उत्तरमेतद्वचनमधिकं रा. ग. पुस्तकयो — “ आत्मचिन्ताविनोदेन शौचक्रीडनकेन च । सर्व-
भूतसमत्वेन योगः सिध्यति नान्यथा ” इति ।

१ रा. “यार्धमतस्तस्य यो” । ग. “यार्धो जितो येन तं योगं प्रवर्षीम्यहम् । प्रा” । २ च. च
प्रक्ष्मास” । ३ ख ग. पञ्चाशान” । ४ च. “तिरेकेण न दौर्चं न भवेत्कचि” । ५ क. घ. ड. “कै. कुसृते” ।
६ च. “या । योगशास्त्राभि” । ७ रा. “त्रानियु” । ग. “त्रावियु” । ८ घ च “द्योगः सिध्यति ना” । ९ ग.
“त्मनि रतो नि” । १० ग आत्मनिष्ठ । ११ ग “व स्वभावतः । रतर्ध्व स्वयं तुष्टः सं” । १२ रा. ग.
तोऽपि योगस्तस्य प्रसिध्यति । सुतोऽपि योगयुक्तः स्याज्जाग्रत्प्रापि वि” । १३ ग. हि यतिर्मोक्षं न ।
रा. ग “सक्ति तं” । १५ रा ग उक्तानामधिका ह्ये” । १६ ग “तास्ताङ्गित्वा व” । १७ ख ग,
महत्तर” । दे” ।

दत्तेन पश्चाद्वाणि गृह्यन्तस्तु नोच्यते । जितो येनन्द्रियग्रामः स शूरः कथ्यते
 दुर्धः ॥ १८ ॥ न स्थिरं क्षणमात्रकमुदकं च यथोर्मिभिः । वानाहतं तथा चित्तं
 तस्मात्तस्य न स्थिरमेत ॥ १९ ॥ चादिसृग्वानि (णि) सर्वाणि कृत्वा चान्तर्मुखानि
 (णि) वै । मनसैवेन्द्रियग्रामं मनथाऽऽभ्यानि योजयेत् ॥ २० ॥ सर्वभावविनि-
 मेषं, हेमन्तं द्रव्याणि न्यमेत । एतच्छानं च ध्यानं च दोषोऽन्यो ग्रन्थविस्तरः ॥ २१ ॥
 चतुर्णां मनिरपेक्षेण पाले चत्तदशाधनम् । द्वयोस्तु संनिकर्षेण शान्तं पदमव्ययम्
 ॥ २२ ॥ यथासिन् सर्वलोकाश्च तदस्तीति चिन्तयेत् । कथ्यमानं तथाऽन्यस्य हृदये
 नायनिष्ठं ॥ २३ ॥ स्वसंवेद्यं हि तद्ब्रह्म कुर्मारी स्वीसुखं यथा । अयोगी नैव
 जानाति जात्यन्यो हि यथा पटम् ॥ २४ ॥ नित्याभ्यसनशीलस्य स्वसंवेद्यं हि
 तद्वेत् । तन्सूक्ष्मत्वादानिर्देश्यं पर ब्रह्म सनातनम् ॥ २५ ॥ बुधा ह्यभरणं भारं
 मलमालेपनं तथा । मन्यन्ते स्त्री च पृथक् तदेव बहु मन्यते ॥ २६ ॥ सत्त्वोत्कटाः
 रंभाः सर्वे विपर्ययं वशीकृताः । प्रमार्दंनि क्षुद्रसत्त्वे मनुष्ये चात्र का कथा ॥ २७ ॥
 तस्मात्प्रत्यक्तफपायेण कर्तव्यं दण्डधानम् । इतरस्तु न शक्नोति विपर्ययैरभिभूयते
 ॥ २८ ॥ वैषेवेन त्रिदण्डेन न त्रिदण्डीति कथ्यते । अध्यात्मदण्डयुक्तो यः स
 त्रिदण्डीति कथ्यते २९ ॥ वाग्दण्डोऽथ मनोदण्डः कर्मदण्डश्च ते त्रयः । यस्पैते तु
 प्रयो दण्डाः स त्रिदण्डीति कथ्यते ॥ ३० ॥ त्रिदण्डव्यपदेशेन जीवन्ति बहवो
 जनाः । यो हि ब्रह्म न जानाति त्रिदण्डाहो भवेन्न सः * ॥ ३१ ॥ नाध्येतव्यं
 न वक्तव्यं न श्रोतव्यं कदाचन । एतैः सर्वैस्तु संपन्नो यतिर्भवति नेतरः ॥ ३२ ॥
 पारिव्राज्यं गृहीत्वा तु यः स्वधर्मं न निष्ठति । स्वपदेनाङ्कयित्वा तं राजा शीघ्रं
 प्रचामयेत् ॥ ३३ ॥ एको भिक्षुर्यथोक्तस्तु द्वौ भिक्षु मिथुनं स्मृतम् । त्रयो ग्रामः
 समाग्यात उत्थं तु नगरायते ॥ ३४ ॥ नगरं हि न कर्तव्यं ग्रामो वा मिथुनं
 तथा । एतत्त्रयं प्रकुर्वाणः स्वधर्माच्च्यवते यतिः ॥ ३५ ॥ राजवार्ता ततस्तेषां
 भिक्षावार्ता परस्परम् । स्नेहपेथुन्यमात्सर्यं संनिकर्षान्न संशयः ॥ ३६ ॥ लाभपूजा-
 निमित्तं तु व्याख्यातं शिष्यसंग्रहः । एते चान्ये च बहवः प्रपञ्चाः कुतपस्विनाम्
 ॥ ३७ ॥ ध्यानं शौचं तथा भिक्षा नित्यमेकान्तशीलता । भिक्षोश्चत्वारि कर्माणि
 पञ्चपं नोपपद्यते ॥ ३८ ॥

* इत परमार्थो ग्रन्थ स. ग. पुस्तकयो — " ग्राह्यं सदा रक्षेदष्टपा मनुजं पृथक् । स्मरणं
 र्वातं धैर्यं प्रेक्षणं शुद्धभाषणम् । संवत्पोऽध्ययसायध कियानिर्गृह्तिरेव च । एतन्मैथुनमष्टाहं प्रवदन्ति
 मर्नापिण " इति ।

१ रा ग चाभिमुगा* । २ ग य । सर्वं दिते* । ३ ग * तत्त्वानं च योगश्च दोषा स्युर्ग्रन्थविस्तरा ।
 स्वपत्न्या विपयमोगाध मनो निधलता गतम् । आत्मप्राप्तिस्वरूपेण समाधिः परिर्णीतित् । न° । ४ ग.
 पद । ५ रा ग * त भुगमक्षय* । ६ ग निरुच्यते । ७ रा ग * शी मधने ग° । ८ रा. ग * 'स्य सुष'°
 ९ रा गुरास्तेऽपि °वि । १० रा. ग. °दिभिः । क्षुद्रसत्त्वमैतुर्पुत्रम् ।

देवलस्मृतिः ।

देवल उवाच—

* एतदार्थस्थानेऽयं पाठो घ. पुस्तके—“काम्योऽहम्भवेत्तु”

१ रा. "निपुणवम् । २ ग. प. ये । ३ घ. "ना तु वित्ति" ४ ङ. $\frac{2}{1-1}$ ५ च. $\frac{2}{1-1}$ ६ छ. $\frac{2}{1-1}$ ७ ज. $\frac{2}{1-1}$ ८ ट. $\frac{2}{1-1}$ ९ ठ. $\frac{2}{1-1}$ १० ड. $\frac{2}{1-1}$ ११ ढ. $\frac{2}{1-1}$ १२ न. $\frac{2}{1-1}$ १३ त. $\frac{2}{1-1}$ १४ थ. $\frac{2}{1-1}$ १५ द. $\frac{2}{1-1}$ १६ ध. $\frac{2}{1-1}$ १७ ण. $\frac{2}{1-1}$ १८ फ. $\frac{2}{1-1}$ १९ ब. $\frac{2}{1-1}$ २० प. $\frac{2}{1-1}$ २१ भ. $\frac{2}{1-1}$ २२ म. $\frac{2}{1-1}$ २३ य. $\frac{2}{1-1}$ २४ र. $\frac{2}{1-1}$ २५ ल. $\frac{2}{1-1}$ २६ व. $\frac{2}{1-1}$ २७ श. $\frac{2}{1-1}$ २८ ष. $\frac{2}{1-1}$ २९ स. $\frac{2}{1-1}$ ३० ह. $\frac{2}{1-1}$ ३१ ङ. $\frac{2}{1-1}$ ३२ च. $\frac{2}{1-1}$ ३३ छ. $\frac{2}{1-1}$ ३४ ज. $\frac{2}{1-1}$ ३५ ट. $\frac{2}{1-1}$ ३६ ठ. $\frac{2}{1-1}$ ३७ ड. $\frac{2}{1-1}$ ३८ ढ. $\frac{2}{1-1}$ ३९ न. $\frac{2}{1-1}$ ४० त. $\frac{2}{1-1}$ ४१ थ. $\frac{2}{1-1}$ ४२ द. $\frac{2}{1-1}$ ४३ ध. $\frac{2}{1-1}$ ४४ ण. $\frac{2}{1-1}$ ४५ फ. $\frac{2}{1-1}$ ४६ ब. $\frac{2}{1-1}$ ४७ प. $\frac{2}{1-1}$ ४८ भ. $\frac{2}{1-1}$ ४९ म. $\frac{2}{1-1}$ ५० य. $\frac{2}{1-1}$ ५१ र. $\frac{2}{1-1}$ ५२ ल. $\frac{2}{1-1}$ ५३ व. $\frac{2}{1-1}$ ५४ श. $\frac{2}{1-1}$ ५५ ष. $\frac{2}{1-1}$ ५६ स. $\frac{2}{1-1}$ ५७ ह. $\frac{2}{1-1}$ ५८ ङ. $\frac{2}{1-1}$ ५९ च. $\frac{2}{1-1}$ ६० छ. $\frac{2}{1-1}$ ६१ ज. $\frac{2}{1-1}$ ६२ ट. $\frac{2}{1-1}$ ६३ ठ. $\frac{2}{1-1}$ ६४ ड. $\frac{2}{1-1}$ ६५ ढ. $\frac{2}{1-1}$ ६६ न. $\frac{2}{1-1}$ ६७ त. $\frac{2}{1-1}$ ६८ थ. $\frac{2}{1-1}$ ६९ द. $\frac{2}{1-1}$ ७० ध. $\frac{2}{1-1}$ ७१ ण. $\frac{2}{1-1}$ ७२ फ. $\frac{2}{1-1}$ ७३ ब. $\frac{2}{1-1}$ ७४ प. $\frac{2}{1-1}$ ७५ भ. $\frac{2}{1-1}$ ७६ म. $\frac{2}{1-1}$ ७७ य. $\frac{2}{1-1}$ ७८ र. $\frac{2}{1-1}$ ७९ ल. $\frac{2}{1-1}$ ८० व. $\frac{2}{1-1}$ ८१ श. $\frac{2}{1-1}$ ८२ ष. $\frac{2}{1-1}$ ८३ स. $\frac{2}{1-1}$ ८४ ह. $\frac{2}{1-1}$ ८५ ङ. $\frac{2}{1-1}$ ८६ च. $\frac{2}{1-1}$ ८७ छ. $\frac{2}{1-1}$ ८८ ज. $\frac{2}{1-1}$ ८९ ट. $\frac{2}{1-1}$ ९० ठ. $\frac{2}{1-1}$ ९१ ड. $\frac{2}{1-1}$ ९२ ढ. $\frac{2}{1-1}$ ९३ न. $\frac{2}{1-1}$ ९४ त. $\frac{2}{1-1}$ ९५ थ. $\frac{2}{1-1}$ ९६ द. $\frac{2}{1-1}$ ९७ ध. $\frac{2}{1-1}$ ९८ ण. $\frac{2}{1-1}$ ९९ फ. $\frac{2}{1-1}$ १०० ब. $\frac{2}{1-1}$ १०१ प. $\frac{2}{1-1}$ १०२ भ. $\frac{2}{1-1}$ १०३ म. $\frac{2}{1-1}$ १०४ य. $\frac{2}{1-1}$ १०५ र. $\frac{2}{1-1}$ १०६ ल. $\frac{2}{1-1}$ १०७ व. $\frac{2}{1-1}$ १०८ श. $\frac{2}{1-1}$ १०९ ष. $\frac{2}{1-1}$ ११० स. $\frac{2}{1-1}$ १११ ह. $\frac{2}{1-1}$ ११२ ङ. $\frac{2}{1-1}$ ११३ च. $\frac{2}{1-1}$ ११४ छ. $\frac{2}{1-1}$ ११५ ज. $\frac{2}{1-1}$ ११६ ट. $\frac{2}{1-1}$ ११७ ठ. $\frac{2}{1-1}$ ११८ ड. $\frac{2}{1-1}$ ११९ ढ. $\frac{2}{1-1}$ १२० न. $\frac{2}{1-1}$ १२१ त. $\frac{2}{1-1}$ १२२ थ. $\frac{2}{1-1}$ १२३ द. $\frac{2}{1-1}$ १२४ ध. $\frac{2}{1-1}$ १२५ ण. $\frac{2}{1-1}$ १२६ फ. $\frac{2}{1-1}$ १२७ ब. $\frac{2}{1-1}$ १२८ प. $\frac{2}{1-1}$ १२९ भ. $\frac{2}{1-1}$ १३० म. $\frac{2}{1-1}$ १३१ य. $\frac{2}{1-1}$ १३२ र. $\frac{2}{1-1}$ १३३ ल. $\frac{2}{1-1}$ १३४ व. $\frac{2}{1-1}$ १३५ श. $\frac{2}{1-1}$ १३६ ष. $\frac{2}{1-1}$ १३७ स. $\frac{2}{1-1}$ १३८ ह. $\frac{2}{1-1}$ १३९ ङ. $\frac{2}{1-1}$ १४० च. $\frac{2}{1-1}$ १४१ छ. $\frac{2}{1-1}$ १४२ ज. $\frac{2}{1-1}$ १४३ ट. $\frac{2}{1-1}$ १४४ ठ. $\frac{2}{1-1}$ १४५ ड. $\frac{2}{1-1}$ १४६ ढ. $\frac{2}{1-1}$ १४७ न. $\frac{2}{1-1}$ १४८ त. $\frac{2}{1-1}$ १४९ थ. $\frac{2}{1-1}$ १५० द. $\frac{2}{1-1}$ १५१ ध. $\frac{2}{1-1}$ १५२ ण. $\frac{2}{1-1}$ १५३ फ. $\frac{2}{1-1}$ १५४ ब. $\frac{2}{1-1}$ १५५ प. $\frac{2}{1-1}$ १५६ भ. $\frac{2}{1-1}$ १५७ म. $\frac{2}{1-1}$ १५८ य. $\frac{2}{1-1}$ १५९ र. $\frac{2}{1-1}$ १६० ल. $\frac{2}{1-1}$ १६१ व. $\frac{2}{1-1}$ १६२ श. $\frac{2}{1-1}$ १६३ ष. $\frac{2}{1-1}$ १६४ स. $\frac{2}{1-1}$ १६५ ह. $\frac{2}{1-1}$ १६६ ङ. $\frac{2}{1-1}$ १६७ च. $\frac{2}{1-1}$ १६८ छ. $\frac{2}{1-1}$ १६९ ज. $\frac{2}{1-1}$ १७० ट. $\frac{2}{1-1}$ १७१ ठ. $\frac{2}{1-1}$ १७२ ड. $\frac{2}{1-1}$ १७३ ढ. $\frac{2}{1-1}$ १७४ न. $\frac{2}{1-1}$ १७५ त. $\frac{2}{1-1}$ १७६ थ. $\frac{2}{1-1}$ १७७ द. $\frac{2}{1-1}$ १७८ ध. $\frac{2}{1-1}$ १७९ ण. $\frac{2}{1-1}$ १८० फ. $\frac{2}{1-1}$ १८१ ब. $\frac{2}{1-1}$ १८२ प. $\frac{2}{1-1}$ १८३ भ. $\frac{2}{1-1}$ १८४ म. $\frac{2}{1-1}$ १८५ य. $\frac{2}{1-1}$ १८६ र. $\frac{2}{1-1}$ १८७ ल. $\frac{2}{1-1}$ १८८ व. $\frac{2}{1-1}$ १८९ श. $\frac{2}{1-1}$ १९० ष. $\frac{2}{1-1}$ १९१ स. $\frac{2}{1-1}$ १९२ ह. $\frac{2}{1-1}$ १९३ ङ. $\frac{2}{1-1}$ १९४ च. $\frac{2}{1-1}$ १९५ छ. $\frac{2}{1-1}$ १९६ ज.

मासोपिते द्विजातौ तु प्राजापत्यं विशोधनम् ॥ १९ ॥ चान्द्रायणं त्वाहिताग्नेः परा-
 कस्त्वथ वा भवेत् । चान्द्रायणं पराकं च चरेत्संवत्सरोपितः ॥ २० ॥ संवत्सरो-
 पितः शूद्रो मासार्धं यावकं पिबेत् । मासमात्रोपितः शूद्रः कृच्छ्रपादेन शुध्यति ॥ २१ ॥
 ऊर्ध्वं संवत्सरात्कल्प्यं प्रायश्चित्तं द्विजोत्तमैः । संवत्सरैश्चतुर्भिश्च तद्भ्रातृमधिगच्छति
 ॥ २२ ॥ हासो न विद्यते यस्य प्रायश्चित्तं दुरात्मनः । गुह्यकक्षशिरोभ्रूणां कर्तव्यं
 केशवापनम् ॥ २३ ॥ प्रायश्चित्तं समारभ्य प्रायश्चित्तं तु कारयेत् । स्नानं त्रिकालं
 कुर्वीत धौतवासा जितेन्द्रियः ॥ २४ ॥ कुशहस्तः सत्यवक्ता देवलेन हुदाहृतम् ।
 वत्सरं वत्सरार्धं वा मासं मासार्धमेव वा ॥ २५ ॥ बलान्म्लेच्छैस्तु यो नीतस्तस्य
 शुद्धिस्तु कीदृशी । संवत्सरोपिते शूद्रे शुद्धिश्चान्द्रायणेन तु ॥ २६ ॥ पराकं वत्स-
 रार्धं च पराकार्षीं त्रिमासिके । मासिके पादकृच्छ्रश्च नखरोमाविवर्जितः ॥ २७ ॥ पादोनं
 क्षत्रियस्योक्तमर्थं वैश्यस्य दापयेत् । प्रायश्चित्तं द्विजस्योक्तं पादं शूद्रस्य दापयेत्
 ॥ २८ ॥ प्रायश्चित्तावसाने तु दोग्ध्री गौर्दक्षिणा मता । तथाऽसौ तु कुटुर्बान्ते ह्युप-
 विष्टौ न दुष्यति ॥ २९ ॥ अशीतिर्यस्य वर्षाणि वालो वाऽप्यूनपोडशः । प्रायश्चि-
 त्तार्धमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥ ३० ॥ ऊनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षात्परस्य च ।
 प्रायश्चित्तं चरेद्भ्राता पिता वाऽन्योऽपि वर्धिता ॥ ३१ ॥ स्वयं व्रतं चरेत्सर्वमन्यथा
 नैव शुध्यति । तिलहोमं प्रकुर्वीत जपं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ३२ ॥ संलापस्पर्शनिःश्वास-
 सह्यानासनाशनात् । याजनाध्यापनाद्यौनात्पापं संक्रमते नृणाम् ॥ ३३ ॥ याजनं योनि-
 संवन्धं स्वाध्यायं सहभोजनम् । कृत्वा सद्यः पतत्येव पतितेन न संशयः ॥ ३४ ॥
 संवत्सरेण पतति पतितेन सहाऽऽचरन । याजनासनयज्ञादि कुर्वाणः सार्वकामिकम्
 ॥ ३५ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तमिदं शुभम् । स्त्रीणां म्लेच्छैश्च नीतानां
 बलात्संवेशने क्वचित् ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणी क्षत्रिया वैश्या शूद्रा नीता यदाऽन्यजैः ।
 ब्राह्मण्याः कीदृशं न्याय्यं प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ३७ ॥ ब्राह्मणी भोजयेन्म्लेच्छम्
 भक्ष्यं भक्षयेद्यदि । पराकेण ततः शुद्धिः पादेनोत्तरतोत्तरान् (दानेनोत्तरोत्तरा)
 ॥ ३८ ॥ न कृतं मैथुनं ताभिरभक्ष्यं नैव भक्षितम् । शुद्धिस्तदा त्रिरात्रेण म्लेच्छा-
 नेनैव भक्षिते ॥ ३९ ॥ रजस्वला यदा स्पृष्टा म्लेच्छेनान्येव वा पुनः । त्रिरात्रं मु-
 पिता स्नात्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४० ॥ स्पृष्टा रजस्वलाऽन्योन्यं ब्राह्मणी क्षत्रिया

१ घ. 'जातीनां प्रायश्चित्तं वि' । २ ग. 'द्राव स च ग' । ३ ग. तस्य । ४ ग. विप्रे । ५ ग. ग. तु
 पुष्कला दक्षिणा स्मृता । ६ क. 'ध्वान्तंरुप' । ७ ग. 'ण सार्वकालिक' । ८ ग. अथात संप्र । ९ ग.
 'गीभाज' । १० ग. 'गी भजते म्लेच्छ' । १० ख. ग. 'मुपोपि' ।

तथा । त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यादेवलस्य वचो यथा ॥ ४१ ॥ स्पृष्ट्वा रजस्त्रलाऽ-
न्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रजा तथा । पञ्चरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४२ ॥
ब्राह्मण्यनशनं कुर्यात्क्षत्रिया स्नानमाचरेत् । सचैल वैश्यजातीनां नक्तं शूद्रे विनि-
दिशेत् ॥ ४३ ॥ म्लेच्छान्नं म्लेच्छसंस्पर्शं म्लेच्छेन सह संस्थितिः । वत्सरं
वत्सरादूर्ध्वं त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ ४४ ॥ म्लेच्छैर्हृतानां चैरैर्वा कान्तारं पुन-
सिनाम् । भुक्त्वा भक्ष्यमभक्ष्यं वा क्षुधातेन भयेन वा ॥ ४५ ॥ पुनः प्राप्य स्वकं
देशं चातुर्वर्ण्यस्य निष्कृतिः । कृच्छ्रमेकं चरेद्विप्रस्तदर्थं क्षत्रियश्चरेत् । पादोनं च
चरेद्वैश्यः शूद्रः पादेन शुध्यति ॥ ४६ ॥ गृहीता स्त्री बलादेव म्लेच्छैर्गुर्वीकृता
यदि । गुर्वी न शुद्धिमाप्नोति त्रिरात्रेणेतरा शुचिः ॥ ४७ ॥ योषा गर्भं विधत्ते या
म्लेच्छात्कामादकामतः । ब्राह्मणी क्षत्रिया वैश्या शूद्रा वर्णेतरा च या ॥ ४८ ॥
अभक्ष्यभक्षणं कुर्यात्तरयाः शुद्धिः कथं भवेत् । कृच्छ्रं सातपथं शुद्धिर्गर्भोनेध
पाचनम् ॥ ४९ ॥ असवर्णेन यो गर्भः स्त्रीणां योर्नो निषिच्यते । अशुद्धा सा भवे-
न्नारी यावच्छल्यं न मुञ्चति ॥ ५० ॥ विनिःसृते ततः शल्ये रजसो वाऽपि दर्शने
र्तदा सा शुध्यते नारी विमलं काञ्चनं यथा ॥ ५१ ॥ स गर्भो दीयतेऽन्यस्मै स्वयं
ग्राहो न कर्हिचित् । स्वजातौ वर्जयेद्यस्मात्संकरः स्यादतोऽन्यथा ॥ ५२ ॥ दृष्टी
यो बला-म्लेच्छैः पञ्च पदं सप्त वा समाः । दशादि विंशतिं यावत्तस्य शुद्धिर्नि-
धीयते ॥ ५३ ॥ प्राजापत्यद्वयं तस्य शुद्धिरेषा विधीयते । अतः परं नाम्नि शुद्धिः
कृच्छ्रमेव सहोपिते ॥ ५४ ॥ म्लेच्छैः सहोपितो यस्तु पञ्चमभृतिं विंशतिः । वर्षा-
णि शुद्धिरेपोक्ता तस्य चान्द्रायणद्वयम् ॥ ५५ ॥ कक्षागुहसिः स्रग्भृन्मोक्ष-
कुन्तनम् । ग्राह्य पाणिपादाना नखलोम ततः शुचिः ॥ ५६ ॥ यो दाहं न
विजानाति प्रायश्चित्तं द्विजोत्तमः । शुद्धिं ददाति चान्द्रमसं तदहोद्वेः स भाजन् ५७ ॥
सभायां स्पर्शने चैव म्लेच्छेन सह संविभेत् । पुण्यान्गानं सचैलं तु विनिःसृज्यते-

१. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००. १०१. १०२. १०३. १०४. १०५. १०६. १०७. १०८. १०९. ११०. १११. ११२. ११३. ११४. ११५. ११६. ११७. ११८. ११९. १२०. १२१. १२२. १२३. १२४. १२५. १२६. १२७. १२८. १२९. १३०. १३१. १३२. १३३. १३४. १३५. १३६. १३७. १३८. १३९. १४०. १४१. १४२. १४३. १४४. १४५. १४६. १४७. १४८. १४९. १५०. १५१. १५२. १५३. १५४. १५५. १५६. १५७. १५८. १५९. १६०. १६१. १६२. १६३. १६४. १६५. १६६. १६७. १६८. १६९. १७०. १७१. १७२. १७३. १७४. १७५. १७६. १७७. १७८. १७९. १८०. १८१. १८२. १८३. १८४. १८५. १८६. १८७. १८८. १८९. १९०. १९१. १९२. १९३. १९४. १९५. १९६. १९७. १९८. १९९. २००. २०१. २०२. २०३. २०४. २०५. २०६. २०७. २०८. २०९. २१०. २११. २१२. २१३. २१४. २१५. २१६. २१७. २१८. २१९. २२०. २२१. २२२. २२३. २२४. २२५. २२६. २२७. २२८. २२९. २३०. २३१. २३२. २३३. २३४. २३५. २३६. २३७. २३८. २३९. २४०. २४१. २४२. २४३. २४४. २४५. २४६. २४७. २४८. २४९. २५०. २५१. २५२. २५३. २५४. २५५. २५६. २५७. २५८. २५९. २६०. २६१. २६२. २६३. २६४. २६५. २६६. २६७. २६८. २६९. २७०. २७१. २७२. २७३. २७४. २७५. २७६. २७७. २७८. २७९. २८०. २८१. २८२. २८३. २८४. २८५. २८६. २८७. २८८. २८९. २९०. २९१. २९२. २९३. २९४. २९५. २९६. २९७. २९८. २९९. ३००. ३०१. ३०२. ३०३. ३०४. ३०५. ३०६. ३०७. ३०८. ३०९. ३१०. ३११. ३१२. ३१३. ३१४. ३१५. ३१६. ३१७. ३१८. ३१९. ३२०. ३२१. ३२२. ३२३. ३२४. ३२५. ३२६. ३२७. ३२८. ३२९. ३३०. ३३१. ३३२. ३३३. ३३४. ३३५. ३३६. ३३७. ३३८. ३३९. ३४०. ३४१. ३४२. ३४३. ३४४. ३४५. ३४६. ३४७. ३४८. ३४९. ३५०. ३५१. ३५२. ३५३. ३५४. ३५५. ३५६. ३५७. ३५८. ३५९. ३६०. ३६१. ३६२. ३६३. ३६४. ३६५. ३६६. ३६७. ३६८. ३६९. ३७०. ३७१. ३७२. ३७३. ३७४. ३७५. ३७६. ३७७. ३७८. ३७९. ३८०. ३८१. ३८२. ३८३. ३८४. ३८५. ३८६. ३८७. ३८८. ३८९. ३९०. ३९१. ३९२. ३९३. ३९४. ३९५. ३९६. ३९७. ३९८. ३९९. ४००. ४०१. ४०२. ४०३. ४०४. ४०५. ४०६. ४०७. ४०८. ४०९. ४१०. ४११. ४१२. ४१३. ४१४. ४१५. ४१६. ४१७. ४१८. ४१९. ४२०. ४२१. ४२२. ४२३. ४२४. ४२५. ४२६. ४२७. ४२८. ४२९. ४३०. ४३१. ४३२. ४३३. ४३४. ४३५. ४३६. ४३७. ४३८. ४३९. ४४०. ४४१. ४४२. ४४३. ४४४. ४४५. ४४६. ४४७. ४४८. ४४९. ४५०. ४५१. ४५२. ४५३. ४५४. ४५५. ४५६. ४५७. ४५८. ४५९. ४६०. ४६१. ४६२. ४६३. ४६४. ४६५. ४६६. ४६७. ४६८. ४६९. ४७०. ४७१. ४७२. ४७३. ४७४. ४७५. ४७६. ४७७. ४७८. ४७९. ४८०. ४८१. ४८२. ४८३. ४८४. ४८५. ४८६. ४८७. ४८८. ४८९. ४९०. ४९१. ४९२. ४९३. ४९४. ४९५. ४९६. ४९७. ४९८. ४९९. ५००. ५०१. ५०२. ५०३. ५०४. ५०५. ५०६. ५०७. ५०८. ५०९. ५१०. ५११. ५१२. ५१३. ५१४. ५१५. ५१६. ५१७. ५१८. ५१९. ५२०. ५२१. ५२२. ५२३. ५२४. ५२५. ५२६. ५२७. ५२८. ५२९. ५३०. ५३१. ५३२. ५३३. ५३४. ५३५. ५३६. ५३७. ५३८. ५३९. ५४०. ५४१. ५४२. ५४३. ५४४. ५४५. ५४६. ५४७. ५४८. ५४९. ५५०. ५५१. ५५२. ५५३. ५५४. ५५५. ५५६. ५५७. ५५८. ५५९. ५६०. ५६१. ५६२. ५६३. ५६४. ५६५. ५६६. ५६७. ५६८. ५६९. ५७०. ५७१. ५७२. ५७३. ५७४. ५७५. ५७६. ५७७. ५७८. ५७९. ५८०. ५८१. ५८२. ५८३. ५८४. ५८५. ५८६. ५८७. ५८८. ५८९. ५९०. ५९१. ५९२. ५९३. ५९४. ५९५. ५९६. ५९७. ५९८. ५९९. ६००. ६०१. ६०२. ६०३. ६०४. ६०५. ६०६. ६०७. ६०८. ६०९. ६१०. ६११. ६१२. ६१३. ६१४. ६१५. ६१६. ६१७. ६१८. ६१९. ६२०. ६२१. ६२२. ६२३. ६२४. ६२५. ६२६. ६२७. ६२८. ६२९. ६३०. ६३१. ६३२. ६३३. ६३४. ६३५. ६३६. ६३७. ६३८. ६३९. ६४०. ६४१. ६४२. ६४३. ६४४. ६४५. ६४६. ६४७. ६४८. ६४९. ६५०. ६५१. ६५२. ६५३. ६५४. ६५५. ६५६. ६५७. ६५८. ६५९. ६६०. ६६१. ६६२. ६६३. ६६४. ६६५. ६६६. ६६७. ६६८. ६६९. ६७०. ६७१. ६७२. ६७३. ६७४. ६७५. ६७६. ६७७. ६७८. ६७९. ६८०. ६८१. ६८२. ६८३. ६८४. ६८५. ६८६. ६८७. ६८८. ६८९. ६९०. ६९१. ६९२. ६९३. ६९४. ६९५. ६९६. ६९७. ६९८. ६९९. ७००. ७०१. ७०२. ७०३. ७०४. ७०५. ७०६. ७०७. ७०८. ७०९. ७१०. ७११. ७१२. ७१३. ७१४. ७१५. ७१६. ७१७. ७१८. ७१९. ७२०. ७२१. ७२२. ७२३. ७२४. ७२५. ७२६. ७२७. ७२८. ७२९. ७३०. ७३१. ७३२. ७३३. ७३४. ७३५. ७३६. ७३७. ७३८. ७३९. ७४०. ७४१. ७४२. ७४३. ७४४. ७४५. ७४६. ७४७. ७४८. ७४९. ७५०. ७५१. ७५२. ७५३. ७५४. ७५५. ७५६. ७५७. ७५८. ७५९. ७६०. ७६१. ७६२. ७६३. ७६४. ७६५. ७६६. ७६७. ७६८. ७६९. ७७०. ७७१. ७७२. ७७३. ७७४. ७७५. ७७६. ७७७. ७७८. ७७९. ७८०. ७८१. ७८२. ७८३. ७८४. ७८५. ७८६. ७८७. ७८८. ७८९. ७९०. ७९१. ७९२. ७९३. ७९४. ७९५. ७९६. ७९७. ७९८. ७९९. ८००. ८०१. ८०२. ८०३. ८०४. ८०५. ८०६. ८०७. ८०८. ८०९. ८१०. ८११. ८१२. ८१३. ८१४. ८१५. ८१६. ८१७. ८१८. ८१९. ८२०. ८२१. ८२२. ८२३. ८२४. ८२५. ८२६. ८२७. ८२८. ८२९. ८३०. ८३१. ८३२. ८३३. ८३४. ८३५. ८३६. ८३७. ८३८. ८३९. ८४०. ८४१. ८४२. ८४३. ८४४. ८४५. ८४६. ८४७. ८४८. ८४९. ८५०. ८५१. ८५२. ८५३. ८५४. ८५५. ८५६. ८५७. ८५८. ८५९. ८६०. ८६१. ८६२. ८६३. ८६४. ८६५. ८६६. ८६७. ८६८. ८६९. ८७०. ८७१. ८७२. ८७३. ८७४. ८७५. ८७६. ८७७. ८७८. ८७९. ८८०. ८८१. ८८२. ८८३. ८८४. ८८५. ८८६. ८८७. ८८८. ८८९. ८९०. ८९१. ८९२. ८९३. ८९४. ८९५. ८९६. ८९७. ८९८. ८९९. ९००. ९०१. ९०२. ९०३. ९०४. ९०५. ९०६. ९०७. ९०८. ९०९. ९१०. ९११. ९१२. ९१३. ९१४. ९१५. ९१६. ९१७. ९१८. ९१९. ९२०. ९२१. ९२२. ९२३. ९२४. ९२५. ९२६. ९२७. ९२८. ९२९. ९३०. ९३१. ९३२. ९३३. ९३४. ९३५. ९३६. ९३७. ९३८. ९३९. ९४०. ९४१. ९४२. ९४३. ९४४. ९४५. ९४६. ९४७. ९४८. ९४९. ९५०. ९५१. ९५२. ९५३. ९५४. ९५५. ९५६. ९५७. ९५८. ९५९. ९६०. ९६१. ९६२. ९६३. ९६४. ९६५. ९६६. ९६७. ९६८. ९६९. ९७०. ९७१. ९७२. ९७३. ९७४. ९७५. ९७६. ९७७. ९७८. ९७९. ९८०. ९८१. ९८२. ९८३. ९८४. ९८५. ९८६. ९८७. ९८८. ९८९. ९९०. ९९१. ९९२. ९९३. ९९४. ९९५. ९९६. ९९७. ९९८. ९९९. १०००.

जनम् ॥ ५८ ॥ माता म्लेच्छत्वमागच्छेत्पितरौ वा कथंचन । असूतकं च नष्टस्य
 देवलस्य वचो यथा ॥ ५९ ॥ मातरं च परित्यज्य पितरं च तथा सुतः । ततः
 पितामहं चैव शेषपिण्डं तु निर्वपेत् ॥ ६० ॥ स्त्रीणां चैव तु शूद्राणां पतितानां
 तथैव च । पञ्चगव्यं न दातव्यं दातव्यं मन्त्रवर्जितम् ॥ ६१ ॥ वरुणो देवता मूत्रे
 गोमये हव्यवाहनः । सोमः क्षीरे दध्नि वायुर्घृते रविरुदाहतः ॥ ६२ ॥ गोमूत्रं
 ताम्रवर्णायाः श्वेतायाश्चैव गोमयम् । पयः काञ्चनवर्णाया नीलायाश्चापि गोर्दधि
 ॥ ६३ ॥ घृतं चैव कृष्णवर्णाया विभक्तिवर्णगोचरा । उदकं सर्ववर्णं स्यात्कस्य
 वर्णो न शृण्वते ॥ ६४ ॥ *पण्मात्रिकं तु गोमूत्रं गोमयं च कुशोदकम् । त्रिमात्रिकं
 घृतं क्षीरं दधि स्याद्दशमात्रिकम् ॥ ६५ ॥ व्रते तु सर्ववर्णानां पञ्चगव्यं तु संख्य-
 या । प्रायश्चित्तं यथोक्तं तु दातव्यं ब्रह्मवादिभिः ॥ ६६ ॥ अन्यथा दापयेद्यस्तु
 प्रायश्चित्ती भवेद्द्विजः ॥ ६७ ॥ कपिलायाश्च गोर्दुग्ध्वा धारोष्णं यः पयः पिवेत् ।
 एष व्यासकृतः कृच्छ्रः श्वपाकमपि शोधयेत् ॥ ६८ ॥ तिलहोमं प्रकुर्वीत जपं कुर्या-
 दतन्द्रितः । विष्णो रराटमन्त्रेण प्रायश्चित्ती विशुध्यति ॥ ६९ ॥ बहुनाऽत्र किमु-
 क्तेन तिलहोमो विधीयते । तिलान्दत्त्वा तिलान्शुक्त्वा कुर्वीतायनिवारणम् ॥ ७० ॥
 संपादयन्ति यद्विप्राः स्नानं तीर्थफलं तपः । संपादो कमते पापं तस्य संपद्यते फलम्
 ॥ ७१ ॥ प्रायश्चित्तं समाख्यातं यथोक्तं देवलेन तु । इतरेषामृषीणां च नान्यथा
 वाक्यमर्हथ ॥ ७२ ॥ सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं गवाह्निकम् । विप्रेर्भ्यः संप-
 यच्छेत् प्रायश्चित्ती विशुध्यति ॥ ७३ ॥ पञ्चाहान्सहवासेन संभाषणसहाशनैः ।
 संप्राश्य पञ्चगव्यं तु दानं दत्त्वा विशुध्यति ॥ ७४ ॥ एकद्वित्रिचतुःसंख्यान्वत्स-
 रान्संवसेद्यदि । म्लेच्छवासं द्विजश्रेष्ठः क्रमतो द्रव्ययोगतः ॥ ७५ ॥ एकाहेन तु
 गोमूत्रं व्यहेनैव तु गोमयम् । त्र्यहात्क्षीरेण संयुक्तं चतुर्थे दधिमिश्रितम् ॥ ७६ ॥
 पञ्चमे घृतसंपूर्णं पञ्चगव्यं प्रदापयेत् । पञ्चसप्तदशाहानि पैञ्चदशाच्च विंशतिः ॥ ७७ ॥
 संवासं च प्रवक्ष्यामि देहशुद्धिं द्विजन्मनाम् । पैञ्चाहं पञ्चगव्यं स्यात्पादकृच्छ्रं दशा-
 हिके ॥ ७८ ॥ पराकं पञ्चदशोभिर्विशेऽतिकृच्छ्रमेव च । उदरं प्रविशेद्यस्य पञ्चगव्यं
 विधानतः ॥ ७९ ॥

*एतद्वचनस्थानेऽयं पाठः—“एकमात्रं तु गोमूत्रं गोमयं तु द्विमात्रकम् । त्रिमात्रकं घृतं क्षीरं
 दधि स्याद्दशमात्रकम् ” इति ख. ग. पुस्तकयोः ।

१ क. °वनगो° । २-ख. ग. °र्णे तु कस्य । ३ ग. दुष्यति । ४ ग. तु पञ्चव° । ५ ख. ग. °व्यं
 ब्राह्मणैः सह । अ° । ६ घ. °प. । सम्भक्पादकृते । ७ ग. °या वक्तमर्हति । सु° । ८ घ. °भ्य प्रथमं यच्छे-
 त्प्राय° । ९ क. °ति । एव द्विसहवा° । घ. °ति । सहद्विवा° । १० ख ग °मते द्र° । ११ ग. °नि सपद्य
 दशविंशति° । १२ घ. पञ्चाशदन्नवि° । १३ ख. °दशवि° । १४ क. ख. पञ्चाहे । १५ ख. ग. °शके विशेषे
 कृच्छ्रं समाचरेत् । क° । १६ क. घ. °यस्तु प° ।

यत्किञ्चिद्दुष्कृतं तस्य सर्वं नश्यति देहिनः । पञ्च सप्ताष्ट दश वा द्वादशाहोऽपि
विंशतिः । गलेच्छैर्नीतस्य विप्रस्य पञ्चगव्यं विशोधनम् × ॥ ८० ॥ * पञ्चग-
व्यं च गोक्षीरं दधि मूत्रं घृतं पयः । प्राश्यापरेऽहन्युपवसेत्कृच्छ्रं सातपनं चरेत् ॥ ८१ ॥
पृथक्सातपनं द्रव्यैः षडहः सोपवासकः । सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासातपनः
स्मृतः ॥ ८२ ॥ पर्णोदुम्बरराजीवविल्वपत्रकुशोदकैः । प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पू(प)र्ण-
कृच्छ्र उदाहृतः ॥ ८३ ॥ तप्तक्षीरघृताम्बूनामेकैकं प्रत्यहं पिबेत् । एकरात्रोपवासश्च
तप्तकृच्छ्रस्तु पावनः ॥ ८४ ॥ एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन तु । उपवासेन
चैकेन पादवृच्छ्र उदाहृतः ॥ ८५ ॥ कच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिम् ।
द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ८६ ॥ पिण्याकशाकतक्राम्बुसक्तूनां प्रति-
वासरम् । एकरात्रोपवासश्च ^{प्रामादिक} सौम्यः प्रकीर्तितः ॥ ८७ ॥ एषां त्रिरात्रम-
भ्यासादेकैकस्य यथाक्रमेण ^{पुष्पं} वै पितृपुत्रेभ्य इत्येष ज्ञेयः पञ्चदशाहिकः ॥ ८८ ॥ तिथि-
वृद्ध्या चरेत्पिण्डान्शुक्ले ^{पुष्पं} खण्डसंमितान् । एकैकं हासयेत्पिण्डान्कृच्छ्रचान्द्रायणं
चरेत् ॥ ८९ ॥ यथाकथं ^{पुष्पं} तिपिण्डानां चत्वारिंशच्छतद्वयम् । इति देवल(ले) [न] कृतं
धर्मशास्त्रं प्रकीर्तितम् ॥ ९० ॥

समाप्तेयं देवलस्मृतिः ।

× अत्रैव देवलस्मृते परिसमाप्तिर्दृश्यते न ग पुस्तकयोः । अपि न प्रप्यस्तु न विद्यते । * एतदा
वजनानां पाठो याज्ञवल्क्यस्मृतौ किञ्चिद्देनोपलभ्यते ।

१ घ. 'पन स्मृतम्' । १° । २ क. 'पमिते' । ३ घ. 'हिम्' । ति° । ४ घ. स्मृतम् ।

वृद्धौ प्राप्ते च यः कुर्यान्नुद्धाढं नान्दीमुखं पुमान् । तस्यऽऽनोम्यं ययः सोम्यं विव-
र्धन्ते धनप्रजाः ॥ १९ ॥ आढं कृतं यं न मद्यायेऽभिमन्यवोः क्षयोऽपि ग्रहणे गज्यायाम् ।
किमश्वमेधैः पुरुषैरनेकैः × पुण्यैरिमैरन्यतमैः कृतैः किम् ॥ २० ॥ दर्मश्चाढं च यः
कुर्याद्वात्मणैर्व्रजवादिभिः । पितरस्तेन तुष्टा वै प्रयच्छन्ति यथैवितम् ॥ २१ ॥
माघे पञ्चदशी कृष्णा नभस्ये च त्रयोदशी । तृतीया माघ्ये शुक्ला नवमृत्युर्जं युगा-
दयः ॥ २२ ॥ भाद्रे कल्हिकेपरे चैव माघे त्रेतातृतीया नवमी कृते च । ययादयः
पुण्यतमा इमाश्च दत्तं पितॄणां किल चाक्षयं स्यात् ॥ २३ ॥ यावदायाति सप्तर्षिर्दत्ते
द्विगुणक्रमम् । दिने दिनेऽग्निलं दानं दत्तं वैभूतपर्यणि ॥ २४ ॥ भोग्यान्तौ च सप्तर्षिणो
मन्वादिषु युगादिषु । श्रद्धया स्वल्पमात्रं च दत्तं षोडशगुण भवेत् ॥ २५ ॥ पृथक्
भ्यनुजान्देवान्सति द्वये न वै यजेत् । गन्तासि रामयार्था च ददिदयः प्रयासते ॥ २६ ॥

छायासु सोमोद्भवजासु पुण्यं देवार्चने गोविन्दसुप्रदानम् ।

करोति यो वै पितृपिण्डदानं हरे न मयाभिति विर्गा मान्यमादयः ।

चन्द्रग्रहे लक्षगुणं प्रदत्तं विवर्धते षोडशगुणं विप्रोः ।

गजाश्वभूरवपतिलाज्ययोषिरानस्य सोम्या न मया प्र माघे ॥ २७ ॥

पितॄणां नरकरधानां जल तीर्थस्य दर्लभम् । तेन भवार्थिताः सः सप्तर्षिः सप्तर्षिः
मद्वचः ॥ २९ ॥ अष्टमासु च सर्वासु तथा चान्धप्रास च । पिण्डदानं च दत्तं
मक्षय्यतृप्तिकारकम् ॥ ३० ॥ अष्टमासु च सर्वासु साक्षिपतिर्देवताः । पिण्ड-
मातृमध्यं च कर्तव्यं न निरसिष्यैः ॥ ३१ ॥ माघाद्यहस्तः दान्तो भवितुः स
उरस्येत् । धर्मशारोक्तमार्गो यः स साक्षिपस्यो भवः ॥ ३२ ॥ शोः सप्तर्षिः
पुत्र्ये यज्वानि मन्त्रदे । वेदज्ञैः सर्वशारङ्गैर्यन्त्रयशित्पूर्यजाः ॥ ३३ ॥ सप्तर्षि-
प्रतसिल्लार्थं आढं कुर्यादपिण्डकम् । विना आदेन स पितृभक्त्यै विप्रः प्रदत्तः
॥ ३४ ॥ अपिण्डदानं सौभाग्य कारकमाह । विप्रैरपि । कर्तुं शक्यं तु विद्व-
र्धयामवलम्बम् ॥ ३५ ॥ निरदयाह सदा कार्यं पितॄणं कृतिर्द्वयम् । विप्र-
रिति विप्रैश्च नित्यं क्षीणाति पूर्वज्ञान ॥ ३६ ॥ सप्तर्षिर्देवताः सप्तर्षिः
प्राप्तिं वै रचे । पितृप्रदानं सर्वार्थं नेषामरयो मयादयः ॥ ३७ ॥ सप्तर्षि-
द्वयेता यः सायकद्वयरायणः । नित्यं धर्मरतः दानः स विप्रः सप्तर्षिः
॥ ३८ ॥ अष्टोत्तरेत्येवमर्थं च सप्तर्षिर्दत्ते रतः सप्तर्षिः सप्तर्षिः
नमस्तस्यैवमर्थः ॥ ३९ ॥ विप्रैर्दत्तमात्रं तुष्टादयः । विप्र-
मद्यादरेणायतः विद्यासामैव सप्तर्षिः सप्तर्षिः सप्तर्षिः

कुर्यात्पत्रपाकेन सदाद्विजैः । तदा श्राद्धसहस्रैर्यत्पीतिरतज्जायते भृशम् ॥ ४१ ॥ तिर्य-
 ङ्मनुष्ययोनौ हि को भेदः क्षुत्तृषा समाः । सत्यवाङ्मानुषो धर्मः सुखं दुःखं समं
 स्मृतम् ॥ ४२ ॥ भैक्ष्यं (क्षं) द्रव्यं हि विप्राणां क्षत्रियाणां प्रजापितम् । वैश्यानां
 कृषिवाणिज्यं शूद्राणां सेवयाऽऽगतम् ॥ ४३ ॥ धनं पवित्रं विप्राणामस्ति तीर्थ-
 सम्पितम् । तर्पयेत्तेन वै देवान्मृतान्पितृगणातिथीन् ॥ ४४ ॥ स्वस्ति दाच्य द्विजै-
 र्नीतं धनं दुष्टप्रतिग्रहम् । अग्नितीर्थेषु पतितं सद्यो याति पवित्रताम् ॥ ४५ ॥ अया-
 चितं धनं पूतं शुक्लवृत्त्या समागतम् । विवाहलब्धं वेजिनं (विजितं) पैत्रं (पित्र्यं)
 शिष्यनिवेदितम् ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियविशं जीव्यवृत्तिं समाशयेत् । स्ववृ-
 त्तेरुपहानित्वान्न श्ववृत्त्या (त्ति) कदाचन ॥ ४७ ॥ वर्णानां तु त्रिधा वृत्ति-
 रुत्तमा मध्यमाऽधमा । हासपुण्यफलांशस्य क्रमात्तद्धनदानलः (तः) ॥ ४८ ॥
 धनं चिकित्सासंवन्धि ग्रामयाच(ज)कगायिनी(नाम्) । कथत्व (या च) समानी-
 तप्रग्राह्यं पितृकर्मणि ॥ ४९ ॥ चित्रकृन्नटवेश्यानां धारकार(रे)क्षुमर्दिनाम् । स्वस्त्या
 अपि न तद्ग्राह्यं धनं कथककूटयोः ॥ ५० ॥ मूल्यैश्चिकित्सां कुरुते कथां चित्रां
 तनोति यः । गीतं गायति भृत्यर्थं विप्रः सन्प्रवर्गो मतः ॥ ५१ ॥ युगधर्मेण
 वर्णानां धनं ग्राह्यं द्विजातिभिः । प्रकृतिना परिस्वस्त्या न्यायागतमर्थो यदि ॥ ५२ ॥
 सरित्समुद्रतोयैक्ये वापीकूपसरित्ते । देवजुष्टे च संप्राप्ते देशे श्राद्धे गृहान्तरे ॥ ५३ ॥
 धात्रीविल्ववटाश्वन्थमुनिचैत्यगजावि(न्वि)ना । श्राद्धं छायासु कर्तव्यं प्रासादाद्री
 महावने ॥ ५४ ॥ न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते । गृहे तिष्ठति सा यावत्ता-
 वत्तीर्थममं गृहम् ॥ ५५ ॥ पत्नी पाकं यदा कुर्यान्पुत्रः पुष्पकुशान्दरेत् । किं गयायां
 यदि श्राद्धं स्वकाले स्वगृहे भवेत् ॥ ५६ ॥ स्वगोत्रा सुभागा नारी भ्रातृभर्तृसु-
 तान्विता । गुरुशृङ्गपणोपेता पित्रन्नं कर्तुमर्हति ॥ ५७ ॥ आचार्यानी मानुजानी पितृ-
 मानृम्वमा स्वमा । एता श्रविषवाः कुर्युः पितृपाकं सुता स्तुपा ॥ ५८ ॥ बहुप्रजास्तु
 वा नार्यो भ्रातृवत्यः कृत्तोज्जवाः । पञ्चादन्पग्निोऽब्दानां यदि वा विधवा अपि
 ॥ ५९ ॥ पितृव्यभ्रातृजायाश्च मानवः पितृमानवः । कुर्युः सदा पित्र (त्र्यं) मृदुः(दु)-
 रन्त्या च शोत्रिणी ॥ ६० ॥ मितार्द्रवामसा युक्ता मृत्केशा विकश्रुती । शिगे-
 म्गता व्याधिता स्त्री पाकं कुर्यान्न पितृवम् ॥ ६१ ॥

भ्राता पितृव्यो भ्रातृव्यः स्वसृपुत्रः स्वयं पचेत् । पित्रानं(ताऽन्नं) च सुतः शिष्यो
 दाहियो दुहितुः पतिः ॥ ६२ ॥ अक्रोधनः शौचपरैरिति गाथामुदीरयन् । सायमा-
 मन्त्रयेद्विशाश्राद्धे दैवे च कर्मणि ॥ ६३ ॥ निमन्त्रणं स्वयं दद्याद्भातृ(ता)शिष्यः
 सुता अपि । न स्त्रीवालः स्वगोत्रान्यैर्न ख्याप्यं न च दूरतः ॥ ६४ ॥ दैवे वृद्धौ
 तीर्थकाम्यनदोत्पन्नैः(त्ने)समागते । न दुष्यति मनःस्थैर्यात्मातः सद्योनिमन्त्रणम् ॥ ६५ ॥
 प्रसाद्यतामिति त्युक्त्वा द्विस्त्रिदं यं निमन्त्रणम् । यत्स्वीकृतं सित्या सम्यक्सत्यं वित-
 थमन्यथा(!) ॥ ६६ ॥ यतीनामगृहस्थानां प्राघूर्णब्रह्मचारिणाम् । सर्वदानं मन्त्रणं
 घन्धृत्यवालसुहृन्स्त्रिया(!) ॥ ६७ ॥ अद्वान्तरतःश्राद्धेदम्पत्यङ्गी वृथा भवेत् (!)
 निमन्त्रणं भवेत्परय लोभात्काकत्वमाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ निमन्त्रणेऽप्रयातव्यं तं
 नियुक्तो लघुव्रजेत्(!) । सर्वदानलघोज्यैष्टौ वृथापाकीतु वा यतः (!) ॥ ६९ ॥
 ब्रह्मकर्मरताः शान्ता अपापा अग्निसंश्रिताः । कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठा वेदार्थज्ञाः कुलो-
 ज्ञवाः ॥ ७० ॥ मातृपितृपराश्चैव ब्राह्म्यै(स्त) वृत्त्युपजीविनः । अध्यापको ब्रह्म-
 विदो ब्राह्मणाः श्राद्धसंपदि ॥ ७१ ॥ स्वकीयशाखिनो मुख्याः श्राद्धे वेदविदां
 वर । पक्षिपावनाः सर्वेषामेको वै सामविद्भवेत् ॥ ७२ ॥ गुरुश्वशुरजामातृदौ-
 द्विब्रभगिनीसुताः । आसनार्हाः पितृश्राद्धे योग्याः पूज्याश्च मातुलाः ॥ ७३ ॥
 भार्या रजस्वला यस्य हुता त्यक्त्वा दिवं गता । अश्राद्धार्हाः सर्वध्यास्य मृतनुकं
 गर्भदूषिता(!) ॥ ७४ ॥ योऽभार्यः सन्वलं चेतः संयम्याविधुरो भवेत् । क्षिपापरः
 श्रुतेर्वेत्ता श्राद्धे वै भोजयेत्पितुः ॥ ७५ ॥ श्रुतिज्ञं कुलजं शान्तं प्रजावन्तं जितेन्द्रियम् ।
 मृतभार्यसपि श्राद्धे भोजयेदविशङ्कितः ॥ ७६ ॥ * अपजो मृतपत्नीकः
 सर्वकर्मसु गर्हितः । छन्दो विनाऽपि न स्थेयं दिनमेकं विनाऽऽश्रमम्
 ॥ ७७ ॥ यस्य पुत्राः सदाचाराः श्रुतिज्ञा धर्मसंमुखाः । पितृभक्तिरता
 दान्ता न वैधन्यं(धुर्यं) मृतसिपि ॥ ७८ ॥ तुरीये धाम्नि यस्तिष्ठेत्संधौ
 मध्यनिशि क्षणम् । अनार्योऽप्यनपत्योऽपि श्राद्धे पुण्यैरवाप्यते ॥ ७९ ॥

* अपजा इत्येव भवितुं युक्तम् ।

पोडशाब्दात्परं श्राद्धे विप्राणां सप्तसप्तकैः । भोजयेत्पितृकार्यार्थं ततोऽन्यान्देवकर्मणि
न पुत्रपुत्री तदपत्यभार्या न बन्धुरङ्गीकृतेचित्तधारणम् ।

संप्राप्य वैधव्य(धुर्य)मनङ्गसंभवो यरित्प्राति व्यक्ततया स वर्ज्यः ॥ ८१ ॥

रोगी हीनातिरिक्ताङ्गः काणः पौनर्भवस्तथा । अवकीर्णी कुण्डगोलौ कुनखी श्याव-
दन्तकः ॥ ८२ ॥ भृतकाध्यापकः कुष्ठी कन्यादूष्यभिशस्तकः । क्लीवान्धमूकवधिराः कुजशी
(नखी)वृषलीपतिः ॥ ८३ ॥ परपूर्वापतिः स्तेनः कर्मदुष्टश्च निन्दितः । भोक्तारः पोडशे
यस्य(ये च)ते वर्ज्या द्रव्यलोभतः ॥ ८४ ॥ वृषोत्सर्गस्य कर्तारो वर्जनीयाः सदैव
हि । पितुर्गृहेषु या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ॥ ८५ ॥ सा कन्या वृषली ज्ञेया
तत्पतिवृषलीपतिः । महिषीत्युच्यते भार्या सा चैव व्यभिचारिणी ॥ ८६ ॥ तान्दो-
पान्धमते यस्तु स वै माहिषकः स्मृतः । अज्ञानादथ वा लोभान्मोहाद्वाऽपि विशेषतः
॥ ८७ ॥ समर्थोऽन्नमादाय महार्थं तु प्रयच्छति । स वै वार्धुषिको नाम अनर्हः
सर्वकर्मसु ॥ ८८ ॥ वृषोत्सर्गस्य कर्तारं यदि पश्यन्ति पूर्वजाः । रौरवं नरकं
यान्ति कुम्भीपाकं सुदारुणम् ॥ ८९ ॥ कालालकं वार्धुषिकं मध्ये च वृषलीपतिम् ।
श्राद्धे माहिषकं दृष्ट्वा निराशा यान्ति पूर्वजाः ॥ ९० ॥ यो लोभादसवर्णानामाद्य-
श्राद्धान्यनुक्रमात् । स पोडशकं(शं) वृषोत्सर्गं कुर्यात्कालालकः स्मृतः ॥ ९१ ॥

अथ नियमानाह—

दन्तधावनताम्बूलं त्रिगन्धस्नानमभोजनम् । दानं प्रतिग्रहो होमः श्राद्धभुगष्ट वर्जयेत्
॥ ९२ ॥ श्राद्धे निमन्त्रितो विप्रो वर्जयेत्स्त्रीनिषेवणम् । पूर्वेषुश्च परेषुश्च वर्जयेद्भो-
जनद्वयम् ॥ ९३ ॥ नीचसंभाषणं याज्यं दिवानिद्रां प्रतिग्रहम् । क्षीममुष्णो-
दकैः स्नानं वर्जयेच्छ्राद्धकृद्भुवम् ॥ ९४ ॥ न च मीमान्तरं गच्छेन्न अप्रदानं जिना-
लयम् । श्राद्धकृन्मर्षदा पश्येन्नोदक्याः(क्यां) श्वपचं शवम् ॥ ९५ ॥

श्रीगण्डं दर्भमृत्रं यवतिलतुलसीशतपवित्रा(शतपत्रं च)कर्ता

धूपं(पो)डीपोदपात्रं कुमुम्भ(म)फलजन्यं(लं) पत्रभृम्भोम(म्यास)नानि ।

श्रीगः शाल्वे च पात्रे द्विजमृमकुटाच्छिन्नहेमार्घपात्रा-

पत्रं श्राद्धोपहारः सुतगृहगृहिणीशुभ्रवामांसि कालः ॥ ९६ ॥

श्री गण्डर्चयेच्छ्रेष्ठं मन्त्रं मन्त्रं मन्त्रम् । पूर्वजानां तु देवानां नान्यन्मलयजादिकम् ॥ ९७ ॥

मन्त्रद्वयं दृष्ट्वाः शतविंशसमुद्धृताः । गोरुणीमावा दर्भाः श्वः पवित्राः पुष्पभृ-

मिजाः ॥ ९८ ॥ शुक्रः कृष्णः कृष्णतरश्चतुर्थो जतिलस्तिलः । उत्तरोत्तरतः श्राद्धे
 पितॄणां तृप्तिकारका ॥ ९९ ॥ तुलस्यः सर्वदेवानां समञ्जर्यः शुभावहाः । पूर्वजानां
 यथा प्राप्ता सैकोद्दिष्टे विमञ्जरी ॥ १०० ॥ अगस्त्यं भृङ्गिराजं च तुलसी गतप-
 त्रिका । तिलं च तिलपुष्पं च पठेते पितृश्लुभाः ॥ १०१ ॥ त्रिगुणं मृचमादरात्त्र-
 तिपिण्डं नवोद्धतम् । सामगानां तु सेलग्रं सर्वेषामेकतन्तुना ॥ १०२ ॥ धूपं(पौ)
 गुग्गुलुना कार्यं(यो) दीपस्तैलघृतेन तु । तुलसीशतपत्राभ्यां पूजनं पितृवल्लभम्
 ॥ १०३ ॥ चम्पको दमनः कुन्दकल्म(र)वीरोऽथ केतकी । जातिदर्शनमात्रेण निगमा
 यान्ति पूर्वजाः ॥ १०४ ॥ अनन्तर्गभिणं साग्रं कौञ्जं द्विदलमेव च । प्रादेजमात्रं
 सर्वत्र पवित्रं सर्वकर्मसु ॥ १०५ ॥ वासश्चतुर्भिधं प्रोक्तं त्वयसूत्रं कृदिगोमजम् ।
 उत्तरोत्तरतः श्रेष्ठं प्रक्षाल्यं श्राद्धकर्मणि ॥ १०६ ॥ यौतं सप्ताष्टहस्तैः स्यादृचरीयं
 तदर्धकम् । वाससी सर्वदाचा(धा)र्यं दग्धंरुच्यार्था(क्षा)र्द्रवजिते ॥ १०७ ॥ न्यजेत्पुष्प-
 पितं पुष्पं त्यजेत्पुष्पपितं जलम् । न त्यजेज्जाह्नवीतोयं तुलसीदलपङ्कजम् ॥ १०८ ॥
 गोमयेनोपलिप्ता भूः पवित्रा सर्वकर्मसु । गोमूत्रेणोक्षिता तीर्थे विष्णुपादाम्बुं दिता
 ॥ १०९ ॥ पात्राण्यर्घ्याणि स्व(स्वा)ङ्गानि हेमरूप्यमृदामपि । उ(औ)टुम्बगाणि प(पा)
 र्णानि देवत्वे(कु)त्योद्भवानि च ॥ ११० ॥ हेमरूप्यमये पात्रे पिण्डनयं दिनेऽभिषेध
 शौल्वे कांस्ये स्वाङ्गपात्रे न च मृन्मयकाष्ठजे ॥ १११ ॥ पाकपात्राणि शौन्सानि
 सर्वधातुमयानि वा । सर्वेभ्यो मृन्मयं श्रेष्ठमग्निपूतजलाप्लुतम् ॥ ११२ ॥ लोपपात्रेषु
 यत्पक्व तदन्नं काकमांसवत् । भुवत्त्वा चान्द्रायणं कुर्याच्छ्राद्धे नान्येषु वर्मसु ॥ ११३ ॥
 ताम्रपात्रे न गोक्षीरं पचेदन्नं न लोहजे । न मेघेण घृततैलाक्तो ताम्रलोहो न दुग्धतः ॥ ११४ ॥
 रौप्यहैमानि पात्राणि नव्यसौराष्ट्रजानि वा । पत्राबल्यः पवित्राः सन्निपाताः श्राद्ध-
 भोजने ॥ ११५ ॥ कारयस्वर्परश्मकाश्चमृत्काष्ठफललोहजैः । नाऽऽरामेहैर्जनैः पादैः
 श्राद्धे वै चमेवारिणा ॥ ११६ ॥ ओदुम्बरेण पात्रेण कुर्यादाचमननिषाम् । ताम्र-
 म्रसुवर्णशैर्भिश्चधातुसमुद्भवैः ॥ ११७ ॥ वाच्यपात्रान्त्पुनं दाति भाने च देवता-
 र्चने । श्वानमूत्रसमं तोयं पुनः सानेन शुभ्रयति ॥ ११८ ॥ नीलायाः सप्तपत्रा-
 गोधूमाः शालयस्तथा । यथाथं चणकाथं च साः भस्मगन्धया निनाः ॥ ११९ ॥
 बदलीपान्दफलकं धात्री पितृषु च तृप्ताः । काकपत्रेण दुग्धी च चण्डिका चण-
 वतिका ॥ १२० ॥ उपोदवी चर्मफलं योदावदपाः पात्रं शयी । ज्विन्नी तुष्टि-
 काऽम्लीका कालदाक्षस्तथाऽऽर्क्षकाः ॥ १२१ ॥ तद्वारे विविदि विविदि श्वानाङ्गी-
 फलम् । वीजपूरं पवित्रं चर्मजं जीवितं विविदतः । ॥ १२२ ॥ तद्वारे चण्डिका-
 चण्डिका सूरामं मृष्टपिष्टिदाः । क्षोभितं च विविदि । विविदि च चण्डिका ॥ १२३ ॥

मरीचं हिङ्गु तैलानि सद्रव्याण्यविदाहि च । श्राद्धेष्वेतानि मुख्यानि तथा लवणजी-
रकैः ॥ १२४ ॥ गवां क्षीरं दधि घृतं क्षौद्रभिक्षुरसं तथा । शर्करा गुडमत्स्यण्डी
तथा मृष्टफलानि च ॥ १२५ ॥ श्यामाकान्कोद्रवान्कङ्गून्कलञ्जान् राजमाषकान् ।
निष्पावकान्कदम्बानि वर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि ॥ १२६ ॥ कलिङ्गं चैव वृन्ताकं कूष्मा-
ण्डं रक्तनीलकम् । हस्तीमुण्डफलं वर्ज्यमलावु च तुषात्रकम् ॥ १२७ ॥ करीरजं
कुमारीजं सार्षपं राजिकोद्भवम् । वर्जयेत्पितृकार्येषु बल्लकौसुम्भपर्परौ ॥ १२८ ॥
क्षीरं दधि घृतं तक्रमविच्छागसमुद्भवम् । माहिषं च दधि क्षीरं श्राद्धे वर्ज्यं प्रय-
त्नतः ॥ १२९ ॥ माहिषं मृतवत्सागोः सूतिकागोश्च वर्जयेत् (?) ॥ १३० ॥ मिश्रितं
धेनुपयसा सापत्यमहिपीपयः । मेध्यमभ्युक्षितं गा ह्येतद्वायत्र्या सर्वकर्मसु ॥ १३१ ॥
क्षीरं कठिनपक्वं स्याद्वायसं स्याद्विलेपकम् । पीशी(रं)द्रवरूपं तत्क्षीरे यात्रिविधा
मता (?) ॥ १३२ ॥ पितृमानवदेवानां पाशीरक्षीरपायसैः (?) जायते परमा तृप्तिः
समध्वाज्यैः सशर्करैः ॥ १३३ ॥ पायसं शूद्रतो ग्राह्यं यद्यम्बुरहितं भवेत् । नव्य-
मृत्पात्रपक्वं चेत्पित्रर्थेऽपि न दुष्यति ॥ १३४ ॥ पायसं सक्तवो धानास्तिलपिष्टं
तथौषधम् । साम्ब्रून्येतानि गृहीयादपि शूद्रान्नं दुष्यति ॥ १३५ ॥ कीतं विप्रघृतं नीत्वा
यदि विप्रांश्च भोजयेत् । दाता भोक्ता च विक्रेता पूर्वजाश्च पतन्ति ते ॥ १३६ ॥ लावण्य
(क्य)तित्तिरिशकुन्तकपिञ्जलानां भारण्डसारसमसू(यु)र[क]वी(की)रंकाण(णाम्) ।
धूम्यारंकारिकुटरीदहनाटभारद्वा[जा]ख्यलाटशि(हुर?)रीकिकिदीविकानाम् ॥ १३७ ॥
सारङ्गशम्बरवराहककृष्णसार * शशसानि(शशानि)दुर्लभतमानि सदा पितृणाम्
॥ १३८ ॥ खड्गमांसैर्यदा पिण्डान्कुर्याद्वा भोजयेद्विजान् । तदा भवति पूर्वेषां तृप्ति-
र्द्वादशवार्षिकी ॥ १३९ ॥ खड्गास्थि यदि दिव्येत श्राद्धकाले समीपगम् । गयाश्रा-
द्धेन सा तृप्तिः पितृणां सा भवेत्तदा ॥ १४० ॥ कथयन्तीति पितरः कुले कश्चिद्भ-
विष्यति । यः खड्गमांसपिण्डांश्च कुर्याद्वा पितृभोजनम् ॥ ४१ ॥ कूर्बलो विलम्ब-
ण्डश्च गोधा ककृपजाहकः (?) । पञ्च पञ्चनखा ह्येते दुर्लभाः श्राद्धकर्मणि ॥ १४२ ॥
व्याघ्रेभ्यो मेध्यमांसानि ग्राह्याणि द्रव्यपर्ययैः । पित्रर्थं स्वगृहे हिंसन्खादन्मांसं न
॥ १४३ ॥ विना श्राद्धं विना यज्ञं मधुपर्कविधिं विना । पापी स्यात्स्वा-
ज्जिघानं वालिं विना ॥ १४४ ॥ न जीवेन विना तृप्तिर्जीवस्यापि हि
अतः मसर्जं भगवाञ्जीवो जीवेन हिंस्यते ॥ १४५ ॥ प्रवृत्तिर्वि(त्ति) च
'निवृत्तिर(म)पि कर्मणाम् । एवं व्यवहरेन्नित्यं गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥ १४६ ॥

* मृतदनः र मरलाटशेषस्तदेषु 'र. गान्धर्व' दम्भनिकान्यतराणि ।

न प्रवृत्तेः पुण्यहानिस्तन्निवृत्तेर्महत्फलम् । तदा दातव्यं धर्मज्ञैर्धर्मकारुण्यसंश्रयः
 (चैः) ॥ १४७ ॥ कारुण्यं प्राणिषु प्रायः कर्तव्यं पुण्यहेतवे । अहिंसा परमो धर्म-
 स्तस्मादात्मवदाचरेत् ॥ १४८ ॥ यज्ञेषु पशुहिंसायां सावर्णिग्व्यवसायवत् । फलं सह-
 स्रगुणितं हिंस्यो राजा भवेदनु ॥ १४९ ॥ कारुण्यात्सर्वभूतेषु आत्मवतः सतः
 सतः । उक्तकर्मसु सर्वत्र तदा मांननिषेधनम् ॥ १५० ॥ मद्यमप्यानृ(प्यमृ)तं श्राद्धे
 कलौ तत्तु निवर्जयेत् । मांसान्यपि हि सर्वाणि युगधर्मक्रमाद्भवेत् ॥ १५१ ॥ अतो
 माखा(पा)न्नमेवैतन्मांसाधे ब्रह्मणा कृतम् । पितरस्तेन तृप्यन्ति श्राद्धं कुर्व(या)न्न
 तद्विना ॥ १५२ ॥ यथा बलिष्ठं मांसत्वात्माखा(पा)न्नमपि तत्समम् । सौगन्धिकं
 च स्वादिष्ठं मधुरं द्रव्यभेदतः ॥ १५३ ॥ भक्ष्यं भक्ष्यविधौ यत्तु गहितं तद्विवर्जयेत् ।
 अभक्ष्यमपि भक्ष्यं स्वादेशधर्मेण वै मुने ॥ १५४ ॥ अथ(र्थ)शब्दस्तु रवि भागे
 ज्य्यान्ते राजवर्जिते(!) । वाजं देयं प्रयत्नेन कथि(अर्थि)भ्यो वज्रमिश्रितम् ॥ १५५ ॥
 त्रिमुहूर्तस्तु प्रातः स्यात्तावानेव तु संगवः । मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यादपराह्णस्तथैव
 च ॥ १५६ ॥ सायं तु त्रिमुहूर्तः स्यात्पञ्चधा काल उच्यते । अतोऽपराहः पूर्वेषां
 भोज्यकाल उदाहृतः ॥ १५७ ॥ आरम्भं कुतपं(पे) कुर्याद्रौहिणं तु न लङ्घयेत् ।
 एतत्पञ्चमुहूर्तान्तः श्राद्धकाल उदाहृतः ॥ १५८ ॥ मुहूर्तास्तत्र विज्ञेया दश पञ्च च
 सर्वदा । तन्नाष्टमो मुहूर्तो यः स कालः कुतपः स्मृतः ॥ १५९ ॥ विष्टद्धा यत्र
 पुरतः कुतपस्पर्शिनी तिथिः । श्राद्धे सांवत्सराद्धे च निर्णयोऽयं कृतः सदा ॥ १६० ॥
 आपादद्याः पञ्चमे पक्षे यान्यहानि तु षोडश । ऋतुभिस्तानि तुल्यानि तेषु दत्तं महा-
 फलम् ॥ १६१ ॥ चतुर्दश्यां समारम्भः पौर्णमासादि पार्वणः । प्रातरन्तमजस्रं स्या-
 दस्यान्तः पार्वणो विधिः ॥ १६२ ॥ ब्राह्मणमुहूर्तादारभ्य कुर्यान्मासाध्यायमतः ।
 श्राद्धं महालयं नाम तत्तु तीर्थवदाचरेत् ॥ १६३ ॥ पक्षेऽपरे च भरणी महती सा
 प्रकीर्तिता । तस्यां श्राद्धं प्रकुर्वीत गयाश्राद्धसमं फलम् ॥ १६४ ॥ नन्दायां भार्गव-
 दिने ममा(घा)सु च युगादिषु । पिण्डपातं प्रकुर्वीत ज्येष्ठपुत्रो विनश्यति ॥ १६५ ॥
 पौर्णमास्यादिसंयोगे योऽधिकुर्यान्महालयम् । पिण्डदाननिषिद्धेऽपि न निषिद्धं कदा-
 चन ॥ १६६ ॥ महालये त्रयोदश्यां भवेद्यादि पितुर्दिनम् । पिण्डदानं विप्रभोज्यं
 श्राद्धं तत्स्याद्गयासमम् ॥ १६७ ॥ पक्षश्राद्धं वा पञ्चमीप्रभृती(ति) स्यान्महालये ।
 पितुः पितामहस्याप्य(पि?) प्रपितामहमृदिने ॥ १६८ ॥ कालो ह्यनन्तरूपस्तु कालो
 वै परमेश्वरः । तस्मात्काले प्रसन्नेन कर्तव्यं कर्म निश्चितम् ॥ १६९ ॥ गर्भस्योऽपि
 [च] दौहित्रो अश्वयुक्प्रतिपदिने । कुर्यान्मातामहश्राद्धं पितरौ यदि जीवतः ॥ १७० ॥
 आश्वप्रतिपदि श्राद्धं नान्दीश्राद्धवदिष्यते(?) । नात्यंसपाकशुद्धिः(?) स्यादा म-
 ध्याह्नाद्विशिष्यते ॥ १७१ ॥ सूतकादिनिमित्तेन द्रव्याभावादिभेदतः । न्यितं
 महालयं कुर्याद्यावद्दृष्टिकदर्शनम् ॥ १७२ ॥ कन्यागते सवितरि पितरौ यान्ति वै
 गुरु(गृह)म् । तिष्ठन्त्याकाङ्क्षिणस्तावद्यावद्दृष्टिकदर्शनम् ॥ १७३ ॥ कन्दमूलफलै-

र्वाऽपि कर्तव्यं पितृर्तर्पणम् । अन्यथा दारुणं शापं दत्त्वा यान्ति बुभुक्षिताः ॥ १७४ ॥
 एकोद्विष्टं तु मध्याह्ने दिवसस्य विधीयते । आद्ये मुहूर्ते वा(या)मस्य पिण्डदानं च
 भोजनम् ॥ १७५ ॥ पितृक्षयाहे संप्राप्ते यदि कश्चिन्महालयः । तदा क्षयाहः कर्त-
 व्योऽपरेऽहनि महालयम्(यः) ॥ १७६ ॥ पूर्वाह्ने कानि(मि)कं श्राद्धं कुर्यान्नान्दीमुख-
 तथा । माध्याह्निकं यदा कुर्यान्नित्यश्राद्धं तदा भवेत् ॥ १७७ ॥ द्वौ दे(दै)वे च त्रय-
 पित्र्य एकैकमुभयत्र वा । मातामहानामप्येवं तन्त्रं वा वैश्वदेविकम् ॥ १७८ ॥ इष्टि-
 श्राद्धे ऋतुदक्षौ काम्ये च ध्वनिरो(धुरिलो)चनौ । पुरुरवार्द्रवसंज्ञौ [तु] पार्वणे समुदा-
 हृतौ ॥ १७९ ॥ सापिण्डे कालकामा(मौ)तौ वृद्धौ सत्यवसू स्मृतौ । यज्ञे च बहव-
 सन्ति श्राद्धे श्राद्धे पृथक्पृथक् ॥ १८० ॥ पितरश्च पितामहास्तथा च प्रपितामहाः
 एवं पार्वणसंज्ञा च तथा मातामहेष्वापि ॥ १८१ ॥ एषां पत्न्यः क्रमाद्वाह्यास्तिस्र-
 स्तिस्रश्च पार्वणे । उक्तानि चत्वार्येतानि पार्वणानि न पञ्चमम् ॥ १८२ ॥ वृद्धौ
 द्वादशदैवत्यान् चैवान्वष्टकासु च (?) । षड्दर्शे त्रीणि यज्ञे च एक एव क्षयेऽहनि
 ॥ १८३ ॥ पार्वणं च क्षयाहे स्याद्वृद्धौ स्यान्नवदैतम् । दर्शे षड्दैवतं श्राद्धं काम्ये त्रैपौ-
 रूपं भवेत् ॥ १८४ ॥ वसुरुद्रादित्या अमी इज्यन्ते सहमेलने । चतुर्थस्यानिवृत्तिः
 स्यादाद्यमेतो भवेदिति ॥ १८५ ॥ श्राद्धं स्त्रीपुंसयोः कार्यमेकोद्विष्टमसंततैः ।
 अतः संततिमन्तोऽमी इज्यन्ते बहुभिः सह ॥ १८६ ॥ आन्नहस्तम्बपर्वन्तं
 पूर्वजाः सन्ति ये कुले । तृप्ता भवन्ति ते सर्वे पुत्रहस्तेन नान्यथा ॥ १८७ ॥
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । येन केनाप्युपायेन पुत्रमुत्पादयेत्सुधीः
 ॥ १८८ ॥ सैकोद्विष्टं देवहीनं यतः पुत्रो न विद्यते । आयान्ति पुत्रिणः पूर्वं देव-
 पिंपितृवेष्टिताः ॥ १८९ ॥ दर्शे द्वे पार्वणे कार्ये मातुर्मातामहस्य च । क्षयाहे च
 पितुर्मातुः पार्ष्णवं पार्वणं कृतम् ॥ १९० ॥ अम्बष्टकासु नवभिः पिण्डैः श्राद्धमुदा-
 हृतम् । पित्रादौ मातृमध्यस्थं ततो मातामहान्तिकम् ॥ १९१ ॥ अन्वष्टक्ये पितृ-
 भ्यश्च ततस्त्रीभ्यश्च देवतम् । ताम्भस्त्वदैवतं वृद्धौ तेभ्यश्चापि सदैवतः (?)
 ॥ १९२ ॥ मातरः प्रथमं पूज्याः पितरश्च ततः परम् । मातामहश्च तदनु वृद्धिश्रा-
 द्धे त्वयं क्रमः ॥ १९३ ॥ पार्वणानि मयोक्तानि विपरीतानि तानि ते । अथर्वणा-
 स्तर्पयन्ति तद्देवोक्तमतं यथा ॥ १९४ ॥ अतिथिं श्राद्धरक्षार्थमते(न्ते) विष्णुस्व-
 रूपिणम् । निवेशये वि(द्वि)ष्णुसमं ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥ १९५ ॥ कव्यवा-
 हादयो येऽमी विद्यन्ते ये च पूर्वजाः । सर्वेषामेव वर्णानां श्राद्धे तृप्यन्ति देवताः
 ॥ १९६ ॥ माक्षाद्विष्णुर्वर्मराजः श्राद्धदेवश्च कथ्यते । विश्वे देवाः पितृतिथिः सर्व-
 विष्णुर्गिनि स्मृतम् ॥ १९७ ॥ प्रवृत्तास्तुष्टिमायान्ति दाता भोक्ता न संशयः ॥ १९८ ॥

इति प्रजापतिस्मृतिः समाप्ता ।

ॐ तत्सद्गुणो नमः ।

बृहद्यमस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

अधातो यमधर्मस्य प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामः । चतुर्णांमपि वर्णानां प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥ १ ॥ ब्राह्मणस्तु शुना दष्टो जम्बूकेन वृकेण वा । उदिते ग्रहनक्षत्रे दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥ २ ॥ जलाग्निवन्धनभ्रष्टाः प्रव्रज्यानाशकच्युताः । विषप्रपन्नं गात्राश्च शस्त्राघातहताश्च ये ॥ ३ ॥ नवैते प्रत्यवसिताः सर्वधर्मवहिष्कृताः । चान्द्रायणेन शुध्यन्ति तप्तकृच्छ्रद्वयेन च ॥ ४ ॥ उभयावसिताः पापा ये शौमशवलच्युताः । इन्दुद्वयेन शुध्यन्ति दत्त्वा धेनुं तथा वृषम् ॥ ५ ॥ गोब्राह्मणहन्तं दग्धं भूतमुद्धन्धनेन तु । पौंशं छित्त्वा ततस्तस्य तप्तकृच्छ्रद्वयं चरेत् ॥ ६ ॥ कृमिभिर्बन्धसंयुक्तं मक्षिकैश्चोपघातितम् । कृच्छ्रार्थं संप्रकुर्वीत शक्त्या दद्यात्तु दक्षिणाम् ॥ ७ ॥ चाण्डालभाण्डसंस्पृष्टं पीत्वा भूमिगतं जलम् । गोमूत्रयावकाहारः पङ्कजत्रेण विशुध्यति ॥ ८ ॥ चाण्डालघटभाण्डस्थं यस्तोयं पिबति द्विजः । तत्क्षणात्क्षिपते यस्तु प्राजापत्येन शुध्यति ॥ ९ ॥ यदि न क्षिपते तोयं शरीरे यस्य जीर्यति । प्राजापत्यं न दातव्यं कृच्छ्रं सातषनादिकम् ॥ १० ॥ चरेत्सातपनं विप्रः प्राजापत्यं तु क्षत्रियः । तदर्थं तु चरेद्वैश्यः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ ११ ॥ चाण्डालान्नं भक्षयित्वा तद्वत्सलिलमेव च । मांसं कृच्छ्रं चरेद्विप्रश्चान्द्रायणमथापि वा ॥ १२ ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् । एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सातपनं स्मृतम् ॥ १३ ॥ चाण्डालमूर्तिका ये च ये च संकीर्णयोनयः । तेषां दत्त्वा च भुक्त्वा च तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ १४ ॥ चाण्डालिकासु नारीषु द्विजो भैशुनकारकः । कृत्वाऽघमर्पणं पक्षं शुध्यते च पयोव्रतात् ॥ १५ ॥

इति श्रीयाम्ये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

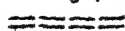
=====
(अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

नटां [टीं] शैलूपिकां चैव रजकीं वेणुजीविनीम् । गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात्तथा चर्मोपजीविनीम् ॥ १ ॥ कापालिकान्नभोक्तृणां तनयागामिनां तथा । अज्ञानात्कृच्छ्रमुद्दिष्टं ज्ञात्वा चैव व्रतद्वयम् ॥ २ ॥

१ क. ग. °ना धर्मशास्त्रे प्र° । २ ख. °पतनप्राप्ता श° । ३ ख. वे श्यामशवलच्यु° । ४ क. ग. सृते तद्व° । ५ क. ग. पापं छि° । ६ ख. ग. पिबते । ७ ख. °य । नारीं शैलूपिकां नै° । ८ ख. तप्रासीगा° ।

र्वाऽपि कर्तव्यं पितृतर्पणम् । अन्यथा दारुणं श्रापं दत्त्वा यान्ति वृषभक्षिताः ॥ १७४ ॥
 एकोद्विष्टं तु मध्याह्ने दिवसस्य विधीयते । आद्ये सुहृते वा(या)मस्य पिण्डदानं च
 भोजनम् ॥ १७५ ॥ पितृक्षयाहे संप्राप्ते यदि कश्चिन्महालयः । तदा क्षयाहः कर्त-
 व्योऽपरेऽहनि महालयम्(यः) ॥ १७६ ॥ पूर्वाह्ने कानि(मि)कं श्राद्धं कुर्यान्नान्दीमुखं
 तथा । माध्याह्निकं यदा कुर्यान्नित्यश्राद्धं तदा भवेत् ॥ १७७ ॥ द्वौ दे(दै)वे च त्रयः
 पित्र्य एकैकमुभयत्र वा । मातामहानामप्येवं तन्त्रं वा वैश्वदेविकम् ॥ १७८ ॥ इष्टि-
 श्राद्धे ऋतुदक्षौ काम्ये च ध्वनिरो(धुरिलो)चनौ । पुरुरवारद्वयसंज्ञौ [तु] पार्वणे समुदा-
 हतौ ॥ १७९ ॥ सापिण्डे कालकामा(मौ)तौ वृद्धौ सत्यवसू स्मृतौ । यज्ञे च बहवः
 सन्ति श्राद्धे श्राद्धे पृथक्पृथक् ॥ १८० ॥ पितरश्च पितामहास्तथा च प्रपितामहाः ।
 एवं पार्वणसंज्ञा च तथा मातामहेष्वापि ॥ १८१ ॥ एषां पत्न्यः क्रमाद्वाह्यास्तिस्र-
 स्तिस्रश्च पार्वणे । उक्तानि चत्वार्येतानि पार्वणानि न पञ्चमम् ॥ १८२ ॥ वृद्धौ
 द्वादशदैवत्यान्न चैवान्वष्टकासु च (?) । षड्दर्शं त्रीणि यज्ञे च एक एव क्षयेऽहनि
 ॥ १८३ ॥ पार्वणं च क्षयाहे स्याद्वृद्धौ स्यान्नवदैतम् । दर्शे षड्दैवतं श्राद्धं काम्ये त्रैपौ-
 रूपं भवेत् ॥ १८४ ॥ वसुरुद्रादित्या अमी इज्यन्ते सहमेलेन । चतुर्थस्यानिवृत्तिः
 स्यादाद्यप्रेतो भवेदिति ॥ १८५ ॥ श्राद्धं स्त्रीपुंसयोः कार्यमेकोद्विष्टमसंततैः ।
 अतः संततिमन्तोऽमी इज्यन्ते बहुभिः सह ॥ १८६ ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं
 पूर्वजाः सन्ति ये कुले । तृप्ता भवन्ति ते सर्वे पुत्रहस्तेन नान्यथा ॥ १८७ ॥
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । येन केनाप्युपायेन पुत्रमुत्पादयेत्सुधीः
 ॥ १८८ ॥ सैकोद्विष्टं दैवहीनं यतः पुत्रो न विद्यते । आयान्ति पुत्रिणः पूर्वं देव-
 पिंपितृवेष्टिताः ॥ १८९ ॥ दर्शे द्वे पार्वणे कार्ये मातुर्मातामहस्य च । क्षयाहे च
 पितुर्मातुः पार्ष्णं पार्वणं कृतम् ॥ १९० ॥ अम्बष्टकासु नवभिः पिण्डैः श्राद्धमुदा-
 हृतम् । पित्रादौ मातृमध्यस्थं ततो मातामहान्तिकम् ॥ १९१ ॥ अन्वष्टक्ये पितृ-
 भ्यश्च ततस्त्रीभ्यश्च दैवतम् । ताम्भस्त्वदैवतं वृद्धौ तेभ्यश्चापि सदैवतः (?)
 ॥ १९२ ॥ मानरः प्रथमं पूज्याः पितरश्च ततः परम् । मातामहश्च तदनु वृद्धिश्रा-
 द्धे त्वयं क्रमः ॥ १९३ ॥ पार्वणानि मयोक्तानि विपरीतानि तानि ते । अथर्वणा-
 स्तर्पयन्ति तद्वेदोक्तमतं यथा ॥ १९४ ॥ अनित्थिं श्राद्धरक्षार्थमते (न्ते) विष्णुस्व-
 रूपिणम् । निवेद्यते वि(द्वि)ष्णुसमं ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥ १९५ ॥ कव्यवा-
 हादयो येऽमी विद्यन्ते ये च पूर्वजाः । सर्वेषामेव वर्णानां श्राद्धे तृप्यन्ति देवताः
 ॥ १९६ ॥ माक्षाद्विष्णुर्वर्मगजः श्राद्धदेवश्च कथ्यते । विश्वे देवाः पितृनिधिः सर्व
 विष्णुर्गति स्मृतम् ॥ १९७ ॥ पूर्वजास्तुष्टिमायान्ति दाता भोक्ता न संशयः ॥ १९८ ॥

इति प्रजापतिस्मृतिः समाप्ता ।

दासनापितगोपालकुलमित्रार्धसौरीणः । एते शूद्रास्तु भोज्यान्ना यश्चाऽऽत्मानं निवे-
दयेत् ॥ १० ॥ असन्च्छ्रेषु अन्नायं ये भुञ्जन्त्यधुधा द्विजाः । प्रायश्चित्तं तथा
प्राप्तं चरेद्यान्द्रायणव्रतम् ॥ ११ ॥ यः करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनं द्विजः ।
तद्भक्षणे जपेन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥ १२ ॥ वृषलीं यस्तु गृह्णाति ब्राह्मणो
मदमोहितः । सदा सूतकिता तस्य ब्रह्महत्या दिने दिने ॥ १३ ॥ वृषलीगमनं
चैव मासमेकं निरन्तरम् । इह जन्मनि शूद्रत्वं पुनः श्वानो भविष्यति ॥ १४ ॥ वृष-
लीफेनपीतस्य निःश्वासोर्षगतस्य च । तस्यां चैव प्रसूतस्य निष्कृतिर्न विधीयते
॥ १५ ॥ अग्रे माहिषकं दृष्ट्वा मध्ये च वृषलीपातिम् । अन्ते वार्धुषिकं दृष्ट्वा निराशाः
पितरो गताः ॥ १६ ॥ माहिपीत्युच्यते भार्या सा चैव व्याभिचारिणी । तान्दोषान्क्षमते
यस्तु स वै माहिषकः स्मृतः ॥ १७ ॥ पितुर्गोहे तु या कन्या पश्यत्यसंस्कृता रजः ।
भ्रूणहत्या पितुस्तस्य(स्याः) कन्या सा वृषली स्मृता ॥ १८ ॥ यस्तां विवाहयेत्क-
न्यां ब्राह्मणो मदमोहितः । असंभाष्यो ह्यपाङ्क्त्यः स विमो वृषलीपातिः ॥ १९ ॥
प्राप्ते द्वादशमे वर्षे कन्यां यो न प्रयच्छति । मासि मासि रजस्तस्याः पिता पिबति
शोणितम् ॥ २० ॥ अष्टवर्षा भवेद्वैरी नववर्षा च रोहिणी । दशवर्षा भवेत्कन्या
अत ऊर्ध्वं रजस्वला ॥ २१ ॥ माता चैव पिता चैव ज्येष्ठभ्राता तथैव च । त्रयस्ते
नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलाम् ॥ २२ ॥ समर्घं धनमुत्सृज्य मह(हा)र्घ्यं यः
प्रयच्छति । स वै वार्धुषिको ज्ञेयो ब्रह्मवादिषु गार्हितः ॥ २३ ॥ शुक्रक्षयकरा बन्ध्या
त्याज्येति परिकीर्तिता । तस्यास्तु यो भवेद्भर्ता तं तु विद्यादजाविकम् ॥ २४ ॥
दूराच्छ्रान्तं भयग्रस्तं ब्राह्मणं गृहमागतम् । अनर्चयित्वा यो भुङ्क्ते तत्क्षणेऽसौ
विधी(ही)यते ॥ २५ ॥ अजाविको माहिपश्च तथा च वृषलीपातिः । तृणाग्रेणापि
संस्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ॥ २६ ॥ यावदुष्णं भवेदन्नं यावद्भुञ्जन्ति वाग्यताः ।
पितरस्तावदश्नन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ २७ ॥ हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरो
यान्त्यतर्पिताः । पितृभिस्तर्पितैः पश्चाद्वक्तव्यं शोभनं हविः ॥ २८ ॥ यावतो ग्रसते
ग्रासान्द्रव्यकव्येष्वमन्त्रितः । तावतो ग्रसते प्रेत्य दीप्तान्ग्रासानयोमयान् ॥ २९ ॥
आसनेष्वासनं दद्यान्न तु हस्ते कदाचन । हस्तेष्वासनदाने च निराशाः पितरो गताः
॥ ३० ॥ आसने पादमारुढो वस्त्रस्यार्धमधः कृतम् । मुखेन धामितं भुङ्क्ते द्विजश्चान्द्रा-
यणं चरेत् ॥ ३१ ॥ अङ्गुल्यां यः पवित्राणि कृत्वा गन्धान्समर्च(र्च)येत् । पितृणां
नोपतिष्ठेत् राक्षसैर्विप्रलुप्यति ॥ ३२ ॥ = हसन्ग्रासं च यो भुङ्क्ते सशब्दं सेङ्गितं
तथा । लेहितं वर्तितं चैव पडेते पङ्क्तिदूषकाः ॥ ३३ ॥

= एतद्वचनस्थानेऽयं पाठः क ग पुस्तकयो — " ग्रासाग्रासं च यो भुङ्क्ते सशब्दो ज्ञेयः
लेहितं वर्जनं दण्डे तेषां पङ्क्तिष्वपि दूषिता " ॥ इति ।

१ क ग "धंसरी" । २ रा तालक्षणे ज" । ३ ग. "नपतनाति श्वा" । ४ रा.
न्या त्यजेति । ६ क. ग. "राफान्त पदम्" । ७ क. "धकृत. शिरः । मु" । ग. "धवृत रि

श्वित्री कुष्ठी तथा शूली कुनखी श्यावदन्तकः । रोगी हीनातिरिक्ताङ्गः पिशुनो
 मत्सरी तथा ॥ ३४ ॥ दुर्भगो हि तथा पण्डः पाखण्डी वेदनिन्दकः । हैतुकः शूद्र-
 याजी च अयाज्यानां च याजकः ॥ ३५ ॥ नित्यं प्रतिग्रहे लुब्धो याचको विष-
 यात्मकः । श्यावदन्तोऽथ वैद्यश्च असदालापकस्तथा ॥ ३६ ॥ एते श्राद्धे च दाने
 च वर्जनीयाः प्रयत्नतः । तथा देवलकश्चैव भूतको वेदविक्रयी ॥ ३७ ॥ एते
 वर्ज्याः प्रयत्नेन एवमेव यमोऽब्रवीत् । निराशाः पितरस्तस्य भवन्ति ऋणभागिनः
 ॥ ३८ ॥ अथ चैन्मत्र(न्न)विद्युक्तो वैष्णवो ज्ञानवान्हि सः । हव्यकव्ये नियो-
 क्तव्य इति ग्राह स्वयं यमः ॥ ३९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्राद्धे यज्ञे च कर्मणि ।
 अदूष्यं चैव विम्रेन्द्रं योजनीयं(येत्तु) प्रयत्नतः ॥ ४० ॥ तथैव मन्त्रविद्युक्तः शारीरैः
 पङ्क्तिदूर्पणः । वर्जितं च यमः ग्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥ ४१ ॥ निर्मत्सरः
 सदाचारः श्रोत्रियो ब्रह्मविद्युवा । विद्याविनयसंपन्नः पात्रभूतो द्विजोत्तमः ॥ ४२ ॥
 वेदान्तविज्ज्येष्ठसामा अलुब्धो वेदतत्परः । योजनीयः प्रयत्नेन दैवे पित्र्ये च
 कर्मणि । यदत्तं च हुतं तस्मै ह्यनन्तं नात्र संशयः ॥ ४३ ॥ उच्छिष्टो-
 च्छिष्टसंस्पृष्टः शुना शूत्रेण वा द्विजः । उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४४ ॥
 उच्छिष्टभाजनं येन विम्रेण चान्नवर्जितम् । स्पृष्टं तेन प्रमादाच्च प्राजापत्यं समाचरेत्
 ॥ ४५ ॥ उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टो ब्राह्मणो ब्राह्मणेन हि । दैशरुर्द्रां जपेत्पथाद्वायव्या
 शोधनं परम् ॥ ४६ ॥ उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टः क्षत्रियो वैश्य एव च । प्रमादोच्छि-
 ष्टसंस्पृष्टः शूत्रेण तु यदा द्विजः ॥ ४७ ॥ उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ।
 श्वानकुक्कुटमार्जाराः काको वा स्पृशते यदि ॥ ४८ ॥ उच्छिष्टं तं द्विजं यस्तु
 अहोरात्रेण शुध्यति । पञ्चगव्येन शुद्धिः स्यादित्याह भगवान्यमः ॥ ४९ ॥ रज-
 स्वलां स्पृशेद्यस्तु त्रिग्रात्रं तत्र कारयेत् । उपोष्य द्विजसंस्कारं पञ्चगव्येन शुध्यति
 ॥ ५० ॥ उदक्यादृष्टिपातेन श्रुतशब्देन चैव हि । स्नानं देवार्चनं दानं हवनं च
 प्रणश्यति ॥ ५१ ॥ रक्तवैद्यस्य विक्रोता लाभारजकमे(ण)व च । वेणुजीवनकवर्तनक्ष
 चर्मोपजीविनः ॥ ५२ ॥ एतेषां स्पर्शनात्पापं तथा चैव तु मोहितः । मतिग्रहान्न
 विप्रो वै नरकं प्रति गच्छति ॥ ५३ ॥ उदक्याः स्पर्शने चैव ब्राह्मणो यं प्रमादतः ।
 षट्त्रोऽपि नः स्नान्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ५४ ॥ मृतकं वर्तमानेऽपि दामवर्गस्य
 का श्रिया । स्वामितुल्यं भवेन्नस्य मृतकं तु प्रणश्यते ॥ ५५ ॥ × यद्यन् कारयते
 तच्छान्य प्रत्यद्रव्यममः । विवाहोन्मवयस्येषु कार्ये चैवमुपस्थितं ॥ ५६ ॥ रजः

१. मन्त्रविद्युक्तो वैष्णवो ज्ञानवान्हि सः । हव्यकव्ये नियो-
 क्तव्य इति ग्राह स्वयं यमः ॥ ३९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्राद्धे यज्ञे च कर्मणि ।

२. अदूष्यं चैव विम्रेन्द्रं योजनीयं(येत्तु) प्रयत्नतः ॥ ४० ॥ तथैव मन्त्रविद्युक्तः शारीरैः
 पङ्क्तिदूर्पणः । वर्जितं च यमः ग्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥ ४१ ॥ निर्मत्सरः
 सदाचारः श्रोत्रियो ब्रह्मविद्युवा । विद्याविनयसंपन्नः पात्रभूतो द्विजोत्तमः ॥ ४२ ॥

३. वेदान्तविज्ज्येष्ठसामा अलुब्धो वेदतत्परः । योजनीयः प्रयत्नेन दैवे पित्र्ये च
 कर्मणि । यदत्तं च हुतं तस्मै ह्यनन्तं नात्र संशयः ॥ ४३ ॥ उच्छिष्टो-
 च्छिष्टसंस्पृष्टः शुना शूत्रेण वा द्विजः । उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४४ ॥

४. उच्छिष्टभाजनं येन विम्रेण चान्नवर्जितम् । स्पृष्टं तेन प्रमादाच्च प्राजापत्यं समाचरेत्
 ॥ ४५ ॥ उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टो ब्राह्मणो ब्राह्मणेन हि । दैशरुर्द्रां जपेत्पथाद्वायव्या
 शोधनं परम् ॥ ४६ ॥ उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टः क्षत्रियो वैश्य एव च । प्रमादोच्छि-
 ष्टसंस्पृष्टः शूत्रेण तु यदा द्विजः ॥ ४७ ॥ उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ।

पश्यति या नारी तस्य कालस्य का क्रिया । विपुले च जले स्नात्वा शुद्धवानास्त्वलं-
कृता ॥ ५७ ॥ आपोहिष्टेत्यूगभिपिक्ताऽऽयं गौरिति वा ऋचः (वा) । पूजान्ते
होमयेत्पश्चाद्घृताहुत्या जताष्टकम् ॥ ५८ ॥ गायत्र्या व्याहृतिभिश्च ततः कर्म
समाचरेत् । यावद्विज्ञानं चार्च्यन्ते अन्नदानहिरण्यकैः ॥ ५९ ॥ तावच्चीर्णव्रत-
स्यापि तत्पापं न प्रणश्यति ॥ ६० ॥

यद्देहकं काकवलाकचिल्लामेध्येन लिप्तं तु भवेत्कटाचित् ।

श्रोत्रे मुखे वा परिमस्तके वा ज्ञा (स्ना)नेन लेपोपहनस्य शुद्धिः ॥ ६१ ॥

अभक्ष्याणामपेयानामलेहानां च भक्षणे । रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं
भवेत् ॥ ६२ ॥ पद्मोदुम्बरविल्वानां कुशाश्वत्थपलाशयोः । एतेषामुदकं पीत्वा
पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ६३ ॥ स्त्रीणां रजरत्नानां च रपर्जश्च भवेद्यदि । चतुर्णा-
मपि घर्णानां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ६४ ॥ = रपृष्ठा रजरत्नाऽन्योन्यं सगोत्रा
चान्यगोत्रका । कामादकामतो वाऽपि त्रिरात्राच्छुद्धिरिष्यते ॥ ६५ ॥ रपृष्ठा रज-
स्वलाऽन्योन्यं ब्राह्मणी क्षत्रिया तथा । अर्धकृच्छ्रं चरेत्पूर्वा पादकृच्छ्रं तथोत्तरा
॥ ६६ ॥ रपृष्ठा रजरत्नाऽन्योन्यं ब्राह्मणी वैश्यी तथा । पादहीनं चरेत्पूर्वा
पादमेकं तथोत्तरा ॥ ६७ ॥ रपृष्ठा रजरत्नाऽन्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रिणी तथा ।
कृच्छ्रेण शुध्यते शूद्री ब्राह्मणी दानेन शुध्यति ॥ ६८ ॥ विप्रः रपृष्ठो निशायां तूद-
कया पतितेन वा । विवाऽऽनीतेन तोयेन स्नापयेदग्निसंनिधौ ॥ ६९ ॥ दिवा वैवा-
क्यसंस्पृष्टं रात्रौ न क्षत्रददर्शनात् । संध्ययोरुभयोर्वाऽपि पवित्रं सर्वदा जलम् ॥ ७० ॥

इति श्रीयाम्ये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
(अथ चतुर्थोऽध्यायः ।)

स्नानं वापी तथा कृपपापाणे शस्त्रपातिते । यष्ट्या तु घातिते चैव मुन्विष्टान्देव
साधयेत् (!) ॥ १ ॥ गोवधे चैव यत्पाप वलीचर्दस्य चैव हि । प्रायश्चित्तं भवेन्नत्र
स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ॥ २ ॥ स्वाते च पतिता या गौः कृपे वा दाद्वेष्टेऽपि वा ।
आशा(रं)वालकुटे(ण्डे)वाऽपि शस्त्रपातेन चैव हि ॥ ३ ॥ यष्ट्या तु घातिता वा
गौर्वलीचर्दो मृतोऽपि वा । वत्सो वत्सतरो वाऽपि प्रायश्चित्तं भवेत्ततः ॥ ४ ॥

= न विद्यते एतदर्थं च पुनरेव ।

१ य म. "यमः । म. "हृदि" । २ म म. "हृदि" । ३ म. "हृदि" । ४ म. "हृदि" । ५ म. "हृदि" । ६ म. "हृदि" । ७ म. "हृदि" । ८ म. "हृदि" । ९ म. "हृदि" । १० म. "हृदि" । ११ म. "हृदि" । १२ म. "हृदि" । १३ म. "हृदि" । १४ म. "हृदि" । १५ म. "हृदि" । १६ म. "हृदि" । १७ म. "हृदि" । १८ म. "हृदि" । १९ म. "हृदि" । २० म. "हृदि" । २१ म. "हृदि" । २२ म. "हृदि" । २३ म. "हृदि" । २४ म. "हृदि" । २५ म. "हृदि" । २६ म. "हृदि" । २७ म. "हृदि" । २८ म. "हृदि" । २९ म. "हृदि" । ३० म. "हृदि" । ३१ म. "हृदि" । ३२ म. "हृदि" । ३३ म. "हृदि" । ३४ म. "हृदि" । ३५ म. "हृदि" । ३६ म. "हृदि" । ३७ म. "हृदि" । ३८ म. "हृदि" । ३९ म. "हृदि" । ४० म. "हृदि" । ४१ म. "हृदि" । ४२ म. "हृदि" । ४३ म. "हृदि" । ४४ म. "हृदि" । ४५ म. "हृदि" । ४६ म. "हृदि" । ४७ म. "हृदि" । ४८ म. "हृदि" । ४९ म. "हृदि" । ५० म. "हृदि" । ५१ म. "हृदि" । ५२ म. "हृदि" । ५३ म. "हृदि" । ५४ म. "हृदि" । ५५ म. "हृदि" । ५६ म. "हृदि" । ५७ म. "हृदि" । ५८ म. "हृदि" । ५९ म. "हृदि" । ६० म. "हृदि" । ६१ म. "हृदि" । ६२ म. "हृदि" । ६३ म. "हृदि" । ६४ म. "हृदि" । ६५ म. "हृदि" । ६६ म. "हृदि" । ६७ म. "हृदि" । ६८ म. "हृदि" । ६९ म. "हृदि" । ७० म. "हृदि" । ७१ म. "हृदि" । ७२ म. "हृदि" । ७३ म. "हृदि" । ७४ म. "हृदि" । ७५ म. "हृदि" । ७६ म. "हृदि" । ७७ म. "हृदि" । ७८ म. "हृदि" । ७९ म. "हृदि" । ८० म. "हृदि" । ८१ म. "हृदि" । ८२ म. "हृदि" । ८३ म. "हृदि" । ८४ म. "हृदि" । ८५ म. "हृदि" । ८६ म. "हृदि" । ८७ म. "हृदि" । ८८ म. "हृदि" । ८९ म. "हृदि" । ९० म. "हृदि" । ९१ म. "हृदि" । ९२ म. "हृदि" । ९३ म. "हृदि" । ९४ म. "हृदि" । ९५ म. "हृदि" । ९६ म. "हृदि" । ९७ म. "हृदि" । ९८ म. "हृदि" । ९९ म. "हृदि" । १०० म. "हृदि" ।

नारी वाऽपि कुमारो वा प्रायश्चित्ताद्विशुध्यति । पापी प्रख्यापयेत्पापं दत्त्वा धेनुं
 तथा वृषम् ॥ ५ ॥ प्रच्छन्नपापिनो ये स्मृः कृतघ्ना दुष्टचारिणः । नरकेषु च पन्थ-
 न्ने यावदाभूतसंश्रवम् ॥ ६ ॥ तस्माच्च पापिना ग्राह्यं प्रायश्चित्तं यथा तथा । प्रमा-
 दाच्च ह्ना येन कपिला वा तथेतरा ॥ ७ ॥ यथा ब्रह्मवधे पापं कपिलाया वधे
 तथा । वर्त्नीवर्द्धेऽपि च तथा प्रायश्चित्तं समं स्मृतम् ॥ ८ ॥ रोधने बन्धने चैव
 मुनियज्जन्वगोमये । उत्कृष्टेनापि गोहन्ता प्रायश्चित्तेन शुध्यति ॥ ९ ॥ सुष्टया वा
 निहन्ता वा गौः शकटैश्चा(वा)ग्निपङ्क्तयोः । गोवर्त्तपतिता गावः श्वनश्यामुत्तरेऽपि वा
 ॥ १० ॥ पतन्ते कथितं सर्वं गवां च(वि)घातमुत्तमम् । यत्र यत्र त्रिगेहोश्च प्राय-
 श्चित्तं दृष्टम् ॥ ११ ॥ नरै च पतिता या गौः पामर्याद(स)शङ्किता । मृता
 रै च कदा का गौः प्रायश्चित्ती भवति सः ॥ १२ ॥ प्रेषितः पुरुषो वाऽपि प्रायश्चित्तं
 यथा कदाचिद् । यद्विघातं चैव शक्यं वेद्यस्य द्विगुणं भवेत् ॥ १३ ॥ त्रिगुणं श-
 क्यं चैव विघातं च यथैवम् । गोष्टे विघातं कार्यं गोघ्नोऽहमिति वाचयेत् ॥ १४ ॥
 यो न वेद्यं विघातं न शविष्येत् । गवां मध्ये वग्रेद्रात्री दिवा गा यं शतुव-
 र्त्तं ॥ १५ ॥ न शविष्येत् कुर्यात् च गोव्रजनं स्मृतम् । न च गोष्टे वग्रेद्रात्री
 च कुर्यात् ॥ १६ ॥ सर्वान्निघातमुद्दिन्य चैव वेद्येदमुत्तमम् । एष
 चैव विघातं च यथैवम् ॥ १७ ॥ मृतके मृतके चैव विधि-
 र्द्वयं नैव विघातं च यथैवम् ॥ १८ ॥ को विधिः
 चैव विघातं च यथैवम् ॥ १९ ॥ विघातं च यथैवम् ॥ २० ॥
 विघातं च यथैवम् ॥ २१ ॥ विघातं च यथैवम् ॥ २२ ॥
 विघातं च यथैवम् ॥ २३ ॥ विघातं च यथैवम् ॥ २४ ॥
 विघातं च यथैवम् ॥ २५ ॥ विघातं च यथैवम् ॥ २६ ॥
 विघातं च यथैवम् ॥ २७ ॥ विघातं च यथैवम् ॥ २८ ॥

अज्ञात्वा धर्मशास्त्राणि प्रायश्चित्तं ददाति यः । प्रायश्चित्ती भवेत्पूतस्तत्पापं पर्पदं व्रजेत् ॥ २९ ॥ तस्माच्छास्त्रानुसारेण प्रायश्चित्तं विधीयते । अष्टशाल्यां मृता ये च ये च स्त्रीसूतके मृताः ॥ ३० ॥ द्रुमाभिर्भक्षिता ये च ये च आत्महनो जनाः । अष्टशाल्यां मृतो विप्रः प्रायश्चित्तं तु बन्धुभिः ॥ ३१ ॥ कार्यं तु औब्धिकं चैव तथा स्त्रीणां च दापयेत् । शुद्ध्यर्थं नान्यथा भाव्यमित्याह भगवान्यमः ॥ ३२ ॥ दुर्मृत्युमरणं प्राप्ता येऽप्यधोगतिमागताः । तेषां शुद्ध्यर्थमेवात्र द्वित्र्यब्दं हि विशिष्यते ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां चान्त्यजातिनाम् । तारतम्येन दातव्यमिति प्राह स्वयं यमः ॥ ३४ ॥ पतितानां च विप्राणां तथा स्त्रीणां विगर्हितम् । कथं शुद्धिर्भवेत्तासां तेषां चैव विशेषतः ॥ ३५ ॥ व्यभिचारादृतौ शुद्धिः स्त्रीणां चैव न संशयः । गर्भे जाते परित्यागो नान्यथा मम भाषितम् ॥ ३६ ॥ दुष्टस्त्रीदर्शनेनैव पितरो यान्त्यधोगतिम् । घृतं योन्यां क्षिपेद्द्वोरं परपुंसगता हि या ॥ ३७ ॥ हवनं च प्रयत्नेन गायत्र्या चायुतत्रयम् । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छतमष्टोत्तरेण हि ॥ ३८ ॥ विधवा चैव या नारी पुंसोपगतसेविनी । त्याज्या सा बन्धुभिश्चैव नान्यथा यमभाषितम् ॥ ३९ ॥ पतितस्य च विप्रस्य अनुतापरतस्य च । पापाच्चैव निवृत्तस्य प्रायश्चित्ती भवेत्तदा ॥ ४० ॥ तारतम्येन दातव्यं प्रायश्चित्तं यथाविधि । सकामो हि यदा विप्रः पापाचारपरो भवेत् ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा (दिष्ट्या) निवृत्तर्पापौघः प्रायश्चित्ती तदाऽर्हति । तथा क्षत्रियवैश्यौ वा शूद्रो वाऽपि यथाक्रमात् ॥ ४२ ॥ विधवागमने पापं सकृच्चैव तु यद्भवेत् । असकृच्च यदा ज्ञात्वा प्रायश्चित्तं प्रवर्तते ॥ ४३ ॥ असकृद्भगनाच्चैव चरेच्चान्द्रायणद्वयम् । सकृद्भूने यत्पापं प्राजापत्यद्वयेन हि ॥ ४४ ॥ पुनर्भूविंकृता येन कृता विभ्रेण चैव हि । विना शाखाभेदेन पुनर्भूभिष्यते हि सा ॥ ४५ ॥ सर्वेर्णश्च सवर्णीयामभिषिक्तो यदा भवेत् । ब्राह्मणः कामलुब्धोऽपि श्राद्धे यज्ञे च गर्हितः ॥ ४६ ॥ क्षत्रियो ब्राह्मणीसक्तः क्षत्रिण्यां विश एव वा । वैश्याया गमने शूद्रः पतितया भवान्यथा ॥ ४७ ॥ प्रातिलोम्ये महत्पापं प्रवदन्ति मनीषिणः । प्रायश्चित्तं चाऽऽनुलोम्ये न भवत्येव चान्यथा ॥ ४८ ॥ मानसं वाचिकं चैवं कापिकं पातकं स्मृतम् । तस्मात्पापाद्विशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं दिने दिने ॥ ४९ ॥ प्रातः संध्यां सनस्रत्रामुपास्यामे (सीतै) व यत्नतः । मध्याह्ने च तथा रौद्रीं सायं चैव तु वैष्णवीम् ॥ ५० ॥

१ क. 'दृशत्या' । २ रा ये चापि तू । ३ क. 'दृशत्या' । ४ क। 'त न्यब्दिकं' । ५ क. ख. 'द्वोरा प' । ६ ख. 'पापेभ्यः' । प्रा. । ७ क. 'मनय' । ग. 'मनात्तु न' । ८ क. ख. 'नर्भुवि कृ' । ९ ख. 'वर्णा च स' । १० ग. 'भवन्त्य' । ११ ख. 'त लोलेन' । १२ क. 'व त्रिविधं चैव स्मृतं' ।

त्रिविधं पापशुद्ध्यर्थं संध्योपासनमेव च । संध्याहीनो हि यो विप्रः स्नानहीन-
स्तथैव च ॥ ५१ ॥ स्नानहीनो मलाशी स्यात्संध्याहीनो हि भ्रूणहा । नैशं पा-
(नश्येत्पा) पं हि यां ध्यात्वा उ (तुरु) पासनपरो हि सः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मलोकं
ब्रजत्येव नान्यथा यमभाषितम् । विद्यातपोभ्यां संयुक्तः शान्तः शुचिरलम्पटः
॥ ५३ ॥ अलुब्धाह्लादनिष्पापा भूदेवा नात्र संशयः । पात्रीभूताश्च विज्ञेया विप्रास्ते
नात्र संशयः ॥ ५४ ॥ तेभ्यो दत्तमनन्तं हि इत्याह भगवान्यमः । कुकर्मस्थास्तु
ये विप्रा लोलुपा वेदवर्जिताः ॥ ५५ ॥ संध्याहीना व्रतभ्रष्टाः पिशुना विषयात्मकाः ।
तेभ्यो दत्तं निष्फलं स्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥ ५६ ॥ * प्रतिग्रहे संकुचिता
यदा न्यार्तयविधृता । भूमिदर्शनात्पापमोचकाकुतत्रेताद्वापरे कलौ नौवर्वीरोपितः
॥ ५७ ॥ राजप्रतिग्रहान्सर्वे ब्रह्मवर्चसमेव च । नश्यतीति न संदेह इत्याह भगवा-
न्यमः ॥ ५८ ॥ राज्ञां प्रतिग्रहस्त्याज्यो लोकत्रयजिगीषुभिः । राज्ञः प्रतिग्रहाच्चैव
ब्राह्मण्य हि विलुप्यते ॥ ५९ ॥ गावो दूरप्रचारेण हिरण्यं लोभलिप्सया । स्त्री
विनश्यति गर्वे (र्मे) ण ब्राह्मणो राजसेवया ॥ ६० ॥ सेवकाश्चापि विप्राणां राज्ञां
गृहृतनामभिः । कुम्भीपाकेषु पच्यन्ते यावदाभूतसंग्रहम् ॥ ६१ ॥ असेव्यासेविनो
विप्रा अयाज्यनां च याजकाः । अपाङ्गा (दुकस्या) स्ते च विज्ञेयाः सर्वधर्म-
वर्हिचरताः ॥ ६२ ॥

इति श्रीयाम्ये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

=====

(न त पच्यतेऽध्यायः ।)

=====

नतः दत्तं दत्तव्यादि दृष्टव्यं मुनिपुंगवाः । सर्वेषामन्यजोतीनां वर्णादीनां यथाक्रमम्
॥ १ ॥ स्त्रीनिषेधोदितं सर्वे जानयन्त्यजमन्त ह्य । योनिसंकरजं सर्वं वर्णतयापि
नश्यति ॥ २ ॥ विप्रसत्रियविदग्धा वर्णिजन्येष्वनुक्रमान् । एते ब्राह्मणैकृन्माः
ननु स्याद्व्याज्यं च यः सुखम् ॥ ३ ॥ वेदाचारगतो विप्रो वेदवेदाङ्गपागः ।
विप्रास्तुतिः यः दत्तं न विनश्यतः ॥ ४ ॥ कार्ये चैव विशेषेण विभिर्यै
नश्यति ॥ ५ ॥ इत्यादि कृत्वा न दत्तं दत्तव्याः न दत्तव्याः ॥ ५ ॥

इति श्रीयाम्ये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

नतः दत्तं दत्तव्यादि दृष्टव्यं मुनिपुंगवाः । सर्वेषामन्यजोतीनां वर्णादीनां यथाक्रमम्
॥ १ ॥ स्त्रीनिषेधोदितं सर्वे जानयन्त्यजमन्त ह्य । योनिसंकरजं सर्वं वर्णतयापि
नश्यति ॥ २ ॥ विप्रसत्रियविदग्धा वर्णिजन्येष्वनुक्रमान् । एते ब्राह्मणैकृन्माः
ननु स्याद्व्याज्यं च यः सुखम् ॥ ३ ॥ वेदाचारगतो विप्रो वेदवेदाङ्गपागः ।
विप्रास्तुतिः यः दत्तं न विनश्यतः ॥ ४ ॥ कार्ये चैव विशेषेण विभिर्यै
नश्यति ॥ ५ ॥ इत्यादि कृत्वा न दत्तं दत्तव्याः न दत्तव्याः ॥ ५ ॥

अशुभं कारिताः कर्म गवादिप्राणिहिंसनम् । प्रायश्चित्तं च दातव्यं तारतम्येन वा द्विजैः ॥ ६ ॥ श्राद्धकाले यदा जाता पत्नी यस्य रजस्वला । प्रसूता वा न कार्यं च दैविकं पैतृकं तथा ॥ ७ ॥ ब्राह्मणा मन्त्रिताश्चैव क्षणिता वा प्रयत्नतः । उद्दिश्य पितृपाकं च कार्यं पैतृकमेव तत् ॥ ८ ॥ आशौचं न भवत्येव नात्र कार्या विचारणा । प्रस्थाने वा पिता तस्य पञ्चत्वं च गतो भवेत् ॥ ९ ॥ श्राद्धादिकं तु पुत्रेण अज्ञातेन कृतं यदा । कन्याप्रदानसमये श्रुतं च पि(तवान्पि) तर मृतम् ॥ १० ॥ कन्यादानं च तत्कार्यं वचनाद्भवते(ति) क्षमः । पितुः पात्रादिकं कर्म पश्चात्सर्वं यथाविधि ॥ ११ ॥ अज्ञानाच्च कृतं सर्वं दैविकं पैतृकं च यत् । जातके सू(ष्टु)तके वाऽपि तत्सर्वं सफलं भवेत् ॥ १२ ॥ (ऋष्यासेनोक्तस्मृतौ स्वकीये अज्ञानात्पितरि मृते यदा ज्ञातुसदैव-कार्यं पितृकमेव वा) ॥ १३ ॥ अनेके यस्य ये पुत्राः संस्पृष्टा हि भवन्ति च । ज्येष्ठेन हि कृतं सर्वं सफलं पैतृकं भवेत् ॥ १४ ॥ वैदिकं च तथा सर्वं भवत्येव न संशयः । पृथक्पण्डं पृथक्श्राद्धं वैश्वदेवादिकं च यत् ॥ १५ ॥ भ्रातरश्च पृथक्कुर्वुर्नविभक्ताः कदाचन । अपुत्रस्य च पुत्राः स्युः कर्तारः सांपरायणाः ॥ १६ ॥ सफलं जायते सर्वमिति शातातपोऽब्रवीत् । न च दत्तो अ(ऽप्य)हीनोऽतिस्नेहेन च तथाऽपरः ॥ १७ ॥ बलाद्गृहीतो वद्धश्च बन्धुभिर्दत्त एव च । भ्रातुः पुत्रो मित्रपुत्रः शिष्यश्चैव तद्यौरसः ॥ १८ ॥ अपुत्रस्य च विज्ञेया दायादा नात्र संशयः । नवैते पुत्रवत्पाल्याः परलोकप्रदा ह्यमी ॥ १९ ॥ औरसेन समा ज्ञेया वच-सोद्दालकस्य च । इदानीं भागनिर्णयमृषिः शातातपोऽब्रवीत् ॥ २० ॥ ज्येष्ठेन वा कनिष्ठेन विभागस्य विनिर्णयः । समभागप्रदाना च अपुत्रेभ्यो न संशयः ॥ २१ ॥ समभागो ग्रहीतव्यः पुत्रमृत्या सदैव हि । पितृभ्यो भ्रातृपुत्रेभ्यो दायादेभ्यो यथा-क्रमात् ॥ २२ ॥ अधिकस्य च भागौ द्वावितरेभ्यः समासतः । आधौ प्रतिग्रहे कान्ते पूर्वा तु बलवत्तरा ॥ २३ ॥ सर्वेष्वेव विवादेषु बलवत्युत्तरा क्रिया । समविद्यो-त्तरं चैव प्रत्यवस्कन्दन तथा ॥ २४ ॥ पूर्वं न्यासविधिश्चैव उत्तरः स्याच्चतुर्विधः । साक्षिपूजयतः सत्सु साक्षिणः पूर्ववादिनः ॥ २५ ॥ पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्त्युत्त-रवादिनः । असाक्षिव्यवहारेषु दिव्यं देयं यथाविधि = ॥ २६ ॥

इति श्रीयाम्ये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

समाप्तं बृहद्यमस्मृतिः ।

* धनुषिह्नान्तर्गतमधिकं सवलादर्शपुस्तकेषु असंगतं च । = समाप्ति संदिग्धा ।

१ क. "नाभरवेक्षमाः । पि" । २ ग. "द्वयेक्षमाः । पि" । ३ ग. वसं । ४ रा. ग. "नोष्ण स्तु" । ५ ग. ज्ञातुं स" । ६ क. या । ऐक्ययमानयेतुग्रा । रा. वा ऐक्ययमानेयु" । ७ क. रनचणो" । ८ क. रा. "मन्वाव" । ९ क. अजीगस्त । रा. भजीक" । १० रा. "न्ते तत्पूर्वबलवत्तर" । म" । ११ क. रा. "बांजु य" । १२ क. ग. "नादिष्टु" । १३ रा. ग. "नामदि" ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

बृहस्पतिस्मृतिः ।

ॐ इन्द्रा क्रतुशतं राजा समासवग्दक्षिणम् । भगवन्तं गुरुश्रेष्ठं पर्यपृच्छद्बृहस्पतिम् ॥ १ ॥
भगवन्त्केन दानेन सर्वतः सुखमेधते । यदक्षयमद्वयं च तन्मे ब्रूहि महातप ॥ २ ॥
एवमिन्द्रेण पृष्ठोऽसौ देवदेवपुरोहितः । वाचस्पतिर्महाभ्राज्ञो बृहस्पतिरुवाच ह + ॥ ३ ॥
गृवर्णदानं गोदानं भूमिदानं च वासव । एतत्प्रयच्छमानस्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४ ॥
गुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिरत्नं च वासव । सर्वमेव भवेद्दत्तं वसुधां यः प्रयच्छति ॥ ५ ॥
फालकृष्णं महीं दत्त्वा सर्वजां समर्थशालिनीम् । यावत्सूर्यकृता लोकारतावत्स्वर्गं
मयिगते ॥ ६ ॥ यत्किञ्चित्कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षिः (र्षिः) तः । अपि गोचर्ममात्रेण
भूमिदानेन मुच्यति । ७ ॥ दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्वैनिवर्तेनम् । दश तान्येव
विस्तारो गोचर्मैतन्महाफलम् ॥ ८ ॥ सवृषं गोसदृशं तु यत्र तिष्ठत्यतन्द्रितम् ।
द्यावद्व्यामसुतानां तद्वैचर्म इति स्मृतम् ॥ ९ ॥ विप्राय दद्याच्च गुणान्विताय तपो-
न्विताय जितेन्द्रियाय । यावन्मही तिष्ठति सागरान्ता तावत्फलं तस्य भवेदनन्तम्
॥ १० ॥ यथा वीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले । एवं कामाः प्ररोहन्ति भूमि-
दानसमर्पिताः ॥ ११ ॥ यथाऽऽसु पतितैः शक्र तैलविन्दुः प्रसर्पति । एवं भूमि(मेः)
दत्तं दानं सम्यक् सम्यक् प्ररोहति ॥ १२ ॥ = अन्नदः सुखितो नित्यं वस्त्रदश्चैव रूप-
वान् । स नरः सर्वतो भूप यो ददाति वसुपरां ॥ १३ ॥ यथा गौर्भगने वस्त्रं
क्षीरदन्त्यस्य क्षीरिणी । एवं दत्ता महस्याश्च भूमिर्भगति भूमिदम् ॥ १४ ॥

॥ १० ॥ यथा वीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले । एवं कामाः प्ररोहन्ति भूमि-
दानसमर्पिताः ॥ ११ ॥ यथाऽऽसु पतितैः शक्र तैलविन्दुः प्रसर्पति । एवं भूमि(मेः)
दत्तं दानं सम्यक् सम्यक् प्ररोहति ॥ १२ ॥ = अन्नदः सुखितो नित्यं वस्त्रदश्चैव रूप-
वान् । स नरः सर्वतो भूप यो ददाति वसुपरां ॥ १३ ॥ यथा गौर्भगने वस्त्रं
क्षीरदन्त्यस्य क्षीरिणी । एवं दत्ता महस्याश्च भूमिर्भगति भूमिदम् ॥ १४ ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

बृहस्पतिस्मृतिः ।

॥ इष्टा क्रतुशतं राजा समाप्तवरदक्षिणम् । भगवन्तं गुरुश्रेष्ठं पर्यपृच्छद्बृहस्पतिम् ॥ १ ॥
भगवन्केन दानेन सर्वतः सुखमेधते । यदक्षयमहार्थं च तन्मे ब्रूहि महातप ॥ २ ॥
एवमिन्द्रेण पृष्ठोऽसौ देवदेवपुरोहितः । वाचस्पतिर्महाभ्राज्ञो बृहस्पतिरुवाच ह + ॥ ३ ॥
सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं च वासव । एतत्प्रयच्छमानस्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४ ॥
सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिरत्नं च वासव । सर्वमेव भवेद्भक्तं वसुधां यः प्रयच्छति ॥ ५ ॥
फालकृष्णं महीं दत्त्वा सवीजां सस्यैशालिनीम् । यावत्सूर्यकृता लोकास्तावत्स्वर्गे
महीयते ॥ ६ ॥ यत्किञ्चित्कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षि(र्शि)तः । अपि गोचर्ममात्रेण
भूमिदानेन शुध्यति ॥ ७ ॥ दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डैर्निवर्तनम् । दश तान्येव
विस्तारो गोचर्मतन्महाफलम् ॥ ८ ॥ सष्टयं गोसहस्रं तु यत्र तिष्ठत्यतन्द्रितम् ।
चालयन्माप्रमुतानां तद्गोचर्म इति स्मृतम् ॥ ९ ॥ विप्राय दद्याच्च गुणान्विताय तपो-
भियुक्ताय जितेन्द्रियाय । यावन्मही तिष्ठति सागरान्ता तावत्फलं तस्य भवेदनन्तम्
॥ १० ॥ यथा बीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले । एवं कामाः प्ररोहन्ति भूमि-
दानममर्जिताः ॥ ११ ॥ यथाऽऽसु पतितैः शक्र तैलविन्दुः प्रसर्पति । एवं भूमि(मेः)
कृतं दानं मस्ये मस्ये प्ररोहति ॥ १२ ॥ = अन्नं दः सुखितो नित्यं वस्त्रदथैव रूप-
वान् । स नरः सर्वतो भूप यो ददाति वसुंधराम् ॥ १३ ॥ यथा गौर्भरते वर्त्सं
भीष्मन्मृज्य भीरिणी । एवं दत्ता महस्माक्ष भूमिर्भरति भूमिदम् ॥ १४ ॥

१ तत्सद्ब्रह्मणो नमः च पुस्तकेऽर्थ पाठ — “बृहस्पतिरुतं पुण्यं प्रवक्ष्यामि विशेषतः । यच्छ्रुत्वा तु
नमो राजा स तर्कः प्रमुच्यते” इति । + ह्य परं वाचस्पत्यमनिं च पुस्तके — “राजतेनाप्तयः प्रीता
मन्त्रेण शक्यन्ते । तेषामुक्तं पादार्थे येन अत्रायेन प्रतापः । पादार्थे ये तथाऽन्यत्रोक्तं दीयमानं प्रतिश्रवाम् ।
३ दत्तं दद्यात् किं नोत्तरं न स यत्नम्” इति । / इति परं वाचस्पत्यमनिं च पुस्तके — “अमेरपयं
-त- दत्तं - त- दत्तं दत्तं दत्तं । ४ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । ५ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । ६ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं ।
७ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । ८ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । ९ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । १० दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं ।
११ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । १२ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । १३ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । १४ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं ।

१५ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । १६ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । १७ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । १८ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । १९ दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । २० दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं ।

एवं गां च तिरण्य च वस्त्रमञ्जं महीं तिलान् । आविद्वान्प्रतिगृह्णाति भस्मी भवति
 काष्ठवत् ॥ ५९ ॥ यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि बहुश्रुतः । बहुश्रुताय दातव्यं
 नारित मूर्खे व्यतिक्रमः ॥ ६० ॥ कूलं तारयते धीरः सप्त सप्त च वासव ॥ ६१ ॥
 यस्तद्वर्गं नवं कुर्यात्पुराणं वाऽपि स्नानयेत् । स सर्वं कुलमुद्धृत्य स्वर्गे लोके मही-
 यते ॥ ६२ ॥ वापीकूपतडागानि उद्यानोपवनानि च । पुनःसंस्कारकर्ता च लभते
 मौलिकं फलम् ॥ ६३ ॥ निदाघकाले पानीयं यस्य तिष्ठति वासव । स दुर्गाविषमं
 कृत्स्नं न कदाचिदवाप्नुयात् ॥ ६४ ॥ एकाहं तु स्थितं तोयं पृथिव्यां राजसत्तम ।
 कुलानि तारयेत्तस्य सप्त सप्त पराण्यपि ॥ ६५ ॥ दीपालोकप्रदानेनैव पुष्मान्स
 भवेन्नरः । प्रोक्षणीयप्रदानेन स्मृतिं मेधां च विन्दति ॥ ६६ ॥ कृत्वाऽपि पापकर्माणि
 यो दद्यादन्नमग्निने । ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते ॥ ६७ ॥ भूमिर्गाव-
 स्तथा दाराः प्रमथ हियते यदा । न चाऽऽवेदयते यस्तु तमाहुर्वैश्रघातकम् ॥ ६८ ॥
 निवेदितस्तु राजा वै ब्राह्मणैर्मन्युपीडितैः । न निवारयते यस्तु तमाहुर्वैश्रघातकम्
 ॥ ६९ ॥ उपस्थिते विवाहे च यज्ञे दाने च वासव । मोहाच्चरति विघ्नं यः स मृतो
 जायते कृमिः ॥ ७० ॥ धनं फलति दानेन जीवितं जीवरक्षणात् । रूपमैश्वर्यमारो-
 ग्यमहिंसाफलमश्नुते ॥ ७१ ॥ फलमूलाशनत्पूज्यं(जां) स्वर्गः सत्येन लभ्यते ।
 प्रायोपवेशनाद्राज्यं सर्वत्र सुखमश्नुते ॥ ७२ ॥ गवाढ्यः शक्र दीक्षायाः स्वर्गगामी
 तृणाशनः । स्त्रियस्त्रिपवणस्नायी वायुं पीत्वा क्रतुं लभेत् ॥ ७३ ॥ नित्यस्नायी
 भवेदर्कः संध्ये द्वे च जपन्दिजः । नवं साधयते राज्यं नाकपृष्ठमनाशके ॥ ७४ ॥
 अग्निप्रवेशे नियतं ब्रह्मलोके महीयते । रैसानां प्रतिसहारे पञ्चनुत्रांश्च विन्दति ॥ ७५ ॥
 नाके चिरं स वंशते उपवासी च यो भवेत् । सततं चैकशायी यः स लभेदीप्सितां
 गतिम् ॥ ७६ ॥ वीरासनं वीरशय्यां वीरस्थानमुपाश्रितः । अक्षय्यास्तस्य लोकाः
 स्युः सर्वकोर्मगमारतथा ॥ ७७ ॥ उपवासं च दीक्षां च अभिषेकं च वासव ।
 कृत्वा द्वादश वर्षाणि वीरस्थानाद्विशिष्यते ॥ ७८ ॥ अधीत्य सर्ववेदान्त्रैः सद्यो
 दुःखात्प्रमुक्तयते । पावनं चरते धर्मं स्वर्गलोके महीयते ॥ ७९ ॥ वृहस्पतिमतं पुण्यं
 ये पठन्ति द्विजातयः । चत्वारि तेषां वर्षन्ते आयुर्विद्या यशो वलम् ॥ ८० ॥

इति वृहस्पतिप्रणीतं धर्मशास्त्रं संपूर्णम् ॥

समाप्तेयं वृहस्पतिस्मृतिः ।

=====

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

यमस्मृतिः ।

श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं वर्णानामनुपूर्वशः । प्रात्रवीटपिभिः पृष्ठो मुनीनामग्रणीर्यमः ॥ १ ॥
यो भुञ्जानोऽशुचिर्वाऽपि चण्डालं पतितं स्पृशेत् । क्रोधादज्ञानतो वाऽपि तस्य व-
क्ष्यामि निष्कृतिम् ॥ २ ॥ षड्रात्रं वा त्रिरात्रं वा यथासंख्यं समाचरेत् । स्नात्वा
त्रिषवणं विप्रः पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३ ॥ भुञ्जानस्य तु विप्रस्य कटाचिन्स्रवते
गुदम् । उच्छिष्टत्वेऽशुचित्वे च तस्य शौचं विनिर्दिशेत् ॥ ४ ॥ पूर्वं कृत्वा द्विजः
शौचं पश्चादप उपस्पृशेत् । अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ५ ॥ निगि-
रन्यदि मेहेत भुक्त्वा वा मेहने कृते । अहोरात्रोपितो भूत्वा जुहुयात्सर्पिपाऽऽहुतीः
॥ ६ ॥ यदा भोजनकाले स्यादशुचिर्ब्राह्मणः क्वचित् । भूमौ निधाय तद्वासं स्नात्वा
शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥ भक्षयित्वा तु तद्वासमुपवासेन शुध्यति । अशित्वा चैव
तत्सर्वं त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ८ ॥ अश्रतश्चेद्विरेकः स्यादस्वस्थस्त्रिशतं जपेत् ।
स्वस्थस्त्रीणि सहस्राणि गायत्र्याः शोधनं परम् ॥ ९ ॥ चण्डालैः श्वपचैः स्पृष्टो
विष्णूत्रे तु कृते द्विजः । त्रिरात्रं तु प्रकुर्वीत भुक्त्वोच्छिष्टः पडाचरेत् ॥ १० ॥ उद-
सूतिकां वाऽपि संस्पृशेदन्त्यजो यदि । त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यादिति शातात-
ऽव्रवीत् ॥ ११ ॥ रजस्वला तु संस्पृष्टा श्वमातङ्गादिवाससैः । निराहारा शुचि-
स्तिष्ठेत्कालस्नानेन शुध्यति ॥ १२ ॥ रजस्वले यदा नार्यावन्योन्यं स्पृशते(तः) क-
। शुध्यतः पञ्चगव्येन ब्रह्मकूर्चेन चोपरि ॥ १३ ॥ उच्छिष्टेन च संस्पृष्टा
। रजस्वला । कृच्छ्रेण शुद्धिमाप्नोति शूद्रा दानोपवासतः ॥ १४ ॥ अनु-
मंस्पृष्टे स्नानं येन विधीयते । तेनोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत्
॥ १५ ॥ ऋतौ तु गर्भशङ्कित्वान्मनान् मथुनिनः स्मृतम् । अनृतौ तु स्त्रियं गन्वा
मूत्रपुरीषवत् ॥ १६ ॥ उभावप्यशुची भ्यातां दंपती शयनं गर्तो । शयनादु-
। नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान् ॥ १७ ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

यमस्मृतिः ।

श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं वर्णानामनुपूर्वशः । प्रात्रवीदृषिभिः पृष्ठो मुनीनामग्रणीर्यमः ॥ १ ॥
यो भुञ्जानोऽशुचिर्वाऽपि चण्डालं पतितं स्पृशेत् । क्रोधादज्ञानतो वाऽपि तस्य व-
क्ष्यामि निष्कृतिम् ॥ २ ॥ षड्रात्रं वा त्रिरात्रं वा यथासंख्यं समाचरेत् । स्नात्वा
त्रिपवणं विप्रः पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३ ॥ भुञ्जानस्य तु विप्रस्य कदाचिन्स्रवते
गुदम् । उच्छिष्टत्वेऽशुचित्वे च तस्य शौचं विनिर्दिशेत् ॥ ४ ॥ पूर्वं कृत्वा द्विजः
शौचं पश्चादप उपस्पृशेत् । अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ५ ॥ निगि-
रन्यदि मेहेत भुक्त्वा वा मेहने कृते । अहोरात्रोपितो भूत्वा जुहुयात्सर्पिषाऽऽहुतीः
॥ ६ ॥ यदा भोजनकाले स्यादशुचिर्ब्राह्मणः कश्चित् । भूमौ निधाय तद्वासं स्नात्वा
शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥ भक्षयित्वा तु तद्वासमुपवासेन शुध्यति । अशित्वा चैव
तत्सर्वं त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ८ ॥ अश्वत्थेद्विरेकः स्यादस्वस्थस्त्रिशतं जपेत् ।
स्वस्थस्त्रीणि सदस्त्राणि गायत्र्याः शोधनं परम् ॥ ९ ॥ चण्डालैः श्वपचैः स्पृष्टो
विष्णुत्रे तु कृते द्विजः । त्रिरात्रं तु प्रकुर्वीत भुक्त्वोच्छिष्टः षडाचरेत् ॥ १० ॥ उद-
क्यां सूतिकां वाऽपि संस्पृशेदन्त्यजो यदि । त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यादिति शातात-
पोऽब्रवीत् ॥ ११ ॥ रजस्वला तु संस्पृष्टा श्वमातङ्गादिवायसैः । निराहारा शुचि-
स्तिष्ठेत्कालस्नानेन शुध्यति ॥ १२ ॥ रजस्वले यदा नार्यावन्योन्यं स्पृशते(तः) क-
श्चित् । शुध्यतः पञ्चगव्येन ब्रह्मकूर्चेन चोपरि ॥ १३ ॥ उच्छिष्टेन च संस्पृष्टा
कदाचिन्स्त्री रजस्वला । कृच्छ्रेण शुद्धिमाप्नोति शूद्रा दानोपवासतः ॥ १४ ॥ अनु-
च्छिष्टेन संस्पृष्टे स्नानं येन विधीयते । तेनोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत्
॥ १५ ॥ ऋतौ तु गर्भशङ्किन्वान्स्नानं मैथुनिनः स्मृतम् । अनृतौ तु स्त्रियं गत्वा
शौचं मूत्रपुरीषवत् ॥ १६ ॥ उभावप्यशुची स्यातां दंपती शयनं गर्ता । शयनादु-
न्यिता नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान् ॥ १७ ॥

भर्तुः शरीरशुश्रूषां दौरात्म्यादमकुर्वती । दण्डया द्वादशकं नारी वर्षं त्याज्या धनं
 विना ॥ १८ ॥ त्यजन्तोऽपतितान्वन्धून्दण्डया उत्तमसाहसम् । पिता हि पतितः कामं
 न तु माता कदाचन ॥ १९ ॥ आत्मानं घातयेद्यस्तु रज्ज्वादिभिरुपक्रमैः । मृतोऽमे-
 ध्येन लेप्तव्यो जीवतो द्विशतं दमः ॥ २० ॥ दण्डयास्तत्पुत्रमित्राणि प्रत्येकं पणिकं
 दमम् । प्रायश्चित्तं ततः कुर्य्यथाशास्त्रमचोदितम् ॥ २१ ॥ जलाद्युद्धन्धनभ्रष्टाः भ्र-
 ज्यानाशकच्युताः । विप्रपतनप्रायशस्त्रघातहताश्च ये ॥ २२ ॥ नवैते प्रत्यवसिताः
 सर्वलोकबाहिष्कृताः । चान्द्रायणेन शुध्यन्ति तप्तकृच्छ्रद्वयेन वा ॥ २३ ॥ उभयाव-
 सितः पापः श्यामाच्छवलाकाच्च्युतः । चान्द्रायणाभ्यां शुध्येत दत्त्वा धेनुं तथा
 वृषम् ॥ २४ ॥ श्वशूगालप्लवङ्गगधैर्मानुषैश्च रतिं विना । दष्टः स्नात्वा शुचिः सद्यो
 दिवा संध्यासु रात्रिषु ॥ २५ ॥ अज्ञानाद्ब्राह्मणो भुक्त्वा चण्डालान्नं कदाचन ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासाधेनं विशुध्यति ॥ २६ ॥ गोत्राह्मणगृहं दग्धा मृतं चो(तश्चो)-
 द्धन्धनादिना । पाशांश्छित्त्वा तथा तस्य कृच्छ्रमेकं चरेद्द्विजः ॥ २७ ॥ चण्डाल-
 पुकसानां च भुक्त्वा गत्वा च योषितम् । कृच्छ्राब्दमाचरेज्ज्ञानादज्ञानादैन्दव-
 द्वयम् ॥ २८ ॥ कापालिकान्नभोक्तृणां तन्नारीगामिनां(णां) तथा । कृच्छ्राब्दमाचरे-
 ज्ज्ञानादज्ञानादैन्दवद्वयम् ॥ २९ ॥ अगम्यागमने विभो मद्यगोपांसभक्षणे । तप्तकृच्छ्र-
 परिक्षिप्तो मौर्वी(ञ्जी)होमेन शुध्यति ॥ ३० ॥ महापातककर्तारश्चत्वारोऽप्यविशेषतः ।
 अग्निं प्रविश्य शुध्यन्ति स्थित्वा वा महति क्रतौ ॥ ३१ ॥ रहस्यकरणेऽप्येवं मास-
 मभ्यस्य पूरुषः । अघमर्षणसूक्तं वा शुध्येदन्तर्जले स्थितः ॥ ३२ ॥ रजकश्चर्मकारश्च
 नटो वुरुड एव च । केवर्तमेदमिह्याश्च सप्तैते अन्त्यजाः स्मृताः ॥ ३३ ॥ भुक्त्वा
 चैषां स्त्रियो गत्वा पीत्वाऽपः प्रतिगृह्य च । कृच्छ्राब्दमाचरेज्ज्ञानादज्ञानादैन्दव-
 द्वयम् ॥ ३४ ॥ मातरं गुरुपत्नीं च स्वसृष्टदुहितरौ स्तुषाम् । गत्वैताः प्रविशेदग्निं
 नान्या शुद्धिविधीयते ॥ ३५ ॥ रात्रौ(ञ्जी) भवजितां धात्रीं तथा वर्णोत्तमामपि ।
 कृच्छ्रद्वयं प्रकुर्वीत सगोत्रामभिगम्य च ॥ ३६ ॥ अन्यासु पितृगोत्रासु मातृगोत्रगता-
 स्वपि । परदारेषु सर्वेषु कृच्छ्रं सातपनं चरेत् ॥ ३७ ॥ वेद्याभिगमने पापं व्य-
 पोहन्ति द्विजातयः । पीत्वा सकृत्सुतप्तं च पञ्चरात्रं कुशोदकम् ॥ ३८ ॥ गुरुतल्पव्रतं
 केचित्केचिद्ब्रह्महणो व्रतम् । गोघ्नस्य केचिदिच्छन्ति केचिच्चैवावकीर्णिनः ॥ ३९ ॥
 दण्डार्द्धवहारेण यस्तु गां विनिपातयेत् । द्विगुणं गोव्रतं तस्य प्रायश्चित्तं विनि-
 दिशेत् ॥ ४० ॥ अद्भुष्टमात्रस्थूलस्तु बाहुमात्रप्रमाणकः । सार्द्धं सपलाशश्च गोदण्डः

१ क. "क्षिप्तं द" । २ ख ग. पापस्या" । ३ क. दण्ड्या । ४ क. "रोऽपि वि" । ५ ख. "तमद" ।

६ क. स्वसृष्टि" ।

१८ क. "दूर्ध्वं प्र" ।

परिकीर्तितः ॥ ४१ ॥ गवां निपातने चैव गर्भोऽपि संपतेद्यदि । एकैकशश्चरेत्कृच्छ्रं
यथापूर्वं तथा पुनः ॥ ४२ ॥ पादमुत्पन्नमात्रे तु द्वौ पादौ गात्रासंभवे । पादोनं
कृच्छ्रमाचष्टे हत्वा गर्भमचेतनम् ॥ ४३ ॥ अङ्गप्रत्यङ्गसंपूर्णे गर्भे रेतःसमन्विते ।
एकैकशश्चरेत्कृच्छ्रमेषा गोघ्नस्य निष्कृतिः ॥ ४४ ॥ बन्धने रोधने चैव पापाणे वा
गवां रुजा । संपद्यते चेन्मरणं निमिती नैव लिप्यते ॥ ४५ ॥ मूर्छितः पतितो वाऽपि
दण्डेनाभिहतरतथा । उत्थाय पट्पदं गच्छेत्सप्त पञ्च दशापि वा ॥ ४६ ॥ ग्रासं वा
यदि गृहीयात्तोयं वाऽपि पिबेद्यदि । पूर्वव्याधिपनघातां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४७ ॥
काष्ठलोष्टाग्माभिर्गावः शस्त्रैर्वा निहता यदि । प्रायश्चित्तं कथं तत्र शास्त्रे शास्त्रे निग-
द्यते ॥ ४८ ॥ काष्ठे सांतपनं कुर्यात्प्राजापत्यं तु लोष्टके । तप्तकृच्छ्रं तु पापाणे शस्त्रे
चाप्यतिकृच्छ्रकम् ॥ ४९ ॥ औषधं स्नेहमाहारं ददद्गोब्राह्मणेषु तु । दीयमाने विप-
त्तिः स्यात्प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ५० ॥ तैलमैर्ष्यज्यपाने च भेषजानां च भक्षणे ।
निःश्लयकरणे चैव प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ५१ ॥ वत्सानां कण्ठबन्धेन क्रियया
भेषजेन तु । मायं संगोपनार्थं च न दोषो रोधबन्धयोः ॥ ५२ ॥ पादे चैवास्य
रोमाणि द्विपादे श्मश्रु केवलम् । त्रिपादे तु शिखावर्जं मूले सर्वं समाचरेत् ॥ ५३ ॥
सर्वान्केशान्समुद्धृत्य च्छेदयेदङ्गुलद्वयम् । एवमेव हि नारीणां मुण्डमुण्डापनं स्मृतम्
॥ ५४ ॥ न स्त्रिया वपनं कार्यं न च वीरासन तथा । न च गोष्ठे निवासं च
(नश्च) न गच्छन्तीमनुव्रजेत् ॥ ५५ ॥ राजा वा राजपुत्रो वा ब्राह्मणो वा बहु-
श्रुतः । अकृत्वा वपनं तेषां प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥ ५६ ॥ केशानां रक्षणार्थं च
द्विगुणं व्रतमादिशेत् । द्विगुणे तु व्रते चीर्णं द्विगुणैव तु दक्षिणा ॥ ५७ ॥ द्विगुणं
चेन्न दत्तं च केशांश्च परिगृहयेत् । पापं न क्षीयते हन्तुर्दाता च नरकं व्रजेत् ॥ ५८ ॥
अश्वीनग्मानविहितं प्रायश्चित्तं वदन्ति ये । तान्धर्मविघ्नकृत्स्व राजा दण्डेन पीड-
येत् ॥ ५९ ॥ न चेत्तान्पीडयेद्राजा कथंचिन्काममोहितः । तत्पापं जतथा भूत्वा
तमेव परिमपेति ॥ ६० ॥ प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् । विंशतिं गा
वृषं चैव दद्यात्तैषां च दक्षिणाम् ॥ ६१ ॥ कृषिधित्रेणसंभृतमक्षिकाभिश्च पानितैः ।
कृच्छ्रार्थं संसृज्यात् दद्याच्च दक्षिणाम् ॥ ६२ ॥ प्रायश्चित्तं च कृत्वा वै
भोजयित्वा द्विजोत्तमान् । सुवर्णमापको दद्यात्ततः शुद्धिर्विधीयते ॥ ६३ ॥ चण्डा-
त्यक्षद्वयैः स्पृष्टं निशि स्नानं विधीयते । न वसेत्तत्र रात्रौ तु मद्यः स्नानेन शुभ्यति
॥ ६४ ॥ अथ वसेद्यदा रात्रावरात्रादविचक्षणः । तदा तस्य तु तत्पापं जतथा
परिचरेत् ॥ ६५ ॥ इन्द्रजित्ति हि नक्षत्राभ्युदयिद्रात्रि यं व्रताः । संस्पृष्टं शशिमि-
त्रेण व्रते संप्रत्यचरेत् ॥ ६६ ॥ कुक्षान्तर्जलवर्षासम्पिरोन्वयस्यमेव ।
इत्यनेन हि व्रते च न द्रव्याः सप्त मुद्रिकाः ॥ ६७ ॥

इष्टापूर्ते तु कर्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः । इष्टेन लभते स्वर्गं पूर्ते मोक्षं समश्नुते ॥ ६८ ॥
 विज्ञापेक्षं भवेदिष्टं तडागं पूर्तमुच्यते । आरामश्च विशेषेण देवद्रोण्यस्तथैव च ॥ ६९ ॥
 वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च । पतितान्युद्धरेद्यस्तु स पूर्तफलमश्नुते ॥ ७० ॥
 शुक्लाया मूत्रं गृह्णीयात्कृष्णाया गोः शकृत्तथा । ताम्रायाश्च पयो ग्राह्यं श्वेताया दधि
 चोच्यते ॥ ७१ ॥ कपिलाया घृतं ग्राह्यं महापातकनाशनम् । सर्वतीर्थं नदीतोये
 कुशैर्द्रव्यं पृथक्पृथक् ॥ ७२ ॥ आहृत्य प्रणवेनैव ह्युत्थाप्य प्रणवेन च । प्रणवेन
 समालोड्य प्रणवेन तु संपिवेत् ॥ ७३ ॥ पालाशे मध्यमे पर्णे भाण्डे ताम्रमये तथा ।
 पिवेत्पुष्करपर्णे वा ताम्रे वा मृन्मये शुभे ॥ ७४ ॥ सूतके तु समुत्पन्ने द्वितीये
 समुपस्थिते । द्वितीये नास्ति दोषस्तु प्रथमेनैव शुध्यति ॥ ७५ ॥ जातेन शुध्यते
 जातं मृतेन मृतकं तथा । गर्भसंस्त्रवणे मासे त्रीण्यहानि विनिर्दिशेत् ॥ ७६ ॥ रात्रि-
 भिर्यासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशुध्यति । रजस्युपरते साध्वी स्नानेन स्त्री रजस्वला
 ॥ ७७ ॥ स्वगोत्राद्भयते नारी विवाहात्सप्तमे पदे । स्वाभिगोत्रेण कर्तव्यास्तस्याः
 पिण्डोदकं (क) क्रियाः ॥ ७८ ॥ द्वे पितुः पिण्डदानं (ने) स्यात्पिण्डे पिण्डे
 द्विनामता । पण्णां देयास्त्रयः पिण्डा एवं दाता न मुह्यति ॥ ७९ ॥ स्वेन भर्त्रा
 सह श्राद्धं माता भुङ्क्त्वा सदैवतम् । पितामहापि स्वेनैव स्वेनैव प्रपितामही ॥ ८० ॥
 वर्षे वर्षे तु कुर्वीत मातापित्रोस्तु सत्कृतिम् । अदैवं भोजयेच्छ्राद्धं पिण्डमेकं तु
 निर्वपेत् ॥ ८१ ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं वृद्धिश्राद्धमथापरम् । पार्वणं चेति विज्ञेयं
 श्राद्धं पञ्चविधं ध्रुषेः ॥ ८२ ॥ ग्रहोपरान्ते संक्रान्तौ पर्वोत्सवमहालये । निर्वपेन्नी-
 न्नरः पिण्डानेकमेव मृतेऽहनि ॥ ८३ ॥ अनूढा न पृथक्कन्या पिण्डे गोत्रे च सूतके ।
 पाणिग्रहणमन्नाभ्यां स्वगोत्राद्भयते ततः ॥ ८४ ॥ येन येन तु वर्षेन या कन्या
 परिणीयते । तत्समं सूतकं याति तथा पिण्डोदकेऽपि च ॥ ८५ ॥ विवाहे चैव
 संवृत्ते चतुर्थेऽहनि रात्रिषु । एकत्वं सा व्रजेद्भर्तुः पिण्डे गोत्रे च सूतके ॥ ८६ ॥
 प्रथमेऽहनि द्वितीये वा तृतीये वा चतुर्थके । अस्थिसंचयनं कार्यं बन्धुभिर्हितबु-
 द्धिभिः ॥ ८७ ॥ चतुर्थे पञ्चमे चैव सप्तमे नवमे तथा । अस्थिसंचयनं प्रोक्तं वर्णा-
 नामनुपूर्वशः ॥ ८८ ॥ एकादशाहे प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यते वृषः । मुच्यते प्रेत-
 लोकात्स स्वर्गलोके महीयते ॥ ८९ ॥ * गङ्गातोयेषु यस्याभिधं प्लवने शुभकर्मणः ।
 न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्कथंचन ॥ ९० ॥

* एतद्वचनद्वयं न विद्यते क पुस्तके ।

समित्कुशांधोदकुम्भमाहृत्य गुरवे व्रती । प्राञ्जलिः सम्यगासीन उपस्थाय ततः
 सदा ॥ २० ॥ यं यं ग्रन्थमधीयीत तस्य तस्य व्रतं चरेत् । सावित्र्युपक्रपात्सर्वमा-
 वेदग्रहणोत्तरम् ॥ २१ ॥ द्विजातिषु चरेद्भैक्षं भिक्षाकाले समागते । निवेद्य गुरवेऽ-
 श्रीयात्संमतो गुरुणा व्रती ॥ २२ ॥ सायं संध्यामुपासीनो गायत्र्यष्टशतं जपेत् ।
 द्विकालभोजनार्थं च तथैव पुनराहरेत् ॥ २३ ॥ वेदस्वीकरणे हृष्टो गुर्वधीनो गुरो-
 र्हितः । निष्ठां तत्रैव यो गच्छेन्नैष्टिकः स उदाहृतः ॥ २४ ॥ अनेन विधिना सम्य-
 ककृत्वा वेदमधीत्य च । गृहस्थधर्ममाकाङ्क्षन्गुरुगेहादुपागतः ॥ २५ ॥ अनेनैव
 विधानेन कुर्याद्धारपरिग्रहम् । कुले महति संभूतां सवर्णां लक्षणान्विताम् ॥ २६ ॥
 परणीयं तु पण्मासान्वत्सरं वा न संविशेत् । औदुम्बरायणो नाम ब्रह्मचारी गृहे गृहे
 ॥ २७ ॥ ऋतुकाले तु संप्राप्ते पुत्रार्थं संविशेत्तदा । जाते पुत्रे तथा कुर्यादग्न्याधेयं गृहे
 वसन् ॥ २८ ॥ पुत्रे जातेऽनृतौ गच्छन्संपदुष्येत्सदा गृही । चतुर्थे ब्रह्मचारी च गृहे
 तिष्ठन्नपि स्मृतः ॥ २९ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
 (अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

अतः परं प्रवक्ष्यामि गृहिणां धर्ममुत्तमम् । प्राजापत्यपदस्थानं सम्यक्कृत्यं
 निबोधत ॥ १ ॥ सर्वः कल्ये समुत्थाय कृतशौचः समाहितः । ज्ञात्वा संध्यामुपा-
 सीत सर्वकालमनन्तरितः ॥ २ ॥ अज्ञानाद्यदि वा मोहाद्वात्रौ यद्गुरितं कृतम् । प्रातः-
 स्नानेन तत्तर्धं बोधयन्ति द्विजोत्तमाः ॥ ३ ॥ प्रविश्याथाग्निहोत्रं तु हुत्वाऽग्निं विधि-
 बत्ततः । शुचां देशे समासीनः स्वाध्यायं शक्तितोऽभ्यसेत् ॥ ४ ॥ स्वाध्यायान्ते
 समुत्थाय ज्ञानं कृत्वा तु मन्त्रवित् । देवानृषीन्पितॄन्धैव तर्पयेत्तिलवारिणा ॥ ५ ॥
 मध्याह्ने न्यथ संप्राप्ते शिष्टं भुञ्जीत वाग्यनः । भुक्तोपविष्टो विधान्तो ब्रह्म किञ्चिद्वि-
 चारयेत् ॥ ६ ॥ इतिहासं प्रयुञ्जीत त्रिकालसमये गृही । ७ ॥ काले चतुर्थे संप्राप्ते
 गृहे वा यदि वा बहिः । आसीनः पश्चिमां संध्यां गायत्रीं शक्तितो जपेत् ॥ ८ ॥
 हुत्वा चाग्निहोत्रं नृ कृत्वा चाग्निपरिक्रियाम् । वलिं च विधिवदन्वा भुञ्जीत
 विधिपूर्वकम् ॥ ९ ॥ दिवा वा यदि वा रात्रावनिधिरुवाव्रजेत्यादि । नृणभूवाग्निवा-
 ग्निस्तु पूजयेत् यथाविधि ॥ १० ॥ कथाभिः श्रीनिमाहृत्य विद्यादीनि विचारयेत् ।
 संतिवद्भ्याथ विप्रं नृ संविशेत्तदनुज्ञया ॥ ११ ॥ यदि योगी न संध्यामो भिक्षार्थं

समुपागतः । योगिनं पूजयेन्नित्यमन्यथा किल्विषी भवेत् ॥ १२ ॥ पुरे वा यदि वा ग्रामे योगी संनिहितो भवेत् । पूता नित्यं भवन्त्येवं सर्वे चैव निवासिनः ॥ १३ ॥ तस्मात्संपूजयेन्नित्यं योगिनं गृहमागतम् । तस्मिन्प्रयुक्ता पूजा या साऽक्षयायोपकल्पते ॥ १४ ॥ गृहमोधिनां तु यत्प्रोक्तं स्वर्गसाधनमुत्तमम् । ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय तत्सर्वं सम्यगाचरेत् ॥ १५ ॥ * चतुष्पकारं भिद्यन्ते गृहिणो धर्मसाधकाः । वृत्तिभेदेन सततं ज्यायांस्तेषां परः परः ॥ १६ ॥ कुसूलधान्यको वा स्यात्कुम्भी-धान्यक एव वा । त्र्यहैहिको वाऽपि भवेत्सद्यःप्रक्षालकोऽथ वा ॥ १७ ॥ श्रौतं स्मार्तं च यत्किंचिद्विधानधर्मसाधनम् । गृहे तद्वसता कार्यमन्यथा दोषभागभवेत् ॥ १८ ॥ एवं विप्रो गृहस्थस्तु शान्तः शुक्राम्बरः शुचिः । x प्रजापतेः परं स्थानं संप्राप्नोति न संशयः ॥ १९ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

(अथ तृतीयोऽध्यायः ।)

गृहस्थो ब्रह्मचारी वा वनवासं यदाऽऽचरेत् । चीरवल्कलधारी स्यादकृष्टा-न्नाशनो मुनिः ॥ १ ॥ गत्वा च विजनं स्थानं पञ्च यज्ञान्नं हापयेत् । अग्निहोत्रं च जुहुयद्दिन्ननीवारकादिभिः ॥ २ ॥ श्रावणेनाग्निमादाय ब्रह्मचारी वने स्थितः । पञ्चगव्यविधानेन यज्ञं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ३ ॥ संचितं तु यदारभ्यं भुक्त्यर्थं विधि-वैद्वने । त्यजेदाश्वयुजे मासि वन्यमन्यत्समाहरेत् ॥ ४ ॥ आकाशशायी वर्षासु हेमन्ते च जलेशयः । ग्रीष्मे पञ्चाग्निमध्यस्थो भवेन्नित्यं वने वसन् ॥ ५ ॥ कृच्छ्रं चान्द्रा-यणं चैव तुलापरूपमेव च । अतिकृच्छ्रं प्रकुर्वीत त्यक्त्वा कामाञ्जुचिस्ततः ॥ ६ ॥ त्रिसंध्यं स्नानमातिष्ठेत्साहिष्णुर्भूतजान्गुणान् । पूजयेदतिथ्याश्चैव ब्रह्मचारी र्वनं गतः ॥ ७ ॥ प्रतिग्रहं न गृहीयात्परेषां किंचिदात्मवान् । दाता चैव भवेन्नित्यं श्रद्धयानः प्रियंवदः ॥ ८ ॥ रात्रौ स्थण्डिलायां स्यान्प्रपदैस्तु दिनं क्षिपेत् । वीरासनेन ति-ष्ठेद्वा क्लेशमात्मन्यचिन्तयन् ॥ ९ ॥ केशरोमनखरमथ न च्छिन्द्यान्नापि कर्तयेत् ।

* एतदर्थस्थानेऽयं पाठश्च पुस्तके—“चतुष्पकाराज्यासेत उहो च धर्मसाधनात्” इति । x एत-दर्थस्थानेऽयं पाठश्च, पुस्तके—“प्रजापत्य परं स्थानं प्राप्नोति विजितेन्द्रियः” इति ।

१ क ग ह तैत्तिबा २ फ क्षिप्त्वा वा प्रवत्सयेत् । गृ १ ३ ख छ वाचस्पतानी ४ य स सत्रय धनपे मत्ति भु ५ ख छ वद्वरी । त्यजेदाश्वयुजे मासि धान्यं एवं वत् ६ क ७ ८ ९ तैत्ति १० छ क्षिप्त्वा ११ १२ ख छ यत् १३ छ मने परेऽपि क्लेशमाऽऽत्मन्यचिन्तयेत् १४

त्यजञ्शरीरसौहार्दं वनवासस्तः शुचिः ॥ १० ॥ चतुष्पकारं भिद्यन्ते मुनयः संशित-
 तव्रताः । अनुष्ठानविशेषेण श्रेयांस्तेषां परः परः ॥ ११ ॥ वार्षिकं वन्यमाहारमा-
 हृत्य विधिपूर्वकम् । वनस्थधर्ममातिष्ठन्नयेत्कालं जितेन्द्रियः ॥ १२ ॥ भूरि^१संवा-
 र्षिकंश्चायं वनस्थः सर्वकर्मकृत् । आदेहपतनं तिष्ठेत्काङ्क्षन्मोक्षं दृढव्रतः ॥ १३ ॥
 षण्मासांस्तु ततश्चान्यः पञ्चयज्ञक्रियापरः । काले चतुर्थे शुद्धानो देहं त्यजति धर्मतः
 ॥ १४ ॥ त्रिंशद्दिनार्थमाहृत्य वन्यान्नानि मुनिव्रतः । निर्वर्त्य सर्वकार्याणि स्याच्च
 पष्ठान्नभोजनः ॥ १५ ॥ दिनार्थमन्नमादाय पञ्चयज्ञक्रियारतः । सद्यःप्रक्षालको नाम
 चतुर्थः परिकीर्तितः ॥ १६ ॥ एवमेते हि वै मान्या मुनयः संशितव्रताः ॥ १७ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

=====
 (अथ चतुर्थोऽध्यायः ।)

यथोत्तमानि स्थानानि प्राप्नुवन्ति दृढव्रताः । ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वान-
 प्रस्थो मुनिस्तथा । विरक्तः सर्वकामेषु पारिव्राज्यं समाचरेत् ॥ १ ॥ आत्मन्यग्रन्ति-
 मारोध्य दत्त्वा वाऽभयदासिणाम् । चतुर्थमाश्रमं गच्छेद्ब्राह्मणः प्रव्रजन्गृहात् ॥ २ ॥
 आचार्येण समादिष्टं लिङ्गं यत्नात्समाश्रयेत् । शौचमाश्रयसंबद्धं यतिधर्माश्च शिक्ष-
 येत् ॥ ३ ॥ आर्हिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमफलगुता । दया च सर्वभूतेषु नित्यमेत-
 द्यतिश्चरेत् ॥ ४ ॥ ग्रामान्ते वृक्षमूले च नित्यकालनिकेतनः । पर्यटेत्कीटवद्भूमिं
 वर्षास्वेकत्र संविशेत् ॥ ५ ॥ वृद्धानामातुराणां च भीरूणां सङ्गवैजिनाम् । ग्रामे
 वाऽपि पुरे वाऽपि वासो नैकत्र दुष्यति ॥ ६ ॥ कौपीनाच्छादनं वासः कन्यां सं-
 (शी)तापहारिणीम् । पादुके चापि गृहीयात्कुर्यान्नान्यस्य संग्रहः (म) । ७ ॥ संभा-
 षणं सह स्त्रीभिर्गन्धमगंक्षणे तथा । नृत्यं गानं सभासेवां परिवादांश्च वर्जयेत् ॥ ८ ॥
 वानप्रस्थगृहस्थाभ्यां प्रीतिं यत्नेन वर्जयेत् । एकाकी विचरेन्नित्यं त्यक्त्वा सर्वपरि-
 ग्रहम् ॥ ९ ॥ याचितायाचिताभ्यां तु भिक्षया कल्पयेत्स्थितिम् । साधुकारं याचितं
 स्यान्नात्र दर्शनात्तमयाचितम् ॥ १० ॥

१ छ. 'भूरि' । २ छ. 'श्रेयांस्तेषां' । परः । का' । ३ छ. 'नस्येयौनमा' । ४ छ. 'परी' ।
 ५ छ. 'भूरि' । ६ छ. 'वा' । ७ छ. 'वा' । ८ छ. 'वा' । ९ छ. 'वा' । १० छ. 'वा' । ११ छ. 'वा' ।
 १२ छ. 'वा' । १३ छ. 'वा' । १४ छ. 'वा' । १५ छ. 'वा' । १६ छ. 'वा' । १७ छ. 'वा' ।
 १८ छ. 'वा' । १९ छ. 'वा' । २० छ. 'वा' । २१ छ. 'वा' । २२ छ. 'वा' । २३ छ. 'वा' । २४ छ. 'वा' ।
 २५ छ. 'वा' । २६ छ. 'वा' । २७ छ. 'वा' । २८ छ. 'वा' । २९ छ. 'वा' । ३० छ. 'वा' ।

चतुर्विधा भिक्षुकाः स्युः कुटीचकवहूदकौ । हंसः परमहंसश्च पश्चाद्यो यः स उत्तमः ॥ ११ ॥ एकदण्डी भवेद्वाऽपि त्रिदण्डी चापि वा भवेत् । त्यक्त्वा सर्वसुखास्वादं पुत्रैश्वर्यसुखं त्यजेत् ॥ १२ ॥ अपत्येषु वसन्नित्यं समत्वं यत्नतस्त्यजेत् । नान्यस्य गेहे भुञ्जीत भुञ्जानो दोषभागभवेत् ॥ १३ ॥ कामं क्रोधं च लोभं च तथेर्ष्यास्त्यमेव च । कुटीचकस्त्यजेत्सर्वं पुत्रार्थं चैव सर्वतः ॥ १४ ॥ भिक्षाटनादिकेऽशक्तौ यतिः पुत्रेषु संन्यसेत् । कुटीचक इति ज्ञेयः परिव्राट्यक्तवान्धवः ॥ १५ ॥ त्रिदण्डं कुण्डिकां चैव भिक्षाधारं तथैव च । सूत्रं तथैव गृहीयान्नित्यमेव वहूदकः ॥ १६ ॥ प्राणायामेऽप्यभिरतो गायत्री सततं जपेत् । विश्वरूपं हृदि ध्यायन्नयेत्कालं जितेन्द्रियः ॥ १७ ॥ ईषत्कृतकपायस्य लिङ्गमाश्रित्य तिष्ठतः । अन्नार्थं लिङ्गमुद्दिष्टं न मोक्षार्थमिति स्थितिः ॥ १८ ॥ त्यक्त्वा पुत्रादिकं सर्वं योगमार्गव्यवस्थितः । इन्द्रियाणि मनश्चैव कर्षन्हंसोऽभिधीयते ॥ १९ ॥ कृच्छ्रैश्चान्द्रायणैश्चैव तुलापुरूपसंज्ञकैः । अन्यैश्च शोषयेद्देहमाकाङ्क्षन्ब्रह्मणः पदम् ॥ २० ॥ यज्ञोपवीतं दण्डं च वस्त्रं जन्तुनिवारणम् । अयं परिग्रहो नान्यो हंसस्य श्रुतिवेदिनः ॥ २१ ॥ आध्यात्मिकं ब्रह्म जपन्प्राणायामांस्तथाऽऽचरन् । विद्युक्तः सर्वसङ्गेभ्यो योगी नित्यं चरेन्महीम् ॥ २२ ॥ आत्मनिष्ठः स्वयं युक्तस्त्यक्तसर्वपरिग्रहः । चतुर्योऽयं महानेपां ध्यानभिक्षुरदाहृतः ॥ २३ ॥ त्रिदण्डं कुण्डिकां चैव सूत्रं चाथ कपालिकाम् । जन्तूनां वारणं वस्त्रं सर्वं भिक्षुरिदं त्यजेत् ॥ २४ ॥ कौपीनाच्छादनार्थं च वीसोर्धस्य परिग्रहम् । कुर्यात्परमहंसस्तु दण्डमेकं च धारयेत् ॥ २५ ॥ आत्मन्येवाऽऽत्मना बुद्ध्या परित्यक्तशुभाशुभः । अव्यक्तलिङ्गे व्यक्तश्च चरेद्भिक्षुः समाहितः ॥ २६ ॥ प्राप्तपूजो न संतुष्येदलाभे त्यक्तमत्सरः । त्यक्ततृष्णः सदा विद्वान्मूकवत्पृथिवीं चरेत् ॥ २७ ॥ देहसंरक्षणार्थं तु भिक्षामीहेद्द्विजातिषु । पात्रमस्य भवेत्पाणिस्तेन नित्यं गृहानटेत् ॥ २८ ॥ अतैजसानि पात्राणि भिक्षार्थं कल्पयेन्मुनिः । सर्वेषामेव भिक्षूणां दार्वलावृमयानि च ॥ २९ ॥ कांस्यपात्रे न भुञ्जीत आपद्यापि कथंचन । मलाशाः सर्वे उच्यन्ते यतयः कांस्यभोजिनः ॥ ३० ॥ कांसिकस्य तु यत्पापं गृहस्थस्य तथैव च । * कांस्यभोजी यतिः सर्वं तयोः प्राप्नोति कित्तिवपम् ॥ ३१ ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थश्च

* एतदर्थत्पानेऽयं पाठः ख. छ. पुस्तकयो - 'कांस्यपात्रेषु भुञ्जान. प्राप्नुयात्किञ्चिदयं सदा' इति ।

१ ख. छ. 'चरन्' । २ छ. 'क्ष भ्रेष्येषा यपोत्तरम्' । ए. ३ ख. छ. 'दण्डे गुरुवे च' । ४ ख. छ. समाहितः । ५ छ. 'पे स्मरेन्नित्यं तथा च विजि' । ६ ख. छ. वासोभिक्षापरिग्रहः । कु. ७ ख. छ. 'भिक्षां स' । ८ ग. छ. 'पे क्लृप्तवान्मनु' । स. ९ क. 'भोजनाः । वी । १० ख. छ. कांस्यकस्यापि यत्पात्रे य' ।
१६

त्यजञ्जरीरसौहार्दं वनवासरतः शुचिः ॥ १० ॥ चतुष्पकारं भिद्यन्ते मुनयः संशितव्रताः । अनुष्ठानविशेषेण श्रेयांस्तेषां परः परः ॥ ११ ॥ वार्षिकं वन्यमाहारमाहृत्य विधिपूर्वकम् । वनस्थधर्ममातिष्ठन्नयेत्कालं जितेन्द्रियः ॥ १२ ॥ भूरिसंवार्षिकं दद्यात् वनस्थः सर्वकर्मकृत् । आदेहपतनं तिष्ठेत्काङ्क्षन्मोक्षं दृढव्रतः ॥ १३ ॥ षण्मासांस्तु ततश्चान्यः पञ्चयज्ञक्रियापरः । काले चतुर्थे भुञ्जानो देहं त्यजति धर्मतः ॥ १४ ॥ त्रिंशद्दिनार्थमाहृत्य वन्यान्नानि मुनिव्रतः । निर्वर्त्य सर्वकार्याणि स्याच्च पष्ठान्नभोजनः ॥ १५ ॥ दिनार्थमन्नमादाय पञ्चयज्ञक्रियारतः । सद्यःप्रक्षालको नाम चतुर्थः परिकीर्तितः ॥ १६ ॥ एवमेते हि वै मान्या मुनयः संशितव्रताः ॥ १७ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ चतुर्थोऽध्यायः ।)

यथोक्तमानि स्थानानि प्राप्नुवन्ति दृढव्रताः । ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थो मुनिस्तथा । विरक्तः सर्वकामेषु पारिव्राज्यं समाचरेत् ॥ १ ॥ आत्मन्यग्निस्मारोप्य दत्त्वा वाऽभयदक्षिणाम् । चतुर्थमाश्रमं गच्छेद्ब्राह्मणः प्रव्रजन्गृहात् ॥ २ ॥ आचार्येण समादिष्टं लिङ्गं यत्नात्समाश्रयेत् । शौचमाश्रयसंबद्धं यतिधर्माश्च शिक्षयेत् ॥ ३ ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमफलगुता । दया च सर्वभूतेषु नित्यमेतद्यतिश्चरेत् ॥ ४ ॥ ग्रामान्ते वृक्षमूले च नित्यकालनिकेतनः । पर्यटेत्कीटवद्भूमिं वर्षास्वेकत्र संविशेत् ॥ ५ ॥ वृद्धानामातुराणां च भीरूणां सङ्गवैजिनाम् । ग्रामे वाऽपि पुरे वाऽपि वासो नैकत्र हुष्यति ॥ ६ ॥ कौपीनाच्छादनं वासः कन्यां संशीतापटारिणीम् । पादुके चापि गृहीयात्कुर्यान्नान्यस्य संग्रहः (यु) । ७ ॥ संभाषणं सह स्त्रीभिरात्मभक्षणे तथा । नृत्यं गानं संभासेवां परिवादांश्च वर्जयेत् ॥ ८ ॥ वानप्रस्थगृहस्थाभ्यां प्रीतिं यत्नेन वर्जयेत् । एकाकी विचरेन्नित्यं त्यक्त्वा सर्वपरिग्रहम् ॥ ९ ॥ याचितायाचिताभ्यां तु भिक्षया कल्पयेत्स्थितिम् । साधुकारं याचितं स्यान्प्राक्प्रणीतमयाचितम् ॥ १० ॥

१ ख. 'मिक्षन्ति' । २ ख. 'श्रेयाऽश्रेयान्ततः परः' । वा० । ३ ख. 'नस्यैवौत्तमा' । ४ ख. 'धर्म' । वा० । ५ ख. 'भूमिजं वार्षिकं वाऽपि व' । ६ क. ग. घ. 'रिस्ता' । ७ क. 'मंवि' । ८ ख. 'तना' । ९ ख. 'ह' । 'याप' । वा० । १० ख. च. 'स्यो यतिस्त' । ११ क. 'कर्त्तव्य' । १२ उ. 'स्मरणं वा दिव्यं निद्रा विरमये' ।

चतुर्विधा भिक्षुकाः स्युः कुटीचकवहूदकौ । हंसः परमहंसश्च पथाद्यो यः स उ-
त्तमः ॥ ११ ॥ एकदण्डी भवेद्वाऽपि त्रिदण्डी चापि वा भवेत् । त्यक्त्वा सर्वसुखा-
स्वादं पुत्रैश्वर्यसुखं त्यजेत् ॥ १२ ॥ अपत्येषु वसन्नित्यं समत्वं यत्नतस्त्यजेत् ।
नान्यस्य गेहे भुञ्जीत भुञ्जानो दोषभाग्भवेत् ॥ १३ ॥ कामं क्रोधं च लोभं च तथे-
र्ष्यासत्यमेव च । कुटीचकस्त्यजेत्सर्वं पुत्रार्थं चैव सर्वतः ॥ १४ ॥ भिक्षाटनादिकेऽशक्ती
यतिः पुत्रेषु संन्यसेत् । कुटीचक इति ज्ञेयः परिव्राट्यक्तवान्धवः ॥ १५ ॥ त्रिदण्डं
कुण्डिकां चैव भिक्षाधारं तथैव च । सूत्रं तथैव गृहीयान्नित्यमेव वैहूदकः ॥ १६ ॥
प्राणायामेऽप्यभिरतो गायत्रीं सततं जपेत् । विश्वरूपं हृदि ध्यायन्नयेत्कालं जिते-
न्द्रियः ॥ १७ ॥ ईषत्कृतकपायस्य लिङ्गमाश्रित्य तिष्ठतः । अन्नार्थं लिङ्गमुद्दिष्टं न
मोक्षार्थमिति स्थितिः ॥ १८ ॥ त्यक्त्वा पुत्रादिकं सर्वं योगमार्गव्यवस्थितः । इन्द्रि-
याणि मनश्चैव कर्षन्हंसोऽभिधीयते ॥ १९ ॥ कृच्छ्रश्चान्द्रायणैश्चैव तुलापुरुषसंज्ञकैः ।
अन्यैश्च शोषयेद्देहमाकाङ्क्षन्ब्रह्मणः पदम् ॥ २० ॥ यज्ञोपवीतं दण्डं च वस्त्रं जन्तु-
निवारणम् । अयं परिग्रहो नान्यो हंसस्य श्रुतिवेदिनः ॥ २१ ॥ आध्यात्मिकं ब्रह्म
जपन्प्राणायामांस्तथाऽऽचरन् । विमुक्तः सर्वसङ्गेभ्यो योगी नित्यं चरेन्महीम् ॥ २२ ॥
आत्मनिष्ठः स्वयं युक्तस्त्यक्तसर्वपरिग्रहः । चतुर्थोऽयं महानेपां ध्यानभिक्षुरुदा-
हृतः ॥ २३ ॥ त्रिदण्डं कुण्डिकां चैव सूत्रं चाथ कपालिकाम् । जन्तूनां वारणं वस्त्रं
सर्वं भिक्षुरिदं त्यजेत् ॥ २४ ॥ कौपीनाच्छादनार्थं च वीसोर्धस्य परिग्रहम् । कुर्या-
त्परमहसस्तु दण्डमेकं च धारयेत् ॥ २५ ॥ आत्मन्वेवाऽऽत्मना बुद्ध्या परित्यक्तशुभाशुभः ।
अव्यक्तलिङ्गे व्यक्तश्च चरोद्भिर्धुः समाहितः ॥ २६ ॥ प्राप्तपूजो न संतुष्येदलाभे
त्यक्तमत्सरः । त्यक्ततृष्णाः सदा विद्वान्मूकवत्पृथिवी चरेत् ॥ २७ ॥ देहसंरक्षणार्थं
तु भिक्षामीहेद्द्विजातिषु । पात्रमस्य भवेत्पाणिस्तेन नित्यं गृहानटेत् ॥ २८ ॥ अतै-
जसानि पात्राणि भिक्षार्थं कल्पयेन्मनिः । सर्वेषामेव भिक्षूणां दार्वलावृमयानि
च ॥ २९ ॥ कांस्यपात्रे न भुञ्जीत आपयपि कथंचन । मलाशाः सर्व उच्यन्ते
यतपः कांस्यभोजिनः ॥ ३० ॥ कांसिकस्य तु यत्पापं गृहस्थस्य तथैव च ।
* कांस्यभोजी यतिः सर्वं तयोः प्राप्नोति किल्बिषम् ॥ ३१ ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थश्च

* एतदर्थस्यानेज्यं पाठः ख. छ. पुस्तकयो - वात्सपात्रेषु भुञ्जानं प्राप्नुयान्नि विषं रुदां इति ।

१ ख. छ. 'वस्त्र' । २ छ. 'ध मेवर्धसा यथोक्तम्' । ए. ३ ख. छ. 'एते गुरुदे' । ४ ख. छ. समाहितः । ५ छ. 'ये स्मरेमिदं तथा च विज्ञ' । ६ ख. छ. कासेनिष्ठपरिणत । कु. ७ ख. छ. 'भिक्षु' । ८ ख. छ. 'यं कल्पयन्मनु' । ९ ख. छ. 'नो ज्ञान' । १० ख. छ. 'वात्सवस्त्रां व यत्न' । ११

वानप्रस्थो यतिस्तथा । उत्तमां वृत्तिमाश्रित्य पुनरावर्तयेद्यदि ॥ ३२ ॥ आरुद्रपतितो
ज्ञेयः सर्वधर्मवहिष्कृतः । निन्द्यश्च सर्वदेवानां पितॄणां च तथोच्यते ॥ ३३ ॥ त्रिदण्डं
लिङ्गमाश्रित्य जीवन्ति बहवो द्विजाः । न तेषामपवर्गोऽस्ति लिङ्गमात्रोपजीवि-
नाम् ॥ ३४ ॥ त्यक्त्वा लोकांश्च वेदांश्च विषयाणीन्द्रियाणि च । आत्मन्येव
स्थितो यस्तु प्राप्नोति परमं पदम् ॥ ३५ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

=====

(अथ पञ्चमोऽध्यायः ।)

—————

राज्ञां तु पुण्यवृत्तानां त्रिवर्गपरिकाङ्क्षिणाम् । वक्ष्यमाणस्तु यो धर्मस्तत्त्वतस्तं निबो-
धत ॥ १ ॥ तेजः सत्यं धृतिर्दाक्ष्यं संग्रामेष्वन्यनिवर्तिता । दानमीश्वरभावश्च क्षत्र-
धर्मः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥ क्षत्रियस्य परो धर्मः प्रजानां परिपालनम् । तस्मात्सर्वध-
यत्नेन रक्षयेन्नृपतिः प्रजाः ॥ ३ ॥ त्रीणि कर्माणि कुर्वीत राजन्यस्तु प्रयत्नतः ।
दानमध्ययनं यज्ञं ततो (पो) योगनिषेवणम् ॥ ४ ॥ ब्राह्मणानां च संतुष्टिमाचरे-
त्सततं तथा । तेषु तुष्टेषु नियतं राज्यं कोशश्च वर्धते ॥ ५ ॥ वाणिज्यं कर्षणं चैव
गवां च परिपालनम् । ब्राह्मणक्षत्रसेवा च वैश्यकर्म प्रकीर्तितम् ॥ ६ ॥ खलपशू-
कृषीणां च गोयज्ञं चैव यत्नतः । कुर्याद्वैश्यश्च सततं गवां च शरणं तथा ॥ ७ ॥
ब्राह्मणक्षत्रवैश्यांश्च चरेन्नित्यमपत्सरः । कुर्वीत शूद्रः शुश्रूषां लोकाञ्जयति धर्मतः
॥ ८ ॥ पञ्चयज्ञविधानं तु शूद्रस्यापि विधीयते । तस्य प्रोक्तो नमस्कारः कुर्वीत
न हीयते ॥ ९ ॥ शूद्रोऽपि द्विविधो ज्ञेयः श्राद्धी चैवेतरस्तथा । श्राद्धी
भोज्यस्तयोरुक्तो ह्यभोज्यो हीतरः स्मृतः ॥ १० ॥ प्राणानर्थीस्तथा दारान्त्राण-
भ्याम् निवेदयेत् । स शूद्रजातिर्भोज्यः स्यादभोज्यः शेष उच्यते ॥ ११ ॥ कुर्याच्छूद्रस्तु
शूद्राणां च ब्राह्मणक्षत्रविशां क्रमात् । कुर्यादुत्तरयोर्वैश्यः क्षत्रियो ब्राह्मणस्य तु ॥ १२ ॥

१ रा. छ. "रक्षणां" । रक्षमां । २ छ. "पुष्पलायनम्" । दां । ३ रा. छ. "ज्ञेय आत्मन्येव" ।
ज्ञेयः । ४ रा. छ. "भोज्य" । भोज्यः । ५ रा. छ. "त" । न शूद्रो जातिर्भोज्यः । ६ रा. छ. "पशू" ।
पशूः ।

आश्रमास्तु त्रयः प्रोक्ता वैश्यराजन्ययोस्तथा । पारिव्राज्याश्रमप्राप्तिर्ब्राह्मणस्यैव
 चोदिता ॥ १३ ॥ आश्रमाणामयं धर्मो मया प्रोक्तः सनातनः । यदत्राविदितं किञ्चि-
 त्तदन्येभ्यो गमिष्यथ ॥ १४ ॥

इति श्रीवैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

समाप्तेयं लघुविष्णुस्मृतिः ।

=====

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

लघुशङ्खस्मृतिः ।

+ इष्टापूर्तो तु कर्तव्यौ ब्राह्मणेन विशेषतः । इष्टेन लभते स्वर्गं मोक्षं पूर्तेन विन्दति ॥ १ ॥ एकाहमपि कौन्तेय भूमिष्ठमुदकं कुरु । कुलानि तारयेत्सप्त यत्र गौर्वितृषा भवेत् ॥ २ ॥ भूमिदानेन ये लोका गोदानेन च कीर्तिताः । ताल्लोकांन्प्राप्नुयुर्मर्त्याः पादपानां प्ररोहणे ॥ ३ ॥ वापीकूपतडागांनि देवतायतनानि च । पतितान्युद्धरेद्यस्तु स पूर्तफलमश्नुते ॥ ४ ॥ अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानां चैव धारणम् । आतिथ्यं वैश्वदेवं च इष्टमित्यभिधीयते ॥ ५ ॥ इष्टापूर्तो (ते) द्विजातीनां सामान्यौ (न्ये) धर्मसाधने । अधिकारी भवेच्छूद्रः पूर्तधर्मे न वैदिके ॥ ६ ॥ यावदस्थीनि गङ्गायां तिष्ठन्ति पुरुषस्य च । तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ७ ॥ देवतानां पितॄणां च जले दद्याज्जलाञ्जलिम् । असंस्कृतमृतानां च स्थले दद्याज्जलाञ्जलिम् ॥ ८ ॥ एकादशाहे प्रेतस्य यस्य चोत्सृज (ज्य) ते वृषः । मुच्यते प्रेतलोकाच्च स्वर्गलोकां स गच्छति ॥ ९ ॥ एष्टव्या वहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् । यजेत चाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ १० ॥ लोहितो यस्तु वर्णेन मुखे पुच्छे तु पाण्डुरः । श्वेतः खुरविपाणाभ्यां स वै नीलवृषः स्मृतः ॥ ११ ॥ नवश्राद्धं त्रिपक्षे च पण्मासे मासिकेऽब्दि के । पतन्ति पुरुषास्तस्य यो भुङ्क्तेऽनापदि द्विजः ॥ १२ ॥ यस्यैतानि न कुर्वीत एकोद्दिष्टानि षोडश । प्रेततो न (त्वान्न) विमुच्येत कृतैः श्राद्धशतैरपि ॥ १३ ॥ एकोद्दिष्टं परित्यज्य पार्वणं कुरुते द्विजः । अमूलं तद्विजानीयात्स मातृपितृघातकः ॥ १४ ॥ सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रातिसंवत्सरं सुतैः । प्रातिमासं यथा तस्य प्रतिसंवत्सरं तथा ॥ १५ ॥ सपिण्डीकरणादूर्ध्वं यत्र यत्रोपदीयते । तत्र तत्र त्रयं कुर्याद्वर्जयित्वा मृतेऽहनि ॥ १६ ॥ अमावास्यां क्षयो यस्य प्रेतपक्षे तथा यदि । सपिण्डीकरणादूर्ध्वं तस्योक्तः पार्वणो विधिः ॥ १७ ॥ त्रिदण्डग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते । प्राप्ते चैकादशादिने पार्वणं तु विधीयते ॥ १८ ॥ मातुः सपिण्डीकरणं कथं कार्यं भवेत्सुतैः । पितामहीसह (यादिभिः) स्तभ्याः सपिण्डीकरणं स्मृतम् ॥ १९ ॥

+ लिखितस्मृतिश्लोके साम्यमस्या दृश्यते ।

१ म. 'कान्प्रवतु' । २. म. 'गारदे' ।

कर्तव्यं प्रत्युपेतुं प्रमी) तायाः सपिण्डीकरणं स्त्रियाः । मृताऽ(भर्त्राऽ)पि हि न कर्तव्यं
 चरुमन्त्राहुतिव्रतैः ॥ २० ॥ मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्वपेत्पुत्रिकासुतः । द्वितीयं तु
 पितुस्तस्यास्वृत्तीयं तु पितुः पितुः ॥ २१ ॥ अथ चेन्मन्त्रविद्युक्तः शरीरैः पङ्क्ति-
 दूषणैः । अदोषं तं यमः ग्राह्यपङ्क्तिपाव न एव सः ॥ २२ ॥ यानि यस्य पवित्राणि
 कुक्षौ तिष्ठन्ति भारत । तानि तस्यैव पूज्यानि न शरीराणि देहिनाम् ॥ २३ ॥
 अग्रांकरणशेषं तु पितृपात्रे प्रदापयेत् । प्रतिपद्य पितृणां च न दद्याद्वैश्वदेविके ॥ २४ ॥
 मृन्मयेषु च पात्रेषु श्राद्धं भोजयते द्विजः । = अन्नदाताऽपहर्ता च भोक्ता च नरकं
 व्रजेत् ॥ २५ ॥ हस्तदत्तास्तु ये स्नेहा लवणव्यञ्जनादयः । दातारं नोपतिष्ठन्ति
 भोक्ता भुङ्क्ते च कित्विषम् ॥ २६ ॥ आयसेन तु पात्रेण यदन्नमुपदीयते ।
 भोक्ता विष्टासमं भुङ्क्ते दाता च नरकं व्रजेत् ॥ २७ ॥ श्राद्धं कृत्वेतरश्राद्धे यस्तु
 भुङ्क्तेऽतिविह्वलः । पतन्ति पितरस्तस्य तं मासं रेतपायिनः ॥ २८ ॥ पुनर्भोजन-
 मध्वानं भाराध्ययनमैथुनम् । दानं प्रतिग्रहो होमः श्राद्धं भुक्त्वाऽष्ट वर्जयेत् ॥ २९ ॥
 व्याममात्रं समुत्पूज्य पिण्डांस्तत्र प्रदापयेत् । यत्र संस्पर्शनं वाऽपि प्राप्नुवन्ति न
 विन्दवः ॥ ३० ॥ अपुत्रा ये मृताः केचित्पुरुषा वा स्त्रियोऽपि वा । तेभ्यश्चापि प्रक-
 र्तव्यमेकोद्विष्टं न पार्वणम् ॥ ३१ ॥ मातुः श्राद्धं तु पूर्वस्मात्पितृणां तदनन्तरम् । ततो
 मातामहानां च दृष्टौ श्राद्धत्रयं स्मृतम् ॥ ३२ ॥ दशकृत्वः पिवेक्षापः सावित्र्याः
 श्राद्धभुग्विजः । ततः संध्यामुपासीत शुध्यते तदनन्तरम् ॥ ३३ ॥ चान्द्रायणं नव-
 श्राद्धं पराको मासिकेन तु । पक्षत्रयेऽपि कृच्छ्रः स्यादेकाहं पुनराब्दिके । अत ऊर्ध्वं
 न दोषः स्याच्छङ्खस्य वचनं त (य) था ॥ ३४ ॥ सर्वविप्रहतानां च शृङ्गिन्द-
 ष्टिसरीसृपैः । आत्मनस्त्यागिनां चैव श्राद्धमेपां न कारयेत् ॥ ३५ ॥ उदकं पिण्ड-
 दानं च विभेभ्यो यच्च दीयते । नोपतिष्ठति तत्सर्वमन्तरिक्षे प्रलीयते ॥ ३६ ॥
 नारायणबालिः कार्यो लोकग्रहभयान्नरैः । तथा तस्य भवेच्छ्रेयो नान्यथा वाऽब्रवीन्मुनः
 ॥ ३७ ॥ गोभूहिरण्यहरणे क्षेत्रापणशृङ्गस्य च । यमुद्दिश्य त्यजेत्प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकम्
 ॥ ३८ ॥ उद्यताः सह धावन्त एककार्येष्ववस्थिताः । यद्येकोऽपि - हनेत्तत्र सर्वे ते ब्रह्मघा-
 तकाः ॥ ३९ ॥ बहूनामेकार्येषु यद्येको मर्मघातकः । सर्वे तेशुद्धिमि (मृ)च्छन्ति
 स एको ब्रह्मघातकः ॥ ४० ॥ महापातकसंस्पर्शे स्नानमेव विधीयते । संस्पृष्टस्तु
 यदा भुङ्क्ते कृच्छ्रं सातपथं चरेत् ॥ ४१ ॥ चाण्डालभाण्डसंस्पृष्टं वापीकूपगतं

= अन्नदाता पुरोभावेति पाठः कश्चिदुपलभ्यतेऽन्यत्र । = इदमर्थं हेयम् । हन्यादिति भाव्यम् ।

जलम् । गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ ४२ ॥ चाण्डालघटमध्यस्थं यस्तोयं
 पिबति द्विजः । तत्क्षणात्क्षय(क्षिप)ते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४३ ॥ यदि न क्षिपते
 तोयं शरीरे यस्य जीर्यति । प्राजापत्यं न दातव्यं कृच्छ्र(च्छ्रं)सांतपनं स्मृतम् ॥ ४४ ॥
 चरेत्सांतपनं विप्रः प्राजापत्यं तु क्षत्रियः । तदर्थं तु चरद्वैश्यः पादं शूद्रस्य दापयेत्
 ॥ ४५ ॥ यस्य चाण्डालि(ली)संयोगो भवेत्कश्चि(त्कचि)दकामतः । तस्य सांतपनं
 कृच्छ्रं स्मृतं शुद्ध्यर्थमात्मनः ॥ ४६ ॥ चाण्डालोदकसंस्पृष्टः स्नात्वा विप्रो विशु-
 द्ध्यति । [*तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४७ ॥ आजानु स्नानमात्रं
 स्यादानाभेश्च विशोधनम् । अत ऊर्ध्वं त्रिरात्रं स्याच्छरीरस्पर्शने मलम् ॥ ४८ ॥
 रजस्वला तु संस्पृष्टा श्वानचाण्डालवायसैः । तावत्तिष्ठेन्निराहारः(रा) स्नात्वा कालेन
 शुद्ध्यति] ॥ ४९ ॥ अस्थिभङ्गः गवां कृत्वा चाण्डालस्य च च्छेदनम् । पातनं चैव
 शूङ्गस्य मासार्धं व्याप(याव)कं चरेत् ॥ ५० ॥ यवसस्त्रावबोढव्यो यावद्बोहेत तद्बृहे(?)
 तद्वर्णा च सुगां दत्त्वा ततः पापात्प्रमुच्यते ॥ ५१ ॥ हले वा शकटे चैव दुर्वलं यो नियो-
 जयेत् । प्रत्यवाये समुत्पन्ने ततः प्राप्नोति गोवधम् ॥ ५२ ॥ अतिवाह्यातिदोहाभ्यां
 नासिकाभेदने तथा । नदीपर्वतसंरोधे पादोनं व्रतमाचरेत् ॥ ५३ ॥ एकं च बहुभिः
 कैश्चिद्देवाद्व्यापादितं क्वचित् । कृच्छ्रपादं तु हत्यायाश्चरेयुस्ते पृथक्पृथक् ॥ ५४ ॥
 एकपादं चरेद्रोधे द्वौ पादौ बन्धने चरेत् । योक्त्रे च पादहीनं स्याच्चरेत्सर्वं निपातने
 ॥ ५५ ॥ रोमाणि प्रथमे पादे द्वितीयं च(चा) श्मघातनम् । तृतीयं(ये)तु शिखा
 धार्या सशिखं तु निपातने ॥ ५६ ॥ केशानां रक्षणार्थाय द्विगुणं व्रतमाचरेत् ।
 द्विगुणव्रते समादिष्टे द्विगुणे(णा)दक्षिणा भवेत् ॥ ५७ ॥ राजा वा राजपुत्रो वा
 ब्राह्मणो वा बहुश्रुतः । अकृत्वा वपनं तेषां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ५८ ॥ अन्येषां
 नखकर्णानां बाहोर्निर्मोचनं तथा । सायं संगोपनार्थाय न दुष्येद्रोधबन्धयोः ॥ ५९ ॥
 यन्त्रिते गोषिकित्साया मूढगर्भाविमोचने । यत्ने कृते विपद्येत प्रायश्चित्तं न विद्यते
 ॥ ६० ॥ औषधं स्नेहमाहारं दत्तं गोब्राह्मणाय च । यदि काश्चि(काचि)द्विपात्तिः
 स्यात्प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ६१ ॥ स्नेहाद्वा यदि वा लोभाद्भयादज्ञानतोऽपि वा ।

+ एतच्छिद्धान्तर्गतं न विद्यते क. पुस्तके ।

कुर्वन्त्यनुग्रहं ये तु तत्पापं तेषु गच्छति ॥ ६२ ॥ बालस्त्वन्तर्दशाहे तु प्रेतत्वं यदि
 गच्छति । सद्य एव विशुद्धिः स्यान्नाशौचं नैव सूतकम् ॥ ६३ ॥ आदन्तजन्मनः
 सद्य आचूडान्नैशिकी स्मृता । त्रिरात्रं तु व्रतदेशा दशरात्रमतः परम् ॥ ६४ ॥ *अहस्त्व-
 दत्तकन्याया बालेषु च विशोधनम् । कुर्वन्नैवाशनौ यात मातुलश्रोत्रिये यथा(?) ॥ ६५ ॥
 ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेदाधानं नैव कारयेत् । अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शङ्खस्य वचनं
 यथा ॥ ६६ ॥ आममांसं घृतं क्षौद्रं स्नेहाश्च फलसंभवाः । म्लेच्छभाण्डास्थिता ह्येते
 निष्क्रान्ताः शुचयः स्मृताः ॥ ६७ ॥ दिवा कपित्थच्छायासु रात्रौ दाधिगमीषु च ।
 धात्रीफलेषु सप्तम्यामलक्ष्मीर्वसते सदा ॥ ६८ ॥ स(शू)र्षवातनखाग्रान्तकेशवन्ध[प]-
 टोदकम् । मार्जनीरेणुसंस्पर्शो हन्ति पुण्यं दिवाकृतम् ॥ ६९ ॥ अर्धवासास्तु यः
 कुर्याज्जपहोमक्रिया द्विजः । तत्सर्वं राक्षसं विद्याद्वहिर्जानु च यत्कृतम् ॥ ७० ॥
 यत्र यत्र च संकीर्णं पश्यत्यात्मन्यसंशयम् । तत्र तत्र तिलैर्होमो गायत्र्यावर्तनं तथा ॥ ७१ ॥
 इति लघुशङ्खस्मृतिः ॥

समाप्तेयं लघुशङ्खस्मृतिः ।

[लघु]शातातपस्मृतिः ।

शातातपस्य महर्षेर्धर्मशास्त्रं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ ब्राह्मणं हत्वा तस्य शिरः-
 कपालमादाय तीर्थान्तरं संचरेदात्मनः पापकीर्तनं कुर्वन्द्वादशाब्दैर्विशुध्यति ॥ २ ॥
 अथाश्वमेधं पश्यति तद्वर्शनाच्छुद्धो भवति ॥ ३ ॥ सुरापस्य तप्तसुरापाने शुद्धिः
 स्यात् ॥ ४ ॥ ब्राह्मणसुवर्णहरणे राजसंनिधानात्सोमपानेन शुद्धिः स्यात् ॥ ५ ॥
 गुरुदाराभिर्गामिनस्तप्तायसीपारिष्वञ्जनेनैव शुद्धिः ॥ ६ ॥ एषां यो येन संवध्यते
 तस्य तदेव प्रायश्चित्तं भवति ॥ ७ ॥ यावकीयं चतुर्थकालं संविशेत् ॥ ८ ॥ नकु-
 लभोजने लघुनपलाण्डुगृञ्जनभक्षणे तप्तकृच्छ्रम् ॥ ९ ॥ उष्ट्रीखरीमानुषीक्षीरपाने
 पुनरुपनयनं कृच्छ्रं च ॥ १० ॥ शूद्रोच्छिष्टभोजने त्रिरात्रम् ॥ ११ ॥ सुराभाण्डो-
 दकपाने छर्दनं घृतप्राशनमहोरात्रं च ॥ १२ ॥ अनुदकमूत्रपुरीषकरणे ष्व(श्व)-
 काकस्पर्शने सचैलस्नानं महाव्याहृतिमाचरेत् ॥ १३ ॥ काकविष्टोपघाते हव्यकव्या-
 भिगमने तदेव व्रतम् ॥ १४ ॥ मृतवत्सायाः क्षीरप्राशने वृथामांसस्य भक्षणे प्राजा-
 पत्यम् ॥ १५ ॥ अग्रेरुत्सादने मांसस्यर्थे(स्पर्शे) काकश्वानमण्डूकमूषकंदर्दुरनकुला-
 दीन्हत्वा यानि चान्यानि भूतानि एषामनुक्तप्रायश्चित्तेषु वधं कृत्वा प्राजापत्यं
 समाचरेत् ॥ १६ ॥ अस्नाताशी अयाजी च विप्रकीर्णो भवेदद्विजः । न तारयति
 दातारं नाऽऽत्मानन्त(नं स)परिग्रहम् ॥ १७ ॥ अस्नाताशी मलं भुङ्क्ते अयाजी पूय-
 शोणितम् । अहू(हु)ताशी कृमिं भुङ्क्ते अदाता विषमश्रुते ॥ १८ ॥ पकं वा यदि
 वा चाऽऽमं यस्य नाश्नाति वै द्विजः । भुक्त्वा दुरात्मनस्तस्य द्विजश्चाद्रायणं चरेत्
 ॥ १९ ॥ अथोपपातकान्याहुः ॥ २० ॥ अग्युत्सादी कन्यादूपी स्त्रीघाती[वृषणाभि-
 घाती] गोघ्नः शूद्रघाती कुमारघाती यामि(पति)नव्यवहारी ये तेषां प्रायश्चित्तानि ॥ २१ ॥
 अग्न्युत्सादने कृच्छ्रम् ॥ २२ ॥ कन्यादूपणेऽर्धपादम् ॥ २३ ॥ स्त्रीघाती पण्मासा-
 न्कृच्छ्रेण ॥ २४ ॥ वृषणाभिघाते प्राजापत्यम् ॥ २५ ॥ गोघ्नस्त्रीन्मासा-

न्राजापत्यं कुर्याद्गोमतीं च जपेद्विद्याम् ॥ २६ ॥ शूद्रवधे तप्तकृच्छ्रेण मासं वर्तयेत् ॥ २७ ॥
 कुमारघाती पयोभक्षो मासं गोष्ठे वसेत् ॥ २८ ॥ पतितव्यवहारी तप्तकृच्छ्रेण
 शुध्यति ॥ २९ ॥ * आहस्त्यश्वदातारि वधे शूद्रवदकामकृते प्रायश्चित्तं समा-
 चरेत् ॥ ३० ॥ प्राणायामास्त्रयस्तस्य ब्रह्मतं मास्य विशुध्यति ॥ ३१ ॥ विवाह-
 येन सगोत्रां समानप्रवरां तथा । तस्याः [कथंचित्] संबन्धेऽ[प्य]तिकृच्छ्रं चरे-
 दद्विजः ॥ ३२ ॥ य उद्वहेत्सगोत्रां = दुहितरं चैव मातुलाम् (?) । पितृभिः सह तुल्यः
 स्यात्स तु चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३३ ॥ नोद्वहेत्कपिलां कन्यां नाधिकाङ्गीं न रोगि-
 णीम् । नातिलोमिकां नालोमिकां न वाचाटां न पिङ्गलाम् ॥ ३४ ॥ नर्क्षवृक्षनदी-
 नाङ्गीं न च भीषणनामिकाम् ॥ ३५ ॥ यस्यास्तु न भवेज्जाता न विज्ञायेत वा
 पिता । नोपयच्छेत् तां कन्यां पुत्रिकाधर्मशङ्कया ॥ ३६ ॥ असपिण्डा तु या मातु-
 रसगोत्रा च या पितुः । सा विवाहा द्विजातीनां दारकर्मणि मैथुने ॥ ३७ ॥ हंस-
 स्वनं मेघवर्णी मधुपिङ्गललोचनाम् । तादृशीमुद्वहेत्कन्यां स चैल(वं)सुखमृच्छ-
 ति ॥ ३८ ॥ दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते । परिवेत्ता स विज्ञेयः परि-
 विच्छिस्तु पूर्वजः ॥ ३९ ॥ परिविच्छिः परिवेत्ता यया च परिविद्यते । सर्वे ते नरकं
 यान्ति दातृयाजकपञ्चमाः ॥ ४० ॥ क्लीवे देशान्तरस्थे पतिते प्रव्रजिते तथा । दारा-
 ग्निहोत्रसंयोगे न दोषः परिवेदने ॥ ४१ ॥ नाग्रयः परिविन्दन्ति वेदा न च तपो न
 च । न च श्राद्धं कनिष्ठस्य विरूपा या च कन्यका ॥ ४२ ॥ यस्मिंस्तु कुलशीलानि
 न दृशेरन्कदाचन । न सत्याकरणं तत्र न च कन्यानृतं भवेत् ॥ ४३ ॥ उद्वाहिता
 च या कन्या न संप्राप्ता च मैथुनम् । भर्तारं पुनरभ्येति यथा कन्या तथैव सा ॥ ४४ ॥
 समुद्रह्य तु तां कन्यां सा चेदक्षतयोनिः । कुलशीलवते दद्यादिति शातातपोऽब्र-
 वीत् ॥ ४५ ॥ ग्रन्थापनं प्र(प्रा)ध्ययनं प्रश्नपूर्वं प्रतिग्रहम् । दानाध्ययनवादार्यं
 षड्विधो वेदविक्रयः ॥ ४६ ॥ यत्तद्विक्रयनिर्दिष्टं स्त्रीषु यच्चापितं धनम् । न देयं
 पितृदेवेभ्यो यच्च क्लीबादुपाजितम् ॥ ४७ ॥ अनियोगेन यो दद्याद्ब्राह्मणाय प्रति-
 ग्रहम् । स पूर्वं नरकं याति ब्राह्मणस्तदनन्तरम् ॥ ४८ ॥ वेदाक्षराणि यावन्ति
 निमुक्तादनुकारणात् । तावता ब्रह्महृत्यैव ब्रह्मविक्रयनिर्दिशेत् (?) ॥ ४९ ॥ वैश्व-
 देवेन ये भीता आतिथ्याच्च वहिष्कृताः । सर्वे ते वृपला ज्ञेयाः शास्त्रवेदा अपि
 द्विजाः ॥ ५० ॥ येषामध्ययनं नास्ति ये च वैचिदनमयः । न कुलं श्रोत्रियं येषां

* इत आरभ्य विशुष्यतीत्यन्तग्रन्थो ग पुस्तके न विद्यते । = तदुद्विहतामिति सवपुस्तकपाठः ।

सर्वे ते शूद्रधर्मिणः ॥ ५१ ॥ अकृत्वा वैश्वदेवं तु ये भुञ्जन्त्यग्न्यामिकाः । वृषा
 तेनान्नपाकेन काकयोनिं व्रजन्ति ते ॥ ५२ ॥ प्रियो वा यदि वा द्वेष्यो मूर्खः पण्डित एव
 च । वैश्वदेवे तु संप्राप्तः सोऽतिथिः स्वर्गसंकमः ॥ ५३ ॥ नैकग्रामीणपतिथिं पूर्व-
 संगतिकं तथा । उपस्थितं गृहं विद्याज्जार्था यत्राश्रयोऽपि वा ॥ ५४ ॥ अनिमित्त-
 मनाहृतं देवकालमुपस्थितम् । अतिथिं तं विजानीयान्नातिथिः पूर्वसंगतः ॥ ५५ ॥
 यानन्मात्राशनो वा स्याद्धृताशी स्नातको द्विजः । तस्यान्नस्य चतुर्भागं हन्तकारं
 विदुर्बुधाः ॥ ५६ ॥ ग्राममात्रं भवेद्भिक्षा पुष्कलं तु चतुर्गुणम् । पुष्कलानि च
 चत्वारि हन्तकारो विधीयते ॥ ५७ ॥ आरूढो नैष्टिकं धर्मं यस्तु व्यावर्तयेत्पुनः ।
 चान्द्रायणं चरेन्मासमिति शातातपोऽब्रवीत् ॥ ५८ ॥ आरूढपतितोत्पन्नो ब्राह्मणो
 वृषलेन च । उर्ध्वा तार्वतिचाण्डालां सगोत्रायां तु जायते ॥ ५९ ॥ यस्तु प्रव्रजितो
 भूत्वा पुनः सेवेत मैथुनम् । पटिवर्षसहस्राणि विष्टायां जायते कृमिः ॥ ६० ॥
 चाण्डाल्यां विश्रुतो विप्राः परिव्राजकतापसाः । तैर्जातानि अपत्यानि चाण्डालैर्नरकं
 वसेत् ॥ ६१ ॥ रपन्दिते बुद्धिजातीनां भिन्नभाजनभोजने । पञ्चगव्येन शुद्धिः स्या-
 दिति शातातपोऽब्रवीत् ॥ ६२ ॥ अभोज्यं ब्राह्मणस्यान्नं वृषलेन निमन्त्रितम् ।
 तथैव वृषलस्यान्नं ब्राह्मणेन निमन्त्रितम् ॥ ६३ ॥ ब्राह्मणान्नं ददच्छूद्रः शूद्रान्नं
 ब्राह्मणो ददत् । उभावेतावभोज्यान्नौ भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ६४ ॥ पितृवै-
 श्वमनि या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता । भ्रूणहत्या पितुस्तस्याः सा कन्या वृषली
 रमृता ॥ ६५ ॥ उपनिक्षेपधर्मेण शूद्रान्नं पचति द्विजः । अभोज्यं तु भवेदन्नं स च
 विप्रः पुरोहितः ॥ ६६ ॥ शूद्रान्नं शूद्रसंकल्पः शूद्रेण सह वासनम् । शूद्राह्ना (ज्ज्ञा)
 नागमः कश्चिज्ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥ ६७ ॥ शूद्राक्रोपहता विप्रा विह्वला रतिलाल-
 साः । भ(धा)रिताः किं करिष्यन्ति निर्विपा इव पन्नगाः ॥ ६८ ॥ शूद्रादाहत्य निर्वपिं
 ये पचन्ति द्विजातयः । ते यान्ति नरकं घोरं ब्रह्मतेजोविवर्जिताः ॥ ६९ ॥ अग्निहोत्रफलं
 नित्यं वैश्वदेवतर्गतम् । सर्वं तु नश्यते चैव शूद्रान्नपचने कृते ॥ ७० ॥ हस्तदत्तास्तु
 ये स्नेहा लवणव्यञ्जनादयः । दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुञ्जीव क्लिप्तिम् ॥ ७१ ॥
 आयसेन तु पात्रेण यदन्नमुपनीयते । भोक्ता विष्टासमं भुङ्क्ते दाता च नरकं
 व्रजेत् ॥ ७२ ॥ दन्तधावनमङ्गुल्या प्रत्यक्षलवणं च यत् । मृत्तिकाभक्षणं चैव
 तुल्यं गोमान्नभक्षणैः ॥ ७३ ॥ मुखे पशुपिते नित्यं भवत्यप्रयतो नरः । तस्मात्सर्व-
 प्रयत्नेन भक्षयेदन्तधावनम् ॥ ७४ ॥ पुष्पाणि क्षारवस्त्राणि गन्धमालाह्वलेपनम् ।
 उपवासे न शुध्यन्ति दन्तधावनमञ्जनम् ॥ ७५ ॥

अन्यतो वसते मूर्खो दूरेणापि बहुश्रुतः । बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यति-
क्रमः ॥ ७६ ॥ ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविजिते । ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न
हि भस्मनि हूयते ॥ ७७ ॥ संनिकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् । भोजने
चैव दाने च दहत्यासप्तमं कुलम् ॥ ७८ ॥ देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन च ।
कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥ ७९ ॥ देवद्रव्यं द्विजप्रोक्तं ब्रह्मस्वं
ब्राह्मणेन्द्रियम् । वियोन्यां क्रियते यच्च तेन नास्ति व्यतिक्रमः ॥ ८० ॥ मा दद-
स्वेति यो ब्रूयाद्दोषविब्राह्मणेषु च । तिर्यग्योनिषु गत्वा वै चाण्डालेष्वभिजायते
॥ ८१ ॥ यत्तु वाचा प्रतिज्ञातं कर्मणा नो (चो) पपादितम् । त्राणं तद्धर्मसंयुक्त-
मिह लोके परत्र च ॥ ८२ ॥ वेदविद्याव्रतस्नांति श्रोत्रिये गृहमागते । मोह (द)
न्त्योपधयः सर्वा यास्यामः परमां गतिम् ॥ ८३ ॥ नचा (वा) शौचे परिभ्रष्टे
विप्रे वेदविवाजिते । दीयमानं रुदत्यन्नं किं मया दुष्कृतं कृतम् ॥ ८४ ॥ मन्त्रपूतं
तु यच्च मन्त्रमस्त्राय च दीयते । हरतं कृन्तति दातुस्तु भोक्तुर्जिह्वां निकृन्तति ॥ ८५ ॥
यावतो ग्रसते पिण्डान्हव्यकर्ण्येष्वमन्त्रावित् । तावतो ग्रसते प्रेत्य दीप्तान्धूलानयोगु-
हान् ॥ ८६ ॥ मधुमांससुगसोमं लाक्षालवणमेव च । एतेषां विक्रयेणैव द्विजश्वा-
न्द्रायणं चरेत् ॥ ८७ ॥ गवां श्वासोदकस्नाने महानघाश्च संगमे । समुद्रदर्शने चैव
शुना दष्टः शुचिर्भवेत् ॥ ८८ ॥ अव्रती सव्रती चापि शुचा दष्टो द्विजोत्तमः ।
हिरण्योदकमिभं तु घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ८९ ॥ यदा न दृश्यते सोमः प्राय-
श्चित्तं कथं भवेत् । यां दिशं व्रजते सोमस्तां दिश त्ववलोकयेत् । सोममार्गेण सा
पूता पञ्चमव्येन शुध्यति ॥ ९० ॥ ब्राह्मणब्रह्मर्षेण (णो) द्वारैः पूयशोणितसंभवे ।
कृमिरूपयते यस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ९१ ॥ गवां मूत्रपुरीषेण त्र्यहं स्नात्वा
यथाक्रमम् । ततः क्षीरघृतं प्राश्य कृमिदष्टो विशुध्यति ॥ ९२ ॥ वृथान्नमधुमांसानि
यस्तु नाश्नाति स व्रती । त्रीण्यहानि उपवसेदेकाहमुदके वसेत् ॥ ९३ ॥ रात्रौ
श्राद्धं न कुर्वीत राहोरन्यत्र दर्शनात् । संध्ययोरुभयोश्चैव न कुर्वीत कदाचन ॥ ९४ ॥
अकृत्वा मातुलायां तु यः श्राद्धं प्रविशयेत् । तस्य क्रोधसमाविष्टा हिंसामिच्छन्ति
मातरः ॥ ९५ ॥ सदैवं भोजयेद्विप्राञ्छ्राद्धमेव प्रवर्तते । अश्नन्ति चान्यथा धर्मं
सदैवासुरराक्षसाः ॥ ९६ ॥ पूर्वं प्रा (पा) णिषु यदन्नं यच्चान्नमुपकल्पितम् ।
तेनैव सह भोक्तव्यं पृथक्श्राद्धं न विद्यते ॥ ९७ ॥ द्वा द्वैवे पार्वणे विमः (प्रौ)
प्राङ्मुखो उपवेशयेत् । त्रीन्पिण्डे च उदङ्मुखान्पितृणां तृप्तिहेतवे ॥ ९८ ॥ यन्नेन
भोजयेच्छ्राद्धे बह्वृचं वेदपात्रगम् । शाखान्तगमधाध्वर्युं छन्दोगं वा समाप्तिरुम्
॥ ९९ ॥ छन्दोगं भोजयेच्छ्राद्धे वैश्वदेवे तु बह्वृचम् । शान्तिकर्माणि चाध्वर्युं स्वर्गं
(र) कर्मण्ययर्वणम् ॥ १०० ॥

१ क. ब. द. अक्षतो । २ क. ख. 'स्नाने शो' । ३ क. द. 'ज्येष्ठ म' । ४ ख. 'तरेषु प'
५ घ. 'रेषु प' । ६ क. 'देन भो' । ७ ग. 'युं छन्दो' । ८ ग. 'स्वर्गान्' ।

पक्षपकरणे चापि जायते स्वयमेव तु । अर्था(धो)पदापयेदक्षं भोज्यं तदद्विजसत्तमैः
 ॥ १२४ ॥ चित्तिहृत्तातिशयपथदालो वेदविक्रयी । एतान्वै ब्राह्मणः स्पृष्ट्वा सचैलो
 जल्माविरोत् ॥ १२५ ॥ अग्न्यगारे गर्वा गोष्ठे देवतानां च संनिधौ । आहारे
 जपकाले च पादुकां च विवर्जयेत् ॥ १२६ ॥ शिरः प्रावृत्त्य कण्ठं वा अप्सु मुक्त-
 शिखोऽपि वा । अकृत्वा पादशौचं तु आचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥ १२७ ॥ खलक्षेत्र-
 गतं धान्यं वापीकूपगतं जलम् । अभोज्यादपि तद्ग्राह्यं यद्य गोष्ठगतं पयः ॥ १२८ ॥
 अनान्नाशेषु[च] कथं कथं चिदिति चेद्वदेत् । यामाशिपं द्विजा ब्रूयुः स धर्म परमः
 स्मृतः ॥ १२९ ॥ यो वेदितिशिरा भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते दाक्षिणामुखः । सोपानत्कश्च
 यो भुङ्क्ते तद्वै रक्षासि भुङ्जते ॥ १३० ॥ यातुधानाः पिशाचाश्च राक्षसाः क्रूरक-
 र्मिणः । हरन्ते रसमन्नस्य मण्डलेन विवर्जितम् ॥ १३१ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च
 श्रीर्हृताशन एव च । मण्डलान्युपजीवन्ति तस्मात्कुर्वन्ति मण्डलम् ॥ १३२ ॥ ब्राह्म-
 णस्य चतुष्कोणं त्रिकोणं क्षाप्रियस्य च । वैश्यस्य मण्डलं प्रोक्तं शूद्रस्य प्रोक्षणं
 स्मृतम् ॥ १३३ ॥ दन्तलघ्रे फले मूले भुक्तशेषानुलेपने । ताम्बूले चक्षुस्खण्डे च
 नोच्छिष्टो भवति द्विजः ॥ १३४ ॥ न स्नानमाचरेद्भुक्त्वा नाऽऽतुरो न महानिशि ।
 न वासोभिः सहाजस्रं नाविज्ञाते जलाशये ॥ १३५ ॥ नोत्सङ्गे भाजने कृत्वा
 भुङ्क्षीत स्नातको द्विजः । न च पाणितले कृत्वा शयने न च माँ(आ)सने ॥ १३६ ॥
 अशुचिं स्पृशते यस्तु एक एव स दुष्यति । तं स्पृष्ट्वाऽन्यो न दुष्येत सर्वद्रव्येष्वयं
 विधिः ॥ १३७ ॥ बहूनामेकलग्नानां यद्येकोऽप्यशुचिर्भवेत् । अशौचं तस्य मांसस्य
 नेतरेषां कटाचनं ॥ १३८ ॥ नाश्रीयादेकयस्त्रेण न नम्रः स्नानमाचरेत् । न विष्मृशं
 पथि कुर्यान्न भस्मनि न गोमये ॥ १३९ ॥ भद्रं भद्रमिति ब्रूयान्द्रामित्येष वा पुनः ।
 शुष्कवैरं विवाहं च न कुर्यात्केनचित्सह ॥ १४० ॥ गवाघ्रातानि कांसवानि शूद्रो-
 च्छिष्टानि यानि च । शुध्यन्ति दशभिः क्षारैः श्वकाकोपहतानि च ॥ १४१ ॥
 अयने दानमादौ स्याद्विपुले मध्यवर्तिनि । पटशीतिमुखेऽतीते समन्ताश्चन्द्रसूर्ययोः
 ॥ १४२ ॥ कुर्याद्वाह्मीणि कर्माणि स्वभार्यापोषणं परम् । ऋतुकालाभिगामी च
 भ्रात्रोति परमां गतिम् ॥ १४३ ॥ ऋतुमतीं तु यो भार्या संनिधौ नोपगच्छति ।
 तस्या रजासि तन्मासं पितरस्तस्य शेरते ॥ १४४ ॥ अयनादौ तदा दद्याद्द्रव्यमिष्टं
 शुभे वसन् । पटशीतिमुखे चैव विमुक्ते चन्द्रसूर्ययोः ॥ १४५ ॥ अर्वाकपोदश्च विज्ञेयां
 नाड्यः पश्चाच्च षोडश । कालः दुष्योऽर्कसंक्रान्त्यां विद्वद्भिः परिकीर्तितः ॥ १४६ ॥

संक्रान्त्यां यानि दत्ता च (नि) कव्यानि ब्राह्मणैः सह । तानि नित्यं ददात्यर्कः
 पुनर्जन्मानि जन्मानि ॥ १४७ ॥ अधिगम्य तु यज्ज्ञानं यच्च दानमुपाजितम् । विद्यते
 सागरस्यान्तो दानस्यान्तो न विद्यते ॥ १४८ ॥ प्रत्यक्षाणि च दत्तानि ज्ञानं च
 निरहंकृतम् । तपांसि च सुगुप्तानि तेषां फलमनन्तकम् ॥ १४९ ॥ शतमिन्दुक्षये
 दानं महत्त्वं तु दिनक्षये । विषुवेऽशतसाहस्रमाका[शे] चैत्यनन्तकम् ॥ १५० ॥ अयनेषु
 च यद्वत् पड्यातिमुखे तथा । चन्द्रसूर्योपरागे च दत्तं भवति चाक्षयम् ॥ १५१ ॥ चन्द्र
 मूर्धग्रेहे नाग्राह्यात् प्रतिमुक्तयोः । अमुक्तयोरस्तगयोः स्नात्वा दृष्ट्वा परेऽहनि ॥ १५२ ॥
 मर्त्ये देवलोके दत्तपमतिष्ठं चार्धुषिके । सोमविक्रयिणे विष्टाऽभि(दत्तं) जायते पूयशोणितम्
 ॥ १५३ ॥ मय (स) देवल्लोके दत्तं ते (ने) ह ता (ना) मुत्र तद्भवेत् ॥ १५४ ॥ चण्डालान्य-
 म्निगो गन्धर्व भक्ष्या च प्रतिमृश च । पतत्यज्ञानतो विप्रो ज्ञानान्सारम्यं तु गच्छति
 ॥ १५५ ॥ तद्वत् सर्वं मरुदयामि सर्वपापप्रणाशनम् । अनादिष्टेषु सर्वेषु ब्रह्मकूर्चं विधीयते
 ॥ १५६ ॥ मरीचमरणे तीर्थे हरे चान्तर्जलेऽपि वा । धौतवासा विशुद्धात्मा जपे
 हरेऽभिहितः ॥ १५७ ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् । निर्दिष्टं
 दत्तत्वेन च दत्तं वायशोरनम् ॥ १५८ ॥ गोमूत्रैकपलं दद्यादधीऽमुष्टुनं गोम-
 यः । क्षीरं सप्तपलं दद्यात्पदमेकं कुशोदकम् × ॥ १५९ ॥ गायत्र्याऽऽमृतं गोमये
 सप्तपदेति गोमयम् । आग्रायम्येति च क्षीरं दधिकाष्ठेति च दधि ॥ १६० ॥
 देहोऽपि शुद्धमिन्द्राभ्यं देवभ्यं त्वा कुशोदकम् । ब्रह्मकूर्चं सर्वपापपाहि हरेति
 स्मरन्नेह ॥ १६१ ॥ अथ येन पलाशेन पत्रपत्रेण वा पिबेत् । अथ वा नाश्रपात्रेण ब्रह्म-
 चरैश्च हि ॥ १६२ ॥ अथ येन स्वादा गोमायसनादा । उरावनी । उदरिणा । मा-
 नस्योदरे । नाभ्यां च दृष्ट्वात् ॥ १६३ ॥ प्रजापते न नन्देनाभ्यं दद्यात्प्राय-
 स्फलहेतुं हि ॥ १६४ ॥ अथ येन प्रणवेन च उद्वेग्य प्रणवेन च । आग्रायम्यं पत्र-
 पत्रेण च हि ॥ १६५ ॥ यत्र दृष्टिर्निमित्तं हि सर्वपापप्रणाशनम् । अ-
 स्तोत्रं च हरेऽभिहितं च ॥ १६६ ॥ दर्शितुमशक्यं मोक्षमयं यैः । तैः ।
 तैः चानुष्ठुतं च । अथ येन च दत्तं चानुष्ठुतं च ॥ १६७ ॥
 दत्तं चानुष्ठुतं च । अथ येन च दत्तं चानुष्ठुतं च ॥ १६८ ॥

च न च स्वस्थैः कदाचन ॥ १६९ ॥ स्वस्थः सन्कु(स्थो न कु?)रुते मूढो व्रत-
नियमो यो द्विजः । तद्वशात्ते तु कर्तारः पतन्ति नरकेषु वै ॥ १७० ॥ धर्मशास्त्रं
समारूढो वेदखड्गधरो द्विजः । विद्वान्स्वयं तु यद्व्यूयात्स धर्मः परमः स्मृतः
॥ १७१ ॥ अस्तिद्वमिति यद्वाक्यं वदन्ति क्षितिदेवताः । प्रणम्य शिरसा ग्राह्यमग्नि-
ष्टोमफलैः सह ॥ १७२ ॥ शातातपमिति ख्यातं धर्मशास्त्रोत्तमोत्तमम् । एतज्ज्ञात्वा
द्विजः सम्यग्याति ब्रह्म सनातनम् ॥ १७३ ॥

इति श्रीशातातपमहर्षिप्रोक्तं धर्मशास्त्रं संपूर्णम् ॥

समाप्तेयं [लघु] शातातपस्मृतिः ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

लघुहारीतस्मृतिः ।

हारि(री)तेनैवमाख्यातं लोकानां हितकाम्यया । प्रायश्चित्तं चिकित्सार्थमेतत्प्रादुर्भू-
नीपिणः ॥ १ ॥ श्वविष्टां काकविष्टां वा कङ्कगृध्रनरस्य च । अधोच्छिष्टं तु
संसृज्य सचैलो जलमाविशेत् ॥ २ ॥ ऊर्ध्वोच्छिष्टं तु संस्पृश्य प्रायश्चित्तं विनिर्दि-
शेत् । उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३ ॥ रजस्वला तु या नारी श्वानं
काकपथं स्पृशेत् । प्रायश्चित्तं कथं तस्या येन शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥ अतिक्रान्ते
त्रिरात्रे तु स्नानं कृत्वाऽऽर्द्रवाससा । त्रिरात्रं क्षपयेदूर्ध्वमेकरात्रमथः सिपेत् ॥ ५ ॥
नियमस्था व्रतस्था स्त्री रजः पश्येत्कथंचन । त्रिरात्रं तु सिपेदूर्ध्वं व्रतशेषं समाचरेत्
॥ ६ ॥ उच्छिष्टं तु द्विजातिश्च रजस्वी यदि संस्पृशेत् । उपवासस्त्वधोच्छिष्टं ऊर्ध्वोच्छिष्टे
ज्येष्ठं सिपेत् ॥ ७ ॥ विष्मूत्रं यस्तु गृह्णाति वाचा वा दायको भवेत् । ग्रहणे तप्तकृच्छ्रं
स्यादेकादशेतेन स्पृशेत् ॥ ८ ॥ यद्रजः श्लेष्मणः स्वेदो गात्राणां च मलानि च ।
प्रमादान्मुखमंस्पृष्टे पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ९ ॥ उच्छिष्टं तु यदा स्पृष्टश्चण्डालाग्नेः
कथंचन । ऊर्ध्वोच्छिष्टं तु संस्पृश्य द्विजः सातपथं चरेत् ॥ १० ॥ = अधोच्छिष्टो
यदा स्यात्तु प्रायश्चित्तं भवेदिदम् । त्रिरात्रमुपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११ ॥
उच्छिष्टः संस्पृश्येद्यस्तु नटे रजर्कमेदकान् । अधोच्छिष्टो यदा स स्यादेकरात्रमभोज-
नम् ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वोच्छिष्टो यदा नृ स्यान्प्रायश्चित्तं भवेदिदम् । उपवासश्चिरात्रं
स्याद्घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ १३ ॥ + अन्यजः पतितो वाऽपि निगूढो यश्च
निष्ठति । विज्ञाने नृ वनः पश्चाद्विभिः कृच्छ्रैर्विशोधनम् ॥ १४ ॥ उद्धृतं दयिमंस्कारं
ज्वालन्स्पृष्टं च मृन्दयद् । कृच्छ्रं चान्द्रायणं कुर्यान्प्रावर्तीयं पुनर्द्विजः ॥ १५ ॥
चाष्टालम्ब्य तु पानीयं ब्राह्मणश्च यदा पिबेत् । पद्माग्रमुपशामेन पञ्चगव्येन
शुद्ध्यति ॥ १६ ॥ रजस्वला तु संस्पृष्टा प्राप्नुयत्ककुबहुदः । श्वानं कृत्वा सिपेत्ता-
वदादकन्दस्य दर्शनम् ॥ १७ ॥

= इति लघुहारीतस्मृतिः समाप्तः । इति लघुहारीतस्मृतिः समाप्तः । इति लघुहारीतस्मृतिः समाप्तः ।

१ इति लघुहारीतस्मृतिः समाप्तः । इति लघुहारीतस्मृतिः समाप्तः । इति लघुहारीतस्मृतिः समाप्तः ।

शिखां छिन्दन्ति ये केचिद्द्वैराग्याद्वैरतोऽपि वा । पुनःसंस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्षा द्वि-
जातयः ॥ १८ ॥ मोहाच्छिन्दन्ति ये केचिद्द्विजातीनां शिखां नराः । चरेद्युस्ते
दुरात्मानः प्राजापत्यं विशुद्धये ॥ १९ ॥ स्त्रीशूद्रौ तु शिखां छित्वा क्रोधाद्वैराग्य-
तोऽपि वा । प्राजापत्यं प्रकुर्यातां निष्कृतिर्नान्यथा भवेत् ॥ २० ॥ विना यज्ञोपवी-
तेन द्विजातिर्यद्युपस्पृशेत् । *प्राजापत्यं प्रकुर्वीत निष्कृतिर्नान्यथा भवेत् ॥ २१ ॥
नोपस्पृष्टं भवेत्तेन उच्छिष्टस्तु स उच्यते ॥ २२ ॥ विना यज्ञोपवीतेन भुङ्क्ते तु ब्राह्म-
णो यदि । स्नानं कृत्वा जपं कुर्वन्नुपवासेन शुध्यति ॥ २३ ॥ अगुरुच्छिष्टमश्रीया-
द्ब्रह्मचारी कथंचन । स्नात्वा मौनोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २४ ॥ ब्रह्मचारी
यदा भुङ्क्ते शूद्रान्नं ज्ञानदुर्बलः । पराकेण विशुद्धिः स्यान्निष्कृतिर्नान्यथा भवेत् ॥ २५ ॥
उच्छिष्टं क्षत्रियविशोः शूद्रस्यापि कथंचन । ब्रह्मचारी यदाऽश्रीयात्तस्य शुद्धिः कथं
भवेत् ॥ २६ ॥ उपवासं नरः कृत्वा द्वादशाहं पृथक्पृथक् । कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति
ब्रह्मचारी न संशयः ॥ २७ ॥ + औषधं स्नेहमाहारं ददद्ब्रह्मणेषु च । दीयमाने
विपत्तिः स्यात्पुण्यमेव न पातकम् ॥ २८ ॥ अस्थिमङ्गं गवां कृत्वा लाङ्गूलस्य
च कर्तेनम् । पातनं शृङ्गकर्णानां मासार्धं यावकं पिवेत् ॥ २९ ॥ वोढव्यस्तु पशु-
स्तावद्यावद्बृहन्नो भवेत् । तदूपां दक्षिणां दत्त्वा ततः पापाद्विमुच्यते ॥ ३० ॥ यत्र
यत्र स्थितो गोघ्नः प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् । दशरात्रमनाहारः पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३१ ॥
ब्राह्मणानां स्पृशेत्पादान्नां च दद्यात्पयस्विनीम् । प्रायश्चित्तमिदं तस्य मुच्यते नात्र-
संशयः ॥ ३२ ॥ अशीतिर्यस्य वर्षाणि वालो वाऽप्यूनपोढशः । प्रायश्चित्तार्धमर्हन्ति
स्त्रियो रोगिण एव च ॥ ३३ ॥ असमर्थस्य बालस्य माता वा यदि वा पिता ।
तद्युद्दिश्य चरेत्कच्छं व्रतं तस्य न लुप्यते ॥ ३४ ॥ गर्भस्थः पञ्चवर्षः स्यात्कामचा-
रस्तु स स्मृतः । न भावयति तत्तस्मात्प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३५ ॥ अकृत्वा पादशौचं तु
तिष्ठन्मुक्तशिखोऽपि वा । विना यज्ञोपवीतेन आचान्तः पुनराचमेत् ॥ ३६ ॥ अन्ने
भोजनसंपन्ने मक्षिकाकेशदूषिते । तदुद्धृत्य स्पृशेच्चापस्तचान्नं भस्मना स्पृशेत् ॥ ३७ ॥
हस्तेऽश्रन्ती मृन्मये वा निशि स्यात्क्षितिशायिनी । रजस्वला चतुर्थेऽह्नि स्नाता
शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ३८ ॥ ताम्बूले कर्दुकेर्पाय भुक्तस्नेहानुलेपने । मधुपर्के च सोमे

* एतदर्थं न विद्यते रा. ग पुस्तकयो. । + एतद्वचनं न क. पुस्तके ।

१ प. 'विकेचिद्द्वैराग्यतो' । २ क. 'जपेत्सर्वमुप' । ३ क. रा. ग. 'ति । स्वयु' । ४ क. प. 'तेन' ।
पातने शृ' । ५ रा. 'वद्बृ' । ६ रा. ग. तत्र । ७ प. विद्यते । ८ घ. न भवेत्पतितस्तस्मा' । ९ प. 'द्व'
राये च भु' । १० क. ये

ये च भु' । ग. 'ये मुक्त' !

च नोच्छिष्टं मनुरब्रवीत् ॥ ३९ ॥ आहारे मैथुने चैव प्रसवे दन्तधावने । स्नाने
 भोजनकाले च पदमु मौनं समाचरेत् ॥ ४० ॥ स्नानं कृत्वा तु ये केचित्पुष्पं गृह-
 ण्ति वै द्विजाः । देवैतास्तन्न गृह्णन्ति भस्मी भवति काष्ठवत् ॥ ४१ ॥ पृथक्पानं
 पुनःस्नानं सामिपं पयसा निशि । दन्तच्छेदनमुष्णं च समसक्तूपवर्जयेत् ॥ ४२ ॥
 दधिसर्पिःपयःक्षौद्रभाण्डे टोपो न विद्यते । मार्जारश्चैव दर्वी च मारुतश्च सदा
 शुचिः ॥ ४३ ॥ आमिपस्य तु यो भाण्डे पक्वमश्नाति मोहितः । कुशमूलविपक्वेन
 त्र्यहं क्षीरेण वर्तयेत् ॥ ४४ ॥ वर्धितं द्विगुणं यत्स्यात्पुनस्तेनैव वर्तते । या मातुः
 कुल्ले वृद्धिर्न सा वृद्धिर्विधीयते ॥ ४५ ॥ मूले तु द्विगुणी भूते रिक्ते सिद्धे तथोदिते
 मूलतरु भवेद्वृद्धिश्चतुर्भागेण नान्यथा ॥ ४६ ॥ स्वादुको वित्तहीनः स्याल्लग्नको
 वित्तवान्यदि । मूलं तस्य भवेद्देयं न वृद्धिर्दा(द्धिं दा)तुमर्हति ॥ ४७ ॥ द्विगुणं त्रि-
 गुणं चाऽपि यः साधयति लग्नकम् । राजग्राह्यं च तद्द्रव्यं साधको दण्डमर्हति ॥ ४८ ॥
 उच्छिष्टमेव भोक्तव्यं *स्त्रीपशुर्वापिनस्तथा (?) । अनुच्छिष्टं तु यो भुङ्क्ते तं भोगं
 दापयेन्नृपः ॥ ४९ ॥ अनुच्छिष्टं तु यद्द्रव्यं दासक्षेत्रगृहादिकम् । स्वचलेनैव भुञ्जान
 श्रौरवदण्डमर्हति ॥ ५० ॥ अनङ्गाहं च धेनुं च दासीदासं तथैव च । फलभुक्प्रत्यहं
 दद्याद्भागं पणचतुष्टयम् ॥ ५१ ॥ एकाहमेव गोक्षीरं ब्रह्मस्वं ये तु भुङ्क्ते । पच्यन्ते
 ते पुरीषे तु जन्तवा दशं तानि ते (?) ॥ ५२ ॥ हलं वाहयते यस्तु गां चैव पाप-
 कृन्तनः । रौरवे द्वादशाब्दानि पितृभिः सह पच्यते ॥ ५३ ॥ उभय[य]मुखी तु यो
 गां वै = ब्राह्मणायोपपादयेत् । उद्धरेत्तु स आत्मानं सप्त सप्त कुलानि वै ॥ ५४ ॥
 कालं देशं तथाऽऽत्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् । उपपत्तिपवस्थां च ज्ञात्वा शौचं
 समाचरेत् ॥ ५५ ॥ व्रतोन्सवविवाहेषु तत्क्षणं सूतकं भवेत् । अम्बुपानं न कर्तव्यं कर्तव्यं
 मध्वर्म वै ॥ ५६ ॥ मृतके मृतके चैवं दिवा रात्रौ तथैव च । न वर्धते तथा पापं
 तेषां सद्य उच्यते ॥ ५७ ॥ जातके मृतकं वा स्यान्मृतके सूतकं तथा । मृतकं
 मृतके शुद्धिर्भूते शुद्धिस्तु मृतके ॥ ५८ ॥ × प्रथमं पतितस्त्रीणां दशरात्रेण
 शुष्यति । इतरेषु तु सर्वेषु प्राणन्यागेन शुष्यति ॥ ५९ ॥

* अनुच्छिष्टं तु यो भुङ्क्ते तं भोगं दापयेन्नृपः । प्रत्ययः । = पेशवोऽधिक । × एतदर्थस्थानेऽन पाठः ग.
 ५९. अनुच्छिष्टं — दन्तच्छेदनमुष्णं च समसक्तूपवर्जयेत् इति ।

१. य म न्ता । २. द् देवस्मय न मु । ३. क. 'यस्मान् पु' । ४. घ. पुनर्दन्ति । ५. क. ग. शीतं मा ।
 ६. न. न. शीतं । ७. क. तु न्ता । ८. घ. तु न्ता । ९. ग. मातु दु । १०. घ. मातु । ११. ग. ग. 'ते ।
 १२. ग. ग. 'ते । १३. क. ग. 'ते । १४. घ. 'ते । १५. ग. 'ते । १६. क. 'ते । १७. घ. 'ते । १८. ग. 'ते ।
 १९. क. 'ते । २०. घ. 'ते । २१. ग. 'ते । २२. क. 'ते । २३. घ. 'ते । २४. ग. 'ते । २५. क. 'ते । २६. घ. 'ते । २७. ग. 'ते । २८. क. 'ते । २९. घ. 'ते । ३०. ग. 'ते । ३१. क. 'ते । ३२. घ. 'ते । ३३. ग. 'ते । ३४. क. 'ते । ३५. घ. 'ते । ३६. ग. 'ते । ३७. क. 'ते । ३८. घ. 'ते । ३९. ग. 'ते । ४०. क. 'ते । ४१. घ. 'ते । ४२. ग. 'ते । ४३. क. 'ते । ४४. घ. 'ते । ४५. ग. 'ते । ४६. क. 'ते । ४७. घ. 'ते । ४८. ग. 'ते । ४९. क. 'ते । ५०. घ. 'ते । ५१. ग. 'ते । ५२. क. 'ते । ५३. घ. 'ते । ५४. ग. 'ते । ५५. क. 'ते । ५६. घ. 'ते । ५७. ग. 'ते । ५८. क. 'ते । ५९. घ. 'ते ।

अन्यगोत्रोऽपसंबन्धः प्रेतस्याग्निं ददाति यः । पिण्डं चोदकदानं च स दशाहं समा-
चरेत् ॥ ६० ॥ परिणीता यदा कन्या भृतयोनिः कथं भवेत् । पितृगोत्रं परित्यज्य
भर्तुः प्रविशते कुलम् ॥ ६१ ॥ विवाहादीनि कर्माणि स्मरणात्पितृगोत्रतः । संवत्सरे
व्यतीते तु तद्गोत्रं नीयते पुनः ॥ ६२ ॥ त्रिः परिक्रमणादग्नेर्हृदयार्लम्भनात्तथा ।
स्वामिगोत्रेण कर्तव्या पिण्डदानोदकक्रिया ॥ ६३ ॥ पुत्रिका तु हरेद्विजित्तमपुत्रा सर्व-
मर्हति । पत्नी दुहितरश्चैव पितरौ भ्रातरस्तथा ॥ ६४ ॥ तत्सुतो गोत्रजो बन्धुः
शिष्यः सन्नह्यचारिणः ॥ ६५ ॥ भार्याऽव्यभिचारिणी यावद्यावच्च नियमे स्थिता ।
तावत्तस्या भवेद्द्रव्यमन्यथाऽस्या विलुप्यते ॥ ६६ ॥ विधवा यौवनस्था वा नारी
भवति कर्कशा । आर्युषः क्षपणार्थं तु दातव्यं जीवनं सदा ॥ ६७ ॥ त्रियमाणोऽ-
शनाभावात्पतितो भुवि तिष्ठति । ब्रूयाद्यः साधु जीवामि सर्वैरङ्ग इति स्मृतः ॥ ६८ ॥
उद्धृत्य यत्रतत्रस्थं रत्नं संवर्धयेत्तु यः । कार्पाषणात्स (न्स) पञ्चाशद्वत्वा मुच्येत
दैर्घ्यतः ॥ ६९ ॥ अष्टाङ्गुलानि खनित्वा उद्धृत्य च मृदं ततः । एवं च मृन्मय
ग्राह्यमेध्यं त्वन्यथा भवेत् ॥ ७० ॥ अरण्ये वसुधा मेध्या ग्रामे मेध्या क्वचित्क-
चित् । सर्वत्र वसुधा मेध्या यत्र लोको न ईक्ष्यते ॥ ७१ ॥ अनूख (प) गमसि-
कतामनाद्रा स्नेहवर्जिताम् । सैकङ्करां सर्वैर्लम्बां दुर्दान्तजलगामिनीम् ॥ ७२ ॥
अनातपामनुत्कीर्णां तथा वै कृष्णवर्णिकाम् । परशौचावशिष्टां च त्यजेयुर्दश
मृत्तिकाः ॥ ७३ ॥ उदकं च तृणं भस्म द्वारः पन्थास्तथैव च । एभिरन्तरितं कृत्वा
पङ्क्तिदोषो न विद्यते ॥ ७४ ॥ पुनर्भोजनमध्वानं भाराध्ययनमैथुनम् । दानं
प्रतिग्रहो होमः श्राद्धशुगृह वर्जयेत् ॥ ७५ ॥ अध्वनीनो भवेदश्वः पुनर्भोक्ता तु
वायसः । कर्मकृज्जायते दौंसो दरिद्रत्वं प्रतिग्रहे ॥ ७६ ॥ होमं कृत्वा तु रोगी
स्यात्सूकरो मैथुनी भवेत् । पाठादायुः क्षयं याति दानं निष्फलतामियात् ॥ ७७ ॥
एकोद्दिष्टं तु योऽश्रीयाद्ग्रन्थो लेपनमेव च । विप्रस्य विदुषो देहे तावद्ब्रह्म न कीर्त-
येत् ॥ ७८ ॥ एकोद्दिष्टं तु यच्छ्राद्धमदैवं तत्तु भोजयेत् । वामपदक्षिणं कृत्वा
पिण्डमेकं तु निर्वपेत् ॥ ७९ ॥ शावाशौचे समुत्पन्ने सूत्याशौचं ततः पुनः । शावेन
शुध्यते सूतिर्न सैतिः शावशोधिनी ॥ ८० ॥ मरणं मरणेनैव सूतकं सूतकेन तु ।

१ ख. ग. 'णि मर' । २ घ. 'लम्पनानि च' । ३ क. 'नादि च' । स्वा' । ४ क. रा 'तरो भ्रा' ।
५ क. ग. घ. 'णः । अव्य' । ६ क. 'युपक्षेप' । ७ ख. 'सर्वैरन्वामिति । घ. सरेरदक इ' । ८ क. घ.
'त्यपतितं भर्तुरदगं सं' । ९ क. 'येत्तथा । का' । १० क. दासूत' । ११ घ. 'त । खनित्वा न्वद्गुत्तान्य-
ष्टाबुद्ध' । १२ ख. 'नि खानि' । १३ ख. ग. विपते । १४ ख. ससर्करा । १५ ख. ग. 'स्त्रीकामग्राया ना ।
नुरमयीत् । अ' । १६ घ. दुर्धान्तर्जल' । १७ ख. ग. 'णी स्वसरा इ' । १८ ख. ग. गादे भुक्त्वाऽऽ ।
१९ ख. ग. 'नर्भक्त्वा तु । २० ख. ग. दास' । प्रतिग्राहो दरिद्रताम् । हो' । २१ घ. 'त्वाऽतिरो' ।
२२ ख. 'पथ तिष्ठति । वि' । २३ क. ख. ग. सूत्या शुष्यते दाव' । न' ।

उभयोरपि यत्पूर्वं तेनाशौचेन शुध्यति ॥ ८१ ॥ सन्नविदूशूद्रायादा ये तु विप्रस्य
 वान्धवाः । तेषामशौचे विप्रस्य दशाहाच्छुद्धिरिष्यते ॥ ८२ ॥ राजन्यवैश्यौ च
 तथा हीनयोनिषु वन्धुषु । स्वमाशौचं प्रकुर्यातां विशुद्धयर्थं न संशयः ॥ ८३ ॥
 दशाहाच्छुध्यते विप्रो जन्महानौ स्वयोनिषु । षड्भिस्त्रिभिर्यैकेन सन्नविदूशूद्रयो-
 नयः ॥ ८४ ॥ सर्वेषामेव वर्णानां त्रिभिर्गातस्पर्शनं भवेत् । यथोक्तेनात्र शुद्धिः
 स्यात्सूतके मृतके तथा ॥ ८५ ॥ त्रिचतुष्पञ्चदशभिः स्पृश्या वर्णाः क्रमेण तु । भोज्यान्नो
 दशभिर्विप्रः शेषा शुद्धिर्यथोक्तैः ॥ ८६ ॥ दशाहं दापयेत्पिण्डं प्रत्यहं नात्र संशयः ।
 अग्नौ हुत्वा ततो विप्रान्भोजयेदपरेऽहनि ॥ ८७ ॥ विद्युताऽभिहतानां च राज्ञा
 सिंहेन वा पुनः । मृते ग्राहगृहीते वा एकरात्रमशौचकम् ॥ ८८ ॥ ब्राह्मणार्थं विप-
 न्नानां दीनानां गोग्रहेषु च । एकरात्रमशौचं स्यादिति शातातपोऽब्रवीत् ॥ ८९ ॥
 दुर्भिक्षे राष्ट्रसंपाते आगतायां तथाऽऽपदि । उपसर्गमृतानां च सद्यः शौचं विधी-
 यते ॥ ९० ॥ अहस्त्वदत्तकन्यासु प्रदत्तासु भवेद्ग्रहम् । पक्षिणी संस्कृतस्त्रीषु स्वस्नादिषु
 विधीयते ॥ ९१ ॥ आचार्यं स्वमुपाध्यायं पितरं मातरं गुरुम् । निर्हृत्य तु व्रती
 प्रेतान्न व्रतेन विसृज्यते ॥ ९२ ॥ मातापित्रोस्तु यत्प्रोक्तं ब्रह्मचारी तु पुत्रकः ।
 व्रतस्थोऽपि हि कुर्वीत पिण्डदानोदकाक्रियाः ॥ ९३ ॥ भवेदशौचं नैतस्य न चामि-
 स्तस्य लुप्यते । स्वाध्यायं च प्रकुर्वीत विधिवत्पूर्वचोदितम् ॥ ९४ ॥ एकादश्यां
 त्रिपक्षे च मासे संवत्सरे तथा । अद्वैतं भोजयेच्छ्राद्धं पिण्डमेकं तु निर्वपेत्
 ॥ ९५ ॥ पितृन्यजति यः पूर्वं देवांस्त्यक्त्वा तमोधिकः । पितरस्तस्य तच्छ्राद्धं
 वर्जयन्त्यशुचिं यथा ॥ ९६ ॥ माता पितामही चैव तथैव प्रपितामही । एतास्तिस्रः
 स्त्रियो योज्याः पितृवन्मातृकर्मणि ॥ ९७ ॥ ब्राह्मणाः कम्बला गावः सूर्योऽग्निरति-
 थिर्गुरुः । तिला दूर्भाश्च कालश्च दशैते कुतपाः स्मृताः ॥ ९८ ॥ दिवसस्याष्टमे भागे
 मन्दी भवति भास्करः । सः कालः कुतपो नाम पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥ ९९ ॥
 श्राद्धं कृत्वैव परश्राद्धे यो मुञ्जीते स दुर्बलः । पतन्ति पितरस्तस्य लुप्तपिण्डोदका-
 क्रियाः ॥ १०० ॥ यदेव दत्तं विप्रेभ्यः शृतं वा यदि वाऽशृतम् । तेनाग्नौकरणं
 कुर्यात्पिण्डाग्नेनैव निर्वपेत् ॥ १०१ ॥ रात्रौ श्राद्धं न कुर्वीत राक्षसी कीर्तिता हि
 सा । मध्ययोत्तरमयोश्चैव सूर्ये चैवाचिरोदिते ॥ १०२ ॥

१ क घ 'मन्त्रे वि' । २ न 'जन्ते च तथा वरे हे' । ३ ग. ग. 'योनिषु । ग' । ४ य. 'मार्ग
 स्तु' । ५ ग. 'पा द्वित्रिपदु' । ६ ग. ग. 'वन्दाना' । ७ ग. ग. 'मित्रपत्राना स' । ८ क 'ते । ५५,
 ८३ ८' । ९ क 'तु द्वावद्विद्वेष्ट' । १० क ग ग 'नृद्धे वि' । ११ य. तथा 'दृढि' । १२ अ.
 न 'ते हेन वि' । १३ क. घ. 'दन्त' । १४ य. घ. 'त एद' ।

सर्वस्वेनापि कर्तव्यमक्षय्यं राहुदर्शने । दानं यज्ञस्तपः श्राद्धं माहूर्धर्मविदो जनाः
 ॥ १०३ ॥ ऋतुयज्ञचिवाहेषु संक्रान्तिग्रहणेषु च । सर्वदानं तदस्तीति सर्वत्रैव
 तदुच्यते ॥ १०४ ॥ वर्षे वर्षे तु कर्तव्या मातापित्रोस्तु सत्क्रिया । अदैवं भोजये-
 च्छ्राद्धं पिण्डमेकं तु निर्वपेत् ॥ १०५ ॥ जनन्यां संस्थितायां तु सपिण्डीकरणान्ति-
 कम् । पैतृकं तु भवेद्रोत्रमूर्ध्वं तु पितृपैतृकम् ॥ १०६ ॥ कृत्वा मातुः स(स्व)-
 गोत्रेण पिण्डनिर्वपणं सुतः । कुर्यान्मातामहा(ही) नां च मातुलेन विधानवित् ॥ १०७ ॥
 चतुर्थे पञ्चमे चैव नवमैकादशेऽहनि । यदन्नं दीयते जन्तोर्नवश्राद्धं तदुच्यते ॥ १०८ ॥
 सप्तमात्परतो यस्तु नवमात्पूर्वतः स्थितः । उभयोरपि मध्यस्थः कुतपः प्रोच्यते
 बुधैः ॥ १०९ ॥ मध्याह्ने समये क्षीणे क्षीणशेषे दिवाकरे । आसुरं तद्भवेच्छ्राद्धं
 पितॄणां नोपतिष्ठति ॥ ११० ॥ पूर्वमर्धाहुलच्छायामुहूर्तं रौहिणं स्मृतम् । तस्मात्सर्व-
 प्रयत्नेन रौहिणं तु न लङ्घयेत् ॥ १११ ॥ रौहिणं लङ्घयेज्ज्ञानादज्ञानाद्वा विच-
 क्षणः । आसुरं तद्भवेच्छ्राद्धं पितॄणां नोपतिष्ठति ॥ ११२ ॥ कौलोत्सवविभक्तेऽपि
 न कश्चित्प्रभृतां व्रजेत् । भाग एव हि कर्तव्यो न दानं न च विक्रयः ॥ ११३ ॥
 अविभज्य सगोघ्राणामासहस्राद्धनादापि । * यज्ञं क्षेत्रं च पत्रं च कृत्वाऽन्नमुदकं स्त्रियः
 ॥ ११४ ॥ ये जाता येऽपि चाजाता ये च गर्भे व्यवस्थिताः । वृत्तिं तेऽपि हि काङ्क्ष-
 णन्ति वृत्तिदानं न सिध्यति ॥ ११५ ॥ पितृप्रसादाद्भुञ्जन्ते धनानि विविधानि च ।
 स्थावरं न तु भुज्येत प्रसादे सति पैतृके ॥ ११६ ॥ स्थावरं द्विपदं चैव यद्यपि
 स्वयंमर्जितम् । असंभूय सुतान्सर्वान्न दानं न च विक्रयः ॥ ११७ ॥

इति हारीतप्रणीतं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

समाप्तेयं लघुहारीतस्मृतिः ।

=====

१ एतदर्थस्थानेऽयं पाठो घ. पुस्तके—“प्राखे क्षेत्रे च पात्रे च भुत्वाऽन्नमुदकं स्त्रियः” इति ।

१ ख. ग. श्राद्धमक्षय्यं राहुदर्शने । ऋतुं । २ क. घ. “ति न सर्वत्र त” । ३ स ग. “च्छ्राद्धे पि” ।
 ४ क. घ. “क्षं जाय” । ५ ख. ग. “ति । एको विभक्तोऽविभक्तोऽपि । ६ क. “हृत्तं धना” । ७ क. प्राखं ।
 ८ क. कृतम” । ९ ख. विद्यते । १० ग. घ. यमार्जि” ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

लघ्वाश्वलायनस्मृतिः ।

तत्र प्रथममाचारप्रकरणम् ।

आश्वलायनमाचार्यं नत्वाऽपृच्छन्मुनीश्वराः । द्विजधर्मान्वदास्माकं स्वर्गप्राप्तिकरा-
न्मुने । इति तद्वचनं श्रुत्वा स धर्मान्मुनिरब्रवीत् ॥ १ ॥ = धर्मान्वः पुरतो वक्ष्ये
ध्यात्वाऽहं भो मुनीश्वराः । लोकस्य च हितार्थीय ब्रह्ममार्गरतस्य च ॥ २ ॥ स्नानं संध्या
जपो होमः स्वाध्यायाभ्यसनं तथा । माध्याह्निकी क्रिया पञ्चयज्ञाद्यतिथिपूजनम्
॥ ३ ॥ दाननिष्ठप्रतिग्राहौ पोष्यवर्गैः सहाशनम् । सत्कथाश्रवणं सायंसंध्याहोमादिकं च
हि ॥ ४ ॥ यजनं च यथाकाले धर्मपत्न्या सह गृही । ब्रह्मचारी स्वधर्मस्थो गुरुसेवा-
परो नमेत् ॥ ५ ॥ यजनं याजनं चैव वेदस्याध्ययनं च हि । अध्यापनं तथा दानं प्रति-
ग्रहमिदं होच्यते ॥ ६ ॥ एतानि ब्राह्मणः कुर्यात्पट्कर्माणि दिने दिने । अतः प्रातः
सहस्रं चिन्तयेदन्मनो हितम् ॥ ७ ॥ निर्गुणं निरहंकार नारायणमनामयम् ।
सगुणं च श्रिया युक्तं देवं देवीं सरस्वतीम् ॥ ८ ॥ यथाविधि ततः कुर्यादुत्सर्गं
मलमूत्रयोः । ब्रह्मचारी गृहस्थश्च शौचमद्भिर्मृदाऽऽचरेत् ॥ ९ ॥ एका लिङ्गे करे
नित्यः कुर्याद्विद्वत्पदं गृहे । पञ्च वामे दश प्रोक्ताः करे सप्तथ दक्षयोः ॥ १० ॥ एत-
च्छौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः । वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यनेश्चैव चतुर्गुणम् ॥ ११ ॥
श्वसाटं पाणिना विप्रो वामेन धालयेन्मृदा । शौचे दक्षिणपादं तु पथान्गव्यकरा-
वुधौ ॥ १२ ॥ शौचं विना मृदाऽन्यत्र मद्यं प्रक्षाल्य दक्षिणम् । एवमेवाऽऽत्मनः
पादौ परस्त्र्याऽऽर्द्रौ तु दक्षिणम् ॥ १३ ॥ गण्डद्वयं शौचयेदाम्यमाच/चा/मेदन्तथाव-
न् । कण्ठः पर्वस्पर्शोर्वापि केचिन्पर्वः मृदा तृणैः ॥ १४ ॥ नवमी द्वादशी नन्दा
एव चाव्येष्टेऽप्यमृदा । आद्रादं च परित्यज्य दन्तधावनमाचरेत् ॥ १५ ॥ आचम्याथ
द्विजः स्नायात्तथा वा देवनिमित्ते । तीर्थे सगवो चैव कृपे वा द्विजनिर्मिते ॥ १६ ॥
त्रिजगत्स्य मन्त्रचम्य शिखावन्य समाचरेत् । प्राणानायस्य संकल्प्य शिवां
मन्त्रेणैव ॥ १७ ॥ आचम्य वाष्पं ज्ञायं जपेन्मृत्तं च धार्जनम् । कृपां
दत्ते चि हृदयेन श्रुतमिदं तत्परम् ॥ १८ ॥

मार्जयेदथ चाङ्गानि गायत्र्या चाभिमन्त्रितम् । मस्तके च मुखे बाह्वोर्हृदये पृष्ठदेशके ॥ १९ ॥ ब्रह्मादयश्च ये देवाः कृष्णद्वैपायनादयः । सोम इत्यादयः प्रोक्ताः पितरो जलतर्पणे ॥ २० ॥ यन्मया दूषितं तोयं शारीरमलसंभवम् । तस्य पापस्य शुद्धयर्थं यक्ष्माणं तर्पयाम्यहम् ॥ २१ ॥ स विप्रः स शुचिः स्नातो ह्यस्पर्शस्पर्शनं विना । कालत्रयेऽपि कर्माहः स्नाध्यायनिरतोऽपि च ॥ २२ ॥ अशक्तश्चेज्जलस्नाने मन्त्र-
स्नानं समाचरेत् । आपोहिष्ठादिभिर्मन्त्रैस्त्रिभिश्चानुक्रमणे तु ॥ २३ ॥ पच्छः पाद-
शिरोहृत्सु शिरोहृत्पत्सु चार्धतः । हृत्पादमस्तकेष्वेवं प्रत्यृचा मार्जयेदथ ॥ २४ ॥
मस्तके मार्जनं कुर्यात्पादैः प्रणवसंयुतैः । बाह्यशुद्धिरनेन स्यादन्तःशुद्धिरथोच्यते ॥ २५ ॥ प्रणवेन पिबेत्तोयं गायत्र्या चाभिमन्त्रितम् । सद्यस्तेन भवेच्छुद्धः
स्नातोऽपि हि सरित्सु च ॥ २६ ॥ समाहितमना भूत्वा ब्राह्मणः सर्वदाऽपि हि । स्मरेन्नारायणं शुद्धो धारयेदम्बरं शुचि ॥ २७ ॥ परिधाने सितं शस्तं वासः प्राव-
रणे तथा । पट्टकूलं तथा लाभे ब्राह्मणस्य विधीयते ॥ २८ ॥ आविकं त्रसरं चैव
परिधाने परित्यजेत् । शस्तं प्रावरणे प्रोक्तं स्पर्शदोषो न हि द्वयोः ॥ २९ ॥ भोजनं च
मलोत्सर्गं कुर्वते त्रसरावृताः । प्रक्षाल्य त्रसरं शुद्धं टुकूलं च सदा शुचि ॥ ३० ॥ प्रावृ-
त्य परिधायाथ प्राङ्मासीनः समाचरेत् । कुशपाणिर्द्विराचान्तस्तीरे सलिलसंनिधौ ॥ ३१ ॥
प्रणवेन द्विराचामेदाक्षिणेन तु पाणिना । उभौ हस्तौ च गल्लौ द्वावोष्ठौ पाणिद्वयं
स्पृशेत् ॥ ३२ ॥ × पादद्वयं शिरश्चाऽऽस्यं नासारन्ध्रे च चक्षूषि(पी) । श्रोत्रे नाभिं
च हृदेशं शिरश्चासौ स्पृशेत्क्रमात् ॥ ३३ ॥ प्राणानायम्य संकल्प्य ततः संध्यामुपा-
स्महे(सयेत्) ॥ ३४ ॥ आप इत्यादिभिः पादैर्नवभिर्मार्जनं चरेत् । जलं यस्य
क्षयायेति प्रक्षिपेत् महीतले ॥ ३५ ॥ आपो जनयथानेन स्वशिरः परिपेचयेत् ।
सूर्यश्चेत्यनुवाकेन प्रातःकाले पिबेदपः ॥ ३६ ॥ आपः पुनन्तु मध्याह्ने सायमग्निश्च
मन्त्रतः । आचम्याथ पुनश्चाप इत्येभिर्नवभिः क्रमात् ॥ ३७ ॥ ऋगन्ते मार्जनं
कुर्याद्विधिनाऽनेन बह्वृचः । ऋतं चेत्यभिमन्त्र्यापः समाग्राय क्षिपेदपः ॥ ३८ ॥
ऋतं चेति ऋचं वाऽपि जप्त्वा तदनवेक्षितः । समाचम्य ततस्तिष्ठेदशिक्षाभिमुखो
रवेः ॥ ३९ ॥ जलमञ्जलिनाऽऽदाय गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् । दद्यादर्घ्यत्रयं तिष्ठ-
स्त्रिपु फालेषु बह्वृचः ॥ ४० ॥ प्रातर्मध्याह्नयोरप्सु क्षिपेत्सायं महीतले । मध्याह्ने तु
विशेषोऽयं प्रदधाद्धंस इत्यृचा ॥ ४१ ॥ आकृष्णेन द्वितीयार्घ्यं गात्र्या च तृतीयकम् ।
उपतिष्ठन्समाचम्य तिष्ठेदभिमुखो रवेः ॥ ४२ ॥ उदु त्यं चित्रमित्येतज्जपेत्सूक्तद्वयं च

× नितर्क्य क पुस्तके ।

हि । तुष्टस्तेन भवेत्सूर्यः स आत्मा जगतो हि वै ॥ ४३ ॥ तेनैव सूक्तजाप्येन हरे-
 रर्चनकृद्भवेत् । आच(चा)मेदुपविश्याथ प्राणायामत्रयं चरेत् ॥ ४४ ॥ ध्यात्वा देवीं
 कुमारीं च तत्तत्कालानुरूपिणीम् । जपेत्प्रणवपूर्वाभिव्यर्हतीभिः सहैव तु ॥ ४५ ॥
 तिस्रभिर्भूःप्रभृतिभिर्गायत्रीं ब्रह्मरूपिणीम् । ब्रह्मचारी गृहस्थश्च शतमष्टोत्तरं जपेत्
 ॥ ४६ ॥ कालत्रयेऽप्यशक्तश्चेदष्टाविंशतिमेव वा । ततः कुर्यादुपस्थानं जातवेदस
 इत्यृचा ॥ ४७ ॥ तच्छंभोरनुवाकेन शान्त्यर्थं जप ईरितः । प्रागादिं च दिशं नत्वा
 मन्त्रस्थाश्चैव देवताः ॥ ४८ ॥ स्तुत्वा नत्वा ततः संध्यां सा मां संध्याऽभिरक्षतु । ब्रह्माणं
 हरिमीशानं तत्तच्छक्तिं क्रमेण तु ॥ ४९ ॥ नत्वा स्वयमथाऽऽत्मानं(मुक्)गोजोऽहमभिवाद-
 येत् । अग्रेरुद्धरणं कुर्यात्पूर्वमेवोदयाद्रवेः ॥ ५० ॥ आदित्यमुदितं पश्येन्नत्वा होमान्तिकं
 ब्रजेत् । आदित्येऽभ्युदिते चैव प्रातर्होमो विधीयते ॥ ५१ ॥ आहिताग्निस्तथैकाग्निः
 स्वस्वोक्तविधिना तथा । ध्यात्वा समिध्य चाभ्यर्च्य स्वस्थानस्थं हुताशनम् ॥ ५२ ॥
 संस्कुर्यात्साग्निना होम्यं पय आदि कुशेन च । मन्त्रेणानेन सूर्याय स्वाहेति जुहुया-
 दथ ॥ ५३ ॥ द्वितीयामाहुतिं तद्वत्प्रजापतिपदं स्मरेत् । स्वाहोन्तां चाऽऽहुतिं हुत्वा
 तथेदं न मपोचरेत् । सर्वत्रैवाग्निहोमोऽयं विधिः सकृदुदाहृतः ॥ ५४ ॥ उक्तत्वेदं
 परिपिञ्चामि तमग्निं परिपेचयेत् । जलेनैवाऽऽज्यहोमे तु यत्र चैतदुदीरितम् ॥ ५५ ॥
 सूर्यो न इति सूक्तेन कुर्यात्प्रातरुपासनम् । उपासनं च सूर्यस्य प्रजापतिरतः परम्
 ॥ ५६ ॥ अग्रे त्वं चाम्ना आयूंषि सायमग्रेरुपासनम् । कुर्यात्तिष्ठन्नुपस्थानं पूर्ववच्च प्रजापतेः
 ॥ ५७ ॥ प्रातः सायं जपेन्मन्त्रमां च मे स्वर इत्यथ । अभिवाद्य जपेद्देवीं विभूतिं चैव
 धारयेत् ॥ ५८ ॥ विभूतिधारणे मा नस्तोकेऽयं मन्त्र उच्यते । बृहत्सामेति वा होमे
 नैत्यके च महामवे ॥ ५९ ॥ कर्मकाले तु सर्वत्र स्मरेद्विष्णुं हविर्भुजम् । तेन स्या-
 त्कर्म संपूर्णं तस्मै सर्वं निवेदयेत् ॥ ६० ॥ अग्निसंरक्षणे शक्तिर्यस्य चैव न वर्तते ।
 तदाऽऽप्यामजमग्निं स्थापयेद्विषिपूर्वकम् ॥ ६१ ॥ समित्प्रतपनेऽयं ते योनिर्मन्त्र
 उदीगितः । या ते अग्रे भवेन्मन्त्रः पाण्यारोपे स्मृतो बृधः ॥ ६२ ॥ होमकालः प्रपद्येत
 पुनश्चैवं विधीयते । मन्त्रेणान्वाहिते बह्नावजमग्निं क्षिपेदथ ॥ ६३ ॥ उपस्थाना-
 दिक्षं चैव सर्वं पूर्ववदाचरेत् ॥ ६४ ॥ कालत्रये यदा होमं द्विजः कर्तुं न शक्यते ।
 सायमान्याहुतिं चैव जुहुयान्प्रातर्गाहुतिम् ॥ ६५ ॥ सायंकाले समस्तं स्यादाऽप्या-
 हुतिश्चतुष्टयम् । कृत्वा कुर्यादुपस्थानं सप्तम्येन्यप्रिमूर्ययोः ॥ ६६ ॥

होमश्चेत्पुरतः काले प्राप्तः स्यात्काल उत्तरः । हुत्वा व्याहृतिभिश्चाऽऽज्यं कुर्याद्धोम-
द्वयं च हि ॥ ६७ ॥ [*विच्छिन्नवह्निसंधानमपराह्णे विधीयते । सायमौपासनं कुर्या-
दस्तादुपरि भास्वतः] ॥ ६८ ॥ नैव गच्छेद्विना भार्या सीमामुलङ्घ्य योऽग्निमान् ।
यत्र तिष्ठति वै भार्या तत्र होमो विधीयते ॥ ६९ ॥ गत्वा भार्या विना होमं सीमा-
मुलङ्घ्य यो द्विजः । कुरुते तत्र चेन्मोहाद्धतं तस्य वृथा भवेत् ॥ ७० ॥ यथा जातोऽ-
ग्निमान्विप्रस्तन्निवासालये सदा । तस्या एवानुचारेण होमस्तत्र विधीयते ॥ ७१ ॥
धर्मानुचारिणी भार्या सवर्णा यत्र तिष्ठति । कुर्यात्तत्राग्निहोत्रादि प्रवदन्ति महर्षयः ॥ ७२ ॥
ततश्चैवाभ्यसेद्वेदं शिष्यान्ध्यापयेदथ । पोष्यवर्गार्थमन्नादि याचयेत् यथोचितम् ॥ ७३ ॥
माता पिता गुरुर्भार्या पुत्रः शिष्यस्तथैव च । अभ्याश्रितोऽतिथिश्चैव पोष्यवर्ग इति
स्मृतः ॥ ७४ ॥ मध्याह्ने च पुनः स्नायाद्धौतशुक्लाम्वरावृतः ! श्रुत्युक्तविधिनाऽऽचम्य
प्राडासीनः कुशासने ॥ ७५ ॥ गायत्र्याऽपश्चतसृणां पादे व्याहृतयः स्मृताः । सप्त
मन्त्रशिरोमन्त्राः षड्भिराचमनं स्मृतम् (?) ॥ ७६ ॥ गायत्र्याश्च पिवेत्पादैरापो हि
नवभिः स्पृशेत् । व्याहृतिभिः शिरोमन्त्रैरङ्गानि ब्रह्मयज्ञके ॥ ७७ ॥ पाणिगण्डूष-
कावोष्ठी पाणिपादौ शिरो मुखम् । + नासाविलेऽक्षिणी श्रोत्रे नाभिहन्मस्तकंऽस-
कौ ॥ ७८ ॥ आद्यन्तौ प्रणवौ मन्त्रौ पुरतः पृष्ठतो ह्युभौ । ब्रह्मको मध्यतो मन्त्रो
गायत्र्या शिरसः स्मृतः ॥ ७९ ॥ कम्बले वाऽजिने पीठे कुशासनविनासने । न
कुर्यादुपविष्टो वै ब्रह्मयज्ञं द्विजार्चनम् ॥ ८० ॥ न कुर्यात्तर्पणं श्राद्धं धृत्वा भालेऽनु-
लेपनम् । कदाचित्कुरुते मोहान्नरकं प्रतिपद्यते ॥ ८१ ॥ दक्षिणं चोपविश्योरं वाम-
गुल्फोपरि न्यसेत् । वामोरौ दक्षिणं गुल्फं तच्चोपस्थमुदीरितम् ॥ ८२ ॥ प्राणानाय-
म्य संकल्प्य कुशपाणिधरः करम् । कृत्वा तु सव्यमुत्तानं न्यसेदुपरि दक्षिणम् ॥ ८३ ॥
सव्यस्य पाणेरङ्गुष्ठप्रदेशिन्योस्तु मध्यतः । दक्षिणस्याङ्गुलीन्यस्य चतस्रोऽङ्गुष्ठव-
र्जिताः ॥ ८४ ॥ तथा सव्यकराङ्गुष्ठं दक्षिणाङ्गुष्ठवेष्टितम् । संबद्धमेवं कुर्वीत न्यसे-
दक्षिणसक्थिनि ॥ ८५ ॥ प्रागग्रे द्वे पात्रे तु धृत्वाऽन्तःसंपुटौ करौ । संन्यसेदक्षिणे
जानौ ब्रह्मयज्ञं समाचरेत् ॥ ८६ ॥ उपूर्वा व्याहृतीस्तिष्ठतः स्वरतः सकृदुच्चरेत् !
गायत्रीमुच्चरेत्सम्यवपादमर्थमृचं क्रमात् ॥ ८७ ॥ ऋषिदैवतच्छन्दांसि प्रणवं ब्रह्मय-
ज्ञके । मन्त्रादौ नोच्चरेच्छ्राद्धे यागकालेऽपि चैव हि ॥ ८८ ॥ अग्निमीळ इषे त्वादि
वेदांश्चैव स्वशक्तितः । अध्यायमनुवाकं वा पठेत्सूक्तमृचं च वा ॥ ८९ ॥ उपवीतं

* एतद्विधानान्तर्गतं वचनं न विद्यते क. पुस्तके । + अत्र रुधिरार्थः ।

१ एत. 'व्या च पिवेत्पादौ' आपो होन' । २ व पाणी न' । ३ ए. 'यके चोष्ठी' । ४ व. 'लेभु ले' ।

यथा यस्मिन्धत्ते कर्मणि वैदिके । ब्रह्मचारी गृहस्थश्च तद्वद्वासोऽपि धारयेत् ॥ ९० ॥
 सव्यांसे च स्थिते सूत्रे तत्सव्यं चाथ दक्षिणे । अपसव्यं भवेत्कण्ठे लम्बे सूत्रे निवी-
 तकम् ॥ ९१ ॥ न्यग्जानु दक्षिणं कृत्वा देवान्संतर्पयेदृषीन् । तद्वज्जानुद्वयं चाथ
 जानूर्ध्वं दक्षिणं पितृन् ॥ ९२ ॥ सव्येन तर्पयेद्देवानृषींश्चैव निवीतिना । पितृंश्चैवा-
 पसव्येन विधिरेष उदाहृतः ॥ ९३ ॥ तर्पयेद्विधिनाऽनेन देवांश्चैवाङ्गुलाग्रतः । ऋषींश्च
 वामभागेन पितृन्दक्षिणभागतः ॥ ९४ ॥ एकैकं चाथ द्वौ द्वौ वै त्रींस्त्रीनेकैकमञ्ज-
 लीन् । अर्हन्त्येते क्रमाश्चैव देवर्षिपितरस्त्रयः ॥ ९५ ॥ प्रत्यञ्जलि समुच्चार्य मन्त्रं
 दद्यादधाञ्जलिम् । देवर्षिपितृनामानि प्रोक्त्वा मन्त्रा महर्षिभिः ॥ ९६ ॥ पित्रादयस्त्रय-
 आऽऽदौ तिस्रो मात्रादयस्ततः । सापत्नजननी मातामहादयस्त्रयस्तथा ॥ ९७ ॥
 मातामहादयस्त्रयः स्त्रीसुतभ्रातरस्तथा । पितृव्यो मातुलश्चैव दुहिता भगिनी
 तथा ॥ ९८ ॥ दौहित्रो भागिनेयश्च पितुर्मातुश्च वै स्वसा । श्वशुरो गुरवश्चैव मित्रं
 चैवेति केचन ॥ ९९ ॥ पुत्रादयः सपत्नीकाः स्त्रियश्चैवाह(य) केवलाः । तर्पणेऽभि-
 हितास्तीर्थे गयायां च महालये ॥ १०० ॥ उक्त्वा पित्रादिसंवन्धं नामगोत्रं स्व-
 धानमः । बह्वृचस्तु क्रमेणैव तर्पयामीति तर्पयेत् ॥ १०१ ॥ संवन्धं नामगोत्रं च
 स्वधामुच्चारयेत्ततः । श्राद्धेऽपि विधिरेष स्यादाश्वलायनशाखिनाम् ॥ १०२ ॥ सव्य-
 हस्तानुलयेन दक्षिणेन तु पाणिना । कुर्याद्बह्वृच एवं तु देवर्षिपितृतर्पणम् ॥ १०३ ॥
 बह्वृचस्तर्पणं कुर्याज्जले वाऽप्यथ बर्हिषि । तर्पयेद्देवतादींश्च बर्हिष्येव तु याजुषः
 ॥ १०४ ॥ स्मृत्युक्तविधिनाऽऽचम्य ब्रह्मयज्ञं समाचरेत् । संतर्प्य देवतादींश्च बह्वृ-
 चस्तत आचमेत् ॥ १०५ ॥ मध्याह्ने ब्रह्मयज्ञो वै नानुबन्धवशाद्भवेत् । मातरौपा-
 सनादूर्ध्वं कुर्यादस्तमयावधि ॥ १०६ ॥ नैत्यकं तर्पणं कुर्याद्ब्रह्मयज्ञपुरःसरम् ।
 तच्चैव देवतादीनां यदा वा स्नानपूर्वकम् ॥ १०७ ॥ स्नानं वारुणिकं चैव कचित्कर्तुं
 न शक्यते । तत्राऽऽर्द्रा ब्रह्मयज्ञार्थं मन्त्रस्नानं विधीयते ॥ १०८ ॥ पुण्यकालनिमित्तं
 यत्तर्पणं क्रियते यदि । पितृणां केवलं तद्धि प्रवदन्ति महर्षयः ॥ १०९ ॥ निमित्तं चो-
 पगमादे गत्राऽपि तथैव च । तीर्थान्तरेऽपि तद्वन्म्यादेकाहोऽप्यसकृद्भवेत् ॥ ११० ॥
 नैत्यकं तर्पणं कुर्यादहन्येव तु बह्वृचः । तर्पणं च तथा मौरं नैव रात्रौ कदाचन
 ॥ १११ ॥ श्राद्धाङ्गं तर्पणं यामे प्रथमं मधुवद्भवेत् । पयो नीरं च रुधिरं क्रमा-
 द्यामेषु च त्रिवृत् ॥ ११२ ॥ न कुर्याद्ब्रह्मयज्ञं च श्राद्धान्पूर्वं मृतेऽश्वनि । पित्रोः
 श्राद्धं विधादाथ वैश्वदेवं च तर्पणम् ॥ ११३ ॥ ब्रह्मयज्ञं च वै कुर्यान्मिया
 अर्धद्विन्द्यं च । उपस्थानं च सूर्यस्य पूर्वोक्तमिह तद्भवेत् ॥ ११४ ॥

कृत्वाऽऽदौ तर्पणं संध्यां कुर्याद्दृष्ट्वा एव हि । आवर्तने परे संध्यां कृत्वा कुर्याच्च
 तर्पणम् ॥ ११५ ॥ शुद्धयर्थं चाऽऽत्मनोऽन्नस्य वैश्वदेवं ममाचरेत् । मिद्धाग्नेन च
 गृहामावन्यस्मिन्ननलेऽपि च ॥ ११६ ॥ एकपाकाग्निः पुत्राः संमृष्टा भ्रान्तोऽपि
 च । वैश्वदेवं न ते कुर्युरेकं कुर्यात्पितृवै हि ॥ ११७ ॥ वैश्वदेवं कचिन्कर्तुं न दत्तोति
 पितृवै हि । पितुरेवाऽऽश्रया कुर्यात्पुत्रो भ्राता परंऽपि हि ॥ ११८ ॥ एवाद्यादिपु
 पुत्रेषु भ्रातृष्वेकत्र सत्सु च । तथैको वैश्वदेवः स्याद्दृष्ट्वाचानामथं विधिः ॥ ११९ ॥
 पुत्रः स्वार्जितमेकाशी स्याद्येत्पितरि जीवति । वैश्वदेवं पृथक्कुर्याच्च गृहापि वा
 वसन् ॥ १२० ॥ वैश्वदेवं द्विजः कुर्यात्सदा कालद्वयेऽपि च । आग्रभ्यो वैश्वदेवस्य
 दिवा चैव विधीयते ॥ १२१ ॥ अलंकृत्यानलं चाग्रमधिश्रित्यानने चरेत् । मिद्धा
 मादाय सूर्याय पृताक्तं जुहुयाद्धविः ॥ १२२ ॥ मगापतय इत्युक्त्वा सोमामेवा-
 दितः क्रमात् । कृत्वा दशाऽऽहुतीः सायंकाले चाग्रस्य आदितः ॥ १२३ ॥ पश्चि-
 न्यानलं चैव जुहुयाद्याहुतीरथ । एताभ्यो देवताभ्योऽग्नेः पृथग्गृह्याहुतीर्जु-
 ॥ १२४ ॥ प्राक्संस्थानन्तरालं स्यादद्भ्य इत्यादितः क्रमात् । एता देवताभ्योऽग्नेः
 सूत्रोक्ता देवता इह ॥ १२५ ॥ मागादिवाहुती द्वे द्वे इत्यादिवाहितः क्रमात् ।
 प्राक्संस्थे वाऽप्युदक्संस्थे चतुर्दिक्षु यथाक्रमम् ॥ १२६ ॥ अग्रभागेऽग्नौ वा
 दक्षिणे मूल उत्तरे । दिग्देवताहुतीनां च सममायतनं सप्तम् ॥ १२७ ॥ दक्षिण-
 योऽन्तरालस्य मध्ये सिद्धाय देवताः । प्राक्संस्थायापि द्वे ताः अग्नेः सप्तमे
 चोत्तरे ॥ १२८ ॥ स्वधा पितृभ्य इत्यसं दद्यान्मन्त्रेण भूतर्तुं । तदपि च प्राक्सं-
 च पितृभ्योऽथ स्वधा नमः ॥ १२९ ॥ देवस्य सप्तलोत्पथी मागीती नमोऽने-
 शुनौ जी शा (स्या) मशबली पितृभागार्थिनी सदा ॥ १३० ॥ मागीत्युक्त्वा तदपि
 दद्यादाग्नौ चोदकपृथक्पृथक् । सग्येनानेन मन्त्रेण शा इत्यादिभ्य इत्युक्त्वा च
 ॥ १३१ ॥ तद्विधं जुहुयादसादुपेक्षत्यागर्घ्यम् । स्वाहात्वेन चैव सप्तमे सप्तमे
 प्राक्सं ॥ १३२ ॥ स्वाहा स्याद्भूतस्यैऽपि पितृस्यै स्वधा सप्तमे । एवं सप्तमे
 चैव अन्तकारो विधीयते ॥ १३३ ॥ अतो मत्स्यस्यैव दद्यात्पि य वाऽन्ते । मत्स्य-
 यादिभ्य इत्युक्त्वा अन्तकारेण वै विधिः ॥ १३४ ॥ कृत्वा स्यात्सप्तमे सप्तमे
 च मे सप्तः । तद्विधं अमरकृत्य सोमनामपुरःसरम् ॥ १३५ ॥ सप्तमे सप्तमे
 माग्यश्री धारयेदोमभस्म च । सप्तमे सप्तमे चैव सप्तमे सप्तमे सप्तमे
 एवं चापि दिवा कृत्वा सायं चापि तथैव हि । दिव चाग्निं च अन्नं च सप्तमे सप्तमे
 सप्तमे ॥ १३७ ॥ लक्षं कर्म दद्यात्ताने चतुर्दिक्षु च दद्यात् । अतो सप्तमे सप्तमे
 सप्तमे सप्तमे सप्तमे ॥ १३८ ॥ वैश्वदेवं स्याद्दृष्ट्वा चैव चैव चैव

स्मृतः । संध्ययोरुभयोश्चैव वाऽपकर्षणमिष्यते ॥ १३९ ॥ देवादिपितृयज्ञान्तं सायं
चापि यथाक्रमम् । भूतेभ्योऽपि वलिं रात्रौ दद्यात्पात्रेण वै भुवि ॥ १४० ॥ द्वारा-
दिदेवताभ्योऽन्नं दद्यात्पितामहादितः । हुतशेषं च भूतेभ्यो ये भूता इति मन्त्रतः
॥ १४१ ॥ प्रक्षाल्य पाणिपादं च समाचम्य यथाविधि । शान्ता पृथिवीति मन्त्रेण
गृहं संप्रोक्षयेज्जलैः ॥ १४२ ॥ कुर्यात्पञ्च महायज्ञान्नित्यशःसूतकं निना । अर्घ्यान्ता
सूतके संध्या स्नानं स्यादपि किञ्चन ॥ १४३ ॥ वैश्वदेवं पुरा कृत्वा नित्ये चाभ्यु-
दये तथा । स्वाभीष्टदेवतादिभ्यो नैवेद्यं विनिवेदयेत् ॥ १४४ ॥ अकृत्वा देवयज्ञं
च नैवेद्यं यो निवेदयेत् । तदन्नं नैव गृह्णन्ति देवताश्चापि सर्वथा ॥ १४५ ॥ पाद-
प्रक्षालनं कुर्याद्विप्राणां देवरूपिणाम् । स्वयं चापि समाचम्य विप्रांस्तानुपवेशयेत्
॥ १४६ ॥ मधुपर्कं विना रात्रौ द्विजपादाभिषेचनम् । न कुर्यात्पूजयेद्विप्रान्गन्धपुष्पा-
क्षतादिभिः ॥ १४७ ॥ ततो विप्रान्समभ्यर्च्य यथाविभवसारतः । दद्याद(देयम्)-
न्नं यथाशक्ति भिक्षाऽतिथिभ्य एव च ॥ १४८ ॥ अन्नमामं च वै भिक्षां दद्यादह-
रहर्दिनः । स सर्वव(वि)द्धुतः पाकादन्नाद्य(द)पि च यद्भवेत् ॥ १४९ ॥
नित्यं ददाति यः साधुरन्नं वेदाविदो मुखे । मुक्तः स्याद्दुरितात्पापाद्ब्रह्मसाधुज्यम-
श्नुते ॥ १५० ॥ परान्नन्याग्निनामेव दद्यादामं विशेषतः । अन्नादशगुणं पुण्यं लभे-
दाता न संशयः ॥ १५१ ॥ भिक्षां ददाति विप्राय यतये ब्रह्मचारिणे । स सर्वा-
हर्षभने कामान्ततो याति परां गतिम् ॥ १५२ ॥ दत्तं नैव पुनर्दद्यादपकं पक्वमेव वा ।
पुनश्च दीयते मोहान्नरकं प्रतिपद्यते ॥ १५३ ॥ पोष्यवर्गसमोपेतो भुञ्जीयात्सह
वन्धुभिः । भोजने परिविष्टान्नं गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ॥ १५४ ॥ गन्धं त्वर्तन
मन्त्रेण जलेन परिषेचयेत् । ततो वलित्रयं कुर्यान्मन्त्रेणापः पिबेदथ ॥ १५५ ॥
यमादाय च चित्राय भूतेभ्यो नम उच्येत् । दत्त्वाऽमृतोपस्तरणमसीन्युक्त्वा पिबे-
दथः ॥ १५६ ॥ गृहीयादाहुतीः पञ्च सप्तविधेण पाणिना । त्यक्त्वा पवित्रमग्नी-
यादृत्वा तन्पुनराचमेत् ॥ १५७ ॥ पुत्रवान्पितृमार्थं भुक्त्वा श्राद्धीयभोजनम् ।
न कुर्याद्भोजने पानं पञ्च प्राणाहर्ताविना ॥ १५८ ॥ पदक्तिभेदेन यो भुङ्क्ते ग्राममा-
ज्यन्ति द्विजः । अयं स केवलं भुङ्क्ते इतश्चीर्जायते ध्रुवम् ॥ १५९ ॥ उन्नराचमनं पीत्वा
मुचं प्रक्षालयेज्जलैः । मृद्धीतिभ्यस्ततो दद्यात्ताम्रवृत्तं मुखगुह्ये ॥ १६० ॥ भुक्त्वा
चैव स्वयं द्विजः कुर्यात्ताम्रवृत्तचर्वणम् । ततो नयेदहःशयं श्रुत्यादिश्रवणादिभिः
॥ १६१ ॥ मृदेदृच्छिद्रमुच्छिद्रः श्वानं शृष्टमथापि च । उपोष्य रजनीमेकां पञ्च-
नारं निवेज्जुचिः ॥ १६२ ॥ श्वानं मृष्टं दधोन्निद्रमुच्छिद्रो न संस्पृशेत् । मोहा-
दिना मृदेदृच्छिद्रं नारं तस्य नि रीयते ॥ १६३ ॥ उच्छिद्रमुपशने भ्यामाद्याश्वानां
विनिवेदयेत् । अहर्विज्ञो जनेच्छिद्रमुपचात्रं विनैव ह ॥ १६४ ॥ विप्रस्यैव स्वयं

कुर्याद्द्विजभुक्पात्रचालनम् । प्रक्षाल्य पाणिपादं च द्विराचान्तः शुचिर्भवेत् ॥ १६५ ॥
 पात्राणि चालयेच्छ्रद्धे स्वयं शिष्योऽथ वा सुतः । असंस्कृतो न च स्त्री च न चान्य-
 श्चालयेत्कचित् ॥ १६६ ॥ परपाकरुचिर्न स्यादनिन्द्रामन्त्रणाहते । कटाचित्स्यादा-
 पदि तु नैव नित्यं कदाचन ॥ १६७ ॥ उच्छिष्टस्पर्शनं चैव भुञ्जानश्च भवेद्यदि ।
 पात्रस्थं चापि वाऽश्रीयादन्नं पात्रस्थितं च यत् ॥ १६८ ॥ गायत्र्या संस्कृतं चान्नं
 न त्यजेदभिमन्त्रितम् । गृहीतं चेत्पुनश्चाद्याद्वायत्री च शतं जपेत् ॥ १६९ ॥ अन्नं
 पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसंचितम् । अस्नेहा अपि गोधूमा यवगोरमविक्रियाः
 ॥ १७० ॥ अपूपसक्तवो धानास्तक्रं दधि घृतं मधु । एतत्पण्येषु भोक्तव्यं भाण्ट-
 लेपो न चेद्भवेत् ॥ १७१ ॥ अन्नाक्तभाजनस्थानि दूष्यन्ते तानि चैव हि । शुद्ध-
 भाण्डस्थितानीह ग्राह्याण्याहुर्मनीषिणः ॥ १७२ ॥ ग्राह्यं धा(क्षी) रविकारं स्या-
 त्सर्वं चैवेक्षुसंभवम् । तैलक्षीराज्यपक्वं च जलसंमिश्रितं न हि ॥ १७३ ॥ पगमं
 नैव भुञ्जीयात्स्वकीयं चान्यपाचितम् । संस्काररहितं चैव नाश्रीयाद्वाष्मणः क्वचित्
 ॥ १७४ ॥ ब्राह्मणो नैव भुञ्जीयाद्बुद्धिन्नं कदाचन । अज्ञानाद्यदि भुञ्जीत रौरवं
 नरकं व्रजेत् ॥ १७५ ॥ पत्नी स्तुषा स्वयं पुत्रः शिष्योऽथ वा गुरुः सुतः ।
 आचार्यो वा पचेदन्नं भुञ्जीयात्तत्र दुष्यति ॥ १७६ ॥ शाकपाकादिकं निन्द्यं योऽ-
 न्नमथात्स्वकीयकम् । क्वचिच्छिष्टान्नमश्रीयाद्दत्तराभ्यन्तरे द्विजः ॥ १७७ ॥ यद्येकत्र
 पचेदाममात्मनश्चापरस्य च । यस्तदन्नं द्विजो भुङ्क्ते प्राजापत्येन शुष्यति ॥ १७८
 न चैकत्र पचेदामं वह्नामथ वा द्वयोः । निषेधोऽयं परेषां तु पुत्रादीनां न हि क्वचित्
 ॥ १७९ ॥ एवं भुक्त्वा द्विजश्चैव श्रुत्वा श्राद्धस्य वै कथाम् । श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त-
 मितिहासं पुरातनम् ॥ १८० ॥ घटिकैकाऽवशिष्टा स्याद्वेरेस्तमिनस्य च । प्रक्षाल्य
 पाणिपादं च द्विराचान्तः शुचिर्भवेत् ॥ १८१ ॥ प्राडासीनः समाचम्य प्राणायाम-
 पुरःसरम् । पूर्वोक्ताविधिना चैव सायंसंध्यां समाचरेत् ॥ १८२ ॥ आदिन्येऽस्म-
 मिते यावत्तारकादर्शनं न हि । सायंहोमं तदा कुर्यान्नो चेत्सुर्नव नादिवाः ॥ १८३ ॥
 वैश्वदेवं पुनः सायं कुर्यान्नृत्रयं च हि । देवं भूतं तथा पै(पि)ड्यं भुक्त्वा स्वाध्या-
 यमभ्यसेत् ॥ १८४ ॥ ततः स्वपेयथाकामं न कदाचिदुदावेशराः । एतावन्नैत्यं
 कर्म प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ १८५ ॥ अनेन विधिना यन्तु नैत्यं कुर्यात् द्विजः ।
 स याति परमं स्थानं अनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ १८६ ॥ मन्त्रं कर्मज्ञो यो वेदः

स्वाध्यायाभ्यसनं तथा । मनःस्वस्थतया योगः स एवाऽऽत्मप्रकाशकः ॥ १८७ ॥
 त्यक्त्वेन्द्रियसुखं लोके यस्तिष्ठेद्यत्र कुत्रचित् । स एव योगी मुक्तः स्यात्सर्वसङ्गवि-
 वर्जितः ॥ १८८ ॥ यः कचिन्मानवो लोके वाराणस्यां त्यजेद्रूपः । स चाप्येको
 भवेन्मुक्तो नान्यथा मनुयो विदुः ॥ १८९ ॥

इत्याश्वलायनधर्मशास्त्रे ब्रह्ममार्गाचाराध्यायः (प्रकरणम्) ॥ १ ॥

(अथ स्थालीपाकप्रकरणम् २)

स्थालीपाकस्य चाऽऽरम्भः पौर्णमास्यां विधीयते । अग्निमान्प्रतिपद्येव प्रातरौपासनं
 चरेत् ॥ १ ॥ प्रातरौपासनं हुत्वा ततोऽन्वाधानमाचरेत् । स्थालीपाकं करिष्येऽहं
 होमः श्वः प्रातरेव हि ॥ २ ॥ सद्यस्कालो भवेद्यद्वा कुर्याद्यत्र द्वयं न हि । अन्वा-
 धानं ततः कुर्यात्स्थालीपाकं तथैव हि ॥ ३ ॥ प्राणानायम्य संकल्प्य विधाय
 स्थण्डिलं शुचिः । हस्तमात्रं चतुष्कोणं गोमयेन विलिप्य च ॥ ४ ॥ तण्डुलान्प्रकि-
 रेद्रेखामुदकसंस्थां लिखेदथ । पार्श्वसंस्थे पार्श्वयोर्मध्ये तिस्रश्चैवोदगायताः ॥ ५ ॥
 निदध्याच्छकलं तत्र प्रोक्ष्य प्राग्रं निरस्य च । संप्रोक्ष्य पुनरद्भिश्च तथा चानलमा-
 नयेत् ॥ ६ ॥ एहीत्यग्निं समादाय स्थापयेद्भूर्भुवःस्वरोम् । अग्निनाग्नि-
 स्ततो जुष्टः प्रनूनं तिस्र एव च ॥ ७ ॥ ध्यानं चत्वारि शृङ्गेति कुर्याद-
 ग्रेर्यथाविधि । विज्योतिषेत्यनेनैव मन्त्रेणाग्निं समिन्धयेत् ॥ ८ ॥ ध्यात्वा
 रूपं ततो बह्वेर्दर्शयेदेष हीत्यथ । धृत्वा तु समिधौ चाग्निमग्नीषोमौ च देवते
 ॥ ९ ॥ प्रधानदेवते चोक्त्वा तथा चैवाङ्गदेवताः । क्रमेण चरुणाऽऽज्येन सद्यो
 यक्ष्य इति क्षिपेत् ॥ १० ॥ पर्यूहनं ततः कुर्याज्जलेन परिपेचयेत् । अनादेशे तु
 सर्वत्र दक्षिणः पाणिरुच्यते ॥ ११ ॥ पाणिना सोढकेनाग्नेः समन्तात्परिमार्जनम् ।
 अनुलेपमुदकसंस्थं कुर्यादीशानकोणतः ॥ १२ ॥ पर्युक्षणेऽयुदकसंस्थं पाणिनेशान-
 कोणतः । पुनरावर्तयेत्प्रत्यग्गीशानान्तं हविर्भुजम् ॥ १३ ॥ प्रसारयेदुदकसंस्थान्पू-
 र्वपश्चिमयोः कुशान् । दक्षिणोत्तरतश्चैव प्राक्संस्थान्पूर्वतः क्रमात् ॥ १४ ॥ मुष्टिमात्रैः
 कुशैरग्नेः समन्ताद्धोमकर्मसु । परिस्तृणीयात्प्रागग्रैश्चतुर्दिक्षु यथाक्रमम् ॥ १५ ॥ विन्य-
 सेत्कुशमूलानां कुशाग्रानुपरि क्रमात् । दक्षिणोत्तरयोश्चैव चतुष्कोणेषु चैव हि ॥ १६ ॥

* इतः परं ख. पुस्तकेऽधिकमेतत्—“ प्रत्यहं कर्मयोगेन स्वाध्यायाभ्यसनं तप । मनःस्वास्थ्यं
 तयोर्योगः स एवाऽऽत्मप्रकाशकः ” इति ।

आस्तीर्षाग्रेऽदग्धभान्नाग्नान्तरात्तिसंमितान् । द्रवमासादयेन्सुव्जं यज्ञपात्राणि तत्र तु ॥१७॥ स्याली च प्रोक्षणी दर्वी सुवः पूर्णाज्यभाजने । इधं चैव तथा वह्निं चरुहोमे विधीयते ॥१८॥ चालोपनयनोद्वाहे पुनराधान एव च । प्रोक्षणीं सुवपूर्णाज्यमिध्मा-
 दास्त्रिवात्यके ॥१९॥ अष्टाङ्गुलमितस्थालीं प्रोक्षणीं च पडङ्गुलाम् । चमसं चाऽऽज्य-
 पात्रं च पट्टगुल्ममिति स्मृतम् ॥२०॥ सुवसुवौ हस्तमात्रौ तु स्यातां तौ यज्ञकर्मणि ।
 द्विप्रादेशो भवेद्विधो वह्निः प्रादेशसंमितः ॥२१॥ आदायाऽऽदौ कुशास्त्रीस्त्रीन्मूलैर्मूलानि
 वेष्टयेत् । सव्यावृत्तान्कुशान्कुर्यादधस्तात्तान्नयेदुदक् ॥२२॥ वामस्थानितरांस्तद्वत्कुर्या-
 द्ब्रजुं त्रिसंधिताम् । उपविष्टा नयेत्तद्वत्तृतीयावर्तनं च हि ॥ २३ ॥ रज्ज्वेधं सकृ-
 दावेष्ट्य रज्जुमूलं तथैव च । वेष्टितायाश्च पूर्वाया रज्ज्वग्रं च नयेदधः ॥ २४ ॥
 रज्जुग्रन्थिमधः कृत्वा प्रागग्रान्साध(द)येदध । स्याच्चेत्ताम्रमयी स्थाली होमे कांस्य-
 मयी पि वा ॥ तथा स्युः प्रोक्षणादीनि यथालाभानि वाऽपि वा ॥ २५ ॥ दण्डपा-
 (मा)त्रयुतौ शस्तौ सुवसुवौ यागदारुजौ । तदभावेऽथ वाऽश्वत्यपर्णकौ वाऽष्ट्यदुस्वरौ
 ॥ २६ ॥ प्रोक्षणं न्यक्पवित्राभ्यां प्रोक्षयेत्सलिलं ततः । कृत्वोत्तानं पवित्रे ते निधा-
 यापः प्रपूजयेत् ॥ २७ ॥ सोदकाभ्यां पवित्राभ्यां त्रिः समुत्पूय चैव हि । कुर्या-
 देकैकमुत्तानं द्वद्व च प्रोक्षयेत्पुनः ॥ २८ ॥ त्रिस्रस्येधं तथा वह्निर्निदध्याच्चमसे च
 ते । पवित्रे पूरयेद्वाहि गन्धपुष्पाणि च क्षिपेत् ॥ २९ ॥ निरस्य नैर्ऋतान्दर्भाग्नि-
 रस्त इति मन्त्रतः । कर्ताऽऽचरेदिमं मन्त्रमुक्त्वा विष्टः कुशासने ॥ ३० ॥ ब्रह्माणं
 वरयेदस्मिन्कर्मणि त्वं भवेरिति । वृथाब्रह्माऽहमस्मीति ततः कर्ता तमर्चयेत् ॥३१॥
 धृत्वा पूर्णं करे सव्ये पिथायोपरि दक्षिणम् । ब्रह्मन्नित्युच्चरन्मन्त्रं नीत्वा तन्नासि-
 काग्रतः ॥ ३२ ॥ निदध्यादुदगग्रे तन्मन्त्रेणो श्रणयेति च । कुशैराच्छादितं कुर्यात्पू-
 र्णपात्रं तदुच्यते ॥ ३३ ॥ शूर्पं पश्चान्निधायामेः पवित्रे स्थापयेच्च ते । निर्वपेच्चतुरो
 मुष्टीस्तानेव प्रोक्षयेदध ॥ ३४ ॥ तण्डुलानवहस्त्रीस्त्रीन्कृत्वा तांस्त्रिः फलीकृतान् ।
 त्रिः प्रक्षाल्य पचेदग्रेऽदग्धचैवाऽऽज्यभाजने ॥ ३५ ॥ सपवित्रे निषिच्याऽऽज्यं
 ततोऽङ्गारानपोष्ट च । तत्राऽऽज्यभाजनं स्थाप्य संस्कुर्यादुत्सुकेन च ॥ ३६ ॥
 निक्षिपेत्कुशयोरग्रेः पर्याग्निकरणं ततः । त्रिः कुर्याज्ज्वलता तेन तत्प्राक्परिहरेदध
 ॥ ३७ ॥ कर्पन्निवोदगुद्वास्य भाजनं घृतपूरितम् । कुशाग्रे निक्षिपेदग्नौ स्कन्दायेत्पुञ्च-
 रन्नध ॥ ३८ ॥ धृत्वा तत्तानपाणिभ्यां पवित्रे चोदगग्रके । सवितुष्टेति मन्त्रेण सकृ-
 त्पूणी द्विरिष्यते ॥ ३९ ॥ उत्पूयाऽऽज्यं पवित्रे ते प्रोक्ष्यामौ प्रहरेदध । प्रत्यगासा-

स्वाध्यायाभ्यसनं तथा । मनःस्वस्थतया योगः स एवाऽऽत्मपराजितः ॥ १८७ ॥
 त्यक्त्वेन्द्रियमुखं लोके यस्मिंष्टेयत्र कुचचिन् । स एव योगी मुक्तः स्वाध्यायमिहृति-
 यजितः ॥ १८८ ॥ यः कनिष्पानवो लोके वागणभ्यां व्यचरन्नुः । स चाभ्येतो
 मवेन्मुक्तो नान्यथा मनुयो विदुः ॥ १८९ ॥

इत्याद्यन्यमनर्भशामे ब्रजमार्गचारा-गायः (स्पष्टकरणम्) ॥ १ ॥

=====

(७७ स्थालीपाकप्रकरणम् ०)

स्थालीपाकस्य चाऽऽरम्भः पौर्णमास्यां विधीयते । अग्निमान्प्रतिपद्येव प्रातरौपासनं
 चरेत् ॥ १ ॥ प्रातरौपासनं कृत्वा ततोऽन्वाधानमाचरेत् । स्थालीपाकं कृत्वाऽऽ-
 होमः श्वः प्रातरेव हि ॥ २ ॥ सयस्कालो भवेद्यद्रा कुर्याद्यत्र द्वयं न हि । अन्वा-
 धानं ततः कुर्यात्स्थालीपाकं तथैव हि ॥ ३ ॥ प्राणानायम्य संकल्प्य विधाय
 स्थण्डिलं शुचिः । हस्तमात्रं चतुष्कोणं गोमयेन विलिप्य च ॥ ४ ॥ तण्डुलान्प्रकि-
 रेद्रेखामुदक्संस्थां लिखेदथ । प्राक्संस्थे पार्श्वयोर्मध्ये तिस्रश्चोदगायताः ॥ ५ ॥
 निदध्याच्छकलं तत्र प्रोक्ष्य प्राग्रं निरस्य च । संप्रोक्ष्य पुनरद्भिश्च तथा चानलमा-
 नयेत् ॥ ६ ॥ एहीत्यग्निं समाढाय स्थापयेद्भुवःस्वरोम् । अग्निनाऽग्नि-
 स्ततो जुष्टः प्रनूनं तिस्र एव च ॥ ७ ॥ ध्यानं चत्वारि शृङ्गेति कुर्याद-
 ग्रैथविधि । विज्योतिषेत्यनेनैव मन्त्रेणाग्निं समिन्धयेत् ॥ ८ ॥ ध्यात्वा
 रूपं ततो वह्नेर्दर्शयेदेष हीत्यथ । धृत्वा तु समिधौ चाग्निमग्नीषोमौ च देवते
 ॥ ९ ॥ प्रधानदेवते चोक्त्वा तथा चैवाङ्गदेवताः । क्रमेण चरुणाऽऽज्येन सद्यो
 यक्ष्य इति क्षिपेत् ॥ १० ॥ पर्युहनं ततः कुर्याज्जिलेन परिपेचयेत् । अनादेशे तु
 सर्वत्र दक्षिणः पाणिरुच्यते ॥ ११ ॥ पाणिना सोदकेनाग्नेः समन्तात्परिमार्जनम् ।
 अनुलेपमुदक्संस्थं कुर्यादीशानकोणतः ॥ १२ ॥ पर्युक्षणेऽप्युदक्संस्थं पाणिनेशान-
 कोणतः । पुनरावर्तयेत्प्रत्यग्मीशानान्तं हविर्भुजम् ॥ १३ ॥ प्रसारयेदुदक्संस्थान्पू-
 र्वपश्चिमयोः कुशान् । दक्षिणोत्तरतश्चैव प्राक्संस्थान्पूर्वतः क्रमात् ॥ १४ ॥ मुष्टिमात्रैः
 कुशैरग्नैः समन्ताद्धोमकर्मसु । परिस्तृणीयात्प्रागग्रैश्चतुर्दिक्षु यथाक्रमम् ॥ १५ ॥ विन्य-
 सेत्कुशमूलानां कुशाग्रानुपरि क्रमात् । दक्षिणोत्तरयोश्चैव चतुष्कोणेषु चैव हि ॥ १६ ॥

* इत परं ख. पुस्तकेऽधिकमेतत्—“ प्रत्यहं कर्मयोगेन स्वाध्यायाभ्यसनं तप । मन स्वास्थ्यं
 तयोर्योगः स एवाऽऽत्मपराजितः ” इति ।

आस्तीर्याग्नेरदग्धर्भाभागग्रान्तरात्तिसंमितान् । द्वंद्वमासादयेन्पुञ्जं यज्ञपात्राणि तत्र तु ॥१७॥ स्थाली च प्रोक्षणी दर्वी सुवः पूर्णाज्यभाजने । इध्मं चैव तथा वह्निं चरुहोमे विधीयते ॥१८॥ चोलोपनयनोद्वाहे पुनराधान एव च । प्रोक्षणीं सुवपूर्णाज्यमिध्मा-
चास्त्रिषाज्यके ॥१९॥ अष्टाङ्गुलमितस्थालीं प्रोक्षणीं च पङ्क्तुलाम् । चमसं चाऽऽज्य-
पात्रं च पण्डुगुलामिति स्मृतम् ॥२०॥ सुवसुवां हस्तमात्रौ तु स्यातां तौ यज्ञकर्मणि ।
द्विप्रादेशो भवेदिध्मो वह्निः प्रादेशसंमितः ॥२१॥ आदायाऽऽदौ कुशांस्त्रींस्त्रीन्मूलैर्मूलानि
वेष्टयेत् । सव्यावृत्तान्कुशान्कुर्यादधस्तात्तान्नयेदुदक् ॥२२॥ वामस्थानितरांस्तद्वत्कुर्या-
द्रज्जुं त्रिसंधिताम् । उवविष्टां नयेत्तद्वत्तृतीयावर्तनं च हि ॥ २३ ॥ रज्ज्वेधं सकृ-
दावेष्ट्य रज्जुमूलं तथैव च । वेष्टितायाथ पूर्वाया रज्ज्वग्रं च नयेदधः ॥ २४ ॥
रज्जुग्रन्थिमधः कृत्वा प्रागग्रान्साध(द)येदधः । स्याच्चेत्ताम्रमयी स्थाली होमे कांस्य-
मयी पि वा ॥ तथा स्युः प्रोक्षणादीनि यथालाभानि वाऽपि वा ॥ २५ ॥ दण्डपा-
(मा)त्रयुतौ शस्तौ सुवसुवां यागदारुजौ । तदभावेऽथ वाऽभ्युपगम्यौ वाऽप्युदुम्बरौ ॥ २६ ॥ प्रोक्षणं न्यवपवित्राभ्यां प्रोक्षयेत्सलिलं ततः । कृत्वोत्तानं पवित्रे ते निधा-
यापः प्रपूजयेत् ॥ २७ ॥ सोढकाभ्यां पवित्राभ्यां त्रिः समुत्पूय चैव हि । कुर्या-
देकैकमुत्तानं द्वे च प्रोक्षयेत्पुनः ॥ २८ ॥ विस्रस्येधं तथा वह्निर्निदध्याच्चमसे च
ते । पवित्रे पूरयेद्वाग्निं गन्धपुष्पाणि च क्षिपेत् ॥ २९ ॥ निरस्य नैऋतान्दर्भाग्नि-
रस्त इति मन्त्रतः । कर्ताऽऽचरोदिमं मन्त्रमुक्त्वा विष्टः कुशासने ॥ ३० ॥ ब्रह्माणं
वरयेदस्मिन्कर्मणि त्वं भवेरिति । ब्रूयाद्ब्रह्माऽहमस्मीति ततः कर्ता तमर्चयेत् ॥३१॥
धृत्वा पूर्णं करे सव्ये पिथायोपरि दक्षिणम् । ब्रह्मन्नित्युच्चरन्मन्त्रं नीत्वा तन्नासि-
काग्रतः ॥ ३२ ॥ निदध्यादुदगग्रे तन्मन्त्रेणो प्रणयेति च । कुशैराच्छादितं कुर्यात्पू-
र्णपात्रं तदुच्यते ॥ ३३ ॥ शूर्पं पश्चान्निधायाग्रेः पवित्रे स्थापयेच्च ते । निर्वपेच्चतुरो
मुष्टीस्तानेव प्रोक्षयेदधः ॥ ३४ ॥ तण्डुलानवहंस्त्रींस्त्रीन्कृत्वा तांस्त्रिः फलीकृतान् ।
त्रिः प्रक्षाल्य पचेदग्रेरुदक्चैवाऽऽज्यभाजने ॥ ३५ ॥ सपवित्रे निषिच्याऽऽज्यं
ततोऽङ्गारानपोष्ट च । तत्राऽऽज्यभाजनं स्थाप्य संस्कर्त्यादुल्मुकेन च ॥ ३६ ॥
निक्षिपेत्कुशयोरग्रेः पर्याशिकरणं ततः । त्रिः कुर्याज्ज्वलता तेन तत्प्राक्परिहरेदधः
॥ ३७ ॥ कर्पन्निबोदगुह्यास्य भाजनं घृतपूरितम् । कुशाग्रे निक्षिपेदग्नौ स्कन्दायेत्युच्च-
रन्नथ ॥ ३८ ॥ धृत्वा तत्तानपाणिभ्या पवित्रे चोदगग्रके । सवितुष्टेति मन्त्रेण सकृ-
त्पूणीं द्विरिष्यते ॥ ३९ ॥ उत्पूयाऽऽज्यं पवित्रे ते प्रोक्ष्याग्नौ ग्रहरेदधः । प्रत्यगासा-

दयेद्रेर्वर्हिस्तच्चाऽऽज्यभाजनम् ॥ ४० ॥ प्रताप्य सकुशौ दर्वीसुवौ दर्वी निधाय च ।
 सव्येन सुवमादाय कुशानितरपाणिना ॥ ४१ ॥ सुवस्य विलमारभ्य यावदग्रं भवे-
 दथ । अग्रतो विलपृष्टं तु तदारभ्य भवेद्विलम् ॥ ४२ ॥ निमृजेन्निखिरेकं तु कुशग्रैः
 सव्यवच्च हि । कुशमूलैश्च वै दण्डं कुशैः प्रोक्ष्य प्रतापयेत् ॥ ४३ ॥ आसादयेत्सुव-
 चाऽऽदौ वर्हिष्युत्तरतो घृतात् । संस्कुर्यात्पूर्ववदर्वी निदध्यादुत्तरे सुवात् ॥ ४४ ॥
 संमार्जितान्कुशान्प्रोक्ष्य प्रहरेदनले च तान् । सम्यगाज्यं निरीक्ष्याथ चरुं पक्वमेक्ष-
 येत् ॥ ४५ ॥ अभिघार्य सुवेणाऽऽज्यं चरुमुद्रासयेदुदक् । हविर्भुगात्मनोश्चैवं मध्य-
 तश्चरुमानयेत् ॥ ४६ ॥ निदध्यात्तां चरोः स्थालीं वर्हिष्याज्यं च दक्षिणे । अभि-
 घार्य चरुं चान्यत्पात्रं स्यादुत्तरे चरोः ॥ ४७ ॥ देवतायै हाविः स्थाप्य तत्र तद्वि-
 भजेत्क्रमात् । अमुष्यै चेदमित्युक्त्वा यथालिङ्गं यथाकृतु ॥ ४८ ॥ विश्वानीत्यष्टभिः
 पादैः पूर्ण(र्वा)तो दिक्षु चाष्टसु । अर्चयेद्बन्धपुष्पाद्यैरग्निं स्तुयाद्दृष्ट(व)चाऽऽन्त्यया ॥ ४९ ॥
 अलंकृत्याभिघार्येधमादायायं त इत्यथ । हुत्वेधमं जुहुयादाज्यं तूष्णीं वायव्यकोणतः
 ॥ ५० ॥ ततथाऽऽग्नेयपर्यन्तं प्रजापतिमिदं स्मरेत् । स्वाहेत्युक्त्वाऽथ निर्ऋतिमारभ्येशा-
 नकोणतः ॥ ५१ ॥ गृह्यवद्भिरिमौ मन्त्रावाधाराविति भाषितौ । होमे चैव तु सर्वत्र
 विधिरेव उदाहृतः ॥ ५२ ॥ अग्निश्चैव तथा सोमश्चक्षुपी जातवेदसः । भवेदुत्तरमा-
 ग्नेयं सौम्यं चैवाग्नि दक्षिणम् ॥ ५३ ॥ सक्तुलाजान्नहोमे तु जुहुयादेव चक्षुपी ।
 अनुदवचनीये च वर्जयेदाज्यहोमके ॥ ५४ ॥ अभिघार्य सुवेणेदमाग्नेयं मध्यतो
 हविः । दर्वी च हविरादाय विधिना स्थापयेद्विह ॥ ५५ ॥ तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठपूर्व-
 मात्रं च वै सुचि । तन्पूरस्तात्तथाऽऽदाय निदध्यात्तत्तथैव हि ॥ ५६ ॥ पात्रस्थं
 चापि दर्वीम्यं पुनरप्यभिघारयेत् । पश्चावती तु पश्चार्धादादाय च हविस्तथा ॥ ५७ ॥
 जुहुयादग्नये स्वाहा दर्व्या मध्ये तु नेत्रयोः । आदाय चाग्नीषोमाभ्यामुत्तरस्थं च
 पूर्ववत् ॥ ५८ ॥ मन्त्रमुच्चार्य सर्वत्र स्वाहान्ते जुहुयाद्धविः । समुच्चार्य चतुर्थ्यन्तं
 नापेदे न ममेति च ॥ ५९ ॥ द्वयोश्चापि हविःशेषं द्वयोश्चापि अवय च । दर्व्या
 सहृदवद्याच्च द्विमतो वाऽभिघारयेत् ॥ ६० ॥ यदग्न्येनयनया हुन्वा प्रागुदक्तं हवि-
 र्द्विजः । तदाय जुहुयादज्जं विम्यंभ्याज्येधमन्विनीम् ॥ ६१ ॥ सुक्तमुवाज्याहुतः
 शेषं विन्वेभ्यो जुहुयादथ । सर्वत्र जुहुयाद्गोमे प्रायश्चित्ताहुनीमथ ॥ ६२ ॥ अथा-
 श्वस्र इदं विष्णुभ्यो द्यावृहतीभ्यः । अथाऽपि जुहुयादनाः प्रायश्चित्ताहुनीभिः
 ॥ ६३ ॥ अनादान्विति द्यावृहती ज्ञातान्नान्नितृत्तये । सर्वत्रापि हि सर्वं भ्याद्विधिं
 उदाहृतः ॥ ६४ ॥ यत्तद्विद्वेति मन्त्रेण न्यूनान्वितितृत्तये । मन्त्रवन्प्रायश्चित्तान्वितं
 द्यावृहतीभ्यः ॥ ६५ ॥

स्वरवर्णादिलोपोत्थपापनिर्हरणाय च । × यद् इत्यनेनात्रिकामाहुतिं जुहुयादथा ॥ ६६ ॥
 सम्यक्पूर्णफलप्राप्तये होमस्येह कृतस्य च । कर्तव्यं जुहुयादाज्यं व्याहृतीभिश्चतस्र-
 षिः ॥ ६७ ॥ स्थाल्यादीनि च पात्राणि नीत्वा तूष्णीं निधाय च । चमसं पुरतः
 कृत्वा निधायाथ च वहिषि ॥ ६८ ॥ पूर्णमसीत्यनेनैव तत्पूर्णमभिमन्त्रयेत् । दिशः
 प्रागायतो दर्भैः प्राच्यां मन्त्रेण मार्जयेत् ॥ ६९ ॥ आपो अस्मानिदमापः । सुमित्र्या
 न इति त्रिभिः । शिरसि स्वस्य पत्न्याथ मार्जयेद्विष्णु इत्यथः ॥ ७० ॥ स्वस्य
 वामेऽञ्जलं पत्न्या आसीनाया निषिञ्चयेत् । माऽहं प्रजामनेनैव चमसस्थं जलं च
 हि ॥ ७१ ॥ जलेन तेन वै होता प्रोक्षयेच्छिरसी तयोः । तत्रस्थानं क्षतांश्चैव क्षिपे-
 त्पणवमुच्चरेत् ॥ ७२ ॥ परिस्तरणदर्भाश्च विसृजेदुत्तरे हि तान् । ओं चं मं इत्यने-
 नाग्निं नत्वा पूर्ववदुच्चरेत् ॥ ७३ ॥ पशू(यु)ह्य परिषिञ्चयाथ गन्धपुष्पाक्षतांश्च हि ।
 धूपं दीपं च नैवेद्यं दद्यात्ताम्बूलदक्षिणाः ॥ ७४ ॥ तिष्ठन्नग्रेरुपस्थानं कुर्यादो चं म
 इत्यथ । अभिवाद्य जपेद्देवी कृतं कर्म निवेदयेत् ॥ ७५ ॥ शुभाशुभक्रियार्थं च दत्तं
 विमाय यद्गन्धम् । तत्सर्वं जगदीशस्य प्रीतये निश्चितं भवेत् ॥ ७६ ॥ हुतशेषं हवि-
 श्चाऽऽज्यं होत्रे दद्याच्च दक्षिणाम् । सुवर्णं च यथाशक्ति होमसादगुण्यहेतवे ॥ ७७ ॥
 होमान्ते ब्रह्मणे दद्याद्यज्ञपात्राणि चैव हि । होमे चैव तु सर्वत्र प्रवदन्ति मनीषि-
 णः ॥ ७८ ॥ दर्शके पूर्ववत्सर्वं विशेषस्त्वथ कथ्यते । अग्नीषोमपट्टरधान इन्द्राग्नी (ग्नि)-
 पदमुच्चरेत् ॥ ७९ ॥ पालाशखादिराश्वत्थशम्भुदुम्बरजास्तथा । समिधः खादिराः
 शस्ता होमकर्मसु चैव हि ॥ ८० ॥

इत्याश्वलायनधर्मशास्त्रे स्थलीपाकप्रकरणम् ॥ २ ॥

(अथ गर्भाधानप्रकरणम् ३)

गर्भाधानं द्विजः कुर्याद्व्रतौ प्रथम एव हि । चतुर्थदिवसादूर्ध्वं पुत्रार्थं दिवसे समे ॥ १ ॥
 चरं दारुणभं पौष्णं दत्ताग्नी च द्विदैवतम् । आद्वाहं चैव रिक्तं च हित्वाऽन्यास्मि-
 न्विधीयते ॥ २ ॥ नान्दीश्राद्धं पतिः कुर्यात्स्वस्तिगाचनपूर्वकम् । उपलेपादिकं कृत्वा
 प्रातरौपासनादितः ॥ ३ ॥ प्रजापतेश्वरीरेकां हुत्वा चाऽऽज्याहुतिरथ । विष्णुर्योनिं
 नेजमेप पडेका च प्रजापतेः ॥ ४ ॥ आसीनायाः शिरः रघुप्रा प्राश्मुर्ययाः पाणिना

× इत आरभ्य कृतस्य चैत्यन्तग्रन्थो न विद्यते ख. पुस्तके ।

१ स. च । कृतेन पुं । २ न. स्वय । ३ स. शस्तदि । ४ न. पितृ । ५ न. ह्युप पा । न

कृत्वाऽऽभ्युदायिकं श्राद्धं चतुर्थ्यन्तं च पूर्ववत् । दधिमापौ यवं तस्या निधाय
 प्रसृतौ च तान् ॥ ४ ॥ त्रिः पिवोत्किं पिवसीति पातिः पुंसवनं हि सा । मोक्षयापः
 शुनरेव स्नात्विद्वारं शुनराचमेत् ॥ ५ ॥ सिञ्चेद्दूर्वारसं तस्या दक्षिणे नासिकापुटे ।
 आ ते गर्भे इति द्वाभ्यां सूक्ताभ्यां तावदुच्यते ॥ ६ ॥ प्रजापतये स्वाहेति जुहुया-
 दाहुतिं चरोः । गुर्विण्या हृदयं स्पृष्ट्वा यत्ते मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ७ ॥ धाता ददातु
 मन्त्रौ द्वौ तथा राकामहं च तौ । नेजमेपन्नयो मन्त्रा एको मन्त्रः प्रजापतेः ॥ ८ ॥
 अष्टावाज्याहुतीर्हुत्वा त्रिशुक्लशल्लीकुशैः । औदुम्बरेण युग्मेन ग्लेप्स्ये (द्रप्से) न
 सफलं च (?) ॥ ९ ॥ पूर्णसूत्रावृतेनेह सहैवैकत्र मेघ च । त्रिरन्नयेति गर्भिण्याः
 सीमन्तेन समूलतः (?) ॥ १० ॥ कृतकेशविभागं स्याद्योषिज्जालाग्रभागतः । सीमन्तं
 सधवाचिह्नं सदा सौभाग्यदायकम् ॥ ११ ॥ तिष्ठन्पश्चात्पाङ्मुखोऽग्रेरुच्चरन्मुखः
 स्वरोम् । चतुर्थ्योर्मूढतं कृत्वा विद्धायां तु निरुध्यते (!) ॥ १२ ॥ सामस्वरेण
 मन्त्रं च सोमं राजानमुच्चरेत् । समीपस्थनदीनाम समुच्चार्य नमेदथ ॥ १३ ॥ प्राति-
 पुत्रवती नारी गर्भिण्या (णी) मुपदेशयेत् । मा कुरु क्लेशदं कर्म गर्भसंरक्षणं कुरु
 ॥ १४ ॥ ततः स्विष्टकृदादि स्याद्धोमशेषं समापयेत् । पूर्ववत्फलदानानि कृत्वाऽऽ-
 चार्याय दक्षिणाम् ॥ १५ ॥ वृषभं धेनुसंयुक्तं दद्याद्विभवासारतः । भोजयेच्छक्तितो
 विप्रान्कर्मसाद्गुण्यहेतवे ॥ १६ ॥ प्राशनं यत्पुंसवनं होमश्चानवलोभनम् । प्रतिगर्भमिदं
 कुर्यादाचार्येणेह भाषितम् ॥ १७ ॥ आज्यहोमश्च शल्लैःकुशस्यप्सु निमज्जनम् ।
 सीमन्तोन्नयनं तच्च प्रतिगर्भं न हि स्मृतम् ॥ १८ ॥ प्रधानं पुंसवनं न स्यादङ्ग-
 चानवलोभनम् । सीमन्तं च तथैव स्यात्केचिदुन्नयनं तथा ॥ १९ ॥

इत्याश्वलायनधर्मशास्त्रे पुंसवनानवलोभनसीमन्तोन्नयन [प्रकरण]म् ॥ ४ ॥

=====
 (अथ जातकर्मप्रकरणम् ५)

जाते सुते पिता स्नायान्नान्दीश्राद्धं विधानतः । जातकर्म ततः कुर्यादैहिकामुष्मि-
 कप्रदम् ॥ १ ॥ सौवर्णे राजते वाऽपि पात्रे कांस्यमयेऽपि वा । मधुसर्पिर्निषिच्याय
 हिरण्येनावर्धयेत् ॥ २ ॥ प्राशयेत्तं हिरण्येन कुमारं मधुसर्पिणी । प्रतिमन्त्रं पठे-
 त्कर्णे हिरण्यं स्थाप्य दक्षिणे ॥ ३ ॥ तथा वामे जपेन्मेधां स्पृशेदंसावतः परम् ।
 अन्ना भव जपेदिन्द्रः श्रेष्ठान्यस्मै प्रयन्धि च ॥ ४ ॥ एवं कुर्यात्सुतस्त्वैव तूष्णीमेव
 च योषितः । केचिदिच्छन्त्यनादिष्टहोममन्त्रादिना परे ॥ ५ ॥

इत्याश्वलायनधर्मशास्त्रे जातकर्मप्रकरणम् ॥ ५ ॥

=====

(अथ नामकरणप्रकरणम् ६)

अहन्येकादशे कुर्यान्नामकर्म विधानतः । कृत्वाऽऽभ्युदयिकं श्राद्धं द्वादशे षोडशेऽपि वा
 ॥ १ ॥ मार्गशीर्षे समारभ्य मासानां नाम निर्दिशेत् । नक्षत्रपादतो जातजन्मनाम तदुच्यते
 ॥ २ ॥ यद्वा तातपितानां (तुर्ना) म भवेन्संव्यावहारिकम् । क्रमेणानेन संलिरव्य
 नामानि च समर्चयेत् ॥ ३ ॥ समाक्षरयुतं नाम भवेत्पुंसः सुखप्रदम् । विपमं यदि
 तत्र श्रीः (श्री) समेतं च विनिर्दिशेत् ॥ ४ ॥ आचार्येणात्र मन्त्रोऽयं नामानि तु
 उदाहृतः । नमस्करोत्यसौ देवं ब्राह्मणेभ्यः पिता वदेत् ॥ ६ ॥ त्रिस्त्रिः स्यात्प्र-
 तिनामैव ततः स्वस्तीति निर्दिशेत् । भवन्तोऽस्य ब्रुवन्त्येवं प्रतिब्रूयुस्तथा द्विजाः
 ॥ ६ ॥ तत्तन्नाम, गिशोस्त्रिस्त्रिर्ब्रूयात्तत्र तथाऽऽशिषः । ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्या
 भुञ्जीयात्सह बन्धुभिः ॥ ७ ॥

इत्याश्वलायनस्मृतौ नामकरण[प्रकरण]म् ॥ ६ ॥

(अथ निष्क्रमणप्रकरणम् ७)

मासे चैवं चतुर्थे तु कुर्यान्निष्क्रमणं गिशोः । कृत्वाऽऽभ्युदयिकं श्राद्धमादायाङ्कं
 शिशुं पिता ॥ १ ॥ स्वस्ति नो मिमीतां सूक्तं जपन्देवादिकं नयेत् । आशुः शिशान
 इत्येतत्पठेत् श्वशुरालयम् ॥ २ ॥ नीत्वाऽन्यस्य गृहं वाऽपि प्राङ्गणे वाऽर्क-
 माक्षयेत् । तच्चक्षुरिति मन्त्रेण दृष्ट्वाऽर्कं प्रविशेद्गृहम् ॥ ३ ॥

इत्याश्वलायनस्मृतौ निष्क्रमण[प्रकरण]म् ॥ ७ ॥

(अथान्नप्राशनप्रकरणम् ८)

पष्ठेऽन्नप्राशनं कुर्यान्मासे पुंस्यष्टमेऽथ वा । दशमे द्वादशे मासि केचिदेवं वदन्ति
 हि ॥ १ ॥ कृत्वाऽऽभ्युदयिकं श्राद्धं शुभे चैवं दिने पिता । सौवर्णे राजते पात्रे
 क्रांस्ये वाऽथ नवे शुभे ॥ २ ॥ क्षीराज्यमधुदध्यन्नं विधाय प्राशयेच्छिशून् ।
 मन्त्रेणान्नपतेऽन्नस्य हिरण्येन सुवेण च ॥ ३ ॥ पाणिना सपवित्रेण जलं चापि हि
 पाययेत् । दत्त्वा विप्राय तत्पात्रं तूष्णीमेव च योषितः ॥ ४ ॥ ततो विभवसारेण
 ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् । स्वयं चैव तु भुञ्जीयात्समाहितमना भवेत् ॥ ५ ॥

इत्याश्वलायनस्मृतावन्नप्राशन[प्रकरण]म् ॥ ८ ॥

यथाविभवसारेण हेतवे यज्ञसाक्षिणः । आसायं न हि किञ्चित्स्यान्नैत्यकं
कर्म चैव हि ॥ ४६ ॥ ब्रह्मचारिण एवात्र सायं संध्या विधीयते । ब्रह्मचारी ततः
कुर्यात्सायंसंध्यां यथाविधि ॥ ४७ ॥ अग्निकार्यं तथा हामं तस्मिन्नग्नौ विधीयते ।
नो चेत्स्यात्पूर्ववत्कुर्यादाचार्यः स्थण्डिलादिकम् ॥ ४८ ॥ पूर्णपात्रनिधानान्तमनल-
स्थापनादिकम् । निर्वपेन्मातृतः प्राप्तांस्तण्डुलान्संदसस्पतेः ॥ सवितुश्च ततस्तूष्णीमृ-
षीणां मन्त्रतः क्रमात् ॥ ४९ ॥ श्रपयित्वादनं कुर्यादाधारान्तं * हुनेदथ । सदस-
स्पतिमन्त्रेण गायत्र्यर्षिभ्य एव च ॥ ५० ॥ चर्वाहुतित्रयं दत्त्वा कुर्यात्स्विष्टकृदा-
दिकम् । भोजयित्वा द्विजान्वेदसमाप्तिरस्य चोत्तरे ॥ ५१ ॥ निर्विघ्नेन त्रिवारं तु
पिताऽस्य ब्रह्मचारिणः । वसेदसौ त्रिरात्रं तु क्षारादिव्रतमाचरेत् ॥ ५२ ॥ प्रातःसंध्या-
मुपास्याग्निकार्यं कृत्वा परेऽहनि । मध्याह्ने चाऽऽचरेत्संध्यां ब्रह्मयज्ञादनन्तरम् ॥ ५३ ॥
उपाकरणपर्यन्तं सावित्र्या ब्रह्मयज्ञकम् । ततोऽग्निमीळ इत्यादि जपेद्वेदान्स्वशक्तिः
॥ ५४ ॥ चतुर्थदिवसे कुर्यान्मेधाजननकं च हि । संध्यादिकं विधायार्थं गच्छेत्पाला-
शसंनिधौ ॥ ५५ ॥ कलशान्स्थापयेत्तत्र चतुष्कोणेपु चैव हि । पलाशं पूजयेत्तत्र
वसन्तं च यथाविधि ॥ ५६ ॥ श्रद्धां मेधां च वै प्रज्ञां पूजयेच्छ्रद्धयेत्यृचा ॥ गन्ध-
पुष्पाक्षतैश्चैव धूपदीपादिभिस्तथा ॥ ५७ ॥ प्रदक्षिणात्रयं कुर्यादाचार्यः सुश्रवं पठन् ।
निनयेज्जलधाराश्च सहैव ब्रह्मचारिणा ॥ ५८ ॥ मेखलामाजिनं दण्डं वस्त्रं यज्ञोपवी-
तकम् । एकैकं धारयेत्तत्र क्रमेणैवं त्यजेदथ ॥ ५९ ॥ आचार्याय च ते दद्याद्वाससी
ब्रह्मचार्यय । नवं चैवात्र कौपीनं धारयेत्पुनरेव हि ॥ ६० ॥ विप्रेभ्यः कलशान्द-
द्याद्गृहीयादाग्निपः शुभाः । यथाचार तथा कुर्याद्देवकोत्थापनं च हि ॥ ६१ ॥
इत्याश्वलायनस्मृतौ उपनयनप्रकरणम् ॥ १० ॥

(अथ महानाम्न्यादिव्रतत्रयप्रकरणम् ११)

महानाम्नीव्रतं कुर्यात्पूर्णाब्दे चोत्तरायणे । शुक्लपक्षे शुभेऽह्नि स्यादुपनायनवच हि ॥ १ ॥
महाव्रतं द्वितीये तु भद्रेत्तत्पूर्ववच हि । संपूर्णं च तृतीयेऽब्दे तथा चोपनिषद्ब्रतम्
॥ २ ॥ मासे पूर्णे तथा कुर्यान्क्रमाधत्तद्ब्रतत्रयम् । कुर्यान्परिददौ स्यात् (म्यन्त) मुप-
नायनहोमवत् ॥ ३ ॥ चर्वाहुतित्रयं कृत्वा जुहुयाच्चित्तमिश्रितम् । अनुप्रवचनीयोक्ता
देवताश्च ततः स्मृताः ॥ ४ ॥ महानाम्नीभ्यः स्याद्वेदिनि सावित्र्या स्नानमिष्यते ।
महाव्रताय चाथोपनिषदे तत्र नव तु ॥ ५ ॥

* अस्याऽऽर्पयान् । १२५ ।

श्रुत्युक्तमार्गतः ॥ १६ ॥ नियमेन च पण्मासमृग्वेदादिकमेव हि ॥ १७ ॥

इत्याश्वलायनस्मृत्यावुपाकर्म[प्रकरणम्] ॥ १२ ॥

=====

(अथोत्सर्जनप्रकरणम् । १३)

=====

उत्सर्गं च द्विजः कुर्यात्पण्मास इदमादितः । दौढयार्थं च हितं चैतदधीतानां च च्छन्द-
नाम् ॥ १ ॥ पुष्पे चैवोपलेपादि कृत्वा चोत्पवनानधि । संस्कृत्य सक्तुवचाश्रं चक्षु-
रग्नन् च पूजयेत् ॥ २ ॥ सप्त चाऽऽज्याहुतीहुत्वा सक्तुस्थाने हुनेच्चरुम् । हुत्वा स्विष्टकृतं
चैव अभिचार्य यथानिधि ॥ ३ ॥ कर्मोत्सर्गं भवेत्सर्वमुपाकरणवच्च हि । प्रतिवर्षं
द्विजः तर्प्य माघने माघने पिना ॥ ४ ॥ तर्पयेद्देवताः सर्वाः सावित्र्यादि य(दीर्घ)-
भाजसम् । अथ चैतानि गर्वेऽपि ब्रह्मयज्ञाङ्गदेवताः ॥ ५ ॥ जुहुयाद्ब्रह्मादीन्होम-
देवं सम्पद्येत् । सिन्धे चोऽऽहुताचार्याः केचिद्यज्ञविदो विदुः ॥ ६ ॥ उपाकर्मणि
चैतस्यै पुनर्यापि यथाविधि । नैत्यकं तर्पणं कृत्वा ब्रह्मयज्ञपुरःसरम् ॥ ७ ॥

इत्यश्वलायनस्मृत्यावुत्सर्जन[प्रकरणम्] ॥ १३ ॥

=====

(अथ गोमनादित्ययम् । १४)

=====

गोदानं गोदोः त्रिं कुर्यात्तदुदगायने । केचिदिवाहकान्ते च शुभे मागिवदन्ति हि ॥ १ ॥
कल्पाऽऽज्याहुतिः । आहुतमुपलेपनं परियत् । सिन्ध्यायापरि समिधमन्वाधानादिकं च
हि । तं चैवोपलेपादि कृत्वा चोत्पवनानधि । संस्कृत्य सक्तुवचाश्रं चक्षु-
रग्नन् च पूजयेत् ॥ २ ॥ सप्त चाऽऽज्याहुतीहुत्वा सक्तुस्थाने हुनेच्चरुम् । हुत्वा स्विष्टकृतं
चैव अभिचार्य यथानिधि ॥ ३ ॥ कर्मोत्सर्गं भवेत्सर्वमुपाकरणवच्च हि । प्रतिवर्षं
द्विजः तर्प्य माघने माघने पिना ॥ ४ ॥ तर्पयेद्देवताः सर्वाः सावित्र्यादि य(दीर्घ)-
भाजसम् । अथ चैतानि गर्वेऽपि ब्रह्मयज्ञाङ्गदेवताः ॥ ५ ॥ जुहुयाद्ब्रह्मादीन्होम-
देवं सम्पद्येत् । सिन्धे चोऽऽहुताचार्याः केचिद्यज्ञविदो विदुः ॥ ६ ॥ उपाकर्मणि
चैतस्यै पुनर्यापि यथाविधि । नैत्यकं तर्पणं कृत्वा ब्रह्मयज्ञपुरःसरम् ॥ ७ ॥

समावृत्तस्य वै मौर्झी होमान्ते चैव ब्रह्मचरः । उदुत्तमं मुमुग्धीति मन्त्रेणानेन मोचयेत् ॥ ९ ॥
इत्याश्वलायनस्मृतौ गोदानादित्रय[प्रकरण]म् ॥ १४ ॥

=====
(अथ विवाहप्रकरणम् १५)

सर्वेषामाश्रमाणां च गृहस्थाश्रम उत्तमः । तमेवाऽऽश्रित्य जीवन्ति सर्वे चैवाऽऽश्रमा
इह ॥ १ ॥ कुलजां सुमुखीं स्वा(स्व)ङ्गीं सुवासां च मनोहराम् । सुनेत्रां सुभगां
कन्यां निरीक्ष्य वरयेद्बुधः ॥ २ ॥ स्नातकाय सुशीलाय कुलोत्तमभवाय च । दद्या-
द्द्वेद्विदे कन्यामुचिताय वराय च ॥ ३ ॥ आचार्यः स्नातकादीनां मधुपर्कार्चनं चरेत् ।
स्वगृहोक्तविधानेन विवाहं च महामखे ॥ ४ ॥ मधुनाऽऽज्येन वा युक्तं मधुपर्क-
मिधं दधि । दध्यलाभे पयो ग्राह्यं मध्वलाभे तु वै गुडः ॥ ५ ॥ निदध्यात् नवे
कांस्ये तस्योपरि पिधाय च । वेष्टयेद्विष्टरेणैव मधुपर्कं तदुच्यते ॥ ६ ॥ प्राणानायम्य
संकल्प्य विष्टराष्टर्चनं भवेत् । त्रिस्त्रिंश्यादहं वर्षं मन्त्रेणानेन विष्टरम् ॥ ७ ॥ पाद-
मर्ध्यं तथा दत्त्वा दद्यादाचमनीयकम् । पिवेज्जलं चामृतापस्तरणमसीति मन्त्रतः
॥ ८ ॥ आच(चा)मेन्मधुपर्कोऽयं मित्रस्येति निरीक्षयेत् । देवस्य न्येति तदद्या-
दैज्जलौ प्रतिगृह्य च ॥ ९ ॥ तदवेक्ष्य करे सच्ये धृत्वा मन्त्रं जपेन्मधु । अष्टाष्टानां
मिकाभ्यां त्रिस्तदेवाऽऽलोडयेद्द्वरः ॥ १० ॥ मधुपर्कं क्षिपेत्किंचिद्गन्धमन्त्रेणैवैतः ।
भूतभ्यस्त्वोत्तिष्ठोक्षितं निदध्याद्भुवि भाजनम् ॥ ११ ॥ कर्ताऽऽद्याय सकृद्व्रतं
मधुपर्कं वरस्य च । जपेदथ विराजोऽथ प्राशयेत्पुनराचमेत् ॥ १२ ॥ पूर्ववत् विधानं
स्थान्मन्त्रोऽन्यः प्राशने भवेत् । उक्तं सूत्रे विजानीयात्तृतीये प्राशने तथा ॥ १३ ॥
उत्तराश्वमनं पीत्वा सत्यमित्युदकं पिवेत् । द्विराचम्यान्सृजन्माता रूपाणां मन्त्रो
वरः ॥ १४ ॥ ततः कर्ताऽर्चयेदेनं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । वराय वाग्मनीं दद्यादुप-
वीतादिकं च हि ॥ १५ ॥ वरयेच्चतुरां विभान्कन्यकावरणाय च । कन्यामर्षापमा-
गत्य विप्रगोत्रपुरःसरम् ॥ १६ ॥ नाम द्रुमुर्वेस्याथ प्रपितामहपर्वकम् । प्रपौत्र्या-
प्रपुत्रेषु चतुर्थ्यन्तं वराय च ॥ १७ ॥ गोत्रे चैवाथ सन्दन्धे पृष्ठा म्याद्गन्धयोः ।
वरं चतुर्थी कन्यायां विभक्तिर्द्वितीयैव हि ॥ १८ ॥ आचयेत्सुः प्रसूग्मन्त्रांस्तुक्तं कन्या
कनिष्ठदह । देवीमृचं पठन्तश्च नयेयुग्मे हि वै वरम् ॥ १९ ॥ मातृहृन्नी कन्यया
तिष्ठेद्द्वरः प्रत्यह्मुखस्तथा । वरान्तरं तयोः कृत्वा मध्ये तु दग्धगन्धयोः ॥ २० ॥
परस्परमुखं पश्यन्मूर्ध्नि चाक्षतान्क्षिपेत् । वरम्प्रति कन्याऽऽद्या कन्यास्तुतिं वर-
स्तथा ॥ २१ ॥ गायत्रिमां पठेयुग्मे ब्राह्मणा स्वच वा ददन् । विदुस्तेऽन्य-
निवशाः क्षिरसोरभयोऽपि ॥ २२ ॥ निष्टेयं यद्गन्धं कन्या प्रत्यह्मुखं दद्याद्गन्धं

मन्त्रेणानक्षराश्चैव भवेत्स्थानविपर्ययः ॥ २३ ॥ अक्षतारोपणं कुर्यात्पूर्ववच्चैव कन्यका ।
 श्रियो मे कन्यका व्रूयात्प्रजायै स्याद्वरस्तथा ॥ २४ ॥ त्रिवारमेव कृत्वा तु कन्यां
 दद्यात्ततः पिता । शिष्टाचारानुसारेण वदन्त्येके महर्षयः ॥ २५ ॥ लक्ष्मीरूपामिमां
 कन्यां प्रददेद्वि (वि) ण्णुरूपिणे । तुभ्यं चोदकपूर्वा तां पितॄणां तारणाय च
 ॥ २६ ॥ वरगोत्रं समुच्चार्य कन्यायाश्चैव पूर्ववत् । एषा धर्मार्थकामेषु न त्याज्या
 स्वीकृता ह्यतः ॥ २७ ॥ दाता वदेदिमं मन्त्रं कन्या तारयतु स्वयम् । अक्षतारोपणं
 कार्यं मन्त्र उक्तो महर्षिभिः ॥ २८ ॥ इहापि पूर्ववत्कुर्यादक्षतारोपणं सकृत् । यज्ञो
 मे कन्यकामन्त्रः पशवो मे वरस्य च ॥ २९ ॥ ईशानकोणतः सूत्रे वेष्टयेत्पश्चधा
 तयोः । परि त्वेत्यादिभिर्मन्त्रैः कुर्यात्तच्च चतुर्गुणम् ॥ ३० ॥ रक्षार्थं दक्षिणे हस्ते
 वध्नीयात्कङ्कणे तयोः । विश्वेत्ता साविकं (तेतिवै) पुंसः कन्यायास्तद्वतीतथा (?)
 ॥ ३१ ॥ कन्यायै वाससी दद्याद्युवमित्यनया वरः । तयोरुभे ते वध्नीयान्नीललो-
 हितमित्यृचा ॥ ३२ ॥ वध्नीयात्कन्यकाकण्ठे सूत्रं मणिसमन्वितम् । माङ्गल्यतन्तु-
 नाऽनेन मन्त्रेण स्यात्सदा सती ॥ ३३ ॥ पुण्याहं स्वस्ति वृद्धिं च त्रित्विव्रूयाद्वरस्य
 च । अनाधृष्टमुभौ मन्त्रावापो ह्यानः प्रजां तथा ॥ ३४ ॥ नमस्कुर्यात्ततो गौरीं
 सदा मङ्गलदायिनीम् । तेन सा निर्मला लोके भवेत्सौभाग्यदायिनी ॥ ३५ ॥
 दंपती तु व्रजेयातां होमार्थं चैव वेदिकाम् । वरस्य दक्षिणे भागे तां वधूमुपवेश-
 येत् ॥ ३६ ॥ आधारान्तं ततः कुर्यादुपलेपादि पूर्ववत् । सूत्रोक्तविधिना कर्म सर्वं
 कुर्यात्तु चैव हि ॥ ३७ ॥ अग्न आयूंषि तिस्रोऽत्र त्वमर्यमा प्रजापते । हुत्वा त्वाज्या-
 हुतीरेवं सूत्रोक्तं पाणिपीडनम् ॥ ३८ ॥ वरस्त्रिः प्रोक्षयेल्लाजाञ्जूर्पस्थानभिधारयेत् ।
 अभिघार्याञ्जलिं तस्याः पूरयित्वाऽभिधारयेत् ॥ ३९ ॥ अञ्जलीन्पूरयेद्धृत्वा लाजा-
 न्वध्वा विवाहिके । विच्छिन्नवह्निसंधाने पतिर्लाजान्द्विरावपेत् ॥ ४० ॥ हुत्वा
 लाजांस्तथा होमं हुत्वा कुर्यात्प्रदक्षिणम् । सोदकुम्भस्य चैवाग्रेऽनुमानमवरोहयेत्
 ॥ ४१ ॥ विधिरेष विवाहस्य प्रत्याहुतिप्रदक्षिणम् । मन्त्रोऽर्यमणं वरुणं पूषणं
 लाजहोमके ॥ ४२ ॥ अवशिष्टान्वरो लाजाञ्जूर्पकोणेन चैव हि । अभ्यात्मं जुहुया-
 त्पूणीमिति यज्ञविदां मतम् ॥ ४३ ॥ यदि वद्धे शिखे स्यातां कन्यकावरयोरपि । प्रत्यृचं
 च शिखे वद्धा तूष्णीं वरस्य मोचयेत् ॥ ४४ ॥ इष इत्यादिभिर्मन्त्रैरीशान्यां चालयेद्बधूम् ।
 गत्वा पदानि सप्ताथ संयोज्य शिरसी च ते ॥ ४५ ॥ कुम्भस्य सलिलं सिञ्चेदुभयोः
 शिरसोः स्वयम् । सौभाग्यजननीं देवीं स्मृत्वा दाक्षायणीं शिवाम् ॥ ४६ ॥ ततः
 स्विष्टकृदादि स्याद्धोमशेषं समापयेत् । अहःशेषं च तिष्ठतां मौनेनैव तु दंपती ॥ ४७ ॥

ध्रुवं चारुन्धतीं दृष्ट्वा विसृजेतामुभौ वचः । पतिपुत्रवती चाऽऽशीस्तयोर्देवाद्ययो-
चितम् ॥ ४८ ॥ अनेन विधिनोत्पन्नो विवाहाग्निरिति स्मृतः । स एव स्यादजस्राख्य
इति यज्ञविदो विदुः ॥ ४९ ॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ कन्यादानं विधीयते । तदा-
नीमेव होमं तु कुर्याद्वाहिकं च हि ॥ ५० ॥

(इति विवाहहोमः ।)

वध्वा सह गृहं गच्छेदादायाग्निं तमग्रतः । सूत्रोक्तविधिना चेह प्रियामूढां प्रवेशयेत्
॥ ५१ ॥ मतिष्ठाप्यानलं कुर्याच्चक्षुष्यन्तं च पूर्ववत् । ऋग्भिश्च जुहुयादाज्यमानः
प्रजां चतसृभिः ॥ ५२ ॥ समञ्जन्त्वेतया प्राश्य दधि तस्यै प्रयच्छति । अनक्ति
हृदये तस्या दध्नाऽलभे घृतं च तत् ॥ ५३ ॥ मन्त्रलोपादि होमान्तं कृत्वा स्विष्ट-
कृदादिकम् । हुत्वा व्याहृतिभिश्चात्र पत्नीं वामे समानयेत् ॥ ५४ ॥ नवोदामानये-
त्पत्नीं वामं वामं त इत्यृचा । वाममघेत्यृचा चैके ततः पूर्णमसीति च ॥ ५५ ॥
यदि कालवशात्कर्तुं पृथग्घोमद्वयं न चेत् । द्वयमप्येककाले वा कर्तव्यं कर्म केचन
॥ ५६ ॥ कुम्भस्य जलसिक्तान्तं कृत्वा सर्वं तदादितः । प्रत्यृचं जुहुयादाज्यमानः
प्रजां चतसृभिः ॥ ५७ ॥ समञ्जन्त्विति चाऽऽरभ्य सर्वं पूर्ववदाचरेत् । स्वस्यानी-
यवधूं वामे पूर्णमस्यादिकं चरेत् ॥ ५८ ॥ रात्रावहनि वा दानं कन्यायाः स्यात्कृतं
यदा । तदानीमेव होमः स्याद्वाहस्य च सिद्ध्ये ॥ ५९ ॥ यावत्सप्तपटीमध्ये विचारो
नैव सिध्यति । सघोऽतो होममिच्छन्ति सन्तः सायमुपासनम् ॥ ६० ॥ विदार-
श्चेद्भवेद्रात्रौ सार्धयामद्वयादधः । तदैवोपासनं कुर्यात्केचिद्गृहविदो विदुः ॥ ६१ ॥
नित्यहोमे तु कालः स्याद्रात्रौ नाडीनवात्मकः । द्विगुणः स्याद्वाहारे तु प्रवदन्ति
महर्षयः ॥ ६२ ॥ दंपती नियमेनैव ब्रह्मचर्यव्रतेन तु । वैवाहिकगृहे तौ च निवसेतां
चतुर्दिनम् ॥ ६३ ॥ चतुर्थी(र्य)त्रिदिव(न)स्यान्ते यामे वा चैव दंपती । उमामते-
श्वरौ नत्वा वंशदानं प्रदापयेत् ॥ ६४ ॥ भोजनं शयनं स्नानं तथैकत्रोपवेशनम् ।
गृहप्रवेशपर्यन्तं दंपत्योर्मनयो विदुः ॥ ६५ ॥ वध्वा सह वगो गच्छेत्तद्गृहं पञ्चमे
दिने । गृहोक्तविधिना चैव देशधर्मेण वाऽपि च ॥ ६६ ॥ नान्दीश्राद्धं द्विजः कुर्या-
त्स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । गृहप्रवेशमारभ्य पितर्यपि च जीवति ॥ ६७ ॥ न जीवन्पि-
तृको नान्दीश्राद्धं चेत्कुरते द्विजः । पितुश्चैव पितृणां तु प्रवदन्ति महर्षयः ॥ ६८ ॥
प्रथमोद्वाहपर्यन्तं पुत्रस्यैव प्रियासु च । नान्दीश्राद्धं पिता कुर्यादन्त उर्ध्वं सुतः
स्वयम् ॥ ६९ ॥ पत्वारो ब्राह्मणा द्वैव पित्र्ये चाल्लक्ष्मणाः । नान्दीश्राद्धं
घटन्त्येके सुनयः पञ्च वाऽपि च ॥ ७० ॥

(अथ प्रेतकर्मविधिप्रकरणम् २०)

प्रेतकर्मौरसः पुत्रः पित्रोः कुर्याद्यथाविधि । तदभावेऽधिकारी स्यात्सपिण्डो
 वाऽन्यगोत्रजः ॥ १ ॥ याम्ये चैव तु विप्रस्य शिरः कृत्वा मृतस्य च । प्राच्यां
 वाऽथ दहेदेष विधिः स्याद्वह्वृचस्य तु ॥ २ ॥ दहनादि सपिण्डान्तं कुर्याज्ज्ये-
 ष्ठोऽनुजैः सह । ज्येष्ठश्चेत्संनिधौ न स्यात्कुर्यात्तदनुजोऽपि वा ॥ ३ ॥
 ईषद्वस्त्रावृतं प्रेतं शिखासूत्रसमन्वितम् । दहेन्मन्त्रविधानेन नैव नयं कदाचन ॥ ४ ॥
 प्रथमेऽहनि कर्ता स्याद्यो दद्यादग्निमौरसः । सर्वं कुर्यात्सपिण्डान्तं नान्योऽन्यं द(न्य-
 द)हनं विना ॥ ५ ॥ स्वगोत्रो वाऽन्यगोत्रो वा यदि स्त्री यदि वा पुमान् । प्रथमेऽ-
 हनि यो दद्यात्स दशाहं समापयेत् ॥ ६ ॥ अपुत्रश्चेन्मृतस्यै(श्चै)वं विधिरुक्तो मह-
 र्षयः । दाहं पुत्रवतः कुर्यात्पुत्रः स्या(त्रश्चै)त्संनिधौ भवेत् ॥ ७ ॥ पुत्रं विनाऽग्निदोऽ-
 न्यश्चेदसगोत्रो यदा भवेत् । कुर्यादशाहमाशौचं स चापि हि सपिण्डवत् ॥ ८ ॥
 पुत्राभावेऽग्निदः कुर्यात्सकलं प्रेतकर्म च । तस्मात्पुत्रवतोऽन्यश्चेद्विना दाहाग्निसंचयम्
 ॥ ९ ॥ अस्थिसंचयनादर्वाज्येष्ठश्चेदागतः सुतः । वासो धृत्वाऽऽदितः कर्म ज्येष्ठः
 कुर्याद्यथाविधि ॥ १० ॥ अस्थिसंययानादूर्ध्वं ज्येष्ठश्चैवाऽऽगतोऽपि चेत् । कुर्याद-
 ग्निदः पुत्रो दशाहान्तं स कर्म च ॥ ११ ॥ संस्कृतस्यानुमन्त्रेण येन केनापि चैव
 हि । संस्कुर्याच्च पुनः प्रेतं तिलाह्वा(ज्जलया)दिकं चरेत् ॥ १२ ॥ नवश्राद्धानि वै
 पञ्च विपमाहेषु पञ्चसु । दशाहाभ्यन्तरे कुर्युर्वह्वृचाश्चैव याजुषाः ॥ १३ ॥ अती-
 तानञ्जलीन्पिण्डान्दत्त्वा चैव तदादितः । अथ वाऽऽद्याह्निकं सर्वं ज्येष्ठः कुर्याद्यथाविधि
 ॥ १४ ॥ क्रियमाणे सुते पित्रोः प्रेतकर्माणि दूरतः । दशाहाभ्यन्तरे पुत्रस्तथाऽ-
 न्यत्र स्थितो यदि ॥ १५ ॥ श्रुतस्थाने सुतः कुर्यात्सकलं प्रेतकर्म च । षोडशं च सपिण्डं
 च दहनास्थिक्रियां विना ॥ १६ ॥ नैव तत्र शवोत्पत्तिर्दग्धग्रन्थिविधीयते । तस्यामे-
 वाञ्जलिं दद्यादशाहान्तं यथाविधि ॥ १७ ॥ दग्धस्य विधिना चान्तर्दशाहानि
 कृतानि चेत् । प्रेतकर्माण्यथैकस्मिन्कुर्यात्सर्वाणि वै दिने ॥ १८ ॥

समाप्य तु दशाहान्तं सकलं प्रेतकर्म च । अपरेद्युस्ततः कुर्यात्पोडशं च सपिण्ड-
नम् ॥ १९ ॥ पुत्रः पौत्रः प्रपौत्रः स्त्री भ्राता तज्जश्च दत्तकः । प्रेतकार्येऽधिकारी
स्यात्पूर्वाभावेऽथ गोत्रजः ॥ २० ॥ कृत्वाऽऽदौ वपनं स्नानं शुद्धाम्बरधरः शुचिः ।
धृत्वा चैवाऽऽदिकं(मं)वासः प्रेतकार्यं समाचरेत् ॥ २१ ॥ प्रेतकर्म द्विजः कुर्याद्गोत्र-
नामपुरःसरम् । बह्वृचो विधिनाऽनेन तत्तन्मन्त्रेण चैव हि ॥ २२ ॥ मौञ्जीबन्धन-
काले च व्रताचरणकर्मसु । यज्ञे च मरणे पित्रोर्गयायां क्षौरमिष्यते ॥ २३ ॥ सपि-
ण्डमरणे चैव पुत्रजन्मानि वै तथा । स्नानं नैमित्तिकं शस्तं प्रवदन्ति महर्षयः ॥ २४ ॥
सपिण्डमरणे स्नायादुदक्यां च प्रसूतिकाम् । इत्युक्तो मुनिभिश्चैव सर्ववर्णेष्वयं विधिः
॥ २५ ॥ कस्यापि मुक्तिः प्रेतत्वाद्वृषोत्सर्गं विना न हि । स्त्रीणां चैव वृषोत्सर्गं कुर्यादेका-
दशेऽहनि ॥ २६ ॥ वृषोत्सर्गं विना प्रेतः पिशाचत्वान्न मुच्यते । पुमांश्चाप्यथ वा नारी
विधवा सधवाऽपि वा ॥ २७ ॥ एकोद्दिष्टविधानेन कुर्याच्छ्लाद्धानि पोडश । ततो
रुद्रगणाख्यानि वस्त्राख्यानि तथैव च ॥ २८ ॥ धर्माख्यं चैव पट्त्रिंशच्छ्लाद्धान्येकाद-
शेऽहनि । कुर्याद्विधिवदेतानि द्वादशाहे सपिण्डनम् ॥ २९ ॥ यावन्न क्रियते पित्रो-
र्दाहादि प्रेतकर्म च । संध्यामात्रं विना कर्म नान्यत्कुर्यात्कदाचन ॥ ३० ॥ ऊर्ध्व-
मेतद्दशाहाद्येत्पितुः स्याद्दहनं यदि । दहनाहस्तदारभ्य पुत्राणां दशरात्रकम् ॥ ३१ ॥
विना पुत्रवतोऽन्येषामाशौचं त्रिदिनं भवेत् । प्रागन्यादीनां तु नैव स्यात्कर्तुः स्याद्वा-
हिणोऽपि च ॥ ३२ ॥ पितृत्वं च प्रयातस्य श्रूयते मरणं पितुः । श्रवणादिदशाहं
स्यादाशौचं मुनयो विदुः ॥ ३३ ॥ सपिण्डीकरणं पित्रोर्भवेत्कालान्तरेऽपि चेत् ।
अतीतान्यपि वै कुर्यान्मासिकानि यथाविधि ॥ ३४ ॥ कालप्राप्तानि चान्यानि कु-
र्यान्मध्यमघत्सरे । न कुर्याद्वत्सरादूर्ध्वं प्रवदन्ति महर्षयः ॥ ३५ ॥ प्रपितामहपयस्कृतं
प्रेतस्यैव सुतादयः । सपिण्डीकरणं कुर्युस्तदूर्ध्वं न हि सर्वथा ॥ ३६ ॥ पितुः सपि-
ण्डनं कुर्यान्निभिः पितामहादिभिः । तदेव हि भवेच्छस्तं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ३७ ॥
पिता विपद्यते चैव विद्यमाने पितामहे । तत्र देयास्त्रयः पिण्डाः प्रपितामहपूर्वकाः ॥ ३८ ॥
पिण्डौ दत्त्वा तु द्वावेव पितुः पितामहस्य च । ततस्तु तर्पितुश्चैकं प्रेतस्थैकं विधीयते ॥ ३९ ॥
त्रयाणामपि पिण्डानामेकेनापि सपिण्डने । पितृत्वमश्नुते प्रेत इति धर्मो व्यवस्थि-
तः ॥ ४० ॥ पितामहस्तथा वाऽपि विद्यते प्रपितामहः । तृतीयस्यैव ते देयास्त्रयः
पिण्डाः सपिण्डने ॥ ४१ ॥ प्रेतश्च पितरश्चैव विद्यन्तेऽपि त्रयो यदि । पोडशश्राद्धप-
र्यन्तं कुर्यात्सर्वं यथाविधि ॥ ४२ ॥ पितृणां मध्य एकश्चेन्म्रियते चेत्सपिण्डनम्(१) ।

संह कुर्यात्तदाऽने(न्ये)न नान्यथा मुनयो विदुः ॥ ४३ ॥ सपिण्डीकरणं न स्याद्या-
 वन्नोपनयादिकम् । अव्दादृर्ध्वं न दुप्येत केचिदाहुर्ऋतुत्रयात् ॥ ४४ ॥ निषेधो मु-
 निभिः प्रोक्तः सपिण्डानयनं च हि । चौलोपनयनादौ चेन्नाधिकारः सुतस्य चा॥४५॥
 यथा पितुस्तथा मातुः सपिण्डीकरणे विधिः । स यथा स्यादपुत्रायाः पत्या सह स-
 पिण्डने ॥ ४६ ॥ पुत्रेषु विद्यमानेषु दूरतः प्रेतसत्क्रियाम् । असपिण्डः सपिण्डो वा
 न कुर्याद्दहनं विना ॥ ४७ ॥ जीवत्स्वेव हि पुत्रेषु प्रेतश्राद्धानि यानि च । स्नेहेन
 घाऽर्थलाभेन कुरुतेऽन्यो वृथा भवेत् ॥४८॥ येन केनापि पुत्रेण कृतं चेदौरसं(सो)न
 चेत् । सपिण्डीकरणे चैव शरतं स्यान्मुनयो विदुः ॥ ४९ ॥ पितुः पुत्रेण चैकेन पि-
 ण्डसंयोजने कृते । पुनः संयोजनं तस्य न कुर्याद्दूरगः सुतः ॥ ५० ॥ येन केन
 विना पुत्रं प्रेतकर्म कृतं यदि । पुत्रः कुर्यात्पुनः सर्वं विना दाहास्थिसंचयम् ॥ ५१ ॥
 चाण्डालेन हतो विप्रः पडव्देनैव शुध्यति । यदि तेन शवं स्पृष्टं तदर्धेनैव शुध्यति ॥५२॥
 शवं चैव स्पृशेच्छूद्रो यदि चापि प्रमादतः । आप्तुयाच्छुद्धिमव्देन वहम(न्न)व्दत्रयेण
 च ॥ ५३ ॥ प्रायश्चित्तं विधायाऽऽदौ दहेत्प्रेतं यथाविधि । अन्यथा कुरुते यस्तु स
 च गच्छेदधोगातिम् ॥ ५४ ॥ खट्वोपर्यन्तरिक्षे वा विप्रश्चेन्मृत्युमाप्नुयात् । तस्याव्दमाच-
 रेदेकं तेन पूतो भवेत्तथा ॥ ५५ ॥ प्रायश्चित्तं विना यस्तु क्रिय(कुरु)ते दहनाक्रि-
 याम् । निष्फलं प्रेतकार्यं स्याद्वदन्त्येवं महर्षयः ॥ ५६ ॥ कर्तुं चेदस्थिसंस्कारं प्रमा-
 दान्न हि शक्यते । अस्थिशुद्धिकरान्मन्त्रान्धृत्वा दर्भानुदीरयेत् ॥ ५७ ॥ दग्धस्य वि-
 धिनाऽशीति(स्थीनि) भावयित्वा जले क्षिपेत् । तिलाञ्जल्यादिकं सर्वं कुर्यात्प्रेतस्य
 कर्म च ॥ ५८ ॥ साग्निकं सधवा चैव दहेदौपासनाग्निना । विधुरं विधवां ब्रह्मचा-
 रिणं च कुशाग्निना ॥ ५९ ॥ पत्नी वाऽथ पतिर्वा स्यान्मृत्युकाले न
 संनिधौ । प्रायश्चित्तेन सद्योऽग्निमुत्पाद्य तेन संदहेत् ॥ ६० ॥ प्रायश्चि-
 त्तविधिर्नोक्तो यत्र स्याद्ब्रह्मकर्मणि । चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन होमव्याहृतिभिश्च हि
 ॥ ६१ ॥ दर्शमारभ्य शुक्ले स्यान्मृतश्रोपासनाहुतीः । चतुश्चतुस्तिलैः सद्यो जुहुया-
 त्त्तिनावधि ॥ ६२ ॥ कृष्णे मृताहमारभ्य दर्शावधि तदाहुतीः । हुत्वा स्यात्पूर्वव-
 त्कर्ता दहेदौपासनाग्निना ॥ ६३ ॥ निधनं च सहात्मेन दंपत्योर्गतयोश्च हि । वास-
 नाग्निशिलाचित्तिचतुश्चैकेन मन्त्रणम् (?) ॥ ६४ ॥ तिलोदकं तथा पिण्डान्नवश्राद्धं
 पृथक्पृथक् । अस्थिशुद्धिर्दृष्टोत्सर्ग एक एव भवेदद्रयोः ॥ ६५ ॥ षोडशं च सपिण्डं
 च तथा मासानुमासिकम् । एकस्मिन्नेव काले तु तयोः कार्यं पृथक्पृथक् ॥ ६६ ॥

भर्त्रा सह मृता नारी सह तेन सपिण्डनम् । द्विधा कृत्वा त्रिधा चैकं द्वितीयं च
 त्रिधा तथा ॥ ६७ ॥ भागांस्त्रीन्प्रथमे पिण्डे पितृणां सह योजयेत् । संयोजयेत्तथा
 भागान्मातृपिण्डैः सहान्तरान् ॥ ६८ ॥ सपिण्डीकरणादूर्ध्वं क्रमात्पित्रादयस्त्रयः ।
 मात्रादयस्तथा तिस्रः श्राद्धकर्मसु चैव हि ॥ ६९ ॥ सहासुमृतयोः पित्रोः श्राद्धे
 चैव क्षयाहके । शाकपाकादिकं चान्नं तयोः कुर्यात्पृथक्पृथक् ॥ ७० ॥ यदि कर्तुं न
 शक्येत कालातीतभयादपि । अन्नपात्रं पृथक्कुर्यादिति वेदविदो विदुः ॥ ७१ ॥
 एकमेव भवेदन्नं प्रायश्चित्तं तिलोदकम् । एकस्मिन्नेव काले तु द्विजः स्तुतिप्रदक्षि-
 णम् ॥ ७२ ॥ विश्वदेवादिकं सर्वमर्चयन्तु पृथक्पृथक् । पितुरादौ ततो मातुः
 कुर्यात्संकल्पपूर्वकम् ॥ ७३ ॥ अमा चाप्यष्टकापे (प) क्षमनुक्रान्तियुगादयः । वैधृ-
 तिश्च व्यतीपातः श्राद्धकालाः प्रकीर्तिताः ॥ ७४ ॥ गजच्छायोपरागादि श्रोत्रिया-
 गमनं च हि । नवधान्यफलोत्पात्तिरन्यश्चालभ्ययोगता ॥ ७५ ॥ नैमित्तिका इमे
 प्रोक्ताः श्राद्धकाला महर्षिभिः । शक्तितः कुरुते श्राद्धं स याति परमां गतिम् ॥ ७६ ॥
 महानदीषु सर्वासु पुण्यतीर्थासु (धेनु) चैव हि । श्राद्धं विधीयते तच्च नैमित्तिकमु-
 दाहृतम् ॥ ७७ ॥ पुत्रवर्गादिकामोष्टितत्तत्काले विधीयते । पञ्चम्यां प्रोष्ठपद्यादि
 वर्षर्तौ चैव वार्षिकम् ॥ ७८ ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं यत्र कामप्रचोदितम् ।
 सूतके मृतके चैव नैव कुर्यात्कथंचन ॥ ७९ ॥ सूतकं मृतकं चैव पुत्रादीनां च
 संनिधौ । त्रिदिनं पक्षिणी चाथ सद्य इत्यनुवर्तते ॥ ८० ॥ स्मृतितस्तु न जानी-
 यादितरेषां महर्षिणाम् । दशाहं तावदाशौचं सापिण्डयमनुवर्तते ॥ ८१ ॥ भवेत्त-
 दूर्ध्वमेकाहं तत्पश्चात्स्नानतः शुचिः । पित्रादयस्त्रयश्चैवं तथा तत्पूर्वजास्त्रयः ॥ ८२ ॥
 सप्तमः स्यात्स्वयं चैव तत्सापिण्डयं बुधैः स्मृतम् । सापिण्डयं चो (मो) देवं चैव
 सगोत्रं तच्च वै क्रमात् ॥ ८३ ॥ एकैकं सप्तकं चैकं सापिण्डयकमुदाहृतम् ॥ ८४ ॥
 सपिण्डानां तथाऽऽशौचं संनिधौ स्याद्यथोदितम् । दूरतस्थाद्विजान्निधौ चैव दूरान्त-
 रादपि ॥ ८५ ॥ मासत्रये त्रिरात्रं स्यात्पण्मासं पक्षिणी भवेत् । ऋणं नवमादूर्ध्व-
 गूर्ध्वं स्नानेन शुध्यति ॥ ८६ ॥ पर्वतश्च (स्य) मद्यान्तः कृत्वा नैवेद्यादिः ।
 त्रिंशद्योजनदूरं वा सद्यः स्नानेन शुध्यति ॥ ८७ ॥ नद्यन्तः कृत्वा त्रिंशद्योजन-
 दूरतोऽथ वा । भवेद्दशाहमाशौचं पुत्राणामेव निश्चितम् ॥ ८८ ॥ संनिधौ चैव
 शौचं भवेन्न २५ अतश्चातुर्पनीतस्तु न ॥ ८९ ॥

दीक्षितश्चा (स्याऽऽ)ऽऽहिताग्नि (ये) श्व स्वाध्यायनिरतस्य च । वृत्तस्याऽऽमन्त्रि-
तस्येह नाशौचं विद्यते क्वचित् ॥ ९० ॥ संप्रक्षालितपादस्य श्राद्धे विप्रस्य चैव हि ।
गृहानुव्रजपर्यन्तं न तस्याशौचमिष्याति (ते) ॥ ९१ ॥ वन्धं त (ग) तस्य विप्रस्य नित्य-
शौचं (च) पद (र) स्य च । सदा चैवाऽऽत्मानिष्टस्य नाशौचं विद्यते क्वचित् ॥ ९२ ॥

इत्याश्वलायनस्मृतौ प्रेतकर्मविधिप्रकरणम् ॥ २० ॥

=====

(अथ लोके निन्यप्रकरणम् २१)

—————

क्रियाहीनस्य मूर्खस्य पराधीनस्य नित्यशः । नीचसेवारतस्यैतस्त (वं स) दाऽ-
शौचं तदन्यते ॥ १ ॥ सदाचारपरिभ्रष्टो विप्रस्यै (श्वै) व भवेद्यादि । कर्मभ्रष्टः
स विज्ञेयो निन्यकर्मगतः सदा ॥ २ ॥ माहिषेयश्च वैकुण्ठो वृषलेयश्च गोलकः ।
निन्याश्च ते हि लोके म्युः कथं जातीस्तदो (तिरथो) न्यते ॥ ३ ॥ महिषी
मोच्यते भार्या भगेनार्जति या धनम् । तस्यां यो जायते पुत्रो माहिषेयः सुतः
स्मृतः ॥ ४ ॥ रजस्वला च या कन्या यदि स्यादविवाहिता । वृषली वार्षलेयः
स्याज्जातस्नम्यां म्य (म) चैव हि ॥ ५ ॥ विवाहिताममंयोगां मोहाच्चेदृद्धेदृद्धिनः ।
भूयन्तीमुद्वर्तां चाभिगोमयेनानुलेपयेन् (?) ॥ ६ ॥ सूत्रमशंकरादीनि पग्निहत्याभि-
पेक्षयेत् । पट्टवैः पञ्चभिर्गव्यैः पावमानीभिरेव च (?) ॥ ७ ॥ प्रायश्चित्तं विधा-
तव्यं कस्मा (प्मा) ण्डं द्रोममाचरेत् । पुनस्तामुद्वहेत्प्रोक्तां विधिवन्पूर्वजः पतिः ॥ ८ ॥
संभोगान्पूर्वं एव स्यादुक्तोऽयं मुनिभिर्विधिः । व्रात्यस्तोमं जपेदन्यः प्रायश्चित्तपुनः-
मस्म ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वं चैवनिमंयोगो जायते तां परिन्यजेत् । संतानथेद्वयेत्तस्यां निन्यः
स्यान्पतितः पतिः ॥ १० ॥ अज्ञानथ द्विजो यस्तु विधवामुद्वेद्यदि । पग्निन्य च वै तां
च प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ११ ॥ अन्धमेकं विद्यायाऽऽदायशकीर्णं (पिं) ग्रनं चरेत् ।
दुश्चेत्तापने नम्यामेको गोलक उच्यते ॥ १२ ॥ विधवायाः सुतस्यै (वी) व गोलकः
कुण्ड इत्यथ । चयश्चैव हि निन्याः म्युः सर्वेष्वेवदिष्कृता ॥ १३ ॥ संस्कार्यै (र्यां) विधि-
वर्जितं नै मुनिभिः कुण्डोत्तरा । मृगान्तरं सम्यैः (धर्मैः) स्यान्वर्ज्यो निन्य इति
श्रुत्यः ॥ १४ ॥

परिव(वि)त्त्यां सुतः कुण्डो व्यभिचारसमुद्भवः । गोलको विधवायां च निषिद्धः
 स्यात्कलौ स्मृतः ॥ ११५ ॥ वार्षलेयश्च वै कुण्डो गोलकः शूद्रयोनिजः । तज्जश्चापि
 हि निन्द्यः स्युर्माहिषेयश्च विप्रजः ॥ ११६ ॥ एभिः सह वसेदेषां याजनं कुरुतेऽथ
 वा । वित्तमेपां द्विजो यस्तु भुङ्क्ते सोऽपि हि तत्समः ॥ ११७ ॥ एतेषां याजनं
 यस्तु ब्राह्मणः कुरुते यदि । स याति नरकं घोरं यावादिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ११८ ॥
 अद्विजानां चाध्ययनं याजनं च प्रतिग्रहम् । ब्राह्मणो नैव गृह्णीयादिति प्राहुर्मुनी-
 श्वराः ॥ ११९ ॥

इति[आश्वलायनस्मृतौ]लोके निन्द्यप्रकरणम् ॥ २१ ॥

=====
 (अथ वर्णधर्मप्रकरणम् २२)

सर्वेषां चैव वर्णानामुत्तमो ब्राह्मणो यतः । क्षेत्रस्य(क्षस्त्रतु) पालयोद्विप्रं विप्राज्ञा-
 प्रतिपालकः ॥ १ ॥ सेवां चैव तु विप्रस्य शूद्रः कुर्याद्यथोदितम् । सर्वेषां चापि वै
 मान्यो वेदविद्द्विज एव हि ॥ २ ॥ यजनादीनि कर्माणि कुर्यादहरहर्द्विजैः । धर्मोऽयं
 द्विजवर्यस्य परमानन्ददायकः ॥ ३ ॥ रणे धीरो भवेत्क्षत्री(क्षो)जयाद्राज्यं च वैरिणः
 पालयेद्ब्राह्मणान्सम्यक्परं तेनैव जेष्याति ॥ ४ ॥ शूद्रः कुर्याद्विजस्यैव सेवामेव कृपि
 तथा । सुखं तेन लभेन्नूनं प्रवदन्ति महर्षयः ॥ ५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वाऽपि स्वध-
 र्मेणानुवर्तयेत् । नाऽऽचरेत्परधर्मं च धर्मनाशाय चाऽऽत्मनः ॥ ६ ॥ स्नानेन च
 वहिः शुद्धिरात्मज्ञानेन चान्तरा । सत्कर्मणा द्विजः शुद्धः सर्वकर्मसु चैव हि ॥ ७ ॥
 स्वधर्मनियतो विप्रः कुरुते पातकं यदि । स्वधर्मेणैव शुद्धेन(ध्येत) नान्यथा शुचिता-
 मियात् ॥ ८ ॥ न स्पृशन्तीह पापानि ब्राह्मणं वेदपारगम् । कदाचित्कुरुते मोहा-
 त्पद्मपत्रे यथा जलम् ॥ ९ ॥ अशुचिं वै स्पृशेत्स्नातः कर्मकाले क्वचिद्विजः । प्रसा-
 लिताङ्गघ्निराचम्य कर्म कर्तुमथार्हति ॥ १० ॥ जृम्भकारविकारः स्यात्सुत्वाऽयं-
 वातनिर्मितः । श्लेष्मोत्सारो भवेत्कर्मकाले चाभ्यज्य शुध्यति (!) ॥ ११ ॥ न च
 तस्या(स्मा)दधोवायुः कर्मकाले द्विजस्य यत् । कृत्वा शौचं द्विराचम्य त्रिष्टु कर्म
 समापयेत् ॥ १२ ॥ उदन्यां सूतिकां चैव पतितं शवमन्त्यजम् । श्वाकृगमग्नान्स्पृष्टा
 सवासा जलमाविशेत् ॥ १३ ॥ तत्स्पृष्टिनः स्पृशेयस्तु स्नानं तस्य त्रिविधम् ।
 तदूर्ध्वं तु समाचम्य व्यवहारे शुचिः स्मृतः ॥ १४ ॥ उच्छिष्टम्पद्मं चैव्यादृशेन
 याजकस्य च । अन्नं पाचस्थमश्रीयान्नान्यदयात्कथंचन ॥ १५ ॥

कुरुते व्रतभङ्गं यो द्विजश्चैव विशेषतः । स गच्छेन्नरकं चाऽऽशु प्रवदान्ति महर्षयः ॥ १६ ॥ वेदाविद्द्विजहस्तेन सेवां (वा)संभृद्(ह्य)ते यदि । न तस्य वर्धते धर्मः श्रीरायुः क्षीयते ध्रुवम् ॥ १७ ॥ यस्य कस्य नरो यस्तु व्रते निष्ठुरभाषणम् । द्विजस्येह विशेषं च स च गच्छेदधोगातिम् ॥ १८ ॥ कुरुते योऽपमानं च ब्राह्मणस्य विशेषतः । तस्याऽऽयुः क्षीयते नूनमायुर्लक्ष्मीश्च संततिः ॥ १९ ॥ उच्चालयोपविष्टस्य मा(ष्टः स्यान्मा)न्यानां पुरतो यदि । गच्छेत्स विपदं नूनमिह चामुत्र चैव हि ॥ २० ॥ पर-
देवार्चको विप्रस्तदधीनो भवेद्यादि । मासत्रयं तदन्नाशी जीवन्मृद्वत्त्वमाप्नुयात् ॥ २१ ॥ यश्च कर्मपरित्यागी पराधीनस्तथैव च । अधीतोऽपि द्विजश्चैव स च शूद्रसमो भवेत् ॥ २२ ॥ अनधीत्य द्विजो वेदानन्यत्र कुरुते श्रमम् । स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः ॥ २३ ॥ संतुष्टो येन केनाह(पि)सदाचारपरायणः । पराधीनो द्विजो न स्यात्स तरेद्भवसागरम् ॥ २४ ॥

इत्याश्वलायनधर्मशास्त्रे वर्णधर्मप्रकरणम् ॥ २२ ॥

(श्राद्धप्रकरणम् २३)

अथ चैव द्विजः कुर्याच्छ्राद्धं पित्रोर्मृतेऽहनि । तत्पार्वणविधानेन पितृयज्ञः स उच्यते ॥ १ ॥ होमं कृत्वाऽथ पूर्वेषुः सायं विप्रान्निमन्त्रयेत् । प्रातश्चेत्तान्परैर्बुध्वा श्राद्धाहे वेदपारगान् ॥ २ ॥ प्रातरौपासनाग्नेस्तु श्राद्धपाकार्थमुल्मुकम् । नीत्वाऽन्नं सकलं कृत्वा पुनः संमीलयेद्बुध्वा ॥ ३ ॥ ततो म(मा) ध्याह्निकं स्नानं कृत्वा संध्यामुपास्य च निमन्त्रितान्समाहूय क्रमाद्देवपितृद्वि(तृद्वि)जान् ॥ ४ ॥ प्राणानायम्य संकल्प्य श्राद्धार्थमनुवेदयेत् । कुशाक्षततिलैर्युक्तं जलपात्रे प्रपूर्य च ॥ ५ ॥ आत्मनश्चैव शुद्धचर्यं द्रव्यस्य गृहशुद्धये । द्विजैः सह पठेत्सूक्तं प्रायश्चित्तार्थमेव हि ॥ ६ ॥ नतं सूक्तं शुचीवोऽग्निः शुचित्रततमश्च हि । * उदग् इत्यथैतोनु त्रयो मन्त्राः क्रमेण तु ॥ ७ ॥ केचिद्यज्ञविदो ज्ञात्वा सूक्तानि कथयन्ति हि । पुरुषं चास्य वामस्य ममाग्ने वर्च इत्यथ ॥ ८ ॥ सौम्यं च वैष्णवं रुद्रं पावमान्यमथापि वा । ऋग्भिश्च पावमानीभिर्जलं चैवाभिमन्त्रयेत् ॥ ९ ॥ श्राद्धोपयोगिकं द्रव्यमपक्वं पक्वमेव वा । सर्वं चैव स्मरेद्वि(रन्वि)ण्णं जलेन प्रोक्षयेच्चरुम् ॥ १० ॥ ततः संस्तूय तान्विप्रान्समस्तैतिपठन्त्रयेत् । पुरतश्चार्पयेत्तेषां हिरण्यं सकुशं च हि ॥ ११ ॥ लघ्वा(लघ्वाऽऽ)ज्ञामपसव्येन श्राद्धं कर्तुं पितुर्मम । आचम्यासून्नियम्याथ दद्यात्संकल्प्य वै क्षणम् ॥ १२ ॥ देवानां क्षालयेत्पादौ मण्डले चतुरस्रके । पितृणां वर्तुलं(ले) चैव प्राङ्गणे रविदीर्घके ॥ १३ ॥ ईशान्यां त्वाचमेत्कर्ता देवाः प्राच्यामथोत्तरे । पितरश्च पवित्राणि स्वस्वस्थाने त्यजेदथ ॥ १४ ॥ आचम्य गृहमागत्य ब्राह्मणानुपवेशयेत् ।

* इत आरभ्य कथयन्ति ह्येत्यन्तग्रन्थो न विद्यते ग. पुस्तके ।

१ क. *युजते । २ रा. *स्तेसूक्तपाठयेत् । ३* ।

प्राङ्मुखौ द्वा उदर्वसंस्थौ प्राक्संस्थास्त्रीनुदङ्मुखान् ॥ १५ ॥ निरुध्य प्रकिरेद्वायुं तिला
 त्रिक्रैतिकोणतः । पठन्नपहतामन्त्रमसव्येन चाष्टसु ॥ १६ ॥ पितृणां पुरतः सिञ्चेज्जलं
 पठन्नुदीरताम् । सव्येन पुरतो देवे गायत्र्या चैवमेव हि ॥ १७ ॥ श्राद्धकाले गयां
 ध्यात्वा ध्यात्वा देवं गदाधरम् । वस्वादींश्च पितृन्ध्यात्वा ततः श्राद्धं समाचरेत् ॥ १८ ॥
 देवानामासनं दद्यात्क्षणे चाऽऽवाहयेदथ । कुशाञ्जिरासि देवानां विश्वे देवास
 इत्यृचा ॥ १९ ॥ विश्वे देवाः सकृन्मन्त्रमुच्चार्य प्रोक्षयेद्भुवम् । अर्घ्यार्थं चाऽऽसादयेद्दूदे
 पात्रे दैवे कुशान्विते ॥ २० ॥ आगच्छन्तु महाभागा विश्वे देवा महाबलाः । ये
 चात्र विहिताः श्राद्धे सावधाना भवन्तु ते ॥ २१ ॥ पूर्वार्घ्यैः (ग्रं) दैविके पात्रे दक्षि
 णाग्रं तु पैतृके (कम्) । अधश्चोपरि पात्राणां कुशान्दैवे च पैतृके ॥ २२ ॥ गायत्र्या
 प्रोक्षयेत्पात्रे कृत्वा तान्निक्षिपेद्यवान् ॥ २३ ॥ यवोऽसि धान्यराजो वा वारुणो
 मधुसंयुतः । निर्णोदः सर्वपापानां पवित्रमृषिभिः स्मृतम् ॥ २४ ॥ गन्धाक्षतकुशां-
 श्वैव क्षिपेदर्घ्यं निवेदयेत् । या दिव्या इति मन्त्रेण हस्ते हस्तं पिधापयेत् ॥ २५ ॥
 निदध्यादर्घ्यपात्रेषु देवानामभिंसंमुखे । पितृणामर्घ्यपात्राणि तानि वै पै (पि) तृसंमुखे
 ॥ २६ ॥ देवार्चा दक्षिणादि स्यात्पादजान्वंसमूर्धनि । भिरौसजानुपादेषु वामाङ्गना-
 दिषु पैतृके ॥ २७ ॥ अर्चतानेन मन्त्रेण गन्धादिभिरधार्चयेत् । युवासुवासात्मन्त्रेण
 दद्यादाच्छादनं ततः ॥ २८ ॥ यथोक्तविधिना देवान्समभ्यर्च्य तदाज्ञया । पितृणा-
 मर्चनं कुर्यादपसव्येन चैव हि ॥ २९ ॥ आसनं च क्षणं दत्त्वा पितृनावाहयेदथ ।
 उशन्तस्त्वेति मन्त्रेण प्रति पितरमिष्यथ (ते) ॥ ३० ॥ आयन्तु न इमं मन्त्रमुच्च-
 रेत्सकृदेव हि । सव्येन प्रोक्ष्य गायत्र्या पात्रान्यु (ण्यु) तानि फारयेत् ॥ ३१ ॥
 क्षिप्त्वा तिलानपः पूर्य शं नो देवीं समुचरेत् । पुनस्तेषु च पात्रेषु तिलोऽसीत्यावपे-
 त्तिलान् ॥ ३२ ॥ गन्धपुष्पकुशादीनि क्षिप्त्वा चैव तु पूर्ववत् । स्वधाऽर्घ्यं इति
 ब्रूयाद्भिः सव्येन तु निवेदयेत् ॥ ३३ ॥ सव्यं कृत्वा गृहीतेन पाणिना दक्षिणेन
 तु । दद्यात्पितरिदं तेऽर्घ्यं या दिव्यामन्त्रमुचरेत् ॥ ३४ ॥ एवं पितामहे चैव तथैव
 प्रापितामहे । दत्त्वाऽर्घ्यं सलिलं दद्यात्पुनस्त्रिषु करेषु च ॥ ३५ ॥ पात्रद्वयं (च)-
 कृतं तोयं पितृपात्रे प्रसिच्य च । पात्रस्थं पुत्रकामी चेन्मुखं तट (तेना) नुलेपयेत् ॥ ३६ ॥

पितृभ्यः स्थानमसीति न्युञ्जं वोक्तानमेव वा । तृतीयं पिहितं कुर्यादुत्तानोपरि भाजनम् ॥ ३७ ॥ स्थापितं प्रथमं पात्रं तत्स्थानं न हि चालयेत् । जलसेचनपर्यन्तं पिण्डदानं पुनश्च हि ॥ ३८ ॥ पितृपाणिष्वपो दद्यादपसव्येन वै ततः । नमो व इति मन्त्रेण पितृंश्चैवार्चयेत्तिलैः ॥ ३९ ॥ गन्धादिभिः समभ्यर्च्य पितृपूजां समापयेत् । मण्डलानि समानानि कारयेद्देवपूर्वकम् ॥ ४० ॥ दैवे तु चतुरस्ते तु ततो वृत्तानि पैतृके । प्रमाणं मण्डलस्याक्तं यावत्पात्रमितं भवेत् ॥ ४१ ॥ अन्तर्धीय कुशांस्तेषु प्रक्षिपेच्च यवांस्तिलान् । पात्राण्यासादयेत्तेषु हेमरौप्यमयानि च ॥ ४२ ॥ तदभावे तु पर्णानि कदल्यानि शुभानि च । परिस्तरेत्कुशाद्यैश्च पात्राणि पितृपूर्वकम् ॥ ४३ ॥ पितृयज्ञचरोरन्नमादायाक्तं घृतेन तु । *अग्नौ करिष्य इत्येतान्पृष्टोक्तः कियतामिति ॥ ४४ ॥ न भवेत्पितृयज्ञश्चेद्गृह्याग्नौ पचनं भवेत् । अग्नौ करणहोमं तु कुर्यादौपासनानले ॥ ४५ ॥ गृह्याग्नौ पचनं पिण्डं पितृयज्ञो न चैव हि । अग्नौ करणं गृह्याग्नौ न कुर्यादिति केचन ॥ ४६ ॥ कालद्वयेऽपि कुस्ते नित्यहोमं द्विजो यदि । स चाग्नौ करणं कुर्यात्प्रातर्होमो विधीयते ॥ ४७ ॥ गृह्याग्निर्यस्य चेन्न स्यात्तस्याग्नौ करणं कथम् । श्राद्धार्थमन्नमादाय जुहुयात्पितृपाणिषु ॥ ४८ ॥ संगृह्याऽऽहुतिमेकां च घृताभ्यक्तां विगृह्य च । सोमायेति तु मन्त्राभ्यां जुहुयात्कुशपाणिना ॥ ४९ ॥ सुवेण चाऽऽज्यमादाय तदभावेऽथ वा कुशैः । पितृणामेव पात्राणि तूष्णीमेवाभिचारयेत् ॥ ५० ॥ अन्नं पाणिहुतं यच्च निदध्यात्तत्स भाजने । गत्वाऽन्यत्र समाचम्य पुनश्चोपविशेदथ ॥ ५१ ॥ देवपात्रादितश्चाऽऽज्यं सव्येनैवाभिचारयेत् । मूर्धानमिति मन्त्रेण सर्वपात्राणि चैव हि ॥ ५२ ॥ आपास्त्रित्यादिकान्मन्त्रान्स्वयमेव जपन्न हि (पेदथ) । पत्नी चाप्यथ वा पुत्रः शिष्यो वा परिवेषयेत् ॥ ५३ ॥ अन्नं च पायसं भक्ष्यमाज्यं च व्यञ्जनादिकम् । दद्यादेवाऽऽदितः सर्वं सूपमन्ते च पैतृके ॥ ५४ ॥ पात्रस्थं प्रोक्षयेदन्नं गायत्र्या चाभिमन्त्र्य च । पाणिभ्यां भाजनं धृत्वा पृथ्वी ते पात्रमुच्चरेत् ॥ ५५ ॥ इदं विष्णुर्जनेनात्रे द्विजादुगुहं निवेद(श)येत् । स्वाहादितः समुच्चार्य गवायां दत्तमभित्वति ॥ ५६ ॥ ये देवाम इमं मन्त्रमुच्चार्या च पैतृके । मंशोक्ष्य पूर्ववच्चान्नं प्राचीनावीन्यतः परम् ॥ ५७ ॥ परिर्विष्टेषु चान्नेषु हुतशेषं निधाय च । दद्यादन्नं पितृभ्योऽपि पूर्ववन्पितृनामभिः ॥ ५८ ॥ ये चेहेनि च वै मन्त्रं समुच्चार्य ततः परम् । देवांस्तुत्वा पितृंश्चैव ब्रह्मनिष्ठान्मृनींश्चमान् ॥ ५९ ॥ परिवेषे च (पेचन) पर्यन्तं कारयित्वा यथाविधि । स्मृत्वा हरिद्वर्गं चैव पितृणां मुक्तिर्दत्तव

लघ्वाश्वलायनस्मृतिः ।

[प्र० २३ श्लो० ६०-८२]

देवान्पितृन्समुद्दिश्य क्रियमाणं हि कर्म यत् । पितॄणां मुक्तये सर्वं ब्रह्मणे विनिवेद-
येत् ॥ ६० ॥ न्यूनं चैवातिरिक्तं च मन्त्रादीनां भवेद्यदि । तद्वोपपरिहारार्थं गायत्रीं
समुदीरयेत् ॥ ६१ ॥ ततश्चैवापसव्येन मधु वाता जपेदथ । आपोशनार्थमुदकं पितृ-
पूर्वं निवेदयेत् ॥ ६२ ॥ ईशानादिपदं स्तुत्वा तिष्ठन्नुदङ्मुखश्च हि । दैवे पित्र्ये समु-
च्चार्य तत्सञ्चामृतमस्त्विति ॥ ६३ ॥ निनयेत्सलिलं चैव द्विजानां पुरतो जलम् ।
प्रीयतामिति मन्त्रेण पितृरूपी जनार्दनः ॥ ६४ ॥ अमृतोपस्तरणमसीन्युक्त्वा मन्त्रं
पिवेज्जलम् । प्राणाहुतिं च गृहीयात्क्रमान्मन्त्रैश्च पञ्चभिः ॥ ६५ ॥ नासंदांसीति
सूक्तानि भुञ्जानाञ्चावयेद्दिग्गजान् । कृणुष्वेत्यादिसूक्तानि राक्षोग्नानि च पञ्च
वै ॥ ६६ ॥ अग्निमीळेऽनुवाकश्च पितृस्तुतिमुदीरताम् । पवित्राणि च सूक्तानि
यावद्ब्राह्मणभोजनम् ॥ ६७ ॥ इच्छातृप्तेषु विप्रेषु गायत्रीं समुदीरयेत् । तृप्ताः स्थं इति
तान्पृष्ट्वा ह्यपसव्येन पेतुके ॥ ६८ ॥ मध्वसन्निति मन्त्रं वै मधुसंपन्नमित्यथ । पृथग्भुक्त-
वतो विप्रानन्नं पिण्डार्थमुद्धरेत् ॥ ६९ ॥ तान्पृच्छेदन्न(य) संपन्नं शेषं किं क्रियतामिति ।
लब्ध्वा चैपामनुज्ञां च सहैष्टुभुञ्ज(ज्य)तामिति + ॥ ७० ॥ उच्छिष्टपुरतो भूमौ जल-
दर्भास्तिलान्क्षेपेत् । *ये अग्निदग्धामन्त्रेण सर्वाङ्गं किञ्चिदुत्क्षेपेत् ॥ ७१ ॥ उत्तरा-
चमनात्पूर्वं पिण्डदानं विधीयते । ऊर्ध्वं वा केचिदिच्छन्ति तच्च संकल्पपूर्वकम् ॥ ७२ ॥
आग्नेयप्रवणे रेखां लिखेदपहता इति । तामभ्युक्ष्य जलेनाथ कुशानास्तीर्य तच्च
तु ॥ ७३ ॥ अपस्तत्रापसव्येन शुन्धतामिति सेचयेत् । तत्र पिण्डत्रयं दद्याद्ये च त्वा
पितृपूर्वकम् ॥ ७४ ॥ अत्रेति चानुमन्त्र्याथ ध्योव(थावद्)र्तयेत्तद्वदभी मदन्त चैव हि । भक्षयेच्च
वर्त्य कुर्याद्वायुनिरोधनम् ॥ ७५ ॥ पुनश्चाऽऽवर्तयेत्तद्वदभी मदन्त चैव हि । भक्षयेच्च
चराः शेषभाग्रायेदिति केचन ॥ ७६ ॥ उपवीती समाचम्य प्राचीनावीत्यतः पन्म ।
पिण्डोपरि जलं निञ्चेच्छुन्धन्तामिति पूर्ववत् ॥ ७७ ॥ अभ्यङ्क्ष्वेति च वै तैलं दद्याद-
ङ्क्ष्वेति चाञ्जनम् । नामसंयन्धगोत्रादि समुच्चार्य यथाक्रमम् ॥ ७८ ॥ एतद् इति
मन्त्रेण प्रणिपिण्डं वरं शुभम् । सव्येन चार्चयेत्पिण्डान्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥ ७९ ॥
धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं चैव दक्षिणाम् । दत्त्वा तिष्ठन्नुपस्तुयात्प्राचीनावीतिना
ततः ॥ ८० ॥ नमो व इति मन्त्रो वै मनश्चैव पठेदिति । मनोन्विति त्रिभिर्मन्त्रैः
किञ्चित्पिण्डान्प्रवाहयेत् ॥ ८१ ॥ परेतनेति मन्त्रं वै जपेत्पिण्डान्तिके नतः । आपा-

+ इत परमेतदर्थं स पुस्तके-“तान्भ्युक्ष्य जलेनाथ उपानास्तीर्णं तस्य तु” इति । * एतदर्थं न
नियते स. पुस्तके ।

यथा वेत्तावसेडु* ।

पञ्चै(ञ्च) वा स्युर्द्विजाः शस्ता द्वौ च पित्रोर्मृतेऽहनि । द्वौ दैवेऽथ त्रयः पित्र्य
एकैको बोभयत्र तु ॥ ९ ॥ चत्वारश्चेद्द्विजाः श्राद्धे दैवे चैको भवेत्तदा । त्रयः पित्र्ये
भवन्त्येके वदन्त्येव हि संकटे ॥ १० ॥ अथ वाऽपि त्रयो वाऽपि एकः स्यात्पि-
तृषु त्रिषु । द्वौ दैवे चैव तु स्यातां विप्रावेके वदन्ति हि ॥ ११ ॥ द्वितीयाऽऽ-
वाहने षष्ठी संकल्पे चाऽऽसने क्षणे । चतुर्थ्याच्छादने चान्ने शेषाः संबुद्धयः स्मृताः
॥ १२ ॥ अन्नदाने विशेषः स्यात्संबुद्धिः प्रथमाऽथ वा । अन्ते(न्ये) चैव चतुर्थी
तु वदन्त्येके महर्षयः ॥ १३ ॥ देवानामासनं दद्यादक्षिणे चाऽऽविकं कुशान् ।
कृत्वा द्विगुणभुजांस्तान्पितॄणां वाम एव हि ॥ १४ ॥ विप्रान्निमन्त्रयेच्छ्राद्धे बह्वृ-
चान्वेदपारगान् । तदभावे तु चैवान्यशाखिनो वाऽपि चैव हि ॥ १५ ॥
मन्त्रैश्चैव स्वशाखोक्तैः कर्म कुर्याद्यथाविधि । अन्यथा कर्महानिः स्याद्बह्वृचानामयं
विधिः ॥ १६ ॥ कर्मणां याजुषादीनां स्वस्वशाखा न विद्यते । ऋक्शाखाविहितं
कर्म समानं सर्वशाखिनाम् ॥ १७ ॥ बह्वृचानां तु यत्कर्म यदि स्यादन्यशाखया ।
पुनश्चैवापि तत्कर्म कुर्याद्बह्वृचशाखया ॥ १८ ॥ हित्वा स्वस्य द्विजो वेदं यस्त्वधीते
परस्य तु । शाखारण्डः स विज्ञेयः सर्वकर्मवहिष्कृतः ॥ १९ ॥ रोगादिरहितो विप्रो
धर्मज्ञो वेदपारगः । भुञ्जीयादमलं श्राद्धे साग्निकः पुत्रवानपि ॥ २० ॥ पितृमानेव
भुञ्जीयाद्भ्रातृमिन्दुक्षये द्विजः । तृप्ताः स्युः पितरस्तेन दाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥
श्राद्धकर्ता न भुञ्जीयात्परश्राद्धे विधुक्षये । भुङ्क्ते चेत्पितरो यान्ति दाता भोक्ताऽ-
प्यधोगतिम् ॥ २२ ॥ दर्शष्टि(शीष्ट)काव्यतीपातो(ता) वैधृतिश्च महालयः । युगाश्च
मनवः श्राद्धकालाः संक्रान्तयस्तथा ॥ २३ ॥ गजच्छायोपरागश्च षष्ठी या कपिला
तथा । अर्धोदयादयश्चैव श्राद्धकालाः स्मृता बुधैः ॥ २४ ॥ संभूते च नवे धान्ये
श्रोत्रिये गृहमागते । आचार्याः केचिदिच्छन्ति श्राद्धं तीर्थे च सर्वदा ॥ २५ ॥ श्राद्ध-
कालेषु, सर्वेषु कुर्याच्छ्राद्धं च शक्तितः । विशेषतो मृतादे तु पित्रोश्चैव
विधीयते ॥ २६ ॥ मोहाच्च कुर्वते यातापित्रोर्मृतेऽहनि । निगशाः पितरो
यान्ति दृग्गतिं चापि वै सुतः । यो मृताहपतिक्रमेत् ।
म याति नरकं योऽयं यावदा ८ (मो) मृताहस्य दोषः
स्यात्सूतकं विना । न ९ ॥ आचरेद्विधिव-

च्छ्राद्धं मातापित्रोर्मृतेऽहनि । पितरस्तेन तृप्यन्ति गच्छन्ति पदमुत्तमम् ॥ ३० ॥ सदाचार-
परो विमः कृपालुः श्राद्धकृत्तथा । आत्मनिष्ठोऽर्थलोकेषु तारयेत्तरति स्वयम् ॥ ३१ ॥

इत्याश्वलायनधर्मशारे आहोपयोगिप्रकरणम् ॥ २४ ॥

समाप्तं लघ्वाश्वलायनस्मृतिः ।

* इत उत्तरं कानिचिद्वचनानि भ. पुस्तक उपलब्धन्ते—“ श्राद्धमुद्दिश्य पदम् । अथ श्राद्धे धाद-
कृद्दिज । स याति नरकं घोरं पितरो गान्धर्वाभोगतिम् । निर्मलं विधित्वा श्राद्धं दद्यादित्यु सुगादिषु । इहैः
सह द्विगो शुल्के स याति परमां गतिम् । प्राज्ञान्, गुरुन् परो मुक्तिरग्राह्यपादितम् । श तरेत्तारदरदमात्र-
वदन्ति मर्त्येभ्य । न कुर्यात्कर्मणो लोपं न न्यूनं नैव्यवस्य स । उपर(म)र्षं विना विप्रः श्राद्धं
कर्म कर्तुमक्षय्येयं लोके न विदितम् । कुर्यात्कर्मान्पुराणोक्तानामगमोऽपि विदिते । नमः
स्तेषां श्रेयोऽभिर्षं ” इति ।

वैदिके लौकिके वाऽपि नित्यं हुत्वा ह्यतन्द्रितः । वैदिके स्वर्गमाप्नोति लौकिके
 हान्ति किल्बिषम् ॥ ३८ ॥ अग्नौ व्याहृतिभिः पूर्वं हुत्वा मन्त्रैस्तु शाकलैः । संवि-
 भागं तु भूतेभ्यस्ततोऽग्नीयादनग्निमान् ॥ ३९ ॥ उच्छेषणं तु नोत्तिष्ठेद्यावद्विप्रविसर्ज-
 नम् । ततो गृहबलिं कुर्यादिति धर्मो व्यवस्थितः ॥ ४० ॥ दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा
 ब्राह्मणाश्च विशेषतः । नैते निर्माल्यतां यान्ति नियोक्तव्याः पुनः पुनः ॥ ४१ ॥ पानमाचमनं
 कुर्यात्कुशपाणिः सदा द्विजः । भुक्त्वाऽप्युच्छिष्टतां याति एष एव विधिः स्मृतः ॥ ४२ ॥
 पान आचमने चैव तर्पणे दैविके सदा । कुशहस्तो न दुष्येत यथा पाणिस्तथा कुशः
 ॥ ४३ ॥ वामपाणौ कुशं कृत्वा दक्षिणेन उपस्पृशेत् । आच(चा)मन्ति च ये मूढा
 रक्षिरेणाऽऽचमन्ति ते ॥ ४४ ॥ नीवीमध्येषु ये दर्भा ब्रह्मसूत्रेषु ये कृताः । पवि-
 त्रांस्तान्विजानीयाद्यथा कायस्तथा कुशाः ॥ ४५ ॥ पिण्डे कृतास्तु ये दर्भा यैः कृतं
 पितृतर्पणम् । मूत्रोच्छिष्टपुरीषं च तेषां त्यागो विधीयते ॥ ४६ ॥ दैवपूर्वं तु यच्छ्रा-
 द्धमदैवं चापि यद्भवेत् । ब्रह्मचारी भवेत्तत्र कुर्याच्छ्राद्धं तु पैतृकम् ॥ ४७ ॥ मातुः
 श्राद्धं तु पूर्वं स्यात्पितृणां तदनन्तरम् । ततो मातामहानां च वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतम्
 ॥ ४८ ॥ ऋतुर्दक्षो वसुः सत्यः कालकामौ धुरिलोचनौ । पुरुरर्वाद्रिवार्थैव विश्वे
 देवाः प्रकीर्तिताः ॥ ४९ ॥ आगच्छन्तु महाभागा विश्वे देवा महाबलाः । ये यत्र
 विहिताः श्राद्धे सावधाना भवन्तु ते ॥ ५० ॥ इष्टिश्राद्धे ऋतुर्दक्षो वसुः सत्यश्च
 वैदिके । कालैः कामोऽग्निकार्येषु काम्येषु धुरिलोचनौ ॥ ५१ ॥ पुरुरर्वाद्रिवार्थैव
 पार्वणेषु नियोजयेत् ॥ ५२ ॥ यस्यास्तु न भवेद्भ्राता न विज्ञायेत वा पिता ।
 नोपयच्छेत् तां प्राज्ञः पुत्रिकौधर्मशङ्कया ॥ ५३ ॥ अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं
 कन्यामलंकृताम् । अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भविष्यति ॥ ५४ ॥ मातुः
 प्रथमतः पिण्डं निर्वपेत्पुत्रिकासुतः । द्वितीयं तु पितुस्तस्यामृतृतीयं तु पितुः पितुः
 ॥ ५५ ॥ मृग्येषु च पात्रेषु श्राद्धे यो भोजयेत्पितृन् । अन्नदाता पुरोधाथ भोक्ता
 च नरकं व्रजेत् ॥ ५६ ॥

१ ख. 'नोत्तिष्ठेद्या' । २ म. ग. 'कुर्या नोत्तिष्ठ' । ३ घ. 'वैदिके' । ४ म. ग. 'कुशान्द्रुता' । ५ म. ग.
 'त' । 'विलम्बयन्ति' । ६ घ. 'विज्ञाताव' । ७ क. 'मित्रा' । ८ क. 'रक्षि च' । ९ क. 'कामवादा' । १०
 क. 'वृद्धार्थ' । ११ म. 'ब्रह्मसूत्र' । १२ क. 'कामकाम्योऽग्नि' । १३ ख. 'पुत्रागरे भु' । १४ म. ग.
 'ब्रह्मसूत्र' । १५ म. 'कुर्यात्' ।

अलाभे मृन्मयं दद्यादनुज्ञातस्तु तद्विजः । घृतेन प्रोक्षणं कुर्यान्मृदः पात्रं पवित्रकम् ॥ ५७ ॥ श्राद्धं कृत्वा परश्राद्धे यस्तु भुञ्जीत विद्वलः । पतन्ति पितरस्तस्य लुप्त-
पिण्डोदकक्रियाः ॥ ५८ ॥ श्राद्धं दत्त्वा च भुक्त्वा च अध्वानं योऽधिगच्छति । भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासं पांसुभोजनाः ॥ ५९ ॥ पुनर्भोजनमध्वानं भाराध्ययन-
मधुनम् । दानं प्रतिग्रहं दौमं श्राद्धभुक्त्वष्ट वर्जयेत् ॥ ६० ॥ अध्वं गामी भवेदश्वः पुनर्भोजता च वायसः । कर्मकृज्जायते दासः स्त्रीसङ्गेन च सूकरः ॥ ६१ ॥ दश-
कृत्वः पिवेदा(ह्य)पः सावित्र्या चाभिमान्त्रिताः । ततः संध्यामुपासीत शुध्येत तदनन्तरम् ॥ ६२ ॥ आर्द्रवासास्तु यत्कुर्याद्विहिर्जानु च यत्कृतम् । तत्सर्वं निष्फलं कुर्याज्जपरोमप्रतिग्रहम् ॥ ६३ ॥ चान्द्रायणं नवश्राद्धे पराको मासिके तथा । पक्षत्रये तु कृच्छ्रं स्यात्पण्मासे कृच्छ्रमेव च ॥ ६४ ॥ ऊनाब्दिके त्रिरात्रं स्यादेकाहः पुनरा-
ब्दिके । शवे मासस्तु भुक्त्वा वा पादकृच्छ्रो विधीयते ॥ ६५ ॥ सर्पविप्रहतानां च शृङ्गिर्दंष्ट्रिमरीसृपैः । आत्मनस्त्यागिना चैव श्राद्धभेषां न कारयेत् ॥ ६६ ॥ गोभि-
र्हृतं तथोद्वह्यं ब्राह्मणेन तु घातितम् । तं स्पर्शयन्ति ये विप्रा गोजाश्वाश्च भवन्ति ते ॥ ६७ ॥ अग्निदाता तथा चान्ये पाशच्छेदकराश्च ये । तप्तकृच्छ्रेण शुध्यन्ति मयुराह मजापतिः ॥ ६८ ॥ त्र्यहमुष्णं पिवेदा(ह्य)परुहमुष्णं पयः पिवेत् । त्र्यहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ ६९ ॥ गोभूहिरण्यहरणे स्त्रीणां क्षेत्रगृहस्य च । यमुद्दिश्य त्यजेत्प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥ ७० ॥ उद्यताः सह धावन्ते सर्वे ये शस्त्रपाणयः । यद्येकोऽपि हनेत्तत्र सर्वे ते ब्रह्मघातकाः ॥ ७१ ॥ बहूनां शस्त्रघातानां यद्येको मर्नघातकः । सर्वे ते शुद्धिम(मृ)च्छन्ति स एको ब्रह्मघातकः ॥ ७२ ॥ पतिताक्षं यदा भुङ्क्ते भुङ्क्ते चण्डालवेश्मनि । स मामार्थं चरेद्द्वारि मासं कामकृतेन तु ॥ ७३ ॥ यो येन पतितेनैव संसर्गं याति मानवः । स तस्यैव व्रतं कुर्यात्तत्तत्स-
(त्संस)र्गविशुद्धये ॥ ७४ ॥ ब्रह्महा(ह)पातकिस्पर्शं स्नानं येन विधीयते । तेनैरोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ७५ ॥ ब्रह्महा च सुरापाथी तथैव गुरु-
तल्पगः । महान्ति पातकान्याहुस्तत्संसर्गं च पञ्चमः ॥ ७६ ॥ स्नेहाद्वा यदि वां लोभाद्भयादज्ञानतोऽपि वा । कुर्वन्त्यनुग्रहं ये तु तत्पापं तेषु गच्छति ॥ ७७ ॥ उच्छि-
ष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टो ब्राह्मणस्तु कदाचन । तत्प्राणात्कुरुते स्नानं नीचमेन शुचिर्भवेत् ॥ ७८ ॥

१ रा. ग. 'ण वायै मृ' । २ क. घ. 'धना च भ' । ३ क. घ. 'नरुणोने वा' । ४ रा. ग. घ. 'मृ' । सर्वे तसिष्ण' । ५. घ. इ. 'माहं पु' । ६ रा. ग. तं सृशन्ति च ये । ७ रा. ग. 'न्ते यद्येको धर्म-
घातकः । ८ रा. ग. 'व स्पर्शं स्नान विधी' । ९ क. घ. 'स्पर्शो गी च । १०. ५. वा. गोहृद्ध' । ११ क. 'माचामेन विग्रन्ति । ५' ।

कुब्जवामनप (प) ण्डेषु गद्गदेषु जडेषु च । जात्यन्धे वधिर मूके न दोषः
 परिवेदने ॥ ७९ ॥ क्लीबे देशान्तरस्थे पतिते प्रव्रजितेऽपि वा । योगशास्त्राभि-
 युक्ते च न दोषः परिवेदने ॥ ८० ॥ पूरणे कूपचापीनां वृक्षच्छेदनपातने । विक्री-
 णीते अपि ह्यश्वं गोवधं तस्य निर्दिशेत् ॥ ८१ ॥ पाटेऽङ्गनोमवपनं द्विपादे स्मश्रु
 केवलम् । तृतीये तु शिखावर्जं शिखाछेदश्चतुर्थके ॥ ८२ ॥ चण्डालोदकसंस्पर्शं स्नानं
 येन विधीयते । तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ८३ ॥ चण्डालघटमा-
 ण्डस्थं यत्तोयं पिबते द्विजः । तत्क्षणात्क्षिपते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ८४ ॥
 यदि न क्षिपते तोयं शरीरे तस्य जीर्यति । प्राजापत्यं न दातव्यं कृच्छ्रं सातपनं
 चरेत् ॥ ८५ ॥ चरेत्सातपनं विप्रः प्राजापत्यं तु क्षत्रियः । तदर्थं तु चरेद्वैश्यः पादं
 शूद्रे तु दापयेत् ॥ ८६ ॥ रजस्वला यदा स्पृष्टा श्वानसूकरवायसैः । उपोष्य रजनी-
 मेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ८७ ॥ आजानुतः स्नानमात्रमानाभेस्तु विशेषतः । अत
 ऊर्ध्वं त्रिरात्रं स्यान्मदिरास्पर्शने मर्तम् ॥ ८८ ॥ बालश्चैव दशाहे तु पञ्चत्वं यदि
 गच्छति । सद्य एव विशुध्येत नाशौचं नोदकक्रिया ॥ ८९ ॥ शावसूतक उत्पन्ने
 सूतकं तु यदा भवेत् । शावेन शुध्यते सूतिर्न सूतिः शावशोधिनी ॥ ९० ॥ षष्ठेन
 शुध्येतैकाहं पञ्चमे त्व (त्रय) हमेव तु । चतुर्थे सप्तरात्रं स्यान्निपुणं दशमेऽहर्नि ॥ ९१ ॥
 मरणारब्धमाशौचं संयोगो यस्य नाग्निभिः । आदाहात्तस्य विज्ञेयं यस्य वैतानिको
 विधिः ॥ ९२ ॥ आममांसं घृतं क्षौद्रं रत्नेहाश्च फलसंभवाः । अन्त्यभाण्डस्थिता ह्येते
 निष्क्रान्ताः शुचवः स्मृताः ॥ ९३ ॥ मार्जनीर्जमेप (पा) ण्ड स्नानः कृच्छ्रार्थकम् ।
 नवाभ्यासि तथा चैव हन्ति पुण्यं दिवाकृतम् ॥ ९४ ॥ तदवा कापेत्यच्छायाया
 रात्रौ दधिश्चमीषु च । धात्रीफलेषु र्वैवत्र अलक्ष्मीर्वसते सदा ॥ ९५ ॥ यत्र यत्र
 च संकीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः । तत्र तत्र तिलैर्होमो गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ ९६ ॥

इति लिखितर्षिप्रोक्तं वर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

समाप्तेयं लिखितस्मृतिः ।

=====

१ ख. ग. 'णीत गजं चार्ध' । २ क. 'र्जं चतुर्थे तु शिखा छिदेत् । च' । ख. ग. 'र्जं चतुर्थे तु शिखावप. । च' । ३ ख. ग. 'दि नोत्तिष्यते । ४ ख. ग. 'ति । अज्ञानत. । ५ ख. ग. 'स्यात्तदीयस्य' । ६ ख. मत. । ७ क. 'गुप्यत्येका' । ८ ख. 'मेवहमे' । ९ ख. ग. 'रूपे दं' । १० क. 'नि । अदाहार-भ्यमा' । ११ ग. 'जसा सक्ते स्ना' । १२ क. 'नेपाण्डात्मा' । १३ ख. ग. 'दके । न' । १४ ख. ग. 'पिपु । १ । धा' । १५ ट. 'सप्तम्यामल' ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

वसिष्ठस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

अथातः पुरुषनिःश्रेयसार्थं धर्मजिज्ञासा ॥ १ ॥ ज्ञात्वा चानुतिष्ठन्धार्मिकः प्रश-
स्यतमो भवति लोके, प्रेत्य च स्वर्गं लोकं समश्नुते ॥ २ ॥ श्रुतिस्मृतिविहितो धर्मः
॥ ३ ॥ तदलाभे शिष्टाचारः प्रमाणम् ॥ ४ ॥ शिष्टः पुनरकामात्मा ॥ ५ ॥ अगृह्य-
माणकारणो धर्मः ॥ ६ ॥ आर्यावर्तः प्रागार्द्धर्गात्प्रत्यकालकवनादुदक्पारियात्राद्-
क्षिणेन हिमवत उत्तरेण च विन्ध्यस्य ॥ ७ ॥ तस्मिन्देसे ये धर्मा ये चाऽऽचारास्ते
सर्वत्र प्रत्येतव्याः ॥ ८ ॥ न त्वन्ये प्रतिलोमकैर्लघुधर्माणः ॥ ९ ॥ एतदार्यावर्तमि-
त्याचक्षते ॥ १० ॥ गङ्गायमुनयोरन्तरेऽप्येके ॥ ११ ॥ यावद्वा कृष्णमृगो विचरति
तावद्ब्रह्मवर्चसमित्यन्ये ॥ १२ ॥ अथापि भाल्लविनो निदाने गाथामुदाहरन्ति ॥ १३ ॥
पश्चात्सिन्धुर्विहरिणी सूर्यस्योदयनं पुरः । यावत्कृष्णोऽभिधावति तावद्ब्रह्मवर्चस-
॥ १४ ॥ त्रैविद्यद्वया यं ब्रूयुधर्मं धर्मविदो जनैः । पवने पावने चैव स धर्मो नात्र
संशय इति ॥ १५ ॥ देशधर्मजातिधर्मकुलधर्माश्च श्रुत्यभावादब्रवीन्मनुः ॥ १६ ॥
सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिर्मुक्तः कुनखी श्यावदन्तः परिवित्तिः परिवेत्ताऽऽदिर्विद्व-
तिर्वीरहा ब्रह्मोऽज्ञ इत्येनस्त्विनः ॥ १७ ॥ पञ्च महापातकान्याचक्षते ॥ १८ ॥
गुरुतल्पं सुरापानं भ्रूणहत्या ब्राह्मणसुवर्णापहरणं पतितसंयोगश्च ॥ १९ ॥ ब्रह्मेण
वा यौनेन वा ॥ २० ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २१ ॥ संवत्सरेण पञ्च विद्वेन
सहाऽऽचरन् । याजनाध्यपनैः शौर्नैः तु यानासना[गना]दिभिः ॥ २२ ॥

१ घ. ट. छ. 'सार्थ' । २ ट. छ. 'ज्ञासा इ' । ३ ग. 'लव' । ४ ट. छ. 'प्रति' ।
५ ख. ग. घ. ट. 'मृ दक्षि' । ६ क. 'दर्शनात्प्रयदाउचना' । ७ ख. ग. 'न देव' । ८ ट. 'न दे-
वे ध' । ९ ख. ग. ट. छ. 'सर्वे प्र' । १० ख. घ. ट. 'नान्ये' । ११ क. 'कृष्णमृगो' । १२ ख. ग. घ. ट. 'नान्ये' ।
१३ क. 'ब्रह्मवर्चस' । १४ ट. छ. 'विचरति' । १५ ट. छ. 'विचरति' । १६ क. 'विचरति' । १७ घ. ट. 'नो गा' । १८ ख. 'विधावति' । १९ ट. छ. 'विधावति' । २० क. 'ना' । यस्मिन् पावने वै । २१ ट. 'संवत्सरे' । २२ ख. ग. 'याजनाध्यपनैः शौर्नैः तु यानासना[गना]दिभिः' । २३ क. 'नादानाम्' । २४ ख. ग. 'नादानाम्' । २५ ट. छ. 'नादानाम्' ।

+ योऽग्नीनपविध्येद्गुरुं च यः प्रतिजघ्नुयान्नास्तिको नास्तिकवृत्तिः सोमं च विक्रीणीयादित्युपपातकानि ॥ २३ ॥ तिस्रो ब्राह्मणस्य भार्या वर्णानुपूर्व्येण, द्वे राजन्यस्य, एकैका वैश्यशूद्रयोः ॥ २४ ॥ शूद्रामप्येके, मन्त्रवर्जं तद्वत् ॥ २५ ॥ तथा न कुर्यात् ॥ २६ ॥ अतो हि ध्रुवः कुलापकर्षः प्रेत्य चास्वर्गः ॥ २७ ॥ षड्विवाहाः ॥ २८ ॥ ब्राह्मो दैव आर्षो गान्धर्वः क्षात्रो मानुषश्चेति ॥ २९ ॥ इच्छत उदकपूर्वं यां दद्यात्स ब्राह्मः ॥ ३० ॥ यज्ञतन्त्रे वितत ऋत्विजे कर्म कुर्वते कन्यां दद्यादलंकृत्य यं दैवमित्याचक्षते ॥ ३१ ॥ गोमिथुनेन चाऽऽर्षः ॥ ३२ ॥ सकामां कामयमानः सदृशीं यो निमु(रु)ह्यात्स गान्धर्वः ॥ ३३ ॥ यां वलेन सहसा प्रमथ्य हरन्ति स क्षात्रः ॥ ३४ ॥ पणित्वा धनक्रीतां स मानुषः ॥ ३५ ॥ तस्माद्बुद्धितृप्ततेऽधिरयं शतं देयमितीह कयो विज्ञायते ॥ ३६ ॥ या पत्युः क्रीता सत्यथान्यैश्चरतीति ह चातुर्मास्येषु ॥ ३७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति—॥ ३८ ॥ विद्यां प्रनष्टा पुनरभ्युपैति जातिप्रणाशे त्विह सर्वनाशः । कुलापदेशेन ह्योऽपि पूज्यस्तस्मात्कुलीनां स्त्रियमुद्धन्ति । इति ॥ ३९ ॥ त्रयो वर्णा ब्राह्मणस्य वशे वर्तेरन्ते ॥ ४० ॥ तेषां ब्राह्मणो धर्मान्प्रवृत्तान् ॥ ४१ ॥ तं राजा चानुशिष्यात् ॥ ४२ ॥ राजा तु धर्मेणानुशासत्यष्टं पष्टं धनस्य हरेत् ॥ ४३ ॥ अन्यत्र ब्राह्मणात् ॥ ४४ ॥ इष्टापूर्तस्य तु षष्ठं मश भजतीति ह ब्राह्मणो वेदर्भाद्यं करोति, ब्राह्मण आपद उद्धरति तस्माद्ब्राह्मणोऽनाद्यः ॥ ४५ ॥ सोमोऽस्य राजा भवतीति ह प्रेत्य चाऽऽभ्युदयिकमिति ह विज्ञायते ॥ ४६ ॥

इति वामिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

चन्वानो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः ॥ १ ॥ त्रयो वर्णा द्विजातयो ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः ॥ २ ॥ तेषां मातृग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौड्डीवर्धने ॥ ३ ॥

— इति अथर्वचतुर्मास्येऽध्यायः न विद्यते स ग घ ङ पुस्तकेषु ।

१ क. 'चन्वान' । २ क. 'वैश्यमन्त्रवर्जं तद्वत्' । ३ क. 'कप्यां प्रे' । ४ क. 'सं' । ५ क. 'सोम' । ६ क. 'विज्ञायते' । ७ क. 'नैव चातुर्मास्ये' । ८ ग. 'या विनाशे पु' । ९ ग. 'विज्ञायते' । १० क. 'विज्ञायते' । ११ क. 'विज्ञायते' । १२ क. 'विज्ञायते' । १३ क. 'विज्ञायते' । १४ क. 'विज्ञायते' । १५ क. 'विज्ञायते' । १६ क. 'विज्ञायते' । १७ क. 'विज्ञायते' । १८ क. 'विज्ञायते' । १९ क. 'विज्ञायते' । २० क. 'विज्ञायते' । २१ क. 'विज्ञायते' । २२ क. 'विज्ञायते' । २३ क. 'विज्ञायते' । २४ क. 'विज्ञायते' । २५ क. 'विज्ञायते' । २६ क. 'विज्ञायते' । २७ क. 'विज्ञायते' । २८ क. 'विज्ञायते' । २९ क. 'विज्ञायते' । ३० क. 'विज्ञायते' । ३१ क. 'विज्ञायते' । ३२ क. 'विज्ञायते' । ३३ क. 'विज्ञायते' । ३४ क. 'विज्ञायते' । ३५ क. 'विज्ञायते' । ३६ क. 'विज्ञायते' । ३७ क. 'विज्ञायते' । ३८ क. 'विज्ञायते' । ३९ क. 'विज्ञायते' । ४० क. 'विज्ञायते' । ४१ क. 'विज्ञायते' । ४२ क. 'विज्ञायते' । ४३ क. 'विज्ञायते' । ४४ क. 'विज्ञायते' । ४५ क. 'विज्ञायते' । ४६ क. 'विज्ञायते' ।

तन्नास्य माता सावित्री पिता त्वाचार्य उच्यते ॥ ४ ॥ वेदप्रदानात्पितेत्याचार्यमा-
चक्षते ॥ ५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६ ॥ द्वयमु वै ह पुरुषस्य रेतो ब्राह्मणस्योर्ध्वं
नाभेरूर्वाचीनमर्न्यद्यदूर्ध्वं नाभेस्तेनास्यानौरसी प्रजा जायते ॥ ७ ॥ यदुपनयार्ते
जनन्यां जनयति यत्साधू करोति ॥ ८ ॥ अथ यदूर्वाचीनं नाभेस्तेनेहास्यौरसी
प्रजा जायते ॥ ९ ॥ तस्माच्छ्रोत्रियमनूचानमैप्रजोऽसीति न वदन्तीति ॥ १० ॥
हारीतोऽप्युदाहरति ॥ ११ ॥ नै ह्यस्य विद्यते कर्म किंचिदामौज्जिवन्धनात् । दृष्ट्या
शूद्रसमो ज्ञेयो यावद्देहे न जायत इति ॥ १२ ॥ अन्यैत्रोदककर्मस्वधापितृसंयुक्तेभ्यः
॥ १३ ॥ विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मां शेषधित्तेऽहमस्मि । असूयका-
यानृजवेऽर्थताय न मां ब्रूया वीर्यवती तथा स्याम् ॥ १४ ॥ * यमेव विद्याः
शुचिमप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम् । यस्तेन द्रुह्येत्कतमच्च नाह तस्मै मां ब्रूया
निधिपाय ब्रह्मन् ॥ १५ ॥ य आतृणच्यवितथेन कर्मणा बहुदुःखं कुर्वन्नमृतं संप-
यच्छन् । तं मन्येत पितरं मातरं च तस्मै न द्रुह्येत्कतमच्च नाह ॥ १६ ॥ अध्यापिता
ये गुरुं नाऽऽद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा । यथैव ते न गुरोर्भोजनी-
यास्तथैव तान्न भुनक्ति श्रुतं तत् ॥ १७ ॥ दहत्यग्निर्यथा कक्षं ब्रह्मपृष्ठमनादृतम् ।
न ब्रह्म तस्मै प्रब्रूयाच्छैव्यं मानमकुर्वत इति ॥ १८ ॥ षट्कर्माणि ब्राह्मणस्यै ॥ १९ ॥
स्वाध्यायाध्ययनमध्यापनं यैजनं याजनं दानं प्रतिग्रहश्चेति ॥ २० ॥ व्रीणि
राजन्यस्य ॥ २१ ॥

* इत आरभ्य ब्राह्मणित्यन्तप्रन्थं धृतं तदित्यस्मात्परं विपते ख. ग. घ. ङ. पुस्तकेषु ।

१ ख. ग. घ. ङ. 'यमिह वै पु' । २ ख. 'मुह वै पु' । ३ ख. घ. ङ. छ. 'स्य यतो' । ४ क.
'रन्वदूर्वा' । च. 'रथस्तादूर्वाचीनमन्यत्तपदूर्ध्वं नाभेस्तेन हितप्रजान्' । ५ ख. ग. घ. 'मन्येत तप' । ६ क.
छ. 'न्येत तप' । ७ च. यद्ब्राह्मणानुपनयति, यदध्यापयति, यथाजयति यत्साधु क' । ८ क. ग. 'ति ।
यत्साधु' । ९ क. अपान्यद' । १० ग. 'ते जनन्या जनयति । त' । ११ ख. ग. छ. 'मपूज्योऽसीति
न वदन्तीति हारीता । अध्याप्युदाहरन्ति । न' । घ. छ. 'मपूज्योऽसीति न वदन्तीति हारीता । अध्या-
दिरुदाहरन्ति । न' । १२ ग. न त्वस्य । १३ च. हस्मिन्विद्य' । १४ च. 'नो ह्यपे वा' । १५ क. 'नन्दे-
बोद' । १६ ख. ग. 'वेऽप्रताय । १७ ग. 'विद्याच्छुचि । १८ क. घ. छ. 'रम सा ह्' । १९ ग. क.
'यातिधि' । २० क. ख. आतृणैस्त्ववि' । २१ ख. ग. शुद्धैस्त्वन्' । २२ ख. ग. 'हन् । क' । २३ क.
ग. 'ह्यत्तदम' । घ. छ. 'ह्यत्तम' । २४ ख. ग. घ. छ. 'चक्रयनान्नइत्यत' । २५ ख. ग. घ.
छ. 'स्य । अघ्य' । २६ च. यतो ।

+ योऽग्नीनपविध्येद्गुरुं च यः प्रतिजघ्नुयान्नास्तिको नास्तिकवृत्तिः सोमं च विक्रीणीयादित्युपपातकानि ॥ २३ ॥ तिस्रो ब्राह्मणस्य भार्या वर्णानुपूर्व्येण, द्वे राजन्यस्य, एकैका वैश्यशूद्रयोः ॥ २४ ॥ शूद्रामप्येके, मन्त्रवर्जं तद्वत् ॥ २५ ॥ तथा न कुर्यात् ॥ २६ ॥ अतो हि ध्रुवः कुलापकर्षः प्रेत्य चास्वर्गः ॥ २७ ॥ पद्मविवाहाः ॥ २८ ॥ ब्राह्मो दैव आपो गान्धर्वः क्षात्रो मानुषश्चेति ॥ २९ ॥ इच्छत उदकपूर्वं यां दद्यात्स ब्राह्मः ॥ ३० ॥ यज्ञतन्त्रे वितत ऋत्विजे कर्म कुर्वते कन्यां दद्यादलं-कृत्य यं दैवमित्याचक्षते ॥ ३१ ॥ गोमिश्रिणेन चाऽऽर्घः ॥ ३२ ॥ सकामां कामय-मानः सदृशीं यो निमु(रु)ह्यात्स गान्धर्वः ॥ ३३ ॥ यां वलेन सहसा प्रमथ्य हरन्ति स क्षात्रः ॥ ३४ ॥ पणित्वा धनक्रीतां स मानुषः ॥ ३५ ॥ तस्माद्बुद्धितृप्तमतेऽधिरयं शतं देयमितीह क्रयो विज्ञायते ॥ ३६ ॥ या पत्युः क्रीता सत्यथान्यैश्चरतीति ह चातुर्मास्येषु ॥ ३७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति—॥ ३८ ॥ विद्यां प्रनष्टा पुनरभ्युपैति जातिप्रणाशे त्विह सर्वनाशः । कुलापदेशेन ह्योऽपि पूज्यस्तस्मात्कुलीनां स्त्रियमुद्-हन्ति । इति ॥ ३९ ॥ त्रयो वर्णा ब्राह्मणस्य वशं वर्तेरन् ॥ ४० ॥ तेषां ब्राह्मणो धर्मान्प्रब्रूयात् ॥ ४१ ॥ तं राजा चानुशिष्यात् ॥ ४२ ॥ राजा तु धर्मेणानुशास-त्पृष्ठं पृष्ठं धनस्य हरेत् ॥ ४३ ॥ अन्यत्र ब्राह्मणात् ॥ ४४ ॥ इष्टापूर्तस्य तु षष्ठं मंशं भजतीति ह ब्राह्मणो वेदभार्द्यं करोति, ब्राह्मण आपद उद्धरति तस्मा-द्ब्राह्मणोऽनाद्यः ॥ ४५ ॥ सोमोऽस्य राजा भवतीति ह प्रेत्य चाऽऽभ्युदयिकमिति ह विज्ञायते ॥ ४६ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

चत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः ॥ १ ॥ त्रयो वर्णा द्विजातयो ब्राह्मणक्ष-त्रियवैश्याः ॥ २ ॥ तेषां मातृस्येऽधिजननं द्वितीयं मौञ्जीवन्धने ॥ ३ ॥

+ इत आरभ्य चातुर्मास्येष्वित्यन्तग्रन्थो न विद्यते ख. ग घ. ङ छ. पुस्तकेषु ।

१ च. 'पूर्वेण । २ क. 'प्येकमन्त्रवर्जं तदु तथा । ३ क. 'वर्षाः त्रे । ४ क. तं । ५ क. यो न मुच्यात्स । ६ क. पाणित्वा । ७ क. 'तीह चातुर्मास्ये । अ । ८ ग. 'द्या विनाशे पु । ९ ग. 'तिज्ञाति' । १० च. 'तिक्षुलप्र' । ११ च. निर्देशेन । १२ च. 'नू । ब्रा' । १३ ख. घ. ङ छ. 'मन्यद्ब्रूया' । १४ क. ग तत् । १५ ख ग. 'नुतिष्ठेत् । १६ च. 'ष्टं घ' । १७ क. 'शं हरति भ' । १८ च. 'माढ्यं क' । १९ क. 'णो राय' सो' । २० च. 'ते ह विज्ञायत इति । वा' । २१ च. 'त्रे विज' । २२ ग. 'न्धनम् । त' । २३ च. 'ने । अत्रा' ।

तत्रास्य माता सावित्री पिता त्वाचार्य उच्यते ॥ ४ ॥ वेदप्रदानापितेत्याचार्यमा-
चक्षते ॥ ५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६ ॥ द्वयमु वै ह पुंरुपस्यै रेतो ब्राह्मणस्योर्ध्वं
नाभेरैर्वाचीनमर्न्यद्यदूर्ध्वं नाभेस्तेनास्यानौरसी प्रजा जायते ॥ ७ ॥ यंदुपनयति
जनन्यां जनयति यत्साधू करोति ॥ ८ ॥ अथ यदर्वाचीनं नाभेस्तेनेहास्यौरसी
प्रजा जायते ॥ ९ ॥ तस्माच्छ्रोत्रियमनूचानमैप्रजोऽसीति न वदन्तीति ॥ १० ॥
हारीतोऽप्युदाहरति ॥ ११ ॥ नै ह्यस्य विद्यते कर्म किंचिदाभौञ्जिवन्धनात् । हत्त्या
शूद्रसमो ज्ञेयो यावद्वेदे न जायत इति ॥ १२ ॥ अन्यैत्रोदककर्मस्वधापितृसंयुक्तेभ्यः
॥ १३ ॥ विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मां शेषविस्तेऽहमस्मि । असूयका-
यानृजवेऽर्थताय न मां ब्रूया वीर्यवती तथा स्याम् ॥ १४ ॥ * यमेव विद्याः
शुचिमप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम् । यस्तेन द्रुह्येत्कतमश्च ताह तस्मै मां ब्रूया
निधिपाय ब्रह्मन् ॥ १५ ॥ य आतृणस्यवितथेन कर्मणा बहुदुःखं कुर्वन्नमृतं संप-
यच्छन् । तं मन्येत पितरं मातरं च तस्मै न द्रुह्येत्कतमश्च नाह ॥ १६ ॥ अध्यापिता
ये गुरुं नाऽऽद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा । यथैव ते न गुरोर्भोजनी-
यास्तथैव तान्न भुनक्ति श्रुतं तत् ॥ १७ ॥ दहत्यग्निर्यथा कक्षं ब्रह्मैष्टमनाहतम् ।
न ब्रह्म तस्मै प्रब्रूयार्च्छक्यं मानमकुर्वत इति ॥ १८ ॥ षट्कर्माणि ब्राह्मणस्यै ॥ १९ ॥
स्वाध्यायाध्ययनमध्यापनं र्यजनं याजनं दानं प्रतिग्रहश्चेति ॥ २० ॥ बीणि
राजन्यस्य ॥ २१ ॥

* इत आरभ्य ब्राह्मणित्यन्तप्रन्धः श्रुत तदित्यस्मात्परं विद्यते ख. ग. घ. ङ. पुस्तकेषु ।

१ ख. ग. घ. ङ. 'यमिह वै पु' । २ ख. 'मुह वै पु' । ३ ख. घ. ङ. छ. 'स्य दतो' । ४ ङ.
'रन्यदर्वा' । च. 'रपस्तादयाचीनमन्यतपदूर्ध्वं नाभेस्तेन हितप्रजाग' । ५ ख. ग. घ. 'मन्येत हट' । ६ ङ.
छ. 'न्यते तप' । ७ च. यद्ब्राह्मणानुपनयति, यदध्यापयति, यदाजयति यत्साधू क' । ८ क. ग. 'ति ।
यत्साधूक' । ९ क. अध्यापय' । १० ग. 'ते जनन्या जनयति । त' । ११ छ. ग. छ. 'मनूजोऽसीति
न वदन्तीति हारीता' । अध्याप्युदाहरन्ति । न' । घ. ङ. 'मनूजोऽसीति न वदन्तीति हारीता । अध्या-
पित्वाहरन्ति । न' । १२ ग. न तस्य । १३ घ. ह्यस्मिन्विद्य' । १४ च. 'नो हये वा' । १५ क. 'नन्दे-
बोद' । १६ ख. ग. 'वेऽप्रताय' । १७ ग. 'विद्यापुत्रि' । १८ क. घ. ङ. 'स्मि मा ह' । १९ ग. ङ.
'यातिधि' । २० क. ख. आतृणैस्त्वदि' । २१ ख. ग. पुंरुपस्यै । २२ ख. ग. 'हृत् । ह' । २३ क.
ग. 'ह्यत्प्रदम' । घ. ङ. छ. 'प्रवदम' । २४ ख. ग. घ. ङ. छ. 'यज्यमानमहन्त' । २५ ख. घ. ङ.
ङ. छ. 'स्य । अप' । २६ क. चणो ।

अध्ययनं यजनं दानं च शस्त्रेण च प्रजापालनं स्वधर्मस्तेन जीवेत् ॥ २२ ॥ एता-
 न्येवं त्रीणि वैश्यस्य, कृषिर्वाणिज्यं पाशुपाल्यं कुसीदं च ॥ २३ ॥ एतेषां परि-
 चर्या शूद्रस्य ॥ २४ ॥ अनियतां वृत्तिः ॥ २५ ॥ अनियतकेशवैशाः सर्वेषां मुक्त-
 शिखावर्जम् ॥ २६ ॥ अजीवन्तः स्वधर्मेणानन्तरां पीपीयसीं वृत्तिमातिष्ठेरन् ॥ २७ ॥
 न तु कदाचिज्ज्यायसीम् ॥ २८ ॥ वैश्यजीविकामास्थाय पण्येन जीवतोऽश्मलवण
 मणिशाणकौशेयक्षौमाजिनानि च तान्तेव रक्तं सर्वं च कृतान्नं पुष्पफलमूलानि च
 गन्धरसा उदकं चौपधीनां रसः सोमश्च शस्त्रं च क्षीरं च सविकारमयस्त्रपु जतु सीसं
 च ॥ २९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३० ॥ सद्यः पतति मांसेन लाक्षया लवणेन च ।
 ज्यहेण शूद्रो भवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् । इति ॥ ३१ ॥ ग्राम्यपशूनामेकशफाः
 केशिनश्च सर्वे चाऽऽरण्याः पशवो वयांसि दंष्ट्रिणश्च ॥ ३२ ॥ धान्यानां तिलानाहुः
 ॥ ३३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३४ ॥ भोजनाभ्यञ्जनादानाद्यदन्यत्कुरुते तिलैः ।
 कृमिभूतः स विष्टायां पितृभिः सह मज्जति । इति ॥ ३५ ॥ कामं वा स्वयं कृण्यो-
 त्पाद्य तिलान्विक्रीणीरन् ॥ ३६ ॥ * तस्मात्साण्डाभ्यां सनस्योताभ्यां प्राक्प्रातरौ-
 शीत्कर्षां स्यात् ॥ ३७ ॥ निदार्घेऽपः प्रच्छेत् ॥ ३८ ॥ नातिपीडयेल्लोङ्गलं प्रवी-
 र्वत्सुशेवं सोमपित्सरु तदुद्वपति गामविं चाजानश्वानश्वतरखरोष्ट्रांश्च प्रफर्ष्य च
 पीवरीं प्रस्थावद्रथवाहनमिति ॥ ३९ ॥ लाङ्गलं प्रवीरवद्वीरर्वत्सुमनुष्यवदनडुद्वत्सु-
 शेवं कल्याणनासिकं कल्याणी ह्यस्य । नासिका नासिकयोद्वपति दूरेऽपविध्याति,
 सोमपित्सरु सोमो ह्यस्य प्राप्नोति, सत्सरु तदुद्वति, गां चाविं चाजानश्वानश्वतरख-
 रोष्ट्रांश्च प्रफर्ष्य च पीवरीं दर्शनीयां कल्याणीं च प्रथमयुवतीम् ॥ ४० ॥ कथं हि
 लाङ्गलमुद्वपेदन्यत्र धान्यविक्रयात् ॥ ४१ ॥

* इत आरभ्य लाङ्गलमुद्वपेदित्यन्तग्रन्थो न विद्यते ग. पुस्तके ।

१ च यज्ञो । २ च. 'व वै' । ३ च. ते । ४ च. 'स्य नि' । ५ क. च. 'ता च वृ' । ६ क. च. 'ति ।
 नि' । ७ च. 'वेपा' सर्वे या मुक्तकेशाः शि' । ८ क. 'वं चामुक्तकेशाः (शा) शि' । ९ ख. 'णान्यतरा । ग.
 'णान्यतरामपा' । १० च. यवीयसीम् । ११ ग. 'चित्पापीय' । १२ ख. ग. 'मपण्यं पापाणकौपक्षी' । छ.
 'मपाप्यपापाणक्षी' । १३ ख. घ. ट. छ. 'न्तवस्य र' । १४ क. 'स्याभाण्डारयामनं स्फोतास्यां प्रा' ।
 'स्मादाभ्या मन' । च. 'स्मात्साण्डाभ्यामनस्यूता' । छ. 'स्मात्साहभ्या । १५ क. 'राशी केशी स्या' ।
 १६ ख. छ. 'शाकेगीस्या' । १७ क. ख. घ. ट. छ. 'ये य. प्रयच्छेत ना' । १८ च. 'त् । लाङ्गलं पवी' ।
 १९ ख. घ. ट. छ. 'वनलादृग' । २० च. 'वि प्रफ' । २१ क. 'वन्मनु' । २२ क. 'द्वन्मुयेकल्याण' ।

[अ० २-३ श्लो० ४२-५५ १-६] वसिष्ठस्मृतिः ।

रसा रसैर्महतो हीनतो वा निमातव्या न त्वेव लवणं रसैः ॥ ४२ ॥ तिलतण्डु
पक्वान्नं विघ्नौ मनुष्याभ्यं विहिताः परिवर्तकेन ॥ ४३ ॥ ब्राह्मणराजन्यौ वार्धुपा
नाद्याताम् ॥ ४४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ४५ ॥ सैमर्षं धान्यमुद्धृत्य महार्घं यः प्रय-
च्छति । स वै वार्धुपिको नाम ब्रह्मवादिषु गार्हितैः ॥ ब्रह्महत्यां च वृद्धिं च तुलया
समतोलयत् । अतिष्ठद्भ्रूणहा कोट्यां वार्धुपिः समकम्पत । इति ॥ ४६ ॥ कामं वा
परिलुप्तकृत्याय पापीयसे दद्याताम् ॥ ४७ ॥ द्विगुणं हिरण्यं त्रिगुणं धान्यम् ॥ ४८ ॥
धान्यैव रसा व्याख्याताः ॥ ४९ ॥ पुष्पमूलफलानि च ॥ ५० ॥ तुलाघृतमष्टगुणम्
॥ ५१ ॥ अथाप्युदाहरन्ति * ॥ ५२ ॥ राजानुमतभावेन द्रव्यवृद्धिं विनाशयेत् ॥ ५३ ॥
पुनः राजाऽभिपेक्षेण द्रव्यवृद्धिं च वर्जयेत् । द्विकं त्रिकं चतुष्कं च पञ्चकं च शतं स्मृतम्
॥ ५४ ॥ मासस्य वृद्धिं गृहीयाद्दर्शानामनुपूर्वशः । वसिष्ठवचनशोकां वृद्धिं वार्धुपिके
शृणु । पञ्च मापास्तु विंशत्या एवं धर्मो न हीयते । इति ॥ ५५ ॥
इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

(अथ तृतीयोऽध्यायः ।)

अश्रोत्रिर्व्यां अननुवाक्या अनग्रयो वा शूद्रसधर्माणो भवन्ति + ॥ १ ॥ मानवं चात्र
श्लोकमुदाहरन्ति ॥ २ ॥ योऽनधीन्य द्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् । स जीवन्नेव
शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः ॥ ३ ॥ नानृगब्राह्मणो भवति न वणिङ् न कुशीलवः ।
न शूद्रप्रेषणं कुर्वन्न स्तेनो न चिकित्सकः ॥ ४ ॥ अत्रता णनधीयाना यत्र भैक्षचरा
द्विजाः । तं ग्रामं दण्डयेद्वाजा चोऽभक्तप्रदो हि सः ॥ ५ ॥ चत्वारोऽपि त्रयो वाऽपि
यद्ब्रूयुर्वेदपारगाः । स धर्म इति विज्ञेयो नेतरेषां सहस्रशः ॥ ६ ॥ अत्रतानाममन्त्राणां

* च. पुस्तके ग्रन्थव्यत्यासो वर्तते । + इति उत्तरं ' नानृगब्राह्मणो भवति ' इत्यधिकं क. ग. घ. ङ.
पुस्तकेषु ।

१ ए ग. घ. ङ. छ रसं समतो हानं । २ क. मा । ३ ए. ग. घ. छ. 'यान्मनु' । ४ क. घ.
'धुपि न दद्या' । 'धुपान्नं नाद' । ५ च. 'सैमर्षं धनम्' । छ. 'सार्धं' । ६ ए. घ. छ. 'तः' । वार्धुपि-
न्तारं तु । ग. 'त वृद्धिं च भूणहत्यां च तु' । ७ ए. घ. छ. 'धुपिर्न व्यक्त' । ग. 'धुपिर्म्यक्षपपात द
द' । ८ क. 'सधास्यायु. पा' । ९ ग. घ. घ. 'याम्' । द्वि । १० च 'जातुमुत्' । क. 'जानमुत्' । १
विनाशयेत् । १२ क 'व्यमूलं तु वर्धते । द्वि । च. 'व्यमूलं च वर्धते । व' । १३ ए. घ. छ.
'याननुपाका अ' । १४ ए. छ. 'कुशीलव' । ग. 'कुशीलवि' । १५ च. 'पि च' ।

जातिमात्रोपजीविनाम् । सहस्रशः समेतानां परिपत्तं न विद्यते ॥ ७ ॥ यद्वदन्ति
 तमोमूढा मूर्खा धर्ममतन्द्रियम् । तत्पापं शतधा भूत्वा तद्वैकृतनधिगच्छति ॥ ८ ॥ श्रोत्रिया-
 यैव देयानि हव्यकव्यानि नित्यशः । अश्रोत्रियाय दत्तं हि पितृन्नैति न देवताः
 ॥ ९ ॥ यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चैव बहुश्रुतः । बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे
 व्यतिक्रमः ॥ १० ॥ ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते । ज्वलन्तमाग्निमुत्स-
 र्ज्यं न हि भस्मनि हूयते ॥ ११ ॥ यत्र काष्ठमयो हस्ती यश्च चर्ममयो मृगः । यश्च
 विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः ॥ १२ ॥ विद्वद्भोज्यान्यविद्वांसो येषु राष्ट्रेषु
 भुञ्जते । तान्यनाष्टमृच्छन्ति महद्वा जायते भयम् । इति ॥ १३ ॥ अपज्ञायमानं
 वित्तं योऽधिगच्छेद्राजा तद्धरेदधिगन्त्रे षष्ठमंशं प्रदाय ॥ १४ ॥ ब्राह्मणश्चेदाधिगच्छे-
 त्षट्कर्मसु वर्तमानो न राजा हरेत् ॥ १५ ॥ आततायिनं हत्वा नात्र प्राणच्छेत्तुः
 किंचित्किल्बिषमाहुः ॥ १६ ॥ षड्विधा ह्याततायिनः ॥ १७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १८ ॥
 आग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः । क्षेत्रदारहरश्चैव षडेते आततायिनः ॥ १९ ॥
 आततायिनमायान्तमपि वेदान्तपारगम् । जिघासन्तं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत्
 ॥ २० ॥ स्वाध्यायिनं कुले जातं यो हन्यादाततायिनम् । न तेन भ्रूणहा स स्यान्मन्युस्तं
 मृत्युमृच्छति ॥ २१ ॥ त्रिणाचिकेतः पञ्चाग्निस्त्रिमुपर्वंवांश्चतुर्मेधा वाजसनेयी षड-
 ङ्गविद्वद्भक्षदेयानुसंतानश्छन्दोगो ज्येष्ठसामगो मन्त्रब्राह्मणविद्यः स्वधर्मानधीते यस्य
 दशंपुरुषं मातृपितृवंशः श्राव्यं विज्ञायते विद्वांसः स्नातकाश्चैते षड्क्तिपावना
 भवन्ति ॥ २२ ॥ चातुर्विधं विकल्पी च अङ्गविद्धर्मपाठकः । आश्रमस्थास्त्रयो मुख्याः
 परिषत्स्याद्दशावरा ॥ २३ ॥ उपनीय तु यः कृत्स्नं वेदमध्यापयेत्स आचार्यः ॥ २४ ॥
 यस्त्वेकदेशं स उपाध्यायो यश्च वेदाङ्गानि ॥ २५ ॥ आत्मत्राणे वर्णसंकरे वा
 ब्राह्मणवैश्यौ शस्त्रमाददीयाताम् ॥ २६ ॥ क्षत्रियस्य तु तन्नित्यमेव रक्षणधिका-
 रात् ॥ २७ ॥ प्राग्बोदग्वाऽऽसीनः प्रक्षाल्य पादौ पाणी चाऽऽमणिवन्धनात्
 ॥ २८ ॥ अङ्गुष्ठमूलस्योत्तरतो रेखा ब्राह्मं तीर्थं तेन त्रिराचामेदशवद्विः
 (दोषावद्विः) परिमुञ्ज्यात् ॥ २९ ॥ खान्यद्विः संस्पृशेत् ॥ ३० ॥

१ रा. घ. छ. छ. पपेत्त्वं नैव त्रिं । २ ख. घ. ट. छ. 'दन्त्यनयया भूत्वा मूर्खा धर्ममतद्विद । त'
 ३ ख. ग. घ. छ. 'द्वैकृत्युत्तुग' । ४ रा. ग. घ. छ. दत्तानि तृप्तिं नाऽऽयान्ति दे' । ५ रा. छ. ट. छ. मूर्खे ।
 ६ रा. ग. घ. छ. 'ज्यानि चान्नानि मूर्खा रा' । ७ ख. घ. ट. छ. 'ते । तदन्नं नाशमायाति महत्वापि मय'
 ८ के । अ' । ८ च. 'णधतुमे' । ९ रा. घ. ट. 'विद्य वि' । ग. 'विद्योवि' । १० च. पर्वदेशा दशा' ।
 ११ रा. घ. छ. छ. क्षिणं । १२ ग. 'संस्कारे । च. संवर्गे वा' । १३ क. 'रणा' ।

मूर्धन्यपो निनयेत् ॥ ३१ ॥ सव्ये च प्राणौ, व्रजंस्तिष्ठञ्शयानः प्रणतो वा नाऽऽ-
चामेत् ॥ ३२ ॥ हृदयंगमाभिरद्भिरबुद्बुदाभिरफेनाभिर्ब्राह्मणः कण्ठगाभिः क्षत्रियः
शुचिः ॥ ३३ ॥ वैश्योऽद्भिः प्राशिताभिस्तु स्त्रीशूद्रं स्पृष्टाभिरेव च ॥ ३४ ॥ पुत्र-
दारादयोऽपि गोस्तर्पणाः स्युः ॥ ३५ ॥ न वर्णगन्धरसदुष्टाभिर्याश्च स्थिरशुभागमाः
॥ ३६ ॥ न मुख्या विप्र उच्छिष्टं कुर्वन्त्यनङ्गैश्छिष्टाः ॥ ३७ ॥ सुप्त्वा भुक्त्वा
पीत्वा क्षुत्वा रुदित्वा स्नात्वा चाऽऽचान्तः पुनराचामेत् ॥ ३८ ॥ वासश्च परिधायौष्ठौ
च संस्पृश्य यत्रालोकौ न श्मश्रुगतो लेपः ॥ ३९ ॥ दन्तवहन्तसक्तेषु यथा [प्य]न्त-
र्मुखे भवेत् । आचान्तस्यावशिष्टं स्यान्निगिरन्नेव तच्छुचिः ॥ ४० ॥ परानथाऽऽचामयतः
पादौ या विप्रो गताः । * भूम्यास्तास्तु समाः प्रोक्तास्ताभिर्नोच्छिष्टभागभवेत् ॥ ४१ ॥
+ प्रचरन्नभ्यवहार्येषूच्छिष्टं यदि संस्पृशेत् । भूमौ निक्षिप्य तद्रव्यमाचान्तः प्रचरेत्पुनः
॥ ४२ ॥ यद्यन्मीमांस्यं स्यात्तत्तद्भिः संस्पृशेत् ॥ ४३ ॥ श्वहताश्च मृगा वन्याः पातितं च
खगैः फलम् । बालैरनुपैरिक्रान्तं स्त्रीभिराचारितं च यत् ॥ ४४ ॥ प्रसारितं च यत्पण्यं ये
दोषाः स्त्रीमुखेषु च । मशकैर्मक्षिकाभिश्च निर्लीयोनो(यैवो)पहन्यते ॥ ४५ ॥ क्षितिस्थाश्चैव
या आपो गवौ तृप्तिकराश्च याः । परिसंख्याय तान्सर्वाञ्जुचीनाह प्रजापतिः । इति
॥ ४६ ॥ लेपगन्धोपकर्षणे शौचममेध्यलिप्तस्याद्भिर्मृदा च ॥ ४७ ॥ तैजसमृन्मयदारवतान्त-
वानां भस्मपरिमार्जनप्रदाहतक्षणनिर्णेजनानि ॥ ४८ ॥ तैजसवदुपलमणीना माणिवच्छ-
द्भ्यशुक्तीनां ढारुवदस्थनां रज्जुविदलचर्मणां चैलवच्छौचम् ॥ ४९ ॥ गोबालैः फलमयाना
गौरसर्पपक्लकेन क्षौमजनानाम् ॥ ५० ॥ भूम्यास्तु समार्जनप्रोक्षणोपलेपनोल्लेखनैर्वथा-
स्थानं दोषविशेषात्प्रायत्यमुपैति ॥ ५१ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५२ ॥ खननादहना-

* एतदर्थस्यानेऽयं पाठ्यः पुस्तके—“ताभिर्नोच्छिष्टता यान्ति भूम्यास्तास्तु समाः स्पृष्टाः” इति ।
+ चरमभ्यवहारेष्विति पाठ्यः पुस्तके ।

१ च °ताभिः । स्त्री° । २ रा. ग. प. ट. °शूद्रौ स्पृ° । ३ क. च प्रदरादपियोग्योस्तस्यागास्तु ।
४ च प्रदरादपि या गोस्तर्पणसमर्थो स्युः । ४ रा. ग. °व्रजरापियागास्तर्पणानि स्यु । ५ च °हृगस्पृष्टा ।
६ रा. ग. प. °स्या स्ना° । ७ प. ह. छ. °म्यातास्तात° । ८ रा. समा ह्येयास्ता° । ९ च.
निधाय । १० छ. °त् । शुनाऽऽस्ता मृ° । ११ रा. ग. °पविशन्तः स्त्री° । १२ क. °लोनिर्नोप° । ग.
लोनिर्नोप° । च °लोनिर्नोप° । १३ रा. ग. छ. °वो प्रीतिक° । १४ क. °न्धानुक° । १५ रा. ग. प. ट.
°पर्णं शौ° । १६ रा. ग. °लक्ष्मसाना । १७ रा. ग. प. °स्थाने दो° ।

द्वर्षाद्गोभिराक्रमणादपि । चतुर्भिः शुध्यते भूमिः पञ्चमाक्षोपलेपनात् । इति ॥ ५३ ॥ रजसः
 शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति । भस्मना शुध्यते कांस्यं ताम्रमम्लेन शुध्यति ॥ ५४ ॥
 मधैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा श्लेष्मपूयाश्रुशोणितैः । संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनः पांकेन मृन्मयम् ॥ ५५ ॥
 अद्भिर्गात्राणि शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति । विद्यातपोभ्यां भूतात्म-
 बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥ ५६ ॥ अद्भिरेव काञ्चनं पूयते, तथा राजतम् ॥ ५७ ॥ अङ्गु-
 लिकनिष्ठिकामूले दैवं तीर्थम् ॥ ५८ ॥ अङ्गुल्यग्रे मानुषम् ॥ ५९ ॥ पाणिमध्य-
 आग्नेयम् ॥ ६० ॥ प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयोरन्तरा पित्र्यम् ॥ ६१ ॥ रौचत इति सायं प्रातः-
 रैशीन्य(न)भिपूजयेत् ॥ ६२ ॥ स्वदितमिति पित्र्येषु ॥ ६३ ॥ संपन्नमित्याभ्यु-
 दयिकेषु ॥ ६४ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

=====

(अथ चतुर्थोऽध्यायः ।)

=====

प्रकृतिविशिष्टं चातुर्वर्ण्यं संस्काराविशेषाच्च ॥ १ ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्वाहू-
 राजन्यः कृतः । ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत, इति निर्गमो भवति ॥ २ ॥
 गायत्र्या छन्दसा ब्राह्मणमसृजत्रिष्टुभा राजन्यं, जगत्या वैश्यं, न केनचिच्छन्दसा
 शूद्रमित्यसंस्कार्यो विज्ञायतै ॥ ३ ॥ सर्वेषां सत्यमक्रोधो दानमहिंसा प्रजननं च
 ॥ ४ ॥ पितृदेवतातिथिपूर्जायां पशुं हिंस्यात् ॥ ५ ॥ मधुपर्के च यज्ञे च पितृदेवत-
 कर्मणि । अत्रैव च पशुं हिंस्यान्नान्यथेत्यब्रवीन्मनुः ॥ ६ ॥ नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां
 मांसमुत्पद्यते क्वचित् । न प्राणिबधः स्वर्ग्यस्तस्माद्यागे बधोऽवधः ॥ ७ ॥ अथापि
 ब्राह्मणाय वा राजन्याय वाऽभ्यागताय वा महोक्षं वा महाजं वा पचेदेवर्षेऽस्याऽऽ-
 तिथ्यं कुर्वन्तीति ॥ ८ ॥ उदकक्रियामशौचं च द्विवर्षात्प्रभृति मृत उभयं कुर्यात् ॥ ९ ॥

१ च. 'स्य पुनः पांकेन मृन्मयम् । म' । २ ए. घ. ट. छ 'पादाग्रमहीमय' । ३ घ. ट. छ. पूयत् ।
 ४ ' । ५ ए. ग. रौचन्त इ' । ५ म. ग. घ ट च छ. 'रमनान्य' । ६ घ. 'केन्याभ्युदायेकेति । इ' ।
 ७ म. ग. घ. ट. 'ते । त्रिष्वेव त्रिणास स्यात्सर्व' । ८ च 'जायामन्येष पशुं हिंस्यादिति मानवम् । म' ।
 ९ क. घ. ट. छ. 'होशान् वा म' । १० क. वा यजेदे' । ११ च. 'मन्मा अति' । १२ क. घ. 'ति । ९'

दन्तजननादित्येके ॥ १० ॥ शरीरमग्निना संयोज्यानवेक्ष्यमाणा अपोऽभ्यवचन्ति ॥ ११ ॥
 संच्येतराभ्यां पाणिभ्यामुदकक्रियां कुर्वन्ति ॥ १२ ॥ अयुष्मा दक्षिणामुखाः ॥ १३ ॥
 पितृणां वा एषा दिक्, या दक्षिणा ॥ १४ ॥ गृहान्त्रजित्वां प्रस्तारे ज्येष्ठमश्वत्थं
 आसीरन् ॥ १५ ॥ अशक्तौ क्रीतोत्पन्नेन वर्तेरन्दशाटं श्रावमाणौ च नपिण्डेषु विधीयते
 ॥ १६ ॥ मरणात्प्रभृति दिवसगणना सपिण्डता तु सप्तपुरुषं विज्ञायते ॥ १७ ॥ अमृतानां
 स्त्रीणां त्रिपुरुषं त्रिदिनं विज्ञायते ॥ १८ ॥ प्रत्तानामितरे कुर्वीरन्नांश्च (१) तेषां जन-
 नेऽप्येवमेवं निपुणां शुद्धिमिच्छतां मातापित्रोर्वीजनिमित्तत्वात् ॥ १९ ॥ अथाप्युदा-
 हरन्ति ॥ २० ॥ नाशौचं सूतके पुंसः संसर्गं चेन्न गच्छति । रजस्तत्राशुचि हेयं नष्टं
 पुंसि न विद्यते, इति ॥ २१ ॥ अतश्चेदन्तः पुनरापतेच्छेषेण शुध्येरन् ॥ २२ ॥ ग-
 त्रिशेषे द्वाभ्यां, प्रभाते तिसृभिर्ब्राह्मणो दशरात्रेण पञ्चदशरात्रेण भूमिपो विंशतिरा-
 त्रेण वैश्यः शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ २३ ॥ अत्राप्युदाहरन्ति ॥ २४ ॥ आर्ग्ये वस्तु
 शूद्रस्य सूतके वाऽपि भुक्तवान् । स गच्छेन्नरकं घोरं तिर्थं धानिषु जायते । इति
 ॥ २५ ॥ अनिर्देशादे पौकान्नं नियोगायस्तु भुक्तवान् । कृमिर्भुत्वा न दर्शयति नैर्द्विदा
 मुपजीवति ॥ २६ ॥ द्वादश मासान्द्वादशार्धमासान्वाऽनश्वन्संतिर्दिधीयानः पुनो
 भवतीति विज्ञायते ॥ २७ ॥ ऊनद्विपर्ये प्रेते गर्भपतने वा सपिण्डानां त्रिरात्रमाशौचं
 सद्यः शौचमिति गौतमः ॥ २८ ॥ देशान्तरस्थे प्रेते ऊर्ध्वं दशरात्रान्तर्ध्वं दशरात्रम्-
 शौचम् ॥ २९ ॥ आहिताग्निश्वेत्यवसान्निष्येत पुनः संस्कारं कृत्वा शवश्चरति तस्मिन्नि
 गौतमः ॥ ३० ॥ यूपचितिश्मशानरजस्वलासूतिकाधौचीनुपरपृश्य तस्मिन् अश्वमेदा-
 दप इति ॥ ३१ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशारे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

=====

* इति आरभ्य त्रिगिरितन्त्रप्रथमं च म च द द, पुनः वेदु न विट् ।

१ य. म. च. द. द. 'देवता' । २ य. 'लो नद' । ३ य. म. द. द. 'दि' । ४ य. 'मृता' । ५ य. 'मृता' । ६ य. 'मृता' । ७ य. 'मृता' । ८ य. 'मृता' । ९ य. 'मृता' । १० य. 'मृता' । ११ य. 'मृता' । १२ य. 'मृता' । १३ य. 'मृता' । १४ य. 'मृता' । १५ य. 'मृता' । १६ य. 'मृता' । १७ य. 'मृता' । १८ य. 'मृता' । १९ य. 'मृता' । २० य. 'मृता' । २१ य. 'मृता' । २२ य. 'मृता' । २३ य. 'मृता' । २४ य. 'मृता' । २५ य. 'मृता' । २६ य. 'मृता' । २७ य. 'मृता' । २८ य. 'मृता' । २९ य. 'मृता' । ३० य. 'मृता' । ३१ य. 'मृता' ।

उद्वयास्त्वासते येषां ये च केचिदनमर्यः । कुलं चाश्रोत्रियं येषां सर्वे ते दूदधर्मिण
इति ॥ १६ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

=====

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

=====

आचारैः परमो धर्मः सर्वेषामिति निश्चयः । हीनाचारपरीतात्मा मेन्य चेह विन-
श्यति ॥ १ ॥ नैनं तपासि न ब्रह्म नाग्निहोत्रं न दक्षिणाः । हीनाचोन्मिनो भ्रातृ
तारयन्ति कथंचन ॥ २ ॥ आचारहीनं न पुनन्ति वेदा यष्टप्यधीताः मा पदधि-
रङ्गैः । छन्दारथेन मृत्युकाले त्यजन्ति नीलं ककुता इव जानपताः ॥ ३ ॥
* आचारहीनस्य तु ब्राह्मणस्य वेदाः पटङ्गास्त्वखिलाः भग्नकाः । का
प्रीतिमुत्पादयितुं समर्था अन्धस्य दारा इव दर्पनीयाः ॥ ४ ॥ नैनं सन्नामि
वृजिनात्तारयन्ति मायाविनं मायया वर्तमानम् । द्वेष्य (अ) सरे सम्पदपीयमाने
पुनाति तद्ब्रह्म यथावदिष्टम् ॥ ५ ॥ दुराचारो हि पुरषो लोके भवति निन्दितः ।
दुःखभागी च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥ ६ ॥ आचारात्पलते धर्मसाधनान्प-
लते धनम् । आचारान्निद्रयामोति आचारो हन्त्यलक्षणम् ॥ ७ ॥ सर्वलक्षण-
नोऽपि यः सदाचारवाप्सरः । श्रद्धधानोऽनसूयश्च कृतं वर्णानि जीवति ॥ ८ ॥
आहारनिर्हारविहारयोगाः सुसंयुता धर्मविदा तु कार्याः । दान्मुदकादीनि तदस्त-
यैव धनायुषी गुप्ततमे तु कार्ये ॥ ९ ॥ उभे मृतपुत्रीषे तु दिवा कुर्यादुदरद्वयः ।
रात्रौ कुर्यादक्षिणास्य एवं दायुर्न हीयते ॥ १० ॥

* इति आत्मन्य दयावदितमिहान्तमन्यो न तित्ते, ए ह ए ह्नुवेहे ।

१ अ. य. वेदा । २ अ. य. ए ह्नुवेहे । ३ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' इति । ४ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । ५ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । ६ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । ७ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । ८ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । ९ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १० अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । ११ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १२ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १३ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १४ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १५ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १६ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १७ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १८ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । १९ अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' । २० अ. 'नैनं तपासि न दक्षिणाः' ।

प्रत्यग्निं प्रति सूर्यं च प्रति गां प्रति च द्विजम् । प्रति सोमोदकं संध्यां प्रजा नश्यति मेहतः ॥ ११ ॥ न नद्यां मेहनं कार्यं न भस्मनि न गोमये । न वा कृष्टे न मार्गे च नोप्ते क्षेत्रे न शाङ्खले ॥ १२ ॥ छायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा द्विजः । यथासुखमुखः कुर्यात्प्राणवर्षाभयेषु च ॥ १३ ॥ उद्धृताभिरद्भिः कार्यं कुर्यात्स्नानमनुद्धृताभिरपि ॥ १४ ॥ आहरेन्मृत्तिकां विप्रः कुलात्ससिकर्ता तथा । अन्तर्जले देवगृहे बल्मीके मूषकस्थले कृतशौचावशिष्टा च न ग्राह्याः पञ्च मृत्तिकाः ॥ १५ ॥ एका लिङ्गे करे तिस्र उभाभ्यां द्वे तु मृत्तिके । पश्चापाने दशैकस्मिन्नुभयोः सप्त मृत्तिकाः ॥ १६ ॥ एतच्छौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः । वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यतीनां च चतुर्गुणम् ॥ १७ ॥ अष्टौ ग्रोसा मुनेर्भक्तं वानप्रस्थस्य षोडश । द्वात्रिंशत्तु गृहस्थस्य अमितं ब्रह्मचारिणः ॥ १८ ॥ अनङ्गान्ब्रह्मचारी च आहिताग्निश्च ते त्रयः । भुञ्जाना एव सिध्यन्ति नैषां सिद्धिरनश्रताम् + ॥ १९ ॥ योगस्तपो दमो दानं सत्यं शौचं दया श्रुतम् । विद्यां विज्ञानमास्तिव्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २० ॥ ये शान्तदान्ताः श्रुतिपूर्णकर्णा जितेन्द्रियाः प्राणिवधानिष्ठताः । प्रतिग्रहे संकुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः ॥ २१ ॥ नास्तिकः पिशुनश्चैव कृतघ्नो दीर्घरोषकः । चत्वारः कर्मचोण्डाला जन्मतश्चापि पञ्चमः ॥ २२ ॥ दीर्घवैरमसूया च असत्यं ब्रह्मदूषणम् । पैशुन्यं निर्दयत्वं च जानीयाच्छूद्रलक्षणम् ॥ २३ ॥ किञ्चिद्देदमयं पात्रं किञ्चित्पात्रं तपोर्मयम् । पात्राणामपि तत्पात्रं शूद्रान्नं यस्य नोदरे ॥ २४ ॥ शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गो ह्यधीयानोऽपि नित्यशः । जुह्नुवाऽपि जपन्वाऽपि गतिमूर्ध्वा न विन्दति ॥ २५ ॥ शूद्राग्नेनोदरस्थेनैव यः कश्चिन्म्रियते द्विजः । स भवेत्सूकरो ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले ॥ २६ ॥ शूद्राग्नेन तु भुङ्क्तेन मैथुनं योऽधिगच्छति । यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा न च

+ इत उत्तरमेतद्वचनमधिकं ख. ग. पुस्तकयोः—“तपोदानोपहारेषु व्रतेषु नियमेषु च । इज्याध्ययनधर्मेषु यो नाऽऽसक्तः स निष्कियः ” इति ।

१ घ. छ. चैव । २ च. “नं कुर्यान्न पथि न च भस्मनि । न गोमये न कृष्टे नोप्ते न शाङ्खलोपजीव्य-
च्छायासु । छ।” ३ क. “ष्टे नोप्ते न शाङ्खलोपजीव्यच्छायासु । छ।” ४ ख. ग. घ छ “वाधम” । ५ ग-
“यान्नं ज्ञान” । ६ क. ख. छ. “कतात” । च “कता तु या । अ” । ७ क. ख. ग. मूषिक” । ८ च उभयो-
र्भुद्वयं स्मृतम् । प” । ९ य. पञ्च पादे द” । १० घ. छ. मुनेर्भुक्तं । ११ च. अश्रन्त । १२ च. “म् । व्रतेषु
नियमेषु वेज्याध्ययनधर्मेषु । यो” । १३ ख. ग. “म् । सर्वत्र दा” । १४ ख. ग. छ असूयक । १५ च. “न
यदि कश्चिन्मृतो द्वि” ।

स्वर्गार्हको भवेत् ॥ २७ ॥ स्वाध्यायोत्थं योनिमन्तं प्रशान्तं चैतानस्थं पापभीरं बहु-
 ज्ञम् । स्त्रीषु क्षान्तं धार्मिकं गोशरण्यं व्रतैः क्षान्तं तादृशं पात्रमाहुः ॥ २८ ॥ आम-
 पात्रे यथा न्यस्तं क्षीरं दधि घृतं मधु । विनश्येत्पात्रदौर्वर्त्यात्तच्च पात्रं रसाद्य ते
 ॥ २९ ॥ एवं गां च हिरण्यं च वस्त्रमथ महीं तिलान् । अविद्वान्प्रतिगृह्णानो भस्मी
 भवति दारुवत् ॥ ३० ॥ नौङ्गनखवादनं कुर्यान्नखैश्च भोजनादौ ॥ ३१ ॥ न
 चापोऽञ्जलिना पिवेत् ॥ ३२ ॥ न पादेर्न पाणिना वा जलमभिहन्यान् जलेन
 जलम् ॥ ३३ ॥ नेष्टकाभिः फलानि पातयेत् ॥ ३४ ॥ न फलेन फलं न फल्को
 न कुहको भवेत् ॥ ३५ ॥ न म्लेच्छभाषां शिक्षेत् ॥ ३६ ॥ अथाप्युदाहरति ॥ ३७ ॥
 न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलो भवेत् । न चाङ्गचपलो विम इति शिष्टस्य गोचरः
 ॥ ३८ ॥ पारम्पर्यागतो येषां वेदः सपरिवृंहणः । ते शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यक्ष-
 हेतवः ॥ ३९ ॥ यं न सन्तं न चासन्तं नाश्रुतं न बहुश्रुतम् * । न सुवृत्तं न दुर्वृत्तं
 वेद कथित्स ब्राह्मण इति ॥ ४० ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

=====

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

चत्वार आश्रमा ब्रह्मचारी (रि) गृहस्थवानप्रस्थपरिव्राजकाः ॥ १ ॥ तेषां वेद-
 मधीत्य वेदौ वा वेदान्वाऽविशीर्णब्रह्मचर्यौ यमिच्छेत्तमावसेत् ॥ २ ॥ ब्रह्मचार्य-
 चार्यं परिचरेत् ॥ ३ ॥ आशरीरविमोक्षात् ॥ ४ ॥ आचार्यं प्रसीतिर्गर्भि परिचरेत्
 ॥ ५ ॥ विज्ञायते हि तवाग्निराचार्य इति ॥ ६ ॥ संयतवाचचतुर्थपट्टाष्टमकालभोजी
 भैक्षमाचरेत् ॥ ७ ॥ गुर्वधीनो जटी (टि) लः शिखाजटो वा गुरुं गच्छन्तमनुगच्छेत्
 ॥ ८ ॥ आसीनं च तिष्ठञ्जयानं चाऽऽसीन उपासीत ॥ ९ ॥ आहूताध्यायी सर्व

* एतदनन्तरं सप्तमोऽध्यायः " न तु स न स ह्युक्तम् " इति अन्त्यमिति ।

१ स "गारो भ" । २ क स "आचार्य योनिमिदं प्र" । ३ स. न "इत्यन्तं" । ४ स. क. "कु-
 पुष्पां धा" । ५ क स. "न न पाणिना वा सज्जन" । ६ स. "विद्वान्" । ७ स. "न च ह्यन्तं"
 सप्त ६ । ८ स. "सोऽप्यन्ति" । ९ स. "सोऽप्यन्ति" । १० स. "न च ह्यन्तं"
 विष्णुपाद । ११ । १४ स. "नोऽप्यन्ति" । १५ स. "ये च ब्रह्मचरी" । १६ स. "न च ह्यन्तं" ।
 १७ स. "न च ह्यन्तं" । १८ स. "न च ह्यन्तं" । १९ स. "न च ह्यन्तं" ।

लब्धं निवेद्य तदनुज्ञया भुज्जीत ॥ १० ॥ खद्वाशयनदन्तैर्मक्षालनाञ्जनान्भ्यञ्जनोपा-
नच्छत्रवर्जी तिष्ठेदहनि रात्रावासीत ॥ ११ ॥ त्रिःकृत्वोऽभ्युपेयादपोऽभ्युपेयादप
इति ॥ १२ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====

अथाष्टमोऽध्यायः ।

गृहस्थो विनीतक्रोधहर्षो गुरुणाऽनुज्ञातः स्नात्वाऽसमानोर्षामस्पृष्टमैथुनां यवीयसीं
सदृशीं भार्यां विन्देत् ॥ १ ॥ [न] पञ्चमीं मातृवन्धुभ्यः सप्तमीं पितृवन्धुभ्यः ॥ २ ॥
वैवाह्यमग्निमिन्धीत ॥ ३ ॥ सायमागतमतिथिं नावर्न्ध्यात् ॥ ४ ॥ नास्यानश्नन्गृहे
वसेत् ॥ ५ ॥ यस्य नाश्राति वासार्थी ब्राह्मणो गृहमागतः । सुकृतं तस्य यत्किं-
चित्सर्वमादाय गच्छति ॥ ६ ॥ एकरात्रं तु निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः । अनित्यं
हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥ ७ ॥ नैर्ऋतमीणमतिथिं विप्रं सांगतिकं तथा ।
काले प्राप्ते अकाले वा नास्यानश्नन्गृहे वसेत् ॥ ८ ॥ श्रद्धाशीलोऽस्पृह्यालुरलम्-
ग्न्याधेयाय नानाहिताग्निः स्यात् ॥ ९ ॥ अलं च सोमपानाय नासोमयाजी स्यात्
॥ १० ॥ युक्तः स्वाध्याये प्रजनने यज्ञे च ॥ ११ ॥ गृहेष्वभ्यागतं प्रत्युत्थानास-
नशयनवाक्सूनृतानसूयाभिर्मानयेत् ॥ १२ ॥ यथाशक्ति चान्त्रेण सर्वभूतानि ॥ १३ ॥
गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः । चतुर्णामाश्रमाणां तु गृहस्थस्तु विशिष्यते
॥ १४ ॥ यथा नदीनदाः सर्वे समुद्रे यान्ति संस्थितिम् ॥ १५ ॥ यथा मातरमा-
श्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः । एवं गृहस्थमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति भिक्षवः ॥ १६ ॥
नित्योदकी नित्ययज्ञोपवीती नित्यस्वाध्यायी पतितान्नवर्जी । ऋतौ च गच्छन्विधि-
वच्च जुहन्न ब्राह्मणश्च्यवते ब्रह्मलोकाद्व । इति ॥ १७ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

=====

१ च. 'न्तर्धानम्' । २ ख. ग. 'नाभ्यञ्जनम्' । ३ क. 'त' । त्रिरह्नोऽभ्युपेयादपो' । च 'त' ।
'५' इनेऽभ्यु' इत्यप इ' । ४ घ. 'नार्ष्याम्' । ५ च 'धुनामवरवय' । ६ ख ग 'मिन्ध्यात्' । सा' ।
७ च. ना । ८ ख हि तिथिर्यस्मा' । ग. स्थितिर्यस्मा' । ९ च 'ण अतिथिर्विप्रः साङ्गतिकस्तथा । १० च
सोमाय नासोमयाजी यु' । ११ च. 'भिर्मह्ये' । १२ च सर्वाणि भूः । १३ ग. च भिक्षुका' । १४ ख
ग. च. 'काङ्गल्लोकादिति ।

अथ नवमोऽध्यायः ।

वानप्रस्थो जटिलध्वीराजिनवांसा ग्रामं च न प्रविशेत् ॥ १ ॥ न फालकृष्टमाधित्तिष्ठेत् ॥ २ ॥ अकृष्टं मूलफलं संचिन्वीत, ऊर्ध्वरेताः क्षमाशयः ॥ ३ ॥ मूलफलभैक्षेणाऽऽश्रमागतमतिथिमभ्वर्ययेत् ॥ ४ ॥ दद्यादेव न प्रतिगृह्णीयात् ॥ ५ ॥ त्रिपवणमुदकमुपस्पृशेत् ॥ ६ ॥ श्रावणकेनाग्निमाधायाऽऽहिताग्निः स्याद्वृक्षमूलिकः ॥ ७ ॥ ऊर्ध्वं पद्भ्यो मासेभ्योऽनग्निरनिकेतः ॥ ८ ॥ दद्यादेवपितृमनुष्येभ्यः स गच्छेत्स्वर्गपानन्त्यमानन्त्यम् ॥ ९ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः ।

परिव्राजकः सर्वभूताभयदक्षिणां दत्त्वा प्रतिष्ठेत् ॥ १ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २ ॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा चरति यो मुनिः । तस्यापि सर्वभूतेभ्यो न भयं जातु विद्यते ॥ ३ ॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा यस्तु निवर्तते । हन्ति जातानजातान्श्च द्रव्याणि प्रतिगृह्य च ॥ ४ ॥ संन्यसेत्सर्वकर्माणि वेदमेकं न संन्यसेत् । वेदसंन्यसनाच्छृङ्खलस्माद्वेदं न संन्यसेत् ॥ ५ ॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः । उपवासान्द्रव्यभैक्षं दया दानाद्विशिष्यते ॥ ६ ॥ मुण्डोऽभेमोऽपरिग्रहः सप्तागाराण्यसंकल्पितचरैर्ज्ञेक्ष्यं (क्षं) विधूमे सन्नमुसले ॥ ७ ॥ एकशालीपरिवृतोऽजिनेन वा गोमूत्रैर्निर्घृष्टशरीरः स्थण्डिलशाय्यनित्या वसतिं वसेत्, ग्रामान्ते देवगृहे शून्यान्ते वृक्षान्ते वा मनसा ज्ञानमधीयानः ॥ ८ ॥ अरण्यनित्यो न ग्राम्यपशूनां संदर्शने विचिन्तयेत् । अथाप्युदाहरन्ति ॥ १० ॥ अरण्यनित्यस्य जितेन्द्रियस्य सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तस्य । अध्यात्मचिन्तागतमानसस्य ध्रुवा दानावृत्तिरूपेक्षकस्य, इति ॥ ११ ॥ लिङ्गो व्यक्ताचारः, अनुमत्त उन्मत्तवेषः ॥ १२ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १३ ॥

१ व 'वाक्षी प्रा' । २ व 'दक्षोपस्पर्शी' । धामण' । ३ छ. 'कृष्टि' । ४ छ. 'कृष्टि' । ५ ल. ग. घ. द्विज । ६ ग. 'सद्गुवि ध' । ७ रा. ट. विवर्तते । ८ ल. ग. 'स' । ९ ल. ग. 'ममस्व' । १० व 'रेक्षिस्वाम्' । वि' । ११ व 'निर्वृत्त' । १२ व 'विचिन्तयेत्' । १३ व. विचरेत् ।

न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षो न चापि लोकग्रहणे रतस्य । न भोजनाच्छादनतत्पर-
स्य न चापि रम्यावसथप्रियस्य ॥ १४ ॥ न चोत्पातनिमित्ताभ्यां न नसत्राङ्गविश्र-
या । अनुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिप्सेत कर्हिचित् ॥ १५ ॥ अलाभे न
विषादी स्याल्लभश्चैनं न हर्षयेत् । प्राणयार्त्रकमात्रः स्यान्मात्रासङ्गाद्विनिर्गतः ॥ १६ ॥
न कुठ्यां नोदके सङ्गो न चैले न त्रिपुष्करे । नागारे नाऽऽसने नात्रे यस्य वै मो-
क्षवित्तमः । इति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणकुलं वा यल्लभेत तद्भुञ्जीत, सायं प्रातर्धुमांसपरि-
वर्जम् ॥ १८ ॥ यतीन्साधून्वा गृहस्थान्सायं प्रातश्च तृप्येत् ॥ १९ ॥ ग्रामे वा
वसेत् ॥ २० ॥ अजिह्मोऽशरणोऽसंकुसको न चेन्द्रियसंयोगं कुर्वीत केनचित् ॥ २१ ॥
उपेक्षकः सर्वभूतानां हिंसानुग्रहपरिहारेण ॥ २२ ॥ पैशुन्यमत्सराभिमानाहंकाराश्र-
द्धानार्जवात्मस्तवपरगर्हादम्भलोभमोहक्रोधासूयाविवर्जनं सर्वाश्रमिणां धर्म इष्टः ॥ २३ ॥
यज्ञोपवीत्युदकमण्डलुहस्तः शुचिर्ब्राह्मणो वृषलान्नवर्जी न हीयते ब्रह्मलोकाद्ब्रह्म-
लोकादिति ॥ २४ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथैकादशोऽध्यायः ।

पंडर्ही भवन्ति, ऋत्विग्विवाह्यराजा(ज)पितृव्यस्नातकमातुलाश्च ॥ १ ॥ वैश्व-
देवस्य सिद्धस्य सायं प्रातर्गृह्याग्नौ जुहुयात् ॥ २ ॥ गृहदेवताभ्यो वलिं हरेत् ॥ ३ ॥
श्रोत्रियौ याऽऽगताय भागं दत्त्वा ब्रह्मचारिणे वाऽनन्तरं पितृभ्यो दद्यात् ॥ ४ ॥
ततोऽतिथिं भोजयेत्, श्रेयासं श्रेयांसमानुपूर्व्येण, स्वगृह्याणा कुर्भारवालवृद्धतरुण-
भूभूतीस्ततोऽपरान्गृह्यान् ॥ ५ ॥ श्वचण्डालपतितवायसेभ्यो भूमौ निर्वपेत् ॥ ६ ॥

१ च. 'या । नातु' । २ ग. 'लाभे चैव न । च 'लाभे नैव च ह' । ३ च. 'द्विवर्जितः । ४ क. छ.
'भे यः स वै । ५ च. 'वित्तु स इ' । ६ च. 'ले यावल' । ७ ख. 'सप्तपि.प' । ग. 'सप्तपिर्वर्ज' । ८ च. 'मू ।
म स तृ' । ९ क. 'हस्थ. प्राप्तेन च तृ' । ख. 'हस्थ प्रीतेन च तृ' । १० क. 'क्षोऽशतोऽशरणोऽशुको ।
च. 'क्षोऽशतोऽशरणोऽवसंकुसको । ११ क. ख. 'कात् । ॥ २४ ॥ १२ ख. ग. 'पट्कर्मा । गृह' । १३ च.
'डर्घा' । १४ ख. ग. 'यान्नं द' । च. 'याग्रभा' । १५ ख. ग. 'त । स्वेष्टायात्' । १६ क. 'मार्यो वा' ।
ग. 'मारी वा' । १७ क. 'प्रदातास्ततो' । च. 'प्रजातास्ततो' ।

शूद्रायोच्छिष्टमनुच्छिष्टं वा दद्यात् ॥ ७ ॥ शेषं दंपती भुञ्जीयाताम् ॥ ८ ॥ सर्वोप-
योगेन पुनः पाकः ॥ ९ ॥ यदि निरुते वैश्वदेवेऽतिथिरागच्छेद्विशेषेणास्मा अन्नं का-
स्येत् ॥ १० ॥ विज्ञायते हि ॥ ११ ॥ वैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्राह्मणो गृहं तस्मा-
दप आनयन्त्यन्नं वर्षाभ्यस्तां हि शान्तिं जना विदुरिति ॥ १२ ॥ तं भोजयित्वो-
पासीताऽऽसीमान्तमनुव्रजेत्, अ(आऽ)नुज्ञानाद्वा ॥ १३ ॥ अपरक्ष ऊर्ध्वं चतुर्थ्याः
पितृभ्यो दद्यात्पूर्वेद्युर्ब्राह्मणान्संनिपात्य यतीन्गृहस्थान्साधून्वा परिणतवयसोऽविकर्म-
स्थाञ्श्रोत्रियानशिष्याननन्तेवासी(सि)नः शिष्यानपि गुणवतो भोजयेत् ॥ १४ ॥
विलम्बशुक्लैर्मैवान्ध्यावदन्तकुष्ठिकुनखवर्जम् ॥ १५ ॥ अथाप्युदहरन्ति ॥ १६ ॥
अथ चेन्मन्त्रविद्युक्तः शरीरैः पङ्क्तिदूषणैः । अदूष्यं तं यमः प्राह पङ्क्तिपावन
एव सः ॥ १७ ॥ आद्रे नोद्वासनीयानि उच्छिष्टान्या दिनक्षयार्त् । श्रोतन्ते हि
सुधाधारास्ताः पिवन्त्यकृतोदकाः ॥ १८ ॥ उच्छिष्टं न प्रमृज्याजु यावर्भ्रास्तमितो
रविः । क्षीरधारास्ततो यान्ति अक्षय्याः पङ्क्तिभागिनः ॥ १९ ॥ प्राक्संस्कारप्र-
मीतानां स्ववंश्यानामिति श्रुतिः । भागधेयं मनुः प्राह उच्छिष्टोच्छेपणे उभे ॥ २० ॥
उच्छेपणं भूमिगतं विकिरं लेपनोदकम् । अन्नं प्रेतेषु विसृजेदप्रजानामनायुषाम् ॥ २१ ॥
धर्मयोः शास्त्रयोर्मुक्तं पितृभ्योऽन्नं निवेदितम् । तदन्तरं प्रतीक्षन्ते ह्यसुरा दुष्टचेतसः
॥ २२ ॥ तस्मादशून्यहस्तेन कुर्यादन्नमुपागतम् । भो(भा)जनं वा समालभ्य तिष्ठतो-
च्छेपणे उभे ॥ २३ ॥ द्वां दैव पितृकृत्ये त्रीनैकमुभयत्र वा । भोजयेत्सुसमुद्रोऽपि
न प्रसज्जेत विस्तरे ॥ २४ ॥ सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसंपदम् । पञ्चै-
तान्विस्तरो हन्ति तस्माच्चं परिवर्जयेत् ॥ २५ ॥ अपि वा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेद-
पारगम् । श्रुतशीलोपसंपन्नं सर्वलक्षणवर्जितम् ॥ २६ ॥ यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे दैवं
तत्र कथं भवेत् । अन्नं पात्रे समुद्धृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ॥ २७ ॥ देवतायतने
कृत्वा ततः श्राद्धं प्रवर्तयेत् । प्रास्येदशौ तदन्नं तु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे ॥ २८ ॥ यावदुष्णं
भवत्यन्नं यावदश्रन्ति वाग्यताः । तावद्धि पितरोऽश्रन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ २९ ॥

१ ख. ग. शूद्रेभ्य उच्छिष्टं वा । २ ख. ग. 'यं यती मुञ्जीत । स' । ३ ख. ग. विज्ञायतेऽहि वै* ।
४ क. 'ते वै' । ५ ग. 'ज्ञाताद्वा' । ६ क. त. द्विर्नमस्तु* । च. 'त । नम' । ७ ख. ग. 'हविर्द्विपिद्या' ।
८ ख. ग. त. रो पतन्ति हि या धारा* । ९ ख. ग. 'उच्छिष्टेन प्रमुष्टास्ते या' । १० क. 'दद्यात्' । ११ ख.
ग. यान्त्यक्षयाः संचरन्ताम्* । १२ च. 'स्कारालप्रमी' । १३ ख. ग. 'ना प्रवेशनमि' । १४ च. स्थिति । १५
क. उच्छेपोच्छे* । १६ ख. ग. 'क्षिरेपसोद' । १७ ख. व. अनुव्रजे* । १८ च. 'भयोर्हस्तयो' । १९ क. 'नोः
पार्श्वयो' । २० क. 'गोर्दमस्तु' । २१ ग. 'पदः १५' । २२ ख. ग. 'द्वंद्व' ।

हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरौ यावदतर्पिताः । पितृभिस्तर्पितैः पश्चाद्वक्तव्यं शोभनं
 हविः ॥ ३० ॥ नियुक्तस्तु यदा श्राद्धे दैवै वा मांसमुत्सृजेत् । यावन्ति पशुगेमाणि ताव-
 न्नरकमृच्छति ॥ ३१ ॥ त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रः कुतपश्चिताः । त्रीणि चात्र प्रशं-
 सन्ति शौचमक्रोधमद्वयविरागम् ॥ ३२ ॥ दिवसस्याष्टमे भागे मन्दी भवति भास्करः । स
 कालः कुतपो ज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥ ३३ ॥ श्राद्धं दत्त्वा च भुक्त्वा च मैथुनं
 योऽधिगच्छति । भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं रेतसो भुजः ॥ ३४ ॥ यस्ततो जायते
 गर्भो दत्त्वा भुक्त्वा च पैतृकम् । न स विद्यां समाप्नोति क्षीणायुश्चैव जायते ॥ ३५ ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः । उपासते सुतं जातं शकुन्ता इव पिप्पलम् ॥ ३६ ॥
 मधुमांसैश्च शाकैश्च पयसा पायसेन वा । एष नो दास्यति श्राद्धं वर्षासु च मघासु
 च ॥ ३७ ॥ संतानवर्धनं पुत्रमुद्यतं पितृकर्मणि । देवब्राह्मणसंपन्नमभिनन्दन्ति पूर्वजाः
 ॥ ३८ ॥ तैर्वन्ति पितरस्तस्य सुकृष्टैरिव कर्षकाः । यद्गयास्यो ददात्यन्नं पितर-
 स्तेन पुत्रिणः ॥ ३९ ॥ श्रावण्याग्रहायण्योश्चान्वष्टक्यां च पितृभ्यो दद्यात्, द्रव्य-
 देशब्राह्मणसंनिधाने वा न कालनियमः ॥ ४० ॥ अवश्यं च ब्राह्मणोऽग्नीनादधीत,
 दर्शपूर्णमासाग्रयणेष्टिचातुर्मास्यपशुसोमैश्च यजेत नैयमिकं ह्येतदणसंस्तुतं च ॥ ४१ ॥
 विज्ञायते हि त्रिभिर्ऋणैर्ऋणवान्ब्राह्मणो जायते इति ॥ ४२ ॥ यज्ञेन देवेभ्यः,
 प्रजया पितृभ्यो, ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्य इत्येष वाऽनृणो यज्वा यः पुत्री ब्रह्मचर्यवा-
 निति ॥ ४३ ॥ गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत, गर्भादेकादशेषु राजन्यं, गर्भाद्द्वादशेषु
 वैश्यम् ॥ ४४ ॥ पालाशो वैल्वो वा दण्डो ब्राह्मणस्य, नैयग्रोधः क्षत्रियस्य वा औदुम्बरो
 वा वैश्यस्य ॥ ४५ ॥ [*केशसंमितो ब्राह्मणस्य, ललाटसंमितः क्षत्रियस्य, घ्राणसंमितो
 वैश्यस्य ॥ ४६ ॥ मौञ्जी ब्राह्मणस्य, धनुर्ज्या क्षत्रियस्य, शणतान्तवी वैश्यस्य]
 ॥ ४७ ॥ कृष्णाजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य, रौरवं क्षत्रियस्य, गव्यं वै (व) स्ता-

* एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः क. ख. ग. पुस्तकेषु न विद्यते ।

१ ख. 'रोऽभ्यवत' । ग. 'रो भावत' । २ क. च. यतिः । ३ क. ग. 'वेतं तु स' । ४ ख. ग.
 नाम । ५ क. यस्तु तस्य भवेद्गर्भो । ख. ग. यतस्ततो । ६ ख. ग. वा । अधनो । ७ क. पुत्रं सुजन्तं
 पि । ख. ग. पुत्रं तृप्यन्तं पि । ८ ख. ग. नन्दति । ९ ख. ग. सुवृष्टे । १० ख. ग. च. वा का । ११
 क. यजेत् । १२ ख. ग. 'संस्तुतं' । १३ ख. ग. 'यते' । य । १४ क. 'पिभ्यो दत्त्वेप' । १५ ख. ग.
 वज्राजि ।

जिनं वा वैश्यस्य ॥ ४८ ॥ शुक्रमहतं वासो ब्राह्मणस्य, माञ्जिष्टं क्षत्रियस्यं, हारिद्रं कौशेयं वैश्यस्य, सर्वेषां वा तान्तवमरक्तम् ॥ ४९ ॥ भवत्पूर्वा ब्राह्मणो भिक्षां याचेत्, भवन्मध्यां राजन्यो, भवदन्त्यां वैश्यः ॥ ५० ॥ आ षोडशाद्ब्राह्मणस्य नातीतः कालः ॥ ५१ ॥ आ द्वाविंशत्क्षत्रियस्य ॥ ५२ ॥ आ चतुर्विंशद्वैश्यस्य ॥ ५३ ॥ अत ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति ॥ ५४ ॥ नैतानुपनयेन्नाध्यापयेन् याजयेन्नैभिर्विवाहयेयुः ॥ ५५ ॥ पतितसावित्रीक उद्दालकव्रतं चरेत् ॥ ५६ ॥ द्वौ मासौ यावकेन वर्तयेत्, मासं पयसा, अर्धमासमामिक्षयाऽष्टरात्रं घृतेन, षड्रात्रमयाचितेन, त्रिरात्रमव्यभक्षोऽहोरात्रमुपवसेत् ॥ ५७ ॥ अश्वमेधावभृथं गच्छेत् ॥ ५८ ॥ ब्राह्मणस्तोमेन वा यजद्वा यजोदिति ॥ ५९ ॥

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

=====
अथ द्वादशोऽध्यायः ।

अथातः स्नातकव्रतानि ॥ १ ॥ स न कंचिद्याचेतान्यत्र राजान्तेवासिभ्यः ॥ २ ॥ क्षुधा परीतस्तु किंचिदेव याचेत्, कृतमकृतं वा क्षेत्रं गामजाविकमन्ततो हिरण्यं धान्यमन्नं वा, न तु स्नातकः क्षुधाऽवसीदेदित्युपदेशः ॥ ३ ॥ न मलिनवाससा सह संवसेत्, न रजस्वलया, नायोग्यया, न कुलं कुलं स्यात् ॥ ४ ॥ वत्सन्तीं विततां नातिक्रामेत् ॥ ५ ॥ नोद्यन्तमादित्यं पश्येत् ॥ ६ नास्तमयन्तम् ॥ ७ ॥ नाप्सु मूत्रपुरीषे कुर्यात् ॥ ८ ॥ न निर्घृषेत् ॥ ९ ॥ परिवेष्टिताशिरा भूमिमयज्ञियैस्तृणैरन्तर्धाय मूत्रपुरीषे कुर्यात् ॥ १० ॥ उदङ्मुखश्चाहनि, नक्तं दक्षिणामुखः । संध्यामासीतोत्तरामुदाहरन्ति ॥ ११ ॥ स्नातकानां तु नित्यं स्यादन्तर्वासस्त्वयोत्तरम् । यज्ञोपवीते द्वे याष्टिः सोदकश्च कमण्डलुः ॥ १२ ॥ अप्सु पाणौ च काष्ठे च कथितं पावके शुचिः । तस्मादुदकपाणिभ्यां परिमृज्यात्कमण्डलुम् ॥ १३ ॥ पर्याग्निकरणं त्वेतन्मनुराह प्रजापतिः । कृत्वा चावश्यं कर्माणि आचामेच्छौचवित्तमः । इति ॥ १४ ॥

१ च 'यं वा वै' । २ ख ग 'त्' । ब्राह्मन्तो' । ३ क. ख 'जेत्' ॥ ५९ ॥ ४ ख ग. 'न्यस्तं ता' । ५ ख. ग. 'विकं संततो' । ६ ख. ग. न नया स कृत्वा संविद्यते त्वत्त्वलायानयोग्याया न' । ७ क इत्युः स्यात् । वत्सन्तातिवि' । च. कुलं स्यात् । वत्सन्तीं 'वि' । ८ ख. ग. पश्येत्ताऽऽदित्यं तपन्तं गन्तं भू' । ९ च नास्तं य' । १० क 'सीनोत्तरसु' । च 'सीनोत्तरन्यामुदाह' । ११ ख. ग. 'दक्षं शुचि' । त' । १२ ख. ग. 'इदकालेभि' । १३ ख. ग. 'त इ' ।

धानो जुहोति देवेभ्यं ऋषिभ्यश्चन्द्रोभ्यश्चेति ॥ १ ॥ ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्य दधि प्राश्य
 ततोऽध्यायानुपाकुर्वीत ॥ २ ॥ अर्धपञ्चममासानर्धपष्ठान्वाऽत ऊर्ध्वं शुक्लपञ्चम्या-
 चीत, कामं तु वेदाङ्गानि ॥ ३ ॥ तस्यानध्यायाः ॥ ४ ॥ संध्यास्तमितौ संध्यास्व-
 न्तःनवदिवाकीर्त्येषु नगरेषु कामं गोमयपर्शुपिते परिलिखिते वा श्मशानान्ते शयानस्य
 आद्रिक्तस्य ॥ ५ ॥ मानवं चान श्लोकमुदाहरन्ति ॥ ६ ॥ फलान्यपस्तिलान्ब्र-
 न्चघान्यन्त्रादिकं भवेत् । प्रतिशृणोष्यनध्यायः पाण्वास्या ब्राह्मणाः स्मृताः,
 इति ॥ ७ ॥ धावतः पूतिगन्धमभृताधीरिणे, वृक्षमारुढस्य नावि सेनायां च भुक्त्वा
 चाऽऽर्द्रपाणेर्वाणशब्दे चतुर्दश्यामवास्यायामष्टम्यामष्टकासु प्रसारितपादोपैस्थं कृतस्यो-
 पाश्रितस्य च गुरुसमीपे मैथुनव्यपेतायां वाससौ मैथुनव्यपेतानि निर्णिक्तेन ग्रामान्ते
 छर्दितस्य मृषितस्योच्चारितस्य ऋग्यजुषां च सप्तमशब्दे वाऽजीर्णे निर्धत्ते भूमिचलने
 चन्द्रसूर्योपरागे दिङ्नादपर्वतनादकम्पप्रपातेपूपलरुधिरपांशुवर्षेष्वाकालिकम् ॥ ८ ॥
 उल्काविद्युत्संवासे त्रिरात्रम् ॥ ९ ॥ उल्काविद्युत्सज्योतिषम् ॥ १० ॥ अपर्तावाका-
 लिकमाचार्ये प्रेते त्रिरात्रमाचार्यपुत्रशिष्यभार्यास्वहोरात्रम् ॥ ११ ॥ [*ऋत्विग्यो-
 निसंचन्येषु च गुरोः पादोपसंग्रहणं कार्यम् ॥ १२ ॥ ऋत्विक्स्वशुरपितृव्यमातुलानन-
 धरवयसः प्रत्युत्थायाभिवदेत् ॥ १३ ॥ ये चैव पादग्राह्यस्तेषां भार्या गुरोश्च मातापि-
 तरौ यो विद्यादभिवन्दितुमहमयं भो इति ब्रूयाद्यथ न विद्यात्प्रत्यभिर्वादिमामन्त्रिते
 स्वरोऽन्त्यः प्लवते संध्यक्षरमप्रमृष्टमायावभावं चाऽऽपद्यते यथा भो भाविति ॥ १४ ॥
 पतितः पिता परित्याज्यो माता तु पुत्रे न पतति ॥ १५ ॥ अत्राप्युदाहरन्ति ॥ १६ ॥
 उपाध्यायादशाऽऽचार्य आचार्याणां शतं पिता । पितुर्दशशतं माता गौरवेणातिरिच्यते

॥ एतच्चित्तान्तर्गतं न ख च. पुस्तकयोः ।

१ ख. ग. 'भ्यश्च' । २ ख. ग. तत उपाश्रु कुर्वीत । अ. ३ क. 'ग्रामान्मासान्मासान्' । ख. 'ग्राम' ।
 ४ क. 'क्षेऽप्यधी' । ५ च. स्तनिते । ६ ख. ग. 'ते स्युस्तत्र दधे दिवाकीर्त्ते न' । ७ ख. ग. च. 'लान्या-
 पस्ति' । ८ ख. ग. 'न्मध्यमधान्यच्छा' । ९ ख. ग. 'गन्धिप्रसृतेरितवृ' । १० क. 'भूतितृणवृ' । ११ क.
 'चारीत्यानशाणश' । ख. ग. 'चाधिप्राणे बाण' । १२ ख. 'पस्येत्सोपा' । १३ ग. 'स्यस्योपा' । १४ च.
 'कृतोपा' । १५ क. ख. ग. 'ये मिथुनव्यपेता' । १६ क. ख. ग. 'सामिधु' । १७ ख. ग. 'स्योचरितस्य
 यजु' । १८ ख. ग. 'सायंरा' । १९ ख. ग. 'पातभूमौ च न चन्द्रसूर्योपरागेषु दि' । २० च. 'तत्र' ।
 २१ ख. ग. 'सज्योतिषमपत्वाकालिक वा । आचार्ये' । २२ च. 'री च. यो' । २३ ख. ग. 'बाद नाभिवदेत् ।
 पति' । २४ क. च. पुनं । २५ ख. ग. 'अप्यप्यु' ।

नाऽऽयासेन कदाचन, इति ॥ २७ ॥ लशुनपलाण्डुकेमुकगृञ्जनश्लेष्मातकट्वक्षानिया-
सलोहितव्रश्चनश्वकाकावलीदशद्वौच्छिष्टभोजनेषु कृच्छ्रातिकृच्छ्र इतरेऽप्यन्यत्र मधु-
मांसफलविकर्षेष्वग्राम्यपशव(शु)विषयः ॥ २८ ॥ संभिनीक्षीरमवत्साक्षीरं गोमहि-
ष्यजानामनिर्देशाहानामन्तर्नान्यदुदकमपूपानांकरम्भसक्तुवटकतैलपायसशार्कानि शु-
क्तानि वर्जयेत्, अन्यांश्च क्षीरयवपिष्टविकारान् ॥ २९ ॥ श्वाविच्छल्लकशशकच्छपगो-
धाः पञ्चनखानां भक्ष्याः ॥ ३० ॥ अनुष्टूपां पशूनामन्यतोदन्ताश्च मत्स्यानां वा चेट-
गवयशिशुमारनक्रकुलीरा विकृतरूपाः ॥ ३१ ॥ रुर्पशीर्षाश्च ॥ ३२ ॥ गौरगवयश्च-
रभाश्चानुदिष्टाः ॥ ३३ ॥ तथा धेन्वनर्दुहौ मेध्यौ वाजसनेयके विज्ञायेते ॥ ३४ ॥
खद्गे तु विवदन्त्य(न्तेऽ)ग्राम्यसूकरे च ॥ ३५ ॥ शकुनानां च विषुविष्किरजाल-
पीदाः ॥ ३६ ॥ कलविङ्कण्वहंसचक्रवाकभासवायसपारावतर्कुक्कुटसारङ्गपाण्डुकपो-
तक्रौञ्चक्रकरकङ्कगृध्रश्येनवकवलाकमद्भुटिष्टिर्भैमान्धालनक्तंचरदारवाघाटचट्कैरैलात-
हारीतखज्जरीटग्राम्यकुक्कुटशुकरिकाकोकिलेक्रव्यादां ग्रामचारिणश्चाग्रामचारिण-
श्चेति ॥ ३७ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

शोणितशुक्रमंभवः पुंरूपो मातापितृनिमित्तकः ॥ १ ॥ तस्य प्रदानविक्रयत्यागेषु
मातापितरौ प्रभवतः ॥ २ ॥ न त्वेकं पुत्रं दद्यात्प्रतिगृहीयाद्वा ॥ ३ ॥ स हि संता-

१ क घ. 'ण्डुकपानलृ' । च. 'ण्डुमयाकुण्ड' । २ ग. ग. 'हितान्यथाश्वशकाकाव' । ३ क. 'तत्रा-
स्वन्त' । ४ क. 'दोच्छेपेण भोजने चातिवृच्छ' । वृच्छ इतिान्य । च 'दोच्छेपणभोजनेऽतिवृच्छ' ।
मंदि' । ५ क. 'पक्षि' । ६ ख ग. 'जन्मगेतानिर्देशादानामन्त्य' जा' । ७ ग. ग. 'कुचरक' । ८ म.
ग. 'निष्ठ' । ९ च 'चन्द्र' । १० क ग. 'गाना' ग. । ११ क या वेष्ट' । ग. ग. वादेष्ट' । १२
ख. ग. दृष्ट' । १३ च 'दृष्टवपशवन्त' । १४ क. विषुविष्किर' । १५ घ.
ग. 'विष्किर' । १६ च 'पक्ष' । १७ ग. ग. 'म' । १८ च 'वृत्त' । १९ ग. ग. 'विमाद' ।
२० ग. ग. 'वृत्त' । २१ क. द. 'विद' । २२ च. 'म्या' । २३ च. 'यो भवति' ।

नाय पूर्वेषाम् ॥ ४ ॥ न स्त्री पुत्रं दयात्प्रतिगृहीयाद्वाऽन्यत्रानुज्ञानाद्भर्तुः ॥ ५ ॥
 पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन्वन्धूनाह्वय राजर्नि चाऽऽवेष्ट निवेशनस्य मध्ये व्याहृतिभिर्हुत्वा
 दूरेवान्धवं बन्धुसंनिष्ठमेष्टं प्रतिगृहीयात् ॥ ६ ॥ संदेहे चोत्पन्ने दूरेवान्धवं शूद्र-
 मिव स्थापयेत् ॥ ७ ॥ विज्ञायते ऐकेन वैहंस्वायत इति ॥ ८ ॥ तस्मिंश्चेत्प्रतिगृहीत
 औरसः पुत्र उत्पद्येत, चतुर्थभागभागी स्यादुक्तकः ॥ ९ ॥ यदि नाऽऽभ्युदयिकेपु
 युक्तः स्याद्वेदविर्ह्येकविनः सव्येन पादेन प्रवृत्ताग्रान्दर्भाह्लोहितान्वोपस्तीर्य पूर्णपात्र-
 मस्मी निनयेत् ॥ १० ॥ निनेतारं चास्य प्रकीर्णकेशा ज्ञातयोऽन्वालभेरन्नपसव्यं
 कृत्वा गृहेषु स्वैरमापयेरन्नत ऊर्ध्वं ते न धर्मयेयुस्तद्धर्माणस्तं धर्मयन्तः ॥ ११ ॥
 पतितानां तु चरितव्रतानां प्रत्युद्धारः ॥ १२ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १३ ॥ अग्रेऽ-
 भ्युद्भूतानां गच्छेत्क्रीडन्निव हसन्निव । पश्चात्पातयतां गच्छेच्छोचन्निव रुदन्निव,
 इति ॥ १४ ॥ आचार्यमातृपितृहन्तारस्तत्पसादींश्चयाद्वा, एषां तेषां प्रत्यापैतिः
 ॥ १५ ॥ पूर्णाद्वात्प्रवृत्ताद्वा काञ्चनं पात्रं माहेयं वा पूरयित्वाऽऽपोहिष्ठेति मन्त्रेणा-
 द्भिरभिषिञ्चति ॥ १६ ॥ सर्व एवाभिषिक्तस्य प्रत्युद्धारः पुत्रजन्मना व्याख्यातो
 व्याख्यात इति ॥ १७ ॥

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

(अथ षोडशोऽध्यायः ।)

अथ व्यवहाराः ॥ १ ॥ रीजमन्त्री सदःकार्याणि कुर्यात् ॥ २ ॥ द्वयोर्विवदमा-
 नयोर्न पक्षान्तरं गच्छेत् ॥ ३ ॥ यथासनमपराधो हन्ते नापराधः (?) ॥ ४ ॥ समः
 संवेपु भूतेषु यथासनमपराधो (?) द्वाद्यवर्णयोर्विद्योन्ततः ॥ ५ ॥ संपन्नं च रक्ष-
 येद्वाजवालधनान्यप्राप्तव्यवहाराणां प्राप्तकाले तु तैश्च ॥ ६ ॥

१ च. नि व निवे । २ क. घ. दूरेवान्धवमसं । ३ ख. ग. 'न सं' । ४ ख. ग. यहु जाय । ५
 ख. ग. स्यात् । य । ६ ख. ग. 'के तु' । ७ च. 'विप्लावकः शूद्रयाजक उत्तमवर्णवर्गपतितास्तेषां पात्रनि-
 नयनम् । अपात्रसंकरादृक्कलं पात्रमादाय दासोऽस्तवर्णापुत्रो वा यन्युरस्तदशो वा गुणहीनः । ८ क. 'प्लव-
 हिनः । ९ ख. ग. 'कीर्यं केदाव्ज्ञात' । १० च. 'ध्वं न तं धर्मये' । ११ च. ग. 'न सह धर्मयेयुस्त-
 द्धर्माणस्तद्धर्माणस्तः प' । १२ क. ग. 'अग्न्यभ्यु' । १३ ख. 'दादपयागद्वा' । १४ ख. ग. 'पा प्र' । १५
 च. 'ति' । पुण्यहरदाप्रस्ताद्वा । १६ क. 'णाददादशावदाप्रवृ' । १७ ख. ग. 'हिष्टाभिरिव पृष्टभिर्दग्भिः
 सर्वत्रे वाभिरिष्टस्य प्रत्युद्धारः' । च. 'हिष्टाभिरिन्माद्रि' । १८ क. ख. 'स्यात्' ॥ १७ ॥ १९ च. 'राजा
 म' । २० क. 'सर्वकृत्येषु य' । २१ ख. ग. 'विधानतः संपन्नतामाचरेत् । राजावाजानामप्राप्तव्य' । २२ ख.
 ग. 'चद्वत् । लि' ।

लिखितं साक्षिणो भुक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतम् । धनस्वीकरणं पूर्वं धनी धनमवा-
प्नुयात्, इति ॥ ७ ॥ मार्गक्षेत्रयोर्विसर्गं तथा परिवर्तनेनै तरुणगृहेष्वर्थान्तरेषु त्रिपा-
दमात्रम् ॥ ८ ॥ गृहक्षेत्रविरोधे सामन्तप्रत्ययः ॥ ९ ॥ सामन्तविरोधे लेख्यप्रत्ययः
॥ १० ॥ प्रत्यभिलेख्यविरोधे ग्रामनगरवृद्धश्रेणीप्रत्ययः ॥ ११ ॥ अथाप्युदाहरन्ति
॥ १२ ॥ पैतृकं क्रीतमाधेयमन्वाधेयं प्रतिग्रहम् । यज्ञादुपगमौ वेणिस्तथा धूमशिशौऽ-
ष्टमी, इति ॥ १३ ॥ तत्र भुक्तानुभुक्तदशवर्षम् ॥ १४ ॥ अन्यथाऽप्युदाहरन्ति ॥ १५ ॥
आधिः सीमा बालधनो निक्षेपोपनिधिः स्त्रियः । राजस्वं श्रोत्रियद्रव्यं न संभोगेन
हीयते ॥ १६ ॥ प्रहीणद्रव्याणि राजगामीनि भवन्ति ॥ १७ ॥ [स्मृतं तोऽन्यथा राजा
मन्त्रिभिः सह नागरैश्च कार्याणि कुर्यात् ॥ १८ ॥ वेधसो वा राजा श्रेयान्गृध्रपरिवारं
स्यात् ॥ १९ ॥ गृध्रपरिवारं वा राजा श्रेयान् ॥ २० ॥ गृध्र] परिवारं स्यान्न गृध्रो
गृध्रपरिवारं स्यात्परिवाराद्धि दोषाः प्रादुर्भवन्ति स्तेयहाराविनाशनं तस्मात्पूर्वपेव
परिवारं पृच्छेत् ॥ २१ ॥ अथ साक्षिणः ॥ २२ ॥ श्रोत्रियो रूपवाञ्छीलवान्पुण्य-
वान्सत्यवान्साक्षिणः सर्वेषु सर्व एव वा ॥ २३ ॥ स्त्रीणां तु साक्षिणः स्त्रियः कुर्याद्-
द्विजानां सदृशा द्विजाः । शूद्राणां सन्तः शूद्राश्च, अन्त्यानां मन्त्ययोनयः ॥ २४ ॥
अथाप्युदाहरन्ति ॥ २५ ॥ प्रतिभावं वृथादानमाक्षिकं सौरिकं च यत् । दण्डशुल्का-
वागिष्टं च न पुत्रो दातुमर्हति, इति ॥ २६ ॥ ब्रूहि साक्षिन्यथातत्त्वं लम्बन्ते पितरस्तव ।
तव वाक्यमुदीक्षाणा उत्पतन्ति पतन्ति च ॥ २७ ॥ नग्नो मुण्डः कपाली च भिक्षार्थी
क्षुत्पिपासितः । अन्यः शत्रुकुले गर्ह्यैद्यः साक्ष्यमनृतं वदेत् ॥ २८ ॥ पञ्च कन्यानृते

* धनुर्विहान्तर्गतग्रन्थः क. पुस्तके न विद्यते ।

१ च. क्षेत्रेभ्यो विसर्गस्तथा परिवर्तनं तरु* । २ ख. न । ऋणाग्रहेष्व* । ग. *न ऋणाग्रहेष्व* । ३ ख.
ग. *वेधसि ले* । ४ ख. ग. *न्ति—य एकं । ५ ख. ग. *मो बोधेस्त* । ६ ख. ग. *सा क्षमी इ । ७ ख.
ग. मुक्ते दशवर्षमेवोदाह* । ८ ख. ग. सीमाधिकं चैव नि* । ९ ख. ग. न राजा दातुमर्हतीति । तत्र संभो-
गेन द्रष्टव्यम् । गृहीण द्रव्या* । १० ख. ग. तथा । ११ ख. ग. *यादसौ वा राजा श्रेयान् । पयुपरि-
वार. स्यात्पुत्रं परिवारं वा राजा श्रेयान् । गृध्रपरिवारः स्यान्न गृध्रो गृध्रपरिवार. स्यात् । परिवारादि । १२ ख.
ग. स्ये ए* । १३ ख. ग. *मन्त्या । ध* । १४ ख. ग. *दायन्तमुण्य* । १५ ख. ग. *धार्म्यं क्षु* । १६ ख. ग.
क्षेत्रेभ्यो विसर्ग ।

हन्ति दश हन्ति गवानृते । शतमश्वानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते ॥ २९ ॥ व्यवहारे
मृते दारे प्रायश्चित्तं कुलस्त्रियाः । तेषां पूर्वपरिच्छेदाच्छिद्यन्तेऽत्रापवादिभिः ॥ ३० ॥
उद्वाहकाले रतिसंभयोगे प्राणान्यये सर्वधनापहारे । विप्रस्य चार्थे हनृतं वदेयुः
पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ ३१ ॥ स्वजनस्यार्थे यदि वार्थहेतोः पक्षाभयेनैव
वदन्ति कार्यम् । ते शब्दवंशस्य कुलस्य पूर्वान्वर्गस्थितास्तानपि पातयन्ति, अपि
पातयन्ति ॥ ३२ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पोटशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

(अथ सप्तदशोऽध्यायः ।)

ऋणमास्मिन्संनयति अमृतत्वं च गच्छति । पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येदेऽजीवसो
मुखम् ॥ १ ॥ अनन्ताः पुत्रिणां लोका नापुत्रस्य लोकोऽस्तीति श्रूयते ॥ २ ॥ प्रजाः
सन्त्वपुत्रिण इत्यभिशापः ॥ ३ ॥ प्रजाभिरग्रे अमृतत्वमश्यामित्यापि निगमो भवति
॥ ४ ॥ पुत्रेण लोकाञ्जयति पौत्रेणाऽऽनन्त्यमश्नुते । अथ पुत्रस्य पौत्रेण धनस्याऽऽ-
प्नोति विष्टम् । इति ॥ ५ ॥ श्वेत्रिणः पुत्रो जनयितुः पुत्र इति विवदन्ते ॥ ६ ॥
तत्रोभयथाऽप्युदाहरन्ति ॥ ७ ॥ यद्यन्यो गोपुष्टमो र्धत्सानां जनयेत्ततम् । गोमि-
नामेव ते वत्सा मोघं स्यन्दितमार्पणम्, इति ॥ ८ ॥ अप्रमत्ता रसत तन्तुमेतं वा
वः श्वेत्रे पर(रे)वीजानि वाप्सुः । न जनयितुः पुत्रो भवति स्व(सं) परीपे मोघं वेष्टा
कुरुते तन्तुमेतमिति ॥ ९ ॥ यद्द्विनामेकजातानामेकश्वेत्पुत्रवाक्षरः । सर्वे ते तेन पुत्रेण
पुत्रवन्त इति श्रुतिः ॥ १० ॥ यद्द्विनामेकपत्नीनामेषा पुत्रवती यदि । सर्वास्तास्तेव
पुत्रेण पुत्रवत्य इति श्रुतिः ॥ ११ ॥ द्वादश इत्येव पुत्राः पुराणदृष्टाः ॥ १२ ॥
स्वयमुत्पादितः स्वश्वेत्रे संस्कृतायां प्रथमः ।

१ वा. न 'दिते दुरो विप्र' । २ वा. न 'दातेदन्ते वाऽऽ' । ३ वा. 'मत्स्ये' । ४ वा. 'भू' । ये शब्दवादे 'वपुला' । ५ वा. न 'मत्स्ये' । ६ वा. 'ते' । ७ वा. 'मत्स्ये' । ८ वा. 'मत्स्ये' । ९ वा. 'मत्स्ये' । १० वा. 'मत्स्ये' । ११ वा. 'मत्स्ये' । १२ वा. 'मत्स्ये' । १३ वा. 'मत्स्ये' । १४ वा. 'मत्स्ये' । १५ वा. 'मत्स्ये' । १६ वा. 'मत्स्ये' । १७ वा. 'मत्स्ये' । १८ वा. 'मत्स्ये' । १९ वा. 'मत्स्ये' । २० वा. 'मत्स्ये' । २१ वा. 'मत्स्ये' । २२ वा. 'मत्स्ये' । २३ वा. 'मत्स्ये' । २४ वा. 'मत्स्ये' । २५ वा. 'मत्स्ये' । २६ वा. 'मत्स्ये' । २७ वा. 'मत्स्ये' । २८ वा. 'मत्स्ये' । २९ वा. 'मत्स्ये' । ३० वा. 'मत्स्ये' । ३१ वा. 'मत्स्ये' । ३२ वा. 'मत्स्ये' । ३३ वा. 'मत्स्ये' । ३४ वा. 'मत्स्ये' । ३५ वा. 'मत्स्ये' । ३६ वा. 'मत्स्ये' । ३७ वा. 'मत्स्ये' । ३८ वा. 'मत्स्ये' । ३९ वा. 'मत्स्ये' । ४० वा. 'मत्स्ये' । ४१ वा. 'मत्स्ये' । ४२ वा. 'मत्स्ये' । ४३ वा. 'मत्स्ये' । ४४ वा. 'मत्स्ये' । ४५ वा. 'मत्स्ये' । ४६ वा. 'मत्स्ये' । ४७ वा. 'मत्स्ये' । ४८ वा. 'मत्स्ये' । ४९ वा. 'मत्स्ये' । ५० वा. 'मत्स्ये' । ५१ वा. 'मत्स्ये' । ५२ वा. 'मत्स्ये' । ५३ वा. 'मत्स्ये' । ५४ वा. 'मत्स्ये' । ५५ वा. 'मत्स्ये' । ५६ वा. 'मत्स्ये' । ५७ वा. 'मत्स्ये' । ५८ वा. 'मत्स्ये' । ५९ वा. 'मत्स्ये' । ६० वा. 'मत्स्ये' । ६१ वा. 'मत्स्ये' । ६२ वा. 'मत्स्ये' । ६३ वा. 'मत्स्ये' । ६४ वा. 'मत्स्ये' । ६५ वा. 'मत्स्ये' । ६६ वा. 'मत्स्ये' । ६७ वा. 'मत्स्ये' । ६८ वा. 'मत्स्ये' । ६९ वा. 'मत्स्ये' । ७० वा. 'मत्स्ये' । ७१ वा. 'मत्स्ये' । ७२ वा. 'मत्स्ये' । ७३ वा. 'मत्स्ये' । ७४ वा. 'मत्स्ये' । ७५ वा. 'मत्स्ये' । ७६ वा. 'मत्स्ये' । ७७ वा. 'मत्स्ये' । ७८ वा. 'मत्स्ये' । ७९ वा. 'मत्स्ये' । ८० वा. 'मत्स्ये' । ८१ वा. 'मत्स्ये' । ८२ वा. 'मत्स्ये' । ८३ वा. 'मत्स्ये' । ८४ वा. 'मत्स्ये' । ८५ वा. 'मत्स्ये' । ८६ वा. 'मत्स्ये' । ८७ वा. 'मत्स्ये' । ८८ वा. 'मत्स्ये' । ८९ वा. 'मत्स्ये' । ९० वा. 'मत्स्ये' । ९१ वा. 'मत्स्ये' । ९२ वा. 'मत्स्ये' । ९३ वा. 'मत्स्ये' । ९४ वा. 'मत्स्ये' । ९५ वा. 'मत्स्ये' । ९६ वा. 'मत्स्ये' । ९७ वा. 'मत्स्ये' । ९८ वा. 'मत्स्ये' । ९९ वा. 'मत्स्ये' । १०० वा. 'मत्स्ये' ।

॥ ४१ ॥ कौर्णायसं गृहोपकरणानि च मध्यमस्य ॥ ४२ ॥ मातुः पारिर्णयि
स्त्रियो विभजेरन् ॥ ४३ ॥ यदि ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीक्षत्रियावेद्यासु पुत्राः स्युस्तर्ध्वं
ब्राह्मण्याः पुत्रो हरेद्वयशं राजन्यायाः पुत्रः सममितरे विभजेरन् ॥ ४४ ॥ येन वैशां
स्वयमुत्पादितं स्यादद्वयशमेव हरेत् ॥ ४५ ॥ अनंशास्त्वाश्रमान्तरगताः ॥ ४६ ॥
स्त्रीवोन्मत्तपतिताश्च ॥ ४७ ॥ भरणं स्त्रीवोन्मत्तानाम् ॥ ४८ ॥ प्रेतपत्नी पप्पामान्त्रित
चारिण्यक्षारत्ववर्णं भुञ्जानाऽथः शयीतोर्ध्वं पद्भ्यो मासेभ्यः स्नात्वा श्राद्धं च पच्ये
दत्त्वा विद्याकर्मगुरुयो निसंवन्धान्संनिपात्य पिता भ्राता वा नियोगं कारयिष्यन्ते
॥ ४९ ॥ न सोन्मत्तामवशां व्याधितां वा नियुञ्ज्यात् ॥ ५० ॥ ज्यायसीमपि
पोढश वर्षाणि, न चेदामयावी स्यात् ॥ ५१ ॥ माजापत्ये गृह्यते पाणि-
ग्राहवदुपचरेत् ॥ ५२ ॥ अन्यत्र संप्रहास्यवाक्पारुष्यदण्टपारुष्याश्च ॥ ५३ ॥
ग्रासाच्छादनस्नानानुलेपनेर्षु प्राग्गामिनी स्यात् ॥ ५४ ॥ अनिपुस्तायामुत्पन्न
उत्पादयितुः पुत्रो भवतीत्याहुः ॥ ५५ ॥ स्याद्येषिपोगिनो रिवदम्
॥ ५६ ॥ लोभाभ्रास्ति नियोगः ॥ ५७ ॥ प्रायश्चित्तं वाऽप्युपदिदय नियु-
ञ्ज्यादित्येके ॥ ५८ ॥ कुमार्युतमती व्रीणि वर्षाण्युपासीतोर्ध्वं त्रिभ्यो वर्षेभ्यः पतिं
धिन्देत्तुल्यम् ॥ ५९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६० ॥ पितुः प्रेमादाज्ज यदौ कन्या
व्यःप्रमाणं समतीत्य क्षीयते । सा हन्ति दौतारमुदीक्षमाणा कालातिरिक्ता मुरदक्षि-
जेय ॥ ६१ ॥ प्रयच्छेन्नग्रिकां कन्यामृतुकालभयात्पिता । ऋतुमन्यां रि निहन्त्यां
दोषः पितरमुच्छति ॥ ६२ ॥ यावच्च कन्यामृतवः स्पृशन्ति तुल्यः नक्षामामभिया-
च्यमानाम् । भ्रूणानि तावन्ति हतानि ताभ्यां मातापितृभ्यामिति धर्मवादः ॥ ६३ ॥
अग्निर्वाचा च दत्तायां त्रियेताऽऽदौ वरो यदि । न च मन्त्रोपनीता स्यान्मृग्यी
पितुरेव सा ॥ ६४ ॥ बलाच्चेत्प्रहृता कन्या मन्त्रेयोदि न संस्कृता । अन्यस्मिंश्चिद्वि-
देया यथा कन्या तथैव सा ॥ ६५ ॥ प्राणिश्रेते मृते बाला केवलं मन्त्रमंस्कृतम् ।
सा चेदक्षतयोनिः स्यात्पुनः संस्कारमिति, इति ॥ ६६ ॥ मापितदन्ती मूढ

१ सा य. वातां वा वा दक्षते । २ सा. 'समतेन' । ३ सा. 'सि' । ४ सा. 'सि' । ५ सा. 'सि' ।
६ सा. 'सि' । ७ सा. 'सि' । ८ सा. 'सि' । ९ सा. 'सि' । १० सा. 'सि' । ११ सा. 'सि' ।
१२ सा. 'सि' । १३ सा. 'सि' । १४ सा. 'सि' । १५ सा. 'सि' । १६ सा. 'सि' । १७ सा. 'सि' ।
१८ सा. 'सि' । १९ सा. 'सि' । २० सा. 'सि' । २१ सा. 'सि' । २२ सा. 'सि' । २३ सा. 'सि' ।
२४ सा. 'सि' । २५ सा. 'सि' । २६ सा. 'सि' । २७ सा. 'सि' । २८ सा. 'सि' । २९ सा. 'सि' ।
३० सा. 'सि' । ३१ सा. 'सि' । ३२ सा. 'सि' । ३३ सा. 'सि' । ३४ सा. 'सि' । ३५ सा. 'सि' ।
३६ सा. 'सि' । ३७ सा. 'सि' । ३८ सा. 'सि' । ३९ सा. 'सि' । ४० सा. 'सि' । ४१ सा. 'सि' ।
४२ सा. 'सि' । ४३ सा. 'सि' । ४४ सा. 'सि' । ४५ सा. 'सि' । ४६ सा. 'सि' । ४७ सा. 'सि' ।
४८ सा. 'सि' । ४९ सा. 'सि' । ५० सा. 'सि' । ५१ सा. 'सि' । ५२ सा. 'सि' । ५३ सा. 'सि' ।
५४ सा. 'सि' । ५५ सा. 'सि' । ५६ सा. 'सि' । ५७ सा. 'सि' । ५८ सा. 'सि' । ५९ सा. 'सि' ।
६० सा. 'सि' । ६१ सा. 'सि' । ६२ सा. 'सि' । ६३ सा. 'सि' । ६४ सा. 'सि' । ६५ सा. 'सि' ।
६६ सा. 'सि' । ६७ सा. 'सि' । ६८ सा. 'सि' । ६९ सा. 'सि' । ७० सा. 'सि' । ७१ सा. 'सि' ।
७२ सा. 'सि' । ७३ सा. 'सि' । ७४ सा. 'सि' । ७५ सा. 'सि' । ७६ सा. 'सि' । ७७ सा. 'सि' ।
७८ सा. 'सि' । ७९ सा. 'सि' । ८० सा. 'सि' । ८१ सा. 'सि' । ८२ सा. 'सि' । ८३ सा. 'सि' ।
८४ सा. 'सि' । ८५ सा. 'सि' । ८६ सा. 'सि' । ८७ सा. 'सि' । ८८ सा. 'सि' । ८९ सा. 'सि' ।
९० सा. 'सि' । ९१ सा. 'सि' । ९२ सा. 'सि' । ९३ सा. 'सि' । ९४ सा. 'सि' । ९५ सा. 'सि' ।
९६ सा. 'सि' । ९७ सा. 'सि' । ९८ सा. 'सि' । ९९ सा. 'सि' । १०० सा. 'सि' ।

वर्षाण्युपास्तीतोर्ध्वं पञ्चभ्यो वर्षेभ्यो भर्तृसकाशं गच्छेत् ॥ ६७ ॥ यदि धर्मार्थाभ्यां
 अशसं प्रत्यनुकामा न स्याद्यथा प्रेत एवं वर्तितव्यं स्यात् ॥ ६८ ॥ एवं ब्राह्मणी
 पञ्च प्रजाताऽप्रजाता चत्वारि, राजन्या प्रजाता पञ्चाप्रजाता त्रीणि, वैश्या प्रजाता
 चत्वार्यप्रजाता द्वे, शूद्रा प्रजाता त्रीण्यप्रजातैकम् ॥ ६९ ॥ अत ऊर्ध्वं समानीदक-
 पिण्डजन्मर्षिगोत्राणां पूर्वः पूर्वो गरीयान् ॥ ७० ॥ न तु खलु कुलीने विद्यमाने पर-
 गामिनी स्यात् ॥ ७१ ॥ यस्य पूर्वेपां पण्णां न कश्चिदायादः स्यात्सपिण्डाः पुत्र-
 स्थानीया वा तस्य धनं विभजेरन् ॥ ७२ ॥ तेषामल्लभ आचार्यान्तेवासिनौ हरेया-
 ताम् ॥ ७३ ॥ तयोरल्लभे राजा हरेत् ॥ ७४ ॥ न तु ब्राह्मणस्य राजा हरेत् ॥ ७५ ॥
 ब्रह्मस्वं तु विषं घोरम् ॥ ७६ ॥ न विषं विषमित्यार्हुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते । विषमे-
 काकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकम्, इति ॥ ७७ ॥ त्रैविद्यसाधुभ्यः संप्रयच्छेत्संप्र-
 यच्छेदिति ॥ ७८ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

=====

(अथाष्टादशोऽध्यायः ।)

शूद्रेण ब्राह्मण्यामुत्पन्नश्चण्डालो भवतीत्याहुः राजन्यायां वैणो वैश्यायामन्त्याव-
 सायी ॥ १ ॥ वैश्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नो रामको भवतीत्याहुः, राजन्यायां पुलकसः
 ॥ २ ॥ राजन्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नः सूतो भवतीत्याहुः ॥ ३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति
 त ४ ॥ छन्नोत्पन्नास्तु ये केचित्प्रातिलोम्यगुणाश्रिताः । गुणाचारपरिभ्रंशात्तर्द्धभि-
 स्तान्निजानांघृः, इति ॥ ५ ॥ एतान्नैरद्वयन्तारज्यन्तरानुजाना ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यैरम्भ-
 ष्तेऽप्रतिपार्दा लभन्ति ॥ ६ ॥ शूद्रायां पाण्डनः पाण्डनेव जीवन्नेव शयो भवतीत्याहुः ॥ ७ ॥
 अथ हन्ति मृदाचर्या ॥ ८ ॥ एके घं तच्छमशानं ये शूद्रास्तस्माच्छूद्रमपीपे नाध्ये
 कदाचन ॥ ९ ॥ अथापि यमगीताच्छ्रंशानुदाहरन्ति ॥ १० ॥ श्मशानमेतत्प्रत्यक्षं ये
 शूद्राः पापचारिणः । तस्मान्छूद्रमपीपे तु नाध्येतव्यं कदाचन ॥ ११ ॥

१ अ. ग. 'त' प्रवनेदृशाना स्या प्रेतयै, न धर्मि' २ ग. ग. 'वै पद ब्राह्मणी प्रजाता, वासिष्ठी
 ब्राह्मणा प्रजाता इ' ३ वैश्यः प्रजाता द्वे शूद्रा प्रजाता द्वे । - च 'मानार्थमगमपिण्डोदकयो' । ४ ग. ग.
 'विष्णो' । ५ अ. ग. 'का धेय्या' । ६ ग. ग. 'न्ति विष्णो' । ७ अ. च 'नगरादगन्तव्यं' । ८ ग. ग.
 '६६. न. 'इति' - १२१ । न. 'इति' । ९. अ. ३. 'इति' । १०. 'इति' । ११. 'इति' ।

न शूद्राय मतिं दद्यान्नोच्छिष्टं न हविष्कृतम् । न चास्योपदिशेद्धर्मं न चास्य व्रतमा-
दिशेत् ॥ १२ ॥ यश्चास्योपदिशेद्धर्मं यश्चास्य व्रतमादिशेत् । सोऽसंवृतं तमो घोरं
सह तेन प्रपद्यते, इति ॥ १३ ॥ व्रणद्वारे कृमिर्यस्य संभवेत् कदाचन । प्राजापत्येन
शुद्ध्येत हिरण्यं गौर्वासो दक्षिणा, इति ॥ १४ ॥ नार्घिं चित्वा रामामुपेयात् ॥ १५ ॥
कृष्णवर्णा या रामा रमणायैव न धर्माय न धर्मायेति ॥ १६ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

(अथैकोनविंशोऽध्यायः ।)

स्वधर्मो राज्ञः पालनं भूतानां तस्यानुष्ठानात्सिद्धिः ॥ १ ॥ भयकौर्णव्यहानं जर-
मयं(र्यं) वै तत्सत्रमाहुर्विद्वान्स्तस्माद्वाहस्थ्यानैयमिकेषु पुरोहितं दध्यात् ॥ २ ॥ विज्ञा-
यते ॥ ३ ॥ ब्रह्मपुरोहितं राष्ट्रमुध्नोतीति ॥ ४ ॥ उभयस्य पालनादसामर्थ्याच्च देश-
धर्मजातिकुलधर्मान्सर्वानेवैताननुप्रविश्य राजा चतुरो वर्णान्स्वधर्मे स्थापयेत् ॥ ५ ॥
तेष्वपचरत्सुं दण्डं धारयेत् ॥ ६ ॥ दण्डस्तु देशकालधर्मवयोविद्यास्थानविशेषैर्हि-
साक्रोशयोः कल्प्य आगर्भाद्दृष्टान्ताच्च ॥ ७ ॥ पुष्पफलोपगान्पादपात्रं हिंस्यात्कर्पणक-
रणार्थं चोपहन्यात् ॥ ८ ॥ गार्हस्थ्यार्ङ्गानां च मानोन्माने रक्षिते स्याताम् ॥ ९ ॥
अधिष्ठाभौन्ननीहारः स्वार्थानां, मानमूल्यमात्रं नैहारिकं स्यात् ॥ १० ॥ महामर्हयोः
स्थानात्पथः स्यात्(१) ॥ ११ ॥ संयाने दशवाहवाहिनी द्विगुणकारिणी स्यात् ॥ १२ ॥
मत्पेकं भ्रैषास्यः पुमान्(१) ॥ १३ ॥ पुंसां रीतावराध्यं चाऽऽहवयेदव्यर्थाः स्त्रियः
स्युः ॥ १४ ॥ करोष्टीलामापः शरमध्यापः पादः कार्षापणाः स्युर्निरुदकस्तरोमो-
ष्योऽकरः श्रोत्रियो राजपुमाननैनाथमव्रजितचालवृद्धतरुणभ्रैजाताः प्राग्गामिकाः कुमा-
र्यो भूतपन्नयश्च ॥ १५ ॥ बाहुभ्यामुत्तरञ्छतगुणं दद्यात् ॥ १६ ॥ नदीकृषव-

१ क 'त । सुसंयुतं त' । २ ख. ग. 'नामिचित्पराय' । ३ ख. ग. 'र्णाय' । सरमाया इव । ४ ख. ग. 'कारणं प्रापानं वै एतस्मिन्मा' । ५ ख. ग. 'हिते दद्याद्विज्ञायते माक्षेण पुरोहितो राष्ट्रं दद्यातीति तस्य भयमपा' । ६ ख. ग. 'तिथर्मकु' । ७ ख. ग. 'पथमपरेपु' । दण्डं तु दे' । ८ ख. ग. 'धर्ममर्भव' । ९ ख. ग. 'पदिशेत् । आ' । १० ख. ग. 'माहृष्टमावात् । पु' । ११ च. 'णकार' । १२ ख. ग. 'हृस्वपे मा च । १३ क. 'मान्मानि' । ख. ग. 'नाथो नीहारकार्यानिमानस्मात्प्रम' । १४ ख. ग. 'हृस्व' । स्यात् । संयानेद-
माहवाहनीयदि' । १५ क. 'स्थानमन्यथा स्या' । १६ क. 'ने देस' । १७ क. घ. प्रपा. स्यु. पुं' । १८ ख. ग. 'दाते वारुध्यं वा तदेतदव्यर्था' । १९ ख. ग. 'राष्ट्रं मानाधारमन्यमा' । पाद कार्षापणस्य निरुदकोऽनरो मानाक' । २० ख. 'नथ' । २१ ख. ग. 'प्रदातप्रागामि' । २२ च. 'यों भूत' । २३ ग. 'नृतापल्लाव' ।

नैदाहशैलोपभोगा निष्कराः स्युस्तदुपजीविनो वा दशुः ॥ १७ ॥ प्रतिमासमुद्राहकैरं
 त्वागमयेद्राजानि च प्रेते दद्यात्प्रासङ्गिकम् ॥ १८ ॥ एतेन मातृवृत्तिर्व्यारूपा-
 ता ॥ १९ ॥ राजमहिष्याः पितृव्यमातुलान् राजा विभृयात्तद्वन्धूंश्चान्यांश्च ॥ २० ॥
 राजपत्न्यो ग्रासाच्छादनं लभेरन् ॥ २१ ॥ अनिच्छन्त्यो वा प्रव्रजेरन् ॥ २२ ॥
 ह्योन्मत्तान् राजा विभृयात्, तद्गामित्वाद्विकथस्य ॥ २३ ॥ शुल्के चापि मानवं
 श्लोकमुदाहरन्ति ॥ २४ ॥ न भिन्नकार्षापणमस्ति शुल्के न शिल्पवृत्तौ न शिशौ न
 दूते । न भैक्षलब्धे न हतावशेषे न श्रोत्रिये प्रव्रजिते न यज्ञे, इति ॥ २५ ॥ स्तेनोऽनु-
 प्रवेशान्न दुष्यते शस्त्रधारी सहोढो व्रणसंपन्नो व्यपदिष्टस्त्वैकेषां दण्डद्योत्सर्गे राजैक-
 रात्रमुपवसेन्निरात्रं पुरोहितः ॥ २६ ॥ कृच्छ्रमदण्डयदण्डने पुरोहितस्त्रिरात्रं राजा
 ॥ २७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २८ ॥ अन्नादे भ्रूणहा माष्टिं पत्यौ भार्याऽपचारि-
 णी । गुरौ शिष्यश्च याज्यश्च स्तेनो राजानि किल्बिषम् ॥ २९ ॥ राजभिर्धृतदण्डास्तु
 कृत्वा पापानि मानवाः । निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृत्तिनो यथा ॥ ३० ॥ एनो
 राजानमृच्छति उत्सृजन्तं सकिल्बिषम् । तं चेद्दातयते राजा हन्ति धर्मेण दुष्कृतम्, इति
 ॥ ३१ ॥ रीतिमात्ययिके कार्ये सद्यः शौचं विधीयते । तथोऽनात्ययिके नित्यं काल एवात्र
 कारणम्, इति ॥ ३२ ॥ यमगीतं चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ॥ ३३ ॥ नैत्र दोषोऽस्ति
 राज्ञां वै व्रती (ति) नां न च संत्रिणाम् । ऐन्द्रस्थानमुपासीना - ब्रह्मभूता हि ते
 सदा, इति हि ते सदा, इति ॥ ३४ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्र एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

१ सू ग. 'नैदाहशैलोपभोगानि' । २ सू ग. 'करस्त्राग' । ३ सू ग. 'तुलाशमापितृव्याभावा' । ४
 सू ग. 'दद्यात्प्रासङ्गिकम्' । ५ सू ग. 'ग्रासाच्छादनादपि' । ६ सू ग. 'न रिक्ता' । ७
 सू ग. 'दण्ड' । ८ सू ग. 'धर्म' । ९ सू ग. 'दण्डानां न' । १० सू ग. 'स्तेनाभिदासदुष्टाक्षपारिवर्त-
 नान्मदण्डयदण्डने' । ११ सू ग. 'दण्डानां' । १२ सू ग. 'दण्ड' । १३ सू ग. 'यत्र पापवशात्
 राजास्तेन दुष्कृतम्' । १४ सू ग. 'राजानां' । १५ सू ग. 'या तान्दपि निव्यानि का' । १६ सू ग.
 'न' । १७ सू ग. 'स्त्रिणां' । १८ सू ग. 'ति' ॥ ३४ ॥

(अथ विप्रोऽध्यायः ।)

अनभिसंधिकृते प्रायश्चित्तमपराधे ॥ १ ॥ अभिसंधिकृतेऽप्येके ॥ २ ॥ गुरुरात्मवत्
 शास्ता शास्ता राजा दुरात्मनाम् । ईदृ प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवर्धनो यमः । इति
 ॥ ३ ॥ तत्र च सूर्याभ्युदितः सन्नहरितष्टेत् ॥ ४ ॥ सावित्री च जपेत् ॥ ५ ॥ एवं सूर्या-
 भिनिर्मुक्तो रात्रावासीत् ॥ ६ ॥ पुनस्त्री दयावदन्तस्तु कृच्छ्रं द्वादशरात्रं धरेत् ॥ ७ ॥
 परिव्रित्तिः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा निविशेत्, तां चैवोपयच्छेत् ॥ ८ ॥ अथ परि-
 विधिदानः कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चरित्वा तस्मै दद्यात् पुनर्निर्वि(वि)शेत्, तामेवोप-
 यच्छेत् ॥ ९ ॥ अग्नेदिधिपूषतिः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा निविशेत् तां विवोप-
 यच्छेत् ॥ १० ॥ दिधिपूषतिः कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चरित्वा तस्मै दद्यात् पुनर्निर्वि(वि)
 (त) ॥ ११ ॥ वीरहणं परस्ताद्दक्ष्यामः ॥ १२ ॥ ब्रह्मघ्नः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं
 चरित्वा पुनरुपयुञ्जीत वेदमाचार्यात् ॥ १३ ॥ गुरुनन्पमः तदण्णं शिष्टाग्नि-
 क्षलावाधाय दक्षिणामुखो गच्छेत् ॥ १४ ॥ यत्रैव प्रतिहन्यात्तत्र निदृष्टमन्त्रम्
 ॥ १५ ॥ निष्कालको वा पृताभ्युत्तरतस्तं भूमौ परिष्वजेन्मरणोत्पन्नो भवतीति
 विज्ञायते ॥ १६ ॥ आचार्यपुत्रशिष्यभार्यास्तु चैवम् ॥ १७ ॥ योनितु सूर्या
 सखीं गुरुसखीमपपार्त्रा पतितां च गत्वा कृच्छ्रोन्वपाद् धरेत् ॥ १८ ॥ एतदेव
 चाण्डालपतिताश्रमभोजनेषु, ततः पुनरुपनयनं, पपनादीनां तु निवृत्तिः । ॥ १९ ॥
 मानवं चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ॥ २० ॥ वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्या इत्येते ॥
 एतानि तु निवर्तन्ते पुनःसंस्कारकार्मणि, इति ॥ २१ ॥ भैक्षा मद्यपाने तदुत्तराः
 सुरार्थीभाङ्गाने कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ घृतं प्राश्य पुनः संस्कारम् ॥ २२ ॥ मृदङ्गहृन्पु-
 त्राभ्यवहारेषु चैवम् ॥ २३ ॥ मद्यभाण्डे स्थिता आ(ओषो यष्टि कश्चिद्विजः विद्व-
 पश्चोदुम्बरश्चित्पलाशानामुदकं पीत्वा त्रिरात्रैव मुच्यते ॥ २४ ॥ अथाने ह
 सुरार्था अभिषर्णा तां द्विजः विवेन्मरणात्पुनो भवतीति ॥ २५ ॥ अण्डान् च दद्यात्

१ अ. अ. अथ । २ अ. ग. इतिहा पुनर्निर्वि । अथ 'विप्रोऽध्यायः' कृच्छ्रं । ३ अ. अ. 'नान्मुक्तो भ' । ४ अ. अ. 'एतौ च' । ५ अ. अ. 'युद्ध' । ६ अ. अ. 'युद्ध' । ७ अ. अ. 'युद्ध' । ८ अ. अ. 'युद्ध' । ९ अ. अ. 'युद्ध' । १० अ. अ. 'युद्ध' । ११ अ. अ. 'युद्ध' । १२ अ. अ. 'युद्ध' । १३ अ. अ. 'युद्ध' । १४ अ. अ. 'युद्ध' । १५ अ. अ. 'युद्ध' । १६ अ. अ. 'युद्ध' । १७ अ. अ. 'युद्ध' । १८ अ. अ. 'युद्ध' । १९ अ. अ. 'युद्ध' । २० अ. अ. 'युद्ध' । २१ अ. अ. 'युद्ध' । २२ अ. अ. 'युद्ध' । २३ अ. अ. 'युद्ध' । २४ अ. अ. 'युद्ध' । २५ अ. अ. 'युद्ध' ।

ब्राह्मणं हत्वा भ्रूणहा भवत्यविज्ञातं गर्भमविज्ञाता हि गर्भाः पुमांसो भवन्ति ॥ २६ ॥
 तस्मात्पुंस्कृत्याऽऽजुह्वतीति, भ्रूणहाऽग्निमुपसमाधाय जुहुयादेताः ॥ २७ ॥ लोमानि
 मृत्योर्जुहोमि लोमभिर्मृत्युं वासय, इति प्रथमाम् ॥ २८ ॥ त्वचं मृत्योर्जुहोमि त्वचा
 मृत्युं वासय, इति द्वितीयाम् ॥ २९ ॥ लोहितं मृत्योर्जुहोमि लोहितेन मृत्युं वासय,
 इति तृतीयाम् ॥ ३० ॥ मांसं मृत्योर्जुहोमि मांसेन मृत्युं वासय, इति चतुर्थाम्
 ॥ ३१ ॥ स्नावानि मृत्योर्जुहोमि स्नावाभिर्मृत्युं वासय, इति पञ्चमीम् ॥ ३२ ॥
 मेदो मृत्योर्जुहोमि मेदसा मृत्युं वासय, इति षष्ठीम् ॥ ३३ ॥ अस्थीनि मृत्यो-
 र्जुहोमि अस्थिभिर्मृत्युं वासय, इति सप्तमीम् ॥ ३४ ॥ मज्जानं मृत्योर्जुहोमि
 मज्जा(ज्ज)भिर्मृत्युं वासय, इत्यष्टमीमिति ॥ ३५ ॥ राजार्थं ब्राह्मणार्थं वा
 सद्ग्रामेऽभिमुखमात्मानं घातयेन्निरंजितो वाऽपराद्धः पूतो भवतीति ॥ ३६ ॥
 विज्ञायते हि ॥ ३७ ॥ निरुक्तं ह्येनः कनीयो भवतीति ॥ ३८ ॥ तथाऽप्युदा-
 हरन्ति ॥ ३९ ॥ पतितं पतितेत्युक्त्वा चौरं चौरंति वा पुनः । वचैनाचुल्यदोषः स्या-
 न्मिथ्यां द्विदोषता व्रजेत्, इति ॥ ४० ॥ एवं राजन्यं हत्वाऽष्टौ वर्षाणि चरेत्, पदैश्वर्यं,
 व्रीणि शूद्रं, ब्राह्मणीं चाऽऽत्रेयीं हत्वा सवनगती च राजन्यवैश्वर्यौ ॥ ४१ ॥ आत्रेयीं
 वध्यामां रजस्वत्यामृतस्नातामात्रेयीमाहुः ॥ ४२ ॥ अत्र ह्येकपदपत्यं भवतीति ॥ ४३ ॥
 नात्रेयीं राजन्यद्विसायां राजन्यां वैश्वर्यद्विसायां वैश्वर्यं शूद्रद्विसायां शूद्रां हत्वा
 सवनम् ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणसुवर्णहरणे प्रकीर्य केशान् राजानमभिधावेत्तेनोऽस्मि
 योः शान्तु मां भवानिति । तस्मै राजादुश्चरं शस्त्रं दद्यात्तेनाऽऽत्मानं प्रमापयेन्मरणा-
 न्पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ ४५ ॥ निष्कालको वा घृताक्तो गोमयाग्निना पादप्रभृत्या-
 न्मानमभिधायेन्मरणान्पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ ४६ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ४७ ॥
 पुराणान्मन्त्रानि पापादिविधकर्मणाम् । पुनरापन्नदेहानामङ्गं भवानि तन्मृष्युः ॥ ४८ ॥
 सैन्यं हनन्ती भवति श्वित्री भवति ब्रह्महा । सुरापः दयावदन्तस्तु दुश्मा गुह्यतन्पणः,
 इति ॥ ४९ ॥ पतितभययोगं च ब्राह्मेण वा यानेन वा यास्तेभ्यः सकृदाशान्मात्रा उपल-
 ष्यन्त सः परित्यागस्तथ न संवसेदुदार्थी दिशं गन्वाऽनश्नन्मद्विताध्ययनमधीयानः
 पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ ५० ॥ तथाऽप्युदाहरन्ति ॥ ५१ ॥

१. २६-२७. २. ३८. ३. ४०. ४. ४१. ५. ४२. ६. ४३. ७. ४४. ८. ४५. ९. ४६. १०. ४७. ११. ४८. १२. ४९. १३. ५०. १४. ५१.

१. २६-२७. २. ३८. ३. ४०. ४. ४१. ५. ४२. ६. ४३. ७. ४४. ८. ४५. ९. ४६. १०. ४७. ११. ४८. १२. ४९. १३. ५०. १४. ५१.

शरीरपरितापेन तपसाऽध्ययनेन च । मुच्यते पापकृत्पापादानाच्चापि प्रमुच्यते, इति विज्ञायते विज्ञायत इति ॥ ५२ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

(अध्यायविंशोऽध्यायः ।)

शूद्रश्चेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेद्दीरणं वैष्णवित्वा शूद्रमग्नौ प्रास्येत् ॥ १ ॥ ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषा समभ्यज्य नग्नां कृष्णं खरमारोप्य महापथमनुसंभ्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ २ ॥ वैश्यश्चेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेद्द्वेष्टोदितदूर्ध्वं वैष्णवित्वा वैश्यमग्नौ प्रास्येत् ॥ ३ ॥ ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषाऽभ्यज्य नग्नां गौरं खरमारोप्य महापथमनुसंभ्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ४ ॥ राजन्यश्चेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेच्छरपत्रं वैष्णवित्वा राजन्यमग्नौ प्रास्येत्, ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषा समभ्यज्य नग्नां श्वेतं खरमारोप्य महापथमनुसंभ्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ५ ॥ एवं वैश्यो राजन्याया शूद्रश्च राजन्यादैश्वर्योः ॥ ६ ॥ मनुसा भर्तुरतिचारे त्रिरात्रं यावत् क्षीरौदनं वा भुञ्जानाऽथः शयीतोर्ध्वं त्रिरात्रादप्सु निमग्न्यायाः सावित्र्यष्टशतेन शिरोभिर्जुहुयात्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ७ ॥ क्षत्रियसंघन्ध एतदेव मासं चरितोर्ध्वं मासादप्सु निमग्न्यायाः सावित्र्याष्टभिरष्टशतैः शिरोभिर्जुयात्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ८ ॥ व्यव्राये तु संवत्सरं पृथपष्टं प्रास्येत् ॥ ९ ॥ गोमयगतं कुशप्रस्तरे वा शयीतोर्ध्वं संवत्सरादप्सु निमग्न्यायाः सावित्र्यष्टशतेन शिरोभिर्जुहुयात्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ १० ॥ व्यव्राये क्षीर्यगमने धर्मभरन्तु निवर्तते । चतस्रस्तु परित्याज्याः शिष्यगा गुरगा च या ॥ ११ ॥ पतिर्हीनो हि विदेहेण जुङ्घितोपगता च या ॥ १२ ॥ या ब्राह्मणी सुरापी न तां देवाः पतिलोकं नयन्ति । इति च सा चरति क्षीणपूण्याऽप्सु लग्भवति शुक्तिवा च ॥ १३ ॥ ब्राह्मणक्षत्रियाविशं सियः शूद्रेण संगताः । अमजाता विशुध्यन्ति प्रायश्चित्तेन नेहराः । प्रतिलोमं चरेयुस्ताः कृत्वा चान्द्रायणोत्तरम् ॥ १४ ॥ पवित्रतानां हारमेरिनां

अतिशयान्तरात् न च पुराणेषु । इति चरन्तः सः सः पुराणेषु ।

१२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

सेत्यव्रतानां च शुचिव्रतानाम् । तासां तु लोकाः पतिभिः समाना गोमायुलोका
 व्यभिचारिणीनाम् ॥ १५ ॥ पतत्यर्थं शरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेत् । पतितार्थ-
 शरीरस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ १६ ॥ ब्राह्मणश्चैदमेक्षापूर्वं ब्राह्मणदारानभिगच्छेद्-
 निवृत्तधर्मकर्मणः कृच्छ्रो निवृत्तधर्मकर्मणोऽतिकृच्छ्रः ॥ १७ ॥ एवं राजन्यवैश्ययोः
 ॥ १८ ॥ गां चेद्धन्यात्तस्याश्चर्मणाऽऽर्द्धेण परिवेष्टितः पण्मासान्कृच्छ्रं (च्छ्रं) तप्तकृच्छ्रं
 वा तिष्ठेत् ॥ १९ ॥ तयोर्विधिः ॥ २० ॥ त्र्यहं दिवा भुङ्क्ते नक्तमश्नाति वै
 त्र्यहम् । त्र्यहमयाचितव्रतस्त्र्यहं न भुङ्क्ते इति कृच्छ्रः ॥ २१ ॥ त्र्यहमुष्णं पिबेदा-
 (ञ्चा) पस्त्र्यहमुष्णं पयः पिबेत् । त्र्यहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षः परं त्र्यहम् ॥ २२ ॥
 इति तप्तकृच्छ्रः ॥ २३ ॥ ऋषभवेहतौ च दद्यात् ॥ २४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २५ ॥ त्रय
 एव पुरा गेगा ईर्ष्या अनशनं जरा । पृषद्धस्तनयं (?) हत्वा अष्टानवतिमाहरेत् ॥ २६ ॥
 इति श्वमार्जारनकुलसर्पदुर्दुरमूपकान्हत्वा कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरेत्किञ्चिदद्यात् ॥ २७ ॥
 अनस्थिमतां तु सत्त्वानां गोमात्रं राशिं हत्वा कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरेत्किञ्चिदद्यात्
 ॥ २८ ॥ अस्थिमतां त्वेकैकम् ॥ २९ ॥ योऽग्नीनपविध्येत्कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा
 पुनराधानं फारयेत् ॥ ३० ॥ गुरोश्चालीकनिर्वन्धः सचैलं स्नातो गुरुं प्रसादये-
 त्समादात्पृतो भवतीति विज्ञायते ॥ ३१ ॥ नास्तिकः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा
 विग्मेक्षाग्निक्रियात् ॥ ३२ ॥ नास्तिकवृत्तिस्त्वतिकृच्छ्रम् ॥ ३३ ॥ एतेन सोम-
 विक्रयी व्याग्न्यातः ॥ ३४ ॥ वानप्रस्थो दीक्षाभेदे कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा महा-
 व्रतं (सं) वर्धयेत् ॥ ३५ ॥ भिक्षुकैर्वा (को वा) नप्रस्थैर्बल्लोभवृद्धिवर्जै स्वशास्त्र-
 संस्कारार्थं स्वशास्त्रमस्कारार्थेति ॥ ३६ ॥

इति षसिष्टे षर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

(अथ द्विंशोऽध्यायः ।)

अथ षस्यं पुरुषो मिथ्या व्याकरणेन याज्यं वा याजयति अथनिग्राहं वा यति-
 गृह्णाति अथैवं वाऽश्नाति अनाचरणीयमेवाऽऽचरति तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति
 द्वे संज्ञके । न कुर्यादिति वाऽनेति कर्त्तव्यं इति, कुर्यादित्येव न सम्मान्युनिनिर्देशनात् ।

* इति षस्यं पुरुषो मिथ्या व्याकरणेन याज्यं वा याजयति अथनिग्राहं वा यति-
 गृह्णाति अथैवं वाऽश्नाति अनाचरणीयमेवाऽऽचरति तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति
 द्वे संज्ञके । न कुर्यादिति वाऽनेति कर्त्तव्यं इति, कुर्यादित्येव न सम्मान्युनिनिर्देशनात् ।

रति सर्व पाप्मानं तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजत, इति ॥ १ ॥ वाचाऽभिषस्तो
गोसवेनामिष्टुता यजेत ॥ २ ॥ तस्य निष्क्रयणानि जपस्तपो होम उपवासो दानमुप-
निषदो वेदादयो वेदान्ताः सर्वच्छन्द.संहिता मधून्यघमर्पणमथर्वशिरो रुद्राः पुरुष-
सूक्तं राजनि(न)रौहिणे सामनी कूपमाण्डानि पावमान्यः सावित्री चेति पावनानि
॥ ३ ॥ अधाप्युदाहरन्ति ॥ ४ ॥ वैश्वानरीं ब्रातपनीं पवित्रेष्टिं तथैव च । सकृदृती
मपुञ्जानः पुनाति दशपूरुषम्, इति ॥ ५ ॥ उपवासन्यायेन पर्याव्रतता फलभक्षता
भस्मयावको हिरण्यप्राशनं सोमपानमिति मेध्यानि ॥ ६ ॥ सर्वे शिलोच्चयाः सर्वाः
स्रवन्त्यः पुण्या हृदास्तीर्थान्मृपिनिवासगोष्ठपरिष्कन्धा इति देशाः ॥ ७ ॥ संवत्सरो
मासश्चतुर्विंशत्यष्टौ द्वादशाहः षडहस्त्र्यहोऽहोरात्र इति कालाः ॥ ८ ॥ एतान्येवाना-
देशे विकल्पेन क्रियेरन्, एनःसु गुरुषु गुरुणि लघुषु लघूनि ॥ ९ ॥ कृच्छ्राति-
कृच्छ्रौ चान्द्रायणमिति सर्वप्रायश्चित्तिः सर्वप्रायश्चित्तिरिति ॥ १० ॥

इति वसिष्ठे धर्मशारे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

(अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।)

ब्रह्मचारी चेत्स्त्रियमुपेयादरण्ये चतुष्पथे लौकिकेऽग्नौ रक्षोदैवतं गर्दभं पशुमालि-
भेत, नैर्ऋतं वा चरुं निर्वपेत्, तस्य जुहुयात्कामाय स्वाहा, कामकामाय स्वाहा,
निर्ऋत्यै स्वाहा, रक्षोदेवताभ्यः स्वाहेति ॥ १ ॥ एतदेव रेतसः प्रयत्नोत्सर्गे दिवा
स्वप्ने व्रतान्तरेषु वा समावर्तनात्तिर्यग्योनिव्यवाये ॥ २ ॥ शुक्रमृषभं दद्यात् ॥ ३ ॥
गां गत्वा शूद्रावधेन दोषो व्याख्यातः ॥ ४ ॥ ब्रह्मचारिणः शवकर्मणो व्रताभिवृ-
त्तिरन्यत्र मातापित्रोः ॥ ५ ॥ स चेद्व्याधीयीत कामं गुरोरुच्छिष्टं भेषजार्थं सर्वं
प्राश्नीयात् ॥ ६ ॥ गुरुमपुक्तयेन्म्रियेत त्रीन्कृच्छ्रांश्चरेद्गुरुः ॥ ७ ॥ ब्रह्मचारी चेन्मा-
समश्नीयादुच्छिष्टभोजनीयं कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा व्रतशेषं समापयेत् ॥ ८ ॥
श्राद्धसूतकभोजनेषु चैवम् ॥ ९ ॥ अकामतोपनतं मधु वाजसनेयके न दुष्यतीति
विज्ञायते ॥ १० ॥ न आत्मत्याग्यभिषस्तो भवति सपिण्डानां प्रेतकर्मच्छेदः ॥ ११ ॥

१ क. "ति सप्तपौरु" । २ क. "ण्या नयस्ती" । ३ व. "राशा ह" । ४ व. नैर्ऋत्यै । ५ क. "शुक्र-
मृषभं दद्यात् । शुक्रमलिह्यं गां दत्त्वा शूद्राय" ।

काष्ठजललोष्ठजलपाषाणशस्त्रविपरञ्जुभिर्य आत्मानमवसादयति, स आत्महा भवति ॥ १२ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १३ ॥ य आत्मत्यागिनः कुर्यात्स्नेहात्प्रेतक्रियां द्विजः । स तप्तकृच्छ्रसहितं चरेच्चान्द्रायणव्रतम्, इति ॥ १४ ॥ चान्द्रायणं परस्ताद्वक्ष्यामः ॥ १५ ॥ आत्महननाध्यवसाये त्रिरात्रम् ॥ १६ ॥ जीवन्नात्मत्यागी कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरेत्, त्रिरात्रं ह्युपसेन्नित्यं स्निग्धेन वाससा प्राणानात्मनि चाऽऽयम्य त्रिः पठेदघमर्षणमिति ॥ १७ ॥ अपि वैतेन कल्पेन गायत्रीं परिवर्तयेत् । अपि वाऽग्निमुपसमाधाय कूष्माण्डैर्जुहुयाद्धृतम् ॥ १८ ॥ यच्चान्यन्महापातकेभ्यः सर्वमेतेन पूयत इत्यथान्याचामेत् ॥ १९ ॥ अग्निश्च मा मन्युश्चेति प्रातर्मनसा पापं ध्यात्वोपूर्वाः सत्यान्ता व्याहृतीर्जपेदघमर्षणं वा पठेत् ॥ २० ॥ मानुषास्थि स्निग्धं स्पृष्ट्वा त्रिरात्रमाशौचमस्निग्धे त्वहोरात्रम् ॥ २१ ॥ शवानुगमने चैवम् ॥ २२ ॥ अधीयानानामन्तरा गमने त्वहोरात्रमभोजनम्, त्रिरात्रमभोजनम्, त्रिरात्रमभिषेको विवासश्चान्योन्येन ॥ २३ ॥ श्वमार्जारनकुलंशीघ्रगाणामहोरात्रम् ॥ २४ ॥ श्वकुक्कुटग्राम्यंसूकरकङ्कशृङ्गभासैपारावतमानुषैकाकोलूकमांसादने सप्तरात्रमुपवासो निष्पूरीषभावो घृतप्राशः पुनःसंस्कारश्च ॥ २५ ॥ ब्राह्मणस्तु शुना दष्टो नदीं गत्वा समुद्रगाम् । प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य ततः शुचिः, इति ॥ २६ ॥ कालोऽग्निर्मनसः शुद्धिरुदकार्कावलोकनम् । अविज्ञानं च भूतानां षड्विधा शुद्धिरिष्यते, इति ॥ २७ ॥ श्वचाण्डारूपतितोपस्पर्शने सचैलं स्नातः सद्यः पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ २८ ॥ पतितचाण्डौलशववहने त्रिरात्रं वाग्यता अनश्नन्त आसीरन्, सहस्रपरमं वा तदेभ्यसन्तः, पूता भवन्तीति विज्ञायते ॥ २९ ॥ एतेनैव गर्हिताध्यापकयाजका व्याख्याताः दक्षिणात्यागाश्च पूता भवन्तीति विज्ञायते ॥ ३० ॥ एतेनैवाभिदास्तो व्याख्यातः ॥ ३१ ॥ अथापरं भ्रूणहत्यायां द्वादशरात्रमवभक्षो द्वादशरात्रमुपवसेत् ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणमनृतेनाभिंशं (श)स्य पतनीयेनोपपतनीयेन वा मासमवभक्षः शुद्धवतीरावर्त्तयेत् ॥ ३३ ॥ अवभेधावभृथे वा गच्छेत् ॥ ३४ ॥ एतेनैव चाण्डालीव्यवायो व्याख्यातः ॥ ३५ ॥ अथापरः कृच्छ्रविधिः साधारणो व्यूढः ॥ ३६ ॥ अहः प्रातरर्हन्तमहरेकमयाचितम् । अहः पराकं तत्रैकमेवं चतुरही परा ॥ ३७ ॥

अनुग्रहार्थं विमाणां मनुर्धर्मभृतां वरः । बालवृद्धातुरेष्वेवं जिशुकुच्छ्रमुवाच ह ॥ ३८ ॥
अथ चान्द्रायणविधिः ॥ ३९ ॥ मासस्य कृष्णपक्षादौ ग्रासानद्याच्चतुर्दश । ग्रासाप-
चयभोजी स्यात्पक्षशेषं समापयेत् ॥ ४० ॥ एवं हि शुक्लपक्षादौ ग्रासमेकं तु भक्ष-
येत् । ग्रारोपचयभोजी स्यात्पक्षशेषं समापयेत् ॥ ४१ ॥ अत्रैव गायेत्रस्तामानि अपि
वा व्याहृतीर्जयेत् । ऐष चान्द्रायणो मासः पवित्रगृपिसंगतुतः ॥ ४२ ॥ अनादिष्टेष्टु
सर्वेषु प्रायश्चित्तं विधीयते विधीयत इति ॥ ४३ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

=====
(अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।)

अथातिकृच्छ्रः—॥ १ ॥ इयं प्रातस्तथा सायमयाचितं पराक इति कृच्छ्रः ॥ २ ॥
यावत्सकृदाददीत तावदश्रीयात्पूर्ववत्सोऽतिकृच्छ्रः ॥ ३ ॥ अन्धमक्षः स कृच्छ्रानि-
कृच्छ्रः ॥ ४ ॥ कृच्छ्राणां व्रतरूपाणि—॥ ५ ॥ श्मश्रुकेशान्नापयेद्भुवोऽक्षिणोम-
शिखावर्जं नैस्वाक्षिकृत्यैकवासा अनिन्दितभोजी सवृद्धैरुपनिन्दितं विषवणमुदरो-
पस्पशीं दण्डी कमण्डलुः स्त्रीशूद्रसंभाषणवर्जी स्थानामनशीलोऽस्तिष्ठेद्वाजावामीने-
त्याह भगवान्वसिष्ठः ॥ ६ ॥ स तद्यदेतद्धर्मशास्त्रं नापुत्राय नाशिष्याय नामं वस्म-
रोपिताय दद्यात् ॥ ७ ॥ सहस्रं दक्षिणा ऋषभैकादश गुरुपसाढो वा गुरुप्रसाढो
चेति ॥ ८ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

=====
(अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।)

अविख्यापितदोषाणां पापानां महतां तथा । सर्वेषां चोपपापानां बुद्धिं बह्व्याग्नयेपतः
॥ १ ॥ आहिताग्नेर्विनीतस्य वृद्धस्य विदुषोऽपि वा । तस्योक्तं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्त-
मितरे जनाः ॥ २ ॥ प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपैश्च । निर्यस्तः प्रवृत्तः पुन-
न्ते पातवेभ्यो न संशयः ॥ ३ ॥ प्राणायामान्पवित्राणि तप ह्यीः प्रणवः च
पवित्रपापिरासीनो ब्रह्म नैत्यकमभ्यसेत् ॥ ४ ॥ आर्चनं च मन्त्राः पुनः प्रणयान्
न्युनः पुनः । आलोमाग्राश्रवाश्राव तपस्तपस्तु उत्तमम् ॥ ५ ॥ निरोधश्चाप्यने-

+ एतद्धर्मो न विदित इति ॥ ६ ॥

१. ए. ए. १. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

वायुर्वायोरग्निरिह जायते । तापेनाऽऽपोऽथ जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥ ६ ॥
 न तां तीव्रेण तपसा न स्वाध्यायैर्न चेज्यया । गतिं गन्तुं द्विजाः शक्ता योगात्सं-
 प्राप्नुवन्ति याम् ॥ ७ ॥ योगात्संप्राप्यते ज्ञानं योगो धर्मस्य लक्षणम् । योगः परं
 तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा भवेत् ॥ ८ ॥ प्रणवे नित्ययुक्तः स्याद्व्याहृतीषु च
 सप्तसु । त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ ९ ॥ प्रणवाद्यास्तथा वेदाः
 प्रणवे पर्यवस्थिताः । वाङ्मयं प्रणवः सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥ १० ॥ एकाक्षरं
 परं ब्रह्म पावनं परमं स्मृतम् । सर्वेषामेव पापानां संकरे समुपस्थिते ॥ ११ ॥ अभ्या-
 सोदशसाहस्रः सावित्र्याः शोधनं महत् ॥ १२ ॥ सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं चि-
 रसा सह । त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते* स उच्यत इति ॥ १३ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

=====

(अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।)

प्राणायामान्धारयेन्नान्यो यथाविध्यतन्निद्रतः । अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति
 ॥ १ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यदह्नां कृतमैनसम् । आसीर्नः पश्चिमां संध्यां प्राणा-
 यामैर्व्यपोर्हति ॥ २ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यद्रात्र्या कृतमैनसम् । उत्तिष्ठन्पूर्वसंध्यां
 तु प्राणायामैर्व्यपोर्हति ॥ ३ ॥ *प्राणायामैर्य आत्मानं संयम्याऽऽस्ते पुनः पुनः । संदध्या-
 चाधिकैर्वाऽपि त्रिगुणैर्वा परं तु यः ॥ ४ ॥ सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु
 षोडश । अपि भ्रूणहनं मामात्पुनन्त्यहर्द्वयः कृताः ॥ ५ ॥ जप्त्वा कौत्समपेत्येत-
 द्वासिष्ठं चैन्युचं प्रति । सावित्रं शुद्धवन्त्यश्च सुरापोऽपि विशुध्यति ॥ ६ ॥ सकृ-
 द्जप्त्वाऽस्यवाभीयं शिवमंकरूपमेव च । सुवर्णमपहृत्यापि क्षणाद्भवति निर्मलः ॥ ७ ॥

* एतद्वचनं न विद्यते अ पुनर्न ।

हविष्यन्तीयमभ्यस्य नतमंह इतीति च । सूक्तं च पौरुषं जप्त्वा मुच्यते गुरु-
 त्यगः ॥ ८ ॥ अपि वाऽप्सु निमज्जानस्त्रिजपेदघमर्षणम् । यथाऽश्वमेधावभृथस्तादृशं
 मनुरध्वनीत् ॥ ९ आरम्भयज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः । उपांशुः स्याच्छ-
 तगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥ १० ॥ ये पाकयज्ञाश्चत्वारो विधियज्ञसमन्विताः ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ११ ॥ जप्येनैव तु संसिध्येद्ब्राह्मणो
 नात्र संशयः । कुर्यादन्यन्न वा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥ १२ ॥ जापिनां
 होमिनां चैव ध्यायिनां तीर्थवासिनाम् । न परिव्रजन्ति पापानि ये च स्नाताः
 शिरोव्रतैः ॥ १३ ॥ यथाऽग्निर्वायुना धृतो हविषा चैव दीप्यते । एवं जप्यपगो
 नित्यं ब्राह्मणः संग्रहीष्यते ॥ १४ ॥ स्वाध्यायाध्यायिना नित्यं नित्यं च प्रयता-
 त्मनाम् । जपतां जुह्वतां चैव विनिपातो न विद्यते ॥ १५ ॥ महस्तरमां देवीं शत-
 मध्यां दशावराम् । शुद्धिकामः प्रयुञ्जीत सर्वपापेष्वपि स्थितः ॥ १६ ॥ सन्नियो
 बाहुवीर्येण तरेदापदमात्मनः । धनेन वैश्यजुष्टौ तु जपैर्होमैर्द्विजोत्तमः ॥ १७ ॥
 यथाऽश्वा रथहीनाः स्यू रथो वाऽर्ध्वर्षिना यथा । एवं तपस्त्वविद्यस्य विद्या वाऽन्व-
 तपस्विनः ॥ १८ ॥ यथाऽन्नं मधुसंयुक्तं मधु वाऽन्नेन संयुतम् । एवं तपश्च विद्-
 च संयुक्तं भेषजं महत् ॥ १९ ॥ विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपनैश्चन्द्र-
 सदाऽपि पापकर्माणमेनो न प्रतियुज्यत एनो न प्रतियुज्यत इति ॥ २० ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

(अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।)

यद्यकार्यशतं साग्रं कृतं वेदश्च धार्यते । सर्वं तत्तस्य वेदादिद्वि-
 यथां वातबलो वह्निर्दहत्यार्द्रानपि द्रुमान् । तथा दहति वेदादिः
 दत्त्वाऽपि स इमाँल्लोकान्भुञ्जानोऽपि यतस्ततः । ऋग्वेदं
 किंचन ॥ ३ ॥

१ ख ग. च. 'मृ। जाप्ये' । २ क. 'दन्त्यन वा' । ३ क. 'अप्ये' । ४ क. 'अर्धया विना' । ५ क. 'ए' । ६ क. 'त' । ७ क. 'त' । ८ क. 'त' । ९ क. 'त' । १० क. 'त' । ११ क. 'त' । १२ क. 'त' । १३ क. 'त' । १४ क. 'त' । १५ क. 'त' । १६ क. 'त' । १७ क. 'त' । १८ क. 'त' । १९ क. 'त' । २० क. 'त' ।

न वेदवलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । अज्ञानाच्च प्रमादाच्च ददते कर्म नेतरत् ॥ ४ ॥
 तपस्तप्यति योऽरण्ये मुनिर्मूलफलाशनः । ऋचपेकां च योऽधीते तच्च तानि च तत्स-
 सम् ॥ ५ ॥ इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपवृंहयेत् । विभेत्यल्पश्रुताद्देवो मामयं प्रह-
 रिष्यति ॥ ६ ॥ वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या महायज्ञक्रियाक्रमः । नाशयत्याशु पापानि
 महापातकजान्यपि ॥ ७ ॥ वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः । तद्धि कुर्व-
 न्यथाशक्त्या प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ८ ॥ याजनाध्यापनाद्यौनात्तथैवासत्प्रतिग्र-
 हात् । विमेषु न भवेद्दोषो ज्वलनार्कसमो हि सः ॥ ९ ॥ शङ्कगस्थाने समुत्पन्ने
 अभोज्याभोज्यसंज्ञके । आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥ १० ॥ अक्षारल-
 वणां रूक्षां पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चलाम् । त्रिरात्रं शङ्खपुष्पं(र्ष्पीं) च ब्राह्मणः पयसा
 सह ॥ ११ ॥ पालाशविल्वपत्राणि कुशान्पद्मानुदुम्बरान् । काथयित्वा पिवेद्वा
 पस्त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ १२ ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्पिः कुशोदकम् । एकरा-
 त्रोपवासश्च श्वपाकमपि शोधयेत् ॥ १३ ॥ गोमूत्रं गोमयं चैव क्षीरं दधि घृतं तथा ।
 पञ्चरात्रं तदाहारः पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १४ ॥ यवान्विधिनोपयुञ्जानः प्रत्यक्षेणैव
 शुध्यति । विशुद्धभावे शुद्धाः स्युरशुद्धे तु सरागिणः ॥ १५ ॥ हविष्यान्प्रातराश-
 स्त्रीन्सायमाशांस्तथैव च । अयाचितं तथैव स्यादुपवासत्रयं भवेत् ॥ १६ ॥
 अथ चेत्वरते कर्तुं दिवसं मारुताशनः । रात्रौ जलाशये व्युष्टः प्राजापत्येन तत्समम्
 ॥ १७ ॥ सार्विज्यष्टसहस्रं तु जपं कृत्वोत्थिते रवौ । मुच्यते पातकैः सर्वैर्यदि नो ब्रह्महा
 भवेत् ॥ १८ ॥ या वै स्तेनः सुरापो वा भ्रूणहा गुरुतल्पगः । धर्मशास्त्रमधीत्यैव
 मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १९ ॥ दुरितानां दुरिष्टानां पापानां महतां तथा । कृच्छ्रं चान्द्रायणं
 चैव सर्वपापप्रणाशनम् ॥ २० ॥ एकैकं वर्धयेत्पिण्डं शुक्ले कृष्णे च हासयेत् ।
 अमावास्यां न भुञ्जीत एवं चान्द्रायणो विधिरेवं चान्द्रायणो विधिरिति ॥ २१ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

=====

(अथाष्टाविंशोऽध्यायः ।)

न स्त्री दुप्यति जारंण न विप्रो वेदकर्मणा । नाऽऽपो मूत्रपुरीषेण नाग्निर्दहन्धर्मणा ॥ १ ॥

१ क. 'नाहाना' । २ क. 'मूत्रपूमा' । ३ क. 'नले' । ४ क. 'ता व्यु' । ५ क. 'यच्छुक्ले कृष्णे
 चैव तु हरा' । ६ क. 'न. एष' । ७ क. 'न. विधि' । इति वा' । ८ क. 'न. 'द्वितिक' ।

स्वयं विप्रतिपन्ना वा यदि वा विप्रवासिता । बलात्कारोपभुक्ता वा चौरहस्तगताऽपि
 वा ॥ २ ॥ न त्याज्या दूषिता नारी नास्यास्त्यागो विधीयते । पुष्पकालमुपासीत
 ऋतुकालेन शुध्यति ॥ ३ ॥ स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् । मासि
 मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥ ४ ॥ पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्व-
 बह्विभिः । गच्छन्ति मानुषान्पश्चान्नैता दुष्यन्ति धर्मतः ॥ ५ ॥ तासां सोमोऽदद(दा)च्छीर्षं
 गन्धर्वः शिक्षितां गिरम् । अग्निश्च सर्वभक्षत्वं तस्मान्निष्कल्मषाः स्त्रियः ॥ ६ ॥ त्रीणि
 स्त्रियः(याः) पातकानि लोके धर्मविदो विदुः । भर्तुर्वधो भूणहत्या स्वस्य गर्भस्य
 पातनम् ॥ ७ ॥ वनसः प्रस्रवणे मेध्यः शकुनिः फलपातने । स्त्रियश्च रतिसंसर्गे श्वा
 मृगग्रहणे शुचिः ॥ ८ ॥ अजाश्वा मुखतो मेध्या गावो मेध्यास्तु पृष्ठतः । ब्राह्मणाः
 पादतो मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु सर्वतः ॥ ९ ॥ सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यह-
 मतः परम् । येषां जपैश्च होमैश्च पूयन्ते नात्र संशयः ॥ १० ॥ अघमर्पणं देवकृतं
 शुद्धवत्यस्तरत्समाः । कूपमाण्डानि पावमान्यो दुर्गा सावित्रिरेव च(?) ॥ ११ ॥
 अभीषेङ्गाः पदस्तोभाः सामानि व्याहृतीस्तथा(?) । भारुण्डानि च सामानि गायत्रं
 रैवतं तथा ॥ १२ ॥ पुरुषव्रतं न्यासं च तथा देवव्रतानि च । अँल्लिङ्गं चार्हस्पत्यं
 च चार्कसूक्तं मध्वचस्तथा ॥ १३ ॥ शतरुद्रियमथर्वशिरस्त्रिसुपर्णं महाव्रतम् । गोसूक्तं
 चाश्वसूक्तं च शुद्धः शुद्धेति सामनी ॥ १४ ॥ त्रीण्याज्यदोहानि रयंतरं च
 अग्नेव्रतं वामदेव्यं बृहच्च । एतानि जप्तानि पुनान्ति जन्तुञ्जातिस्मरत्वं लभते
 यदीच्छेत् ॥ १५ ॥ अग्नेरपत्यं भयमं सुवर्णं भूर्वेष्णवी सूर्यमुताश्च गावः ।
 तासामनन्तं फलमश्नुवीत यः काञ्चनं गां च महीं च दद्यात् ॥ १६ ॥ उपरुन्धन्ति
 दातारं गौरवः कनकं क्षितिः । अश्रोत्रियस्य विप्रस्य हस्तं दृष्ट्वा निराकृतेः ॥ १७ ॥
 वैशाख्यां पौर्णमास्यां च ब्राह्मणान्नाप्त पञ्च वा । तिलान्क्षौद्रेण संयुक्तान्कृष्णान्वा
 यटि वेतरान् ॥ १८ ॥ प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्तते । यावज्जीवकृतं पापं

१ क जायन्ते । २ क. 'वर्णो देवकृत शु' । ३ च 'अतीव' । ४ क. 'पद्मपदस्तो' । ५ च.
 'स्तोभा सा' । ६ च. 'तं च भार' । ७ क 'अल्लि' । ८ क 'दक्षमन्तस्व' । ९ च च 'गुह्यदीये
 सा' । १० क सामानि । ११ क द वा ।

तत्क्षणादेव नश्यति ॥ १९ ॥ सुवर्णनाभं कृत्वा तु सखुरं कृष्णमार्गणम् । तिलैः
प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २० ॥ ससुवर्णगुहा तेन सशैलवनकानना ।
चतुर्वक्त्रा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ २१ ॥ कृष्णाजिने तिलान्कृत्वा हिरण्यं
मधुसर्पिणी । ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतमिति सर्वं तरति
दुष्कृतमिति ॥ २२ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

(अथैकोनविंशोऽध्यायः ।)

दानेन सर्वकामानवाप्नोति ॥ १ ॥ चिरजीवित्वं ब्रह्मचारी रूपवान् ॥ २ ॥
अहिंस्युपपद्यते स्वर्गम् ॥ ३ ॥ अग्निप्रवेशाद्ब्रह्मलोकः ॥ ४ ॥ मौनात्सौभाग्यम्
॥ ५ ॥ नागाधिपतिरुदकवासौ ॥ ६ ॥ नीर्लजः क्षीणकोशः ॥ ७ ॥ तोयदः सर्व-
कामसमृद्धः ॥ ८ ॥ अन्नप्रदाता सुचक्षुः ॥ ९ ॥ स्मृतिमान्मेधावी सर्वतोऽभयदाता
॥ १० ॥ गोप्रयुक्ते सर्वतीर्थोपस्पर्शनम् ॥ ११ ॥ शय्यासनदानादन्तःपुराधिपत्यम्
॥ १२ ॥ छत्रदानाद्गृहलाभः ॥ १३ ॥ गृहप्रदो नगरमाप्नोति ॥ १४ ॥ उपानत्य-
दाता यानमासादयाति ॥ १५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति— ॥ १६ ॥ यत्किञ्चित्कुरुते पापं
पुरुषो वृत्तिकर्षि(र्षि)तः । अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥ १७ ॥ विप्रायाऽऽ-
चमनार्थं तु दद्यान्पूर्णं कमण्डलुम् । प्रेत्य तृप्तिं परां प्राप्य सोमपो जायते पुनः
॥ १८ ॥ अनडुहां सहस्राणां दानानां धुर्यवाहिनाम् । सुपात्रे विधिदत्तानां कन्या-
दानेन तत्समम् ॥ १९ ॥ त्रीण्याहुर्गतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती । आदि-
दानं हिरण्यानां विद्यादानं ततोऽधिकम् ॥ २० ॥ आन्यन्तिकफलप्रदं मोक्षसंसार-
मोचनम् । योगिनां संपन्नं विद्वानाचारमनुवर्तते ॥ २१ ॥ श्रद्धधानः शुचिर्दानो
धारयेच्छृणुयादपि । विद्याय सर्वपापानि नाकपृष्ठे महीर्यते इति नाकपृष्ठे महीर्यत
इति ॥ २२ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

(अथ त्रिशोऽध्यायः ।)

धर्मं चरन् माऽधर्मं सत्यं वदन् नानृतम् । दीर्घं पश्यन् मा ह्रस्वं परं पश्यन् माऽ-
 परम् ॥ १ ॥ ब्राह्मणो भवत्यग्निरग्निर्वै ब्राह्मण इति श्रुतेः ॥ २ ॥ तच्च कथम् ॥ ३ ॥
 तत्र सदो ब्राह्मणस्य शरीरं चेदिः संकल्पो यज्ञः पशुरात्मा रक्षणा बुद्धिः सदो मुखमा-
 हवनीयं नाभ्यामुदरोऽग्निर्गोर्हस्त्यः प्राणोऽध्वर्युरपानो होता व्यानो ब्रह्मा समान
 एद्भाताऽऽत्मेन्द्रियाणि यज्ञपात्राणि य एवं विद्वानिन्द्रियैरिन्द्रियार्थं जुहोतीति ॥ ४ ॥
 अपि च काठके विज्ञायते ॥ ५ ॥ अथाप्सुदाहरन्ति—॥ ६ ॥ पाति * त्राति च
 दातारमात्मानं चैव किल्बिषात् । वेदेन्धनसमृद्धेः हुतं विप्रमुखाग्निषु ॥ ७ ॥ न
 रक्षन्दते न व्यथन्ते न नमध्यापतेद्य यत् । वरिष्ठमग्निहोत्रास्तु ब्राह्मणस्य मुखे हुतम्
 ॥ ८ ॥ ध्यानाग्निः सन्त्योपचयनं क्षान्त्यर्थां पुष्टिश्रवं त्रिः पुरोडाशमर्हिसा च संतोषो
 यूपः कृच्छ्रं भूतेभ्योऽभयदाक्षिण्यं स्मृतिं कृत्वा कर्तुं मानसं याति क्षयं बुधः ॥ ९ ॥
 जीर्यन्ति जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः । जीवनाशा धनाशा च जीर्यतोऽपि
 न जीर्यति ॥ १० ॥ यां दुस्त्वजा दुर्मतिभिर्या न जीर्यति जीर्यतः । याऽसौ प्राणा-
 न्तिष्ठो व्याधिस्तां तृष्णा त्यजतः सुखमिति ॥ ११ ॥ नमोऽस्तु मित्रावरुणयोरुर्व-
 श्यात्मजाय शतयातवे वसिष्ठाय वसिष्ठायेति ॥ १२ ॥

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे त्रिशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

समाप्त्यर्थं वसिष्ठस्मृतिः ।

* आपत्वात्साधु ।

१ क. 'तथ य. व.' । २ न 'न्यादुति. सुवं हरी पु' । ३ च 'क्षिण्यमिति कु' ।
 भद्रमा' । ५ क. ना दुःखमा ।

वृद्धशातातपस्मृतिः ।

वृद्धशातातपप्रोक्तं स्मृतितन्त्रविनिश्चयम् । संक्षेपेण प्रवक्ष्यामि यावदर्थोपलब्धये ॥१॥ नदीतीरेषु गोष्ठेषु पुण्येष्वायतनेषु च । तत्र गत्वा शुचौ देशे ब्रह्मकूर्चं समाचरेत् ॥ २ ॥ पालाशं पद्मपत्रं वा ताम्रं वाऽथ हिरण्यम् । तत्र भुङ्क्ते त्रती नित्यं तत्पात्रं समुदाहृतम् ॥ ३ ॥ गायत्र्या चैव गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् । आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधि ॥ ४ ॥ तेजोऽसि शुक्रामित्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकम् । चतुर्दशीमुपोष्यैवं योऽमावस्यां समाचरेत् ॥ ५ ॥ गोमूत्रकं पलं दद्यादङ्गुष्ठार्धं तु गोमयम् । क्षीरं सप्तपलं दद्याद्दध्नस्त्रिपलमेव च ॥ ६ ॥ आज्यमेकपलं प्रोक्तं पलमेकं कुशोदकम् । एवं क्रमेण कर्तव्यं पञ्चगव्यं यथाविधि ॥ ७ ॥ सप्तपर्णाः शुभा दर्भा अच्छिन्नाग्राः समायताः । तैः समुद्धृतैर्होतव्यं देवताभ्यो यथाविधि ॥ ८ ॥ अग्नये सोमायेति इरावतीढं विष्णुरिति । विष्णोर्नुकं सुमित्रियान सुजानातकस्तथा (१) ॥ ९ ॥ एतासां देवताहुतीनां हुतशेषं तु यः पिबेत् । आलोड्य प्रणवेनैव निर्मथ्य प्रणवेन तु ॥ १० ॥ उद्धृत्य प्रणवेनैव पिबेच्च प्रणवेन तु । एवं कुर्वन्ब्रह्मकूर्चं मासे मासे च वै द्विजः । सर्वपापविशुद्धात्मा जायते नात्र संशयः ॥११॥ यस्त्वगम्यगतं पापं देहे तिष्ठति देहिनाम् । ब्रह्मकूर्चो दहत्पापं प्रदीपा (सा) प्रिरिवेन्धनम् ॥ १२ ॥ मूत्ररेतःसमुत्सर्गे मोहाद्भुङ्जीत वा क्वचित् । अत्रिरात्र तत्र कुर्वीत प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १३ ॥ मूत्रयिन्वा द्विजो मार्गे भ्रमतिभ्रंशाज्जलं पिबेत् । अहोरात्रोपितः स्नान्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १४ ॥ निगिरन्यादि मेहेन भुङ्क्ते वा मेहने कृते । अहोरात्रोपितः स्नान्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १५ ॥ भोजनस्य तु काले च योऽशुचिर्भवति द्विजः । भूमौ निक्षिप्य तं ग्रामं स्नान्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ॥१६॥

* अहोरात्रोपितं पापं यः पुनरेव " अहोरात्रोपितं पापं पञ्चगव्येन शुध्यति " इति ।

१. सा "विधिः" । २. सा. मूत्र । ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००. १०१. १०२. १०३. १०४. १०५. १०६. १०७. १०८. १०९. ११०. १११. ११२. ११३. ११४. ११५. ११६. ११७. ११८. ११९. १२०. १२१. १२२. १२३. १२४. १२५. १२६. १२७. १२८. १२९. १३०. १३१. १३२. १३३. १३४. १३५. १३६. १३७. १३८. १३९. १४०. १४१. १४२. १४३. १४४. १४५. १४६. १४७. १४८. १४९. १५०. १५१. १५२. १५३. १५४. १५५. १५६. १५७. १५८. १५९. १६०. १६१. १६२. १६३. १६४. १६५. १६६. १६७. १६८. १६९. १७०. १७१. १७२. १७३. १७४. १७५. १७६. १७७. १७८. १७९. १८०. १८१. १८२. १८३. १८४. १८५. १८६. १८७. १८८. १८९. १९०. १९१. १९२. १९३. १९४. १९५. १९६. १९७. १९८. १९९. २००. २०१. २०२. २०३. २०४. २०५. २०६. २०७. २०८. २०९. २१०. २११. २१२. २१३. २१४. २१५. २१६. २१७. २१८. २१९. २२०. २२१. २२२. २२३. २२४. २२५. २२६. २२७. २२८. २२९. २३०. २३१. २३२. २३३. २३४. २३५. २३६. २३७. २३८. २३९. २४०. २४१. २४२. २४३. २४४. २४५. २४६. २४७. २४८. २४९. २५०. २५१. २५२. २५३. २५४. २५५. २५६. २५७. २५८. २५९. २६०. २६१. २६२. २६३. २६४. २६५. २६६. २६७. २६८. २६९. २७०. २७१. २७२. २७३. २७४. २७५. २७६. २७७. २७८. २७९. २८०. २८१. २८२. २८३. २८४. २८५. २८६. २८७. २८८. २८९. २९०. २९१. २९२. २९३. २९४. २९५. २९६. २९७. २९८. २९९. ३००. ३०१. ३०२. ३०३. ३०४. ३०५. ३०६. ३०७. ३०८. ३०९. ३१०. ३११. ३१२. ३१३. ३१४. ३१५. ३१६. ३१७. ३१८. ३१९. ३२०. ३२१. ३२२. ३२३. ३२४. ३२५. ३२६. ३२७. ३२८. ३२९. ३३०. ३३१. ३३२. ३३३. ३३४. ३३५. ३३६. ३३७. ३३८. ३३९. ३४०. ३४१. ३४२. ३४३. ३४४. ३४५. ३४६. ३४७. ३४८. ३४९. ३५०. ३५१. ३५२. ३५३. ३५४. ३५५. ३५६. ३५७. ३५८. ३५९. ३६०. ३६१. ३६२. ३६३. ३६४. ३६५. ३६६. ३६७. ३६८. ३६९. ३७०. ३७१. ३७२. ३७३. ३७४. ३७५. ३७६. ३७७. ३७८. ३७९. ३८०. ३८१. ३८२. ३८३. ३८४. ३८५. ३८६. ३८७. ३८८. ३८९. ३९०. ३९१. ३९२. ३९३. ३९४. ३९५. ३९६. ३९७. ३९८. ३९९. ४००. ४०१. ४०२. ४०३. ४०४. ४०५. ४०६. ४०७. ४०८. ४०९. ४१०. ४११. ४१२. ४१३. ४१४. ४१५. ४१६. ४१७. ४१८. ४१९. ४२०. ४२१. ४२२. ४२३. ४२४. ४२५. ४२६. ४२७. ४२८. ४२९. ४३०. ४३१. ४३२. ४३३. ४३४. ४३५. ४३६. ४३७. ४३८. ४३९. ४४०. ४४१. ४४२. ४४३. ४४४. ४४५. ४४६. ४४७. ४४८. ४४९. ४५०. ४५१. ४५२. ४५३. ४५४. ४५५. ४५६. ४५७. ४५८. ४५९. ४६०. ४६१. ४६२. ४६३. ४६४. ४६५. ४६६. ४६७. ४६८. ४६९. ४७०. ४७१. ४७२. ४७३. ४७४. ४७५. ४७६. ४७७. ४७८. ४७९. ४८०. ४८१. ४८२. ४८३. ४८४. ४८५. ४८६. ४८७. ४८८. ४८९. ४९०. ४९१. ४९२. ४९३. ४९४. ४९५. ४९६. ४९७. ४९८. ४९९. ५००. ५०१. ५०२. ५०३. ५०४. ५०५. ५०६. ५०७. ५०८. ५०९. ५१०. ५११. ५१२. ५१३. ५१४. ५१५. ५१६. ५१७. ५१८. ५१९. ५२०. ५२१. ५२२. ५२३. ५२४. ५२५. ५२६. ५२७. ५२८. ५२९. ५३०. ५३१. ५३२. ५३३. ५३४. ५३५. ५३६. ५३७. ५३८. ५३९. ५४०. ५४१. ५४२. ५४३. ५४४. ५४५. ५४६. ५४७. ५४८. ५४९. ५५०. ५५१. ५५२. ५५३. ५५४. ५५५. ५५६. ५५७. ५५८. ५५९. ५६०. ५६१. ५६२. ५६३. ५६४. ५६५. ५६६. ५६७. ५६८. ५६९. ५७०. ५७१. ५७२. ५७३. ५७४. ५७५. ५७६. ५७७. ५७८. ५७९. ५८०. ५८१. ५८२. ५८३. ५८४. ५८५. ५८६. ५८७. ५८८. ५८९. ५९०. ५९१. ५९२. ५९३. ५९४. ५९५. ५९६. ५९७. ५९८. ५९९. ६००. ६०१. ६०२. ६०३. ६०४. ६०५. ६०६. ६०७. ६०८. ६०९. ६१०. ६११. ६१२. ६१३. ६१४. ६१५. ६१६. ६१७. ६१८. ६१९. ६२०. ६२१. ६२२. ६२३. ६२४. ६२५. ६२६. ६२७. ६२८. ६२९. ६३०. ६३१. ६३२. ६३३. ६३४. ६३५. ६३६. ६३७. ६३८. ६३९. ६४०. ६४१. ६४२. ६४३. ६४४. ६४५. ६४६. ६४७. ६४८. ६४९. ६५०. ६५१. ६५२. ६५३. ६५४. ६५५. ६५६. ६५७. ६५८. ६५९. ६६०. ६६१. ६६२. ६६३. ६६४. ६६५. ६६६. ६६७. ६६८. ६६९. ६७०. ६७१. ६७२. ६७३. ६७४. ६७५. ६७६. ६७७. ६७८. ६७९. ६८०. ६८१. ६८२. ६८३. ६८४. ६८५. ६८६. ६८७. ६८८. ६८९. ६९०. ६९१. ६९२. ६९३. ६९४. ६९५. ६९६. ६९७. ६९८. ६९९. ७००. ७०१. ७०२. ७०३. ७०४. ७०५. ७०६. ७०७. ७०८. ७०९. ७१०. ७११. ७१२. ७१३. ७१४. ७१५. ७१६. ७१७. ७१८. ७१९. ७२०. ७२१. ७२२. ७२३. ७२४. ७२५. ७२६. ७२७. ७२८. ७२९. ७३०. ७३१. ७३२. ७३३. ७३४. ७३५. ७३६. ७३७. ७३८. ७३९. ७४०. ७४१. ७४२. ७४३. ७४४. ७४५. ७४६. ७४७. ७४८. ७४९. ७५०. ७५१. ७५२. ७५३. ७५४. ७५५. ७५६. ७५७. ७५८. ७५९. ७६०. ७६१. ७६२. ७६३. ७६४. ७६५. ७६६. ७६७. ७६८. ७६९. ७७०. ७७१. ७७२. ७७३. ७७४. ७७५. ७७६. ७७७. ७७८. ७७९. ७८०. ७८१. ७८२. ७८३. ७८४. ७८५. ७८६. ७८७. ७८८. ७८९. ७९०. ७९१. ७९२. ७९३. ७९४. ७९५. ७९६. ७९७. ७९८. ७९९. ८००. ८०१. ८०२. ८०३. ८०४. ८०५. ८०६. ८०७. ८०८. ८०९. ८१०. ८११. ८१२. ८१३. ८१४. ८१५. ८१६. ८१७. ८१८. ८१९. ८२०. ८२१. ८२२. ८२३. ८२४. ८२५. ८२६. ८२७. ८२८. ८२९. ८३०. ८३१. ८३२. ८३३. ८३४. ८३५. ८३६. ८३७. ८३८. ८३९. ८४०. ८४१. ८४२. ८४३. ८४४. ८४५. ८४६. ८४७. ८४८. ८४९. ८५०. ८५१. ८५२. ८५३. ८५४. ८५५. ८५६. ८५७. ८५८. ८५९. ८६०. ८६१. ८६२. ८६३. ८६४. ८६५. ८६६. ८६७. ८६८. ८६९. ८७०. ८७१. ८७२. ८७३. ८७४. ८७५. ८७६. ८७७. ८७८. ८७९. ८८०. ८८१. ८८२. ८८३. ८८४. ८८५. ८८६. ८८७. ८८८. ८८९. ८९०. ८९१. ८९२. ८९३. ८९४. ८९५. ८९६. ८९७. ८९८. ८९९. ९००. ९०१. ९०२. ९०३. ९०४. ९०५. ९०६. ९०७. ९०८. ९०९. ९१०. ९११. ९१२. ९१३. ९१४. ९१५. ९१६. ९१७. ९१८. ९१९. ९२०. ९२१. ९२२. ९२३. ९२४. ९२५. ९२६. ९२७. ९२८. ९२९. ९३०. ९३१. ९३२. ९३३. ९३४. ९३५. ९३६. ९३७. ९३८. ९३९. ९४०. ९४१. ९४२. ९४३. ९४४. ९४५. ९४६. ९४७. ९४८. ९४९. ९५०. ९५१. ९५२. ९५३. ९५४. ९५५. ९५६. ९५७. ९५८. ९५९. ९६०. ९६१. ९६२. ९६३. ९६४. ९६५. ९६६. ९६७. ९६८. ९६९. ९७०. ९७१. ९७२. ९७३. ९७४. ९७५. ९७६. ९७७. ९७८. ९७९. ९८०. ९८१. ९८२. ९८३. ९८४. ९८५. ९८६. ९८७. ९८८. ९८९. ९९०. ९९१. ९९२. ९९३. ९९४. ९९५. ९९६. ९९७. ९९८. ९९९. १०००.

चाण्डालैः श्वपचैः स्पृष्टो विष्मूषे कुरुते द्विजः । त्रिरात्रं तत्र कुर्वीत भुक्तोच्छिष्टस्त-
 दाचरेत् ॥ १७ ॥ उदकया सूतिका चैव ह्यन्त्यजा स्पृशति द्विजम् । त्रिरात्रेणैव
 शुध्येत इति शातातपोऽब्रवीत् ॥ १८ ॥ रजस्वला यदा स्पृष्टा चाण्डालान्त्यजवा-
 यसैः । तावत्तिष्ठेन्निराहारा स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ १९ ॥ रजस्वले च द्वे नार्या-
 वन्योन्यं स्पृशतो यदि । सुवर्णपञ्चगव्येन स्नात्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ २० ॥ रज-
 स्वलायाः प्रेतायाः संस्कारादीनि नाऽऽचरेत् । ऊर्ध्वं त्रिरात्रतः स्नातां शवधर्मेण दाह-
 येत् ॥ २१ ॥ चाण्डालं पतितं व्यङ्गमुन्मत्तं शवमन्त्यजम् । शृगालं सूतिकां नारीं
 रजसा च परिष्कृताम् ॥ २२ ॥ श्वकुक्कुटवराहांश्च ग्राम्यान्स्पृशति मानवः । सचैलं
 सशिरः स्नात्वा तदानीमेव शुध्यति ॥ २३ ॥ अशुद्धः स्वयमप्येतानशुद्धांश्च यदा
 स्पृशेत् । विशुध्यत्युपवासेन शातातपवचो यथा ॥ २४ ॥ उच्छिष्टं स्पृशते विभो यदाऽ-
 शुद्धं च मानवः । अहोरात्रोपितः स्नात्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २५ ॥ आदित्येऽ-
 स्तमिते राज्ञावस्पृश्यं स्पृशते यदि । भगवन्त्येन शुद्धिः स्यात्तन्मे ब्रूहि विनिश्चितम्
 ॥ २६ ॥ अनस्तमित आदित्ये संगृहीतं तु यज्जलम् । तेन सर्वात्मना शुद्धिः शव-
 स्पृष्टं न शुध्यति ॥ २७ ॥ स्वाभिप्रायकृतं कर्म यत्किञ्चिज्ज्ञानवर्जितम् । पीडाधर्मेण
 बालानां तत्सर्वं निष्प्रयोजनम् ॥ २८ ॥ विना धर्मेण शास्त्रेण प्रायश्चित्तं प्रदीयते ।
 न तेन शुद्धिमाप्नोति प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ २९ ॥ अनधीत्य धर्मशास्त्रं प्रायश्चित्तं
 ददाति यः । प्रायश्चित्ती भवेत्पूतस्तत्पापं पर्षदं व्रजेत् ॥ ३० ॥ गोभूहिरण्यहरणे
 स्त्रीसंबन्धकृतेषु च । यमुद्दिश्य त्यजेत्प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥ ३१ ॥ अथ कश्चि-
 त्प्रमादेन म्रियतेऽग्न्युदकादिभिः । तस्याऽऽशौचं विधातव्यं कर्तव्या चोदकक्रिया ॥ ३२ ॥
 ऋतौ तु गर्भशङ्कायां स्नानं भैथुनिनः स्मृतम् । ऋतुं विना यदा गच्छेच्छौचं मूत्र-
 पुरीषवत् ॥ ३३ ॥ तावदेवाशुची स्यातां दंपती शयनं गतौ । शयनादुत्थिता
 नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान् ॥ ३४ ॥ उच्छिष्टं संस्पृशेद्यस्तु श्लेक एव स

१ य 'रिहृता' । २ क ग घ. 'लं शिरसा स्ना' । ३ य 'प्रो मयं शूद्रो च मानयान् । अ' । ४
 यथा शुद्धं च मानव । अ' । ५ ख. 'दि' शुना स्पृष्टं तु यर्मेत् । स्ना' । ६ ख. न 'त' । हावेतापु'

दुष्यति । तं स्पृष्ट्वाऽन्यं(न्यो)न दुष्येत सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ ३५ ॥ शोधितानां तु पात्राणां यद्येकमुपहन्यते । तावन्मात्रस्य तच्छौचं नेतरेषामिति स्थितिः ॥ ३६ ॥ पिण्याकाश्चैव तैकाम्बु सक्तवः प्रतिवासगम् । एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रसौम्योऽयमुच्यते ॥ ३७ ॥ एषामेव त्रिरभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम् । तुलापुरुष इत्येष त्रैयः पञ्चदशाहिकः ॥ ३८ ॥ पिण्डयज्ञकृता देयं प्रेतायान्नं दिनत्रयम् । जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं क्षीरं च मृन्मये ॥ ३९ ॥ मृताहनि तु कर्तव्यं प्रतिमासं तु वत्सरम् । प्रतिवत्सरं चैवमाद्यमेकादशेऽहनि ॥ ४० ॥ मातुः सपिण्डीकरणं कथं कार्यं भवेत्सुतैः । पितामह्या सहैवास्याः सपिण्डीकरणं स्मृतम् ॥ ४१ ॥ मातुलैनैव गोत्रेण यावत्तस्याः सपिण्डता । भार्यायां संस्थितायां तु सपिण्डीकरणान्तिकम् ॥ ४२ ॥ पितुः सा भजते गोत्रमूर्ध्वं तु पतिपेतृकम् । इति प्रोक्तं पुराविद्भिर्धर्मशास्त्रानुसारतः ॥ ४३ ॥ सर्ववर्णासु नारीषु ये स्युर्विप्रस्य बान्धवाः । तेपामाशौचं विप्रस्य दशाहं सूतकं भवेत् ॥ ४४ ॥ पूर्वपातस्थितानां तु षड्भिस्तु पृथगेव च । यद्येकजाता बहवः पृथक्क्षेत्राः पृथक्स्थिताः ॥ ४५ ॥ एकपिण्डः पृथक्स्थो यैस्तं पिण्डं त्रिषु वर्तयेत् । एवं सपिण्डि(ण्ड)ता कार्या सर्वदैव विचक्षणैः ॥ ४६ ॥ नाभिमात्रे जले स्थित्वा चिन्तयेद्दूर्ध्वमानसः । आगच्छन्तु मे पितरः प्रतिगृह्णन्तु तज्जलम् ॥ ४७ ॥ पितरः पतते तोयं भाजने मुखनिःसृतम् । अभोज्यान्नं विजानीयाद्भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ४८ ॥ हस्तदत्तं तु यत्तोयं लवणं व्यञ्जनानि च । तद्वातुर्नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुञ्जीत किलिपम् ॥ ४९ ॥ पात्रे तु मृन्मये यस्तु श्राद्धे वै भोजयेद्विजान् । अन्नदाता पुरोधता भोक्ता च नरकं व्रजेत् ॥ ५० ॥ श्राद्धे भुक्त्वा य उच्छिष्टं वृषलाय प्रयच्छति । स गच्छेन्नरकं घोरं तिर्यग्योनौ च जायते ॥ ५१ ॥ आसनाखण्डपादो वा वस्त्रार्थमाहतोऽपि वा । मुखेन फूत्कृतं भुङ्क्ते भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ५२ ॥ मुखपर्युषितो नित्यं देवतास्त्वं चयेत्तु यः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रकुर्यादन्तधावनम् ॥ ५३ ॥ नेत्राञ्जनं सताम्बूलं सिन्दूरं रक्तवींससी । विभृयात्सोपवासाऽपि सर्वदा भर्तृवृद्धये ॥ ५४ ॥ गन्धालंकारवस्त्राणि धूपमाल्यानुलेपनम् । उपवासे न दुष्यन्ति दन्तधावनमञ्जनम् ॥ ५५ ॥

१ क. ग. घ. ङ. शौ-गेता । २ क. ग. ङ. वक्त्राम्बु । ३ ख. 'र्यायाः संस्थितायास्तु स । ४ ख. ' । ५ ख. 'त । प्रथमे । ६ क. ग. घ. ङ. 'यस्ते पिण्डत्रिषु वर्तते । ए' । ७ च. 'दत्तास्तु यं व्यञ्जनादिकम् । त' । ८ च श्राद्धं । ९ क. ग. 'चैयत्रत । त' । १० क. ग. घ. ङ. ' ।

दन्तकाष्ठममावास्यां चतुर्दश्यां च मैथुनम् । हन्ति सप्त कुलान्कृत्वा तैलाभ्यङ्गं तथा
 व्रती ॥ ५६ ॥ षष्ठ्यष्टम्यौ पञ्चदशी पक्षद्वयचतुर्दशी । आयुः संहरते पापात्तैले मांसे
 क्षुरे भगे ॥ ५७ ॥ मूत्रपुरीषकरणाच्छुकाकस्पर्शे सचैलं स्नानं महाव्याहृतिहोमश्च ॥ ५८ ॥
 कुमारप्रसवे नाड्यामाच्छिन्नायां गुडघृतनहिरण्यवस्त्रैर्भावरणप्रतिग्रहे न दोषः स्यात्-
 दहनीत्येके ॥ ५९ ॥ अनग्निरनैकेतः स्यान्निपात्रावरणो मुनिः । यत्रास्तमितशायी
 च सर्वभूतानुकम्पकः ॥ ६० ॥ निगृहीतेन्द्रियग्रामो यत्र तत्र वसेन्नरः । तत्र तस्य
 कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्कराणि च ॥ ६१ ॥ द्रव्येणान्यायलब्धेन यः करोत्यु(त्पौ)-
 ध्वदैहिकम् । नासौ फलमवाप्नोति तस्यार्थस्य दुरागमात् ॥ ६२ ॥ आहिताग्निस्तु
 यो विप्रः शूद्राक्षान् निवर्तते । पञ्चैतानि प्रणश्यान्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽग्नयः ॥ ६३ ॥
 काम जानामि ते मूलं संकल्पात्किल जायसे । संकल्पं न करिष्यामि मूलच्छिन्नो
 भविष्यसि ॥ ६४ ॥ उत्थायोत्थाय वोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् । मरणव्याधिशो-
 कानां किमद्य निपातिष्यति ॥ ६५ ॥ स्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चाऽऽपराह्निकम् ।
 न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं चास्य न वाऽकृतम् * ॥ ६६ ॥ यः स्त्रीणां न त्यजे-
 त्त्रैगमुत्तरोत्तरलोलुभिः । पुरो दीर्घो पदन्यासैश्छायां सायंतनीमिव ॥ ६७ ॥ सुच्छ-
 न्दयनजातेन शाकेनापि प्रमुच्यते । इति बुद्ध्या समस्ताद्यैः कः कुर्यादसमञ्जसम् ॥ ६८ ॥

इति श्रीवृद्धशातातपसिप्रोक्ता वृद्धशातातपस्मृतिः समाप्ता ।

समाप्तेयं वृद्धशातातपस्मृतिः ।

* इत उत्तरं वचनद्वयं खे पुस्तके न विद्यते ।

१ क. ग. घ. "तैले मांसे क्षुरे भवेत् । नू" । २ व. "यस्मात्" । ३ क. ग. घ. "रहितेन तत्पा" ।
 ४ क. ग. घ. ह. "अग्नेरे हस्तरोत्तार" । ५ व. "व । स्वच्छ" । ६ न. "मुद्रया समस्ताये" ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

वृद्धहारीतस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

*यस्य द्विरद्वयवत्राद्याः पारिषाद्याः (पदाः) परःशतम् । विघ्नं विघ्नन्ति भय-
(ज) तां विष्वक्सेनं तमाश्रये ॥ १ ॥ हरिः ॐ । अम्बरीषस्तु तं गत्वा हारी-
तस्याऽऽश्रमं नृपः । ववन्दे तं महात्मानं बालार्कसदृशप्रभम् ॥ २ ॥ संपृष्टः कुश-
लस्ते(लं ते) न पूजितः परमासने । उपविष्टस्ततो विप्रमुवाच नृपनन्दनः ॥ ३ ॥
भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्ववेदविदां वर । पृच्छामि त्वां महाभाग परमं धर्ममव्ययम् ॥ ४ ॥
कथं वर्णाश्रमाणां तु नित्यनैमित्तिकां क्रिया । कर्तव्या मुनिशोर्दूलं नारीणां च
नैरस्य च ॥ ५ ॥ स्वरूपं जीवपरयोः कथं मोक्षपदस्य च । तत्प्रोप्तिसाधनं ब्रह्मन्व-
क्तुमर्हसि सुव्रत ॥ ६ ॥ एवमुक्तस्य (क्तः स) विप्रर्षिस्तेन राजर्षिणा तदा । उवाच
परमप्रीत्या नैमस्कृत्य जनार्दनम् ॥ ७ ॥ हारीत उवाच-शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि
सर्ववेदोपबृंहितम् । यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं पृच्छतो मम भूपते ॥ ८ ॥
तद्वचीमि परं धर्मं शृणुष्वैकाग्रमानसः । सर्वेषामेव देवानामिनादिः पुरुषोत्तमः ॥ ९ ॥
ईश्वरस्तु स एवास्य जगतः प्रभुरव्ययः । नारायणो वासुदेवो विष्णुर्ब्रह्माऽच्युतो
हरिः । स्रष्टा धाता विधाता च स एव परमेश्वरः ॥ १० ॥ हिरण्यगर्भः सविता
गुणभृन्निर्गुणोऽव्ययः । परमात्मा परं ब्रह्म परं ज्योतिः परात्परः ॥ ११ ॥ इन्द्रः प्रजा-
पतिः सूर्यः शिवो वह्निः सनातनः । सर्वात्मकः सर्वसुहृत्सर्वभृद्भूतवाह(भाव)नः ॥ १२ ॥
यमी च भगवान्कृष्णो मुकुन्दोऽनन्त एव च । यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा ब्रह्मण्यो ब्रह्मण-
स्पतिः ॥ १३ ॥ स एव पुण्डरीकाक्षः श्रीशो नाथोऽधिपो महान् । सहस्रमूर्धा
विश्वात्मा सहस्रकरपादवान् ॥ १४ ॥

* एतद्वचनं न ख. पुस्तके ।

१ ख झृहि । २ ख. "त्तिकाः क्रियाः । क" । ३ य. नृपस्य । ४ ख. "पयस्य । ५ ख "प्राप्तेः
। ६ क. नमः कृत्वा । ७ क भूतले । ८ ख "वान्यो जगतो विभु" । ९ क. "रि. । ईश्वरस्तु स" ।
क श्रीभृदीलादि" ।

यद्वत्त्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः । चतुर्भिः शोभनोपायैः साध्योऽयं स महा-
त्मभिः ॥ १५ ॥ तुरीयपदयोर्भक्त्या सुसिद्धः समुदाहृतः । तं स्वी कुर्वन्ति विद्वांसः
स्वस्वरूपतया सदा ॥ १६ ॥ नैसर्गिकं हि सर्वेषां दास्यमेव हरेः सदा । स्वाम्यं
परस्वरूपस्य दास्यं जीवस्य सर्वदा । प्रकृत्या त्वात्मनो रूपं स्वाम्यं दास्य-
मिति स्थितिः ॥ १७ ॥ दास्यमेव परं धर्मं दास्यमेव परं हितम् । दास्येनैव भवेन्मु-
क्तिरन्यथा निरयं ब्रजेत् ॥ १८ ॥ विष्णोर्दास्यं परा भक्तिर्येषां तु न भवेत्कचित् ।
तेषामेव हि संसृष्टं निरयं ब्रह्मणा नृप ॥ १९ ॥ नारायणस्य दासा ये न भवन्ति
नराधमाः । जीवन्त एव चाण्डाला भविष्यन्ति न संशयः ॥ २० ॥ तस्मादास्यं
परां भक्तिमालम्ब्य नृपसत्तम । नित्यनैमित्तिकं सर्वं कुर्यात्प्रतीत्यै हरेः सदा ॥ २१ ॥
तस्य स्वरूपं रूपं च गुणांश्चापि विभूतयः । ज्ञात्वौ समर्चयेद्विष्णुं यावज्जीवमतन्द्रितः
॥ २२ ॥ तमेव मनसा ध्यायेद्वाचा संकीर्तयेत्प्रभुम् । जपेच्च जुहुयाद्भक्त्योत्तमं (क्तस्त)-
द्वानेकविलक्षणम् ॥ २३ ॥ शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं दास्यलक्षणम् । तन्नामक-
रणं चैव वैष्णवं तदिहोच्यते ॥ २४ ॥ अवैष्णवास्तु ये विप्रा पापेण्डारते नराधमाः ।
तेषां तु नरके वासः कल्पकोटिशतैरपि ॥ २५ ॥ तापादिपञ्चसंस्कारी मन्त्ररत्ना-
र्थतत्त्ववित् । वैष्णवः स जगत्पूज्यो याति विष्णोः परं पदम् ॥ २६ ॥ अचक्रधारी
यो विप्रो बहुवेदश्रुनोऽपि वा । स जीवन्नेव चाण्डालो मृतो निरयमाप्नुयात् ॥ २७ ॥
तस्मात्तापादिसंस्काराः कर्तव्या धर्मकाङ्क्षिणा । अयमेव परो धर्मः प्रधानः सर्व-
कर्मणाम् ॥ २८ ॥

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ^१ वैष्णवधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कारप्रति-
पादनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

अम्बरीष उवाच—भगवन्वैष्णवाः पञ्च संस्काराः सर्वकर्मणाम् । प्रधानमिति
यच्चोक्तं सर्वैरपि महर्षिभिः । तद्विधानं ममाऽऽचक्ष्व विस्तरेणैव सुव्रत ॥ १ ॥ हारीत
उवाच—शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि निर्मला वैष्णवीः क्रियाः । यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं
वसिष्ठान्नेत्रैश्च वैष्णवैः ॥ २ ॥ संस्काराणां तु सर्वेषामायं चक्रादिधारणम् । तत्कर्तव्यं
हि सर्वेषां विधिना वै द्विजन्मनाम् ॥ ३ ॥

१ क 'श्रीयोपरयो' । २ ग 'स्त्रियोऽयमुदा' । ३ ख. 'रूप स्यादास्य' । ४ क 'दा । प्राक्प्रत्य-
गात्मनो । ५ क 'त्वा परम' । ६ क 'प्रकृत्या वै' । ७ ख 'पि । तदादिवर्षसंचारी । ८ क. 'नः दासा-
जग' । ९ ख. 'स्मात्ते हरिंस' । १० ख 'तौ विशिष्टय' । ११ ख 'प्लवाः किं' ।

आचार्यं संश्रयेत्पूर्वमनघं वैष्णवं द्विजम् । शुद्धसत्त्वगुणोपेतं नवेज्याकर्मकारकम् ॥ ४ ॥ सत्संप्रदायसंयुक्तं मन्त्ररत्नार्थकोविदम् । ज्ञानवैराग्यसंपन्नं वेदवेदाङ्गपारगम् ॥ ५ ॥ शासितारं सदाचारैः सर्वधर्मविदां वरम् । महाभागवतं विप्रं सदाचारनिषेव-
(वि)णम् ॥ ६ ॥ आलोक्य सर्वशास्त्राणि पुराणानि च वैष्णवः । तदर्थमाचरेद्यस्तु-
स आचार्यं ईतीरितः ॥ ७ ॥ आस्तिक्यमानसं सद्भिरुपेतं धर्मवत्सलम् । श्रवणं
सदाचारं गुरुशुश्रूषतत्परम् ॥ ८ ॥ संवत्सरं परीक्ष्यार्थं तं शिष्यं शासयेद्गुरुः । तस्याऽऽ-
दौ पञ्च संस्कारान्कुर्यात्सम्यग्विधानतः ॥ ९ ॥ प्रातः स्नात्वा शुचौ देशे पूजयित्वा
जनार्दनम् । स्नातं शिष्यं समानीय तेनैव सह देशिकः ॥ १० ॥ स्नाप्य पञ्चामृतैर्ग-
व्यैश्चक्रादीनर्जयेदथ । पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ ११ ॥ तत्तत्प्रकाशकैर्म-
न्त्रैरर्चयेत्पुरतो हरेः । स्त्रीणां होमं प्रकुर्वीत इध्माधानादिपूर्वकम् ॥ १२ ॥ पौरुषेण
तु सूक्तेन पायसं घृतमिश्रितम् । आज्येन मूलमन्त्रेण हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ॥ १३ ॥
वैष्णव्या चैव गायत्र्या जुहुयात्प्रयतो गुरुः । पश्चादग्नौ विनिक्षिप्य चक्राद्यायुध-
पञ्चकम् ॥ १४ ॥ पूजयित्वा सहस्रारं ध्यात्वा तद्वह्निमण्डले । षडक्षरेण जुहुया-
दाज्यं विंशतिसंख्यया ॥ १५ ॥ सर्वैश्च हेतिमन्त्रैश्च एकैकाज्याहुतिं कृत्वा । ततः
प्रदक्षिणं कृत्वा सशिष्यो वह्निमात्मवान् ॥ १६ ॥ नमस्कृत्वा (त्य) ततो विष्णुं
जप्त्वा मन्त्रं वरं शुभम् । प्राङ्मुखं तु समासीनं शिष्यमेकाग्रचेतसम् ॥ १७ ॥ प्रत-
पेच्चक्रशङ्खादिहेतिभिर्मन्त्रमुच्चरन् । दक्षिणे तु भुजे चक्रं वामांसे शङ्खमेव च ॥ १८ ॥ गदां च
भालमध्ये तु हृदये नन्दकं तथा । मस्तके तु तथा शार्ङ्गमङ्कयोद्विमलं तथा ॥ १९ ॥
पश्चात्प्रक्षाल्य तोयेन पुनः पूजां समाचरेत् । होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान्भोजयेत्ततः
॥ २० ॥ एवं तापक्रिया कार्या वैष्णवी कल्मषापहा । प्रधानं वैष्णवं तेषां ताप-
संस्कारमुत्तमम् ॥ २१ ॥ तापसंस्कारमात्रेण परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥ केचित्तु
चक्रशङ्खा द्वौ प्रतप्तौ बाहुमूलयाः । धारयन्ति महात्मानश्चक्रमेकं तु चापरे ॥ २३ ॥ वैष्ण-
वानां तु हेतीनां प्रधानं चक्रमुच्यते । तेनैव बाहुमूले तु प्रतप्तेनाङ्गयेद्बुधः ॥ २४ ॥ जाते
पुत्रे पिता स्नात्वा होमं कुर्याद्विधानतः । तेनाग्निनैव संतप्तचक्रेण भुजमूलयोः ॥ २५ ॥

१ क. ग. 'वर्मनायं व' । २ ख. 'चार्यं स' । ३ ख. उदाहृतः । ४ ख. 'रं प्रतीक्ष्याम तं' । ५ क.
१६ ख. अग्नौ । ७ क. 'मू. प्रजपे' । ८ ख. 'सदाहरी द्वौ हे' । ९ ख. 'क्रियाः कार्याः
कल्मषापहाः । प्र' ।

अङ्कयित्वा शिशोः पश्चान्नाम कुर्याच्च वैष्णवम् । पश्चात्सर्वाणि कर्माणि कुर्वीतास्य
विधानतः ॥ २६ ॥ अङ्कयित्वा न चक्रेण यत्किञ्चित्कर्म संचरेत् । तत्सर्वं याति
वैकल्यमिष्टापूर्तादिकं नृप ॥ २७ ॥ कारयेन्मन्त्रदीक्षायां चक्राद्याः पञ्च हेतयः । चक्रं
वै कर्मसिद्ध्यर्थं जातकर्मणि धारयेत् ॥ २८ ॥ *अचक्रधारी विप्रस्तु सर्वकर्मसु
गर्हितः । अवैष्णवः समापन्नो नरकं चाधिगच्छति ॥ २९ ॥ चक्रादिचिह्नरहितं
प्राकृतं कलुषान्वितम् । अवैष्णवं तु तं दूराच्छृपाकमिव संत्यजेत् ॥ ३० ॥ अवै-
ष्णवस्तु यो विप्रः श्वपाकादधमः स्मृतः । अश्राद्धेयो ह्यपाङ्क्तयो रौरवं नरकं
व्रजेत् ॥ ३१ ॥ अवैष्णस्तु यो विप्रः सर्वधर्मयुतोऽपि वा । स पापण्डेति वि(ण्ड इति)
ज्ञेयः सर्वकर्मसु नार्हति ॥ ३२ ॥ तस्माच्चक्रं विधानेन तप्तं वै धारयेद्द्विजः । सर्वा-
श्रमेषु वसतां स्त्रीणां च श्रुतिचोदनात् ॥ ३३ ॥ अनायुधासो असुरा अदेवा इति
वै श्रुतिः । चक्रेण तामपवप इत्यृचा समुदीरितम् ॥ ३४ ॥ अपेत्यमङ्कमित्युक्तं
वैपेति श्रवणं तथा । तस्माद्वै तप्तचक्रस्य चाङ्कनं मुनिभिः स्मृतम् ॥ ३५ ॥ पवित्रं
विततं ब्राह्मं प्रभोर्गात्रे तु धारितम् । श्रुत्यैव चाङ्क्येद्गात्रे तद्ब्रह्म समर्वाप्यते ॥ ३६ ॥
येत्ते पवित्रमर्चिष्यम(पि अ)ग्रे विततमन्तरां । ब्रह्मेति निहितं नैव ब्रह्मणो(णः) श्रुतिवृंहि-
तम् ॥ ३७ ॥ पवित्रमिति चैवाग्निरग्निर्वै चक्रमुच्यते । अग्निरेव सदैवसारः सहस्रा(स्र)नेमि-
रुच्यते ॥ ३८ ॥ नेमितप्ततनुः सूर्यो ब्रह्मणा समतां व्रजेत् । यत्ते पवित्रमर्चिषि अग्रे तेन
पुनीहि नः ॥ ३९ ॥ दक्षिणे तु भुजे विप्रो विभृयाद्वै सुदर्शनम् । सव्ये तु शङ्खं विभृयादिति
वेदविदो विदुः ॥ ४० ॥ इत्यादिश्रुतिभिः प्रोक्तं विष्णोश्चक्रस्य धारणम् । पुराणे-
ष्वितिहासेषु सात्त्विकेषु स्मृतिष्वपि ॥ ४१ ॥ शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणं नृप ।
यः श्राद्धे भोजयेद्विप्रः पितॄणां तस्य दुर्गतिः ॥ ४२ ॥ शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिचिह्नैः
भ्रियतैर्भैरवैः । रहितः सर्वधर्मेभ्यश्च्युतो नरकमाप्नुयात् ॥ ४३ ॥ रुद्रार्चनं त्रिपुण्ड्रस्य
धारणं यत्र दृश्यते । तच्छू(स शू)द्राणां विधिः प्रोक्तो न द्विजानां कदाचन ॥ ४४ ॥
प्रतिलोमानुलोमानां दुर्गागणसुभैरवाः । पूजनीया र्थैर्यार्हेण बिल्वचन्दनधारणम् ॥ ४५ ॥

× एतदर्थं न क पुस्तके ।

१ स. वैकल्य* । २ स. वा । गवां दण्डति वि* । ३ क. *गतमवयवकपवि* । ४ स. *मुदाहृत* ।
५ क. *क्षपेत्यकनामि* । ६ क. दयेतिभावणं । ७ स. धुम् । ८ स. वासवे । ९ क. दक्षपदित्रम-
र्चिष्यानि विततमन्त* । १० क. *रा । पुनीहि तेनैव नरब्रह्मणोऽनु* । ११ क. *एतत्ते नेमिनातप्ततनुर्जो ब्रा-
ह्मणोऽस्य* । १२ स. प्रणु* । १३ स. *विष्यममेतु न सुनिहित* । १४ क. *वेने दि* । १५ क. *लोमाध-
नाङ्गुणादपनै* । १६ स. नदार्हे* । १७ क. *धारिणाम् ।

यक्षराक्षसभूतानि विद्याधरगणार्त्तथा । चाण्डालानामर्चनीया मद्यमांसनिषेव (वि)
 णाम् । स्ववर्णविहितं धर्ममेवं ज्ञात्वा समाचरेत् ॥ ४६ ॥ च्छार्चनाद्वात्मनस्तु
 शूद्रेण समतां व्रजेत् । यद्यभूतार्चनात्सयश्चाण्डालत्वमवाप्नुयात् ॥ ४७ ॥ न भस्म
 भारयेद्विभः परमापहतोऽपि वा । मोहाद्वै विभृयायो वै स सुरापो भवेद्भुवम् ॥ ४८ ॥
 तिर्यक्पुण्ड्रधरं विभ्रं षट्कारधरं तथा । श्वपार्कमिव नेषेत न संभाषेत कुत्रचित्
 ॥ ४९ ॥ तस्माद्विजातिभिर्धर्ममूर्ध्वपुण्ड्रं विधानतः । मृदा शुभ्रेण सततं सान्तरालं
 मनोहरम् ॥ ५० ॥ स्नात्वा शुद्धेऽपि पूर्वाह्ने विष्णुमभ्यर्च्य देशिकः । स्नानं शिष्यं
 समाहूय होमं कुर्वीत पूर्ववत् ॥ ५१ ॥ परोमात्रेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् ।
 कृत्वाऽयं मूलमन्त्रेण शतमष्टोत्तरं घृतम् ॥ ५२ ॥ स्थण्डिले तु ततः पश्चान्मण्डलानि
 चैयाक्रमम् । दिक्ष्वष्ट मध्ये चत्वारि विन्यसेत्पुरतो हरेः ॥ ५३ ॥ त्रिलिखेत्तत्र
 गुण्डादि विस्तारायामभेदतः । तेष्वर्चयेत्ततो धीमान्केशवादीननुक्रमात् ॥ ५४ ॥ तत्र
 तत्र च तन्मूर्तिं ध्यात्वा मन्त्रैः समर्चयेत् । गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैवार्चयेद्भुतम्
 ॥ ५५ ॥ अदक्षिणमनुव्रज्य सशिष्यः प्रणमेदथ । तद्बाहौ निक्षिपेच्छिष्यः केशवादी-
 ननुक्रमात् ॥ ५६ ॥ हृदि विन्यस्य पुण्ड्राणि गुरुक्तानि स वैष्णवः । शुभ्रेणैव मृदा
 पश्चाद्विभृयात्सुसमाहितः ॥ ५७ ॥ त्रिसंध्यासु मृदा विप्रो यागकाले विशेषतः ।
 श्राद्धे दाने तथा होमे स्वाध्याये पितृतर्पणे ॥ ५८ ॥ श्रद्धालुरुर्ध्वपुण्ड्राणि विभृया-
 दद्विजसत्तमः । * तदाऽऽराध्यद्वेरेनि(हरेर्नि) र्मूर्ध्वपुण्ड्रविधानतः ॥ ५९ ॥ श्राद्धं
 होमस्तथा दानं स्वाध्यायः पितृतर्पणम् । भस्मी भवति तत्सर्वमूर्ध्वपुण्ड्रं विना कृतम्
 ॥ ६० ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रं विना यस्तु श्राद्धं कुर्वीत स द्विजः । सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं
 चाधिगच्छति ॥ ६१ ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनं तु यः श्राद्धे भोजयेद्द्विजम् । अश्रान्ति
 पितरस्तस्य विष्णुत्रं नात्र संशयः ॥ ६२ ॥ तस्मात्तु सततं धार्यमूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजन्मना ।
 धारयेन्न तिर्यक्पुण्ड्रमापद्यपि कदाचन ॥ ६३ ॥ तिर्यक्पुण्ड्रधरं विभ्रं चाण्डालमिव
 संत्यजेत् । सोऽनर्हः सर्वकृत्येषु सर्वलोकेषु गार्हितः ॥ ६४ ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनः सन्त-
 ध्याकर्म समाचरेत् । सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं चाधिगच्छति ॥ ६५ ॥ यच्छरीरं मनु-
 ष्याणामूर्ध्वपुण्ड्रविवर्जितम् । द्रष्टव्यं नैव तत्किञ्चिच्छमशानमिव तद्भवेत् ॥ ६६ ॥

* एतदर्थं न ख. पुस्तके ।

ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा शुभ्रं ललाटे यस्य दृश्यते । चण्डालोऽपि हि शुद्धात्मा विष्णुलोके
महीयते ॥ ६७ ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु ललाटे सुमनोहरे । लक्ष्म्या सह समासीनो
रमते तत्र वै हरिः ॥ ६८ ॥ निरन्तरालं यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः । स हि तत्र
स्थितं विष्णुं श्रियं चैव व्यपोहति ॥ ६९ ॥ अञ्चिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं तु यः करोति द्विजा-
धमः । कल्पकोटिसहस्राणि रौरवं नरकं व्रजेत् ॥ ७० ॥ तस्माञ्चिद्रान्वितं पुण्ड्रं
धरोद्विष्णुपदाकृति । ललाटादिषु चाङ्गेषु सर्वकर्मसु वैष्णवः ॥ ७१ ॥ नासिकामूल-
मारम्य ललाटेऽन्तं तु विन्यसेत् । अङ्गुलं द्व्यङ्गुलं वाऽपि मध्ये च्छिद्रं प्रकल्प-
येत् ॥ ७२ ॥ पार्श्वे चाङ्गुलिमात्रं तु विन्यसेद्विजसत्तमः । पुण्ड्राणामन्तरालेषु हरिद्रां
धारयेच्छ्रियम् ॥ ७३ ॥ ललाटे पृष्ठयोः कण्ठे भुजयोरुभयोरपि । चतुरङ्गुलमात्रं
तु विभृयादायतं द्विजः ॥ ७४ ॥ उरस्यष्टाङ्गुलं धार्यं भुजयोरायतं तथा । उदरे
पार्श्वयोर्नित्यमायतं तु दशाङ्गुलम् ॥ ७५ ॥ केशवाद्यैर्नमोन्तैश्च प्रणवाद्यैरनुक्रमात् ।
ललाटे केशवं रूपं कुक्षौ नारायणं न्यसेत् ॥ ७६ ॥ वक्षःस्थले माधवं च गोविन्दं
कण्ठदेशतः । विष्णुं च दक्षिणे पार्श्वे बाह्वोश्च मधुसूदनम् ॥ ७७ ॥ त्रिविक्रमं तु वा-
मांसे वामनं वामपार्श्वतः । श्रीधरं वामबाहौ तु हृषीकेशं तथाश(स)के ॥ ७८ ॥ पृष्ठे
च पद्मनाभं तु ग्रीवे दामोदरं तथा । तत्प्रक्षालनतोयेन वासुदेवेति मूर्धनि ॥ ७९ ॥
केशवस्तु सुवर्णाभः शङ्खचक्रगदाधरः । शुक्लाम्बरधरः सौम्यो मुक्ताभरणभूषितः ॥ ८० ॥
नारायणो घनश्यामः शङ्खपद्मगदासिभृत् । पीतवासा मणिभयैर्भूषणैरुपशोभितः ॥ ८१ ॥
माधवश्चोत्पलप्रख्यश्चक्रशार्ङ्गगदासिभृत् । चित्रमाल्याम्बरधरः पुण्डरीकनिभेक्षणः
॥ ८२ ॥ गोविन्दः शङ्खचक्रः स्यात्पद्मशङ्खगदासिभृत् । रक्तारविन्दपादाब्जतप्तकाञ्चन
भूषणः ॥ ८३ ॥ गौरवर्णो भवोद्विष्णुः शङ्खचक्रदलासिभृत् । सौम्याम्बरधरः स्रग्वी
केयूराङ्गदभूषितः ॥ ८४ ॥ अराविन्दनिभः श्रीमान्मधुजित्कमलासनः । चक्रं शार्ङ्गं
च मुसलं पद्मं दोर्भिर्विभर्त्यसौ ॥ ८५ ॥ त्रिविक्रमो रक्तवर्णः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।
किरीटहारकेयूरकुण्डलैश्च विराजितः ॥ ८६ ॥ वासनः कुन्दवर्णः स्यात्पुण्डरीकाय-
तेक्षणः । दोर्भिर्विभर्त्य गदां शङ्खं पद्मं द्वौ विभर्त्यसौ ॥ ८७ ॥ श्रीधरः पुण्डरी-

१ क 'पि स हु' । २ स. 'अपेदम्' । ३ स. 'स्माद्रागान्वि' । ४ स. 'दानेषु वि' । ५ स. 'दृग्-
लक्ष्यमात्रं तु म' । ६ स. 'से तु ह' । ७ क ग. 'मं तर्पवासे । ८ स. 'तदा भुजे । ९ 'तत्तत्तम' ।
१० स. 'शशि' । ११ स. 'द्विष्णुश्चक्रशङ्ख' । १२ स. 'चक्र' ।

कांभश्चर्मशाङ्गर्गासिपद्मभृत् । रक्तारविन्दनयनो मुक्तादामविभूषितः ॥ ८८ ॥ विद्युद्वर्णो
हृषीकेशश्चक्रशाङ्गः हलासिभृत् । रक्तमाल्याम्बरधरः पुण्डरीकावतंसकः ॥ ८९ ॥
इन्द्रनीलनिभः शङ्खचक्रपद्मगदाधरः । पद्मनाभः पीतवासाश्चित्रमाल्यानुलेपनः ॥ ९० ॥
दामोदरः शङ्खलाभः पद्मशाङ्गर्गासिशङ्खभृत् । पीतवासा विशालाक्षी नानारत्नविभू-
षितः ॥ ९१ ॥ एवं पुण्ड्राणि सततं धारयेद्वैष्णवोत्तमः । पुण्ड्रसंस्कार इत्येवं
शिष्येणापि च कारयेत् ॥ ९२ ॥ तन्त्रशेषं समाप्त्यर्थं ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ ९३ ॥
इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ पुण्ड्रसंस्कारो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ तृतीयोऽध्यायः ।)

तृतीयं नामसंस्कारं कुर्वीत शुभवासरे । स्नात्वा संपूज्य देवेशं गन्धपुष्पादिभिर्गुरुन् ॥ १ ॥
नामाधिदैवतं पश्चात्पूजयेत्प्रयतात्मवान् । द्वादशैव तु मासास्तु केशवाद्यैरधिष्ठिताः ॥ २ ॥
आरभ्य मार्गशीर्षं तु यथासंख्यं द्विजोत्तमः । यस्मिन्मासि भवेद्दीक्षा तन्मूर्तेर्नाम चो-
दितम् ॥ ३ ॥ नृसिंहरामकृष्णाख्यं दासनाम प्रकल्पयेत् । शक्त्या दशावताराणां
वर्जयेन्नाम वैष्णवः । नाम दद्यात्प्रयत्नेन वैष्णवं पापनाशनम् ॥ ४ ॥ यस्य वै
वैष्णवं नाम नास्ति चेत्तु द्विजन्मनः । अनामि(म)कः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः ॥ ५ ॥
चक्रस्य धारणं यस्य जातकर्मणि संभवेत् । तत्र वै मासनामापि दद्याद्विप्रो विधानतः
॥ ६ ॥ ध्यात्वा समर्चयेन्नाममूर्तिं मन्त्रेण देशिकः । धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं च स-
मर्पयेत् ॥ ७ ॥ प्रदक्षिणमनुव्रज्य भक्त्या सम्यक्प्रणम्य च । तन्मन्त्रं मूलमन्त्रं वा
जपेत्साहस्रसंख्यया ॥ ८ ॥ पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं हविः । वैष्णवैरनुवाकैश्च
जुहुयात्सर्पिषा तथा ॥ ९ ॥ नाम दद्यात्तथा शिष्यं मन्त्रतोयैः समाप्लुतम् । ततः पु-
ष्पाञ्जलिं दत्त्वा होमशेषं समापयेत् ॥ १० ॥ वैष्णवान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाद्यैश्च तोष-
येत् । एवं हि नामसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ॥ ११ ॥ गुणयोगेन चान्यानि वि-
ष्णोर्नामानि लौकिके । विशिष्टं वैष्णवं नाम सर्वकर्मसु चोदितम् ॥ १२ ॥ हरेः परं
पितुर्नाम यो देदात्यपरं सुतम् । अतिरोचनकं दिव्यं तृतीयं श्रुतिचोदितम् ॥ तस्मा-
द्भगवतो नाम सर्वेषां मुनिभिः स्मृतम् ॥ १३ ॥

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ नामसंस्कारस्तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

१ ख. "काल्यचक्रशाङ्गर्गा च पद्मभृक् । २° । २ ख. "निगद्यकशङ्खप" । ३ ख. सार्वभौमः । ४ क.
"क्षो मालार" । ५ ख. "तु । मन्त्रशे" । ६ ख. "य वैष्णवान्मो" । ७ क. "गुरु । ना" । ८ क. "कल्यादेश" ।
९ क. "नासिक" । १० क. "मे चाऽऽत्मनि च वि" । ११ क. दद्यात्तत्परं । १२ क. अविरोधेन देव इति ह ।
१३ क. "पां श्रुतिचोदित" ।

एवं तृतीयसंस्कारं कृत्वा वै वैष्णवोत्तमः । चतुर्थं मन्त्रसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ॥ १ ॥
 प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेज्जगतां पतिम् । अष्टोत्तरसहस्रं तु मन्त्ररत्नं जपेद्गुरुः ॥ २ ॥
 स्नातं शिष्यं समाहूय सुवेपं समलंकृतम् । आदाय कलशं रम्यं पवित्रोदकपूरितम् ॥ ३ ॥
 पञ्चत्वक्पल्लवयुतं पञ्चरत्नसमन्वितम् । मङ्गलद्रव्यसंयुक्तं मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत् ॥ ४ ॥
 संमार्जयेत्ततः शिष्यं तज्जलेन कुशैः शुभैः । सूक्तैश्च विष्णुदेवतैः पावमानैस्तथैव
 च ॥ ५ ॥ अष्टोत्तरशतं पश्चान्मन्त्ररत्नेन मार्जयेत् । अभिषिच्य ततो मूर्ध्नि शुक्लवस्त्र-
 धरं शुचिम् ॥ ६ ॥ स्वलंकृतं समाचान्तमूर्ध्वपुण्ड्रधरं तथा । पवित्रहस्तं पद्माक्षमा-
 लया समलंकृतम् ॥ ७ ॥ निवेद्य(श्य) दाक्षिणे स्वस्य आसने कुशनिर्मिते । स्वगृहो-
 क्तविधानेन पुरतोऽग्निं प्रकल्पयेत् ॥ ८ ॥ पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
 मध्वाज्यामिश्रितं रम्यं पायसं जुहुयाद्गुरुः ॥ ९ ॥ अष्टोत्तरशतं पश्चादाज्यं मन्त्रद्वयेन
 च । मूलमन्त्रेण जुहुयाच्चरुघृतविमिश्रितम् ॥ १० ॥ केशवादीन्समुद्दिश्य नित्यानु-
 क्तांस्तथैव च । एकैकामाहुतिं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ ११ ॥ ततः प्रदाक्षिणं
 कृत्वा नमस्कृत्वा(त्य) जनार्दनम् । आचार्यः स्वगुरुं नत्वा जपेद्गुरुपरम्पराम् ॥ १२ ॥
 मातरं सर्वजगतां प्रपद्येत श्रियं ततः । त्वं माता सर्वलोकानां सर्वलोकेश्वरमिये ॥ १३ ॥
 अपराधशतैर्जुष्टमाश्रयस्वैनमच्युतम् । एवं प्रपद्य लक्ष्मीं तां श्रियं सहुरुभावतः ॥ १४ ॥
 नित्ययुक्तं तथा देव्या वात्सल्यादिगुणान्वितम् । शरण्यं सर्वलोकानां प्रपद्ये तं सना-
 तनम् ॥ १५ ॥ नारायण दयासिन्धो वात्सल्यगुणसागर । एनं रक्ष जगन्नाथ बहु-
 जन्मापराधिनम् ॥ १६ ॥ इत्याचार्येण संदिष्टः प्रपद्येत जनार्दनम् । प्रपद्येत ततः
 शिष्यो गुरुमेव दयानिधिम् ॥ १७ ॥ गुरो त्वमेव देवस्त्वं त्वमेव परमा गतिः ।
 त्वमेव परमो धर्मस्त्वमेव परमं तपः ॥ १८ ॥ इति प्रपन्नमाचार्यो निवेद्य पुरतो
 हरेः । प्राग्ग्रेषु समासीनं दर्भेषु सुसमाहृतम् ॥ १९ ॥ स्वाचार्यं पुरतो ध्यात्वा
 नमस्कृत्वा(त्या)य भाक्तिमान् । गुरोः परम्परां जप्त्वा हृदि ध्यात्वा जनार्दनम् ॥ २० ॥
 कृपया वीक्ष्य तं शिष्यं दाक्षिणं ज्ञानदाक्षिणम् । निक्षिप्य हस्तं शिरसि वामं हृदि च
 विन्यसेत् ॥ २१ ॥ पादौ गृहीत्वा शिष्यस्तु गुरोः प्रयतमानसः । भो गुरो ब्रूहि
 मन्त्रं मे ब्रूयादिति दयानिधे ॥ २२ ॥ अध्यापयेत्ततस्तरुमै मन्त्ररत्नं शुभाह्वयम् ।
 सन्यासं च समुद्रं च सर्पिच्छन्दोधिदैवतम् ॥ २३ ॥

सार्धमध्यापयेच्छिष्यं प्रयत्नश्रणागतम् । अष्टाक्षरं द्वादशार्णं षडक्षं वैष्णवीं तथा ॥ २४ ॥
 रामकृष्णनृसिंहाख्यान्मन्त्रांतरमै निवेदयेत् । न्यासे चाप्यर्चने वाऽपि मन्त्रमेकान्तिनं
 श्रेयस् ॥ २५ ॥ अवैष्णवोपदिष्टेन मन्त्रेण नरकं व्रजेत् ॥ २६ ॥ अवैष्णवाद्गुरोर्मन्त्रं यः
 पठेद्वैष्णवो द्विजः । कल्पकोटिसहस्राणि पच्यते नरकाग्निना ॥ २७ ॥ अचक्र-
 धारिणं विप्रं मन्त्रमध्यापयेत्तु यः । रौरवं नरकं प्राप्य चाण्डालीं योनिमाप्नुयात् ॥ २८ ॥
 तस्मादीक्षाविधानेन शिष्यं भक्तिसमान्वितम् । मन्त्रमध्यापयेद्विद्वान्वैष्णवं पापनाश-
 नम् ॥ २९ ॥ अनधीत्य द्वयं मन्त्रं योऽन्यवैष्णवमुत्तमम् । अधीत्य मन्त्रसंसिद्धिं न
 प्राप्नोति न संशयः ॥ ३० ॥ जातकर्माणि वा चौले तथा मौञ्जीनिबन्धने । चक्रस्य
 धारणं यत्र भवेत्तस्य तु तत्र वै ॥ ३१ ॥ उपनीय गुरुः शिष्यं स्वगृहोक्तविधानतः ।
 अध्यापयेच्च सावित्रीं तथा मन्त्रद्वयं शुभम् ॥ ३२ ॥ प्राप्तमन्त्रस्ततः शिष्यः पूजये-
 च्छुद्धया गुरुम् । गोभूहिरण्यरत्नाद्यैर्वासोभिर्भूषणैरपि ॥ ३३ ॥ सन्द्वृत्तौ शासयेच्छि-
 ष्यमाचार्यः शंसि(संशि)तव्रतः । स्वरूपं साधनं साध्यं मन्त्रेणास्मै निवेदयेत् ॥ ३४ ॥
 द्वयेन वृत्तियाथात्म्यं सम्यगरमै निवेदयेत् । आचार्याधीनवृत्तिस्तु सत्पथे निवसेत्सदा
 ॥ ३५ ॥ कर्मणा मनसा वाचा हरिमेव भजेत्सुधीः । यावच्छरीरपातं तु द्वयमाव-
 र्त्तयेत्सदा ॥ ३६ ॥ एवं हि विधिना सम्यङ्मन्त्रसंस्कारसंस्कृतः ॥ ३७ ॥

इति श्रीवृद्धहारीतरमृतौ मन्त्रसंस्कारश्चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(अथ पञ्चमोऽध्यायः ।)

मन्त्रार्थतत्त्ववितुषं(द्वांसं) योगतन्त्रे नियोजयेत् । पूर्वाह्णे पूजयेद्विष्णुं तस्य प्रियकरं
 शुभम् ॥ १ ॥ मन्त्ररत्नविधानेन गन्धपुष्पादिभिर्गुरुः । अर्चयित्वाऽच्युतं भक्त्या
 होमं पूर्ववदाचरेत् ॥ २ ॥ सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैः पायसं घृतमिश्रितम् । आज्यं मन्त्रेण
 होतव्यं शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ३ ॥ शक्त्या च वैष्णवैर्मन्त्रैः सर्वैर्होमं समाचरेत् ।
 एकैक(का)माहुतिं हुत्वा सर्वावरणदेवताः ॥ ४ ॥ प्रणवाद्यैश्चतुर्थ्यन्तैस्तेषां वै नाम-
 भिर्यजेत् । होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान्भोजयेत्ततः ॥ ५ ॥ मन्त्ररत्नेन तैर्द्विभ्वं
 पुष्पाञ्जलिर्गैतैर्यजेत् ॥ प्रणम्य भक्त्या देवेशं जप्त्वा मन्त्रमनुत्तमम् ॥ ६ ॥

१ ग पट्टरुक्षी । २ ग तदा । ३ रा. "ते नारकात्मना । ४ ख. "णं यस्तु म" । ५ रा. "येद्वरुः ।
 रा" । ६ क. संशयम् । ७ रा. "यं गृहोक्तविधिना ततः । ८ रा. "विप्रं तपोम" । ९ रा. सद्धृष्टा शा" ।
 १० रा. "स्तु संयतस्तु व" । ११ रा. "वचतीर" । १२ रा. "येदेवं तस्य प्रियतरं शुभः । म" । १३ क.
 नीत्वा । १४ क. तद्विषयं पु" । १५ ग. "शतं य" ।

आहूय प्रणतं शिष्यं तद्विम्बं दर्शयेद्गुरुः । कृपयाऽथ ततस्तस्मै दद्याद्विम्बं हरेर्गुरुः ॥ ७ ॥ एनं रक्ष जगन्नाथ केवलं कृपया तव । अर्चनं यत्कृतं तेन विभो स्वीकर्तु-
मर्हसि ॥ ८ ॥ एवं लब्ध्वा गुरोर्विम्बं पूजयेत्तं प्रयत्नतः । हिरण्यवस्त्राभरणयान-
शय्यासनादिभिः ॥ ९ ॥ ततःप्रभृति देवेशमर्चयेद्विधिना सदा । श्रौतस्मार्तागमो-
क्तानां ज्ञात्वाऽन्यतममच्युतम् ॥ १० ॥

इति श्रीबृहदारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
विधिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

=====

(अथ पष्ठोऽध्यायः ।)

=====

अम्बरीष उवाच--

भगवन्सर्वमन्त्राणां विधानं मम सुव्रत । ब्रूहि सर्वमशेषेण प्रयोगं सार्थसंस्कृतम् ॥ १ ॥

हारीत उवाच--

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि मन्त्रयोगमनुत्तमम् । यथोक्तं विष्णुना पूर्वं ब्रह्मणः परमात्मना ॥ २ ॥ सर्वेषामेव मन्त्राणां प्रथमं गुह्यमुत्तमम् । मन्त्ररत्नं नृपश्रेष्ठ सद्यो मुक्तिफल-
प्रदम् ॥ ३ ॥ सर्वैश्वर्यप्रदं पथ्यं सर्वेषां सर्वकामदम् । यस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टो
भवेद्धरिः ॥ ४ ॥ देशकालादिनियममरिमित्रादिशोधनम् । स्वरवर्णादिदोषश्च पौर-
श्चरेणिकं न तु ॥ ५ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथेतराः । तस्या-
धिकारिणः सर्वे सत्त्वशीलगुणा यदि ॥ ६ ॥ अनन्यसाधना ये तु अनन्यशरणा-
स्तथा । अनन्यभोग्या ये राजंस्त एवास्याधिकारिणः ॥ ७ ॥ पञ्चसंस्कारसंपन्नाः
श्रद्धावन्तोऽनसृजकाः । भक्त्या परमयाऽऽविष्टा युक्तास्तस्याधिकारिणः ॥ ८ ॥
पञ्चविंशतिर्यो मन्त्रः पदैः पदभिः समन्वितः । वाक्यद्वयं परं मन्त्रं ज्ञेयं रत्नमनुत्त-
मम् ॥ ९ ॥ *जगदाश्रयणीया श्रीः सा श्री(श्रि)ता जगतां पतिम् । तैया विधानपायि-
न्या संयुतः परमः पुमान् ॥ १० ॥ नारायणोऽच्युतः श्रीमान्वात्सल्यगुणसागरः । नाथः
सुशीलः सुलभः सर्वज्ञः शक्तिमान्परः ॥ ११ ॥ आपद्बन्धुः सैदमित्रं परिपूर्णमनो-
रथः । दयासुधान्धिः सविता वीर्यवान्द्युतिर्मान्वशी ॥ १२ ॥ प्रपद्ये चरणौ तस्य शरणं

* एतदर्थस्यानेज्यं पाठ रा. पुस्तके--“यदाश्रयति विद्यादि” संस्थिता जगता पतिम्” इति ।

१ ख. *रणकं । २ क. *या नत्यान* । ३ क. सत्ता मि* । ४ ख *मान्विभुः । प्र* ।

आदावन्ते जपस्यास्य प्राणायामान्तमाचरेत् । पूरकः कुम्भको रेच्यः प्राणायामास्त्रि-
लक्षणः ॥ ३६ ॥ कामेन पूरयेद्वायुं वाणं नासा जपेन्मनुम् । उभाभ्यां धारणं वायोः
कुम्भकं समुदाहृतम् ॥ ३७ तद्रेचनं दक्षिणेन रेचनं समुदाहृतम् । पर्याष्टत्या पुन-
श्चैवं प्राणायामत्रयं चरेत् ॥ ३८ ॥ पूरके कुम्भके चैव रेचके च विशेषतः । अष्टा-
विंशतिवारं तु जपेन्मन्त्रं समाहितः ॥ ३९ ॥ उत्तमं मुनिभिः प्रोक्तं प्राणायामं नृपो-
त्तम । जपन्द्वादशवारं तु मध्यमं तत्प्रकीर्तितम् ॥ ४० ॥ षड्वारं तु कनीयः स्यान्निवा-
रमधमं स्मृतम् ॥ ४१ ॥ मनसैवार्चयेद्देवं पश्चादर्थं विचिन्तयेत् । प्राणायामत्रयं कृत्वा
पश्चान्न्यासं समाचरेत् ॥ ४२ ॥ स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः कृत्वा संध्यादि कर्म च ।
धृतोर्ध्वेष्टुदेहश्च पवित्रकर एव च ॥ ४३ ॥ धृत्वा पद्माक्षमालां च संनिधावासने
स्थितः । भूतशुद्धिविधानं च कृत्वा मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥ ४४ ॥ अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य
गुरुर्नारायणः स्मृतः । छन्दश्च देवी गायत्री परमात्मा च देवता ॥ ४५ ॥ ज्ञेयश्चा-
ष्टाक्षरो मन्त्रः सर्वपापप्रणाशनः । सर्वदुःखहरः श्रीमान्सर्वकामफलप्रदः ॥ ४६ ॥
सर्वदेवात्मको मन्त्रस्ततो मोक्षप्रदो नृणाम् ॥ ४७ ॥ ऋचो यजूंषि सामानि तथै-
वाऽऽधर्वणानि च । सर्वमष्टाक्षरान्तःस्थं यच्चान्यदपि वाङ्मयम् ॥ ४८ ॥ सर्वार्थो
वेदगर्भस्थो वेदाश्चाष्टाक्षरे स्थिताः । अष्टाक्षरस्तु प्रणवे अकारे प्रणवः स्थितः ॥ ४९ ॥
इह लौकिकमैश्वर्यं स्वर्गायं पारलौकिकम् । कैवल्यं भगवत्त्वं च मज्जोऽयं साधयि-
ष्यति ॥ ५० ॥ सकृदुच्चारणान्नृणां चतुर्वर्गफलप्रदम् । स्वरूपं साधनं प्राप्यं ददाति
हि समञ्जसा ॥ ५१ ॥ महापापं चातिर्पापमुपपापं तथैव च । जपादस्य मनोराशु
प्रणश्यति न संशयः ॥ ५२ ॥ अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च । सकृदष्टाक्षरं
जप्त्वा लभते नात्र संशयः ॥ ५३ ॥ गवामयुतदानस्य पृथिव्या मण्डलस्य च ।
कन्याशतसहस्रस्य गजाश्वानां तथैव च ॥ ५४ ॥ दानस्य यत्फलं नृणां सत्पात्रे
रर्घुनन्दन । शतवारं मनुं जप्त्वा तत्फलं समवाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ सार्थं समुद्रं सन्यासं
सर्पिच्छन्दोधिदैवतम् । अष्टाक्षरं मनुं जप्त्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५६ ॥ पद-
त्रयात्मकं मन्त्रं चतुर्थ्या सहितं तथा । स्वरूपसाधनोपेयमिति मत्वा जपेद्बुधः
॥ ५७ ॥ प्रणवेनैव स्वरूपं स्यात्साधनं मनसा सह । संविभक्त्या चतुर्थ्याऽत्र गुरु-
पार्थो भवेन्मनोः ॥ ५८ ॥ अकारं चाप्युकारं च मकारं चेति तत्त्वतः । तान्येकधा
समभवत्तदोमित्येतदुच्यते ॥ ५९ ॥ तस्मादोमिति विज्ञेयः प्रणवः साक्षरान्वितः ।

१ रा जपन्म* । २ रा क्रमात् । ३ रा. *पापं वियते वीषपातकम् । ज* । ४ ख. नृपनन्दन । ५ क.
न सर्वरु । ६ ख तथा । ७ क *वेन्मुने । ख* । ८ ख *रात्सक* । वे* । ९ क *त पञ्चविंशतिवारः
साक्षा । उ* ।

वेदत्रयात्मकं ज्ञेयं भूर्भुवः स्वरितीति वै ॥ ६० ॥ अकारस्तु भवेद्विष्णुस्तद्देवोऽदा-
हर्तः । उकारस्तु भवेच्छ्रीर्यजुर्वेदात्मको महान् ॥ ६१ ॥ मकारस्तु भवेज्जीवस्तयोर्दास-
ज्जडाहृतः । पञ्चविंशक्षरः साक्षात्सामवेदस्वरूपवान् ॥ ६२ ॥ पञ्चविंशोऽयं पुरुषः
पञ्चविंश आत्मेति श्रुतिः । आत्मा च पञ्चविंशः स्यादिति तं मानसं स्मरेत् ॥ ६३ ॥
इत्यौपनिषदं ह्यर्थं विदित्वा सर्वं निवेदयेत् । अवधारणमन्ये तु मध्यमार्णं वदन्ति हि
॥ ६४ ॥ तदेवामिस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदपि चन्द्रमाः । इत्यवधारणश्रुतेरेवमेवोपबृंहितम्
॥ ६५ ॥ ऊ (ॐ) कारेणैव श्रीशब्दः प्रोच्यते मुनिसत्तमैः । न्यायेन गुणेशब्दस्तु
तस्यैव श्रीपतेर्वेशः ॥ ६६ ॥ श्रीरस्येशाना जगतो विष्णुपत्नीति वै श्रुतिः । कल्या-
णगुणसिद्धिस्तु लक्ष्मीभर्तुश्च नेतरा ॥ ६७ ॥ सामानाधिकरण्यत्वात्कारणत्वं तदो-
च्यते । अकार एव सर्वेषामक्षराणां हि कारणम् । अकारो वै सर्वा वागित्यादि श्रु-
तिवचस्तथा ॥ ६८ ॥ स्पर्शोष्मभिर्व्यज्यमानो नाना बहुविधोऽभवत् । कारणत्वं
तथैवास्य विष्णोर्विं जगतां पतेः ॥ ६९ ॥ तस्मात्स्रष्टा च हर्ता च धाता च जगतां
हरिः । रक्षिता जीवलोकस्य गुणवानेव सर्वगः ॥ ७० ॥ अनन्या विष्णुना लक्ष्मी-
भास्करेण प्रभा यथा । लक्ष्मीमनु (न) पगामिनीमिति श्रुतिवचो महत् ॥ ७१ ॥
तस्मादकारो वै विष्णुः श्रीश्च एव जगत्पतिः । लक्ष्मीपतित्वं तस्यैव नान्यस्येति
मुनिश्रितम् ॥ ७२ ॥ नित्यैवैषा जगन्माता हरिः श्रीरनपायिनी । यथा सर्वगतो
विष्णुस्तथैवैषा जगन्मयी ॥ ७३ ॥ तस्मादकारो वै विष्णुर्लक्ष्मीभर्ता जगत्पतिः ।
तस्मिन्नुत्थो लुप्तत्वाच्चिपदस्य च संग्रहः ॥ ७४ ॥ अकारमथमां तस्माच्चतुर्ध्या मंत्र-
हेन तु । दक्ष श्रुतिविरोध (रुद्ध) न्वाच्च युक्तमिति चोदितम् ॥ ७५ ॥ महसे ब्रह्मण-
म्वा वै ओम्पित्यान्मानं युज्जीत । परम्य चाऽऽन्मनां तस्माद्भेदस्तत्र मुनिश्रितः ७६ ।
नवमस्माकं तपस्यैव श्रुत्युक्तमिति पार्थिव (?) । तो गाम्भवी विपचितावियन्ताति
वै न्या ॥ ७७ ॥ शुद्धाश्च दया भोगचान्मा म विश्वभृन् (?) । अमाचमर्थो मय्येव
मैतेनेन्देव योनिना ॥ ७८ ॥ अन्य दिश्रतयो भेदे वदन्ति परजीवयोः ॥ ७९ ॥

[illegible]

दास्यमेवाऽऽत्मनां विष्णोः स्वरूपं परमात्मनः । साम्यं लक्ष्मीपतेः प्रोक्तं देवादीनां
 तथाऽऽत्मनाम् ॥ ८० ॥ अनन्यशेषरूपा वै जीवास्तस्य जगत्पतेः । दास्यं स्वरूपं
 सर्वेषामात्मनां सततं हरेः ॥ ८१ ॥ भगवच्छेषमात्मानमन्यथा यः प्रपद्यते । स एव
 हि महापापी चाण्डालः स्यान्न संशयः ॥ ८२ ॥ तस्मान्मकारवाच्योऽसौ पञ्चविंश-
 त्मकः पुमान् । अकारवाच्यरयेशस्य दैत्यमेव विधीयते ॥ ८३ ॥ अनुज्ञानाश्रयो
 नित्यो निर्विकारोऽव्ययः सदा । देहेन्द्रियात्परो ज्ञाता कर्ता भोक्ता सनातनः ॥ ८४ ॥
 मकारवाच्यो जीवोऽसौ दास एव हि सर्वदा । श्रीशस्याकारवाच्यस्य विष्णोरस्य
 जगत्पतेः ॥ ८५ ॥ स्वस्वामिनोरुकारेण व्यवधानमुच्यते । स जीवः स्योऽनः
 स्वामी सर्वदा नृपसत्तम । अनयोर्नान्यथेत्पुक्तमुकारेण महाविभिः ॥ ८६ ॥ इत्येवं
 प्रणवस्यार्थं प्रणवस्य पदस्य तु । आत्मनश्च स्वरूपत्वाद्विज्ञेयमुपनिषत्तमैः ॥ ८७ ॥
 सर्वेषामेवं मन्त्राणां कारणं प्रणवः स्मृतः । तस्माद्ग्राह्यतया जातास्ताभ्यो वेदत्रयं
 तथा ॥ ८८ ॥ भूरित्येव हि ऋग्वेदो भुव इति यजुस्तथा । स्वरिति सामवेदः स्या-
 त्प्रणवो भूर्भुवः सुवः ॥ ८९ ॥ भूर्विष्णुश्च तथा लक्ष्मीर्भुव इत्यभिधीयते । तयोः
 स्वरिति जीवरतु सुव इत्यभिधीयते ॥ ९० ॥ अग्निर्वायुस्तथा सूर्यश्चन्द्रश्च एव हि
 जज्ञिरे । य एता व्याहृतीर्हृत्वा सर्वं वेदं जुहोति वै ॥ ९१ ॥ मत्सर्गोत्पत्तिर्न वेदं
 मन्त्रशेषमुदीर्यते । अस्वातन्त्र्यात्तु जीवानामधीनं परमात्मनः ॥ ९२ ॥ नमसा प्रो-
 च्यते तस्मिन्नहंतामममोऽक्षितम् । स्वरूपादिविधर्गस्य संसिद्धिर्नमसैव हि ॥ ९३ ॥
 नमसा रहितं सर्वं विफलं परिकीर्तितम् । नमसैव हि संसिद्धिर्भवेदत्र न संशयः
 ॥ ९४ ॥ पुरतः पृष्ठतश्चैव पार्श्वतश्च विशेषतः । नमसैवेक्ष्यते राजशिवयोः सदैव हि-
 नाम् ॥ ९५ ॥ मकारेण रवेतन्त्रः स्वार्थकाररतन्निषिध्यति । तस्माच्च नम इत्यत्र
 स्वातन्त्र्यमपनोदति ॥ ९६ ॥ द्व्यक्षररतु भवेन्मृत्युस्त्र्यक्षररतु हि ज्ञानतम् । भवेति
 द्व्यक्षरं मृत्युर्नममेति हि ज्ञानतम् ॥ ९७ ॥ नममेति हि सदैव स्वातन्त्र्यरहिततय
 वै । युज्यते मुनिभिः सम्प्रवसत्सर्वमसु पार्थिव ॥ ९८ ॥ तस्मात्तु नमसा मुनिभिः नमः
 मन्त्राश्च पार्थिव । सर्वसिद्धिप्रदा नृणां भवन्त्यत्र सर्वदा ॥ ९९ ॥ नमसा रहिता
 ये हि न तु मुक्तिमवाप्नुयाम् । तस्मात्तु नमसा नमः सर्वदा ॥ १०० ॥

१०० श्लोकोऽयम् । १०० श्लोकोऽयम् । १०० श्लोकोऽयम् । १०० श्लोकोऽयम् । १०० श्लोकोऽयम् ।

नमसा रहितं सर्वं विफलं परिकीर्तितम् । नमसैव हि संसिद्धिर्भवेदत्र न संशयः

१०० श्लोकोऽयम् । १०० श्लोकोऽयम् । १०० श्लोकोऽयम् । १०० श्लोकोऽयम् । १०० श्लोकोऽयम् ।

पारतन्त्र्याल्लभेत्सिद्धिं स्वातन्त्र्यान्नाशमेप्यति ॥ १०१ ॥ दास्यमेव हि जीवानां
 प्रोच्यते नमसैव तु । नमसा रहितं लोके किञ्चिदत्र न विद्यते ॥ १०२ ॥ नमो दे-
 वेभ्यो नम इति एषामीशे तथा मैनः । हृतं चिदेनो नमसा आविवर्किते वै श्रुतिः
 ॥ १०३ ॥ क्षयैरकारः संप्रोक्तो नकारस्तं निषिध्यति । तस्मात्तु नर इत्यत्र नित्यत्वेनो-
 च्यते जनः ॥ १०४ ॥ नारा इति समूहत्वे वा(व)हुल्य(ल)त्वाज्जनस्य च । तेषामयन-
 मावांसस्तेन नारायणः स्मृतः ॥ १०५ ॥ महाभूतान्यहंकारो महदव्यक्तमेव च । अण्डं
 तदन्तर्गता ये लोकाः सर्वे चतुर्दश । चतुर्विधशरीराणि कालः कर्मेति वै जगत् ॥ १०६ ॥
 मवाहर्णवैषा नारत्वेनोच्यते बुधैः । तेषामपि निवासत्वान्नारायण इतीरितः ॥ १०७ ॥
 अन्तर्बहिश्च जगतो धार्ता व्याप्ता सनातनः । स्रष्टा नियन्ता शरणं विधाता विश्व-
 भावनः ॥ १०८ ॥ माता पिता सखा भ्राता निवासश्च सुहृद्भक्तिः । योऽसौ श्रियः
 श्रीः परमस्तेन नारायणः स्मृतः ॥ १०९ ॥ नराणां सर्वजगतामयनं शरणं हरिः ।
 तस्मान्नारायण इति मुनिभिः संप्रकीर्त्यते ॥ ११० ॥ सर्वेषु देशकालेषु सर्वावस्थासु
 सर्वदा । तस्यैव किं करोऽस्मीति चतुर्धा परमात्मनः ॥ १११ ॥ भगवत्परिचयैव
 जीवानां फलमुच्यते । तद्विना किं शरीरेण यातनाऽस्य जनस्य तु ॥ ११२ ॥ य-
 म्मिच्छशरीरे जीवानां न दास्यं परमात्मनः । तदेव निरयं प्रोक्तं सर्वदुःखफलं भवेत्
 ॥ ११३ ॥ दास्यमेव फलं विष्णोर्दास्यमेव परं सुखम् । दास्यमेव हरिर्मांसं दास्य-
 मेव परं तपः ॥ ११४ ॥ ब्रह्माद्याः सकला देवा वसिष्ठाद्या महर्षयः । काङ्क्षन्तः परं
 दास्यं विष्णोरेव यजन्ति तम् ॥ ११५ ॥ तस्माच्चतुर्थ्या मन्त्रस्य प्रधानं दास्यमुच्यते ।
 न दास्यवृत्तिर्जीवानां नाशहेतुः परस्य हि ॥ ११६ ॥ इत्थं संचिन्त्य मन्त्रार्थं त्रयो-
 मन्त्रमन्त्रितः । अविदिन्वा मनोरथं जपेत्प्रयतमानसः ॥ ११७ ॥ नैमिदि-
 म्प्रवार्ताति स्वप्नं च न विन्दति ॥ ११८ ॥ गन्धार्थं च समुद्रं च शक्न्युषिष्ठ-
 न्देतिदेवतम् । मौर्यं मयङ्गं मन्त्रमेव मन्त्रमेव प्रपूजयेत् ॥ ११९ ॥ नारायणविर्मा-
 र्जो देवो ह्यन्तोऽर्चयेवताः । परमान्मा र्थं लक्ष्मीशो विष्णुरेवान्युनो हरिः ॥ १२० ॥
 अन्तस्तु वेदार्थं चतुर्धा शक्तिरुच्यते । ब्रुह्मन्का(ल्का)य मद्राज्जाय द्यौर्गो
 ब्रह्मन्तु वेदार्थं च ॥ १२१ ॥

१०१. पारतन्त्र्याल्लभेत्सिद्धिं स्वातन्त्र्यान्नाशमेप्यति । १०२. दास्यमेव हि जीवानां प्रोच्यते नमसैव तु । १०३. नमो देवेभ्यो नम इति एषामीशे तथा मैनः । १०४. हृतं चिदेनो नमसा आविवर्किते वै श्रुतिः । १०५. क्षयैरकारः संप्रोक्तो नकारस्तं निषिध्यति । १०६. तस्मात्तु नर इत्यत्र नित्यत्वेनोच्यते जनः । १०७. नारा इति समूहत्वे वा(व)हुल्य(ल)त्वाज्जनस्य च । १०८. तेषामयनमावांसस्तेन नारायणः स्मृतः । १०९. महाभूतान्यहंकारो महदव्यक्तमेव च । ११०. अण्डं तदन्तर्गता ये लोकाः सर्वे चतुर्दश । १११. चतुर्विधशरीराणि कालः कर्मेति वै जगत् । ११२. मवाहर्णवैषा नारत्वेनोच्यते बुधैः । ११३. तेषामपि निवासत्वान्नारायण इतीरितः । ११४. अन्तर्बहिश्च जगतो धार्ता व्याप्ता सनातनः । ११५. स्रष्टा नियन्ता शरणं विधाता विश्वभावनः । ११६. योऽसौ श्रियः श्रीः परमस्तेन नारायणः स्मृतः । ११७. नराणां सर्वजगतामयनं शरणं हरिः । ११८. तस्मान्नारायण इति मुनिभिः संप्रकीर्त्यते । ११९. सर्वेषु देशकालेषु सर्वावस्थासु सर्वदा । १२०. तस्यैव किं करोऽस्मीति चतुर्धा परमात्मनः । १२१. भगवत्परिचयैव जीवानां फलमुच्यते ।

जलकाय सहस्रोत्काय पञ्चाङ्गी न्यास उच्यते । ह्नुमूर्धनोश्च शिखायां च कर्वचे
 नेत्रयोर्न्यसेत् ॥ १२२ ॥ पञ्चाङ्गं न्यासमित्युक्तं सर्वमन्त्रेषु वैष्णवैः । पदत्रयेण
 कुर्वीत पङ्क्तं तु यथाक्रमम् ॥ १२३ ॥ मूर्धन्यानेन च हृदये भुजयोर्जघने तथा ।
 पृष्ठे च जान्वोः पदयोर्मैत्राणानि यथा न्यसेत् । अष्टाक्षराण्यष्टादिक्षु क्रमेण तदन-
 न्तरम् ॥ १२४ ॥ नासिकायां तथाऽक्ष्णोश्च श्रोत्रयोरानने तथा । कण्ठे च स्तनयो-
 र्नाभौ गुह्ये च तदनन्तरम् ॥ १२५ ॥ अचक्राय विचक्राय सचक्राय तथैव च ।
 ज्वालचक्राय त्रैलोक्यासुररक्षान्तकाय च ॥ १२६ ॥ आधारकालचक्राय दश-
 दिक्षु यथाक्रमम् । स्वाहान्तं प्रणवाद्यन्तं न्यसेच्चक्राणि वैष्णवः ॥ १२७ ॥ एवं
 न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्व्यानं समाचरेत् । हृदये प्रतिमायां वा जले सवितृमण्डले
 ॥ १२८ ॥ बह्वौ च स्थण्डिले वाऽपि चिन्तयेद्विष्णुमव्ययम् । बालार्ककोटिसंकाशं
 पीतवस्त्रं चतुर्भुजम् ॥ १२९ ॥ पद्मपत्रविशालाक्षं सर्वाभरणभूषितम् । शौङ्गं चक्रं
 गदं पद्मं चतुर्दोर्भिर्धृतं तथा ॥ १३० ॥ श्रीभूमिसहितं देवमासीनं परमासने । तत्र
 चाऽऽधारशक्त्यार्घ्यमाद्यैः सूरिभिर्भूतैः ॥ १३१ ॥ दिव्यरत्नमये पीठे पङ्कजेऽष्ट-
 दले शुभे । तत्कार्णिकोपरितले तप्तकाञ्चनसंनिभे ॥ १३२ ॥ देवीभ्यां सहितं तस्मि-
 न्मासीनं पङ्कजासने । चिन्तयेदक्षिणे पार्श्वे लक्ष्मीं काञ्चनसंनिभाम् ॥ १३३ ॥
 पद्महस्तां विशालाक्षीं दुकूलवसनां शुभाम् । वामे दूर्वादलश्यामां विचित्राम्बरभूषि-
 ताम् ॥ १३४ ॥ चिन्तयेद्धरणीं देवीं नीलोत्पलधरां शुभाम् । माहिष्य(महिषी)श्च
 दलाग्रेषु चिन्तयेद्धृतचामराम्(ः) ॥ १३५ ॥ एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेत्प्र-
 यतमानसः । स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः कृतकृत्यो यथाविधि ॥ १३६ ॥ धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च
 पवित्रकर एव च । शुचिः कृष्णाजिनासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् ॥ १३७ ॥
 *भाद्रमुखोदङ्मुखो वाऽपि देवस्याभिमुखोऽपि वा । प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चान्न्यासं
 समाचरेत् ॥ १३८ ॥ शङ्खचक्रगदापद्मशार्ङ्गखड्गान्यनुक्रमात् । तार्क्ष्यं च वनमालां
 च मुद्रा अष्ट प्रपूजयेत् ॥ १३९ ॥ पश्चाद्व्यात्वा जगन्नाथं मर्नसैवार्चयेद्विभुम् । गन्ध-
 पुष्पादि सकलं मन्त्रेणैव निवेदयेत् ॥ १४० ॥

* एतद्वचनं न विद्यते रा. पुस्तके ।

१ रा. जालकाय । २ क. 'प्राह्मन्यास' । ३ रा. 'वचो ने' । ४ रा. 'ला महासुचकाय त्रैलोक्याय तदनन्तरम् । आ' । ५ क. 'प्राह्मचक्रगदापद्मशार्ङ्गभिर्दोर्भिरेव च । धृतं श्रीभूमिसहितम्' । ६ रा. 'भिर्धृतं' । ७ रा. 'सु' । माहिष्यद' । ८ रा. 'ज्ञात' । ९ क. 'धृतोर्ध्व' । १० क. 'नसा वा' ।

अनेनाभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात् । अयुतं वा सहस्रं वा त्रिसंध्यासु
जपेन्मनुम् ॥ १४१ ॥ विष्णोः समानरूपेण शाश्वतं पदमाप्नुयात् ॥ १४२ ॥ आयुष्कामी
जपेन्नित्यं पण्मासं विजितेन्द्रियः । अयुतं तु जपेन्मन्त्रं सहस्रं जुहुयाद्धृतम् । आयु-
निरामयं सम्यग्भवेद्दर्पशताधिकम् ॥ १४३ ॥ विद्याकामी जपेद्दर्पं त्रिसंध्यास्वयुतं
मनुम् । जुहुयाद्विमलैः पुष्पैः सहस्रं संयतेन्द्रियः । अष्टादशानां विद्यानां भवेद्व्याससमो
द्विजः ॥ १४४ ॥ विवाहार्थी जपेन्नित्यमेवं वर्षचतुष्टयम् । लाजहोमी सहस्रं तु
लभेत्कन्यां सुशोभिताम् ॥ १४५ ॥ संपत्कामी जपेन्नित्यं त्र्ययुतं वत्सरत्रयम् ।
पद्मैर्वा पद्मपत्रैर्वा तथा होमी श्रियं लभेत् ॥ १४६ ॥ भूकामी तु जपेन्नित्यं वत्सरं
विजितेन्द्रियः । दूर्वाभिर्जुहुयात्तद्वल्लभेद्भूमिमभीप्सिताम् ॥ १४७ ॥ राज्यकामी जपे-
न्नित्यं पर्ववदमयुतं तु वा । सहस्रं जुहुयान्नित्यं पायसं घृतमिश्रितम् ॥ १४८ ॥
चक्रवर्ती भवेत्सद्यः पद्माभर्तुः प्रसादतः ॥ १४९ ॥ द्वादशाब्दं जपेदेवं सततं विजि-
तेन्द्रियः । आज्यहोमी तु यो नित्यमिन्द्रत्वं लभते नरः ॥ १५० ॥ लक्षं जपेच्च यो
नित्यं त्रिशद्वर्षं जितेन्द्रियः । ब्रह्मत्वं वा शिवत्वं वा समाप्नोति न संशयः ॥ १५१ ॥
यावज्जीवं तु यो नित्यमयुतं सुसमाहितः । सहस्रं वा शतं वाऽपि होतव्यं बह्निमण्डले
॥ १५२ ॥ आज्येन चरुणा वाऽपि तिलैर्वा शर्करान्वितैः । पद्मैर्वा विल्वपत्रैश्च
समिद्धिः पिप्पलस्य वा ॥ १५३ ॥ कोमलैस्तुलसीपत्रैश्चर्चयित्वा सनातनम् । अनन्त-
विहंगेशानां क्षिप्रमन्यतमो भवेत् ॥ १५४ ॥ किमत्र बहुनोक्तेन सर्वैरादिप्रदो नृणाम् ।
श्रीमदष्टाक्षरो मन्त्रो नित्यं प्रियतमो हरेः ॥ १५५ ॥ आसीनो वा शयानो वा तिष्ठन्वा
यत्र कुत्रचित् । जपेदष्टाक्षरं मन्त्रं तस्य विष्णुः प्रसीदति ॥ १५६ ॥ स स्नातः सर्वार्थेषु
सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । अभितः सर्वदेवानां यो जपेत्सततं मनुम् ॥ १५७ ॥ ब्रह्मघ्नो वा
कृतघ्नो वा महापापयुतोऽपि वा । अष्टाक्षरस्य जप्तां दृष्ट्वा पापविमुच्यते ॥ १५८ ॥ अष्टा-
क्षरस्य जप्तांगे यथा भागवतोत्तमाः । पुनन्ति सकलं लोकं सदेवासुरमानुषम् ॥ १५९ ॥
अष्टाक्षरस्य जप्तांगं प्रणमेद्यस्तु भक्तिनः । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलाके महीयते ॥ १६० ॥
अचिन्त्यमेतन्माहान्म्यं मनोरम्यं जगत्पतेः । न हि वक्तुं मया शक्यं ब्रह्मादित्रि-
दशैरपि ॥ १६१ ॥ अथ वक्ष्यामि माहान्म्यं द्वादशाक्षरस्य पार्थिव । यस्याश्चाङ्गमा-
त्रेण द्वादशाब्दफलं लभेत् ॥ १६२ ॥

१. क. विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात् । २. अ. अयुतं वा सहस्रं । ३. व. त्रिसंध्यासु । ४. म. जपेन्नित्यं । ५. क. पण्मासं । ६. म. विजितेन्द्रियः । ७. अ. अयुतं तु जपेन्मन्त्रं । ८. म. सहस्रं । ९. अ. जुहुयाद्धृतम् । १०. म. आयु-
निरामयं । ११. क. सम्यग्भवेद्दर्पशताधिकम् । १२. म. विद्याकामी । १३. अ. जपेद्दर्पं । १४. म. त्रिसंध्यास्वयुतं । १५. अ. मनुम् । १६. म. जुहुयाद्विमलैः । १७. अ. पुष्पैः । १८. म. सहस्रं । १९. अ. संयतेन्द्रियः । २०. म. अष्टादशानां । २१. अ. विद्यानां । २२. म. भवेद्व्याससमो । २३. अ. द्विजः । २४. म. विवाहार्थी । २५. अ. जपेन्नित्यमेवं । २६. म. वर्षचतुष्टयम् । २७. अ. लाजहोमी । २८. म. सहस्रं । २९. अ. तु । ३०. म. लभेत्कन्यां । ३१. अ. सुशोभिताम् । ३२. म. संपत्कामी । ३३. अ. जपेन्नित्यं । ३४. म. त्र्ययुतं । ३५. अ. वत्सरत्रयम् । ३६. म. पद्मैर्वा । ३७. अ. पद्मपत्रैर्वा । ३८. म. तथा । ३९. अ. होमी । ४०. म. श्रियं । ४१. अ. लभेत् । ४२. म. भूकामी । ४३. अ. तु । ४४. म. जपेन्नित्यं । ४५. अ. वत्सरं । ४६. म. विजितेन्द्रियः । ४७. अ. दूर्वाभिर्जुहुयात् । ४८. म. तद्वल्लभेद्भूमिमभीप्सिताम् । ४९. अ. राज्यकामी । ५०. अ. जपे-
न्नित्यं । ५१. म. पर्ववदमयुतं । ५२. अ. तु वा । ५३. म. सहस्रं । ५४. अ. जुहुयान्नित्यं । ५५. म. पायसं । ५६. अ. घृतमिश्रितम् । ५७. म. चक्रवर्ती । ५८. अ. भवेत्सद्यः । ५९. म. पद्माभर्तुः । ६०. अ. प्रसादतः । ६१. म. द्वादशाब्दं । ६२. अ. जपेदेवं । ६३. म. सततं । ६४. अ. विजि-
तेन्द्रियः । ६५. म. आज्यहोमी । ६६. अ. तु यो । ६७. म. नित्यमिन्द्रत्वं । ६८. अ. लभते । ६९. म. नरः । ७०. अ. लक्षं । ७१. म. जपेच्च । ७२. अ. यो । ७३. म. नित्यं । ७४. अ. त्रिशद्वर्षं । ७५. म. जितेन्द्रियः । ७६. अ. ब्रह्मत्वं वा । ७७. म. शिवत्वं वा । ७८. अ. समाप्नोति । ७९. म. न संशयः । ८०. अ. यावज्जीवं । ८१. म. तु यो । ८२. अ. नित्यमयुतं । ८३. म. सुसमाहितः । ८४. अ. सहस्रं वा । ८५. म. शतं वाऽपि । ८६. अ. होतव्यं । ८७. म. बह्निमण्डले । ८८. अ. ॥ १५२ ॥ ८९. म. आज्येन । ९०. अ. चरुणा । ९१. म. वाऽपि । ९२. अ. तिलैर्वा । ९३. म. शर्करान्वितैः । ९४. अ. पद्मैर्वा । ९५. म. विल्वपत्रैश्च । ९६. अ. समिद्धिः । ९७. म. पिप्पलस्य वा । ९८. अ. ॥ १५३ ॥ ९९. म. कोमलैस्तुलसीपत्रैश्चर्चयित्वा । १००. अ. सनातनम् । १०१. म. अनन्त-
विहंगेशानां । १०२. अ. क्षिप्रमन्यतमो । १०३. म. भवेत् । १०४. अ. ॥ १५४ ॥ १०५. म. किमत्र । १०६. अ. बहुनोक्तेन । १०७. म. सर्वैरादिप्रदो । १०८. अ. नृणाम् । १०९. म. श्रीमदष्टाक्षरो । ११०. अ. मन्त्रो । १११. म. नित्यं । ११२. अ. प्रियतमो । ११३. म. हरेः । ११४. अ. ॥ १५५ ॥ ११५. म. आसीनो वा । ११६. अ. शयानो वा । ११७. म. तिष्ठन्वा । ११८. अ. यत्र कुत्रचित् । ११९. म. जपेदष्टाक्षरं । १२०. अ. मन्त्रं । १२१. म. तस्य । १२२. अ. विष्णुः । १२३. म. प्रसीदति । १२४. अ. ॥ १५६ ॥ १२५. म. स स्नातः । १२६. अ. सर्वार्थेषु । १२७. म. सर्वयज्ञेषु । १२८. अ. दीक्षितः । १२९. म. अभितः । १३०. अ. सर्वदेवानां । १३१. म. यो । १३२. अ. जपेत्सततं । १३३. म. मनुम् । १३४. अ. ॥ १५७ ॥ १३५. म. ब्रह्मघ्नो वा । १३६. अ. कृतघ्नो वा । १३७. म. महापापयुतोऽपि वा । १३८. अ. अष्टाक्षरस्य । १३९. म. जप्तां । १४०. अ. दृष्ट्वा । १४१. म. पापविमुच्यते । १४२. अ. ॥ १५८ ॥ १४३. म. अष्टा-
क्षरस्य । १४४. अ. जप्तांगे । १४५. म. यथा । १४६. अ. भागवतोत्तमाः । १४७. म. पुनन्ति । १४८. अ. सकलं । १४९. म. लोकं । १५०. अ. सदेवासुरमानुषम् । १५१. म. ॥ १५९ ॥ १५२. म. अचिन्त्यमेतन्माहान्म्यं । १५३. अ. मनोरम्यं । १५४. म. जगत्पतेः । १५५. अ. न हि । १५६. म. वक्तुं मया । १५७. अ. शक्यं । १५८. म. ब्रह्मादित्रि-
दशैरपि । १५९. अ. ॥ १६१ ॥ १६०. म. अथ । १६१. अ. वक्ष्यामि । १६२. म. माहान्म्यं । १६३. अ. द्वादशाक्षरस्य । १६४. म. पार्थिव । १६५. अ. यस्याश्चाङ्गमा-
त्रेण । १६६. म. द्वादशाब्दफलं । १६७. अ. लभेत् । १६८. म. ॥ १६२ ॥

नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय शार्ङ्गिणे । प्रणवेन समायुक्तं द्वादशार्णं मनुं जपेत् ॥ १६३ ॥
 पूर्ववत्प्रणवस्यार्थं (र्थं) नमसश्च महामनोः । ऐश्वर्यं च तथा वीर्यं तेजः शक्तिरनुत्तमा ॥ १६४ ॥ ज्ञानं बलं यदेतेषां षण्णां भगं इतीरितः । एभिर्गुणैः [प्र]पूर्णो यो स एव भग-
 वान्हरिः ॥ १६५ ॥ नित्या च या भगवती प्रोच्यते मुनिसत्तमैः । ऐश्वर्यरूपा सा देवी
 सुभगा कमलालया ॥ १६६ ॥ ईश्वरी सर्वजगतां विष्णुपत्नी सनातनी । तस्याः पतित्वो-
 द्दीशस्य भगवानिति चोच्यते ॥ १६७ ॥ तस्मात्तु भगवाञ्श्रीमानेकार्यो मुनिभिः स्मृतः ।
 भगवानिति शब्दोऽयं तथा पुरुष इत्यपि ॥ १६८ ॥ निरुपाधो च वर्नेन वासुदेवो-
 खिलात्मानि । वक्ष्यन्ति केचिद्भगवाञ्ज्ञानवानिति सत्तमाः ॥ १६९ ॥ तद्वासुदेवेनांक्तं
 स्यात्सामान्यत्वात्ततोऽन्यथा । तस्मात्कल्याणगुणवाञ्श्रीमान्योऽसौ जगत्पतिः ॥ १७० ॥ स एव भगवान्विष्णुर्वासुदेवः सनातनः । भगवते श्रीमते चैतरेकार्ये प्रोच्यते
 नृपैः ॥ १७१ ॥ गुणवान्भगवानेव सृष्टिरिति विनाशकृत् । हौं ह्रीं गुणानधिप्राय
 संर्गाद्या (य) मफरोत्प्रभुः ॥ १७२ ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च संकर्षण इतीरितः । भग-
 वान्वासुदेवोऽसौ सृष्ट्याणमफरोत्तरवयम् ॥ १७३ ॥ ऐश्वर्यवीर्यवान्सर्गे प्रद्युम्नेः परमेश्वर ।
 तेजःशक्तिं समाविश्य अनिरुद्धो लपालयत् ॥ १७४ ॥ बलज्ञाने तर्था द्वे तु सं-
 र्पणो लघिष्ठितः । अफरोद्भगवानेव संहारं जगैतोऽस्य तु ॥ १७५ ॥ एवं
 पद्गुणपूर्णत्वात्पतित्वादापि च श्रियः । सर्गादेः कारणत्वाच्च भगवानिति प्रोच्यते ॥ १७६ ॥ सर्वत्रासौ सर्वैर्यं च वसत्यत्र च वै यतः । ततः स वास्तुदेवि विद्महि
 परिपठयते ॥ १७७ ॥ चतुर्थी पूर्ववद्विंशत्यैः क्लृप्तार्थं महत्तमनः । एवं ज्ञाना मनोरथं
 द्वादशार्णस्य चक्रिणः ॥ १७८ ॥ संसिद्धिं परमाप्नोति सम्प्रसादस्य धेनवा । गत्वा
 गत्वा निवर्तन्ते सर्वप्रभुफलैरपि । १७९ ॥ तद्वत्त्वा न निवर्तन्ते द्वादशार्णस्य विद्वद्वत् ।
 द्वादशार्णं सकृज्जपत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १८० ॥ प्रत्यहत्पादिपापानि नान्येनै-
 कतानि च । द्वादशार्णमनुर्जपत्तुर्धैर्यमिरिवेधनम् ॥ १८१ ॥ सर्वपापान्मुच्यते
 पुत्रपौत्रादौ हृदि । सर्वकामप्रदं नृणामासुरासोमवर्धनम् ॥ १८२ ॥ देवदत्त-
 मत्त्वं शिवैः च ब्रह्मतां तथा । द्वादशार्णमनुं जपत्वा समाप्नोति न नन्द ॥ १८३ ॥
 दुर्गाचारोऽपि सर्वांगी कृतज्ञो नारिषोऽपि वा । द्वादशार्णमनु जपत्वा विष्णुपुत्र-
 भाप्नुयात् ॥ १८४ ॥

१६३ 'नमो भगवते' । १६४ 'ऐश्वर्यं' । १६५ 'नित्या' । १६६ 'ईश्वरी' । १६७ 'तस्याः' । १६८ 'निरुपाधो' । १६९ 'खिलात्मानि' । १७० 'स एव' । १७१ 'गुणवान्भगवानेव' । १७२ 'प्रद्युम्नश्च' । १७३ 'ऐश्वर्यवीर्यवान्सर्गे' । १७४ 'तेजःशक्तिं' । १७५ 'सं-
 र्पणो' । १७६ 'सर्वत्रासौ' । १७७ 'चतुर्थी' । १७८ 'संसिद्धिं' । १७९ 'तद्वत्त्वा' । १८० 'प्रत्यहत्पादिपापानि' । १८१ 'सर्वपापान्मुच्यते' । १८२ 'देवदत्त-
 मत्त्वं' । १८३ 'दुर्गाचारोऽपि' । १८४ 'द्वादशार्णमनु जपत्वा' ।

तस्माद्रामेति वै वीजमाद्यं तस्य मनोः स्मृतम् । शक्तिः श्रीरुच्यते राजन्सर्वाभीष्टफलमदा ॥ २५१ ॥ श्रियो मनोरमो योऽसौ स राम इति विश्रुतः । चतुर्ध्यां नमसश्चैव सोऽर्थः पूर्ववदेव हि ॥ २५२ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च अगस्त्याद्या महर्षयः । छन्दश्च परमा देवी गायत्री समुदाहृता ॥ २५३ ॥ श्रीरामो देवता प्रोक्ता विनियोगो यथारुचि । अङ्गुलीष्वपि चाङ्गेषु न्यासकर्माद्यैर्वीजतः ॥ २५४ ॥ मूढन्यास्ये हृदये पृष्ठे गुह्ये चरणयोस्तथा । वैष्णवाच्च गुरोः पञ्चसंस्कारविधिपूर्वकम् ॥ २५५ ॥ अधीत्य मन्त्रं विधिना पश्चाद्वै जपेद्बुधः । ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथा नराः ॥ २५६ ॥ मन्त्राधिकारिणः सर्वे ह्यनन्यशरणा यदि । स्नानादिकृतकृत्यः सन्नूर्ध्वपुण्ड्रः पवित्रधृत् ॥ २५७ ॥ कृष्णासने सुखासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् । ध्यायेत्कमलपत्राक्षं जानकीसहितं हरिम् ॥ २५८ ॥ नैव ध्यानं प्रकुर्वीत विग्रहे सति शार्ङ्गिणः । चन्दनागरकर्पूरवासिते रत्नमण्डपे ॥ २५९ ॥ +वितानैः पुष्पमालाद्यैर्धूपैर्दिव्यैर्विराजिते । तन्मध्ये कल्पवृक्षस्य च्छायाया परमासने ॥ २६० ॥ नानारत्नमये दिव्ये सौवर्णे सुमनोहरे । तस्मिन्वालार्कसंकाशे पङ्कजेऽष्टदले शुभे ॥ २६१ ॥ वीरासने समासीनं वामाङ्गाश्रितसीतया । सुस्निग्धशाद्वलश्यामं कोटिवैश्वानरप्रभम् ॥ २६२ ॥ युवानं पद्मेपत्राक्षं कनकाम्बरशोभितम् । सिंहस्कन्धानुरूपांसं कम्बुग्रीवं महाहनुम् ॥ २६३ ॥ पीनवृत्तायतस्निग्धमहाबाहुचतुष्टयम् । विशालवक्षसं रक्तं (क्त) हस्तपादतलं शुभम् ॥ २६४ ॥ बन्धूकैद्युतिसंकाशस्निग्धोष्ठद्वयशोभितम् । पूर्णचद्राननं स्निग्धं (ग्ध) भ्रूयुगं घननासिकम् ॥ २६५ ॥ रम्भोरुद्वयमानीलकुन्तलं स्मितसुन्दरम् । तरुणादित्यसंकाशं कुण्डलाभ्यां विराजितम् ॥ २६६ ॥ हारकैयूरकरकैरङ्गुलीयैश्च भूषणैः । श्रीवत्सकौस्तुभाभ्यां च वैजयन्त्या विभूषितम् ॥ २६७ ॥ हरिचन्दनलिप्ताङ्गं कस्तूरीतिलकान्वितम् । शङ्खचक्रधनुर्वाणान्विभ्राणं दोर्भिरायतैः ॥ २६८ ॥ वामाङ्गे सुस्थितां देवीं तप्तकाञ्चनसंनिभाम् । पद्माक्षीं पद्मवदना नीलकुन्तलमूर्धजाम् ॥ २६९ ॥ *सिंहस्कन्धसु(न्धानु)रूपाता(सां) कम्बुकण्ठी सुलोचनाम् । हरिचन्दनलिप्ताङ्गं कस्तूरीतिलकाञ्चिताम् ॥ २७० ॥ तरुणादित्यसंकाशां ताटङ्कद्वयमण्डिताम् । आरुढयोवनां नित्या पीनोज्ञतपोधराम् ॥ २७१ ॥ दुर्जलवस्त्रसंवीतां भूपणैरुपशोभि-

+ एतदर्थं न विद्यते क पुस्तके । * इत आरभ्य ताटङ्कद्वयमण्डितामित्यन्तं न विद्यते ख. पुस्तके ।

१ क. 'रथो यो' । २ क. 'तुर्धनमरोद' । ३ क. 'रामदे' । ४ ग. 'प्रोक्तः सर्वैश्चन्द्रप्रदो हरिः' । ५ क. 'चयार्जित' । ६ क. 'देवजपे' । ७ ख 'स्तमेतरा' । ८ ख 'मगानि' । ९ क. 'चन्दनं कम्बु' । १० ख 'कस्मितमुक्तामदन्ता' । ११ ख. 'काशित' । १२ ख 'लम्पिका' ।

ताम् । भजतां कामदां पद्महस्तां सीतां विचिन्तयेत् ॥ २७२ ॥ लक्ष्मणं पश्चिमे भागे
 धृतच्छत्रं महाबलम् । पार्श्वे भरतशत्रुघ्नौ बालव्यजनपाणिनौ ॥ २७३ ॥ अग्रतस्तु
 हनुमन्तं वज्राञ्जलिपुटं तथा । सुग्रीवं जाम्बवन्तं च सुपेणं च विभीषणं ॥ २७४ ॥
 नीलं नलं चाङ्गदं च ऋषभं दिक्षु पूजयेत् । वसिष्ठो वामदेवश्च जात्रालिख क-
 श्यपः ॥ २७५ ॥ मार्कण्डेयश्च मौद्गल्यस्तथा पर्वतनारदौ । द्वितीयावरणं प्रोक्तं रामस्य
 परमात्मनः ॥ २७६ ॥ धृष्टिर्जयन्तो विजयः मुराग्रौ राष्ट्रवर्धनः । अलको धर्मपालश्च
 सुमन्तुश्चाष्ट मन्त्रिणः ॥ २७७ ॥ तृतीयावरणं तस्य तत्र चन्द्रादिदेवताः । कुमुदाद्याश्च
 चण्डाद्या विमाने चान्तरायकाः ॥ २७८ ॥ एवं ध्यात्वा जगन्नाथं पूजयेन्मनसाऽपि
 वा । षट्सहस्रं जपेन्मन्त्रं जुहुयाच्च सहस्रकम् ॥ २७९ ॥ जुहुयाच्चरुणा वाऽपि शतं
 पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् । एवं संपूज्य देवेशं यावज्जीवमतन्द्रितः ॥ २८० ॥ तदैहपतने
 तस्य सारूप्यं परमे पदे । विद्यास्त्रीराज्यावित्ताद्यं यं यं कामयते हृदि ॥ २८१ ॥
 नान्यदेवं नमस्कृत्वा(त्य) सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् । विना वै वैष्णवं मन्त्रैर्मन्यमन्त्रा-
 न्विवर्जयेत् ॥ २८२ ॥ तमेव पूजयेद्रामं तन्मन्त्रं वै जपेत्सदा । अन्यथा नाशमाप्नो-
 ति इह लोके परत्र च ॥ २८३ ॥ आद्वितीयं यैदा मन्त्रं तारकब्रह्मनामकम् ।
 जपित्वा सिद्धिमाप्नोति अन्यथा नाशमाप्नुयात् ॥ २८४ ॥ सावित्रीमन्त्ररत्नं
 च तथा मन्त्रद्वयं शुभम् । सर्वमन्त्रं जपेत्पूर्वं संसिद्धयर्थं जपेत्सदा ॥ २८५ ॥
 अजप्यै(प्तवै)तान्महामन्त्रान् तु संसिद्धिमाप्नुयात् । तस्माच्छक्त्या जपेत्स्वेतान्प-
 श्चान्मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥ २८६ ॥ विद्यास्त्रीवित्तराज्यादिरूपारोग्यजनयार्थिनः । पुष्पा-
 ज्यविल्वरक्ताञ्जजातिदूर्वाङ्कुरैस्तथा ॥ २८७ ॥ आरक्तकरवीरैश्च हुत्वा सिद्धिमा-
 वप्नुयुः । सर्वसिद्धिमवाप्नोति तिलहोमेन वैष्णवः ॥ २८८ ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा
 शतमष्टोत्तरं तु वा । सायं प्रातश्च जुहुयात्पण्मासं विजितेन्द्रियः ॥ २८९ ॥ याव-
 ज्जीवं जपेद्यस्तु भक्त्या राममनुस्मरन् । सदारपुत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते
 ॥ २९० ॥ प(फ)ट्कारयुक्तं स्वाहान्तं रामास्त्रं संप्रकीर्तितम् । सर्वापस्तु जपे-
 न्मन्त्रं रामं ध्यात्वा महाबलम् ॥ २९१ ॥ चोराग्निशत्रुसंवाधे तथा रोगभयेषु च ।
 तोयवातग्रहादिभ्यो भयेषु च सभक्तिकम् ॥ २९२ ॥ शङ्खचक्रधनुर्वाणपाणिनं सुम-
 हाबलम् । लक्ष्मणानुचरं रामं ध्यात्वा राक्षसनाशनम् । सहस्रं तु जपेन्मन्त्रं सर्वा-
 पद्भ्यो विमुच्यते ॥ २९३ ॥ सूर्योदये यथा नाशमुपैति ध्वान्तमाशु वै । तथैव राम-
 स्मरणाद्विनाशं यान्त्युपपद्वाः । एवं श्रीराममन्त्रस्य विधानं जायते नृप ॥ २९४ ॥
 विधानं कृष्णमन्त्रस्य वक्ष्यामि शृणु पार्थिव । श्रीकृष्णाय नमो ह्येव मन्त्रः सर्वार्थ-
 साधकः ॥ २९५ ॥

१ ख. "न्तरीय" । २ क. तदैह । ३ क. "न्त्र अन्यमन्त्रं वि" । ४ ख. "न्वितर्जयेत्" । ५ क. यथा
 मन्त्रं तारकं व । ६ क. मन्त्रं जपेत्पूर्वं सं । ७ ग. जपित्वा । ८ क. "स्वेन पथा" । ९ क. च ।
 सापवा ।

कृष्णेति मङ्गलं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते । भस्मी भवन्ति राजेन्द्र महापातककोटयः ॥ २९६ ॥ सकृत्कृष्णेति यो ब्रूयाद्भक्त्या वाऽपि च मानवः । पापकोटिविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥ २९७ ॥ अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि । भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः ॥ २९८ ॥ गवां च कन्यकानां च ग्रामाणां चायुतानि च । दत्त्वा गोदावरी कृष्णा यमुना च सरस्वती ॥ २९९ ॥ कावेरी चन्द्रभागादिस्नानं कृष्णेति नो समम् । कृष्णेति पञ्चकृज्जप्त्वा सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥ ३०० ॥ कोटिजन्मार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम् । भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा ददते तुलराशिवत् ॥ ३०१ ॥ अगम्यागमनात्पापादभक्ष्याणां च भक्षणात् । सकृत्कृष्णमनुं जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३०२ ॥ कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृतिवाचकः । उभयोः संगतिर्यत्र तद्गच्छेत्यभिधीयते ॥ ३०३ ॥ णकारश्च पकारश्च बलप्राणायुधौ स्मृतौ । आत्मन्येतौ समायुक्तौ जगतोऽस्यापि कृष्णतः ॥ ३०४ ॥ तस्मात्कृष्णेति मन्त्रोऽयं वाचकः परमात्मनः । कृष्णेति परमो मन्त्रः सर्ववेदाधिकः स्मृतः ॥ ३०५ ॥ श्रियः सतः प्राणपदाच्छ्रीकृष्ण इति वै स्मृतः । एवमर्थं विदित्वैव पथान्मन्त्रं जपेद्विधुः ॥ ३०६ ॥ सर्वकामप्रदत्त्वांस्तु वीजं कांदर्पमुच्यते । नित्याऽनपाया श्रीशक्तिर्मनोरस्य प्रयुज्यते ॥ ३०७ ॥ देवर्षिर्नारदस्तस्य गायत्री छन्द उच्यते । देवता रुक्मिणीभर्ता कृष्णः सर्वफलप्रदः ॥ ३०८ ॥ पूर्ववद्विधिना मन्त्रं गृहीत्वा वृष्णवाद्गुरोः । स्नानवस्त्रादिभिः शुद्धः कृत्यं कृत्वोर्ध्वपुण्ड्रपृष्ठ ॥ ३०९ ॥ तुलसीकानने रम्ये देवानामालये शुभे । कुशे कृष्णाजिने वाऽपि पुण्ये वा शुभवासरे ॥ ३१० ॥ समासीनस्तु कुर्वीत प्राणायामश्च (मं च) पूर्ववत् । आदिवीजेन कुर्वीत षडङ्गेषु यथाक्रमम् ॥ ३११ ॥ अङ्गुलीष्वपि तेनैव न्यासकर्म समाचरेत् । मुखे बाह्वोश्च हृदये कर्त्रे जान्वोश्च पादयोः ॥ ३१२ ॥ विन्यस्य मन्त्रवर्णानि चैत्रन्यासं त (सस्त) तः स्मृतः । पूर्वजन्ममयादीनि स्मरेदाभरणानि च ॥ ३१३ ॥ विचित्रशुभपर्यङ्गे दिव्यकल्पतरोरुधः । सुगन्धपुष्पसंकीर्णे सर्वतः

१ रा. 'ति योऽत' । २ क. भवेत् । ३ क. आत्मापिती । ४ क. सत्ताप्राणबलाच्छ्री । ५ रा. 'त्वाय धी' । ६ रा. देशे वा प्राप्नुया' छु' । ७ रा. पुण्ये । ८ रा. ध्वजे । ९ रा. चक्रे न्यासं ततः कृतम् । पू' । १० रा. 'र्ध्वमन्त्रपादौनि स्मरेच्छाम' ।

सुविचित्रिते ॥ ३१४ ॥ तस्मिन्देव्या समासीनं रुक्मिण्या रुक्मवर्णया ।
नीलोत्पलाभं कन्दर्पलावण्यं पद्मलोचनम् ॥ ३१५ ॥ चन्द्राननं जपापुष्परक्त-
हस्तपदाम्बुजम् । नीलकुञ्चितकेशं च सुकपोलं सुनासिकम् ॥ ३१६ ॥ सुभ्रूयुगं
सुविम्बोष्ठं सुदन्तालिविराजितम् । उन्नतांसं दीर्घबाहुं पीनवक्षसमव्ययम् ॥ ३१७ ॥
निरङ्गचन्द्रनखरं सर्वलक्षणलक्षितम् । श्रीवत्सकौस्तुभोज्ञासिवनमालामहोरसम्
॥ ३१८ ॥ पीताम्बरं च भूपाढ्यं बालार्काभं सुकुण्डलम् । हारकेयूरकटकैङ्गुली-
यैश्च शोभितम् ॥ ३१९ ॥ मौक्तिकान्वितनासाग्रं कस्तूरीतिलकान्वितम् । हरिचन्द-
नलिप्ताङ्गं सदैवाऽऽरूढयौवनम् ॥ ३२० ॥ मन्दारपारिजातादिकुसुमैः कवरीकृतम् ।
अनर्घ्यमुक्ताहारैश्च तुलसीवनमालया ॥ ३२१ ॥ शङ्खचक्रसमेताभ्यामुद्राहुभ्यां विरा-
जितम् । इतराभ्यां तथा देवीं समाश्लिष्टं निरन्तरम् ॥ ३२२ ॥ अलंकृताभिः सत्या-
दिमहिषीभिः समावृतम् । कालिन्दी सैत्यभामा च मित्रविन्दा च नाश्रितम्
॥ ३२३ ॥ सुनन्दा च सुशीला च जाम्बवती सुलक्ष्मणा । एता महिष्यः संप्रोक्ताः
कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ३२४ ॥ ताभिश्च राजकन्यानां सदस्यैः परिसेवितम् । * तारका-
वृतराजैव शोभितं निधिभिर्वृतम् ॥ ३२५ ॥ एवं ध्यात्वा हरिं नित्यमर्चयित्वा जपे-
न्मनुम् । शालग्रामे च तुलसीवने वा स्थाण्डिले हृदि ॥ ३२६ ॥ स्मृत्वा जपेन्निसं-
ध्यासु षट्सहस्रं मनुं द्विजः । विष्णुतुल्यवपुः श्रीमान्विष्णुलोकमवाप्नुयात् । सर्व-
सिद्धिमवाप्नोति इह लोके परत्र च ॥ ३२७ ॥ विद्यार्थी वेणुगायं तं जपेद्दद्यान्नृत-
त्रयम् । जुहुयात्कुसुमैः शुभ्रैर्विद्यासिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ३२८ ॥ आयुष्कामी तु
पूर्वाह्ने वत्सरं प्रयुतं जपेत् । ध्यायेच्छिशुतनुं कृष्णं तिलैर्हुत्वाऽऽयुराप्नुयात्
॥ ३२९ ॥ कन्यार्थी तु जपेत्सायं षोडशं त्रययुतं हरिम् । ध्यात्वा सहस्रं जुहु-
याल्लार्जैर्मधुविमिश्रितैः ॥ ३३० ॥ स्त्रियं लभेत्स्वाभिमतं रूपौदार्यवतीं सतीम् ।
संपत्कामी जपेन्नित्यं मध्याह्ने तु ऋतुत्रयम् ॥ ३३१ ॥ द्वारकायां सुधर्मायां रत्न-
सिंहासने स्थितम् । शङ्खादिनिधिभी राजकुलैरपि सुसेवितम् ॥ ३३२ ॥ हारादिभूष-
णैर्युक्तं शङ्खाद्यायुधधारिणम् । ध्यात्वा संपूज्य होमं च जपश्चायुतसंख्यया ॥ ३३३ ॥

* एतदर्थस्थानेऽयं पाठः क. पुस्तके—“अनर्घ्यमुक्ताहारैश्च तारकावृतशोभितम्” इति ।

१ क. 'समुच्चय' । २ ख 'द्राक्षे व' । ३ न 'रं भूषणाढ्यं' । ४ क. 'सुकुण्डलं' । ५ ख 'काशित' ।

६ ख. 'स्त्वविद्' । ७ ख 'त्तरान्धन्यु' । ८ क 'दपन्नायु' । ९ क. 'तु न्ययु' । १० क 'शङ्खचक्रादि' ।

अञ्जविल्वदलैर्वाऽपि होमो मधुविमिश्रितः । शाम्भतीं श्रियमाप्नोति कुवेरमृद्वगो
 भवेत् ॥ ३३४ ॥ रूपलावण्यकामी तु रासमण्डलमध्यगम् । ध्यायंस्त्रिमासमयुतं
 जप्त्वा लावण्यवान्भवेत् ॥ ३३५ ॥ एवं कृष्णमनोरस्य माहात्म्यं पङ्क्तिर्नितम् ।
 अनन्तान्भगवन्मन्त्रान्वक्तुं शक्यं न ते मया ॥ ३३६ ॥ वाराहं नारासिंहं च वामनं
 तुरगाननम् । क्रमेणैव तु वक्ष्यामि यथावच्छृणु पार्थिव ॥ ३३७ ॥ हुंकारं प्रथमं
 बीजमाद्यं वाराहमुच्यते । पश्चात्तु धरणीबीजं लक्ष्मीबीजं ततः परम् । त्रीन्बीजानादितः
 कृत्वा पश्चान्मन्त्रप्रयोजनम् ॥ ३३८ ॥ ॐ नमो भगवते पश्चाद्द्वाराहरूपिणे भूर्भुवः
 स्वः पतयेति भूपतित्वं मे देहीति तदाप्यायस्वेति ॥ ३३९ ॥ अङ्गुलीषु यथाऽङ्गु
 बीजेनाऽऽद्येन वै क्रमात् । यथा संन्यासकृद्भूत्वा पश्चाद्व्यानं सप्ताचरेत् ॥ ३४० ॥
 वृहत्तनुं वृहद्वीचं वृहदष्ट्रं सुशोभनम् । समस्तवेदवेदाङ्गसाङ्गोपाङ्गयुतं रश्मि ॥ ३४१ ॥
 रजताद्रिसमप्रख्यं शतबाहुं शतेक्षणम् । उद्धृत्य दंष्ट्रया भूमिं समालिङ्ग्य भर्जयेत् ॥
 ३४२ ॥ ब्रह्मादिभिर्दशैः सर्वैः सनकाद्यैर्भुनीश्वरैः । स्तूयमानं समन्ताद्य गीयमानं
 च किंनरैः ॥ ३४३ ॥ एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टोत्तरं शतम् । जप्त्वा लभेद्य भूपतिं
 ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ॥ ३४४ ॥ नमो यज्ञवराहाय इत्यष्टाक्षरको मनुः । + एवं
 ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टोत्तरं शतम् ॥ ३४५ ॥ उत्तर्बीजप्रचं पूर्वं कृत्वा मन्त्रं
 जपेद्विधुः । मूलमन्त्रमिदं माहुर्वाराहं मुनिपुंगवाः ॥ ३४६ ॥ एतमेव परं मन्त्रं जप्त्वा
 भूमिपतिर्भवेत् । नित्यमष्टसहस्रं तु जपेद्विष्णुं विचिन्तयन् ॥ ३४७ ॥ धर्मार्थद्विज-
 पत्रैर्वा जुहुयाद्य दशाशकम् । एवं संवत्सरं जप्त्वा सार्वभौमो भवेद्भूवम् ॥ ३४८ ॥ रात्र्यं
 कृत्वा च धर्मेण पश्चाद्विष्णुपदं व्रजेत् । विधानं नारासिंहस्य मनोर्वक्ष्यामि सुव्रत ॥ ३४९ ॥
 उग्रं वीरं महाविष्णुं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम् । नृसिंहं भीषणं भद्रं मृत्योर्मुक्त्यं नमाम्यहम् ॥
 ३५० ॥ आर्षं ब्रह्माऽनुष्टुप्छन्दो देवता च नृकेसरी । चतुश्चतुश्च पद् पद् च पद् चतुश्च यथा-
 क्रमात् ॥ ३५१ ॥ शिरोललाटेनेत्रेषु मुखबाह्वङ्गसिंघिषु । साग्रेषु कुक्षौ हृदये मूले पाशेद्वये-
 ऽपि च ॥ ३५२ ॥ अपराङ्गे षष्ठ्यङ्गे (दि) च न्यसेद्वर्णाननुव्रमाद् । बायोर्दशाक्षरं वस्त्रं
 सरोफारं सरेफकृत् ॥ ३५३ ॥

+ एतदर्थं न विस्ते द्यः एतदे ।

१ रा होमं मधुविमिश्रितम् । २ व 'हे व १' । ३ रा 'ह्यङ्गुलीषु यथाऽङ्गु' । ४ रा 'वृहत्तनुं वृहद्वीचं वृहदष्ट्रं सुशोभनम्' । ५ रा 'समस्तवेदवेदाङ्गसाङ्गोपाङ्गयुतं रश्मि' । ६ रा 'रजताद्रिसमप्रख्यं शतबाहुं शतेक्षणम्' । ७ रा 'उद्धृत्य दंष्ट्रया भूमिं समालिङ्ग्य भर्जयेत्' । ८ रा 'उत्तर्बीजप्रचं पूर्वं कृत्वा मन्त्रं जपेद्विधुः' । ९ रा 'मूलमन्त्रमिदं माहुर्वाराहं मुनिपुंगवाः' । १० रा 'एतमेव परं मन्त्रं जप्त्वा भूमिपतिर्भवेत्' । ११ रा 'नित्यमष्टसहस्रं तु जपेद्विष्णुं विचिन्तयन्' । १२ रा 'धर्मार्थद्विजपत्रैर्वा जुहुयाद्य दशाशकम्' । १३ रा 'एवं संवत्सरं जप्त्वा सार्वभौमो भवेद्भूवम्' । १४ रा 'रात्र्यं कृत्वा च धर्मेण पश्चाद्विष्णुपदं व्रजेत्' । १५ रा 'विधानं नारासिंहस्य मनोर्वक्ष्यामि सुव्रत' । १६ रा 'उग्रं वीरं महाविष्णुं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम्' । १७ रा 'नृसिंहं भीषणं भद्रं मृत्योर्मुक्त्यं नमाम्यहम्' । १८ रा 'आर्षं ब्रह्माऽनुष्टुप्छन्दो देवता च नृकेसरी' । १९ रा 'चतुश्चतुश्च पद् पद् च पद् चतुश्च यथा-
 क्रमात्' । २० रा 'शिरोललाटेनेत्रेषु मुखबाह्वङ्गसिंघिषु' । २१ रा 'साग्रेषु कुक्षौ हृदये मूले पाशेद्वये-
 ऽपि च' । २२ रा 'अपराङ्गे षष्ठ्यङ्गे (दि) च न्यसेद्वर्णाननुव्रमाद्' । २३ रा 'बायोर्दशाक्षरं वस्त्रं
 सरोफारं सरेफकृत्' । २४ रा '३५३' ।

विन्दुना सहितं यत्तु नृसिंहं वीजमुच्यते । अङ्गुलीषु तथाऽङ्गेषु न्यासं तेनैव चोदि-
तम् ॥ ३५४ ॥ तद्वीजमादितः कृत्वा मन्त्रं पश्चात्प्रयोजयेत् ॥ ३५५ ॥ ॐ नमो
भगवते वासुदेवाय नमो नरसिंहाय ज्वालामालिने दीर्घदंष्ट्रायाग्निनेत्राय सर्वरक्षो-
घ्नाय सर्वभूतविनाशाय दह दह पच पच रक्ष रक्ष हुं फट् स्वाहा इति ज्वालामालिपा-
तालनृसिंहाय नमः ॥ ३५६ ॥ वीजेनैव न्यासः ॥ ३५७ ॥ आं ह्रीं क्षीं क्रीं
हुं फट् ॥ ३५८ ॥ अस्य मन्त्रस्य ब्रह्मा ऋषिः पङ्क्तिच्छन्दो नृसिंहो देवता नृसिं-
हास्त्रमिदं वीजेनैव न्यासः ॥ ३५९ ॥ श्रीकारपूर्वो नृसिंहो द्विर्जयादुपरि स्थितः ।
त्रिःसप्तकृत्वो जप्तुः स्यान्महाभयनिवारणम् ॥ ३६० ॥ अस्य ब्रह्मा च रुद्रै(द्र)श्च
प्रतादश्च महर्षयः । तथैव जगती छन्दो देवता च नृकेसरी । न्यासं वीजेन कुर्वीत ततो
ध्यानं नृपोत्तम ॥ ३६१ ॥ माणिक्याद्रिसमप्रभं निजरुचा संत्रस्तर्क्षोगणं जानुन्य-
स्तकगम्बुजं त्रिनयनं रत्नोल्लसद्भूषणम् । बाहुभ्यां धृतशङ्खचक्रमनिशं दंष्ट्रोऽलसत्स्वा-
ननं ज्वालाजिह्वमुदग्रकेशनिचयं वन्दे नृसिंहं प्रभुम् ॥ ३६२ ॥ उद्यत्कोटिरविप्रभं
नरदंष्ट्रिं कोटिक्षपेशोज्ज्वलं दंष्ट्राभिः सुमुखोज्ज्वलं नखमुखैर्दीर्घैरनेकभुजैः । निर्भि-
न्नासुग्नायकं तु शशभृत्सूर्याग्निनेत्रत्रयं विद्युज्जिह्वमदाकलापभयदं वह्निं वहन्तं भजे
॥ ३६३ ॥ कोपाटालोलजिह्वं विवृतनिजमुखं गोपसूर्याग्निनेत्रं पादादानाभिरक्तं
प्रमथमृगि संभिन्नदन्त्येन्द्रगात्रम् । चक्रं शङ्खं सपाशाङ्गुशमुशलमदाशार्ङ्गवाणान्वहनं
भीमं तीक्ष्णाग्रदंष्ट्रं मणिमयविविधाकल्पगीढं नृसिंहम् ॥ ३६४ ॥ महाभयेग्निर्यं भयानं
सौम्यमभ्युदयेषु च । सौवर्णमण्डपान्तस्थं पद्मं ध्यायेन्मङ्गलकरम् ॥ ३६५ ॥ पञ्चास्यवः
र्यं सौम्यसूर्याग्निनेत्रम् । तरुणादिन्यमंकाशं कुण्डलाभ्या विराजितम् ॥ ३६६ ॥
उदेदन्त्यामं सुमुखं तीक्ष्णदंष्ट्रविराजितम् । द्यान्नास्यमरणोष्ट्रं च भीमैर्गणैर्गर्भयुतम्
॥ ३६७ ॥

सिंहस्कन्धानुरूपांसं वृत्तायतचतुर्भुजम् । जपासमाङ्गिग्रहस्ताब्जं पञ्चासनसुसंस्थितम् ॥ ३६८ ॥ श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम् । केयूराङ्गदहाराढ्यं नूपुरादिविराजितम् ॥ ३६९ ॥ चक्रशङ्खाभयवरचतुर्हस्तं विभुं स्मरेत् । वामाङ्के संस्थितां लक्ष्मीं सुन्दरीं भूषणान्विताम् ॥ ३७० ॥ दिव्यचन्दनालिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पोपशोभिताम् । गृहीतपद्मयुगलमातुलिङ्गकरान्विताम् ॥ ३७१ ॥ एवं देवीं नृसिंहस्य वामाङ्गेपरि संस्थिताम् । ध्यात्वा जपेज्जपं नित्यं पूजयेच्च यथाविधि ॥ ३७२ ॥ शौं ह्रीं श्रीं नृसिंहाय नमः ॥ ३७३ ॥ इमं लक्ष्मीनृसिंहस्य जपेत्सर्वार्थदं मनुम् । अष्टोत्तरसहस्रं वा जपेत्संध्यासु वाग्यतः ॥ ३७४ ॥ अखण्डविल्वपत्रैश्च जुहुयादाज्यमिश्रितैः । सर्वसिद्धिमवाप्नोति पण्मासान्प्रयतो भवेत् ॥ ३७५ ॥ देवत्वममरेशत्वं गन्धर्वत्वं तथा नृप । प्राप्नुवन्ति नैरा राज्यं स्वर्गं मोक्षं च दुर्लभम् ॥ ३७६ ॥ यं यं कामयते चित्ते तं तमेवाऽऽप्नुयाद्भुवम् । ब्रह्मर्षिस्तत्र गायत्री नरसिंहस्य देवता ॥ ३७७ ॥ तदेव बीजं शक्तिः श्रीर्मनोरस्य विधीयते । न्यासर्मध्येन बीजेन चार्चनं तुलसीदलैः ॥ ३७८ ॥ पूर्वोक्तविधिना पीठे पूजयित्वा समाहितः । परितः पूजयेद्दिक्षु गरुडं शंकरं तथा ॥ ३७९ ॥ शेषं च पञ्चयोनिं च श्रियं मायां धूर्तिं तथा । पुष्टिं समर्चयेद्दिक्षु ततो लोकेश्वरान्यजेत् ॥ ३८० ॥ महाभागवनं दैत्यनाशकं देवमग्रतः । एवं संपूज्य देवेशं नारसिंहं सनातनम् ॥ ३८१ ॥ तत्पदं समवाप्नोति मुदितः स्वजनैः सह ॥ ३८२ ॥ कर्पूरधवलं देवं दिव्यकुण्डलभूषितम् । किरीटकेयूरधरं पीताम्बरधरं प्रभुम् ॥ ३८३ ॥ पञ्चासनस्थं देवेशं चन्द्रमण्डलमध्यगम् । सूर्यकोटिप्रतीकाशं पूर्णचन्द्रनिभाननम् ॥ ३८४ ॥ मेखलाजिनदण्डादिधारिणं वटुरुषिणम् । कलधौतमयं पात्रं दध्यन्नेन सुपूजितम् ॥ ३८५ ॥ पीयूषकलशं वामे दधानं द्विभुजं हरिम् । सनकार्यैः स्तूयमानं सर्वदेवैरुपासितम् । एवं ध्यात्वा जपेन्नित्यं स्वासने च समाहितः ॥ ३८६ ॥ विष्णवे वामनायेति प्रणवादिनमोन्तकः । ईन्द्रार्पं च विराट्छन्दो देवता वामनः स्वयम् ॥ ३८७ ॥ सुधाबीजं सुशीर्षं तु बीजमाद्यं तु वीर्यमम् । तेनैव तु षडङ्गाद्यं न्यासं कुर्वीत वैष्णवः ॥ ३८८ ॥ दध्यन्नं पायसं चाऽपि जुहुयात्प्रत्यहं द्विजः । औपासनाग्नौ जुहुयादष्टोत्तरशतं गृही ॥ ३८९ ॥ कुबेरसदृशः श्रीमान्भवेत्सद्यो न संशयः ॥ ३९० ॥ ॐ नमो विष्णवे महाबलाय स्वाहा, इति वामनमन्त्रः ॥ ३९१ ॥ स्मृत्वा त्रैविक्रमं रूपं

१ व. स्मरन् । २ व. 'नरासलाम' । ३ व. श्री श्रीं वृ । ४ व. 'मन्त्रं प्रव' । ५ व. नृ देवता । ६ व. 'समायेन बी' । ७ क. 'नानार्थप्रहरादन' । ८ व. दधानं वटु । ९ व. 'हृदयः' । १० क. 'न्तकम्' । ११ क. 'इन्द्रार्पं च' । १२ क. वामन । १३ व. 'वे पदये न' ।

जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । सुक्तो वन्धाद्भवेत्सद्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ ३९२ ॥ ह्रीं श्रीं
 श्रीवामनाय नम इति मूलमन्त्रः ॥ ३९३ ॥ ब्रह्मर्षिचै (थै) व गायत्री देवता च त्रिवि
 क्रमः । न्यासं बीजेन जपवानष्टोत्तरसहस्रकम् (?) ॥ ३९४ ॥ इति वामनमन्त्रस्य जपा
 दन्नपातिर्भवेत् ॥ ३९५ ॥ उद्धीथप्रणवोद्धीथ सर्ववागीश्वरेश्वर । सर्वदेवमयाचिन्त्य सर्व
 बोधय मे पितः ॥ ३९६ ॥ ह्रूं ऐं ह्यग्रीवाय नमः ॥ ३९७ ॥ ब्रह्मार्थं चैव गायत्री
 ह्यग्रीवोऽस्य देवता । न्यासं बीजेन कृत्वाऽथ पश्चाद्ध्यानं समाचरेत् ॥ ३९८ ॥ शरच्छ-
 शाङ्कप्रभमश्वक्वत्रं मुक्तामयैराभरणैरुपेतम् । रथाङ्गशङ्खाश्रितबाहुयुग्मं जानुद्वयं (य)-
 न्यस्तकरं भजामः ॥ ३९९ ॥ शङ्खामः शङ्खचक्रे करसरसिजयोः पुस्तकं चान्यहस्ते
 विभ्रद्द्व्याख्यानमुद्रां लसदितरकरो मण्डलस्थः सुधांशोः । आसीनः पुण्डरीके तुर-
 गवरगिराः पूरुषो मे पुराणः श्रीमानज्ञानहारी मनसि निवसतामृग्यजुःसामरूपः
 ॥ ४०० ॥ एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रं संध्यासु विजितेन्द्रियः । सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञो भवे-
 दत्र न संशयः ॥ ४०१ ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा । जपेच्च जुहुयाच्चैवं
 माज्यैः शुभ्रैः सतण्डुलैः ॥ ४०२ ॥ विद्यासिद्धिमवाप्नोति पण्मासाद्विजसत्तमः ।
 अष्टादशानां विद्यानां बृहस्पतिसप्तो भवेत् ॥ ४०३ ॥ सहस्रारं ह्रूं फडित्येवं (ति) मूलं
 सौदशनं मनुम् । अर्धिर्बुध्नोऽनुष्टुभ (व)स्य देवता च सुदर्शनम् ॥ ४०४ ॥ अचक्राय
 विचक्राय सुचक्राय तथैव च । विचक्राय सुचक्राय ज्वालाचक्राय च क्रमात् ॥ ४०५ ॥
 पटङ्गेषु च विन्यस्य पश्चाद्ध्यानं समाचरेत् । नमश्चक्राय स्वाहेति दशदिक्षु यथाक्रमम्
 । ४०६ ॥ चक्रेण सट् बद्धा (ध्ना) मीन्युक्त्या (क्त्वा) प्रतिदिशेत्ततः । त्रैलोक्यं रक्ष रक्ष ह्रूं
 फट् स्वाहा इति च क्रमात् ॥ ४०७ ॥ अग्निप्राकारमन्त्रोऽयं सर्वरक्षाकरः परः । ॐ पूर्णि-
 मा मं) अर्धे हं मृगे स्त्राईमधीन्यतः । रं गुणे हं तु जान्वोऽथ फट् सद्वयसं विष्टु ॥ ४०८ ॥
 चक्रान्तरादिभिराहं त्रिभुवनपण्डितं नेत्रसा पूरयन्तं रक्षासं पिङ्गकेशं त्रिभुवनपण्डितं भीम-
 देवदत्तं हृदि हस्तम् ।

शङ्खं चक्रं गदाब्जं पृथुतरमुशलं चापपाशाद्गुशाढ्यं विभ्राणं दोर्भिराद्यं मनसि
मुररिपुं भावयेच्चक्रसंज्ञम् ॥ ४०९ ॥ ॐ नमो भगवते महासुदर्शनाय हूं कद् इति
पोढशाक्षरमिति सुदर्शनविधानम् ॥ ४१० ॥

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे भगवन्मन्त्रविधानं
नाम पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ सप्तमोऽध्यायः ।)

हारीत उवाच—अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र विष्णोरारामधनं परम् । प्रत्यूपे सहस्रांश्याय
सम्यगाचम्य चारिणा ॥ १ ॥ आत्मानं देहमीशं च चिन्तयेत्संयतेन्द्रियः । शाना-
नन्दमयो नित्यो निर्विकारो निरामयः ॥ २ ॥ देहेन्द्रियात्परः साक्षात्पञ्चाविद्यात्मको
होहम् । अस्मिन् देहे वसाम्यद्य शेषभूतो हि शार्ङ्गिणः ॥ ३ ॥ शुक्रसोणितसंभूते जरा-
रोगाद्युपद्रवे । मेदोरक्तास्थिमांसादिहेयद्रव्यसमाकुले ॥ ४ ॥ मलमूत्रवसापङ्के नाना-
दुःखसमाकुले । तापत्रयमहाबह्निदक्षमानेऽनिशं भृशम् ॥ ५ ॥ इ(ए)पणात्रयकृष्णा-
दिपीडयमाने दुरत्यये । क्लिष्टा(आ)मि पापभूयिष्ठे कारागृहनिभेऽशुभे ॥ ६ ॥ बहु-
जन्मबहुलेशमर्भवासादिदुःखिते । वसामि सर्वदोषाणामालये दुःखभाजने ॥ ७ ॥
अस्माद्विमोक्षणीर्थाय चिन्तायिष्यामि केशवम् । वैकुण्ठे परमप्योस्त्रि दुःखाप्यौ वैष्णवे
पदे ॥ ८ ॥ अनन्तभोगिपथेऽङ्गे समासीनं श्रिया सह । इन्द्रनीलनिभं स्वयं दह-
चक्रगदाधरम् ॥ ९ ॥ पीताम्बरधरं देवं पद्मपत्रायतेक्षणम् । श्रीवत्सर्वोस्तुभोरङ्क-
सर्वाभरणभूषितम् ॥ १० ॥ चिन्तयित्वा नमस्कृतवा(त्य) कीर्तयेद्विष्णुनामभिः ।
संकीर्त्य नामसाहस्रं नमस्कृतवा(त्य) गुरुनपि ॥ ११ ॥ तुलसी काञ्चनं मां च नं-
स्पृश्याय समाहितः । दूराद्दहिविनिष्क्रम्य शुचौ देशे च निर्जने ॥ १२ ॥ वर्णमध-
व्रजसुपस्तु गिरः प्रावृत्त्य वाससा । कुर्यान्मृगशृङ्गे च छीवनेच्छु नवनिजः ॥ १३ ॥
अहन्मुदमुत्सो रात्रौ दक्षिणाभिमुखस्तथा । समाहितमना मौनी विष्णून् विस्तृजे-
त्ततः ॥ १४ ॥ उवाचातन्द्रितः शौचं कुर्यादभुङ्क्ष्वैर्जले । गन्धैः स्नानैः च पा-
संख्यं मृदा शुचिः ॥ १५ ॥ अर्चयन्मूर्तिमात्रं तु मुदं दद्यादयोक्तवत् । पश्यन्ने रि-

लिङ्गे तु सव्यहस्ते तथा दश ॥ १६ ॥ उभयोः सप्त दातव्यास्तिस्रस्तिस्रस्तु पाद-
योः । आजङ्घान्मणिबन्धात्तु प्रक्षाल्य शुभवारिणा ॥ १७ ॥ उपविष्टः शुचौ देशे
अन्तर्जानुकरस्तथा । पवित्रपाणिराचामेत्प्रसृतिस्थेन वारिणा ॥ १८ ॥ त्रिः प्राश्या-
ङ्गुष्ठमूलेन द्विधोन्मृज्य कपोलकौ । मध्यमाङ्गुलिभिः पश्चाद्द्विरोष्ट्राबुन्मृजेत्तथा ॥ १९ ॥
नासिकौष्ठान्तरं पश्चात्सर्वाङ्गुलिभिरेव च । पादौ हस्तौ शिरश्चैव जलैः समार्जये-
त्ततः ॥ २० ॥ अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेद्द्वौ नासिकापुटौ । अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां
तु चक्षुःश्रोत्रे जलैः स्पृशेत् ॥ २१ ॥ कनिष्ठाङ्गुष्ठनाभिं च तलेन हृदयं ततः ।
सर्वाङ्गुलीभिः शिरसि बाहुमूले तथैव च ॥ २२ ॥ नामभिः केशवाचैश्च यथासं-
ख्यमुपस्पृशेत् । द्विराचामेत्तु सर्वत्र विष्णूत्रोत्सर्जने त्रयम् ॥ २३ ॥ सामान्यमेतत्स-
र्वेषां शौचं तु द्विगुणोदितम् । आचम्यातः परं मौनी दन्तान्काष्ठेन शोधयेत् ॥ २४ ॥
प्राङ्मुखोदङ्मुखो वाऽपि कपायं तित्त्कण्टकम् । कनिष्ठाग्रमितस्थूलं द्वादशाङ्गुल-
मायतम् ॥ २५ ॥ पर्वाधःकृतकूर्चेन तेन दन्तान्निकर्षयेत् । अपां द्वादशगण्डूपैर्वक्त्रं
संशोधयेद्द्विजः ॥ २६ ॥ मुखं समार्जयित्वाऽथ पश्चादाचमनं चरेत् । पवित्रपाणि-
रचम्य पश्चात्स्नानं समाचरेत् ॥ २७ ॥ नद्यां तडागे स्नाते वा तथा प्रस्रवणे जले ।
तुलसीमृत्तिकां धात्रीमुपलिप्य कलेवरे ॥ २८ ॥ अभिमन्त्र्य जलं पश्चान्मूलमन्त्रेण
वैष्णवः । निमज्ज्य तुलसीमिश्रं जलं संप्राशयेत्ततः ॥ २९ ॥ आचम्य मार्जनं कुर्या-
त्कुशैः सतुलसीदलैः । पौरुषेण तु सूक्तेन आपो हि ष्ठादिभिस्तथा ॥ ३० ॥ निमज्ज्याप्सु
जले पश्चाद्विवारमधमर्षणम् । उत्थाय पुनराचम्य पश्चादप्सु निमज्ज्य वै ॥ ३१ ॥ मन्त्ररत्नं
त्रिवारं तु जपन्ध्यायन्सनातनम् । पिवेदुत्थाय तेनैव त्रिवारमभिमन्त्रितम् ॥ ३२ ॥
आचम्य तर्पयेद्देवान्पितॄनपि विधानतः । निष्पीड्य कूले वस्त्रं तु पुनराचमनं
चरेत् ॥ ३३ ॥ धौतवस्त्रं सोत्तरीयं सकौपीनं धरेत्स्थितम् । निवद्धशिखकच्छस्तु
द्विराचम्य यथाविधि ॥ ३४ ॥ धारयेदूर्ध्वपुण्ड्राणि मृदा शुभ्राणि वैष्णवः । श्रीकृ-
ष्णतुलसीमूलमृदा वाऽपि प्रयत्नतः ३५ ॥ मन्त्रेणैवाभिमन्त्र्याथ ललाटादिषु धार-
येत् । नासिकामूलमारभ्य विभ्रयाच्छ्रीपदाकृतिं ॥ ३६ ॥ सान्तरालं भवेत्पुण्ड्रं दण्डाकारं
तु वा तथा । ललाटे धारयेत्पश्चाद्ग्रीवान्तं केशवादिभिः ॥ ३७ ॥ नाभ्यां द्वादशभि-
र्मूर्ध्नि वासुदेवं तलाम्बुना । पवित्रपाणिः शुद्धात्मा संध्यां कुर्यात्समाहितः ॥ ३८ ॥

१ ख. 'तिस्थः स वा' । २ क. 'द्विगुष्ठे स नाभित' । ३ क. 'मित्रं स्थू' । ४ क. 'माले' । ५ क. 'मज्ज्यो-
त्सं दन्त्यथा' । ६ ख. 'अपेक्ष्या' । ७ क. 'रेवित' । ८ क. 'शुभ्रेण' । ९ क. 'श्रुति' । १० ग. 'वा' ।
११ क. 'मलाद्यादि तथा पश्चा' ।

प्रादेशमात्रौ कौशेयौ साग्रौ मूलयुतौ तथा । सान्तर्गर्भौ सुविमलौ पवित्रं कारये-
द्विजः ॥ ३९ ॥ देवार्चने जपे होमे कुर्याद्ब्राह्मणं पवित्रकम् । इतरे षर्तुलग्नप्रियरे-
(ए) वं धर्मो विधीयते ॥ ४० ॥ पाथि दर्भाश्रिता(श्रितौ) दर्भा ये दर्भा यज्ञभूमिषु ।
स्तरणासनपिण्डेषु ब्रह्मयज्ञे च तर्पणे ॥ ४१ ॥ पाने भोजनकाले च धृतान्दर्भान्वि-
सर्जयेत् । सपवित्रकरेणैव आचामेत्प्रयतो द्विजः ॥ ४२ ॥ आचान्तस्य शुचिः पाणि-
र्यथा पाणिस्तथा कुशः । संध्याचमनकाले तु धृतं न परिवर्जयेत् ॥ ४३ ॥ अप्र-
सूताः स्मृता दर्भाः प्रसूतास्तु कुशाः स्मृताः । समूलास्तु कुशा ज्ञेयाश्छिन्नाग्रास्तृण-
संज्ञिताः ॥ ४४ ॥ कुशोदकेन यत्कण्ठं नित्यं संशोधयेद्द्विजः । न पर्युपन्ति पापानि
ब्रह्मकूर्चं दिने दिने ॥ ४५ ॥ कुशासनं सदा पूतं जपहोमार्चनादिषु । कुशेनैव कृतं
कर्म सर्वमानन्त्यमश्रुते ॥ ४६ ॥ तस्मात्कुशपवित्रेण संध्यां कुर्याद्यथाविधि । स्वगृ-
होक्तविधानेन संध्योपास्ति समाचरेत् ॥ ४७ ॥ ध्यात्वा नारायणं देवं रविमण्ड-
लमध्यगम् । गायत्र्याऽर्घ्यं प्रदद्याच्च जपं कुर्वीत भक्तिमान् ॥ ४८ ॥ सूर्यस्याभि-
मुखो जप्त्वा सावित्रीं नियतात्मवान् । उपस्थानं ततः कृत्वा नमस्कुर्यात्ततो हरिम्
॥ ४९ ॥ नमो ब्रह्मण इत्यादि जपित्वाऽथ विसर्जयेत् । ततः संतर्पयेद्विष्णुं मत्प्र-
रत्नेन मन्त्रवित् ॥ ५० ॥ शतवारं सहस्रं वा तुलसीमिश्रितैर्जलैः । वैकुण्ठपार्यदं
पश्चात्तर्पयेच्च यथाविधि ॥ ५१ ॥ अनन्तविहगेशादिदेवतानामनुक्रमात् । एकैक-
मञ्जलिं दत्त्वा पश्चादाचमनं चरेत् ॥ ५२ ॥ श्रीशस्याऽऽराधनार्थं हि कुर्यात्पुष्पस्य
संचयम् । तुलसीवित्त्वपत्राणि दूर्वा कौशेयमेव च ॥ ५३ ॥ विष्णुकान्तं मरुवकं
केशाम्बुददलं तथा । उशीरं जातिकुसुमं कुन्दं चैव कुरण्टकम् ॥ ५४ ॥ शर्भी चम्पां
कदम्बं च चूतपुष्पं च माधवीम् । पिप्पलस्य प्रवालानि जाम्बवं पीतलं तथा
॥ ५५ ॥ आस्फोटं कुटज लोध्रं कर्णिकारं च किंशुकम् । नीपार्जुने शिंशपं च
श्वेतकिंशुकनामकम् ॥ ५६ ॥ जम्बीरं मार्तुलुङ्गं च यूथिकारचयं तथा । पुंनागं
वकुलं नागकेशराशोकमालिकाः ॥ ५७ ॥ शतपत्रं च हारिद्रं करवीरं प्रियङ्गु च ।
नीलोत्पलं सप्तलां च नन्द्यावर्तं च कैतकम् ॥ ५८ ॥ घटजं स्थलपत्रं च
सर्वाणि जलजानि च । तत्कालसंभवं पुष्पं गृहीत्वाऽथ गृहं विसेत् ॥ ५९ ॥

१ ख नैशेली । २ क. 'ते । विधिति दर्भा ये दर्भा ये । ३ ख. 'पाननो' । ४ ख. 'गोः छमिषत्तु ।
५ ख. 'शिवा । कु' । ६ ख. 'न्तरीपारेत्यादि' । ७ क. 'नामुपकं' । ८ क. 'रयदे कुरन्दददेरन्दनं ह' ।
९ क. 'शमीपुष्प कं' । १० क. 'पाटला । ११ ख. 'दुत्त' । १२ क. 'हार च पन त' । १३ ख. 'तं दूतलं
च । १४ ख. 'लदानि ।

वितानादियुते दिव्यधूपदीपैर्विराजिते । चन्दनागरुहस्तूरीकर्पूरगमोदवासिते ॥ ६० ॥
विचित्ररङ्गवल्गुघाढये मण्डपे रत्नपीठके । विस्तीर्णपुष्पपर्यङ्के देव्या साहि-
तमच्युतम् ॥ ६१ ॥ संनिधावासने स्थित्वा कुशे पद्मासने स्थितः । प्राणायाम-
विधानेन भूतशुद्धिं विधाय च ॥ ६२ ॥ प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चाद्व्यानं यथो-
क्तवत् । परव्योम्नि स्थितं देवं लक्ष्मीनारायणं विभुम् ॥ ६३ ॥ परितः शक्तिभिर्युक्तं
भूनीलाविमलादिभिः । अनन्तविहगाधीशसैन्याद्यैः सुरसत्तमैः ॥ ६४ ॥ चण्डाद्यैः कुमु-
दाद्यैश्च लोकपालैश्च सेवितम् । चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं नानारत्नविभूषणम् ॥ ६५ ॥
वामाङ्गस्थश्रिया युक्तं शङ्खचक्रगदाधरम् । मन्त्ररत्नविधानेन न्यासमुद्रादिकर्मकृत्
॥ ६६ ॥ पञ्चोपनिषदन्यासं कुर्यात्सर्वत्र कर्मसु । ॐ ईशाय नमः परायेति परमेष्ठ्या-
त्मने नमः ॥ ६७ ॥ ॐ यां नमः परायेति ततः पुरुषात्मने नमः । ॐ रां नमः
परायेति ततो विश्वात्मने नमः ॥ ६८ ॥ ॐ वां नमः परायेति स्वानितृत्यात्मने नमः ।
ॐ लां नमः परायेति ततः सर्वात्मने नमः ॥ ६९ ॥ शिरोनासाग्रहृदयगुह्यपादेषु
विन्यसेत् । यथाक्रमेण तन्मन्त्रान्पञ्चाङ्गेषु क्रमान्न्यसेत् ॥ ७० ॥ तन्मुद्रया तैदाऽऽ-
वाह्य दद्यादासनमेव च । पाद्यार्घ्याचमनस्नानपात्राणि स्थाप्य पूजयेत् ॥ ७१ ॥
पूरयित्वा शुभजलं पात्रेषु कुसुमैर्युतम् । द्रव्याणि निक्षिपेत्तेषु मङ्गलानि यथाक्रमात्
॥ ७२ ॥ उशीरं चन्दनं कुष्ठं पाद्यपात्रे विनिक्षिपेत् । विष्णुकान्तं च दूर्वां च कौशे-
यांस्तिलसर्पपान् ॥ ७३ ॥ अक्षतांश्च फलं पुष्पमर्घ्यपात्रे विनिक्षिपेत् । जातीफलं च
कर्पूरमेलं चाऽऽचमनीयके ॥ ७४ ॥ मकरन्दं प्रवालं च रत्नं सौवर्णमेव च । तानि
दद्यात्स्नानपात्रे धात्रीं सुरतरुं तथा ॥ ७५ ॥ द्रव्याणामप्यलाभे तु तुलसीपत्रमेव
च । चन्दनं वा सुवर्णं वा कौशेयं वा विनिक्षिपेत् ॥ ७६ ॥ दर्शयेत्सुरभेर्मुद्रां पूजये-
त्कुसुमत्रयैः । अभिमन्त्र्य च मन्त्रेण धूपदीपैर्निवेदयेत् ॥ ७७ ॥ अनन्तरं चोद्धरण्या च
दद्यात्पाद्यादिकं तथा । तत्पात्रक्षालनं कृत्वा तथा पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ॥ ७८ ॥
सौवर्णानि च राण्याणि ताम्रैर्कांस्यं प्रयोजयेत् । पात्राणामप्यलाभे तु शङ्खमेकं
विशिष्यते ॥ ७९ ॥ शङ्खोदकं सदा पूतमतिप्रियतमं हरेः । उद्धरि(र)ण्या जलं
दद्यान्नाप्नु शङ्खं निमज्जयेत् ॥ ८० ॥

१ क. 'णं हरिम् । २ ख. पराभि. शं । ३ ख. भूलोला । ४ क. 'शमेनान्याद्यैर्युक्तं । ५ ख.

पद्माप । ६ ख. 'पदं न्या' । ७ क. ॐ सौ परा । ८ ख. ॐ वामनः प । ९ क. 'येतिष्ट' । १० क.

तथाऽऽवा । ११ क. 'सुमाधुर्त' । १२ क. 'नन्तस्योद्धरणं द' । १३ ख. 'कास्यानि यो' ।

अष्टाक्षरेण मनुना मन्त्ररत्नेन वा यजेत् । पाद्यार्घ्याचमनं दत्त्वा मधुपर्कं निवेदयेत् ॥ ८१ ॥ पुनराचमनं दत्त्वा पादपीठं निवेदयेत् । दन्तधावनगण्डूपदर्पणालोचनं तथा ॥ ८२ ॥ निवेद्याभ्यञ्जनं तैलेनोद्वर्तं केशरञ्जनम् । सुखोष्णितजलैः स्नानं पुनरुद्वर्तनं चरेत् ॥ ८३ ॥ कुङ्कुमेन हरिद्रेण चन्दनेन सुगन्धिना । उद्वर्त्य गन्धतोयेन स्नापयेच्च पुनस्ततः ॥ ८४ ॥ स्नानपात्रोदकं पश्चादादाय कुसुमैः सह । पौरुषेण तु रूक्तेन स्नापयेत्कमलापतिम् ॥ ८५ ॥ मार्जयेच्छुभवस्त्रेण दीपैर्नाराजयेत्तथा । वस्त्रं चैवोपवीतं च दद्यादाभरणानि च ॥ ८६ ॥ कस्तूरीतिलकं गन्धं पुष्पाणि सुरभीणि च । अङ्गे निवेश्य देवस्य लक्ष्मीं संपूजयेत्तथा ॥ ८७ ॥ पार्श्वयोर्धराणि(णी)लीले महिष्यः परितस्तथा । विमलोत्कर्षिणीत्याद्याः पूर्वमेव प्रकीर्तिताः ॥ ८८ ॥ चण्डाद्विद्वारपालांश्च कुमुदादींस्तथाऽर्चयेत् । तथैवाऽऽवरणाधीशाः पूजनीयाः समन्ततः ॥ ८९ ॥ वासुदेवः सीरपाणिः प्रद्युम्नश्च उपापतिः । दिक्षु कोणेषु तत्पत्न्यो लक्ष्मीरेव रती उपा ॥ ९० ॥ द्वितीयावरणं पश्चात्केशवाद्याः सशक्तयः । संकर्षणादयः पश्चान्मत्स्यकूर्मादयस्तथा ॥ ९१ ॥ श्रीलक्ष्मीः कमला पद्मा पद्मिनी कमलालया । रमा वृषाकर्पेर्धन्या वृत्तिर्यज्ञान्तदेवता ॥ ९२ ॥ शक्तयः केशवादीनां संप्रोक्ताः परमे पदे । हिरण्या हरणी सत्या नित्यानन्दा त्रयी सुखा ॥ ९३ ॥ सुगन्धा सुन्दरी विद्या सुशीला च सुलक्षणा । संकर्षणादिमूर्तीनां शक्तयः समुदाहृताः ॥ ९४ ॥ वेदा वेदवती धात्री महालक्ष्मीः सुखालया । भार्गवी च तथा सीता रेवती रुक्मिणी प्रभा ॥ ९५ ॥ मत्स्यकूर्मादिमूर्तीनां शक्तयः संप्रकीर्तिताः । एवं सशक्तयः पूज्याः केशवाद्याः सुरेश्वराः ॥ ९६ ॥ पश्चात्सशक्तयः पूज्याः शङ्खचक्रादिहेतयः । शङ्खं चक्रं गदां पद्मं शार्ङ्गं च मुँशलं हलम् ॥ ९७ ॥ बाणं च खट्वाखेटं च च्छुरिका दिव्यहेतयः । भद्रा सौम्या तथा माया जया च विजया शिवा ॥ ९८ ॥ सुमङ्गला सुनन्दा च हिता रम्या सुराक्षिणी । शक्तयो दिव्यहेतीनां पूजनीयाः+सनार्तनीः ॥ ९९ ॥ वह्निर्लोकेश्वराः पूज्याः साध्याश्च समरुद्धाः । एवमावरणं सर्वमर्चयेत्परमात्मनः ॥ १०० ॥ पुनरर्घ्यादिकं दत्त्वा धूपदीपैर्निवेदयेत् ॥ १०१ ॥ प्रागुदीच्या च सेनेशं नागराजं तथा परे । पुरतो वैनतेयं च पूजयेच्छक्तिभिः सह ॥ १०२ ॥

+ अत्र प्रथमार्थे द्वितीया बाध्या ।

१ क पीठे नि° । २ क. °णाजो च° । ३ क °नं गन्धतैलाङ्गोद्वर्तने के° । ४ ख °चोर्ध्वधरणी महिष्या पतितास्त° । ५ ख. °णीत्याप पू° । ६ र. मुँशलं । ७ क. °रक्षणी । ८ ख °तना. । व° । ९ ख. सदा ।

क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वर्णा यथाक्रमम् । आद्यास्त्रयो द्विजाः प्रोक्तास्तेषां वै मन्त्रस-
त्क्रियाः ॥ १४९ ॥ सवर्णेभ्यः सवर्णासु जायन्ते हि सजातयः । तेषां संकरयोगाच्च
प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ १५० ॥ विप्रान्मूर्धाभिषिक्तस्तु क्षत्रियायामजायत । वैश्यायां
तु तथाऽऽम्बष्ठो निपादः शूद्रया तथा ॥ १५१ ॥ राजन्याद्वैश्यशूद्रां तु माहिष्योग्रौ
तु तौ स्मृतौ । शूद्रां वैश्यास्तु करणस्थिरैर्वा तेऽनुलोमजाः ॥ १५२ ॥ विप्रायां
क्षत्रियात्सूतो वैश्याद्वैदेहिकस्तथा । चण्डालस्तु ततैः शूद्रात्सर्वकर्मसु गर्हितः ॥ १५३ ॥
मागधः क्षत्रियायां वै वैश्यासंज्ञास्तु शूद्रतः । शूद्राद(दा)योगवं वैश्या जनयामास वै
सुतम् ॥ १५४ ॥ रथकारः करण्यां तु माहिष्येण प्रजायते । असंसंततयो द्वेयाः
प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ १५५ ॥ प्रतिलोमासु वै जाता गर्हिताः सर्वकर्मणाम् । एतेषां
ब्राह्मणाद्याश्च षट्कर्मसु नियोजिताः ॥ १५६ ॥ त्रिकर्मसु क्षत्रविशावेकस्मिञ्शूद्रयो-
निजः । प्रतिग्रहं च वृत्त्यर्थं ब्राह्मणस्तु समाचरेत् ॥ १५७ ॥ असदेवार्सतां प्रोक्तं
निषिद्धं तद्विवर्जयेत् । पाषण्डाः पतिताः पापास्तथैव प्रतिलोमजाः ॥ १५८ ॥ कुल-
टाश्च विकर्मस्था असतः परिकीर्तिताः । लवणं तिलकार्पासं चर्म च त्रपुसीसकम्
॥ १५९ ॥ आरसं मधु मांसं च विषमन्त्रं घृतं रुजम् । किल्विषं गजमुष्ट्रं च सर्पपं
जलमेव च ॥ १६० ॥ तृणं काष्ठं च कूष्माण्डं शिशपां च विवर्जयेत् । मैहिषीं गर्दभं
चैव वाजिनं च तथाऽऽविकम् ॥ १६१ ॥ * दासी च जानं वृषभनावं चानडुहं
तिला[ः](१) । एवमाद्यमसद्द्रव्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ १६२ ॥ धान्यं वासांसि
भूमिं च सुवर्णं रत्नमेव च ।=पुष्पाणि फलमूलाद्यं सदद्रव्यं मुनिभिः स्मृतम् ॥ १६३ ॥
सर्वत्र प्रतिगृह्णीयाद्भूमिं धान्यं फलादिकम् ॥ १६३ ॥ भूमिं यस्तु प्रगृह्णाति भूमिं
यस्तु प्रयच्छति । तावुभौ पुण्यकर्माणौ नियतौ स्वर्गगामिनौ(णौ) ॥ १६४ ॥ धन्यं
करोति दातारं प्रग्रहीतारमेव च । धान्यं नृपवरश्रेष्ठ इह लोके परत्र च ॥ १६५ ॥
तस्माद्धान्यं धरित्रां च प्रतिगृह्णीत सर्वतः ॥ १६६ ॥ कुंसूलधान्य एव स्यात्कुं-
म्भधान्योऽथ वा नृप । शिलोञ्छेनापि वा जीवेच्छ्रेयान्ने(नै)पां परोऽवरः ॥ १६७ ॥

* एतदर्थस्थानेऽयं पाठः स पुस्तके—“ दासीमजा यानवृक्षा न पशानडुहं तुलाम् ” इति । = एत-
दर्थं न विद्यते ख. पुस्तके ।

१ क. 'द्रजा त' । २ क. 'गन्त्य तं चेत्पुन' । ३ ख. तथा । ४ क. 'क्षचातु शू' । ५ क. 'सत्य तु
तयो' । ६ क. 'मानिलोम वै जा' । ७ क. 'म । न ते' । ८ क. 'सत्तप्रो' । ९ ख. तृणका । १० क. 'ज-
गा दान्या च । ११ क. महिषमुष्ट्रं च सर्पपं जलग' । १२ ख. धान्यं । १३ ख. कुसुम्भधा । १४ ख. 'कुसु-
म्भधान्यवाद्' ।

अग्निदं गरदं हिंस्रं चौरं दुर्वृत्तमेव च । धूर्तं पतितमित्यादीन्हन्यादेवाविचारयन् ॥ १९० ॥
 अङ्कयित्वा श्वपादेन गर्दभे चाधिरोह्य वै । प्रवासयेत्स्वराष्ट्रात्तु ब्राह्मणं पतितं नृपः ॥ १९१ ॥ कुलटां कामचारेण गर्भघ्नीं भर्तृहिंसिकाम् । निवृत्तकर्णनासोष्ठीं कृत्व
 नारीं प्रवासयेत् ॥ १९२ ॥ न्यायेन दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिकरं भवेत् । अन्याय-
 दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिविनाशनम् ॥ १९३ ॥ अदण्ड्यान्दण्डयन् राजा तथा दण्ड्या-
 नदण्डयन् । अयशो महदाप्नोति नरकं चाधिगच्छति ॥ १९४ ॥ दिग्दण्डस्त्वथ वा-
 ग्दण्डो घनदण्डो वधस्तथा । ज्ञात्वाऽपराधं देशं च जनं कालमथापि वा ॥ १९५ ॥
 वयः कर्म च वित्तं च दण्डं न्यायेन पतयेत् । निश्चित्य शास्त्रमार्गेण विद्वद्भिः सह
 पार्थिवः ॥ १९६ ॥ गुरुणां तु गुरुं दण्डं पापानां च लघोर्लघुम् । व्यवहारान्स्वयं
 पश्यन्कुर्यात्सद्भिर्वृतोऽन्वहम् ॥ १९७ ॥ मिथ्यापवादशुद्धयर्थं पञ्च दिव्यानि कल्प-
 येत् । ×ज्ञात्वा शुद्धेषु दिव्येषु शुद्धान्यै मानयेत्तथा ॥ १९८ ॥ तन्मिथ्याशांसिनं दुष्टं
 जिह्वाच्छेदेन दण्डयेत् ॥ १९९ ॥ परद्रव्यादिहरणं परदारभिमर्शनम् । यः कुर्यात्तु
 बलात्तस्य हस्तच्छेदः प्रकीर्तितः ॥ २०० ॥ यो गच्छेत्परदारगंस्तु बलात्कामाच्च वा नरः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा लिङ्गच्छेदं च दापयेत् ॥ २०१ ॥ दहेत्कटाग्रिना देहं गुरुस्त्रीगामिनं(णं)
 तथा । ब्रह्मघ्नं च सुगपं वा गोस्त्रीबालनिषूदनम् । देवविप्रस्वहन्तारं शूलमारोपयेन्नरम् ॥ २०२ ॥
 दैवतं ब्राह्मणं वा च पितृमातृगुरुंस्तथा । पादेन ताडयेद्यस्तु तस्य तच्छेदनं
 स्मृतम् ॥ २०३ ॥ तेषामुपरि हस्तं तु दोष्णोच्छेदं तु कामतः । अन्येकं दण्डनं कुर्याद्द्वि-
 त्तम्य परस्त्रियाम् ॥ २०४ ॥ चुम्बने तालुविच्छेदो द्वौ हस्तौ परिरम्भणे । हस्त-
 स्याद्गुलिविच्छेदः केशादिग्रहणे स्त्रियाः ॥ २०५ ॥ दाहयेत्तप्तनेलेन हस्तमुष्ट्या च
 तौहनम् । गुरतं याचमानस्य जिह्वाच्छेदं च कामतः ॥ २०६ ॥ कामाङ्गितेषु गर्वत्र
 तात्त्राथ दहनं स्मृतम् । दृष्ट्वा मुहुः भ्रष्टे तु नेत्रयोः स्फोटनं चरेत् ॥ २०७ ॥
 सान्द्रं तुलाकृतं कृत्वाऽथ कृतां नृणाम् । सहस्रं दापयेद्दण्डं वृत्त्या भ्यस्यापनायने ॥ २०८ ॥
 तेषु तेषु च पापेषु शरीरं दण्डनं स्मृतम् । तेषु तेष्वङ्गानैव अशानां
 ब्राह्मणो ब्रजेत् ॥ २०९ ॥

१. २००. २०१. २०२. २०३. २०४. २०५. २०६. २०७. २०८. २०९.

पापानेवाङ्कयित्वाऽस्य मुण्डयित्वा शिरोरुहान् । सर्वैश्वहरणं कृत्वा गङ्गान्मन्दक-
वासयेत् ॥ २१० ॥ अङ्गणवं विकर्मस्थं हस्त्रिधामरभोजनम् । ब्राह्मण गार्धभं चान-
मारोप्यैव विवासयेत् ॥ २११ ॥ न्यायेन पालयेद्वाजा धर्मान्पट्भागमार्त्तयेत् । त्रिधा-
गमाहरेद्धान्याद्धनात्पट्भागमेव च ॥ २१२ ॥ गोभृष्टिण्यवामोभिर्धान्यन्नविभू-
षणैः । पूजयेद्वाष्पणान्भक्त्या पापयेच्च विदोपतः ॥ २१३ ॥ विम्बानि ग्यापयेद्वि-
ष्णोग्रामेषु नगरेषु च । चैत्यान्यायतनान्यस्य रस्याण्येषु तु पापयेत् ॥ २१४ ॥
वसुपुष्पोपहाराद्यं भूधेन्वादि समर्पयेत् । इतरेषां सुराणां च वैदिकानां जनेभ्यः
॥ २१५ ॥ धर्मतः कार्यन्त्यैवैत्यान्यायतनानि तु । दार्पावृषर्षटागादि पालयेत्पुन-
नानि च ॥ २१६ ॥ कुर्वीत सुविशालानि पूर्वेषाण्यपि पालयेत् ॥ २१७ ॥
*फलितं पुष्पितं वाऽपि वनं छिन्द्याचु यो नरः । तटागमेतुं यो भिन्द्याचं दृष्टेना-
नुरोहयेत् ॥ २१८ ॥ अग्निदं गरदं गोघ्नं दाल्दसीगुरयातिनम् । भगिनीं पादं पृथु-
गुरुदारान्नुपामपि ॥ २१९ ॥ साध्वीं तपस्विनीं वाऽपि गन्तव्यमतिशयिणम् ।
हिंस्रयन्त्रप्रयोक्तारं दाहयेद्वै फटाग्निना ॥ २२० ॥ अदण्डयित्वा दुर्जनान्मत्तयाप दृष्टि-
वीर्षं [तिः] । संप्राप्य निरयं गच्छेत्तरणात्तान्दण्डयेत्तथा ॥ २२१ ॥ यः स्वदण्ड-
श्रमं हित्वा अन्ये (नये) न तु वर्सयेत् (तेते) । त दण्डयेत्पण्यमनं नास्तेन हि-
देशतः ॥ २२२ ॥ सर्वेष्वेतेषु पापेषु धनदण्डं प्रयोजयेत् । पितेव पालयेत्पुत्राणां च
पृथिवीपतिः ॥ २२३ ॥ प्रजासंरक्षणार्थाय संग्राम कारयेत्सुपः । तस्मिन्नुत्तरी-
चत्त्रयो राज्ञः संग्राममूर्धनि ॥ २२४ ॥ मृतेन लभते स्वर्गं जितेन दृष्टिर्न चक्षुः ।
यशः पीतिर्विद्वद्ध्यर्थं धर्मसंग्राममाचरेत् ॥ २२५ ॥ मुक्तशीर्षं हतशस्त्रं त्यजेत्
पलायितम् । न हन्याद्दन्दिनं राजा सुद्वे प्रेक्षणकल्लनात् ॥ २२६ ॥ भद्रं स्वर्गं च
संग्रामे न यस्य विनिवर्तनम् । पदे पदे समग्रस्य दण्डयेत् पालयेत् ॥ २२७ ॥
नातः परतरो धर्मो नृपाणां परशालिनाम् । सुतर्कज्ञः । धर्मः सङ्गच्छीयते नृप-
समैः ॥ २२८ ॥ जित्वा शत्रून्मार्गं तर्क्येन चानेन परित्यजेत् पालयेत् । हिंस्र-
भिर्यं हृदं (ह्र्द) पापे विनिश्चिद्येत् ॥ २२९ ॥ पात्रमिच्छन्नेन विनिश्चि-
यित्वा समन्वितः । न विदित्वा वेदतया न हन्यात् वाऽपि पापयेत् ॥ २३० ॥

॥ २१० ॥ २११ ॥ २१२ ॥ २१३ ॥ २१४ ॥ २१५ ॥ २१६ ॥ २१७ ॥ २१८ ॥ २१९ ॥ २२० ॥ २२१ ॥ २२२ ॥ २२३ ॥ २२४ ॥ २२५ ॥ २२६ ॥ २२७ ॥ २२८ ॥ २२९ ॥ २३० ॥

१. २१० ॥ २११ ॥ २१२ ॥ २१३ ॥ २१४ ॥ २१५ ॥ २१६ ॥ २१७ ॥ २१८ ॥ २१९ ॥ २२० ॥ २२१ ॥ २२२ ॥ २२३ ॥ २२४ ॥ २२५ ॥ २२६ ॥ २२७ ॥ २२८ ॥ २२९ ॥ २३० ॥
२. २१० ॥ २११ ॥ २१२ ॥ २१३ ॥ २१४ ॥ २१५ ॥ २१६ ॥ २१७ ॥ २१८ ॥ २१९ ॥ २२० ॥ २२१ ॥ २२२ ॥ २२३ ॥ २२४ ॥ २२५ ॥ २२६ ॥ २२७ ॥ २२८ ॥ २२९ ॥ २३० ॥
३. २१० ॥ २११ ॥ २१२ ॥ २१३ ॥ २१४ ॥ २१५ ॥ २१६ ॥ २१७ ॥ २१८ ॥ २१९ ॥ २२० ॥ २२१ ॥ २२२ ॥ २२३ ॥ २२४ ॥ २२५ ॥ २२६ ॥ २२७ ॥ २२८ ॥ २२९ ॥ २३० ॥
४. २१० ॥ २११ ॥ २१२ ॥ २१३ ॥ २१४ ॥ २१५ ॥ २१६ ॥ २१७ ॥ २१८ ॥ २१९ ॥ २२० ॥ २२१ ॥ २२२ ॥ २२३ ॥ २२४ ॥ २२५ ॥ २२६ ॥ २२७ ॥ २२८ ॥ २२९ ॥ २३० ॥

नं प्रदद्यात्तु तन्मोहात्स दण्डयश्चोरवत्तदा । *अजीवन्स्वेच्छया दण्डयो दाप्य(प्योऽ)
 र्थं चापि सोदयम् ॥ २४७ ॥ याचितान्वाहितन्यायानिषेपादिष्वयं विधिः ॥ २४८ ॥
 सुराकामघूतकृतं वृथादानं तथैव च । दण्डशुल्कानुशिष्टं च पुत्रो दद्यान्न पैतृकम्
 ॥ २४९ ॥ पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनौघिष्ठितेऽपि वा । × पुत्रपौत्रैर्ऋणं देयं निहन्तुं
 चाक्षिचोदितम् ॥ २५० ॥ रिक्थग्राही ऋणं दद्याद्योपि द्वाहस्तथैव च । पुत्रो न
 स्वाश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्तु रिक्थिनः ॥ २५१ ॥ प्रतिभाव्यमृणं साक्ष्यं देयं तस्मै
 यथोचितम् । दीयते स्यात्प्रतिभुवा धनिने तु ऋणं यथा ॥ २५२ ॥ द्विगुणं तत्स-
 दातव्यं दण्डं राज्ञे च तत्समम् । पुत्रादिभिर्न दातव्यं प्रविभाव्यमृणं स्त्रियो ॥ २५३ ॥
 प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या चैव हि यत्कृतम् । स्वयं कृतं तु यदण नान्यन्म्या दातु-
 मर्हति ॥ २५४ ॥ यत्पैतृकं धनं पुत्रा विभजेयुः सुनिर्णयम् । मातृकं चेद्दहितमग्न-
 भावे तु तत्सुतः ॥ २५५ ॥ भगिन्यर्थं तुरीयांशं पैतृकादाहरेद्धनान् । न स्त्रीधनं
 तु दायादा विभजेयुरनापदि ॥ २५६ ॥ पितृमातृसुताभ्रातृपत्यपत्याष्टपागतम् ।
 आधिचेतनिकायं च स्त्रीधनं परिकीर्तितम् ॥ २५७ ॥ अपुत्रा योषितश्चैव भर्तव्याः
 साधुवृत्तयः । निर्वास्या व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च ॥ २५८ ॥ नैव भग्नं
 वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् । पापण्डपतितानां च न चावैदिकर्मणाम् ॥ २५९ ॥
 विभक्तेष्वनुजो जातः श्ववर्णो यदि भागभार्कः । आविभक्तपितृकाणां पितृन्तो भागक-
 ल्पना ॥ २६० ॥ द्वैमातृणां मातृतश्च कल्पयेद्वा सैमोऽपि वा(१) । विभक्तस्याग्न्य
 पुत्रस्य पत्नी दुहितरस्तथा ॥ २६१ ॥ पितरौ भ्रातरश्चैव तत्सुताश्च सपिण्डिनः ।
 संवन्धिवान्धवाश्चैव क्रमाद्वै रिक्थभागिनः ॥ २६२ ॥ सीम्नोऽपर्वोदे क्षेत्रेषु सामन्ता-
 स्थविरार्दयः । गोपाः सीमाकृपाणां च सर्वे भवनगोचराः ॥ २६३ ॥ नयेत्येते सीमानं
 स्थृणाङ्गारतुं पट्टमैः । न तु बल्मीकनिम्नास्थितैश्चैवायैरुपसौभितम् ॥ २६४ ॥ अरिमो
 दत्तकश्चैव क्रीतः कृत्रिम एव च । क्षेत्रजः कानिकश्चैव दौहित्रः भूमिः स्मृतः ।
 पिण्डज(द)श्च परक्षेपां पूर्वाभावे परः परः ॥ २६५ ॥ पुत्रः पौत्रश्च तत्पुत्रः पु-
 कापुत्र एव च । पुत्री च भ्रातरश्चैव पिण्डदाः स्मृयेथाक्रमान् ॥ २६६ ॥

* एतदर्थंरयनेऽयं पाठः स पुस्तके—'दण्डितो स्वेच्छया दण्डयश्चोदितो रयने' इति ।

१ एतदर्थंरयने न कः पुस्तके ।

१ यः सः २ यः 'रिक्थदति' । ३ यः 'नानि' । ४ यः 'नानि' । ५ यः 'नानि' । ६ यः 'नानि' । ७ यः 'नानि' । ८ यः 'नानि' । ९ यः 'नानि' । १० यः 'नानि' । ११ यः 'नानि' । १२ यः 'नानि' । १३ यः 'नानि' । १४ यः 'नानि' । १५ यः 'नानि' । १६ यः 'नानि' । १७ यः 'नानि' । १८ यः 'नानि' । १९ यः 'नानि' । २० यः 'नानि' । २१ यः 'नानि' । २२ यः 'नानि' । २३ यः 'नानि' । २४ यः 'नानि' । २५ यः 'नानि' । २६ यः 'नानि' । २७ यः 'नानि' । २८ यः 'नानि' । २९ यः 'नानि' । ३० यः 'नानि' । ३१ यः 'नानि' । ३२ यः 'नानि' । ३३ यः 'नानि' । ३४ यः 'नानि' । ३५ यः 'नानि' । ३६ यः 'नानि' । ३७ यः 'नानि' । ३८ यः 'नानि' । ३९ यः 'नानि' । ४० यः 'नानि' । ४१ यः 'नानि' । ४२ यः 'नानि' । ४३ यः 'नानि' । ४४ यः 'नानि' । ४५ यः 'नानि' । ४६ यः 'नानि' । ४७ यः 'नानि' । ४८ यः 'नानि' । ४९ यः 'नानि' । ५० यः 'नानि' । ५१ यः 'नानि' । ५२ यः 'नानि' । ५३ यः 'नानि' । ५४ यः 'नानि' । ५५ यः 'नानि' । ५६ यः 'नानि' । ५७ यः 'नानि' । ५८ यः 'नानि' । ५९ यः 'नानि' । ६० यः 'नानि' । ६१ यः 'नानि' । ६२ यः 'नानि' । ६३ यः 'नानि' । ६४ यः 'नानि' । ६५ यः 'नानि' । ६६ यः 'नानि' । ६७ यः 'नानि' । ६८ यः 'नानि' । ६९ यः 'नानि' । ७० यः 'नानि' । ७१ यः 'नानि' । ७२ यः 'नानि' । ७३ यः 'नानि' । ७४ यः 'नानि' । ७५ यः 'नानि' । ७६ यः 'नानि' । ७७ यः 'नानि' । ७८ यः 'नानि' । ७९ यः 'नानि' । ८० यः 'नानि' । ८१ यः 'नानि' । ८२ यः 'नानि' । ८३ यः 'नानि' । ८४ यः 'नानि' । ८५ यः 'नानि' । ८६ यः 'नानि' । ८७ यः 'नानि' । ८८ यः 'नानि' । ८९ यः 'नानि' । ९० यः 'नानि' । ९१ यः 'नानि' । ९२ यः 'नानि' । ९३ यः 'नानि' । ९४ यः 'नानि' । ९५ यः 'नानि' । ९६ यः 'नानि' । ९७ यः 'नानि' । ९८ यः 'नानि' । ९९ यः 'नानि' । १०० यः 'नानि' ।

एवं धर्मेण नृपतिः शासयेत्सर्वदा प्रजाः । यदुक्तं मनुना धर्मं व्यवहारपदं प्रति ॥ २६७ ॥ वि०लोकि०तं च विद्वद्भिर्वी०तरा०गैर्वि०मत्स०नैः । वि०मृ०श्य ध०र्मवि०द्भिश्च वि०मलैः पा०पभी०रुभिः ॥ २६८ ॥ ध०र्मेणै०व सदा राजा शा०सयेत्पृ०थि०र्वीं स्व०काम् । वि०परी०तां द०ण्डये०द्वै या०वद०र्पो०पना०शनम् ॥ २६९ ॥ स०भ्या अपि च द०ण्ड्या वै शा०स्त्रमा०र्गवि०रो० धिनः । राज०धर्मो०ऽयमि०त्ये०वं प्र०सङ्गा०त्कथि०तो मया ॥ २७० ॥ का०त्या०यनेन मनुना याज्ञ०वल्क्येन धी०मता । नार०देन च संप्रो०क्तं वि०स्तरा०दि०दमे०व हि ॥ २७१ ॥ तस्मा० न्मया वि०स्तरे०ण नो०क्तम०त्र नृ०पो०त्तम । परं भा०गव०तं ध०र्मं वि०स्तरे०ण ब्र०वीमि ते ॥ २७२ ॥ वि०ष्णो०रभ्य०र्चनं यत्तु नि०त्यं नै०मित्ति०कं नृ०प । यदा०ह भग०वान्धा०तु०स्तेन स्वा०यंभु०वस्य च ॥ २७३ ॥ नार०दस्य च मे स०म्य०क्तद०द्य कथ०यामि ते ॥ २७४ ॥

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे प्रासकालभगवत्समाराधन-
विधिर्नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अथाष्टमोऽध्यायः ।)

अम्बरीष उवाच—

भगवन्ब्रह्मणा यत्तु संप्रोक्तं स्यान्मनोः पुनः । तत्सर्वं परमं धर्मं वक्तुमर्हसि मेऽनघ ॥ १ ॥

हारीत उवाच—

सर्गादौ लोककर्ताऽसौ भगवान्पद्मसंभवः । मन्वादिप्रमुखान्विप्रान्ससृजे धर्मगुप्तये ॥ २ ॥ मनुर्भृगुर्वसिष्ठश्च मरीचिर्दक्ष एव च । अङ्गिराः पुलहश्चैव पुलस्तयोऽत्रिर्महातपाः ॥ ३ ॥ वेदान्तपारगास्ते च तं प्रणम्य जगद्गुरुम् । भगवन्परमं धर्मं भववन्धापनुत्तये ॥ ४ ॥ वद सर्वमशेषेण श्रोतुमिच्छामहे वयम् ॥ ५ ॥ इत्युक्तः स द्विजैः सोऽपि ब्रह्मा नत्वा जनार्दनम् । वेदान्तरगोचरं धर्मं तेषां वक्तुं प्रचक्रमे ॥ ६ ॥ सर्वेषामेव लोकानां स्रष्टा धाता जनार्दनः । सर्ववेदान्ततत्त्वार्थसर्वयज्ञमयः प्रभुः ॥ ७ ॥ यज्ञो वै विष्णुः रित्यत्र प्रत्यक्षं श्रूयते श्रुतिः । इज्यते यत्तमुद्दिश्य परमो धर्म उच्यते ॥ ८ ॥ भगवन्तमनुद्दिश्य हूयते यत्र कुत्र वै । तत्र हिंसाफलं पापं भवेदत्र विगर्हितम् ॥ ९ ॥ तस्मात्सर्वस्य यज्ञस्य भोक्तारं पुरुषं हारिम् । ध्यात्वैव जुहुयात्तस्मै हव्यं दीप्ते हुताशने ॥ १० ॥ मुखमग्निर्भगवतो विष्णोः सर्वगतस्य वै । तस्मिन्नेव यजन्निन्यमुत्तमं मुनिसत्तमाः ॥ ११ ॥ यजोद्विप्रमुखे शक्त्या जलमन्नं फलादिकम् । प्रीतये वासुदेवस्य सर्वभूतनिवामिनः ॥ १२ ॥

तमेव चार्चयेन्नित्यं नमस्कुर्यात्तमेव हि । १३ ॥ यान्वा जपेत्तमेवेशं तमेव ध्यापयेद्बुद्धि-
 ॥ १३ ॥ तन्नामैव प्रगातव्यं वाचा वक्तव्यमेव च । व्रतोपवासनियमांस्तमुद्दिश्यैव
 कारयेत् ॥ १४ ॥ तत्समर्पितभोगः स्यादन्नपानादिभक्षणे । मतिः स्वार्थः स्वदा-
 रेण नेतरत्र कदाचन ॥ १५ ॥ न हि स्यात्सर्वभूतानि यज्ञेषु विधिना विना । सोऽ-
 हं दासो भगवतो मम स्वामी जनार्दनः ॥ एवं वृत्तिर्भवेदस्मिन्स धर्मः परमो मतः ॥ १६ ॥
 एष निष्कण्टकः पन्थास्तस्य विष्णोः परं पदम् । अन्यत्तु कुपयं ज्ञेयं निरयप्राप्ति-
 हेतुकम् ॥ १७ ॥ भगवन्तमनुद्दिश्य यः कर्म कुरुते नरः । स पापण्डीति विज्ञेयः
 सर्वलोकेषु गर्हितः ॥ १८ ॥ यो हि विष्णुं परित्यज्य सर्वलोकेश्वरं हरिम् । इतरा-
 नर्चते मोहान्त लोकायतिकः स्मृतः ॥ १९ ॥ * श्रुतिस्मृत्युदितं धर्ममकृत्वा यश्चरे-
 न्नरः । विकर्मस्थः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः ॥ २० ॥ यो देवार्थं गर्हयति
 धर्माधर्मौ न विन्दति । न बुध्येत्परलोकं यः स नास्तिक उदाहृतः ॥ २१ ॥
 उक्तधर्मं परित्यज्य यो ह्यधर्मं च वर्तते । पतितः स तु विज्ञेयः सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥ २२ ॥
 यः कर्म कुरुते विप्रो विना विष्णवर्चनं क्वचित् । ब्राह्मण्याद्भ्रश्यते सद्यश्छालत्वं स
 गच्छति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणो वैष्णवो विप्रो गुरुर्विप्रश्च वेदवित् । पर्यायेण च विद्येत
 नामानि क्षमासुरस्य च ॥ २४ ॥ तस्माद्वैष्णवत्वेन विप्रत्वाद्विप्रश्च वेदवित् । अर्च-
 यित्वाऽपि गोविन्दमितरानर्चयेत्पृथक् ॥ २५ ॥ अवैष्णवत्वं तस्यापि मिश्रभक्त्या
 भवेद्भ्रुवम् । भोक्तारं सर्वयज्ञानां सर्वलोकेश्वरं हरिम् । ज्ञात्वा तत्प्रीतये सर्वाञ्जुहु-
 यात्सततं हविः ॥ २६ ॥ दानं तपश्च यज्ञश्च त्रिविधं कर्म कीर्तितम् । तत्सर्वं भगव-
 त्प्रीत्यै कुर्वीत सुसमाहितः ॥ २७ ॥ तस्मात्तु वैष्णवा विप्राः पूजनीया यथा हरिः
 ॥ २८ ॥ ये तु वै हेतुकं वाक्यमाश्रित्यैव स्ववान्वलात् । वैष्णवं प्रतिपिध्वान्ति ते
 लोकायतिकाः स्मृताः ॥ २९ ॥ यो यत्तु वैष्णवं लिङ्गं धृत्वा च तमसाऽऽवृतः ।
 त्यजेच्चैवैष्णवं धर्मं सोऽपि पापण्डतां व्रजेत् ॥ ३० ॥ तस्मात्तु वैष्णवो भूत्वा वैदिकीं
 वृत्तिमाश्रितः । कुर्वीत भगवत्प्रीत्यै कुर्याद्यज्ञादि कर्म यत् ॥ ३१ ॥ तद्विशिष्टमिति
 प्रोक्तं सामान्यमितरं स्मृ(रस्मृ)तम् । फलहीना भवेत्सा तु सामान्या वैदिकी
 क्रिया ॥ ३२ ॥ तोयवर्जितवापीव निरर्था भवति ध्रुवम् । नैसार्गिकं तु जीवानां

* इत आरभ्य उदाहृत इत्यन्तं न विद्यते स. पुस्तके ।

दास्यं विष्णोः सनातनम् ॥ ३३ ॥ तद्विना वर्तते मोहादात्मचारः सनातनात् । तस्मात्तु
भगवद्धारयमात्मनां श्रुतिचोदितम् ॥ ३४ ॥ दास्यं विना कृतं यत्तु तदेव कलुषं भवेत् ।
विशिष्टं परमं धर्मं दास्यं भगवतो हरेः ॥ ३५ ॥

ऋपय ऊचुः —

कथं दास्यं हि तद्दृष्टिः कथं नैसर्गिकं नृणाम् । तत्सर्वं ब्रूहि तत्त्वेन लोकानुग्र-
हकाम्भया ॥ ३६ ॥

ब्रह्मोवाच —

सुदर्शनोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं दास्यमुच्यते । *तात्रिकी वैदिकी या च तदी(दी)क्षा
चोदितक्रिया ॥ ३७ ॥ तत्राप्याराधनत्वेन कृता पापस्य नाशिनी । निरूपणत्वादा-
स्यस्य धार्यं चक्रं महात्मनः ॥ ३८ ॥ अङ्गत्वात्सर्वधर्माणां वैष्णवत्वाच्च धर्मतः ।
+धृत्वा वै विधिना चक्रं हरेस्तप्तं द्विजोत्तमाः ॥ ३९ ॥ कर्म कुर्याद्भगवतस्तस्यै-
वाऽऽज्ञामनुस्मरन् । विधिनैव प्रतप्तेन चक्रेणैवाङ्ग्येन्द्रजे ॥ ४० ॥ तथैव विभृयाद्भाले
पुण्ड्रं शुभ्रतरं मृदा । विभृयादुपवीतं तु सव्यस्कन्धे विधानतः ॥ ४१ ॥ कण्ठे पद्मा-
क्षमालां च कौशेयं दक्षिणे करे । एभिश्चिह्नैर्विना विप्रो न भवेद्धि कथंचन ॥ ४२ ॥
सं लभेत्कर्मणां सिद्धिं वैदिकानां विशेषतः । आश्रमाणां चतुर्णां च स्त्रीणां च श्रुति-
चोदनात् । अङ्ग्येच्छङ्खचक्राभ्यां प्रतप्ताभ्यां विधानतः ॥ ४३ ॥ एकैकमुपवीतं तु
यतीनां ब्रह्मचारिणाम् । गृहिणां च वनस्थानामुपवीतद्वयं स्मृतम् ॥ ४४ ॥ सोत्त-
रीयं त्रयं वाऽपि विभृयाच्छुभ्रतन्तुं वा ॥ ४५ ॥ त्रयमूर्ध्वद्वयं तन्तु तन्तुत्रयमधो-
वृतम् (?) । त्रिवृच्च ग्रन्थिनैकेन उपवीतमिहोच्यते ॥ ४६ ॥ अर्ककार्पासकौशेयक्षौमै-
शाणमयानि च । तन्तूनि चोर्पवीतानां योज्यानि मुनिसत्तमाः ॥ ४७ ॥ सर्वेषामप्य
लाभे तु कुर्यात्कुशमयं द्विजः । ऐणेयमुत्तरीयं स्याद्वनस्थब्रह्मचारिणाम् ॥ ४८ ॥
शुक्लापायवसने गृहस्थस्य यतेः क्रमात् । उक्तालाभेषु सर्वेषां कुशचीरं विशिष्यते
॥ ४९ ॥ मौञ्जी वै मेखला दण्डं पालाशं ब्रह्मचारिणः । त्रयस्तु वैणवा दण्डा यतेः
कापायवाससी ॥ ५० ॥ कुशचीरं वल्कलं वा वनस्थस्य विधीयते । = कटीसूत्रं च
कौपीनं महच्च शुक्लवाससा ॥ ५१ ॥ कुण्डले चाङ्गुलीयानि गृहस्थस्य विधीयते । मुण्डिनौ
सूक्ष्मगिरिखनौ यत्यन्तेवासिनावुभौ ॥ ५२ ॥

* एतदर्थस्थानेऽयं पाठः स पुस्तके “ तद्विधिर्वैदिकी या च तदाक्षा चोदिता क्रिया ” इति । + एत-
दर्थं न स. पुस्तके । = एतदार्थद्वयं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ क. “रूपिणत्वादास्यत्वं वा” । २ ख. न । ३ ख. “नृणां । त्र” । ४ क. “ध्वगतं तन्तु ते तत्रय” ।

५ ख. “मशोग” । ६ क. “पञ्जीवाना । ७ क. मुण्डिनौ ।

वानप्रस्थो जटी वा स्यात्सदा वै श्मशुरोमधृत् । सुकेशी सुशिखो वा स्याद्गृहस्थः
 सौम्यवेषवान् ॥ ५३ ॥ यतिश्च ब्रह्मचारी च उभौ भिक्षांशिनौ स्मृतौ । शाकमूल-
 फलाशी स्याद्वनस्थः सततं द्विजः ॥ ५४ ॥ कुसूलकुम्भधान्यो वा ज्याहिको वा
 भवेद्गृही । प्रतिग्रहेण सौम्येन जीवेद्यायावरेण वा ॥ ५५ ॥ यस्त्वैकं दण्डमालम्ब्य
 धर्मं ब्राह्मं परित्यजेत् । विकर्मस्थो भवेद्विप्रः स याति नरकं ध्रुवम् ॥ ५६ ॥ शिखायज्ञोपवी-
 तादि ब्रह्मकर्म यतिस्त्यजेत् । स जीवन्नेव चण्डालो मृतः श्वानोऽभिजायते ॥ ५७ ॥ स्वरूपे-
 णैव धर्मस्य त्यागो हानिर्भवेद्भ्रुवम् । कर्मणां फलसंत्यागः संन्यासः सँमुदाहृतः ॥ ५८ ॥
 अनाश्रितः कर्मफलं कृत्यं कर्म समाचरेत् । स संन्यासी च योगी च स मुनिः सा-
 त्विकः स्मृतः ॥ ५९ ॥ तुष्ट्यर्थं वासुदेवस्य धर्मं वै यः समाचरेत् । * स योगी पर-
 मेकान्तं हरेः प्रियतमो भवेत् ॥ ६० ॥ मोहादास्यं विना विष्णोः किञ्चित्कर्म समा-
 चरेत् । न तस्य फलमाप्नोति तामसीं गतिमश्नुते ॥ ६१ ॥ हित्वा यज्ञोपवीतं तु हित्वा
 चक्रस्य धारणम् । हित्वा शिखोर्ध्वपुण्ड्रे च विप्रत्वाद्वैष्णव्ये ध्रुवम् ॥ ६२ ॥ पञ्चसं-
 स्कारपूर्वेण मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः । संस्काराः पञ्च कर्तव्याः पारमैकान्त्यसिद्धये ॥ ६३ ॥
 प्रतिसंवत्सरं कुर्यादुपाकर्म ह्यनुत्तमम् । सर्ववेदव्रतं कृत्वा तत्र संपूजयेद्धरिम् ॥ ६४ ॥
 दद्यादत्रोपवीतानि विष्णवे परमात्मने । ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाऽथ विभूयात्स्वयमेव च
 ॥ ६५ ॥ तदग्नौ पूज्य संतर्प्य चक्रं चैवाङ्कयेद्भुजे । एवं प्रत्यावृत्तिकं धार्यमुपवीतं
 सुदर्शनम् ॥ ६६ ॥ पुट्रास्तु प्रतिसंधं तु नित्यमेव च धारयेत् । द्वारवन्युद्धवं गो-
 पीचन्द्रनं वेङ्कटोद्भवम् ॥ ६७ ॥ सान्तरालं प्रकुर्वीत पुण्ड्रं हरिपदाकृतिम् । श्राद्ध-
 काले विशेषेण कर्त्ता भोक्ता च धारयेत् ॥ ६८ ॥ × सुदर्शनं चोर्ध्वपुण्ड्रं प्रधानं
 वैष्णवं स्मृतम् । न लभ्यते वैष्णवत्वमृते चक्रस्य धारणात् ॥ ६९ ॥ अर्धपञ्चक-
 तत्त्वज्ञः पञ्चसंस्कारदीक्षितः । महाभागवतो विप्रः सततं पूजयेद्धरिम् ॥ ७० ॥

* एतदार्थद्वयं न र पुस्तके । × एतद्वचनं न विद्यते स पुस्तके ।

१ रा 'स्थो यतिर्वा स्या' । २ रा 'क्षारना' । ३ क 'स्त्वैव' । ४ क 'धर्म' । ५ क 'परिमेद' ।
 ६ रा. स उदा' । ७ क यत्र । ८ रा प्राज्ञाह्निक । ९ रा. 'ति धा' ।

नारायणः परं ब्रह्म विमाणां देवतं सदा । तस्य भुक्तानशेषं तु पावनं मुनिमत्तमाः
 ॥ ७१ ॥ हरिभुक्तोज्झितं दद्यात्पितृणां च दिवौकसाम् । तदेव जुहुयाद्ब्रह्म भुञ्जीयात्तु
 तदेव हि ॥ ७२ ॥ हरेरनर्पितं यत्तु देवानामर्पितं च यत् । मद्यमांससमं प्रोक्तं तद्भु-
 ङ्जीयात्कदा च न ॥ ७३ ॥ हरेः पादजलं प्राश्यं नित्यं नान्यद्विवाकसाम् । सुरा-
 णामितरेषां तु फलपुष्पजलादिकम् ॥ ७४ ॥ निर्माल्यमशुभं प्रोक्तमस्पृश्यं हि कदा-
 चन । विधिर्ह्येष द्विजातीनां नेतरेषां कदाचन ॥ ७५ ॥ शिवार्चनं त्रिपुण्ड्रं च शूद्रा-
 णां च विधीयते । तद्विधानामिदं ये च विप्राः शिवपरायणाः ॥ ७६ ॥ ते वै देवलका
 ज्ञेयाः सर्वकर्मवह्निष्कृताः ॥ ७७ ॥ वैखानसास्तु ये विप्रा हरिपूजनतत्पराः । न ते
 देवलका ज्ञेया हरिपादाब्जसंश्रयात् ॥ ७८ ॥ नापहृत्य हरेर्द्रव्यं ग्रामार्चनपरो भवेत् ।
 भक्त्या संपूज्य देवशं नासौ देवलकः स्मृतः ॥ ७९ ॥ भक्त्या योऽप्यर्चयेद्देवं ग्राम-
 मार्चं हरिमव्ययम् । प्रसादतीर्थस्वीकारान्नासौ देवलकः स्मृतः ॥ ८० ॥ शङ्ख-
 चक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं स्मरणं हरेः । तन्नामकीर्तनं चैव तत्पादाम्बुनिषेवणम् ॥ ८१ ॥
 तत्पादवन्दनं चैव तन्निवेदितभोजनम् । एकादश्युपवासश्च तुलस्यैवार्चनं हरः ॥ ८२ ॥
 तदीयानामर्चनं च भक्तिर्नवविधा स्मृता । एतैर्नवविधैर्युक्तो वैष्णवः प्रोच्यते बुधैः
 ॥ ८३ ॥ एतैर्गुणैर्विहीनस्तु न विप्रो न च वैष्णवः । कर्मणा मनसा वाचा न प्रमा-
 द्येज्जनार्दनम् ॥ ८४ ॥ भक्तिः सा सात्त्विकी ज्ञेया भवेदव्यभिचारिणी । नान्यं देवं
 नमस्कुर्यान्नान्यं देवं प्रपूजयेत् ॥ ८५ ॥ नाऽन्यप्रसादं भुञ्जीत नान्यदायतनं विशेत् ।
 न त्रिपुण्ड्रं तथा कुर्यात्पदाकारं तथैव च ॥ ८६ ॥ न चान्यदेवताभक्तिरापद्यपि कदाचन ।
 ध्यायन्त्यजनमैशं वै वैष्णवन्वमवाप्नुयात् ॥ ८७ ॥ वैष्णवः सर्वदेवानां पूजनीयो
 यथा हरिः । तस्मिन्संपूज्यमाने वै प्रसन्नोऽभूद्धरिः क्षणात् ॥ ८८ ॥ पूजिते वैष्णवे
 विभे पूजितं रयाज्जगन्नयम् । यतिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते हरिः स्वयम् ॥ ८९ ॥
 हरिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते जगन्नयम् । महाभागवतो विप्रः सततं पूजये-
 द्दरिम् ॥ ९० ॥ पाञ्चकल्पविधानेन निमित्तेषु विशेषतः । अप्सवग्रौ हृदये सूर्ये
 स्थण्डिले प्रतिमासु च ॥ ९१ ॥ षट्सु तेषु हरेः पूजा नित्यमेव विशेषतः । स्नान-
 काले तु संप्राप्ते नद्यां पुण्यजले शुभे ॥ ९२ ॥ ध्यात्वा नारायणं देवं नागपथङ्क-
 शायिनम् । द्वादशार्णेन मनुना सोऽर्चयित्वाऽऽक्षतादिभिः ॥ ९३ ॥ अष्टोत्त-
 रशतं जप्त्वा ततः स्नानं समाचरेत् । एतदेवार्चनं प्रोक्तं ब्राह्मणस्य जगत्पतेः ॥ ९४ ॥

१ क. 'यणपदं य' । २ ख. 'कोऽपि तं' । ३ क. 'कं न तं' । ४ ख तु । ५ क. 'ग्रामार्चो' । ६ ख. 'तत्पदाकारं जगत्' । ७ भुक्तो भक्त्य भु' । ८ ख विधीयते ।

होमकाले तु सततं परिस्तीर्या नलं शुभम् । यज्ञरूपं महात्मानं चिन्तयेत्पुरुषोत्तमम् ॥ ९५ ॥ साङ्गव्रयीमयं शुद्धं दिव्याङ्गोपाङ्गशोभितम् । सर्वलक्षणसंपन्नं शुद्धजाम्बू-
नदप्रभम् ॥ ९६ ॥ युवानं पुण्डरीकाक्षं शङ्खचक्रधनुर्धरम् । सर्वयज्ञमयं ध्यायेद्दामा-
ङ्गश्रितपद्मया ॥ ९७ ॥ संपूज्य चाक्षतैरेव पश्चाद्गोमं समाचरेत् । प्राणायामोत्रस-
मये सम्यगाचम्य वारिणा ॥ ९८ ॥ कुशासने समासीनः प्राग्वा प्रत्यङ्मुखोऽपि
वा । पैरिपिञ्चासमा(च्याथ चाऽऽ)त्मानं प्राणायामं समाचरेत् ॥ ९९ ॥ मन्त्रेणो
द्बुध्य हृदये पङ्कजं केशरान्वितम् । तस्मिन्वह्न्यर्कशीतांशुविम्बान्यनुविचिन्तयेत्
॥ १०० ॥ सर्वाक्षरमयं दिव्यं रत्नपीठं तदुत्तरे । तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं ध्यायेत्कल्प-
तरोरधः ॥ १०१ ॥ वीरासने समासीनं तस्मिन्नीलं विचिन्तयेत् । स्निग्धदूर्वाद-
लश्याम सुन्दरं भूषणैर्युतम् ॥ १०२ ॥ पीताम्बरं युवानं च चन्दनस्रग्बिभूषितम् ।
शरत्पद्माभनं रक्तपद्माभाङ्गघ्निकरद्वयम् ॥ १०३ ॥ स्निग्धवर्णं महाबाहुं विशालो-
रस्कमव्ययम् । चक्रशङ्खगदावाणपाणिं रघुवर हरिम् ॥ १०४ ॥ जानकीलक्ष्मणो-
पेतं मनसैवार्चयेद्बिभूषम् । मन्त्रद्वयेनार्चयित्वा जप्त्वा चैव पङ्कजरम् ॥ १०५ ॥ पश्चाद्वै
जुहुयात्पञ्च प्राणानभ्यर्च्य तं पुनः । ध्यायन्वै मनसा विष्णुं सुखं भुञ्जीत वाग्यतः
॥ १०६ ॥ एवं ह्यर्चनं विष्णोरुत्तमं मुनिरुत्तमाः । अत्यन्ताभिभक्ता विष्णोर्हृत्पूजा
परमात्मनः ॥ १०७ ॥ संध्याकाले तु संप्राप्ते रविमण्डलमध्यगम् । हिरण्यगर्भं पुरुषं
हिरण्यवपुषं हरिम् ॥ १०८ ॥ श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वैजयन्तीविराजितम् । शङ्ख-
चक्रादिभिर्धुक्तं भूषितैर्दोर्भिरायतैः ॥ १०९ ॥ शुक्लाम्बरधरं विष्णुं मुक्ताहारैर्विभू-
षितम् । ध्यात्वा सभर्चयेद्देवं कुसुमैरक्षतैरपि ॥ ११० ॥ प्रणवेन च सावित्र्या
पश्चात्सूक्तं निवेदयेत् । ध्यायन्नवं जपेद्द्विषणुं गार्ग्यनी भक्तिसंयुतः ॥ १११ ॥ तथै-
वाभ्यर्च्य गोविन्दं नमस्कृत्वा(त्य) विसर्जयेत् । एवमभ्यर्च्य देवेन त्रिसंध्यासु
तथा हरिम् ॥ ११२ ॥ वैश्वदेवावसाने तु पुरस्ताद्वै विभावसोः । उपालिप्य स्थण्डिले
तु जुहुयाद्वैलिकर्म तत् ॥ ११३ ॥ ध्यात्वा सर्वगतं विष्णुं घनश्यामं सुलोचनम् ।
कौरतुभोज्जासितोरस्कं तुलसीचनमालिनम् ॥ ११४ ॥ पीताम्बरधरं देवं रत्नकुण्ड-
लशोभितम् । हरिचन्दनलिप्ताङ्गं पुण्डरीकायतेक्षणम् ॥ ११५ ॥ मौक्तिकान्वितना-
साग्रं जगन्मोहनविग्रहम् । गोपीजनैः परिरुतं वेणु गायन्तमच्युतम् ॥ ११६ ॥
ध्यात्वा कृष्णं जगन्नाथं पूजयित्वा यथाविधि । जुहुयात्पूरिचक्रं तदेवानुद्दिश्य
सत्तमाः ॥ ११७ ॥ जप्त्वा कृष्णमनुं पश्चादभ्यर्च्य मनसा हरिम् ।
आचम्य प्रयतो भूत्वा नमस्कृत्य विसर्जयेत् ॥ ११८ ॥

१ स. 'सुप्रदि' । २ स. 'पतिप्यासना' । ३ स. 'द्वय' । ४ स. 'दिव्य' । ५ स. 'रत्ने' । ६
स. 'रत्न' । ७ स. 'इत्यधनुर्वणपाणिन स्व' । ८ स. 'यती' । ९ स. 'विषर्जयेत्' । १० स. 'मन्त्रे-
नैवे' । ११ स. 'ह्यर्चक' । १२ स. 'य त्रिसंध्याशोभित हरिम्' । १३ स. 'नाद्वै चक्रं नदया' ।

स्थण्डिलेऽभ्यर्चनं त्रिणोरेवं कुर्याद्विधानतः । त्रिसंख्याभ्यर्चयेद्विष्णुं प्रतिमासु विशेष-
 पतः ॥ ११९ ॥ सुवर्णरजनाग्रैर्वा शिलादार्वादिनाऽपि वा । कृत्वा विम्बं हरेः
 सम्यक्सर्वावयवसंयुतम् ॥ १२० ॥ सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वायुषसमन्वितम् । ततोऽग्नि-
 वासनं कुर्याच्चिरात्रं शुद्धवारिषु ॥ १२१ ॥ तत्रार्चयेद्विधानेन जैपहोमादिकर्मभिः ।
 स्नाप्य पञ्चामृतेर्गव्यैस्तथा मन्त्रजलैरपि ॥ १२२ ॥ यज्ञवेद्यां समारोप्य पूजयेत्तत्र
 दीक्षितः । मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैः पूर्णकुम्भैः संमन्वितैः ॥ १२३ ॥ शरावेर्द्रव्यसंपूर्णैः
 पताकैस्तोरणादिभिः । कुम्भेषु वासुदेवादीन्सुरान्संपूजयेत्क्रमात् ॥ १२४ ॥ वासुदेवो
 हयग्रीवस्तथा संकर्षणो विभुः । महावराहः प्रद्युम्नो नारसिंहस्तथैव च ॥ १२५ ॥
 अनिरुद्धो वामनश्च पूजनीया यथाक्रमात् । तस्य पूर्णशरावेषु लोकेऽनारचयेत्ततः
 ॥ १२६ ॥ मध्ये तु वारुणं कुम्भं पञ्चरत्नसमन्वितम् । पूजयेद्ब्रह्मपुष्पाद्यैर्ध्यात्वाऽ
 स्मिञ्जलशायिनम् ॥ १२७ ॥ ततः संपूजयेद्देवं धान्योपरि निधाय च । व्याघ्रचर्म
 संमास्तीर्य तस्मिन्कौशेयवाससि ॥ १२८ ॥ निवेद्य(इय) पूजयेद्विम्बं मूलमन्त्रेण
 वैष्णवः । तोरणेषु चतुर्दिक्षु चण्डादीनर्चयेत्तथा ॥ १२९ ॥ कुमुदादिसुरान्दिक्षु
 तथा धर्मादिदेवताः । संपूज्य विधिना तस्मिन्पश्चाद्धोमं समाचरेत् ॥ १३० ॥ आग्नेयं
 कल्पयेत्कुण्डं मेखलाद्युपशोभितम् । अश्वत्थाद्वा शमीगर्भादाहृत्याग्निं विनिक्षिपेत्
 ॥ १३१ ॥ वैष्णवस्य गृहाद्वाऽपि समानीयानलं द्विजः । गृहोक्तविधिने(नै)वात्र प्रति-
 ष्ठाप्य हुताशनम् ॥ १३२ ॥ इधमाधानादिपर्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत् । पायसेन
 गवाज्येन तिलैर्ब्रीहिभिरिव च ॥ १३३ ॥ चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं जुहुयाद्वाविः ।
 हिरण्यगर्भसूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ॥ १३४ ॥ अहं रुद्रेभिरिति वा गवाज्यं जुहु-
 यात्ततः । त्वमग्ने ब्रुभिरिति च सूक्तेन प्रत्यृचं तिलैः ॥ १३५ ॥ अस्य वामेति सूक्तेन
 प्रत्यृचं ब्रीहिभिस्तथा । अग्निं नरो दीधितिभिः सूक्तेन प्रत्यृचं तथा ॥ १३६ ॥
 समिद्धिः(धैः) पिप्पलीरौद्रै(लस्याऽऽद्रै)र्होतव्यं मुनिसत्तमाः । अष्टोत्तरं सहस्रं वा शतम-
 ष्टोत्तरं तु वा ॥ १३७ ॥ होतव्यमाज्यं पश्चात्तु तथा मन्त्रचतुष्टयम् । वैकुण्ठपार्षदं
 होमं पायसेन घृतेन वा ॥ १३८ ॥ समाप्य होमं हविषः शोषं तस्मै निवेदयेत् ।
 चतुर्मन्त्रांश्चतुर्वेदांश्चतुर्दिक्षु जपेत्ततः ॥ १३९ ॥ तत्र जागरणं कुर्याद्दीतवादिन्नतर्कैः
 (नैः) । रज्ज्यां तु व्यतीताया तु स्नात्वा नद्या विधानतः ॥ १४० ॥ वैकुण्ठतर्पणं
 कुर्याद्विष्णुभिर्ग्राह्यैः सह । तर्पयित्वा पितृन्देवान्वाग्यतो गृहमाविशेत् ॥ १४१ ॥ आचम्य
 पूर्ववत्पूजां कृत्वा होमं समाचरेत् । जुहुयाद्ब्र(ह्म)ह्मणस्पतयैः सूक्तैश्च घृतपायसम् ॥ १४२ ॥

१ ख. 'वशोभित' । २ क. 'जप्त्वा नामा' । ३ ख. 'यज्ञपेद्या स' । ४ ख. 'समन्वित' ।
 ५ क. 'समास्थाय' । ६ ख. 'चुदा' कु' । ७ ख. 'त्याग्यो वि' । ८ क. 'धिना वा' । ९ ख. 'त्रिभिः' ।
 १० ख. 'त्तरसं' । ११ ख. 'तो भवनं वि' । १२ ख. 'ह्मण. स्तुत्यैः सू' ।

पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च । वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् ॥ १४३ ॥
 नयनोन्मीलनं कुर्यात्सुमुहूर्तेन वैष्णवः । महाभागवतश्रेष्ठः सूक्ष्महेमशलाकया ॥ १४४ ॥
 द्वेयेनैव प्रकुर्वीत नयनोन्मीलनं हरेः । निवेश्य भद्रपीठे तु स्नापयेत्सुसमाहितः ॥ १४५ ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्जन्त्रिजः कलशोदकैः । ततस्तु मध्यमं कुम्भमादाय द्विजसत्तमः
 ॥ १४६ ॥ स्नापयेन्मन्त्ररत्नेन शतवारं समाहितः । सौवर्णेन च ताम्रेण शङ्खेन
 रज्ज्वेन वा ॥ १४७ ॥ स्नाप्य पञ्चामूर्तैर्गव्यैरुद्धृत्य शुभचन्दनैः । मन्त्रेण स्नापयित्वा
 तु तुलसीमिश्रितैर्जलैः ॥ १४८ ॥ वासोभिर्भूषणैः सम्पगलंकृत्य च वैष्णवः ।
 उपचारैः सम्भर्च्य पञ्चाक्षरीराजयेत्तदा ॥ १४९ ॥ अलंकृते शुभे गेहे पीठे संस्था-
 पयेद्भूरिम् । सूक्तेनोत्तानपादस्य दृढं स्थाप्य सुखासने ॥ १५० ॥ अष्टोत्तरशतं(त)
 वारं शुभमन्त्रचतुष्टयात् । ध्यात्वा पुष्पाञ्जलिं दद्यान्महाभागवतोत्तमः ॥ १५१ ॥
 नत्वा शिरसि परं धाम्नि स्थितं देवं जैनार्दनम् । ध्यात्वैवं मन्त्ररत्नेन तस्मिन्विम्बे
 निवेशयेत् ॥ १५२ ॥ अर्चयित्वापचारैस्तु मङ्गलानि निवेदयेत् । * दर्पणं कपिलां
 कन्या शङ्खं दुर्वाक्षतान्पयः ॥ १५३ ॥ सौवर्णमाज्यं लाजांश्च मधु सर्षपमञ्ज-
 नम् । एवं त्रयोदशे मासि मङ्गलानि निवेदयेत् । तथैव दश मुद्रास्तु मन्त्रेणैव समी-
 क्षयेत् ॥ १५४ ॥ तद्विधं मूर्तिमन्त्रेण पञ्चादशशतानि तु । पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या च
 जपेच्च सुसमाहितः ॥ १५५ ॥ सतिलैस्तण्डुलैः शुभ्रैर्जुहुयाच्च द्विजोत्तमाः । आशिषो
 वाचनं कृत्वा ढीपैर्नाराजयेत्तदा ॥ १५६ ॥ भोजयित्वा ततो विप्रान्दक्षिणाभिश्च
 तोषयेत् । आचार्यमृत्विजश्चापि विशेषेण समर्चयेत् ॥ १५७ ॥ तदग्निं*संग्रहेन्नित्यं
 होमार्थं परमात्मनः । त्रिरात्रमत्सवं तत्र कुर्याच्छक्त्या यतात्मवान् ॥ १५८ ॥ वैष्णवैः
 पावमानैश्च तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् । आज्येन चरुणा वाऽपि होमं कुर्वीत वैष्णवः
 ॥ १५९ ॥ प्रत्यहं भोजयेद्विप्रान्वैष्णवान्पृथक्पायसम् । तन्मूर्तिभीतये शक्त्या दद्याद्वा-
 सांसि दक्षिणाः ॥ १६० ॥ कुर्याद्विभृथैर्वैवं महाभागवतैः सह । सहस्र-
 नामभिर्विष्णोः सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः । नद्यामवभृथं कृत्वा तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ १६१ ॥
 अस्यवामेति सूक्तेन पायसं मधुसंयुतम् । आज्येन मूलमन्त्रेण सहस्रं जुहुयात्तदा
 ॥ १६२ ॥ आशिषो वाचनं कृत्वा भोजयेद्विजसत्तमान् । एवं संस्थापयेद्देवमर्चये-
 द्विधिना सह ॥ १६३ ॥ गृहार्चायां स्थापने तु लघुतन्त्रं समाचरेत् । आधिवासन-
 वेद्यादिमन्त्रतन्त्रं विवर्जयेत् ॥ १६४ ॥ एकत्र पञ्चगव्येषु विनिक्षिप्य परेऽहनि ।

* इत आरभ्य निवेदयेदित्यन्तं न क पुस्तके । * विकरणव्यत्ययः ।

१ रा. "तस्तन्मन्त्र" । २ क. "न्त्रवत्त्वेन" । ३ क. "इष्टमन्त्र" । ४ ख. "गुरुन्तर" । ५ ख. "सनातनम्" ।
 ६ ख. "तद्विष्णुम्" । ७ ख. "पापमाप्नुय" । ८ ख. "येष्टि च म" । ९ ख. "तदा" । १० क. "आदिवासने वे" ।
 ११ ख. "नमेया" । १२ ख. "न्त्रमत्र वि" ।

पश्चामृतैः स्नापयित्वा पश्चादुद्वर्तनादिकम् ॥ १६५ ॥ आदाय कलगं शुद्धं पवित्रो-
दकपूरितम् । निक्षिप्य पञ्च रत्नानि सुवर्णं तुलसीदलम् ॥ १६६ ॥ चन्दनाक्षत-
दूर्वाश्च तिलान्धात्रीं च सर्पपम् । अभिमन्त्र्य कुशैः पश्चान्मन्त्ररत्नेन वैष्णवः ॥ १६७ ॥
शतवारं सहस्रं वा मन्त्रेणैवाभिषेवयेत् । सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्गायत्र्या वैष्णवेन च
॥ १६८ ॥ नामभिः केशवाद्यैश्च सर्वैर्मन्त्रैश्च वैष्णवैः । स्तार्प्य मन्त्रैर्भूषणैश्च गुप्ते
धान्ये निवेशयेत् ॥ १६९ ॥ स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानादि पूर्ववत् । होमं
कुर्याद्वाज्येन पायसान्नेन वैष्णवः ॥ १७० ॥ कर्तुरीपासनाग्नौ तु होममत्र (तन्त्रं) विधि-
ष्यते । प्रत्यूचं वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयादधृतपायसम् ॥ १७१ ॥ अस्यवामेति सूक्तेन
गवाज्यं जुहुयात्ततः । मन्त्ररत्नेन जुहुयादष्टोत्तरसहस्रकम् ॥ १७२ ॥ तद्वैश्वमूर्तिमन्त्रेण
तिलहोमं तथैव च । अविज्ञातस्तु (ते तु) तन्मन्त्रं (न्त्रे) मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥ १७३ ॥
यैजैच्छ्रीभ्रू(भू)प्रकाशैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया । वैकुण्ठपार्षदं होमं कृत्वा होमं
समापयेत् ॥ १७४ ॥ नयनोन्मीलनं कृत्वा सौवर्णेन कुशेन वा । निवेश्याऽऽवाहये-
त्पीठे मन्त्ररत्नेन वैष्णवः ॥ १७५ ॥ मन्त्रेणैवार्चनं कृत्वा पश्चान्पुष्पाञ्जलिं यजेत् ।
तस्मिन्विश्वे तु तन्मूर्तिं ध्यात्वा नियतमानसः ॥ १७६ ॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु दद्या-
त्पुष्पाञ्जलिं ततः । सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्दद्यात्पुष्पाणि वैष्णवः ॥ १७७ ॥ ब्राह्मणा-
न्भोजयेत्पश्चात्पायसान्नं घृतान्वितम् । शक्त्या च दक्षिणां दत्त्वा विशेषेणार्चयेद्गुरुम्
॥ १७८ ॥ सहस्रनामभिः स्तुत्वा आशीर्भिरभिवादयेत् । प्रदक्षिणानमस्कारान्कुर्वीतात्र पुनः
पुनः ॥ १७९ ॥ प्रसीद मम नाथेति भक्त्या संप्रार्थयेद्विभुम् । दीपैर्नाराजयेत्पश्चाच्छ्रीसूक्तेन
समाहितः ॥ १८० ॥ हुतशेषं हविः प्राश्य जप्त्वा मन्त्रमनुत्तमम् । ध्यायन्कमलपत्राक्षं
भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरे ॥ १८१ ॥ एवं गृहार्चा विम्बस्य विष्णुं संस्थाप्य वैष्णवः ।
अर्चयेद्विधिना नित्यं यावद्देहनिपातनम् ॥ १८२ ॥ शालग्रामशिलायां तु पूजनं पर-
मात्मनः । कोटिकोटिगुणाधिक्यं भवेदत्र न संशयः ॥ १८३ ॥ न जपो नाधिया-
सश्च न च संस्थापनाक्रिया । शालग्रामार्चने विष्णुस्तस्मिन्संनिहितः सदा ॥ १८४ ॥
मूर्तीनां तु हरेः साक्षाद्यस्यां प्रीतिरनुत्तमा । तस्यामेव तु तां ध्यात्वा पूजयेत्तद्विधा-
नतः ॥ १८५ ॥ मूर्त्यन्तरमविश्वे तु न यष्टव्यं तदेव तत् । शालग्रामशिलायां तु
यष्टव्या इष्टमूर्तयः ॥ १८६ ॥ अर्चनं वन्दनं दानं प्रणामं (मो) दर्शनं नृणाम् । शाल-
ग्रामशिलायां तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ १८७ ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु

१ ख. 'प्य वस्त्रैर्भू' । २ क. 'द्विभ्यं मू' । ३ क. 'यते श्रीभूष' । ४ ख. 'धाच्छक्त्या तेन' । ५ ख
'तरम्' । ए' । ६ क. 'देह' । ७ ख. 'हरेस्तस्य यस्या' । ८ क. 'मूर्तिं तर्हि न' । ९ क. 'न्तरं न वि' ।

दीक्षितः । यो बहोच्छिरसा नित्यं शालग्रामशिलाजलम् ॥ १८८ ॥ असत्यकथनं
 विद्यामभक्ष्याणां च भक्षणम् । शालग्रामजलं पीत्वा सर्वं दहति तत्क्षणात् ॥ १८९ ॥
 विज्ञानामेव नान्येषां शालग्रामशिलार्चनम् । बालकृष्णवपुर्देवं पूजयेत्तद्विजः सदा ॥ १९० ॥
 पठेद्वाऽप्यर्चयेद्विष्णुं विशिष्टः शूद्रयोनिजः । स्थण्डिले हृदये वाऽपि पूजयेत्तद्विजः
 सदा ॥ १९१ ॥ चाराहं नारसिंहं च हयग्रीवं च वामनम् । ब्राह्मणः पूजयेद्विष्णुं यज्ञमूर्तिं
 च केवलम् ॥ १९२ ॥ क्षत्रियः पूजयेद्रामं केशवं मधुसूदनम् । नारायणं वासुदेव-
 मनन्तं च जनार्दनम् ॥ १९३ ॥ प्रद्युम्नमनिरुद्धं च गोविन्दं चाच्युतं हरिम् ।
 संकर्षणं तथा कृष्णं वैश्यः संपूजयेत्तथा ॥ १९४ ॥ वैलं गोपालवेपं वा पूजये-
 च्छूद्रयोनिजः । २ र्व एव हि संपूज्या विभेण मुनिसत्तमाः ॥ १९५ ॥ सर्वेऽपि भग-
 वन्मन्त्रा जप्तव्याः सर्वसिद्धिदाः । तस्माद्विजोत्तमः पूज्यः सर्वेषां भूतिभिच्छताम् ॥ १९६ ॥
 पञ्चसंस्कारसपन्नो रुचिरत्नार्थकोविदः । शालग्रामशिलायां तु पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ।
 पूजितस्तुलसीपत्रैर्देदाति सकलं हरिः ॥ १९७ ॥ यः श्राद्धं कुरुते विप्रः शालग्राम-
 शिलाग्रतः । पितॄणां तत्र तृप्तिः स्याद्दद्यात्श्राद्धादनन्तैकम् ॥ १९८ ॥ जप्तं हुतं तथा
 दानं वन्दनं च जलक्रिया । शालग्रामसमीपे तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ १९९ ॥
 ध्यात्वा कमलपत्राक्षं शालग्रामशिलोपरि । पौरुषेण तु सूक्तेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम्
 ॥ २०० ॥ अनुष्टुबस्य सूक्तस्य त्रिष्टुबन्त्वा(न्त्याऽ)स्य देवता । पुरुषो यो जगद्धी-
 जश्चर्षिर्नारायणः स्मृतः ॥ २०१ ॥ प्रथमां विन्यसेद्दामे द्वितीयां दक्षिणे करे । तृतीयां
 वामपादे च चतुर्थीं दक्षिणे करे ॥ २०२ ॥ पञ्चमीं वामजानौ तु षष्ठीं वै दक्षिणे
 तथा । सप्तमीं वामकट्यां तु अष्टमीं दक्षिणेऽपि च ॥ २०३ ॥ नवमीं नाभिदेशे तु
 दशमीं हृदि विन्यसेत् । एकादशीं कण्ठदेशे द्वादशीं वामबाहुके ॥ २०४ ॥ त्रयोदशीं
 दक्षिणे तु स्वास्यदेशे चतुर्दशीम् । अक्षणोः पञ्चदशीं मूर्ध्नि षोडशीं चैव विन्यसेत्
 ॥ २०५ ॥ एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्व्यानं समाचरेत् । सहस्रार्कप्रतीकाशं कन्द-
 र्पायुतसंनिभम् ॥ २०६ ॥ युवानं पुण्डरीकाक्षं सर्वाभरणभूषितम् । पीनवृत्तायतैर्दो-
 र्भिश्चतुर्भिर्भूषणान्वितैः ॥ २०७ ॥ चक्रं पद्मं गदां शङ्खं विभ्राणं पीतवास-
 सम् । शुक्लपुष्पानुलेपं च रत्नहस्तपदाम्बुजम् ॥ २०८ ॥ सुस्तिग्धनीलकुटिलकुन्त-
 लैरुपशोभितम् । श्रिया भूम्या समाश्लिष्टपार्श्वे ध्यात्वा समर्चयेत् ॥ २०९ ॥

१ ख 'तदा । वा' । २ फ 'यालो' । ३ ख. 'दद्यादि स' । ४ ख. 'न्तरम् । ५ क. 'त्रिविप्तस्य ।

६ क. 'भिर्भूषित भूष' ।

यथाऽऽत्मानि तथा देवे न्यासकर्म समाचरेत् । आद्ययाऽऽवाहनं विष्णोरासनं च द्वितीयया ॥ २१० ॥ तृतीयया च तत्पाद्यं चतुर्थ्याऽर्घ्यं निवेदयेत् । पञ्चम्याऽऽचमनीयं तु दातव्यं च ततः क्रमात् ॥ २११ ॥ षष्ठ्या स्नानं च सप्तम्या वस्त्रमप्युपवीतकम् । अष्टम्या चैव गन्धं तु नवम्या च सुपुष्पकम् ॥ २१२ ॥ दशम्या धूपकं चैव एकादश्याऽथ दीपकम् । द्वादश्या च त्रयोदश्या नैवेद्यं च निवेदयेत् ॥ २१३ ॥ चतुर्दश्या नमस्कारं पञ्चदश्या प्रदक्षिणम् । * षोडश्या शयनं दत्त्वा जेपकर्म समाचरेत् ॥ २१४ ॥ स्नानवस्त्रोपवीतेषु चरौ चाऽऽचमनं चरेत् । हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशाऽऽज्याहुतीः क्रमात् ॥ २१५ ॥ तथैवाऽऽज्येन होतव्यमृग्भिः पुष्पाञ्जलिं चरेत् । तच्च सर्वं जपेद्भूयः पौरुषं सूक्तमुत्तमम् ॥ २१६ ॥ कृत्वा माध्याह्निकं स्नानमूर्ध्वपुण्ड्रधरस्ततः । नित्यां संध्यामुपास्याथ रविमण्डलमध्यगम् ॥ २१७ ॥ हरिं ध्यायैन्नृदुत्योर्ध्वं हंसः शुचिषदिनृचा । सावित्रीं च जपेत्तिष्ठन्प्राणानायम्य पूर्वतः ॥ २१८ ॥ सौरेण चानुवाकेन उपस्थानजपं तथा । आत्मानं परिषिच्यथ दर्भान्तरपुटाञ्जलिम् ॥ २१९ ॥ दक्षिणाङ्के तु विन्यस्य जपयज्ञाप्तये बुधः । सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं तु जपेत्तदा ॥ २२० ॥ शक्त्या च चतुरो वेदान्पुराणं वैष्णवं जपेत् । चरितं रघुनाथस्य गीतां भगवतो हरेः ॥ २२१ ॥ ध्यायन्वै पुण्डरीकाक्षं जप्त्वा वाऽप उपस्पृशेत् । पूर्ववत्तर्पयेद्देवं वैकुण्ठपार्षदं तथा ॥ २२२ ॥ देवानृषीन्पितृन्श्चैव तर्पयित्वा तिलोदकैः । निष्पीड्य वस्त्रमाचम्य गृहमाविश्य पूर्ववत् ॥ २२३ ॥ पूजयित्वाऽच्युतं भक्त्या पौरुषेण विधानतः । दैवं भूतं पैतृकं च मानुषं च विधानतः ॥ २२४ ॥ प्रीतये सर्वयज्ञस्य भोक्तुर्विष्णोर्यजेत्ततः । वैकुण्ठं वैष्णवं होमं पूर्ववज्जुहुयात्तदा ॥ २२५ ॥ चतुर्विधेभ्यो भूतेभ्यो वालिं पश्चाद्विनिक्षिपेत् । द्वारि गोदोहमात्रं तु तिष्ठेदतिथिवाञ्छया ॥ २२६ ॥ भोजयेच्चाऽऽगताङ्काले फलमूलौदनादिभिः । महाभागवतान्विप्रान्विशेषेणैव पूजयेत् ॥ २२७ ॥ मधुपर्कप्रदानेन पाद्यार्घ्याचमनादिभिः । गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपदीपनिवेदनैः ॥ २२८ ॥ ब्रह्मासने निवेश्यैव पूजयेच्छुद्धयाऽन्वितः । सकृत्संपूजिते विभे महाभागवतोत्तमे ॥ २२९ ॥ षष्टिं वर्षसहस्राणि हरिः संपूजितो भवेत् । मोहादन(छि ना)र्चयेद्यस्तु महाभागवतोत्तमम् ॥ २३० ॥

* एतदाद्यर्घ्यद्वयं न विद्यते क पुस्तके ।

१ ख. 'स्या चरं दिव्यं नि' । २ ख. 'पेत्सद्य पा' । ३ ख. 'यन्नगद' स्यादेनस' शुचिरित्यु' ।
४ क. 'सौवर्णेनायु' । ५ ख. 'सं च परोक्ष्याय' । ६ ख. 'पुण्ड्रं' । ७ क. 'याधाव' । ८ ख. 'धूपेदीपनिवे' ।

कोटिजन्माभिस्तात्पुण्याद्भूयते नात्र संशयः । गृहे तस्य न चाश्नाति शतवर्षाणि
 केशवः ॥ २३१ ॥ मुखं हि सर्वदेवानां महाभागवतोत्तमः ॥ तस्मिन्संपूजिते विभे
 पूजितं स्याज्जगन्नयम् ॥ २३२ ॥ अर्थपञ्चकतत्त्वज्ञः पञ्चसंस्कारसंस्कृतः । नवभ-
 क्तिसमायुक्तो महाभागवतोत्तमः ॥ २३३ ॥ काले समागते तस्मिन्पूजिते मधुसूदनः ।
 क्षणादेव प्रसन्नः स्यादीप्सितानि प्रयच्छति ॥ २३४ ॥ महाभागवतानां च पिबेत्पादो-
 दकं तु यः । शिरसा वा धरेद्भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २३५ ॥ यस्मिन्कस्मिन्हि
 वसति महाभागवतोत्तमे । अप्येकरात्रमथवा तद्देशस्तीर्थसंमितः ॥ २३६ ॥ भोज-
 यित्वा महाभागान्वैष्णवानतिथीनापि । ततो बालसहृद्बुद्धान्वान्धवाश्च समागतान् ॥ २३७ ॥
 भोजयित्वा यथाशक्त्या (क्ति) यथाकालं जितक्षुभः । भिक्षा दद्यात्प्रयत्नेन यतीनां
 ब्रह्मचारिणाम् ॥ २३८ ॥ शूद्रो वा प्रतिलोमो वा पथि श्रान्तः क्षुधातुरः । भोजयेत्तं
 प्रयत्नेन गृहमभ्यागतो यदि ॥ २३९ ॥ पापण्डः पतितो वाऽपि क्षुधातो गृहमागतः ।
 नैव दद्यात्संस्कारान्नमामनेव प्रदापयेत् ॥ २४० ॥ स्वशक्त्या तर्पयित्वा च एतथी-
 न्गृहमागतान् । सम्यङ्निवेदितं विष्णोः स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥ २४१ ॥ प्रक्षाल्य
 पादौ हस्तां च सम्यगाचम्य वारिणा । विष्णोरभिमुखं पीठे हेमदिग्धे कुशोत्तरे ॥ २४२ ॥
 प्राग्वा प्रत्यङ्मुखो वाऽपि जान्वोरन्तःकरः शुचिः । उदङ्मुखो वा पै (पि) ष्ये तु
 समासीताभिपूजितः ॥ २४३ ॥ वंशतालदिपत्रैस्तु कृतं वसनमश्न च । कापालभि-
 ष्टकं वाऽपि पर्णं तृणमयं तथा ॥ २४४ ॥ चर्मासनं शुष्ककाष्ठं शिलं पर्यङ्कमेव च ।
 निषिद्धं दारुपीठं च दान्तमस्थिमयं च यत् ॥ २४५ ॥ दग्धं पैरावि (स्थि) तं तालमाय-
 सं च दिव्ययेत् । विभीतकं तिन्दुकं च करजं व्याघ्रियातकम् ॥ २४६ ॥ भल्लानकं
 कपित्थं च हिन्तालं शिमुमेव च । निषिद्धतरवो ह्येते सर्वकर्मसु गहिताः ॥ २४७ ॥
 शुद्धदारुण्य पीठे समासीने कुशोत्तरे । पीठे त्वलामे सान्ने स्यात्किवलं कुशविष्ट-
 रम् ॥ २४८ ॥ चतुरस्रं त्रिकोणं च वर्तुलं चार्थचन्द्रकम् । वर्णानामानुपूर्व्येण मण्ड-
 लानि यथाकामात् ॥ २४९ ॥ स्वलंकृते मण्डलेऽस्मिन्निर्मले भाजनं न्यसेत् । स्वर्ण-
 कास्यं च रौप्यं च पर्णं वा शास्त्रबोदितम् ॥ २५० ॥ चतुःषष्टिपलं वास्यं तदर्थं
 पादमेव वा । गृहिणामेव भोज्यं स्यात्ततो हीनं तु वज्रयेत् ॥ २५१ ॥ पलाश-
 पत्रपरं तु शूद्रो यत्नेन वर्जयेत् । यतीनां च वनस्थाना पितृणा च शुभमद्रम् ॥ २५२ ॥

१ क. 'स्व' समस्तानि श' । २ स. 'दग्धः स्मृतः' । वा । ३ स. 'वा' 'पदे' । ४ स. 'न्यसेत्' ।
 ५ स. 'निर्ले' । विभीतानां एतन्ते । क' । ६ क. 'पै' । ७ स. 'वा' 'रत्न' । ८ स. 'दग्' । ९ स. 'कल' । १० स.
 'दग्ध' । ११ क. 'यदावित' । १२ स. 'पत्रि' । १३ क. 'मौन्दस्य' । १४ क. 'दे' 'रत्न' 'हृदि' ।

॥ २९६ ॥ ध्यान्वा ऋक्मयं विष्णुं मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् । निलव्रीहाञ्चरुभिस्त्रै-
 केनापि वा यजेत् ॥ २९७ ॥ वैश्वदेवं भूतवलिं ह्रुत्वा दत्त्वा च आचमेत् । यद्यायां
 विन्यसेद्देवं पर्यङ्कं समलंकृतम् ॥ २९८ ॥ सविताने गन्धपुष्पधूपैर्गामोदिते शुभे ।
 शाययित्वा च देवेशं नागायणमनामयम् ॥ २९९ ॥ कालजीमूतसंकाशं मन्दस्मेरमु-
 खाम्बुजम् । कोटिकन्दर्पलावण्यं देवीभ्यां सहितं हृग्मि ॥ ३०० ॥ दिग्ग्यगर्भस्क्तेन
 नासदासीदनेन च । कृत्वा पुष्पाञ्जलिं पश्चादुपचारैः समर्चयेत् ॥ ३०१ ॥
 श्रिये जात इत्यृचैव ध्रुवस्क्तेन च द्विजः । [* दीपैर्निराजतं कृत्वा
 पश्चादघ्न्यं निवेदयेत् ॥ ३०२ ॥ सुवाससा य(ज)वनिर्कां विन्यस्याथ समाहितः ।
 द्वादशार्णं महामन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम् ॥ ३०३ ॥ अस्त्रश्च शङ्खश्चक्राद्यैर्दिक्षु रक्षां
 सुविन्यसेत् । स्तोत्रैः स्तुत्वा नमस्कृत्वा (त्य) पुनः पुनरनन्तरम् ॥ ३०४ ॥ वैष्णवैश्च
 सुहृद्भिश्च भुज्जीयादपितं हरेः । आचम्याग्निमुपस्पृश्य समासीनस्तु वाग्यतः । ध्यायन्हृदि
 शुभं मन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम् ॥ ३०५ ॥ शेषाहिशायिनं देवं मनस्वाचयेत्ततः ।
 शयीत शुभशय्यायां विमले शुभमण्डले ॥ ३०६ ॥ ऋतौ गच्छेद्धर्मपत्नीं विना
 पञ्चसु पर्वसु । पुत्रार्थं चेत्तु युग्मासु स्त्रीकामी विपमासु च ॥ ३०७ ॥ न श्राद्ध-
 दिवसे चैव नोपवासदिने तथा । नाशुचिर्मलिनो वाऽपि न चैव मलिनः तथा
 ॥ ३०८ ॥ न क्रुद्धां न च क्रुद्धः रुक्न रोगी न च रोगिणीम् । न गच्छेत्क्रूरादिवसे
 मघामूलद्वयोरपि ॥ ३०९ ॥ ब्राह्मे मुहूर्तं उन्धाय आचामेत्प्रयत्नात्मवान् । यतिश्च
 ब्रह्मचारी च वनस्थो विधवा तथा ॥ ३१० ॥ अजिने कम्बले वाऽपि भूमौ स्वप्या-
 त्कुशोत्तरे । ध्यायन्तः पद्मनाभं तु शयीरान्वजितेन्द्रियाः ॥ ३११ ॥ अर्पयेद्वाऽर्चये-
 द्विष्णुं त्रिकालं श्रद्धयाऽन्वितः । आचरेयुः परं धर्मं यथावृत्त्यनुसारतः ॥ ३१२ ॥ प्रातः
 कृष्णं जगन्नाथं कीर्तयेत्पुण्यनामभिः । शौचादिकं तु यत्कर्म पूर्वोक्तं सर्वमाचरेत्
 ॥ ३१३ ॥ नैमित्तिकविशेषेण पूजयेत्पातिमव्ययम् । तत्तत्काले तु तन्मूर्तेरर्चनं मुनिभिः
 स्मृतम् ॥ ३१४ ॥ प्रसुप्ते पद्मनाभे तु नित्यं मासचतुष्टयम् । द्रोण्यां दोलायामपि
 वा भक्त्या संपूजयेद्विभुम् ॥ ३१५ ॥ क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं रमया सह । नीलजी-
 मूतसंकाशं सर्वालंकारसुन्दरम् ॥ ३१६ ॥ कौस्तुभोद्भासिततनुं वैजयन्त्या विराजितम् ।
 लक्ष्मीघनकुचपर्शशुभोरस्कं सुवर्चसम् ॥ ३१७ ॥ ध्यात्वैव पद्मनाभं तु द्वादशार्णेन
 नित्यशः । पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैस्त्रिसंध्यास्वापि वैष्णवः] ॥ ३१८ ॥ निवेद्य पायसान्नं
 तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः । सहस्रं शतवारं वा द्वयं मन्त्रं जपेत्सुधीः ॥ ३१९ ॥ द्वादशार्णे
 मनुं चैव जप्त्वाऽऽज्येन तिलैश्च वा । केवलं चरुणा वाऽपि जुहुयान्प्रतिवासरम् ॥ ३२० ॥

* धनुश्चिह्नान्तर्गीतो ग्रन्थः स पुस्तक एवास्ति ।

अधःशायी ब्रह्मचारी सर्वभोगविवर्जितः । वार्षिकांश्चतुरो मासानेवमभ्यर्च्य केश-
 यम् ॥ ३२१ ॥ घोघयित्वाऽथ कार्तिक्यां दद्यात्पुष्पाण्यनेकशः । साज्यैस्तिलैः पाय-
 सेन मधुना च सहस्रशः ॥ ३२२ ॥ मूलमन्त्रेण जुहुयात्सूक्तैश्चावभृथं ततः । सहस्रनामभिः
 कृत्वा दद्याद्वर्णमेव च ॥ ३२३ ॥ गृहं गत्वाऽथ देवेशं पूजयित्वा यथाविधि । भोज-
 येद्वैष्णवान्विमान्दक्षिणाभिश्च तोपयेत् ॥ ३२४ ॥ शुक्रपक्षे नभोमासि द्वादश्यां वैष्णवः
 शुचिः । पवित्रारोपणं कृत्वा नाभिमात्रायतं न्यसेत् ॥ ३२५ ॥ तथा वक्षसि पर्यन्तं
 सहस्रं तान्तवं स्मृतम् । कुशग्रन्थिसहस्रं तु पादान्तं विन्यसेत्ततः ॥ ३२६ ॥ सौवर्णीं
 राजतीं मालां शतग्रन्थियुतां न्यसेत् । मृणालतान्तवं पश्चात्पुष्पमालां ततः परम्
 ॥ ३२७ ॥ शतमौक्तिकहाराणि नानारत्नमयान्यपि । उपोष्यैकादशीं तत्र रात्रौ
 जागरणान्वितः । अभ्यर्चयेज्जगन्नाथं गन्धपुष्पफलादिभिः ॥ ३२८ ॥ नीत्वा रात्रिं
 नर्तनाद्यैः प्रभाते विमले नदीम् । गत्वा स्नात्वा च विधिना तर्पयित्वेशमर्चयेत् । सर्वैश्च
 वैष्णवैर्मन्त्रैर्मध्वाज्यतिलपायसैः ॥ ३२९ ॥ * हुत्वा दत्त्वा दशार्णेन सहस्रं जुहु-
 यात्ततः । पश्चादारोपयेद्विष्णोः पवित्राणि शुभानि वै ॥ ३३० ॥ पवस्व सोम इति
 च जपन्सूक्तं सुपावनम् । निवेदयेत्पवित्राणि तथा विष्णोर्यथाक्रमम् ॥ ३३१ ॥
 मन्दिरं कुशयोक्त्रेण वेष्टयन्परमात्मनः । वितानपुष्पमालाद्यैरलंकृत्य च सर्वतः ॥ ३३२ ॥
 सहस्रं द्वादशार्णेन भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् । अथोपनिषदुक्तानि पञ्च सूक्तान्यनु-
 क्रमात् ॥ ३३३ ॥ त्वयाहन्पीतमिज्यादि (!) जपन्पुष्पाञ्जलिं ततः । ब्राह्मणान्भोज-
 येत्पश्चात्स्वयं कुर्वीत पारणम् ॥ ३३४ ॥ शक्त्येदुन्सवं कुर्यान्निरात्रं वैष्णवोत्तमः ।
 प्रत्यब्दमेवं कुर्वीत पवित्रारोपणं हरेः ॥ ३३५ ॥ क्रतुकोटिसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्य-
 संशयः । तत्र दुर्भिक्षरोगादिभयं नास्ति कदाचन ॥ ३३६ ॥ संप्राप्ते कार्तिके मारो
 सायाह्ने पूजयेद्धरिम् । हृद्यैः पुष्पैश्च जातीभिः कोमलैस्तुलसीदलैः ॥ ३३७ ॥ अर्च-
 येद्विष्णुं गायत्र्याऽनुवाकैर्वैष्णवैरपि । पावमान्यैश्च तन्मासं भक्त्या पुष्पाञ्जलिं
 न्यसेत् ॥ ३३८ ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा । अष्टाविंशतिं वा शक्यता
 दद्याद्दीपान्सुपालिकान् ॥ ३३९ ॥ सुवासितेन तैलेन गन्धेनाऽऽज्येन वा हरेः ।
 अष्टोत्तरशतं नित्यं तिलहोमं समाचरेत् ॥ ३४० ॥ मनुना वैष्णवेनापि गायत्र्या
 विष्णुसंज्ञया । हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दद्यात्ताभ्यामेव तथा विभोः ॥ ३४१ ॥

* इत आरभ्य न्यसेदित्यन्तप्रत्ययव्यत्यासः क पुस्तके ।

१ क "म । शुद्धम्" । २ ख. "ण्यै सूक्तैर्म" । ३ रा "क्रमात् । न" । ४ ग. "त् । त्वेत्पत्तित" ।
 ५ रा शक्यता वा चोत्स । ६ क वा । शक्यता दद्याद्द्विजान्स्पर्शान्त्परिषा । ७ ख दत्त्वा ताभ्या । ८
 ख तदा ।

हविष्यं मोदकं शुद्धं नक्तं भुञ्जीत वाग्यतः ॥ ३४२ ॥ तैलं शुद्धं तथा मांसं निष्पा-
वान्मांसिकं तथा । चणकानपि माषांश्च वर्जयेत्कार्तिकेऽहनि ॥ ३४३ ॥ भोजयेद्वैष्ण-
वान्विप्राक्षित्यं दानानि शक्तयः । अन्ते च भोजयेद्विमान्दक्षिणाभिश्च तोषयेत्
॥ ३४४ ॥ एवं संपूज्य देवेशं कार्तिके कृतकोटिभिः । पुण्यं प्राप्यानघो भूत्वा
विष्णुलोके महीयते ॥ ३४५ ॥ दशमीमिश्रितां त्यक्त्वा वेलायामरुणोदये । उपो-
ष्यैकादशीं शुद्धां द्वादशीमपि वैष्णवः ॥ ३४६ ॥ स्नात्वाऽऽमलक्या नद्यां तु विधा-
नेन हरिं यजेत् । सुगन्धकुसुमैः शुभ्रैरुपचारैश्च सर्वशः । रात्रौ जागरणं कृत्वा पुराणं
(ण)संहितां पठेत् ॥ ३४७ ॥ जागरेऽस्मिन्नशक्ते (क्त)श्रेष्ठर्भानास्तीर्य वैष्णवः ।
पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्यात्समाहितः ॥ ३४८ ॥ ततः प्रभातसमये तुलसीमि-
श्रितैर्जलैः । स्नात्वा संतर्प्य देवेशं तुलसीमूलमन्त्रतः ॥ ३४९ ॥ द्वयेन वा विष्णु-
सूक्तैः कुर्यात्पुष्पाञ्जलींस्ततः । तथैव जुहुयादाज्यं मन्त्रेणैव शतं ततः ३५० ॥
पायसान्नं निवेद्येष्टे ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः । ध्यायन्कमलपत्राक्षं स्वयं शुञ्जीत वाग्यतः
॥ ३५१ ॥ अहः शेषं तु निनयेत्पुराणं वाचयन्धुंधः । सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायां
पूजयेद्धृदि ॥ ३५२ ॥ अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्ष्यैर्नानाविधैरपि । ब्राह्मणस्य तु
(स्य)सूक्तैश्च शनैर्दोलां प्रचालयेत् ॥ ३५३ ॥ इतिहासपुगणाभ्यां गीतवाद्यैः
प्रबन्धकैः । एवं संपूजयेद्देवं तस्यां निशि समाहितः ॥ ३५४ ॥ मध्याह्ने पूजयेद्देवं
वैष्णवसं समाहितः । चम्पकैः गतपत्रैश्च कर्ग्वीरैः सितैरपि ॥ ३५५ ॥ वैष्णवेनैव
मन्त्रेण पूजयेत्कमलापतिम् । न कर्गन्द्रेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं हरेः ॥ ३५६ ॥
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं दद्यात्पुष्पाणि भक्तितः । तथैव होमं कुर्यात्तिलैर्ब्रीहिभिरेव वा
॥ ३५७ ॥ सुदध्यन्नं फलयुतं नैवेद्यं विनिवेदयेत् । दीपैर्नागाननं कृत्वा वैष्णवा-
न्भोजयेत्ततः ॥ ३५८ ॥ मन्दवारं तु सायाह्ने नायनसम्यगुपोषितः । तिलैः स्नात्वा
विधानेन संतर्प्य च मनातनम् ॥ ३५९ ॥ नृसिंहवपुर्देवं पूजयेच्चद्विधानतः । मन्त्र-
गतेन नायक्या मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥ ३६० ॥ अथष्टावन्वपयैश्च त्रीनिकुन्दैश्च
द्विजैः । सर्वैश्च पञ्चगान्या च त्वैमष्टे शुभिमग्निं च ॥ ३६१ ॥ दद्यात्पुष्पाञ्जलिं
अथवा मन्त्रैर्नैव शनैः यथा । आभ्यामेवानुवासाभ्यां प्र-सृतं जुहुयादमृतम् ॥ ३६२ ॥
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं चिन्दद्वैष्टुतान्वितः । वैकुण्ठपापिष्टं हृत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ ३६३ ॥

३४२ तैलं शुद्धं ॥ ३४३ मांसं निष्पावान्मांसिकं ॥ ३४४ चणकानपि माषांश्च ॥ ३४५ दशमीमिश्रितां ॥ ३४६ स्नात्वाऽऽमलक्या नद्यां ॥ ३४७ जागरेऽस्मिन्नशक्ते ॥ ३४८ पुरतो वासुदेवस्य ॥ ३४९ तुलसीमूलमन्त्रतः ॥ ३५० द्वयेन वा विष्णुसूक्तैः ॥ ३५१ पायसान्नं ॥ ३५२ अभ्यर्च्य ॥ ३५३ इतिहासपुगणाभ्यां ॥ ३५४ मध्याह्ने ॥ ३५५ वैष्णवेनैव ॥ ३५६ मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं ॥ ३५७ सुदध्यन्नं ॥ ३५८ मन्दवारं ॥ ३५९ नृसिंहवपुर्देवं ॥ ३६० अथष्टावन्वपयैश्च ॥ ३६१ दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ॥ ३६२ आभ्यामेवानुवासाभ्यां ॥ ३६३ मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं चिन्दद्वैष्टुतान्वितः । वैकुण्ठपापिष्टं हृत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ ३६३ ॥

॥ ३८७ ॥ योरैयीत्यनुवाकेन प्रत्यृचं वै यजेद्वधुधः । मन्त्रेण च शतं दत्त्वा पथा-
 द्योमं समाचरेत् ॥ ३८८ ॥ यवैश्च तण्डुलैर्वाऽपि तिलैः पुष्पैरथापि वा । मन्त्रेणाष्टो-
 त्तरशतं जुहुयाद्वैष्णवोत्तमः ॥ ३८९ ॥ अमूरेकाद्यष्टसूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् । शेषं
 निवेद्य हरये संमाश्याऽऽचमनं चरेत् ॥ ३९० ॥ सहस्रशीर्षसूक्तेन ह्यपस्थाय जनार्दनम् ।
 गाल्योदनं सूपयुतं विविधैश्च फलैरपि ॥ ३९१ ॥ गैवाज्येन युतं दत्त्वा दीपैर्नाराज-
 येत्ततः । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥ ३९२ ॥ हविष्यं तु स्वयं
 भुक्त्वा भूमौ स्वप्याजितेन्द्रियः । एवं संपूज्य देवेशं व्यतीपाते सनातनम् ॥ ३९३ ॥
 दशवर्षसहस्रस्य पूजायाः फलमाप्नुयात् । ग्रहणे रविसंक्रान्ती वराहवपुषं हरिम् ॥ ३९४ ॥
 कुमुदैर्नैवेद्यलैः पश्मेस्तथा दुर्वाकुरण्टकैः । अर्चयेद्भूधरं देवं तन्मन्त्रेणैव वैष्णवः ॥
 ३९५ ॥ दूरादिहेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं द्विजः । मन्त्रेण च सहस्रं तु शतं
 वाऽपि यजेत्तथा ॥ ३९६ ॥ तिलैश्च जुहुयात्तद्वत्सूक्तेन प्रत्यृचं घृतम् । सूपाशं कृम-
 ननाशं च भक्ष्यापूषान्घृतप्लुतान् ॥ ३९७ ॥ नैवेद्यं विनिवेद्यशे ब्राह्मणान्भोजये-
 त् । एवं संपूज्य देवेशं संक्रान्ती ग्रहणे हरिम् ॥ ३९८ ॥ कल्पकोटिसहस्राणि
 दिग्गुल्यांशं महीयते । वैधृतौ पूजयेद्रामं काकुत्स्थं पुरुषोत्तमम् ॥ ३९९ ॥ मीनाल-
 क्ष्मणमसृक्तं मध्याह्ने पूजयेद्विभुम् । पुनागकेतकीपद्मैरुत्पलैः करवीरकैः ॥ ४०० ॥
 चारुपुष्पैर्वह्निः पूजां पटर्पणैव कारयेत् । जातये वातिसूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 ४०१ ॥ मंथपण गनश्रीकया प्रतिश्लोकं यजेत्तथा । पुष्पाञ्जलिं (त्रि)गदसं तु
 मन्त्रेणैव यजेत्ततः ॥ ४०२ ॥ न्यमश्रुति सूक्तेन पायसं जुहुयादृचा । पश्चान्न्यम-
 श्रुतस्य दशोत्तरं नैवेद्यं पायसं घृतम् ॥ ४०३ ॥ कदलीफलं शर्करां च पानकं च
 मिन्दयत् । पञ्च मम त्रयो वाऽपि पूजनीया द्विजोत्तमाः ॥ ४०४ ॥ सुदो-
 षोऽन्तर्द्वयोर्द्विभ्यादिदक्षिणैः । हविष्याश्वं स्वयं भुक्त्वा पञ्चद्रामायणं नमः ॥ ४०५ ॥
 दशैर्द्वयं त्रिभ्याद्यवं जानकीयुतम् । भुक्त्वा भोगान्मनोरम्यानिऽगुल्यांशं मही-
 यते ॥ ४०६ ॥ लक्ष्मीं नारायणं देवं भार्गवे वामरे निशि । अश्वत्थविल्वपत्रैश्च पुष्प-
 नैः प्रतिदत्तः ॥ ४०७ ॥ अर्चयेन्मन्त्ररत्नेन वामाङ्गुल्यश्रिया मद्र । चन्दनं कृदकुम्भे ॥
 ४०८ ॥ श्रीसुक्तपुरुषसूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 ४०९ ॥ न्यमश्रुति सूक्तेन पायसं घृतम् ॥ ४१० ॥ न्यमश्रुति सूक्तेन मधु-
 र्घृतं चैव चित् । अश्वत्थविल्वपत्रैश्च पद्मपत्रैश्च नमः ॥ ४११ ॥ श्रीगुरु-
 भ्यो नमः ॥ ४१२ ॥ सुदोषं हृदयान्मः, अग्निं मम, त्रिभुक्तं निवेद्रीदमिमेव ॥ ४१३ ॥

येत्करवीरकैः ॥ ४३२ ॥ अग्निमीळ इत्याद्येन प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत् । मन्त्ररत्नेन वाऽ-
 भ्यर्च्य चरुपायसहोमकृत् ॥ ४३३ ॥ ईळे द्यावेति सूक्तेन यदिन्द्राग्नीत्यनेन च ।
 विष्णुसूक्तैश्च जुहुयाद्वायव्या विष्णुसंज्ञया ॥ ४३४ ॥ अपूपान्कटकाकाराञ्जाल्यन्नं
 घृतसंयुतम् । फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ॥ ४३५ ॥ भोजयेद्ब्राह्मणा-
 ञ्जक्त्या दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् । साग्रं संवत्सरं तत्र सम्यक्संपूजयेद्धरिम् ॥ ४३६ ॥
 सर्वान्कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ॥ ४३७ ॥ तस्मिन्नवभ्यां शुक्ले तु नक्षत्रेऽदिति-
 दैवते । तत्र जातो जगन्नाथो राघवः पुरुषोत्तमः ॥ ४३८ ॥ तस्मिन्नुपोष्य मध्याह्ने
 स्नात्वा संध्यां विधानतः । तर्पयित्वा पितृन्देवानर्चयेद्वाघवं हरिम् ॥ ४३९ ॥ षड-
 क्षरेण मन्त्रेण गन्धमालयानुलेपनैः । अभ्यर्च्य जगतामीशं जपेन्मन्त्रं समाहितः ॥ ४४० ॥
 शान्तिं शास्त्रं पुराणं च नाम्नां विष्णोः सहस्रकम् । पावमानैर्विष्णुसूक्तैः कुर्यात्पुष्पा-
 ञ्जलिं ततः ॥ ४४१ ॥ रामायणशतश्लोक्या दद्यात्पुष्पाणि वैष्णवः । सशर्करं पा-
 यसान्नं कपिलाघृतसंयुतम् ॥ ४४२ ॥ रम्भाफलं पानकं च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ।
 सितानि नागपर्णानि स्निग्धपूगीफलानि च ॥ ४४३ ॥ कर्पूरेण च संयुक्तं ताम्बूलं
 च समर्पयेत् । दीपान्नीराजयेद्धक्त्या नमस्कृत्य पुनः पुनः ॥ ४४४ ॥ प्रीतये रघु-
 नाथस्य कुर्याद्दानानि शक्तितः । षडक्षरेण साहस्रं तिलैर्वा पायसेन वा ॥ ४४५ ॥
 कमलैर्विल्वपत्रैर्वा घृतेन जुहुयात्ततः । अरय वामेति सूक्तेन समिद्धिः पिप्पलस्य च
 ॥ ४४६ ॥ वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् । रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रतियामं
 प्रपूजयेत् ॥ ४४७ ॥ प्रभाते विमले चापि ततो भरतजन्मनि । तृतीयेऽहनि मध्याह्ने
 सोमित्रेर्जन्मवासरे ॥ ४४८ ॥ सानुजं जगतामीशमर्चयेत्पूर्ववदद्विजः । पूजां पुष्पा-
 ञ्जलिं होमं जपं ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४४९ ॥ अविच्छिन्नं ततः कुर्यादग्निहोत्रं त्रिवा-
 सरम् । एवं त्रिरात्रं कुर्वति रात्रवाणां विधानतः ॥ ४५० ॥ महोत्सवं जन्मभेषु
 प्रत्यन्दं चैवर्धवासके । चतुर्थेऽहनि तथा नद्यां कुर्यादवभृथं द्विजः ॥ ४५१ ॥ वैष्णवै-
 रनुवाकैश्च रामनामभिरेव च । चरितं रघुनाथस्य नपन्नवभृथं चरेत् ॥ ४५२ ॥ देवा-
 न्पितृन्श्च संतर्प्य गृहे गन्वाऽर्चयेत्प्रभुम् । कुर्यादवभृथेष्टिं च चरुणा पायसेन वा
 ॥ ४५३ ॥ अस्य वामेति सूक्तेन परमात्रेत्यनेन वा । प्रत्यृचं जुहुयात्पश्चान्मन्त्रेण
 शतसंख्यया ॥ ४५४ ॥ हुत्वा समाप्य होमं तु शेषं समाशयेत्क्षरम् । आचम्य
 पूजयेद्देवं वैष्णवान्भोजयेन्नतः ॥ ४५५ ॥ स्वयं गृहीत तद्रात्रावधःत्रायी समा-
 हितः । एवं दोग्रयिः पृथ्ययैव नात्राधिकं तथा ॥ ४५६ ॥ पट्टिर्वेष्टिं च त्रिभुवनं
 श्वेतदीपनिवासिनम् । संपूज्य यदयमर्पेति तदेवात्र समश्नुते ॥ ४५७ ॥

यद्यलाभे योगे तस्मिन्दिवा निशि । नवमीरोहिणीयोगः कर्तव्यो वैष्णवैर्द्विजैः ॥ ४८१ ॥
 रात्रियोगस्तु बलवांस्तस्यां जातो जनार्दनः । तिथ्यन्तं(न्ते) वाऽथ भान्ते वा पारणा
 यत्र चोच्यते ॥ ४८२ ॥ यामत्रयवियुक्तायां प्रातरेव हि पारणम् । पूर्वद्युर्नियमं कुर्या-
 दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ४८३ ॥ प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेत्कृष्णमव्ययम् । षड-
 क्षरेण मन्त्रेण बालकृष्णं वपुर्हरिम् ॥ ४८४ ॥ सुकृष्णतुलसीपत्रैरर्चयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः ।
 दुग्धं क्षीरं शर्करां च नवनीतं निवेदयेत् ॥ ४८५ ॥ सहस्रमयुतं वाऽपि जपेन्मन्त्रं
 षडक्षरम् । गवाज्यं जुहुयाद्ब्रह्मो कृष्णमन्त्रेण पायसम् ॥ ४८६ ॥ सहस्रं शतवारं
 वा प्रत्यृचं विष्णुसूक्तकैः । हुत्वा सुगन्धिपुष्पाणि तैरेव च समर्चयेत् ॥ ४८७ ॥
 सहस्रनाम्नां गीतानां पठनं गुरुपूजनम् । वैष्णवान्भोजयेच्छक्त्या हुतशेषं सकृत्स्वयम्
 ॥ ४८८ ॥ भुक्त्वा कुशोत्तरे स्वप्याद्भूमौ नियमवाञ्छुचिः । परेऽह्न्युपोष्य
 विधिवत्स्नात्वा नद्यां विधानतः ॥ ४८९ ॥ तर्पयित्वा जगन्नाथ पितृन्देवांश्च तर्पयेत् ।
 पूर्ववत्पूजयित्वेशं जपहोमादिकं चरेत् ॥ ४९० ॥ अवैष्णवं द्विजं तस्मिन्वाङ्मात्रे-
 णापि नार्चयेत् । पुराणादिप्रपाठेन रात्रौ जागरणं चरेत् ॥ ४९१ ॥ शीतांशुवदिते
 स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः शुचिः । नवो नवो भवतीति ऋचाऽर्घ्यं विनिवेदयेत् ॥ ४९२ ॥
 अर्चयेन्मातुरुत्सङ्गे स्थितं कृष्णं सनातनम् । तुलसीगन्धपुष्पैश्च कस्तुरीचन्द्रचन्दनैः
 ॥ ४९३ ॥ षडक्षरेण मन्त्रेण भक्त्या संपूजयेद्धरिम् । वसुदेवं नन्दगोपं बलभद्रं च
 रोहिणीम् ॥ ४९४ ॥ यशोदां च सुभद्रां च मायां दिक्षु प्रपूजयेत् । प्रह्लादादीन्वै-
 ष्णवांश्च तथा लोकेश्वरानपि ॥ ४९५ ॥ धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं च समर्पयेत् ।
 अनूनमिति सूक्तेन भक्त्या नीराजनं तथा ॥ ४९६ ॥ शं न इत्यादिसूक्तैश्च दद्या-
 न्पुष्पाणि वैष्णवः । दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ॥ ४९७ ॥ सहस्रनामभिः
 स्तुत्वा शय्यायां विनिवेशयेत् । गीतं नृत्यं च वाद्यं च यथाशक्त्या(क्ति) च कारयेत्
 ॥ ४९८ ॥ ततः प्रभातममये संध्यामन्वास्य वैष्णवः । दशाक्षरेण मन्त्रेण तुलसी-
 चन्दनादिभिः ॥ ४९९ ॥ संपूज्य वैष्णवैः सूक्तैः कुर्यान्पुष्पाञ्जलिं ततः । मन्त्रेण
 जुहुयादाज्यं सहस्रं दध्यवाहने ॥ ५०० ॥ ममाग्र इति सूक्ताभ्यां जुहुयात्पायसं
 ततः । परमात्रेति सूक्तेन चरुं तिलविमिश्रितम् ॥ ५०१ ॥ सर्वैश्च भगवन्मन्त्रैर्ग-
 वामाहुतिं यजेत् । नामभिः केशवार्थैश्च तथा संकर्षणादिभिः ॥ ५०२ ॥ वैकुण्ठपा-
 पं हन्वा द्वापशेषं समर्पयेत् । ततो मङ्गलवादिर्घ्यैर्नयैर्वैद्यैश्च चार्दरः ॥ ५०३ ॥
 लानैर्दग्धिर्द्राक्ष्यैश्च गन्धैः पुष्पैः सुगन्धिभिः । मुदा विकीरयन्म(किंयुः स)र्पिं बाल-
 दृष्ट्वाथ मध्यमा ॥ ५०४ ॥

नार्यश्च रमणैः सार्धं सुवासिन्यश्च योषितः । आरोप्य शिविकायां तु देवकीनन्दनं
हरिम् ॥ ५०५ ॥ अकर्दमां नदीं रम्यां तडागं वा मनोहरम् । गच्छेद्युग्राहशैवाल
जलैर्कादिविवर्जितम् ॥ ५०६ ॥ कुर्यादवभृथं तत्र पावमान्यैः पवित्रकैः । विष्णुसू-
क्तैश्च सुस्नात्वा(य) देवान्पितॄंश्च तर्पयेत् ॥ ५०७ ॥ विचित्राणि च भक्ष्याणि दद्यात्तत्र
शुभान्वितः । गृहं गत्वोऽथ देवेशं पूर्ववत्पूजयेद्द्विजः भोजयित्वा ततो विप्रान्दक्षिणा-
भिश्च तोषयेत् । हिरण्यवस्त्राभरणैराचार्यं पूजयेत्ततः ॥ ५०९ ॥ स्वयं च पारणौ कृत्वा
पुत्रपौत्रसमन्वितः । सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायामर्चयेद्धरिम् ॥ ५१० ॥ चतुःरत्नम्भा
चतुर्धामवितानाद्यैरलंकृतम् । धूपैर्दीपैश्चैव रम्यां दोलां संपूजयेद्द्विजः ॥ ५११ ॥
स्तम्भेषु वेदान्मन्त्रांश्च धामस्वभ्यर्च्य कच्छपम् । पादेष्वशागजान्पीठे सप्त च्छन्दां-
सि चाऽऽस्तरे ॥ ५१२ ॥ प्रणवं चाऽऽतपत्रे तु शेषं केतौ खगेश्वरम् । इतिहासपुरा-
णानि सर्वतः परिपूजयेत् ॥ ५१३ ॥ तस्यां निवेद्य दोलायां वासुदेवं श्रियः पतिम् ।
उपचारैरर्चयित्वा शनैर्दोलां च दोलयेत् ॥ ५१४ ॥ वेदाद्यैर्ब्रह्मणस्पत्यैः
सूक्तैरङ्गैर्द्विजोत्तमः । सामगानैः प्रबन्धैश्च गायन्कृष्णं जगद्गुरुम् ॥ ५१५ ॥ सुवा-
सिन्यो दोलयित्वा वैष्णवान्पूजयेत्ततः । एवं संपूज्य देवेशं पापैर्मुक्तो हरिं व्रजेत्
॥ ५१६ ॥ दोलायां दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् । कोट्यौगानुजं पुण्यं लभते
नात्र संशयः ॥ ५१७ ॥ शिवब्रह्मादयो देवा नारदाद्या महर्षयः । दोलायां दर्शनार्थं
वै प्रयान्त्यनुचरैः सह ॥ ५१८ ॥ गन्धर्वाप्सरसः सर्वा विमानस्थाः सकिंनराः ।
गायन्ति सामगानैश्च दोलायामर्चितं हरिम् ॥ ५१९ ॥ गवाज्यसंयुतैर्दीपैर्भक्त्या
नीराजनं चरेत् । मरुत्व इन्द्रसूक्तेन मङ्गलाशीर्भिरेव च ॥ ५२० ॥
ताम्बूलफलपुष्पाद्यैर्वैष्णवान्भोजयेत्ततः । आशिषो वाचनं कृत्वा नमस्कृत्वा(त्य)
विसर्जयेत् ॥ ५२१ ॥ एवं संपूज्य देवेशं जयन्त्यां मधुसूदनम् । सर्वाङ्गैर्वाग्भोज-
यित्वा याति विष्णोः परं पदम् ॥ ५२२ ॥ मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां विष्णु-
दैवते । अदित्यामुदभूद्विष्णुरूपेन्द्रो वामनोऽव्ययः ॥ ५२३ ॥ तस्यां स्नानोपवासाद्यम-
क्षय्य परिकीर्तितम् । श्रीकृष्णजन्मवत्सर्वं कुर्यादत्रापि वैष्णवः ॥ ५२४ ॥ सर्वा-
न्कामानवाप्नोति विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् । माघमासे तु सप्तम्यामुदिते चैव भास्वरे
॥ ५२५ ॥ स्नात्वा नद्यां विधानेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम् । रक्तैश्च करवीरैश्च हनुदेन्द्री-
वरादिभिः ॥ ५२६ ॥ मन्त्ररत्नेनार्चयित्वा पायसान्नं निवेदयेत् । यत्तथ गोपा

१ क 'जलका' । २ ख. 'त्वा तर्पये' । ३ ख. 'णां कुर्यात्पुन' । ४ क 'सामजं' । ५ ग 'वाज्येकाउ
या' । ६ क 'त्वाशु वि' । ७ क. 'न्द्रो नाम अव्य' । ८ क 'न प्रयजेत्' ।

इत्यादि दश सूक्तान्यनुक्रमात् ॥ ५२७ ॥ पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या वै प्रत्यूचं वैष्णवो-
 त्तमः । सहस्रं शतवारं वा मन्त्रेणापि यजेत्ततः ॥ ५२८ ॥ पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत तिलैः
 कृष्णैः सशर्करैः । वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्ररत्नेन मन्त्रवित् ॥ ५२९ ॥ वैकुण्ठपार्षदं
 हुत्वा शेषं कर्म समाचरेत् । नीराजनं ततो दद्याद(दाऽ)यं गौरित्यनेन तु ॥ ५३० ॥
 इति वा इति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् । सहस्रनामभिः स्तुत्वा वैष्णवान्भोजये-
 त्ततः ॥ ५३१ ॥ गुरुं संपूजयेद्भक्त्या भुञ्जीयात्तद्धविः सकृत् । अधःशायी ब्रह्म-
 चारी भवेद्वात्रौ समाहितः ॥ ५३२ ॥ एवं संपूज्य देवेशं तस्मिन्नहनि वैष्णवः ।
 त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य वैष्णवं पदमाप्नुयात् ॥ ५३३ ॥ द्वादश्यामपि तस्यां वै यज्ञवारा-
 हमच्युतम् । वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेत्प्रयतात्मवान् ॥ ५३४ ॥ महिषारूपं
 घृताक्तं वै धूपं दद्यात्प्रयततः । दद्यादष्टाङ्गदीपं च गवाज्येन च वैष्णवः ॥ ५३५ ॥
 सशर्कराज्यं सूपात्रं मोदकान्कृसरं तथा । इक्षुदण्डानि रम्याणि फलानि च निवेद-
 येत् ॥ ५३६ ॥ प्र ते महीति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाणि भक्तिमान् । सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्त-
 धरुणा पायसेन वा ॥ ५३७ ॥ मधुसूक्तेन होतव्यं गायत्र्या विष्णुसंज्ञया । आज्येन
 वैष्णवैर्मन्त्रस्त्रिंशतं त्रिभिरेव च ॥ ५३८ ॥ वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 भोजयेद्वैष्णवान्भक्त्या गुरुं चापि प्रपूजयेत् ॥ ५३९ ॥ सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्व-
 दानेषु यत्फलम् । तत्फलं लभते मर्त्या विष्णुसायुज्यमाप्नुयान् ॥ ५४० ॥ फोद-
 षड्स्थे दिनकरे तस्मिन्मासि निरन्तरम् । अरुणोदयवेलायां प्रातः स्नानं समाच-
 रेत् ॥ ५४१ ॥ × तर्पयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजेत् । तर्पयित्वा विधानेन
 कृतकृत्यः समाहितः ॥ ५४२ ॥ नारायणं जगन्नाथमर्चयेद्विधिवदाद्विजः । पौरुषेण
 विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥ ५४३ ॥ जनपदैश्च जैतीभिस्तुलसीविल्वपुष्करैः ।
 गन्धैश्च धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ ५४४ ॥ पायसाच्च शर्कराच्च स्नाद्यं मधुतं
 दधिः । सुवासितं च दध्यन्नमपूपान्मधुमिश्रितान् ॥ ५४५ ॥ मोदकान्मृथुकाह्लौजी-
 न्मत्स्यभिश्चण्डानपि । विविधानि च भक्ष्याणि फलानि च निवेदयेत् ॥ ५४६ ॥
 वेदपारायणेनैव माममेकं निरन्तरम् । ऋचा दशमदद्याणि ऋचां पञ्चशतानि च
 ॥ ५४७ ॥ ऋचापशीतिपाद(दा)श्च पारायणं प्रकीर्तितम् । वेदपारायणेनैव प्रमृग्यं-
 कृतमन्त्रं देयेज्जु ॥ ५४८ ॥ गवां होमं प्रकुर्वीत तिलैर्वाशिमित्रे वा । सर्ववेदेभ्य-
 ः स्तुतिं होमवर्धनं देयवः ॥ ५४९ ॥ वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्रैः दद्यादधुना ।
 दद्यादपि तत्रा मन्त्रानां दद्यात्पुष्पाणि च यजेत् ॥ ५५० ॥

॥ ५५० ॥

॥ ५५० ॥

अशक्तो यस्तु वेदेन प्रतिवासरमच्युतम् । मूलमन्त्रेण साहसं दद्यात्पुष्पाञ्जलिं द्विजः
 ॥ ५५१ ॥ तेनैव जुहुयाद्भक्त्या सहस्रं वह्निमण्डले । अथवा रघुनाथस्य चारि-
 त्रेण महात्मनः ॥ ५५२ ॥ प्रतिश्लोकेन(कं च) पुष्पाणि दद्यान्मासं निरन्तरम् ।
 अधःशायी ब्रह्मचारी सकृद्भोजी भवेन्नरः ॥ ५५३ ॥ मासान्ते तु विशेषेण पूजये-
 द्वैष्णवान्द्विजान् । एवमभ्यर्च्य गोविन्दं धर्तुमासे निरन्तरम् ॥ ५५४ ॥ दिने दिने
 वैष्णवैष्टव्याफलं प्राप्नोत्यसंशयः । यं यं कामयते चित्ते तं तमाप्नोति पुरुषः ॥ ५५५ ॥
 महद्भिः पातकैर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते । तपोमास्युदिते भानौ मासमेकं निरन्तरम्
 ॥ ५५६ ॥ स्नात्वा नद्यां तडागे वा तर्पयेत्पातिमच्युतम् । अर्चयेन्माधवं नित्यं तन्म-
 न्त्रेणैव तत्र वै ॥ ५५७ ॥ मन्त्ररत्नेन वा नित्यं माधवीचूतचम्पकैः । मण्डकानि
 विचित्राणि शर्कराज्ययुतानि च ॥ ५५८ ॥ शाल्यघ्नं दधिसंयुक्तं मोदकांश्च निवे-
 दयेत् । वैष्णवैः पाचमानैश्च कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥ ५५९ ॥ तिलैश्च जुहुयाद्ब्रह्मा
 मधुशर्करामिश्रितैः । प्रत्यूच पुरुषसूक्तेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ॥ ५६० ॥ सहस्रं
 मूलमन्त्रेण तन्मन्त्रेणापि वै द्विजः । सहस्रं वा शतं वाऽपि शक्त्या च जुहुयादुभयः
 ॥ ५६१ ॥ यज्ञेयमिति ऋचा दीपान्नीराजयेत्ततः । रात्रौ दोलार्चनं कुर्याद्वैष्णवं-
 द्विजसत्तमैः ॥ ५६२ ॥ मासान्ते भोजयेद्विमान्वासोलंकारभूषणैः । एवं संपूजिते
 तस्मिन्प्रसन्नोऽभू(चः स्या)ज्जनार्दनः ॥ ५६३ ॥ ददाति स्वयं नित्यं योगिगम्यं
 सनातनम् । फाल्गुन्या पूर्णिमास्यां वै उदिते च निशाकरे ॥ ५६४ ॥ उपोष्य
 विधिवद्विष्णुं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः । तिलैश्च करवीरैश्च कणिकारैश्च पाटलैः ॥ ५६५ ॥
 कुण्डकुमागरकर्पूरैरर्चयेत्कमलापतिम् । + क्षीराणां पायसान्नं वा मण्डवान्विनिवेदयेत्
 ॥ ५६६ ॥ अस्य वामेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाणि शार्ङ्गिणे । पङ्कजरेण मन्त्रेण सहस्रं वसुमे-
 र्यजेत् ॥ ५६७ ॥ विष्णुसूक्तैः प्रत्यूच च चरुणाऽऽज्येन मन्त्रतः । ब्रह्मा देवानाम-
 नेन दीपान्नीराजयेत्ततः ॥ ५६८ ॥ प्रसन्नो नित्यमनेन उपस्थाप्य सनातनम् । वैष्ण-
 वान्भोजयेद्भक्त्या सुखीयाद्वाग्रतः स्वयम् ॥ ५६९ ॥ एवं संपूज्य देवेशं तस्यां
 रात्रौ सनातनम् । पण्डितैरसहस्रं पूजागान्मोक्षसंशयः ॥ ५७० ॥ एवं संपूजये-
 द्विष्णुं निमित्तेषु विशेषतः । यथाकालं यथार्घ्यं यथाशक्त्वा(क्ति) यथाबलम् ॥ ५७१ ॥
 यथोक्तपुष्पालाभे तु तुलरया वै समरेभे । नैवेद्यस्याप्यलाभे तु हविष्यं वा निवे-

५६९ तारका चैविल न विदने र पुस्तके ।

१ अ 'दे-विन । न' । २ अ 'विन' । ३ अ 'दे-विन' । ४ अ 'विन' । ५ अ 'विन' । ६ अ 'विन' । ७ अ 'विन' । ८ अ 'विन' । ९ अ 'विन' । १० अ 'विन' । ११ अ 'विन' । १२ अ 'विन' । १३ अ 'विन' । १४ अ 'विन' । १५ अ 'विन' । १६ अ 'विन' । १७ अ 'विन' । १८ अ 'विन' । १९ अ 'विन' । २० अ 'विन' । २१ अ 'विन' । २२ अ 'विन' । २३ अ 'विन' । २४ अ 'विन' । २५ अ 'विन' । २६ अ 'विन' । २७ अ 'विन' । २८ अ 'विन' । २९ अ 'विन' । ३० अ 'विन' । ३१ अ 'विन' । ३२ अ 'विन' । ३३ अ 'विन' । ३४ अ 'विन' । ३५ अ 'विन' । ३६ अ 'विन' । ३७ अ 'विन' । ३८ अ 'विन' । ३९ अ 'विन' । ४० अ 'विन' । ४१ अ 'विन' । ४२ अ 'विन' । ४३ अ 'विन' । ४४ अ 'विन' । ४५ अ 'विन' । ४६ अ 'विन' । ४७ अ 'विन' । ४८ अ 'विन' । ४९ अ 'विन' । ५० अ 'विन' । ५१ अ 'विन' । ५२ अ 'विन' । ५३ अ 'विन' । ५४ अ 'विन' । ५५ अ 'विन' । ५६ अ 'विन' । ५७ अ 'विन' । ५८ अ 'विन' । ५९ अ 'विन' । ६० अ 'विन' । ६१ अ 'विन' । ६२ अ 'विन' । ६३ अ 'विन' । ६४ अ 'विन' । ६५ अ 'विन' । ६६ अ 'विन' । ६७ अ 'विन' । ६८ अ 'विन' । ६९ अ 'विन' । ७० अ 'विन' । ७१ अ 'विन' । ७२ अ 'विन' । ७३ अ 'विन' । ७४ अ 'विन' । ७५ अ 'विन' । ७६ अ 'विन' । ७७ अ 'विन' । ७८ अ 'विन' । ७९ अ 'विन' । ८० अ 'विन' । ८१ अ 'विन' । ८२ अ 'विन' । ८३ अ 'विन' । ८४ अ 'विन' । ८५ अ 'विन' । ८६ अ 'विन' । ८७ अ 'विन' । ८८ अ 'विन' । ८९ अ 'विन' । ९० अ 'विन' । ९१ अ 'विन' । ९२ अ 'विन' । ९३ अ 'विन' । ९४ अ 'विन' । ९५ अ 'विन' । ९६ अ 'विन' । ९७ अ 'विन' । ९८ अ 'विन' । ९९ अ 'विन' । १०० अ 'विन' ।

आभ्यामेव च सूक्ताभ्यामग्नौ देवं यजेदबुधः । प्रातः स्नात्वा विधानेन धौतवस्त्रोर्ध्व-
 पुण्ड्रधृत् ॥ १३ ॥ ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैर्दान्तैर्यागभूमिं विशेषद्वरः । देवालयस्य मध्ये तु
 वेदिं रम्या प्रकल्पयेत् ॥ १४ ॥ अङ्कुरार्पणपात्रैश्च भद्रकुम्भैरलंकृताम् । विनानकुमु-
 माद्यु(मैर्यु)क्तां कृत्वा तत्र सुखासने ॥ १५ ॥ महोत्सवाहं भिन्व च निवेश्याभिमन्त्र-
 पूजयेत् । श्रीभूनीलादिसंयुक्तं नित्यैः परिजनैर्हृतम् ॥ १६ ॥ मन्त्ररत्नविधानेन पूज-
 यित्वा जगद्गुरुम् । इमे विप्रस्येत्यादिभिस्त्रिभिः सूक्तैश्च पूजयेत् ॥ १७ ॥ सुरभीणि
 च पुष्पाणि प्रत्यूचं विनिवेदयेत् । चक्षुर्दिक्षु च चत्वारो घ्राहणा मन्त्रवि-
 त्तमाः ॥ १८ ॥ वाराहं नारसिंहं च वामनं राघवं मनुम् । ईशान्यादिषु चत्वारो वि-
 ण्णुमन्त्रान्विदिक्षु च ॥ १९ ॥ वेद्या दक्षिणतः कुम्भं लेखनाय च तत्र तु । हुताशनं
 प्रतिष्ठाप्य इध्माधानादिकं चरेत् ॥ २० ॥ सर्वैश्च वेष्णवैः सूक्तैश्चरं तिलविमिश्रितम् ।
 प्रत्यूचं जुहुयाद्ब्रह्मो मध्वाज्यगुडमिश्रितम् ॥ २१ ॥ आज्यं श्रीभूमिसूक्ताभ्या त्वं सोम
 इति पायसम् । पूर्वोक्तैर्वेष्णवैर्मन्त्रैस्तिलैर्ब्राह्मिभिरेव च ॥ २२ ॥ प्रत्येकं जुहुयात्पश्चाद्-
 षोत्तरशतं क्रमात् । वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ २३ ॥ सुदध्यन्नं फल-
 युतं पानकं च निवेदयेत् । ताम्बूलं च समर्प्याथ ऋत्विजश्चापि पूजयेत् ॥ २४ ॥
 ततः स्यन्दनमानीय पताकाछत्रसंयुतम् । श्वेतैः सलक्षणैरुल्लेखमानमग्नैः प्रकल्पितैः ॥ २५ ॥
 वस्त्रपुष्पमणिस्वर्णभूषितं तत्र चित्रितम् । तस्मिन्मृदुतरश्चक्षुषपर्यङ्कं स्थाप्य देविजः
 ॥ २६ ॥ तस्मिन्निवेश्य देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम् । अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपा-
 दिभिस्तथा ॥ २७ ॥ रथचक्रेषु वेदांश्च धर्मादीनपि पूजयेत् । आधारशक्तिमाधार
 ईपादण्डे पुराणकम् ॥ २८ ॥ छन्दासि कूबरे सप्तपर्यङ्के भुजगाधिपम् । हस्तेषु चतुरो
 मन्त्रान्योक्तेष्वङ्गानि पदं च वै ॥ २९ ॥ ध्वजे पताकारजानं छत्रेऽननं स्वराणि तु ।
 तालवृन्ते चामरे च अक्षराणि च पूजयेत् ॥ ३० ॥ अभ्यर्चयेवं रथं दिव्यं पद्मम-
 पूजयेद्देविम् । दिवपालावरणाद्यैवमर्चयेदिक्षु सर्वतः ॥ ३१ ॥ जीमूतस्नेहि स्नेहेन
 तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् । मरुत्वानिन्द्रेति सूक्तेन कृत्वा नीराजनं ततः ॥ ३२ ॥ वन-
 स्पतीति सूक्तेन वादयेत्पटहादिकम् । गीतैर्नृत्यैश्च वादित्रैः दुष्यैः स्तोत्रैर्मनोहरेः ॥ ३३ ॥
 हयैर्गजैः स्यन्दनैश्च परितस्तर्पयेत्प्रभुम् । ऋत्विजः पुरतो वेदान्जानि च जपेत्वा
 ॥ ३४ ॥ गायेत्सामानि भक्त्या वै पुरतः पार्श्वतो हरेः । हस्तुर्भैः हस्तभैर्नैर्जिह्वि-
 रन्वै समन्ततः ॥ ३५ ॥ स्वलेकृतेषु विधिषु पर्यटनमेवयेत्प्रभुम् । द्वाष्ट्येन्द्राण्ये म गेह
 भक्ष्यैरिक्षुभिरेव च ॥ ३६ ॥ हुसुमैर्धूपपिथं ताम्बूलैश्चापि सेवयेत् । एव नित्यं
 देवेशं पुनर्गेहं निवेशयेत् ॥ ३७ ॥ तैर्भगि भगयतेति जपन्सूक्तं निवेदयेत् । प्रसन्ना
 जमित्यनेन दीपाक्षीराजयेत्ततः ॥ ३८ ॥

१ ख. "तः स्नात्वा" । २ ख. पुण्ड्रं । ३ ख. हस्तगर्भे । ४ ख. "हस्तगर्भे" । ५ ख. हस्तगर्भे ।

६ ख. "मन्त्रं प्र" ।

३३

पीठे निवेश्य देवेशमुपचारान्समर्पयेत् । वयमुपेत्य ध्यायेम आशिषो वाचनं चरेत्
 ॥ ३९ ॥ अनेन विधिना कुर्यादुत्सवं प्रतिवासरम् । जपैर्होमैस्तथा दानैर्विप्राणां भा-
 जनैरपि ॥ ४० ॥ समाप्ते चोत्सवे विष्णोः कुर्यादवभृथं शुभम् । नदीं खातं तडागं
 वा देवेन सहितो व्रजेत् ॥ ४१ ॥ स्यन्दनादिषु यानेषु स्थिता नार्यः स्वलंकृताः ।
 पुरुषाश्च हरिद्राश्च चूर्णादीन्विकिरैर्निव ॥ ४२ ॥ कुर्यादवभृथं तत्र विशिष्टै-
 र्ब्राह्मणैः सह । वासुदेवोत्सवे स्नानमश्वमेधफलं लभेत् ॥ ४३ ॥ स्नात्वा संतर्प्य
 देवादीन्प्रविश्य हरिमन्दिरम् । यजेदवभृथेष्टौ च अस्य वामेति सूक्ततः ॥ ४४ ॥ चरु-
 माज्यं तिलैर्वाऽपि अनुचाकैश्च वैष्णवैः ॥ ४५ ॥ एवं हुत्वाऽवभृथेष्टिं वैष्णवान्भोज-
 येत्ततः । गुरुं च ऋत्विजश्चैव पूजयेद्भक्तिस्ततः ॥ ४६ ॥ पिवा सोमेत्यध्यायेन
 कुर्यात्स्वस्त्ययनं हरेः । इच्छन्ति त्वेत्यध्यायेन प्रत्यृचं च द्वयेन च ॥ ४७ ॥ अष्टौ-
 क्षरशतं जुहुयात्कुसुमैरेव वैष्णवः । हिरण्यगर्भसूक्तेन तथैवाऽऽज्यं द्विजोत्तमः ॥ ४८ ॥
 पुनरेव तु होतव्यं हुत्वा वैकुण्ठपार्षदम् । होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान्भोजयेदपि
 ॥ ४९ ॥ सर्वयज्ञसमाप्तौ तु पुष्पयागं समाचरेत् । सर्वं संपूर्णतां याति परितुष्टो ज-
 नार्दनः ॥ ५० ॥ एवं महोत्सवं कुर्यात्प्रत्यब्दं परमात्मनः ॥ ५१ ॥ अथ नित्यो-
 त्सवे पूजा होमश्चात्र विधीयते । शिविकायां निवेश्येशं पूजयित्वा विधानतः ॥ ५२ ॥
 छत्रचामरवादित्रैशृङ्गारैस्तालवृन्तकैः । दीपिकाभिरनेकाभिर्दूर्वाग्रकुसुमाक्षतैः ॥ ५३ ॥
 फलमोदकहस्ताभिर्नारीभिः समलंकृतम् । देवस्याऽऽयतनं रम्यं त्रिः प्रदक्षिणमाच-
 रेत् ॥ ५४ ॥ तत्तन्मन्त्राञ्जपेद्दिक्षु सर्वासु द्विजपुंगवः । बलिं च निक्षिपेत्तासु देवानुद्दिश्य
 पूर्वतः ॥ ५५ ॥ प्राचीं विश्वजिते सूक्तमग्रे तव अनन्तरम् । याम्ये परेथिवांसं तु
 मोघुणस्तु तदस्तदनन्तरम् ॥ ५६ ॥ याक्षिद्धितेति प्रतीच्यां तुविहिहोत्रेन्यनन्तरम् ।
 ससोम इति सौम्यां तु कटुद्रायेन्यनन्तरम् ॥ ५७ ॥ प्रजापतिस्तथा चोर्ध्वं अथ
 पृथिवीं क्षिपेत् । एवं दिक्षु बलिं दत्त्वा परिणीय जनार्दनम् ॥ ५८ ॥ स्तुतिभिर्विहृ-
 लाभिश्च भवनं संप्रवेशयेत् । पीठे निवेश्य देवेशं पूजयित्वा विधानतः ॥ ५९ ॥ विहि-
 सोतेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाणि शार्ङ्गिणे । नीराजनं ततो दद्यादवभृथसूक्तेन वैष्णवः
 ॥ ६० ॥ शाययित्वाऽथ शय्यायां दद्यात्पुष्पाणि मन्त्रतः । इमं मदेति सूक्ताभ्यां
 पूजयेद्विष्णुमव्ययम् ॥ ६१ ॥

१ क. '२ । यदुपेत्य च दद्यात्पुष्प आ' । २ क नदीनां त' । ३ म. 'नर्मय' । ४ म. '५' ।

५ क. '५ म' । ६ क. 'विहृ' । ७ म. 'प्रजापति' । ८ म. 'प्राची' । ९ म.

१० म. '१० क परम' । ११ म. 'विहि' । पुन म' ।

सौदर्शनेन मन्त्रेण रक्षां कुर्यात्समन्ततः । एवं नित्योत्सवं कुर्याद्रात्रौ चाहनि सर्वदा ॥ ६२ ॥ गुरुणामन्त्यदिवसे भगवज्जन्मवासरे । कार्तिक्यां श्रावणे वाऽपि कुर्यादिष्टिं च वैष्णवीम् ॥ ६३ ॥ उपोष्य पूर्वदिवसे दीक्षितः सुसमाहितः । स्वस्तिवाचनपूर्वेण कारयेदह्न्युत्तराणम् ॥ ६४ ॥ नद्यां स्नात्वा च ऋत्विग्भिश्चतुर्भिर्वेदपारगैः । पौरुषेण विधानेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ॥ ६५ ॥ गन्धैर्नानाविधैः पुष्पैर्धूपैर्दोषैर्निवेदनैः । फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च ताम्बूलैः प्रपूजयेत् ॥ ६६ ॥ * ऋग्वेदसंहितायाश्च प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत् । अर्घ्याद्यैरुपचारैस्तु सूक्तान्ते पूजयेद्भारिम् ॥ ६७ ॥ अध्यायान्ते मण्डलान्ते नैवेद्यं विविधैरपि । पूजयित्वा हरिं भक्त्या वैष्णवान्भोजयेत्तथा ॥ ६८ ॥ आज्येन चरुणा वाऽपि तिलैः पद्मैरथापि वा । समिद्धिर्विल्वपत्रैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः ॥ ६९ ॥ यज्ञरूपं हरिं ध्यायन्प्रत्यृचं वेदसंहिताम् । होमः समाप्यते यावत्तावद्दे दीक्षितो भवेत् ॥ ७० ॥ जुहुयाद्वै गार्हपत्ये सोऽग्निमभ्यर्च्य भूतले । अग्नौ रक्षणमप्युक्तं यावदिष्टिः समाप्यते ॥ ७१ ॥ विशिष्टान्वैष्णवान्निप्रान्भोजयेत्प्रातिवासरम् । ऋत्विजश्च पठेत्तावच्चतुर्मन्त्रान्समाहितः ॥ ७२ ॥ यजेदवभृथेष्टिं च पावमान्यैश्च वैष्णवैः । अन्ते संपूजयेद्विप्रान्वासोलंकारभूषणैः ॥ ७३ ॥ ऋत्विजश्च गुरुं चैव पूजयेच्च विशेषतः । एवमिष्टिं तु यः कुर्याद्वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ॥ ७४ ॥ ऋतूनां दशकोटीनां फलं प्राप्नोत्यसंशयः । चस्मिन्देशे वैष्णवेष्टया पूजितो मधुसूदनः ॥ ७५ ॥ द्वाभिर्भक्षरोगाग्निभयं तस्मिन्नास्ति न संशयः ॥ ७६ ॥ अशक्तः सर्वदेवे(वेदे)न कर्तुमिष्टिं च वैष्णवीम् । सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयात्प्रत्यृचं हविः । तैरेव पुष्पाञ्जलिं च कुर्यादिष्ट्या प्रपूतये । अथवा मूलमन्त्रेण लक्षं जप्त्वा हुताग्ने ॥ ७८ ॥ अयुतं जुहुयात्तद्वत्पुष्पाणि च सनातने । इष्टिः संपूर्णतां याति सर्ववेदाः सदक्षिणाः ॥ ७९ ॥ एवमिष्टिं प्रकुर्वीत प्रत्यब्दं वैष्णवोत्तमः । तुष्ट्यर्थं वासुदेवस्य वंशस्योज्जीवनाय च । + दृढ्यर्थमपि लोकस्य देवतानां हिताय च ॥ ८० ॥ पिता वा यदि वा माता भ्राता वाऽन्यसुहृज्जनः । यदि पञ्चत्वमार्पणः कथं कुर्याद्विजोत्तमः ॥ ८१ ॥ कनिष्ठवर्जमेवात्र धूपनं मुनिभिः स्मृतम् । स्नात्वाऽऽचम्य विधानेन कारयेत्पूजनं हरेः ॥ ८२ ॥ रङ्गवल्ल्यादिभिस्तत्र कुर्यात्सर्वत्र मङ्गलम् । रोदनं वर्जयित्वैव गोमयेन श्रावस्थलम् ॥ ८३ ॥ विलिप्य मण्डले तत्र धान्यस्योपर्युलूखलम् । कलशांस्तु चतुर्दिक्षु तण्डुलोपरि निक्षिपेत् ॥ ८४ ॥

* एतदर्थं न रा पुस्तके + एतदर्थं न क. पुस्तके ।

१ क. श्रावणे । २ क. भक्ष्यभोज्यैः । ३ रा भूपते । ४ रा. *मन्त्रं तु ल* । ५ रा. वाऽन्ये सुखानाः । य* । ६ रा. *पञ्चा. क* । ७ क. *पवनं ।

गत्वाऽर्चयेद्देवं सर्वावरणसंयुतम् ॥ १२८ ॥ सुगन्धपुष्पैर्विविधैर्गन्धैर्धूपैश्च दक्षिणैः ।
 नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैश्च फलैर्नाराजनैरापि ॥ १२९ ॥ अर्चयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण
 वैष्णवः । पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानं समाचरेत् ॥ १३० ॥ चरुं सशर्कराज्यं तु
 जुहुयाद्ब्रह्मिण्डले । प्रत्यृचं जुहुयान्मन्त्रैर्वैष्णवैः केशवादिभिः ॥ १३१ ॥ हुत्वा तु
 वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् । × गवाज्येनैव जुहुयाच्चतुर्विधैर्वैष्णवोत्तमः ॥ १३२ ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समोपयेत् । अग्रेरुत्तरभागे च गोमयेनानुलिप्य च ।
 ॥ १३३ ॥ आस्तीर्य दर्भान्प्रागग्रान्श्चतुर्विंशतिसंख्यया । उदक्प्रावणिकेनैव केशवादी-
 न्क्रमेण तु । अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैस्तत्तन्मन्त्रैर्यथाक्रमम् । मध्वाज्यतिलमिश्रेण चरुणा
 पायसेन वा ॥ १३५ ॥ कुशेषु तेषु दद्यात्तु पिण्डास्तीर्थे तु दैवते । स्वाहाकारेण
 मन्त्रसा केशवादीन्क्रमेण वै ॥ १३६ ॥ दत्त्वा पिण्डान्सम[भ्य]र्च्य गन्धपुष्पा-
 क्षतोदेकैः । नित्येभ्यश्चैव मुक्तेभ्यो वैष्णवेभ्यस्तथैव च ॥ १३७ ॥ दद्यात्पिण्डत्रयं
 पश्चात्तेषां दक्षिणतः क्रमात् । विष्णोर्लुकेति सूक्तेन उपस्थाय समाहितः ॥ १३८ ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा भक्त्याऽथ वैष्णवः । पिण्डांस्तु-सलिले दत्त्वा स्नात्वा
 संपूज्य केशवम् ॥ १३९ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पादप्रक्षालनादिभिः । केशवादीन्सम-
 भ्यर्च्य नित्यान्मुक्तांश्च वैष्णवान् ॥ १४० ॥ संपूज्य विधिवद्भक्त्या महाभागवतो-
 त्तमान् । पायसं सगुडं साज्यं शुद्धान्नं पानकैः फलैः ॥ १४१ ॥ संभोज्य विप्राना-
 चोन्तान्प्रणिपत्य विसर्जयेत् । हविष्यं च सकृद्धृत्वा भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरे ॥ १४२ ॥
 अथ नारायणबलिर्भुनिभिः संप्रकीर्तितः । स्वर्गस्थानां च सर्वेषां कर्तव्यो वैष्णवो-
 त्तमैः ॥ १४३ ॥ अलाभेषु तु विमेषु सर्वे कृत्वाऽप्यशक्तितः । केशवादीन्समुद्दिश्य
 नित्यान्मुक्तांश्च वैष्णवान् ॥ १४४ ॥ एकं तु भोजयेद्दिप्रं महाभागवतोत्तमम् ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं विशिष्टाद्यः समाचरेत् ॥ १४५ ॥

× एतदर्थं न विद्यते क. पुस्तके ।

१. ख. 'चं वैष्णव' सूक्तः केशवार्च्य नामभिः । २ क. 'माचरेत्' । ३ ख. 'गेन गो' । ४ क. च ।
 ग्रानुदक्प्रवान्तै के' । ५ ख. 'वादिक्रमे' । ६ म. मन्त्रैः पृथक्पृथक् । म' ७ ख. 'स्तीर्थं विधानतः । स्वा' ।
 ८ ख. नित्यमभ्यर्च्यं सु' । ९ ख. 'यं चैव तेषां' । १० ख. 'स्थानत्रयं तथा । प्र' । ११ ख. 'न्तमुद्दिश्य
 नि' । १२ ख. 'मौ ह्यात्' । १३ ख. 'पु वैष्णवेऽप्यशक्ति' । सर्वे कृत्वा विधानेन यपहोमार्चनादिकम् ।
 के' । १४ ख. वा ।

वैष्णवं परमं धर्मं महाभागवतोत्तमम् । तस्मिन्संपूजिते विभे सर्वं वै पूजितं जगत् ॥ १४६ ॥ हरिश्च देवतासैव पितरश्च महर्षयः । तस्मिन्संपूजिते विभे तुल्यन्त्येव न संशयः ॥ १४७ ॥ अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् । मन्त्रार्थविन्तनं योगो वैष्णवानां च पूजनम् ॥ १४८ ॥ प्रसादतीर्थसेवा च नवैज्याकर्म उच्यते । पञ्चसंस्कारसंपन्नो नवैज्याकर्मकारकः ॥ १४९ ॥ आकारत्रयसंपन्नो महाभागवतोत्तमः । आद्यानामप्यलाभे तु एकं नारायणं बलिम् ॥ १५० ॥ कुर्वीत परया भक्त्यो वैकुण्ठपदमाप्नुयात् । नित्यं च प्रतिमासं च पिबोः श्राद्धं विधानतः ॥ १५१ ॥ सौदेह्यं प्रदद्यात्तु यार्षदक्षान्निव्यान्तिकं नरः । प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं मातापित्रोर्भुतेऽहोनि ॥ १५२ ॥ अर्चयित्वाऽप्युतं भक्त्या पश्चात्कुर्याद्विधानतः । वैष्णवानेव विमांस्तु सर्वकर्मस्तु योजयेत् ॥ १५३ ॥ सर्वत्रावैष्णवान्विमान्पतितानिव संप्रजैतु । इह च चविहीनास्तु देवतान्तरपूजकाः ॥ १५४ ॥ द्वादशीविमुखा विमाः शैवाश्चावैष्णवाः स्मृताः । अवैष्णवानां संसर्गात्पूजनाह्नन्नादपि ॥ १५५ ॥ य(या)जनाध्यापनान्स्थो वैष्णवत्वात्पुनो भवेत् । धृतिस्मृत्पुदितं धर्मं नातिव्रम्याऽऽचरेत्सदा ॥ १५६ ॥ स्वशास्त्रोक्तविधानेन वैकुण्ठार्चनपूर्वकम् । कर्तृत्वफलसङ्गित्वे परित्यज्य सप्तविरेत् ॥ १५७ ॥ धर्मस्य कर्ता भोक्ता च परमात्मा स्मृततनः । अर्धमं मनसा वाचा कर्मणाऽपि त्यजेत्सदा ॥ १५८ ॥ अकृत्यकरणादिभिः कृत्यस्याकरणादिभिः । अनिग्रहादिन्द्रियाणां रुद्यः पतनमुच्यते ॥ १५९ ॥ अनिर्गं मनसा यस्तु पापमेवाभिविन्तयेत् । कल्पकोटिसहस्राणि निर्य्य चाधिगच्छति ॥ १६० ॥ यस्तु वाचा बदेत्पापमसत्यकथनादिकम् । कल्पायुतसहस्राणि तिर्यग्योनिषु जायते ॥ १६१ ॥ यस्त्वं धं कुरते नित्यं चापल्यात्करणादिभिः । युगकोटिसहस्राणि विद्यायां जायते कृमिः ॥ १६२ ॥ दानतः शुचिरतपस्वी च सत्यवान्विजितेन्द्रियः । स सात्त्विकः शमयुतः सुरयोनिषु जायते ॥ १६३ ॥ यस्तर्क्यकामनिरतः रुदा विजयतपरः । स राजसो मनुष्येषु भूयो भूयोऽभिजायते ॥ १६४ ॥ क्रोधी प्रमादवान्द्रो नास्ति को विपरीतवाक् । निद्राहुरन्तामसो याति बहुशो मृगपक्षिताम् ॥ १६५ ॥ मशपापं चातिशापं पातकं चोपपातकम् । प्रासाङ्गिकं नरः कृत्वा नरकान्याति दारुणान् ॥ १६६ ॥ तामिस्रमन्थतामिस्रं महारौरवरीरवौ । संघातः कालसूत्रं च पूयशोणितकर्मिणम् ॥ १६७ ॥ कुम्भीपाकं लोहशङ्कुरतया विभूजसागरः । त्नायसास्त्रयो घोराम्बुजायसमयं गृहम् ॥ १६८ ॥ शय्या त्नायसमयी पानकं चाभिसानिभम् । भूर्भुवः

घातं कौककुङ्कोलदंशितम् ॥ १६९ ॥ सिंहव्याघ्रमहानागभीकरं संप्रतापनम् । क्रिमि-
 राशिमहाज्वालं तथा विण्मूत्रभोजनम् ॥ १७० ॥ असिपत्रवनं घोरं तप्ताङ्गारमयी नदी
 संजीवनं महाघोरमित्याद्या नरकाः स्मृताः ॥ १७१ ॥ महापातकजैर्घोरैरुपपातकजै-
 स्तथा । व्रजतीमान्महाघोरान्दुष्टैरन्वितश्च यः ॥ १७२ ॥ प्रायश्चित्तैरप्येत्येनो यदकार्यकृतं
 महत् । कामतस्तु कृतं यत्तु मरणात्सिद्धिमृच्छति ॥ १७३ ॥ ब्रह्महत्या सुरापानं
 विप्रस्वर्णस्य हारणम् । गुरुदाराभिगमनं तत्संयोगश्च पञ्चमः ॥ १७४ ॥ संलापा-
 त्स्पृशनाद्वासोदकशय्यासनाशनात् । सौहार्दाद्वीक्षणादानाच्चेनैव समतां व्रजेत् ॥ १७५ ॥
 गुर्वाक्षेपस्त्रयीनिन्दा सुहृदां वध एव च । ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम्
 ॥ १७६ ॥ यागस्थं क्षत्रियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च । शरणागतं स्वामिनं च पितरं
 भ्रातरं गुरुम् ॥ १७७ ॥ पुत्रं तपरिवन शिष्यं भार्यां तेषां च सर्वतः । अन्तर्वर्ती
 स्त्रियो गाश्च तथाऽऽत्रेयी रजस्वलाः ॥ १७८ ॥ देवताप्रतिमां साध्वीं वालांश्चैव तप-
 स्विनीम् । घातयित्वा समामोति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥ १७९ ॥ जैह्वम्यात्मं-
 वकरं निषिद्धौघं च भक्षणम् । रजस्वलामुखास्वादः पञ्चयज्ञादिवर्जनम् ॥ १८० ॥
 अनृतं कूटसाक्ष्यं च महायन्त्रप्रवर्तनम् । आकर्षणादि षट्कर्म लाक्षालवणविक्रयः
 ॥ १८१ ॥ पापण्डकैल्ककुहकवेदवाह्यविधिक्रिया । यक्षराक्षसभूतानामर्चनं वन्दनं
 तथा ॥ १८२ ॥ वक्त्रेणैवाम्बुपानं च सुरापत्नीनिषेवणम् । गवां निष्पीडनं क्षीरं
 ताम्रस्थं गव्यमेव च ॥ १८३ ॥ * सलवणं क्षीरपानं निषिद्धानां च भक्षणम् ।
 योन्यास्वादः पञ्चयज्ञराहित्यं मलिनं तथा ॥ १८४ ॥ पात्रान्तरगतं यत्तु नारिकेल-
 फलाम्बु च । तालहिन्तालमाधूकफलानां रसमेव च ॥ १८५ ॥ खरोष्ट्रमानुषीक्षीरं
 सुरापानसमानि वै । मानकूटतुलाकूटं निक्षेपहरणानि च ॥ १८६ ॥ भूर्तन्नारी-
 हरणं रसान्तेयमेव च । गुडकार्पासलवणं तिलकं सामिषाम्बु च ॥ १८७ ॥
 का(कु)प्यवस्त्रे च हत्वा च लोहानां हरणं तथा । विषाग्निदापनं चैव सुवर्णस्तेयसं-
 मितम् ॥ १८८ ॥ सखिभार्या कुमारी च सगोत्रा शरणागता । साध्वी प्रव्रजिता
 राक्षी निक्षिप्ता च रजस्वली ॥ १८९ ॥ वर्णोत्तमा तथा शिष्या भार्या भ्रातृपितृ-
 ज्ययोः । मातामही पितृमही पितृमातृश्च सोदराः ॥ १९० ॥

* इत आरभ्य तथेत्यन्तं न विद्यते ख. पुस्तके ।

१ ख. कालकुङ्कोलं । २ ख. 'तस्तु' कुरे । ३ ख. 'दाना' च । ४ क. 'कलकुहकमाल्यादिभ्यो-
 व' । ५ क. 'क्षीरं' । ६ क. 'य नारिकेलाम्बुविषेणम् । तयास्तहि' । ७ क. 'रत्ना-
 दि' । ८ क. 'वर्णतिलकान्तामि' । ९ क. 'च' । १० ख. 'दाह' । ११ क. 'व' ।
 १२ ख. 'शिष्या' ।

अन्या मा(भ्रा)तृव्यदुहिता मातुलानी पितृष्वसा । जननी भगिनी धात्री दुहिताऽऽ-
 चार्यभामिनी ॥ १९१ ॥ *स्तुपाऽऽचार्यसुता चैव तत्पत्नी सुमहातपाः । मातुः स-
 पत्नी सार्वभौमी दीक्षिता चैव भामिनी ॥ १९२ ॥ कपिला महिषी धेनुर्देवताप्रति-
 मा तथा । आसामन्यतमां गच्छेद्गुरुस्तल्पग उच्यते ॥ १९३ ॥ महापातकिनामत्र तत्सं-
 योगिन एव च । प्रायश्चित्तं नास्ति तेषां भृग्वग्निपतनं स्मृतम् ॥ १९४ ॥ हीनवर्णा-
 भिगमनं गर्भघ्नं भर्तृहिंसनम् । विशेषपतनीयानि स्त्रीणां पुंसां च यानि तु ॥ १९५ ॥
 स्त्रीशूद्रविद्वक्षन्वधो गोवालहननं तथा । फलपुष्पट्टमाणां च ओषधीनां च हिंसनम्
 ॥ १९६ ॥ वापीकूपतडाकानां ध्वंसनं ग्रामघातनम् । अभिचारादिकं कर्म सस्यध्वं-
 सनमेव च ॥ १९७ ॥ उद्यानारामहननं प्रपाविध्वंसनं तथा । मातापितृसुतत्यागो
 दारत्यागस्तथैव च ॥ १९८ ॥ स्वाध्यायाग्निगुरुत्यागस्तथा धर्मस्य विक्रयः । कन्या-
 या विक्रयश्चैव स्वाध्यायमद्यविक्रयः ॥ १९९ ॥ परस्त्रीगमनं चैव परद्रव्यापहारणम् ।
 तथा पुंसोऽभिगमनं पशूना गमनं तथा ॥ २०० ॥ वृषक्षुद्रपशूनां च पुंस्त्वविध्वंसनं
 तथा । कन्याया दूषणं चैव गवा योनिनिपीडनम् ॥ २०१ ॥ मानुषाणां पशूनां च
 नासाङ्गद्विभेदनम् । ग्रामान्त्यजस्त्रीगमनं विज्ञेयमनुपातकम् ॥ २०२ ॥ नित्यनैमि-
 त्तिकश्राद्धवर्जनं पशुहिंसनम् । मृगपक्षिमहासर्पयादसा हननक्रिया ॥ २०३ ॥ साधा-
 रणस्त्रीगमनं पत्न्यास्यं भैथुनं तथा । पारवित्तं पारदार्यं निन्दितार्थोपजीवनम् ॥ २०४ ॥
 तथैवानाश्रमे वासो देवद्रव्योपजीवनम् । पयोदधितिलानां च विक्रयं लवणक्रयम्
 ॥ २०५ ॥ शाकमूलफलस्तेयमितृहृद्ध्युपजीवनम् । निमग्नतातिक्रमणं दुष्प्रतिग्रहमेव
 च ॥ २०६ ॥ ऋणानामप्रदानत्वं संध्याकालातिवर्तनम् । वृथैवाऽऽत्मपरित्यागः
 संग्रामे च पलायिता ॥ २०७ ॥ दुर्भोजनं दुरालापं स्वधर्मस्य च कीर्तनम् । परेषा
 दोषवचनं परदारनिरीक्षणम् ॥ २०८ ॥ नास्तिक्यं व्रतलोपश्च स्वाश्रमाचारवर्जनम् ।
 असञ्छास्त्राभिगमनं व्यसनान्यात्मविक्रयः ॥ २०९ ॥ व्रात्यतात्मार्यवचनमेकैक-
 मृपपातकम् । इन्धनार्थं दहनच्छेदः कृमिकीटादिहिंसनम् ॥ २१० ॥ भावदुष्टं कालदुष्टं
 क्रियादुष्टं च भक्षणम् । मूर्च्छमृतृणकाष्ठाम्बुस्तेयमत्यशनं तथा ॥ २११ ॥ अनृतं वि-
 पयचापल्यं दिवास्वप्नमसत्कथा । तच्छ्रावणं परान्नं च दिवामैथुनमेव च ॥ २१२ ॥
 रजस्वलासूतिका च (कयोः) परस्त्रीमभि(णां च) दर्शनम् । उपवासदिने श्राद्धे दिवा
 पर्वणि भैथुनम् ॥ २१३ ॥ शूद्रमेप्यं हीनसख्यमुच्छिष्टस्पर्शनादिकम् । स्त्रीभिर्हास्यं
 कामजल्पं मुक्तकेश्यादिवीक्षणम् ॥ २१४ ॥

* एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ स. *तिका च ।

इत्यादयो ये च दोषाः प्रकीर्णाः परिकीर्तिताः । महापापं पातकं च अनुपातक्रमेण च ॥ २१५ ॥ उपपापं प्रकीर्णं च पञ्चधा च प्रकीर्तितम् । महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु ॥ २१६ ॥ तानि पातकसंज्ञानि तन्यूनमनुपातकम् । उपपापं ततो न्यूनं ततो हीनं प्रकीर्णकम् ॥ २१७ ॥ संसर्गस्तु तथा तेषां प्रसङ्गात्संप्रकीर्तितम् । क्रमेण वक्ष्यते तेषां प्रायश्चित्तं विशुद्ध्ये ॥ २१८ ॥ यो येन संवसेत्तेषां तस्यैव व्रतमाचरेत् । संसर्गिणस्तु संसर्गस्तत्संसर्गस्तथैव च ॥ २१९ ॥ चतुर्थस्य न दोषस्तु पतत्येषु यथाक्रमम् । प्रकीर्णकादिदोषाणां प्रासङ्गिकैकसंज्ञं न विद्यते ॥ २२० ॥ स्वल्पत्वात्पतनाभावात्तत्संसर्गान्न दुष्यति । स्नानाच्च शुद्धिर्दोषस्य संसर्गात्पतितं विना ॥ २२१ ॥ सावित्र्या वाऽपि शुध्येत कर्तुरेव व्रतक्रिया । कृते पापे यस्य पुंसः पश्चात्तापोऽनुजायते ॥ २२२ ॥ प्रायश्चित्तं तु तस्यैव कर्तव्यं नेतरस्य तु । जानातुतापस्य भवेत्प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥ २२३ ॥ नानुतापस्य पुंसस्तु प्रायश्चित्तं न विद्यते । नाश्वमेधफलेनापि नानुतापी विशुध्यते (ति) ॥ २२४ ॥ तस्माज्जातानुतापस्य प्रायश्चित्तं विधीयते । चरेदकामतः कृत्वा पतनीयं महत्पुमान् ॥ २२५ ॥ न कामतश्चरेद्धर्मं भृग्वग्निपतनं विना । × यः कामतो महापापं नरः कुर्यात्कथंचन ॥ २२६ ॥ न तस्य शुद्धिर्निर्दिष्टा भृग्वग्निपतनं विना । इत्युक्तं ब्रह्मणा पूर्वं मनुना च महर्षिभिः ॥ २२७ ॥ पातकेषु च सर्वत्र कामतो द्विगुणं व्रतम् । कामतः पतनीयेषु मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥ २२८ ॥ हयमेधाय नै शुद्धिः सार्वभौमस्य भूपतेः । कामतस्तत्पुत्रपापेषु लोके न व्यवहार्यता ॥ २२९ ॥ महत्सु चातिपापेषु प्रदीप्तज्वलनं विशेत् । प्रायश्चित्तैरप्येत्येनो यदकामकृतं भवेत् ॥ २३० ॥ कामतो व्यवहार्यस्तु वचनादिह जायते । इति योगेश्वरेणोक्तमुपपापेषु तत्र तत् ॥ २३१ ॥ तस्मादकामतः पापः प्रायश्चित्तेन शुध्यति । तेषां क्रमेण वक्ष्यामि प्रायश्चित्तं विशुद्ध्ये ॥ २३२ ॥ शिरःकपालध्वजवान्भिक्षाशी कर्म वेदयन् । ब्रह्महा द्वादशाब्दानि पुण्यतीर्थं समाविशेत् ॥ २३३ ॥ प्रयागे सेतुबन्धादिपुण्यक्षेत्रेषु पापकृत् । तत्र वर्षादि विज्ञाप्य स्वकल्मषमशेषतः ॥ २३४ ॥ तत्रस्यैर्ब्राह्मणैरेवानुज्ञातो व्रतमाचरेत् । चत्वारो ब्राह्मणाः शिष्टाः पर्षदित्यभिधीयते ॥ २३५ ॥ तैरुक्तमाचरेद्धर्ममेको वाऽध्यात्मवित्तमः । जटी बलकलवासाश्च वहिरेव समाविशन् ॥ २३६ ॥ स्नानं त्रिपवणं कुर्वन्क्षितिशाथी जितेन्द्रियः । एकभुक्तेन नक्तेन फलैरनशनेन च ॥ २३७ ॥ समापयेत्कर्मफलं यथाकालं यथाबलम् । राममिन्दीवरश्यामं पीलस्त्यग्नमकल्मषम् ॥ २३८ ॥

× एतदाद्यर्धद्वयं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ ख. °धा तत्र की° । २ ख. °कमवि° । ३ ख. विशुध्यते । ४ क. तपनीयं । ५ ख. नः । ६ ख. पापं । ७ क. वेदयेत् । ८ क. °येत तत्कालं यथाविधि यथाय° ।

ध्यात्वा षडक्षरं मन्त्रं नित्यं तावदहर्निशम् । एवं द्वादश वर्षाणि पुण्यतीर्थे समा-
चरेत् ॥ २३९ ॥ मुच्यते ब्रह्महत्यायास्तपसा वीतकल्मषः ॥ २४० ॥ चरितव्रत
आयाते यवसं गोपु दापयेत् तैस्तस्य च सुसंस्काराः कर्तव्या बान्धववर्जनैः ॥ २४१ ॥
विप्रमुख्याय गां दत्त्वा ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः । मारम्भ (भ्य) व्रतमध्ये तु यदि
पञ्चत्वमाप्नुयात् ॥ २४२ ॥ विशुद्धिस्तस्य विज्ञेया शुभां गतिमवाप्नुयात् । अश-
स्कृतस्तु गोपु स्यान्पुनरेव व्रतं चरेत् ॥ २४३ ॥ अशक्तस्तु व्रते दद्याद्दोमहसं द्विज-
न्मने । पात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ २४४ ॥ ब्रह्महत्वानमप्येवं
कामतो व्रतमाचरेत् । अकामतश्चरेद्धर्मं पापं मनसि धीन्यते ॥ २४५ ॥ आत्रापायि-
ताऽनुमन्ताऽनुग्राहकस्तथैव [च] । उपेक्षिताऽशक्तिर्माश्रेत्पादोनं व्रतमाचरेत् ॥ २४६ ॥
कामतस्तु चरेत्पूर्णं तत्रापि द्विगुणं गुरौ । अन्तर्वन्यां तथाऽऽत्रेय्यां तथैव व्रतमा-
चरेत् ॥ २४७ ॥ आचार्यं च वनस्थे च मातापित्रोर्गुरौ तथा । तपस्विनि ब्रह्मविदि
द्विगुणं व्रतमाचरेत् ॥ २४८ ॥ या [ग] रथं क्षत्रियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च ।
कपिलां गर्भिणीं गां च हत्वा पूर्णव्रतं चरेत् ॥ २४९ ॥ अकामस्तु तेष्वर्धं मुनिभिः
संभकीर्तितम् । विधेः प्राथमिकादस्माद्द्वितीये द्विगुणं चरेत् ॥ २५० ॥ तृतीये
त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृतिः । चतुर्णांमाश्रमाणां [च] शौचव्रतमापनं
चरेत् ॥ २५१ ॥ प्रायश्चित्तान्तरं माये केचिदिच्छन्ति मृगयः । गोब्राह्मणपरित्रा-
णमश्वमेधावभृथं तथा ॥ २५२ ॥ इयं विशुद्धिरदिता महत्यानामनो द्विजान् ।
अग्निपतनं केचिदिच्छन्ति मुनिरुत्तमाः ॥ २५३ ॥ लोभभयः स्वाहा इत्यादि-
न्त्रैर्हुत्वा पृथक्पृथक् । अवाकशिराः प्रविश्यामौ दग्धः शुद्धो भवेन्नरः ॥ २५४ ॥
* अकामतः सुरां पीत्वा मणं वाऽपि द्विजोत्तमः । पूर्ववद्द्वादशाक्षरानि चरेद्ब्रह्म-
चिह्नितम् ॥ २५५ ॥ जपित्वा दशसाहस्रं त्रिसंध्यासु निरन्तरम् । द्वादशाक्षरं मन्त्रं
जप्त्वा ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥ २५६ ॥ यानि कानि च पापानि सुगन्धनमगानि
तु । अकामतश्चरेद्धर्मं कामतः पूर्णमाचरेत् ॥ २५७ ॥ सर्वत्र पतनीयेषु चरित्वा व्रत
मुर्तवत् । पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयर्थेन द्विजातयः ॥ २५८ ॥ अज्ञानानु सुरा ईत्यादिनां
विष्णुप्रमेव च । मातुषीक्षीरपानेन पुनः संस्कारमर्हन्ति ॥ २५९ ॥ इत्युक्तं मनुना पूर्व-
न्यैश्चापि महर्षिभिः । फर (ल) ङं लशुनं शिशुं मूलकं आमन्त्रयन् ॥ २६० ॥ लशुनं
कुक्कुटं फाकं पिण्याकं लशुनं तथा । गृध्रमुहं नृपांसं च स्मरं कलत्रमेव च ॥ २६१ ॥

* इति ब्रह्महत्यायास्तपसा वीतकल्मषः ।

१ क 'कोटिते' । २ क 'हत्वेन गा' । ३ क 'साकल्य' । ४ क 'विद' । ५ क 'नित्यं' । ६ क 'नित्यं' । ७ क 'नित्यं' । ८ क 'नित्यं' । ९ क 'नित्यं' । १० क 'नित्यं' । ११ क 'नित्यं' । १२ क 'नित्यं' । १३ क 'नित्यं' । १४ क 'नित्यं' । १५ क 'नित्यं' । १६ क 'नित्यं' । १७ क 'नित्यं' । १८ क 'नित्यं' । १९ क 'नित्यं' । २० क 'नित्यं' । २१ क 'नित्यं' । २२ क 'नित्यं' । २३ क 'नित्यं' । २४ क 'नित्यं' । २५ क 'नित्यं' । २६ क 'नित्यं' । २७ क 'नित्यं' । २८ क 'नित्यं' । २९ क 'नित्यं' । ३० क 'नित्यं' । ३१ क 'नित्यं' । ३२ क 'नित्यं' । ३३ क 'नित्यं' । ३४ क 'नित्यं' । ३५ क 'नित्यं' । ३६ क 'नित्यं' । ३७ क 'नित्यं' । ३८ क 'नित्यं' । ३९ क 'नित्यं' । ४० क 'नित्यं' । ४१ क 'नित्यं' । ४२ क 'नित्यं' । ४३ क 'नित्यं' । ४४ क 'नित्यं' । ४५ क 'नित्यं' । ४६ क 'नित्यं' । ४७ क 'नित्यं' । ४८ क 'नित्यं' । ४९ क 'नित्यं' । ५० क 'नित्यं' । ५१ क 'नित्यं' । ५२ क 'नित्यं' । ५३ क 'नित्यं' । ५४ क 'नित्यं' । ५५ क 'नित्यं' । ५६ क 'नित्यं' । ५७ क 'नित्यं' । ५८ क 'नित्यं' । ५९ क 'नित्यं' । ६० क 'नित्यं' । ६१ क 'नित्यं' । ६२ क 'नित्यं' । ६३ क 'नित्यं' । ६४ क 'नित्यं' । ६५ क 'नित्यं' । ६६ क 'नित्यं' । ६७ क 'नित्यं' । ६८ क 'नित्यं' । ६९ क 'नित्यं' । ७० क 'नित्यं' । ७१ क 'नित्यं' । ७२ क 'नित्यं' । ७३ क 'नित्यं' । ७४ क 'नित्यं' । ७५ क 'नित्यं' । ७६ क 'नित्यं' । ७७ क 'नित्यं' । ७८ क 'नित्यं' । ७९ क 'नित्यं' । ८० क 'नित्यं' । ८१ क 'नित्यं' । ८२ क 'नित्यं' । ८३ क 'नित्यं' । ८४ क 'नित्यं' । ८५ क 'नित्यं' । ८६ क 'नित्यं' । ८७ क 'नित्यं' । ८८ क 'नित्यं' । ८९ क 'नित्यं' । ९० क 'नित्यं' । ९१ क 'नित्यं' । ९२ क 'नित्यं' । ९३ क 'नित्यं' । ९४ क 'नित्यं' । ९५ क 'नित्यं' । ९६ क 'नित्यं' । ९७ क 'नित्यं' । ९८ क 'नित्यं' । ९९ क 'नित्यं' । १०० क 'नित्यं' ।

अग्निवर्णा सुरां पीत्वा सुरायास्तु द्विजातयः । मरणान्छुद्धिमृच्छन्ति शूद्रस्तु व्रतमाचरेत् ॥ २८५ ॥ मयं पीत्वा राजन्यवैश्यौ चरेता व्रतमेव च । शूद्रस्त्वर्थं चञ्चद्द्विजा-
 क्षणो मरणाच्छुचिः । यक्षरक्षःपिशाचान्नं मद्यमांससुगममम् ॥ २८६ ॥ नान्यत्पमेव
 विभ्रेण भुक्त्वा तु ज्वलनं विशेत् । मयं वाऽपि सुगं वाऽपि यः पिबेद्द्वाम्रणाधमः ॥ २८७ ॥
 अग्निवर्णं तु गोमूत्रं पिबेदञ्जलिपञ्चकम् । मरणान्छुद्धिमाप्नोति जीवेद्यदि विमुच्यति
 ॥ २८८ ॥ * मद्यस्य प्रतिपिद्यर्थं घृतं क्षीरमथाम्बु वा । प्राणवित्वाऽद्रिदक्षी तु
 तद्दत्तां शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २८९ ॥ दत्त्वा सुवर्णं विमाय ना च दत्त्वा विमुच्यति ।
 सप्तविंशद्भजातीनां सुवर्णे तु यथाक्रमम् ॥ २९० ॥ पादोनमर्थं पादं वा चरेद्व्रतं
 यथोक्तवत् । समेष्वर्थं प्रकुर्वीत कामतः पूर्णमाचरेत् ॥ २९१ ॥ यामतः सप्तमः हस्तः
 तु राज्ञे मुशलमर्पयेत् । स्वकर्म ख्यापयंश्चेव हतो मुक्तोऽपि वा हारिः ॥ २९२ ॥
 राज्ञा यदि विमुक्तः स्यात्पूर्ववद्व्रतमाचरेत् । आत्मन्त्यसुवर्णं वा दत्त्वाऽपि वा दत्त्वा
 ॥ २९३ ॥ तत्समव्यतिरिक्तेषु पादमेव व्रतं चरेत् । चान्द्रायणं पञ्चमं वा दत्त्वाऽपि
 सर्वतः ॥ २९४ ॥ द्रव्यमत्यर्पणं कर्तुंस्तन्मूलं द्रव्यमेव वा । व्रतं सप्तमं वा दत्त्वा
 परिपदीरितम् ॥ २९५ ॥ = वलात्तार्येण वा स्तेहाग्न्याऽपि वा दत्त्वाऽपि वा दत्त्वा
 राति यद्द्रव्यं तत्सर्वं स्तेयमुच्यते ॥ २९६ ॥ देवाः (देव) दत्ता दत्ता दत्ता दत्ता
 चावेक्ष्य सर्वतः । प्रायाश्चित्तं प्रदातव्यं धर्मपितृभिर्योषिभिः ॥ २९७ ॥ अग्नि-
 मातरं पुत्रीं स्नुषामाचार्ययोषितः । अकामतः कश्चिदपि यदेतत्पूर्ववत् ॥ २९८ ॥
 पश्चिमाभिमुखीं गङ्गां कालिन्ध्या सह संगताम् । यन्मद्यमांसं दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा
 मेव च ॥ २९९ ॥ चन्द्रपुष्करणीं वाऽपि वेणीयाः सप्तमं वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा
 तत्राऽऽचरेद्व्रतम् ॥ ३०० ॥ पूर्ववद्दत्त्वा वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा
 इत्येष मन्त्रः सर्वायनाशनः ॥ ३०१ ॥ इति मन्त्रः सर्वान्तर्यामिणः
 सनातनम् । विसंभ्यास्तुभ्यं भवता त्रिभ्यं वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा
 चान्द्रायणीः परापैर्षा कर्त्तव्या इत्येतन्मन्त्रः ॥ ३०२ ॥ इति मन्त्रः
 पादलैः ॥ ३०३ ॥ निवसित्वा दक्षिणैर्षा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा
 मुद्गैर्योषमन्ततः ॥ ३०४ ॥ इति मन्त्रः सर्वान्तर्यामिणः
 द्वाद्विमुच्येत वापादमासपेक्षया ॥ ३०५ ॥ अन्तर्यामिणः दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा
 स्वामतो नरः । यत्तद्दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा

* इति मन्त्रः सर्वान्तर्यामिणः दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा दत्त्वा

१४

पञ्चमस्य न दोषः स्यादिति धर्मविदो विदुः ॥ ३२७ ॥ अन्येषामपि संसर्गात्प्राय-
श्चित्तं प्रकल्पयेत् । पतनीयेषु नारीणां मरणान्तिकमुच्यते ॥ ३२८ ॥ अकामतश्चरे-
द्धर्मव्रतं पृथु यथोदितम् । व्याभिचारे तु सर्वत्र कामतो मरणाच्छुचिः ॥ ३२९ ॥
अकामतश्चरेत्पूर्णं प्रातिलोभ्यं गता सती । अर्धमेवाऽऽनुलोभ्येषु तथैव भ्रूणहादिषु
॥ ३३० ॥ यन्निस्तु ब्रह्मचारी च गत्वा स्त्रियमकामतः । गुरुतल्पगमु(मो)दिष्टं
पूर्णमेव(यै) समाचरेत् ॥ ३३१ ॥ कामतो ब्रह्मचारी तु पूर्णमेवऽऽचरेद्ब्रतम् ।
यतेस्तु मरणाच्छुद्धिः शिश्वस्योत्कृन्तनेन वा ॥ ३३२ ॥ तयोस्तु रेतःस्खलने कृच्छ्रं
चान्द्रायणं चरेत् । जप्त्वा सहस्रं गायत्र्या गृहस्थः शुद्धिमाप्नुयात् ॥ ३३३ ॥ द्विस-
हस्रं वनस्थस्तु जपेद्रेतोनिपातने । तत्रापि कामतस्तेषां द्विगुणत्रिगुणादिकम् ॥ ३३४ ॥
परिव्राजनकामस्तु नयनोत्पाटनं तथा । एवं समाचरेद्धीमान्प्रायश्चित्तमतान्द्रितः ॥ ३३५ ॥
प्रायश्चित्तमकुर्वाणः पापेषु निरतः सदा । कल्यायुतशतं गत्वा नरकं प्रतिप्रद्यते ॥ ३३६ ॥
धृत्वा गोचर्ममात्रं तु सममेकं निरन्तरम् । पञ्चगव्यं पिवन्गोघ्नो गुरुगामी विशुध्यति
॥ ३३७ ॥ गोमूत्रेणैव च स्नात्वा पीत्वा चाऽऽचम्य वारिभिः । विष्णोः सहस्रनामानि
जपेन्नित्यं समाहितः ॥ ३३८ ॥ शयीत गोव्रजे रात्रौ गवां हितमनुस्मरन् । व्याघ्रादि-
भिर्गृहीतां गां पङ्के निपतितां तथा ॥ ३३९ ॥ मोचयेदथ वा प्राणांस्तदर्थं वै परि-
त्यजेत् । तेनैव हि विशुद्धः स्यादसंपूर्णव्रतोऽपि वा ॥ ३४० ॥ व्रतान्ते गोप्रदो
भूत्वा ततः शुद्धिमवाप्नुयात् । गोस्वामिने च गां दत्त्वा पश्चादेतद्व्रतं चरेत् ॥ ३४१ ॥
दद्यान्निरात्रमुपोष्य वृषमेकं च गा दश । योक्त्रेण गृहदाहाद्यैर्वन्धनैर्वा हता यदि
॥ ३४२ ॥ मतिपूर्वेण गां हत्वा चरेत्सैवार्पिकं व्रतम् । द्विवर्षं पूर्ववद्वाऽपि चर्मणाऽऽ-
र्द्धेण चाससा ॥ ३४३ ॥ कपिलां गर्भिणीं चाऽपि वृषं हत्वा च कामतः । व्रतं द्वादश
वर्षाणि चरेद्ब्रह्मव्रतोदितम् ॥ ३४४ ॥ आचार्यदेवविभाणां हत्वा तु द्विगुणं चरेत् ।
होमपेनं प्रसूतां च दाने च समलंकृताम् ॥ ३४५ ॥ उपप्लुक्ता वृषेणापि तां च
द्वादशवार्षिकम् । निष्पीडनं चाऽपि तेषु दोषेष्वल्पमतान्निता ॥ ३४६ ॥ शरणागतवा-
लस्त्रीघातकैः संवसेत्तु । चीर्णव्रतानपि परगृहस्थानां सार्वदा ॥ ३४७ ॥ अग्निदां
गरदां चण्डीं भर्तृघ्नीं लोकघातिनीम् । दिसंगरेत विपानस्थौ हत्वा पापं न गच्छति
॥ ३४८ ॥ गुरुं वा बालवृद्धान्वा शोभिणं वा पशुमुत्तमम् । आततायिनमायान्तं
हन्यादेवाविचारयन् ॥ ३४९ ॥ नाऽऽपतायिष्ये दोषो हन्तुर्भवति कश्चन । मरणा-
तदोषं कुर्यात् परिप(र्प)दुक्तं यथोदितम् ॥ ३५० ॥ अनभित्यातदोषस्तु ॥

व्रतमाचरेत् । कण्ठमात्रजले स्थित्वा राममन्त्रं समाहितः ॥ ३५१ ॥ जपेद्द्वादशसा-
हस्रं ब्रह्महा शुद्धिमाप्नुयात् । सुरापः स्वर्णहारी तु जपेदष्टाक्षरं तथा ॥ ३५२ ॥
लक्षं जप्त्वा कृष्णमन्त्रं मुच्यते गुरुतल्पगात् । उपोष्यान्तर्जले स्थित्वा वासुदेवमनुं
शुभम् ॥ ३५३ ॥ जपेद्द्वादशसाहस्रं गोधनः प्रयतमानसः । असंख्यानानि च पापानि
अनुक्तान्यपि यानि च ॥ ३५४ ॥ चित्तस्थो भगवान्कृष्णः सर्वं हरति तत्क्षणात् ।
एकादश्युपवासस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ३५५ ॥ आपाढादिचतुर्मासे कृते भुक्त्वा
जितेन्द्रियः । दुग्धाब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं कमलापातिम् ॥ ३५६ ॥ ध्यात्वा सम-
र्चयेन्नित्यं महद्भिर्मुच्यते ह्यधैः ॥ ३५७ ॥

इति रहस्यप्रायश्चित्तम् ।

रजस्वलां सृत्तिकां वा चण्डालं पतितं तथा । पापण्डिनं विकर्मस्थं शैवं स्पृष्ट्वाऽप्यका-
मतः ॥ ३५८ ॥ गोमयेनानुलिप्ताङ्गः सवासा जलमाविशेत् । गायत्र्यष्टशतं जप्त्वा
घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ३५९ ॥ स्पृष्ट्वा तु कामतः स्नात्वा चरेत्सातपनं व्रतम् ।
श्वपचं पतितं स्पृष्ट्वा गोवालव्यजनादिभिः ॥ ३६० ॥ विद्वराहं शुनं काकं गदर्थं
यूपमेव च । मथं मांसं तथैवौष्ट्रं विष्णुमूत्रं शवमेव च ॥ ३६१ ॥ करकं जलफेनं च
वृक्षनिर्वासमेव च । करञ्जं लशुनं चास्थि कम्बलं शिशुमेव च ॥ ३६२ ॥ आर-
ग्वधट्टुमं स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् । कर्ममध्ये तु मार्जारं स्पृष्ट्वा स्नानं समाच-
रेत् ॥ ३६३ ॥ बौद्धशैवपिशाचानामालयं योऽनुगच्छति । सचैलमवगाद्यापः सावित्रीं
त्रिशतं जपेत् ॥ ३६४ ॥ तत्स्पृष्टस्पृष्टिनीं स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् । ऊर्ध्वमाच-
मनं प्रोक्तं धर्मविद्विरकल्पैः ॥ ३६५ ॥ उच्छिष्टकृशभस्मास्थिकपालं मलमेव च ।
स्नानार्द्रवरणीं स्पृष्ट्वा स्नानं चैव समाचरेत् ॥ ३६६ ॥ प्रक्षाल्य पादौ संक्रम्य तथै-
वाऽऽचम्य वारिणा । मन्त्रसंमार्जितजलं स्पृष्ट्वा गां च विशुध्याति ॥ ३६७ ॥ विशि-
ष्टानां च विषाणां गुरुणां व्रतशास्त्रिणाम् । विनेतराणामुच्छिष्टं स्पृष्ट्वा स्नानं समाच-
रेत् ॥ ३६८ ॥ शैवानां पतितानां च वाद्यानां त्यक्तकर्मणाम् । उच्छिष्टस्पर्शनं कृत्वा
गां वा दद्यात्पयस्विनीम् ॥ ३६९ ॥ उच्छिष्टेन स्वयं चान्यमुच्छिष्टं यश्चाकमतः । स्पृष्ट्वा
सचैलं स्नात्वा च सावित्र्यष्टशतं जपेत् ॥ ३७० ॥ कामतश्चाऽऽचरेत्कृच्छ्रं ब्रह्महर्षं
द्विजान्तम् । राजानं च विंशं शूद्रं चरेच्चान्द्रायणं द्विजः । तौ च स्नान्वा चरेत्कृच्छ्रं
गां वा दद्यात्पयस्विनीम् ॥ ३७१ ॥ उच्छिष्टेन स्पृष्ट्वाऽग्नौ दग्धमुच्छिष्टं श्वानमेव च ।
मवासा जलमाविशेत् चरेत्सातपनं व्रतम् ॥ ३७२ ॥ तत्रापि कामतः स्पृष्ट्वा पराकट-
पमाचरेत् । पश्चात्तत्रैव पिबेच्छूद्रः स्नान्वा नद्यां विधानतः ॥ ३७३ ॥

१. ३६८. ३७१. ३७२. ३७३. ३७४. ३७५. ३७६. ३७७. ३७८. ३७९. ३८०. ३८१. ३८२. ३८३. ३८४. ३८५. ३८६. ३८७. ३८८. ३८९. ३९०. ३९१. ३९२. ३९३. ३९४. ३९५. ३९६. ३९७. ३९८. ३९९. ४००. ४०१. ४०२. ४०३. ४०४. ४०५. ४०६. ४०७. ४०८. ४०९. ४१०. ४११. ४१२. ४१३. ४१४. ४१५. ४१६. ४१७. ४१८. ४१९. ४२०. ४२१. ४२२. ४२३. ४२४. ४२५. ४२६. ४२७. ४२८. ४२९. ४३०. ४३१. ४३२. ४३३. ४३४. ४३५. ४३६. ४३७. ४३८. ४३९. ४४०. ४४१. ४४२. ४४३. ४४४. ४४५. ४४६. ४४७. ४४८. ४४९. ४५०. ४५१. ४५२. ४५३. ४५४. ४५५. ४५६. ४५७. ४५८. ४५९. ४६०. ४६१. ४६२. ४६३. ४६४. ४६५. ४६६. ४६७. ४६८. ४६९. ४७०. ४७१. ४७२. ४७३. ४७४. ४७५. ४७६. ४७७. ४७८. ४७९. ४८०. ४८१. ४८२. ४८३. ४८४. ४८५. ४८६. ४८७. ४८८. ४८९. ४९०. ४९१. ४९२. ४९३. ४९४. ४९५. ४९६. ४९७. ४९८. ४९९. ५००. ५०१. ५०२. ५०३. ५०४. ५०५. ५०६. ५०७. ५०८. ५०९. ५१०. ५११. ५१२. ५१३. ५१४. ५१५. ५१६. ५१७. ५१८. ५१९. ५२०. ५२१. ५२२. ५२३. ५२४. ५२५. ५२६. ५२७. ५२८. ५२९. ५३०. ५३१. ५३२. ५३३. ५३४. ५३५. ५३६. ५३७. ५३८. ५३९. ५४०. ५४१. ५४२. ५४३. ५४४. ५४५. ५४६. ५४७. ५४८. ५४९. ५५०. ५५१. ५५२. ५५३. ५५४. ५५५. ५५६. ५५७. ५५८. ५५९. ५६०. ५६१. ५६२. ५६३. ५६४. ५६५. ५६६. ५६७. ५६८. ५६९. ५७०. ५७१. ५७२. ५७३. ५७४. ५७५. ५७६. ५७७. ५७८. ५७९. ५८०. ५८१. ५८२. ५८३. ५८४. ५८५. ५८६. ५८७. ५८८. ५८९. ५९०. ५९१. ५९२. ५९३. ५९४. ५९५. ५९६. ५९७. ५९८. ५९९. ६००. ६०१. ६०२. ६०३. ६०४. ६०५. ६०६. ६०७. ६०८. ६०९. ६१०. ६११. ६१२. ६१३. ६१४. ६१५. ६१६. ६१७. ६१८. ६१९. ६२०. ६२१. ६२२. ६२३. ६२४. ६२५. ६२६. ६२७. ६२८. ६२९. ६३०. ६३१. ६३२. ६३३. ६३४. ६३५. ६३६. ६३७. ६३८. ६३९. ६४०. ६४१. ६४२. ६४३. ६४४. ६४५. ६४६. ६४७. ६४८. ६४९. ६५०. ६५१. ६५२. ६५३. ६५४. ६५५. ६५६. ६५७. ६५८. ६५९. ६६०. ६६१. ६६२. ६६३. ६६४. ६६५. ६६६. ६६७. ६६८. ६६९. ६७०. ६७१. ६७२. ६७३. ६७४. ६७५. ६७६. ६७७. ६७८. ६७९. ६८०. ६८१. ६८२. ६८३. ६८४. ६८५. ६८६. ६८७. ६८८. ६८९. ६९०. ६९१. ६९२. ६९३. ६९४. ६९५. ६९६. ६९७. ६९८. ६९९. ७००. ७०१. ७०२. ७०३. ७०४. ७०५. ७०६. ७०७. ७०८. ७०९. ७१०. ७११. ७१२. ७१३. ७१४. ७१५. ७१६. ७१७. ७१८. ७१९. ७२०. ७२१. ७२२. ७२३. ७२४. ७२५. ७२६. ७२७. ७२८. ७२९. ७३०. ७३१. ७३२. ७३३. ७३४. ७३५. ७३६. ७३७. ७३८. ७३९. ७४०. ७४१. ७४२. ७४३. ७४४. ७४५. ७४६. ७४७. ७४८. ७४९. ७५०. ७५१. ७५२. ७५३. ७५४. ७५५. ७५६. ७५७. ७५८. ७५९. ७६०. ७६१. ७६२. ७६३. ७६४. ७६५. ७६६. ७६७. ७६८. ७६९. ७७०. ७७१. ७७२. ७७३. ७७४. ७७५. ७७६. ७७७. ७७८. ७७९. ७८०. ७८१. ७८२. ७८३. ७८४. ७८५. ७८६. ७८७. ७८८. ७८९. ७९०. ७९१. ७९२. ७९३. ७९४. ७९५. ७९६. ७९७. ७९८. ७९९. ८००. ८०१. ८०२. ८०३. ८०४. ८०५. ८०६. ८०७. ८०८. ८०९. ८१०. ८११. ८१२. ८१३. ८१४. ८१५. ८१६. ८१७. ८१८. ८१९. ८२०. ८२१. ८२२. ८२३. ८२४. ८२५. ८२६. ८२७. ८२८. ८२९. ८३०. ८३१. ८३२. ८३३. ८३४. ८३५. ८३६. ८३७. ८३८. ८३९. ८४०. ८४१. ८४२. ८४३. ८४४. ८४५. ८४६. ८४७. ८४८. ८४९. ८५०. ८५१. ८५२. ८५३. ८५४. ८५५. ८५६. ८५७. ८५८. ८५९. ८६०. ८६१. ८६२. ८६३. ८६४. ८६५. ८६६. ८६७. ८६८. ८६९. ८७०. ८७१. ८७२. ८७३. ८७४. ८७५. ८७६. ८७७. ८७८. ८७९. ८८०. ८८१. ८८२. ८८३. ८८४. ८८५. ८८६. ८८७. ८८८. ८८९. ८९०. ८९१. ८९२. ८९३. ८९४. ८९५. ८९६. ८९७. ८९८. ८९९. ९००. ९०१. ९०२. ९०३. ९०४. ९०५. ९०६. ९०७. ९०८. ९०९. ९१०. ९११. ९१२. ९१३. ९१४. ९१५. ९१६. ९१७. ९१८. ९१९. ९२०. ९२१. ९२२. ९२३. ९२४. ९२५. ९२६. ९२७. ९२८. ९२९. ९३०. ९३१. ९३२. ९३३. ९३४. ९३५. ९३६. ९३७. ९३८. ९३९. ९४०. ९४१. ९४२. ९४३. ९४४. ९४५. ९४६. ९४७. ९४८. ९४९. ९५०. ९५१. ९५२. ९५३. ९५४. ९५५. ९५६. ९५७. ९५८. ९५९. ९६०. ९६१. ९६२. ९६३. ९६४. ९६५. ९६६. ९६७. ९६८. ९६९. ९७०. ९७१. ९७२. ९७३. ९७४. ९७५. ९७६. ९७७. ९७८. ९७९. ९८०. ९८१. ९८२. ९८३. ९८४. ९८५. ९८६. ९८७. ९८८. ९८९. ९९०. ९९१. ९९२. ९९३. ९९४. ९९५. ९९६. ९९७. ९९८. ९९९. १०००.

चण्डालं पतितं मयं सूतिकां च रजस्वलाम् । उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टः पराकत्रयमा-
चरेत् ॥ ३७४ ॥ उच्छिष्टेन चिरं कालमुपित्वा स्नानमाचरेत् । उच्छिष्टाशौचमरणे
चरेत् (रन्त्व) वृद्धं द्विजातयः ॥ ३७५ ॥ रजस्वला सूतिका वा पञ्चत्वं यदि चेद्गता । पञ्च
गव्यैः स्नापयित्वा पावमान्यैर्द्विजातयः ॥ ३७६ ॥ प्रत्यूचं कलशैः स्नाप्य सपवित्रै-
र्जलैः शुभैः । शुभवस्त्रेण संवेष्ट्य दाहं कुर्याद्विधानतः ॥ ३७७ ॥ चण्डालाद्वाह्यणा-
त्सर्पात्तन्व्यादादुदकादिभिः । हतानामपि कुर्वीत पूर्ववद्विजपुंगवः ॥ ३७८ ॥ तत्रा-
पि कामतः कुर्यात्पण्डुदं तस्य चान्धवाः । विषाधैर्घनशस्त्राद्यैरात्मानं यदि घातयेत्
॥ ३७९ ॥ गोशतं विप्रमुख्येभ्यो दद्यादेकं वृषं तथा । नारायणवर्णिं कृत्वा सर्वम-
र्ष्यार्धवेदहिकम् ॥ ३८० ॥ रजस्वला तु या नारी स्पृष्टा चान्या रजस्वलाम् । च-
ण्डालं पतितं वाऽपि शुनं गर्दभमेव च ॥ ३८१ ॥ तावत्तिष्ठेन्निराहारा चरेत्सांतपनं
व्रतम् । स्पृष्टाऽप्यकामतः स्नात्वा पञ्चगव्यैः शुभैर्जलैः ॥ ३८२ ॥ चातुर्वर्ण्यस्य गेहेषु
चण्डालः पतितोऽपि वा । अन्तर्वत्नी भवेत्सा चेत्कथं स्यात्तत्र निष्कृतिः ॥ ३८३ ॥
तद्गृहं तु परित्यक्त्वा (ज्य) दग्ध्वा वाऽन्यत्र संस्थितः । संसर्गोक्तप्रकारेण प्रायश्चित्तं
समाचरेत् ॥ ३८४ ॥ *पृथक्पृथक्प्रकुर्वीरन्सर्वे गृहनिवासिनः । दाराः पुत्राश्च सुहृदः
प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥ ३८५ ॥ सभर्तृकाणां नारीणां वपनं तु विवर्जयेत् । सर्वा-
न्केशान्समुद्धृत्य च्छेदयेदङ्गुलित्रयम् ॥ ३८६ ॥ केशानां रक्षणार्थाय द्विगुणं व्रत-
माचरेत् । प्रायश्चित्ते तु संपूर्णं कृत्वा सांतपनं व्रतम् ॥ ३८७ ॥ ब्रह्मकूर्चोपवासं वा
विशुध्यति तदेनसः ॥ ३८८ ॥ अर्धाक्संवत्सरार्धात्तु गृहदाहं न चोदितम् (?) ।
यद्गृहे पातकोत्पत्तिस्तत्र (च) यत्नेन दाहयेत् ॥ ३८९ ॥ त्यजेद्वा संनिकृष्टाच्च शुद्धिं
चैवाऽऽत्मनस्ततः । संवन्धाच्चैव संसर्गात्तुल्यमेव नृणामघम् ॥ ३९० ॥ तस्मात्संसर्ग-
संवन्धान्पतिनेषु विवर्जयेत् ॥ ३९१ ॥ चण्डालपतितादीनां तोयं यस्तु पिवेन्नरः ।
पराकं कामतः कुर्याद्ब्रह्मकूर्चमकामतः ॥ ३९२ ॥ अभ्यासे तु पण्डुदं स्याच्चान्द्राय-
णमकामतः । चण्डालानां तडागे वा नदीनां तीर्थे एव वा ॥ ३९३ ॥ स्नात्वा पीत्वा
जलं विप्रः प्राजापत्यमकामतः । कामतस्तु पराकं वा चान्द्रायणमथापि वा ॥ ३९४ ॥
अभ्यासे तु व्रतं पूर्णं पण्डुदं स्यादकामतः । सर्वेषां प्रतिलोमानां पीत्वा सांतपनं
चरेत् ॥ ३९५ ॥ चान्द्रायणं पराकं वा व्यवृद्धं वाऽपि यथाक्रमम् । भोजने गमनेऽ-
प्येवं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ३९६ ॥ चण्डालपतितादीनां गृहेष्वन्नमपि द्विजः । भुक्त्वाऽ-
व्दमाचरेत्कृच्छ्रं चान्द्रायणमकामतः ॥ ३९७ ॥ चण्डालवाटिकायां तु सुप्त्वा भुक्त्वाऽ-

* एतद्वचनं न विद्यते क पुस्तके । + एतद्वचनं न क पुस्तके ।

१ ख. विशुध्यति ।

प्यकामतः । चरेत्सांतपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥ ३९८ ॥ चण्डालवाटिकायां
तु मृतस्याब्दं विशोधनम् । स्नापनं पञ्चगव्यंश्च पावमान्यैः शुभैर्जलैः ॥ ३९९ ॥ शूद्राङ्गं
सूतिकाङ्गं वा शुना स्पृष्टं च कामतः । भुक्त्वा चान्द्रायणं कृच्छ्रं पराकं वा समाच-
रेत् ॥ जलं पीत्वा तथोर्विप्रः पञ्चगव्यं पिवेद्दूधम् ॥ ४०० ॥ चाण्डालः पतितो
वाऽपि यस्मिन्गोहे समाविशेत् । त्यक्त्वा मृन्मयभाण्डानि गोभिः संक्रामयेज्जलम्
॥ ४०१ ॥ मासादूर्ध्वं दशाहं तु द्विमासं पक्षमेव च । पण्मासात्तु तथा मासं गवां वृन्दं
निवेशयेत् ॥ ४०२ ॥ ऊर्ध्वं तु दहनं प्रोक्तं लाङ्गूलेन च स्वात(न)नम् । ब्रह्मकूर्चं
तथा कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥ ४०३ ॥ अतिकृच्छ्रं पराकं च त्र्यब्दं वाऽपि
समाचरेत् । षडब्दमूर्ध्वं पण्मासात्प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ४०४ ॥ वत्सरादूर्ध्वं संपूर्णं
व्रतमेवाऽऽचरेद्बुधः । अमेध्यश्वचण्डालमद्यमांसादिदूषितात् ॥ ४०५ ॥ कृपादुद्धृत्य
फलशैः सहस्रं रेचयेज्जलम् । निक्षिप्य पञ्च गव्यानि वारुणैरपि मन्त्रयेत् ॥ ४०६ ॥
तडागस्यापि शुद्धचर्थं गोभिः संक्रामयेज्जलम् । धान्यं(न्ये) तु सालनाच्छुद्धिर्वाहुल्यं
प्रोक्षणादपि ॥ ४०७ ॥ रसानां तु परित्यागश्चाण्डालादिमदूषणात् । प्रासाददेवह-
र्म्याणां चण्डालपतितादिषु ॥ ४०८ ॥ अन्तःप्रविष्टेषु तथा शुद्धिः स्यात्केन कर्मणा ।
गोभिः संक्रमणं कृत्वा गोमूत्रेणैव लेपयेत् ॥ ४०९ ॥ पुण्याहं वाचयित्वा तु ततो-
र्धैर्दर्भसंयुतैः । संप्रोक्ष्य सर्वतः पश्चादेवं समभिषेचयेत् ॥ ४१० ॥ पश्चामृतैः पञ्चगव्यैः
स्नापयित्वाऽथ वैष्णवः । प्रत्यृचं पावमान्यंश्च वैष्णवैश्चाभिषेचयेत् ॥ ४११ ॥ अष्टोत्तर-
सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा । चतुर्विंशैर्वैष्णवैर्मन्त्रैः स्नाप्य पुष्पाञ्जलिं तथा ॥ ४१२ ॥
श्रीसूक्तेन तदा दिव्यैर्दद्यान्नीराजनं द्विजैः । अवैष्णवस्पर्शनेऽपि एवं कुर्वीत वैष्णवः
॥ ४१३ ॥ भिक्षे विम्बे तथा दग्धे परित्यक्तैः(ज्यै) वा तं गृहे । वैदेहीं वैष्णवी-
मिष्ट्वा पुनः स्थापनमाचरेत् ॥ ४१४ ॥ चोराद्यपहते नष्टे वासुदेवं यजेच्चरुम् । स्थाना-
न्तरगते विम्बे पुनः स्थापनमाचरेत् ॥ ४१५ ॥ तोयाधिवामनं वेश्याधिरौषणमेव
च । नयनोन्मीलनं दीक्षां वर्जयित्वाऽन्यमाचरेत् ॥ ४१६ ॥ पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा
पञ्चवक्त्रवाञ्छितैः । मङ्गलद्रव्यमंघुर्त्तराट्टिः समभिषेचयेत् ॥ ४१७ ॥ सूक्तेषु
ब्राह्मणस्यन्यै रविगर्वैष्णवीस्तथा । चतुर्विंशैर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ॥ ४१८ ॥
वैष्णव्या चैव गायत्र्या गङ्गेन स्नापयेद्बुधः । प्रसूक्तमृचं स्मृत्या जपन्मांसापय-
जिम् ॥ ४१९ ॥ ततस्तन्मूर्तिमन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा द्विजः । दद्यान्पुष्पगहमाणि
देवतां समनुस्मरेत् ॥ ४२० ॥ पश्चात्तान्मांसां विष्णोर्चयित्वा विधानतः ।
शुद्धमांसं भोजयते गतिं मुक्तमनुनमः ॥ ४२१ ॥

सहस्रनामभिर्दद्यात्पुष्पाणि सुरभीणि तु । वापीकूपतडागानां तरुणां स्थापने तथा ॥ ४४५ ॥ वारुणीभिश्च सौम्यैश्च जपहोमादिकं चरेत् । तरुणां स्थापने गोपकृष्णं मातरमेव च ॥ ४४६ ॥ ताभ्यामेव तु मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाद्धृतम् । वैनतेयाङ्कितं स्तम्भं मध्ये संस्थापयेद्बुधः ॥ ४४७ ॥ अवैष्णवान्वये जातः कृत्वेष्टिं वैष्णवीं द्विजः । वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो वैष्णवो भवेत् ॥ ४४८ ॥ देवतान्तरशेषस्य भोजने स्पर्शने तथा । अनर्चिते पद्मनाभे तस्यानर्पितभोजने ॥ ४४९ ॥ अवैष्णवानां विप्राणां पूजने वन्दने तथा । याजनेऽध्यापने दाने श्राद्धे चैषां च भोजने ॥ ४५० ॥ अनर्चिते भागवते हरिवासरभोजने । प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत वैयूहीमिष्टिमुत्तमाम् ॥ ४५१ ॥ पश्चाद्भागवतानां च पिवेत्पादजलं शुभम् । एतत्समस्तपापानां प्रायश्चित्तं मनीषिभिः ॥ ४५२ ॥ निर्णीतं भगवद्भक्तपादामृतनिषेवणम् । अङ्गीकृतं महाभागैर्महाभागवतैर्द्विजैः ॥ ५५३ ॥ सर्वापचारैर्मुच्येत परां वृत्तिं च विन्दति । प्रायश्चित्ते तथा चीर्णे महाभागवताद्विजात् । वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो हरिर्मर्चयेत् ॥ ५५४ ॥

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणं नाम

नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(अथ दशमोऽध्यायः) ।

अम्बरीष उवाच—भगवन्भवता प्रोक्ता विष्णोराराधनाक्रियाः । प्रायश्चित्तमकृत्या-
नामसतां दण्डमेव च ॥ १ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि शाश्वतीं वृत्तिमुत्तमाम् । इष्टीनां
च विधानानि विशेषांश्चोत्सवान्हरेः ॥ २ ॥ हारीत उवाच—शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि
सर्वं निरवशेषतः । इष्टीनां च विधानं च हरेरुत्सवकर्मणाम् ॥ ३ ॥ नारायणी वासु-
देवी गारुडी वैष्णवी तथा । वैयूही वैभवी पाम्नी (?) पवित्री पावमानिका ॥ ४ ॥
सौदर्शि(र्श)नी च सेनेशी आनन्ती च शुभाह्वया । महाभागतीत्येताः सर्वपापहराः
शुभाः ॥ ५ ॥ प्रायश्चित्तार्थमपि वा भोगार्थं वा समाचरेत् । पूर्वं विघ्नसे विष्णुः
प्रोक्तवान्विघ्नसंश्रुतः भृगोः ॥ ६ ॥ प्रोक्तं ममेरितं तेन भृगुणा द्विव्यमुत्तमम् । शुभं
तत्सर्ववेदेषु निश्चितं ते ब्रवीम्यहम् ॥ ७ ॥ अग्निर्वै देवानामवमो विष्णुरी-
श्वरः । तदन्तरेण वै सर्वा देवता इति वै श्रुतिः ॥ ८ ॥ निवसन्ति पुरोडाशमग्नौ
वैष्णवमव्ययम् । देवाश्च ऋषयः सर्वे योगिनः सनकादयः ॥ ९ ॥ अग्नौ यद्व्यते
हव्यं विष्णवे परमात्मने । तदग्नौ वैष्णवं प्रोक्तं सर्वदेवोपजीवनम् ॥ १० ॥

अयुतं तु जपेन्मन्त्रं (न्त्रं) होमश्चाष्टोत्तरं शतम् । शेषं निवेद्य देवाय भुञ्जीयात्स्वयमेव
 च ॥ २९ ॥ ततो मौनी जपेन्मन्त्रं शयीत पुरतो हरेः । * ब्राह्मे मुहूर्त उत्थाय
 ध्यात्वा नारायणं शुचिः ॥ ३० ॥ प्रभाते च नदीं गत्वा स्नात्वा संतर्प्य देवताः ।
 संध्यामुपास्य चाऽऽगत्य स्वगृहे समलंकृते ॥ ३१ ॥ वेद्यां संपूज्य देवेशं मन्त्ररत्न-
 विधानतः । सप्तावरणसंयुक्तं महिषीभिः समन्वितम् ॥ ३२ ॥ अभ्यर्च्य गन्ध-
 पुष्पाद्यैर्धूपदीपनिवेदनैः । अर्चयित्वा विमानेन कुण्डं दक्षिणभागतः ॥ ३३ ॥ विस्ता-
 रायामनिर्गन्धं हस्तमात्रं त्रिमेष्वलम् । तत्र बह्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानान्तमाचरेत्
 ॥ ३४ ॥ अकारः स्यात्परं ब्रह्म सर्वमन्त्रेषु नायकः । ज्येष्ठं तन्त्रयाणां च वेदानां
 बीजमुच्यते ॥ ३५ ॥ अजायन्त ऋचः पूर्वमकाराद्विष्णुवाचकात् । श्रीवाचकादुक्ता-
 रात्तु यजुंषि तदनन्तरम् ॥ ३६ ॥ अजायन्त तयोः सङ्गात्सामान्यन्यान्यनेकशः ।
 अकारेणाच्यते विष्णुः श्रीरुकारेण चोच्यते ॥ ३७ ॥ तयोर्दासो मकारेण प्रोच्यते
 सर्वदेहिनः । काणं सर्ववर्णानामकारः प्रोच्यते बुधैः ॥ ३८ ॥ अकारो वै च सर्वा
 वाचमैषा स्पर्शाभ्यभिः सदा । बह्नां सा व्यज्यमानाऽपि नानारूपा इति श्रुतिः
 ॥ ३९ ॥ अकार एव लुप्यन्ति सर्वमन्त्राक्षराणि हि । अकारो वायुदेवः स्यात्तस्मि-
 न्मयं प्रतिष्ठितम् ॥ ४० ॥ मन्त्रो हि बीजं सर्वत्र क्रिया तच्छक्तिरुच्यते । मन्त्रतन्त्र-
 समायुक्तो यज्ञ इत्यभिधीयते ॥ ४१ ॥ मन्त्रः पुमान्क्रिया स्त्री च तनुक्तं मिथुनं
 स्मृतम् । तस्माद्यजुंषि तन्त्राणि ऋचो मन्त्राणि चा(स्तथाऽ)ध्वरे ॥ ४२ ॥ मन्त्र-
 क्रियाजुष्टमेव मिथुनं यज्ञ उच्यते । मन्त्रतन्त्रांशमेतत्क्रम्यजुषी यज्ञकर्मणि ॥ ४३ ॥
 उद्गीर्णं(यं) तु भवेन्साम तस्मात्तद्वैष्णव त्रयम् । ऋग्मिमेव तमुद्दिश्य पुमोदाशं यज्ञेद्-
 कृचः ॥ ४४ ॥ तामिरेव तु पुंसाणि दद्यान्कर्मसु शार्ङ्गिणे । इन्द्राग्निरुक्तादीनि
 तान्पशुवृत्तानि तत्र तु ॥ ४५ ॥ ज्ञेयानि विष्णोस्तान्यत्र ज्ञानेष्वां स्युः कर्मचरैः ।
 अकारेण ह इत्यर्थे विन्दुः परमेश्वरः ॥ ४६ ॥ अकारो यमः सौम्यता-साम इत्येतः ।
 वायुः कर्मजित्तमः प्रणः दक्षः सर्वजीवतः ॥ ४७ ॥ मित्रः स्यात्सर्वमित्रताशक्ति-
 रन्वद्वृत्तः ॥ ४८ ॥ अकारो यमः स्यात्तु निवासकः ॥ ४९ ॥ दिव्यव्यभिनिर्माण-
 केन्द्रं च मन्त्रकर्मणः । मन्त्रकर्मणः द्वयम् ॥ ४९ ॥ दिव्यव्य-

गर्भ इत्युक्तः सत्त्वगर्भो जनार्दनः। हिरण्मयः स भूतेभ्यो ददृशे इति वै श्रुतिः ॥ ५० ॥
 सर्वान्स त्राति सविता पिता च पितृतत्पिता । स्वर्भूभुव इति प्रोक्तो वेदवेद्येति
 चोच्यते ॥ ५१ ॥ यस्य च्छन्दांसि चाङ्गानि ससुपर्णमिहोच्यते । अत्राङ्गं वर्ण-
 मित्युक्तं छन्दोमयमुदाहृतम् ॥ ५२ ॥ गायत्र्यष्टुष्णिगनुष्टुप्च वृहती षड्क्तिरेव च ।
 त्रिष्टुप् च जगती चैव च्छन्दांस्येतान्यनुक्रमात् ॥ ५३ ॥ एतानि यस्य चाङ्गानि स
 सुपर्ण इहोच्यते । यस्माज्जातास्तयो वेदा जातवेदाः स उच्यते ॥ ५४ ॥ पावमानः
 पावयित्वा शिवः स्यात्सर्वदा शुभात् । सुजनैः सेव्यते यस्तु अतो वै शंभुरित्यजः
 ॥ ५५ ॥ अन्यान्यस्यैव नामानि वैदिकानि विवेचनात् । पुंनामानि यानि त्रिणोः
 स्त्रीनामानि श्रियस्तथा ॥ ५६ ॥ परस्य वैदिकाः शब्दाः समाकृष्येतरेष्वपि । व्यव-
 हियन्ते सप्ततं लोकवेदानुसारतः ॥ ५७ ॥ न तु नारायणादीनि नामान्यन्यस्य
 कर्हिचित् । एतन्नाम्नां गतिर्विष्णुरेक एव प्रचक्षते ॥ ५८ ॥ शब्दब्रह्मत्रयी सर्वं वैष्णवं
 तदिहोच्यते । देवतान्तरशङ्का तु न कर्तव्या हि वैदिकैः ॥ ५९ ॥ वषट्कृतं तु यद्दे-
 तदत्यन्तमिथं हरेः । स्वाहास्वधाभ्यां मनसा हुतं तद्वैष्णवं स्मृतम् ॥ ६० ॥ समिदा-
 ज्यैर्या आहुतीर्ये वेदेनैव जुहति । यो मनसा स वर इत्यृचां प्रोक्तः सदाऽध्वरे ॥ ६१ ॥
 वेदेनैव हरिं तस्माद्यजेत द्विजसत्तमः । प्रसङ्गादेवमुक्तं स्याद्विधानं तद्वीमि ते ॥ ६२ ॥
 ऋग्वेदसंहितायां तु मण्डलानि दश नगात् । एकैकामिष्टया होतव्यं चरुणा पायसेन
 वा ॥ ६३ ॥ घृतेन वा तिलैर्वाऽपि विल्वपत्रैरथापि वा । अग्निमील इति पूर्वं मण्डलं
 प्रत्यृचं यजेत् ॥ ६४ ॥ पुष्पाणि च तथा दद्यात्सुगन्धीनि जनार्दने । विष्णुसूक्तैर्ह-
 विर्हुत्वा चतुर्मन्त्रैः शतं यजेत् ॥ ६५ ॥ वैकुण्ठमर्षदं होमं नर्पणं चापि पूर्ववत् ।
 वैष्णवान्भोजयेन्नित्यमग्निं चापि सुसंग्रहे ॥ ६६ ॥ उपोषितो दीक्षितश्च यावदिष्टिः
 समाप्यते । अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयागं च पूर्ववत् ॥ ६७ ॥ आचार्य ब्राह्मणा-
 श्चापि दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् । इमां नारायणेष्टिं च सकृद्वाऽपि यजेत्तु यः ॥ ६८ ॥
 अनेवद्या भवेद्येष्टीम (ष्टि) युतं मूलमन्त्रतः । होमं पुष्पाञ्जलिं वाऽपि तथैवायुतमा-
 चरेत् ॥ ६९ ॥ पूजयित्वा ततो विप्रानिष्ट्वा सम्यक्फलो भवेत् । अथवा पौरुषं
 सूक्तमष्टोत्तरशतं चरुम् ॥ ७० ॥ हुत्वा चतुर्मन्त्रैश्च लभेदिष्टिं न संशयः ॥ ७१ ॥

अथ वासुदेवेष्टिरुच्यते—

एकादश्यां कृष्णपक्षे समुपोष्य जनार्दनम् । समर्चयेद्विधानेन रात्रौ जागरणान्वितः

१ ख 'ज' । 'स्व्याज' । २ ख 'तं यद्देतेन न' । ३ ख 'न्यां तदेदेतेन' । ४ ख 'विष्णु-
 स' । ५ ख. 'अवाक्यपौ' ।

॥ ७२ ॥ द्वादश्यां प्रातरुत्थाय स्नायान्नघ्रां तिलैः सह । द्वादशार्णेन मनुना मिश्र-
दष्टोत्तरं शतम् ॥ ७३ ॥ अभिमन्त्र्य जलं पश्चात्तुलसीमिश्रितं पिबेत् । सर्वकर्मस्य
भिहितमेतदेवाधमर्षणम् ॥ ७४ ॥ तत्तत्कर्मणि तन्मन्त्रं योजयेदधमर्षणे । स्नात्वा
संतर्प्य देवर्षीन्कृतकृत्यः समाहितः ॥ ७५ ॥ गृहं गत्वाऽर्चयेद्देवं वासुदेवं सनात-
नम् । द्वादशार्णविधानेन कस्तुरीचन्दनादिभिः ॥ ७६ ॥ जातीकेतककुन्दाद्यैः सुक-
ण्णतुलसीदलैः । सुधाब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ॥ ७७ ॥ इन्दीवरदल-
श्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् । सर्वाभरणरूपं सदायौवनमच्युतम् ॥ ७८ ॥ अनन्तं
विहगाधीशं सेनेशायैरुपासितम् । त्रिदशेन्द्रैर्विमानस्थैर्वस्त्ररुद्रादिभिस्तथा ॥ ७९ ॥
स्तूयमानं हरिं ध्यात्वा अर्चयेत्प्रयतात्मवान् । सर्वमावरणं पश्चादर्चयेत्कुसुमादिभिः
॥ ८० ॥ प्रथमं महिषीसंघं लक्ष्मीभूम्यौ च नीलया । अनन्तरं च गरुडधर्मसेनादि-
भिस्तथा ॥ ८१ ॥ ऐश्वर्यज्ञानवैराग्याः पूजनीया यथाक्रमम् । सनन्दनश्च सनका
सन्तकुमारः सनातर्नः ॥ ८२ ॥ औदुश्च सोमकपिलः पञ्चमो नारदस्तथा । भृकु-
विघ्नतप्तोऽत्रिश्च मरीचिः कश्यपोऽङ्गिराः ॥ ८३ ॥ पुलहः स्वयंभुवो दासभ्यो
वसिष्ठाद्यैस्ततः क्रमात् । वसिष्ठो वामदेवश्च हारि(री)तश्च पराशरः ॥ ८४ ॥ व्यासश्च
शुकश्च प्रह्लादः शौनको जनकस्तथा । मार्कण्डेयो ध्रुवश्चैव पुण्डरीकश्च मारुतः ॥ ८५ ॥
रुक्माङ्गदः शिवो ब्रह्मा पूजनीया यथाक्रमम् । तथा लोकेश्वराः पूज्याः शङ्खचक्र-
दिहस्तयः ॥ ८६ ॥ वेदाश्च साङ्गाः स्मृतयः पुराणं धर्मसंहिताः । राक्षस्यो ग्रहनक्षत्राः
(त्रैः) पूजनीयाः समन्ततः ॥ ८७ ॥ एवं संपूज्य देवेशमग्न्याधानादि पूर्ववत् । द्वितीयं
मण्डलमृचा(चां) जुहुयात्समष्टं चरम् ॥ ८८ ॥ ध्यात्वा बह्वौ वासुदेवं दद्यात्पुष्पाभि-
तत्र तु । वैष्णवांश्च यजेत्तत्रावभृथं पुष्पयागकम् ॥ ८९ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेदन्ते गुरुं
चापि प्रपूजयेत् । इमां च वासुदेवेष्टि यः क्षुर्याद्वैष्णवोत्तमः ॥ ९० ॥ कुलकोटिं समु-
द्धृत्य स गच्छेत्परमं पदम् । अथवा वासुदेवस्य मन्त्रेणैव द्विजोत्तमः ॥ ९१ ॥
जुहुयादयुतं बह्वौ वैष्णवैः प्रत्यृचं तथा । पुष्पाणि दत्त्वा देवेशे समुगिष्ठ्या लभेत्क-
लम् ॥ ९२ ॥ अथ वक्ष्यामि राजर्षे वैष्णवेष्ट्या विधिं ततः । श्रवणार्थं तु पूर्वाह्ने
पूर्ववच्च समारभेत् ॥ ९३ ॥ उपोष्य पूर्वदिक्पते पूजयेज्जागरे हरिम् । प्रभाते पूर्वव-
त्स्नात्वा तर्पयेज्जगतां पतिम् ॥ ९४ ॥ षडक्षरविधानेन परव्योम्नि स्थितं हरिम् ।
वह्न्यर्कसोमविम्बाद्यैर्योगपीठे सुसंस्थितम् ॥ ९५ ॥

१ ख. 'हित एत' । २ ख. 'र्षणः । त' । ३ ख. 'कुसुमाद्यैः' । ४ ख. 'शं शौनकाद्यैः' । ५ ख. 'वीर्य-
क' । ६ क. 'म्यै च नी' । ७ मंशेरावपास्तुश । ए' । ८ क. 'नः । औदुधमर्षण' । ९ क. 'धनाना' ।
१० क. 'स्वयंभुवो' । ११ क. 'वास्तु सर्वत' । क्रमाद्वसि' । १२ ख. 'वैकम् । द्वि' । १३ ख. 'देव' ।

चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् । शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गं विभ्राणं दोर्भिरायतैः
 ॥ ९६ ॥ ॥ माङ्गस्थश्रिया सार्धं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । नैवेद्यैश्च फलेर्भक्ष्यैर्दिव्यै-
 भोज्यैः सुपानकैः ॥ ९७ ॥ अर्चयेद्देवदेवेशं सर्वाभरणसंयुतम् । श्रीलक्ष्मीः कमला
 पद्मा सीता सत्या च रुक्मिणी ॥ ९८ ॥ सावित्री परितः पूज्या ततस्तु विमलादयः ।
 अनन्तताक्षं सैनेशसत्सर्धमर्दमाः शमाः ॥ ९९ ॥ बुद्धिश्च पूजनीयास्ते दिक्षु सर्वा-
 स्वनुक्रमात् । ततो लोकेश्वराः पूज्यास्ततश्चक्रादिहेतयः ॥ १०० ॥ महाभागवताः पूज्या
 होमकर्म सभाचरेत् । चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ॥ १०१ ॥ व्यापका
 मन्त्ररत्नं च चतुर्भुजोऽदाहताः । तैरप्यष्टोत्तरशतं पृथक्पृथगतो यजेत् ॥ १०२ ॥
 तृतीयमण्डलः पश्चाज्जुहुयात्प्रत्यृचं तथो । तथा पुष्पैश्च संपूज्य कुर्याद्वभृथं ततः
 ॥ १०३ ॥ र्सीमाप्य पुष्पयोगेन (ण) वैष्णवान्भोजयेत्ततः । एवं कर्तुमशक्तश्चैद्वैष्णवीं
 वैष्णवोत्तमः ॥ १०४ ॥ वैष्णव्या चैव गायत्र्या पुष्पाञ्जल्ययुतं चरेत् । त्रिसहस्रं
 चरुं हुत्वा वैष्णवेष्ट्या फलं लभेत् ॥ १०५ ॥ इमां तु वैष्णवीमिष्टिं यः कुर्याद्वैष्ण-
 वोत्तमः । > त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य याति विष्णोः परं पदम् ॥ १०६ ॥ प्रायश्चित्तमिदं
 कुर्याद्वृत्तिभङ्गेषु वैष्णवः । शान्त्यर्थं देवकार्येषु पापेषु च महत्स्वपि ॥ १०७ ॥ अथ
 वैयूहीष्टिरुच्यते—शुक्ले पक्षे तु द्वादश्या संक्रान्त्यां ग्रहणेऽपि वा । उपोष्य विधिव-
 द्विष्णुं पूजयित्वा विधानतः ॥ १०८ ॥ अभ्यर्चयेद्गन्धपुष्पैः केशवादीन्पृथक्पृथक् ।
 संकर्षणादीनापि च पूजयेत्प्रयतात्मवान् ॥ १०९ ॥ तत्तन्मूर्तिं पृथग्व्यात्वा पृथगेव
 समर्चयेत् । केशवस्तु सुवर्णाभः श्यामो नारायणोऽव्ययः ॥ ११० ॥ माधवः स्या-
 द्दुत्पलाभो गोविन्दः शशिसंनिभः । गौरवर्णस्तथा विष्णुः शोणो मधुजिदव्ययः
 ॥ १११ ॥ त्रिविक्रमोऽग्निसंकाशो वामनः स्फटिकमभः । श्रीधरस्तु हरिद्राभो हृषी-
 केशोऽशुमान्नया ॥ ११२ ॥ पद्मनाभो घनश्यामो हैमो दामोदरः प्रभुः । संकर्षण-
 स्तु मुक्ताभो वासुदेवो घनद्युतिः ॥ ११३ ॥ प्रद्युम्नो रक्तवर्णः स्यादनिरुद्धो यथो-
 त्पलम् । अरोक्षगः शाद्वलाभो रक्ताङ्गः पुरुषोत्तमः ॥ ११४ ॥ नृसिंहो मणिवर्णः
 स्यादच्युतो र्कसमप्रभः । जनार्दनः कुन्दवर्णो उपेन्द्रो विद्रुमद्युतिः ॥ ११५ ॥ हरिर्वै-
 सूर्यसंकाशः कृष्णो भिन्नाञ्जनद्युतिः । आपुधानि ब्रुवे चैषा दक्षिणाधःकरादितः ॥ ११६ ॥
 पञ्चं शङ्खं त्रिं चक्रं गदां दधाति केशवः । शङ्खं पञ्चं गदां चक्रं धत्ते नारायणोऽव्ययः

× एतदाद्यर्पद्वयं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ ख. शाङ्खान्विधा° । २ ख. °स्तु ते नला° । ३ ख. °क्ष्यदेवेश° । ४ क. °त्यभ्रमद° । ५ ख. ततः ।
 ६ ख. समाप्य ।

॥ ११७ ॥ माधवस्तु गदां चक्रं शङ्खं पञ्चं विभर्ति हि । चक्रं गदां तथा पञ्चं शङ्खं
 गोविन्द एव च ॥ ११८ ॥ गदां पञ्चं तथा शङ्खं चक्रं विष्णुर्विभर्ति हि । चक्रं शङ्खं
 तथा पञ्चं गदां च मधुसूदनः ॥ ११९ ॥ पञ्चं गदां तथा चक्रं शङ्खं चैव त्रिविक्रमः ।
 शङ्खं चक्रं गदां पञ्चं वामनो विभृयात्तथा ॥ १२० ॥ पञ्चं चक्रं गदां शङ्खं श्रीपतिः
 श्रीधरो दधत् । गदां चक्रं हृषीकेशः पञ्चं शङ्खं विभर्ति हि ॥ १२१ ॥ पद्मनाभस्तथा
 शङ्खं पञ्चं चक्रं गदां धरेत् । पञ्चं शङ्खं गदां चक्रं धत्ते दामोदरस्तथा ॥ १२२ ॥
 संकर्षणो गदां शङ्खं पञ्चं चक्रं दधाति हि । वासुदेवो गदां शङ्खं चक्रं पञ्चं विभर्ति हि
 ॥ १२३ ॥ चक्रं शङ्खं गदां पञ्चं प्रद्युम्नो विभृयात्तथा । अनिरुद्धस्तथा चक्रं गदां
 शङ्खं च पङ्कजम् ॥ १२४ ॥ चक्रं पञ्चं तथा शङ्खं गदा च परुषोत्तमः । पञ्चं गदां तथा शङ्खं
 चक्रं चाधोक्षजो धरेत् ॥ १२५ ॥ चक्रं पञ्चं गदां शङ्खं नरसिंहो विभर्ति हि । अच्यु-
 तश्च गदां पञ्चं चक्रं शङ्खं विभर्ति हि ॥ १२६ ॥ जनार्दनस्तथा पञ्चं शङ्खं चक्रं गदां
 धरेत् । उपेन्द्रस्तु तथा शङ्खं गदां चक्रं च पङ्कजम् ॥ १२७ ॥ हरिस्तु शङ्खं चक्रं च
 पञ्चं चैव गदा धरेत् । शङ्खं गदां पङ्कजं च चक्रं विष्णुर्वि(कृष्णो वि)भर्ति हि
 ॥ १२८ ॥ एवं चतुर्विंशतिं तु मूर्तीर्ध्यात्वा समर्चयेत् । तत्तस्मिन्वेष्टु वा राजञ्चा-
 लग्रामशिलासु वा ॥ १२९ ॥ गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्विदेनैः । फलैश्च भक्ष्य-
 भोज्यैश्च पानीयैः शकैरान्वितैः ॥ १३० ॥ नामभिस्तैश्चतुर्थ्यन्तैर्मूलमन्त्रेण वा
 यजेत् । देवानावरणीयाश्च पूजयेत्परितः क्रमात् ॥ १३१ ॥ बह्वी त्वा नेति
 सूक्तेन कुर्यान्नीराजनं शुभम् । पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य स्वगृहोक्तविधानतः ॥ १३२ ॥
 मण्डलेन चतुर्थेन प्रत्यृचं जुहुयाच्चरम् । पुष्पैः संपूजयेद्भक्त्या कुर्यादवभृयं नरः
 ॥ १३३ ॥ इमा वैयुहिकीमिष्टिं सम्यक्प्राहुर्महर्षयः । प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं पातके
 महत्स्वपि ॥ १३४ ॥ अनर्थेऽपि बह्वीना शान्त्यर्थं वा समाचरेत् । प्रायश्चित्तं
 विशिष्टं स्यादेयं प्रत्यृचकर्मसु ॥ १३५ ॥ अनधीतः कथं कुर्याद्वैयुहं वैष्णवीं द्विजः ।
 प्रत्येकं शतमष्टौ च मन्त्रैस्तेषां यजेद्विधुः ॥ १३६ ॥ सर्वत्रावभृथेष्टिं च पुष्पयामं
 च वैष्णवं । द्वयेन मूलमन्त्रेण वृद्धोत्तमसमाहितः ॥ १३७ ॥ वैष्णवान्भोजयेद्भक्त्या
 कर्मान्ते भव्यसिद्धये । चतुर्विंशतिसंख्यान्वै महाभागवतान्निजान् ॥ १३८ ॥ एकं
 वा भोजयेद्विंशं महाभागवतोत्तमम् । सर्वं संपूर्णतामेति तस्मिन्संपूजिते द्विजे ॥ १३९ ॥
 यः करोति शुभाभिष्टिं वैयुहं वैष्णवोत्तमः । अनन्तस्याच्युतानां च विशिष्टोऽन्यत्र
 भवेत् ॥ १४० ॥

१. क. *न दधति* । २. म. *हृषीकेशः* । ३. म. *वैष्णवीं* । ४. म. *न* । ५. म. *यं हेत्वाहति* । ६. म.
 न दधति । ७. म. *न दधति* । ८. म. *न दधति* । ९. म. *न दधति* ।

वैभवीमथ वक्ष्यामि सर्वपापमणाशिनीम् । पावनीं सर्वलोकानां सर्वकामप्रदां शुभाम् ॥ १४१ ॥ भगवज्जन्मदिवसे वारे सूर्यसुतस्य वा । स्वजन्मक्षेऽपि वा कुर्याद्वैभवीं मङ्गलाह्वयाम् ॥ १४२ ॥ पूर्वोऽह्नयभ्युदयं कुर्यादङ्कुरार्पणपूर्वकम् । उपोष्य पूजयेद्विष्णुमग्न्याधानं समाचरेत् ॥ १४३ ॥ स्नात्वा परेऽह्नि विधिना संतर्प्य पितृदेवताः । विशिष्टैर्ब्राह्मणैः सार्धं त्वर्चयित्वा जनार्दनम् ॥ १४४ ॥ मत्स्यं कूर्मं च वाराहं नारसिंहं च वामनम् । श्रीरामं बलभद्रं च कृष्णं कल्किमव्ययम् ॥ १४५ ॥ ह्यग्रीवं जगद्योनिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः । नार्चयेद्भगवं बुद्धं सर्वत्रापि च कर्मसु ॥ १४६ ॥ कुशग्रन्थिषु विम्बेषु शालग्रामशिलासु वा । अर्चयेद्बन्धुपुत्रार्थः प्रागुदयमवणेन च ॥ १४७ ॥ पृथक्पृथक्च नैवेद्य विविधं च समर्पयेत् । मोदकान्मृदुकांसक्तूनपूपान्पायसांस्तथा ॥ १४८ ॥ दधिप्यमन्नमुद्गात्रं मण्डकान्मधुमधुनान् । दध्यन्नं च गुडाक्षं च भवत्या तेभ्यो निवेदयेत् ॥ १४९ ॥ कर्पूरसंयुतं दिव्यं ताम्बूलं च निवेदयेत् । इमा विश्वेति सूक्तेन दद्यान्नीराजनं तथा ॥ १५० ॥ मद्यस्नानाभिः स्तुत्वा भवत्या च प्रणमेद्बुधः । इध्माधानादिपर्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत् ॥ १५१ ॥ सर्वैस्तु वैष्णवैः सूक्तैर्हुत्वा पूर्वं शुभं हविः । पञ्चमं मण्डलं पश्चात्पत्युचं जुहुयाद्विजः ॥ १५२ ॥ * तथा पुष्पाञ्जलिं चैव दद्यात्तैर्वै (नै) दमद्विजं (द्विजः) । यजेदवभृथेष्टिं च पुष्पयागं च पूर्ववत् ॥ १५३ ॥ अन्ते च वैष्णवान्निमान्भोजयेदश संख्यया । आचार्यमुत्तिजं चैव पूजयेद्य विशेषतः ॥ १५४ ॥ इमां तु वैभवीमिष्टिं कुर्याद्विष्णुपरायणः । अकृत्वा वैभवीमन्त्रं योऽध्यापयति देविदः ॥ १५५ ॥ रौरवं नरकं याति यावदाभूतसंख्यम् । होमं विना सं शूद्राणां कुर्यात्सर्वमशेषतः ॥ १५६ ॥ मन्त्रैर्वा जुहुयाद्वाज्यं तत्तन्मूर्तिप्रवासादौः । पूजयित्वा द्विजवरान्पक्षान्मन्त्रं प्रदापयेत् ॥ १५७ ॥ अगस्तो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिं द्विजोत्तमः । तत्तन्मूर्तिमयैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ॥ १५८ ॥ कृत्वा चरं घृतयुतं मय्यमिष्टयाः फलं लभेत् । वैष्णवत्वाच्च्युतरयापि कारयेद्विष्टिमुत्तमाम् ॥ १५९ ॥ उदित्य वैष्णवान्स्वस्वापितृनापि च वैष्णवः । यः कुर्याद्विष्णुदीमिष्टिं भवत्या परमया एतः ॥ १६१ ॥ वैष्णवत्वं कुलं सर्वं लभेत् (तस्य) न संशयः । अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि आनन्दीमपनाशिनीम् ॥ १६१ ॥ पौर्णमास्यां प्रबुधीत पूर्वोक्तविधिना ह्येव । अन्धानं पूर्ववत्कृत्वा अङ्कुरार्पणपूर्वकम् ॥ १६२ ॥ उपोष्याम्यर्चयेद्दमनन्तं पुष्पैर्नमः । सहस्रशीर्षं विश्वेशं सत्त्वकरलोचनम् ॥ १६३ ॥ सप्तशिरिषं ग्रीवं मन्ददाश्रितवत्सलम् । पौरुषेण विधानेन पूजयेत्पुरणोत्तमम् ॥ १६४ ॥ मन्दसूर्यं भूयः दीपैश्चापि निवेदनैः । पूजयित्वा जगदायं पश्चादावर्णयेत् ॥ १६५ ॥

* इति आरभ्य विवेकः स्यात् न विदोः न कुर्यात् ।

१५५ सा १२ क २५ । १५६ २२ ।

पार्श्वयोश्च श्रियं भूमिं नीलां च शुभलोचनाम् । हिरण्यवर्णा हरिणी ज तवेदा हिर-
ण्मयी ॥ १६६ ॥ चन्द्रां सूर्या च दुर्धर्षा गन्धद्वारा महेश्वरी । नित्यपुष्टा सहस्राक्षी
महालक्ष्मीः सनातनी ॥ १६७ ॥ पूजनीया समैस्तैश्च गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । संक-
र्षणस्तथाऽनन्तः शेषो भूधर एव च ॥ १६८ ॥ लक्ष्मणो नागराजश्च वरुभद्रो हला-
युधः । तच्छक्तयः पूजनीयाः प्रागादिषु यथाक्रमम् ॥ १६९ ॥ रेवती वाग्नी कान्ति-
रैश्वर्या च इला तथा । भद्रा सुमङ्गला गौरी शक्तयः परिकीर्तिताः ॥ १७० ॥
अस्त्राल्लोकेश्वरान्पूज्य पश्चाद्धोमं समाचरेत् । पश्चात्तु मण्डलं पष्ठं प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम्
॥ १७१ ॥ पुष्पाणि च तथा दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् । अशक्तश्चेन्नृसृक्तेन शतम-
ष्टोत्तरं चरुम् ॥ १७२ ॥ इष्ट्वैवेष्ट्याः फलं सम्यगामोत्येव न संशयः । अनन्तीयामि-
मामिष्टिं वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ॥ १७३ ॥ न दास्यमीशस्य भवेद्यस्य दास्यं नृणा-
मसत् । तत्र कुर्यादिमामिष्टिं दास्यैकफलसिद्धये ॥ १७४ ॥ अधुना वैनतेयेष्टिं
वक्ष्यामि नृपसत्तम । पञ्चम्यां भानुवारे वा कस्मिंश्चित्छुभवासरे ॥ १७५ ॥ उपोष्य
पूर्ववत्सर्वं कुर्यादभ्युदयादिकम् । स्नात्वाऽर्चयित्वा देवेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥ १७६ ॥
लक्ष्म्या सह समासीनं वैकुण्ठेभवने शुभे । सर्वमन्त्रमये दिव्ये वाङ्मये परमासने
॥ १७७ ॥ मन्त्रस्वरैरक्षरैश्च साङ्गैर्वेदैः समन्वितः । तारेण सह सावित्र्या संस्तीर्णे
शुभवर्चसि ॥ १७८ ॥ ईश्वर्या च समासीनं सहस्रार्कसमद्युतिम् । चतुर्भुजमुदाराङ्गं
कन्दर्पशतसंनिभम् ॥ १७९ ॥ युवानं पद्मपत्राक्षं शङ्खचक्रगदाब्जिनम् । वैष्णव्या
चैव गायत्र्या पूजयेद्धरिमव्ययम् ॥ १८० ॥ श्रियं देवीं नित्यपुष्टां सुभगां च सुल-
सणाम् । ऐरावतीं वेदवतीं सुकेशीं च सुमङ्गलाम् ॥ १८१ ॥ अर्चयेत्परितो देवीः
सुरूपा नित्ययौवनाः । ततः समर्चयेत्तार्क्ष्यं गरुडं विनतासुतम् ॥ १८२ ॥ सुपर्णं
च चतुर्दिशु विदिशु शक्तयस्तथा । श्रुतिस्मृतीतिहासाश्च पुराणानीति शत यः ॥ १८३ ॥
अन्नादीनीश्वरान्पश्चादर्थयेन्कुमुदाक्षतैः । धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं च समर्चयेत्
॥ १८४ ॥ अहं यं हेति मत्येति दद्याच्चीराजनं शुभम् (?) । प्रदासि'नं नमस्कारं
कृत्वा होमं समाचरेत् ॥ १८५ ॥ वशि(मि)ष्टेन च गंह्यं सप्तमं मण्डलं धु(हृ)नेत् ।
पुष्पाणि च ततो दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् ॥ १८६ ॥ रथयानादिभङ्गे च वाहन-
नष्टमने तथा । अवैदिकक्रियानुष्ठे कुर्यादिष्टिमिमां शुभाम् ॥ १८७ ॥ अग्निष्टे
चोत्तराष्ट्रेऽथान्यथमपि वा यजेत् । दद्यात्तथाऽनया पूजितेशे रोगमर्षाग्निभिः शं न ॥ १८८ ॥
वैनतेयसमीं धृत्वा भवेदनुचरं दग्धे । वषट्कमेनीं ततो वक्ष्ये सर्वपापघ्नाग्निमाम् ॥ १८९ ॥

१. १८३. १८४. १८५. १८६. १८७. १८८. १८९. १९०. १९१. १९२. १९३. १९४. १९५. १९६. १९७. १९८. १९९. २००. २०१. २०२. २०३. २०४. २०५. २०६. २०७. २०८. २०९. २१०. २११. २१२. २१३. २१४. २१५. २१६. २१७. २१८. २१९. २२०. २२१. २२२. २२३. २२४. २२५. २२६. २२७. २२८. २२९. २३०. २३१. २३२. २३३. २३४. २३५. २३६. २३७. २३८. २३९. २४०. २४१. २४२. २४३. २४४. २४५. २४६. २४७. २४८. २४९. २५०. २५१. २५२. २५३. २५४. २५५. २५६. २५७. २५८. २५९. २६०. २६१. २६२. २६३. २६४. २६५. २६६. २६७. २६८. २६९. २७०. २७१. २७२. २७३. २७४. २७५. २७६. २७७. २७८. २७९. २८०. २८१. २८२. २८३. २८४. २८५. २८६. २८७. २८८. २८९. २९०. २९१. २९२. २९३. २९४. २९५. २९६. २९७. २९८. २९९. ३००. ३०१. ३०२. ३०३. ३०४. ३०५. ३०६. ३०७. ३०८. ३०९. ३१०. ३११. ३१२. ३१३. ३१४. ३१५. ३१६. ३१७. ३१८. ३१९. ३२०. ३२१. ३२२. ३२३. ३२४. ३२५. ३२६. ३२७. ३२८. ३२९. ३३०. ३३१. ३३२. ३३३. ३३४. ३३५. ३३६. ३३७. ३३८. ३३९. ३४०. ३४१. ३४२. ३४३. ३४४. ३४५. ३४६. ३४७. ३४८. ३४९. ३५०. ३५१. ३५२. ३५३. ३५४. ३५५. ३५६. ३५७. ३५८. ३५९. ३६०. ३६१. ३६२. ३६३. ३६४. ३६५. ३६६. ३६७. ३६८. ३६९. ३७०. ३७१. ३७२. ३७३. ३७४. ३७५. ३७६. ३७७. ३७८. ३७९. ३८०. ३८१. ३८२. ३८३. ३८४. ३८५. ३८६. ३८७. ३८८. ३८९. ३९०. ३९१. ३९२. ३९३. ३९४. ३९५. ३९६. ३९७. ३९८. ३९९. ४००. ४०१. ४०२. ४०३. ४०४. ४०५. ४०६. ४०७. ४०८. ४०९. ४१०. ४११. ४१२. ४१३. ४१४. ४१५. ४१६. ४१७. ४१८. ४१९. ४२०. ४२१. ४२२. ४२३. ४२४. ४२५. ४२६. ४२७. ४२८. ४२९. ४३०. ४३१. ४३२. ४३३. ४३४. ४३५. ४३६. ४३७. ४३८. ४३९. ४४०. ४४१. ४४२. ४४३. ४४४. ४४५. ४४६. ४४७. ४४८. ४४९. ४५०. ४५१. ४५२. ४५३. ४५४. ४५५. ४५६. ४५७. ४५८. ४५९. ४६०. ४६१. ४६२. ४६३. ४६४. ४६५. ४६६. ४६७. ४६८. ४६९. ४७०. ४७१. ४७२. ४७३. ४७४. ४७५. ४७६. ४७७. ४७८. ४७९. ४८०. ४८१. ४८२. ४८३. ४८४. ४८५. ४८६. ४८७. ४८८. ४८९. ४९०. ४९१. ४९२. ४९३. ४९४. ४९५. ४९६. ४९७. ४९८. ४९९. ५००. ५०१. ५०२. ५०३. ५०४. ५०५. ५०६. ५०७. ५०८. ५०९. ५१०. ५११. ५१२. ५१३. ५१४. ५१५. ५१६. ५१७. ५१८. ५१९. ५२०. ५२१. ५२२. ५२३. ५२४. ५२५. ५२६. ५२७. ५२८. ५२९. ५३०. ५३१. ५३२. ५३३. ५३४. ५३५. ५३६. ५३७. ५३८. ५३९. ५४०. ५४१. ५४२. ५४३. ५४४. ५४५. ५४६. ५४७. ५४८. ५४९. ५५०. ५५१. ५५२. ५५३. ५५४. ५५५. ५५६. ५५७. ५५८. ५५९. ५६०. ५६१. ५६२. ५६३. ५६४. ५६५. ५६६. ५६७. ५६८. ५६९. ५७०. ५७१. ५७२. ५७३. ५७४. ५७५. ५७६. ५७७. ५७८. ५७९. ५८०. ५८१. ५८२. ५८३. ५८४. ५८५. ५८६. ५८७. ५८८. ५८९. ५९०. ५९१. ५९२. ५९३. ५९४. ५९५. ५९६. ५९७. ५९८. ५९९. ६००. ६०१. ६०२. ६०३. ६०४. ६०५. ६०६. ६०७. ६०८. ६०९. ६१०. ६११. ६१२. ६१३. ६१४. ६१५. ६१६. ६१७. ६१८. ६१९. ६२०. ६२१. ६२२. ६२३. ६२४. ६२५. ६२६. ६२७. ६२८. ६२९. ६३०. ६३१. ६३२. ६३३. ६३४. ६३५. ६३६. ६३७. ६३८. ६३९. ६४०. ६४१. ६४२. ६४३. ६४४. ६४५. ६४६. ६४७. ६४८. ६४९. ६५०. ६५१. ६५२. ६५३. ६५४. ६५५. ६५६. ६५७. ६५८. ६५९. ६६०. ६६१. ६६२. ६६३. ६६४. ६६५. ६६६. ६६७. ६६८. ६६९. ६७०. ६७१. ६७२. ६७३. ६७४. ६७५. ६७६. ६७७. ६७८. ६७९. ६८०. ६८१. ६८२. ६८३. ६८४. ६८५. ६८६. ६८७. ६८८. ६८९. ६९०. ६९१. ६९२. ६९३. ६९४. ६९५. ६९६. ६९७. ६९८. ६९९. ७००. ७०१. ७०२. ७०३. ७०४. ७०५. ७०६. ७०७. ७०८. ७०९. ७१०. ७११. ७१२. ७१३. ७१४. ७१५. ७१६. ७१७. ७१८. ७१९. ७२०. ७२१. ७२२. ७२३. ७२४. ७२५. ७२६. ७२७. ७२८. ७२९. ७३०. ७३१. ७३२. ७३३. ७३४. ७३५. ७३६. ७३७. ७३८. ७३९. ७४०. ७४१. ७४२. ७४३. ७४४. ७४५. ७४६. ७४७. ७४८. ७४९. ७५०. ७५१. ७५२. ७५३. ७५४. ७५५. ७५६. ७५७. ७५८. ७५९. ७६०. ७६१. ७६२. ७६३. ७६४. ७६५. ७६६. ७६७. ७६८. ७६९. ७७०. ७७१. ७७२. ७७३. ७७४. ७७५. ७७६. ७७७. ७७८. ७७९. ७८०. ७८१. ७८२. ७८३. ७८४. ७८५. ७८६. ७८७. ७८८. ७८९. ७९०. ७९१. ७९२. ७९३. ७९४. ७९५. ७९६. ७९७. ७९८. ७९९. ८००. ८०१. ८०२. ८०३. ८०४. ८०५. ८०६. ८०७. ८०८. ८०९. ८१०. ८११. ८१२. ८१३. ८१४. ८१५. ८१६. ८१७. ८१८. ८१९. ८२०. ८२१. ८२२. ८२३. ८२४. ८२५. ८२६. ८२७. ८२८. ८२९. ८३०. ८३१. ८३२. ८३३. ८३४. ८३५. ८३६. ८३७. ८३८. ८३९. ८४०. ८४१. ८४२. ८४३. ८४४. ८४५. ८४६. ८४७. ८४८. ८४९. ८५०. ८५१. ८५२. ८५३. ८५४. ८५५. ८५६. ८५७. ८५८. ८५९. ८६०. ८६१. ८६२. ८६३. ८६४. ८६५. ८६६. ८६७. ८६८. ८६९. ८७०. ८७१. ८७२. ८७३. ८७४. ८७५. ८७६. ८७७. ८७८. ८७९. ८८०. ८८१. ८८२. ८८३. ८८४. ८८५. ८८६. ८८७. ८८८. ८८९. ८९०. ८९१. ८९२. ८९३. ८९४. ८९५. ८९६. ८९७. ८९८. ८९९. ९००. ९०१. ९०२. ९०३. ९०४. ९०५. ९०६. ९०७. ९०८. ९०९. ९१०. ९११. ९१२. ९१३. ९१४. ९१५. ९१६. ९१७. ९१८. ९१९. ९२०. ९२१. ९२२. ९२३. ९२४. ९२५. ९२६. ९२७. ९२८. ९२९. ९३०. ९३१. ९३२. ९३३. ९३४. ९३५. ९३६. ९३७. ९३८. ९३९. ९४०. ९४१. ९४२. ९४३. ९४४. ९४५. ९४६. ९४७. ९४८. ९४९. ९५०. ९५१. ९५२. ९५३. ९५४. ९५५. ९५६. ९५७. ९५८. ९५९. ९६०. ९६१. ९६२. ९६३. ९६४. ९६५. ९६६. ९६७. ९६८. ९६९. ९७०. ९७१. ९७२. ९७३. ९७४. ९७५. ९७६. ९७७. ९७८. ९७९. ९८०. ९८१. ९८२. ९८३. ९८४. ९८५. ९८६. ९८७. ९८८. ९८९. ९९०. ९९१. ९९२. ९९३. ९९४. ९९५. ९९६. ९९७. ९९८. ९९९. १०००.

उपोष्यैकादशी शुद्धां पूर्ववत्पूजयेद्धारिम् । तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यामुपचारैः समर्चयेत् ॥ १९० ॥ विष्वक्सेनं च सेनेशं सेनान्यं च चमूपतिम् । अर्चयित्वा चतुर्दिक्षु शक्तयश्च विदिक्षु च ॥ १९१ ॥ प्रथी सूत्रवतीं सौम्यां सावित्रीं चार्चयेद्विजः । अत्रान्दिगी-
शान्संपूज्य होमं पश्चात्समाचरेत् ॥ १९२ ॥ कृत्वेध्माधानपर्यन्तमष्टमं मण्डलं यजेत् । पायसेनाय पुष्पाणि दद्यात्प्रयतमानसः ॥ १९३ ॥ अन्ते चावभृथेष्टिं च प्रसूनयजनं तथा । ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥ १९४ ॥ अशक्तो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिं च वैष्णवः । तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाच्चरम् ॥ १९५ ॥ कृत्वा पुष्पाञ्जलिं चापि सम्यागेष्टिं लभेन्नरः । वैष्णवसेनीमिमां हुत्वा विष्वक्सेनसमो भवेत् ॥ १९६ ॥ प्रभूतधनधान्याढ्यैर्भ्यर्च्यैव विन्दाति । यक्षरा-
क्षसभूतानां तामसानां दिवौकसाम् ॥ १९७ ॥ अभ्यर्चनेन दोषस्य विशुद्ध्यर्थमिदं यजेत् । सौदर्शनीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥ १९८ ॥ व्यतीपाते वैधृतौ वा समुपोष्यार्चयेद्धारिम् । अखण्डविल्वपत्रैर्वा कोमलैस्तुलसीदलैः ॥ १९९ ॥ अर्चयित्वा हृषीकेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । पश्चात्समर्चनीयाः स्युः श्रीभूनीलादिमातरः ॥ २०० ॥ सुदर्शनसहस्रैरं पवित्रं ब्रह्मणस्पर्शितम् । सहस्रैर्कं शतोद्यामं लोकद्वारं हिरण्यम् ॥ २०१ ॥ अभ्यर्चयेत्क्रमादिक्षु तथा शक्तीः समर्चयेत् । अरिष्टध्वंसिनी माया लज्जा पुष्टिः सरस्वती ॥ २०२ ॥ प्रकृतिर्जगदाधारा कामधुंवाष्ट शक्तयः । तथा तथैव लोकेशः पूज्या दिक्षु यथाक्रमात् ॥ २०३ ॥ अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्नैवेद्यैर्वि-
विधैरपि । ऋग्वेदोक्तस्य सूक्तेन ततो नीराजनं हरेः ॥ २०४ ॥ नैवमं मण्डलं पश्चा-
द्धोतव्यं चरुणा नृप । आज्येन वा तिलैर्वाऽपि विल्वैर्वाऽपि सरोरुहैः हुत्वा पुष्पा-
ञ्जलिं दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् ॥ २०५ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्गुरुं चापि सम-
र्चयेत् । उद्वाह्य वैष्णवीं कन्यां याचित्वा वैष्णवीं तथा ॥ २०६ ॥ हुत्वा वा वैष्ण-
वेनैव तथैवाऽऽदित्यैर्भुज्यापि(१) । अन्यो लिङ्गधृतौ चापि कुर्यादिष्टिमिमां द्विजः ॥ २०७ ॥

१ ख. *नान्यत्र चमू* । २ क. *त्रीं चार्चयेद्विज । अ* । ३ ख. *सान्दीपांथं संपू* । ४ ख. *येच्छक्त्या । ५ क. देवेश । ६ ख. *ने तद्दोष* । ७ क. *सामं प* । ८ *स्पति । स* । ९ क. *सारां शतोप्यानं हो* । १० ख. अनिष्ट* । ११ ख. *भुक्त्वाष्टाक्षिका । त* । १२ क. *पि । रुक्मिण्यस्य । १३ क. *समप्रयत्न । अ* । १४ ख. *अन्यलि* ।

वैरतुवाकैश्च मन्त्रैः शक्त्या पृथक्पृथक् । चतुर्भिर्व्यापकैश्चान्यैः मन्त्र्येकं जुहुयाद्भुतम् ।
 ॥ २५५ ॥ वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समाचरेत् । ताभिरेव च पुष्पाणि दद्याच्च जगतां फलं
 ॥ २५६ ॥ उद्धोषयित्वा शयने देवदेवं जनार्दनम् । पश्चात्सर्वमिदं कुर्यादुत्सवं
 द्विजोत्तमः ॥ २५७ ॥ अथ नावं सुविस्तीर्णां कृत्वा तस्मिञ्जले शुभे । पुष्पमण्ड-
 चिह्नादिसमास्तीर्णसमन्विताम् ॥ २५८ ॥ सुतोरणवितानाढ्यां पताकाध्वजशोभि-
 ताम् । तस्मिन्कनकपर्यङ्के निवेश्य कमलापतिम् ॥ २५९ ॥ अर्चयित्वा विधानेन
 लक्ष्या सार्धं सनातनम् । पुष्पाञ्जलिशतं तत्र मन्त्ररत्नेन कारयेत् ॥ २६० ॥
 श्रीपौरुषाभ्यां सूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः । परितः शक्तयः पूज्यास्तथाऽऽकर-
 णदेवताः ॥ २६१ ॥ दीपैर्निराजनं कृत्वा बलिं दद्यात्समन्ततः । नौभिः समन्ताद्भि-
 हुभिर्गीतवादित्रसंयुतम् ॥ २६२ ॥ दीपिकाभिरनेकाभिस्तोत्रैरपि मनोरमैः । प्राव-
 यन्तो जगन्नाथं तत्र तत्र जलाशये ॥ २६३ ॥ फलैर्भक्षैश्च ताम्बूलैः कलशैर्दधिभि-
 श्रितैः । कुङ्कुमैः कुसुमैर्लाजैर्विकिरन्तः परस्परम् ॥ २६४ ॥ गानैर्वेदैः पुराणैश्च
 सेवेत निशि केशवम् । ऋत्विजो वारुणान्सूक्ताञ्जपेद्युस्तत्र भक्तितः ॥ २६५ ॥ जपेच्च
 भगवन्मन्त्राञ्जशान्तिपाठं चरेत्तथा । एवं संसेव्य बहुधा रात्रावस्मिञ्जलाशये ॥ २६६ ॥
 प्रदेवत्रेति सूक्तेन यज्ञशालां प्रवेशयेत् । तत्र नीराजनं दत्त्वा कुर्यादध्यादिपूजनम्
 ॥ २६७ ॥ धृतव्रतेति सूक्तेन तत्र नीराजनं द्विजः । स्नात्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हुत्वा
 पुष्पाञ्जलिं तथा ॥ २६८ ॥ आशिषो वाचनं कृत्वा भोजयेद्ब्राह्मणाञ्जुभान् । शाय-
 यित्वाऽथ देवेशं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् ॥ २६९ ॥ एवं प्रतिदिनं कुर्यादुत्सवं पञ्च-
 वासरम् । अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयागं च कारयेत् ॥ २७० ॥ आचार्यमृत्विजो
 विप्रान्पूजयेद्दक्षिणादिभिः । एवं क्षीराब्धियजनं प्रत्यब्दं कारयेन्नृपः ॥ २७१ ॥
 स्वसंभ्यगर्थवृद्धयर्थं भोगाय कमलापतेः । वृद्धयर्थमपि राष्ट्रस्य शत्रूणां नाशनाय च
 ॥ २७२ ॥ सर्वधर्मविवृद्धयर्थं क्षीराब्धियजनं चरेत् । तत्र दुर्भिक्षरोगाग्निप्रापबाधा
 न सन्ति हि ॥ २७३ ॥ गावः पूर्णदुग्धा नित्यं बहुसस्यफला धरा । पुष्पिताः फलिता
 वृक्षा नार्यो भर्तृपरायणाः ॥ २७४ ॥ आयुष्मन्तश्च शिशवो जायते भक्तिरच्युते ।
 यः करोति विधानेन यजनं जलशायिनः ॥ २७५ ॥ ऋतुकोटिफलं तत्र प्राप्नोत्येव
 न संशयः । यस्त्विदं शृणुयान्नित्यं क्षीराब्धियजनं हरेः ॥ २७६ ॥ सर्वान्कामान्
 वाम्नोति विष्णुलोकं च विन्दति । पुष्पिते तु रसाले तु तत्राप्युत्सवमात्मनः ॥ २७७ ॥
 त्रिवासरं प्रकुर्वीत दोलानाममहोत्सवम् । उपोषितः संयतात्मा दीक्षितो माधवं हरिम्
 ॥ २७८ ॥ छत्रचामरवादित्रैः पताकैः शिविकां शुभाम् । आरोप्यालंकृतं विष्णुं
 स्वयं च समलंकृतः ॥ २७९ ॥

१ ख. "नृप" । २ क. "सप्ताहगृह" । ३ क. "त्सवान् । उ" । ४ क. "दिव्यैर्गन्धार्थैरधिका" । ५ क. "भुताम् । इ" ।

हरिद्रां विकिरन्तो वै गायन्तः परमेश्वरम् । गच्छेयुराद्रुमं प्रातर्नरनारीजनैः सह ॥ २८० ॥
 तत्राऽऽमृतक्षच्छायायां वेषां संपूजयेद्भारिम् । चूतपुष्पैः सुगन्धीभिर्माधवीभिश्च
 यूपिकैः ॥ २८१ ॥ मरीचिमिश्रं दध्यन्नं मोदकं च समर्पयेत् । शङ्कुल्यादीनि भ-
 क्ष्याणि पानकं च निवेदयेत् ॥ २८२ ॥ सकर्पूरं च ताम्बूलं पूगीफलसमन्वितम् ।
 सर्वमाचरणं पूर्णं होमं पश्चात्समाचरेत् ॥ २८३ ॥ कृत्वेध्माधानपर्यन्तं विष्णुसूक्तैश्चरं
 यजेत् । माधवेनैव मनुनां तिलाञ्जशर्करसंयुतान् ॥ २८४ ॥ सहस्रं जुहुयाद्ब्रह्मो भक्त्या
 वैष्णवसत्तमः । वैकुण्ठपार्पदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ २८५ ॥ प्रत्यृचं पावमानी-
 भिर्दद्यात्पुष्पाञ्जलिं हरेः । अथ दोलां शुभाकारां वद्ध्वाऽस्मिन्समलंकृताम् ॥ २८६ ॥
 वज्रवैदूर्यमाणिवयमुक्ताविद्रुमभूषिताम् । तस्यां निवेश्य देवेशं लक्ष्म्या सार्धं प्रपू-
 जयेत् ॥ २८७ ॥ गन्धः पुष्पैर्धूपदीपैः फलैर्भक्ष्यैर्निवेदनैः । कुसुमाक्षतदूर्वाग्रतिलस-
 पिर्भिर्धूदकम् ॥ २८८ ॥ सर्पपाणि च निक्षिप्य अष्टाङ्गाध्यं निवेदयेत् । पादेषु चतुरो
 वेदान्मन्त्राण्योक्तेषु चास्तरे (?) ॥ २८९ ॥ नागराजं च दोलाया पीठे सर्वस्वरानपि ।
 व्यजने चैनतेयं च सावित्रीं चामरे तथा ॥ २९० ॥ दिगीशानर्चयेद्विष्णु ऊर्ध्वं ब्रह्मा
 बृहस्पतिः । अधस्ताच्चण्डिकां रुद्रं क्षेत्रपालविनायकौ ॥ २९१ ॥ विताने चन्द्रसूर्यौ
 च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा । वेदाश्च सेतिहासाश्च पुराणं देवतागणाः ॥ २९२ ॥ भूधराः
 सागराः सर्वे पूजनीयाः समन्ततः । एवं संपूज्य दोलायां लक्ष्म्या सह जनार्द-
 नम् ॥ २९३ ॥ दोलयेच्च ततो दोलां चतुर्वेदैश्चतुर्दिनम् । सूक्तैश्च ब्र(ब्रा)ह्मणस्पत्यैः
 सामगानैः प्रबन्धकैः ॥ २९४ ॥ नामभिः कीर्तयन् देवं मन्दं मन्दं प्रदोलयेत् । स्त्रियः
 स्वलंकृताः सर्वा गायन्त्यो विभुमच्युतम् ॥ २९५ ॥ चरितं रघुनाथस्य कृष्णस्य
 चरितं तथा । × दोलयेद्युर्मदा भक्त्या दोलायां परमेश्वरम् ॥ २९६ ॥ दोलाया
 दर्शनं विष्णोर्भिहापातकनाशनम् । भक्तिप्रसादनं नृणां जन्ममृत्युनिकृन्तनम् ॥ २९७ ॥
 देवाः सर्वे विमानस्था दोलायामर्चितं हरिम् । दर्शयन्ति ततः पुण्यं दोलानामोत्सवं
 हरेः ॥ २९८ ॥ भक्त्या नीराजनं दद्याच्छ्रीसूक्तेनैव वैष्णवः । ब्राह्मणान्भोजयेत्प-
 श्चाद्विक्षिणाभिश्च तोपयेत् ॥ २९९ ॥ एवं त्रिवासरं कुर्यादुत्सवं वैष्णवोत्तमः । प्रद्यु-
 म्भमेव कुर्वीत तत्तत्काले तु वैष्णवः ॥ ३०० ॥ श्रौतेनैव तु मार्गेण जपहोमपुरः-
 सरम् । उत्सवं वासुदेवस्य यथाशक्त्या(क्ति) समाचरेत् ॥ ३०१ ॥

× एतदर्थं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ क. 'ध्यन्नमार्दकं' । २ क. युज्य । ३ रा. 'ना शर्करासंयुतां तिलान्' । ४ रा. 'उलं पा' । ५ रा.
 ॥ ३१ ॥ बृहस्पति । अ. । ६ रा. 'सादनं' ।

यत्र यत्रोत्सवं विष्णोः कर्तुमिच्छति वैष्णवः । होमं कुर्यात्तत्र तत्र मन्त्रैर्विष्णुप्रकाश-
कैः ॥ ३०२ ॥ अतो देवेति सूक्तेन तथा विष्णोर्नुक्तेन च । परो मात्रेति सूक्ताभ्यां
पौरुषेण च वैष्णवः ॥ ३०३ ॥ नागायणानुवाकेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः । प्रनृत्यं
जुहुयाद्वह्नौ चरुणा पायसेन च ॥ ३०४ ॥ चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
आज्यहोमं प्रकुर्वीत गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥ ३०५ ॥ वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषं पूर्व-
वदाचरेत् । अनादिष्टेषु सर्वेषु कुर्यादेवं विधानतः ॥ ३०६ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्विष्णो-
न्सर्वं संपूर्णतां व्रजेत् ॥ ३०७ ॥ अथवा मन्त्ररत्नेन सहस्रं प्रतिवासरम् । हुत्वा
पुष्पाणि दत्त्वा च शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ ३०८ ॥ होमं विना न कर्तव्यमुत्सवं (उत्सवः)
परमात्मनः । जपहोमविहीनं तु न गृह्णाति जनार्दनः ॥ ३०९ ॥ तस्माच्छ्रौतं प्रव-
क्ष्यामि विष्णोराराधनं नृप । आश्वयुक्कृष्णपक्षे तु सम्यगभ्युदिते स्वौ ॥ ३१० ॥
आदर्शात्सप्तरात्रं तु पूजयेत्प्रभुमव्ययम् । स्नात्वा नद्यां विधानेन कृतकृत्यः समाहितः
॥ ३११ ॥ गृहीत्वा जलकुम्भं तु वारुणान्प्रवरान्ब्रजेत् । पञ्चत्वक्पलवान्पुष्पाण्यभि-
धन्त्य विनिक्षिपेत् ॥ ३१२ ॥ सौरभेयीं तथा मुद्रां दर्शयित्वा च पूजयेत् । त्रिवारं
वैष्णवैर्मन्त्रैः शङ्खेनैवाभिषेचयेत् ॥ ३१३ ॥ पूजयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षता-
दिभिः । * अपूपान्पायसं सक्तुन्कृसरं च निवेदयेत् ॥ ३१४ ॥ मन्त्रैरष्टोत्तरशतं
दत्त्वा पुष्पाणि चक्रिणः । पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत साज्येन चरुणा ततः ॥ ३१५ ॥
कस्यवानौति सूक्तेन वैष्णवैरपि वैष्णवः । हुत्वा तु मन्त्ररत्नेन घृतमष्टोत्तरं शतम्
॥ ३१६ ॥ वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा वैष्णवान्भोजयेत्ततः । सकृद्भोजनसंयुक्तः क्षिति-
शायी भवेन्निशि ॥ ३१७ ॥ सायाह्नेऽपि समभ्यर्च्य जातीपुष्पैः सुगन्धिभिः । बहु-
भिर्दीपदण्डैश्च सेवेरन्पुरवासिनः ॥ ३१८ ॥ एवं महोत्सवं कृत्वा धनधान्ययुतो
भवेत् । तत्तत्कालोचितं विष्णोरुत्तमं परमात्मनः । = द्रव्यहीनोऽपि कुर्वीत पत्रपुष्पैः
फलादिभिः । समिद्धिर्विल्वपत्रैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः ॥ ३१९ ॥ संतर्पयेच्च
विमांस्तु कोमलैरतुलसीदलैः ॥ ३२० ॥ भक्त्या वै देवदेवेशः परितुष्टो भवेद्भुवम् ।
आस्तिक्यः (कः) श्रद्धाधानश्च वियुक्तमदमत्सरः ॥ ३२१ ॥ पूजयित्वा जगन्नाथं याव-
ज्जीवमतन्द्रितः । इह भुक्त्वा मनोरम्यान्भोगान्सर्वान्यथेप्सितान् ॥ ३२२ ॥ सुखेन देह-
मुत्सृज्य जीर्णत्वचमिवोरगः । स्थूलसूक्ष्मात्मिकां चेमां विहाय प्रकृतिं द्रुतम् ॥ ३२३ ॥

* एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके । = इत आरभ्य जातीपुष्पैः सुगन्धिभिरित्यन्तमन्यः क. पुस्तके
न विद्यते ।

सारूप्यमीश्वरस्याऽऽशु गत्वा तु स्वजनैः सह । दिव्यं विमानमारुह्य वैकुण्ठं नाम
 भास्वरम् ॥ ३२४ ॥ दिव्याम्बरोगणैर्युक्तो दिव्यभूषणभूषितः । स्तूयमानः सुर-
 गणैर्गीयमानश्च किन्नरैः ॥ ३२५ ॥ ब्रह्मलोकमतिक्रम्य भित्त्वा ब्रह्माण्डमण्डलम् ।
 विष्णुचक्रेण वै भित्त्वा सर्वानावरणान्घनान् ॥ ३२६ ॥ अतीत्यै विरजामाशु सर्व-
 वेदस्रवां नदीम् । अभ्युद्गच्छद्भिरव्यग्रैः पूज्यमानः सुरोत्तमैः ॥ ३२७ ॥ संप्राप्य
 परमं धाम योगिगम्यं सनातनम् । यद्वन्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः ॥ ३२८ ॥
 तद्विष्णोः परमं धाम सदा पश्यन्ति योगिनः । शीतांशुकोटिमंकाशैः सर्वैश्च भवनै-
 र्युतम् ॥ ३२९ ॥ × आरूढयौवनैर्दिव्यैः पुंभिः स्त्रीभिश्च संकुलम् । सर्वलक्षणसं-
 पन्नैर्दिव्यभूषणभूषितैः ॥ ३३० ॥ अक्षरं परमं व्योम यस्मिन्देवा अधिष्ठिताः ।
 इरावती धेनुमती व्यस्तभ्रा स्यूवासीनी ॥ ३३१ ॥ यत्र गावो भूरिशृङ्गाः साऽयोध्या
 देवपूजिता । अनन्तव्यूहलोकैश्च तथा तुल्यशुभावहैः ॥ ३३२ ॥ सर्ववेदमयं तत्र
 मण्डपं सुमनोहरम् । सहस्रस्थूणसदसि ध्रुवे रम्योत्तरे शुभे ॥ ३३३ ॥ तस्मिन्म-
 नोरमे पीठे धर्माद्यैः सूरिभिर्वृतैः । सहाऽऽसीनं कमलया दृष्ट्वा देवं सनातनम् ॥ ३३४ ॥
 स्तुतिभिः पुष्कलाभिश्च प्रणम्य च पुनः पुनः । प्रहर्षपुलको भूत्वा तेन वाऽऽलि-
 ङ्गितः क्रीमात् ॥ ३३५ ॥ पूजितः सकलैर्भोगैः श्रिया चापि प्रपूजितः । अनन्तवि-
 ह्वेशायैरर्चितः सर्वदैवतैः ॥ ३३६ ॥ तेषामन्यतमो भूत्वा मोदते तत्र देववत् ।
 येषु केषु च लोकेषु तिष्ठते कमलापतिः ॥ ३३७ ॥ तेषु तेष्वपि देवस्य नित्यदासो
 भवेत्सदा । दासवत्पुत्रवत्तस्य मित्रवद्वन्धुवत्सदा ॥ ३३८ ॥ अश्रुते सकलान्का-
 मान्सह तेन विपश्चिता । इमांल्लोकान्कामभोगः कामरूप्यमुसंचरन् ॥ ३३९ ॥
 सर्वदा दूरविध्वस्तदुःखलेशलवांशकः । गुणानुभवजप्रीत्या कुर्यादस्यमग्रेपतः
 ॥ ३४० ॥ इदं (म) मेव परं मोक्षं विदुः परमयोगिनः (णः) । काङ्क्षन्ति परमं
 दौस्यमुक्तमेवं महर्षयः ॥ ३४१ ॥ हरेर्दास्यैकपरमां भक्तिमालम्ब्य मानवः । इहैव
 मुक्तो राजर्षे सर्वकर्मनिबन्धनैः ॥ ३४२ ॥

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशारे नानाविधोत्सव-

विधानं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

× एतद्वचनं न विद्यते द. सुत्तके ।

१ ख. भास्वरम् । २ ख. गत्वा । ३ ख. 'स्तूपम्' । ४ ख. 'नगरराज्यवत्' । ५ ख. 'त्व-
 पीर' । ६ क. तन्त्रं । ७ क. 'स्तूलम्' । ८ क. प्रिया । ९ ख. 'भोगदर्शनम्' । १० ख. 'पान्दुरात्मन्' ।
 ११ ख. 'दानम्' । १२ ख. 'दासामुत्तमेकं न' ।

(अथैकादशोऽध्यायः ।)

हारीत उवाच—

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र विष्णुपूजाविधिं परम् । श्रौतं महापिभिः प्रोक्तं त्रिशि(सि)-
 ष्ठाद्यैः पुरातनैः ॥ १ ॥ वैखानसैश्च भृग्व्याद्यैः सनकाद्यैश्च योगिभिः ।
 वैष्णवैर्वैदिकैः पूर्वैर्यद्यदाचरितं पुरा ॥ २ ॥ तत्ते वक्ष्यामि राजेन्द्र महाप्रियतमं
 हरेः । ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय सम्यगाचम्य वारिणा ॥ ३ ॥ ध्यात्वा हृत्कमले
 विष्णुं पूजयेन्मनसैव तु । × तं प्रत्तेवेति सूक्तेन बोधयेत्कमलापतिम् ॥ ४ ॥ वनस्प-
 तेति सूक्तेन तूर्यघोषं निनादयेत् । कुर्यात्प्रदाक्षिणं विष्णोरतो देवेत्यनेन तु । तद्विष्णो-
 रिति मन्त्राभ्यां त्रिः प्रणम्याथ वाग्यतः ॥ ५ ॥ कृतशौचस्तथाऽऽचान्तो दन्तधा-
 वनपूर्वकम् । स्नानं कुर्याद्विधानेन धात्रीश्रीतुलसीयुतम् ॥ ६ ॥ नारायणानुवाकेन
 कृत्वा तत्राघमर्पणम् । कृतकृत्यः शुचिर्भूत्वा तर्पयित्वा च पूर्ववत् ॥ ७ ॥ धृतोर्ध्व-
 पुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च । प्रविश्य मन्दिरं विष्णोः संमार्जन्या विशोधयेत् ॥ ८ ॥
 वास्तोष्पतेति वै सूक्तं जपन्संमार्जयेद्गृहम् । आगाव इति सूक्तेन गोमयेनानुलेपयेत्
 ॥ ९ ॥ आ नो भद्रेति सूक्तेन रङ्गवाह्निं च निक्षिपेत् । ततः कलशमादाय जपन्वै शाकुनो-
 (नी)र्ऋचः ॥ १० ॥ गत्वा जलाशयं रम्यं निर्मलं शुचि पाण्डुरम् । इमं मे गङ्गेति ऋचा
 जलं भक्त्याऽभिमन्त्रयेत् ॥ ११ ॥ आपो अस्मानिति ऋचा कलशं क्षालयेद्द्विजः ।
 समुद्रज्येष्ठ(ष्ठा)मन्त्रेण गृहीयात्प्रयतो जलम् ॥ १२ ॥ उत्तस्मेनं वस्तुभिरिति(?) वस्त्रे-
 णाऽऽच्छाद्य वैष्णवः । प्रसम्राजेति सूक्तं वै जपन्संप्रविशेद्गृहम् ॥ १३ ॥ धान्योपरि
 तथा कुम्भं न्यसेदक्षिणतो हरेः । इमं मे वरुणेत्यूचा मङ्गलद्रव्यसंयुतम् ॥ १४ ॥
 अञ्जान्ति (= मित्र) त्वेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पस्य संचयम् । अर्वाञ्चि सुभगे द्वाभ्यां
 च पेपयेत्तथा ॥ १५ ॥ वाग्यतः प्रयतो भूत्वा श्रीसूक्तेनैव वैष्णवः । विश्वानि
 ऋचा दीपं दद्यात्सुदीपितम् ॥ १६ ॥ तत्तत्पात्रेषु सलिलं दत्त्वा गन्धांस्तु
 ॥ १७ ॥ शं नो देव्या च सलिलं गायत्र्या च कुशांस्तथा ॥ १७ ॥

× एतदाद्यर्घत्रयं न विद्यते क. पुस्तके । = मित्रेत्याधिकम् ।

१ स. हृत्पद्मे वि० । २ स. 'म्याऽऽचरेत्ततः ।

आयनेति च पुष्पाणि यदोऽसीति ऋचाऽक्षतान् । गन्धद्वारेति वै गन्धानोपध्या-
 तिलसर्पणान् ॥ १८ ॥ पाण्डात्काण्डेति दुर्वाग्रान्महिरण्येति रत्नकम् । हिरण्यरूपेति
 ऋचा हिरण्यं निक्षिपेत्तथा ॥ १९ ॥ एवं द्रव्याणि निक्षिप्य तुलस्या च समर्पयेत् ।
 सविहृद्येत्यादि ऋचा दद्याद्धर्मोदकं हरेः ॥ २० ॥ श्रियेति पादेति ऋचा दद्यात्पाद-
 जलं तथा । भद्रं ते हस्तेत्यनेन हस्तप्रक्षालनं चरेत् ॥ २१ ॥ वयः सुपर्णेति ऋचा
 मुखसंगार्जनं तथा । आपो अस्मानिति ऋचा वयत्रगण्डूपमेव च ॥ २२ ॥ हिरण्य-
 दन्तेत्यनेन दन्तपाण्डुं निवेदयेत् । घृहस्पते प्रथमेति जिह्वालेखनमेव च ॥ २३ ॥
 आप इष्टा उ भेषजीरिति गण्डूपमाचरेत् । आपो हि ष्ठा इत्यनेन कुर्यादाचमनीयकम्
 ॥ २४ ॥ मूर्धामिव इत्यनेन तैलाभ्यङ्गं समाचरेत् । मूर्धानं दिव इत्यनेन गन्धान्केशेषु
 लेपयेत् ॥ २५ ॥ तद्विद्यस्तस्यां केशवं ते केशान्वै क्षालयेत्पुनः । श्रिये पृश्न [इ]ति
 ऋचा तद्वर्चो(बो)द्वर्तनादिकम्(१) ॥ २६ ॥ आपो यम्बः प्रथममिति सूक्तेनाभ्यङ्ग-
 सूचनम् । कृत्वाऽदः स्नापयेत्सूक्तैर्वैष्णवैर्गन्धवारिणा ॥ २७ ॥ ततः पश्चामृतैर्गन्धैः
 स्नापयेत्तत्प्रकाशकैः । आप्यायस्वेत्यृचा क्षीरं दधिक्राप्णेति वै दधि ॥ २८ ॥
 घृतं मिमिक्षेति घृतं मधु वातेति वै मधु । तत्ते वयं यथा गोभिरित्यृचेक्षुरसं शुभम्
 ॥ २९ ॥ एभिः पश्चामृतैः स्नाप्य चन्दनं च निवेदयेत् । श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां
 पुनः संस्थापयेद्धारिम् ॥ ३० ॥ वनस्पतेति सूक्तेन कुर्याद्धोपसमान्वितम् । श्रिये
 जान इति ऋचा दद्यान्नीराजनं ततः ॥ ३१ ॥ युवा सुवासेति ऋचा वस्त्रेणाङ्गं प्रमा-
 र्जयेत् । प्रसेनानेति मन्त्रेण वस्त्रं संवेष्टयेत्ततः ॥ ३२ ॥ युवं वस्त्राणीति ऋचा उत्त-
 रीयं तथैव च । सर्वत्राऽऽचमनं दद्याच्छं नो देवीत्यृचा च तु ॥ ३३ ॥ उपवीतं ततो
 दद्याद्वाष्पणानिति वै ऋचा । ऋतस्य तन्तुवितते दद्यात्कुशपवित्रकम् ॥ ३४ ॥ पश्चा-
 दाचमनं दद्याद्भूषणभूषयेद्धारिम् । विश्वजित्सूक्तेन दद्याद्भूषणानि शुभानि वै ॥ ३५ ॥
 हिरण्यकेशीति ऋचा केशान्संशोषयेत्तथा । सुपुष्पैः कवरीं दद्याद्विहिसोतेत्यनेन तु
 ॥ ३६ ॥ कृपायमिन्दतेरथ इत्यृचा(१) तिलकं शुभम् । गन्धं च लेपयेद्वात्रे गन्धद्वारेति
 वै ऋचा ॥ ३७ ॥ वातारमिन्द्र इत्यृचा पुष्पमालां समर्पयेत् । चक्षुषः पितेति ऋचा
 चक्षुषोरञ्जनं शुभम् ॥ ३८ ॥ सहस्रशीर्षेति ऋचा किरीटं शिरसि क्षिपेत् । ऋक्सा-
 माभ्यामिवि श्रोत्रे कुण्डले माकरेऽर्पयेत् ॥ ३९ ॥ दमूनसौ अपस इति केयूरादि-
 विभूषणम् । आश्वेते यस्येति ऋचा हाराणि विमलानि च ॥ ४० ॥ हस्ताभ्यां दश
 शाखाभ्यामित्यृचा चाङ्गुलीयकम् । यस्य त्रीपूर्णमधुना सूर्याके(१)विन्यसेच्छुभे ॥ ४१ ॥

तिन्तिडं च कलायं वा केशरञ्जनमाचरेत् ॥ १०४ ॥ ऊर्ध्वं मासात्त्यजेत्सर्वं मृद्धान्डं
 वैष्णवोत्तमः । न त्यजेच्छौहभाण्डानि तापयेच्च हुताशने ॥ १०५ ॥ दारूणां संत्यजे-
 द्वापि तक्षणं वा समाचरेत् । अश्मनामश्मभिर्ध्यात्वा गोवालैर्धर्षयेत्तथा ॥ १०६ ॥
 सूतके मृतके वाऽपि शुनादिस्पर्शने तथा । स्पर्शने वाऽप्यभक्ष्याणां सद्य एव परि-
 त्यजेत् ॥ १०७ ॥ एवं संशोध्य भाण्डानि यज्ञार्थं याचयेद्भुविः । संभोक्ष्याद्भिः
 शुचौ देशे धान्यं संशोषयेद्बुधः ॥ १०८ ॥ अवहन्याच्छुभतरं गायन्तीं मधुसूदनम् ।
 संशोध्य तण्डुलान्पश्चादद्भिः संक्षालयेत्त्रिभिः ॥ १०९ ॥ अम्भस्त्रिवारं वस्त्रेण शो-
 धित्वा घटान्तरे । कुशेनैव पवित्रेण तण्डुलान्निर्वपेच्छुभान् ॥ ११० ॥ अन्तर्धाय
 कुशं तत्र मन्त्ररत्नमनुस्मरन् । पाचयेत्सपवित्रेण वाग्यतो नियतेन्द्रियः ॥ १११ ॥
 उपविश्य शुभे कुण्डे वह्निं प्रज्वालयेत्ततः । अवैष्णवस्य शैवस्य शूद्रस्य पतितस्य
 च ॥ ११२ ॥ पापण्डस्याप्यशुद्धस्य गृहेष्वग्निं विवर्जयेत् । संभोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वह्निं
 कुशजलैस्त्रिभिः ॥ ११३ ॥ यज्ञिधैर्विमलैः काष्ठैर्व्यजनेन प्रदीपयेत् । सान्न्तर्धानमुखे-
 नापि धर्मयित्वा प्रदीपयेत् ॥ ११४ ॥ पालाशैः खादिरैर्धिल्वैर्गोशकृत्पिट्ठैरपि ।
 अन्यैर्वा यज्ञियैः काष्ठैस्तृणैर्वा यज्ञिधैः शुभैः ॥ ११५ ॥ वर्जयेन्मद्यदिग्धानि तथा
 पैभीतकानि च । आरग्वधानि शिग्रूणि तथा नैर्गुण्डिकानि च ॥ ११६ ॥ नैपानि
 च कपित्थानि कार्पासैरण्डकानि च । अमेध्यानि सकीटानि दर्गन्धानि तथैव च
 ॥ ११७ ॥ * असद्वाहानि चैत्यानि काकखट्वासनानि च । देवा-
 लयानि यौष्यानि तथोपकरणानि च ॥ ११८ ॥ महिपोष्ट्रखरादीनां कारीषपिटका-
 नि च । अन्यानां पाकशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥ ११९ ॥ प्रदीप्याग्निं
 ततोऽन्नाद्यं पच्यान्नियतमानसः । चिन्तयेत्परमात्मानं जपन्मन्त्रद्वयं तथा ॥ १२० ॥
 शुद्धं हृद्यं तथा रुच्यं पश्चादभ्यन्तरं शुभम् । निषिद्धानि च शाकानि फलमूलानि
 वर्जयेत् ॥ १२१ ॥ अतिरूक्ष्यं (क्षं) चातिदुष्टमातिरक्तं च वर्जयेत् । भावदुष्टं क्रियादुष्टं
 कालदुष्टं तथैव च ॥ १२२ ॥ संसर्गदुष्टं च तथा वर्जयेद्यज्ञकर्मणि । रूपतो गन्धतो
 वाऽपि यथाभक्ष्यैः समं भवेत् ॥ १२३ ॥ भावदुष्टं च तत्प्रोक्तं मुनिभिर्धर्मपारंगैः ।
 आरनालं च मधं च करनिर्मथितं दधि ॥ १२४ ॥ हस्तदत्तं च लवणं क्षीरं घृत-
 पयासि च । हस्तेनोद्धृत्य तोयं च पीतं वक्त्रेण वैकदा ॥ १२५ ॥ शब्देन पीतं भुक्तं
 च गन्धं ताम्रेण संयुतम् । क्षीरं च लवणोन्मिश्रं क्रियादुष्टमिहोच्यते ॥ १२६ ॥
 एकादश्यां तु यद्यान्नं यद्यान्नं राहुदर्शने । सूतके मृतके चाक्षं शुष्कं पृथुपिणं दद्या
 ॥ १२७ ॥ अनिर्दग्धाह्नोः क्षीरं पृष्ट्वा तैलं तथाऽपि च । नदीष्वसह्यद्राग्नौ सिं-

* एतद्वचनं न विद्यते कं पुस्तके ।

१ ख. *शोषयेत्सुभिः । २ ख. *२०७ । ३ ख. *स शूक्तं पच्यते तथैव वा । ४ ख. *नैवेद्यं ।
 ५ ख. *मयन्वा प्र । ६ न. *ना परीषीडता । ७ ख. *जपन्मन्त्रं ।

तथैवानन्यभोग्यत्वमाकारत्रयमुच्यते । अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् ॥ १५० ॥ स्तुतिर्योगः समाधिश्च तथा मन्त्रार्थचिन्तनम् । एवं नवविधा प्रोक्ता चेज्या वैष्णवसत्तमैः ॥ १५१ ॥ प्राप्यस्य ब्रह्मणो रूपं प्राप्यं च प्रत्यगात्मनः । प्राप्त्युपायं फलं चैव तथा प्राप्तिविरोधि च ॥ १५२ ॥ ज्ञातव्यमेतदर्थस्य पञ्चकं मन्त्रवित्तमैः । जगतः कारणत्वं च तथा स्वामित्वमेव च ॥ १५३ ॥ श्रीशत्वं सगु-
रुत्वं च ब्रह्मणो रूपमुच्यते । देहेन्द्रियादिभ्योऽन्यत्वं नित्यत्वादिगुणौघता ॥ १५४ ॥ श्रीहरेर्दास्यधर्मत्वं स्वरूपं प्रत्यगात्मनः । उपायाध्यवसायेन त्यक्त्वा कर्मौघमात्मनः ॥ १५५ ॥ हरेः कृपावलम्बित्वं प्राप्त्युपायमि (इ) होच्यते । सर्वैर्भ्यर्च्यफलं त्यक्त्वा शब्दादिविषयानपि ॥ १५६ ॥ दास्यैकसुखसङ्गित्वं विष्णोः फलमिहो-
च्यते । तज्जनस्यापराधित्वं शब्दादिष्वनुरक्तता ॥ १५७ ॥ कृत्यस्य च परित्यागो हाकृत्यकरणं तथा । द्वादशीविमुखत्वं च विरोधि स्यात्फलस्य हि ॥ १५८ ॥ अर्थपञ्चकमेतद्धि ज्ञातव्यं स्यान्मुमुक्षुभिः । विहितं सकलं कर्म विष्णोराराधनं परम् ॥ १५९ ॥ निबोध तन्नृपश्रेष्ठ भोगार्थं परमात्मनः । वृत्त्याख्यस्य तरोरस्य सुदृढं मूलमुच्यते ॥ १६० ॥ त्यागेन चैव धर्मस्य निषिद्धाचरणेन च । आज्ञातिक्रमण-
(णे) विष्णोः पतत्येव न संशयः ॥ १६१ ॥ ज्योतिष्टोमादयः सर्वे यज्ञा वेदेषु कीर्तिताः । पुण्यव्रताः पुराणोक्ता दाना नैमित्तिकादिषु विष्णोर्भोगतया सर्वाः कर्तव्या वैष्णवोत्तमैः ॥ १६२ ॥ यस्तूपायतया कृत्यं नित्यनैमित्तिकादिकम् । सत्कृत्यं कुरुते विष्णोर्वैष्णवः स उदीरितः ॥ १६३ ॥ विष्णोरज्ञतया यस्तु सत्कृत्यं कुरुते बुधः । स एकान्तीति मुनिभिः प्रोच्यते वैष्णवोत्तमः ॥ १६४ ॥ * यस्तु भोगतया विष्णोः सत्कृत्यं कुरुते सदा । स भवेत्परमैकान्ती महाभागवतोत्तमः ॥ १६५ ॥ वर्जनीयमकृत्यं तु सर्वेषां करणैस्त्रिभिः । अकामतस्तु यत्प्राप्तं प्रायश्चि-
त्ताद्विनश्यति ॥ १६६ ॥ अकृत्यं वैष्णवः पापबुद्ध्या शास्त्रविरोधतः । एकान्तपर-
मैकान्तिरुच्यभावाच्च संत्यजेत् ॥ १६७ ॥ श्रुतिस्मृत्युद्भवं धर्मं यस्त्यजेद्वैष्णवाधमः । स पापण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः ॥ १६८ ॥ अकृत्यकरणाद्वाऽपि कृत्य-
स्याकरणादपि । द्वादशीविमुखत्वेन पतत्येव न संशयः ॥ १६९ ॥ तस्मात्सर्वत्रय-
त्नेन सत्कृत्यं सर्वदा चरेत् । आज्ञातिक्रमणाद्विष्णोर्भुक्तोऽपि विनिवध्यते ॥ १७० ॥ समस्तयज्ञभोक्तारं ज्ञात्वा विष्णुं सनातनम् । देवं पित्र्यं तथा यज्ञं कुर्यान्न तु परि-
त्यजेत् ॥ १७१ ॥ त्रिदण्डमवलम्बन्ते यतयो ये महाधियः । तेपामपि च कर्तव्यं

* एतद्वचनं न विद्यते क पुस्तके ।

१ क. "गुणान्विता । २ क. कर्मोपनात् । ३ क. "त्यस्य च कारणम् । द्वा । ४ ख. "मणाद्विज्ञः
व । ५ क. "णोरज्ञः । ६ ख. वैष्णवैः । ७ ख. "रोधितः । एकान्तिप । ८ ख. "त्यदितं ध ।

सत्कृत्यमितरेषु किम् ॥ १७२ ॥ ब्रह्म ब्रह्मा ब्राह्मणाश्च त्रितयं ब्राह्ममुच्यते ।
 तस्माद्ब्राह्मेण विधिना परं ब्रह्माणमर्चयेत् ॥ १७३ ॥ समस्तयज्ञभोक्तारम-
 ज्ञात्वा विष्णुमव्ययम् । वेदोदितं यः कुरुते स लोकायतिकः स्मृतः
 ॥ १७४ ॥ यस्तु वेदोदितं धर्मं त्यक्त्वा विष्णुं समर्चयेत् । स पापण्डीति विज्ञेयो
 नरकं चाधिगच्छति ॥ १७५ ॥ वेदाः प्राणा भगवतो वासुदेवस्य सर्वदा । तदुक्त-
 कर्माकुर्वाणः प्राणहर्ता भवेद्धरेः ॥ १७६ ॥ विष्णोराराधनद्वेदं विना यस्त्वन्यकर्मणि
 प्रयुञ्जीत विमूढात्मा वेदहन्ता न संशयः ॥ १७७ ॥ वत्सं माता लेढि तथा यथा लेढि स
 मातरम् । श्रुतिं विष्णोः प्रियं(यां) ज्ञात्वा विष्णुं वेदेन वै यजेत् ॥ १७८ ॥
 तस्माद्वेदस्य विष्णोश्च संयोगो यस्तु दृश्यते । स एव परमो धर्मो वैष्णवानां यथा
 नृप ॥ १७९ ॥ कश्चित्पुरा नृपश्रेष्ठ काश्यपो ब्राह्मणोत्तमः । शाण्डिल्य इति
 विख्यातः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ १८० ॥ स तु धर्मप्रसङ्गेन विष्णोराराधनं प्रति ।
 अवैदिकेन विधिना कृतवान्धर्मसंहिताम् ॥ १८१ ॥ अवलम्ब्य मतं तस्य केचि-
 दत्र महर्षयः । अवैदिकेन मार्गेण पूजयन्ति स्म केशवम् ॥ १८२ ॥ अशास्त्रविहितं धर्मं सर्वं
 कुर्वन्ति मानवाः । स्वाहास्वधावषट्कारवर्जितं स्यान्महीतलम् ॥ १८३ ॥ ततः
 क्रुद्धो जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः । इदमाह मुनिश्रेष्ठं शाण्डिल्यममितौजसम्
 ॥ १८४ ॥ दुर्बुद्धे मामकं धर्मं परमं वैदिकं महत् । अवैदिकक्रियाजुष्टं प्रागल्भ्यात्कृ-
 तवानसि ॥ १८५ ॥ यस्मादवैदिकं धर्मं प्रवर्तयासि मां(त्वं) द्विज । तस्मादवैदिकं लोकं
 निरयं गच्छ दारुणम् ॥ १८६ ॥ तस्य देवस्य वाक्यात्तु शाण्डिल्योऽभूद्भयाकुलः ।
 स्तुवन्प्राह जगन्नाथं प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥ १८७ ॥ ब्राहि ब्राहीति लोकेश मां
 विभो सा(स्वा)पराधिनम् । ततः स कृपया विष्णुर्भगवान्भूतभावनः ॥ १८८ ॥
 दिव्यं वर्षशतं विप्र भुक्त्वा निरययातनाम् । उत्पत्स्यसे भृगोर्वशे जमदग्निरिती-
 रितः ॥ १८९ ॥ तत्राऽऽराध्य पुनर्मां तु वैदिकेनैव धर्मतः । गच्छ तस्मिन्मुनिश्रेष्ठ
 मम लोकं सुनिर्मलम् ॥ १९० ॥ इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयत । शाण्डि-
 ल्यो निरयं प्राप्य पुनरुत्पद्य भूतले ॥ १९१ ॥ वेदोक्तविधिना विष्णुमर्चयित्वा
 सनातनम् । विशुद्धभावात्संप्राप्तस्तद्धाम परमं हरेः ॥ १९२ ॥ तस्मादवैदिकं धर्मं
 दूरतः परिवर्जयेत् । वैदिकेनैव विधिना भक्त्या संपूजयेद्धरिम् ॥ १९३ ॥ श्रुतेन
 विधिना चक्रं धृत्वा वै बाहुमूलयोः । धृतोर्ध्वपुण्ड्रः शुद्धात्मा विधिर्नवार्चयेद्धरिम्
 ॥ १९४ ॥ कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येत्सनातनम् । न प्रमाद्येत्परं धर्माच्छ्रुति-
 युक्तं ॥ १९५ ॥ सुशीलं तु परं धर्मं नारीणां नृपसत्तम । शीलभङ्गेन
 । यमलोकः सुदारुणः ॥ १९६ ॥

१ ख. धुने । २ क. *णवो नान्यथा । ३ क. नृप । ४ ख. तद्वक्त्यादेवदेवस्य शा । ५ य. *लोकाः
 ६ ... । ७ ।

मृते जीयति वा पत्न्यो वा नान्यमुपगच्छति । सह कीर्तिमवाप्नोति मोदते रमया
 सह ॥ १९७ ॥ पतिं वा नातिचरति मनोवापायकर्मभिः । सा भर्तृलोकमाप्नोति
 पद्मेवाकृष्यतीति तथा ॥ १९८ ॥ आर्ताऽऽर्ते मुदिता हृष्टे मोषिते मलिनाम्बरा । मृते
 भियेन या पत्यौ सा स्त्री क्षेया पतिव्रता ॥ १९९ ॥ या स्त्री मृतं परिष्वज्य दग्धा
 वेद्वन्मयाहने । सा भर्तृलोकमाप्नोति हरिणा कमला यथा ॥ २०० ॥ ब्रह्मघ्नं वा
 सुरापं वा कृतघ्नं चाऽपि मानवम् । यमादाय मृता नारी तं भर्तारं पुनाति हि
 ॥ २०१ ॥ साध्वीनामिह नारीणामग्रिमपतनाहते । नान्यो धर्मोऽस्ति विज्ञेयो मृते
 भर्तारि कुत्रचित् ॥ २०२ ॥ वैष्णवं पतिमादाय वा दग्धा हव्यवाहने । सा वैष्ण-
 वपदं याति यत्र गच्छन्ति योगिनः ॥ २०३ ॥ मृते भर्तारि वा नारी भवेद्यादि रज-
 स्वला ॥ पितृभिः संग्रहेष्ठावत्स्तात्वा तस्मिन्मवेशयेत् ॥ २०४ ॥ गर्भिणी नानुगन्तव्या
 (प्लेत्तु) मृतं भर्तारमप्येयम् । ब्रह्मचर्यव्रतं कुर्यात्पावज्जीवमतन्द्रिता ॥ २०५ ॥ केश-
 रञ्जनताम्बूलगन्धपुष्पादिसेवनम् । भूषणं रङ्गवस्त्रं च कांस्यपात्रेषु भोजनम् ॥ २०६
 द्विवारभोजनं चाक्ष्णोर्गञ्जनं वर्जयेत्सदा । स्नात्वा शुक्लाम्बरधरा जितक्रोधा
 जितेन्द्रिया ॥ २०७ ॥ नक्तकफुटका साध्वी तन्द्रालस्याविवर्जिता । सुनिर्मला
 शुभाचारा नित्यं संपूजयेद्धरिम् ॥ २०८ ॥ भित्तिशायी भवेद्रात्रौ शुचौ देशे कुशो-
 क्षरे । ध्यानयोगपरा नित्यं सतां सङ्गे व्यवस्थिता ॥ २०९ ॥ तपश्चरणसंयुक्ता
 यावज्जीवं समाचरेत् । तावत्तिष्ठेन्निराहारा भवेद्यादि रजस्वला ॥ २१० ॥ सभर्तृका
 सती वाऽपि पाणिपु(पू)रान्नभोजनम् । एकवारं समश्रीयाद्रजसा च परि-
 प्लुता ॥ २११ ॥ एवं सुनियताहारा सम्पन्नव्रतपरायणा । भर्ता सह समाप्नोति
 वैकुण्ठपदमव्ययम् ॥ २१२ ॥ दग्धव्या साऽग्निहोत्रेण भर्तुः पूर्वं मृता तु या ।
 स्वांशमग्निं समादाय भर्ता पूर्ववदाचरेत् ॥ २१३ ॥ कृत्वा कुशमयीं पत्नीं
 यावज्जीवमतन्द्रितः । जुहुयादग्निहोत्रं तु पञ्चयज्ञादिकं तथा ॥ २१४ ॥
 अथ च प्रव्रजेद्विद्वान्कन्यां वाऽपि समुद्रहेत् । प्रव्रज्यापि च कुर्वीत कर्म वेदोदितं महत्
 ॥ २१५ ॥ आत्मन्यग्निं समारोप्य जुहुयादात्मवान्सदा । मनसा वा प्रकुर्वीत नित्य-
 नैमित्तिकक्रियाः ॥ २१६ ॥ गृहस्थो वा वनस्थो वा यतिर्वाऽपि भवेद्द्विजः ।
 अनाश्रमी न तिष्ठेत् यावज्जीवं द्विजोत्तमः ॥ २१७ ॥ वर्णाश्रमेषु सर्वेषां पूजनीयो
 जनार्दनः । सव्यापकेन मन्त्रेण सदैव च महीपते ॥ व्यापकानां च सर्वेषां ज्याया-
 नष्टाक्षरो मनुः ॥ २१८ ॥ अष्टाक्षरस्य जप्ता तु साक्षान्नारायणः स्वयम् । सन्यासं च समुद्रं
 च सर्पिच्छन्दोर्धिदैवतम् ॥ २१९ ॥ सदीक्ष्य(क्षा)विधिं सध्यानां सार्थं मन्त्रमुदाहृतम् ।
 स्नात्वा शुद्धः प्रसन्नात्मा कृतकृत्यो जनार्दनम् ॥ २२० ॥ मनसाऽप्यर्चयित्वा वा
 जपेन्मनः सदा बुधः । दानप्रतिग्रहौ यागं स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥ २२१ ॥ पितृ-

१ रा. 'ति। खेव यो' । २ रा. 'ना कुशा । मु' । ३ क. 'या नारी सा विज्ञे' । ४ रा. 'व्यया । प्र' ।
 ५ रा. 'भूषित' । ६ क. 'कुटुना कुर्यात्तन्द्रा' । ७ रा. 'जनम् । ए' । ८ रा. 'ज्यामपि कु' । ९ रा. 'नः ।
 न ध्या' । १० रा. 'म' । नदीक्ष्याविधि न ध्यानां सा' ।

क्रियाष्टाक्षरस्य*जप्त्वा कुर्यादतन्द्रितः । धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च चक्राङ्कितभुजस्तथा ॥ २२२ ॥ अष्टाक्षरं जपन्नित्यं पुनाति भुवनत्रयम् । जपेद्भोगतया मन्त्रं सततं वैष्णवोत्तमैः ॥ २२३ ॥ ससाधनतया जप्यं कर्तव्यं विष्णुतत्परैः । अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥ २२४ ॥ त्रिसंध्यासु जपेन्मन्त्रं तदर्धमनुचिन्तयन् । उपोष्य पूर्वदिवसे नद्यां स्नात्वा विधानतः ॥ २२५ ॥ आचार्यो संश्रयेत्पूर्वं महाभागवतं द्विजः । आचार्यो विष्णुमभ्यर्च्य पवित्रं वाऽपि पूजयेत् ॥ २२६ ॥ पुरतो वासुदेवस्य इध्माधानान्तमाचरेत् । स्रक्केद्रप्सस्य सूक्तेन पवित्रं ते वितेत्युवा ॥ २२७ ॥ पवमानस्य आद्येन ऋग्भिश्चतसृभिः क्रमात् । आज्यं हुत्वा ततश्चक्रं तदग्नौ प्रतपे-
हुरुः ॥ २२८ ॥ चरणं पवित्रमिति (= यजुषा) तच्चक्रेणाङ्क्येद्भुजम् । वामांसं प्रत-
पेत्पश्चात्पाश्र्वजन्येन देशिकः ॥ २२९ ॥ अग्निर्मन्वेति यजुषा तद्धोमाग्नौ प्रतप्य वै । ततस्तु पार्थिवैर्ऋग्भिर्हुत्वा पुण्ड्रादि धारयेत् ॥ २३० ॥ अतो देवेति सूक्तेन विष्णो-
र्लोकमनेन च । पूजयेद्द्वादशभिर्वै केशवादीननुक्रमात् ॥ २३१ ॥ कुशग्रान्धिषु संपूज्य
जुहुयात्ताभिरेव तु । हुत्वाऽथ चरुणा सम्यङ्मृदा शुभ्रेण देशिकः ॥ २३२ ॥ ललाटादिषु चाङ्गेषु ऋग्भिस्ताभिः क्रमेण वै । नामभिः केशवाद्यैस्तु सच्छिद्राण्येव
धारयेत् ॥ २३३ ॥ श्रिये जात इति ऋचा कुङ्कुमं तेषु धारयेत् । परो मात्रेति
सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ॥ २३४ ॥ होमशेषं समाप्याथ मूर्त्युद्वासनमाचरेत् ।
एवं पुण्ड्रक्रियां कृत्वा नार्मं कुर्यात्ततः परम् ॥ २३५ ॥ प्रवःपान्तमिति सूक्तेन
नाममूर्तिं समर्चयेत् । गवाज्यं प्रत्युचं हुत्वा नार्मं कुर्याच्च वैष्णवम् ॥ २३६ ॥ अभि-
प्रियाणीति सूक्तेनोपस्थाय जनार्दनम् । प्रदक्षिणनमस्कारौ कृत्वा शेषं समीपयेत्
॥ २३७ ॥ मन्त्रदीक्षाविधानं तु श्रौतं मुनिभिरीरितम् । नैवाहिता भवेद्दीक्षा न
पृथक्त्वेन वक्ष्यते ॥ २३८ ॥ अदीक्षितो भवेद्यस्तु मन्त्रं वैष्णवमुत्तमम् । अर्चनं
वाऽपि कुरुते न संसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २३९ ॥ नादीक्षितः प्रकुर्वीत विष्णोराराधन-
क्रियाम् । श्रौतं वा यदि वीं स्मार्ते दिव्यागममथापि वा ॥ २४० ॥ तैत्राप्युक्तप्रका-
रेण दीक्षितो हरिमर्चयेत् । पूर्वोऽह्न्युपोष्य गुरुणा नद्यां स्नात्वा कृतक्रियः ॥ २४१ ॥
आचार्यः पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । ईशान्यादिचतुर्दिक्षु संस्थाप्य कलशैश्च-
वान् ॥ २४२ ॥ तेषु गव्यानि निक्षिप्य चतुर्भूर्मान्समर्चयेत् । वाराहं नारमिहं च

* संवितार्यः शेषन्वदिवशया च पृथी । = एतच्चिह्नान्तर्गतमधिकम् ।

१ ख. 'म' । न स् । २ ख. 'द्वे जपि' । ३ ख. 'त' । प्रतपेद्व्यस्य म' । ४ क. 'तेति ऋचा' । ५ क. 'उपस्थायि' । ६ ख. 'देवमने' । ७ ख. 'इदमदक्षेपु' । ८ ख. 'म दद्यात्' । ९ ग. 'म दद्यात्' । १० ग. 'म दद्यात्' । ११ क. 'वा कुर्याद्व्या' । १२ ख. 'तन्मातु' । १३ ख. 'सम्पूज्य' ।

वामनं कृष्णमेव च ॥ २४३ ॥ तद्विष्णोरिति च द्वाभ्यां वाराहं पूजयेत्ततः । प्रतद्विष्णु-
रिति ऋचा नारसिंहमनामयम् ॥ २४४ ॥ न ते विष्णोरित्यनेन वामनं पूजयेत्तथा ।
चपट्ते विष्णविति [च] कृष्णं संपूजयेत्ततः ॥ २४५ ॥ संपूज्याऽऽवरणं सर्वं
गन्धपुष्पैर्विधानतः । प्रतिष्ठाप्य ततो वह्निमिधमाधानान्तमाचरेत् ॥ २४६ ॥
चतुर्भैर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं मधुमिश्रितम् । हुत्वाऽऽज्यं जुहुयात्पश्चाच्छ्रीसूक्तेन समा-
हितः ॥ २४७ ॥ अग्निमीळ इत्यनु (ङेतु) वाकेन सावित्र्या वैष्णवेन च । सर्वैश्च
वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ॥ २४८ ॥ हुत्वा वेदसमाप्तिं च जुहुयादेशिकोत्तमः ।
ततो भद्रासने शिष्यमुपवि (वे) श्याभिपेचयेत् ॥ २४९ ॥ चतुर्भैर्वैष्णवैर्मन्त्रैः सूक्तै-
स्तत्कलशोदकैः । ऋत्विग्भिर्भ्रातृभ्यः शिष्यमभिषिच्यथ देशिकः ॥ २५० ॥ कौपीनं
कटिसूत्रं च वस्त्रयुग्मं च दापयेत् । ऊर्ध्वपुण्ड्राणि पञ्चाक्षतुलसीमालिके अपि
॥ २५१ ॥ कुशोत्तरे समासीनमाचान्तं विनयान्वितम् । अध्यापयेद्वैष्णवानि सूक्तानि
विर्विधानि च ॥ २५२ ॥ व्यापकान्वैष्णवान्मन्त्रानन्यांश्चापि विधानतः । तदर्धन्यास-
मुद्रादि सर्पिच्छन्दोधिदैवतम् ॥ २५३ ॥ तस्मिन्निवेश्य सदृष्टौ शासयेच्छासना-
च्छ्रुतेः । शासितो गुरुणा शिष्यः सदृष्टौ सत्पथे स्थितः ॥ २५४ ॥ अर्चयेत्प (त्पा)-
रमैकान्त्यसिद्धये हरिमव्ययम् । आचार्यात्समनुप्राप्तं विग्रहं सुमनोहरम् ॥ २५५ ॥
लब्ध्वाऽथ विधिना विष्णोः पूजयेत्तदनुज्ञया । पूर्वैऽह्नि पूर्ववत्पूज्यः श्रौतेनैवोपचा-
रकैः ॥ २५६ ॥ ताभिरेव च हुत्वाऽथ ऋग्भिराज्यं तथा क्रमात् । शय्यासूक्तान्तमा-
ज्येन हुत्वाऽग्निं वैष्णवोत्तमः ॥ २५७ ॥ अध्यापयित्वा न तान्मन्त्रावैदिकान्वैदिकोत्तमः ।
पूजाविधानं त्रिविधं तस्मै होमान्तर्मादिशेत् ॥ २५८ ॥ स्नानतर्पणहोमाया जपाद्या
विविधाः क्रियाः । *वैशिष्येण (एतेन) गुरोर्ज्ञात्वा शक्त्या सर्वं समाचरेत् ॥ २५९ ॥
परमापहतो वाऽपि न भुञ्जीत हरेर्दिने । न तिर्यग्धारयेत्पुण्ड्रं नान्यं देवं प्रपूजयेत् ॥ २६० ॥

+ ह्यपभाष स्मार्पः । * एतदादर्धद्वयं न विदते ख. पुस्तके ।

१ ख. 'येद्विज्ञः । ६' । २ ख. च तथा कलं च धात्वे । ३ ख. विमलानि । ४ क. रुद्राय ।
स्त्रि' । ५ क. 'काम्वा सि' । ६ ख. 'मादिने' । ७ ख. 'मार्गं जप्यादा ।

वैष्णवः पुरुषो यस्तु शिवब्रह्मादिदेवतान् (ताः) । प्रणमेता (द) चैवेन्द्राऽपि
विष्टायां जायते किमिः ॥ २६१ ॥ रजस्तमोभिभूतानां देवतानां निर्गन्त-
णात् । पूजनाद्वन्दनाद्वाऽपि वैष्णवो यात्यधोगतिम् ॥ २६२ ॥ शुद्धसत्त्वमयो विष्णुः
पूजनीयो जगत्पतिः । अनर्चनीया रुद्राद्या विष्णोरावरणं विना ॥ २६३ ॥ यस्तु स्वात्म-
श्वरं विष्णुमतीत्यान्यं यजेत हि । स्वात्मेश्वराय हरये च्यवते नात्र संशयः ॥ २६४ ॥
यज्ञाध्ययनकाले तु नमस्थानि वषट्कृता । तानि वै यज्ञियान्यत्र यज्ञो वै विष्णुर-
ध्ययः ॥ २६५ ॥ तस्यैवाऽऽवरणं प्रोक्तं यज्ञाध्ययनकर्मसु । स्तुवन्ति वेदान्तस्यात्र
गुणरूपविभूतयः ॥ २६६ ॥ तस्मादावरणं हित्वा ये यजन्ति परान्सुरान् । ते यान्ति
निरयं घोरं कल्पकोटिशतानि वै ॥ २६७ ॥ रुद्रः काली गणेशश्च कृष्णाण्डा भैर-
वादयः । मद्यमांसाशिनश्चान्ये तामसाः परिकीर्तिताः ॥ २६८ ॥ शुद्धानामपि देवानां
या स्वतन्त्राऽर्चनाक्रिया । सा दुर्गतिं नयत्येव वैष्णवं वीतकल्मषम् ॥ २६९ ॥
अर्चयित्वा जगन्नाथं वैष्णवः पुरुषोत्तमम् । तदावरणरूपेण यजेद्देवान्समन्ततः
॥ २७० ॥ अन्यथा नरकं याति यावदाभूतसंश्रवम् । वासुदेवं जगन्नाथमर्चयित्वैव
मानवः ॥ २७१ ॥ प्राप्नोति महदैश्वर्यं ब्रह्मेन्द्रत्वादिकं क्षणात् । मनसाऽपि जैलेनापि
जगन्नाथं जनार्दनम् ॥ २७२ ॥ संप्राप्नोत्यमलां सिद्धिं जगत्सर्वं समर्द्धितम् । हृषीकेशं
अयीनाथं लक्ष्मीशं सर्वदं हरिम् ॥ २७३ ॥ तं विना पुण्डरीकाक्षं कोऽर्चयेदितरान्सु-
रान् । नारायणं परित्यज्य योऽन्यं देवमुपासते* ॥ २७४ ॥ स्वपतिं वृपतिं हित्वा यथा
स्त्री पुरुषाधमम् । विष्णोर्निवेदितं हव्यं देवेभ्यो जुहुयात्सदा ॥ २७५ ॥ पितृभ्य-
श्चैव तद्द्यात्सर्वमानन्त्यमश्रुते । निर्माल्यमितरेषां तु यदन्नाद्यं दिवौकसाम् ॥ २७६ ॥
उपभो(ञ्ज्य) नरो याति ब्रह्महत्यां न संशयः । नैवेद्यभोजनं विष्णोस्तत्पादाम्बु-
निषेवणम् ॥ २७७ ॥ तुलसीखादनं नृणां पापिनामपि मुक्तिदम् । एकादशुपवा-
सश्च शङ्खचक्रादिधारणम् । तुलस्या पूजनं विष्णोस्त्रितयं वैष्णवं स्मृतम् ॥ २७८ ॥
अवैष्णवः स्याद्यो विप्रो बहुशास्त्रश्रुतोऽपि वा । स जीवन्नेव चण्डालो मृतः श्वानोऽ-
भिजायते ॥ २७९ ॥ क्रतुसाहस्रिणं वाऽपि लोके विप्रमवैष्णवम् । चण्डालमिव नेक्षेत
वर्जयेत्सर्वकर्मसु ॥ २८० ॥ भगवद्भक्तिदीप्ताग्निदग्धदुर्जातिकल्मषः । चण्डालोऽपि
घुधैः श्लाघ्यो न तु पूज्यो ह्यवैष्णवः ॥ २८१ ॥

* इदमर्पम् ।

शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणाधमम् । पूजयिष्यति यः श्राद्धे सर्वकर्मास्य नि-
ष्फलम् ॥ २८२ ॥ तिर्य्यगपुण्ड्रधरं विप्रं यः श्राद्धे भोजयिष्यति । पितरस्तस्य या-
न्येव कालरात्रं सुदारुणम् ॥ २८३ ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं चक्राङ्कितभुजं तथा ।
पूजयिष्यति यः श्राद्धे गयाश्राद्धायुतं लभेत् ॥ २८४ ॥ शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिधारिणं
वैष्णवं द्विजम् । भक्त्या संपूजयेद्यस्तु देवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ २८५ ॥ कल्पकोटिसहस्राणि
कल्पकोटिशतानि च । प्रयान्ति पितरस्तस्य विष्णुलोकं सुनिर्मलम् ॥ २८६ ॥ ऊर्ध्व-
पुण्ड्रधरं विप्रं तप्तचक्राङ्कितांसकम् । श्राद्धे संपूजयेद्यस्तु गयाश्राद्धायुतं लभेत् ॥ २८७ ॥
तप्तचक्रेण विधिना बाहुमूलेन लाञ्छितः । पुनाति सकलं लोकं नारायण इवाघ-
भित् ॥ २८८ ॥ अविद्यो वा सविद्यो वा चक्रशङ्खोर्ध्वपुण्ड्रधृक्(तु) । ब्राह्मणः सर्व-
लोकेषु पूज्यमानो हरिर्यथा ॥ २८९ ॥ दुरन्ताशी दुराचारी शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
नृणां हन्ति तमस्तापं तमः सूर्योदये यथा ॥ २९० ॥ चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं
जलम् । * पुनाति सकलं लोकं यथा त्रिपथगा नदी ॥ २९१ ॥ तिस्र कोट्य(त्र्योऽ)र्ध-
कोटी च तीर्थानि भुवनत्रये । चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादे तिष्ठन्त्यसंशयम् ॥ २९२ ॥
चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम् । पीत्वा पातकसाहसैर्मुच्यन्ते नात्र सं-
शयः ॥ २९३ ॥ श्राद्धे दाने व्रते यज्ञे विवाहे चोपनायने । चक्राङ्कितं विप्रमेव पूजये-
दितरान्न तु ॥ २९४ ॥ विष्णुचक्राङ्कितो विप्रो भुञ्जानोऽपि यतस्ततः । न लिप्यते
स पापेन तप्तैव प्रभाकरः ॥ २९५ ॥ चक्राङ्कितभुजो विप्रः पङ्क्तिमध्ये तु भोजे-
येत् । पुनाति सकलां पङ्क्तिं गङ्गेवोत्तरवाहिनि(नी) ॥ २९६ ॥ चक्राङ्कितभुजं
विप्रं यो भूम्यामभिवादयेत् । ललाटे पांसुसंख्यानि विष्णुलोके महीयते ॥ २९७ ॥
ब्राह्मणः क्षात्रियो वैश्यः शूद्रो वा वैष्णवः पुमान् । अर्चयित्वेतरान्देवान्निरयं यान्त्य-
(त्य)संशयम् ॥ २९८ ॥ विष्णोरावरणं हित्वा पूजयित्वेतरान्सुरान् । वैष्णवः पुरुषो
याति कालरात्रमधोमुखः ॥ २९९ ॥ महापापोपपापाद्यैरन्वितो यदि वैष्णवः । मन्वा-
दिधर्मशास्त्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ३०० ॥ प्रायश्चित्तविशेषं तु पश्चात्कुर्वीत
वैष्णवः । विप्रासर्को वैष्णवीं च पवित्रीं च समाचरेत् ॥ ३०१ ॥ वैष्णवानां तु वि-
प्राणा पश्चात्पादजलं पिबेत् । वृत्तौ न परिपूर्णोऽथ कर्मस्वधिकृतो भवेत् ॥ ३०२ ॥ मन्त्र-
रत्नार्थविच्छान्तो नवेज्याकर्मसंयुतः । द्वादशीनियतो विप्रः स एव पुरुषोत्तमः ॥ ३०३ ॥

* एतदासर्धचतुष्टयं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ ख. "पद्माक्षरन्वितं वै" । २ यास्यन्ति । ३ ख. दुराशी वा दुः । ४ क. "घक् । नृ" । ५ ख.
१ ख. "दग्धेतरवाहिनीम् । च" । ७ ख. "पापी महापापैर" ।

किमत्र बहूनोक्तेन सारं वक्ष्यामि ते नृप । एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिचार-
णम् ॥ ३०४ ॥ तदीयानां पूजनं च वैष्णवं त्रितयं स्मृतम् । पुण्याद्विष्णुदिना-
दन्यत्रोपोष्यं वैष्णवैः सदा ॥ ३०५ ॥ तथा भागवतादन्यो नार्चनीया हि कुत्रचित् ।
भगवन्तमनुद्दिश्य न दद्यान्न यजेत्कचित् ॥ ३०६ ॥ नावैष्णवान्नं भुञ्जीत दद्यान्ना-
वैष्णवाय च । नार्चयेदितरान्देवान्न तिर्यग्भारयेत्तथा ॥ ३०७ ॥ एकादश्यां न भुञ्जीत
वसेन्नावैष्णवैः सह । अष्टाक्षरस्य जप्तारं शङ्खचक्रधरं द्विजः ॥ ३०८ ॥ अवमत्य
विमूढात्मा सद्यश्चण्डालतां व्रजेत् । वैष्णवं ब्राह्मणं गां च तुलसीं द्वादशीं तथा ॥ ३०९ ॥
अनर्चयित्वा मूढात्मा निरयं दुर्गतिं व्रजेत् । विष्णोः प्रधानतनवो विप्रा गात्रश्च वै-
ष्णवाः ॥ ३१० ॥ शक्त्या संपूज्य तानेव याति विष्णोः परं पदम् । एकादश्युप-
वासश्च द्वादश्यां विप्रपूजनम् ॥ ३११ ॥ नित्यमामलकस्तानं पापिनामपि मुक्तिदम् ।
पक्षे पक्षे हरिदिने चक्राङ्कितभुजे नृप ॥ ३१२ ॥ संपूज्यमाने विभेन्द्रे हरिस्तेषां
प्रसदिदति ॥ ३१३ ॥ अभावे वैष्णवे विभे संप्राप्ते हरिवासरे । तद्वत्संपूजयेद्गां तु
तुलसीं वाऽपि भक्तितः ॥ ३१४ ॥ अमिहोत्रं तु जुहुयात्सायं प्रातर्द्विजो-
त्तमः । पञ्च यज्ञान्प्रकुर्वीत वैष्णवान्विष्णुमर्चयेत् ॥ ३१५ ॥ तदपितं वै
भुञ्जीत पिवेत्तत्पादवारि वै । एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥ ३१६ ॥
पूजयेद्वैष्णवं विप्रं द्वादश्यामपि वैष्णवः । विष्णोः प्रसादतुलसीं तीर्थं वाऽपि
द्विजोत्तमः ॥ ३१७ ॥ उपवासदिने वाऽपि प्राशयेद्विचारैतः । उपवासा-
दिने यस्तु तीर्थं वा तुलसीमपि ॥ ३१८ ॥ न प्राशयेद्विमूढात्मा शैरवं नरकं व्रजेत्
॥ ३१९ ॥ हर्यर्पितं तु यच्चान्नं तीर्थं वा पितृकर्मणि । दद्यात्पितृणां यद्भक्ष्यं गद्या-
श्राद्धायुतं लभेत् ॥ ३२० ॥ हरेर्निवेदितं भक्त्या यो दद्याच्छ्राद्धकर्मणि । पितर-
स्तस्य यान्त्येव तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ३२१ ॥ तीर्थं वा तुलसीपत्रं यो दद्या-
त्पितृदैवतम् । आकल्पकोटि पितरः परितृप्ता न संशयः ॥ ३२२ ॥ यः श्राद्धकाले
मूढात्मा पितृणां च दिवौकसाम् । न ददाति हरेर्भुक्तं तस्य वै नारकी गतिः ॥ ३२३ ॥
हर्यर्पितं तु यच्चान्नं यच्च पादोदकं हरेः । तुलसीं वा पितृणां च दत्त्वा श्राद्धायुतं
लभेत् ॥ ३२४ ॥ सर्वयज्ञमयं विष्णुं मत्वा देवं जनार्दनम् । आमन्त्र्य वैष्णवान्वि-
प्रान्कुर्याच्छ्राद्धमतन्द्रितः ॥ ३२५ ॥ प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं कुर्यान्पित्रोर्मृतेश्वरि ।
अन्यथा वैष्णवो याति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥ ३२६ ॥

१ क. 'रं चक्रशङ्खादिधार (रि) णम् । अ० । २ ख. वैष्णवः । ३ ख. 'रन् । व' । ४ ख.
'सीदलम् । न ।

त्वमेव परमो धर्मस्त्वमेव परमं तपः । त्वदङ्घ्रियुगुलं प्राप्य सर्वसिद्धिमवाप्नुयाम्
 ॥ ३५० ॥ महामुनिमिति स्तुत्वा राजर्षिः स महातपाः । प्राप्तवान्प(न्ना)रमैकान्त्यं
 तत्प्रसादात्सुसिद्धिदम् ॥ ३५१ ॥ वैशिष्ट्यं प(पा)रमैकान्त्यमेतच्छास्त्रं ममाव्ययम् ।
 भारद्वाजादयः सर्वे नृपाश्च जनकादयः ॥ ३५२ ॥ योगिनः सनकाद्याश्च नारदाद्याः
 सुरर्षयः । वाशि(सि)ष्ठाद्या वैष्णवाश्च विष्वक्सेनादयः सुराः ॥ ३५३ ॥ एतच्छा-
 स्त्रानुसारेण पूजयामासुरीश्वरम् । परमं वैदिकं शास्त्रमेतद्वैष्णवमुत्तमम् । शास्त्रैव परमै-
 कान्तौ पूजयेद्विष्णुमीश्वरम् ॥ ३५४ ॥

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे वृत्त्यधिकारो नामै-

कादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

समाप्तेयं वृद्धहारीतस्मृतिः ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

वेदव्यासस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

वाराणस्यां सुखासीनं वेदव्यासं तपोनिधिम् । पप्रच्छुर्मुनयोऽभ्येत्य धर्मान्वर्णव्यव-
स्थितान् ॥ १ ॥ स पृष्ठः स्मृतिमान्स्मृत्वा स्मृतिं वेदार्थगर्भिताम् । उवाचाप्य सप्त-
ज्जात्मा मुनयः श्रूयतामिति ॥ २ ॥ यत्र यत्र स्वभावेन कृष्णसारो मृगः सदा ।
चरते तत्र वेदोक्तो धर्मो भवितुमर्हति ॥ ३ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरोधो यत्र
दृश्यते । तत्र श्रौतं प्रमाणं स्यात्तयोर्द्विधे स्मृतिर्वरा ॥ ४ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्य-
स्त्रयो वर्णा द्विजातयः । श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तधर्मयोग्यास्तु ते नराः ॥ ५ ॥ इदो
वर्णश्चतुर्थोऽपि वर्णत्वाद्धर्ममहेति । वेदमन्त्रस्वधास्वाहावपदकारादिभिर्विना ॥ ६ ॥
विप्रवद्विप्रविज्ञांसु क्षत्रविज्ञासु विप्रवत् । जातकर्माणिकुर्वीत ततः शूद्रासु शूद्रवत् ॥ ७ ॥
वैश्यासु विप्रक्षत्राभ्यां ततः शूद्रासु शूद्रवत् । अधर्मादुत्तमायां तु जातः शूद्राधमः
स्मृतः ॥ ८ ॥ ब्राह्मण्यां शूद्रजनितश्चण्डालो धर्मवजितः । कुमारीसंभवेऽस्त्वैकः
सगोज्ञायां द्वितीयकः ॥ ९ ॥ ब्राह्मण्यां शूद्रजनितश्चण्डालस्त्रिविधः स्मृतः । वर्षकी
नापितो गोप आशापः कुम्भकारकः ॥ १० ॥ वर्णविरातकायस्थमाद्याचारकुटु-
म्बिनः । × एते चान्ये च बहवः शूद्रा भिन्नाः स्वकर्मभिः ॥ ११ ॥ कर्मकारो
भेदे भिन्नो रजकः पुष्करो नटः । वैराटो भेदचाण्डालौ दंडाश्च अपचकोलिकाः
॥ १२ ॥ एतेऽन्त्यजाः समाख्याता ये चान्ये च गवाक्षनाः । एषां संभाषणात्स्मानं
दर्शनादर्कवीक्षणम् ॥ १३ ॥ गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तो जातकर्म च । नामक्रिया
निष्क्रमोऽन्नप्राशनं वपनक्रिया ॥ १४ ॥

१ एतद्व्यासं न गिरते स ग पुस्तकान्ते ।

१ क. प. द. सृजते । २ स ग 'ब्रह्मसमिपिरा' । ३ क 'स्तु नेता' । ४ क 'स्तु नेते' ।
५ ' । ४ क द. 'विज्ञासु क्षत्रविज्ञासु विप्रवत् । ५ क ' । ५ क 'स्तु द' । ६ क ' । ६ क 'स्तु
७ क ' । ७ क 'स्तु द' । ८ क 'मायासु द' । ९ क 'रोपो द' । १० क ' । १० क 'स्तु द' ।
११ क ' । ११ क 'स्तु द' । १२ क ' । १२ क 'स्तु द' । १३ क ' । १३ क 'स्तु द' ।
१४ क. ग. 'कोलिका' । १५ क. द. 'नलो नलक' । १६ क. द. 'निलनोऽन्न' ।

कर्णवेधो व्रतादेशो वेदारम्भक्रियाविधिः । केशान्तः स्नानमुद्राहो विवाहाग्निपरिव्रजः ॥ १५ ॥ त्रेताग्निसंग्रहश्चेति संस्काराः षोडश स्मृताः । नवैताः कर्णवेधान्ता मन्त्र-
वर्जं क्रियाः स्त्रियाः ॥ १६ ॥ विवाहो मन्त्रतस्तस्याः शूद्रस्यामन्त्रतो दश । गर्भा-
धानं प्रथमतस्तृतीये मासि पुंसवः ॥ १७ ॥ सीमन्तश्चाष्टमे मासि जाते जातक्रिया
भवेत् । एकादशेऽह्नि नामार्कस्येक्षा मासि चतुर्थके ॥ १८ ॥ षष्ठे मास्यन्नमश्रीया-
च्छूडाकर्म कुलोचितम् । कृतचूडे च वाले च कर्णवेधो विधीयते ॥ १९ ॥
विप्रो गर्भाष्टमे वर्षे क्षत्रमेकादशे तथा । द्वादशे वैश्यजातीनां व्रतोपनयनक्रिया
॥ २० ॥ तस्य प्राप्तव्रतस्यायं कालः स्याद्विगुणाधिकः । वेदव्रतच्युतो ब्राह्म्यः स
ब्राह्म्यस्तोममर्हति ॥ २१ ॥ द्वे जन्मनी द्विजातीनां मातुः स्यात्प्रथमं तयोः । द्वितीयं
छन्दसां मातुर्ग्रहणाद्विधिवद्गुरोः ॥ २२ ॥ एवं द्विजातिमापन्नो विमुक्तो बाल्यदोषतः ।
श्रुतिस्मृतिपुराणानां भवेदध्ययनक्षमः ॥ २३ ॥ उपनीतो गुरुकुले वसेन्नित्यं
समाहितः । विभृयादण्डकौपीनोपवीताजिनपेखलाः ॥ २४ ॥ पुण्येऽह्नि गुर्वनुज्ञातः
कृतमन्त्राहुतिक्रियः । स्मृत्वोकारं च गायत्रीमारभेद्वेदमोदितः ॥ २५ ॥ शौचाचार-
विचारार्थं धर्मशास्त्रमपि द्विजः । पठेत् गुरुनः सम्यक्कर्म तद्विष्टमाचरेत् ॥ २६ ॥
ततोऽभिवाद्य स्थविरान्गुरुं चैव समाश्रयेत् । स्वाध्यायार्थं तदायत्तः सर्वदा हित-
माचरेत् ॥ २७ ॥ नौऽऽक्षिप्तोऽपि विरज्येत नो व्रजेत्ताडितोऽपि वा । विद्वेषामर्षपे-
शुन्यं हिंसानामर्कवीक्षणम् ॥ २८ ॥ तौर्यत्रिकानृतोन्मादपेरीवादानलंक्रियाम् ।
अञ्जनोद्वर्तनादर्शसंग्विलेपनयोपितः ॥ २९ ॥ वृथाटनमसंतोषं ब्रह्मचारी विवर्जयेत् ।
ईषच्चलितमध्याह्नेऽनुज्ञातो गुरुणा स्वयम् ॥ ३० ॥ अलोलुपश्चरैर्द्रक्ष्यं (क्षं) व्रंतेपूतम-
वृत्तिषु । सद्यो भिक्षान्नमादाय वित्तवत्तदुपस्पृशेत् ॥ ३१ ॥ कृतमाध्याह्निकोऽश्रीया-
दनुज्ञातो यथाविधि । नाद्यादेकान्नमुच्छिष्टं भुक्त्वा चाऽऽमिषतामियात् ॥ ३२ ॥
नान्यद्भिक्षितमादद्यादापन्नो द्रविणादिकम् । अनिन्यामन्त्रितः श्राद्धे पित्र्येऽद्याद्गुरु-
चोदितः ॥ ३३ ॥ एकान्नमैव विरोधेन व्रतानां प्रथमाश्रमी । भुक्त्वा गुरुमुपासीत
कृत्वा संधुक्षणादिकम् ॥ ३४ ॥ समिधोऽग्नावादधीत ततः परिचरेद्गुरुम् ।
शयीत गुर्वनुज्ञातः प्रवृद्धः प्रथमं गुरोः ॥ ३५ ॥ एवमैव नवहमभ्यासी ब्रह्मचारी
व्रतं चरेत् । हितोपवादः मियवाकसम्पग्गुर्वर्गसाधकः ॥ ३६ ॥

१ क. ट. "कैमिह्यं मा" । २ रा. ग. "जातिस्तु व्रतोपनयनमर्हति । त" । ३ रा. ग. "को वाऽन्यदो" ।
४ ग. "माहिन" । ५ क. तट्ट" । ६ रा. ग. "यन्न स" । ७ रा. ग. नापक्षिप्तोऽपि भाषेत न प्र" ।
८ क. "द्वेषमय पशुनं हिंसनं चार्क" । ९ रा. ग. परिवा" । १० ग. व्रतिपृ" । ११ रा. ग. आऽऽमिता" ।
१२ क. ट. नान्य भिक्षुमादायमापन्नं प्र" । १३ रा. ग. "मन्यनिरोधे प्र" । १४ क. क. संयुक्त" ।
१५ क. ग. प्रहृष्य प्र" । १६ क. "मन्यामो प्र" ।

नित्यमाराधयेदेनमा समाप्तेः श्रुतिग्रहात् । अनेन विधिनाऽधीतो वेदमन्त्रो द्विजं नयेत्
 ॥ ३७ ॥ शपानुग्रहसामर्थ्यमृषीणां च तलोकताम् । पयोर्मृताभ्या मधुभिः साज्यैः
 श्रीणन्ति देवताः ॥ ३८ ॥ तस्मादहरहर्देवनध्यायमृते पठेत् । यदङ्गं तदनध्याये
 गुरोर्वचनमाचरेत् ॥ ३९ ॥ व्यतिक्रमादसंपूर्णमनहंकृतिना च यत् । परत्रेह च
 तद्भक्ष्य अनधीतमपि द्विजम् ॥ ४० ॥ यस्तृपनयनादेतदा मृत्योर्व्रतमाचरेत् । न
 नैष्ठिको ब्रह्मचारी ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ४१ ॥ गुरुवेऽपि वसेज्यायो(ग्यो) द्विजः
 षोडशवार्षिकः । केशान्तकर्मणो विप्रात्(रत्)द्वयतन्यप्यनघ्नता ॥ ४२ ॥ समाप्य
 वेदान्वेदी वा वेदं वा सैतत् द्विजः । स्नातीत गुरुनुज्ञातः षष्ठ(द)त्तोदितदक्षिणः ॥ ४३ ॥

इति श्रीवेदव्यासस्ये [धर्मशास्त्रे] ब्रह्मचार्यधिकारो नाम

प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

एवं स्नातकर्ता प्राप्तो द्वितीयाश्रमकाङ्क्षया । प्रतीक्षेत विवाहार्थमनिन्यान्वयसंभ्रमम्
 ॥ १ ॥ अरोगादुष्टवंशोत्थामशुल्कादान्दूषिताम् । सवर्णमसमानार्थममातृपितृगोत्र-
 ञाम् ॥ २ ॥ अनर्थदत्तवागात्तां शुभलक्षणसंयुताम् । धृताधोवसनां गौरां बिम्ब्यां-
 तदक्षपूरुषाम् ॥ ३ ॥ ख्यातनाम्नः पुत्रवतः सदाचारवतः सतः । दातुमिच्छोद्दि-
 त्तं माप्य धर्मेण चोद्वेहेत् ॥ ४ ॥ ब्राह्मोद्धारविधानेन तदभावेऽपरो विधिः । दात-
 व्येषा संदक्षाय वयोविधान्वयादिभिः ॥ ५ ॥ पितृवत्पितृभ्रातृषु पितृव्यज्ञानिमातृषु
 पूर्वाभावे परो दद्यात्सर्वाभावे स्वयं भजेत् ॥ ६ ॥ यादं सा दातृवैकल्याद्भजः परवे-
 त्कुमारिका । भ्रूणहत्याथ यादत्यः पतितः स्यात्तदप्रदः ॥ ७ ॥ तुभ्यं दास्याम्यह-
 मिति ग्रहीष्यामीति यस्तयोः । कृत्वा समसमन्योन्यं भजते न स दण्डभाक् ॥ ८ ॥
 त्यजन्नदुष्टं दण्डयः स्याद्दूषयंश्चाप्यदूषिताम् । न तावत्त दुष्टं दुष्टं च स्वार्षिक्यो
 भेदयंश्च तत् ॥ ९ ॥ ऊढाया हि सदन्येयमन्यां वा काममुद्वेह । तस्यामुन्वादिनः

* एतदर्थं न स न पुत्रवयो ।

१ क. ह. 'मतेष्टुमेदेनि' । २ क. ह. 'दूषिताम्' । ३ क. म. 'पितृवेदो' । ४ क. 'न' ।
 उपपन्नान्तो यस्तु द्विजः परमि' । ५ क. म. 'दातृवैकल्याद्विज्ञानं' । ६ क. न. 'दण्ड' । ७ क. ह.
 'इतिपतितः' । ८ क. म. 'मतेष्टुमेदेनि' । ९ क. ह. 'न' । १० क. ह. 'मतेष्टुमेदेनि' ।
 ११ क. ह. 'दण्डयः' । १२ क. म. 'द्वि' । १३ क. ह. 'दण्डयः' । १४ क. ह. 'दण्डयः' । १५ क. ह.
 'न' । १६ क. ह. 'दण्डयः' । १७ क. ह. 'दण्डयः' । १८ क. ह. 'दण्डयः' । १९ क. ह. 'दण्डयः' ।

पूजो न स्ववर्णात्प्रहीयते ॥ १० ॥ उद्वेगश्चिगां निमो वैद्य्यां न क्षयिगोऽपि नाङ्गः ।
 न तु शूद्रां द्विजः कश्चिन्नाथः पूर्वनर्णजात् ॥ ११ ॥ नानानर्णागु भायोगु सवर्ण
 सहचारिणी । धर्मं धर्मेण धर्मिष्ठा ज्येष्ठता तु मजातिषु ॥ १२ ॥ पात्रिगोऽयं द्विजः
 पूर्वमेकदेहः स्वयंभुवा । पतयोऽर्धेन चार्धेन पत्न्योऽभूनाभिनि श्रुतिः ॥ १३ ॥ यावत्
 विन्दते जायां तावदर्धो भवेत्पुमान् । ना । प्रजायते गर्भे प्रजायेत्यपि श्रुतिः ॥ १४ ॥
 शुर्व्येषा भूस्त्रिवर्गस्य बोटुं नान्येन शक्यते । यतस्ततोऽन्यहं भूत्वा भवामा विभूष-
 सया ॥ १५ ॥ कृतदारोऽधिपत्नीभ्या कृतवेष्मा गृहं नसेत् । स्वकृतं विद्यामासाद्य यौना-
 मीम हापयेत् ॥ १६ ॥ स्मार्त वेवादिभे बह्वी श्रोतं यैतानिकाभिषु । कर्म कुर्यान्पतिद्विजं
 विधिर्वैतपतिर्वच च ॥ १७ ॥ सम्यग्यमार्थकामेषु दंपतिभ्यामर्हनिशम् । एकचित्त-
 तया भाग्यं समानव्रतधृतया ॥ १८ ॥ न पृथग्विद्यते स्त्रीणा त्रिवर्गविधिसावनम् ।
 भानतो क्षतिदेशाद्वा इति शास्त्रविधिः परः ॥ १९ ॥ पत्युः पूर्वं समुत्थाय देहशुद्धिं
 विधाय च । उत्थाप्य शयनाद्यानि कृत्वा वेष्टमविशोवनम् ॥ २० ॥ मार्जनैर्लेपनं
 प्राप्य सांमिशालं स्वमङ्गलम् । शोधयेदधिकार्याणि स्निग्धान्युष्णेन वारिणी ॥ २१ ॥
 मोक्षण्यै (णै)रिति तान्येव यथास्थानं प्रकल्पयेत् । द्वंद्वपात्राणि सर्वाणि न कदाचि-
 द्वियोजयेत् ॥ २२ ॥ शोधयित्वा तु पात्राणि पूरयित्वाऽनुधारयेत् । महानसस्य
 पात्राणि बहिः प्रक्षाल्य सर्वशः ॥ २३ ॥ मृद्धिश्च शोधयेच्चूर्छीं तत्रार्धं
 सेन्धनं न्यसेत् । स्मृत्वा नियोगपात्राणि रसान्नद्रविणानि च ॥ २४ ॥ कृतपूर्वाह-
 कौयोऽयं स्वगुरावभिवादयेत् । ताभ्या मर्तृपितृभ्यां वा भ्रातृमातुलवान्धवैः ॥ २५ ॥
 बस्त्रालंकाररत्नानि प्रदत्तान्येव धारयेत् । मनोवाक्कर्मभिः शुद्धा पतिदेशानुवर्तिनी
 ॥ २६ ॥ छायेवानुगता स्वच्छा सखीव हितकर्मसु । दासीवाऽऽदिष्टकार्येषु भार्या
 भर्तुः सदा भवेत् ॥ २७ ॥

- १ ख. ग. घ. न स व । २ ख. ग. 'यो विशाम् । ३ ख. ग. 'धमः पु' । ४ ख. धर्माधर्मेषु धर्मि' ।
 ग. धर्म्या धर्मेषु धर्मि' । ५ ख. ग. ज्येष्ठा तस्य स्वजा' । ६ क. ड. पतिरर्धेन चा' । ७ क. ड. 'ल्योवा-
 दिति । घ. 'ल्योवाभूदि' । ८ ख. ग. गुर्वी सा भू' । ९ ख. ग. 'त्वा स्ववशो विभूयाच्च ताम् । कु' ।
 १० घ. सर्वासा । ११ क. घ. 'तामीम तु हा' । १२ ख. 'वत्प्रीतिपूर्वत । स' । ग. 'वत्प्रीतिपूर्वक' । स' ।
 १३ ख. ग. 'तवृत्तितः । न । १४ क. 'म् । भवेद्भर्तुरनादेशात्तदेवयस्किनयदि । प' । १५ क. 'वि बन्धन'
 १६ क. क. 'मिलंगवसागणम् । १७ क. 'णा । प्रोक्षणवितान्ये' । १८ क. ड. शोधयित्वा । १९ ख. 'ग'
 'त्वा तु धा' । घ. 'त्वाऽपिधापये' । २० ख. ग. 'मि विन्यसेत्ततः । स्मृ' । २१ ख. ग. 'रसाध्व इ' ।
 २२ क. ग. 'कार्याणि स्वगुरुनभि' । २३ क. ड. भर्ताऽपि' ।

ततोऽप्रसाधनं कृत्वा *पतये विनिवेश्य सा । वैश्वदेवोद्धृतैर्भोजनीयांश्च भोजयेत्
 ॥ २८ ॥ पतिं चैतदनुज्ञाता शिष्टमन्वाद्यमात्मना । भुक्त्वा नयेदहःशेषमप्यव्ययवि-
 चिन्तया ॥ २९ ॥ पुनः सायं पुनः प्रातर्गृहशुद्धिं विधाय च । कृतान्नसाधना
 साध्वी सुभृशं भोजयेत्पतिम् ॥ ३० ॥ नातिर्तृप्ता स्वयं भुक्त्वा गृहनीतिं विधाय
 सा । आस्तीर्य साधुशयनं ततः परिचरेत्पतिम् ॥ ३१ ॥ सुप्तेऽपतौ तदभ्याशे स्वपे-
 चद्रतमानसा । अनम्रा चाप्रमत्ता च निष्कामा च जितेन्द्रिया ॥ ३२ ॥ नोच्चैर्वदेन्न
 परुषं न वहर्न्पतिमप्रियम् । न केनचिद्विवदेच्च अपलापविलापिनी ॥ ३३ ॥ न चाति-
 व्ययशीला स्यान्न धर्मार्थविरोधिनी । प्रमादोन्मादरोपेर्ष्यावश्चनं चातिमानिताम् ॥ ३४ ॥
 पैशुन्यहिंसाविद्वेषमहाहंकारधूर्तता । नास्तिक्यसाहसस्तेयदम्भान्साध्वी विवर्जयेत्
 ॥ ३५ ॥ एवं परिचरन्ती सा पतिं परमदैवतम् । यैश्वस्यमिह यात्येवं परत्र च
 सलोकताम् ॥ ३६ ॥ योपितो नित्यकर्मोक्तं नैमित्तिकमथोच्यते । रजसो दर्शनाहो-
 पात्सर्वमेव परित्यजेत् ॥ ३७ ॥ सर्वैरलक्षिता शीघ्रं लज्जिताऽन्तर्गृहे वसेत् । एका-
 म्वरौ कृशा दीना स्नानालंकारवर्जिता ॥ ३८ ॥ मौनिन्यधोमुखी क्षुष्पाणिपद्भि-
 रचञ्चला । अश्रीयात्केवलं भक्तं नक्तं मृन्मयभाजने ॥ ३९ ॥ स्वपेद्भूमावप्रमत्ता
 क्ष(क्षि)पेदेवमदस्त्रयम् । स्तार्यीत सा त्रिरात्रान्ते सचैलमुदिते रवौ ॥ ४० ॥ विलोक्य
 भर्तृवदनं हृद्धा भवति धर्मतः । कृतशौचा पुनः कर्म पूर्ववच्च समाचरेत् ॥ ४१ ॥ रजो-
 दर्शनंतः कात्स्न्याद्वात्रयः षोडशर्तवः । ततः पुंवीजमाक्रिष्टं शुद्धे क्षेत्रे प्ररोहति ॥ ४२ ॥
 चैतस्त्रिंशोऽदिमा रात्रीः पूर्ववच्च विवर्जयेत् । गच्छेद्युर्गर्भस्वयं मुक्त्वा पौष्णपित्र्यक्ष-
 राक्षसार्न ॥ ४३ ॥ मच्छादितादित्यपथे पुमान्गच्छेत्स्वयोरपिति । क्षामाऽलंकृदवामोति
 पुत्रं पूजितलक्षणम् ॥ ४४ ॥ ऋतुर्षौलाभिगाम्येवं ब्रह्मचार्येव धर्मतः । गच्छन्नपि
 यथाकामं न दुष्टः स्यादनन्यंहृत् ॥ ४५ ॥ भ्रूणहत्यामवामोति ऋतौ भार्यापराङ्मुखः ।
 सा त्ववाप्यान्यतो गर्भं त्याज्या भवति पापिनी ॥ ४६ ॥

• आर्यत्वात्तापुत्वमस्य । × आर्यं प्रयोगोऽयम् ।

१ रा न तत् । ३ रा. ग. 'देवकृते' । ३ घ 'मथापपात्म' । क. ड. 'मन्वाय' । ४ क. घ. ड.
 'मादाय व्ययवि' । ५ क. ड. सभृति । ६ रा. ग. 'तृप्ता स्व' । ७ क. ड. आस्तृत्य । ८ रा. ग. 'न्यस्यु-
 रात्रि' । ९ रा. चापि व्य' । १० क. ड. 'शनासाति' । ११ रा. ग. यदा. शमिह' । १२ क. ड. 'रत्रे-
 मास' । १३ रा. ग. रजोदर्शनतो दीपा' । १४ रा. ग. 'रात्रता दी' । १५ रा. 'नतो याः स्यू रात्र' ।
 १६ रा. ग. 'जग हि' । १७ क. ड. 'तमृषमा' । १८ रा. ग. 'मासु रात्रोपु पी' । १९ क. ड. 'न' । पुष्पा-
 दितादित्य' पु' । २० रा. ग. 'पित' । क्षा' । २१ रा. ग. कालेऽभिगम्यैष ब्राह्मचर्यं व्यवसित' । २२ रा.
 ग. 'न्यहृत्' ।

महापातकदुष्टां च पतिगर्भविनाशिनी । सद्वृत्तचारिणीं पत्नीं त्यक्त्वा पतिनि धर्मम् ॥ ४७ ॥ महापातकदुष्टोऽपि नापतीक्ष्यो भवेत्पतिः । अशुद्धे क्षयमादूरं स्थिताया मनुचिन्तया(?) ॥ ४८ ॥ व्यभिचारेण दुष्टां तां पत्नीमा दर्शनादृतोः । हतत्रिणा करणां धिक्कृतां च वसेत्पतिः ॥ ४९ ॥ पुनस्तामार्तवस्त्रातां पूर्ववद्वयवहारयेत् । धूर्ता च धर्मकामघ्नीमपुत्रां दीर्घरोगिणीम् ॥ ५० ॥ त्वग्दुष्टां व्यसनासक्तामहिताः धिवेदयेत् । अधिविन्नामपि विभुः स्त्रीणां तु समतामियात् ॥ ५१ ॥ विवर्णदीनव दना देहसंस्कारवर्जिता । पतिव्रता निराहारा शोष्यते प्रोषिते पतौ ॥ ५२ ॥ मृत भर्तारमादाय ब्राह्मणी बह्निमाविशेत् । ब्राह्मणी चेत्त्यक्तकेशा तपसा शोषयेद्भुः ॥ ५३ ॥ सर्वावस्थासु नारीणां न युक्तं स्यादरक्षणम् । तदेवानुक्रमात्कार्यं पितृभ्रातृसुतादिभिः ॥ ५४ ॥ जाताः सुरक्षिताया ये पुत्रपौत्रपौत्रकाः । ये यजन्ति पितृन्स्वर्गे मोक्षप्राप्तिमहोदयैः ॥ ५५ ॥ मृतानामग्निहोत्रेण दाहयेद्विधिपूर्वकम् । आहरेद्विलम्बेन भौर्यामाप्रव्रजेत्तदा ॥ ५६ ॥

इति श्रीवेदव्यासीये रुयधिकारो नाम

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ तृतीयोऽध्यायः)

नित्यं नैमित्तिकं कौम्यं नैमित्तिकमतः परम् । त्रिविधं कर्म वक्ष्यामि गृहस्थस्यावधार्यताम् ॥ १ ॥ यामिन्याः पश्चिमे यामे त्यक्तनिद्रो हरिं स्मरेत् । आलोक्य मङ्गलद्रव्यं कर्माऽऽवश्यकमाचरेत् ॥ २ ॥ कृतशौचोऽनिपेधेऽह्नि दन्तान्प्रक्षाल्य वारिणा । स्नात्वोपास्य द्विजः संध्यं देवादींश्चैव तर्पयेत् ॥ ३ ॥ + जुहोत्यनुदिते भानावित्येक उदिते रवौ । जपेदादित्यदेवत्यान्मन्त्रान्मन्त्रनियोगवित् ॥ ४ ॥

+ इत आरभ्य नियोगविदित्यन्तं न सं. ग. पुस्तकयोः ।

१ क. घ. ट. 'शाना प' । २ ख. ग. 'तीत्यस्तया पतिः' । ३ क. 'स्थिताया' । ४ ख. ग. 'दुष्टाणां पत्नीनां दर्शनादृतो' । धिक्कृतायामवाच्यायामन्यत्र वासयेत्प' । ५ ख. ग. 'सुदुष्टा' । ६ ख. ग. 'धिवासये' । ७ ख. ग. 'वर्णादी' । ८ क. ट. 'ह्यमाप्यते' । ९ ख. ग. 'जयन्ती' । १० ख. ग. 'तृभृतसु' । ११ ख. ग. 'तृन्यहोमोक्ष' । १२ क. ट. 'विवत्पति' । आ' । घ. 'धिवत्पतिम्' । १३ ख. ग. 'म' । दाहयेद' । १४ ख. ग. 'मायां चात्र व्रजेत सा' । १५ ख. ग. 'काम्यमिति कर्म प्रिया मतम्' । त्रिविधं तत्र ब' । १६ ख. ग. 'नियेव्याग्नि द' । १७ क. घ. ट. 'ध्यायेदादीध त' । १८ घ. 'त्यदव' ।

पयोदर्भस्वधाकारगोत्रनामतिलैर्भवेत् । सुदत्तं तत्पुनस्तेषामेकेनापि विना वृथा ॥२५॥
 अन्यचित्तेन यदत्तं यदत्तं विधिवर्जितम् । अनासनस्थितेनापि तज्जलं रुधिरायते
 ॥ २६ ॥ एवं संतर्पिताः कामैस्तर्पकांस्तर्पयन्ति च । ब्रह्मविष्णुशिवादित्यमित्राव-
 रुणनामभिः ॥ २७ ॥ पूजयेल्लक्षितैर्मन्त्रैर्जलमन्त्रोक्तदेवताः । उपस्थाय रैत्रेः काष्ठां
 पूजयित्वा च देवताः ॥ २८ ॥ ब्रह्माग्निस्त्वौषधीजीवविष्णुनामर्हतामभी (?) ।
 अपीं पतये च सत्कारं नमस्कारैः स्वनामाभिः ॥ २९ ॥ कृत्वा मुखं समालभ्य
 स्नानमेवं समार्जयेत् । ततः प्रविश्य भवनमावसंथ्ये हुताशने ॥ ३० ॥
 पाकर्ष्यज्ञांश्च चतुरो विदध्याद्विधिवद्विजः । अनाहितावसंथ्याग्निरादायान्नं घृतप्लुतम्
 ॥ ३१ ॥ शाकलेन विधानेन जुहुयाल्लौकिकेऽनले । व्यस्ताभिर्व्याहृतीभिस्तु सम-
 स्ताभिस्ततः परम् ॥३२॥ पद्भिर्देवकृतस्येति मन्त्रवद्विर्यथाक्रमम् । प्राजापत्यं स्वि-
 ष्टकृतं हुत्वैवं द्वादशाऽऽहुतीः ॥३३॥ ओंकारपूर्वः स्वाहान्तस्त्यागः स्विष्टविधानतः ।
 शुवि दर्भान्समास्तीर्य वालिकर्म समारभेत् ॥ ३४ ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्य इति सर्वेभ्यो
 भूतेभ्य एव च । भूतानां पतये चेति नमस्कारेण शास्त्रवित् ॥ ३५ ॥ दद्याद्ब्रालित्रयं
 चाग्ने पितृभ्यश्च स्वधा नमः । पात्रनिर्णेजनं वारि वायव्यां दिशि निक्षिपेत् ॥ ३६ ॥
 उद्धृत्य षोडशश्रासमात्रमन्नं घृतोक्षितम् । इदमन्नं मनुष्येभ्यो हन्तेत्युक्त्वा समुत्स-
 रेत् ॥३७॥ गोत्रनामस्वधाकारैः पितृभ्यश्चापि शक्तितः । पद्भ्योऽन्नमन्वहं दद्यात्पि-
 विधानतः ॥ ३८ ॥ वेदादीनां पठेत्किञ्चिदल्पं ब्रह्ममखाप्तये । ततोऽन्यदन्नमा-
 ५ निर्गत्य भवनाद्बहिः ॥ ३९ ॥ काकेभ्यः श्वपचेभ्यश्च प्रक्षिपेद्वात्समेव च ।
 २५ गृहहारिं स्थितो यावन्मुहूर्तकम् ॥ ४० ॥ अर्धमत्तोऽतिथिं लिप्सु भवशुद्धिः
 । आगतं दूरतः श्रान्तं भोक्तुकाममर्कचनम् ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा संमुखमभ्येत्य
 श्रद्धयाऽर्चनैः । पादधावनसैन्मानाभ्यञ्जनादिभिरर्चितः ॥४२॥ त्रिदिवप्रापणे
 यज्ञस्याभ्यधिकोऽतिथिः । कालागतोऽतिथिर्दृष्टवेदपारो गृहागतः ॥४३॥ द्वावेतौ
 स्वर्गं नयतोऽधस्त्वपूजितौ । विवाहस्नातकक्षमाभृदाचार्यसुहृद्वत्विजः ॥ ४४ ॥

१ क. घ. ड. "नाकाशस्थि" । २ क. ड. "पर्ण तर्प" । ३ क. घ. ड. रवि. का° । ४ क. घ.
 ड. "यित्वा स दे" । ५ ख. "क्षार्माद्वीप" । ६ ग. हुतां हसाम् । अ° । ७ ग. "पां यत्तेतिस्तत्कार्यं न" ।
 ८ क. घ. ड. "रैः । सना" । ९ ख. ग. माचरेत् । १० क. ड. "सथ्यहु" । ११ घ. "यद्याश्च चत्वारो ।
 १२ क. ड. "गः शिष्ट" । १३ ख. ग. "माचरेत् । १४ घ. सर्वभू" । १५ ख. ग. "गि नि.क्षि" ।
 १६ ख. ग. "पविश्य । १७ ख. ग. "रि तिष्ठेयाव" । १८ ख. ग. "प्रमुक्तोऽति" । १९ ख. ग. "तीक्ष्णकः ।
 आ° । २० क. ख. ग. शान्तं । २१ ख. ग. "त्य प्रथयाऽ" । २२ घ. "र्वयेत् । पा° । २३ ख. ग. "नसं-
 माना" । २४ ख. ग. "दिवं प्रापयेत्सद्यो य" ।

अध्या भवन्ति धर्मेण प्रतिवर्षं गृहागताः । गृहागताय सत्कृत्य श्रोत्रियाय यथा-
 विधि ॥ ४५ ॥ भक्त्योपकल्पयेदेकं महाभागं विसर्जयेत् । विसर्जयेदनुव्रज्य सुतृप्त-
 श्रोत्रियातिथीन् ॥ ४६ ॥ मित्रमातुलसंवन्धिवान्धवान्संमयागतान् । भोजयेद्बृहिणो
 भिक्षां सत्कृतां भिक्षुकोऽर्हति ॥ ४७ ॥ स्वाद्वन्नमश्नन्नस्वादु ददद्ब्रह्मच्छत्यधोगतिम् ।
 गर्भिण्यातुरभृत्येषु बालवृद्धातुरादिषु ॥ ४८ ॥ बुभुक्षितेषु भुञ्जानो गृहस्थोऽश्नाति
 कित्विषम् । नाद्यादगृह्येन्न पाकात्त्रं कदाचिदानिमन्त्रितः ॥ ४९ ॥ निमन्त्रितोऽपि
 निन्देन प्रत्याख्यानं द्विजोऽर्हति ॥ ५० ॥ क्षुद्राभिश्चस्तवाधुष्यवाग्दुष्टकूरतस्कराः ।
 क्रुद्धापविद्धवद्धोग्रवधवन्धनजीविनः । शैलपशौण्डिकानद्धोन्मत्तव्रात्यव्रतच्युताः ॥ ५१ ॥
 नयनास्तिकनिर्लेज्जपिशुनव्यसनान्विताः । कदर्थस्त्रीजितानार्थपरवादकृता नराः
 ॥ ५२ ॥ अमित्राकीर्तिमन्तोऽपि राजदेर्वलकोद्धताः । शयनासनसंसर्गकृतकर्मादिदूषिताः
 ॥ ५३ ॥ अथदधानाः पतिता भ्रष्टाचारादयश्च ये । अभोज्यान्नाः स्युरन्नादो यस्य
 यः स्यात्स तत्समः ॥ ५४ ॥ नापितान्वयमित्रार्थसीरिणो दासगोपकाः । शूद्राणा-
 मर्थ्यमीपां तु भुक्त्वाऽन्नं नैव दुप्यति ॥ ५५ ॥ धर्मेणान्योन्यभोज्यान्ना द्विजास्तु
 विदितान्वयाः । स्वर्ष्ट्योपार्जितं मेध्यमकेशकुमिमक्षिकम् ॥ ५६ ॥ अश्वलीढमगो-
 घ्रातमस्पृष्टं शूद्रवायसैः । अनुच्छिष्टमर्सेष्टुष्टमर्षुपितमेव च ॥ ५७ ॥ अम्लानवाष्प-
 मन्नाद्यमद्यान्नित्यं सुसंस्कृतम् । कृसरापूपसंयावपायसं शप्कुलीति च ॥ ५८ ॥
 नाश्रीयाद्वाह्यणो मांसमनियुक्तः कथंचन । क्रतौ श्राद्धे नियुक्तो वा
 अनश्रन्पतति द्विजः ॥ ५९ ॥ मृगयोपार्जितं मांसमभ्यर्च्य पितृदेवताः । क्षत्रियो
 द्वादशेनं तत्क्रीत्वा वैश्योऽपि धर्मतः ॥ ६० ॥ द्विजो जग्ध्वा वृथा मांसं हत्वाऽप्य-
 विधिना पशून् । निरयेष्वक्षयं वासमाप्नोत्याचन्द्रतारकम् ॥ ६१ ॥ सर्वान्कामान्समा-
 साद्य फलमभ्वमखरूप च । मुनिसाम्यमवाप्नोति गृहस्थोऽपि द्विजोत्तमः ॥ ६२ ॥

१ ख. ग. "न्तमुपाग" । २ क. "इगृह्येन पाकायं क" । ३ ख. निन्देन । ४ घ "न्येत प्र" ।
 ५ घ. "ताभार्यानार्याकार्यक्रुदातुरा । ६ क परादादकृतादराः । ७ ख. ग. अनीरा की" ।
 ८ ख. ग. "यस्वहारका । श" । ९ ख. ग. घ. "गैवृत" । १० क ह "ज्यासा इमेऽपा" । ११ क. ह
 "प्यन्यस्य भोज्यमानो न मुच्यते । थ" । घ. "प्यन्यस्य भोज्यमानो न मुच्यते । थ" ।
 १२ ख. ग. "वृत्तोपार्जितं मेध्यमोकरस्थममाक्षि" । १३ ख. ग. "संष्ट" । १४ ख. ग. "नपाह-
 मपायमार्यं नित्यं ।

द्विजभोज्यानि गव्यानि माहिषाणि पयांसि च । निर्दशासंधिसंवन्धिवत्सवन्तीपयांसि
च ॥ ६३ ॥ *अलावुशिशुकवकच्छत्राकलशुनानि च । पलाण्डुश्वेतवृन्ताकरक्तमूल-
कैमेव च ॥ ६४ ॥ गृञ्जनारुणवृक्षासृग्जन्तुगर्भफलानि च । अकालकुसुमादीनि
द्विजो जग्ध्वैन्दवं चरेत् ॥ ६५ ॥ वाग्दूषितमविज्ञातमन्यपीडितकार्यपि । भूतेभ्योऽ-
न्नमदत्त्वा च तदन्नं गृहिणो दहेत् ॥ ६६ ॥ हैमराजतकांस्येषु पात्रेष्वद्यात्सदा गृही ।
तदभावे साधुर्गन्धे मेध्यदुमलतासु च ॥ ६७ ॥ पलाशपद्मपत्रेषु गृहस्थो भोक्तुमर्हति ।
ब्रह्मचारी यतिश्चैव श्रेयोरर्थं भोक्तुमर्हतः ॥ ६८ ॥ अभ्युक्ष्यान्नं नमस्कारैर्भुवि दद्या-
द्दालित्रयम् । भूपतये भुवनपतये भूतानां पतये तथा ॥ ६९ ॥ अपः प्राश्य ततः
पश्चात्पञ्च पाणाहुतीः क्रमात् । स्वाहाकारेण जुहुयाच्छेषमद्याद्यथासुखम् ॥ ७० ॥
अनन्यचित्तो भुञ्जीत वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन् । आ तृप्तेरन्नमश्नीर्यादशून्यं पात्रमु-
त्सृजेत् ॥ ७१ ॥ उच्छिष्टमन्नमुद्धृत्य ग्रासमेकं भुवि क्षिपेत् । आचान्तः साधुसङ्केत-
सद्विद्यापठनेन च ॥ ७२ ॥ पुरावृत्तकथाभिश्च शेषाहमतिवाहयेत् । सायं संध्या-
मुपासीत हुत्वाऽग्निं भूत्यैसंयुतः ॥ ७३ ॥ आपोशा(श)नक्रियापूर्वमश्नीयादन्वहं
द्विजः । सायमप्यतिथिः पूज्यो होमकालागतो द्विजः ॥ ७४ ॥ श्रद्धया शक्तितो
नित्यं श्रेयो हन्यादपूजितः । नातितृप्त उपस्पृश्य प्रक्षाल्य चरणौ शुचिः ॥ ७५ ॥
अमृत्यगुत्तरशिराः शयीत शयने शुभे । शक्तिमानुचिते काले स्नानं संध्यां न हाप-
॥ ७६ ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते त्वनिद्रश्चिन्तयेद्धितमात्मनः । शक्तिमान्मतिमान्नित्यं
मेतत्समाचरेत् ॥ ७७ ॥

इति श्रीवेदव्यासीये[धर्मशास्त्रे] गृहस्थाद्विको नाम

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ चतुर्थोऽध्यायः)

१. तं शास्त्रं धर्ममारसमुच्चयम् । आश्रमे यानि पुण्यानि मोक्षधर्माश्रयाणि च

- एतदर्थं न ख. ग. पुस्तकयोः । = एष तृतीयाध्यायो यः पुस्तके न विद्यते । अस्यैवाध्यायस्य
पुस्तकविरचिते संज्ञा च. छ. न. संज्ञकेषु पुस्तकेष्वपलभ्यते । छ. पुस्तक एतदर्थस्थाने पाठान्तरं
१. १. तृतीया- वेदव्यास उवाच-व्यासवृत्तं धर्मशास्त्रं धर्ममारसमुच्चयम्" इति ।

१ क. घ. ट. "वन्ति तन्मन्त्रि च । २ क. "विरुद्धः । गृ । घ. "विरुद्धः । गृ । ट. "विरुद्धः ।
गृ । ३ घ. "विरुद्धः । ४ ग. "गन्धर्वप्रभु" । ५ क. ट. "योग्यं भो" । ग. ग. "योग्यं यद्रोग्यमर्हति ।
अ" । ६ क. घ. ट. "मुद्राप्रभ" । ७ घ. "न" । ग. "निर्या" । ख. ८ क. ट. "निर्या" । अ" । ९ क.
घ. ट. "चिन्तयेत्" । १० ख. ग. "दशरथ" । ११ क. घ. ट. "पठितेन" । १२ क. ग. ग. घ.
च. "हृत्" । १३ क. घ. ट. "हृत्" । १४ क. घ. ट. "त" । अयो" । १५ ग. ग. "तांति-
हृत्" । १६ क. ग. घ. ट. "त" । अयो" । १७ क. ग. "त" । अयो" । १८ ग. ग. "त" । अयो" ।

॥ १ ॥ गृहाश्रमात्परो धर्मो नास्ति नास्ति पुनः पुनः । सर्वतीर्थफलं तस्य यथोक्तं यस्तु
पालयेत् ॥ २ ॥ गुरुभक्तो भृत्यपोषी दयावाननसूयकः । नित्यजार्पी च होषी च
सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥ ३ ॥ स्वदर्शे यस्य संतोषः परदारनिर्वर्तनम् । अपवादं न
कुर्वीत तस्य तीर्थफलं गृहे ॥ ४ ॥ परदारान्परद्रव्यं हरते यो दिने दिने । सर्वतीर्था-
भिषेकेण तस्य पापं न नश्यति ॥ ५ ॥ गृहेषु सर्वनीयेषु सर्वतीर्थफलं ततः । अग्न-
दस्य त्रयो भागाः कर्ता भोगेन लिप्यते ॥ ६ ॥ प्रतिश्रयं पादशीचं ब्राह्मणानां च
तर्पणम् । न पापं संस्पृशेत्तस्य बलिं भिक्षां ददाति यः ॥ ७ ॥ पादोदकं पादघृतं
दीपमन्नं प्रतिश्रयम् । यो ददाति ब्राह्मणेभ्यो नोपसर्पति तं यमः ॥ ८ ॥ द्विपादो-
दकाकिन्ना यावत्तिष्ठति मेदिनी । तावत्पुष्करपात्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥ ९ ॥ यत्फलं
कपिलादाने कार्त्तिक्यां ज्येष्ठपुष्करे । तत्फलं पाण्डवश्रेष्ठविभ्राणां पादशोधने ॥ १० ॥
स्वागतेनाग्रयः प्रीता आसनेन शतक्रतुः । पितरः पादशीचेन अन्नाग्नेन प्रजापतिः
॥ ११ ॥ मातापित्रोः परं तीर्थं गङ्गा गावो विशेषतः । ब्राह्मणात्परमं तीर्थं न भूतं
न भविष्यति ॥ १२ ॥ इन्द्रियाणि र्वशीकृत्य यत्र यत्र वसेन्नरः । तत्र तत्र हरिश्च
नैमिषं पुष्कराणि च ॥ १३ ॥ गङ्गाद्वारं च केदारं संनिरर्त्या तथैव च (१) ।
एतानि सर्वतीर्थानि कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ १४ ॥ वर्णानामाश्रमाणां च पातुर्ब-
र्णस्य पार्थिव । दानधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा व्यासेन भाषितम् ॥ १५ ॥ परदारोऽपि
विशिष्टेभ्यो यद्याश्नांसि दिने दिने । तैस्ते विषमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षसि ॥ १६ ॥
यद्ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् । अन्ये मृतस्य क्रीरन्ति दारैरपि धनैरपि
॥ १७ ॥ किं धनेन करिष्यन्ति देहिनो मत्स्वरायुषः । यदूर्ध्वपितृविरर्त्तन्ति तत्तत्त-
रमशाश्वतम् ॥ १८ ॥ अशाश्वतानि गात्राणि विभवो नैव शाश्वतः । निम्नं न नि-
हितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥ १९ ॥ यदि नाम न धर्माप न कामाप न क्षमिरे ।
यत्परित्यज्य गन्तव्यं तद्धनं किं दीयते ॥ २० ॥ जीवन्ति जीविने दस्य विष्ण-

१ अ. 'आश्रमाणां' । २ अ. 'आश्रमाणां' । ३ अ. 'कदापि रक्षसि' । ४ अ. 'तत्तत्त-
रमशाश्वतम्' । ५ अ. 'देव' । ६ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । ७ अ. 'तत्तत्त-
रमशाश्वतम्' । ८ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । ९ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । १० अ. 'तत्तत्त-
रमशाश्वतम्' । ११ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । १२ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । १३ अ. 'तत्तत्त-
रमशाश्वतम्' । १४ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । १५ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । १६ अ. 'तत्तत्त-
रमशाश्वतम्' । १७ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । १८ अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' । १९ अ. 'तत्तत्त-
रमशाश्वतम्' । २० अ. 'तत्तत्त-रमशाश्वतम्' ।

मित्राणि बान्धवाः । जीविनं सफलं तस्य आन्मार्गे को न जीवति ॥ २१ ॥
 * क्रिमयः किं न जीवन्ति भक्षयन्ति परस्परम् । परलोकाविरोधेन यो जीवति स
 जीवति ॥ २२ ॥ पशवोऽपि हि जीवन्ति केवलान्मोदन्धराः । किं कायेन सुषुप्तेन
 बलिना चिरजीविना ॥ २३ ॥ ग्रासादर्थमपि ग्रागमधिभ्यः किं न दीयते । इन्द्रा-
 नुरुपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥ २४ ॥ अदाता पुत्र्यभ्यामी धनं संत्यज्य
 गच्छति । दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽयर्थं न मुञ्चति ॥ २५ ॥ प्राणनाशस्तु कर्मव्यो-
 यः कृतार्थो न सो(र्थः स नो) मृतः । अकृतार्थस्तु यो मृत्युं प्राप्तः खरसमो हि
 सः ॥ २६ ॥ अनाहूतेषु यदत्तं यच्च दत्तमयाचितम् । भविष्यति युगस्यान्तस्तस्यान्तो
 न भविष्यति ॥ २७ ॥ मृतवत्सा यथा गीर्धं तृष्णालोभेन दुहति । परस्परस्य दानानि
 लोकयात्रा न धर्मवत् ॥ २८ ॥ अदृष्टे चाश्रुते दानं भोक्ता चैव न हृदयते । पुनरा-
 गमनं नास्ति तत्र दानमनन्तकम् ॥ २९ ॥ मातापितृषु यदत्तं भ्रातृषु श्वशुरेषु च ।
 जायापर्येषु यो दद्यात्सोऽनन्तः स्वर्गसंक्रमः ॥ ३० ॥ पितुः शतगुणं दानं सहस्रं
 प्रातुरुच्यते । भगिन्यां शतसाहस्रं सोदरे दत्तमक्षयम् ॥ ३१ ॥ + इन्दुभयः पिता
 ज्ञेयो माता चैव दिनक्षयः । संक्रान्तिर्भगिनी चैव व्यतीपातः सहोदरः ॥ ३२ ॥
 अहन्यहनि दातव्यं ब्राह्मणेभ्यो युधिष्ठिर । आगमिष्यति यत्पात्रं तत्पात्रं तारापि-
 ष्यति ॥ ३३ ॥ किञ्चिद्वेदमयं पात्रं किञ्चित्पात्रं तपोमयम् । पात्राणामुत्तमं पात्रं
 शुद्धान्नं यस्य नोदरे ॥ ३४ ॥ यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि गुणान्वितः । गुणा-
 न्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥ ३५ ॥ देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन
 च । कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति
 विभेदेद्विवर्जिते । ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि हूयते ॥ ३७ ॥ संनिवृष्ट-
 मधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् । भोजने चैव दाने च हन्यान्निपुरुषं कुलम्
 ॥ ३८ ॥ यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः । यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते
 नामधारकाः ॥ ३९ ॥ ग्रामस्थानं यथा शून्यं यथा कूपश्च निर्जलः । यश्च विप्रोऽ-
 नधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः ॥ ४० ॥

* एतत्पर्यं न विद्यते ख. ग. पुस्तकयोः । + एतद्वचनं च पुस्तकेतत्पुस्तकेषु नास्ति ।

१ छ. जीवितो यस्य जीवन्ति वि° । २ क ट °रयोका° । ३ ख. ग. °विन° । ४ ख. मृत्यु°
 मातः । ५ ख. ग. °श्च कृष्णालोभेन दुहते । ६ ख. ग. °मृतः । ७ ख. ग. °मृतः । ८ ख. ग. °मृतः । ९ ख. ग. °मृतः । १० ख. ग. °मृतः । ११ ख. ग. °मृतः । १२ ख. ग. °मृतः । १३ ख. ग. °मृतः । १४ ख. ग. °मृतः । १५ ख. ग. °मृतः । १६ ख. ग. °मृतः । १७ ख. ग. °मृतः । १८ ख. ग. °मृतः । १९ ख. ग. °मृतः । २० ख. ग. °मृतः । २१ ख. ग. °मृतः । २२ ख. ग. °मृतः । २३ ख. ग. °मृतः । २४ ख. ग. °मृतः । २५ ख. ग. °मृतः । २६ ख. ग. °मृतः । २७ ख. ग. °मृतः । २८ ख. ग. °मृतः । २९ ख. ग. °मृतः । ३० ख. ग. °मृतः । ३१ ख. ग. °मृतः । ३२ ख. ग. °मृतः । ३३ ख. ग. °मृतः । ३४ ख. ग. °मृतः । ३५ ख. ग. °मृतः । ३६ ख. ग. °मृतः । ३७ ख. ग. °मृतः । ३८ ख. ग. °मृतः । ३९ ख. ग. °मृतः । ४० ख. ग. °मृतः ।

ब्राह्मणेषु च यद्वत् यच्च वैश्वानरे हुतम् । तद्धनं धनमाख्यातं धनं शेषं निरर्थकम् ॥ ४१ ॥
 सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे । सहस्रगुणमाचार्ये अनन्तं वेदपारगे * ॥ ४२ ॥
 ब्रह्मबीजसमुत्पन्नो मन्त्रसंस्कारवर्जितः । जातिमात्रोपजीवी च स भवेद्ब्राह्मणः समः
 ॥ ४३ ॥ गर्भाधानादिभिर्मन्त्रैर्वेदोपनयनेन च । नाध्यापयति नार्थीते स भवेद्ब्राह्मण-
 ब्रुवः ॥ ४४ ॥ अग्निहोत्री तपस्वी च वेदमध्यापयेच्च यः । सकल्पं सरहस्यं च
 तमाचार्यं प्रचक्षते ॥ ४५ ॥ इष्टिभिः पशुबन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च । अग्निष्टोमादि-
 भिर्यज्ञैर्हेन चेष्टं सयिष्टवान् ॥ ४६ ॥ मीमांसते च यो वेदान्पङ्क्तिभिरङ्गैः सविस्तरैः ।
 इतिहासपुराणानि स भवेद्देवपारगः ॥ ४७ ॥ ब्राह्मणो येन जायेत नान्यो वर्णः
 कथंचन । ईदृशं रथमौस्थाय कोऽन्यस्तं त्यक्तुमुत्सहेत् ॥ ४८ ॥ ब्राह्मणः स भवे-
 च्चैव देवानामपि दैवतम् । प्रत्यक्षं चैव लोकस्य ब्रह्मतजो हि कारणम् ॥ ४९ ॥
 ब्राह्मणस्य मुखं क्षेत्रं निरूपरमकण्टकम् । वापयेत्तत्र बीजानि सा कृषिः सार्वका-
 मिकी ॥ ५० ॥ + सुक्षेत्रे वापयेद्बीजं सुपात्रे दापयेद्धनम् । सुक्षेत्रे च सुपात्रे च क्षिप्तं
 नैव विनश्यति ॥ ५१ ॥ विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गृहमागते । क्रीडन्त्योपधयः सर्वा
 यास्यामः परमां गतिम् ॥ ५२ ॥ नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे विभ्रे वेदविवर्जिते । दीयमानं
 रुदत्यर्क्षं किं मया दुष्कृतं कृतम् ॥ ५३ ॥ वेदपूर्णमुखं विभं सुभुक्तपि भोजयेद्
 न च मूर्खे निराहारं पद्मात्रं चोपवासिनम् = ॥ ५४ ॥ यानि यस्य पवित्राणि कुशौ
 तिष्ठन्ति भारत । तानि तस्य नियोज्यानि न शरीराणि देहिनाम् ॥ ५५ ॥ यस्य
 देहे सदाऽश्रन्ति हव्यानि त्रिदिवौकसः । कव्यानि चैव पितरः किं भूतमधिकं
 ततः ॥ ५६ ॥ यैर्बुद्धे वेदविबुद्धे सत्कर्मनिरतः शुचिः । दातुः फलमसंख्यातं
 प्रतिजन्म तदक्षयम् ॥ ५७ ॥

* इत उत्तरमेतद्वचनमधिकं क पुस्तके—“कोदशो ब्राह्मणस्मः को वाऽर्क्षो हुव उच्यते । आचार्यः
 स कथं ज्ञेयः कथं वा वेदपारगः ” इति । + एतद्वचनं भद्रयन्तरेण छ पुस्तके—“सुक्षेत्रे वा सुपात्रे वा
 बुद्धिमान्दापयेद्धनम् । सुक्षेत्रे च सुपात्रे च दत्तं च न विनश्यति ” इति । = इत् परन्तद्वचनं क पुस्तके—
 “वठरथ तपस्वी च विद्वध इष्टीणति । द्वावेतौ द्वारि तिष्ठन्ति रावन्कस्य न रोचते ” इति ।

१ ज. तद्वत् च समाख्यातं शेषमर्क्षं नि । २ ख. ग. ‘क्षपा येन ज्वन्ति ना’ । ३ ख. ग. ‘इष्टप-
 मुपस्था’ । ४ छ ‘माह्व कोऽ’ । ५ च क. ‘म’ । प्रमाणं चैव लोकस्य ब्रह्मत्वमेव का’ । ६ क. छ ‘दे-
 हि’ । ७ ख. ग. निष्कवर’ । ८ क. ‘पि. सर्वकानिका’ । ९ ख. ग. ‘नं मया द्वि दु’ । १० ज. प्रत्यक्षम्’ ।
 ११ छ. यत्किञ्चन वे’ । ज. यत्किञ्च वे’ । १२ ख. ग. ‘विद्विष स्वर्गम्’ । १३ च ज. ‘इत्ने बलम्’ ।

यस्य शूद्रा पचेन्नित्यं शूद्रा च गृहमेधिनी । वर्जितः पितृदेवैस्तु रौरवं याति स द्विजः
॥ ७० ॥ भाण्डसंकरसंकीर्णा नानासंकरसंकराः । योनिसंकरसंकीर्णा वियोनिं
यान्ति मानवाः * ॥ ७१ ॥ पङ्क्तिभेदी वृथापाकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः ।
आदेशी वेदविक्रेता पञ्चैते ब्रह्मघातकाः + ॥ ७२ ॥

इति श्रीवेदव्यासीये [धर्मशास्त्रे] गृहस्थाश्रमप्रशंसादिवर्णनो नाम
चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(समाप्तेयं वेदव्यासस्मृतिः) ।

=====

* इत परं वचनद्वयमधिकं ज. पुस्तके—“ अनभ्यासेन वेदानामाचारस्य च वर्जनात् । अनदानस्य
दोषाच्च मृत्युर्विप्राजिपासति । गवाः सृशति पादेन (नातु)दिताकं प्रमुष्यति । एकाकी मिष्टमश्नाति त्रयस्ते
ब्रह्मघातका ” इति । + इत परमधिको ग्रन्थो ज पुस्तके—“ मातृप्रथ पितृप्रथ ब्रह्महा गुरत्तत्पग । सुपर्ण-
हारधैर्वैते महापातविनः स्मृता । ऋणहर्ता भूमिहर्ता यैस्तु हारयते तथा । नरबाध निवर्तन्ते दावदाभू-
तसंक्षमम् । पुत्रमित्रकलत्रायाः सुहृत्संयन्धियान्धवा । अक्षयपरा लोके सदा धर्म समाचरेत् । यो विप्र
स च वै विष्णु यो विप्र स उमापाति । यो विप्र स च वै ब्रह्मा तस्माद्विप्रं न बन्ध (घोष) भेत् । धर्मा-
संशयं छाता राजा वस्तुरपोगत । तस्माद्यच्चयतेमेके न पट्टानधर्मत । न राजा प्रभयादेयं दर्श विप्रस्य
मर्थता । परमा देवता तस्य ब्राह्मणस्य घरीरत । यदीच्छेत्परकं ऐशु सपुत्र पशुपान्धवं । दैवं राधाकृतं
कार्यं गुरु ब्राह्मणेषु च ” इति ।

मय्यस्य सर्वविधं यथा च भूतमस्ति । बलिं विपुलैश्च शैवं याति स द्विजः
 ॥ ७० ॥ भोग्यं च संकीर्णं ज्ञानमंशुसंयतः । भोग्यं च संकीर्णं विद्योनि
 यानि स गतः ॥ ७१ ॥ शरीरमेतत् कृपायां निम्नं प्राप्स्यन्निन्दकः ।
 आदयो वैदिके वा यज्ञेन ज्ञायमानतः ॥ ७२ ॥

इति श्रीशङ्कराचार्यविरचिते । भक्तिसहिते । गुरुभक्त्यात्मकसंन्यासविधिनाम

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

(गदाहो ! वेदव्यासमुनिः) ।

Country	Year	Value	Unit
China	2000	1.0	1000
China	2001	1.0	1000
China	2002	1.0	1000
China	2003	1.0	1000
China	2004	1.0	1000
China	2005	1.0	1000
China	2006	1.0	1000
China	2007	1.0	1000
China	2008	1.0	1000
China	2009	1.0	1000
China	2010	1.0	1000
China	2011	1.0	1000
China	2012	1.0	1000
China	2013	1.0	1000
China	2014	1.0	1000
China	2015	1.0	1000
China	2016	1.0	1000
China	2017	1.0	1000
China	2018	1.0	1000
China	2019	1.0	1000
China	2020	1.0	1000
China	2021	1.0	1000
China	2022	1.0	1000
China	2023	1.0	1000
China	2024	1.0	1000
China	2025	1.0	1000
China	2026	1.0	1000
China	2027	1.0	1000
China	2028	1.0	1000
China	2029	1.0	1000
China	2030	1.0	1000
China	2031	1.0	1000
China	2032	1.0	1000
China	2033	1.0	1000
China	2034	1.0	1000
China	2035	1.0	1000
China	2036	1.0	1000
China	2037	1.0	1000
China	2038	1.0	1000
China	2039	1.0	1000
China	2040	1.0	1000
China	2041	1.0	1000
China	2042	1.0	1000
China	2043	1.0	1000
China	2044	1.0	1000
China	2045	1.0	1000
China	2046	1.0	1000
China	2047	1.0	1000
China	2048	1.0	1000
China	2049	1.0	1000
China	2050	1.0	1000
China	2051	1.0	1000
China	2052	1.0	1000
China	2053	1.0	1000
China	2054	1.0	1000
China	2055	1.0	1000
China	2056	1.0	1000
China	2057	1.0	1000
China	2058	1.0	1000
China	2059	1.0	1000
China	2060	1.0	1000
China	2061	1.0	1000
China	2062	1.0	1000
China	2063	1.0	1000
China	2064	1.0	1000
China	2065	1.0	1000
China	2066	1.0	1000
China	2067	1.0	1000
China	2068	1.0	1000
China	2069	1.0	1000
China	2070	1.0	1000
China	2071	1.0	1000
China	2072	1.0	1000
China	2073	1.0	1000
China	2074	1.0	1000
China	2075	1.0	1000
China	2076	1.0	1000
China	2077	1.0	1000
China	2078	1.0	1000
China	2079	1.0	1000
China	2080	1.0	1000
China	2081	1.0	1000
China	2082	1.0	1000
China	2083	1.0	1000
China	2084	1.0	1000
China	2085	1.0	1000
China	2086	1.0	1000
China	2087	1.0	1000
China	2088	1.0	1000
China	2089	1.0	1000
China	2090	1.0	1000
China	2091	1.0	1000
China	2092	1.0	1000
China	2093	1.0	1000

इत एव ह्यनन्तमपि च पुस्तके—“राजभ्रातृणां पदानामाचारस्य च पर्येतात् । अतदानस्य दोषान् मूर्खैर्वाच्यमानं । नवा दशति पादेन (नानु)दिताये प्रपुष्यति । एकाकी मिष्टभाति प्रगल्भे न भवत्येव” इति । ३ इत परमधिवो मन्थो अ पुस्तके—“मातृमित्र पितृमित्र मद्राहा मुरतत्पगः । सुधर्म-
हार्दिके महावा विन रत्ना । पण्डिता भूमिहता वैरुत हारयते तथा । नरराज निवर्तन्ते यावदाभू-
त् । इम् । पुनर्निपत्यप्रयाता सुतर्कविधानमत्वा । अखलानपरा त्योके सदा धर्म समाचरेत् । यो विप्र
स च वै विप्रु तो विप्र स उभापति । यो विप्र स च वै मद्रा तस्माद्विप्र न कम्प(कोप)येत् । धर्मो-
येता, राजा राजा मन्त्रुधीमत । सत्सामन्त्रयतेमोके न मद्रातनधर्मत । न राजा प्रभवादेशं ददौ विप्रस्य
मर्त्यता । परमा देवता तस्य मातृपत्न्य वरीयत । गदीच्छेप्रत्य, ऐशु सपुत्र, पशुबान्धवै । ईश्वरः सार्धाकृतं
धार्म्यं मान्म मातृपत्न्येव च इति ।

शङ्खलिखितस्मृतिः ।

ॐ वासुदेवं नमस्कृत्य शङ्खस्य लिखितस्य च । धर्मशास्त्रं प्रवक्ष्यामि दांघि चैव
घृतं यथा ॥ १ ॥ वैश्वदेवेन ये हीना आतिथ्येन विवर्जिताः । सर्वे ते वृषला ज्ञेयाः
प्राप्तवेदा अपि द्विजाः ॥ २ ॥ अकृते वैश्वदेवे तु ये भुञ्जन्ति द्विजातयः । वृथा ते तेन
पाकेन काकयोनिं व्रजन्ति वै ॥ ३ ॥ अन्नं व्याहृतिभिर्हुत्वा तथा मन्त्रैस्तु शाकलैः ।
अन्नं विभज्य भूतेभ्यस्ततोऽश्रीयादनग्निमान् ॥ ४ ॥ यो दद्यादवलिकेशः सांनार्यं
वा निवर्तते । दृष्टो वाऽष्टपूर्वो वा स यज्ञः सार्वकामिकः ॥ ५ ॥ इष्टो वा यदि वा
मूर्खो द्वेष्यः पण्डित एव वा । प्राप्तस्तु वैश्वदेवान्ते सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥ ६ ॥
दातारः किं विचारेण गुणवान्निर्गुणो भवेत् । समं वर्षति पर्जन्यः सस्यादपि तृणा-
दपि ॥ ७ ॥ यान्त्रासान्क्षुधितो भुङ्क्ते ते ग्रासाः क्रतुभिः समाः । ग्रासे तु हयमे-
धस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ८ ॥ × अद्भिश्चाऽऽसनवाक्यैश्च फलैः पुण्यैर्मनोरमैः ।
तृणैरञ्जलिभिश्चैव देवांस्तृप्येत्पुनः पितृन् ॥ ९ ॥ पितृनभ्यर्चयेद्यस्तु तस्य नास्ति
सुसंयमः । इदं तु परमं गुह्यं व्याख्यातमनुपूर्वशः ॥ १० ॥ स्वरूपग्रन्थप्रभूतार्थं
शङ्खेन लिखितेन च । यथा हि मृन्मयं पात्रं दुष्टं दोषशतैरपि ॥ ११ ॥ पुनर्दाहेन
शुध्येत धर्मशास्त्रैस्तथा द्विजाः । धर्मशास्त्रप्रदीपोऽयं धार्यः पथानुदेशिकः ॥ १२ ॥
निप्यन्दं सर्वशास्त्राणां व्याधीनामिव भेषजम् ॥ १३ ॥ परपाकनिवृत्तस्य परपाकरतस्य च ।
अपचस्य तु भुक्त्वाऽन्नं द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ १४ ॥ परान्नेन तु भुक्तेन मैथुनं
योऽधिगच्छति । यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं प्रवर्तते ॥ १५ ॥ अन्नात्तेजो
मनः प्राणाश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलम् । धृतिं श्रुतिं तथा शुक्रं परान्नं वर्जयेद्बुधः ॥ १६ ॥
१ परवस्त्रं च परयानं परस्त्रियः । परवेश्मनि वासश्च शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ १७ ॥

* इत आरभ्य ब्रह्मपाशहृती इत इत्यन्तग्रन्थः क. च. पुस्तकयोरेव विद्यते नेतरेषु । × एतद्वचन-
नान्यं पाठश्च. पुस्तके—अद्भिश्च वाक्यैश्च मनोरमैश्च पुण्यैः फलैरञ्जलिभिस्तृणैश्च । एतेन देवानतिथी-
नान्यर्चयेद्यस्तु नास्ति संपन्न इति ।

१ च. 'स्ति ज्ञानं घृ' । २ क. 'ध्ये च वि' । ३ क. 'प्रावदि नि' । ४ क. 'तारं कि' । ५ च.
'मृजो म' । ६ क. 'धार्य दद्यानुदेशग. नि' ।

आहिताग्निस्तु यो विप्रो मत्स्यमांसानि भोजयेत् । वानस्पृषी कृष्णमेषो जायते
 ब्रह्मराक्षसः ॥ १८ ॥ आहिताग्निस्तु यो विप्रः गद्रासानि च भुङ्कते । पशु तस्य
 प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽग्नयः ॥ १९ ॥ एतदर्थं विधेयेण ब्राह्मणान्वात्स्येकृषः
 ॥ २० ॥ प्रत्यूषे च प्रदोषे च यदधीये(यी)त ब्राह्मणः । तेन नाष्टं च गन्धं च
 वर्धते ब्रह्मतेजसा ॥ २१ ॥ अयं वृक्षस्य राजानो मूलं वृक्षस्य ब्राह्मणाः । तस्मा-
 न्मूलं न हिंसीयान्मूलादग्रं प्ररोहति ॥ २२ ॥ फलं वृक्षस्य राजानः पुष्पं वृक्षस्य
 ब्राह्मणाः । तस्मात्पुष्पं न हिंसीयात्पुष्पात्संजायते फलम् ॥ २३ ॥ गावो भूमिः
 कलत्रं च ब्रह्मस्वहरणं तथा । यस्तु न वायते राजा तमाहर्क्षमपातकम् ॥ २४ ॥
 दुर्बलानामनाथानां बालवृद्धतपस्विनाम् । अन्यायैः परिभूतानां सर्वेषां पारिदो
 गतिः ॥ २५ ॥ राजा पिता च माता च राजा च परमो गुरुः । राजा च सर्व
 भूतानां परित्राता गुरुर्मतः ॥ २६ ॥ दावाग्निदवदग्धानां राजा पूर्णमिदामभया
 ॥ २७ ॥ पक्षिणां बलमाकाशं मत्स्यानामदकं बलम् । दुर्बलस्य बलं राजा बालस्य
 रादितं बलम् ॥ २८ ॥ बलं मूर्खस्य मौनत्वं तस्करस्यानृतं बलम् । एते राज-
 बलाः सर्वे यज्ञेन परिरक्षिताः ॥ २९ ॥ दारत्यग्निस्तेजसा च सृष्टो दहति रश्मिना ।
 राजा दहति दण्डेन विप्रो दहति मन्थुना ॥ ३० ॥ मन्थुमहरणा विषाद्यमहरणा
 हरिः । चपात्पीडयन्तरो मन्थुस्तस्माद्विप्रास्य षोषयेत् ॥ ३१ ॥ अग्निदग्धं प्ररोहेत्
 सूर्यदग्धं तथैव च । दण्डयस्तु संपरोहेत् ब्रह्महापहतो हतः ॥ ३२ ॥

इति शङ्खलिखितम्पुतिदर्शनात्

सम ३२ ॥

=====

शङ्खलिखितस्मृतिः ।

* वासुदेवं नमस्कृत्य शङ्खस्य लिखितस्य च । धर्मशास्त्रं प्रवक्ष्यामि दांघ्नि चैव घृतं यथा ॥ १ ॥ वैश्वदेवेन ये हीना आतिथ्येन विवर्जिताः । सर्वे ते वृषला ज्ञेयाः प्राप्तवेदा अपि द्विजाः ॥ २ ॥ अकृते वैश्वदेवे तु ये भुञ्जन्ति द्विजातयः । वृथा ते तेन पाकेन काकयोनिं व्रजन्ति वै ॥ ३ ॥ अन्नं व्याहृतिभिर्हुत्वा तथा मन्त्रैस्तु शाकलैः । अन्नं विभज्य भूतेभ्यस्ततोऽश्रीयादनयिमान् ॥ ४ ॥ यो दद्यादवलिकेशः सांनार्यं वा निवर्तते । दृष्टो वाऽष्टष्टपूर्वो वा स यज्ञः सार्वकामिकः ॥ ५ ॥ इष्टो वा यदि वा मूर्खो द्वेष्ट्यः पण्डित एव वा । प्राप्तस्तु वैश्वदेवान्ते सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥ ६ ॥ दातारः किं विचारेण गुणवान्निर्गुणो भवेत् । समं वर्षति पर्जन्यः सस्यादपि तृणादपि ॥ ७ ॥ यान्त्रासान्धुधितो शुङ्क्ते ते ग्रासाः क्रतुभिः समाः । ग्रासे तु हयमेधस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ८ ॥ × अद्भिश्चाऽऽसनवाक्यैश्च फलैः पुण्यैर्मनोरमैः । तृणैरञ्जलिभिश्चैव देवांस्तृप्येत्पुनः पितृन् ॥ ९ ॥ पितृन्भ्यर्चयेद्यस्तु तस्य नास्ति सुसंयमः । इदं तु परमं गुह्यं व्याख्यातमनुपूर्वशः ॥ १० ॥ स्वरूपग्रन्थप्रभूतार्थं शङ्खेन लिखितेन च । यथा हि मृन्मयं पात्रं दुष्टं दोषशतैरपि ॥ ११ ॥ पुनर्दाहेन शुध्येत धर्मशास्त्रैस्तथा द्विजाः । धर्मशास्त्रप्रदीपोऽयं धार्यः पथानुदेशिकः ॥ १२ ॥ निप्यन्दं सर्वशास्त्राणां व्याधीनामिव भेषजम् ॥ १३ ॥ परपाकनिवृत्तस्य परपाकरतस्य च । अपचस्य तु भुक्त्वाऽन्नं द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ १४ ॥ परान्नेन तु भुक्तेन मैथुनं योऽधिगच्छति । यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं प्रवर्तते ॥ १५ ॥ अन्नात्तेजो मनः प्राणाश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलम् । धृतिं श्रुतिं तथा शुक्रं परान्नं वर्जयेद्बुधः ॥ १६ ॥ परान्नं परवस्त्रं च परयानं परस्त्रियः । परवेश्मनि वासश्च शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ १७ ॥

* इत आरभ्य ब्रह्मपाशहृत्तो हृत इत्यन्तग्रन्थः क. च. पुस्तकयोरेव विद्यते नेतरेषु । × एतद्वचनस्थानेऽयं पाठ्यः पुस्तके—अद्भिश्च वाक्यैश्च मनोरमैश्च पुण्यैः फलैरञ्जलिभिस्तृणैश्च । एतेन देवानतिथीन्निर्वृत्तं अन्धर्चयेदस्य तु नाम्नि ६५२ ” इति ।

१ च. 'घ्नि जातं घृ' । २ क. 'ध्ये च वि' । ३ क. 'प्रावदि नि' । ४ क. 'तारं कि' । ५ क. 'मृन्मो म' । ६ क. 'धार्यं यथाऽनुदेशक' । नि' ।

आहिताग्निस्तु यो विप्रो मत्स्यमांसानि भोजयेत् । कालरूपी कृष्णसर्पो जायते
 ब्रह्मराक्षसः ॥ १८ ॥ आहिताग्निस्तु यो विप्रः शृङ्गाज्ञानि च भुञ्जते । पञ्च तस्य
 प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽग्नयः ॥ १९ ॥ एतदर्थं विशेषेण ब्राह्मणान्पालयेत्पुनः
 ॥ २० ॥ प्रत्यूषे च प्रदोषे च यदधीये(यी)त ब्राह्मणः । तेन राष्ट्रं च राज्यं च
 वर्धते ब्रह्मतेजसा ॥ २१ ॥ अग्रं वृक्षस्य राजानो मूलं वृक्षस्य ब्राह्मणाः । तस्मा-
 न्मूलं न हिंसीयान्मूलादग्रं प्ररोहति ॥ २२ ॥ फलं वृक्षस्य राजानः पुष्पं वृक्षस्य
 ब्राह्मणाः । तस्मात्पुष्पं न हिंसीयात्पुष्पात्संजायते फलम् ॥ २३ ॥ गावो भूमिः
 कलत्रं च ब्रह्मस्वहरणं तथा । यस्तु न त्रायते राजा तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥ २४ ॥
 दुर्बलानामनाथानां बालवृद्धतपस्विनाम् । अन्यायैः परिभूतानां सर्वेषां पार्थिवो
 गतिः ॥ २५ ॥ राजा पिता च माता च राजा च परमो गुरुः । राजा च सर्व-
 भूतानां परित्राता गुरुर्मतः ॥ २६ ॥ दावाग्निदिवदग्धानां राजा पूर्णमिवाम्भसा
 ॥ २७ ॥ पक्षिणां बलमाकाशं मत्स्यानामुदकं बलम् । दुर्बलस्य बलं राजा बालस्य
 रटितं बलम् ॥ २८ ॥ बलं मूर्खस्य मौनत्वं तस्करस्यानृतं बलम् । एते राज-
 वलाः सर्वे यज्ञेन परिरक्षिताः ॥ २९ ॥ दहत्यग्निस्तेजसा च सूर्यो दहति रश्मिना ।
 राजा दहति दण्डेन विप्रो दहति मन्युना ॥ ३० ॥ मन्युप्रहरणा विप्राश्चक्रप्रहरणो
 हरिः । चक्रास्तीक्ष्णतरो मन्युस्तस्माद्विमान्न कोपयेत् ॥ ३१ ॥ अग्निदग्धं प्ररोहेत्
 सूर्यदग्धं तथैव च । दण्डयस्तु संप्ररोहेत् ब्रह्मशापहतो हतः ॥ ३२ ॥

इति शङ्खलिखितस्मृतिधर्मशास्त्रं

समाप्तम् ॥

=====

विज्ञातव्यास्तथोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः । सावित्रीपतिता व्रात्याः सर्वधर्मवाहि-
 ष्कृताः ॥ ८ ॥ मौञ्जीध्यायन्धर्मानां तु क्रमान्मौञ्ज्यः प्रकीर्तिताः । मार्गवैयाघ्रवा-
 र्तनानि कर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥ ९ ॥ पर्णपिप्पलविल्वानां क्रमादण्डाः प्रकीर्तिताः ।
 केशदेशललाटस्यतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ १० ॥ अवक्राः सत्वचः सर्वे नाशि-
 दग्धास्तथैव च । वस्त्रोपवीते कार्पासक्षौमोर्णानां यथान्तम् ॥ ११ ॥ आदिमध्या-
 वसानेषु भवन्त्यद्वोपलक्षितम् । भैक्षस्य वरणं प्रोक्तं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १२ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====
 (अथ तृतीयोऽध्यायः)

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेच्छौचमादितः । आचारमग्निकार्यं च संध्योपासनमेव च
 ॥ १ ॥ स गुरुर्द्वयः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति । भृतकाध्यापको यस्तु उपा-
 ध्यायः स उच्यते ॥ २ ॥ ॐ माता पिता गुरुश्चैव पूजनीयाः सदा नृणाम् । क्रिया-
 स्तथाऽफलाः सर्वा यस्यैतेऽनादृतास्तथाः ॥ ३ ॥ प्रयतः कल्य उत्थाय स्नातो हुत-
 हुताशनः । कुर्वीत प्रैषतो भक्त्या गुरुणामभिवादनम् ॥ ४ ॥ अनुज्ञातस्तु गुरुणा
 ततोऽध्ययनमाचरेत् । कृत्वा ब्रह्माञ्जलिं पश्यन्गुरोर्वन्दनमानतः ॥ ५ ॥ ब्रह्माव-
 साने प्रारम्भे प्रणवं च प्रकीर्तयेत् । अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयतनतः ॥ ६ ॥
 चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राहुसूतकम् । उल्कापातं महीकम्पमाशौचं ग्रामविप्लवम् ॥ ७ ॥
 इन्द्रप्रयोगं श्वरुतं सर्वसंपातनिस्वनम् । वाद्यकोलाहलं युद्धमनध्यायान्विवर्जयेत्
 ॥ ८ ॥ नाधीयीताभियुक्तोऽपि यानगो न च नौगतः । देवायतनवल्मीकप्रशानश-
 वसंनिधौ ॥ ९ ॥ भैक्षचर्यां तथा कुर्याद्ब्राह्मणेषु यथाविधि । गुरुणा चाप्यनुज्ञातः
 प्राश्नीयात्प्राङ्मुखः शुचिः ॥ १० ॥ हितप्रिये गुरोः कुर्यादहंकारविवर्जितः ।
 उपास्य पश्चिमां संध्यां पूजयित्वा हुताशनम् ॥ ११ ॥ अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरोर्व-
 चनकृद्भवेत् । गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ॥ १२ ॥ मधुमांसाञ्जनं श्राद्धं

- एतद्वचनं न ग पुस्तके ।

१ ग 'उजीवन्मो द्विजानां । २ रा नाया तु । ३ ग 'मौञ्जी प्रकीर्तिता । मा' । ४ ग. 'ता । कर्णके-
 शललेटिस्तु तु' । ५ ग च । यशोपवीते वा' । ६ रा 'क्षत्वाऽऽचर' । ७ ग प्रयतो भूत्वा । ८ ख. ग रु.
 'वेदन' । ९ ग. 'यागं सुरत घनसंघात' । १० रा 'णं श्वरुत' । ११ रा. ग प. 'संपात' । १२ ग 'पि
 प्रयत्नात् च वेगतः । १३ क. 'भवम् । दे' ।

ॐ तन्मद्ब्रह्मणे नमः ।

शङ्खस्मृतिः ।

— ॐ —
(तत्र प्रथमोऽध्यायः)

स्वयंभुवे नमस्कृत्य सृष्टिसंहागरकारिणे । चातुर्वर्ण्यद्वितीयः स्वङ्गः शास्त्रमूलपदम्
॥ १ ॥ यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रिया । प्रतिग्रहं चाध्ययनं विप्रकर्माणि
निर्दिशेत् ॥ २ ॥ दानं चाध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि । क्षत्रियस्य च वैश्यस्य
कर्मेदं परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् । कृषिणो-
(गौ) रक्ष्यवाणिज्यं विशथ परिकीर्तितम् ॥ ४ ॥ शूद्रस्य द्विजशूद्रपा सर्वगित्यानि
चाप्यथ । क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥ ५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्य-
स्त्रयो वर्णा द्विजातयः । तेषां जन्म द्वितीयं तु विज्ञेयं मौञ्जिवन्धनम् ॥ ६ ॥ आ-
चार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा । ब्राह्मणक्षत्रियविशां मौञ्जीवन्धनजन्मानि
॥ ७ ॥ वृत्त्या शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्ते विचक्षणैः । यावद्वेदेन जायन्ते द्विजा ज्ञेया-
स्ततः परम् ॥ ८ ॥

इति शङ्खे [धर्मशास्त्रे] प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
(अथ द्वितीयोऽध्यायः)

गर्भस्य स्फुटताज्ञाने निषेकः परिकीर्तितः । पुरा तु स्पन्दनात्कार्यं पुंसवनं विच-
क्षणैः ॥ १ ॥ पष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तो जाते वै जातकर्म च । आशौचे च व्यतिक्रान्ते
नामकर्म विधीयते ॥ २ ॥ नामधेयं च कर्तव्यं वर्णानां च समाक्षरम् । माङ्गल्यं ब्रा-
ह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य बलान्वितम् ॥ ३ ॥ वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सि-
तम् । शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु । धनान्तं चैव वैश्यस्य दासान्तं
चान्त्यजन्मनः ॥ ४ ॥ चतुर्थे मासि कर्तव्यं बालस्याऽऽदित्यदर्शनम् । पष्ठेऽन्न-
प्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ॥ ५ ॥ गर्भाष्टमेऽब्दे कर्तव्यं ब्राह्मणस्यो-
पनायनम् । गर्भादेकादशे राज्ञो गर्भात्तु द्वादशे विशः ॥ ६ ॥ षोडशाब्दानि विप्रस्य
राजन्यस्य द्विविंशतिः । विंशतिः । सचतुष्का तु वैश्यस्य परिकीर्तिता । नातिवर्तेत
सावित्रीमत ऊर्ध्वं निर्वर्तते ॥ ७ ॥

१ ग. 'मयाकरोत्' । २ क. 'न्धनात्' । आ° । ३ ग. नि । विप्रा शू° । ४ ग. 'त' । ततस्तु
स्पन्दनात्कार्यं स° । ५ ग. 'तैव्यमादित्यस्य प्रद°' । ६ ग. 'शाब्दस्तु विप्रस्य द्वाविंश' । क्षत्रियस्य तु । वि° ।
७ ग. नाभिभाषेत सा° । ८ ग. 'तैवेव' । वि° ।

विज्ञातव्यास्तयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः । सावित्रीपतिता व्रात्याः सर्वधर्मवह्नि-
कृताः ॥ ८ ॥ मौञ्जीच्यावन्धनानां तु क्रमान्मौञ्ज्यः प्रकीर्तिताः । मार्गवैयाघ्रवा-
स्तानि कर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥ ९ ॥ पर्णपिप्पलविल्वानां क्रमादण्डाः प्रकीर्तिताः ।
केशदेशललाटास्यतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ १० ॥ अवक्राः सत्वचः सर्वे नाशि-
दग्धास्तथैव च । वस्त्रोपवीते कार्पाससौमोर्णानां यथाक्तम् ॥ ११ ॥ आदिमध्या-
वसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितम् । भैक्षस्य वरणं प्रोक्तं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १२ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====
(अथ तृतीयोऽध्यायः)

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेच्छौचमादितः । आचारमग्निकार्यं च संध्योपासनमेव च
॥ १ ॥ स गुरुर्यः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति । भृतकाध्यापको यस्तु उपा-
ध्यायः स उच्यते ॥ २ ॥ * माता पिता गुरुश्चैव पूजनीयाः सदा नृणाम् । क्रिया-
स्तथाऽफलाः सर्वा यस्यैतेऽनादृतास्त्रयः ॥ ३ ॥ प्रयतः कल्य उत्थाय स्नातो हुत-
हुताशनः । कुर्वीत प्रणतो भक्त्या गुरुणामभिवादनम् ॥ ४ ॥ अनुज्ञातस्तु गुरुणा
ततोऽध्ययनमाचरेत् । कृत्वा ब्रह्माञ्जलिं पश्यन्गुरोर्वन्दनमानतः ॥ ५ ॥ ब्रह्माव-
साने प्रारम्भे प्रणवं च प्रकीर्तयेत् । अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राहुसूतकम् । उल्कापातं महीकम्पमाशौचं ग्रामविप्लवम् ॥ ७ ॥
इन्द्रप्रयोगं श्वस्तं सर्वसंपातनिश्चनम् । वायकोलाहलं युद्धमनध्यायान्विवर्जयेत्
॥ ८ ॥ नाधीयीताभियुक्तोऽपि यानगो न च नौगतः । देवायत्तनवल्मीकश्मशानश-
वसंनिधौ ॥ ९ ॥ भैक्षचर्या तथा कुर्याद्ब्राह्मणेषु यथाविधि । गुरुणा चाप्यनुज्ञातः
प्राश्नीयात्प्राङ्मुखः शुचिः ॥ १० ॥ हितमिये गुरोः कुर्यादहंकारविवर्जितः ।
उपास्य पश्चिमां संध्यां पूजयित्वा हुताशनम् ॥ ११ ॥ अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरोर्व-
चनकृद्भवेत् । गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ॥ १२ ॥ मधुमांसाञ्जनं श्राद्धं

* एतद्वचनं न ग पुस्तके ।

१ ग *ज्जीवन्धो द्विजानां । २ रा. नाथा तु । ३ ग. *मौञ्जी प्रकीर्तिता । मा* । ४ ग. *ता । कर्णके-
शललाटस्तु तु* । ५ ग. च । यज्ञोपवीतं या* । ६ रा *क्षत्वाऽऽचर* । ७ ग. प्रयतो भूत्वा । ८ रा ग. ट.
वन्दन । ९ ग. *यागं सुरत पतसपात* । १० रा. *णं श्रद्धं । ११ रा. ग. प. *रूपात* । १२ ग. *पि
प्रयत्नात् च वेगतः । १३ क. *गवम् । दे* ।

ॐ नमः शिवाय नमः ।

शङ्खस्मृतिः ।

—○—○—○—
(तत्र प्रथमोऽध्यायः)

स्वयंभुवे नमस्कृत्य सृष्टिसंसारकारिणे । चातुर्वर्ण्यद्वितीयं त्रयः शान्तिमस्तु
॥ १ ॥ यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रिया । प्रतिग्रहं चाध्ययनं विप्रकर्माणि
निर्दिशेत् ॥ २ ॥ दानं चाध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि । क्षत्रियस्य च वैश्यस्य
कर्मेदं परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् । कृषिगो-
(गौ) रक्ष्यवाणिज्यं विश्वं परिकीर्तितम् ॥ ४ ॥ शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पाणि
चाप्यथ । क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥ ५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्य-
स्त्रयो वर्णा द्विजातयः । तेषां जन्म द्वितीयं तु विज्ञेयं मौञ्जिवन्धनम् ॥ ६ ॥ आ-
चार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा । ब्राह्मणक्षत्रियविशां मौञ्जीवन्धनजन्मानि
॥ ७ ॥ वृत्त्या शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्ते विचक्षणैः । यावद्देहेन जायन्ते द्विजा ज्ञेया-
स्ततः परम् ॥ ८ ॥

इति शङ्खे [धर्मशास्त्रे] प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
(अथ द्वितीयोऽध्यायः)

गर्भस्य स्फुटताज्ञाने निषेकः परिकीर्तितः । पुरा तु स्पन्दनात्कार्यं पुंसवनं विच-
क्षणैः ॥ १ ॥ पष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तो जाते वै जातकर्म च । आशौचे च व्यतिक्रान्ते
नामकर्म विधीयते ॥ २ ॥ नामधेयं च कर्तव्यं वर्णानां च समाक्षरम् । माङ्गल्यं ब्रा-
ह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य वलान्वितम् ॥ ३ ॥ वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सि-
तम् । शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु । धनान्तं चैव वैश्यस्य दासान्तं
चान्त्यजन्मनः ॥ ४ ॥ चतुर्थे मासि कर्तव्यं बालस्याऽऽदित्यदर्शनम् । पष्ठेऽन्न-
प्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ॥ ५ ॥ गर्भाष्टमेऽब्दे कर्तव्यं ब्राह्मणस्यो-
पनायनम् । गर्भादेकादशे राज्ञो गर्भात्तु द्वादशे विशः ॥ ६ ॥ पौडशाब्दानि विप्रस्य
राजन्यस्य द्विविंशतिः । विंशतिः । सचतुष्का तु वैश्यस्य परिकीर्तिता । नातिवर्तेत
सावित्रीमत ऊर्ध्वं निर्वर्तते ॥ ७ ॥

१ ग. 'मथाकरोत्' । २ क. 'न्धनात्' । आ° । ३ ग. नि । विप्रा शू° । ४ ग. 'तः' । ततस्तु
स्पन्दनात्कार्यं स° । ५ ग. 'तैव्यमादित्यस्य प्रद°' । ६ ग. 'शाब्दस्तु विप्रस्य द्वाविंश क्षत्रियस्य तु । वि° ।
७ ग. नाभिःपेत सा° । ८ ग. 'तैवत्' । वि° ।

विज्ञातव्यास्त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः । सावित्रीपतिता व्रात्याः सर्वधर्मवद्दि-
 ष्कृताः ॥ ८ ॥ मौञ्जीज्यावन्धनानां तु क्रमान्मौञ्ज्यः प्रकीर्तिताः । मार्गवेयाघवा-
 स्तानि कर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥ ९ ॥ पर्णपिप्पलविल्वानां क्रमादण्डाः प्रकीर्तिताः ।
 केशदेशललाटाभ्यस्तुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ १० ॥ अवक्राः सत्वचः सर्वे नाभि-
 दग्धास्तथैव च । वस्त्रोपवीते कार्पासक्षौमोर्णानां यथाक्रमम् ॥ ११ ॥ आदिमन्या-
 वसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितम् । भैक्षस्य वरणं प्रोक्तं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १२ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====
 (अथ तृतीयोऽध्यायः)

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेच्छौचमादितः । आचारमग्निकार्यं च संध्योपासनमेव च
 ॥ १ ॥ स गुरुर्यः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति । भृतकाध्यापको यस्तु उपा-
 ध्यायः स उच्यते ॥ २ ॥ * माता पिता गुरुश्चैव पूजनीयाः सदा नृणाम् । क्रिया-
 स्तथाऽफलाः सर्वा यस्यैतेऽनादृतास्तथा ॥ ३ ॥ प्रयतः कल्य उन्धाय स्वातो हुत-
 हुताशनः । कुर्वीत प्रणतो भवत्या गुरुणामभिवादनम् ॥ ४ ॥ अनुज्ञातस्तु गुरुणा
 ततोऽध्ययनमाचरेत् । कृत्वा ब्रह्माञ्जलिं पश्यन्गुरोर्वन्दनमानतः ॥ ५ ॥ ब्रह्माव-
 साने प्रारम्भे प्रणवं च गतीर्येत् । अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
 चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राहुसूतकम् । उलूपापातं महीकम्पमाशौचं ग्रामविप्रवम् ॥ ७ ॥
 इन्द्रप्रथोणं श्वरुतं सर्वसंपातनिरयनम् । चाग्रकोलाहलं युद्धमनध्यायान्विवर्जयेत् ॥ ८ ॥
 नाधीयीताभियुक्तोऽपि यानगो न च नौगैतः । देवायतनबल्मीकमहानग-
 वसंनिधौ ॥ ९ ॥ भैक्षचर्या तथा कुर्याद्ब्राह्मणेषु यथाविधि । गुरुणा चाप्यनुज्ञातः
 प्राश्नीयात्माहमुखः शुचिः ॥ १० ॥ हितमिषे गुरोः हुर्यादहंकारविवर्जितः ।
 उपास्य पश्चिमा संध्यां पूजयित्वा हुताशनम् ॥ ११ ॥ अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरुर्वि-
 चनकृजवेत् । गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेन्नृणीत चरमं तथा ॥ १२ ॥ मधुमांसाञ्जनं श्राद्धं

१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५-५६-५७-५८-५९-६०-६१-६२-६३-६४-६५-६६-६७-६८-६९-७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३-८४-८५-८६-८७-८८-८९-९०-९१-९२-९३-९४-९५-९६-९७-९८-९९-१००-१०१-१०२-१०३-१०४-१०५-१०६-१०७-१०८-१०९-११०-१११-११२-११३-११४-११५-११६-११७-११८-११९-१२०-१२१-१२२-१२३-१२४-१२५-१२६-१२७-१२८-१२९-१३०-१३१-१३२-१३३-१३४-१३५-१३६-१३७-१३८-१३९-१४०-१४१-१४२-१४३-१४४-१४५-१४६-१४७-१४८-१४९-१५०-१५१-१५२-१५३-१५४-१५५-१५६-१५७-१५८-१५९-१६०-१६१-१६२-१६३-१६४-१६५-१६६-१६७-१६८-१६९-१७०-१७१-१७२-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८-१७९-१८०-१८१-१८२-१८३-१८४-१८५-१८६-१८७-१८८-१८९-१९०-१९१-१९२-१९३-१९४-१९५-१९६-१९७-१९८-१९९-२००-२०१-२०२-२०३-२०४-२०५-२०६-२०७-२०८-२०९-२१०-२११-२१२-२१३-२१४-२१५-२१६-२१७-२१८-२१९-२२०-२२१-२२२-२२३-२२४-२२५-२२६-२२७-२२८-२२९-२३०-२३१-२३२-२३३-२३४-२३५-२३६-२३७-२३८-२३९-२४०-२४१-२४२-२४३-२४४-२४५-२४६-२४७-२४८-२४९-२५०-२५१-२५२-२५३-२५४-२५५-२५६-२५७-२५८-२५९-२६०-२६१-२६२-२६३-२६४-२६५-२६६-२६७-२६८-२६९-२७०-२७१-२७२-२७३-२७४-२७५-२७६-२७७-२७८-२७९-२८०-२८१-२८२-२८३-२८४-२८५-२८६-२८७-२८८-२८९-२९०-२९१-२९२-२९३-२९४-२९५-२९६-२९७-२९८-२९९-३००-३०१-३०२-३०३-३०४-३०५-३०६-३०७-३०८-३०९-३१०-३११-३१२-३१३-३१४-३१५-३१६-३१७-३१८-३१९-३२०-३२१-३२२-३२३-३२४-३२५-३२६-३२७-३२८-३२९-३३०-३३१-३३२-३३३-३३४-३३५-३३६-३३७-३३८-३३९-३४०-३४१-३४२-३४३-३४४-३४५-३४६-३४७-३४८-३४९-३५०-३५१-३५२-३५३-३५४-३५५-३५६-३५७-३५८-३५९-३६०-३६१-३६२-३६३-३६४-३६५-३६६-३६७-३६८-३६९-३७०-३७१-३७२-३७३-३७४-३७५-३७६-३७७-३७८-३७९-३८०-३८१-३८२-३८३-३८४-३८५-३८६-३८७-३८८-३८९-३९०-३९१-३९२-३९३-३९४-३९५-३९६-३९७-३९८-३९९-४००-४०१-४०२-४०३-४०४-४०५-४०६-४०७-४०८-४०९-४१०-४११-४१२-४१३-४१४-४१५-४१६-४१७-४१८-४१९-४२०-४२१-४२२-४२३-४२४-४२५-४२६-४२७-४२८-४२९-४३०-४३१-४३२-४३३-४३४-४३५-४३६-४३७-४३८-४३९-४४०-४४१-४४२-४४३-४४४-४४५-४४६-४४७-४४८-४४९-४५०-४५१-४५२-४५३-४५४-४५५-४५६-४५७-४५८-४५९-४६०-४६१-४६२-४६३-४६४-४६५-४६६-४६७-४६८-४६९-४७०-४७१-४७२-४७३-४७४-४७५-४७६-४७७-४७८-४७९-४८०-४८१-४८२-४८३-४८४-४८५-४८६-४८७-४८८-४८९-४९०-४९१-४९२-४९३-४९४-४९५-४९६-४९७-४९८-४९९-५००-५०१-५०२-५०३-५०४-५०५-५०६-५०७-५०८-५०९-५१०-५११-५१२-५१३-५१४-५१५-५१६-५१७-५१८-५१९-५२०-५२१-५२२-५२३-५२४-५२५-५२६-५२७-५२८-५२९-५३०-५३१-५३२-५३३-५३४-५३५-५३६-५३७-५३८-५३९-५४०-५४१-५४२-५४३-५४४-५४५-५४६-५४७-५४८-५४९-५५०-५५१-५५२-५५३-५५४-५५५-५५६-५५७-५५८-५५९-५६०-५६१-५६२-५६३-५६४-५६५-५६६-५६७-५६८-५६९-५७०-५७१-५७२-५७३-५७४-५७५-५७६-५७७-५७८-५७९-५८०-५८१-५८२-५८३-५८४-५८५-५८६-५८७-५८८-५८९-५९०-५९१-५९२-५९३-५९४-५९५-५९६-५९७-५९८-५९९-६००-६०१-६०२-६०३-६०४-६०५-६०६-६०७-६०८-६०९-६१०-६११-६१२-६१३-६१४-६१५-६१६-६१७-६१८-६१९-६२०-६२१-६२२-६२३-६२४-६२५-६२६-६२७-६२८-६२९-६३०-६३१-६३२-६३३-६३४-६३५-६३६-६३७-६३८-६३९-६४०-६४१-६४२-६४३-६४४-६४५-६४६-६४७-६४८-६४९-६५०-६५१-६५२-६५३-६५४-६५५-६५६-६५७-६५८-६५९-६६०-६६१-६६२-६६३-६६४-६६५-६६६-६६७-६६८-६६९-६७०-६७१-६७२-६७३-६७४-६७५-६७६-६७७-६७८-६७९-६८०-६८१-६८२-६८३-६८४-६८५-६८६-६८७-६८८-६८९-६९०-६९१-६९२-६९३-६९४-६९५-६९६-६९७-६९८-६९९-७००-७०१-७०२-७०३-७०४-७०५-७०६-७०७-७०८-७०९-७१०-७११-७१२-७१३-७१४-७१५-७१६-७१७-७१८-७१९-७२०-७२१-७२२-७२३-७२४-७२५-७२६-७२७-७२८-७२९-७३०-७३१-७३२-७३३-७३४-७३५-७३६-७३७-७३८-७३९-७४०-७४१-७४२-७४३-७४४-७४५-७४६-७४७-७४८-७४९-७५०-७५१-७५२-७५३-७५४-७५५-७५६-७५७-७५८-७५९-७६०-७६१-७६२-७६३-७६४-७६५-७६६-७६७-७६८-७६९-७७०-७७१-७७२-७७३-७७४-७७५-७७६-७७७-७७८-७७९-७८०-७८१-७८२-७८३-७८४-७८५-७८६-७८७-७८८-७८९-७९०-७९१-७९२-७९३-७९४-७९५-७९६-७९७-७९८-७९९-८००-८०१-८०२-८०३-८०४-८०५-८०६-८०७-८०८-८०९-८१०-८११-८१२-८१३-८१४-८१५-८१६-८१७-८१८-८१९-८२०-८२१-८२२-८२३-८२४-८२५-८२६-८२७-८२८-८२९-८३०-८३१-८३२-८३३-८३४-८३५-८३६-८३७-८३८-८३९-८४०-८४१-८४२-८४३-८४४-८४५-८४६-८४७-८४८-८४९-८५०-८५१-८५२-८५३-८५४-८५५-८५६-८५७-८५८-८५९-८६०-८६१-८६२-८६३-८६४-८६५-८६६-८६७-८६८-८६९-८७०-८७१-८७२-८७३-८७४-८७५-८७६-८७७-८७८-८७९-८८०-८८१-८८२-८८३-८८४-८८५-८८६-८८७-८८८-८८९-८९०-८९१-८९२-८९३-८९४-८९५-८९६-८९७-८९८-८९९-९००-९०१-९०२-९०३-९०४-९०५-९०६-९०७-९०८-९०९-९१०-९११-९१२-९१३-९१४-९१५-९१६-९१७-९१८-९१९-९२०-९२१-९२२-९२३-९२४-९२५-९२६-९२७-९२८-९२९-९३०-९३१-९३२-९३३-९३४-९३५-९३६-९३७-९३८-९३९-९४०-९४१-९४२-९४३-९४४-९४५-९४६-९४७-९४८-९४९-९५०-९५१-९५२-९५३-९५४-९५५-९५६-९५७-९५८-९५९-९६०-९६१-९६२-९६३-९६४-९६५-९६६-९६७-९६८-९६९-९७०-९७१-९७२-९७३-९७४-९७५-९७६-९७७-९७८-९७९-९८०-९८१-९८२-९८३-९८४-९८५-९८६-९८७-९८८-९८९-९९०-९९१-९९२-९९३-९९४-९९५-९९६-९९७-९९८-९९९-१०००-१००१-१००२-१००३-१००४-१००५-१००६-१००७-१००८-१००९-१०१०-१०११-१०१२-१०१३-१०१४-१०१५-१०१६-१०१७-१०१८-१०१९-१०२०-१०२१-१०२२-१०२३-१०२४-१०२५-१०२६-१०२७-१०२८-१०२९-१०३०-१०३१-१०३२-१०३३-१०३४-१०३५-१०३६-१०३७-१०३८-१०३९-१०४०-१०४१-१०४२-१०४३-१०४४-१०४५-१०४६-१०४७-१०४८-१०४९-१०५०-१०५१-१०५२-१०५३-१०५४-१०५५-१०५६-१०५७-१०५८-१०५९-१०६०-१०६१-१०६२-१०६३-१०६४-१०६५-१०६६-१०६७-१०६८-१०६९-१०७०-१०७१-१०७२-१०७३-१०७४-१०७५-१०७६-१०७७-१०७८-१०७९-१०८०-१०८१-१०८२-१०८३-१०८४-१०८५-१०८६-१०८७-१०८८-१०८९-१०९०-१०९१-१०९२-१०९३-१०९४-१०९५-१०९६-१०९७-१०९८-१०९९-११००-११०१-११०२-११०३-११०४-११०५-११०६-११०७-११०८-११०९-१११०-११११-१११२-१११३-१११४-१११५-१११६-१११७-१११८-१११९-११२०-११२१-११२२-११२३-११२४-११२५-११२६-११२७-११२८-११२९-११३०-११३१-११३२-११३३-११३४-११३५-११३६-११३७-११३८-११३९-११४०-११४१-११४२-११४३-११४४-११४५-११४६-११४७-११४८-११४९-११५०-११५१-११५२-११५३-११५४-११५५-११५६-११५७-११५८-११५९-११६०-११६१-११६२-११६३-११६४-११६५-११६६-११६७-११६८-११६९-११७०-११७१-११७२-११७३-११७४-११७५-११७६-११७७-११७८-११७९-११८०-११८१-११८२-११८३-११८४-११८५-११८६-११८७-११८८-११८९-११९०-११९१-११९२-११९३-११९४-११९५-११९६-११९७-११९८-११९९-१२००-१२०१-१२०२-१२०३-१२०४-१२०५-१२०६-१२०७-१२०८-१२०९-१२१०-१२११-१२१२-१२१३-१२१४-१२१५-१२१६-१२१७-१२१८-१२१९-१२२०-१२२१-१२२२-१२२३-१२२४-१२२५-१२२६-१२२७-१२२८-१२२९-१२३०-१२३१-१२३२-१२३३-१२३४-१२३५-१२३६-१२३७-१२३८-१२३९-१२४०-१२४१-१२४२-१२४३-१२४४-१२४५-१२४६-१२४७-१२४८-१२४९-१२५०-१२५१-१२५२-१२५३-१२५४-१२५५-१२५६-१२५७-१२५८-१२५९-१२६०-१२६१-१२६२-१२६३-१२६४-१२६५-१२६६-१२६७-१२६८-१२६९-१२७०-१२७१-१२७२-१२७३-१२७४-१२७५-१२७६-१२७७-१२७८-१२७९-१२८०-१२८१-१२८२-१२८३-१२८४-१२८५-१२८६-१२८७-१२८८-१२८९-१२९०-१२९१-१२९२-१२९३-१२९४-१२९५-१२९६-१२९७-१२९८-१२९९-१३००-१३०१-१३०२-१३०३-१३०४-१३०५-१३०६-१३०७-१३०८-१३०९-१३१०-१३११-१३१२-१३१३-१३१४-१३१५-१३१६-१३१७-१३१८-१३१९-१३२०-१३२१-१३२२-१३२३-१३२४-१३२५-१३२६-१३२७-१३२८-१३२९-१३३०-१३३१-१३३२-१३३३-१३३४-१३३५-१३३६-१३३७-१३३८-१३३९-१३४०-१३४१-१३४२-१३४३-१३४४-१३४५-१३४६-१३४७-१३४८-१३४९-१३५०-१३५१-१३५२-१३५३-१३५४-१३५५-१३५६-१३५७-१३५८-१३५९-१३६०-१३६१-१३६२-१३६३-१३६४-१३६५-१३६६-१३६७-१३६८-१३६९-१३७०-१३७१-१३७२-१३७३-१३७४-१३७५-१३७६-१३७७-१३७८-१३७९-१३८०-१३८१-१३८२-१३८३-१३८४-१३८५-१३८६-१३८७-१३८८-१३८९-१३९०-१३९१-१३९२-१३९३-१३९४-१३९५-१३९६-१३९७-१३९८-१३९९-१४००-१४०१-१४०२-१४०३-१४०४-१४०५-१४०६-१४०७-१४०८-१४०९-१४१०-१४११-१४१२-१४१३-१४१४-१४१५-१४१६-१४१७-१४१८-१४१९-१४२०-१४२१-१४२२-१४२३-१४२४-१४२५-१४२६-१४२७-१४२८-१४२९-१४३०-१४३१-१४३२-१४३३-१४३४-१४३५-१४३६-१४३७-१४३८-१४३९-१४४०-१४४१-१४४२-१४४३-१४४४-१४४५-१४४६-१४४७-१४४८-१४४९-१४५०-१४५१-१४५२-१४५३-१४५४-१४५५-१४५६-१४५७-१४५८-१४५९-१४६०-१४६१-१४६२-१४६३-१४६४-१४६५-१४६६-१

ॐ तन्मद्ब्रह्मणे नमः ।

शङ्खस्मृतिः ।

— ॐ —
(तत्र प्रथमोऽध्यायः)

स्वयंभुवे नमस्कृत्य सृष्टिसंहारकारिणे । चातुर्वर्ण्यद्वितार्थाय खड्गः शास्त्रमकल्पयत्
॥ १ ॥ यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रिया । प्रतिग्रहं चाध्ययनं विप्रकर्माणि
निर्दिशेत् ॥ २ ॥ दानं चाध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि । क्षत्रियस्य च वैश्यस्य
कर्मदं परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् । कृषिणो-
(गौ) रक्ष्यवाणिज्यं विशश्च परिकीर्तितम् ॥ ४ ॥ शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पानि
चाप्यथ । क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥ ५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्य-
स्त्रयो वर्णा द्विजातयः । तेषां जन्म द्वितीयं तु विज्ञेयं मौज्जिवन्धनम् ॥ ६ ॥ आ-
चार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा । ब्राह्मणक्षत्रियविशां मौज्जिवन्धनजन्मनि
॥ ७ ॥ वृत्त्या शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्ते विचक्षणैः । यावद्वेदेन जायन्ते द्विजा ज्ञेया-
स्ततः परम् ॥ ८ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
(अथ द्वितीयोऽध्यायः)

गर्भस्य स्फुटताज्ञाने निषेकः परिकीर्तितः । पुरा तु स्पन्दनात्कार्यं पुंसवनं विच-
क्षणैः ॥ १ ॥ पष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तो जाते वै जातकर्म च । आशौचे च व्यतिक्रान्ते
नामकर्म विधीयते ॥ २ ॥ नामधेयं च कर्तव्यं वर्णानां च समाक्षरम् । माङ्गल्यं ब्रा-
ह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य बलान्वितम् ॥ ३ ॥ वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सि-
तम् । शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु । धनान्तं चैव वैश्यस्य दासान्तं
चान्त्यजन्मनः ॥ ४ ॥ चतुर्थे मासि कर्तव्यं बालस्याऽऽदित्यदर्शनम् । पष्ठेऽन्न-
प्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ॥ ५ ॥ गर्भाष्टमेऽब्दे कर्तव्यं ब्राह्मणस्यो-
पनायनम् । गर्भादिकादशे राज्ञो गर्भात्तु द्वादशे विशः ॥ ६ ॥ षोडशौ च दानि विप्रस्य
राजन्यस्य द्विर्विंशतिः । विंशतिः । सचतुष्का तु वैशस्य परिकीर्तिता । नातिवर्तेत
सावित्रीमत ऊर्ध्वं निर्वर्तते ॥ ७ ॥

१ ग. 'मयाकरोत्' । २ क. 'न्यनात्' । आ. ' । ३ ग. नि । विप्रा शू' । ४ ग. 'तः । ततल
स्पन्दनात्कार्यं स' । ५ ग. 'तव्यमादित्यस्य प्रद' । ६ ग. 'शाब्दस्तु विप्रस्य द्वाविंश । क्षत्रियस्य तु । वि' ।
७ ग. नाभिगपेत् सा' । ८ ग. 'तयेत् । वि' ।

विज्ञातव्यास्त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः । सावित्रीपतिता व्रात्याः सर्वधर्मवहि-
ष्कृताः ॥ ८ ॥ मौञ्जीड्यावन्धनानां तु क्रमान्मौञ्ज्यः प्रकीर्तिताः । मार्गवैयाघ्रवा-
स्तानि कर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥ ९ ॥ पर्णपिप्पलविल्वानां क्रमाद्वण्डाः प्रकीर्तिताः ।
केशदेशललाटाभ्यतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ १० ॥ अवक्राः सत्वचः सर्वे नाग्नि-
दग्धास्तथैव च । वस्त्रोपवीते कार्पासक्षौमोर्णानां यथाक्रमम् ॥ ११ ॥ आदिमध्या-
वसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितम् । भैक्षस्य वरणं प्रोक्तं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १२ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

(अथ तृतीयोऽध्यायः)

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेच्छौचमादितः । आचारमग्निकार्यं च संध्योपासनमेव च
॥ १ ॥ स गुरुर्यः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति । भृतकाध्यापको यस्तु उपा-
ध्यायः स उच्यते ॥ २ ॥ * माता पिता गुरुश्चैव पूजनीयाः सदा नृणाम् । क्रिया-
स्तथाऽफलाः सर्वा यस्यैतेऽनादृतास्त्रयः ॥ ३ ॥ प्रयतः कल्य उन्त्याय स्नातो हुत-
हुताशनः । कुर्वीत प्रणतो भक्त्या गुरुणामभिवादनम् ॥ ४ ॥ अनुज्ञातस्तु गुरुणा
ततोऽध्ययनमाचरेत् । कृत्वा ब्रह्माञ्जलिं पश्यन्गुरोर्वन्दनमानतः ॥ ५ ॥ ब्रह्माव-
साने प्रारम्भे प्रणवं च प्रकीर्तयेत् । अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राहुसूतकम् । उल्कापातं महीकम्पमाशौचं ग्रामविप्लवम् ॥ ७ ॥
इन्द्रप्रयोगं श्वरुतं सर्वसंपातनिश्चनम् । वाद्यकोलाहलं युद्धमनध्यायान्विवर्जयेत्
॥ ८ ॥ नाधीयीताभियुक्तोऽपि यानगो न च नौगैतः । देवायतनवल्मीकश्मशानश-
वसंनिधौ ॥ ९ ॥ भैक्षचर्या तथा कुर्याद्ब्राह्मणेषु यथाविधि । गुरुणा चाप्यनुज्ञातः
प्राश्नीयात्प्राङ्मुखः शुचिः ॥ १० ॥ हितमिये गुरोः कुर्यादहंकारविवर्जितः ।
उपास्य पश्चिमा संध्यां पूजयित्वा हुताशनम् ॥ ११ ॥ अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरोर्व-
चनकृद्भवेत् । गुरोः पूर्वं समुचितेच्छयीत चरमं तथा ॥ १२ ॥ मधुमांसाञ्जनं श्राद्धं

एतद्वचनं न ग पुनरे ।

१ ग *उजीवन्थो द्विजानां । २ स नाया तु । ३ ग *मौञ्जीं प्रकीर्तता । सा* । ४ ग *ता । दण्डे-
शललटिस्तु तु* । ५ ग च । यहोपवाते का* । ६ स *हस्ताऽऽचर* । ७ ग प्रयतो भुत्वा । ८ स ग ट
वन्दन । ९ ग. *गानां सुरतं पनतपात* । १० स *पं श्रुतं* । ११ स ग प. *मपात* । १२ ग *वि
प्रयत्नाय च वेगन । १३ क *गवम् । १४ ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

शङ्खस्मृतिः ।

—○—○—○—
(तत्र प्रथमोऽध्यायः)

स्वयंभुवे नमस्कृत्य सृष्टिसंहारकारिणे । चातुर्वर्ण्यहितार्थाय खड्गः शास्त्रमकल्पयत्
॥ १ ॥ यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रिया । प्रतिग्रहं चाध्ययनं विप्रकर्माणि
निर्दिशेत् ॥ २ ॥ दानं चाध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि । क्षत्रियस्य च वैश्यस्य
कर्मदं परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् । कृषिगो-
(गौ) रक्ष्यवाणिज्यं विशश्च परिकीर्तितम् ॥ ४ ॥ शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पानि
चाप्यथ । क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥ ५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्य-
स्त्रयो वर्णा द्विजातयः । तेषां जन्म द्वितीयं तु विज्ञेयं मौञ्जीबन्धनम् ॥ ६ ॥ आ-
चार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा । ब्राह्मणक्षत्रियविशां मौञ्जीबन्धनजन्मनि
॥ ७ ॥ वृत्त्या शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्ते विचक्षणैः । यावद्देन जायन्ते द्विजा ज्ञेया-
स्ततः परम् ॥ ८ ॥

इति शङ्खे [धर्मशास्त्रे] प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
(अथ द्वितीयोऽध्यायः)
=====

गर्भस्य स्फुटताज्ञाने निषेकः परिकीर्तितः । पुरा तु स्पन्दनार्कार्यं पुंसवनं विप्र-
क्षयः ॥ १ ॥ पष्टेष्टमे वा सीमन्तो जाते वै जातकर्म च । आशौचे च व्यतिक्रान्ते
नामकर्म विधीयते ॥ २ ॥ नामधेयं च कर्तव्यं वर्णानां च समाक्षरम् । माङ्गल्य ब्रा-
ह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य बलान्वितम् ॥ ३ ॥ वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सि-
नम् । गर्भान्ते ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्ते क्षत्रियस्य तु । धनान्तं चैव वैश्यस्य दामान्तं
चान्दजन्मनः ॥ ४ ॥ चतुर्थे मासि कर्तव्यं बालस्याऽऽदिन्यदर्शनम् । पष्टेष्ट
मासं मासि चूडा वायी यथाकृतम् ॥ ५ ॥ गर्भोष्टमेऽन्दे कर्तव्यं ब्राह्मणस्यो-
क्तं चन्दम् । गर्भद्विमास्ये गतो गर्भान्तु द्वादशे विप्रः ॥ ६ ॥ षोडशौ च दानि विप्रस्य
राजस्यस्य द्विदिनः । विद्वन्निः । मचतुर्मासं तु वैश्यस्य परिकीर्तितम् । गौतमस्यैव
मासिर्द्विमासं क्षत्रिये निरुद्धम् ॥ ७ ॥

नमः ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः । चातुर्वर्ण्यहितार्थाय खड्गः शास्त्रमकल्पयत्
॥ १ ॥ यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रिया । प्रतिग्रहं चाध्ययनं विप्रकर्माणि
निर्दिशेत् ॥ २ ॥ दानं चाध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि । क्षत्रियस्य च वैश्यस्य
कर्मदं परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् । कृषिगो-
(गौ) रक्ष्यवाणिज्यं विशश्च परिकीर्तितम् ॥ ४ ॥ शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पानि
चाप्यथ । क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥ ५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्य-
स्त्रयो वर्णा द्विजातयः । तेषां जन्म द्वितीयं तु विज्ञेयं मौञ्जीबन्धनम् ॥ ६ ॥ आ-
चार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा । ब्राह्मणक्षत्रियविशां मौञ्जीबन्धनजन्मनि
॥ ७ ॥ वृत्त्या शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्ते विचक्षणैः । यावद्देन जायन्ते द्विजा ज्ञेया-
स्ततः परम् ॥ ८ ॥

विद्वान्धारयोऽयं यथाकालमसंस्कृताः । नाधित्रीपनिता व्रात्याः सर्वधर्मवहि-
 मताः ॥ ८ ॥ मांश्रीयाद्यन्धनानां तु क्रमान्मोऽयः प्रकीर्तिताः । मार्गवैयाघ्रवा-
 न्तानि वर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥ ९ ॥ पर्णविष्णुलविल्यानां कमाण्डाः प्रकीर्तिताः ।
 पेशेदशललाटामृतल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ १० ॥ अवक्राः सत्वचः सर्वे नाग्नि-
 दग्धास्तथैव ॥ चरदापवीते कार्पासलोमोर्णानां यथाकम् ॥ ११ ॥ आदिमध्या-
 यसानेषु भयन्तरोपलक्षितम् । भिक्षय वरण प्रोक्तं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १२ ॥

इति शारे [धर्मशास्त्रे] द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====
 (अथ पुराणोऽयान)

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेत्तच्चमादितः । आचारमधिकार्यं च संध्योपासनमेव च
 ॥ १ ॥ स गुरुर्यः क्रियाः कृत्वा वेदभरमै प्रयच्छति । भृतकाध्यापको यस्तु उपा-
 ध्यायः स उच्यते ॥ २ ॥ * माता पिता गुरुश्चैव पूजनीयाः सदा नृणाम् । क्रिया-
 स्तथाऽपलाः सर्वा यर्यतेऽनादितारयः ॥ ३ ॥ प्रयतः कल्य उन्थाय स्नातो हुत-
 हुताशनः । कुर्वीत प्रैणतो भवत्या गुरुणामभिवादनम् ॥ ४ ॥ अनुज्ञातस्तु गुरुणा
 ततोऽध्ययनमाचरेत् । कृत्वा ब्रह्माञ्जलिं पश्यन्गुरोर्वन्दनमानतः ॥ ५ ॥ ब्रह्माव-
 साने प्रारम्भे प्रणवं च मनीर्तयेत् । अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयतनतः ॥ ६ ॥
 चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राहुसूतकम् । उल्कापातं महीकम्पमाशौचं ग्रामविप्लवम् ॥ ७ ॥
 इन्द्रप्रयोगं श्वरुतं सर्वसंघातनिग्वनम् । वाद्यकोलाहलं युद्धमनध्यायान्विवर्जयेत् ॥ ८ ॥
 नाधीयीताभियुक्तोऽपि यानगो न च नीगैतः । देवायतनवल्मीकश्मशानश-
 चसंनिधौ ॥ ९ ॥ भिक्षचर्या तथा कुर्याद्वाहणेषु यथाविधि । गुरुणा चाप्यनुज्ञातः
 प्राश्नीयात्प्राप्तुस्वः शुचिः ॥ १० ॥ हितमिये गुरोः कुर्यादहंकारविवर्जितः ।
 उपास्य पश्चिमां संध्यां पूजयित्वा हुताशनम् ॥ ११ ॥ अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरोर्व-
 चनकृद्भवेत् । गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ॥ १२ ॥ मधुमांसाञ्जनं श्राद्धं

- एतद्वचनं न ग पुस्तके ।

१ ग *उजीवन्मो द्विजानां । २ रा. नाया तु । ३ ग *नीड्री प्रकीर्तिता । मा* । ४ ग. *ता । कर्णेके-
 धाल्लार्हन्तु तु* । ५ ग. न । यज्ञोपवीत का* । ६ रा *क्षत्याऽऽचर* । ७ ग प्रयतो भूत्वा । ८ रा ग. ड.
 वन्दन । ९ ग. *नार्गं मुरतं घनसंघात* । १० रा. *णं श्वरुत* । ११ रा. ग. घ. *संघात* । १२ ग *पि
 प्रयत्नात् च वेगनः । १३ क. *भवम् । दे* ।

ॐ नमः शिवाय नमः ।

शङ्खस्मृतिः ।

— (०) (०) (०) —
(तत्र प्रथमोऽध्यायः)

स्वयंभुवे नमस्कृत्य सृष्टिसंहारकारिणे । चातुर्वर्ण्यहितार्थाय खड्गः शास्त्रमकल्पयत्
॥ १ ॥ यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रिया । प्रतिग्रहं चाध्ययनं विप्रकर्माणि
निर्दिशेत् ॥ २ ॥ दानं चाध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि । क्षत्रियस्य च वैश्यस्य
कर्मेदं परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् । कृषिणां
(गौ) रक्ष्यवाणिज्यं विशश्च परिकीर्तितम् ॥ ४ ॥ शूद्रस्य द्विजशूद्राणां सर्वगित्पानि
चाप्यर्थः । क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥ ५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्य-
स्त्रयो वर्णा द्विजातयः । तेषां जन्म द्वितीयं तु विज्ञेयं मौञ्जीवन्धनम् ॥ ६ ॥ आ-
चार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा । ब्राह्मणक्षत्रियविशां मौञ्जीवन्धनजन्मानि
॥ ७ ॥ वृत्त्या शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्ते विचक्षणैः । यावद्देहेन जायन्ते द्विजा ज्ञेया-
स्ततः परम् ॥ ८ ॥

इति शङ्खे [धर्मशास्त्रे] प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
(अथ द्वितीयोऽध्यायः)
=====

गर्भस्य स्फुटताज्ञाने निषेकः परिकीर्तितः । पुरा तु स्पन्दनात्कार्यं पुंसवनं विच-
क्षणैः ॥ १ ॥ पष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तो जाते वै जातकर्म च । आशौचे च व्यतिक्रान्ते
नामकर्म विधीयते ॥ २ ॥ नामधेयं च कर्तव्यं वर्णानां च समाक्षरम् । माङ्गल्यं ब्रा-
ह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य वलान्वितम् ॥ ३ ॥ वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सि-
तम् । शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु । धनान्तं चैव वैश्यस्य दासान्तं
चान्त्यजन्मनः ॥ ४ ॥ चतुर्थे मासि कर्तव्यं बालस्याऽऽदित्यदर्शनम् । पष्ठेऽन्न-
प्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ॥ ५ ॥ गर्भाष्टमेऽब्दे कर्तव्यं ब्राह्मणस्यो-
पनायनम् । गर्भादेकादशे राज्ञो गर्भात्तु द्वादशे विशः ॥ ६ ॥ षोडशैर्ब्रह्मण्ये विप्रस्य
राजन्यस्य द्विविंशतिः । विंशतिः । सचतुष्का तु वैश्यस्य परिकीर्तिता । नैतिवर्तते
सावित्रीमत ऊर्ध्वं निर्वर्तते ॥ ७ ॥

१ ग. "मयाकरोत् । २ क. "न्धनात् । आ" । ३ ग. नि । विप्रा शू" । ४ ग. "तः । ततस्तु
स्पन्दनात्कार्यं स" । ५ ग. "तव्यमादित्यस्य प्रद" । ६ ग. "शाब्दस्तु विप्रस्य द्वाविंश क्षत्रियस्य तु । वि" ।
७ ग. नाभिभाषेत सा" । ८ ग. "तैवेत् । वि" ।

विज्ञातव्यास्त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः । सावित्रीपतिता व्रात्याः सर्वधर्मवद्भि-
 ष्कृताः ॥ ८ ॥ मौञ्जीज्यावन्धनानां तु क्रमान्मौञ्ज्यः प्रकीर्तिताः । मार्गवैयाघवा-
 स्तानि कर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥ ९ ॥ पर्णपिप्पलविल्वानां क्रमादण्डाः प्रकीर्तिताः ।
 केशदेशललाटास्यतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ १० ॥ अवक्राः सत्वचः सर्वे नाग्नि-
 दग्धास्तथैव च । वस्त्रोपवीते कार्पाससौमोर्णानां यथाक्रमम् ॥ ११ ॥ आदिमध्या-
 वसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितम् । भैक्षस्य वरणं प्रोक्तं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १२ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====
 (अथ तृतीयोऽध्यायः)

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेच्छौचमादितः । आचारमग्निकार्यं च संध्योपासनमेव च
 ॥ १ ॥ स गुरुर्यः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति । भृतकाध्यापको यस्तु उपा-
 ध्यायः स उच्यते ॥ २ ॥ * माता पिता गुरुश्चैव पूजनीयाः सदा नृणाम् । क्रिया-
 स्तथाऽफलाः सर्वा यस्यैतेऽनादृतास्तथा ॥ ३ ॥ प्रयतः कलयन्त्याय स्नातो हुत-
 हुताशनः । कुर्वीत भ्रूणतो भक्त्या गुरुणामभिवादनम् ॥ ४ ॥ अनुज्ञातस्तु गुरुणा
 ततोऽध्ययनमाचरेत् । कृत्वा ब्रह्माञ्जलिं पश्यन्गुरोर्वन्दनमानतः ॥ ५ ॥ ब्रह्माव-
 साने प्रारम्भे प्रणमं च प्रकीर्तयेत् । अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
 चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राहुसूतकम् । उल्कापातं महीकम्पमाशौचं ग्रामविप्लवम् ॥ ७ ॥
 इन्द्रप्रयोगं श्वरुतं सर्वसंपातनिरचनम् । वायुकोलाहलं युद्धमनध्यायान्विवर्जयेत्
 ॥ ८ ॥ नाधीयीताभियुक्तोऽपि यानगो न च नीर्गतः । देवायतनवल्मीकदमशानश-
 वसंनिधौ ॥ ९ ॥ भैक्षचर्या तथा कुर्याद्वाष्पणेषु यथाविधि । गुरुणा चाप्यनुज्ञातः
 प्राश्नीयात्प्रादुमुखः शुचिः ॥ १० ॥ हितप्रिये गुरोः कुर्यादहंकारविवर्जितः ।
 उपास्य पश्चिमां संध्यां पूजयित्वा हुताशनम् ॥ ११ ॥ अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरोर्व-
 चनकृद्भवेत् । गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ॥ १२ ॥ मधुर्मांसाञ्जनं श्राद्धं

एतद्भयनं न स पुरातने ।

१ ग. 'उजीवन्धो द्विजानां' । २ स. 'नाया तु' । ३ ग. 'मौञ्जी प्रकीर्तिता' । ना. '४ ग. 'ता' । कर्पदे-
 पालक्येस्तु तु' । ५ ग. च । 'दशोपवीते वा' । ६ स. 'हस्ताऽऽचर' । ७ ग. 'ब्रह्म' । भृता । ८ स. ग. 'ह' ।
 'वेदन' । ९ ग. 'नामो गुरुतं पनरुपात' । १० ग. 'पि' । ११ ग. 'सि' । १२ ग. 'सि' ।
 प्रयत्नात् च वेगत' । १३ स. 'गदम्' । दे' ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

शङ्खस्मृतिः ।

—०००—
(तत्र प्रथमोऽध्यायः)

स्वयंभुवे नमस्कृत्य सृष्टिसंहारकारिणे । चातुर्वर्ण्यहितार्थाय खड्गः शास्त्रमकल्पयत्
॥ १ ॥ यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रिया । प्रतिग्रहं चाध्ययनं विप्रकर्माणि
निर्दिशेत् ॥ २ ॥ दानं चाध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि । क्षत्रियस्य च वैश्यस्य
कर्मदं परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् । कृषिगो-
(गौ) रक्ष्यवाणिज्यं विशश्च परिकीर्तितम् ॥ ४ ॥ शूद्रस्य द्विजशूद्राः सर्वशिल्पानि
चाप्यथ । क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥ ५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्य-
स्त्रयो वर्णा द्विजातयः । तेषां जन्म द्वितीयं तु विज्ञेयं मौञ्जिवन्धनम् ॥ ६ ॥ आ-
चार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा । ब्राह्मणक्षत्रियविशां मौञ्जीवन्धनजन्मनि
॥ ७ ॥ वृत्त्या शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्ते विचक्षणैः । यावद्वेदेन जायन्ते द्विजा ज्ञेया-
स्ततः परम् ॥ ८ ॥

इति शङ्खे [धर्मशास्त्रे] प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
(अथ द्वितीयोऽध्यायः)
=====

गर्भस्य स्फुटनाज्ञाने निषेकः परिकीर्तितः । पुरा तु स्पन्दनात्कार्यं पुंसवनं विच-
क्षणैः ॥ १ ॥ पष्टेष्टमे वा सीमन्तो जाते वै जातकर्म च । आशौचे च व्यतिक्रान्ते
नामकर्म विधीयते ॥ २ ॥ नामधेयं च कर्तव्यं वर्णानां च समाक्षरम् । माङ्गल्यं ब्रा-
ह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य वलान्वितम् ॥ ३ ॥ वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सि-
तम् । शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु । धनान्तं चैव वैश्यस्य दासान्तं
चान्नयजन्मनः ॥ ४ ॥ चतुर्थं मामि कर्तव्यं बालस्याऽऽदिन्यदशनम् । पष्टेष्ट-
माशनं मामि चूडा कार्या यथाकुलम् ॥ ५ ॥ गर्भाष्टमेऽष्टे कर्तव्यं ब्राह्मणस्यो-
पनायनम् । गर्भादिकादशे गार्हो गर्भात्तु द्वादशे विशः ॥ ६ ॥ षोडशीऽष्टानि विप्रस्य
राज्यस्य द्विविंशतिः । विंशतिः । सचतुष्का तु वैश्यस्य परिकीर्तिता । नानिर्वर्त-
मावित्रीयन् ऊर्ध्वं निर्वर्तते ॥ ७ ॥

१. ॥ १. ॥ २. ॥ ३. ॥ ४. ॥ ५. ॥ ६. ॥ ७. ॥ ८. ॥ ९. ॥ १०. ॥ ११. ॥ १२. ॥ १३. ॥ १४. ॥ १५. ॥ १६. ॥ १७. ॥ १८. ॥ १९. ॥ २०. ॥ २१. ॥ २२. ॥ २३. ॥ २४. ॥ २५. ॥ २६. ॥ २७. ॥ २८. ॥ २९. ॥ ३०. ॥ ३१. ॥ ३२. ॥ ३३. ॥ ३४. ॥ ३५. ॥ ३६. ॥ ३७. ॥ ३८. ॥ ३९. ॥ ४०. ॥ ४१. ॥ ४२. ॥ ४३. ॥ ४४. ॥ ४५. ॥ ४६. ॥ ४७. ॥ ४८. ॥ ४९. ॥ ५०. ॥ ५१. ॥ ५२. ॥ ५३. ॥ ५४. ॥ ५५. ॥ ५६. ॥ ५७. ॥ ५८. ॥ ५९. ॥ ६०. ॥ ६१. ॥ ६२. ॥ ६३. ॥ ६४. ॥ ६५. ॥ ६६. ॥ ६७. ॥ ६८. ॥ ६९. ॥ ७०. ॥ ७१. ॥ ७२. ॥ ७३. ॥ ७४. ॥ ७५. ॥ ७६. ॥ ७७. ॥ ७८. ॥ ७९. ॥ ८०. ॥ ८१. ॥ ८२. ॥ ८३. ॥ ८४. ॥ ८५. ॥ ८६. ॥ ८७. ॥ ८८. ॥ ८९. ॥ ९०. ॥ ९१. ॥ ९२. ॥ ९३. ॥ ९४. ॥ ९५. ॥ ९६. ॥ ९७. ॥ ९८. ॥ ९९. ॥ १००. ॥

निहातपात्थोऽयेने यथाकालमनेकृताः । नाधिपीपतिता व्रात्याः सर्वधर्मवदि-
 ष्वनाः ॥ ८ ॥ मौञ्जीचादन्यनानां तु क्रमान्मौञ्ज्यः प्रकीर्तिताः । मार्गवैयाघवा-
 वनानि यमाणि व्रजचारिणाम् ॥ ९ ॥ पर्णपिप्पलविल्वानां क्रमादण्डाः प्रकीर्तिताः ।
 कैशदेधमल्लटारधतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ १० ॥ अवक्राः सत्वचः सर्वे नाग्नि-
 दग्धाग्नेयं च । वरापर्वीते यार्पायसोमोर्णानां यथाक्रमम् ॥ ११ ॥ आदिमध्या-
 यसानेषु भवन्त्यष्टोपलक्षितम् । भिक्षस्य वरणं प्रोक्तं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १२ ॥

इति शारङ्ग [धर्मशास्त्रे] द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

(अथ तृतीयोऽध्यायः)

=====

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेन्लौचमादितः । आचारमग्निकार्यं च संध्योपासनमेव च
 ॥ १ ॥ न गुरुर्यः क्षियाः कृत्वा वेदभस्मं प्रयच्छति । भृतकाध्यापको यस्तु उपा-
 ध्यायः स उच्यते ॥ २ ॥ * माता पिता गुरुश्चैव पूजनीयाः सदा नृणाम् । क्रिया-
 स्तथाऽफलाः सर्वा यस्यैतेऽनादितारायः ॥ ३ ॥ प्रयतः कलयन्त्याय स्नातो हुत-
 हुताशनः । कुर्वीत प्रैणतो भवत्या गुरुणामभिवादनम् ॥ ४ ॥ अनुज्ञातस्तु गुरुणा
 ततोऽध्ययनमाचरेत् । कृत्वा व्रजाल्लि पश्यन्गुरोर्वन्दनमानतः ॥ ५ ॥ ब्रह्माव-
 साने प्रारम्भे प्रणवं च प्रकीर्तयेत् । अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयतनतः ॥ ६ ॥
 चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राहुसूतकम् । उल्कापातं महीकम्पमाशौचं ग्रामविप्लवम् ॥ ७ ॥
 इन्द्रप्रयोगं स्वस्तं सर्वसंपादनिरवनम् । वाद्यकोलाहलं युद्धमनध्यायान्विवर्जयेत्
 ॥ ८ ॥ नाधीयीताभियुक्तोऽपि यानगो न च नीगैतः । देवायतनवल्मीकश्मशानश-
 वसंनिधौ ॥ ९ ॥ भिक्षवर्या तथा कुर्याद्वाहनेषु यथाविधि । गुरुणा चाप्यनुज्ञातः
 प्राश्नीयात्माहुस्तः शुचिः ॥ १० ॥ हितमिये गुरोः कुर्यादहंकारविवर्जितः ।
 उपास्य पश्चिमां संध्यां पूजयित्वा हुताशनम् ॥ ११ ॥ अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरोर्व-
 चनकृद्भवेत् । गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ॥ १२ ॥ मधुमांसाञ्जनं श्राद्धं

एतद्वचनं न ग पुस्तके ।

१ ग *उजीवन्तो द्विजानां । २ रा नाया तु । ३ ग, *मौञ्जी प्रकीर्तिता । मा* । ४ ग *ता । कर्णके-
 धालल्लिस्तु तु* । ५ ग च । यज्ञोपवीते का* । ६ रा *क्षत्याऽऽचर* । ७ ग प्रयतो भूत्वा । ८ रा ग, ह.
 वन्दन । ९ ग, *नामं गुरु पनसंघात* । १० रा *ण यद्दत्त* । ११ रा, ग, प, *संघात* । १२ ग *पि
 प्रवसनात् च वेगन* । १३ क, *गतम् । दे* ।

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ चतुर्थोऽध्यायः)

विन्देत विधिवद्भार्यामसमानार्पणोन्नयाम् । मातृतः पञ्चमीं चापि पितृतस्त्वय
मत्तमीम् ॥ १ ॥ ब्राह्मो देवस्तथैवाऽऽर्यः प्राजापत्यस्तथाऽऽसुरः । गान्धर्वो राक्षस-
श्चैव पैशाचश्चाष्टमोऽधमः ॥ २ ॥ ऐभ्यो धर्म्यास्तु चत्वारः पूर्वं ये परिकीर्तिताः ।
गान्धर्वो राक्षसश्चैव क्षत्रियस्य तु शस्यते ॥ ३ ॥ संप्रार्थितः प्रयत्नेन ब्राह्मस्तु
परिकीर्तितः । यज्ञस्थायत्विजे देव आदायाऽऽर्यस्तु गोद्वयम् ॥ ४ ॥ प्रार्थितः
संप्रदानेन प्राजापत्यः प्रकीर्तितः । आसुरो द्रविणादानाद्गान्धर्वः समयान्वितः ॥ ५ ॥
राक्षसो युद्धहरणान्यैशाचः कन्यकाच्छ्रान्तः । तिस्रस्तु भार्या विप्रस्य द्वे भार्ये क्षत्रि-
यस्य तु । एकैव भार्या वैश्यस्य तथा शूद्रस्य कीर्तिता ॥ ६ ॥ ब्राह्मणी क्षत्रिया
वैश्या विप्रभार्याः प्रकीर्तिताः ॥ ७ ॥ क्षत्रिया चैव वैश्या च क्षत्रियस्य विधीयते ।
वैश्या च भार्या वैश्यस्य शूद्रा शूद्रस्य कीर्तिता ॥ ८ ॥ आपद्यपि न कर्तव्या शूद्रा
भार्या द्विजन्मना । तस्यां तस्य प्रसूतस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ ९ ॥ तपस्वी यज्ञ-
होतृस्तु सर्ववर्षभृतां वरः । ध्रुवं शूद्रन्वमायानि शूद्रश्राद्धे त्रयोदशे ॥ १० ॥ नीयते
तु स शूद्रन्वं येषां शूद्रः कृत्योद्भवः । तस्यै शूद्रन्वमायानि यदि स्वर्गजित्तथ ते ॥ ११ ॥
स्मिन्त्येकस्य द्वार्ये कृत्यस्य तथा ध्रुवः । श्राद्धद्रादशकं कृत्वा श्राद्धे प्राप्ते त्रयोदशे
॥ १२ ॥ स्मिन्त्येकस्ये चार्द्धे (हो) न च शूद्रः कथंचन । तस्यान्वयप्रयत्नेन
शूद्रं भार्या विवर्जयेत् ॥ १३ ॥ पारिव्रतः सवर्णाम् शुद्धीयान्क्षत्रिया शम्भुः ।
वैश्या प्रवेदयान्शूद्रान् स्वयज्यन्तः ॥ १४ ॥ सा भार्या या शूद्रं दृष्ट्वा सा भार्या
न च निवर्तते । सा भार्या या शूद्रप्रिया सा भार्या या प्रजावती ॥ १५ ॥

[illegible]

लालनीया सदा भार्या ताडनीया तथैव च । ताडिता लालिता चैव स्त्री श्रीर्भवति
नान्यथा ॥ १६ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(अथ पञ्चमोऽध्यायः ।)

=====

पञ्च सूना गृहस्थस्य जुष्टी पेपण्युपस्करः । कण्डनी चोदकुम्भश्च तस्य पापस्य
शान्तये ॥ १ ॥ पञ्चयज्ञविधानं तु गृही नित्यं न हापयेत् । पञ्चयज्ञविधानेन तत्पापं
तस्य नश्यति ॥ २ ॥ देवयज्ञो भूतयज्ञः पितृयज्ञस्तथैव च । ब्रह्मयज्ञो नृयज्ञश्च पञ्च
यज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥ ३ ॥ होमो दैवो बलिर्भूतः पित्र्यः पिण्डक्रिया स्मृतः । स्वा-
ध्यायो ब्रह्मयज्ञश्च नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥ ४ ॥ वानप्रस्थो ब्रह्मचारी यतिश्चैव तथा
द्विजः । गृहस्थस्य प्रसादेन जीवन्त्येते यथाविधि ॥ ५ ॥ गृहस्थ एव यजते गृहस्थ-
स्तप्यते तपः । ददाति च गृहस्थश्च तस्माच्छ्रेष्ठो गृहाश्रमी ॥ ६ ॥ यथा भर्ता प्रभुः
स्त्रीणां वर्णानां ब्राह्मणो यथा । अतिथिस्तद्देवास्य गृहस्थस्य प्रभुः स्मृतः ॥ ७ ॥
न व्रतैर्नोपवासैश्च धर्मेण विविधेन च । नारी स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति पतिपूजनात्
॥ ८ ॥ न व्रतैर्नोपवासैश्च न च यज्ञैः पृथग्विधैः । राजा स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति परि-
पालनात् ॥ ९ ॥ न स्नानेन न मौनेन नैवाग्निपरिचर्यया । ब्रह्मचारी दिवं याति स
याति गुरुपूजनात् ॥ १० ॥ अतिशूद्रपया शान्त्या स्नानेन विविधेन च । वानप्रस्थो
दिवं याति याति भोजनवर्जनात् ॥ ११ ॥ न दण्डैर्न च मौनेन शून्यागाराश्रयेण
च । यतिः सिद्धिमवाप्नोति योगेनाऽऽप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ १२ ॥ न यज्ञैर्दक्षिणावज्जि-
र्वह्निशूद्रपया तथा । गृही स्वर्गमवाप्नोति यथा चातिथिपूजनात् ॥ १३ ॥ तस्मा-
त्सर्वप्रयत्नेन गृहस्थोऽतिथिमागतम् । आहारशयनाद्येन विधिवत्प्रतिपूजयेत् ॥ १४ ॥
स्नायं प्रातश्च जुहुयादग्निहोत्रं यथाविधि । दर्शं च पौर्णमासं च जुहुयाद्विधिवत्तथा
॥ १५ ॥ यजेत पशुवन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च । त्रैवार्षिकाधिकानस्तु पिवेत्सोम-
मताद्वितः ॥ १६ ॥ इष्टिं वैश्वानरीं कुर्यात्तथा चाल्पधनो द्विजः । न भिक्षेत धनं
शूद्रात्सर्वं दद्याच्च भिक्षितम् ॥ १७ ॥

१ ख. च. 'प्रेयो गृ' । २ क. 'ति यतिपूजना' । ड. 'ति प्रतिपा' । ३ ग. न होमेन नैवाग्निपरितर्प-
णात् । ग. 'य' । ४ ग. 'य' । ५ ख. 'नैवधि' । ६ ग. 'यादमीक्षित' ।

वृत्तं तु न त्यजेद्विद्वानृत्विजं पूर्वमेव च । कर्मणा जन्मना शुद्धं विधया च वृणीते तम् ॥ १८ ॥ एतैरेव गुणैर्युक्तं धर्माजितधनं तथा । याजयीत सदा विप्रो ब्राह्मस्तस्मात्प्रतिग्रहः ॥ १९ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ षष्ठोऽध्यायः ।)

गृहस्थस्तु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः । अपत्यस्यैव चापत्यं तदाऽरण्यं समाश्रयेत् ॥ १ ॥ पुत्रेषु दारान्निसिष्य तथा वाऽनुगतो वनम् । अग्नीनुपचरेन्नित्यं वन्यमाहारमाहरेत् ॥ २ ॥ यदाहारो भवेत्तेन पूजयेत्पितृदेवताः । तेनैव पूजयेन्नित्यमतिथिं समुपागतम् ॥ ३ ॥ ग्रामादाहृत्य वाऽश्रीयादष्टौ ग्रासान्समाहितः । स्वाध्यायं च तथा कुर्याज्जटाश्च विभृयात्तथा ॥ ४ ॥ तपसा शोषयेन्नित्यं स्वयं वैव कलेवरम् । आर्द्रवासास्तु हेमन्ते ग्रीष्मे पञ्चतपास्तथा ॥ ५ ॥ प्राट्प्याकाशशायी च नक्ताशी च सदा भवेत् । चतुर्थकालिको वा स्यात्पष्ठकालिक एव वा ॥ ६ ॥ कृच्छ्रैर्वाऽपि नयेत्कालं ब्रह्मचर्यं च पालयेत् । एवं नीत्वा वने कालं द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥ ७ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ सप्तमोऽध्यायः ।)

कृत्वेष्टिं विधिवत्पश्चात्सर्ववेदसदक्षिणाम् । आत्मन्यग्नीन्समारोप्य द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥ १ ॥ विधूमे न्यस्तमुसले व्यङ्गारे भुक्तवज्जने । अतीते पात्रसंपाते नित्यं भिक्षां यतिश्चरेत् ॥ २ ॥ सप्तागारांश्चरेद्भक्ष्यं (क्षं) भिक्षितं नानुभिक्षयेत् । न व्ययेच्च तथाऽलाभे यथालाभेन वर्तयेत् ॥ ३ ॥ नाऽऽस्वादयेत्तथैवान्नं नाश्रीयात्कस्यचिद्गृहे । मृन्मयालाबुपात्राणि यतीनां च विनिर्दिशेत् ॥ ४ ॥ तेषां संमार्जनाच्छुद्धिरद्भिश्चैव प्रकीर्तिता । कौपीनाच्छादनं वासो विभृयादव्ययश्चरन् ॥ ५ ॥

शून्यागारनिकेतः स्याद्यत्र सायंगृहो मुनिः ॥ ६ ॥ दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं
 पिबेत् । सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ॥ ७ ॥ चन्दनेन तु लिप्ताङ्गं वास्यैवं
 चैव तक्षतः । कल्याणं चाप्यकल्याणं तयोरेव न चिन्तयेत् ॥ ८ ॥ सर्वभूतसमो
 मैत्रः समलोष्टाश्मकाश्चनः । ध्यानयोगरतो भिक्षुः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ९ ॥
 जन्मना यस्तु निर्विण्णो मरणेन तथैव च । आधिभिर्व्याधिभिश्चैव तं देवा ब्राह्मणं
 विदुः ॥ १० ॥ अशुचित्वं शरीस्य म्रियाम्रियविपर्ययः । गर्भवासे च वसतिस्तस्मा-
 न्मुच्येत नान्यथा ॥ ११ ॥ जगदेताभिराक्रन्दं न तु सारमनर्थकम् । भोक्तव्यमिति
 निर्दिष्टो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १२ ॥ प्राणायामैर्दहेद्दोषान्धारणाभिश्च किल्बिषम् ।
 प्रत्याहारेण संसर्गान्ध्याननिनैश्वरान्गुणान् ॥ १३ ॥ सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं
 शिरसा सह । त्रिः पठेदायतमाणः प्राणायामः स उच्यते ॥ १४ ॥ मनसः संय-
 मस्तज्ज्ञैर्धारणेति निगद्यते । संहारश्चेन्द्रियाणां च प्रत्याहारः प्रकीर्तितः ॥ १५ ॥
 हृदिस्थध्यानयोगेन देवदेवस्य दर्शनम् । ध्यानं प्रोक्तं प्रवक्ष्यामि ध्यानयोगमतः
 परम् ॥ १६ ॥ हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि प्राणाः प्रतिष्ठिताः । हृदि ज्योतीषि
 सूर्यश्च हृदि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १७ ॥ स्वदेहमरणं कृत्वा प्रणवं चोत्तरारणिम् ।
 ध्याननिर्मन्यनाभ्यासाद्विष्णुं पश्येद्धृदि स्थितम् ॥ १८ ॥ हृद्यर्कश्चन्द्रमाः सूर्यः सोमो
 मध्ये हुताशनः । तेजोमध्ये स्थितं सत्त्वं सत्त्वमध्ये स्थितोऽच्युतः ॥ १९ ॥
 अणोरणीयान्महतो महीयानात्माऽस्य जन्तोर्निहितो गुहायाम् । तेजोमयं पश्यति
 बीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमात्मनः ॥ २० ॥ वासुदेवस्तमोन्धानां प्रत्यक्षो
 नैव जायते । अज्ञानपटसंवीतैरिन्द्रियैर्विषयेष्पुभिः ॥ २१ ॥ एष वै पुरुषो विष्णु-
 र्व्यक्ताव्यक्तः सनातनः । एष धाता विधाता च पुराणो निष्कलः शिवः ॥ २२ ॥
 वेदाहमेतं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् । यं वै विदित्वा न बिभेति
 मृत्योर्नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥ २३ ॥ पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुरा-
 काशमेव च । पञ्चैतानि विजानीयान्महाभूतानि पण्डितः ॥ २४ ॥

१ ग. "न्दनैर्लिप्यतेऽङ्गं वा भस्मचूर्णैर्विगर्हितैः" । क* । २ ग. संभवेत् । ३ ग. घ. द. "तद्विहो मै" ।

४ क. "विद्य म" । ५ क. ख. घ. द. नरसा* । ६ ग. घ. द. निर्विण्णो । ७ ग. हृदयस्यस्य यो । ८ ग. "तं तत्त्वं तत्त्वम्" । च. "तं सत्यं सत्यम्" । ९ क. ग. घ. द. "ना पर्जन्ये विधीय" ।

चक्षुः श्रोत्रं स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च । बुद्धीन्द्रियाणि जानीयात्पञ्चैवानि शरीरके
॥ २५ ॥ रूपं शब्दस्तथा स्पर्शो रसो गन्धस्तथैव च । इन्द्रियार्थान्विजानीयात्पञ्चैव
सततं बुधः ॥ २६ ॥ हस्तौ पादाबुपस्थं च जिह्वा पायुस्तथैव च । कर्मेन्द्रियाणि
पञ्चैव नित्यमस्मिञ्शरीरके ॥ २७ ॥ मनो बुद्धिस्तथैवाऽऽत्मा ह्यव्यक्तं च तथैव
च । इन्द्रियेभ्यः पराणीह चत्वारि कथितानि च ॥ २८ ॥ चतुर्विंशत्यथैतानि
तत्त्वानि कथितानि च । तथाऽऽत्मानं तद्व्यतीतं पुरुषं पञ्चविंशकम् ॥ २९ ॥ यं तु
ज्ञात्वा विमुच्यन्ते ये जनाः साधुवृत्तयः । तदिदं परमं गुह्यमेतदक्षरमुत्तमम् ॥ ३० ॥
अशब्दरसमस्पर्शमरूपं गन्धवर्जितम् । निर्दुःखमसुखं शुद्धं तद्विष्णोः परमं पदम्
॥ ३१ ॥ अजं निरञ्जनं शान्तमव्यक्तं ध्रुवमक्षरम् । अनादिनिधनं ब्रह्म तद्विष्णोः
परमं पदम् ॥ ३२ ॥ विज्ञानसारथिर्यस्तु मनः प्रग्रहवन्धनः । सोऽध्वनः पारमा-
र्भोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ३३ ॥ वालाग्रशतशो भागः कल्पितस्तु सहस्रधा ।
तस्यापि शतमाङ्गागज्जीवः सूक्ष्म उदाहृतः ॥ ३४ ॥ इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्था अर्थे-
भ्यश्च परं मनः । मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा तथा परः ॥ ३५ ॥ महतः परम-
व्यक्तमव्यक्तात्पुरुषः परः । पुरुषान्नं परं किञ्चित्सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ३६ ॥
एषु सर्वेषु भूतेषु तिष्ठत्याविकलः सदा । दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मद-
र्शिभिः ॥ ३७ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अष्टाष्टमोऽध्यायः ।)

=====

* नित्यं नैमित्तिकं काम्यं क्रियाङ्गं मलकर्षणम् । क्रियास्नानं तथा पष्टं षोढा स्नानं
प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥ अस्नातः पुनरानर्हो जप्याग्निहवनादिषु । प्रातःस्नानं तदर्थं च
नित्यस्नानं प्रकीर्तितम् ॥ २ ॥ चण्डालशवयूपाद्यं स्पृष्ट्वा स्नानं रजस्वेलाम् । स्नाना-
नर्हस्तु यः स्नाति स्नानं नैमित्तिकं च तत् ॥ ३ ॥ पुण्यस्नानादिकं स्नानं दैवज्ञवि-
धिचोदितम् । तद्धि काम्यं समुद्दिष्टं नाकामस्तत्प्रयोजयेत् ॥ ४ ॥ जप्युक्तकामः पवि-
त्राणि आर्चिष्यन्देवताः पितृन् । स्नानं समाचरेद्यस्तु क्रियाङ्गं तत्प्रकीर्तितम् ॥ ५ ॥

* एषोऽध्यायो न विद्यते ग. पुस्तके ।

१ ग. 'न्द्रियम्यान्वि' । २ ग. 'व विषयान्नुप' । ३ ग. घ. 'त्मा व्यक्ताव्यक्तं त' । ४ ग. 'रि प्र-
रति च । ५ ब. 'न्यनम् । सो' । ६ क. ख. घ. 'नः पर' । ७ ग. 'विरलः । ८ घ. ट. 'बडे । ९ ।

मलापकर्षणार्थं तु स्नानमभ्यङ्गपूर्वकम् । मलापकर्षणार्थाय प्रवृत्तिस्तस्यै नान्वयः
॥ ६ ॥ सरित्सु देवखातेषु तीर्थेषु च नदीषु च । क्रियास्नानं समुद्दिष्टं स्नानं तत्र
महाक्रिया ॥ ७ ॥ तत्र काम्यं तु कर्तव्यं यथावद्विधिचोदितम् । नित्यं नैमित्तिकं
चैव क्रियाङ्गं मलकर्षणम् ॥ ८ ॥ तीर्थाभावे तु कर्तव्यमुष्णोदकपरोदकैः । स्नानं
तु वह्नितप्तेन तथैव परवारिणा ॥ ९ ॥ शरीरशुद्धिर्विज्ञेया न तु स्नानफलं लभेत् ।
अद्भिर्गात्राणि शुद्ध्यन्ति तीर्थस्नानात्फलं लभेत् ॥ १० ॥ सरःसु देवखातेषु तीर्थेषु
च नदीषु च । स्नानमेव क्रिया तस्मात्स्नानात्पुण्यफलं स्मृतम् ॥ ११ ॥ तीर्थं प्राप्या-
नुपङ्गेण स्नानं तीर्थं समाचरेत् । स्नानजं फलमाप्नोति तीर्थयात्राफलं न तु ॥ १२ ॥
सर्वतीर्थानि पुण्यानि पापघ्नानि सदा नृणाम् । परस्परानपेक्षाणि कथितानि मनी-
षिभिः ॥ १३ ॥ सर्वे प्रसवणाः पुण्याः सरांसि च शिलोच्चयाः । नद्यः पुण्यास्तथा
सर्वा जाह्नवी तु विश्वेपतः ॥ १४ ॥ यस्य पादौ च हस्तौ च मनश्चैव सुसंयतम् ।
विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते ॥ १५ ॥ नृणां पापकृतां तीर्थं पापस्य
शमनं भवेत् । यथोक्तफलदं तीर्थं भवेच्छुद्धात्मनां नृणाम् ॥ १६ ॥

इति शङ्खे [धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(अथ नवमोऽध्यायः ।)

क्रियास्नानं तु वक्ष्यामि यथावद्विधिपूर्वकम् । मृद्भिरद्भिश्च कर्तव्यं शौचमादौ यथा-
विधि ॥ १ ॥ जले निर्मग्न उन्मज्ज्य उपस्पृश्य यथाविधि । जलस्याऽऽवाहनं कुर्या-
त्तत्प्रवेक्ष्याम्यतः परम् ॥ २ ॥ प्रपद्ये वरुणं देवमम्भसां पतिमूर्जितम् । याचितं
देहि मे तीर्थं सर्वपापापनुत्तये ॥ ३ ॥ तीर्थमावाहयिष्यामि सर्वापविनिपूदनम् ।
सान्निध्यमस्मिंस्तोये च भज त्वं मदनुग्रहात् ॥ ४ ॥ रुद्रान्प्रपद्ये वरदानसर्वानप्सुपद-
स्तथा । सर्वानप्सुपदश्चैव प्रपद्ये मणतः स्थितः ॥ ५ ॥ देवमप्सुपदं वह्निं प्रपद्ये-
यनिपूदनम् । आपः पुण्याः पवित्राश्च प्रपद्ये शरणं तथा ॥ ६ ॥ रुद्राद्योग्रिश्च संपांश्च
वरुणश्चाऽऽप एव च । शमयन्त्वाशु मे पापं मां रक्षन्तु च सर्वशः ॥ ७ ॥ इत्येव-
मुक्त्वा कर्तव्यं ततः संमार्जनं जले । आपो हि ष्ठेति तिसृभिर्यथावदनुपूर्वशः ॥ ८ ॥
हिरण्यवर्णेति वदेदग्नश्च तिसृभिस्तथा । शं नो देवीति च तथा शं न आपस्तथैव च
॥ ९ ॥ इदमापः प्रवहत तथा मन्त्रमुदीरयेत् । एवं मन्त्रान्समुच्चार्य च्छन्दांसि
क्रुषिदेवताः ॥ १० ॥

१ घ. ह. च. भवेत् । २ घ. ह. 'राण्यपे' । ३ च. 'पेक्ष्याणि । ४ ग. घ. निमज्ज्य । ५ ग. 'वि ।
तीर्थस्था' । ६ ग. 'म्यशेषतः । प्र' ।

अधमर्षणसूक्तस्य संस्मरेत्प्रयतः सदा । छन्द आनुष्टुभं तस्य ऋषिश्चैवाधमर्षणः ॥ ११ ॥ देवता भाववृत्तस्तु पापघ्नस्य प्रकीर्तितः । ततोऽम्भसि निमग्नस्तु त्रिः पदेधमर्षणम् ॥ १२ ॥ यथाऽश्वमेधः क्रतुराट्सर्वपापप्रणाशनः । तथाऽधमर्षणं सूक्तं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १३ ॥ अनेन स्नात्वा अव्यमये स्नातवान्धौतवाससा । परिवर्तितवासास्तु तीर्थतीरिष्यपस्पृशेत् ॥ १४ ॥ उदकस्याप्रदानाच्च स्नानशार्दी न पीडयेत् । अनेन विधिना स्नातस्तीर्थस्य फलमश्नुते ॥ १५ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(अथ दशमोऽध्यायः ।)

=====

अतः परं प्रवक्ष्यामि शुभामाचमनक्रियाम् । कायं कनिष्ठिकामूले तीर्थमुक्तं मनीषिभिः ॥ १ ॥ अङ्गुष्ठमूले च तथा प्राजापत्यं विचक्षणैः । अङ्गुल्यग्रे स्मृतं दि(दै)व्यं पित्र्यं तर्जनिमूलकम्(के) ॥ २ ॥ प्राजापत्येन तीर्थेन त्रिः प्राश्नीयाज्जलं द्विजः । द्विः प्रमृज्य मुखं पश्चात्स्नान्यद्भिः समुपस्पृशेत् ॥ ३ ॥ हृदाभिः पूयते विप्रः कण्ठगाभिस्तु भूमिपः । तालुगाभिस्तथा वैश्यः शूद्रः स्पृष्टाभिरन्ततः ॥ ४ ॥ अन्तर्जालं शुचौ देशे प्राङ्मुखः सुसमाहितः । उदङ्मुखो वा प्रयतो दिशश्चानवलोकयन् ॥ ५ ॥ अद्भिः समुद्धृताभिस्तु हीनाभिः फेनबुद्बुदैः । वह्निना चाप्यतप्ताभिरक्षाराभिरुपस्पृशेत् ॥ ६ ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेन्नासापुटद्वयम् । अङ्गुष्ठमध्यायोगेन स्पृशेन्नेत्रद्वयं ततः ॥ ७ ॥ अङ्गुष्ठानामिकौर्म्यां तु श्रवणौ समुपस्पृशेत् । कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेत्स्कन्धद्वयं ततः ॥ ८ ॥ सर्वासामेव योगेन नाभिं च हृदयं तथा । संस्पृशेच्च तथा मूर्ध्नि एष आचमने विधिः ॥ ९ ॥ त्रिः प्राश्नीयाद्यदम्भस्तु प्रीतास्तेनास्य देवताः । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च भवन्तीत्यनुशुश्रुम ॥ १० ॥ गङ्गा च यमुना चैव प्रीयेते परिमार्जनात् । नासत्यदस्तौ प्रीयेते स्पृष्टे नासापुटद्वये ॥ ११ ॥ स्पृष्टे लोचनयुग्मे तु प्रीयेते शशिभास्करौ । कर्णयुग्मे तथा स्पृष्टे प्रीयेते अनिलानलौ ॥ १२ ॥ स्कन्धयोः स्पर्शनादस्य प्रीयन्ते सर्वदेवताः । मूर्ध्नः संस्पर्शनादस्य प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ॥ १३ ॥ विना यज्ञोपवीतेन तथा मुक्तशिर्खो द्विजः । अप्रक्षालितपादस्तु आचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥ १४ ॥ वह्निर्जानुरुपस्पृश्य एकदस्तापिते-

[अ० १०-११-१२ श्लो०-१५-२१] शङ्खस्मृतिः ।

३८३

१-५११-३]

जैलेः । सोपानत्कस्तथा तिष्ठन्नेव शुद्धिमवाप्नुयात् * ॥ १५ ॥ आचम्य च पुरा
प्रोक्तं तीर्थसंमार्जनं तु यत् । उपस्पृशेत्ततः पश्चान्मन्त्रेणानेन धर्मतः ॥ १६ ॥ अन्त-
श्चरसि भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः । त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार आपो ज्योती रसोऽ-
मृतम् ॥ १७ ॥ आचम्य च ततः पश्चादादित्याभिमुखो जलम् । उदु त्वं जातवेद-
समिति मन्त्रेण निक्षिपेत् ॥ १८ ॥ एष एव विधिः प्रोक्तः संध्ययोश्च द्विजातिषु ।
पूर्वा संध्यां जपंस्तिष्ठेदासीनः पश्चिमां तथा ॥ १९ ॥ ततो जपेत्पवित्राणि पवित्रं
वाऽथ शक्तितः । ऋपयो दीर्घसंध्यत्वादीर्घमायुरवाप्नुयुः ॥ २० ॥ सर्ववेदपवित्राणि
वक्ष्याम्यहमतः परम् । येषां जपैश्च होमैश्च पूयन्ते मानवाः सदा ॥ २१ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

(अथ एकादशोऽध्यायः ।)

=====

अघमर्पणं देवैर्कृतं शुद्धवत्यस्तरत्समाः । कूष्माण्डयः पावमान्यश्च सावित्र्यश्च तथैव
च ॥ १ ॥ त्र्य(त्रि)भिष्टं द्रुपदा चैव स्तोमानि व्याहृतीस्तथा । भारुण्डानि च
सामानि गायत्री चांशनं (त्र्यौशनसं) तथा ॥ २ ॥ पुरुषव्रतं च भापं च तथा
सोमव्रतानि च । अविलङ्गं वार्हस्पत्यं च वाक्सूक्तममृतं तथा ॥ ३ ॥ शतरुद्रीयम-
थर्वशिरस्त्रिसुपर्णं महाव्रतम् । गोसूक्तमश्वसूक्तं च इन्द्रसूक्तं च सामनी ॥ ४ ॥
श्रीण्याज्यदोहानि रथंतरं च अग्निव्रतं वामदेवव्रतं च । एतानि गीतानि पुनन्ति-
जन्तुञ्जातिस्मरत्वं लभते यदीच्छेत् ॥ ५ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

(अथ द्वादशोऽध्यायः ।)

=====

इति वेदपवित्राण्यभिहितानि, एभ्यः सावित्री विशिष्यते ॥ १ ॥ नास्त्यघमर्प-
णात्परिमन्तर्जले ॥ २ ॥ न सावित्र्या समं जप्यं न व्याहृतिसमं हुतम् ॥ ३ ॥ कुश-

* इतः परं सार्ये वचनमधिकं च पुरतर्क- "क्षितेन मूर्ध्नि तोयेन पापमस्य प्रणश्यति । भूमी क्षितेन
हृन्यन्ते असुरा देवशात्रः । व्याहृतीः कीर्तयेद्यैव तथैकार्यचमण्ययम् " इति ।

१ ग. "छि" । समलाभिस्तथाऽद्विधे नैव । २ ग. "मं ततः" । उपस्पृश्य ततः । ३ घ. ट. च. छ.
"रति भू" । ४ ग. घ. ट. छ. "व्रतं" । ५ ग. "श्च सर्वसावित्र्य एव" । ६ ख. च । अर्भीष्टद्रु । ७ ग. घ.
"ह. छ. भासं" । ८ घ. ट. छ. च धीसू । ९ क. "क्तं चन्द्र" । १० घ. ट. छ. "देव्यं बृहद्य" । ए । ११
रमं तन्त्रलेन व्याहृतिभिः परं होमः । १२ ग. परं जप्यं कुशाश ।

मय्यामासीनः कुशोत्तरीयवान्कुशपवित्रपाणिः प्राङ्मुखः सूर्याभिमुखो वाऽक्षमाला-
मुपादाय देवताध्यायी जपं कुर्यात् ॥ ४ ॥ सुवर्णमणिमुक्तास्फटिकपद्माक्षरद्राक्षपुत्र-
जीवकानामन्यतमेनाऽऽदाय मालां कुर्यात् ॥ ५ ॥ कुशग्रन्थिं कृत्वा वामहस्तोपय-
मेवा गणयेत् ॥ ६ ॥ आदौ देवतां ऋषिच्छन्दः स्मरेत् ॥ ७ ॥ ततः सप्रणवां
सव्याहृतिकामादावन्ते च शिरसा गायत्रीमावर्तयेत् ॥ ८ ॥ अथास्याः सविता देवता,
ऋषिर्विश्वामित्रो गायत्री छन्दः ॥ ९ ॥ ॐकारः प्रणवाख्यः ॥ १० ॥ ॐ भूः ।
ॐ भुवः । ॐ स्वः । ॐ महः । ॐ जनः । ॐ तपः । ॐ सत्यमिति व्याहृतयः
॥ ११ ॥ ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोमिति शिरः ॥ १२ ॥ भवन्ति
चात्र श्लोकाः ॥ १३ ॥ सव्याहृतिकां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह । ये जपन्ति
सदा तेषां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ १४ ॥ शतं जप्त्वा तु सा देवी दिनपापप्रणा-
शिनी + । सहस्रं जप्त्वा तु तथा पातकेभ्यः समुद्धरेत् ॥ १५ ॥ दशसहस्रं जप्त्वा
तु सर्वकल्मषनाशिनी । सुवर्णस्तेयकृद्दिप्रो ब्रह्महा गुरुतल्पगः ॥ १६ ॥ सुरापत्र
विशुष्येत लक्षजाप्यान्न संशयः । प्राणायामत्रयं कृत्वा स्नानकाले समाहितः ॥ १७ ॥
अहोरात्रकृतात्पाप्रात्तत्क्षणादेव मुच्यते । सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु
षोडश ॥ १८ ॥ अपि भ्रूणहनं मासात्पुनन्त्यहरहः कृताः । हुता देवी विशेषेण
सर्वकामप्रदायिनी ॥ १९ ॥ सर्वपापक्षयकरी वरदा भक्तवत्सला । शान्तिकामस्तु
जुहुयात्सावित्रीमक्षतैः शुचिः ॥ २० ॥ हन्तुकामोऽपमृत्युं च घृतेन जुहुयात्तथा ।
श्रीकामस्तु तथा पद्मैर्विल्वैः काञ्चनकामुकः ॥ २१ ॥ ब्रह्मवर्चसकामस्तु पयसा जुहुया-
त्तथा । घृतप्लुतैस्तिलैर्वह्निं जुहुयात्सुसमाहितः ॥ २२ ॥ गायत्र्ययुतहोमाच्च सर्व-
पापैः प्रमुच्यते । प्राप्तात्मा लक्षहोमेन पातकेभ्यः प्रमुच्यते ॥ २३ ॥ अभीष्टं लोकमा-
प्नोति प्राप्नुयात्कामपीप्सितम् । गायत्री वेदजननी गायत्री पापनाशिनी ॥ २४ ॥
गायत्र्याः परमं नास्ति दिवि चेह च पावनम् । हस्तत्राणप्रदा देवी पततां नरका-
र्णवे ॥ २५ ॥ तस्मात्तामभ्यसेन्नित्यं ब्राह्मणो नियतः शुचिः । गायत्रीजाप्यनिरतं
हव्यकव्येषु भोजयेत् ॥ २६ ॥

+ इतः परं ग. पुस्तकेऽयं पाठः—“ शतं जप्त्वा तथा सा तु सर्वकल्मषनाशिनी । सहस्रं जप्त्वा सा
गुणां पातकेभ्यः समुद्धरेत् ” इति ।

१ ग. पद्मपत्रजीवाक्षणागमन्यतमेनाक्षमा° । २ घ. द. छ. °क्षपत्रजीवानामन्यतमेनाक्षमा° । ३ ग.
°तु । प्यायन्वामहस्तोपरि व्याग° । ४ च. वा स्वहस्तोपयुक्तैर्वा । ५ क. ख. °स्तोपायनैर्वा । ६ ग. °तामर्ष-
°छन्दश्च स्म° । ७ ग. °न्दः । प्रणवाद्याः । भू. । ८ ग. °दश । ९ ग. °तु । स्वर्णस्तेयी कृतप्रमत्तः ।
१० ग. °कामतः । व्र° । ११ ग. °ते । ब्रह्मलो° । १२ क. °पु योज° ।

तस्मिन्मतिष्ठते पापमव्बिन्दुरिव पुष्करे ॥ २७ ॥ जपे(प्ये)नैव तु संसिध्येद्ब्राह्मणो
नात्र संशयः । कुर्यादैन्यन्न वा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥ २८ ॥ उपांशु स्याच्छत-
गुणः साहस्रो मानसः स्मृतः । नौचैर्मपं बुधः कुर्यात्सावित्र्यास्तु विशेषतः ॥ २९ ॥
सावित्रीजाप्यनिरतः स्वर्गमाप्नोति मानवः । गायत्रीजप्यनिरतो मोक्षोपायं च वि-
न्दति ॥ ३० ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नातः प्रयतमानसः । गायत्रीं तु जपेद्भक्त्या
सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥ ३१ ॥

इति शङ्खे [धर्मशास्त्रे] द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

(अथ त्रयोदशोऽध्यायः) ।

स्नातः कृतजप्यस्तदनु मादुमुखो दिव्येन तीर्थेन देवानुदकेन तर्पयेत् ॥ १ ॥ अथ
तर्पणविधिः ॥ २ ॥ ॐ भगवन्तं शैवं तर्पयामि ॥ ३ ॥ कालामिरुद्रं तु ततो रुक्म-
भीमं तैथैव च । श्वेतभौमं ततः प्रोक्तं पातालानां च सप्तकम् ॥ ४ ॥ जम्बूद्वीपं ततः
प्रोक्तं शाकद्वीपं ततः परम् । गोमेदपुष्करं तद्वच्छाकारख्यं च ततः परम् ॥ ५ ॥ शर्वरं
ततः स्वधामानं ततो हिरण्यरोमाणं ततः कल्पस्थायिनो लोकांस्तर्पयेत् ॥ ६ ॥ लव-
णोदकं ततः क्षीरोदं ततो घृतोदं ततः इक्षूदं ततः स्वादूदं ततः इति सप्तसमुद्रकं भृत्युचं
पुरुषसूक्तं नोदकाञ्जलीन्दद्यात्, पुष्पाणि च तथा भक्त्या ॥ ७ ॥ अथ कृतापसव्यो
दक्षिणामुखोऽन्तर्जानुः पित्र्येण पितॄणां यथाश्राद्धं प्रकाममुदकं दद्यात् ॥ ८ ॥ सौव-
र्णेन पात्रेण राजतेनौदुम्बरेण खड्गपात्रेणान्यपात्रेण बौदकं पितृतीर्थं स्पृशन्दद्यात्
॥ ९ ॥ पित्रे पितामहाय प्रपितामहाय मात्रे पितामह्यै प्रपितामह्यै मातामहाय (१) प्रमा-
तामहाय मात्रे (१) मातामह्यै प्रमातामह्यै सप्तमात्पुरुषात्पितृपक्षे यावतां नाम जानीया-
त्पितृपक्षाणां तर्पणं कृत्वा गुरुणां मातृपक्षाणां तर्पणं कुर्यात् ॥ १० ॥ मातृपक्षाणां
तर्पणं कृत्वा संबन्धिवान्धवानां कुर्यात्, तेषां कृत्वा सुहृदां कुर्यात् ॥ ११ ॥ भव-
न्ति चात्र श्रेयोकाः ॥ १२ ॥ विना रौप्यसुवर्णेन विना ताम्रतिलेन च । विना दर्भैश्च
मन्त्रैश्च पितॄणां नोपतिष्ठते ॥ १३ ॥

* इतः प्रभृति सप्तसमुद्रमित्यन्तं न विरते ग. पुस्तके ।

१ घ. द. 'दन्वय' वा । २ घ. द. ड. 'पाशनी' । ३ घ. देव । ४ ड. 'भौतं त' । ५ घ. द. घ.
ततः शिलाभीमं ततो रुक्मभीमं ततः श्वेतभीमं ततः पातालसप्तके ततो जम्बूद्वीपं ततः शाकद्वीपं ततो गोमेदं
ततः पुष्करं ततो पितृ तीर्थं ततो लोकोलोकादय ततः शा' । ६ घ. ततः स्वादूदं ततः इ' । ७. ड. ततः
केतुमन्तं ततो । ८ ड. ड. लोकपातार' । ९ ड. घ. स्वादूदं ततः इति धनु' । १० घ. प्रलहं । ११ ग.
'पक्षीयाणां प्रयाणां दत्त्वा मातृपक्षीयाणां गुरुणां संबन्धिवान्धवानां च कृत्वा सु' ।

तोयोद्भवानि देयानि रक्तान्यापि विशेषतः । ऊर्णासूत्रं प्रदातव्यं कार्पासमथवा नवम् ॥ १६ ॥ दैशां विवर्जयेत्प्राज्ञो यद्यप्यहतवस्त्रजाम् । घृतेन दीपो दातव्यस्तिलतैलेन वा पुनः ॥ १७ ॥ धूपार्थं गुग्गुलुं दद्याद्घृतयुक्तं मधूत्कटम् । चन्दनं च तथा दद्यात्पिप्पला च कुङ्कुमं शुभम् ॥ १८ ॥ * भूतृणं सुरसं शिथुं पालकं सिन्धुकं तथा । कूष्माण्डालावु-
वार्ताककोविदरांश्च वर्जयेत् ॥ १९ ॥ पिप्पलीं मरिचं चैव तथा वै पिण्डमूलकम् । कृतं च लवणं सर्वं वंशाग्रं तु विवर्जयेत् ॥ २० ॥ राजमापान्मसूरांश्च कौद्रवान्कोर-
दूपकान् । लोहितान्दृक्षानिर्यासाञ्छ्राद्धकर्मणि वर्जयेत् ॥ २१ ॥ औम्रमामलकीमिक्षुं मृद्रीकादधिदाडिमान् + । = विदार्यश्चैव रम्भाद्या दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नतः ॥ २२ ॥ धानालाजे मधुयुते सक्तूञ्शर्करया सह । दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन शृङ्गाटकविसेतकान् ॥ २३ ॥ भोजयित्वा द्विजान्भक्त्या स्वाचान्तान्दत्तदाक्षिणान् । अभिवाद्य पुनर्वि-
प्राननुव्रज्य विसर्जयेत् ॥ २४ ॥ निमन्त्रितस्तु यः श्राद्धे मैथुनं सेवते द्विजः । श्राद्धं दत्त्वा च भुक्त्वा च युक्तः स्यान्महत्तैनसा ॥ २५ ॥ कालशाकं सशल्कांश्च मांसं वाघ्रीणसस्य च । खड्गमांसं तथाऽनन्तं यमः प्रोवाच धर्मवित् × ॥ २६ ॥ यद्ददाति गयौक्षेत्रे प्रभासे पुष्करे तथा । प्रयागे नैमिषारण्ये सर्वमानन्त्यमश्रुते ॥ २७ ॥ गङ्गायमुनयोःतीरे पयोण्यामरकण्डके । नर्मदायां गयातीरे सर्वमानन्त्यमुच्यते ॥ २८ ॥ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे भृगुतुङ्गे महालये । सप्तवेण्यूपिकूपे च तदप्यक्षयमु-
च्यते ॥ २९ ॥ म्लेच्छदेशे तथा रात्रौ संध्यायां च विशेषतः । न श्राद्धमाचरे-
त्प्राज्ञो म्लेच्छदेशे न च व्रजेत् । ३० ॥

१ इतः परमर्थं पाठो ग. पुस्तके—“सकोविदार्यसक्तन्दराजेन मधुना सदा । सक्तूञ्शर्करया सार्धं दद्या-
च्छ्राद्धे प्रयत्नतः । पायसादिभिर्हृषीध भोजयित्वा तथा द्विजान् । भक्त्या प्रणम्य स्वाचान्तास्तथा वै दत्तद-
क्षिणान् । अभिवाद्य प्रसन्नात्मा अनुव्रज्य विसर्जयेत् ” इति । + एतदर्थं स्थानेऽयं पाठो ग. पुस्तके—
“ अत्राकं शरशिख्यं च पलं च सुप्तं तथा ” इति । = इतः प्रभृति विसर्जयेदित्यन्तं न ग. पुस्तके । × अत्रा-
ध्यायसमाप्तिर्दृश्यते ग. पुस्तके ।

१ ग. दशा वि । २ ग. *यनाहतवस्त्रजा । ३ ग. *यादिष्टं मत्कुङ्कु । ४ प. ह. छ. *सुह-
न्ताक । ५ ग. वासातलवलीमूलमूलवान्दधि । प. ह. छ. आसितम । ६ प. ह. छ. *सुं श्राद्धादीका ।
७ प. ह. छ. पाण्डा । ८ क. *लगे मे । ९ च *विशेषका । १० क. *सेतिका । ११ क. स. *यास्यध
प्र । १२ स. च. *रे अयोम्याम । म. *रे तीर्थे वाऽम । १३ ग. सप्तरण्येऽसिक् । १४ च. च दत्तमस

हस्तिच्छायासु यदत्तं यदत्तं राहुदर्शने । विषुवत्ययने चैव सर्वमानन्त्यमुच्यते ॥ ३१ ॥
 मोष्ठपद्यामतीतायां मधायुक्तां त्रयोदशीम् । प्राप्य श्राद्धं तु कर्तव्यं मधुना पायसेन
 वा ॥ ३२ ॥ प्रजां पुष्टिं यशः स्वर्गमारोग्यं च धनं तथा । नृणां श्राद्धैः सदा प्रीताः
 प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥ ३३ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

=====

(अथ पञ्चदशोऽध्यायः) ।

जनने मरणे चैव सपिण्डानां द्विजोत्तमः । त्र्यहाच्छुद्धिमवाप्नोति योऽग्निवेदसमन्वितः
 ॥ १ ॥ सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते । नामधारकविप्रस्तु दशाहेन विशु-
 द्ध्यति ॥ २ ॥ क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पक्षेण शुद्ध्यति । मासेन तु तथा शूद्रः
 शुद्धिमाप्नोति नान्तरा ॥ ३ ॥ रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशुद्ध्यति । अजातद-
 न्तवाले तु सद्यः शौचं विधीयते ॥ ४ ॥ अहोरात्रात्तथा शुद्धिर्वाले त्वकृतचूडके ।
 तथैवानुपनीते तु त्र्यहाच्छुद्ध्यन्ति बान्धवाः ॥ ५ ॥ अनूढानां तु कन्यानां तथैव
 शूद्रजन्मनाम् । अनूढभार्यः शूद्रस्तु षोडशाद्दत्तसरात्परम् ॥ ६ ॥ मृत्युं समधिगच्छे-
 च्चेन्मासोत्तस्यापि बान्धवाः । शुद्धिं समधिगच्छेद्युर्नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥
 पितृवेश्मनि या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता । तस्यां मृतायां नाशौचं कदाचिदपि
 शाम्यति ॥ ८ ॥ हीनवर्णा तु या नारी प्रमादात्प्रसवं व्रजेत् । प्रसवे मरणे तज्जमा-
 शौचं नोपशाम्यति ॥ ९ ॥ समानं खल्वशौचं तु प्रथमेन समापयेत् । असमानं
 द्वितीयेन धर्मराजवचो यथा ॥ १० ॥ देशान्तरगतः श्रुत्वा कुल्यानां मरणोद्भवौ ।
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥ ११ ॥ अतीते दशरात्रे तु त्रिरात्रमशुचि-
 र्भवेत् । तथा संवत्सरेऽतीते स्नात एव विशुद्ध्यति ॥ १२ ॥ अनौरसेषु पुत्रेषु भार्या-
 स्वन्यगतासु च । परपूर्वासु च स्त्रीषु त्र्यहाच्छुद्धिरिहैष्यते ॥ १३ ॥ मातामहे व्यतीते
 तु आचार्ये च तथा मृते । गृहे दत्तासु कन्यासु मृतासु च त्र्यहस्तथा ॥ १४ ॥ निवा-
 सराजनि प्रेते जाते दीहित्रके गृहे । आचार्यपत्नीपुत्रेषु प्रेतेषु दिवसेन च ॥ १५ ॥
 मातुले पक्षिणीं रात्रिं शिष्यात्विग्वान्धवेषु च । स ब्रह्मचारिण्येकाहमनूचाने तथा मृते
 ॥ १६ ॥ एकरात्रं त्रिरात्रं च पदरात्रं मासमेव च । शूद्रे सपिण्डे वर्णानामाशौचं
 क्रमशः स्मृतम् ॥ १७ ॥

१ ग. "न्ति मानवाः । मृतानां कन्याकानां तु तथैव शूद्रजन्मनः । अ." २ ग. "मका" । ३ ग.
 "न्मासं तस्या" ४ ग. "मे तु च" । ५ ग. "या । विनष्टेरा" । ६ ग. च. बा ।

त्रिरात्रमथ षड्रात्रं पक्षं मासं तथैव च । वैश्ये सपिण्डे वर्णानामाशौचं क्रमशः - स्मृतम् ॥ १८ ॥ सपिण्डे क्षत्रिये शुद्धिः पद्मात्रं ब्राह्मणस्य तु । वर्णानां परिशिष्टानां द्वादशाहं विनिर्दिशेत् ॥ १९ ॥ सपिण्डे ब्राह्मणे वर्णाः सर्वे एवाविशेषतः । द्वात्रात्रेण शुध्येयुरित्याह भगवान्यमः ॥ २० ॥ भृगवग्न्यनशनाम्भोभिर्मृतानामात्मघातिनाम् । पतितानां च नाशौचं शस्त्रविद्युद्धताश्च ये ॥ २१ ॥ यतिव्रतिब्रह्मचारिनृपकारुक्दीक्षिताः । नाशौचभाजः कथिता राजाज्ञाकारिणश्च ये ॥ २२ ॥ यस्तु भुङ्क्ते पराशौचे वर्णां सोऽप्यशुचिर्भवेत् । आशौचशुद्धौ शुद्धिश्च तस्याप्युक्ता मनीषिभिः ॥ २३ ॥ पराशौचे नरो भुक्त्वा कृमियोनौ प्रजायते । भुक्त्वाऽजं म्रियते यस्य तस्य योनौ प्रजायते ॥ २४ ॥ दानं प्रतिग्रहो होमः स्वाध्यायः पितृकर्म च । मेतपिण्डक्रियावर्जमाशौचे विनिवर्तते ॥ २५ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

(अथ पौष्णोऽध्यायः) ।

=====

मृन्मयं भाजनं सर्वं पुनः पाकेन शुध्यति । मयैर्मूत्रैः पुरीषैश्च धीवनैः पूयशोणितैः ॥ १ ॥ संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनः पाकेन मृन्मयम् । एतैरेव तथा स्पृष्टं ताम्रसौवर्णराजतम् ॥ २ ॥ शुध्यत्यावर्तितं पश्चादन्यथा केवलाम्भसा । आम्लोदकेन ताम्रस्य सीसस्य त्रपुणस्तथा ॥ ३ ॥ क्षौरेण शुद्धिः कांस(स्य)स्य लोहस्य च विनिर्दिशेत् । मुक्तामणिप्रवालानां शुद्धिः प्रक्षालनेन तु ॥ ४ ॥ अञ्जनानां चैव भाण्डानां सर्वस्याश्ममयस्य च । शार्कवर्जं मूलफलैर्विदलानां तथैव च ॥ ५ ॥ मार्जनाद्यङ्गपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि । उष्णाम्भसा तथा शुद्धिं सस्नेहानां विनिर्दिशेत् ॥ ६ ॥ क्षयनासनयानानां स्फ्यक्षूर्पशकटस्य च । शुद्धिः संप्रोक्षणाद्यङ्गे कटमि(टाम्री)न्धनयोस्तथा ॥ ७ ॥ मार्जनाद्वैश्मनां शुद्धिः क्षितेः शोधस्तु तत्क्षणात् । संमार्जितेन तोयेन वाससां शुद्धिरिष्यते ॥ ८ ॥ बहूनां प्रोक्षणाच्छुद्धिर्धोन्वादीनां विनिर्दिशेत् । प्रोक्षणात्सं-

१ क. च. एव वि* । २ क. च. क्षीरेणः । ३ च. अक्षालितानां भा* । ४ ग. *कमूलफलानां च वि* ।

५ घ. छ. *लद्धिद* । ६ ग. सक्षेप्तानां । ७ ग. दाप्यासनापणानां सूक्ष्मस्य क्षीरेणस्तथा । शु* । ८ क. द.

धनत ।

॥ इतानां च दारवाणां च तत्क्षणात् ॥ ९ ॥ सिद्धार्थकानां कल्केन शृङ्गदन्तमयस्य
 च ॥ गोवालैः फलपात्राणामस्थनां शृङ्गवतां तथा ॥ १० ॥ निर्यासानां गुडानां
 च लवणानां तथैव च । कुसुम्भकुङ्कुमानां च ऊर्णाकार्पासयोस्तथा ॥ ११ ॥ मोक्ष-
 णात्कथिता शुद्धिरित्याह भगवान्यमः । भूमिष्टमुदकं शुद्धं शुचि तोयं शिलागतम्
 ॥ १२ ॥ वर्णगन्धरसैर्दुष्टैर्वर्जितं यदि तद्भवेत् । शुद्धं नदीगतं तोयं सर्वदैव तथाऽऽ-
 करः ॥ १३ ॥ शुद्धं प्रसारितं पण्यं शुद्धे चाजाभ्वयोर्मुखे । मुखवर्जं तु गौः शुद्धा
 मार्जारैश्चाऽऽक्रमे शुचिः ॥ १४ ॥ शय्या भार्या शिशुर्वस्त्रमुपवीतं कमण्डलुः । आत्मनः
 कथितं शुद्धं न शुद्धं हि परस्य च ॥ १५ ॥ नारीणां चैव वत्सानां शकुनीनां गुनां
 मुखम् । रात्रौ प्रस्रवणे वृक्षे मृगयायां सदा शुचि ॥ १६ ॥ शुद्धा भर्तृश्रुतयेऽहि
 स्नानेन स्त्री रजस्वला । दैवे कर्मणि पित्र्ये च पञ्चमेऽहनि शुध्यति ॥ १७ ॥
 रथ्याकर्दमतोयेन घृविनाद्येन वाऽप्यथ । नाभेरूर्ध्वं नरः स्पृष्टः सद्यः स्नानेन शुध्यति
 ॥ १८ ॥ कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा स्नात्वा भोक्तुमनास्तथा । भुक्त्वा क्षुत्वा तथा
 सुप्त्वा पीत्वा चाम्भोऽवगाह्य च ॥ १९ ॥ रथ्यां वाऽऽक्रम्य वाऽऽचामेद्रासो विप-
 रिधाय च । कृत्वा मूत्रपुरीषं च लेपगन्धापहं द्विजः ॥ २० ॥ उद्धृतेनाम्भसा शौचं
 मृदा चैव समाचरेत् । मेहने मृत्तिकाः सप्त लिङ्गे द्वे परिकीर्तिते ॥ २१ ॥ एकस्मि-
 न्विंशतिर्हस्ते द्वयोर्ज्ञेयाश्चतुर्दश । तिस्रस्तु मृत्तिका देयाः कृत्वा नखविशोधनम्
 ॥ २२ ॥ तिस्रस्तु पादयोर्ज्ञेयाः शौचकामस्य सर्वदा । शौचमेतद्बृहस्थानां द्विगुणं
 ब्रह्मचारिणाम् ॥ २३ ॥ त्रिगुणं च वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम् । मृत्तिका च
 विनिर्दिष्टा त्रिपर्वाऽऽपूर्यते यथा ॥ २४ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

(अथ सप्तदशोऽध्यायः) ।

नित्यं त्रिपवणस्तायी कृत्वा पर्णकुटीं वने । अधःशायी जटाधारी पर्णमूलफलाशनः
 ॥ १ ॥ ग्रामं विशेषं भिक्षार्थं स्वकर्म परिकीर्तयन् । एककालं समश्रीयाद्दर्पं तु
 द्वादशे गते ॥ २ ॥ हेमस्तेयी मुरापश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः । व्रतेनैतेन शुध्यन्ते महा-
 पातकिनस्त्रिवे ॥ ३ ॥ यागस्थं क्षत्रियं हत्वा वैश्यं हत्वा च याजकम् । एतदेव
 व्रतं कुर्यादात्रेयीविनिपूढकः ॥ ४ ॥

१ ग. च कण्ठानां चैव तं । २ च. *रथ्यद्विमे, ३ ग. ग. *वाऽऽक्रमे । ४ क. रा. घ. शुभं । ५ ग.
 कर्तुं । ६ क. च. च देयाः । ७ च. मे । योगः ।

कृतसाक्ष्यं तथैवोक्त्वा निक्षेपमपहत्य च । एतदेव व्रतं कुर्याच्चियवन्चा च प्रवृत्तानामपि
 ॥ ५ ॥ आदिनाग्नेः स्त्रियं हत्वा मित्रं हत्वा नथैव च । हत्वा गर्भमदिहानमेतदेव व्रतं
 चरेत् ॥ ६ ॥ धनस्थं च द्विजं हत्वा पाथिवं च कृतागमम् । एतदेव व्रतं कुर्याद्द्विजृष्णं च
 विशुद्धये ॥ ७ ॥ क्षत्रियस्य च पादोनं वधेऽर्थं विध्ययज्ञने । अथैव सदा कुर्यान्नीकधे
 पुरुषस्तथा ॥ ८ ॥ पादं तु शूद्रहत्यायामुदययागमने तथा । गोवधे च तथा हृत्-
 त्परदोरगतस्तथा ॥ ९ ॥ पशुहत्वा तथा ग्राह्यान्मांसं कृत्या धिचक्षणः । आग्राह्यान्
 वधे तद्वत्तदर्थं तु विधीयते ॥ १० ॥ हत्वा द्विजं तथा सर्वजलेक्षयदिनेऽप्यपि । सप्त-
 रात्रं तथा कुर्याद्व्रतं ब्रह्महणस्तथा ॥ ११ ॥ अनस्थानां शयने हत्वा नागानां दण्ड-
 शतं तथा । ब्राम्हहत्याव्रतं कुर्यात्पूर्णं संवत्सरं नरः ॥ १२ ॥ अथ चरय च वर्णस्य
 दृष्टिच्छेदं समाचरेत् । तस्य तस्य वधे प्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ १३ ॥ अथ च
 तु वर्णानां भुवं प्राप्य प्रमादतः । प्रायश्चित्तं वधे प्रोक्तं ब्राह्मणानुमतं तदेव ॥ १४ ॥
 गोजाम्बस्यापहरणे मणीनां रजतस्य च । जम्बापहरणे चैव तस्यैव प्रायश्चित्तं तदेव
 ॥ १५ ॥ तिलानां धान्यवस्त्राणां मथानामपिप्रस्य च । संवत्सरार्धं दण्डं तदेव
 मेतत्समाहितः ॥ १६ ॥ तृणेषु फलपुष्पाणां रसानामप्यपराधः । मासार्धं दण्डं
 हन्यानां सर्पिषा तथा ॥ १७ ॥ दण्डानां शुद्रानां च भूतानां हन्यानां च
 मासार्धं तु व्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥ १८ ॥ होतॄणां वधे दण्डं दण्डं च
 चर्मणा तथा । एषरात्रव्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥ १९ ॥ भुवदा वनात् हन्या-
 मयं च धैवतानि च । नारं मलं तथा मांसं विद्वेषारं स्तरं चर्मां च
 रक्तुश्चरोष्ठं च सर्वपञ्चनखं तथा । प्रव्यादं पुष्यतु आग्रे दण्डं च नरः प्रवृ-
 ॥ २१ ॥ भक्ष्याः पञ्चनखास्त्विते गोधावन्तपराधकाः । सार्वभौमः शत्रुर्दण्डं च नरः
 च चरेद्व्रतम् ॥ २२ ॥ हंसं मयूशं वयं वासु वापोनं सङ्घारिणम् । च नरः प्रवृ-
 तथा मत्स्यान्वल्पायं शुक्लसारिके ॥ २३ ॥ चमयानं हव वीर्यं च नरः प्रवृ-
 मासमेकं व्रतं कुर्यादेतदेव न भक्षयेत् ॥ २४ ॥ शरीरात् निहृत्वा दण्डं च नरः प्रवृ-
 तथैव च । पाटीनरोरितौ भक्ष्यौ मत्स्येष्टं पक्षिचित्तौ ॥ २५ ॥ जनेष्टाश्च
 जानुश्चाङ्गनखविधिरान् । रत्नपादाश्च तत्पादान्मर्मांश्च च नरः प्रवृ-
 च मयूरं च लावण्यं च धिष्ठितम् । शीघ्रिणसं हने च नरः प्रवृ-
 च नरः प्रवृ-

२४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

इतानां च दारवाणां च तत्क्षणात् ॥ ९ ॥ सिद्धार्थिकानां कल्केन शृङ्गदन्तमयस्य
 च गोवालैः फलपात्राणामस्थनां शृङ्गवतां तथा ॥ १० ॥ निर्यासानां गुडानां
 च लवणानां तथैव च । कुसुम्भकुङ्कुमानां च ऊर्णाकार्पासयोस्तथा ॥ ११ ॥ प्रोक्ष-
 णात्कथिता शुद्धिरित्याह भगवान्यमः । भूमिष्ठमुदकं शुद्धं शुचि तोयं शिलागतम्
 ॥ १२ ॥ वर्णगन्धरसैर्दुष्टैर्वर्जितं यदि तद्भवेत् । शुद्धं नदीगतं तोयं सर्वदैव तथाऽऽ-
 करः ॥ १३ ॥ शुद्धं प्रसारितं पण्यं शुद्धे चाजाश्वयोर्मुखे । मुखवर्जं तु गौः शुद्धा-
 मार्जारैश्चाऽऽक्रमे शुचिः ॥ १४ ॥ शय्या भार्या शिशुर्वस्त्रमुपवीतं कमण्डलुः । आत्मनः
 कथितं शुद्धं न शुद्धं हि परस्य च ॥ १५ ॥ नारीणां चैव वत्सानां शकुनीनां शूनां
 मुखम् । रात्रौ प्रस्रवणे वृक्षे मृगयायां सदा शुचि ॥ १६ ॥ शुद्धा भर्तृश्वतुर्थेऽहि-
 स्तानेन स्त्री रजस्वला । दैवे कर्मणि पित्र्ये च पञ्चमेऽहनि शुध्यति ॥ १७ ॥
 रथ्याकर्दमतोयेन घृविनाद्येन वाऽप्यथ । नाभेरूर्ध्वं नरः स्पृष्टः सद्यः स्तानेन शुध्यति
 ॥ १८ ॥ कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा स्नात्वा भोक्तुमनास्तथा । भुक्त्वा क्षुत्वा तथा
 सुप्त्वा पीत्वा चाम्भोऽवगाह्य च ॥ १९ ॥ रथ्यां वाऽऽक्रम्य वाऽऽचामेद्वासो विप-
 रिधाय च । कृत्वा मूत्रपुरीषं च लेपगन्धापहं द्विजः ॥ २० ॥ उद्धृतेनाम्भसा शौचं
 मृदा चैव समाचरेत् । मेहने मृत्तिकाः सप्त लिङ्गे द्वे परिकीर्तिते ॥ २१ ॥ एकस्मि-
 न्निशतिर्हस्ते द्वयोर्ज्ञेयाश्चतुर्दश । तिस्रस्तु मृत्तिका देयाः कृत्वा नखविशोधनम्
 ॥ २२ ॥ तिस्रस्तु पादयोर्ज्ञेयाः शौचकामस्य सर्वदा । शौचमेतद्बृहस्थानां द्विगुणं
 ब्रह्मचारिणाम् ॥ २३ ॥ त्रिगुणं च वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम् । मृत्तिका च
 विनिर्दिष्टा त्रिपर्वाऽऽपूर्यते यथा ॥ २४ ॥

इति शाङ्खे [धर्मशास्त्रे] षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

(अथ सप्तदशोऽध्यायः) ।

=====

नित्यं त्रिपवणस्त्रायी कृत्वा पर्णकुटीं वने । अधःशायी जटाधारी पर्णमूलफलाशनः
 ॥ १ ॥ ग्रामं विशेषं भिक्षार्थं स्वकर्म परिकीर्तयन् । एककालं समश्रीयाद्र्षे तु
 द्वादशे गते ॥ २ ॥ हेमस्तेयी सुरापश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः । व्रतेनैतेन शुध्यन्ते महा-
 पातकिनस्त्रिवे ॥ ३ ॥ यागस्थं क्षत्रियं हत्वा वैश्यं हत्वा च याजकम् । एतदेव
 व्रतं कुर्यादात्रेयीविनिष्टकः ॥ ४ ॥

१ ग. च कृष्णानां चैव त. २ च. *रथ्याक्रमे. ३ ग. ग. *धाऽऽक्रमे. ४ क. रा. प. शुभं. ५ ग.
 कृतं. ६ क. ख. च देवा. ७ च. मे. योग.

कूटसाक्ष्यं तथैवोक्त्वा निक्षेपमपहत्य च । एतदेव व्रतं कुर्यात्त्रयक्त्वा च शरणागतम् ॥ ५ ॥ आहिताग्निः स्त्रियं हत्वा मित्रं हत्वा तथैव च । हत्वा गर्भमविज्ञातमेतदेव व्रतं चरेत् ॥ ६ ॥ वनस्थं च द्विजं हत्वा पार्थिवं च कृतागसम् । एतदेव व्रतं कुर्याद्द्विगुणं च विशुद्धये ॥ ७ ॥ क्षत्रियस्य च पादोनं वधेऽर्थं वैश्यघातने । अर्धमेव सदा कुर्यात्स्त्रीवधे पुरुषस्तथा ॥ ८ ॥ पादं तु शूद्रहत्यायामुदकयागमने तथा । गोवधे च तथा कुर्यात्परदारगतस्तथा ॥ ९ ॥ पशून्हत्वा तथा ग्राम्यान्मांसं कृत्वा विचक्षणः । आरण्यानां वधे तद्वत्तदर्थं तु विधीयते ॥ १० ॥ हत्वा द्विजं तथा सर्पजलेशयविलेशयान् । सप्तरात्रं तथा कुर्याद्व्रतं ब्रह्महणस्तथा ॥ ११ ॥ अनस्थनां शकटे हत्वा सास्थनां दशशतं तथा । ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात्पूर्णं संवत्सरं नरः ॥ १२ ॥ यस्य यस्य च वर्णस्य वृत्तिच्छेदं समाचरेत् । तस्य तस्य वधे प्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ १३ ॥ अपहृत्य तु वर्णानां भुवं प्राप्य प्रमादतः । प्रायश्चित्तं वधे प्रोक्तं ब्राह्मणानुमतं चरेत् ॥ १४ ॥ गोजाश्वस्यापहरणे मणीनां रजतस्य च । जलापहरणे चैव कुर्यात्संवत्सरव्रतम् ॥ १५ ॥ तिलानां धान्यवस्त्राणां मद्यानामभिषेकस्य च । संवत्सरार्थं कुर्वीत व्रतमेतत्समाहितः ॥ १६ ॥ तृणेलुकाष्ठतकाणां रसानामपहारकः । मासमेकं व्रतं कुर्याद्ग्रन्थानां सर्पिणां तथा ॥ १७ ॥ लवणानां गुडानां च मूलानां कुसुमस्य च । मासार्थं तु व्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥ १८ ॥ लोहानां वैदलानां च सूत्राणां चर्मणा तथा । एकरात्रव्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥ १९ ॥ भुक्त्वा पलाण्डुं लघुनं मय्यं च कैंवकानि च । नारं मलं तथा मांसं विड्वराहं खरं तथा ॥ २० ॥ गौधे रकुञ्जरोष्ट्रं च सर्वपञ्चनखं तथा । क्रव्यादं कुक्कुटं ग्राम्यं कुर्यात्संवत्सरं व्रतम् ॥ २१ ॥ भक्ष्याः पञ्चनखास्त्विते गोधाकच्छपशुल्काः । खड्गश्च शशकश्चैव तान्हत्वा च चरेद्व्रतम् ॥ २२ ॥ हंसं मदगुं वकं काकं काकोलं खञ्जरीटकम् । मत्स्यादांश्च तथा मत्स्यान्बलाकं शुकसारिके ॥ २३ ॥ चक्रवाकं पुवं कौकं मण्डूकं भुजगं तथा । मासमेकं व्रतं कुर्यादेतच्चैव न भक्षयेत् ॥ २४ ॥ राजीवान्तिहनुण्डार्थं संशुल्कांश्च तथैव च । पाठीनरोहितां भक्ष्यौ मत्स्येषु परिकीर्तितौ ॥ २५ ॥ जलेचरांश्च जलजान्मुखाग्रनखविष्किरान् । रक्तपादाञ्जालपादान्समाहं व्रतमाचरेत् ॥ २६ ॥ तित्तिरं च मयूरं च लावकं च कपिञ्जलम् । धौर्ध्रीणसं वर्तकं च भक्ष्यानाह यमस्तथा ॥ २७ ॥

१ ग. छ. "तामि स्त्रि" । २ ग. व्रतस्य । ३ ग. "यं चाकृताश्रमम्" । ४ घ. ट. छ. "तके । ज" । ५ क. "दाराम" । ६ च. सप्तं जं । ७ च. "शर्या" । सं । ८ ग. "स्ना तु शतं ह" । ९ च. "ल भुव" । १० ग. "णा क्षत्राणामा" । ११ र. ग. "सिद्धन्ताना" । १२ ख. ग. करकाणि । १३ क. घ. ट. च. "धा । गोश्वकुञ्जरचरो" । १४ क. "दुर्गधकशफर्थ" । १५ क. घ. च. काकं । १६ ख. ग. "य रकुलाह" । १७ क. "सकुला" । १८ घ. ट. छ. बलाकं । १९ क. ख. घ. वाधीणं ।

भुक्त्वा चोभयतोदन्तं तथैकशफदंष्ट्रिणः । तथा भुक्त्वा तु मांसं वै मासार्धं
 व्रतमाचरेत् ॥ २८ ॥ स्वयं मृतं वृथा मांसं माहिषं त्वाजमेव च । गोश्च क्षीरं विव-
 त्सायाः संधिन्याश्च तथा पयः ॥ २९ ॥ संधिन्यर्धेभ्यं भक्षित्वा पक्षं तु व्रतमाचरेत् ।
 क्षीराणि यान्यभक्ष्याणि तद्विकाराशने युधः ॥ ३० ॥ सप्तरात्रं व्रतं कुर्याद्यदेतत्परि-
 कीर्तितम् । लोहितान्द्रक्षानिर्यासान्द्रंश्चनमभवांस्तथा ॥ ३१ ॥ केवलानि च शुक्तानि
 तथा पर्युषितं च यत् । गुडयुक्तं तथा भुक्त्वा त्रिरात्रं च व्रती भवेत् ॥ ३२ ॥ दधि
 भक्ष्यं च क्षुजे (क्ते) पु यच्चान्यदधिसंभवम् । गुडैशुक्तं तु भक्ष्यं स्यात्ससर्पिकमिति
 स्थितिः ॥ ३३ ॥ यवगोधूमजाः सर्वे विकाराः पयसश्च ये । राजवाण्डवकुल्यं च
 भक्ष्यं पर्युषितं भवेत् ॥ ३४ ॥ सजीवपक्षमांसं च सर्वं यत्नेन वर्जयेत् । संवत्सरं
 व्रतं कुर्यात्प्राश्यैताञ्जानतस्तु तान् ॥ ३५ ॥ शूद्रान् ब्राह्मणो भुक्त्वा तयारङ्गाव-
 तारिणः । चिकित्सकस्य क्षुद्रस्य तथा स्त्रीमृगजीविनः ॥ ३६ ॥ प (प) ण्डस्य
 कुलटायाश्च तथा बन्धनचारिणः । वद्धस्य चैव चोरस्य अवीरायाः स्त्रियस्तथा
 ॥ ३७ ॥ चर्मकारस्य वैणस्य क्लीवस्य पतितस्य च । रुक्मकारस्य धूतस्य तथा
 वार्धुषिकस्य च ॥ ३८ ॥ कदर्यस्य नृशंसस्य वैश्यायाः कितवस्य च । गणान्नं
 भूमिपालान्नमन्नं चैव श्वजीविनाम् ॥ ३९ ॥ मौञ्जिकाभं सूतिकाभं भुक्त्वा मांसं
 व्रतं चरेत् । शूद्रस्य सततं भुक्त्वा पण्मासान् व्रतमाचरेत् ॥ ४० ॥ वैश्यस्य तु तथा
 भुक्त्वा त्रीन्मासान् व्रतमाचरेत् । क्षत्रियस्य तथा भुक्त्वा द्वौ मासौ व्रतमाचरेत् ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणस्य तथा भुक्त्वा मासमेकं व्रतं चरेत् । अः सुराभाजनस्थाः पीत्वा पक्षं
 व्रतं चरेत् ॥ ४२ ॥ मद्यभाण्डगताः पीत्वा सप्तरात्रं व्रतं चरेत् । शूद्रोच्छिष्टाशने
 मांसं पक्षमेकं तथा विशः ॥ ४३ ॥ दाचस्य तु सप्ताहं ब्राह्मणस्य तथा दिनम् ।
 अग्रश्चादाशने विद्वान्मासमेकं व्रती भवेत् ॥ ४४ ॥

१ क. 'मेयमश्याया प' । २ ग. 'न्मगता प्र' । च. 'न्मगतः प्र' । ३ ग. 'नि तथाऽज्ञानि । ४ क.
 'दुष्टं त' । ख. ट. 'दुष्टं' । ग. 'दुष्टं त' । ५ ग. भक्षं च शुभेषु यवान्द्राशने' । ६ क. ड. क.
 शुभेषु । च. शुभेषु । ७ ग. 'दुष्टं भक्षयित्वा तत्र निन्यामिति धुनि । ८ क. ग. 'शुक्तं तु । ९ ग. 'वाहं
 च वु' । १० क. 'वद्ध' । ११ क. 'तु । श्वजीविन' । च. 'तु । श्वजीविन' । १२ ग. 'मा । कर्म' ।
 १३ क. व. ष. 'वैणस्य' । १४ ग. 'तदस्य' । १५ ग. 'यवाप्रति' । १६ ग. व. क. 'म' । मेजिकाभं म' ।
 १७ क. ख. च. 'म' । १८ ग. 'म' ।

परिविचिः परिवेत्ता च येया च परिविन्दति । व्रतं संवत्सरं कुर्यादौतृयाजकपञ्चमः ॥ ४५ ॥ काकोच्छिष्टं गवाऽऽघ्रातं भुक्त्वा पक्षं व्रती भवेत् । दूषितं केशकीटैश्च मूषि-
कालाङ्गलेन च ॥ ४६ ॥ मक्षिकामशकेनापि त्रिरात्रं तु व्रती भवेत् । वृथा कृसर-
संयावमायसापूषणकुलीः ॥ ४७ ॥ भुक्त्वा त्रिरात्रं कुर्वीत व्रतमेतत्समाहितः । नील्या
चैव सतो विमः शुना दष्टस्तथैव च ॥ ४८ ॥ त्रिरात्रं तु व्रतं कुर्यात्पुंश्लीदशनसतः ।
पादप्रतापनं कृत्वा वह्निं कृत्वा तथाऽप्यधः ॥ ४९ ॥ कुशैः प्रमृज्य पादौ च दिन-
मेकं व्रती भवेत् । नीलीवस्त्रं परी(रि)धाय भुक्त्वा स्नानार्हणस्तथा ॥ ५० ॥ त्रिरात्रं
च व्रतं कुर्याच्छिप्त्वा गुल्मलतास्तथा । अध्यास्य शयनं यानमासनं पादुके तथा
॥ ५१ ॥ पलाशस्य द्विजश्रेष्ठत्रिरात्रं तु व्रती भवेत् । वाग्दुष्टं भावदुष्टं च भाजने
भावदूषिते । भुक्त्वाऽन्नं ब्राह्मणः पश्चात्त्रिरात्रं तु व्रती भवेत् ॥ ५२ ॥ क्षत्रियस्तु
रणे दत्त्वा पृष्ठं प्राणपरायणः । संवत्सरव्रते कुर्याच्छिष्टर्त्वा वृक्षं फलप्रदम् ॥ ५३ ॥
दिवा च मैथुनं गत्वा स्नात्वा नद्यस्तथाऽम्भसि । नद्यां परस्त्रियं दृष्ट्वा दिनमेकं व्रती
भवेत् ॥ ५४ ॥ क्षिप्त्वाऽग्नावशुचि द्रव्यं तदेवाऽम्भसि मानवः । मासमेकं व्रतं कुर्या-
दुपकुण्ठ्य तथा गुरुम् ॥ ५५ ॥ पीतावशेषं पानीयं पीत्वा च ब्राह्मणः क्वचित् । त्रिरात्रं
तु व्रतं कुर्याद्गृहमहस्तेन वा पुनः ॥ ५६ ॥ एकपङ्क्त्युपविष्टेषु विपमं यः प्रयच्छति ।
स च तावदसौ पक्षं कुर्यात्तु ब्राह्मणो व्रतम् ॥ ५७ ॥ धारयित्वा तुल्यैचार्यं वि-
पमे कारयेद्वणिक् । सुरालवणमयानां दिनमेकं व्रती भवेत् ॥ ५८ ॥ मांसस्य विक्रयं
कृत्वा कुर्याच्चैव महाव्रतम् । विक्रीय पणिना मद्यं तिलस्य च तथाऽऽचरेत् ॥ ५९ ॥
हुंकारं-ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वंकारं च गरीयसः । दिनमेकं व्रतं कुर्यात्प्रयतः सुसमा-
हितः ॥ ६० ॥ भेतस्य भेतकार्याणि अकृत्वा धनहारकः । वर्णीनां यद्व्रतं प्रोक्तं
तद्व्रतं मयतश्चरेत् ॥ ६१ ॥ कृत्वा पापं न गृहेतं गुह्यमानं विवर्धते । कृत्वा पापं बुधः
कुर्यात्परोदोऽनुमतं व्रतम् ॥ ६२ ॥ तत्क्षरन्वापदावीर्णे बहुव्यालमृगे बने ।

१ क. ह. छ. यथा । २ क. न । ३ ग. 'विपते । प्र' । ४ ग. ना । शुनोच्छिष्टं तथा भुज्या माल-
मेकं प्र' । ५ ग. 'कानकुले' । ६ ग. 'ने बरुनौ क्षिप्त्वा बह्वौ त' । ७ ग. 'ये हत्वा पृष्ठं प्राणपरायणम् । स' ।
८ ग. 'त्वा क्षिप्त्वा पादपम्' । ९ क. ख. म. ह. च. 'ति । मय मास' । १० क. छ. पञ्च । ११ ग.
तुल्यं चैव-विषमं मणिजस्तथा । कु' । १२ य. ह. छ. 'लाघार्य' । १३ ग. 'तिलानि' । १४ क. ख. च. 'पि हत्वा
चैनमहा' । १५ क. 'गुह्यमा' । १६ ग. 'नू । क्षिप्त्वा च क्षप' ।

न व्रतं ब्राह्मणः कुर्यात्प्राणवाधाभयात्सदा ॥ ६३ ॥ सर्वत्र जीवने रक्षेज्जीवन्नाप-
मपोहति । व्रतैः कृच्छ्रैश्च दानैश्च इत्याह भगवान्यमः ॥ ६४ ॥ शरीरं धर्मसर्वम्
रक्षणीयं प्रयत्नतः । शरीरात्स्त्वते धर्मः पर्वतात्सलिलं यथा ॥ ६५ ॥ आलो-
क्य धर्मशास्त्राणि समेत्य ब्राह्मणैः सह । प्रायश्चित्तं द्विजो दद्यात्स्वेच्छया न कैयं-
चन ॥ ६६ ॥

इति शास्त्रे [धर्मशास्त्रे] सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

(अथाष्टादशोऽध्यायः) ।

=====

अयं त्रिषवणस्त्रायी स्नाने स्नानेऽधमर्पणम् । निमग्नस्त्रिः पठेदप्सु न भुञ्जीत दिन-
त्रयम् ॥ १ ॥ वीरासनं च तिष्ठेत् गां दद्याच्च पयस्विनीम् । अधमर्पणमित्येतद्व्रतं
सर्वाधनाशनम् ॥ २ ॥ अयं सायं अयं प्रातरुयहमद्यादयाचितम् । अयं परं च
नाश्रीयत्प्राजापत्यं चरन्व्रतम् ॥ ३ ॥ अयहमुष्णं पिवेत्तोयं अयहमुष्णं घृतं पिवेत् ।
अयहमुष्णं पयः पीत्वा वायुभक्षरुयहं भवेत् ॥ ४ ॥ तप्तकृच्छ्रं विजानीयाच्छीतैः
शीतमुदाहृतम् । द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ५ ॥ विधिनोदकसिद्धौ नि-
मासमश्रीत यत्नतः । स कृत्वा सोदकान्मासं कृच्छ्रं वारुणमुच्यते ॥ ६ ॥ बिल्वै-
रामलैर्कैर्वापि पद्माक्षैरथवा शुभैः । मासेन लोकेऽतिकृच्छ्रः कथ्यते बुद्धिसत्तमैः ॥ ७ ॥
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् । एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सातपनं
स्मृतम् ॥ ८ ॥ एतैस्तु अयहमभ्यस्तं महासातपनं स्मृतम् । पिण्याकं (क) त्राम-
तक्राम्बुसक्तूनां (?) प्रतिवासरम् ॥ ९ ॥ उपवासान्तराभ्यासात्तुलापुरुष उच्यते ।
गोपुरीषाशनो भूत्वा मासं नित्यं समाहितः ॥ १० ॥ व्रतं तु यावत् कुर्यात्सर्वपा-
पापनुत्तये । ग्रासं चन्द्रकलावृद्ध्या प्राश्रीयार्द्धयन्सदा ॥ ११ ॥ हासयेच्च कलौहानौ
व्रतं चान्द्रायणं चरेत् । मुण्डास्त्रिषवणस्त्रायी अधः शायी जितेन्द्रियः ॥ १२ ॥ स्त्रीशू-
द्रपतितानां च वर्जयेत्परिभाषणम् । पवित्राणि जपेच्छकत्या जुहुयाच्चैव शक्तितः ॥ १३ ॥

१ ग. 'दा । सतो हि जीवतो जीवं सर्वपाप' । २ ग. 'राच्छय' । ३ ख. ग. 'दाच' । ४ ग. 'नं
सदा तिष्ठेद्गां च दद्यात्पय' । ५ ख. 'द्वान्नं समश्रीयत्प्रय' । ६ क. लोकैः 'क्राक' । घ. ड. छ. 'लोकेः
श्रीकृच्छ्रं कृच्छ्रं सां' । ७ ग. 'म् । पादद्वयं तथा त्यक्त्वा स' । ८ घ. ड. छ. 'ण्याकावा' । ९ क. ख. च.
'पाशवाशं तु मा' । १० क. ख. च. 'लावृद्ध्या व्र' । ११ ख. चरन् ।

अयं विधिः न विद्मः सर्वकृच्छ्रेषु सर्वदा । पापात्मानस्तु पापेभ्यः कृच्छ्रैः संता-
रिता नराः ॥ १४ ॥ गतपापा दिवं यान्ति नात्र कार्या विचारणा । शङ्खप्रोक्त-
मिदं शास्त्रं योऽधीते बुद्धिमान्नरः ॥ १५ ॥ सर्वपापाविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते* ॥ १६ ॥

इति शास्त्रे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

(समाप्तेयं शङ्खस्मृतिः) ।

=====

* एतद्वचनद्वयमधिकं क. पुस्तके—“ पादशेषं पीतशेषं शौचशेषं तु यज्जलम् । तज्जलं मदिरातुल्यं
पयोमिकरणं विना ॥ शौचशेषं शूद्रशेषं स्याच्छूद्रादशेषं तथैव च । दंपत्योर्भुक्तशेषं स्याद्भुक्त्वा चान्द्रायणं
चरेत् ” इति ।

१ ग. “ते प्रयतः सुधीः । छ” । प. ड. छ. “ते द्विजपुंगवः । छ” ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः॥

शातातपस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः) ।

प्रायश्चित्तविहीनानां महापातकिनां नृणाम् । नरकान्ते भवेज्जन्म चिह्नाङ्कितशरीरि-
णाम् ॥ १ ॥ प्रतिजन्म भवेत्तेषां चिह्नं तत्पापसूचकम् । प्रायश्चित्ते कृते याति पश्चा-
त्तापवतां पुनः * ॥ २ ॥ महापातकजं चिह्नं सप्तजन्मानि जायते । उपपापोद्भवं
पञ्च त्रीणि पापसमुद्भवम् (?) ॥ ३ ॥ दुष्कर्मजा नृणां रोगा यान्ति चोपक्रमैः
शमम् । जाप्यैः सुरार्चनैर्होमैर्दानैस्तेषां शमो भवेत् ॥ ४ ॥ x पूर्वजन्मकृतं पापं
नरकस्य परिक्षये । बाधते व्याधिरूपेण तस्य जप्यादिभिः शमः ॥ ५ ॥ कुष्ठं च
राजयक्ष्मा च प्रमेहो ग्रहणी तथा । मूत्रकृच्छ्राश्मरीकासा अतिसारभगंदरौ ॥ ६ ॥
दुष्टव्रणं मण्डमाला पक्षघातोऽक्षिनाशनम् । इत्येवमादयो रोगा महापापोद्भवाः
स्मृताः ॥ ७ ॥ जलोदरं यकृत्प्लीहा शूलैर्शोफव्रणानि च । श्वासाजीर्णज्वरच्छर्दि-
भ्रममोहगलग्रहाः ॥ ८ ॥ रक्तावुदविसर्पाद्या उपपापोद्भवा गदाः । दण्डापतानक-
विव्रवपुःकम्पविचर्चिकाः ॥ ९ ॥ बल्मीकपुण्डरीकाद्या रोगाः पापसमुद्भवाः ।
= शिरोत्पाद्या नृणां रोगा अभिशापाद्भवन्ति हि ॥ १० ॥ अन्ये च बहवो रोगा
जायन्ते वर्षसंकरात् । उच्यन्ते यानि दानानि प्रायश्चित्तानि च क्रमात् ॥ ११ ॥
महापापेषु सर्वेष्वं तदर्थमुपपातके । दद्यात्पापेषु पष्ठांशं दृष्ट्वा व्याधिवलावलम् ॥ १२ ॥
अथ साधारणं तेषु गोदानादिषु कथ्यते ॥ १३ ॥

इति परमधियत्तेनद्वयनं क. पुस्तके—“महापातकजं पापं नरकस्य परिक्षये । बाध (ध)ते व्याधिरूपेण
तस्य व्याधिरूपेण शमः” इति । x अत्रेवद्वयनं न क. पुस्तके । = एतदर्थस्यानेऽयं पाठः । स. ग. पुस्त-
के—“अपि नृणां रोगा अभिशापाद्भवन्ति हि” इति ।

१ स. ग. “मृद्विजम्” । २ क. घ. “ते वाऽपि पश्चात्तापयन्तुं पु” । ३ क. घ. पापं । ४ क. घ. “
इति” । ५ क. घ. “निर्लेप” । ६ स. ग. “मू. अर्च. सु” । ७ क. घ. “गर्हितैर्हो” । ८ क. घ. “कुष्ठ” ।
९ स. ग. “दृष्ट्वा” । १० क. घ. “दण्डमप” । ११ स. ग. “लगेय” । १२ स. ग. “कदाः । उ” । १३ क.
ग. “इति” । १४ स. ग. “इति” । १५ स. ग. “कथ्य” ।

* गोदाने घत्सयुक्ता गौः सुशीला च पयस्विनी । + सर्वस्वं यत्र देयं स्यात्तत्र
इच्छा यदा न हि ॥ १४ ॥ गोशतं तु यदा दद्यात्सर्वालंकारभूषितम् । वृषदाने
शुभोऽनङ्गाञ्जुह्मन्वरः सकाञ्चनः ॥ १५ ॥ × धारयो हेमसंयुक्तो दद्याद्वस्त्रसमन्वितः
दशधेनुसमं पुण्यं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ १६ ॥ निवर्तनानि भूदाने दश दद्याद्द्विजा-
तये । दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्वर्षं निवर्तनम् ॥ १७ ॥ दश तान्येव गोधर्मं दद्यात्
स्वर्गे महीयते । सुवर्णशतानिष्कं तु तदर्धार्धप्रमाणतः ॥ १८ ॥ अश्वदाने मृदुःश्लक्ष्ण-
मश्वं सोपस्करं दिशेत् । महिषीं महिषीदाने दद्यात्सवर्णाश्वरान्विताम् ॥ १९ ॥
दद्याद्भजं महादाने सुवर्णफलसंयुतम् ॥ २० ॥ लक्षसंख्याहणं पुण्यं प्रदद्यादेवतार्चने ।
दद्याद्द्विजसहस्राय मिष्टान्नं द्विजभोजने ॥ २१ ॥ षड्रजाप्यं लक्षपुष्पैः पूजयित्वा च
ज्यम्बकम् । एकादश र्जपेटुद्रान्दशीशं गुग्गुलुन तु ॥ २२ ॥ हुत्वाऽभिषेचनं कुर्या-
न्मन्त्रैर्वरुणदेवतैः । शान्तिके गणशीन्तिश्च ग्रहशान्तिकर्पूषिका ॥ २३ ॥ धान्यदाने
शुभं धान्यं खार्षीपिष्टमितं स्मृतम् । वस्त्रदाने पट्टवस्त्रद्वयं कर्पूरसंयुतम् ॥ २४ ॥ दश
पञ्चाष्ट चतुर उपवेद्य द्विजाञ्जुमान् । तेषामनुज्ञया सर्वं प्रायश्चित्तमुपक्रमेत् ॥ २५ ॥
विधाय वैष्णवं श्राद्धं संकल्प्य निजकाम्यया । धेनुं दद्याद्द्विजातिभ्यो दाक्षिणीं वै
स्वशक्तिः ॥ २६ ॥ अलंकृत्य यथाशक्ति वस्त्रालंकारणोद्दिजान् । याचेऽर्णोऽनुसारिण्य
प्रायश्चित्तं यथोचितम् ॥ २७ ॥ तेषामनुज्ञया कृत्वा प्रायश्चित्तं यथाविधि । पुनस्ता-
न्परिपूर्णार्थमर्चयेद्विधिवद्द्विजान् ॥ २८ ॥ = दद्याद्भूतानि नामानि तेभ्यः भद्रासम-
न्वितः । संतुष्टा ब्राह्मणा दक्षरनुज्ञं व्रतकारिणे ॥ २९ ॥ जपच्छिद्रं तपश्छिद्रं
यच्छिद्रं यज्ञकर्षिणि । सर्वं भवति निश्छिद्रं यस्य चेच्छान्ति ब्राह्मणाः ॥ ३० ॥
ब्राह्मणा यानि भाषन्ते मन्यन्ते तानि देवताः । सर्वदेवमया विमा न तद्वचन-
मन्यथा ॥ ३१ ॥

* एतदर्थं न ब. घ. पुस्तकयोः । + इत आत्म्य भूषितमित्यन्तं न विद्यते र. ग. पुस्तकयोः ।
× एतद्वचनं न र. ग. पुस्तकयोः । = एतदर्थं न र. ग. पुस्तकयोः ।

१ क. घ. 'दण्डे नि' । २ क. 'दण्डे श' । ३ क. घ. 'नेपु लुक्कृतम्' । ४ ख. ग. 'धौ कर्तुं वै बने
दद्यात्सवर्णाश्वरान्वितम्' । ५ ब. घ. 'दण्डोत्तमं पु' । ६ र. ग. रं ज्यम्बकम्' । ७ घ. र. विदम्' । ८ ब.
घ. गणान्तरं' । ९ क. घ. 'दशार्णं पु' । १० र. ग. 'गुग्गुलुं पु' । ११ क. 'गणान्तरं' । १२ ख.
ग. 'द्वैवम्' । धा' । १३ क. 'हृत्वे कर्पूषिका' । घ. 'हृत्वे कर्पूषकम्' । १४ ब. 'साधय' । १५ र. घ.
'विधुताम्' । १६ र. ग. 'दण्डेनानि' । १७ र. ग. 'शौचि' । १८ र. ग. 'नैवन्द' ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

शातातपस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः) ।

प्रायश्चित्तविहीनानां महापातकिनां नृणाम् । नरकान्ते भवेज्जन्म चिह्नाङ्कितशरीरि-
णाम् ॥ १ ॥ प्रतिजन्म भवेत्तेषां चिह्नं तत्पापसूचकम् । प्रायश्चित्ते कृते याति पश्चा-
त्तापवतां पुनः * ॥ २ ॥ महापातकजं चिह्नं सप्तजन्मानि जायते । उपपापोद्भवं
पञ्च त्रीणि पापसमुद्भवम् (?) ॥ ३ ॥ दुष्कर्मजा नृणां रोगा यान्ति चोपक्रमैः
शमम् । जाप्यैः सुरार्चनैर्होमैर्दानैस्तेषां शमो भवेत् ॥ ४ ॥ × पूर्वजन्मकृतं पापं
नरकस्य परिक्षये । बाधते व्याधिरूपेण तस्य जप्यादिभिः शमः ॥ ५ ॥ कुष्ठं च
राजयक्ष्मा च प्रमेहो ग्रहणी तथा । मूत्रकृच्छ्राश्मरीकासा अतिसारभगंदरौ ॥ ६ ॥
दुष्टव्रणं गण्डमाला पक्षघातोऽक्षिनाशनम् । इत्येवमादयो रोगा महापापोद्भवाः
स्मृताः ॥ ७ ॥ जलोदरं यकृत्पीडा शूलशोफव्रणानि च । श्वासाजीर्णज्वरच्छर्दि-
भ्रममोहगलग्रहाः ॥ ८ ॥ रक्तार्बुदविसर्पाद्या उपपापोद्भवा गदाः । दण्डापतानक-
श्चित्रवपुःकम्पविचर्चिकाः ॥ ९ ॥ वल्मीकपुण्डरीकाद्या रोगाः पापसमुद्भवाः ।
= शिरोत्पाद्या नृणां रोगा अभिशापाद्भवन्ति हि ॥ १० ॥ अन्ये च बहवो रोगा
जायन्ते वर्णसंस्कारात् । उच्यन्ते यानि दानानि प्रायश्चित्तानि च क्रमात् ॥ ११ ॥
महापापेषु सर्वस्वं तदर्धमुपपातके । दद्यात्पापेषु षष्ठांशं दृष्ट्वा व्याधिवलाचलम् ॥ १२ ॥
अथ साधारणं तेषु गोदानादिषु कथ्यते ॥ १३ ॥

* इतः परमधिकमेतद्वचनं क. पुस्तके—“महापातकजं पापं नरकस्य परिक्षये । बाध्य (घ)ते व्याधिरूपेण
तस्य जाप्यादिभिः शमः” इति । × अत्रैतद्वचनं न क. पुस्तके । = एतदर्धस्यानेऽयं पाठः ख. ग. पुस्त-
कयो—“अशोकाद्या नृणां रोगा अतिपापाद्भवन्ति हि” इति ।

१ ख. ग. °सूचितम् । २ क घ °ते वाऽपि पश्चात्तापयुतं पु° । ३ क घ. पापं । ४ क घ. °बं
चैव त्री° । ५ क. घ °न्ति नोप° । ६ ख. ग. °म् । जपैः सु° । ७ क घ. °रार्चितैर्हो° । ८ क. घ. कुष्ठं ।
९ घ. °रीक्षात्ता । १० क. घ. कण्डमाला । ११ ख. ग. °लरोगम् । १२ ख. ग. °कराः । उ° । १३ ख.
ग. °न्ते च नि° । १४ ख. ग. सर्वं स्यात्तद्° । १५ ख. ग. कल्पं ।

* गोदाने वत्सयुक्ता गौः सुशीला च पयस्विनी । + सर्वस्वं यत्र देयं स्यात्तत्र
इच्छा यदा न हि ॥ १४ ॥ गोशतं तु यदा दद्यात्सर्वालंकारभूषितम् । वृषदाने
शुभोऽनङ्गान्शुक्राम्बरः सकाञ्चनः ॥ १५ ॥ × धौरेयो हेमसंयुक्तो दद्याद्वस्त्रसमन्वितः
दशधेनुसमं पुण्यं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ १६ ॥ निवर्तनानि भूदाने दश दद्याद्द्विजा-
तये । दशहस्तेन दण्डेन त्रिशष्टिं निवर्तनम् ॥ १७ ॥ दश तान्येव गोवर्षं दद्यात्
स्वर्गे महीयते । सुवर्णशतानिष्कं तु तदर्धार्धप्रमाणतः ॥ १८ ॥ अश्वदाने मृदुश्चक्षु-
मश्वं सोपस्करं दिशेत् । महिषीं महिषीदाने दद्यात्सवर्णाम्बरान्विताम् ॥ १९ ॥
दद्याद्भजं महादाने सुवर्णफलसंयुतम् ॥ २० ॥ लक्षसंख्याहणं पुण्यं प्रदद्यादेवतार्चने ।
दद्याद्द्विजसहस्राय मिष्टान्नं द्विजभोजने ॥ २१ ॥ रूद्रजाप्यं लक्षपुष्पैः पूजयित्वा च
उपभवेत् । एकादश र्जपेद्रुद्रान्दशोऽंशं गुग्गुलुन तु ॥ २२ ॥ हुत्वाऽभिषेचनं कुर्या-
न्मर्चैर्वरुणदेवतैः । शान्तिकं गणशान्तिकं ग्रहशान्तिकं पूर्विका ॥ २३ ॥ धान्यदाने
शुभं धान्यं स्वारीपट्टिमितं स्मृतम् । वस्त्रदाने पट्टैर्वस्त्रद्वयं कर्पूरसंयुतम् ॥ २४ ॥ दश
पञ्चाष्ट चतुर उपवेश्य द्विजाञ्शुभान् । तेषामनुज्ञया सर्वं प्रायश्चित्तमुपक्रमेत् ॥ २५ ॥
विधाय वैष्णवं श्राद्धं संकल्प्य निजकाम्यया । धेनुं दद्याद्द्विजातिभ्यो दक्षिणां वै
स्वशक्तिः ॥ २६ ॥ अलंकृत्य यथाशक्ति वेंसालंकरणीं द्विजान् । याचेद्दण्डानुसरण
प्रायश्चित्तं यथाचितम् ॥ २७ ॥ तेषामनुज्ञया कृत्वा प्रायश्चित्तं यथाविधि । पुनस्ता-
न्परिपूर्णार्थमर्चयेद्विधिवद्द्विजान् ॥ २८ ॥ = दद्याद्ब्रतानि नामानि तेभ्यः भद्रासम-
न्वितः । संतुष्टा ब्राह्मणा दध्नुर्नुज्ञां व्रतकारिणे ॥ २९ ॥ जपच्छिद्रं तपश्छिद्रं
यच्छिद्रं यज्ञकर्मणि । सर्वं भवति निश्छिद्रं यस्य चेच्छन्ति ब्राह्मणाः ॥ ३० ॥
ब्राह्मणायानि भाषन्ते मन्यन्ते तानि देवताः । सर्वदेवमया विद्या न तद्वचन-
मन्यथा ॥ ३१ ॥

* एतदर्थं न व. प. पुस्तकयोः । + इत आत्म्य भूषितमित्यनेन न विपरीते स. प. पुस्तकयोः ।

× एतद्वचनं न स. ग. पुस्तकयोः । = एतदर्थं न स. ग. पुस्तकयोः ।

१ व. प. 'हृष्टे नि' । २ व. 'दर्पे दा' । ३ व. प. 'नेष्टु पुष्पान्' । ४ स. ग. 'दोऽंशं हि देवे
दद्यात्सवर्णाम्बरान्वितम्' । ५ व. प. 'रुद्रसोऽंशं पु' । ६ स. ग. 'रुद्रं उपेतम्' । ७ स. ग. 'नियम्' । ८ व.
प. 'जपान्द' । ९ व. प. 'दशार्धं पु' । १० स. ग. 'गुग्गुलुं' । ११ व. 'पञ्चाष्ट' । १२ स.
ग. 'पूर्ववम्' । १३ व. 'हृष्टे र्जपे' । १४ व. 'हृष्टे र्जपे' । १५ व. 'शुभं' । १६ व. स.
'पैशुमान्' । १७ स. ग. 'दण्डप्रमाणेन दा' । १८ स. ग. 'दोऽंशं' । १९ स. ग. 'मर्चयेत्' ।

उपवासो व्रतं चैव स्नानं तीर्थफलं तपः । विप्रैः संपादितं यस्य संपन्नं तस्य तत्फलम् ॥ ३२ संपन्नमिति तद्वाक्यं वदन्ति ऋषिदेवताः । प्रणम्य शिरसा सार्धमग्निष्टोम-फलं लभेत् ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्मलं सार्वकामिकम् । तेषां वाक्यो-दकेनैव शुध्यन्ति मालिनो जनाः ॥ ३४ ॥ तेभ्योऽनुज्ञामनुप्राप्य प्रतिगृह्य तथाऽऽ-शिषः । भोजयित्वा द्विजाञ्शक्त्या भुञ्जीत सह वन्धुभिः ॥ ३५ ॥

इति शातातपस्मृतौ कर्मविपाके साधारणविधिर्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

===

(अथ द्वितीयोऽध्यायः) ।

ब्रह्महा नरकस्यान्ते पाण्डुकुष्ठी प्रजायते । प्रायश्चित्तानि कुर्वीत स तत्पातकशान्तये ॥ १ ॥ चत्वारः कलशाः कार्याः पञ्चरत्नसमन्विताः । पञ्चपल्लवसंयुक्ताः सितवस्त्रेण संयुताः ॥ २ ॥ अश्वस्थानादिमृद्युक्तास्तीर्थोदकसुपूरिताः । कषायपञ्चकोपेता नानाविधफलान्विताः ॥ ३ ॥ सर्वौषधिसमायुक्ताः स्थाप्याः प्रतिदिशं द्विजैः । रौप्यमष्टदलं पद्मं मध्यकुम्भोपरि न्यसेत् ॥ ४ ॥ तस्योपरि न्यसेद्देवं ब्रह्माणं च चतुर्मुखम् । पलार्धप्रमाणेन सुवर्णेन विनिर्मितम् ॥ ५ ॥ अर्चयेत्पुरुषसूक्तेन त्रि-कालं प्रतिवासरम् । यजमानः शुभैर्गन्धैः पुष्पैर्धूपैर्यथाविधि ॥ ६ ॥ पूर्वादिषु च कुम्भेषु ब्राह्मणा ब्रह्मचारिणः । पठेयुः स्वस्ववेदांस्त ऋग्वेदप्रभृतीञ्जनैः ॥ ७ ॥ दशांशेन ततो होमो ग्रहशान्तिपुरःसरः । मध्यकुण्डे विधातव्यो घृताक्तैस्तिर्लङ्घ्रीहिभिः ॥ ८ ॥ द्वादशाहमिदं कर्म समाप्य द्विजपुंगवैः । भद्रपीठे यजमानमभिषिञ्चेद्यथाविधि ॥ ९ ॥ ततो दद्याद्यथाशक्ति गोभूहेमतिलादिकम् । ब्राह्मणेभ्यस्तथा देयमाचार्यार्थं यथाविधि ॥ १० ॥ आदित्या वसवो रुद्रा विश्वे देवा मरुद्गणाः । प्रीताः सर्वे व्यपोहन्तु मम पापं सुदारुणम् ॥ ११ ॥ इत्युदीर्य मुहुर्भक्त्या तमाचार्यं समापयेत् । एवं विधाने विहिते श्वेतकुष्ठी विशुध्यति ॥ १२ ॥ कुष्ठी गोवधकारी स्यान्नरकान्तेऽ-स्य निष्कृतिः । स्थापयेद्घटमेकं तु पूर्वोक्तद्रव्यसंयुतम् ॥ १३ ॥ रक्तचन्दनलिताङ्गं रक्तपुष्पाभ्वगावृतम् । रत्नैर्गर्भं तु तं कृत्वा स्थापयेद्विशिषां दिशम् ॥ १४ ॥ तावदाव-न्यमेचत्र तिर्लङ्घ्येन पूजितम् । तस्योपरि न्यसेद्देवं हेमनिष्क्रमयं यमम् । यजेत्पुरुष-सूक्तेन पापं मे शाम्यतामिति ॥ १५ ॥

१. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । २. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । ३. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । ४. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । ५. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । ६. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । ७. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । ८. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । ९. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । १०. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । ११. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । १२. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । १३. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । १४. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" । १५. क. ग. "तिर्लङ्घ्येन" ।

सामपारायणं कुर्यात्कलशे तत्र सामवित् । दशांशं सर्षपैर्हुत्वा पावमान्यभिषेचने
 ॥ १६ ॥ विहिते धर्मराजानमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १७ ॥ यमो महिषमारुढो दण्ड-
 पाणिर्भयावहः । दक्षिणाशापतिर्देवो मम पापं व्यपोहत् ॥ १८ ॥ इत्युच्चार्य विसृ-
 ज्यैनं मासं गोभक्तिमाचरेत् । ब्रह्मगोवधयोरेषां स्यात्तदभ्यासनिष्कृतिः ॥ १९ ॥
 पितृहा चेतनाहीनो मातृहाऽन्धश्च जायते । नरकान्ते प्रकुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ २० ॥
 भ्राजापत्यानि कुर्वीत त्रिंशच्छाखाविधानतः । व्रतान्ते कारयेन्नावं सौवर्णीं पलसंख्यया
 ॥ २१ ॥ ॥ कुम्भं रौप्यमयं चैव ताम्रपात्राणि पूर्ववत् । निष्कहेम्ना तु कर्तव्यो देवः
 श्रीवत्सलाञ्छनः ॥ २२ ॥ पट्टकूलेन संवेष्ट्य पूजयेत्तां विधानतः । नावं द्विजाय
 तां दद्यात्सर्वोपस्करसंयुताम् ॥ २३ ॥ वासुदेव जगन्नाथ सर्व भूताशयास्थित ।
 पातकार्णवमयं मां तारय प्रणतार्तिहृत् ॥ २४ ॥ इत्युदीर्य प्रणम्याथ ब्राह्मणाय
 विसर्जयेत् । अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति विभेभ्यो दक्षिणां ददेत् ॥ २५ ॥ [× हतं वै
 बालकं सुप्तं स्वसा (सृ)जातं च मूलजम् । तेन संजायते वन्ध्या मृतवत्सा च
 नारकी ॥ २६ ॥ तत्पातकविनाशाय यथा कार्यं प्रयत्नतः । सौवर्णं बालकं कृत्वा
 दद्याद्दोलासमन्वितम् ॥ २७ ॥ अनङ्गवाहं ततो दद्याद्द्वयसमन्वितम् । तत्पातक-
 विनिर्मुक्ता पश्चाद्भवति पुत्रिणी ॥ २८ ॥ पिता वन्दीकृतो येन निवद्धो
 लोहशृङ्खलैः । चिरं कष्टतरं भुक्त्वा मृतस्तत्रैव मन्दिरे ॥ २९ ॥ तेन पापेन
 पापात्मा पणितो रौस्वार्णवे । नरकान्ते भवेच्चिह्नं पङ्गुमूको विचेतनः
 ॥ ३० ॥ तस्य पापविनिर्मुक्त्यै पिता कार्यो हिरण्यमयः । तत्पिता रथमारुढो विप्राय
 प्रतिपादयेत्] ॥ ३१ ॥ स्वसृष्टाती तु बधिरो नरकान्ते भजायते । मूको भ्रातृवधा-
 क्षैव तस्येयं निष्कृतिः स्मृता ॥ ३२ ॥ तेन कार्यं विशुद्ध्यर्थं यतिचान्द्रायणव्रतम् ।
 व्रतान्ते पुस्तकं दद्यात्सुवर्णं (र्णं) पलसंयुतम् ॥ ३३ ॥ इमं मन्त्रं समुच्चार्य ब्राह्मणं
 तं विसर्जयेत् । सरस्वति जगन्मातः शब्दब्रह्माधिदैवते ॥ ३४ ॥ दुष्कर्मकारिणं पापं
 पाहि मां परमेश्वरि । बालघाती च पुरुषो मृतवत्सः भजायते ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणो-
 द्वाहनं चैव कर्तव्यं तेन शुद्धये । श्रवणं हरिवंशस्य कर्तव्यं च यथाविधि ॥ ३६ ॥

* एतद्वचनं न क. घ. पुस्तकयोः । + इदमर्थम् । × धनुश्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः उ. ग. पुस्तकयोर्न
 विद्यते ।

१ क. 'चनम् । वि' । २ ख. 'तं रुद्रसि' । २ ख. ग. 'पा प्रायश्चित्तेन वि' । ४ ख. ग. 'एवैव
 वि' । ५ ख. ग. 'धिपतमस्ताम् । ऊ' । ६ ख. ग. 'इत्येनं हं' । ७ क. घ. 'शङ्ख वि' । ८ घ. 'न
 सा जा' । ९ ख. ग. 'ता । कोऽपि पापविच्छेदार्थं चरेयान्द्रा' । १० ग. घ. 'वर्गक' । ११ उ. ग. 'मैक-
 रणात्पापारपाहि ।

उष्ट्रे विनिहते चैव जायते विकृतस्वरः । स तत्पापविशुद्ध्यर्थं दद्यात्कर्पूरेजं फलम् ॥ ५४ ॥ अश्वे विनिहते चैव वक्रकण्ठः प्रजायते । शर्तं फलानि दद्याच्च चन्दनान्यग्रनुत्तये ॥ ५५ ॥ महिषीघातने चैव कृष्णगुल्मः प्रजायते । स्वशक्त्या च महीं दद्याद्रक्तवस्त्रं तथा ॥ ५६ ॥ खरे विनिहते चैव खररोमा प्रजायते । निष्कत्रयस्य प्रकृतिं प्रदद्याच्च हिरण्यमीर्मू ॥ ५७ ॥ तरंशे निहते चैव जायते केकरेक्षणः । दद्याद्रत्नमयीं धेनुं स तत्पातकान्तये ॥ ५८ ॥ सूकरे निहते चैव दन्तुरो जायते नरः । स दद्याच्च विशुद्ध्यर्थं घृतकुम्भं सदक्षिणम् ॥ ५९ ॥ हरिणे निहते खञ्जः शृगाले तु विषादकः । अश्वस्तेन प्रदातव्यः सौवर्णनिष्कसंमितः ॥ ६० ॥ अजाभिघातने चैव अधिकाङ्गः प्रजायते । अजा तेन प्रदातव्या विचित्रवस्त्रसंयुता ॥ ६१ ॥ उरभ्रे निहते चैव पाण्डुरोगः प्रजायते । कस्तूरिकापलं दद्याद्वाह्मणाय विशुद्ध्ये ॥ ६२ ॥ मार्जारे निहते चैव जायते पिङ्गलोचनः । * तेन वैदूर्यरत्नानि दातव्यानि सशक्तितः ॥ ६३ ॥ जायते चक्रपादस्तु निहते शुनि मानवः । निष्कद्वयमितं दद्यान्नकुलं स विशुद्ध्ये ॥ ६४ ॥ शशके निहते चैव कुब्जकर्णस्तु जायते । निष्कत्रयमितं दद्यात्स सुवर्णं विशुद्ध्ये ॥ ६५ ॥ नकुलस्याभिहनने जायते वक्रमण्डलम् । शय्यां दद्यात्स विप्राय सोपधानां सतूलिकाम् ॥ ६६ ॥ शयालुः सर्पहा दद्याद्दोहदण्डं सदक्षिणम् । कुब्जो मूपकहा दद्यात्सप्तधान्यं सकाञ्चनम् ॥ ६७ ॥ मयूरघातने चैव जायते कृष्णमण्डलम् । निष्कत्रयमितो देयस्तेन स्वर्णमयः शिखी ॥ ६८ ॥ हंसघाती भवेद्यस्तु तस्य स्याच्छ्रेष्ठमण्डलम् । रौ (रौ) प्यं पलत्रयमितं हंसं दद्याद्विशुद्ध्ये ॥ ६९ ॥ कुक्कुटे निहते चैव वक्रनासः प्रजायते । पारावतं च सौवर्णं स दद्यान्निष्कमात्रकम् ॥ ७० ॥ शुकसारिकयोर्घाते नरः स्वर्णलित्वाग्भवेद् । ततश्च पुस्तकं दत्त्वा स विप्राय सदक्षिणम् ॥ ७१ ॥ वक्रघाती दीर्घनसो दद्याद्वां धवलप्रभाम् । काकघाती कर्णहीनो दद्याद्दामसितप्रभाम् ॥ ७२ ॥ हिंसायां निष्कृतिरियं ब्राह्मणे समुदाहृता । तदर्धार्धप्रमाणेन क्षत्रिणां दिप्पनुक्रमात् ॥ ७३ ॥ + क्षत्रियो मृगयां चक्रे मू (कुर्वन्मू) गात्रिघ्नञ्च दुप्यति । तस्य युद्धाङ्गणगतो येमोर्धस्तान्प्रमापयेद् (?) ॥ ७४ ॥

* इत आरभ्य वक्रनास प्रजायत इत्यन्तं न ख. ग पुस्तकयोः । + इत आरभ्य सप्तवं हेमवर्णि-
तमित्यन्तमधिक क. प. पुस्तकयोः ।

१ क. प. 'कृतिस्व' । २ ख. ग. 'रक्तं फ' । ३ ख. ग. 'कण्ठ प्र' । ४ ख. 'तं फल' । ५ क. 'शातस चन्दनेऽस्त द्विजातये' । ६ क. प. 'मू. चर' । ७ ख. ग. 'रक्षी नि' । ८ क. 'ते नष्टपा' । ९ ख. ग. 'गर्णपलतिर्मित' । १० ख. ग. 'व पतपाणि प्रजायते' । ११ क. 'रुप्यत्रयपलमि' । १२ ख. ग. 'तु । सञ्जालु' । १३ क. 'धकलोद्' । १४ क. 'गणामनु' ।

गजादिकान्सप्तदश सप्तसप्तोत्तरान्क्रमात् । निघ्नन्नवाप्नोति नरश्चिह्नानि कथितानि च ।
मयूराद्यास्तथा सप्त चतुर्दशोत्तरान्क्रमात् ॥ ७५ ॥ गर्भपातकरी नारी स्वदेहे भोग-
लुप्तया (लब्धये) । सप्तजन्मावधिर्यावन्नरकान्ते हसन्तिका ॥ ७६ ॥ तत्पातकविनाशाय
वालं कुर्याद्विरण्मयम् । विधाय वालकं दद्यात्सवस्त्रं हेमसंमितम् ॥ ७७ ॥

इति शांतातपस्मृतौ कर्मविपाके हिंसादिप्रायश्चित्तविधिर्नाम

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

(अथ तृतीयोऽध्यायः) ।

सुरापः श्यावन्दतः स्यात्प्राजापेत्याष्टकं चरेत् । शर्करायास्तुला (लाः) सप्त दद्या-
त्पापविशुद्धये ॥ १ ॥ जपित्वा तु महारुद्रं दशांशं जुहुयात्तिलैः । ततोऽभिषेकः
कर्तव्यो मन्त्रैर्वैरुणदेवतैः ॥ २ ॥ मद्यपो रक्तपित्ती स्यात्स दद्यात्तपिपो घटम् ।
मधुनोऽर्धघटं चैव सहिरण्यं विशुद्धये ॥ ३ ॥ अभक्ष्यभक्षणाच्चैव जायते कृमि-
कोदरः । यथावत्तेन शुद्ध्यर्थमुपोष्यं भीष्मपञ्चकम् ॥ ४ ॥ उदक्या वीक्षितं भुक्त्वा
जायते कृमिलोदरः । गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ५ ॥ भुक्त्वा चास्पृ-
श्यसंयुक्तो जायते कृमिलोदरः । त्रिरात्रं वैष्णवं कृत्वा स (कुर्यात्स) तत्पा-
तकशान्तये ॥ ६ ॥ श्वमार्जारादिभिः स्पृष्टं भुक्त्वा दुर्गन्धवान्भवेत् । पीत्वा
त्रिरात्रं गोमूत्रं भोजयेद्ब्राह्मणत्रयम् ॥ ७ ॥ अनिवेश्य सुरादिभ्यो शुद्धानो जायते
नरः । भोजयेच्चिशतान्विप्रान्सहस्रं तु प्रमाणतः ॥ ८ ॥ परान्नविघ्नकरणा-
दजीर्णमभिजायते । लक्षहोमं प्रकुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ ९ ॥
मन्दोदराग्निर्भवति सति द्रव्ये कदन्नदः । प्राजापत्यत्रयं कुर्याद्भोजयेच्च शतं द्विजान्
॥ १० ॥ विषदश्छर्दिरोगी स्यादद्यादश पयस्विनीः । मार्गहा पादरोगी यात्सोऽभ-
दानं समाचरेत् ॥ ११ ॥ पिशुनो नरकस्यान्ते जायते श्वासकामवान् । घृतं तेन
प्रदातव्यं सहस्रपलममितम् ॥ १२ ॥ धूर्तोऽपस्माररोगी स्यात्स तत्पाप-
विशुद्धये । ब्रह्मकूर्चत्रयं कृत्वा धेनुं दद्यात्सदक्षिणाम् ॥ १३ ॥

१ सु. ग. 'पदन्तरं तथा । श' । २ क. घ. 'मिलोदर । गो' । ३ सु. ग. 'विष्णुं वा' । ४ क.
५. 'ते स ह' 'दे' । ५ सु. ग. 'त्रं मधुनोऽप्य' स दद्यात्तपस्मृत्यन्ते । परा' । ६ घ. ग. 'म स कु' । ७ घ.
ग. 'वेदो धेनुं दद्यात् च म' ।

श्ली परोपतापेन जायते तत्प्रमोचने । सोऽन्नदानं प्रकुर्वीत तथा रुद्रं जपेन्नरः ॥ १४ ॥
 दावामिदायकश्चैव रक्तातीसारवान्भवेत् । तेनोदपानं कर्तव्यं रोपणीयस्तथा
 घटः ॥ १५ ॥ सुरालये जले वाऽपि सकृद्विष्टां करोति यः । गुदरोगो भवेत्तस्य पाप-
 रूपः सुदारुणः ॥ १६ ॥ मासं सुरार्चनेनैव गोदानद्वितयेन तु । प्राजापत्येन चैकेन
 शाम्यन्ति गुदजा रुजः ॥ १७ ॥ गर्भस्तम्भकरी नारी काकवन्ध्या प्रजायते । तया
 कार्यं प्रयत्नेन गोदानं विधिपूर्वकम् ॥ १८ ॥ गर्भपातनजा रोगा यकृत्प्रीहजलोदराः ।
 तेषां प्रशमनार्थाय प्रायश्चित्तमिदं शुभम् ॥ १९ ॥ एतेषु दद्याद्विप्राय जलधेनुं विधा-
 नतः । सुवर्णरूपताम्राणां पलत्रयसमन्विताम् ॥ २० ॥ प्रतिमाभङ्गकारी च व्रण
 कायः प्रजायते । संवत्सरत्रयं सिञ्चेदश्वत्थं सोऽनुवासरम् ॥ २१ ॥ द्वाहाहयेत्तमश्वत्थं
 स्वगृहोक्तविधानतः । तत्र संस्थापयेद्देवं विघ्नराजं सुपूजितम् ॥ २२ ॥ दुष्टवादी
 खण्डितः स्यात्स वै दद्याद्विजातये स्तूपं पलद्वयं दुग्धं घटद्वयसमन्वितम् ॥ २३ ॥
 खल्व्वाटः परानिन्दायां धेनुं दद्यात्सकम्बलाम् । परोपहासकृत्काणः स गां दद्यात्समौ-
 क्तिकाम् ॥ २४ ॥ सभायां पक्षपाती च जायते पक्षघातवान् । निष्क्रयमितं हेम स
 दद्यात्सैत्यवर्तिनाम् ॥ २५ ॥

इति शातातपीये कर्मविपाके प्रकीर्णप्रायश्चित्तं नाम

तृतीयोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====

(अथ चतुर्थोऽध्यायः) ।

कुलघ्नो नरकस्थान्ते जायते विप्रहेमहृत् । स तु स्वर्णशतं दद्यात्कृत्वा चान्द्रायणत्र-
 यम् ॥ १ ॥ औटुम्बरी ताम्रचौरो नरकान्ते प्रजायते । प्राजापत्यं सकृद्वैवं ताम्रं पलशतं
 दिशेत् ॥ २ ॥ कांस्यहारी च भवति पुण्डरीकसमन्वितः । कांस्यं पलशतं दद्यादुपोष्य
 दिवसं नरः ॥ ३ ॥ रीतिहारी पिङ्गलाक्ष उपोष्य हरिवासरम् । रीतिं पलशतं दद्या-
 दलंकृत्य द्विजं शुभम् ॥ ४ ॥ मुक्ताहारी च पुरुषो जायते पिङ्गमूर्धजः । मुक्ताफल-
 शतं दद्यादुपोष्य स विधानतः ॥ ५ ॥ व्रणहारी च पुरुषो जायते श्लेष्मणः सदा ।
 उपोष्य दिवसं सोऽपि दद्यात्पलशतं व्रण ॥ ६ ॥ सीसहारी च पुरुषो जायते शीर्ष-
 रोगवान् । उपोष्य दिवसं दद्याद्घृतधेनुं विधानतः ॥ ७ ॥

१ क घ लूलः । २ क. 'त्रयमार्जने' । ३ ख. ग. 'पि शकुन्मूर्धं' । ४ ख. ग. स्मृतम् । ५ ख.
 ग. च अप्रतिष्ठ प्र' । ६ ख. ग. 'त्वं प्रतिवा' । ७ क. घ रूपत्रयं दुग्धावटम् । ८ ख. ग. खण्डितः ।
 ९ ख. ग. 'सकायनाम्' । १० क. घ. 'ताम्रव' । ११ क घ. कुनली न' । १२ क. घ. 'म्' । उडु' । १३ ख.
 ग. 'द्यादलंकृत्य द्विजातये । रिति' । १४ ख. 'क्षेत्रे रोगवान् । उ' ।

दुग्धहारी च पुरुषो जायते वसुधुम्नः । म दद्यात्तुष्टयेन च ब्राह्मणाय यथाविधि ॥ ८ ॥ दधिर्वैश्वेन पुन्यो जायते मेदमा घृतः । दधिर्मेतुः प्रदातव्यः तेन विनाय शुद्धये ॥ ९ ॥ मधुचोरस्तु पुन्यो जायते वस्तिगेनमान् । म दद्यान्मधुमेतुं च मधु पोष्य द्विजातये ॥ १० ॥ इमोर्विकान्दानी च भवेदुदग्गुल्मवान् । गुदमेतुः प्रदातव्यो तेन तदोषयान्तये ॥ ११ ॥ लोहहारी च पुरुषो जायते वस्तिगेनमान् । लोहं पञ्चभुजं दद्याद्दुग्धेभ्य स तु वामनम् ॥ १२ ॥ तैलचोरस्तु पुन्यो भवेन्मृगद्विषिद्विषः । उपोष्य स तु विनाय दद्यान्तैल्यद्वयम् ॥ १३ ॥ आपातहरमात्रैव दन्तहीनः प्रजायते । म दद्याद्विनाय हेमनिष्कद्वयविनिमित्तो ॥ १४ ॥ पद्माक्षहरणाच्चैव निष्कारोः प्रजायते । गायत्र्याः म जपेष्टसं दशांशं जुहुयाद्यच्चैः ॥ १५ ॥ फलहारी च पुरुषो जायते त्रैगिवाह्युलिः । नानाफलानामयुनं प्रदद्यात्स द्विजन्मने ॥ १६ ॥ ताम्रलहरणेनैव श्वेवौष्टः संप्रजायते । * मदक्षिणं प्रदद्याच्च विट्टमस्य द्वयं वरम् ॥ १७ ॥ शक्रहारी च पुरुषो जायते नीललोचनः । ब्राह्मणाय प्रदद्याद्वै महानीलमणिद्वयम् ॥ १८ ॥ कन्दमूलम्प्य हरणाद्भवन्पाणिः प्रजायते । देवनायतनं कार्यमुद्यानं तेन शक्तिवः ॥ १९ ॥ सौगन्धिकस्य हरणाद्दुर्गन्धाङ्गः प्रजायते । स लक्ष्मिकं पञ्चानां जुहुयाज्जानवेदामि ॥ २० ॥ धीरहारी च पुरुषो श्वेनपाणिः प्रजायते । स दर्शद्वाह्यपायाय काम्भीरजपलत्रयम् ॥ २१ ॥ विद्यापुस्तकहारी च किल मूकः प्रजायते । सायेपिद्धानं दद्याच्च ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ॥ २२ ॥ वस्त्रहारी च शीतलुः स दद्यात्सनापात्रम् । हेमनिष्कामिनं चैव वस्त्रयुग्मं द्विजायते ॥ २३ ॥ ऊर्णाहारो नास्त्य दद्यात्कम्बलान्वितम् । स्वर्णानिष्कामितं हेम वह्निं दद्याद्विजातये ॥ २४ ॥ हरणान्त्रिलोमा जायते नरः । तेन धेनुः प्रदातव्या तदूर्णा च ॥ २५ ॥ औषधीहरणे चैव सूर्यावर्तश्च जायते । सूर्याधार्यः प्रदातव्यो ॥ २६ ॥ काञ्चनम् ॥ २६ ॥ रत्नम् ॥ २७ ॥ श्री स्याद्रक्तवातवान् । सर्वज्ञो दद्यात्पद्मरागसमन्विताम् ॥ २७ ॥ विप्रं रत्नस्य ॥ २८ ॥ श्री च अनपत्यः प्रजायते । कार्यं विशुद्धयर्थं महात्तद्रजपादिकम् ॥ २८ ॥ मृतव ॥ २९ ॥ पोदितः सर्वो विधिर ॥ २९ ॥

* एतदर्थस्य नेष्ट्यं पाठः क. घ. पुस्तकयोः—“दक्षिणां संप्रदद्याच्च स” ॥

१ ख. ग. ते मदवान्दः । २ ख. ग. “रज” कर्तृशब्दाः प्रजायते हेम यथाद्वयम्” इति ।
 ३ ख. ग. “दधिर्मेतुः शुद्धये” का° । ४ ख. ग. “वस्ति” । ५ ख. ग. “ति” । ६ ख. ग. “लो” । ७ क. घ. दद्याद्विनायं ।
 ८ ख. ग. “दधिर्मेतुः शुद्धये” का° । ९ ख. ग. “लघु” । १० ख. ग. “तैलं चैव दद्यात्तुष्टये” ।
 ११ ख. ग. “विट्टमस्य द्वि” । १२ ख. ग. “पञ्चभुज” । १३ क. घ. “द्वयं वरम्” । १४ ख. ग. “ता” ।
 १५ ख. ग. “रत्नान्द्वयं वाचनम्” । १६ ख. ग. “शक्त्या” ।

इति शातातपीये कर्मविषावे. स्तेयप्रायश्चित्तं नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(अथ पञ्चमोऽध्यायः) ।

मातृगामी भवेद्यस्तु लिङ्गः तस्य विनश्यति । चाण्डालीगमने चैव हीनयोः प्रजा-
यते ॥ १ ॥ तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं कुम्भमुत्तरतो न्यसेत् । कृष्णवस्त्रमावृत्य कृष्ण-
माल्यविभूषितम् ॥ २ ॥ तस्योपरि न्यसेद्वं कारयपामे धनेभ्यश्च । सुवर्णपुत्रिणा
केन निर्मितं नरयाहनम् ॥ ३ ॥ यजेत्पुरपसूतेन धनदं विश्वरूपिणम् । अथर्ववेद-
चिह्नमो हाथर्वणं संमाचरेत् ॥ ४ ॥ सुवर्णपुत्रिणां कृत्वा निष्कदिशतिष्ठं यदा ।
दद्याद्विमाय संपूज्य निष्पावः स्यामिति व्रजन् ॥ ५ ॥ निधीनामणिं देवः संवत्स-
रप्रियः सखा । सौम्याशाधिपतिः श्रीमान्मम पापं पश्योतु ॥ ६ ॥ इदं ममं मनु-
ष्यार्थं आचार्यय यथादिधि । दद्याद्वं हीनकौपे लिङ्गनादे विमुच्ये ॥ ७ ॥ मूक-
जायाभिगमनान्मृगवृक्षतः प्रजायते । तेनापि निष्कृतिः कार्या शक्यतेन व्रजन्
॥ ८ ॥ स्यापयेत्कुम्भमेकं तु पक्षिमायां शुभे दिने । नीलवस्त्रमावृत्य हीनकौपे
विभूषितम् ॥ ९ ॥ तस्योपरि न्यसेद्वं हाण्डावे मयेतस्मै । सुवर्णपुत्रिणा
निर्मितं चादस्तां पतिम् ॥ १० ॥ यजेत्पुरपसूतेन दारणं विश्वरूपिणम् । अथर्ववेद-
ब्राह्मणरतप्र साधयेदं सर्वापयेत् ॥ ११ ॥ सुवर्णपुत्रिणां कृत्वा निष्कदिशति-
संस्थया । दद्याद्विमायं निष्पावः संपूज्य स्यामिति व्रजन् ॥ १२ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

यादसामधिपो देवो विश्वेषामपि पावनः । संसारान्ध्रौ कर्णधारो वरुणः पावनोऽस्तु
 मे ॥ १३ ॥ इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि । दद्याद्देवमलंकृत्य मूत्र-
 कृच्छ्रप्रशान्तये ॥ १४ ॥ स्वसुतागमने चैव रक्तकुण्डं प्रजायते । भगिनीगमने चैव
 पीतकुण्डं प्रजायते ॥ १५ ॥ तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं पूर्वतः कलशं न्यसेत् । पीतवस्त्र-
 समाच्छन्नं पीतमाल्यविभूषितम् ॥ १६ ॥ तस्योपरि न्यसेत्स्वर्णपात्रे देवं सुरेश्वरम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं वज्रधारिणम् ॥ १७ ॥ यजेत्पुरुषसूक्तेन वासवं विश्व-
 रूपिणम् । *बह्वृचस्तत्र कलश ऋग्वेदं च समापयेत् ॥ १८ ॥ सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा
 सुवर्णदशकेन तु । दद्याद्विप्राय संपूज्य निष्पापः स्यामिति ब्रुवन् ॥ १९ ॥
 देवानामधिपो देवो वज्री कुलिशकेतनः । शतयज्ञः सहस्राक्षः पापं मम निकृन्ततु
 ॥ २० ॥ इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि । दद्याद्देवं सहस्राक्षं स्वपापस्या-
 पनुत्तये ॥ २१ ॥ भ्रातृभार्याभिगमनाद्बलकुण्डं प्रजायते × । तेन कार्यं विशुद्ध्यर्थं
 प्रागुक्तस्यार्धमेव हि ॥ २२ ॥ दशांशहोर्मः कर्तव्यो घृताक्तैश्च तिलैः क्रमात् ॥ २३ ॥
 स्वाम्यङ्गनाभिगमने जायते ददुमण्डलम् । कृत्वा लोहमयीं धेनुं पलपट्टिप्रमाणतः
 ॥ २४ ॥ कार्पासभौण्डसंयुक्तां कांस्यदोहां सयत्सिकाम् । [= दद्याद्विप्राय च सकृ-
 द्दापं मे क्षीयतामिति ॥ २५ ॥ विश्वस्तभार्यागमने गजचर्म प्रजायते । तस्य पाप-
 विनाशाय प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ २६ ॥ कृत्वा रौप्यमयीं धेनुं निष्कृतिं विश्व-
 संख्यया । तस्य पापस्य नाशाय च्छत्रोपानहसंयुताम्] ॥ २७ ॥ दद्याद्विप्राय
 विधिवदिमं मन्त्रमुदीरयेत् । सुरभिर्ब्रह्मणी माता मम पापं व्यपोहतुं ॥ २८ ॥ मातुः
 सपत्नीगमने जायते चायमरीगदः । स तु पापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ २९ ॥
 दद्याद्विप्राय विदूषे मधुबन्धुं यथादिताम् । तिलद्रोणशतं चैव हिरण्येन समन्वितम्
 ॥ ३० ॥ पितृध्वम्नाभिगमनादक्षिणां(ना)शत्रणी भवेत् । तेनापि निष्कृतिः कार्या
 अज्ञादानेन धेन्नतः ॥ ३१ ॥ मातुल्यान्यां तु गमने पृष्टकुण्डः प्रजायते । कृत्वा
 जिनप्रदानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ३२ ॥

* एतदन्वयेत्येव एतत् अ. ग. पुस्तकयोः "यद्युद तत्र साम ऋग्वेदं च समाचरेत्" इति । × अ. ग. पुस्तकयोः "एव कृत्वा कुण्डं प्रजायते" इति अ. ग. पुस्तकयोः । = एतद्विद्वान्तर्यामि न अ. ग. पुस्तकयोः ।

* अ. "होमस्तद्वत्तु" अ. ग. पुस्तकयोः । २ अ. ग. "पापेऽर्हति" । ३ अ. ग. "यो विष्णुः पु" । ४ अ. ग. "यो विष्णुः पु" । ५ अ. ग. "यो विष्णुः पु" । ६ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । ७ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । ८ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । ९ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १० अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । ११ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १२ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १३ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १४ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १५ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १६ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १७ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १८ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । १९ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २० अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २१ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २२ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २३ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २४ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २५ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २६ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २७ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २८ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । २९ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । ३० अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । ३१ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" । ३२ अ. ग. "म. अन्ते मूल्याः विष्णो वि" ।

व्याघ्रादिगजभूपालचौरवैरिष्टकाहताः । काष्ठशल्यमृता ये च शौचसंस्कारवर्जिताः ॥ २ ॥ विषूचिकान्कवल्लदवातीसारतो मृताः । शाकिन्यादिग्रैर्ग्रस्ता विद्युत्पातहताश्च ये ॥ ३ ॥ अस्पृश्यं अपवित्राश्च पतिताः पुत्रवर्जिताः । ये च त्रिशत्प्रकारैश्च नाऽऽभु-
वन्ति गतिं मृताः ॥ ४ ॥ पित्राद्याः पिण्डभाजः स्युस्तयो लेपभुजस्तथा । ततो नान्दी-
मुखोः प्रोक्तास्त्रयोऽप्यश्रुमुखास्त्रयः ॥ ५ ॥ द्वादशैते पितृगणास्तर्पिताः संततिप्रदाः । गति-
हीनाः सुतादीनां संततिं नाशयन्ति ते ॥ ६ ॥ दश व्याघ्रादिनिहता गर्भे निघ्न-
न्त्येभी क्रमात् । द्वादशास्त्रादिनिहता आकर्षन्ति च बालकम् ॥ ७ ॥ विषादिनिहता
घ्नन्ति दंशसु द्वादशस्वपि । वर्षैकबालकं कुर्यादनपत्योऽनपत्यताम् ॥ ८ ॥ व्याघ्रेण
हन्यते जन्तुः कुमारीगमनेन च । विषदश्चैव सर्पेण गजेन नृपैर्दुःखकृत् ॥ ९ ॥ राज्ञा
राजकुमारघ्नश्चौरैरेण पशुहिंसकः । वैरिणा मित्रभेदी च वकट्क्षिप्तवृकेण तु ॥ १० ॥
गुरुघाती च शय्यायां मत्सरी शौचवर्जितः । द्रोही संस्काररहितः शुना निषेवहा-
रकः ॥ ११ ॥ नरो विहन्यतेऽरण्ये सूकरेण च पाशिकः । कृमिभिः कृत्तवासाश्च
कृमिणां च निकृन्तनः ॥ १२ ॥ शृङ्गिणा शंकरद्रोही शकटेन च सूचकः । भृगुणा
भेदिनीचौरौ बालिनो यज्ञहानिकृत् ॥ १३ ॥ दवेन दक्षिणाचोरः शस्त्रेण श्रुतिनि-
न्दकः । अश्मना द्विजनिन्दाकृद्विषेण कुमतिप्रदः ॥ १४ ॥ उद्धन्येन हिंस्रः स्यात्से-
तुभेदी जलेन तु । * द्रुमेण राजदन्तिहृदतीसारेण लौहहत् ॥ १५ ॥ × गोघ्रासह-
द्विषूचिकया कवलेन द्विजान्नहत् । भ्रमेण राजपत्नीहृदातिसारेण निष्क्रियः ॥ १६ ॥
शाकिन्याद्यैश्च भ्रियते स्वदर्पाकार्यकारकः । अनध्यायैष्वधीयानां भ्रियन्ते विद्युता
तथा ॥ १७ ॥ अस्पृश्यस्पर्शसङ्गी च वान्तमाश्रित्य शास्त्रहत् । पतितोऽपत्यविक्रान्तो
अनपत्यो द्विजान्नहत् ॥ १८ ॥ अथ तेषां क्रमेणैव प्रायश्चित्तं विधीयते । = विक्रेता
घातकश्चैव द्वावेतौ तुलया वृत्तौ ॥ १९ ॥ घातकश्चैव हव्यायां रोष्णि रोष्णि (?) च
विक्रयी । कारयेन्निष्कमात्रं तु पुरुषं प्रेतरूपिणम् ॥ २० ॥

* एतदर्थं न विद्यते क. घ. पुस्तकयोः । × इतः प्रभृति निष्क्रिय इत्यन्तं न विद्यते ख. ग. पुस्त-
कयोः । = एतदायर्धद्वयं न विद्यते ख. ग. पुस्तकयोः ।

१ ख. 'ग्रादिग' । २ क. घ. 'लभमतोऽसा' । ३ क. घ. 'पुण्यव' । ४ ख. ग. 'ताः । पञ्चभिः' ।
५ क. घ. 'हि' । ६ ख. ग. 'पदुष्टक' । ७ क. कृतिभिः कृत्तनाशश्च दमेन च निकृन्नरः । शृ. १८ क. घ. 'त'
'शरणा चौरास्त्रे' । ९ ख. ग. 'ते सदर्पाकार्य' । १० क. घ. 'येऽप्यधीयानो भ्रियते वि' । ११ क. घ.
'स्पृश्यास्पृश्यवङ्गी च भ्रान्तिहृदुष्टशास्त्रहत्' । १२ ख. ग. 'तो मदवि' । १३ ख. ग. 'ताऽनपत्यो हि
भवन्नह' । १४ क. घ. 'विशुद्धये । वि' ।

चतुर्भुजं दण्डहस्तं महिषासनसंस्थितम् । पिष्टैः कृष्णतिलैः कुर्यात्पिण्डं प्रस्थप्रमाणतः ॥ २१ ॥ मध्वाज्यशर्करायुक्तं स्वर्णदण्डेन संयुतम् । अकालमूलं कलशं पञ्चपल्लवसंयुतम् ॥ २२ ॥ कृष्णवस्त्रसमाच्छन्नं सर्वोपधिसमन्वितम् । तस्योपरि न्यसेद्देवं पात्रं धान्यफलैर्युतम् ॥ २३ ॥ सप्तधोरं च कलशं तत्र तत्संमुखं न्यसेत् । कुम्भोपरि च विन्यस्य पूजयेत्प्रेतरूपिणम् ॥ २४ ॥ कुर्यात्पुरुषसूक्तेन प्रेत्यहं दुरधतर्पणम् । षडङ्गंश्च जपेद्द्रुद्रान्कलशे तत्र वेदवित् ॥ २५ ॥ यमसूक्तेन कुर्वीत जपपूजादिकं तथा । गायत्र्याश्चैव कर्तव्यो जपः स्वात्मविशुद्धये ॥ २६ ॥ ग्रहशान्तिकपूर्व च दशांशं जुहुयात्तिलैः । अज्ञातनामगोत्राय प्रेताय सतिलोदकम् ॥ प्रदद्यात्पितृतीर्थेन पिण्डमन्त्रमुदीरयेत् ॥ २७ ॥ इमं तिलमयं पिण्डं मधुसर्पिःसमन्वितम् । दद्यामि तस्मै प्रेताय यः पीडां कुरुते मम ॥ २८ ॥ सजलान्कृष्णकलशांस्तिलपात्रसमन्वितान् । द्वादश प्रेतमुद्दिश्य दद्यादेकं च विष्णवे ॥ २९ ॥ ततोऽभिपिञ्चेदाचार्यो दंपती कलशोदकैः । शुची रक्ताम्बरधरो मन्त्रैर्वैरुणदेवतैः ॥ ३० ॥ यजमानस्ततो दद्यादाचार्याय स दक्षिणाम् । ततो नारायणवलिः कर्तव्यः शास्त्रनिश्चयैः ॥ ३१ ॥ एष साधारणविधिरगतीनामुदाहृतः । विशेषस्तु पुनर्ज्ञेयो व्यंग्रादिनिहतेष्वपि ॥ ३२ ॥ व्याघ्रेण निहते प्रेते परकन्यां विवाहयेत् । सर्पदंशे नागवलिर्देयः संवेषु काञ्चनम् ॥ ३३ ॥ चतुर्निष्कमितं हेमगजं दद्याद्गर्जहते । राज्ञा विनिहते दद्यात्पुरुषं तु हिरण्यम् ॥ ३४ ॥ चौर्येण निहते धेनुं वैरिणा निहते वृषम् । वृकेण निहते दद्याद्यथाशक्तिं च काञ्चनम् ॥ ३५ ॥ शय्यामृते प्रदातव्या शय्या तूलीसमन्विता । निष्कमात्रं सुवर्णं तु विष्णुना सैमधिष्ठिता ॥ ३६ ॥ शौचहीने मृते चैव द्विनिष्कस्वर्णजं हरिम् । संस्कारहीने च मृते कुर्भारमुपवीतयेत् ॥ ३७ ॥ × शुना हते च निक्षेपं स्थापयेन्निजशक्तिः । शूरेण हते दद्यान्महिषं दक्षिणान्वितम् ॥ ३८ ॥ कृमिभिश्च मृते दधौक्षोधूमाक्षं द्विजायते । शृङ्गिणा च हते दद्याद्वृषं वस्त्रसंयुतम् ॥ ३९ ॥ शकटेन मृते दद्याद्द्रव्यं सोपस्करान्वितम् । भृशुपाते मृते चैव प्रदद्याद्धान्यपर्वतम् ॥ ४० ॥ अग्निना निहते कार्यमग्निदानं स्वशक्तिः । दारुणा निहते चैव कर्तव्या सद्ने सभा ॥ ४१ ॥

× एतदर्थस्तान् एतद्वचनं क. घ. पुस्तकयो. - "निष्कमयं स्वर्गयुतं दद्याद्भरताहती । पुनर्हरेक्षेत्रपालं स्थापयेन्निजशक्तिः ।" इति ।

१ ख. ग. 'गण्डुलस' । २ क. घ. 'देहसपा' । ३ ख. ग. 'धान्यं तु कपाल तत्र' । ४ क. घ. 'प्रसक्तं' । ख. ग. 'तत्फलं न्य' । ५ क. घ. 'अमृतं' । ६ ख. ग. 'त यम्पू' । ७ क. घ. 'दो प्रेतनिर्देशं द' । ८ ख. ग. 'शुचि रित्युपपत्तो' । ९ ख. ग. 'ध्यात्' । ए' । १० क. घ. 'व्याघ्रेण नि' । ११ क. घ. 'सर्पिः स-कायन' । य' । १२ ख. ग. 'वर्णर नि' । १३ क. घ. 'रु' तिष्ठता । १४ ख. ग. 'गारं च विनाहते' । १५ क. घ. 'याह' । १६ ख. ग. 'ते दद्यादुपानहं स्वशक्तिः । ददेन नि' ।

शस्त्रेण निहते दद्यान्महिषीं दक्षिणान्विताम् । अश्मना निहते दद्यान्सवन्सां गां पयस्वि-
नीम् ॥ ४२ ॥ विषेण च मृते दद्यान्मेदिनीं हेमनिर्मिताम् । उद्ग्रन्थनमृते चापि प्रद-
द्याद्गां पयस्विनीम् ॥ ४३ ॥ मृते जलेन वरुणं हैमं दद्याद्द्विनिष्किकम् । * वृषं वृष-
हते दद्यात्सौवर्णं स्वर्णसंयुतम् ॥ ४४ ॥ अतीसारमृते लसं सावित्र्याः संयतो जपेत् ।
शाकिन्यादिमृते चैव जपेद्बुद्धं यथोचितम् ॥ ४५ ॥ + विषूचिकामृते स्वादु भोजयेत्
शतं द्विजान् । तिलधेनुः प्रदातव्या कण्ठेऽन्नकवल्लैर्मृते ॥ ४६ ॥ कासरोगमृते वाग्नि-
कृच्छ्राब्दिद्वयं चरेत् । विशुत्पातेन निहते विद्यादानं समाचरेत् ॥ ४७ ॥ अस्पृशं च
मृते कार्यं वेदपारायणं तथैव । सच्छास्त्रपुस्तकं दद्याद्द्वान्तमाश्रित्य संस्थिते ॥ ४८ ॥ पौत्रि-
त्येन मृते कुर्यात्प्राजापत्यांश्च षोडश । मृते वाऽपत्यरहिते कृच्छ्राणां नवतिं चरेत् ॥ ४९ ॥
× निष्कत्रयमितस्वर्णं दद्यादश्वं हयाहते । कपिना निहते दद्यात्कर्पिं कनकनिर्मि-
तम् ॥ ५० ॥ केशरोगमृते चापि अष्टौ कृच्छ्रान्समाचरेत् । एवं कृते विधानेन
षिदध्यादौर्ध्वदैहिकम् ॥ ५१ ॥ ततः प्रेतत्वनिर्मुक्ताः पितरस्तर्पितास्तथा । दद्युः
पुत्रांश्च पौत्रांश्च आयुरारोग्यसंपदः ॥ ५२ ॥ = इति शातातपस्मृतौ विपाकः
कर्मणामयम् । शिष्याय शरभङ्गाय विनयात्परिपृच्छते ॥ ५३ ॥

इति श्रीशातातपीये कर्मविपाकेऽगतिप्रायश्चित्त-

निरूपणं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(समाप्तेयं शातातपस्मृतिः) ।

=====

* सार्धं वचनं न विद्यते क. घ. पुस्तकयोः । + इव आरभ्य व्रतं चरेदित्यन्तं ख. ग. पुस्तकयो-
र्नास्ति । × एतत्सार्धं वचनं नास्ति क. घ. पुस्तकयोः । = नैतद्वचनं क. घ. पुस्तकयोः ।

१ ख. ग. 'शास्त्रिनि' । २ क. घ. 'था । सशास्त्र' । ३ क. घ. 'द्यादन्यस्पर्शमृते' । पा० । ४ क.
घ. पतितेन । ५ ख. ग. 'पत्यानि पो' ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

संवर्तस्मृतिः ।

संवर्तमेकपासीनं सर्ववेदाङ्गपारगम् । ऋषयस्तमुपागम्य पप्रच्छुर्धर्मकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥
भगवञ्श्रोतुमिच्छामो द्विजानां धर्मसाधनम् । यथावद्धर्ममाचक्ष्व शुभाशुभविवेच-
नम् ॥ २ ॥ वामदेवादयः सर्वे तं पृच्छन्ति महौजसम् । तानब्रवीन्मुनीन्सर्वान्प्री-
तात्मा श्रूयतामिति ॥ ३ ॥ स्वभावाद्विचरेद्यत्र कृष्णसारः सदा मृगः । धर्मदेशः स
विज्ञेयोऽद्विजानां धर्मसाधनम् ॥ ४ ॥ उपनीते द्विजो नित्यं गुरवे हितमाचरेत् ।
सगन्धमधुमांसानि ब्रह्मचारी विचर्जयेत् ॥ ५ ॥ संध्यां प्रातः सनक्षत्रामुपासीत
यथाविधि । सादित्यां पश्चिमां संध्यामर्धास्तमितभास्करे ॥ ६ ॥ तिष्ठन्पूर्वं जपं
कुर्यात्सावित्रीमर्कदर्शनात् । आसीनः पश्चिमां संध्यां सम्यगृक्षविभाचनात् ॥ ७ ॥
अग्निकार्यं च क्षुर्वीत मेधावी तदनन्तरम् । ततोऽधीयीत वेदं तु वीक्षमाणो गुरो-
र्मुखम् ॥ ८ ॥ प्रणवं प्राङ्मुख्युञ्जीत व्याहृतीस्तदनन्तरम् । गायत्रीं चाऽऽनुपूर्वं (व्ये)-
ण ततो वेदं समारभेत् ॥ ९ ॥ हस्तौ तु संयतौ धार्यौ जानुभ्यामुपरि स्थितौ ।
गुरोरनुमंतं कुर्यात्पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ १० ॥ सायं प्रातस्तु भिक्षेत ब्रह्मचारी सदा
व्रती । निवेद्य गुरवेऽश्रीयात्प्राङ्मुखो वाग्यतः शुचिः ॥ ११ ॥ सायं प्रातर्द्विजाती-
नामशनं श्रुतिचोदितम् । नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्रसमो विधिः ॥ १२ ॥
आचम्यैव तु भुञ्जीत भुक्त्वा चोपस्पृशेद्द्विजः । अनाचान्तस्तु योऽश्रीयात्प्रा-
यश्चिन्तयते तु सः ॥ १३ ॥ अनाचान्तः पिवेद्यस्तु योऽपि वा
मक्षयेद्द्विजः । गायत्र्यष्टसहस्रं तु जपं कुर्वन्विशुध्यति ॥ १४ ॥

१ ग. घ. च. 'सीनमात्मविद्यापरायणम् । २ घ. च. 'च्छामः श्रेयस्कामा द्विजोत्तमाः । ३ ग. 'च्छामः श्रेयस्कामे द्विजोत्तम । ४ ग. 'विमोचन' । ५ ग. 'वे' तमपृच्छन्महौ । ६ घ. घ. 'धनः । ७ ग. च. 'गुरोस्तु हि' । ८ ग. घ. च. 'नृर्वाङ्मप' । ९ घ. च. 'दादमङ्गवारी समाहितः । १० ग. घ. च. 'स्तौ सुस' । ११ घ. च. 'नृकृतं कु' । १२ क. 'मतिं कु' । १३ ख. घ. च. 'तिनोदि' । १४ घ. घ. 'होत्री समाहितः । १५ ग. 'प' इत्यादि ।

शुष्कं पर्युषितोच्छिष्टं भुक्त्वाऽन्नं केशदूषितम् । अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन
 शुध्यति* ॥ ३० ॥ दिवा स्वपिति यः स्वस्थो ब्रह्मचारी कथंचन । स्नात्वा सूर्य
 समीक्षेत गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ ३१ ॥ एष धर्मः समाख्यातः प्रथमाश्रमवासिनाम् ।
 एवं संवर्तमानस्तु प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ३२ ॥ अतो द्विजः समावृत्तः सवर्णा स्त्रिय-
 मुद्वहेत् । कुले महति संभूतां लक्षणैस्तु समन्विताम् ॥ ३३ ॥ ब्राह्मेणैव विवाहेन शील-
 रूपगुणान्विताम् । अतः पञ्च महायज्ञान्कुर्यादहरहर्द्विजः ॥ ३४ ॥ न हापयेत्तु तान्सक्तः
 श्रेयस्कामः कथंचन । हानिं तेषां तु कुर्वीत सदा मरणजन्मनोः ॥ ३५ ॥ विप्रो
 दशाहमासीत् दानाध्ययनवर्जितः । क्षत्रियो द्वादशाहानि वैश्यः पञ्चदशैव तु
 ॥ ३६ ॥ शूद्रः शुध्यति मासेन संवर्तवचनं यथा । प्रेतायाजं जले देयं स्नात्वा
 तद्गोत्रजैः सह ॥ ३७ ॥ प्रथमेऽङ्घ्रि तृतीये च सप्तमे नवमे तथा । चतुर्थेऽहनि कर्त-
 व्यमस्थिसंचयनं द्विजैः ॥ ३८ ॥ ततः संचयनादूर्ध्वमङ्गस्पर्शो विधीयते । चतुर्थेऽहनि
 विप्रस्य पृष्ठे वै क्षत्रियस्य च ॥ ३९ ॥ अष्टमे दशमे चैव स्पर्शः स्याद्वैश्यशूद्रयोः ।
 जातस्यापि विधिर्दृष्ट एष एव मनीषिभिः ॥ ४० ॥ दशरात्रेण शुध्येत विप्रो वेद-
 विवर्जितः । जाते पुत्रे पितुः स्नानं सचैलं तु विधीयते ॥ ४१ ॥ भ्राता शुध्येद्दशा-
 हेन स्नानात्तु स्पर्शनं पितुः । ह्यमं तत्र प्रकुर्वीत शुष्काग्नेन फलेन वा ॥ ४२ ॥
 पञ्चयज्ञविधानं तु न कुर्यान्मृत्युजन्मनोः । दशाहात्तु परं सम्यग्विप्रोऽधीयीत धर्म-
 वित् ॥ ४३ ॥ दानं तु विविधं देयमशुभैर्नां विनाशनम् । यथादिष्टतमं लोके यथो-
 स्य दयितं भवेत् ॥ ४४ ॥ तत्तद्गुणवते देयं तदेवाप्तयमिच्छता । नानाविधानि
 द्रव्याणि धान्यानि सुबहूनि च ॥ ४५ ॥ समुद्रजानि रत्नानि नरो विगतकल्मषः ।
 दत्त्वा गुणैर्वाढ्यविप्राय महतीं श्रियमाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ गन्धमाभरणं माल्यं यः प्रय-
 च्छति धर्मवित् । स सुगन्धः सदा हृष्टो यत्र तत्रोपजायते ॥ ४७ ॥ श्रोत्रियाय
 कुलीनायाभ्यर्थिने हि विशेषतः । यद्दानं दीयते भक्त्या तद्भवेत्सुमहत्फलम् ॥ ४८ ॥

* इतः परमेतद्वचनं ग. घ. पुस्तकयोः—“शूद्राणां भाजने भुक्त्वा भुक्त्वा वा निप्रभाजने । अहोरात्रो-
 षितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति” इति ।

१ क. च. “स्निः । ए” । २ ग. अथ द्विजोऽभ्यगुणात् स” । ३ ग. च. “म् । पञ्चयज्ञविधानं च
 कुर्या” । ४ रा. ग. कदाचन । ५ घ. एषानं तस्य कुर्याच्च स” । ६ ग. “शाहेन वै” । ७ ग. च. प्रेतस्य तु
 षातं दे” । ८ ग. च. “प्रवैर्दहिः । प्र” । ९ ग. घ. च. शुष्कमिदं वैश्वदेवविपश्चिताः । शा” । १० क. मातुः
 शुद्धिर्दशा” । ११ ग. घ. च. स्नातस्य स्व” । १२ ग. घ. च. होमस्तत्र तु कर्तव्यं शु” । १३ ग. “चैव
 विधिना दे” । १४ ग. “भान्तकरं शुभम् । १५ ग. “शायि दयितं दृष्टे । त” । १६ घ. “प्राप दि” । १७ ग.
 घ. “नाय त्वर्थि” ।

आहूय शीलसंपन्नं श्रुतेनाभिजनेन च । शुचिं विप्रं महाप्राज्ञं हव्यकव्यैस्तु पूजयेत् ॥ ४९ ॥ नानाविधानि द्रव्याणि सारवन्तीप्सितानि च । श्रेयस्कामेन देयानि तदेवाहं हव्यमिच्छता ॥ ५० ॥ वस्त्रदाता सुवेषः स्याद्रूप्यदो रूपमेव च । हिरण्यदः समृद्धिं च तेजश्चाऽऽयुश्च विन्दति ॥ ५१ ॥ भूताभयप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् । दीर्घमायुश्च लभते सुखी चैव सदा भवेत् ॥ ५२ ॥ धान्योदकप्रदायी च सर्पिर्दः सुखमेधते । अलंकृत्य त्वलंकारदाताऽऽप्नोति महत्फलम् ॥ ५३ ॥ फलमूलानि विप्राय शाकानि विविधानि च । सुरभीणि च पुष्पाणि दत्त्वा प्राज्ञस्तु जायते ॥ ५४ ॥ ताम्बूलं चैव यो दद्याद्वाह्मणेभ्यो विचक्षणः । मेधावी सुभगः प्राज्ञो दर्शनीयश्च जायते ॥ ५५ ॥ पादुकोपानहौ छत्रं शयनान्यासनानि च । विविधानि च दानानि दत्त्वा द्रव्यपतिर्भवेत् ॥ ५६ ॥ दद्यात् शिशिरे त्वर्गिं बहुकाष्ठं प्रयत्नतः । वायाग्निदीप्तिं प्राज्ञत्वं रूपं सौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ५७ ॥ औषधं स्नेहमाहारं रोगिणां रोगशान्तये । दत्त्वा स्याद्रोगरहितः सुखी दीर्घायुरेव च ॥ ५८ ॥ इन्धनानि च यो दद्याद्दिग्भ्यः शिशिरागमे । नित्यं जयति संग्रामे श्रिया युक्तस्तु दीप्यते ॥ ५९ ॥ अलंकृत्य तु यः कन्यां वराय सहशाय वै । बाह्येण तु विवाहेन दद्यात्तां तु सुपूजिताम् ॥ ६० ॥ स कन्यायाः प्रदानेन श्रेयो विन्दति पुष्कलम् । साधुवार्त्तं स वै मद्भिः कीर्तिं प्राप्नोति पुष्कलाम् ॥ ६१ ॥ ज्योतिष्टोमतिरात्राणां शतं शत-सुष्कीकृतम् । प्राप्नोति पुरुषो दत्त्वा होममन्त्रैश्च संस्कृताम् ॥ ६२ ॥ तां दत्त्वा तु पिता कन्यां भूषणान्छादनाग्निः । पूजयेत्स्वर्गमाप्नोति नित्यमुन्नावट्टदिपु ॥ ६३ ॥ रोक्ताले तु संप्राप्ते सोमो भुङ्क्तेऽथ कन्यकाम् । रजो दृष्ट्वा तु गन्धर्वाः कुची दृष्ट्वा तु पावकः ॥ ६४ ॥ अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी । दशवर्षा भवेत्कन्या अष्ट ऊर्ध्वं रजस्वला ॥ ६५ ॥ माता चैव पिता चैव ज्येष्ठो भ्राता तथैव च । ऋद्धये नरकं दान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलाम् ॥ ६६ ॥

नानाविधानि द्रव्याणि सारवन्तीप्सितानि च । श्रेयस्कामेन देयानि तदेवाहं हव्यमिच्छता ॥ ४९ ॥

नानाविधानि द्रव्याणि सारवन्तीप्सितानि च । श्रेयस्कामेन देयानि तदेवाहं हव्यमिच्छता ॥ ४९ ॥
नानाविधानि द्रव्याणि सारवन्तीप्सितानि च । श्रेयस्कामेन देयानि तदेवाहं हव्यमिच्छता ॥ ४९ ॥
नानाविधानि द्रव्याणि सारवन्तीप्सितानि च । श्रेयस्कामेन देयानि तदेवाहं हव्यमिच्छता ॥ ४९ ॥

तस्माद्विवाहयेत्कन्यां यावन्नर्तुमती भवेत् । विवाहो ह्यष्टवर्षायाः कन्यायास्तु प्रश-
स्यते ॥ ६७ ॥ * तैलामलकदाता च स्नानाभ्यङ्गप्रदायकः । नरः प्रहृष्टमासीत्
सुभगश्चोपजायते ॥ ६८ ॥ अनङ्गवाहौ तु यो दद्याद्द्विजे सीरेण संयुतौ । अलं-
कृत्य यथाशक्त्या(क्ति) धूर्वहौ शुभलक्षणौ ॥ ६९ ॥ सर्वपापाविशुद्धात्मा सर्वकाम-
समन्वितः । वर्षाणि वसते स्वर्गे रोमसंख्याप्रमाणतः ॥ ७० ॥ धेतुं च यो द्विजे
दद्यादलंकृत्य पयस्विनीम् । कांस्यवस्त्रादिभिर्भुक्तां स्वर्गलोके महीयते ॥ ७१ ॥
भूमिं सस्यवतीं श्रेष्ठां ब्राह्मणे वेदपारंगे । गां दत्त्वाऽर्धप्रसूतां च स्वर्गलोके महीयते
॥ ७२ ॥ यावन्ति सस्यमूलानि गोरोमाणि च सर्वशः । नरस्तावन्ति वर्षाणि स्वर्ग-
लोके महीयते ॥ ७३ ॥ यो ददाति शफै रौष्यैर्हमशृङ्गीमरोगिणीम् । सवत्सां
वाससा बीतां सुशीलां गां पयस्विनीम् ॥ ७४ ॥ तस्यां यावन्ति रोमाणि सवत्सा-
यां दिवं गतः । तावन्ति वत्सरान्तानि स नरो ब्रह्मणोऽन्तिके ॥ ७५ ॥ यो ददाति
चलीवर्दमुक्तेन विधिना शुभम् । अर्घ्यङ्गं गोप्रदानेन दत्तं दशगुणं फलम् + ॥ ७६ ॥
अग्रैरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वेष्णवी सूर्यसुताश्च गावः । लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति
दत्ता यः काञ्चनं गां च महीं च दद्यात् ॥ ७७ ॥ सर्वेषामेव दानानामे-
कजन्मानुगं फलम् । हाटकसितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥ ७८ ॥
अन्नदस्तु भवेन्नित्यं सुतृप्तो निभृतः सदा । अम्बुदस्तु सुखी नित्यं सर्वकर्म-
(काम)समन्वितः ॥ ७९ ॥ सर्वेषामेव दानानामन्नदानं परं स्मृतम् । सर्वेषामेव
जन्तूनां यतस्तर्ज्जिवितं परम् ॥ ८० ॥ यस्मादन्नात्मजाः सर्वाः कल्पे कल्पेऽसृज-
त्प्रभुः । तस्मादन्नात्परं दानं विद्यते न हि किञ्चन ॥ ८१ ॥ अन्नाद्भूतानि जायन्ते
जीवन्ति च न संशयः ॥ ८१ ॥ मृत्तिकां गोशकृद्भानुपवीतं तपोत्तरम् । दत्त्वा
गुणोदयविप्राय कुले महति जायते ॥ ८२ ॥ मुखवासं तु यो दद्यादन्तर्धानमेव च ।

* एतद्वचनस्यानेऽयं पाठो ग. प. पुस्तकयोः—“तैलमस्तरणं प्राहः पादाभ्यङ्गं ददाति यः । प्रहृष्ट-
मानसो लोके सुखी चैव सदा वसेत् ” इति । + इतः परमेतद्वचनमधिकं ग. पुस्तके—“जलदस्तुतिनववृत्तां
विदूष्य सर्ववस्तुषु । अन्नदः सुखमाप्नोति सुतृप्तः सर्ववस्तुषु ” इति ।

१ ग. “दातृकाली” । २ ग. प. पति । ३ क. ड द्विजो । ४ ग. “नि आरोप्याणि । ५ ग. “वदसं-
हृष्टाणि स । ६ क. ग. ड. “व्यङ्गयो” । ७ ग. “न फलादा” । ८ ग. प. क. “न न भूतं न भविष्यति ।
अन्नदानात्परं दानं वि” । ९ ग. “जाग्न्यवि” । १० क. “ते । सुखं वा” । ८. “ते । सुखवा” ।

शुचिर्गन्धसमायुक्तो वाक्पटुः स सदा भवेत् ॥ ८३ ॥ पादशौचं तु यो दद्या-
त्तथा च गुदलिङ्गयोः । यः प्रयच्छति विप्राय शुद्धबुद्धिः सदा भवेत् ॥ ८४ ॥
औषधं पथ्यमाहारं स्नेहाभ्यङ्गं प्रतिश्रयम् । यः प्रयच्छति रोगिभ्यः स भवेद्व्या-
धिवर्जितः ॥ ८५ ॥ गुडमिक्षुरसं चैव लवणं व्यञ्जनानि च । सुरभीणि च
पानानि दत्त्वाऽऽयन्तसुखी भवेत् ॥ ८६ ॥ दानैश्च विविधैः सम्यक्फलमेतदुदाह-
तम् । विद्यादानेन सुमतिर्ब्रह्मलोके महीयते ॥ ८७ ॥ अन्योन्यार्न्नग्रहा विप्रा
अन्योन्यप्रतिपूजिकाः । अन्योन्यं प्रतिशृण्वन्ति तारयन्ति तरन्ति च ॥ ८८ ॥ दाना-
न्येताति देयानि तथाऽन्यानि विशेषतः । दीनान्धकृपणार्थिभ्यः श्रेयस्कामेन धीमता
॥ ८९ ॥ ब्रह्मचर्यिण्यतिभ्यश्च वपनं यस्तु कारयेत् । नखकर्मादिकं चैव चक्षुष्मा-
ज्जायते नरः ॥ ९० ॥ देवागारे द्विजातीनां दीपं दद्याच्चतुष्पथे । मंधावी ज्ञानसं-
पन्नश्चक्षुष्मान्स सदा भवेत् ॥ ९१ ॥ नित्ये नैमित्तिके काम्ये तिलान्दत्त्वा स्वशक्तितः ।
प्रजावान्पशुमांश्चैव धनवाज्जायते नरः ॥ ९२ ॥ यो यदाऽभ्यर्थितो विप्रैर्यद्यत्संप्रति-
पादयेत् । तृणकाष्ठादिकं चैव गोप्रदानसमं भवेत् ॥ ९३ ॥ * न विस्मयीत तपसा
न यज्ञेनानृतं वदेत् । अपवदेन्न विप्रस्य न दीनं परिकीर्तयेत् ॥ ९४ ॥ यज्ञोऽनृतेन
क्षरति तपः क्षरति विस्मयात् । आयुर्विप्रापवादेन दानं च परिकीर्तनात् ॥ ९५ ॥
अश्वत्थार्येतानि कर्माणि संध्यायां वर्जयेद्बुधः । आहारं मैथुनं निद्रां तथा संपाठमेव
च ॥ ९६ ॥ आहाराज्जायते व्याधिर्गर्भो वै रौद्र (द्रो) मैथुनात् । निद्रातो जायतेऽ-
लङ्घनीः संपाठादायुषः क्षयः ॥ ९७ ॥ ऋतुमतीं तु यो भार्यां संनिधौ नोपगच्छति
तस्या रजसि तन्मासं पितरस्तस्य शेरते ॥ ९८ ॥ कृत्वा गृहाणि कर्माणि स्वभा-
र्यापोषणे स्तः । ऋतुकालाभिगामी च प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ९९ ॥ उषित्वैवं
गृहे विप्रो द्वितीयादाश्रमात्परम् । वलीपालितसंयुक्तस्तृतीयं तु समाश्रयेत् ॥ १०० ॥
वनं गच्छेत्ततः प्राज्ञः सभार्यस्त्वेक एव वा । गृहीत्वा चाग्निहोत्रं च होमं तत्र न
हापयेत् ॥ १०१ ॥ कुर्याच्चैव पुरोडाशं वन्यैर्मध्येऽथैवाविधि । भिक्षां च भिक्षवे
दद्याच्छाकमुलफलादिभिः ॥ १०२ ॥

* इतः प्रमृति शेरत इत्यन्तग्रन्थो ग. घ. च. पुस्तकेषु न विद्यते ।

१ क. ख. "क्तो अवाग्पटुः सदा । २ क. ह. "तिश्रिय" । ३ ग. "सर्वव्याधिविप्र" । ४ क. ह. "लन्त
पु" । ५ ग. घ. ख. "न पुण्येन ब्रह्म" । ६ ग. "प्रप्रदा वि" । ७ ग. "णादिभ्यः" । ८ क. ग. घ. "क्षारी य" ।
९ क. ख. "ति हापये" । १० ख. न वै शरीरत तमसा । ११ घ. "त्वाऽग्निहोत्रकर्मा" । १२ घ. "पणं परम् ।
क" । १३ ग. ख. "स्मनि च । कु" ।

हृत्पितृभ्यश्च नमः नित्यमग्नितोत्रपरायणः । इष्टिं च पार्वणीयां तु प्रकुर्यात्प्रतिपर्वसु ॥ १०३ ॥
 इष्टिर्दत्तं दत्तं विमो विभिन्नः सर्वकर्मसु । चतुर्थमाश्रयं गच्छेज्जितक्रोधो जितेन्द्रियः
 ॥ १०४ ॥ अग्निमान्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितो भवेत् । वेदाम्यासरतो नित्यमा-
 न्यविष्ठापरायणः ॥ १०५ ॥ अष्टो भिक्षाः समाढाय स मुनिः सप्त पञ्च वा । अग्निः
 प्रधान्यै ताः सर्वा सुजीत सुतमाहितः ॥ १०६ ॥ अरण्ये निर्जने तत्र पुनरासीत
 भुक्तदान । एकाशी चिन्तयेन्नित्यं मनोवाक्यार्थकर्मभिः ॥ १०७ ॥ मृत्युं च नाभि-
 नन्देन जीयितं वा कथंचन । कालमेव प्रतीक्षेत यावदायुः समाप्यते ॥ संसेव्य चाऽऽ-
 श्रमान्मन्योऽजितक्रोधो जितेन्द्रियः ॥ १०८ ॥ ब्रह्मलोकमवाप्नोति वेदशास्त्रार्थविद्वद्भि-
 जः । आश्रमेषु च सर्वेषु प्रोक्तोऽयं प्राश्निको विधिः ॥ १०९ ॥ * अतः परं प्रव-
 र्यामि प्राचक्षिष्यामि शुभम् । ब्रह्मप्रथमं सुरापथं स्तेयी च गुरुतल्पगः ॥ ११० ॥
 महापातकिनस्त्वेते तत्संगो गौरी च पञ्चमः । ब्रह्मज्ञस्तु धनं गच्छेद्ब्रह्मवासा जटी ध्वजी
 ॥ १११ ॥ वन्यान्धेव पालान्यश्नन्सर्वकामविवर्जितः । भिक्षार्थी विचरेद्भ्रामं वन्यैर्यदि
 न जीयति ॥ ११२ ॥ चातुर्वर्ण्यं चरेद्भ्रामं खट्वाङ्गी संयतः सदा । भिक्षास्त्वेवं
 समाढाय दत्तं गच्छेत्ततः पुनः ॥ ११३ ॥ वनवासी स पापः स्यात्सदाकालमतन्द्रितः ।
 स्थोपयेन्मन्यते पापाद्ब्रह्महा पापकृत्तमः ॥ ११४ ॥ अनेन तु विधानेन द्वादशाब्दव्रतं
 चरेत् । संनियम्येन्द्रियग्रामं सर्वभूतहिते रतः ॥ ११५ ॥ ब्रह्महत्यापनोदाय ततो
 मुच्येत किल्बिषात् । अतः परं सुरापथं निष्कृतिं श्रोतुमर्हथ ॥ ११६ ॥ गौडी
 माध्वी च पेंथी च विज्ञेया त्रिविधा सुरा । यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजो-
 त्तमः ॥ ११७ ॥ सुरापस्तु सुरां तप्तां पिबेत्तत्पापमोक्षकः । गोमूत्रमशिवर्णं वा गोमयं
 वा तथाविधम् + ॥ ११८ ॥ घृतं वा त्रीणि पेयानि सुरापो व्रतमाचरेत् । मुच्यते
 तेन पापेन प्रायश्चित्ते कृते सति ११९ ॥

* एतदर्थंस्थानेऽर्थं पाठो ग. पुस्तके-“ अथाशिवस्य पापानां प्रायश्चित्तं यथाविधि ” इति । + इतः
 परमेतदधिक. ग. पुस्तके-“ यथासादधिकं याऽपि पूर्वोक्तव्रतमाचरेत् । महापातकिनसंगो ब्रह्महत्यादि-
 निर्गमः ” इति ।

१ ग. ख ट. च “ इष्टिं पार्वणी ” । २ ग. च. “ पर्वस्तुपु । न ” । ३ ग. प. “ च्छेदुतहोमो जि ” ।
 ४ ग. घ. च. “ एनं सर्वस्य शु ” । ५ ग. “ यसंयुतः । ट ” । ६ ग. “ पु एतः प्रासद्विपको । प. च. “ पु एतः
 पाणान्तिपको । ७ रा. ग. “ च्छेदुतहोमो ” । ८ क. रा. “ दैव्यं य ” । ९ ग. प. “ त. पुमान् । शैलं चैव त ” ।
 १० ग. प. च. “ परमेव सत्पापं ब्रह्म (ह) पापकृत्तर । अ ” । ११ ग. “ स्त प्रवक्ष्यामि विनिष्कृतिम् ।
 भोतुमिच्छत नो विषा वेदशास्त्राश्रयिकाम् । गी ” । १२ ग. प. द्विजैः सदा । सुराप ” । १३ क. ग.
 क्षवम् । गो ” ।

अरण्ये वा वसेत्सम्यक्सर्वकामनिवर्जितः । चान्द्रायणानि वा त्रीणि सुगपव्रतमादि-
 शेत् ॥ १२० ॥ एवं शुद्धिः सुगपस्य भवेदिति न मंग्रयः । मयमाप्नोदकं पीत्वा
 पुनः संस्कारमर्हति ॥ १२१ ॥ स्नेयं कृत्वा सार्धस्य स्नेयं राज्ञे निवेदयेत् । ततो
 मुसलपादाय स्तेनं हन्यात्नृकृपः ॥ १२२ ॥ यदि जीवति स स्तेनस्तनः स्नेया-
 द्विमुच्यते । अरण्ये चीरवामा या चरेद्ब्रह्महृणो व्रतम् ॥ एवं शुद्धिः कृता स्नेये संव-
 र्तवचनं यथा ॥ १२३ ॥ गुरुतल्पे शयानस्तु तस्मै स्नप्यादयोमेये । गमालिङ्गेत्स्त्रियं
 वाऽपि दीप्तां कार्णायसीकृताम् ॥ १२४ ॥ चान्द्रायणानि वा कुर्याच्चत्वारि त्रीणि
 वा द्विजः । मुच्यते च ततः पापान्प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ १२५ ॥ एभिः
 संपर्कमायाति यः कश्चित्पापमोहितः । * तत्तत्पापविशुद्ध्यर्थं तस्य तस्य व्रतं
 चरेत् ॥ १२६ ॥ क्षत्रियस्य वधं कृत्वा त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुद्ध्यति । कुर्याच्चैवा-
 नुरूपेण त्रीणि कृच्छ्राणि संयतः ॥ १२७ ॥ वैश्यहत्यां तु संप्राप्तः कथंचि-
 त्काममोहितः । कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ कुर्यात् स नरो वैश्यघातकः ॥ १२८ ॥
 कुर्याच्छूद्रवधे विप्रस्तप्तकृच्छ्रं यथाविधि । एवं शुद्धिमवाप्नोति संनर्तवचनं यथा
 ॥ १२९ ॥ गोघ्नस्यातः प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं तत्त्वतः शुभाम् । गोघ्नः कुर्वीत
 संस्थानं गोष्ठे गोरूपसंनिधौ ॥ १३० ॥ तत्रैव क्षितिजायी स्यान्मासार्धं संयतेन्द्रियः ।
 स्नानं त्रिषवणं कुर्यान्नखलोमविवर्जितः ॥ १३१ ॥ सक्त्यावर्कभिक्षाशी पयोदधि-
 शकृन्नरः । एतानि क्रमशोऽश्लीयादिजस्तत्पापमोक्षकः + ॥ १३२ ॥ गायत्रीं च
 जपेन्नित्यं पवित्राणि च शक्तितः । × पूर्णे चैवार्धमासे च स विभान्भोजयेद्द्विजः
 ॥ १३३ ॥ भुक्तवत्सु च विप्रेषु गां च दद्याद्विचक्षणः । व्यौपन्नौनां वहूनां तु रोधने
 वन्धनेऽपि वै ॥ १३४ ॥ भिषङ्मिथ्यापचारे च द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ॥ १३५ ॥

* इत उत्तरं सार्धं वचनमधिकं ग. च. पुस्तकयोः—“ घृतं चैव सुतप्तं च क्षीरं वाऽपि तथाविधम् ।
 संवत्सरं कणानश्नन्सर्वकामविवर्जितः । चान्द्रायणानि वा त्रीणि सुरापि व्रतमाचरेत् ” इति । + इतः परमे-
 तदधि- ग. पुस्तके—“ शुध्यते सार्धमासेन नखलोमविवर्जितः । स्नानं त्रिषवणं चास्य गवामनुगमस्तथा ।
 एतत्समाहितः कुर्यान्नरो विगतमत्सरः ” इति । × अत्र भक्ष्यन्तरेण पाठो ग. पुस्तके—“ ततश्चीर्णव्रतः
 कुर्याद्विप्राणा भोजनं परम् ” इति ।

१ घ. °माचरेत् । २ ग. °स्य राज्ञे शंसेत् मानवः । त° । घ. च. °स्य राज्ञे शंसेत् मानवः ।
 त° । ३ क. एवं सं । ४ ग. तत्पापस्य वि° । ५ क. शुचि° । ६ क. ख. ड. संस्कारः । ७ ग. °संस्थिते ।
 त° । ८ ग. °कपिण्याकप° । ९ ग. घ. सावित्री । १० ग. व्यापादितेषु बहुषु वन्धने रोधनेऽपि । ११ क.
 °सा च हतानां । १२ ग. घ. वा । द्विगुणं गोव्रतं तस्य प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यै । ए° ।

एका चेद्वह्निभिः काचिद्देवाव्यापादिता कचित् । पादं पादं तु हत्यायाश्चरेयुस्ते पृथ-
क्पृथक् ॥ १३६ ॥ यन्त्रणे गोचिकित्सार्थं गूढगर्भविमोचने । यदि तत्र विपत्तिः
स्यान्न स पापेन लिप्यते ॥ १३७ ॥ * औषधं स्नेहमाहारं ददद्गोब्राह्मणेषु च ।
दीयमाने विपत्तिः स्यात्पुण्यमेव न पातकम् ॥ १३८ ॥ प्रायश्चित्तस्य पादं तु रोधेषु
व्रतमाचरेत् । द्वौ पादौ बन्धने चैव पादोनं यन्त्रणे तथा ॥ १३९ ॥ पापार्णैर्लकु-
र्देष्टुं हेस्तथा शस्त्रादिभिर्नरः । निपातने चरेत्सर्वं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १४० ॥
हस्तिनं तुरगं हत्वा महिषोष्ट्रकपीस्तथा । एषां वधे द्विजः कुर्यात्सप्तरात्रमभोजनम्
॥ १४१ ॥ व्याघ्रं श्वानं खैरं सिंहमृगं सूकरमेव च । एतान्दत्त्वा द्विजो मोहाजि-
रात्रेणैव शुध्यति ॥ १४२ ॥ सर्वासामेव जातीनां मृगाणां वनचारिणाम् । अहो-
रात्रोपितस्तिष्ठेज्जपन्वै जातवेदसम् ॥ १४३ ॥ हंसं काकं वैयाकां च वह्निकारण्डवा-
चपि । सारसं चापभासौ च हत्वा त्रिदिवसं क्षिपेत् ॥ १४४ ॥ चक्रवाकं तथा
क्रौञ्चं सारिकाशुकतित्तिरीन् । श्येनगृध्राबुलूकं च पारावतमथापि वा ॥ १४५ ॥
टिट्ठिभं जालपादं च कोकिलं कुक्कुटं तथा । एषां वधे नरः कुर्यादेकरात्रमभोजनम्
॥ १४६ ॥ पूर्वोक्तानां च सर्वेषां हंसादीनामशेषतः । अहोरात्रोपितस्तिष्ठेज्जपन्वै
जातवेदसम् ॥ १४७ ॥ मण्डूकं चैव हत्वा च सर्पमार्जारमूपकम् । त्रिरात्रोपोपित-
स्तिष्ठेत्कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥ १४८ ॥ अनस्थीन्द्राक्षणो हत्वा प्राणायामेन शुध्यति ।
अस्थिमतां वधे विप्रः किञ्चिद्वा द्विचक्षणः ॥ १४९ ॥ यथाण्डालीं द्विजो गच्छेत्क-
थंचित्काममोदितः । त्रिभिः कृच्छ्रैस्तु शुध्येत प्राजापत्यानुपूर्वकैः ॥ १५० ॥
पुंश्चलीगमनं कृत्वा कामतोऽकामतोऽपि वा । कृच्छ्रचान्द्रायणे तस्य पापेने
परमे स्मृते ॥ १५१ ॥ शैलूपां रजकीं चैव वेषुचर्मोपजीविनीम् ।
एता गत्वा द्विजो मोहाचरेचान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५२ ॥

* एतद्वचनं स्थानेऽयं पाठो प. च. छ. पुस्तकेषु—“ निशि बन्धनरक्षेयुः स्पर्शान्प्रतलेषु च । कृत्वा-
युनिपातेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ” इति ।

१ छ यन्त्रितायाधिकि° । २ प. छ. “ मोक्षणे । द° । ३ क छ. चोद्धरणे । ग छ. छ. “ मोक्षणे ।
४ ग. “ लैगुर्दे° । ५ ख दिनप्रयम् । ६ प. “ ने तथा सिंहं वृक्षं त° । ७ ग. तथा । ८ ग. प. च द्विजः
हृच्छ्रं ब्राह्मणानां च भोजनम् । ९ ग. “ मृ. तितप्रोवेति° । १० प. वृत्तं । ११ ग. च
कपोतकम् । १२ ग. प. एवं पक्षिषु स्पर्शे दिनप्रयम् । १३ ग. प. “ कै । एतदर्थम् । १४ ख. छ. एता
का° । ग. प. कृच्छ्रं चान्द्रायणं त° । १५ ग. प. “ दने परमे स्मृते । नन्दे दैत्येव° दने स्मृते° ।
१६ ग. प. “ मृ. गत्वा चान्द्रायणं पुनोत्तथा चोत्पत्तिनीम् ।

क्षत्रियामथ वैश्यां वा गच्छेयः काममोहितः । तस्य मातपनः कृच्छ्रो भवेत्पापानो-
दनः ॥ १५३ ॥ शूद्रां तु ब्राह्मणो गत्वा मारं मामार्थमेव वा । गोमूत्रयावत्काहारो मामर्थेन
विशुध्यति ॥ १५४ ॥ विप्रस्तु ब्राह्मणीं गत्वा प्राजापत्येन शुध्यति । स्वजनं तु
द्विजो गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ १५५ ॥ क्षत्रियां क्षत्रियो गत्वा तदेव व्रतमा-
चरेत् । नरो गोगमनं कृत्वा कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १५६ ॥ मातुल्यानीं तथा श्वश्रू-
सुतां वै मातुलस्य च । एता गत्वा स्त्रियो मोहान्पराकेण विशुध्यति ॥ १५७ ॥
गुरोर्दुहितरं गत्वा स्वसारं पितुरेव च । तस्या दुहितरं चैव चरञ्चाद्रायणं व्रतम्
॥ १५८ ॥ पितृव्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे तथा । गुरुतल्पव्रतं कुर्यान्निष्कृतिर्ना-
न्यथा भवेत् ॥ १५९ ॥ पितृभार्या समारुह्य मातृवर्जं नराधमः । भगिनीं मातुराज्ञां
च स्वसारं चान्यमातृजाम् ॥ १६० ॥ एतास्तिस्रः स्त्रियो गत्वा तप्तकृच्छ्रं समाच-
रेत् । कुमारीगमने चैव व्रतमेतत्समादिशेत् ॥ १६१ ॥ पशुवेश्याभिगमने प्राजार्पत्यो
विधीयते । सखिभार्या समारुह्य श्वश्रूं वा शालिकां तथा ॥ १६२ ॥ मातरं योऽभि-
गच्छेच्च स्वसारं पुरुषाधमः । न तस्य निष्कृतिं दद्यात्स्वां चैव तनुजां तथा ॥ १६३ ॥
नियमस्थां व्रतस्थां वा योऽभिगच्छेत्स्त्रियं द्विजः । स कुर्यात्प्राकृतं कृच्छ्रं धेनुं दद्या-
त्पयस्विनीम् ॥ १६४ ॥ रजस्वलां तु यो गच्छेद्ब्रहिणीं पतितां तथा । तस्य पापविशु-
द्ध्यर्थमतिकृच्छ्रो विधीयते ॥ १६५ ॥ वैश्यां तु ब्राह्मणो गत्वा कृच्छ्रमेकं
समाचरेत् एवं शुद्धिः समाख्याता संवर्तस्य वचो यथा ॥ १६६ ॥ कथंचि-
द्ब्राह्मणीं गत्वा क्षत्रियो वैश्य एव च । गोमूत्रयावत्काहारो मासेनैकेन शुध्यति
॥ १६७ ॥ शूद्रस्तु ब्राह्मणीं गच्छेत्कदाचित्काममोहितः । गोमूत्रयावत्काहारो मासेनैकेन
शुध्यति ॥ १६८ ॥ ब्राह्मणी(ण्याः) शूद्रसंपर्के कदाचित्समुपागते । कृच्छ्रचाद्रायणं तस्या-
पावनं परमं स्मृतम् ॥ १६९ ॥ चाण्डालं पुंल्लसं चैव श्वपाकं पतितं तथा । एताः
श्रेष्ठाः स्त्रियो गत्वा कुर्युश्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १७० ॥

१ क. ग. घ. शूद्रो । २ क. ख. ड. विप्रामस्वजना ग° । ३ ग. °पत्यं विधीयते । °स्व° । ४ ग. घ.
नीं सनाभि च मातुलस्याऽऽत्मजा स्तुपाम् । ए° । ५ च. °रं मातु° । ६ च. °त्वाऽप्यज्ञानाच्च सङ्गद्विजः । च
चरेत्तप्तकृच्छ्रं-तु ज्ञानाच्चाद्रायणं व्रतम् । कु° । ७ ख. च °माचरेत् । ८ ग. घ. च. °पत्यं वि° । ९ च. ते ।
शिष्यमा° । १० ख. °ते । वैश्यजा त्रा° । ११ ग. ड. कृच्छ्रं चा° । १२ ग. पुषसं ।

अतः परं प्रदुष्टानां निष्कृतिं श्रोतुमर्हथ । संन्यस्य दुर्मतिः कश्चिदपत्यार्थं स्त्रियं
 व्रजेत् ॥ १७१ ॥ कुर्वात्कृच्छ्रं समानं तत्पण्मासांस्तदनन्तरम् । विषाग्निश्यामश्वला-
 स्तेषामेवं विनिर्दिशेत् ॥ १७२ ॥ स्त्रीणां तथा च चरणे गह्व्राभिगमनेषु च । पतने-
 प्वप्ययं दृष्टः प्रायश्चित्तविधिः शुभः ॥ १७३ ॥ नृणां विप्रतिपत्तौ तु पावनः प्रेत्य
 चेह च । गोविप्रमहते चैव तथा चैवाऽऽत्मघातिनि ॥ १७४ ॥ नैवाश्रुपातनं कार्यं
 सद्भिः श्रेयोभिकाङ्क्षिभिः ॥ १७५ ॥ एषामन्यतमं प्रेतं यो वहेत् दहेत् वा । कृत्वा
 चोदकदानं तु चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १७६ ॥ तच्छ्रवं केवलं स्पृष्ट्वा त्वश्रु नौ पतितं
 यदि । पूर्वकेष्वप्यकारि चेदेकाहं क्षपणं तथा ॥ १७७ ॥ महापातकिनां चैव तथा
 चैवाऽऽत्मघातिनाम् । उदकं पिण्डदानं च श्राद्धं चैव हि यत्कृतम् । नोपतिष्ठति तत्सर्वं
 राक्षसैर्विप्रलुप्यते ॥ १७८ ॥ चाण्डालैस्तु हता ये तु जलदंष्ट्रिसरीसृपैः । श्राद्धं तेषां
 न कर्तव्यं ब्रह्मदण्डहताश्च ये ॥ १७९ ॥ कृत्वा मूत्रपुरीषे तु भुक्तोच्छिष्टस्तथा द्विजः ।
 श्वादिस्पृष्टो जपेद्देव्याः सहस्रं स्नानपूर्वकम् ॥ १८० ॥ चण्डालं पतितं स्पृष्ट्वा श्वम-
 न्त्यजमेव च । उदक्यां सूतिकां नारी सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ १८१ ॥
 संपृष्टेन संस्पृशेद्यस्तु स्नानं तस्य विधीयते । ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं द्रव्याणां प्रोक्षणं तथा
 ॥ १८२ ॥ चण्डालाद्यैस्तु संस्पृष्ट उच्छिष्टश्चेद्विजोत्तमः । गोमूत्रयावकाहारः पट्टात्रेण
 विशुध्यति ॥ १८३ ॥ शुना पुष्पवती स्पृष्टा पुष्पवत्याऽन्यथा तथा । शेपाप्यहान्युपवसे-
 त्सनात्वा शुध्येद्दृताशनात् ॥ १८४ ॥ चाण्डालभाण्डसंस्पृष्टं पिवेत्कूपगतं जलम् ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ १८५ ॥ अन्त्यजैः स्वीकृते तीर्थे तदा-
 गेषु नदीषु च । शुध्यते पञ्चगव्येन पीत्वा तोयमकामतः ॥ १८६ ॥ सुराघटप्रपा-
 तोयं पीत्वा नौसाजलं तथा । अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्यं पिबेद्विजः ॥ १८७ ॥
 कूपे विष्मूत्रसंसंपृष्टाः प्राश्य चापो द्विजातयः । त्रिरात्रेणैव शुध्यन्ति कुम्भे सातर्पणः
 स्मृतः ॥ १८८ ॥ वापीकूपतडागानां दूषितानां विशोधनम् । अपां घटशतोद्धारः
 पञ्चगव्यं च निक्षिपेत् ॥ १८९ ॥ स्तीक्षीरमाविकं पत्वा संधिन्याश्चैव गोः पयः ।

* इतः परमधिकं प. च पुस्तकयो - "भवत्सैवशफोर्गुणा क्षीरे प्राश्य द्विजोत्तम" । ऊदरगन्ता
 गोर्धेव त्रिरात्रं यावकं पिबेत्" इति ।

१ ग. "तु" । स कुर्वात्कृच्छ्रमभ्यान्तं पन्ना" । २ "तु" । स कुर्वात्कृच्छ्रमभ्यान्तं पन्ना" । ३ क. ख. घ.
 "शे ह्यभिमासगमे तथा । ४ प" । ५. "शे ह्यभिमासगमे" । ६ ग. श्वेतरादि । गोभिर्दिष्टः । ७ क. घ. "नि" ।
 नि" । ८ च. वा । अयोदककिदा कृत्वा च" । ९ ग. "एवा दत्तं वा देवदत्तं य" । १० ख. घ. नो दत्ति" । ११ घ.
 पूर्व" कृच्छ्रापहारी स्नादेकाह" । १२ क. घ. "कास वे" । १३ ग. अस्तर्यं । १४ ग. लेन । १५ ग.
 "त्सनात्वा तु" । १६ "त्वाऽऽशयाश्च" । १७ प. च. नाशय" । १८ ग. घ. "स्पृष्टे प्रा" । १९ ग. घ. "दत्तं
 स्मृतम् । वा" । २० क. ख. घ. "गानादुपहृता" ।

शुकोक्ताश्च वृहत्कथाः । वामदेव्यं वृहत्साम जप्त्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ २२८ ॥ धर्म-
शास्त्रमिदं पुण्यं संवर्तेन तु भाषितम् । अधीत्य ब्राह्मणो गच्छेद्ब्रह्मणः सद्यः शाश्वतम्
॥ २२९ ॥ चान्द्रायणं तु सर्वेषां पापानां पावनं परम् । कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति परमं
स्थानमेव च ॥ २३० ॥

इति श्रीसंवर्तप्रणीतं धर्मशास्त्रं संपूर्णम् ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

बौधायनस्मृतिः ।

प्रथमः प्रश्नः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः) ।

उपदिष्टो धर्मः अतिवेदम् ॥ १ ॥ तस्यानुव्याख्यास्यामः ॥ २ ॥ स्मार्तो द्वितीयः ॥ ३ ॥ तृतीयः शिष्टागमः ॥ ४ ॥ शिष्टाः खलु विगतमत्सरा निरहंकाराः कुम्भी-
धान्या अलोलुपा दम्भदर्पलोभमोहक्रोधविवर्जिताः ॥ ५ ॥ धर्मेणाधिगतो येषां
वेदः सपरिवृंहणः । शिष्टास्तदनुमानज्ञाः श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः, इति ॥ ६ ॥ तदभावे
दशावरा परिपत् ॥ ७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ८ ॥ चातुर्वैद्यं विकल्पी च अङ्गवि-
द्धर्मपाठकः । आश्रमस्थास्त्रयो विमाः पर्पदेपा दशावरा ॥ ९ ॥ पञ्च वा स्पृश्वयो
वा स्पृरेको वा स्यादनिन्दितः । प्रतिवक्ता तु धर्मस्य नेतरे तु सहस्रशः ॥ १० ॥
यथा दारुमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः । ब्राह्मणध्यानधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः
॥ ११ ॥ यद्वदन्ति तमोमूढा मूर्खा धर्ममजानतः । यत्पापं शतधा भूत्वा वक्तृन्स-
मधिगच्छति ॥ १२ ॥ बहुद्वारस्य धर्मस्य सूक्ष्मा दुरनुगा गतिः । तस्मान्न वाच्यो
होकेन बहुज्ञेनापि संशये ॥ १३ ॥ धर्मशास्त्ररथारूढा वेदखड्गधरा द्विजाः । क्रीडा-
धर्मपि यद्ब्रूयुः स धर्मः परमः स्मृतः ॥ १४ ॥ यथाऽऽमनि स्थितं तोयं मार्तोऽर्कस्य
नाशयेत् । तद्वत्कर्तारि यत्पापं जलवत्संप्रतीयते ॥ १५ ॥ शरीरं बलमायुश्च वयः
कालं च कर्म च । समीक्ष्य धर्मविद्वद्बुद्ध्या प्रायश्चित्तानि निर्दिशेत् ॥ १६ ॥ अत्र-
तानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविनाम् । सहस्रशः समेतानां परिपत्त्वं न विद्यते,
इति ॥ १७ ॥ पञ्चधा विप्रतिपत्तिः ॥ १८ ॥ पञ्चधा विप्रतिपत्तिर्दक्षिणतस्तथोत्त-
रतः ॥ १९ ॥ यानि दक्षिणतस्तानि व्याख्यास्यामः ॥ २० ॥ यथैतदनुपेनेन सह
भोजनं स्त्रिया सह भोजनं पर्युषितभोजनं मातुलपितृष्वमृदुहितृगमनमिनि ॥ २१ ॥
अथोत्तरत ऊर्णाविक्रयः सीधुपानमभयतोदन्निर्व्यवहार आसुधीपकं नमुद्र-
संयानमिति ॥ २२ ॥ इतरदितरस्मिन्कुर्वन्त्यतीतरदितरस्मिन् ॥ २३ ॥ तत्र तत्र
देशप्रामाण्यमेव स्यात् ॥ २४ ॥ मिथ्यैतदिति गौतमः ॥ २५ ॥

वृक्षस्य दण्डा विशेषाः पूर्वोक्ताः ॥ १५ ॥ भवत्पूर्वा भिक्षामध्यां याञ्चान्तां
 भिक्षां चरेत्सप्ताक्षरां क्षां च हिं च न वर्धयेत् ॥ १६ ॥ भवत्पूर्वा ब्राह्मणो भिक्षेत
 भवन्मध्यां राजन्यो भवदन्त्यां वैश्यः सर्वेषु वर्णेषु ॥ १७ ॥ ते ब्राह्मणाद्याः स्वकर्मस्थाः
 ॥ १८ ॥ सदाऽरण्यात्समिध आहृत्याऽऽदध्यात् ॥ १९ ॥ सत्यवादी हीमानन-
 हंकारः पूर्वोक्त्यायी जघन्यसंवेशी ॥ २० ॥ सर्वत्राप्रतिहतगुरुवाक्योऽन्यत्र पातकात्
 ॥ २१ ॥ यावदर्थसंभाषी स्त्रीभिः ॥ २२ ॥ नृत्तगीतवादित्रगन्धमारयोपानच्छत्रधा-
 रणाञ्जनाभ्यञ्जनवर्जी ॥ २३ ॥ दक्षिणं दक्षिणेन सन्यं सन्येन चोपसंगृह्णीयादीर्घ-
 मायुः स्वर्गं चेप्सन् ॥ २४ ॥ काममन्यस्मै साधुवृत्ताय गुरुणाऽनुज्ञातः ॥ २५ ॥
 असावहं भो इति श्रोत्रे संस्पृश्य मनःसमाधानार्थम् ॥ २६ ॥ अधस्ताज्जान्वोरा
 पद्मयाम् ॥ २७ ॥ नाऽऽसीनो नाऽऽसीनाय न शयानो न शयानाय नाप्रयतो
 नाप्रयताय ॥ २८ ॥ शक्तिविषये मुहूर्तमपि नाप्रयतः स्यात् ॥ २९ ॥ समिद्धार्यु-
 दकुम्भपुष्पाग्नहस्तो नाभिवादयेद्यच्चान्यदप्येवं युक्तम् ॥ ३० ॥ न समवायेऽभिवा-
 दनमत्यन्तम् ॥ ३१ ॥ भ्रातृपत्नीनां युवतीनां च गुरुपत्नीनां जातवीर्यः ॥ ३२ ॥
 नौशिलाफलककुञ्जरमासादकटेषु चक्रवत्सु चादोषं सहाऽऽसनम् ॥ ३३ ॥ प्रसाध-
 नोच्छादनस्नापनोच्छिष्टभोजनानीति गुरोः ॥ ३४ ॥ उच्छिष्टवर्जनं तत्पुत्रेऽनुचाने
 वा ॥ ३५ ॥ प्रसाधनोच्छादनस्नापनवर्जनं च तत्पत्न्याम् ॥ ३६ ॥ धावन्तमनुया-
 वेद्गच्छन्तमनुगच्छेत्तिष्ठन्तमनुतिष्ठेत् ॥ ३७ ॥ नाप्सु श्लाघमानः स्नायात् ॥ ३८ ॥
 दण्डं इव ध्रुवेत ॥ ३९ ॥ अब्राह्मणादध्ययनमापादि ॥ ४० ॥ शुश्रूषाऽनुव्रज्या
 च यावदध्ययनम् ॥ ४१ ॥ तयोस्तदेव पावनम् ॥ ४२ ॥ भ्रातृपुत्रशिष्येषु चैवम्
 ॥ ४३ ॥ ऋत्विक्भश्चरुपितृव्यमातुलानां तु यवीयसां प्रत्युत्थायाभिभाषणम् ॥ ४४ ॥
 प्रत्यभिवादं इति कात्यः ॥ ४५ ॥ शिशावाङ्गिरसे दर्शनात्* ॥ ४६ ॥ (× धर्मा-
 र्थो यत्र न स्याताम् ॥ ४७ ॥) धर्मार्यो यत्र न स्यातां शुश्रूषा वाऽपि तद्विद्या ।
 विद्यया सह मर्त्येन्यं न चैनामूपरे वपेत् ॥ ४८ ॥ अग्निरिव कर्त्तुं दहति ब्रह्म पृष्ठ
 (पृ) मनादृतम् । तस्माद्वै शक्यं न ब्रूयाद्ब्रह्म मानमकुर्वतामिति ॥ ४९ ॥

* यत्र द्वितीयाप्यायस्माप्तिः छ. पुस्तके । × एतद्विद्वान्तर्गतं न छ. पुस्तके ।

१ छ. 'न्तां चरे' । २ छ. 'क्षरं भिक्षां च विचन' । ३ छ. 'क्षिणेन सन्यं सन्येन चोपसंगृह्णं दीर्घ' ।
 ४ छ. 'समिद्धार्यु' । ५ छ. 'वादयेदत्य' । ६ छ. 'ना च गुरुपत्नीनां च न' । ७ छ. 'दनेच्छिष्टव' ।
 ८ छ. 'दण्डवदाहवेत' । ९ छ. 'निवादन्म्' । १० छ. 'दन इति कात्य' । ११ छ. 'निलेने वै
 ब्रह्मोऽस्ति वै' ।

एवास्मै वचो वेदयन्ते ब्रह्म वै मृत्यवे प्रजाः प्रायच्छत्तस्मै ब्रह्मचारिणमेवं न प्राय-
च्छत्सोऽब्रवीदस्तु मह्यमप्येतस्मिन्भाग इति यामेव रात्रिं समिधं नोऽऽहंराता इति ॥ ५० ॥
तस्माद्ब्रह्मचारी यां रात्रिं समिधं नोऽऽहंस्त्यायुषं एवं तामेवेदाय वसोति तस्माद्ब्रह्म-
चारी समिधमाहरेन्नेदायुषोऽवदाय वसानीति ॥ ५१ ॥ दीर्घसत्रं ह वा एष उपैति
यो ब्रह्मचर्यमुपैति स यामुपयन्समिधमादधाति सां प्रायणीयाऽथ यां स्नात्यन्तो-
दयनीयाऽथ या अन्तरेण सत्र्या एवास्य ताः ॥ ५२ ॥ ब्राह्मणो वै ब्रह्मचर्यमुपय-
ञ्चतुर्था भूतानि प्राविशत्यग्निं पदा मृत्युं पदाऽऽचार्यं पदाऽऽत्मन्येवं चतुर्थः पादः
परिशिष्यते स यदग्नौ समिधमादधाति य एवास्याग्नौ पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति
तं संस्कृत्याऽऽत्मन्यत्ते स एनमाविशत्यथ यदात्मानं दरिद्रीकृत्याहीभूत्वा भिक्षते
ब्रह्मचर्यं चरति य एवास्य मृत्यौ पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति तं संस्कृत्याऽऽत्म-
न्यत्ते स एनमाविशत्यथ यदाचार्यवचः करोति य एवास्याऽऽचार्यं पादस्तमेव तेन
परिक्रीणाति तं संस्कृत्याऽऽत्मन्यत्ते स एनमाविशत्यथ यत्स्वाध्यायमधीते य एवा-
स्याऽऽत्मनि पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति तं संस्कृत्याऽऽत्मन्यत्ते स एनमाविशति
न ह वै स्नात्वा भिक्षेतापि ह वै स्नात्वा भिक्षां चरत्यपि ज्ञातीनांमशनंयापि पितृ-
णामन्याभ्यः क्रियाभ्यः स यदन्यां भिक्षितव्यां न विन्देतापि वा स्वयमेवाऽऽ-
चार्यजायां भिक्षेताथो स्वां मातरं नैनं सप्तम्यभिक्षितास्तीयात् ॥ ५३ ॥ भैक्ष्य(स)-
स्याचरणे दोषः पावकस्यासमिन्धने । सप्तरात्रमकृतवैतद्वचकीर्णिव्रतं चरेत् ॥ ५४ ॥
तमेवं विद्वांसमेवं चरन्तं सर्वे वेदा अविशन्ति यथा ह वा अग्निः समिद्धो रोचत
एवं ह वा एष स्नात्वा रोचते य एवं विद्वान्ब्रह्मचर्यं चरतीति ब्राह्मणमिति
ब्राह्मणम्(मिति) ॥ ५५ ॥

इति प्रथमप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः) ।

अथ स्नानकर्म्य ॥ १ ॥ अन्तर्वास उत्तरीयम् ॥ २ ॥ वैणवं दण्डं धारयेत् ॥ ३ ॥
मोदकं च कमण्डलुम् ॥ ४ ॥ द्विपज्ञोपवीती ॥ ५ ॥ उष्णीषमजिनमुत्तरीयमुषा-

१ अ. 'होतृ' । २ अ. 'अ वा' । ३ अ. 'एव मृत्युता आ' । ४ अ. 'स्वेनाय य' । ५ अ. 'प्रेषणा' ।
६ अ. 'मोदकं च कमण्डलुम्' । ७ अ. 'वा स्वमे' । ८ अ. 'रति द्वि ब्राह्मणमिति द्वि ब्राह्मणम्' । ९ अ. 'अ-
वन्' । १० अ. 'मृ' । ११ अ. 'द' ।

नरो ह्यत्र चौपासेन दर्शपूर्णमासौ ॥ ६ ॥ पर्वसु च केशश्मश्रुलोमनखवापनम् ॥ ७ ॥
तरय वृत्तिः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणराजन्यवैश्यरथकारेष्वायं लिप्सेत ॥ ९ ॥ भैसं वा
॥ १० ॥ वाग्यतास्तिष्ठेत् ॥ ११ ॥ सर्वाणि चास्य देवपितृसंयुक्तानि पाकयज्ञ-
संस्थानि भूतिकर्माणि कुर्वीतेति ॥ १२ ॥ एतेन चिधिना प्रजापतेः परमेष्ठिनः
परमर्षयः परमां काष्ठां गच्छन्तीति ह स्माऽऽह चौधायनः ॥ १३ ॥

इति प्रथमप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

=====

(अथ प्रथमप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ।)

=====

अथ कमण्डलुचर्यामुपादिशन्ति ॥ १ ॥ छागस्य दक्षिणे कर्णे पाणौ विप्रस्य दक्षिणे ।
अप्सु चैव कुशस्तम्बे पावकः परिपठ्यते ॥ २ ॥ तस्माच्छौचं कृत्वा पाणिना परि-
मृजीत पर्यभिकरणं हि तत् ॥ ३ ॥ उशीप्स्यस्व जातवेद इति पुनर्दाहाद्विशिष्यते
॥ ४ ॥ तथापि किञ्चित्संस्पृष्टं मनसि मन्येत कुशैर्वा तृणैर्वा प्रज्वाल्य प्रदक्षिणं परि-
दहनम् ॥ ५ ॥ अत ऊर्ध्वं श्वायसमभृत्युपहतानामिवर्ण इत्युपादिशन्ति ॥ ६ ॥
मृत्रपुरीषलोहितरेतःमभृत्युपहतानामुत्सर्गः ॥ ७ ॥ भस्मे कमण्डलौ व्याहृतिभिः शतं
जुहुयाज्जपेद्वा ॥ ८ ॥ भूमिर्भूमिमगान्माता मातरमप्यगात् । भूयास्म पुत्रैः पशुभिर्यो
नो द्वेष्टि स भिष्यतामिति ॥ ९ ॥ कपालानि संहृत्याप्सु प्रक्षिप्य सावित्रीं दशावशं
कृत्वा पुनरेवान्यं गृहीयात् ॥ १० ॥ वरुणमाश्रित्येतत्ते वरुण पुनरेतु मोमिति
असरं ध्यायेत् ॥ ११ ॥ शूद्रादृष्टं शतं कुर्याद्वैश्यादर्धशतं स्मृतम् । क्षत्रियात्पञ्च-
विंशस्तु ब्राह्मणाश्च कीर्तिताः ॥ १२ ॥ अस्तमित आदित्य उदकं गृहीयात्त गृही-
यादित गीर्मासन्ते ब्रह्मवादिनः ॥ १३ ॥ गृहीयादित्येतदपरम् ॥ १४ ॥ यावदु-
दकं गृहीयात्तावत्प्राणमायच्छेत्, अग्निर्ह वै छुदकं गृह्णाति ॥ १५ ॥ कमण्डलुदके-
नाभिषिक्तपाणिपादो यावदार्द्रं तावदशुचिः परेषामात्मानमेव पूतं करोति नान्यत्कर्म
कुर्वीतेति विज्ञायते ॥ १६ ॥ अपि वा प्रतिशौचमा मणिधन्वाच्छुचिरिति चौधा-
यनः ॥ १७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १८ ॥ कमण्डलुर्द्विजातीनां शौचार्थं विहितः पुरा ।
ब्रह्मणा मुनिमुख्यैश्च तस्मात्तं धारयेत्सदा ॥ १९ ॥ ततः शौचं ततः पानं संध्योपासन-
मेव च । निर्विशदकेन कर्तव्यं यदीच्छेच्छ्रेय आत्मनः । कुर्याच्छुद्धेन मनसा न चित्तं
दूषयेदुद्यः ॥ २० ॥ सह कमण्डलुनोत्पन्नः स्वयंभूस्तस्मात्कमण्डलुना चरेत् ॥ २१ ॥

मूत्रपुरीषे कुर्वन्दक्षिणे हस्ते गृह्णाति सव्य आचमनीयमेतत्सिध्यति साधूनाम् ॥ २२ ॥
 यथा हि सोमसंयोगाच्चमसो मेध्य उच्यते । अपां तथैव संयोगान्नित्यो मेध्यः कम-
 ण्डलुः ॥ २३ ॥ पितृदेवाग्निकार्येषु तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥ २४ ॥ तस्माद्विना कमण्डलुना
 नाध्वानं ब्रजेन्न सीमान्तं न गृहाद्गृहम् ॥ २५ ॥ पदमपि न गच्छेदिषुमात्रादित्येके
 ॥ २६ ॥ यद्विच्छेद्धर्मसंततिमिति बौधायनः ॥ २७ ॥ ऋग्विधेनेति वाग्वदति(१)
 ॥ २८ ॥

इति प्रथमप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

=====

(अथ प्रथमप्रश्ने पशमोऽध्यायः) ।

अधानः शौचाधिष्ठानम् ॥ १ ॥ अग्निः शुध्यन्ति गात्राणि बुद्धिज्ञानेन शुध्यति ।
 अहिमया च भूतात्मा मनः सत्येन शुध्यति, इति ॥ २ ॥ मनःशुद्धिरन्तःशौचम्
 ॥ ३ ॥ वह्निःशौचं व्याख्यास्यामः ॥ ४ ॥ कौशं सूत्रं वा त्रिस्त्रिंशद्विंशोपवीतम्
 ॥ ५ ॥ आ नामिः ॥ ६ ॥ दक्षिणं बाहुमुद्धृत्य सव्यमवधाय शिरोऽवध्यात् ॥ ७ ॥
 विदर्शनं पितृभ्यः ॥ ८ ॥ कण्ठेऽवगतं निवीतम् ॥ ९ ॥ अधोऽवसक्तमधोनीतम्
 ॥ १० ॥ पादमुखं उदरमुखो वाऽऽसीनः शौचमारभेत शुचौ देवे दक्षिणं बाहुं
 जम्बवन्तं कृत्वा प्रक्षाल्य पादौ पाणी चाऽऽमणिवन्ध्यात् ॥ ११ ॥ पादप्रक्षालनो-
 च्छेपनेन नाऽऽचामेत् ॥ १२ ॥ यथाचामेद्धृषी स्यादपित्वाऽऽचामेत् ॥ १३ ॥
 शक्रेण तर्पितोऽऽचामेत् ॥ १४ ॥ अहुष्टमृतं ब्राह्मं तीर्थम् ॥ १५ ॥ अहुष्टाशं
 निच्यम् ॥ १६ ॥ अहुष्टमृतं देवम् ॥ १७ ॥ अहुष्टमृतमार्पम् ॥ १८ ॥ नाहुष्टी-
 मिन् सहुष्टमृते मिने सपेनामिने गामिने प्रागामिने रुक्मिणीमिने कलुषामिने विषमि-
 मिने दुर्गन्धमामिने हसन्तं जलपत्रं निष्टुम् विष्टुं कथञ्च प्रक्षालनं न मणनं न मृकानिषो-
 नं न शक्रेण तर्पितं न वेदित्विना न स्वर्गमणो न यज्ञोपवीतं न प्रमाणितपादौ न
 कलुषमृते न निष्टुम् अहुष्टमृते निष्टुम् हस्तमामाः विष्टुम् ॥ १९ ॥

१. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९.

१. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९.

त्रिः परिमृजेत् ॥ २० ॥ द्विरित्येके ॥ २१ ॥ सकृदुभयं शूद्रस्य स्त्रियाश्च ॥ २२ ॥
 अथाप्युदाहरन्ति ॥ २३ ॥ गताभिर्हृदयं विप्रः कण्ठ्याभिः क्षत्रियः शुचिः ।
 वैश्योऽङ्घ्रिः प्राश्निताभिः स्यात्स्त्रीशूद्रौ स्पृश्य चान्ततः, इति ॥ २४ ॥ दन्तवदन्तस-
 क्तेषु दन्तवक्त्रेषु धारणा । सस्तेषु तेषु नाऽऽचामेत्तेषां संस्नाववच्छुचिः, इति ॥ २५ ॥
 अथाप्युदाहरन्ति ॥ २६ ॥ दन्तवदन्तलघ्रेषु यच्चाप्यन्तर्मुखे भवेत् । आचान्तस्या-
 वाशिष्टं स्यान्निगिरन्नेव तच्छुचिः, इति ॥ २७ ॥ खान्यङ्घ्रिः संस्पृश्य पादौ नाभिं शिरः
 सव्यं पाणिभ्यन्तः ॥ २८ ॥ तैजसं चेदादायोच्छिष्टी स्यात्तदुदस्याऽऽचम्याऽऽदा-
 स्यङ्घ्रिः प्रोक्षेत् ॥ २९ ॥ अथ चेदन्नेनोच्छिष्टी स्यात्तदुदस्याऽऽचम्याऽऽदारस्यङ्घ्रिः
 प्रोक्षेत् ॥ ३० ॥ अथ चेदङ्घ्रिरुच्छिष्टी स्यात्तदुदस्याऽऽचम्याऽऽदारस्यङ्घ्रिः प्रोक्षेत्
 ॥ ३१ ॥ एतदेव विपरीतममत्रे ॥ ३२ ॥ वानस्पत्ये विकल्पः ॥ ३३ ॥ नैजसाना-
 मुच्छिष्टानां गोशकृन्मृद्भस्मभिः परिमार्जनमन्यतमेन वा ॥ ३४ ॥ ताम्ररजतसुवर्णाना-
 मम्लैः ॥ ३५ ॥ अमघ्राणां दहनम् ॥ ३६ ॥ दारवाणां तक्षणम् ॥ ३७ ॥ वृष-
 वानां गोमयेन ॥ ३८ ॥ फलमयानां गोवालरज्ज्वा ॥ ३९ ॥ कृष्णाजिनानां त्रिव-
 तण्डुलैः ॥ ४० ॥ कुतपानामरिष्टैः ॥ ४१ ॥ और्णानामादित्येन ॥ ४२ ॥ क्षौमाणां
 गौरसर्पपक्वकेन ॥ ४३ ॥ मृदा पेलानाम् ॥ ४४ ॥ चेलवर्चमणाम् ॥ ४५ ॥
 तैजसवदुपलमणीनार्धम् ॥ ४६ ॥ दारुवदस्थनाम् ॥ ४७ ॥ क्षौमवच्छङ्खमृद्भस्मशुक्तिद-
 न्तानाम्, पयसा वा ॥ ४८ ॥ चक्षुर्घाणानुकुल्याद्वा मूत्रपुरीषासृक्शकृद्गुण्यस्पृष्टानां
 पूर्वोक्तानामन्यतमेन त्रिःसप्तकृत्वः परिमार्जनम् ॥ ४९ ॥ अतैजसानामेवंभूतानां
 त्सर्गः ॥ ५० ॥ वचनाद्यङ्गे घमसपात्राणाम् ॥ ५१ ॥ न सोमेनोच्छिष्टा भवन्तीति
 श्रुतिः ॥ ५२ ॥ कालोऽग्निर्मनसः शुद्धिरदक्षाष्टपलेपनम् । अविज्ञानं च भूतानां
 पक्षविधं शौचमुच्यते, इति ॥ ५३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५४ ॥ बालं देवं तथाऽऽ-
 त्मानं द्रव्यं द्रव्यमयोजनम् । उपपत्तिमवरथां च विज्ञाय शौचं शौचतः कुम्भो धर्मस्तुः

१ स. 'नतमेपु द' । २ स. 'नतमेपु द' । ३ स. 'नतमेपु द' । ४ स. 'नतमेपु द' । ५ स. 'नतमेपु द' । ६ स. 'नतमेपु द' । ७ स. 'नतमेपु द' । ८ स. 'नतमेपु द' । ९ स. 'नतमेपु द' । १० स. 'नतमेपु द' । ११ स. 'नतमेपु द' । १२ स. 'नतमेपु द' । १३ स. 'नतमेपु द' । १४ स. 'नतमेपु द' । १५ स. 'नतमेपु द' । १६ स. 'नतमेपु द' । १७ स. 'नतमेपु द' । १८ स. 'नतमेपु द' । १९ स. 'नतमेपु द' । २० स. 'नतमेपु द' । २१ स. 'नतमेपु द' । २२ स. 'नतमेपु द' । २३ स. 'नतमेपु द' । २४ स. 'नतमेपु द' । २५ स. 'नतमेपु द' । २६ स. 'नतमेपु द' । २७ स. 'नतमेपु द' । २८ स. 'नतमेपु द' । २९ स. 'नतमेपु द' । ३० स. 'नतमेपु द' । ३१ स. 'नतमेपु द' । ३२ स. 'नतमेपु द' । ३३ स. 'नतमेपु द' । ३४ स. 'नतमेपु द' । ३५ स. 'नतमेपु द' । ३६ स. 'नतमेपु द' । ३७ स. 'नतमेपु द' । ३८ स. 'नतमेपु द' । ३९ स. 'नतमेपु द' । ४० स. 'नतमेपु द' । ४१ स. 'नतमेपु द' । ४२ स. 'नतमेपु द' । ४३ स. 'नतमेपु द' । ४४ स. 'नतमेपु द' । ४५ स. 'नतमेपु द' । ४६ स. 'नतमेपु द' । ४७ स. 'नतमेपु द' । ४८ स. 'नतमेपु द' । ४९ स. 'नतमेपु द' । ५० स. 'नतमेपु द' । ५१ स. 'नतमेपु द' । ५२ स. 'नतमेपु द' । ५३ स. 'नतमेपु द' । ५४ स. 'नतमेपु द' ।

समाचरेत् ॥ ५५ ॥ नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पण्यं यच्च प्रसारितम् । व्रजचारिणं
 भिक्षं नित्यं मेध्यमिति श्रुतिः ॥ ५६ ॥ वत्सः प्रस्रवणे मेध्यः गङ्गुनिः फल-
 शातने । स्त्रियश्च रतिसंसर्गे श्वा मृगग्रहणे शुचिः ॥ ५७ ॥ आकराः शुचयः सर्वे
 वर्जयित्वा सुराकरम् । अदूष्याः सतता धारा वातोद्धृताश्च रेणवः ॥ ५८ ॥ अमेध्येषु
 च ये वृक्षा उष्णाः पुष्पफलोपगाः । तेषामपि न दुष्यन्ति पुष्पाणि च फलानि च ॥ ५९ ॥
 चैत्यवृक्षं चितिं यूपं चण्डालं वेदविक्रयम् । एतानि ब्राह्मणः स्पृष्ट्वा सचेलो जलमा-
 शेत् ॥ ६० ॥ आत्मशय्याऽऽसनं वस्त्रं जायाऽपत्यं कमण्डलुः । =शुचीन्यात्मन एतानि
 परेषामशुचीनि तु ॥ ६१ ॥ आसनं शयनं यानं नावः पथि तृणानि च । श्वचण्डा-
 लपतितस्पृष्टं मारुतेनैव शुध्यति ॥ ६२ ॥ खलक्षेत्रेषु यद्धान्यं कूपवापीषु यज्जलम् ।
 अभोज्यादपि तद्भोज्यं यच्च गोष्ठगतं पयः ॥ ६३ ॥ त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्म-
 णानामकल्पयन् । अष्टमद्भिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥ ६४ ॥ आपः पवित्रा
 भूमिगता गोतृप्तिर्यासु जायते । अव्याप्ताश्चेदमेध्येन गन्धवर्णरसान्विताः ॥ ६५ ॥
 भूमेस्तु संमार्जनमोक्षणोपलेपनावस्तरणोल्लेखनैर्यथास्थानं द्रोणविशेषात्प्रयत्यम् ॥ ६६ ॥
 अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६७ ॥ गोचर्ममात्रमब्विन्दुर्धूमेः शुध्यति पातितः । स्मूढमसमूढं
 वा यत्रामेध्यं न लक्ष्यत इति ॥ ६८ ॥ परोक्षमधिश्रितस्यान्नस्यावद्योत्याभ्युक्षणम्
 ॥ ६९ ॥ तथाऽऽपणे (णी) यानां च भक्ष्याणाम् ॥ ७० ॥ वीभत्सवः शुचिकाया
 हि देवा नाश्रद्धानाय हविर्जुषन्त इति ॥ ७१ ॥ शुचेरश्रद्धानस्य श्रद्धानस्य
 चाशुचेः । मीमांसित्वोभयं देवाः सममन्नमकल्पयन् ॥ ७२ ॥ प्रजापतिस्तु तानाह न
 समं विषमं हि तत् । इतमश्रद्धानस्य श्रद्धापूतं विशिष्यत इति ॥ ७३ ॥ अयाप्यु-
 दाहरन्ति ॥ ७४ ॥ अश्रद्धा परमः पाप्मा श्रद्धा हि परमं तपः । तस्मादश्रद्धया दत्तं
 हविर्नाश्रन्ति देवताः ॥ ७५ ॥ इष्ट्वा दत्त्वाऽपि वा मूर्खः स्वर्गं न हि स गच्छति ।
 शङ्काविहतचारित्रो यः स्वाभिप्रायमाश्रितः ॥ ७६ ॥ शास्त्रातिगः स्मृतो मूर्खो धर्म-
 तन्त्रोपरोधनादिति ॥ ७७ ॥ शाकपुष्पफलमूलौषधीनां तु प्रक्षालनम् ॥ ७८ ॥

= एतदर्थस्यानेऽर्थे पाठः ख. पुस्तके “आरमनः शुचिरेतानि परेषामशुचिर्भवेत्” इति ।

१ ख. “त्वं शुद्धमि” । २ ख. “खल” ज्ञानमाचरेत् । आ” । ३ ख. “नावपयतु” । ४ ख. “चाप्रमिपू”
 व्रितम् । आ” । ५ ख. “न्विता इति । भू” । ६ ख. “प्राशस्त्यम्” ।

शुष्कं तृणमयासिकं काष्ठं लोष्टं वा तिरस्कृत्याहोरात्रयोः रुद्धक्षिणामुखः प्रोद्व्य-
 शिर उच्चरेद्वमेहेद्वा ॥ ७९ ॥ मूत्रे मृदाऽद्भिः प्रक्षालनम् ॥ ८० ॥ त्रिः पाणेः ॥ ८१ ॥
 तद्वत्पुत्रीपे ॥ ८२ ॥ पर्यायाक्षिप्तिः पायोः पाणेश्च ॥ ८३ ॥ मूत्रवद्वेतस उत्सर्गे ॥ ८४ ॥
 नीवीं विस्त्रस्य परिधायाप उपस्पृशेत् ॥ ८५ ॥ आर्द्रतृणं गोमयं भूमिं वा समुपस्पृ-
 शेत् ॥ ८६ ॥ नाभेरधःस्पर्शनं कर्मयुक्तो वर्जयेत् ॥ ८७ ॥ ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै
 मेध्यमवाचीनमेध्यमिति श्रुतिः ॥ ८८ ॥ शूद्राणामार्याभिष्टितानामर्धमासि मासि
 वा वपनमार्यवदाचमनकल्पः ॥ ८९ ॥ वैश्यः कुसीदमुपजीवेत् ॥ ९० ॥ पञ्चविंश-
 तिस्त्वेव पञ्चमापकी स्यात् ॥ ९१ ॥ अथाप्पुदाहरन्ति ॥ ९२ ॥ यः समर्घमृणं गृह्य
 महार्घं संप्रयोजयेत् । स वै वार्धुपिको नाम सर्वधर्मेषु गार्हितः ॥ ९३ ॥ वृद्धिं च
 भूणहत्यां च तुल्या सर्भतोलयत् । अतिष्ठदूभूणहा कोट्यां वार्धुपिः समकम्पतः, इति
 ॥ ९४ ॥ गोरक्षकान्वाणिजकांस्तथा कारुकुशालिवान् । मेघ्यान्वार्धुपिकांश्चैव विप्रान्-
 शूद्रवदाचरेत् ॥ ९५ ॥ कामं तु परिलुप्तकृत्याय कदर्याय नास्तिकाय पापीयसे
 पूर्वा दधाताम् ॥ ९६ ॥ अयज्ञेनाविवाहेन वेदस्योत्सादनेन च । कुलान्यकुलतां
 यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥ ९७ ॥ ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति मूर्खे मन्त्रविवर्जिते ।
 ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मानि ह्रूयते ॥ ९८ ॥ गोभिरन्वैश्व यानैश्च कृष्या राजा-
 पसेवेया । कुलान्यकुलतां यान्ति यानि हीनानि मन्त्रतः ॥ ९९ ॥ मन्त्रतस्तु सम-
 दानि कुलान्यल्पधनान्यपि । कुलसंख्यां च गच्छन्ति कर्पन्ति च महद्यशः ॥ १०० ॥
 + वेदः कृषिविनाशाय कृषिवेदविनाशिनी । शक्तिमानुभयं कुर्यादशक्तस्तु कृषि-
 त्यजेत् ॥ १०१ ॥ न वै देवान्पीवरोऽसंयतात्मा रोरूयमाणः ककुदी समश्नुते ।
 चलत्तुन्दी रभसः कामवादी कृशास इत्यणवस्तत्र यान्ति ॥ १०२ ॥ यद्यौवने चर-
 ति विभ्रमेण सद्वाऽसद्वा यादृशं वा यदा वा । उत्तरे चेद्वयसि साधुत्तस्तदेवास्य
 भवति नेतराणि ॥ १०३ ॥ शोचेत मनसा नित्यं दुष्कृतान्यनुचिन्तयन् । तपस्वी
 चाप्रमादी च ततः पापात्ममुच्यते ॥ १०४ ॥ स्पृशन्ति विन्दवः पादौ य आचाम-
 यतः परान् । न तैरुच्छिष्टभावाः स्यात्तुल्यास्ते भूमिगैः सहेति ॥ १०५ ॥

+ एतदर्थस्यानेऽर्थे पाठः. स. पुस्तके-“कृषिवेदविनाशाय वेदः कृषिविनाशकः” इति ।

१ स. “क्षिका” । २ स. “रेदेव” । ३ स. “र्यायाक्षिप्ति” । ४ क. आर्द्रतृ” । ५ स. “सि पा” ।
 ६ स. “मभारयन्” ।

कृत्वा तीर्थमवतीर्थं सकृत्सकृच्चिन्मज्ज्योन्मज्ज्योत्तीर्थाऽऽचम्य तत्प्रत्ययमुदकमा-
 सिच्ययात् एवोत्तीर्थऽऽचम्य गृहद्वार्यङ्गारमुदकमिति संस्पृश्याक्षारलवणाशिनो दशाहं
 कट्यासीरन् ॥ १२९ ॥ एकादश्यां द्वादश्यां वा श्राद्धकर्म ॥ १३० ॥ शेषक्रियायाः
 लोकोऽसुरोद्भवः ॥ १३१ ॥ अत्राप्यसपिण्डेषु यथासन्नं त्रिरात्रमहोरात्रमेकाहमिति
 कुर्वीत ॥ १३२ ॥ आचार्योपाध्यायतत्पुत्रेषु त्रिरात्रम् ॥ १३३ ॥ ऋत्विजां च
 ॥ १३४ ॥ शिष्यसतीर्थ्यसन्नामचारिषु त्रिरात्रमहोरात्रमेकाहमिति कुर्वीत ॥ १३५ ॥
 गर्भस्त्रावे गर्भमाससंमिता रात्रयः स्त्रीणाम् ॥ १३६ ॥ परशवोपस्पर्शनेऽनभिसंधि-
 पूर्वं सचेलोऽपः स्पृष्ट्वा सघः शुद्धो भवति ॥ १३७ ॥ अभिसंधिपूर्वं त्रिरात्रम्
 ॥ १३८ ॥ ऋतुमत्यां च यस्ततो जायते सोऽभिश्नस्त इति व्याख्यातान्यस्यै व्रतानि
 ॥ १३९ ॥ * वेदविभ्रग्विणं चूपं पतितं चित्तिमेव च । स्पृष्ट्वा समाचरेत्स्नानं श्चानं
 चण्डालमेव च ॥ १४० ॥ ब्राह्मणस्य व्रणद्वारे पूयशोणितसंभवे । कृमिरुत्पद्यते
 तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १४१ ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 घृतं स्नात्वा च पीत्वा च कृमिदष्टः शुचिर्भवेत् ॥ १४२ ॥ शुनोपहतः सचेलोऽव-
 गारेत् ॥ १४३ ॥ प्रक्षाल्य वा तं देशमग्निना संस्पृश्य पुनः प्रक्षाल्य
 पादौ चाऽऽचम्य प्रयतो भवति ॥ १४४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १४५ ॥ शुना-
 दष्टस्तु यो विप्रो नदीं गत्वा समुद्रगाम् । प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य विशु-
 धयति ॥ १४६ ॥ सुवर्णरजताभ्यां वा गवां गृह्णोदकेन वा । नवैश्च कलशैः स्नात्वा
 सघ-एव शुचिर्भवेत्, इति ॥ १४७ ॥ अभक्ष्याः पशवो ग्राम्याः ॥ १४८ ॥
 द्रव्यादाः शकुनयश्च ॥ १४९ ॥ तथा कुक्कुटसूकरम् ॥ १५० ॥ अन्यत्राजाविभ्यः
 ॥ १५१ ॥ भक्ष्याः श्वाविड्गोधाशशशल्यककच्छपखद्गाः खद्गवर्जाः पञ्च पञ्चनखाः
 ॥ १५२ ॥ तथर्श्यहरिणपृषतमहिषवराहकुलङ्गाः कुलवङ्गवर्जाः पञ्च द्विखुरिणः
 ॥ १५३ ॥ पक्षिणस्तिचिरिकपोतकपिञ्जलवार्ध्नीणसमयूस्वारणा वारणवर्जाः पञ्च
 विम्बिराः ॥ १५४ ॥ मत्स्याः सहस्रदंष्ट्रश्चिलिचिमो वैर्मिवृहच्छिरोमशकारिरोहि-
 तराजीवाः ॥ १५५ ॥ अनिर्दशाहसंधिनीक्षीरमपेयम् ॥ १५६ ॥ विवत्सान्यव-
 त्सयोश्च ॥ १५७ ॥ आविकमौष्टिकमैकशफमपेयम् ॥ १५८ ॥ अपेयपयःपाने

* एतद्वचनं न विद्यते ख. पुस्तके ।

१ रा. "ज्योती" । २ रा. "कमुत्सिच्य" । ३ रा. "क्रियया लो" । ४ रा. कुर्वन्ति । ५ ख. क्षि-
 तशि" । ६ रा. कुर्वन्ति । ७ रा. यतो । ८ रा. "इय तत शुचि । सु" । ९ क. "भ्या । अभक्ष्याः पशवो
 ग्राम्याः । ऋ" । १० रा. कुलुद्गा" । ११ रा. "वृहच्छिरोमशकारि" ।

कृच्छ्रोऽन्यत्र गव्यात् ॥ १५९ ॥ गव्ये तु त्रिरात्रमुपवासः ॥ १६० ॥ पयुषितं
शाकयूपमांससर्पिःशृतधानागुडदधिमधुसक्तुवर्जम् ॥ १६१ ॥ शुक्तानि तथा जातो
गुडः ॥ १६२ ॥ श्रावण्यां पौर्णमास्यामापाढ्यां वोपाकृत्य तैष्यां माध्यां वोन्सृ-
जेयुरुत्सृजेयुः ॥ १६३ ॥

इति प्रथमप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः) ।

शुचिमध्वरं देवा जुषन्ते ॥ १ ॥ शुचिकामा हि देवाः शुचयश्च ॥ २ ॥ तदेवाऽ-
भिवदति ॥ ३ ॥ शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः ।
ऋतेन सत्यमृतसाप आयञ्छुचिजन्मानः शुचयः पावकाः, इति ॥ ४ ॥ अहंतं
वांससां शुचिस्त(चि त)स्माद्यत्किंचेज्यासंयुक्तं स्यात्सर्वं तदहतैर्वासोभिः कुर्यात्
॥ ५ ॥ प्रक्षालितोपवातान्यक्लिष्टानि वासांसि पत्नीयजमानावृत्विजश्च
परिदधीरन् ॥ ६ ॥ एवं प्रक्रमादूर्ध्वम् ॥ ७ ॥ दीर्घसोमेषु सत्रेषु चैवम् ॥ ८ ॥
यथासमाम्नातं च ॥ ९ ॥ यथैतदभिचरणीयेष्विष्टिपशुसोमेषु लोहितोष्णीषा लोहि-
तवाससश्चत्विजः प्रचरेयुश्चित्रवाससश्चित्रासङ्गा वृषाकपाविति च ॥ १० ॥ अग्न्या-
धाने क्षौमाणि वासांसि तेषामलाभे कार्पासिकान्यौर्णानि वा भवन्ति ॥ ११ ॥ मूत्र-
पुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानां मृदाऽद्भिरिति प्रक्षालनम् ॥ १२ ॥ वासोवत्तार्प्य-
वृकलानाम् ॥ १३ ॥ वल्कलवत्कृष्णाजिनानाम् ॥ १४ ॥ न परिहितमधिरूढमप्रक्षा-
लितं प्रावरणम् ॥ १५ ॥ नापल्पूलितं मनुष्यसंयुक्तं देवत्रा युञ्ज्यात् ॥ १६ ॥
घनाया भूमेरुपघात उपलेपनम् ॥ १७ ॥ सुपिरायाः कर्षणम् ॥ १८ ॥ क्लिन्नाया
मेध्यमाहुत्य प्रच्छादनम् ॥ १९ ॥ चतुर्भिः शुध्यते भूमिर्गोभिराक्रमणात्खनना-
द्बह्नादभिवर्षणात् ॥ २० ॥ पञ्चमाक्षोपलेपनात्पष्ठात्कालात् ॥ २१ ॥
असंस्कृतायां भूमौ न्यस्तानां तृणानां प्रक्षालनम् ॥ २२ ॥ परोक्षोपहतानामभ्यु-
क्षणम् ॥ २३ ॥ एवं ह्रद्रसमिधाम् ॥ २४ ॥ महतां काष्ठानामुपघाते प्रक्षाल्याव-
शोपणम् ॥ २५ ॥ बहूनां तु प्रोक्षणम् ॥ २६ ॥ दारुमयाणां पात्राणामुच्छिष्ट-

समन्वारब्धानामवलेखनम् ॥ २७ ॥ उच्छिष्टलेपोपहतानामवतक्षणम् ॥ २८ ॥
 मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गः ॥ २९ ॥ तदेतदन्यत्र निर्देशात् ॥ ३० ॥
 यथैतदग्निदोत्रे ध(घ)र्मोच्छिष्टे च दधिध(घ)र्मे च कुण्डवायिनामयने चोत्सर्गिणामयने
 च दासार्थेणयज्ञे चैरादधे च चतुश्क्षणे च ब्रह्मादनेषु च तेषु सर्वेषु दर्भैराग्निः
 प्रक्षालनम् ॥ ३१ ॥ सर्वेष्वेव सोमभक्षेष्वाग्निरेव मार्जालीये प्रक्षालनम् ॥ ३२ ॥
 मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गो मृन्मयानां पात्राणाम् ॥ ३३ ॥
 मृन्मयानां पात्राणामुच्छिष्टसमन्वारब्धानामवकूलनम् ॥ ३४ ॥ उच्छिष्टलेपोप-
 हतानां पुनर्दहनम् ॥ ३५ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गः ॥ ३६ ॥
 तैजसानां पात्राणां पूर्ववत्परिमृष्टानां प्रक्षालनम् ॥ ३७ ॥ परिमार्जनद्रव्याणि
 गोशकृन्मृद्भस्मेति ॥ ३८ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानां पुनःकरणम् ॥ ३९ ॥
 गोमूत्रे वा सप्तरात्रं परिशायनम् ॥ ४० ॥ महानद्यां वैवम् ॥ ४१ ॥ अश्ममयानाम-
 लाङ्घुदित्वविनाटानां गोषालैः परिमार्जनम् ॥ ४२ ॥ नद्वेषेणुशरकुशव्यूतानां गोमये-
 नाद्भिरिति प्रक्षालनम् ॥ ४३ ॥ व्रीहीणामुपघाते प्रक्षाल्यावशोषणम् ॥ ४४ ॥
 बहूनां तु प्रोक्षणम् ॥ ४५ ॥ तण्डुलानामुत्सर्गः ॥ ४६ ॥ एवं सिद्धहविषाम्
 ॥ ४७ ॥ महतां श्ववायसप्रभृत्युपहतानां तं देशं पुरुषान्नमुद्धृत्य पवमानः सुवर्जन
 इति एतेनानुवाकेनाभ्युक्षणम् ॥ ४८ ॥ मधूदके पयोविकारे पात्रात्पात्रान्तरानयने
 शौचम् ॥ ४९ ॥ एवं तैलसर्पिषी उच्छिष्टसमन्वारब्धे उदकेऽवधायोपयोजयेत् ॥ ५० ॥
 अमेध्याभ्याधाने समारोप्याग्निं मथित्वा पवमानेष्टिः ॥ ५१ ॥ शौचदेशमन्त्रावृद्ध-
 द्रव्यसंस्कारकालभेदेषु पूर्वपूर्वप्राधान्यं पूर्वपूर्वप्राधान्यम् ॥ ५२ ॥

इति प्रथमप्रश्ने पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

=====

(अथ प्रथमप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः) ।

उत्तरत उपचारो विहारः ॥ १ ॥ तथाऽपवर्गः ॥ २ ॥ विपरीतं पित्र्येषु ॥ ३ ॥
 पादोपहतं प्रक्षालयेत् ॥ ४ ॥ अङ्गमुपस्पृश्य सिचं वाऽप उपस्पृशेत् ॥ ५ ॥ एवं

१ ख. "लेपन" । २ ख. "यणे गहोऽर्धोदये चतु" । ३ ख. "ययीत । म" । ४ ख. "विलाटानां ।
 ५ ख. नलये" । ६ ख. "वैवत्प्राधान्यम्" ।

कृच्छ्रोऽन्यत्र गव्यात् ॥ १५९ ॥ गव्ये तु त्रिरात्रमुपवासः ॥ १६० ॥ पशुषितं
शाक्यूपमांससर्पिःशृतधानागुडदधिमधुसक्तुवर्जम् ॥ १६१ ॥ शुक्तानि तथा जातो
गुडः ॥ १६२ ॥ श्रावण्यां पौर्णमास्यामाषाढ्यां वोषाकृत्य तैष्यां माघ्यां वोत्सु-
जेयुरुत्सृजेयुः ॥ १६३ ॥

इति प्रथमप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने पष्ठोऽध्यायः) ।

शुचिमध्वरं देवा जुषन्ते ॥ १ ॥ शुचिकामा हि देवाः शुचयश्च ॥ २ ॥ तदेवाऽ-
भिवदति ॥ ३ ॥ शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः ।
ऋतेन सत्यमृतसाप आयञ्छुचिजन्मानः शुचयः पावकाः, इति ॥ ४ ॥ अहतं
वांससां शुचिस्त(चि त)स्माद्यत्किचेज्यासंयुक्तं स्यात्सर्वं तदहतैर्वासोभिः कुर्यात्
॥ ५ ॥ प्रक्षालितोपवातान्यक्लिष्टानि वासांसि पत्नीयजमानावृत्विजश्च
परिदधीरन् ॥ ६ ॥ एवं प्रक्रमादूर्ध्वम् ॥ ७ ॥ दीर्घसोमेषु सत्रेषु चैवम् ॥ ८ ॥
यथासमाम्नातं च ॥ ९ ॥ यथैतदभिचरणीयेष्विष्टिपशुसोमेषु लोहितोष्णीषा लोहि-
तवाससश्चत्विजः प्रचरेयुश्चित्रवाससश्चित्रासङ्गा वृषाकपाविति च ॥ १० ॥ अग्न्या-
धाने क्षौमाणि वासांसि तेषामलाभे कार्पासिकान्यौर्णानि वा भवन्ति ॥ ११ ॥ मूत्र-
पुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानां मृदाऽद्भिरिति प्रक्षालनम् ॥ १२ ॥ वासोवत्तार्प्य-
वृकलानाम् ॥ १३ ॥ वल्कलवत्कृष्णाजिनानाम् ॥ १४ ॥ न परिहितमधिरूढमप्रक्षा-
लितं प्रावरणम् ॥ १५ ॥ नापल्पूलितं मनुष्यसंयुक्तं देवत्रा युञ्ज्यात् ॥ १६ ॥
घनाया भूमेरुपघात उपलेपनम् ॥ १७ ॥ सुपिरायाः कर्पणम् ॥ १८ ॥ क्रिन्नाया
मैध्यमाहृत्य प्रच्छादनम् ॥ १९ ॥ चतुर्भिः शुध्यते भूमिर्गोभिराक्रमणात्खनना-
दहनदभिवर्पणात् ॥ २० ॥ पञ्चमाचोपलेपनात्पष्ठात्कालात् ॥ २१ ॥
असंस्कृतायां भूमौ न्यस्तानां तृणानां प्रक्षालनम् ॥ २२ ॥ परोक्षोपहतानामभ्यु-
क्षणम् ॥ २३ ॥ एवं झुट्टममिधाम् ॥ २४ ॥ महतां काष्ठानामुपघाते प्रक्षाल्याव-
शोपणम् ॥ २५ ॥ बहूनां तु प्रोक्षणम् ॥ २६ ॥ दारुमयाणां पात्राणामुच्छिष्ट-

समन्वारव्यानामवलैखनम् ॥ २७ ॥ उच्छिष्टलेपोपहतानामवतक्षणम् ॥ २८ ॥
 मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गः ॥ २९ ॥ तदेतदन्यत्र निर्देशात् ॥ ३० ॥
 यथैतदग्निहोत्रे ध(य)मोच्छिष्टे च दधिध(य)में च कुण्डवायिनमयने चोत्सर्गिणामयने
 च दाक्षार्ण्यचक्षे वेरादधे च चतुश्चक्षे च ब्रह्मोदनेषु च तेषु सर्वेषु दर्भैरद्भिः
 प्रक्षालनम् ॥ ३१ ॥ सर्वेष्वेव सोमभक्षेष्वाद्भिरेव मार्जालीये प्रक्षालनम् ॥ ३२ ॥
 मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गो मृन्मयानां पात्राणाम् ॥ ३३ ॥
 मृन्मयानां पात्राणामुच्छिष्टसमन्वारव्यानामवकूलनम् ॥ ३४ ॥ उच्छिष्टलेपोप-
 हतानां पुनर्दहनम् ॥ ३५ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गः ॥ ३६ ॥
 क्षैजत्तानां पात्राणां पूर्ववत्परिमृष्टानां प्रक्षालनम् ॥ ३७ ॥ परिमार्जनद्रव्याणि
 गोशकृन्मृन्मृत्स्मेति ॥ ३८ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानां पुनःकरणम् ॥ ३९ ॥
 गोमूत्रे वा सप्तरात्रं परिशार्थनम् ॥ ४० ॥ महानद्यां वैवम् ॥ ४१ ॥ अश्वमयानाम-
 स्नातुष्विल्वविनारानां गोवालैः परिमार्जनम् ॥ ४२ ॥ नद्वेणुशरकुशव्यूतानां गोमये-
 नाद्भिरिति प्रक्षालनम् ॥ ४३ ॥ व्रीहीणामुपघाते प्रक्षाल्यावशोषणम् ॥ ४४ ॥
 बहूनां तु शोषणम् ॥ ४५ ॥ तण्डुलानामुत्सर्गः ॥ ४६ ॥ एवं सिद्धहविषाम्
 ॥ ४७ ॥ महतां श्वायसप्रभृत्युपहतानां तं देशं पुरुषान्नमुद्धृत्य पवमानः सुवर्जन
 इति एतेनानुवाकेनाभ्युक्षणम् ॥ ४८ ॥ मधूदके पयोविकारे पात्रात्पात्रान्तरानयने
 शौचम् ॥ ४९ ॥ एवं तैलसर्पिपी उच्छिष्टसमन्वारव्ये उदकेऽवधायोपयोजयेत् ॥ ५० ॥
 अमेध्याभ्याधाने समारोप्याग्निं मथित्वा पवमानेष्टिः ॥ ५१ ॥ शौचदेशमन्त्रावृद्ध-
 द्रव्यसंस्कारकालभेदेषु पूर्वपूर्वप्राधान्यं पूर्वपूर्वप्राधान्यम् ॥ ५२ ॥

इति प्रथमप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः) ।

उत्तरत उपचारो विहारः ॥ १ ॥ तथाऽपवर्गः ॥ २ ॥ विपरीतं पित्र्येषु ॥ ३ ॥
 पादोपहतं प्रक्षालयेत् ॥ ४ ॥ अङ्गमुपस्पृश्य सिचं वाऽप उपस्पृशेत् ॥ ५ ॥ एवं

१ य. "लेपन" । २ य. "यणे यज्ञेऽर्धे चतु" । ३ य. "गयीत । म" । ४ य. "विलाडानां ।
 ५ य. नजवे" । ६ य. "वैवत्प्राधान्याम्" ।

छेदं न भेदं न खननं निरसनं पित्र्यराक्षसं नैर्ऋतरौ द्वाभिचरणीयेषु ॥ ६ ॥ न मन्त्रवतो
यज्ञाङ्गेनाऽऽत्मानमभिपरिहरेत् ॥ ७ ॥ अभ्यन्तराणि यज्ञाङ्गानि बाह्या ऋत्विजः
॥ ८ ॥ पत्नी यजमाना वृत्तिगम्योऽन्तरतमौ ॥ ९ ॥ यज्ञाङ्गेभ्य आज्यमाज्याद्धवींषि
हविर्भ्यः पशुः पशोः सोमः सोमादग्नयः ॥ १० ॥ यथा कर्मत्विजो न विहाराद-
भिपर्यावर्तेरन् ॥ ११ ॥ प्राङ्मुखश्चेद्दक्षिणमंसमभिपर्यावर्तेत् ॥ १२ ॥ प्रत्यङ्मुखः
सव्यम् ॥ १३ ॥ अन्तरेण चात्वालोत्तरौ यज्ञस्य तीर्थम् ॥ १४ ॥ आ चात्वा-
लादाहवनीयोत्तरौ ॥ १५ ॥ ततः कर्तारो यजमानः पत्नी च प्रपद्येरन्, विसं-
स्थितेः ॥ १६ ॥ संस्थिते च संचरोऽनुत्तरदेशात् ॥ १७ ॥ नाप्रोक्षितमप्रपन्नं क्लिन्नं
काष्ठं समिधं वाऽभ्यादध्यात् ॥ १८ ॥ अग्रेणाऽऽहवनीयं ब्रह्मयजमानौ प्रपद्येते ॥ १९ ॥
जघनेनाऽऽहवनीयमित्येके ॥ २० ॥ दक्षिणेनाऽऽहवनीयं ब्रह्मायतनं तैमपरेण
यजमानस्य ॥ २१ ॥ उत्तरां श्रोणिमुत्तरेण होतुः ॥ २२ ॥ उत्तर आग्नीध्रस्य
॥ २३ ॥ जघनेन गार्हपत्यं पत्न्याः ॥ २४ ॥ तेषु काले काल एव दर्भान्संस्तृणाति
॥ २५ ॥ एकैकस्य चोदकमण्डलुरुपात्तः स्यादाचमनार्थः ॥ २६ ॥ व्रतोपेतो दीक्षितः
स्यात् ॥ २७ ॥ न परपापं वदेन्न क्रुध्येन्न रोदेन्मूत्रपुरीषे नावेक्षेत ॥ २८ ॥
अमेध्यं दृष्ट्वा जपति ॥ २९ ॥ अवद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो
दीक्षे मा मा हासीरिति ॥ ३० ॥

इति प्रथमप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====

(अथ प्रथमप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः) ।

=====

चत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियविद्वशूद्राः ॥ १ ॥ तेषां वर्णानुपूर्व्येण चतस्रो भार्या
ब्राह्मणस्य ॥ २ ॥ तिस्रो राजन्यस्य ॥ ३ ॥ द्वे वैश्यस्य ॥ ४ ॥ एका शूद्रस्य
॥ ५ ॥ तासु पुत्राः सवर्णानन्तरासु सवर्णाः ॥ ६ ॥ एकान्तरद्वयन्तरास्वम्बष्ठो-
ग्रनिपादाः ॥ ७ ॥ प्रतिलोमास्वायोगवमागधवैणक्षत्रपुल्कसकुक्कुटवैदेहकचण्डालाः
॥ ८ ॥ अम्बष्ठात्प्रथमायां श्वपाकः ॥ ९ ॥ उग्राद्धितीयायां वैणः ॥ १० ॥ निपादान्त-

तीयायां पुलकसः ॥ ११ ॥ विपर्यये कुक्कुटः ॥ १२ ॥ निपादेन निपाद्यामा पञ्च-
मार्ज्जातोऽपहन्ति शूद्रताम् ॥ १३ ॥ तमुपनयेत्पुष्टं याजयेत् ॥ १४ ॥ सप्तमो विक्रि-
तबीजः समबीजः सम इत्येकेषां संज्ञाः क्रमेण निपतन्ति ॥ १५ ॥ त्रिषु वर्णेषु
सादृश्यादव्रतो जनयेत्तु यान् । तान्सावित्रीपरिभ्रष्टान्ब्रात्यानाहुर्मनीषिणो ब्रात्यानाहु-
र्मनीषिण इति ॥ १६ ॥

इति प्रथमप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

=====

(अथ प्रथमप्रश्ने नवमोऽध्यायः) ।

रथकाराम्बष्ठसूतोग्रमागधायोगवैषणक्षत्तृपुलकसकुक्कुटवैदेहकचण्डालश्वपाकप्रभृतयः
॥ ११ ॥ तत्र सवर्णासु सवर्णाः ॥ २ ॥ ब्राह्मणात्क्षत्रियायां ब्राह्मणो वैश्या-
याम्बष्ठः शूद्रायां निपादः ॥ ३ ॥ पारशव इत्येके ॥ ४ ॥ क्षत्रियाद्वैश्यायां
क्षत्रियः शूद्रायामुग्रः ॥ ५ ॥ वैश्याच्छूद्रायां रथकारः ॥ ६ ॥ शूद्राद्वैश्यायां मागधः
क्षत्रियायां क्षत्ता ब्राह्मण्यां चण्डालः ॥ ७ ॥ वैश्यात्क्षत्रियायामायोगवो ब्राह्मण्यां
वैदेहकः ॥ ८ ॥ क्षत्रियाद्ब्राह्मण्यां सूतः ॥ ९ ॥ तन्नाम्बष्ठोग्रसंयोगे भवत्यनुलोमः
॥ १० ॥ क्षत्तृवैदेहकयोः प्रतिलोमः ॥ ११ ॥ उग्राजातः क्षत्र्यां श्वपाकः ॥ १२ ॥
वैदेहकादम्बष्ठ्यायां वैषणः ॥ १३ ॥ निपादाच्छूद्रायां पुलकसः ॥ १४ ॥ शूद्राक्षि-
पाद्यां कुक्कुटः ॥ १५ ॥ वर्णसंकरादुत्पन्नान्ब्रात्यानाहुर्मनीषिणो ब्रात्यानाहुर्म-
नीषिण इति ॥ १६ ॥

इति प्रथमप्रश्ने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

=====

(अथ प्रथमप्रश्ने दशमोऽध्यायः) ।

पद्मभागभृतो राजा रक्षेत्यजाम् ॥ १ ॥ ब्रह्म वै स्वं महिमानं ब्राह्मणेष्वदराद्-
ध्ययनाध्यापनयजनयाजनदानप्रतिग्रहसंयुक्तं वेदानां गुप्त्यै ॥ २ ॥ क्षत्रे बलमध्ययनय-
जनदानशस्त्रकोशभूतरक्षणसंयुक्तं क्षत्रस्य वृद्धयै ॥ ३ ॥ विद्वस्वध्ययनयजनदानकृ-
षिवाणिज्यपशुपालनसंयुक्तं कर्मणां वृद्धयै ॥ ४ ॥ शूद्रेषु पूर्वेषां परिचर्या ॥ ५ ॥

दिरण्यार्षेऽनृते हन्ति व्रीनेव च पितामहान् । पञ्च पञ्चनृते हन्ति दश हन्ति गवानृते ॥ ३५ ॥ शतमण्डानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते । सर्वं भूम्यनृते हन्ति साक्षी साक्ष्यं
गृणा वदन् ॥ ३६ ॥ चत्वारो वर्णाः पुत्रिणः साक्षिणः स्युरन्यत्र श्रोत्रियराजन्य-
प्रमाजितमानुष्यहीनेभ्यः ॥ ३७ ॥ स्मृती प्रधानतः प्रतिपत्तिः ॥ ३८ ॥ अतोऽन्यथा
कर्तव्यम् (१) ॥ ३९ ॥ द्वादशरात्रं तप्तं पयः विवेत्कूष्माण्डैर्वा जुहुयादिति कूष्माण्डै-
र्वा जुहुयादिति ॥ ४० ॥

इति प्रथमप्रश्ने दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

(६५ प्रथमप्रश्ने एकादशोऽध्यायः) ।

अष्टौ विवाहाः ॥ १ ॥ श्रुतशीर्ले विज्ञाय ब्रह्मचारिणेऽर्थिने दीयते स ब्राह्मः ॥ २ ॥
आच्छाद्यालंकृत्यैपा(तपा) सह धर्मथर्यतामिति प्राजापत्यः ॥ ३ ॥ पूर्वा लाजाहुतिं
हुत्वा गोमिथुनं घन्यावते दद्यात्स आर्षः ॥ ४ ॥ दक्षिणासु नीयमानास्वन्तर्वेष्टृ-
त्विजे स देवः ॥ ५ ॥ धनेनोपतोप्याऽऽमुरः ॥ ६ ॥ सकामेन सकामाया मिथः
संयोगो गान्धर्वः ॥ ७ ॥ प्रसदा हरणाद्राक्षसः ॥ ८ ॥ सुप्तां मत्तां प्रमत्तां वोपयच्छे-
दिति पैशाचः ॥ ९ ॥ तेषां चत्वारः पूर्वं ब्राह्मणस्य ॥ १० ॥ तेष्वपि पूर्वः पूर्वः
श्रेयान् ॥ ११ ॥ उत्तरेषामुत्तरोत्तरः पापीयान् ॥ १२ ॥ अत्रापि षष्ठसप्तमौ सञ्चय-
मानुगतौ तत्प्रत्ययत्वात्सप्तस्य ॥ १३ ॥ पञ्चमाष्टमौ वैश्यशूद्राणाम् ॥ १४ ॥ अय-
न्त्रितकलत्रा हि वैश्यशूद्रा भवन्ति ॥ १५ ॥ कर्षणशुश्रूषाधिकृतत्वात् ॥ १६ ॥
गान्धर्वमप्येके प्रशंसन्ति सर्वेषा स्नेहानुगतत्वात् ॥ १७ ॥ *यथायुक्तो विवाहः ।
यथा युक्तो विवाहस्तथा युक्ता प्रजा भवतीति विज्ञायते ॥ १८ ॥ =अथाप्युदा-
हरन्ति ॥ १९ ॥ क्रीता द्रव्येण या नारी सा न पत्नी विधीयते । सा न दैवे न सा
पित्र्ये दासी तां काश्यपोऽब्रवीत् ॥ २० ॥ शुल्केन ये प्रयच्छन्ति स्वसुतां लोभ-
मोहिताः । आत्मविनाशेणः पापा महाकिल्बिषकारकाः ॥ २१ ॥ पतन्ति नरके
घोरे भ्रान्ति चाऽऽसप्तमं कुलम् । गमनागमनं चैव सर्वं शुल्को विधीयते(?) ॥ २२ ॥

* इदमधिकं वाक्यम् । = इत आत्म्या शुल्को विधीयत इत्यन्तर्ग्रन्थ एव पुस्तके न विद्यते ।

१-२१]

कमण्डलुर्द्विजातीनाम् ॥ १५ ॥ अथ कमण्डलुचर्यामुपदिशन्ति ॥ १६ ॥ अथ स्नातकस्य ॥ १७ ॥ धर्मार्थौ यत्र न स्याताम् ॥ १८ ॥ अष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि ॥ १९ ॥ पञ्चधा विप्रतिपत्तिः ॥ २० ॥ उपदिष्टो धर्मः प्रतिवेदम् ॥ २१ ॥]

इति प्रथमप्रश्ने द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

समाप्तोऽयं प्रथमः प्रश्नः ॥ १ ॥

=====

(अथ द्वितीयः प्रश्नः) ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः) ।

—————

अथातः प्रायश्चित्तानि ॥ १ भ्रूणहा द्वादश समाः ॥ २ ॥ कपाली खट्वाङ्गी गर्दभचर्मवासा अरण्यनिकेतनः श्मशाने ध्वजं शवाशिरः कृत्वा कुटीं कारयेत्तामावसेत्सप्तागाराणि भैक्षं चरन्स्वकर्माऽऽचक्ष्णस्तेन प्राणान्धारयेदलब्धोपवासः ॥ ३ ॥ अश्वमेधेन गोसवेनाग्निष्ठुता वा यजेत ॥ ३ ॥ अश्वमेधावभृथे वाऽऽत्मानं प्रावयेत् ॥ ४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५ ॥ अमत्या ब्राह्मणं हत्वा दुष्टो भवति धर्मतः । ऋषयो निष्कृतिं तस्य वदन्त्यमतिपूर्वके ॥ ६ ॥ मतिपूर्वं घृतस्तस्य निष्कृतिर्नोपलभ्यते । अप्रगृह्य चरेत्कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने ॥ ७ ॥ कृच्छ्रं चान्द्रायणं चैव क्रोहितस्य प्रवर्तने । तस्मान्नैवापगुरेत न च कुर्वीत शोणितमिति ॥ ८ ॥ नव समा राजैन्यस्य ॥ ९ ॥ तिस्रो वैश्यस्य ॥ १० ॥ संवत्सरं शूद्रस्य ॥ ११ ॥ स्त्रियाश्च ॥ १२ ॥ ब्राह्मणवदात्रेय्याः ॥ १३ ॥ गुरुतल्पगस्तप्ते लोहशयने शयीत ॥ १४ ॥ सूर्मिं वा ज्वलन्तीं श्लिष्येत् ॥ १५ ॥ लिङ्गं वा सवृषणं परिवास्याज्जलावाधाय दक्षिणाप्रतीच्योर्दिशमन्तरेण गच्छेदा निपतनात् ॥ १६ ॥ स्तेनः प्रकीर्य केशान्सैध्रकं मुलमादाय स्कन्धेन राजानं गच्छेदनेन मां जहोति तेनैनं हन्यात् ॥ १७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १८ ॥ स्कन्धेनाऽऽदाय मुसलं स्तेनो राजानमन्विष्यात् । अनेन ाधि मां राजन्सन्नधर्ममनुस्मरन् ॥ १९ ॥ शासने वा विसर्गे वा स्तेनो मुच्येत किल्बिषात् । अशासनात् तद्राजा स्तेनादाप्नोति किल्बिषमिति ॥ २० ॥ सुरां पीत्वोष्णभा कायं दहेत् ॥ २१ ॥ अमत्या पाने कृच्छ्राब्दपादं चरेत्पुनरुप-

१ स. 'नि क' । २ स. 'येत । अथा' । ३ स. 'अवगृह्य' । ४ स. 'हृच्छ्रमतिकृच्छ्रं चान्द्रायणं ह्ये' ।

५ स. 'जन्त्ये तिस्रो वैश्ये संवत्सरं शूद्रे । ति' ।

जयनं च ॥ २२ ॥ वपनव्रतनियमलोपश्च पूर्वानुष्ठितत्वात् ॥ २३ ॥ अथाप्युदाह-
रन्ति ॥ २४ ॥ अमत्या वारुणीं पीत्वा प्राश्य मूत्रपुरीषयोः । ब्राह्मणः क्षत्रियो
वैश्यः पुनः संस्कारमर्हति ॥ २५ ॥ सुराधाने तु यो भाण्डे अपः पर्युषिताः पिबेत् ।
शङ्खपुष्पीविपकेन षडहं क्षीरेण वर्तयेत् ॥ २६ ॥ गुरुप्रयुक्तश्चेन्म्रियेत गुरुस्त्रीन्कृ-
च्छ्रांश्चरेत् ॥ २७ ॥ एतदेवासंस्कृते ॥ २८ ॥ ब्रह्मचारिणः शवकर्मणा व्रतावृत्ति-
रन्यत्र मातापित्रोराचार्याच्च ॥ २९ ॥ स चेव्यधीयीत कामं गुरोरुच्छिष्टं भैष-
ज्यार्थं सर्वं प्राश्नीयात् ॥ ३० ॥ येनेच्छेत्तेन चिकित्सेत् ॥ ३१ ॥ स यदाऽजातिः
स्यात्तदुत्थायाऽऽदित्यमुपतिष्ठेत् ॥ ३२ ॥ हंसः शुचिषदिति ॥ ३३ ॥ एतया दिवा
रेतः सिक्त्वा त्रिरपो हृदयंगमाः पिबेद्रेतस्याग्निः ॥ ३४ ॥ यो ब्रह्मचारी
स्त्रियमुपेयात्सोऽवकीर्णी ॥ ३५ ॥ स गर्दभं पशुमालभेत् ॥ ३६ ॥ नैर्ऋतः
पशुपुरोडाशश्च रक्षोदेवतो यमदेवतो वा ॥ ३७ ॥ शिश्रात्माशित्रमस्व-
नदानैश्चगन्तीति विज्ञायते ॥ ३८ ॥ अपि त्राऽमावास्यायां निश्यग्निमुपसमाधाय
दविहोमिकीं परिचेष्टां कृत्वा द्वे आज्याहुती जुहोति— ॥ ३९ ॥ कामावकीर्णोऽ-
स्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा ॥ ४० ॥ कामाभिदुग्धोऽस्म्यभिदुग्धोऽस्मि
कामकामाय स्वाहेति ॥ ४१ ॥ हुत्वा प्रयताञ्जलिः कव्रातिर्धृङ्गग्निमभिमन्त्रयेत्
॥ ४२ ॥ सं मासिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः । सं प्राऽयमग्निः सिञ्चन्तु-
शुषा च वलेन चाऽऽधुष्मन्तं करोतु मेति ॥ ४३ ॥ अथास्य ज्ञातयः परिपद्युदपात्रं
निनयेधुरसावहमित्थंभूत इति ॥ ४४ ॥ चरित्वाऽपः पयो घृतं मधु लवणमित्स्या-
रब्धवन्तं ब्राह्मणा ब्रूयुश्चरितं त्वयेत्योमितीतरः प्रत्याह चरितनिर्वेशं सवनीयं
कुर्युः ॥ ४५ ॥ सगोत्रां चेदमत्योपयच्छेद्भ्रतृवदेनां त्रिभृयात् ॥ ४६ ॥ मज्जाया
चेत्कृच्छ्राव्दपादं चरित्वा यन्म आत्मनो मिन्दाऽभूत्पुनरग्निश्चक्षुरदादिति एताभ्यां
जुहुयात् ॥ ४७ ॥ परिवित्तः परिवेत्ता या चैनं परिविन्दति । सर्वे ते नरकं यान्ति
दातृयाजकपञ्चमाः ॥ ४८ ॥ परिवित्तः परिवेत्ता दाता यथापि याजकः । कृच्छ्रद्वाद्-
शरात्रेण स्त्री त्रिरात्रेण शुध्यति, इति ॥ ४९ ॥ अथ पतनीयानि— ॥ ५० ॥
समुद्रसंयानम् ॥ ५१ ॥ ब्रह्मस्वन्यासापहरणम् ॥ ५२ ॥

१ ख. 'प्रोर्गुतोर्वा । र्वा । स चे' । २ ख. 'ज्यार्थं स' । ३ ख. 'मिकां प' । ४ ख. 'स्वाहेत्यमृतं
धा आन्यममृतमेवाऽऽगन्धते हुत्वा' कर्पति योऽग्निमुपतिष्ठेत् स मा भिषत्तु भकामत आयुष्म' । ५ ख.
'दना' । ६ ख. 'म' । 'प्राप्नोम्य' ।

भूम्यनृतम् ॥ ५३ ॥ सर्वपण्यैर्व्यवहरणम् ॥ शुद्रसंवनम् ॥ ५४ ॥ शुद्रा-
भिजननम् ॥ ५५ ॥ ऋतपत्यत्वं च ॥ ५६ ॥ एषामन्यतमत्कृ(मं कृ)त्वा ॥ ५७ ॥
चतुर्थकालामितभोजिनः स्युर्योऽभ्युपेयुः सवनातुकल्पम् । स्थानासनाभ्यां विहरन्त
एते त्रिभिर्वर्षैस्तदपदनन्ति पापमिति ॥ ५८ ॥ यदेकरात्रेण करोति पापं कृष्णं
वर्णं ब्राह्मणः सेवमानः । चतुर्थकाल उदकाभ्यवायी त्रिभिर्वर्षैस्तदपहन्ति पापम्,
इति ॥ ५९ ॥ अयोपपातकानि— ॥ ६० ॥ अगम्यागमनं गुर्वीसखीं गुरुसखी-
मपपात्रां पतितां च गत्वा भेषजकरणं ग्रामयाजनं रङ्गोपजीवनं नाट्या-
चार्यतां गोमहिषीरक्षणं यद्यान्यदप्येवं युक्तं कन्यादूषणमिति ॥ ६१ ॥ तेषां तु
निर्वेशः पतितवृत्तिर्द्वौ संवत्सरौ ॥ ६२ ॥ अथाशुचिकराणि— ॥ ६३ ॥ सूतमभि-
नारोऽनादिताम्रेच्छवृत्तिता समावृत्तस्य भैक्षचर्या तस्य चैव गुरुकुले वास ऊर्ध्वं
चतुर्भ्यो मासेभ्यस्तस्य चाध्यापनं नक्षत्रनिर्देशश्चेति ॥ ६४ ॥ तेषां तु निर्वेशो
द्वादश मासान्द्वादशार्धमासान्द्वादश द्वादशाहान्द्वादश षडहान्द्वादश त्र्यहान्द्वादशाहं
षडहं त्र्यहमहोरात्रमेकाहमिति यथा कर्माभ्यासः ॥ ६५ ॥ अथ
पतिताः ॥ ६६ ॥ समवसाय धर्माश्चरेयुरितरेतरयाजका इतरेतराध्यापका मिथो
विवहमानाः पुत्रान्संनिष्पाद्य द्रव्यविप्रव्रजतास्मभ्य एवमार्यान्संप्रतिपत्स्यथेति ॥ ६७ ॥
अथापि न सेन्द्रियः पतति ॥ ६८ ॥ तदेतेन वेदितव्यमङ्गहीनो हि साङ्गं जनयेत्
॥ ६९ ॥ मिथ्यैतदिति क्षरीतः ॥ ७० ॥ दाधिधानीसधर्माः स्त्रियः स्युर्यो हि दाधि-
भ्रान्यामप्रयत्नं पश्य आतच्य प्रन्याति न तच्छिष्टा धर्मकृत्येषूपयोजयन्ति ॥ ७१ ॥
एवमशुचि शुक्रं यन्निर्वर्षते न तेन सह संपयोगो विद्यते ॥ ७२ ॥ अशुचिशु-
क्रोत्पन्नानां तेषामिच्छतां प्रायश्चित्तिः ॥ ७३ ॥ पतनीयानां तृतीयोऽंशः
स्त्रीणामंशस्तृतीयः ॥ ७४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ७५ ॥ भोजनाभ्यङ्ग-
नाद्यानाद्यदन्यत्कुरुते विलैः । श्वविष्टायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह मज्जतीति ॥ ७६ ॥
प्रिवृत्ता एष विक्रीणीते अस्तिलान्विक्रीणीते ॥ ७७ ॥ प्राणान्वा एष विक्रीणीते
यस्तण्डुलान्विक्रीणीते ॥ ७८ ॥ सुकृताशान्वा एष विक्रीणीते यः यणमानो दुहितरं
ददाति ॥ ७९ ॥ तृणक्राष्टमविकृतं विक्रेयम् ॥ ८० ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ८१ ॥

१ ख. 'तवदनम्' । २ ख. 'सेवाध दू' । ३ ख. 'पत्यं च भवति तेषां तु निर्वेदध तु' । ४ ख.
'योऽभ्यवहरेयुः' । ५ ख. 'ता महिषीरक्ष्यं न' । ६ ख. निर्वेष' । ७ ख. 'ति अशुचिकरनिर्वेषो च' ।
८ ख. 'धर्म चरे' । ९ ख. न तदेन्द्रियं पतितेन समाचरस्तदे' ।

पञ्चभक्तनोदना अस्मा न त्वनोदतः । एतद्राष्ट्रं ते पश्यं यस्तुशाम्भवीकृत
इति ॥ ८० ॥ पातकवर्जं वा वश्यं पिङ्गलां वा रोगेशां सर्पिणाऽनगिन्य कृष्णेशि-
लेस्वर्कायानुचानाय दद्यात् ॥ ८१ ॥ कृष्णार्णवी द्वादशाहम् ॥ ८२ ॥ यद्वर्णावीन-
मेनो भूणदस्यायास्तस्मान्मुच्यते इति ॥ ८३ ॥ पातकाभिर्जग्ने कृच्छ्रः ॥ ८४ ॥
तद्वन्दोऽभिर्जग्नेतुः ॥ ८५ ॥ जंघमरेण पतति पतितेन समाचरन् । याजनाध्याप-
नायोनौ तु यानासनागनादिति ॥ ८६ ॥ अमेध्यमाशने प्रायश्चिनिर्देशुसीयं तत्स-
प्तगत्रेणानाप्यते ॥ ८७ ॥ अपः पयो घृतं पराक इति प्रविज्यहमुष्णानि स तप्त-
कृच्छ्रः ॥ ८८ ॥ ज्यहं प्रातस्तथा सायमयाचितं पराक इति कृच्छ्रः ॥ ८९ ॥ प्रातः
सायमयाचितं पराक इति त्रयश्चतुरोवाः स एव स्त्रीबालवृद्धानां कृच्छ्रः ॥ ९० ॥
यावन्सकृदाददीन तावदश्रीयान्पूर्ववर्गोऽतिकृच्छ्रः ॥ ९१ ॥ अन्धसस्तृतीयः स
कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ॥ ९२ ॥ कृच्छ्रे त्रिपवणमुद्रोपसर्गणम् ॥ ९३ ॥ अत्रः शयनम्
॥ ९४ ॥ एकवस्त्रता ॥ ९५ ॥ केशश्मश्रुलोपनखचापनम् ॥ ९६ ॥ एतदेव स्त्रियाः
केशवपनवर्जं केशवपनवर्जम् ॥ ९७ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

=====
(अथ द्वितीयप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः) ।

नित्योदकी नित्ययज्ञोपवीवी नित्यस्वाध्यायी वृषलान्नवर्जी । ऋतौ च
गच्छन्विधिवच्च जुह्वन् ब्राह्मणश्च्यवते ब्रह्मलोकात् ॥ १ ॥ मनुः पुत्रेभ्यो
दायं व्यभजदिति श्रुतिः ॥ २ ॥ समशः सर्वेषामविशेषात् ॥ ३ ॥ वरं वा रूप-
मुद्धरेज्ज्येष्ठः ॥ ४ ॥ तस्माज्ज्येष्ठं पुत्रं धनेन निरवसाययन्तीति श्रुतिः ॥ ५ ॥
दशानां वैकमुद्धरेज्ज्येष्ठः ॥ ६ ॥ सममितरे विभजेरन् ॥ ७ ॥ पितुरनुमत्या दाय-
विभागः सति पितरि ॥ ८ ॥ चतुर्णां वर्णानां गोध्वजावयो ज्येष्ठांशः ॥ ९ ॥
नानावर्णस्त्रीपुत्रसमवाये दायं दशांशान्कृत्वा चतुरस्तीन्द्रावैकमिति यथाक्रमं विभजे-
रन् ॥ १० ॥ औरसे तूत्पन्ने सवर्णास्तृतीयांशहराः ॥ ११ ॥ सवर्णापुत्रानन्तरापु-
त्रयोरनन्तरापुत्रश्चेद्गुणवान्स ज्येष्ठांशं हरेत् ॥ १२ ॥ गुणवान्हि शेषाणां भर्ता भवति
॥ १३ ॥ सवर्णायां संस्कृतायां स्वयमुत्पादितमौरसं पुत्रं विद्यात् ॥ १४ ॥ अथा-
प्युदाहरन्ति—॥ १५ ॥

१ ख 'तनु ब्राह्मणे प' । २ ख 'ला रोगेशा गा स' । ३ ख, 'नास्तयो न तु शय्यासना' । ४ खः
'रात्र' स । ५ ख, 'वैकृच्छ्र' । 'प्रातः' सायमयाचितं पराक इति सोऽति ।

अङ्गादङ्गात्संभवासि हृदयादधि जायते । आत्मा वै पुत्रनामाऽस्मि न जीवः शरदः
 शतमिति ॥ १६ ॥ अभ्युपगम्य दुहितरि जातं पुत्रिकापुत्रमन्यं दौहित्रम् ॥ १७ ॥
 अथाप्युदाहरन्ति ॥ १८ ॥ आदिशेत्प्रथमे पिण्डे मातरं पुत्रिकामुतः । द्वितीये पितरं
 तस्यास्तृतीये च पितामहमिति ॥ १९ ॥ मृतस्य प्रसूतो यः त्रीव्यधितयोर्वीर्य-
 न्येनानुमते स्वे क्षेत्रे स क्षेत्रजः ॥ २० ॥ स एष द्विपिता द्विमात्रश्च द्व्योनपि स्व-
 धारिव्यभागभवति ॥ २१ ॥ अथाप्युदाह्रन्ति ॥ २२ ॥ द्विपितुः पिण्डदानं स्या-
 त्पिण्डे पिण्डे च नामनी । त्रयश्च पिण्डाः पण्णा स्युरयं कुपेन्न मृपनीति ॥ २३ ॥
 मातापितृभ्यां दत्तोऽन्यतरेण वा योऽन्यार्थे परिगृह्यते स दत्तः ॥ २४ ॥ स दत्तं
 यं सकामं स्वयं कुर्यात्स कृत्रिमः ॥ २५ ॥ श्वो गृहोत्पन्नोऽन्तो जातो गृहजः । २६ ॥
 मातापितृभ्यामुत्सृष्टोऽन्यतरेण वा योऽन्यार्थे परिगृह्यते सोऽपविद्धः ॥ २७ ॥ जन्मभूमा-
 भनतिसृष्टां यामुपयच्छेत्तरयां यो जातः स कानीनः ॥ २८ ॥ या गर्भिणी संवि-
 यते विज्ञाता वाऽविज्ञाता वा तरया यो जातः स सद्योः ॥ २९ ॥ मातापितृभ्यां
 स्तात्क्रीतोऽन्यतरेण वा योऽन्यार्थे परिगृह्यते स क्रीतः ॥ ३० ॥ गर्भं गृह्यन्
 पतितं वा पाऽन्यं पतिं विन्देत्तरया पुनर्भ्यां यो जातः स पौनर्भ्यः ॥ ३१ ॥
 मातापितृविहीनो यः स्वयमात्मानं दातारं स्वयंदत्तः ॥ ३२ ॥ द्विजानि प्रवृत्तानि
 द्वायां जातो निषादः ॥ ३३ ॥ कामात्पारश्व इति पुत्राः ॥ ३४ ॥ नयः पुत्राद-
 रन्ति ॥ ३५ ॥ औरसं पुत्रिकापुत्रं क्षेत्रजं दत्तकृत्रिमौ । गृहजः चापविद्धः च रिज-
 भाजः प्रचक्षते ॥ ३६ ॥ कानीनः च सद्योः च क्रीतं पौनर्भ्यं च तथा । स्वयं दत्तं निषादः च
 गोप्रभाजः प्रचक्षते ॥ ३७ ॥ तेषां प्रथम एवेत्यार्हपञ्चमनिः ॥ ३८ ॥ इत्यनेन
 रभीर्षामि स्त्रीणां जनकः नो पुरा । ततो यमस्य सद्यो जन्मिहः पुनः प्रवृत्तः ॥
 रेतोधाः पुत्रं नयति परेत्य चमत्सदने । तस्मात्कानीनः तु पुत्रं पतिं विन्देत् । स्वयंदत्तः
 ॥ ४० ॥ अथमत्ता रक्षथ तन्नुमेतं मा वः क्षेत्रे पतन्ते रेतोऽपि जातिं दातुः । जन्मिहः
 पुनो भवति सांपराये मोघं देवा सुराः तन्नुमेतमिति । ॥ ४१ ॥ तेषां प्रथमं पुनः प्रवृत्तं
 णामंसान्सोपचयान्सुनिगुणादिः पुरा स्वयं दातारं पण्डितः । ४२ ॥ अतोऽपि तेषां
 न्नासात्तादनेर्षिभ्युः ॥ ४३ ॥ तन्वजः प्रीत्ययमिति सवितादीन् । ४४ ॥
 अर्कंर्षिणः ॥ ४५ ॥ पतिवत्स्वयं दत्तः । ४६ ॥ तन्वजः प्रीत्ययमिति सवितादीन् । ४७ ॥

॥ ४७ ॥ पतितामपि तु मातरं विभूयादनभिभाषमाणः ॥ ४८ ॥ मातुरलंकारं
 दुहितरः सांप्रदायिकं लभेरन्नन्यद्वा ॥ ४९ ॥ न स्त्रीस्वातन्त्र्यं विद्यते ॥ ५० ॥
 अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५१ ॥ पिता रक्षति कौशारे भर्ता रक्षति यौवने । पुत्रस्तु स्थाविर
 भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हतीति ॥ ५२ ॥ निरिन्द्रिया ह्यदायाश्च स्त्रियो मंता इति
 श्रुतिः ॥ ५३ ॥ भर्तृहिते यतमानाः स्वर्गं लोकं जयेरन् ॥ ५४ ॥ व्यतिक्रमे तु
 कच्छः ॥ ५५ ॥ शूद्रे चान्द्रायणं चरेत् ॥ ५६ ॥ वैश्यादिषु प्रतिलोमं कृच्छ्राति-
 कृच्छ्रादींश्चरेत् ५७ ॥ पुंसां ब्राह्मणादीनां संवत्सरं ब्रह्मचर्यम् ॥ ५८ ॥ शूद्रं कटा-
 ग्रिना दहेत् ॥ ५९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६० ॥ अब्राह्मणस्य शारीरो दण्डः संग्र-
 हणे भवेत् । सर्वेषामेव वर्णानां दारा रक्ष्यतमा धनात् ॥ ६१ ॥ न तु चारणदारोऽप्यु-
 न रङ्गावतरे वधः । संसर्जयन्ति तान्हेतान्निगुप्तांश्चालयन्त्यपि ॥ ६२ ॥ स्त्रियः
 पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् । मासि मासि रजो ह्यासां दुरितान्यपकर्षति
 ॥ ६३ ॥ सोमः शौचं ददत्ता (दौ ता) सां गन्धर्वः शिक्षितां गिरम् । अग्निश्च सर्व-
 भक्षत्वं तस्मान्निष्कल्मषाः स्त्रियः ॥ ६४ ॥ अप्रजां दशमे वर्षे स्त्रीप्रजां द्वादशे त्यजेत्
 मृतप्रजां पञ्चदशे सद्यस्त्वभियवादिनीम् ॥ ६५ ॥ संवत्सरं प्रेतपत्नी मधुमांसमद्यल-
 वणानि वर्जयेद्धः शयीत ॥ ६६ ॥ षण्मासानिति मौद्गल्यः ॥ ६७ ॥ अत ऊर्ध्वं
 गुह्यभिरनुमता देवराज्जनयेत्पुत्रमपुत्रा ॥ ६८ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६९ ॥ वशी
 चोत्पन्नपुत्रा च नीरजस्वा गतप्रजा । नाकामा संनियोज्या स्यात्फलं यस्यां न
 विद्यत इति ॥ ७० ॥ मातुलपितृष्वसा भगिनी भागिनेयी स्तुपा मातुलानी सखि-
 वधूरित्यगम्याः ॥ ७१ ॥ अगम्यानां गमनं कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चान्द्रायणमिति प्राय-
 क्षित्तिः ॥ ७२ ॥ एतेन चण्डालीव्यनार्थो व्याख्यानः ॥ ७३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति
 ॥ ७४ ॥ चण्डाली ब्राह्मणो गत्वा बुध्न्या च मतिगृह्य च । अज्ञानान्पतितो विप्रो
 ज्ञानान्तु ममनां व्रजेत् ॥ ७५ ॥

पितृगुरोर्नरेन्द्रस्य भार्या गत्वा प्रमादतः । गुस्तल्पी भवेत्तेन पूर्वोक्तस्तस्य निश्चयः, इति* ॥ ७६ ॥ अध्यापनयाजनप्रतिग्रहैरशक्तः । सन्नधर्मेण जीवेत्प्रत्यनन्तरत्वात् ॥ ७७ ॥ नेति गौतमोऽत्युग्रो हि सन्नधर्मो ब्राह्मणस्य ॥ ७८ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ७९ ॥ गवार्थे ब्राह्मणार्थे वा वर्णानां वाऽपि संकरे । गृह्णीयानां विप्रविशौ शस्त्रं धर्मव्यपेक्षया ॥ ८० ॥ वैश्यवृत्तिरनुष्ठेया प्रत्यनन्तरत्वात् ॥ ८१ ॥ प्राक्प्रातराशात्कर्षी स्यात् ॥ ८२ ॥ अस्पृतनासिकाभ्यां समुष्काभ्यामतुदन्वारया मुहुर्मुहुरभ्युच्छन्दयन् ॥ ८३ ॥ भार्यादिरग्निस्तस्मिन्कर्मकरणं प्रागग्न्याधेयात् ॥ ८४ ॥ अग्न्याधेयप्रभृत्ययेमानपजस्त्राणि भवन्ति यथैतदग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासावाग्रयणमुदगयनदक्षिणायनयोः पशुश्चातुर्मास्यान्यृतमुखे षड्ढेता वसन्ते ज्योतिष्टोम इत्येवं क्षेमप्रापणम् ॥ ८५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति—॥ ८६ ॥ न दिवा स्वप्नशीलेन न च सर्वान्नभोजिना । कामं शक्यं नभो गन्तुमारूढपातितेन वा ॥ ८७ ॥ दैन्यं शाठ्यं जैह्म्यं च वर्जयेत् ॥ ८८ ॥ अथाप्यत्रोशनसश्च वृषपर्वणश्च दुहित्रोः संवादे गाथामुदाहरन्ति ॥ ८९ ॥ स्तुवतो दुहिता त्वं वै याचतः प्रतिगृह्यतः । अथाहं स्तूयमानस्य ददतोऽप्रतिगृह्यतो ददतोऽप्रतिगृह्यत इति ॥ ९० ॥

इति द्वितीयप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

(अथ द्वितीयप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ।)

सर्पस्यवगाहनम् ॥ १ ॥ देवतास्तर्पयित्वा पितृतर्पणम् ॥ २ ॥ अनुतीर्थमप उन्तिष्ठति ॥ ३ ॥ ऊर्जं वहन्तीरिति ॥ ४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५ ॥ स्रवन्तीष्वनिरुद्धासु त्रयो वर्णा द्विजातयः । प्रातरुत्थाय कुर्वीरन्देवर्षिपितृतर्पणम् ॥ ६ ॥ निरुद्धासु न कुर्वीरंशभाक्तञ्च सेतुकृत् । तस्मात्परकृतान्सेतून्कूपांश्च परिवर्जयेदिति ॥ ७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ८ ॥ उद्धृत्य वाऽपि त्रीन्पिण्डान्कूर्पादापत्सु नो सदा । निरुद्धासु तु सृष्टिपिण्डान्कूर्पाचीनव्यटांस्तथेति ॥ ९ ॥

* इत परमेतदधिकं क. सुस्तके—“धाम्ये स्वाध्यायप्रवचनेऽधिकारं दर्शयति प्रतिग्रहे दाता ऋतिगणमाना याजनेन” इति ।

बहुप्रतिग्राहस्याप्रतिग्राहस्य वा प्रतिगृह्यायाज्यं वा याजयित्वाऽनाड्यान्नस्य वाऽन्न-
 मशित्वा तरत्समन्दीयं जपेदिति ॥ १० ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ११ ॥ गुरुमंकरि-
 णश्चैव शिष्यसंकरिणश्च ये । आहारमन्त्रसंकीर्णा दीर्घं तम उपासत इति ॥ १२ ॥
 अथ स्नातकव्रतानि ॥ १३ ॥ सायं प्रातर्यदशनीयं स्यात्तेनान्नेन वैश्वदेवं बलिमुप-
 हृत्य ब्राह्मणक्षत्रियविद्वद्भूतानभ्यागतान्यथाशक्ति पूजयेत् ॥ १४ ॥ यदि बहूनां
 न शक्नुयादेकस्मै गुणवते दद्यात् ॥ १५ ॥ यो वा प्रथममुपगतः स्यात् ॥ १६ ॥
 शूद्रश्चेदागतस्तं कर्मणि नियुज्ज्यात् ॥ १७ ॥ श्रोत्रियाय वाऽग्रं दद्यात् ॥ १८ ॥
 ये नित्या भक्तिकाः स्युस्तेषामनुपरोधेन संविभागो विहितः ॥ १९ ॥ न त्वेव
 कदाचिददत्त्वा भुञ्जीत ॥ २० ॥ अथाप्यत्रान्नगीतौ श्लोकावुदाहरन्ति ॥ २१ ॥
 यो मामदत्त्वा पितृदेवताभ्यो भृत्यातिथीनां च सुहृज्जनस्य । संपन्नमश्वनिषमसि
 मोहात्तमदभ्यहं तस्य च मृत्युरस्मि ॥ २२ ॥ हुताग्निहोत्रः कृतवैश्वदेवः पूज्यातिथीन्भू-
 त्यजनावशिष्टम् । तुष्टः शुचिः श्रद्धादत्ति यो मां तस्यामृतं स्यां स च मां भुनक्ति
 ॥ २३ ॥ सुब्राह्मणश्रोत्रियवेदपारगेभ्यो गुर्वर्थनिवेशौषधार्थवृत्तिक्षीणयक्ष्यमाणाध्य-
 यनाध्वसंयोगवैश्वजितेषु द्रव्यसंविभागो यथाशक्ति कार्यो वहिर्वेदि भिक्षमाणेषु
 कृतान्नमितरेषु ॥ २४ ॥ सुप्रक्षालितपादपाणिराचान्तः शुचौ संवृते देशेऽ-
 न्नमुपहृतमुपसंगृह्य कामक्रोधद्रोहलोभमोहांनपंहृत्य सर्वाभिरङ्गुलीभिः शब्दमकु-
 र्वन्प्राश्नीयात् ॥ २५ ॥ न पिण्डशेषं पात्र्यामुत्सृजेत् ॥ २६ ॥ न पिण्ड-
 शेषं पात्र्यामुत्सृजेत् ॥ २७ ॥ मांसमत्स्यतिलैः संस्पृष्टप्राशनैः उपस्पृश्याग्नि-
 मभिमृशेत् ॥ २८ ॥ अस्तमिते च स्नानम् ॥ २९ ॥ पालाशमासनं पादुके दन्तधा-
 वनमिति वर्जयेत् ॥ ३० ॥ नोत्सङ्गेऽन्नं भक्षयेत् ॥ ३१ ॥ औसन्ध्यां न भुञ्जीत ॥ ३२ ॥
 वैणवं दण्डं धारयेत् ॥ ३३ ॥ रुक्मकुण्डले च ॥ ३४ ॥ पदा पादस्य प्रक्षालनम-
 धिष्ठानं च वर्जयेत् ॥ ३५ ॥ न वहिर्मालां धारयेत् ॥ ३६ ॥ सूर्यमुदयास्तमये न
 निरीक्षेत ॥ ३७ ॥ नेन्द्रधनुरिति परस्मै ब्रूयात् ॥ ३८ ॥ यदि ब्रूयान्मणिः पुरि-
 त्येव ब्रूयात् ॥ ३९ ॥ पुरद्वारिन्द्रकीलपरिधावन्तरेण नातीयात् ॥ ४० ॥ छेद्व-
 योरन्तरेण न गच्छेत् ॥ ४१ ॥ वत्सतन्ति च नोपरि गच्छेत् ॥ ४२ ॥ भस्मास्थि-
 रोमतपकपालावस्थानानि नाधितिष्ठेत् ॥ ४३ ॥ गां धयन्तीं परस्मै न ब्रूयात् ॥ ४४ ॥

नाघेनुमधेनुरिति ब्रूयात् ॥ ४५ ॥ यदि ब्रूयाद्धेनुं भवेत्येव ब्रूयात् ॥ ४६ ॥ शुक्ता
 रुक्षाः परुषा वाचो न ब्रूयात् ॥ ४७ ॥ नैकोऽध्वानं व्रजेत् ॥ ४८ ॥ न पतिर्न
 स्त्रियो न शूद्रेण ॥ ४९ ॥ न प्रतिसायं व्रजेत् ॥ ५० ॥ न नमः स्नायात् ॥ ५१ ॥
 न नक्तं स्नायात् ॥ ५२ ॥ न नदीं वाहुंस्तरेत् ॥ ५३ ॥ न कूपमवेक्षेत ॥ ५४ ॥
 न गर्तमवेक्षेत ॥ ५५ ॥ न तत्रोपविशेद्यत एनमन्य उत्थास्येत् ॥ ५६ ॥ पन्था
 देशो ब्राह्मणाय गवे राज्ञे ह्यचक्षुषे । वृद्धाय भारतप्ताय गर्भिणी दुर्व्रजाय च
 ॥ ५७ ॥ प्रभूतैधोदकयवससमित्कुशमाल्योपानिष्क्रमणमाढ्यजनाकुलमनलमसमृद्धमार्ग-
 नभूयिष्ठमद्रस्युमवेक्ष्यं ग्राममावसितुं यतेत धार्मिकः ॥ ५८ ॥ उदपानोदके ग्रामे
 ब्राह्मणो वृषलीपतिः । उपित्वा द्वादश समाः शूद्रसाधर्म्यमृच्छति ॥ ५९ ॥ पुरे-
 णुकुण्ठितशरीरस्तत्परिपूर्णनेत्रवदनश्च । नगरे वसन्सुनियतात्मा सिद्धिमवाप्स्यतीति
 न तदस्ति ॥ ६० ॥ रथाश्वगजधान्यानां गवां चैव रजः शुभम् । अमशस्तं सम-
 हन्याः श्वाजोविस्वरवाससाम् ॥ ६१ ॥ पूज्यान्पूजयेत् ॥ ६२ ॥ ऋषिविद्वत्पुत्रवत्सा-
 तुल्यश्वशुरर्विजः । एतेऽध्वर्याः शास्त्रविहिताः स्मृताः कालविभागदाः ॥ ६३ ॥ ऋषि-
 विद्वद्वृषाः प्राप्ताः क्रियारम्भे वरर्विजौ । मातुल्यशुरौ पूज्यौ संवत्सरगन्तामनाविनि
 ॥ ६४ ॥ अग्न्यगरे गवां मध्ये ब्राह्मणानां च संनिधौ । स्वाध्याये भोजने चैव
 दक्षिणं बाहुमुद्धरेत् ॥ ६५ ॥ उत्तरं वासः कर्तव्यं पञ्चस्थेनेषु कर्मसु । स्वाध्यायो-
 त्सर्गदानेषु भोजनाचमनयोस्तथा । ६६ ॥ हवनं भोजनं दानमुपहारः प्रतिग्रहः ।
 वह्निर्जानु न कार्याणि तद्वाचमनं स्मृतम् ॥ ६७ ॥ अस्ते श्रिताति भूतानि अक्षं
 प्राणमिति श्रुतिः । तस्मादक्षं प्रदातव्यमक्षं हि परमं हविः ॥ ६८ ॥ हनेन गन्धने
 पापं हुनमक्षेण शाम्यति । अक्षं दक्षिणया शान्तिमुपयातीति नः श्रुतिरिति ॥ ६९ ॥

इति द्वितीयपञ्चे तृतीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

(अथ द्वितीयपञ्चे तृतीयोऽध्यायः) ।

अथातः संध्योपामनविधिं प्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ तीर्थं गन्वाऽप्यद्वयेऽपि नितः प्र-
 तो वाऽनभिषिक्तः प्रक्षालितपादपाणिरप्य आचम्य सुरभिस्त्यागच्छिन्वाऽभिरुणोति ।

हिंर्यवर्णाभिः पावमानीभिर्याहुतिभिर्न्यैश्च पवित्रैरात्मानं प्रोक्ष्य प्रयत्नो भवति
 ॥ २ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३ ॥ अपोऽवगाहनं स्नानं चिह्नितं सार्ववर्जिकम् ।
 मन्त्रवत्प्रोक्षणं चापि द्विजातीनां विशिष्यत इति ॥ ४ ॥ सर्वकर्मणां चैवाऽऽग्नेः
 प्राक्संध्योपासनकालाच्चैतेनैव पवित्रसमूहेनाऽऽत्मानं ॥ ५ ॥ प्रोक्ष्य प्रयत्नो भवति
 ॥ ५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६ ॥ दर्भेष्वसीनो दर्भान्यारयमाणः सोदकेन पाणिना
 प्रत्यङ्मुखः सार्वित्रीं सहस्रकृत्व आवर्तयेत् ॥ ७ ॥ प्राणायामश्चो वा शतकृत्वः
 ॥ ८ ॥ उभयतः प्रणवां सप्तसप्त्याहुतिकां मनसा वा दशकृत्वः ॥ ९ ॥ त्रिभिश्च
 प्राणायामैस्तान्तो ब्रह्महृदयेन ॥ १० ॥ वारुणीभ्यां रात्रिमुपतिष्ठते ॥ ११ ॥
 इमं मे वरुण तत्त्वा यामीति द्वाभ्याम् ॥ १२ ॥ एवमेव प्रातः प्राङ्मुखस्तिष्ठन्
 ॥ १३ ॥ मैत्रीभ्यामहुरुपतिष्ठते मित्रस्य चर्पणीधृतो मित्रो जनान्यातयतीति
 द्वाभ्याम् ॥ १४ ॥ सुपूर्वामपि पूर्वामुपक्रम्योदित आदित्ये समाप्नुयात् ॥ १५ ॥
 अनस्तमित उपक्रम्य सुपश्चादपि पश्चिमाम् ॥ १६ ॥ संधययोश्च संपत्ताकहोरात्रयोश्च
 संतत्यै ॥ १७ ॥ अपि चात्र प्रजापतिगीतौ श्लोकौ भवतः— ॥ १८ ॥ अनन्तरं
 तु ये पूर्वामनतीतां तु पश्चिमाम् । संध्यां नोपासते विप्राः कथं ते ब्राह्मणाः स्मृतः
 ॥ १९ ॥ सायं प्रातः सदा संध्यां ये विप्रा नो उपासते । कामं तान्धार्मिको राजा
 शूद्रकर्मसु योजयेदिति ॥ २० ॥ तत्र सायमतिक्रमे रात्र्युपवासः ॥ २१ ॥ प्रातर-
 तिक्रमेऽहरुपवासः ॥ २२ ॥ स्थानासनफलमवाप्नोति ॥ २३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति—
 यदुपस्थकृतं पापं पद्भ्यां वा यत्कृतं भवेत् । बहुभ्यां मनसा वाऽपि वाचा वा यत्कृतं
 भवेत् ॥ २५ ॥ सायं संध्यामुपस्थाय तेन तस्मात्प्रमुच्यते ॥ २६ ॥ रात्र्या चापि
 संधीयते न चैनं वरुणो गृह्णाति ॥ २७ ॥ एवमेव प्रातरुपस्थाय रात्रिकृतात्पापात्प्र-
 मुच्यते ॥ २८ ॥ अह्ना चापि संधीयते मित्रश्चैनं गोपायत्यादित्यश्चैनं स्वर्गं लोक-
 मुन्नयति ॥ २९ ॥ स एवमेवाहरहरहोरात्रयोः संधिषूपतिष्ठमानो ब्रह्मपूतो ब्रह्म-
 भूतो ब्राह्मणः शास्त्रमनुवर्तमानो ब्रह्मलोकमभिजयतीति विज्ञायते ब्रह्मलोकमभिज-
 णीति विज्ञायते ॥ ३० ॥

इति द्वितीयप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

=====

सावित्री चेत्येते पञ्च ब्रह्मयज्ञा अहरहर्ब्राह्मणं किल्विपात्पावयन्ति ॥ २२ ॥ पूतः
 पञ्चभिर्ब्रह्मयज्ञैरथोत्तरं देवतास्तर्पयति ॥ २३ ॥ अग्निः प्रजापतिः(?) । अग्निः
 प्रजापतिः सोमो रुद्रोऽदितिर्वृहस्पतिः सर्पा इत्येतानि प्राग्द्वाराणि दैवतानि सनक्ष-
 त्राणि सग्रहाणि साहोरात्राणि समुहूर्तानि तर्पयामि ॥ २४ ॥ ओं वसुंश्च
 तर्पयामि ॥ २५ ॥ ओं पितरोऽर्यमा भगः सविता त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी इत्येतानि
 दक्षिणद्वाराणि दैवतानि सनक्षत्राणि सग्रहाणि साहोरात्राणि समुहूर्तानि तर्प-
 यामि ॥ २६ ॥ ओमादित्यांश्च तर्पयामि ॥ २७ ॥ ओं वसवो वरुणोऽज एक-
 पादहर्विधुन्व्यः पूषाऽश्विनौ यम इत्येतान्युदग्द्वाराणि दैवतानि सनक्षत्राणि सग्रहाणि
 साहोरात्राणि समुहूर्तानि तर्पयामि ॥ २८ ॥ ओं विश्वान्देवांस्तर्पयामि ॥ २९ ॥
 ओं साध्यांश्च तर्पयामि ॥ ३० ॥ ओं ब्रह्माणं तर्पयामि ॥ ३१ ॥ ओं प्रजापतिं
 तर्पयामि ॥ ३२ ॥ ओं चतुर्मुखं तर्पयामि ॥ ३३ ॥ ओं हिरण्यगर्भं तर्पयामि ॥ ३४ ॥
 ओं स्वयंभुवं तर्पयामि ॥ ३५ ॥ ओं ब्रह्मपार्षदांस्तर्पयामि ॥ ३६ ॥ ओं परमे-
 ष्ठिनं तर्पयामि ॥ ३७ ॥ ओं ब्रह्मपार्षदींश्च तर्पयामि ॥ ३८ ॥ ओमाग्निं तर्पयामि
 ॥ ३९ ॥ ओं वायुं तर्पयामि ॥ ४० ॥ ओं वरुणं तर्पयामि ॥ ४१ ॥ ओं सूर्यं तर्प-
 यामि ॥ ४२ ॥ ओं चन्द्रमसं तर्पयामि ॥ ४३ ॥ ओं नक्षत्राणि तर्पयामि ॥ ४४ ॥
 ओं सद्योजातं तर्पयामि ॥ ४५ ॥ ओं भूः पुरुषं तर्पयामि ॥ ४६ ॥ ओं भुवः
 पुरुषं तर्पयामि ॥ ४७ ॥ ओं सुवः पुरुषं तर्पयामि ॥ ४८ ॥ ओं भूर्भुवःसुवः
 पुरुषं तर्पयामि ॥ ४९ ॥ ओं भूस्तर्पयामि ॥ ५० ॥ ओं भुवस्तर्पयामि ॥ ५१ ॥
 ओं सुवस्तर्पयामि ॥ ५२ ॥ ओं महस्तर्पयामि ॥ ५३ ॥ ओं जनस्तर्पयामि ॥ ५४ ॥
 ओं तपस्तर्पयामि ॥ ५५ ॥ ओं सत्यं तर्पयामि ॥ ५६ ॥ ओं भवं देवं तर्पयामि
 ॥ ५७ ॥ ओं शर्वं देवं तर्पयामि ॥ ५८ ॥ ओमीशानं देवं तर्पयामि ॥ ५९ ॥ ओं
 पशुपतिं देवं तर्पयामि ॥ ६० ॥ ओं रुद्रं देवं तर्पयामि ॥ ६१ ॥ ओमुग्रं देवं तर्प-
 यामि ॥ ६२ ॥ ओं भीमं देवं तर्पयामि ॥ ६३ ॥ ओं महान्तं देवं तर्पयामि ॥ ६४ ॥
 ओं भवस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६५ ॥ ओं शर्वस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६६ ॥
 ओं मीमांसस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६७ ॥ ओं पशुपतेर्देवस्य पत्नीं तर्पयामि
 ॥ ६८ ॥ ओं रुद्रस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६९ ॥ ओमुग्रस्य देवस्य पत्नीं
 तर्पयामि ॥ ७० ॥ ओं भीमस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ७१ ॥ ओं महतो देवस्य पत्नीं
 तर्पयामि ॥ ७२ ॥ ओं भवस्य देवस्य पुत्रं तर्पयामि ॥ ७३ ॥ ओं शर्वस्य देवस्य पुत्रं
 तर्पयामि ॥ ७४ ॥ ओं मीमांसस्य देवस्य पुत्रं तर्पयामि ॥ ७५ ॥ ओं पशुपतेर्देवस्य
 पुत्रं तर्पयामि ॥ ७६ ॥ ओं रुद्रस्य देवस्य पुत्रं तर्पयामि ॥ ७७ ॥ ओमुग्रस्य देवस्य
 पुत्रं तर्पयामि ॥ ७८ ॥ ओं भीमस्य देवस्य पुत्रं तर्पयामि ॥ ७९ ॥ ओं

महतो देवस्य सुतं तर्पयामि ॥ ८० ॥ ओं रुद्रांश्च तर्पयामि ॥ ८१ ॥ ओं रुद्र-
 पार्षदांस्तर्पयामि ॥ ८२ ॥ ओं विघ्नं तर्पयामि ॥ ८३ ॥ ओं विनायकं तर्पयामि
 ॥ ८४ ॥ ओं वीरं तर्पयामि ॥ ८५ ॥ ओं स्थूलं तर्पयामि ॥ ८६ ॥ ओं वरदं
 तर्पयामि ॥ ८७ ॥ ओं हस्तिमुखं तर्पयामि ॥ ८८ ॥ ओं वक्रतुण्डं तर्पयामि ॥ ८९ ॥
 ओमेकदन्तं तर्पयामि ॥ ९० ॥ ओं लम्बोदरं तर्पयामि ॥ ९१ ॥ ओं विघ्नपार्षदां-
 स्तर्पयामि ॥ ९२ ॥ ओं विघ्नपार्षदींश्च तर्पयामि ॥ ९३ ॥ ओं सनत्कुमारं तर्पयामि
 ॥ ९४ ॥ ओं स्कन्दं तर्पयामि ॥ ९५ ॥ ओमिन्द्रं तर्पयामि ॥ ९६ ॥ ओं पृथ्वीं तर्प-
 यामि ॥ ९७ ॥ ओं पण्मुखं तर्पयामि ॥ ९८ ॥ ओं विशाखं तर्पयामि ॥ ९९ ॥
 ओं महासेनं तर्पयामि ॥ १०० ॥ ओं सुब्रह्मण्यं तर्पयामि ॥ १०१ ॥ ओं स्कन्दपार्षदां-
 स्तर्पयामि ॥ १०२ ॥ ओं स्कन्दपार्षदींश्च तर्पयामि ॥ १०३ ॥ ओमादित्यं तर्प-
 यामि ॥ १०४ ॥ ओं सोमं तर्पयामि ॥ १०५ ॥ ओमङ्गारकं तर्पयामि ॥ १०६ ॥
 ओं बुधं तर्पयामि ॥ १०७ ॥ ओं वृहस्पतिं तर्पयामि ॥ १०८ ॥ ओं शुक्रं तर्पयामि
 ॥ १०९ ॥ ओं शनैश्चरं तर्पयामि ॥ ११० ॥ ओं राहुं तर्पयामि ॥ १११ ॥ ओं
 केतुं तर्पयामि ॥ ११२ ॥ ओं केशवं तर्पयामि ॥ ११३ ॥ ओं नारायणं तर्पयामि
 ॥ ११४ ॥ ओं माधवं तर्पयामि ॥ ११५ ॥ ओं गोविन्दं तर्पयामि ॥ ११६ ॥
 ओं विष्णुं तर्पयामि ॥ ११७ ॥ ओं मधुसूदनं तर्पयामि ॥ ११८ ॥ ओं
 त्रिविक्रमं तर्पयामि ॥ ११९ ॥ ओं वामनं तर्पयामि ॥ १२० ॥ ओं श्रीधरं
 तर्पयामि ॥ १२१ ॥ ओं हृषीकेशं तर्पयामि ॥ १२२ ॥ ओं पद्मनाभं
 तर्पयामि ॥ १२३ ॥ ओं दामोदरं तर्पयामि ॥ १२४ ॥ ओं श्रियं
 देवीं तर्पयामि ॥ १२५ ॥ ओ सरस्वतीं देवीं तर्पयामि ॥ १२६ ॥ ओं दुष्टिं तर्प-
 यामि ॥ १२७ ॥ ओं तुष्टिं तर्पयामि ॥ १२८ ॥ ओं विष्णुं तर्पयामि ॥ १२९ ॥
 ओं गरुत्मन्तं तर्पयामि ॥ १३० ॥ ओं विष्णुपार्षदांश्च तर्पयामि ॥ १३१ ॥ ओं
 विष्णुपार्षदींश्च तर्पयामि ॥ १३२ ॥ ओं चमं तर्पयामि ॥ १३३ ॥ ओं यमराजं
 तर्पयामि ॥ १३४ ॥ ओं धर्मं तर्पयामि ॥ १३५ ॥ ओं धर्मराजं तर्पयामि ॥ १३६ ॥
 ओं कालं तर्पयामि ॥ १३७ ॥ ओ नीलं तर्पयामि ॥ १३८ ॥ ओं मृग्युज्यं तर्प-
 यामि ॥ १३९ ॥ ओं वैवस्वतं तर्पयामि ॥ १४० ॥ ओं चित्रगुप्तं तर्पयामि ॥ १४१ ॥
 ओमौदुम्बरं तर्पयामि ॥ १४२ ॥ ओ वैवस्वतपार्षदास्तर्पयामि ॥ १४३ ॥
 ओ वैवस्वतपार्षदींश्च तर्पयामीति ॥ १४४ ॥ ओ भूमिर्देवास्तर्पयामि ॥ १४५ ॥
 ओ काश्यपं तर्पयामि ॥ १४६ ॥ ओमन्तरिक्षं तर्पयामि ॥ १४७ ॥ ओं विशां तर्प-
 यामि ॥ १४८ ॥ ओं धन्वन्तरि तर्पयामि ॥ १४९ ॥ ओं धन्वन्तरि

तर्पयामि ॥ १४९ ॥ ओं घन्वन्तरिपार्पदीश्च तर्पयामीति ॥ १५० ॥ अथ निवीती
 ॥ १५१ ॥ ओमृषींस्तर्पयामि ॥ १५२ ॥ ओं महर्षींस्तर्पयामि ॥ १५३ ॥ ओं
 परमर्षींस्तर्पयामि ॥ १५४ ॥ ओं ब्रह्मर्षींस्तर्पयामि ॥ १५५ ॥ ओं देवर्षींस्तर्पयामि
 ॥ १५६ ॥ ओं राजर्षींस्तर्पयामि ॥ १५७ ॥ ओं श्रुतर्षींस्तर्पयामि ॥ १५८ ॥
 ओं सप्तर्षींस्तर्पयामि ॥ १५९ ॥ ओं काण्डर्षींस्तर्पयामि ॥ १६० ॥ ओमृषिकां-
 स्तर्पयामि ॥ १६१ ॥ ओमृषिपत्नीस्तर्पयामि ॥ १६२ ॥ ओमृषिपुत्रकांस्तर्पयामि
 ॥ १६३ ॥ ओं कण्वं बौधायनं तर्पयामि ॥ १६४ ॥ ओमापस्तम्बं सूत्रकारं तर्प-
 यामि ॥ १६५ ॥ ओं सत्यापाढं हिरण्यकेशिनं तर्पयामि ॥ १६६ ॥ ओं वाजसने-
 यिनं याज्ञवल्क्यं तर्पयामि ॥ १६७ ॥ ओमाश्वलायनं शौनकं तर्पयामि ॥ १६८ ॥
 ओं व्यासं तर्पयामि ॥ १६९ ॥ ओं मणवं तर्पयामि ॥ १७० ॥ ओं व्याहृतीस्तर्प-
 यामि ॥ १७१ ॥ ओं सावित्रीं तर्पयामि ॥ १७२ ॥ ओं गायत्रीं तर्पयामि ॥ १७३ ॥
 ओं छन्दांसि तर्पयामि ॥ १७४ ॥ ओमृग्वेदं तर्पयामि ॥ १७५ ॥ ओं यजुर्वेदं
 तर्पयामि ॥ १७६ ॥ ओं सामवेदं तर्पयामि ॥ १७७ ॥ ओमथर्वीङ्गिरसं तर्पयामि
 ॥ १७८ ॥ ओमिनिहामपुराणं तर्पयामि ॥ १७९ ॥ ओं सर्ववेदांस्तर्पयामि
 ॥ १८० ॥ ओं सर्वदेवजनांस्तर्पयामि ॥ १८१ ॥ ओं सर्वभूतानि तर्पयामीति
 ॥ १८२ ॥ अथ प्राचीनावीनी (?) ॥ अथ प्राचीनावीनी ॥ १८३ ॥ ओं
 पितामह्या नमस्तर्पयामि ॥ १८४ ॥ ओं पितामहान्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १८५ ॥
 ओं प्रपितामहान्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १८६ ॥ ओं मातुः स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १८७ ॥
 ओं पितामहीः स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १८८ ॥ ओं प्रपितामहीः स्वया नमस्तर्पयामि
 ॥ १८९ ॥ ओं मातामहान्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १९० ॥ ओं मातुः पितामहान्स्वया
 नमस्तर्पयामि ॥ १९१ ॥ ओं मातुः प्रपितामहान्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १९२ ॥
 ओं पितामहीः स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १९३ ॥ ओं मातुः पितामहीः स्वया नम-
 स्तर्पयामि ॥ १९४ ॥ ओं मातुः प्रपितामहीः स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १९५ ॥ ओमा-
 चार्यन्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १९६ ॥ ओमाचार्यपत्नीः स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १९७ ॥
 ओं तृण्यन्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ १९८ ॥ ओं मुन्यन्स्वया नमस्तर्पयामि
 ॥ १९९ ॥ ओं अर्यन्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ २०० ॥ ओं सार्यन्स्वया
 नमस्तर्पयामि ॥ २०१ ॥ ओं दानीन्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ २०२ ॥ ओं इति-
 ण्यन्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ २०३ ॥ ओं पितृन्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ २०४ ॥
 ओं मातृन्स्वया नमस्तर्पयामि ॥ २०५ ॥ ओं सप्तर्षीन्स्वया नमस्तर्पयामि
 ॥ २०६ ॥ ओं सप्तर्षीः स्वया नमस्तर्पयामि ॥ २०७ ॥ ओं सप्तर्षीः स्वया नमस्तर्पयामि ॥ २०८ ॥

ऊर्जं वहन्तीरमुतं घृतं पयःकीलालं पविस्नुतम् । स्वधा स्थ तर्पयत मे पितॄन् ।
तृप्यत तृप्यतेति ॥ २०९ ॥ नैकवस्त्रो नाऽऽर्द्रवासा दैवानि कर्माण्यनुसंचरेत् ॥ २१० ॥
पितृसंयुक्तानि चेत्येकेषां पितृसंयुक्तानि चेत्येकेषाम् ॥ २११ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

=====

(अथ द्वितीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः) ।

अथ पञ्च महायज्ञाः ॥ १ ॥ तान्येव महासत्राणि ॥ २ ॥ देवयज्ञः पितृयज्ञो
भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति ॥ ३ ॥ अहरहः स्वाहा कुर्यादा काष्ठात्तथैतं देव-
यज्ञं समाप्नोति ॥ ४ ॥ अहरहः स्वधा कुर्यादोदपात्रात्तथैतं पितृयज्ञं समाप्नोति ॥ ५ ॥
अहरहर्नमश्कुर्यादा पुष्पेभ्यस्तथैतं भूतयज्ञं समाप्नोति ॥ ६ ॥ अहरहर्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं
दद्यादा मूलफलशकेभ्यस्तथैतं मनुष्ययज्ञं समाप्नोति ॥ ७ ॥ अहरहः स्वाध्यायं
कुर्यादा प्रणवात्तथैतं ब्रह्मयज्ञं समाप्नोति ॥ ८ ॥ स्वाध्यायो वै ब्रह्मयज्ञस्तस्य ह
वा एतस्य ब्रह्मयज्ञस्य वागेव जुद्धर्मन उपभृच्चक्षुर्ध्रुवा मेधा सुवः सत्यमवभृथः स्वर्गो
लोक उदयनं यावन्तं ह वा इमां वित्तस्य पूर्णा ददत्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं
जयति भूयांसं चाक्षर्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते तस्मा-
त्स्वाध्यायोऽध्येतव्य इति हि ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति-॥ १० ॥ स्वभ्यक्तः
सुहितः मुखे शयने शयानो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं भवतीति ॥ ११ ॥
तस्य ह वा एतस्य धर्मस्य चतुर्धा भेदमेक आहुरदृष्टत्वात् ॥ १२ ॥ ये चत्वार इति
कर्मवादः ॥ १३ ॥ ऐष्टिकपाशुकसौमिकदाविहोमानाम् ॥ १४ ॥ तदेपाऽभिवदति ॥ १५ ॥
ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति । तेषां यो अज्यानिम-
जीतिमावहात्तस्मै नो देवाः परिदत्तेह सर्वे इति ॥ १६ ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वान-
प्रस्थः परिव्राजक इति ॥ १७ ॥ ब्रह्मचारी गुरुशुश्रूष्यामरणात् ॥ १८ ॥ वानप्रस्थो
वैखानसशास्त्रसमुदाचारः ॥ १९ ॥ वैखानसो वने मूलफलाशी तपःशीलः [सवने]
पृथक्पुष्पपर्पुशञ्जामणकेनाग्निमाधाय।ग्राम्यभोजी देवंपितृभूतमनुष्यपिपूजकः सर्वातिथिः
प्रतिपिद्धवर्जैर्भक्षमप्युपयुज्जीत न फालकृष्टमाधितिष्ठेष्टां च न प्रविशेज्जटिलधीरा-

जिनवासा नातिसांवत्सरं भुञ्जीत ॥ २० ॥ परिव्राजकः परित्यज्य बन्धूनपरिव्रतः
 प्रव्रजेद्यथाविधि ॥ २१ ॥ अरण्यं गत्वा शिखामुण्डः कौपीनाच्छादनः ॥ २२ ॥
 वर्षास्वेकस्थः ॥ २३ ॥ कापायवासाः सन्नमुसले व्यङ्गारे निवृत्तशरावसंपाते
 भिक्षेत ॥ २४ ॥ बाङ्मनःकर्मदण्डैर्भूतानामद्रोही ॥ २५ ॥ पवित्रं विभ्रच्छौचार्थम्
 ॥ २६ ॥ उद्धृतपरिपूताभिरङ्गिरपकार्यं कुर्वाणः ॥ २७ ॥ * अपविध्य वैदिकानि
 कर्माण्युभयतः परिच्छिन्ना मध्यमं पदं संश्लिष्यामह इति वदन्तः ॥ २८ ॥ ऐकाश्रम्यं
 त्वाचार्या अप्रजनत्वादितरेषाम् ॥ २९ ॥ तत्रोदाहरन्ति—॥ ३० ॥ प्राह्लादिर्ह वै
 कपिलो नामाऽऽसुर आस स एतान्भेदाश्चकार देवैः स्पर्धमानस्तान्मनीषी नाऽऽद्रि-
 येत ॥ ३१ ॥ अष्टदृत्वात् ॥ ३२ ॥ ये चत्वार इति ॥ ३३ ॥ कर्मवाद ऐष्टिकपाशु-
 कसौमिकदार्विहोमाणाम् ॥ ३४ ॥ तदेपाऽभ्यनूच्यते—॥ ३५ ॥ एष नित्यो महिमा
 ब्राह्मणस्य न कर्मणा वर्धते कनीयान् । तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा न कर्मणा
 लिप्यते पापकेनेति ॥ ३६ ॥ स ब्रूयात् ॥ ३७ ॥ येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः पिता
 पुत्रेण पितृमान्योनियोनौ । नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम् । सर्वानुभुमात्मानं संपराय
 इति ॥ ३८ ॥ इमे ये नार्वाङ्गन परश्चरन्ति न ब्राह्मणासो न सुतेकरासः । त एते
 वाचमभिषद्य पापया सिरीस्तन्त्रं तन्वते अप्रजज्ञय इति ॥ ३९ ॥ प्रजाभिरग्रे अमृ-
 तत्वमश्नाम् ॥ ४० ॥ जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येणर्षिभ्यो
 यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य इति ॥ ४१ ॥ एवमृणसंयोगादीन्यसंख्येयानि भवन्ति
 ॥ ४२ ॥ त्रयीं विद्या ब्रह्मचर्यं भ्रंजातिं श्रद्धां तपो यज्ञमनुप्रदानम् ॥ ४३ ॥ य
 एतानि कुर्वते तैरित्सह स्मो रजो भूत्वा ध्वंसतेऽन्यत्प्रशंसन्निति ध्वंसतेऽन्यत्प्रशं-
 सन्निति ॥ ४४ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

=====

(अथ द्वितीयप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः) ।

अथ शालीनयायावराणामात्मयाजिनां प्राणाहुतीर्व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ सर्वा-

+ दृ० प्रभृतीन्तरेषामित्यनेन न ७ पुस्तके ।

१ न. *र्षां कर्माभ्यं वाऽऽचार्यप्रजनत्वादितरेषां परित्रा* । २ रा. *रद्विः का* । ३ फ. *गादिभ्योऽ-
 र्द्धत्वेना भ* । ४ य प्रणपति ।

वश्यकावसाने संमृष्टोपलिप्ते देशे प्राङ्मुख उपविश्य तद्गतमाह्वयमाणं भूर्भुवः
 सुवरोमिति उपस्थाप्य वाचं यन्त्रेत् ॥ २ ॥ न्यस्तमद्यं मन्त्रावाहनिभिः प्रदाह्य-
 शुद्धं परिषिच्य सव्येन पाणिना विमृशन्नमृतोपगन्तव्यमिति पुनरावाह्यं यथा
 पश्चान्नेन प्राणाहुतीर्जुहोति ॥ ३ ॥ प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि धियो मा निष्पाद-
 दाहाय प्राणाय स्वाहेति ॥ ४ ॥ पश्चान्नेन प्राणाहुतीर्जुवा कृष्णो भूयो प्र-
 जापति मनसा ध्यायन्नान्तरा वाचं विमृजेत् ॥ ५ ॥ यन्त्रेण वा विमृजेत्
 भूर्भुवः सुवरोमिति जपित्वा पुनरेव भुञ्जीत ॥ ६ ॥ न्यक्तेन मन्त्रं प्राणाहुतीर्जुवा
 हृष्टा तं देशं पिण्डमुद्धृत्याद्दिग्भ्युक्ष्य भस्मावकीर्य पुनरग्निः सोमं वा वाचं वा
 स्तमुपयुञ्जीत ॥ ७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ८ ॥ आर्यान् प्राङ्मुखोऽभिमुख-
 तोऽक्षमकुत्सयन् । अस्वन्दयंस्तन्मनाद्य भूत्वा चाग्निमप्युद्धृति ॥ ९ ॥ अग्नि-
 क्षयापूपकन्दमूलफलमांसानि दन्तैर्न विधेत् ॥ १० ॥ नातिमतिनोऽमृतं विदध्यात्
 त्र्युपरिष्ठादपः पीत्वाऽऽचान्तो हृद्यदेशमभिमृशति ॥ ११ ॥ प्राणानामग्निं विदध्यात्
 मा विशान्तकरतेनाजेनाऽऽप्यायस्वेति ॥ १२ ॥ पुनरानम्य दक्षिणे प्राणं वाचं वा
 निस्त्रायति ॥ १३ ॥ अङ्गुष्ठमाधः पुरषोऽङ्गुष्ठं च सम्पादितः ॥ १४ ॥ अङ्गु-
 जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभूमिति ॥ १४ ॥ ह्नात्तुमन्त्रं प्राङ्मुखः स्रग्भ्योऽग्निं
 श्रद्धायां प्राणेन निविद्यामृतं हृतं प्राणमजेनाऽऽप्यायस्वेति ॥ १५ ॥ अग्निं
 म आत्माऽमृतवायेन्यात्मानम् ॥ १६ ॥ अङ्गरेण वाऽऽचान्तं प्राणं वाचं वा
 सर्वकृत्याजिनामात्मयाजी विशिष्यते ॥ १७ ॥ अङ्गरेण वाऽऽचान्तं प्राणं वाचं वा
 ति तूलमैषीषम् ॥ २१ ॥ यथा हि हृत्तमैषीषम् अग्निं यन्त्रेण वा विमृजेत्
 पापानि दान्ते ह्यात्मयाजिनः ॥ २२ ॥ वैवस्वतो भद्रं विदध्यात् ॥ २३ ॥ अ-
 हति ॥ २३ ॥ स एवमेवाह्वयः सोमं प्राङ्मुखः स्रग्भ्योऽग्निं
 अथाप्युदाहरन्ति ॥ २६ ॥ अग्ने भोजयेदग्निं च तर्जि रत्नं च तन्मना
 दीनाम्याथिनां विदध्यात् ॥ २७ ॥ अङ्गरेण वाऽऽचान्तं प्राणं वाचं वा
 भूत्वा नो न जानाति न म हृत्के न हृत्के ॥ २८ ॥ अङ्गरेण वाऽऽचान्तं प्राणं वाचं वा
 रथया वाऽऽचान्तं दिग्भ्योऽग्निं विदध्यात् ॥ २९ ॥ अङ्गरेण वाऽऽचान्तं प्राणं वाचं वा

हेन पाणिनाऽभिमुद्रति ॥ १५ ॥ पृथिवीममन्तस्य तेऽग्निरुपद्रुर्चस्ते महिमा दत्त-
स्याप्रमादाय पृथिवी ते पात्रं पौरुषिधानं द्रामणस्त्वा मुखे जुहोमि द्राक्षणानां त्वा
विद्यावतां प्राणापानयोर्जुहोम्यसितमसि मा पितॄणां क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिह्लोक इति
॥ १६ ॥ अन्तरिक्षममन्तस्य ते वायुरुपश्रोता यजंति ते महिमा दत्तस्याप्रमादाय
पृथिवी ते पात्रं पौरुषिधानं द्रामणस्त्वा मुखे जुहोमि द्राक्षणानां त्वा विद्यावतां
प्राणापानयोर्जुहोम्यसितमसि मा पितॄणां क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिह्लोक इति ॥ १७ ॥
पुनमन्तस्य ते आदित्योऽन्तर्गता रागानि ते महिमा दत्तस्याप्रमादाय पृथिवी ते
पात्रं पौरुषिधानं द्रामणस्त्वा मुखे जुहोमि द्राक्षणानां त्वा विद्यावतां प्राणापानयो-
र्जुहोम्यसितमसि मा पितॄणां क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिह्लोक इति ॥ १८ ॥ अथ वै
भवति ॥ १९ ॥ + अथ वै भवति ॥ २० ॥ अग्नौकरणशेषेण तदन्नमभिघ्रायेत् ।
निरुगृह्यं तु यदन्नं न तस्मीणाति वै पितॄन् ॥ २१ ॥ उभयोः शाखयोर्मुक्तं पितृ-
भ्योऽऽप्तं निवेदितम् । तदन्नमुपासन्तेऽसुरा वै द्रुष्टचेतसः ॥ २२ ॥ यातुधानाः
पिशाचाश्च प्रतिमुपमन्ति तद्विः । नित्यादाने ण्ढायाडास्तथा क्रोधवशेऽसुराः ॥ २३ ॥
पापायवासा यान्कुरुते जपहोमप्रतिग्रहान् । न तदेवमगं भवति हव्यकव्येषु यद्विः
॥ २४ ॥ यद्य दत्तमनद्रुगृह्यं यथैव प्रतिगृह्यते । आचामति च यस्तिष्ठन्न स तेन
समृध्यत इति ॥ २५ ॥ आश्रन्तयोस्पां प्रदानं सर्वत्र ॥ २६ ॥ जपप्रभृति
यथाविधानम् ॥ २७ ॥ जेपमुक्तमष्टकाहोमे ॥ २८ ॥ द्वौ दैवे पितृकार्ये त्रीनेकैक-
गुभयत्र वा । भोजयेत्सुसमृद्धोऽपि न प्रसज्येत विस्तरे ॥ २९ ॥ सत्क्रियां देश-
कालौ च शौचं द्राक्षणसंपदम् । पञ्चैतान्विस्तरो दन्ति तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥ ३० ॥
उरस्तः पितरस्तस्य घाततश्च पितामहाः । दक्षिणतः प्रपितामहाः पृष्ठतः पिण्डतैर्कका
इति ॥ ३१ ॥

इति द्वितीयप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(अथ द्वितीयप्रश्ने नवमोऽध्यायः) ।

प्रजाकामस्योपदेशः ॥ १ ॥ प्रजनननिमित्ता समारयेति ॥ २ ॥ आश्विनावृत्तुः
॥ ३ ॥ आयुषा तपसा युक्तः स्वाध्यायेज्यापरायणः । प्रजामुत्पादयेद्युक्तः स्वे स्वे
वर्णे जितेन्द्रियः ॥ ४ ॥ द्राक्षणस्पर्णसंयोगस्त्रिभिर्भवाति जन्मतः । तानि मुच्याऽऽ-

+ इदं वाक्यमधिकम् ।

१ रा. '५ पि' । २ रा. 'उरस्त' । ३ रा. 'तक्षका' ।

त्मवान्भवति विमुक्तो धर्मसंशयात् ॥ ५ ॥ स्वाध्यायेन ऋषीन्पूज्य सोमेन च पुरं-
 दरम् । प्रजया च पितृन्पूर्वाननृणो दिवि मोदते ॥ ६ ॥ पुत्रेण लोकाञ्जयति पौत्रे-
 णाऽऽनन्त्यमश्नुते । अथ पुत्रस्य पौत्रेण नाकमेवाधिरोहतीति ॥ ७ ॥ विज्ञायते च
 ॥ ८ ॥ जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येणर्षिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः
 प्रजया पितृभ्य इति ॥ ९ ॥ एवमृणसंयोगं वेदो दर्शयति ॥ १० ॥ सत्पुत्रमुत्पा-
 द्याऽऽत्मानं तारयति ॥ ११ ॥ सप्तावरान्सप्त पूर्वान्पडन्यानात्तमसप्तमान् । सत्पुत्रम-
 धिगच्छानस्तारयत्येनसो भयात् ॥ १२ ॥ तस्मात्प्रजासंतानमुत्पाद्य फलमवाप्नोति
 ॥ १३ ॥ तस्माद्यत्नवान्प्रजामुत्पादयेदौषधमन्त्रसंयोगेन ॥ १४ ॥ तस्योपदेशः श्रुति-
 सामान्येनोपदिश्यते ॥ १५ ॥ सर्ववर्णेभ्यः फलवत्त्वादिति फलवत्त्वादिति ॥ १६ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

=====

(अथ द्वितीयप्रश्ने दशमोऽध्यायः) ।

— — —

अथातः संन्यासविधिं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ सोऽत एव ब्रह्मचर्यवान्प्रव्रजती-
 त्येकेषाम् ॥ २ ॥ अथ शालीनयायावराणामनपत्यानाम् ॥ ३ ॥ विधुरो वा प्रजाः
 स्वधर्मे प्रतिष्ठाप्य वा ॥ ४ ॥ सप्तत्या ऊर्ध्वं संन्यासमुपदिशन्ति ॥ ५ ॥ वानप्रस्थ-
 स्य वा कर्मविरामे ॥ ६ ॥ एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य न कर्मणा वर्धते नो
 कनीयान् । तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा न कर्मणा लिप्यते पापकेनेति ॥ ७ ॥
 अपुनर्भवं नयतीति नित्यः ॥ ८ ॥ महदेनं गमयतीति महिमा ॥ ९ ॥ केशश्मश्रु-
 लोमनखानि वापयित्वोपकल्पयते ॥ १० ॥ यष्टयः शिष्यं जलपवित्रं कमण्डलुं पात्र-
 मिति ॥ ११ ॥ एतत्समादाय ग्रामान्ते ग्रामसीमान्तेऽग्न्यगारे वाऽऽज्यं पयो दधीति
 त्रिवृत्पादयोपविशेत् ॥ १२ ॥ अपो वा ॥ १३ ॥ ओं भूः सावित्रीं प्रविशामि
 तत्सवितुर्वरेण्यम् ॥ १४ ॥ ओं भुवः सावित्रीं प्रविशामि भर्गो देवस्य
 धीमहि ॥ १५ ॥ ओं सुवः सावित्रीं प्रविशामि धियो

यो नः प्रचोदयादिति ॥ १६ ॥ पच्छोऽर्चश्शस्ततः समस्तया च व्यस्तया च ॥ १७ ॥ आश्रमादाश्रममुपनीय ब्रह्मपूतो भवतीति विज्ञायते ॥ १८ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १९ ॥ आश्रमादाश्रमं गत्वा हुतहोमो जितेन्द्रियः । भिक्षावलिपरिश्रान्तः पश्चाद्भवति भिक्षुरु इति ॥ २० ॥ स एष भिक्षुरानन्त्याय ॥ २१ ॥ पुराऽऽदित्यस्यास्तमयाद्गार्हपत्यमुपसमाधान्वाहार्हपचनमाहृत्य ज्वलन्तमाहवनीयमुद्धृत्य गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा समिद्धत्याहवनीये पूर्णाहुतिं जुहोति, ओं स्वाहेति ॥ २२ ॥ एतद्ब्रह्मन्वाधानमिति विज्ञायते ॥ २३ ॥ अथ सायं हुतेऽग्निहोत्र उत्तरेण गार्हपत्यं तृणानि संस्तीर्य तेषु द्वंद्वं न्यञ्चि पात्राणि सादयित्वा दक्षिणेनाऽऽहवनीयं ब्रह्मायतने दर्भान्संस्तीर्य तेषु कृष्णाजिनं चान्तर्धायेतां रात्रिं जागर्ति ॥ २४ ॥ य एवं विद्वान्ब्रह्मरात्रिमुपोष्य ब्राह्मणोऽग्निंसमारोप्य प्रमीयते सर्वं पाप्मानं तरति तरति ब्रह्महत्याम् ॥ २५ ॥ अथ ब्राह्मे मुहूर्त उत्थाय काल एव शतरयिहोत्रं जुहोति ॥ २६ ॥ अथ पृष्ठ्यां स्तीर्त्वाऽपः प्रणीय वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति सा मसिद्धेष्टिः संतिष्ठते ॥ २७ ॥ आहवनीयेऽग्निहोत्रपात्राणि प्रक्षिपत्यमृन्मयान्यनश्मयानि ॥ २८ ॥ गार्हपत्येऽरणी ॥ २९ ॥ भवतं नः समनसाविति आत्मन्यग्नींसमारोपयते ॥ ३० ॥ या ते अग्ने यज्ञिया तनूरिति त्रिस्त्रिरेकैकं समाजिघ्रति ॥ ३१ ॥ अथान्तर्वेदि तिष्ठन्, ओ भूर्भुवः सुवः संन्यस्तं मया संन्यस्तं मया संन्यस्तं मयेति त्रिरुपाश्रुत्वा त्रिरुचैः ॥ ३२ ॥ त्रिपत्या हि देवा इति विज्ञायते ॥ ३३ ॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो मत्त इति चापां पूर्णमञ्जलिं निनयति ॥ ३४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति- ॥ ३५ ॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा यश्चरते मुनिः । न तस्य सर्वभूतेभ्यो भयं चापि ह जायत इति ॥ ३६ ॥ स वाचं यमो भवति ॥ ३७ ॥ सखा मा गोपायोति दण्डमादत्ते ॥ ३८ ॥ यदस्य पारे रजस इति शिष्यं गृह्णाति ॥ ३९ ॥ येन देवाः पवित्रेणेति जलपवित्रं गृह्णाति ॥ ४० ॥ येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्निति कमण्डलुं गृह्णाति ॥ ४१ ॥ सप्तव्याहृतिभिः पात्रं गृह्णाति ॥ ४२ ॥ यष्टयः शिष्यं जलपवित्रं पात्रमित्येतत्समादाय यत्राऽऽपस्तद्भत्वा

स्तात्वाऽप आचम्य सुरभिमतयाऽबिलङ्गाभिर्वारुणीभिर्हिरण्यवर्णाभिः पावमानीभिरिति
मार्जयित्वाऽन्तर्जलगतोऽघमर्पणेन षोडश प्राणायामान्धारयित्वाऽन्तर्जगत्तृतीयं वासः पीडयि-
त्वाऽन्यत्प्रयतं वासः परिधायऽप आचम्य, ओं भूर्भुवः सुवारिति जलपवित्रमादाय
तर्पयति ॥ ४३ ॥ ओं भूस्तर्पयाम्यो भुवस्तर्पयाम्यो सुवस्तर्पयाम्यो महस्तर्पयाम्यो
जनस्तर्पयाम्यो तपस्तर्पयाम्यो सत्यं तर्पयामीति ॥ ४४ ॥ देववत्पितृभ्योऽञ्जलिमा-
दाय, ओं भूः स्वधो भुवः स्वधो सुवः स्वधो भूर्भुवः सुवर्भर्हर्नम इति ॥ ४५ ॥
अथोदु त्वं चित्रमिति द्वाभ्यामादित्यमुपतिष्ठते ॥ ४६ ॥ ओमिति ब्रह्म ब्रह्म वा
एष ज्योतिर्य एष तपत्येष वेदो य एष तपति वेद्यमेवैतद्य एष तपति एवमेवैष
आत्मानं तर्पयत्यात्मने नमस्करोति ॥ ४७ ॥ आत्मा ब्रह्मात्मा ज्योतिः ॥ ४८ ॥
सावित्रीं सहस्रकृत्व आवर्तयेच्छतकृत्वोऽपरिमितकृत्वो वा ॥ ४९ ॥ ओं भूर्भुवः
सुवारिति जलपवित्रमादायापो गृह्णाति ॥ ५० ॥ न चात ऊर्ध्वमनुद्धृताभिरद्भिरप-
रिसृताभिरपरिपूताभिर्वाऽऽचामेत् ॥ ५१ ॥ न चात ऊर्ध्वं शुक्लवासो धारयेत् ॥ ५२ ॥
एकदण्डी त्रिदण्डी वा ॥ ५३ ॥ अथेमानि व्रतानि भवन्ति ॥ ५४ ॥ अहिंसा
सत्यमस्तैत्यं मैथुनस्य च वर्जनम् । त्याग इत्येव पञ्चैवोपव्रतानि भवन्ति [हि] ॥ ५५ ॥
अक्रोधो गुरुशुभ्रपाऽप्रमादः शौचमाहारशुद्धिश्चेति ॥ ५६ ॥ अथ भैक्षचर्या ॥ ५७ ॥
ब्राह्मणानां शालीनयायावर्षाणामपट्टत्ते वैश्वदेवे भिक्षां लिप्सेत भवत्पूर्वा प्रचोदयेत्
॥ ५८ ॥ गोदोहमात्रमाकाङ्क्षेत् ॥ ५९ ॥ अथ भैक्षचर्यादुपावृत्य शुचौ देशे
न्यस्य हस्तपादान्मक्षाल्याऽऽदित्यस्याग्रं निवेदयेत् ॥ ६० ॥ उदु त्वं चित्रमिति
ब्रह्मणे निवेदयते ब्रह्मजज्ञानमिति विज्ञायते ॥ ६१ ॥ आधानमभृति यजमान
एवाग्रयो भवन्ति तस्य प्राणो गार्हपत्योऽपानोऽन्वाहार्यपचनो व्यान आहवनीय
उदानसमानौ सभ्यावसथ्यौ पश्च वा एतेऽग्नय आत्मस्था आत्मन्येव जुहोति स
एष आत्मयज्ञ आत्मानिष्ठ आत्मपातिष्ठ आत्मान क्षेमं नयतीति विज्ञायते ॥ ६२ ॥
भृतेभ्यो दयापूर्वं संविभज्य शेषमग्निः संस्पृश्योपधवत्माश्नीयात् ॥ ६३ ॥ प्रादपाप
आचम्य ज्योतिष्मन्याऽऽदित्यमुपतिष्ठते—उद्वयं तमसस्परीति ॥ ६४ ॥ यादम
आसन्नमोः प्राण इति जपित्वा ॥ ६५ ॥

१ सु भुवयो । २ घ. भुवयो । ३ ग. स्वधया । ४ ग. 'ते । ब्रह्मोमिति अत्रोमिति इदं तर्पणमिति
५ घ. 'ः' । ६ घ. वा । एकदण्डी त्रिदण्डी वा । अ. ६ ग. 'याना प्र' । ७ घ. 'दयेत् । ८ ग. 'अ' ।

अथ तृतीयः प्रश्नः ।
(तत्र प्रथमोऽध्यायः) ।

[illegible]

यज्ञानामनुप्रयोग उत्पन्नानामोपधीनां निर्वापणं दृष्टं भवति ॥ १८ ॥ विष्वेभ्यो देवेभ्यो जुष्टं निर्वपामीति वा तूष्णीं वा ताः संस्कृत्य सादयति ॥ १९ ॥ तस्याध्यापनयाजनमतिग्रहा निवर्तन्तेऽन्ये च यज्ञकतव इति ॥ २० ॥ हविष्यं च व्रतोपायनीयं दृष्टं भवति ॥ २१ ॥ तद्यथा सर्पिर्मिश्रं दधिमिश्रमक्षारलवणमपि गतमपर्युषितम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मचर्यमृतौ वा गच्छति ॥ २३ ॥ पर्वणि पर्वणि केमश्मश्रुत्योमनस्ववापनं शौचविधिश्च ॥ २४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २५ ॥ श्रूयते द्विविधं गौचं यच्छिष्टैः पर्युपासितम् । वाह्यं निर्लेपनिर्गन्धमन्तःशौचमर्हिसकम् ॥ २६ ॥ अग्निः शुध्यन्ति गात्राणि बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति । अर्हिसया च भूतात्मा मनः सत्येन शुध्यतीति ॥ २७ ॥

इति तृतीयप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः) ।

य(अ)थो एतत्पणिवर्तनीति ॥ १ ॥ पडेव निवर्तनानि निरपत्नानि करोति ॥ २ ॥ स्वामिने भागमुत्सृजत्यनुज्ञातं वा गृह्णाति ॥ ३ ॥ प्राग्भातराणात्कर्षी स्यादस्यूतनासिकाभ्यां समुष्काभ्यामतुदन्वारया मुहुर्मुहुरभ्युच्छन्दयन् ॥ ४ ॥ एतेन विधिना पणिवर्तनानि करोतीति पणिवर्तनी ॥ ५ ॥ कौदालीति ॥ ६ ॥ जलाभ्याशे कुण्डालेन वा फालेन वा तीक्ष्णकाष्ठेन वा खनति बीजान्यादपति ॥ ७ ॥ कन्दमूलफलशाकौपधीर्निष्पादयति ॥ ८ ॥ कुण्डालेन करोतीति कौदाली ॥ ९ ॥ ध्रुवया वर्तमानः शुक्लेन वाससा शिरो वेष्टयति भूत्यै त्वा शिरो वेष्टयामीति ॥ १० ॥ ब्रह्मवर्चसामिति (मसि) ब्रह्मवर्चसाय त्वेति कृष्णाजिनमादत्ते ॥ ११ ॥ अबल्लिङ्गाभिः पवित्रम् ॥ १२ ॥ बलमसि बलाय त्वेति कमण्डलुम् ॥ १३ ॥ धान्यमसि पुष्ट्यै त्वेति बीवधम् ॥ १४ ॥ सखा सा गोपायेति दण्डम् ॥ १५ ॥ अयोपनिष्क्रम्य व्याहृतीर्जपित्वा दिशामनुमन्त्रणं जपति ॥ १६ ॥ पृथिवी चान्तरिक्षं च यौश्च नक्षत्राणि च या दिशः । अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च पान्तु मां पथि देवता इति ॥ १७ ॥ मानस्तोकीयं जपित्वा ग्रामं प्राविश्य गृहद्वारे गृहद्वार आन्मानं दीर्घेन सह दस्ते-

१ ख. वापयति । २ ख. "वापयति" । ३ ख. "वापयति" । ४ ख. "वापयति" । ५ ख. "वापयति" । ६ ख. कौदाली ।

[illegible]

पत्ते(शे)पभक्षाः ॥ ६ ॥ रेतोवामिक्ता नाम मांसं व्याघ्रवृकश्येनादिभिरन्यतमेन वा हतमा-
नयित्वा श्रपयित्वा सायं प्रातरग्निहोत्रं हुत्वा यत्पनिधिप्रतिभ्यश्च दत्त्वाऽथेतरच्छे-
(शे)पभक्षाः ॥ ७ ॥ वैतुषिकास्तुपधान्यचर्जं तण्डुलानानयित्वा श्रपयित्वा सायं प्रातर-
ग्निहोत्रं हुत्वा यत्पनिधिप्रतिभ्यश्च दत्त्वाऽथेतरच्छे(शे)पभक्षाः ॥ ८ ॥ कन्दमूलफ-
लशकभक्षणात्मप्येवमेव ॥ ९ ॥ पश्वेवापचमानकाः ॥ १० ॥ उन्मज्जकाः प्रवृत्ता-
शिनो मुखेनाऽऽदायिनस्तोयादारा वायुभक्षाश्चेति ॥ ११ ॥ तत्रोन्मज्जका नाम
लोटाश्मकरेणवर्जम्(?) ॥ १२ ॥ हस्तेनाऽऽदाय प्रवृत्ताशिनः ॥ १३ ॥ मुखेनाऽऽ-
दायिनो मुखेनाऽऽददते ॥ १४ ॥ तोयाहाराः केवलं तोयाहाराः ॥ १५ ॥ वायु-
भक्षा निराहाराश्चेति ॥ १६ ॥ वैखानसानां विहिता दश दीक्षाः ॥ १७ ॥ यः
स्वशास्त्रमभ्युपेत्य दण्टं च मौनं चाप्रमादं च ॥ १८ ॥ वैखानसाः शुध्यन्ति निराहारा-
श्चेति ॥ १९ ॥ शास्त्रपरिभ्रष्टः सर्वेषां ब्रह्मवैखानसानाम् ॥ २० ॥ न द्रुहोदंशमशका-
न्दिमर्चास्तापसो भवेत् । वनप्रतिष्ठः संतुष्टधीरचर्मजलमियः ॥ २१ ॥ अतिथीन्पूजये-
त्पूर्वं काले त्वाश्रममागतान् । देवविप्राग्निहोत्रे च युक्तस्तपसि तापसः ॥ २२ ॥
कृच्छ्रां वृत्तिमसंहर्यां सामान्यां मृगपाक्षिभिः । तदहर्जनसंभारां कापायकटुकाश्रयाम्
॥ २३ ॥ परिशृणु शुभां वृत्तिमेतां दुर्जनवर्जिताम् । वनवासमुपाश्रित्य ब्राह्मणो
नावसीदति ॥ २४ ॥ मृगैः सह परिस्पन्दः संवासस्ते(स्त्वे)भिरेव च । तैरेव सदृशी
वृत्तिः प्रत्यक्षं स्वर्गलक्षणं प्रत्यक्षं स्वर्गलक्षणमिति ॥ २५ ॥

इति तृतीयप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः) ।

अथ यदि ब्रह्मचार्यव्रत्यमिव चरेत्मांसं वाऽश्रीयात्स्त्रियं वोपेयात्सर्वास्वेवाऽऽ-
तिष्वन्तराऽगारेऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याग्निमुखात्कृत्वाऽथाऽऽज्याहुतीरुप-
जुहोति ॥ १ ॥ कामेन कृतं कामः करोति कामायैवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै
स्वाहा ॥ २ ॥ मनसा कृतं मनः करोति मनस एवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै
स्वाहा ॥ ३ ॥ रजसा कृतं रजः करोति रजस एवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै
स्वाहा ॥ ४ ॥ तमसा कृतं तमः करोति तमस एवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै
स्वाहा ॥ ५ ॥ पाप्मना कृतं पाप्मा करोति पाप्मन एवेदं सर्वं यो मा कारयति

तस्मै स्वाहा ॥ ६ ॥ मन्थुना कृतं मन्थुः करोति मन्यव एवेदं सर्वं यो या कारयन्ति
तस्मै स्वाहेति ॥ ७ ॥ जयप्रभृति सिद्धमा धेनुवस्मदानान् ॥ ८ ॥ अपरेणाग्नि
कृष्णाजिनेन प्राचीनग्रीवेणोत्तरलोम्ना प्रावृत्य वसति ॥ ९ ॥ व्युष्टायां जघनार्धा-
दात्मानमपकृष्य तीर्थं गत्वा प्रसिद्धं स्नात्वाऽन्तर्जलगतोऽयमर्पणेन षोडश प्राणायामा-
मान्धारयित्वा प्रसिद्धमाऽऽदित्योपस्थानात्कृत्वाऽऽचार्यस्य गृहानेति ॥ १० ॥
यथाऽश्वमेधावभूय एवमेवैतद्विजानीयादिति ॥ ११ ॥

इति तृतीयप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः) ।

अथातः पवित्रातिपवित्रस्याघमर्षणस्य कल्पं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ तीर्थं गत्वा स्नातः शुचिवासा उदकान्ते स्थण्डिलमुद्धृत्य सकृत्किञ्चेन वाससा सकृत्पूर्णेन पाणिनाऽऽदित्याभिमुखोऽघमर्षणं स्वाध्यायमधीयीत ॥ २ ॥ प्रातः शतं मध्याह्ने शतमपराह्णे शतमपरिमितं वा ॥ ३ ॥ उदितेषु नक्षत्रेषु प्रसृतयावकं प्राश्नीयात् ॥ ४ ॥ ज्ञानकृतेभ्योऽज्ञानकृतेभ्यश्चोपपातकेभ्यः सप्तरात्रात्प्रमुच्यते ॥ ५ ॥ द्वादशरात्राद्भ्रूणहननं गुरुतल्पगमनं सुवर्णस्तैन्यं सुरापानमिति च वर्जयित्वैकविंशतिरात्रात्तान्यापि तरति तान्यपि जयति ॥ ६ ॥ सर्वं तरति सर्वं जयति सर्वक्रतुफलमवाप्नोति सर्वेषु तीर्थेषु स्नातो भवति सर्वेषु वेदेषु चीर्णव्रतो भवति स सर्वदेवैर्ज्ञातो भवत्यो चक्षुषः पङ्क्तिं पुनाति कर्माणि चास्य सिध्यन्तीति बौधायनः ॥ ७ ॥

इति तृतीयप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः) ।

अथ कर्मभिरात्मकृतैर्गुरुमिवाऽऽत्मानं मन्येताऽऽत्मार्ये प्रसृतयावकं श्रपयेद्दुदि-
तेषु नक्षत्रेषु ॥ १ ॥ न ततोऽग्नौ जुहुयात् ॥ २ ॥ न चात्र बलिकर्म ॥ ३ ॥
अशृतं श्रप्यमाणं शृतं चाभिमन्त्रयेत् ॥ ४ ॥ यवोऽसि धान्यराजोऽसि वारुणो
मधुसंयुतः । निर्णोदः सर्वपापानां पवित्रमृषिभिः स्मृतम् ॥ ५ ॥

१ ख. °ल्पगं सु° । २ ख. °रात्रं पीत्वा तान्यपि त° । ३ स. °र्वं तरति सर्वं जयति सर्वं जयति स° ।

४ स्व, 'त्या चक्षुपात्पङ्क्तोः पु' ।

शृतं यवा मधु यवा आपो यवा अमृतं यवाः । सर्वे पुनीथ मे पापं यन्मया द्रुष्टं
कृतम् ॥ ६ ॥ वाचा कृतं कर्मकृतं मनसा दुर्विचिन्तितम् । अलक्ष्मीं कालरार्थं च
सर्वे पुन(नी)थ मे यवाः ॥ ७ ॥ महापातकसंयुक्तं दारुणं राजकिल्बिषम् । बालदृष्ट-
मधर्मं च सर्वे पुन(नी)थ मे यवाः ॥ ८ ॥ सुवर्णस्तेन्यमन्नन्यमयाज्यस्य च याजनम्
त्राह्मणानां परीवादं सर्वे पुन(नी)थ मे यवाः ॥ ९ ॥ गणार्घ्यं गणिकार्घ्यं च द्वादशं
श्राद्धसूतकम् । चौरस्यान्नं नवश्राद्धं सर्वे पुन(नी)थ मे यवा इति ॥ १० ॥
अप्यमाणे रक्षां कुर्यात् ॥ ११ ॥ नवो रुद्राय भूताधिपतये याः शान्ता वृष्टि-
पाजः प्रसिद्धिं न पृथ्वीमित्येतेनानुवाकेन ॥ १२ ॥ ये देवाः पुनः सतोऽदिनेषा
रक्षोहण इति पञ्चभिः पर्यायैः ॥ १३ ॥ मा नरनाकं ब्रह्मा देवानामिति द्वाभ्याम्
॥ १४ ॥ शृतं च लैध्वश्नीयात्प्रयतः पात्रे निषिच्य ॥ १५ ॥ ये देवा मनोऽन्ना-
मनोयुजः सुदक्षा दक्षपितरस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्मरन्ति ॥ १६ ॥
आत्मनि जुहुयात् ॥ १७ ॥ त्रिरात्रं मेधार्थं पदरात्रं पीत्वा पापहृत्पुनो भवति
॥ १८ ॥ सप्तरात्रं पीत्वा भ्रूणहननं शूरतत्त्वगमनं सुवर्णरत्नानां सुगन्धमिति च
पुनाति ॥ १९ ॥ एकादशरात्रं पीत्वा पूर्वपुरुषकृतमपि पापं निर्णेत्यति ॥ २० ॥
अपि वा गोनिष्क्रान्तानां यवानामेकविंशतिरात्रं पीत्वा गणान्यः पति गणादिपति
पश्यति विद्यां पश्यति विद्याधिपतिं पश्यतीत्याह भगवान्वैधायनः ॥ २१ ॥

इति तृतीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः) ।

अथ कृष्णाण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणैर्दोषश्च यथा
योनी रेतः सिध्यति यद्वर्षाधीनमेनो भ्रूणहृत्पापान्स्वगन्तुत्पन्न इति ॥ १ ॥ अपेना
रेतः सिधत्वाऽन्यत्र रजप्रोदरेषो वा पावित्र्यान् ॥ २ ॥ अमावास्यायां रेतोऽप्यु-
वा वेदशस्त्रशूलमनखानि वापायित्वा हस्तैर्वानिक्लेपेन कृतमिति ॥ ३ ॥ सोमस्य
मासं चतुर्विंशत्यहं द्वादश रात्रीः पञ्च तिस्रो वा ॥ ४ ॥ न चामरुच्यते वा
याज्ञोपवीतस्य जुग्ममेतानुवात् ॥ ५ ॥ पयोमध इति मधमा दन्ता ॥ ६ ॥ सप्तह-
वोऽप्युवाजः कृष्णद्राक्षगन्धं चरेत् ॥ ७ ॥ भिक्षुश्च द्विष्टु चरन् सप्तहो देवैः शान्ति-
क्षाम् ॥ ८ ॥ पूर्वदिने पात्रं दत्तं त्रिंशत्पुनः पात्रं दत्तं त्रिंशत्पुनः

१. कृष्णाण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणैर्दोषश्च यथा योनी रेतः सिध्यति यद्वर्षाधीनमेनो भ्रूणहृत्पापान्स्वगन्तुत्पन्न इति ॥ १ ॥ अपेना रेतः सिधत्वाऽन्यत्र रजप्रोदरेषो वा पावित्र्यान् ॥ २ ॥ अमावास्यायां रेतोऽप्युवा वेदशस्त्रशूलमनखानि वापायित्वा हस्तैर्वानिक्लेपेन कृतमिति ॥ ३ ॥ सोमस्य मासं चतुर्विंशत्यहं द्वादश रात्रीः पञ्च तिस्रो वा ॥ ४ ॥ न चामरुच्यते वा याज्ञोपवीतस्य जुग्ममेतानुवात् ॥ ५ ॥ पयोमध इति मधमा दन्ता ॥ ६ ॥ सप्तहवोऽप्युवाजः कृष्णद्राक्षगन्धं चरेत् ॥ ७ ॥ भिक्षुश्च द्विष्टु चरन् सप्तहो देवैः शान्तिक्षाम् ॥ ८ ॥ पूर्वदिने पात्रं दत्तं त्रिंशत्पुनः पात्रं दत्तं त्रिंशत्पुनः

स्वात्कृत्वाऽथाऽऽज्याहुतीरुपजुहोति ॥ ९ ॥ यद्देवा देवहेडनं यददीव्यनृणमहं
 वभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधादिति ॥ १० ॥ एतैस्त्रिभिरनुवाकैः प्रत्यूचमाज्यस्य जुहुयात्
 ॥ ११ ॥ सिद्धे व्याघ्र उत या पृदाकाविति चतस्रः सुवाहुतीः ॥ १२ ॥ अग्ने-
 भ्यावर्तिन्ने अङ्गिरः पुनरुर्जा सह रयेति चतस्रोऽभ्यावर्तिनीर्हुत्वा समित्पाणिर्ग-
 जमानलोकेऽवस्थाय वैश्वानराय प्रतिवेद्याम इति द्वादशर्चेन सूक्तेनोपतिष्ठते ॥ १३ ॥
 यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन । सर्वस्मा[त्तस्मा]न्मैडितो मोघ्य त्वं हि
 वेत्थ यथातथं स्वाहेति ॥ १४ ॥ समिधमाधाय वरं ददाति ॥ १५ ॥ जयप्रभृति
 सिद्धमा धेनुवरप्रदानात् ॥ १६ ॥ एक एवाग्नौ परिचर्य ॥ १७ ॥ अथाग्न्याघेये
 ॥ १८ ॥ यद्देवा देवहेडनं यददीव्यनृणमहं वभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधादिति ॥ १९ ॥
 पूर्णाहुतिं हुत्वाऽग्निहोत्रमारप्स्यमानो दशहोत्रा हुत्वा दर्शपूर्णमासावारप्स्यमानश्चतु-
 र्होत्रा हुत्वा चातुर्मास्यान्यारप्स्यमानः पञ्चहोत्रा हुत्वा पशुबन्धे षडहोत्रा सोमे सप्त-
 होत्रा ॥ २० ॥ विज्ञायते च ॥ २१ ॥ कर्मादिष्वेतैर्जु इति हि ब्राह्मणमिति हि ब्राह्मणम् ॥ २२ ॥

इति तृतीयप्रश्ने सप्तमोऽ

॥

(अथ तृतीयप्रश्नेऽष्टमो

अथातश्चान्द्रायणस्य कल्पं व्याख्यास्यामः
 केशश्मश्रुलोमनखानि वापयित्वाऽपि वा श्मश्रु
 वसथमभ्युपेयात् ॥ ३ ॥
 ब्रह्मचारी सुहृत्पैषायोपकल्पी
 अग्निष्टुपसमाधाय संपरिस्तीर्या
 स्यान्नक्षत्राय सदैवताय ॥ ८ ॥
 यां १२ नाभ्यां स
 द्वादशीमिति ॥
 सदैवताय

हुत्वाऽथैतद् विरुच्छिष्टं कंसे वा चमसे वा व्युद्धृत्य हविष्यैर्वर्ज्यजनैरुपसिञ्च्य पञ्चदश
 पिण्डान्मकृतिरथान्माश्राति ॥ १० ॥ प्राणाय त्वेति प्रथमम् ॥ ११ ॥ अपानाय त्वेति
 द्वितीयम् ॥ १२ ॥ व्यानाय त्वेति तृतीयम् ॥ १३ ॥ उदानाय त्वेति चतुर्थम् ॥ १४ ॥
 समानाय त्वेति पञ्चमम् ॥ १५ ॥ यदा चत्वारो द्वाभ्यां पूर्वं यदा त्रयो द्वाभ्यां
 द्वाभ्यां पूर्वं यदा द्वौ द्वाभ्यां पूर्वं त्रिभिरुत्तरमेकं सर्वैः ॥ १६ ॥ निग्राभ्याः स्थेति
 ॥ १७ ॥ अपः पीत्वाऽर्थाऽऽज्यस्य जुहोति प्राणापान० वाज्जानः० शिरःपाणि०
 त्वक्चर्म० शब्द० पृथिवी० अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमया मे शुध्यन्ता
 ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहेति सप्तभिरनुवाकैः ॥ १८ ॥ जयप्रभृति
 सिद्धमाधेनुवरप्रदानात् ॥ १९ ॥ सौरीभिरादित्यमुपतिष्ठते चान्द्रमसीभिश्चन्द्रमसम्
 ॥ २० ॥ अग्ने त्वं सुजागृहीति संविशज्जपति ॥ २१ ॥ त्वमग्ने व्रतपा असीति
 प्रयुद्धः ॥ २२ ॥ स्त्रीशूद्रैर्नाभिभापेत ॥ २३ ॥ मूत्रपुरीषे नावेक्षेत ॥ २४ ॥ अग्नेध्वं
 दृष्ट्वा जपति ॥ २५ ॥ अनद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो दीक्षे मा मा
 हासीरिति ॥ २६ ॥ प्रथमायामपङ्गपक्षस्य चतुर्दश ग्रासान् ॥ २७ ॥ एवमेकापचये-
 नाऽऽमावास्यायाः ॥ २८ ॥ अमावास्यायां ग्रासो न विद्यते ॥ २९ ॥ प्रथमाया
 पूर्वपक्षरथैको द्वौ द्वितीयस्याम् ॥ ३० ॥ एवमेकोपचयेनाऽऽर्षोर्णमास्याः ॥ ३१ ॥
 पूर्णमास्या स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये या तिथिः स्यान्नक्षत्रेभ्यश्च सदैवतेभ्यः ॥ ३२ ॥
 पुररताच्छोभाया अभिजितः सदैवतस्य हुत्वा गां ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ॥ ३३ ॥
 तदेतच्चान्द्रायणं पिपीलिकामध्यं विपरीतं यवमध्यम् ॥ ३४ ॥ अतोऽन्यतरच्चरित्वा
 सर्वेभ्यः पातकेभ्यः पापकृच्छुद्धो भवति ॥ ३५ ॥ कामाय कामायैतदाहार्यमित्या-
 चक्षते ॥ ३६ ॥ यं कार्यं कामयते तमेतेनाऽऽप्नोति ॥ ३७ ॥ एतेन वा ऋषय
 आत्मानं शोधयित्वा पुरा कमोण्यसाधयन् ॥ ३८ ॥ तदेतद्धन्यं पुण्यं पुत्र्यं पौत्र्यं
 पशव्यमायुष्यं स्वर्ग्यं यज्ञस्यं सार्वकामिकम् ॥ ३९ ॥ नक्षत्राणां सूर्याचन्द्रमसोरेव
 सायुज्यं सत्योक्तमाप्नोति य उ चेनदधीते य उ चेनदधीते ॥ ४० ॥

इति तृतीयप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

===

(अप तृतीयप्रश्ने नवनोऽपान) ।

अथानोऽनश्नेत्पारायणविधिं च्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ शुचिरासाः स्याच्चीरवासाः

१ ख. '५. समस्तानिमा' २ ख. 'थाऽऽज्याहुर्निरपु' ३ ख. 'येन पूर्णमावास्याया' ।

वा हविष्यमन्नमिच्छेदपः फलानि वा ॥ २ ॥ ग्रामात्प्रार्च्यं वोदीचीं वा दिशमुपनि-
 ष्कृत्य गोमयेन गोचर्ममात्रं चतुरस्रं स्थण्डिलमुपालिप्य प्रोक्ष्य लवणमुल्लिख्याद्भिर-
 भ्युक्ष्याग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्यैताभ्यो देवताभ्यो जुहुयात् ॥ ३ ॥ अग्नये स्वाहा
 प्रजापतये स्वाहा सोमाय स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वयंभुव ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः साम-
 भ्योऽथर्वभ्यः श्रद्धायै प्रज्ञायै मेधायै श्रियै हियै सवित्रे सावित्र्यै सदसस्पतयेऽनुमतये
 च हुत्वा वेदादिमारभेत संततमधीयीत नान्तरा व्याहरेन्न चान्तरा विरमेत् ॥ ४ ॥
 अथान्तरा व्याहरेदथान्तरा विरमेज्जीन्प्राणायामानायम्य वृत्तान्तादेवाऽऽरभेत ॥ ५ ॥
 अप्रतिमायां यावता कालेन न वेद तावन्तं कालं तदधीयीत स यदा जानीया-
 दुक्तो यजुष्टः सांभत इति ॥ ६ ॥ तद्ब्राह्मणं तच्छान्दसं तद्वैवतमधीयीत ॥ ७ ॥
 द्वादश वेदसंहिता अधीयीत ॥ ८ ॥ यदनेनानध्यायेऽधीयीत यद्गुरुवः कोपिता
 यान्यकार्याणि भवन्ति ताभिः पुनीते ॥ ९ ॥ शुद्धमस्य पूतं ब्रह्म भवति ॥ १० ॥
 अत ऊर्ध्वं संचयः ॥ ११ ॥ अपरा द्वादश वेदसंहिता अधीत्य ताभिरुशनसो लोक-
 मवाप्नोति ॥ १२ ॥ अपरा द्वादश वेदसंहिता अधीत्य ताभिर्वृहस्पतेर्लोकमवाप्नोति
 ॥ १३ ॥ अपरा द्वादश वेदसंहिता अधीत्य ताभिः प्रजापतेर्लोकमवा-
 प्नोति ॥ १४ ॥ अनश्वन्संहितासहस्रमधीयीत ब्रह्मभूतो विरजो ब्रह्म भवति ॥ १५ ॥
 संवत्सरं भैक्षं प्रयुञ्जानो दिव्यं चक्षुर्लभते ॥ १६ ॥ षण्मासान्यावकभक्षश्चतुरो
 मासानुदकसक्तुभक्षो द्वौ मासौ फलभक्षो मासमन्भक्षो द्वादशरात्रं वा प्राश्नन्निमम-
 न्तीर्यते ज्ञातीन्पुनाति सप्तावगन्तसप्त पूर्वानात्मानं पञ्चदशं पङ्क्तिं च पुनाति ॥ १७ ॥
 तामेतां देवनिश्रयणीमित्याचक्षते ॥ १८ ॥ एतया वै देवा देवत्वमगच्छन्नुपय-
 ऋषिन्वम् ॥ १९ ॥ तस्य ह वा एतस्य यज्ञस्य त्रिविध एवाऽऽरम्भकालः प्रातः-
 सवने माध्यन्दिने सवने ब्राह्मे वाऽपररात्रे ॥ २० ॥ तं वा एतं प्रजापतिः सप्तर्षिभ्यः
 प्रोवाच सप्तर्षयो महाजज्ञवे महाजज्ञब्राह्मणेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः ॥ २१ ॥

इति तृतीयप्रश्ने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(५ । तृतीयप्रश्ने दशमाध्यायः) ।

उक्तो वर्षधर्मश्चाऽऽश्रमधर्मश्च ॥ १ ॥ अथ खल्वयं पुरुषो गायत्रेण कर्मणा

१. 'वर्षधर्मश्च' । २. 'अश्रमधर्मश्च' । ३. 'अथ' । ४. 'खल्वयं' । ५. 'पुरुषो' । ६. 'गायत्रेण' । ७. 'कर्मणा' ।

मिथ्या वा चरत्ययाज्यं वा यार्जयन्त्यप्रतिग्राह्यस्य वा प्रतिगृह्णातृपतादयाज्यस्य वाऽह्न-
मश्रात्यचरणीयेन वा चरति तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति मीमांसने ॥ २ ॥
न हि कर्म क्षीयत इति कुर्यादित्येव ॥ ३ ॥ पुनः स्तोमेन यजेत ॥ ४ ॥ यजः स्य-
नमायान्तीति ॥ ५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६ ॥ सर्वं पाप्मानं नश्यति यजते स यज-
हत्यां योऽश्वमेधेन यजेत इति ॥ ७ ॥ अग्निष्टुता वाऽभिजगममानो यजेनेति ॥ ८ ॥
तस्य निष्क्रयाणि अपस्तपो होम उपवासो दानम् ॥ ९ ॥ उपनिषदो वेदादयो
वेदान्ताः सर्वेच्छन्दःसु संदिता मधून्ययमर्पणमथर्वशिरो यज्ञाः एषां कृत्वा यजते-
हिणे बृहद्रथंतरे पुरुषगतिर्येष्टानामन्यो महाधराजं मायादिवादीत्यां तैत्तिरीयस्य ॥ १० ॥
तमद्भ्रमं व) हिष्यवमानः कृष्माण्डयः सामित्री चेति पावनानि ॥ ११ ॥ यजते स यज-
येन पयोव्रतता शाकभक्षता फलभक्षता मूलभक्षता भगृतयाज्यो विष्णवे ॥ १२ ॥
शनं सोमपानमिति मेध्यानि ॥ १३ ॥ सर्वे शिलोपधाः सर्वाः श्रमणाः ॥ १४ ॥
पुण्या हृदास्तीर्थान्यृषिनिर्घोषाणि गोष्ठक्षेपपरिक्रमा इति देवाः ॥ १५ ॥
सत्यमरतेन्यं सचनेपूदकोपरपर्शनं गुरुशुश्रूषा दानाचर्यमरतपश्चर्य ॥ १६ ॥
इति तर्पासि ॥ १७ ॥ हिरण्यं गोवसिऽश्वो भूमिनिष्ठा एतन्मर्त्यं ॥ १८ ॥
॥ १९ ॥ संवत्सरः पण्मासाश्चत्वारस्तथो द्वावेकमहर्दिनश्च ॥ २० ॥
होऽहोरात्र एकार इति कालाः ॥ २१ ॥ एतान्पनादेते विज्ञेय ॥ २२ ॥
गुरुषु गुरुणि लघुषु लघूनि ॥ २३ ॥ कृत्वा निवृत्तौ चाप्युपनि ॥ २४ ॥
सर्वप्रायश्चित्तिः ॥ २५ ॥

इति तृतीयपत्रे दशमोऽध्यायः ।

=====

उक्तो वर्णधर्मश्चाऽऽत्मधर्मश्च ॥ १ ॥ अथाऽप्युदाहरन्ति ॥ २ ॥
अयागधा-द्रायणस्य ॥ ३ ॥ ४ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ५ ॥ यजः स्य-
नमायान्तीति ॥ ६ ॥ अथातः पविष्यति पविष्यति ॥ ७ ॥ ८ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ९ ॥

१ यः कृषोर्देह्युदा ॥ २ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ३ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ४ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ५ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ६ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ७ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ८ यः कृषोर्देह्युदा ॥ ९ यः कृषोर्देह्युदा ॥

॥ ७ ॥ अथ वानमस्थद्विविधम् ॥ ८ ॥ य[अ]थो एतत्पण्णिवर्तनीति ॥ ९ ॥ अथ
शास्त्रीनयायावरचक्रचरधर्मकाङ्क्षिणाम् ॥ १० ॥

ममासोऽयं तृतीयः प्रश्नः ॥ ३ ॥

(अथ चतुर्थः प्रश्नः) ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः) ।

प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामो नानार्थानि पृथक्पृथक् । तेषु तेषु च दोषेषु गरीयांसि लघूनि
च ॥ १ ॥ यद्यत्र हि भवेद्युक्तं तद्वि तत्रैव निर्दिशेत् । भूयो भूयो गरीयःसु लघु-
स्वल्पीयसस्तथा (?) ॥ २ ॥ विधिना शास्त्रद्वयेन प्राणायामान्समाचरेत् । यद्युपस्थ-
कृतं पापं पद्भ्यां वा यत्कृतं भवेत् ॥ ३ ॥ बाहुभ्यां मनसा वाचा श्रोत्रत्वग्घ्राण-
चक्षुषा ॥ ४ ॥ अपि वा चक्षुःश्रोत्रत्वग्घ्राणमनोव्यतिक्रमेण त्रिभिः प्राणायामैः
शुन्यति ॥ ५ ॥ शृङ्गान्स्त्रीगमनभोजनेषु केवलेषु पृथक्पृथक्सप्ताहं सप्त सप्ता प्राणायामान्धारयेत् ॥ ६ ॥ अभक्ष्याभोज्यापेयान्नाद्यप्राशनेषु तथाऽपण्यविक्रयेषु मधुमांस-
घृततैलक्षारलवणावरान्नवर्जेषु यच्चान्यदप्येवं युक्तं द्वादशाहं द्वादश द्वादश
प्राणायामान्धारयेत् ॥ ७ ॥ पातकपतनीयोपपातकवर्जेषु यच्चान्यदप्येवं युक्तमर्धमासं
द्वादश द्वादश प्राणायामान्धारयेत् ॥ ८ ॥ पातकपतनीयवर्जेषु यच्चान्यदप्येवं युक्तं
द्वादश द्वादशाहान्द्वादश द्वादश प्राणायामान्धारयेत् ॥ ९ ॥ पातकवर्जेषु
यच्चान्यदप्येवं युक्तं द्वादशार्धमासान्द्वादश द्वादश प्राणायामान्धारयेत् ॥ १० ॥
अथ पातकेषु संवत्सरं द्वादशं द्वादश प्राणायामान्धारयेत् ॥ ११ ॥ दद्याद्गुणवते
कन्यां नाशिकां ब्रह्मचारिणे । अपि वा गुणहीनाय नोपरुन्ध्याद्रजस्वलाम् ॥ १२ ॥
त्रीणि वर्षाण्यृतुमती यः कन्यां न प्रयच्छति । स तुल्यं भ्रूणहत्यायै दोषमृच्छत्य-
संशयम् ॥ १३ ॥ न याचते चेदेवं स्याद्याचते चेत्पृथक्पृथक् । एकैकस्मिन्नृतौ दोषं
पातकं मनुरन्नवीत् ॥ १४ ॥ त्रीणि वर्षाण्यृतुमती काङ्क्षेत् पितृशासनम् । ततश्च
तुर्थे वर्षे तु विदेत् सदृशं पतिम् । अविद्यमाने सदृशे गुणहीनमपि श्रयेत् ॥ १५ ॥

× इत उत्तरनेतद्वर्तते च. पुस्तके तद्यथा—“अशीत्युत्तरशतश्लोकैः समासोऽयं दशखण्डयुक्तस्तृतीयः
:” इति ।

विरात्रं वाऽप्युपवसंस्त्रिहोऽभ्युपेपादपः । प्राणानात्मनि संयम्य त्रिः पठेदघर्षणम् ॥ १९ ॥ यथाऽभ्यमेधावभूथ एत्रं तन्मनुरब्रवीत् ॥ २० ॥ विज्ञायते च ॥ २१ ॥ चरणं पवित्रं वितनं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि । तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम इति ॥ २२ ॥

इति चतुर्थप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः) ।

* प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामो विख्यातानि विशेषतः । समाहितानां युक्तानां प्रमा-
देषु कथं भवेत् ॥ १ ॥ ॐ पूर्वाभिर्याहृतीभिः सर्वाभिः सर्वपातकेष्वाचामेत् ॥ २ ॥
यत्प्रथममाचामति तेनर्वेदं प्रीणाति यद्वितीयं तेन यजुर्वेदं यत्तृतीयं तेन सामवेदम् ॥ ३ ॥ यत्प्रथमं परिमाष्टि तेनाथर्ववेदं यद्वितीयं तेनेतिहासपुराणम् ॥ ४ ॥ यत्सव्यं पाणिं
मोक्षति पादौ शिरो हृदयं नासिके चक्षुषी श्रोत्रे नाभिं चोपस्पृशति तेनौषधिवनस्पतयः
सर्वाश्च देवताः प्रीणाति ॥ ५ ॥ तस्मादाचमनादेव सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ६ ॥ अष्टौ
वा समिध आदध्यात् ॥ ७ ॥ देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ ८ ॥ मनुष्यकृत-
स्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ ९ ॥ पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ १० ॥
आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ ११ ॥ यादृवा च नक्तं चैनश्चक्रम तस्यावयज-
नमसि स्वाहा ॥ १२ ॥ यत्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चक्रम तस्यावयजनमसि स्वाहा ॥ १३ ॥
यद्विद्वांसश्चाविद्वांसश्चैनश्चक्रम तस्यावयवयजनमसि स्वाहा ॥ १४ ॥ एनस एनसोऽ-
वयजनमसि स्वाहेति ॥ १५ ॥ एतैरष्टाभिर्हुत्वा सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ १६ ॥
अथाप्युदाहरन्ति ॥ १७ ॥ अघमर्षणं देवकृतं शुद्धवत्यस्तरत्समाः । कृष्णान्द्वयः
पावमान्यश्च विरजा मृत्शुलाङ्गलम् ॥ १८ ॥ दुर्गा व्याहनयो रुद्रा महादोषविना-
शना इति ॥ १९ ॥

इति चतुर्थप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः) ।

प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामो विख्यातानि विशेषतः । समाहितानां युक्तानां प्रमादेषु

कथं भवेत् ॥ १ ॥ ऋतं च सत्यं चेत्येतदघमर्षणं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमु-
च्यते ॥ २ ॥ आऽयं गौः पृश्निरक्रमीदित्येतामृचं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्र-
मुच्यते ॥ ३ ॥ द्रुपदादिवेन्मुमुचान इत्येतामृचं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमु-
च्यते ॥ ४ ॥ हंसः शुचिर्पादित्येतामृचं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ५ ॥
अपि वा सावित्रीं गायत्रीं पच्छोऽर्धेर्चशस्ततः समस्मादित्येतामृचं त्रिरन्तर्जले पठ-
न्सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ६ ॥ अपि वा व्याहृतीर्व्यस्ताः समस्ताश्चेति त्रिरन्तर्जले
पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ७ ॥ अपि वा प्रणवमेव त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पा-
पात्प्रमुच्यते ॥ ८ ॥ तदेतद्धर्मशास्त्रं नापुत्राय नाशिष्याय नासंवत्सरोपिताय दद्यात्
॥ ९ ॥ सहस्रं दक्षिणा ऋषभैकादशं गुरुप्रसादो वा गुरुप्रसादो वा ॥ १० ॥

इति चतुर्थप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

=====

(अथ चतुर्थप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः) ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि [* सामर्ग्यजुरथर्वणाम् । कर्मभिर्धैरवाप्नोति क्षिप्रं कामा-
न्मनोगतान् ॥ १ ॥ जपहोमेष्टियन्त्राद्यैः शोधयित्वा स्वविग्रहम् । साधयेत्सर्वक-
र्माणि नान्यथा सिद्धिमश्नुते ॥ २ ॥ जपहोमेष्टियन्त्राणि करिष्यन्नादितो द्विजः ।
शुक्लपुण्यदिनर्षेण केशश्मश्रूणि वापयेद् ॥ ३ ॥ स्नात्यान्निवर्णं पायादात्मानं क्रोध-
तोऽनृतात् । स्त्रीशूद्रैर्नाभिभाषेत् ब्रह्मचारी हविर्घ्नतः ॥ ४ ॥ गोविभपितृदेवेभ्यो नम-
स्क्रुर्यादिवा स्वप्न । जपहोमेष्टियन्त्रस्थो दिवास्थानो निशासनः ॥ ५ ॥ प्राजापत्यो
भवेत्कृच्छ्रो दिवारात्रावयाचितम् । त्रयशो वायुभक्षश्च द्वादशाहं त्र्यहं त्र्यहम् ॥ ६ ॥
अहरेकं तथा नक्तमज्ञातं वायुभक्षजम् । निष्टेय पराष्टतो वालानां कृच्छ्र उच्यते
एकैकं ग्रासमश्रीयात्पूर्वोक्तेन त्र्यहं त्र्यहम् । वायुभक्षरुयहं चान्यदतिकृच्छ्रः स
उच्यते ॥ ८ ॥ अम्बुभक्षरुयहनेतान्वायुभक्षस्ततः परम् । कृच्छ्रातिकृच्छ्रस्तृती-
यस्तु विज्ञेयः सोऽतिपावनः ॥ ९ ॥ त्र्यहं त्र्यहं पिबेदुष्णं पयः सर्पिः कुशोदकम् ।
वायुभक्षरुयहं चान्यत्तप्तकृच्छ्रः स उच्यते ॥ १० ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः
कुशोदकम् । एकरात्रापचामश्च कृच्छ्रः सातपनः स्मृतः ॥ ११ ॥ गायत्र्याऽऽदाय
गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् । प्राप्याभस्वेति च क्षीरं दधिद्राव्णेति वै दधि ॥ १२ ॥

शुक्लमसि ज्योतिरसीत्याख्यं देवस्य त्वेति कुशोदकम् । गोमूत्रभागस्तस्यायं शुक-
 रक्षिरस्य तक्षपम् ॥ १३ ॥ द्रयं दध्नो घृतार्घ्यक एकश्च कुशवारिणः । एवं सातपनः
 कृष्णः श्रपाकमपि शोभयेत् ॥ १४ ॥ गोमूत्रं गोमयं चैव क्षीरं दधि घृतं तथा ।
 पञ्चरात्रं तद्वारारः पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥ १५ ॥ यतात्मनोऽप्रमत्तस्य द्व्यदशाहम्-
 भोजनम् । पराको नाम कृष्णोऽयं सर्वपापप्रणाशनः ॥ १६ ॥ गोमूत्रादाभरभ्य-
 स्तमेकैकं सं प्रिसप्तकम् । महासातपनं कृष्णं वदन्ति ब्रह्मवादिनः ॥ १७ ॥ एक-
 हृदया मिते पिण्डानेकान्याऽसिते ततः । पक्षयोरुपवासौ द्वौ तद्धि चान्द्रायणं
 स्मृतम् ॥ १८ ॥ चतुरः मातरश्चीयान्पिण्डान्विमः समाहितः । चतुरोऽस्तमिते सूर्ये
 शिशुचान्द्रायणं चरेत् ॥ १९ ॥ अष्टावर्णं मासमेकं पिण्डान्मध्यंदिने स्थिते । निय-
 तात्मा हविष्यस्य यतिचान्द्रायणं चरेत् ॥ २० ॥ यथाकथंचिपिण्डानां द्विजस्तिस्र-
 स्वशीतयः । मासेनाश्वहविष्यस्य चन्द्रस्येति सलोकताम् ॥ २१ ॥ यथोद्यंश्चन्द्रमा
 हन्ति जगतस्तमसो भयम् । एवं पापाद्भयं हन्ति द्विजचान्द्रायणं चरन् ॥ २२ ॥
 कणपिण्याकतक्राणि यवाचामोऽनिलाशनः । एकत्रिपञ्च सप्तेति पापघ्नोऽयं तुलापु-
 मान् ॥ २३ ॥ यावकः सप्तरात्रेण वृजिनं हन्ति देहिनाम् । सप्तरात्रोपवासो वा हृष्ट-
 मेतन्मनीषिभिः ॥ २४ ॥ पौषभाद्रपदज्येष्ठा आर्द्राकाशातपाश्रयात् । त्रीञ्शुक्लान्मु-
 च्यते पापात्पतनीयाहते द्विजः ॥ २५ ॥ गोमूत्रं गोमयं] क्षीरं दधि सर्पिः कुशोद-
 कम् । यवाचाभेन संयुक्तो ब्रह्मकूर्चोऽतिपावनः ॥ २६ ॥ अमावास्यां निराहारः
 पौर्णमास्यां तिलाशनः । शुक्लकृष्णकृतात्पापान्मुच्यतेऽब्दस्य पर्वभिः ॥ २७ ॥
 भैक्षहारादग्निहोत्रिभ्यो मासेनैकेन शुद्ध्यति । यायावरवनस्येभ्यो दशभिः पञ्चभि-
 र्दिनैः ॥ २८ ॥ एकादशदिनोऽग्नेन दिनेनैकेन शुद्ध्यति । कापोऽवृत्तिनिष्ठस्य
 पीत्वाऽपः शुद्ध्यते त्रिभिः ॥ २९ ॥ ऋग्यजुःसामवेदानां वेदस्यान्यतमस्य वा ।
 पारायणं त्रिरभ्यस्येदनश्नसोऽतिपावनः ॥ ३० ॥ अथ चेत्स्वरते कर्तुं दिवसे
 मासताशनः । रात्रौ जले स्थितो व्युष्टः प्राजापत्येन तत्समम् ॥ ३१ ॥ गायत्र्यष्ट-
 सहस्रं तु जपं कृत्वौत्थिते रवौ । मुच्यते सर्वपापेभ्यो यदि न भ्रूणहा भवेत् ॥ ३२ ॥

योऽन्नदः सत्यवादी च भूनेषु कृपया स्थितः । पूर्वोक्तयन्त्रशुद्धेभ्यः सर्वेभ्यः
सोऽतिरिच्यते ॥ ३३ ॥

इति चतुर्थप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने पष्ठोऽध्यायः) ।

समाधुच्छन्दसा रुद्रा गायत्री प्रणवान्विता । सप्त व्याहृतयश्चैव जप्याः पापवि-
नाशनाः ॥ १ ॥ मृगारेष्टिः पवित्रोष्टिस्त्रिहाविः पावमान्यपि ॥ २ ॥ इष्टयः पापना-
शिन्यो वैश्वानर्या समन्विताः । इदं चैवापरं गुह्यमुच्यमानं निबोधत ॥ ३ ॥ मुच्यते
सर्वपापेभ्यो महतः पातकादृते । पवित्रैर्मार्जनं कुर्वन् रुद्रैकादशिकां जपन् ॥ ४ ॥
पवित्राणि घृतैर्जुह्वेप्रयच्छन् हेमगोतिलान् । योऽश्रीयाद्यावकं पक्वं गोमूत्रे
सशकृद्रसे । सदाधक्षीरसर्पिष्के मुच्यते सोऽहसः क्षणात् ॥ ५ ॥
प्रसृतो यश्च शृङ्गायां येनागम्या च लङ्घिता । समरात्रात्प्रमुच्येते विधिनैतेन
तावुभौ ॥ ६ ॥ रेतोमूत्रपुरीषाणां प्राशनेऽभोज्यभोजने । पर्याधानेज्ययोरेतत्परि-
विचे च भेषजम् ॥ ७ ॥ अपातकानि कर्माणि कृत्वैव सुवहून्यपि । मुच्यते सर्वपा-
पेभ्य इत्येतद्वचनं सताम् ॥ ८ ॥ मन्त्रमार्गप्रमाणं तु विधानं समुदीरितम् । भारद्वा-
जादयो येन ब्रह्मणः साम्य(सम)तां गताः ॥ ९ ॥ प्रसन्नहृदयो विप्रः प्रयोगादस्य
कर्मणः । कामास्तांस्तानवाप्नोति ये ये कामा हृदि स्थिताः ॥ १० ॥

इति चतुर्थप्रश्ने पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः) ।

निवृत्तः पापकर्मभ्यः प्रवृत्तः पुण्यकर्मसु । यो विप्रस्तस्य सिध्यन्ति विना यन्त्रैरपि
क्रियाः ॥ १ ॥ ब्राह्मणा ऋजवस्तस्माद्यद्यदिच्छन्ति चेतसा । तत्तदासादयन्त्याशु संशुद्धा
ऋजुकर्मभिः ॥ २ ॥ एवमेतानि यन्त्राणि तावन्कार्याणि धीमता । कालेन याव-
तोपैति विग्रहः शुद्धिमान्मनः ॥ ३ ॥ एभिर्विन्त्रैर्विशुद्धात्मा त्रिरात्रोपपितस्ततः ।
तदारभेन येनार्थं कर्मणा प्राप्तुमिच्छति ॥ ४ ॥ क्षापवित्रं ? सदस्माक्षो मृगोराहो-
मुचौ गणौ । पावमान्यश्च कृष्णाष्ट्यो वैश्वानर्य ऋचश्च याः ॥ ५ ॥

१ क. 'दिनी ज' । २ ग. 'द्वयप्रय' । ३ ग. 'वृद्धश्चे' । ४ ग. 'पिप्लु' । ५ ग. 'एतिते'
' । भोजनम् । अ' । ६ ग. 'मिमन्त्र' । ७ ग. 'येनेष्ट क' । ८ ग. 'ति । गाय' । ९ क. 'गार्ग्यो' ।

घृतौदनेन ता जुह्वत्सप्ताहं सवनत्रयम् । मौनव्रती हविष्याशी निवृत्तीनेन्द्रियक्रियः ॥६॥
 सिंहे म इत्यपां पूर्णे पात्रेऽवेक्ष्य चतुष्पथे । मुन्यते सर्वपापेभ्यो महतः पातकादपि
 ॥ ७ ॥ वृद्धत्वे यौवने बाल्ये यः कृतः पापमन्त्रयः । पूर्वजन्मसु वाऽज्ञानस्यस्मा-
 दपि विमुच्यते ॥ ८ ॥ भोजयित्वा द्विजानन्ते पायमेन सुमर्षिषा । गोभूमिनिवृत्ते-
 मानि श्रुतवज्रयः प्रदाय च ॥ ९ ॥ विप्रो भवति पृतात्मा निर्दग्धवृत्तिनेन्धनः ।
 काम्यानां कर्मणां योग्यस्तथाऽऽधानादिकर्मणाम् ॥ १० ॥

इति चतुर्थप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====

(अथ चतुर्थप्रश्नेऽध्यायः) ।

अतिलोभात्प्रमादाद्वा यः करोति क्रियामिमाम् । अन्यस्य सोऽप्यनाऽऽदिष्टो
 गर्गरीरिव सीदति ॥ १ ॥ आचार्यस्य पितृमृत्युरात्मनश्च क्रियामिमाम् ।
 कुर्वन्भात्यर्कवाद्विप्रः सा कार्यैषामतः क्रिया ॥ २ ॥ क एतेन गृहस्थां पवि-
 त्रेणाकरोन्तुचिम् । अग्निं वायुं रविं सोमं यमादीश्च सुरेश्वरान् ॥ ३ ॥ सन्निवि-
 त्पुण्यनामेह त्रिषु लोकेषु विश्वतम् । विप्रादि तन्मृतं वेन पवित्रमियमाऽनया ॥ ४ ॥
 प्राजापत्यमिदं गुप्तं पापघ्नं पथमोज्ज्वलम् । सप्तपदान्यस्य दद्यात्पदिद्यापि सरस्वतः
 ॥ ५ ॥ योऽन्दायनर्तुपक्षात्पञ्चजुहोत्यष्टौ गणानिमान् । पुनाति चाऽऽत्मनो वंशान्दद
 पूर्वान्दशापरान् ॥ ६ ॥ शायते चागर्ग्यैः एष्वरमेति भूमिपतः । देवपुत्रोदने
 भूयः स्वर्गलोकेऽपि पुण्यवृत् ॥ ७ ॥ एतानां गणान्दत्तं न दत्तमिति यदि हिजः ।
 एकोऽपि तेन तोतव्यो रजस्तेनास्य नश्यति ॥ ८ ॥ सूनवो वरद दिव्या वा
 जुह्वत्यष्टौ गणानिमान् । अथवापनपरितीर्त्तरतः सोऽपि मन्वते ॥ ९ ॥
 धनेनापि परिशीतिरान्नपापजिघांस्तथा । पञ्चमीति दशस्तेन नातमादः स्वर्गवृत् ॥
 ॥ १० ॥ धनस्य क्रियते त्यागः कर्मणा सुखं भवेत् । सुतोऽन्दायनस्य दद्यात्पदिद्याः
 क्रियते कविर् ॥ ११ ॥ हस्तो यो विदितमेत नरेऽप्यनामिकायाम् । अन्दायनं मन्वते
 शुद्धं सप्तमं कर्मनाथने ॥ १२ ॥ निर्दग्धवृत्तिनाम् क्रियाः अन्दायने ह वाः ।

अयत्नेनैव ताः सिद्धिं यान्ति शुद्धगरीणिः ॥ १३ ॥ प्राजापत्यमिदं पुण्यं
 समुदीरितम् । इममध्यापयेन्नित्यं धारयेच्छृणुनेऽपि वा ॥ १४ ॥ मृच्यते सर्वस्य
 ब्रह्मलोके महीयते । यान्सिमाधयिषुमेन्त्रान्द्वादशाहानि तावपन् ॥ १५ ॥ ४
 पयसा दध्ना प्राश्य निश्योदनं मृक् १ दशवारं तथा होमः सर्पिषा भवन
 ॥ १६ ॥ पूर्वसेवा भवेद्देवा मन्त्राणां कर्मसाधने मन्त्राणां कर्मसाधन इति ॥ १७

इति चतुर्थप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अतिलोभात्प्रमादाद्वा ॥ १ ॥ निवृत्तः पापकर्मभ्यः ॥ २ ॥ स । २४
 रुद्राः ॥ ३ ॥ अयातः संप्रवक्ष्यामि ॥ ४ ॥ प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामः ॥ ५ ॥ नाय
 चानि वक्ष्यामः ॥ ६ ॥ प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामः ॥ ७ ॥ प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामः ॥

इति चतुर्थः प्रश्नः ॥

इति वौधायनधर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

=====

